

UNIVERSITAT^{DE}
BARCELONA

Onomàstica de l'Espluga Calba

Rosa M. Anglès i Nicolás

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement 4.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento 4.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution 4.0. Spain License.**

ESTUDIS LINGÜÍSTICS, LITERARIS I CULTURALS

UNIVERSITAT DE BARCELONA

ROSA M. ANGLÈS I NICOLÁS

Onomàstica de l'Espluga Calba

Director de tesi: José Enrique Gargallo Gil

Tutor: Emili-Josep Boix Fuster

Dolços els mots que ens llegaren els avis
per a dar nom a les coses de casa;
poble i orgull, la memòria és qui us casa,
sons de fa temps us emmelen els llavis.

Per al meu pare i per a la meva tia Antònia,
que sempre tenien una estona per al record
dels llocs i les persones que els havien vist
créixer.

TAULA

1. INTRODUCCIÓ	7
2. METODOLOGIA	
2.1. La recerca	11
2.2. La llista	12
2.3. Consideracions ortogràfiques	14
2.4. La transcripció fonètica	18
2.5. L'ordenació i l'alfabetització	18
2.6. L'etimologia	19
3. FONTS DOCUMENTALS	
3. 1. Arxius	21
3. 2. Manuscrits	21
3. 3. Cartografia	32
4. INFORMACIONS ORALS I ALTRES COL·LABORACIONS	33
5. MARC GEOGRÀFIC	
5. 1. La situació i l'aspecte del terreny	34
5. 2. La localització dels cursos fluvials	38
5. 3. L'aprofitament tradicional de l'aigua	41
5. 4. Les comunicacions	42
6. DEMOGRAFIA	44

7. ACTIVITAT ECONÒMICA	47
7. 1. L'agricultura	48
7. 2. La indústria i els serveis	50
8. MARC HISTÒRIC	
8. 1. Els orígens del poble	52
8. 2. La carta de població	54
8. 3. El domini vallboní i les successives transaccions posteriors	58
8. 4. La comanda de l'Espluga Calba	60
8. 5. La llegenda del Guardiola	65
8. 6. La presència de l'exèrcit de Napoleó	67
8. 7. Les guerres carlines	69
9. EDIFICIS NOTABLES	
9. 1. El castell	70
9. 2. L'església de la Immaculada Concepció	77
9. 3. Els molins de farina	81
9. 4. Altres llocs d'anomenada	83
10. COMENTARIS LINGÜÍSTICS	85
10. 1. El nom de la comarca i de la vila	85
10. 2. La frontera entre el català nord-occidental i l'oriental	87
10. 3. Fonètica	
10. 3. 1. El vocalisme àton	88
10. 3. 2. El vocalisme tònic	90
10. 3. 3. La separació de síl·laba	90
10. 3. 4. El consonantisme	90
10. 4. Morfosintaxi	
10. 4. 1. El gènere i el nombre	92
10. 4. 2. L'article	93
10. 4. 3. Les formes verbals	93
10. 4. 4. Els pronoms	94
10. 4. 5. Les preposicions	94
10. 5. Lèxic	94
10. 5. 1. Principals sufixos de la toponímia	95
10. 5. 2. Principals sufixos de l'antroponímia	96
11. LLISTA DE NOMS	97

APÈNDIXS

1. MOSTRES DE COSTUMARI	
1. 1. Les confraries	981
1. 2. Les agrupacions musicals	984
1. 3. Les cançonetes de creació popular	985
1. 4. Els gegants	986
2. ELS TOPÒNIMS	
2. 1. Partides de terra	987
2. 2. Trossos i trossets de terra	987
2. 3. Llocs d'anomenada	988
2. 4. Termes veïns	989
2. 5. Genèrics	
2. 5. 1. Localitat i construccions del terme	989
2. 5. 2. Orografia	991
2. 5. 3. Hidrografia	992
2. 5. 4. Comunicacions	993
2. 5. 5. Vida agrícola i pastorívola	993
2. 5. 6. Geobotànica	995
2. 6. Diminutius afectius	995
3. ELS ANTROPÒNIMS	
3. 1. Classificació dels cognoms	996
3. 2. Cognoms espluguencs en el decurs del temps	1002
3. 3. Cognoms feminitzats	1017
3. 4. Classificació dels noms de casa	1018
3. 5. Classificació dels renoms	1021
3. 6. Noms de casa i renoms espluguencs: primera datació	1024
FOTOGRAFIES	1035
MAPES	1053
BIBLIOGRAFIA	1073

1. Introducció

L'inici dels estudis dels noms, amb un esperit i una sistematització científics, no va tenir lloc fins tardanament, i fou quan la lingüística es va començar a enfocar amb unes bases sòlides. Els primers estudis de toponímia van aparèixer durant el tercer quart del segle passat. A Alemanya, Förstenmann va publicar el primer treball el 1863; seguidament, a França, el 1864 apareixia una obra de Houzé, i el 1867, una altra de Quicherat. A partir d'aquelles publicacions, l'interès pels noms de lloc en relació amb la lingüística va anar en augment i es va estendre. Abans d'acabar el segle, van fer aportacions —més apassionades que serioses, segons diu Charles Rostaign, el 1965, a *Les noms de lieux*— Hipolyte Cocheris i —sobretot, en opinió del mateix Rostaign— Arbois de Jubainville, a França, després dels quals, en aquell país, Auguste Longnon, entrat el segle XX, va emprendre estudis metòdics i sistemàtics. Entre els pioners, també es poden citar Giovanni Flecha i Graziadio Ascoli, a Itàlia; Geoffry Kurth, a Bèlgica, i Johan Eglia, a Alemanya. Entrat el segle XX, els treballs sobre els noms de lloc i de persona van anar en augment en tots aquests països. No farem una relació exhaustiva o més detallada en aquest punt, sinó que, senzillament, esmentarem els antecedents més significatius (Amigó 1999).

L'atractiu de la toponímia es va internacionalitzar i, cosa molt positiva, després de la I Guerra Europea, van aparèixer tres publicacions periòdiques dedicades monogràficament al tema: una a Munic, el 1925, *Zeitschrift für Ortsnamenforschungen*, convertida el 1938 en *Zeitschrift für Namenforschungen*; una a Bèlgica, *Revue de dialectologie et toponymie* (1926); i una a França, *Revue des études anciennes* (1932). Com a colofó d'aquesta activitat i d'aquest interès, es va crear a la universitat de Munic, el 1934, una càtedra de toponímia. La culminació d'aquest procés, quan feia 75 anys que s'havia iniciat, es va produir el 1938 amb el I Congrés de Toponímia i Antroponímia, celebrat a París, amb assistència d'un centenar d'universitats de 21 països. D'aleshores ençà, la florida de filòlegs interessats en el tema ha anat creixent i s'ha creat el Comitè Internacional de Ciències Onomàstiques, l'ICOS, que generalment

trobarem citat en anglès (The International Council of Onomastic Sciences: <http://www.icosweb.net>), amb seu a Brussel·les, que edita un butlletí d'informació, *Onoma. Bulletin d'Information et de bibliografie du Comité International des Sciences Onomastiques*, des del 1950, i s'han celebrat congressos internacionals en diverses universitats europees, com ara la de Barcelona, l'any 2011. Aquesta és una visió sintètica, ja que fer una anàlisi de la història d'aquesta disciplina seria una comesa excessivament lata i depassaria el nostre objectiu.

Als Països Catalans, qui primer es va interessar per l'estudi en profunditat d'aquesta matèria va ésser Balari i Jovany, filòleg i historiador, catedràtic de llengua grega a la Universitat de Barcelona i coneixedor d'altres idiomes, entre els quals el retoromànic, i autor d'unes normes ortogràfiques del català. Pocs anys després que a Alemanya i França s'hagués començat a intentar l'estudi de l'origen i el significat dels noms propis, Balari feia una primera incursió en aquest camp, el 1877, amb un estudi etimològic dels noms de cims de muntanyes i, abans que el segle acabés, guanyava el premi Martorell, el 1897, amb la seva obra culminant, *Orígenes històrics de Catalunya*, que conté una anàlisi de documents catalans de l'època comtal, del segle IX al XII, amb el propòsit de trobar l'etimologia i la interpretació dels noms de lloc, amb la intenció de buscar clarícies històriques de la reconquesta i el repoblament. Simultàniament, altres estudiosos del país abordaven la matèria: Salvador Sanpere i Miquel, historiador i polític; mossèn Joan Segura, historiador i rector de Santa Coloma de Queralt, i el reusenc Cels Gomis, enginyer, escriptor i folklorista. Dintre del segle passat, la feina s'ha continuat, ja de manera més aprofundida i científica. Han treballat en el tema personatges tan destacats com mossèn Antoni M. Alcover i Francesc de Borja Moll; Antoni Griera, eclesiàstic i filòleg; Manuel de Montoliu, doctor en filosofia i lletres, i traductor de l'alemany, el francès, l'anglès, l'italià i el llatí; Francesc Carreras i Candi, advocat, historiador i polític; Joaquim Miret i Sans, historiador dedicat especialment a l'època medieval; Antoni M. Badia i Margarit, lingüista i catedràtic de gramàtica històrica; Enric Moreu-Rey, catedràtic de llengua francesa a la Universitat de Barcelona, i molts altres lingüistes. Cal posar l'etimòleg Joan Coromines a la cúpula de tot aquest moviment. Esmentarem, endemés, Josep M. de Casacuberta, que no és recordat per l'estudi de l'onomàstica, però que va ser el mestre de Coromines i el seu director a l'Oficina de Toponímia i Onomàstica quan es va fundar aquesta institució.

Coromines ja va col·laborar amb Pompeu Fabra a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, a partir de 1930. Va ser el tècnic de l'Oficina de

Toponímia i Onomàstica, que era com es deia l'Oficina quan es va crear, l'any 1921 — ell mateix en va canviar el nom quan es va recuperar, el 1922. Coromines va començar (amb un volum inicial de 1989 consagrat a les Illes Balears, i des del segon volum de 1994 amb una ordenació alfabètica dels topònims clau) la publicació de la seva obra magna, l'*Onomasticon Cataloniae*, en la qual havia treballat durant més de cinquanta anys. De fet, era la continuació del projecte engegat per l'Oficina: el 1922 Josep M. de Casacuberta redactà la *Memòria sobre la preparació del diccionari de toponímia i onomàstica catalanes presentada per l'Institut d'Estudis Catalans a l'Excel·lentíssim Senyor President de la Mancomunitat de Catalunya*, en què es fixaven els àmbits d'actuació, s'explicitaven els criteris a seguir i s'insinuava la necessitat de revisar el *Nomenclàtor de les ciutats, viles i pobles de Catalunya* i els fulls del mapa geogràfic elaborats fins aleshores. Després de la Guerra Civil el treball onomàstic iniciat a l'IEC fou assumit personalment per Coromines: a partir de 1939 no va deixar mai de treballar sobre els materials recollits anteriorment, d'enriquir-los amb nous despullaments de documents i de textos antics i moderns. Se'ls havia endut amb ell a l'exili de París i Amèrica (Moran 2012).

Al País Valencià, hi han treballat Manuel Sanchis Guarner i Vicenç M. Rosselló Verger, Emili Casanova, Mikel d'Epalza i alguns altres; a les Illes, Josep Mascaró Pasarius, Joan Miralles Montserrat, Cosme Aguiló i Enric Ribes. A la Catalunya sotmesa al domini francès, Jordi Costa, Enric Guiter, Renata Laura Portet i Joan Peytaví duen a terme una activitat considerable.

Finalment cal fer esment de la fundació de la Societat d'Onomàstica el 1980 pel doctor Moreu-Rey i diversos estudiosos i professors universitaris. Els seus objectius són bàsicament el foment de l'inventari i l'estudi dels noms propis, la coordinació de les activitats dels investigadors, la publicació d'un butlletí interior i de monografies especialitzades, l'assessorament tècnic a persones i col·lectius, l'organització de col·loquis i conferències, i l'inventari de bibliografia i documentació.

En les darreres dècades, s'han publicat molts treballs que recullen l'onomàstica d'un determinat municipi: Vinebre, Tamarit de Mar, Valls, Tellet, Osor, Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, Porrera, Blancafort, Poboleda, Lluçmajor, Siurana de Prades, Riudoms, Reiners, Vilanova de Prades, Garidells, Colldejou, la Vilella Alta, Sant Feliu de Codines... Destaquem especialment els consultats amb més deteniment, per tal com són de localitats veïnes o properes a la que és objecte d'estudi: les Borges Blanques (Ripollès 1999), Vallbona de les Monges (Piquer 1969), Ulldemolins, l'Albi (Amigó i

Pere 1997 i 2001), Fullella (Arbós 2004), Juneda (Cornudella 2012), el Vilosell, la Pobla de Cérvoles i Vallclara (Pere 2006, 2013 i 2017).

El present treball s'emmarca, doncs, en el conjunt de recerques centrades en un municipi que recullen i preserven l'onomàstica local, patrimoni cultural del país, que corre el perill de perdre's, a causa de l'abandonament de la feina agrícola i la migració cap als grans nuclis urbans. És el primer d'aquestes característiques que es fa sobre l'Espluga Calba i que, a través de l'onomàstica, permet constatar la presència de trets dialectals propis de la zona i de fenòmens lingüístics fossilitzats en els noms de lloc, estudiats gràcies a la gramàtica històrica, i contribuir al coneixement de l'antroponímia d'altres èpoques, a través de la documentació antiga. A més, hem aplegat informació de caràcter històric vinculada a alguns noms estudiats, fet que li afegeix un cert caràcter enciclopèdic.

També hem tingut en compte altres monografies descriptives dels trets lingüístics de certs parlars locals de la zona de transició entre el dialecte occidental i l'oriental a la qual pertany l'Espluga Calba, com ara el Cogul i el Vilosell (Satorra 2008 i 2009). Així mateix, hem parat especial atenció als articles sobre toponímia del *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* (BISO) que feien referència als termes municipals propers al nostre. Ens ha estat d'especial utilitat el butlletí número 92, que recull les actes del XXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica (Lleida, 26 a 28 de novembre del 1999), perquè conté un apartat dedicat íntegrament a les terres de ponent. Un altre recull de consulta indispensable ha estat el que Albert Turull (2007) circumscriu a les Garrigues, el Segrià, la Segarra, l'Urgell, la Noguera i el Pla d'Urgell; definit pel mateix autor com un "assaig d'interpretació tipològica" de la toponímia de les comarques de ponent. Com a model metodològic ens hem servit, bàsicament, de les publicacions de Ramon Amigó, considerat avui dia el principal expert en inventaris monogràfics d'abast local.

2. Metodologia¹

2. 1. LA RECERCA

L'inventari ha comportat una doble acció: l'enquesta oral, amb converses amb bons coneixedors del territori, i l'escorcoll documental.

Per al treball de camp vam seleccionar cinc persones de la vila, d'edat avançada, que hi havien viscut sempre; només una d'elles havia estat uns quants anys a Barcelona, però havia passat la infantesa i la joventut a l'Espluga Calba. Vam triar dues dones per a parlar del nucli urbà i tres homes per a les entrevistes referents a la resta del terme. Les dues dones havien estat mestresses de casa de joves; i dels homes, l'un havia estat pastor i els altres dos pagesos, un dels quals, a més, caçador. Amb un dels informadors vam sortir a passejar pel terme. Per a puntualitzar dubtes concrets que ens anaven sorgint mentre redactàvem el treball, hem recorregut a l'ajut d'altres informants.

El fet de conèixer a bastament l'àrea d'estudi ens va estalviar la confecció d'un qüestionari que servís de guia per a l'arreplega exhaustiva del lèxic geogràfic. El procediment era el de l'ordre geogràfic: anàvem resseguint mentalment les parts del terme o del nucli urbà i anotàvem els noms que sortien espontàniament. A causa de la familiaritat amb la parla local, ens hem pogut plantejar realitzar la notació fonètica amb posterioritat al moment de les entrevistes. Quan apareixia en el discurs dels informants algun terme pertanyent a un camp lèxic determinat, desviàvem puntualment la conversa i la convertíem en una enquesta temàtica. Davant la possibilitat d'haver oblidat altres noms, aturàvem el recorregut i preguntàvem explícitament, per exemple, per la resta de fonts del terme, per la resta des comellars o pels carrerons que ens poguéssim haver deixat. Vam seguir el mateix procediment per a identificar els noms de casa i renoms: a partir de resseguir els carrers del poble. Hem obtingut els cognoms bàsicament en l'arreplega documental.

D'altra banda, vam visitar tots els arxius on creïem que trobaríem documents rics en toponímia menor del terme i en antroponímia. El principal arxiu que alberga

---

¹ Per a l'estructura d'aquest apartat i per a la decisió de quina informació havia d'incloure cada subapartat ens hem basat en les explicacions de Bruguera (2010 i 2011). També hem consultat Domingo (2001) i *Criteris per a l'aplicació de la normativa lingüística en la toponímia* (IEC 2000) i *Criteris per a la redacció i la publicació de reculls de toponímia* (IEC 2015).

documentació sobre l'Espluga Calba és el de la Corona d'Aragó. A la secció del Gran Priorat de Sant Joan de Jerusalem es conserven vuit capbreus de la vila (dels anys 1550, 1574, 1607, 1633, 1669, 1692, 1717 i 1741), a més d'altra documentació esparxa, per tal com el castell va ser propietat de l'orde cavalleresca dels hospitalers. També hi localitzàrem vint-i-un pergamins solts, datats entre el 1183 i el 1448. Si bé, la majoria no contenien gran varietat de noms propis, sí que tenien l'interès de pertànyer a dates tan reculades. El darrer capbreu consultat, el de 1765, és de l'Arxiu Comarcal de la Segarra, ubicat a Cervera.

L'arxiu municipal, que va salvar-se, afortunadament, de la destrucció de què foren objecte tants d'altres durant la Guerra Civil espanyola, ha estat l'altra gran font d'informació. Hi vam consultar dos llibres de contribucions especials: l'un de 1936 i l'altre sense data, tot i que hem deduït que tots dos eren cronològicament molt propers. També hi havia un llibre de repartiment de 1942 i dos d'amillament: l'un de 1945 i l'altre, sense datar, una mica anterior. Els registres de naixements, casaments i defuncions posteriors al 1867 també ens han estat de gran utilitat.

L'altra gran font de dades ha estat l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, on hem rastrejat bàsicament els llibres sacramentals de la parròquia de l'Espluga Calba: baptismes, matrimonis i òbits, entre els anys 1574 i 1880.

Finalment, entre altres fonts escrites, hem resseguit els diferents números de la revista *Spelunca*, d'àmbit estrictament local, que es va publicar entre el febrer de 1992 i el juny del 2004.

2. 2. LA LLISTA

Tant per a la recollecció de dades com per a la posterior presentació dels materials que conformen el present recull, hem seguit les convencions més habituals que trobem a les monografies locals de toponímia i antroponímia del territori de parla catalana².

Totes les entrades estan, doncs, disposades per ordre alfabètic i escrites en lletra negreta. Els signes de puntuació (comes, claudàtors i parèntesis) i les partícules conjuntives que separen els diferents noms de les entrades múltiples (*i*, *o*) van amb lletra rodona regular. Hem usat l'asterisc (*) precedint els noms caiguts en desús. Quan un

---

² Els principals textos que ens han servit de guia són: Amigó (1980, 1999 i 2008), Coromines (1965), Moran (1995 i 2006), Moreu-Rey (1965, 1974, 1993 i 1999), Terrado (1995 i 1999) i Tort (1995, 1999 i 2000).

cognom va precedir de la preposició *de* entre claudàtors, [*de*], vol dir que el mateix nom la porta en els primers temps i la perd més tard. A la dreta de l'entrada —i a partir del centre de la caixa del text—, que introdueix cada article, hi trobarem la transcripció fonètica.

Sota s'afegeix la informació que hem considerat rellevant sobre el terme. La disposició general fixa que, si el nom és viu, el comentari va en primer lloc i els extractes documentals, a continuació, en un paràgraf a part; mentre que si ha caigut en desús i solament el coneixem a través de la documentació, aleshores van primer els extractes i, després, els comentaris, si n'hi ha, també en un paràgraf a part. Hem posat en lletra cursiva els noms que tenen rellevància en aquell article.

En els topònims vius actualment els comentaris es refereixen sobretot a la situació en l'espai i a les particularitats del lloc; en els altres, hem intentat determinar-ne la ubicació mitjançant les afrontacions, quan ho assenyala la documentació pretèrita, i no hem situat aquells en els quals cap evidència ens ho ha permès. Quan n'hem aconseguit, també hi hem anotat referències històriques. Hi hem afegit informació sobre particularitats d'ús o de significat de determinats genèrics, que hem anotat a l'entrada principal, en cas que alguna s'hi pugui considerar; si no, és a la primera entrada on apareixen i, si cal, hem fet les remissions oportunes.

Dins de les entrades referides als cognoms hem anotat els prenomes que apareixen acompanyant-lo. En els casos en què era difícil destriar si els noms de pila castellans obeïen a l'ús real o bé a la traducció de l'escrivent, hem optat per anotar la forma del document. Els exemples més freqüents són *Francisco* i *Domingo*, i també *Cinto* (hipocorístic de *Jacinto*), en lloc dels catalans *Francesc*, *Domènec* i *Jacint*. En el camp de l'antroponímia sovint conviuen diverses formes, més o menys populars o cultes, amb una distribució d'ús de caràcter diatòpic o diastràtic, és a dir, segons la distribució territorial o el nivell de registre. En català les formes *Rafael* i *Manuel* són correctes i tradicionalment són més pròpies d'un registre formal. Les formes *Rafel* i *Manel* se solen emprar en un registre col·loquial o familiar i es consideren variants de les altres dues respectivament. Finalment, quan ens referim als cognoms actuals de la vila, són els del padró del 2013.

Tant en els cognoms com en els renoms, quan disposàvem d'informació sobre algun personatge amb rellevància a la vila, o bé en un àmbit més general, hi afegíem les explicacions pertinents. També hem anotat en alguns casos l'aparició en d'altres pobles veïns d'alguns cognoms en dates molt reculades.

A continuació trobarem el paràgraf dels extractes documentals, amb lletra del cos 11. Hem anotat sempre la primera citació localitzada i també la darrera, però no totes les existents. Les obres de les quals procedeixen estan abreviades; i hi consta la pàgina i la data, sempre que l'hem aconseguida. També hem anotat l'abreviació *r* ('recto') o *v* ('verso') en els documents antics. En el cas dels cognoms, quan apareixen més de dos números, el primer sempre serà la pàgina i els altres, la numeració interna del corresponent llibre de naixements, matrimonis o òbits.

Els comentaris de tipus lingüístic sempre van després dels esments documentals escrits. Es pot tractar de comentaris que n'hagin fet altres estudiosos, de peculiaritats gràfiques amb què hàgim recollit el nom en la documentació escrita, de la tipologia lèxica —compost, simple, derivat, plural...—, de l'estructura —genèrics, introductors, connectors...—, de l'explicació de fenòmens lingüístics que s'hi puguin trobar —monoftongació, diftongació, palatalització, feminització, aglutinació, iodització...— i, malgrat els riscos que comporta, el possible origen etimològic, cas que es tracti d'un nom en què el sentit no és clar. En aquesta darrera situació molts cops es fa necessària la justificació de la grafia per la qual hem optat. En els topònims molts cops hem comentat la possible relació amb l'antroponímia, i a l'inrevés. Sense ànim d'exhaustivitat, hem afegit informació sobre noms que apareixen documentats en poblacions properes a la nostra. Quan un cognom està documentat una sola vegada, intentem donar alguna referència, en cas que aparegui al DCVB, sobre el seu àmbit d'ús.

Finalment, si escau, s'hi anota la remissió a una altra o unes altres entrades. L'entrada a la qual es remet només figura fins a la primera coma o fins a les conjuncions *i* o *o*, segons el cas, llevat que hi pugui haver confusió amb una altra entrada. Si l'article conté informació, la remissió va encapçalada per l'abreviatura *V. t.* 'Vegeu també'. En alguna ocasió la remissió pot constituir l'únic contingut de l'article.

2.3. CONSIDERACIONS ORTOGRÀFIQUES

2.3.1. Majúscules i minúscules

Escrivim amb majúscula tot el que va darrere del genèric (*carrer, plaça, etc.*) (*el carrer de la Vila Closa*); els genèrics que han perdut el significat primitiu (*la Peixera*); els genèrics que passen a formar part d'un específic compost (*el carrer del Portal de Santa Maria*); els adjectius numerals davant d'un nom propi que designa un lloc (*los Quatre Cantons*); els adjectius que constitueixen la part específica del topònim (*la plaça*

Major); els adverbis o les preposicions de les locucions adverbials o prepositives especificatives (*la sorteta de Davall de les Cases, cal Vilaverd de Dalt*); i els càrrecs, oficis, tractaments, etc. que van davant d'un nom de persona (*la plaça del Doctor Alfons Modolell*).

S'escriuen amb minúscula els articles que precedeixen els noms propis (*l'Abeurador, els Agustinetes*); els genèrics (*la coma de l'Albereda*); els connectors entre genèric i específic, tant si són preposicions com articles definits o personals com contraccions (*el tossal de la Devesa, la Coma d'en Català, cal Ramonet del Marian*), i alguns noms de lloc, que són genèrics dels quals s'omet habitualment la part concreta del topònim (*l'església*: hi falta l'advocació).

2.3.2. Aglutinacions

En la toponímia, prenent com a pauta els noms normativitzats al *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, mantenim algunes grafies aglutinades (*lo Puigpedrós, cal Vilaverd*) i d'altres de separades (*lo Tossal Gros* o *lo Mas Blanc*), en funció de l'ús oral del topònim. Escrivim amb guionet els compostos d'interpretació poc clara o sobre els quals es pot considerar que representen una forma fixada històricament (*el carrer Que-no-passa*).

En l'antroponímia respectem les formes normatives dels cognoms que hem pogut localitzar a *Els llinatges catalans* (1982) i al DCVB (*Santamaria, Vall-llobera*), i en el cas dels que no hi apareixen intentem seguir el mateix criteri (*Santafè, Villabona*). Pel que fa a l'article salat, amb preposició (*de*) o sense, escrivim aglutinats els llinatges que tenen tradició d'anar-hi (*Despuig, Desfreix, Saportella*), i separats aquells que existeixen sense article (*de Garrigues, de (o del) Pomer, de la Salut*).

Pel que fa als renoms, mantenim aglutinats els que pròpiament provenen d'un renom (*Rodamentides, Pocacosa*), i separats els que són merament descriptius (*el Pastor Joan, la Roseta dels Mals Esperits*). En algun cas, per analogia amb d'altres de similars que estableix la normativa, els hem escrit amb guionet (*el Cisco de l'Alabat-sigui-déu*).

Hem documentat cas d'article salat, derivat del llatí *ipsu*. Com que no resta viu en la nostra zona, l'hem substituït per l'article definit actual (*des Pomer > del Pomer*).

2.3.3. Formes dialectals

Quan es dona el cas de pronúncies locals en la toponímia menor o en l'antroponímia, respectem aquelles peculiaritats en la grafia del nom. Ara bé, en casos dubtosos tindrem present la tradició escrita i les grafies normativitzades. En casos de vocalització de la *-l* implósiva davant labial, *al > au*, malgrat que es recomani superar la tendència dialectal, hem respectat la forma de *l'Aubreda* per la seva forta implantació oral, encara que sigui originada a partir de la forma *Albereda*. Els genèrics, contràriament a això, sempre apareixeran escrits segons la forma normativitzada de l'IEC.

Seguint també el *Nomenclàtor Oficial de Toponímia de Catalunya*, es regularitza l'article literari en el nom dels municipis i, generalment, en els nuclis de població, però es manté l'ús de l'article *lo* en la microtoponímia i en els topònims relacionats amb el relleu i els cursos d'aigua.

2.3.4. Noms procedents d'altres llengües

En els noms que procedeixen d'altres llengües es respecta la forma gràfica originària, tot i que hi pugui haver desviacions fonètiques que, si escau, ja queden anotades en la transcripció (**Rogelio, cal** ['kal ro'xelio]). La majoria són castellanismes (*cal Meriquildo < Hermenegildo*); n'hi ha força que venen del francès (*Meire*, que es documenta sempre *Meira*) o de l'occità (*Borrec*, enregistrat *Burrech*); també n'hem localitzat d'esparsos italians (*Stagnaro*, enregistrat *Estagnaró*), bascos (*Bizkar*, enregistrat *Vizcar*), etc.

2.3.5. Grafia dels llinatges

Presentem normativitzats els cognoms que no resultin lingüísticament conflictius. En casos de llinatges poc freqüents o dubtosos, ens guiem per les llistes i classificacions de l'obra de Francesc de Borja Moll *Els llinatges catalans* o per les entrades del *Diccionari català-valencià-balear*; si no hi apareixen o si hi ha més d'una opció, ens regim per l'origen etimològic, per la procedència, per la tradició escrita o bé per la pronúncia. En aquest sentit val a dir que hem hagut de recórrer en força ocasions a reculls de noms de família de l'estat francès, tant de la Catalunya del Nord (Peytaví 2010) com d'Occitània (Astor 2002) com del territori de parla francesa (Morlet 1997).

De tota manera, cal tenir en compte que el DCVB i Moll (1982) ens poden servir de guia, però no tenen caràcter normatiu. En moltes ocasions ens donen més d'una

possibilitat i ens veiem en la necessitat d'haver de triar. Per exemple, cal adaptar a la normativa vigent de la llengua catalana les grafies dels noms i cognoms anteriors a l'establiment del Registre Civil (1870) (*Bosch* > *Bosc*); o bé cal regularitzar els noms de procedència germànica (*Aimeric* > *Eimeric*).

En el cas dels cognoms que apareixen registrats en formes prenortatives que són d'ús legal, optem per escriure'ls com es prescriu actualment. Com que la potestat d'esmenar-los correspon a l'individu, puix que es tracta d'un dret privat, aquest pot mantenir la forma prenortativa, com ara *Farré* en lloc de *Ferrer*. Així, doncs, l'entrada principal es fa per *Ferrer*, amb remissió de l'altra grafia; i, quan esmentem individus concrets amb aquest nom de família, respectem la forma que ells usen habitualment, que sol ser *Farré*. Si el cognom passa a formar un topònim o s'hi relaciona, aleshores s'hi aplica la normativa general.

2.3.6. Manuscrits

En els extractes documentals ens adequem a la tradició d'edició de textos antics. Els criteris textuais de transcripció i d'edició de manuscrits que seguim són els següents (Rabella 1998):

- Separació de mots segons l'ús modern.
- Regularització de l'ús de les majúscules, de *v-u* i de *j-i*.
- Ús de l'accent, l'apòstrof proclític i la dièresi segons la normativa actual.
- Ús del punt volat quan hi ha una elisió vocàlica en posició enclítica o per separar dues formes que trobem juntes i que actualment es consideren dues unitats diferents, de manera que s'escriuen separades.
- Regularització de la puntuació de l'original.
- Conservació de les xifres romanes dels adjectius numerals i dels determinants.
- Reconstrucció en cursiva dels elements elidits de les abreviatures.
- Utilització de claudàtors per a assenyalar les llacunes produïdes per taques, rosecs, corcadures i altres agents que afecten l'original.

En els textos que estan en llatí l'únic apartat en què difereixen els criteris és el de l'accent, l'apòstrof proclític i la dièresi: no seguim la normativa actual, sinó que mantenim el text original. Els noms catalans que hi apareixen van en cursiva i amb l'accentuació adequada.

2. 4. LA TRANSCRIPCIÓ FONÈTICA

Transcrivim els noms recollits oralment o bé que estan desapareixent en les noves generacions, però perduren en la memòria d'alguns dels nostres informants; en el cas dels cognoms, en els que encara són presents a la vila. Si hi ha dues possibilitats, en general una serà la més popular; posem en primer lloc la que hem sentit majoritàriament. Les diverses transcripcions van separades per una barra inclinada entre espais.

La grafia dels noms propis es basa en la pronúncia actual genuïna i general, excepte en el cas de pronúncies molt col·loquials que contrastin amb la forma gràfica consolidada que reflecteix un registre més formal, com ara *Targa* per *Tàrrega*. Malgrat que l'entrada es fa amb la forma estàndard, es recull l'altra mitjançant la transcripció fonètica. També recollim en la transcripció dialectalismes que no se solen reflectir en la grafia, com ara *los Aumellons*, per *els Omellons*.

2. 5. L'ORDENACIÓ I L'ALFABETITZACIÓ³

Els noms s'ordenen alfabèticament, sempre atenent a la part específica. L'ordenació dels sintagmes és discontinua (o discreta), és a dir, que es fixa en els mots separadament i consecutivament (**Sant Blasi** i després **Santa Maria**; i no **Santa Maria** i després **Sant Blasi**).

Cada entrada s'inicia amb el primer element de la part específica del nom propi, si n'hi ha més d'un (**Coma dels Cabrers, la**), cas en el qual es fan remissions per a cada un dels elements. Si no, trobarem l'específic, una coma i a continuació el genèric (**Abadia, el carrer de l'**). També aniran després de la coma els articles (**Abadia, l'**) i preposicions (**Abadia, de l'**) que hi puguin aparèixer. Els claudàtors indiquen que el nom en qüestió s'esmenta, indistintament, amb el fragment que figura entre claudàtors i sense aquesta (**Abeurada [d'Aigües Vives], l'**). S'usen parèntesis per a formes alternatives, relacionades sobretot amb les combinacions entre preposicions i articles (**Coma del (o d'en) Pou, la**).

En les entrades múltiples el fet que dos noms o més estiguin coordinats per la conjunció *o* significa que s'han documentat indistintament aquestes denominacions (**Carló o Carlons**). El fet que dos noms o més estiguin coordinats per la conjunció *i*

---

³ Tant en els detalls que s'especifiquen en aquest apartat com en d'altres d'aquest capítol de la Metodologia, que són els que guien l'ordenació del material obtingut de la recerca, hem seguit en tot moment els criteris que estableix l'IEC per a aquest tipus de treballs (*Criteris per a la redacció i la publicació de reculls de toponímia* i *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal*).

significa que es tracta d'un renom o un cognom i d'indrets que també porten aquest renom o cognom (**Amorós i ca l'Amorós**). Si dos genèrics que acompanyen un mateix específic es refereixen a un sol indret, aleshores els incloem en una sola entrada i els unim mitjançant la conjunció *i* (**Abadia, el corral de l', i l'hort de l'Abadia**). Si el primer element és compost, posem una coma davant la conjunció (**Abadia, el carrer, o el racó de l'Abadia**).

2. 6. L'ETIMOLOGIA

Bàsicament ens hem plantejat la procedència dels noms que recollim en els casos en què sigui indispensable per tal d'establir-ne la grafia, és a dir, quan són opacs i el fet de determinar-ne l'origen etimològic ens pot ajudar a escriure'ls segons la normativa actual. En aquests casos, servint-nos de les consultes bibliogràfiques i de les citacions documentals, hem intentat de raonar per què optàvem per una grafia i no per una altra. Ens hi ha ajudat el coneixement que puguem tenir de la zona. Amb tal finalitat, ens hem esmerat a recollir informació de municipis propers, tant d'antroponímia com de toponímia, per tal d'establir relacions amb el nostre.

En els casos de noms opacs dels quals es pot presentar alguna hipòtesi versemblant, ho hem intentat. En aquests, considerem i remarquem que el nostre plantejament és una simple hipòtesi que no pot donar-se per definitiva ni tancada. Hi afegim la consideració de “probablement”, “potser” o “possiblement”. En els noms opacs que, per manca de formes escrites o, simplement, per desconeixement total del mot, ens és impossible de desxifrar-ne l'origen etimològic, hem optat per la transcripció literal de l'original.

De tota manera, la forma ortogràfica dels topònims s'estableix a partir de la pronúncia genuïna actual (**el carrer del Redemú** < *el rere mur*) i d'acord amb la documentació més antiga quan hi ha vacil·lacions gràfiques o dificultat per a determinar la forma correcta (**la Vallada**: *la Vallada* el 1510, *l'Avallada* el 1574, *la Devallada* el 1741 i *la Ballada* el 1945). A pesar d'estar quasi segurs de la paraula de la qual provenen, el criteri sempre és el manteniment la forma viva. Per tant, en primer lloc hem estat amatents a la forma oral i en segon lloc a la documentació històrica segura. Així, per exemple, quan l'evolució ha allunyat el nom del seu origen, s'ha respectat la forma evolucionada i actual (*los Espilars* < *los Pilars*).

3. Fonts documentals

3. 1. ARXIUS

ABEV	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACCB	Arxiu de la Conca de Barberà
ACLL	Arxiu Capitular de Lleida
ACSG	Arxiu Comarcal de la Segarra (també anomenat: AHCC Arxiu Històric Comarcal de Cervera)
AHAT	Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona
AHN	Archivo Histórico Nacional
AMEC	Arxiu Municipal de l'Espluga Calba
AMVM	Arxiu del Monestir de Vallbona de les Monges
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
APEC	Arxiu Parroquial de l'Espluga Calba

3. 2. MANUSCRITS

<i>Amillar. 1945</i>	<i>Libro de apeo-amillaramiento.</i> AMEC, 1.4.2.0, 4.
<i>Apeo</i>	<i>Libro de apeo del pueblo de Espluga Cal.</i> La foliació no és correlativa: hi ha dues numeracions superposades, i també pàgines amb el número al revers o bé sense. Sense data: per la identificació de les persones que hi apareixen, ha de ser de finals del segle XIX. AMEC, sense catalogar.
<i>Arrendament 1813</i>	Lligall amb diferents oficis, sense foliació ni ordre; junt amb <i>Possessió 1700, Concòrdia 1722, Lluïsmo 1808 i Ofici 1826.</i> ACA. Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 167.
<i>Bapt. 1574</i>	<i>Llibre de baptismes de 1574 fins 1605.</i> Volum en format foli partit enquadrnat en pergami. Sense foliar. Només consultable en la versió digitalitzada, raó per la qual hem pres com a paginació la

- numeració de les diapositives. Dates: 16.09.1574 - 07.03.1605. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 1, núm. 1.
- Bapt. 1624* *Llibre de baptismes, matrimonis i òbits*. Volum en format foli enquadernat en pergamí: 33 folis en format quart, 25 folis de baptismes. Sense foliar dels mesos de gener a maig del 1624 —les dues pàgines dels mesos següents consten en blanc—; a continuació pàgines sense foliar, però amb els batejos numerats fins al 173, després del qual hem continuat la foliació que seguiria. Després vénen més pàgines sense numerar. Relligat junt amb *Matr. 1636* i *Òbits 1636*. Dates: 01.12.1624 - 12.03.1650. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 1, núm. 2.
- Bapt. 1685* *Llibre de baptismes, confirmacions i òbits*. Volum en format quart enquadernat en pergamí, amb foliació i numeració (registre de bateig, confirmació o òbit) internes a cada llibre. 33 folis de baptismes numerats (amb els canvis d'any varien les foliacions i les numeracions). Relligat junt amb *Confirm. 1688* i *Òbits 1685*. Dates: 11.09.1685 - 24.08.1699. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 1, núm. 3.
- Bapt. 1773* *Liber baptismorum a die 4 mensis junni, ani 1773*. Volum en format foli enquadernat en pergamí. 320 folis de baptismes numerats amb índex cronològic, escrit amb posterioritat i amb grafies més castellanitzades. Fins a la pàgina 307 hi ha els baptismes. La cal·ligrafia ens remet a més d'un escriptor. Relligat junt amb *Confirm. 1797*. Dates: 30.06.1773 - 16.10.1824. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 1, núm. 4.
- Bapt. 1824* *Libris baptismorum ecclesiae parrochialis Beata Maria Virginis Conceptionis de Espluga Calba. Inceptus anno Domini Nostru Iesuchristi 1824*. Volum en format foli enquadernat en pergamí. 348 folis de baptismes amb índex cronològic. 4 folis de confirmacions. Dates: 18.10.1824 - 11.12.1848. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 1, núm. 5.
- Bapt. 1858* *Llibre de baptismes de la parròquia de la Puríssima Concepció d'Espluga Calva. Comensa l'any 1858 i acaba l'any*. Volum en format foli enquadernat en pergamí. 306 folis de baptismes

numerats amb índex cronològic. Dates: 07.01.1858 - 26.12.1880.
AHAT, l'Espluga Calba, caps 2, núm. 6.

- Bapt. 1881* *Libro de bautismos 1881-1892.* APEC.
- Bapt. 1892* *Bautismos desde el año 1892 hasta el año 1912.* APEC.
- Bapt. 1912* *Bautismos: libro 2º, año 1912 hasta 1934.* APEC.
- Bapt. 1935* *Bautismos (1935-1970). Confirmaciones (1949-1960).* APEC.
- Capbr. 1510* *Capbreu de l'Espluga Calba, el Palau d'Anglesola i Sidamunt.*
En pergamí. Notari: Lluís Olivella. Any 1510. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 149.
- Capbr. 1574* *Capbreu de l'Espluga Calba.* 98 folis sense numerar: hem assignat el número 1 a la pàgina que comença "In dei nomine".
Notari: Jeroni de Montargull. Any 1574. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 150.
- Capbr. 1607* *Capbreu de l'Espluga Calba.* Folis numerats, però estripats a la part inferior dreta, on hi havia la numeració, a la primera part del document. Els hem foliat tirant enrere a partir del primer número (301). Hem arribat a la 222, per tant, falten els folis 1-221. Notari: Jeroni Miró. Any 1607. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 165.
- Capbr. 1633* *Capbreu de l'Espluga Calba, el Palau d'Anglesola i Sidamunt.*
Notari: Jaume Tàcies. Anys: 1633-34. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 154.
- Capbr. 1669* *Capbreu de l'Espluga Calba, el Palau d'Anglesola i Sidamunt.*
Notari: Josep Mora. Any 1669. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 151.
- Capbr. 1692* *Capbreu de l'Espluga Calba.* Notari: Antoni Lloses. Any 1692. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 152.
- Capbr. 1717* *Capbreu de l'Espluga Calba.* Notari: Joan Felip. Any 1717. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 153.

- Capbr. 1741* *Capbreu de l'Espluga Calba, el Palau d'Anglesola i Sidamunt.* Notaris: Anton i Ramon Terés. Any 1741. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 155.
- Capbr. 1765* *Capbreu de l'Espluga Calba.* Notari: Segimon Canudes Dalmau. Any 1765. ACSG, districte notarial de Cervera, Bellpuig, Rafael Soler.
- CapMatr 1629* *Capítols matrimonials 1629-1633.* ACSG, notaries foranes, Arbeca, Jaume Tàsies, caps 25.
- Celebr. 1766* *Llibre de celebracions.* Celebracions (1766-1880), estat de les fundacions (1819) i *pro populo* (1886-1931). 110 pàgines. AHAT, l'Espluga Calba, caps 4, núm.15.
- Censos 1807* *Censos de blat, que corresponen alguns particulars de l'Espluga Calba, al vicari de Fullea, com a obtentor del benefici de Sant Blay.* Anys 1807-1809. 2 folis. AHAT, 6.63 Fullea. Parròquia de Santa Maria, caps 9, núm. 57.
- Comitè 1936* *Comitè d'Apropiacions. Expedients de confiscació; adjudicació i reclamació de béns confiscats de les Garrigues: Bovera, Castellans, Cervià de les Garrigues, l'Espluga Calba, la Floresta, Fullea.* ANC, Generalitat de Catalunya, Segona República, ANC1-1-T-6798.
- Compl. 1550* *Llibre dels qui confesen y combreguen en la Spluga Calva.* Segle XVI. Relligat junt amb *Matr. 1580* i *Òbits 1574*. AHAT, l'Espluga Calba, caps 2, núm. 7.
- Concòrdia 1722* *Elet de la concòrdia. L'Espluga Calba.* Lligall amb diferents oficis, sense foliació ni ordre; junt amb *Possessió 1700*, *Lluïme 1808*, *Arrendament 1813* i *Ofici 1826*. ACA. Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 167.
- Confirm. 1688* *Llibre dels confirmats de la vila de l'Espluga Calba.* 24.10.1688 - 03.11.1695. 7 folis de confirmacions sense paginar, però amb els noms numerats. Relligat junt amb *Bapt. 1685* i *Òbits 1685*. AHAT, l'Espluga Calba, caps 1, núm. 3.

- Confirm. 1797* *Llibre de confirmacions del 01.09.1797 al 29.07.1827.* Relligat junt amb. *Bapt. 1773.* 322 folis numerats amb un índex escrit amb posterioritat i amb grafies més castellanitzades. A partir de la pàgina 308 hi ha les confirmacions, que estan numerades de la pàgina 314 fins a l'índex final. Conté confirmacions dels Omells de na Gaia, d'Arbeca i de Senan. La cal·ligrafia ens remet a més d'un escriptent. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 1, núm. 4.
- Confirm. 1949* *Bautismos (1935-1970). Confirmaciones (1949-1960).* APEC.
- Contribució* *Contribució Especial.* Sense data. AMEC, 1.4.6, 3.
- Contribució 1936* *Contribució Especial.* Any 1936. 6 fulls solts. AMEC, 1.4.6, 1, 1936
- Doc. 1676* Documents diversos. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 165.
- Doc. 1765* Documents diversos. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 165.
- Doc. 1791* Documents diversos. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 165.
- Doc. 1796* Documents diversos. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 165.
- Doc. 1801* Documents diversos. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 165.
- Fund. 1774* *Llibre de fundacions.* Els noms de les ànimes per a les quals es funda l'aniversari estan ordenats per foli (1-193), i número. Anys 1774-1809. *Renda de la rectoria de 1774,* 153 folis numerats. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 3, núm. 13.
- Hospital 1730* *Llibre dels comptes de Sant Miquel y de l'Hospital.* La meitat del llibre, on consten els comptes de la capella de Sant Miquel el 1832, té els folis numerats. Relligat junt amb *StMiquel 1730* i *StCrist 1795.* AHAT, l'Espluga Calba, capsa 4, núm. 16.
- Índex nou i vell* *Índexs dels documents de l'Arxiu de Santa Maria de Vallbona.* Els índexs ens remetent a molts documents que han desaparegut, per tant, les grafies potser no són les originals. AMVM.
- Llevador* *Llevador dels censos de blat bo y bell, fon los de l'Espluga Calba, al reverent vicari de Fullea, com a obtentor del benefici de Sant*

- Blay, fundat en l'Espluga Calba y unit a la vicaria perpètua de Fullea.* Darrer quart del segle XVIII. 2 folis. AHAT, 6.63 Fullea. Parròquia de Santa Maria, capsa 9, núm. 56.
- Lluïisme 1808* Lligall amb diferents oficis, sense foliació ni ordre; junt amb *Possessió 1700, Concòrdia 1722, Arrendament 1813 i Ofici 1826.* ACA. Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 167.
- Manifest 1763* *Manifest primer, Menor dels Individus de l'Espluga Calba de las terras tretas a Nova Cultura i demás Circunstancias donadas per Ordre del Batlle de la Espluga Calba.* ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 166.
- Manual 1728* *Manual y minutas, diferentes despachos.* Volum (339 foliats) de registres de manuals i llistes de diferents despachos, en suport de paper, sense índex. Dates: 1.1728 - 12.1730. ACA, Real Audiencia, Registros, núm. 0251.
- Matr. 1580* *Llibre de matrimonis.* Volum en format foli, partit en sentit vertical, enquadernat en pergami. Sense paginació. Relligat junt amb *Òbits 1574 i Compl. 1550.* Dates: 22.05.1580 - 07.09.1636. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 2, núm. 7.
- Matr. 1625* *Llibre de matrimonis.* Relligat junt amb *Matr. 1580, Compl. 1550 i Òbits 1574.* Dates: 11.11.1574 - 11.1608. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 2, núm. 7.
- Matr. 1636* *Liber Coniugatorum.* 10 folis sense numerar. Relligat junt amb *Bapt. 1624 i Òbits 1636.* Dates: 23.12.1636 - 19.03.1650. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 1, núm. 2.
- Matr. 1650* *Liber conjugatorum per reverendum Andream Roig, rectorem ville Spelunca Calva.* Volum en format quart enquadernat en pergami. 45 folis paginats. Els matrimonis estan numerats fins al 86, numeració que es reprèn un altre cop a partir de la pàgina 32 (any 1686). Dates: 19.03.1650 - 15.02.1699. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 2, núm. 8.
- Matr. 1791* *Llibre de desposoris comensat als 21 de novembre de 1791.* Volum en format foli enquadernat en pergami. 196 pàgines

numerades. A partir del número 84 la numeració ja no és cada dues pàgines (*recto* i *verso*), sinó cada pàgina. Dates: 21.11.1791 - 22.10.1850. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 2, núm. 10.

- Matr. 1699* *Llibre *de matrimonis del 04.02.1699 al 12.11.1790.* Volum en format foli enquadernat en pergamí. 164 folis de matrimonis numerats (169^r-333^r), dels anys 1699-1715, amb índexs fragmentaris. Relligat junt amb *Òbits 1699*. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 2, núm. 9.
- Matrimonis* Tom 1: 1872-1873, tom 2: 1875-1880, tom 3: 1880-1886, tom 4: 1887-1895, tom 5: 1895-1908, tom 6: 1908-1911, tom 7: 1911-1916, tom 8: 1916, tom 9: 1918, tom 10: 1919-1927, tom 11: 1927-1932, tom 12: 1932-1933, tom 13: 1934-1937, tom 14: 1939-1950 i tom 15: 1950-1958. Dates: 1872-1958. AMEC.
- Millores* *Millores de la comanda de l'Espluga Calba.* Anys: 1534, 1610 i 1619. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 164.
- MN 1511 Fragment de *Manual notarial*. Notari: Joan Pedrol. Anys: 1511-12. ACCB, 01.02, Montblanc. Sig. top. 6-0-3234, registre 1148, p. 12^v-13^v.
- MN 1620 *Manual notarial*. 638 folis numerats. Notari: Jaume Tàsies, Anys: 1620-1622. ACSG, notaries foranes, Arbeca, capsa 4.
- MN 1697 *Llibre en lo qual se trobaran los actes de venda, de empenyo, de creacions de senyal, àpocas, procuras, fundacions y altres actes de contracte, des de l'any 1697 fins 1731, de la rectoria de Sanant.* Anys: 1697-1731. AHAT, Senan, capsa 1, unitat 5.
- MN 1738 *Manual notarial*. Notari: Ignasi Bunyol. ACCB, 01.26, Montblanc. Sig. top. 3326 (p. 10-11) i 3331.2 (p. 13-14).
- MN 1762 *Manual notarial*. Notari: Josep Cabeça i Font. ACCB, 01.03, Montblanc. Sig. top. 3388. 1.
- MN 1858 *Manual notarial*. Notari: Antoni Queraltó Sabater. ACCB, 01.51, Montblanc, protocol 1858, reg. 246.
- MN 1859 *Manual notarial*. Notari: Antoni Queraltó Sabater. ACCB, 01.51, Montblanc, protocol 1859, reg. 247.

- Naixements* Tom 1: 1867-1870, tom 2: 1871-1872, toms 3 i 4: 1872-1873, tom 5: 1875-1878, tom 6: 1878-1880, tom 7: 1880-1881, tom 8: 1881-1883, tom 9: 1883-1887, tom 10: 1887-1890, tom 11: 1890-1892, tom 12: 1892-1895, tom 13: 1895-1901, tom 14: 1901-1907, tom 15: 1907-1912, tom 16: 1913-1916, tom 17: 1917-1918, tom 18: 1918-1921, tom 19: 1921-1926, tom 20: 1927-1934, tom 21: 1934-1945 i tom 22: 1945-1971. Anys: 1867-1971. AMEC.
- Òbits 1574* *Llibre d'òbits*. Relligat junt amb *Matr. 1580, Compl. 1550 i Matr. 1625*. Dates: 11.11.1574 - 11.1608. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 2, núm. 7.
- Òbits 1636* *Liber defunctorum*. 9 folis de defuncions sense numerar. Relligat junt amb *Bapt. 1624 i Matr. 1636*. Dates: 28.10.1636 - 12.03.1649. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 1, núm. 2.
- Òbits 1650* *Llibre dels difunts en la parroquial de la Spluga Calva*. Volum en format quart enquadrnat en pergamí. 23 folis amb numeració als 4 primers. Dates: 19.04.1650 - 26.07.1689. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 3, núm. 11.
- Òbits 1685* *Llibre dels difunts en la parroquial de la Puríssima Concepció de Nostra Senyora de l'Espluga Calba*. 19 folis de defuncions, numerats i amb les defuncions també numerades i ordenades per anys. Relligat junt amb *Bapt. 1685 i Confirm. 1688*. Dates: 17.08.1685 - 22.10.1699. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 1, núm. 3.
- Òbits 1699* *Llibre d'òbits del 26.12.1699 al 12.11.1790*. 168 folis d'òbits (p.1^r-168^v), dels anys 1700-1705, numerats. Relligat junt amb *Matr. 1699*. Anys: 1699-1790. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 2, núm. 9.
- Òbits* Tom 2: 1872, tom 4: 1872-1873 i 1875-1878, tom 5: 1878-1880, tom 6: 1880-1883, tom 7: 1883-1887, tom 8: 1887-1894, tom 9: 1894-1898, tom 10: 1898-1903, tom 11: 1903-1912, tom 12: 1912-1917, tom 13: 1917, tom 14: 1918-1921, tom 15; 1921-1931, tom 16: 1931-1934, tom 17: 1934-1944 i tom 18: 1944-1959. Anys: 1872-1959. AMEC.

- Ofici 1826.* Lligall amb diferents oficis, sense foliació ni ordre; junt amb *Possessió 1700, Concòrdia 1722, Lluïsmes 1808 i Arrendament 1813*. ACA. Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 167.
- Padró 2013* *Padró d'habitants de l'Espluga Calba*. AMEC.
- Perg. 1183* 2-X-1183. ACA, Cancelleria, Pergamins d'Alfons I-II, carp. 48, núm. 350
- Perg. 1193* ABEV, Pergamins Urgell, 1 .º 79, calaix E, núm. 7. També corresponia ser al calaix 6, vol. XVIII, núm. 1799, segons referència d'índex.
- Perg. 1345* 16-VI-1345. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 26, núm. 39.
- Perg. 1352* 14-V-1352. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 26, núm. 10.
- Perg. 1359/45* 31-VII-1359. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 26, núm. 45.
- Perg. 1359/36* 21-VII-1359. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 36.
- Perg. 1359/41* 31-VII-1359. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 41.
- Perg. 1360* 29-X-1360. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, l'Espluga Calba, armari 7, carp. 26, núm. 25 (ES.08019.ACA/6.9.2.7).
- Perg. 1369* 12-X-1369. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 67.
- Perg. 1379* 23-XI-1379. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 3.
- Perg. 1383* 13-VI-1383. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 8.
- Perg. 1391* 25-02-1391. ACLL, Fons de Lleida, LP_01488.
- Perg. 1400* 28-VIII-1400. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 11.
- Perg. 1403* 20-I-1403. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 26, núm. 46.

- Perg. 1405/12* 26-X-1405. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 12.
- Perg. 1405/17* 23-VI-1405. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 17.
- Perg. 1405/37* 13-X-1405. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 26, núm. 37.
- Perg. 1406/1* 30-V-1406. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 1.
- Perg. 1406/7* 20-IV-1406. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 7.
- Perg. 1412* 22-I-1412. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 26, núm. 32.
- Perg. 1414* 22-III-1414. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 40.
- Perg. 1415* 17-IV-1415. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 25, núm. 42.
- Perg. 1421* 4-VII-1421. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, carp. 26, núm. 44.
- Perg. 1448* 24-2-1448. Biblioteca de Catalunya, pergami 482, reg. 21653. És còpia del document del 17-6-1430, pergami 217, reg. 12851.
- Plet 1807* Còpia de documents d'un plet per causa d'unes pastures en territori de l'Espluga Calba. Textos continguts en un llibre de notes de la família Anglès de cal Pons de l'Espluga Calba. Sense foliar. Relligat junt amb *Translació 1778* i *Subhasta 1810*.
- Possessió 1700* Lligall amb diferents oficis, sense foliació ni ordre; junt amb *Concòrdia 1722*, *Lluïisme 1808*, *Arrendament 1813* i *Ofici 1826*. ACA, Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, armari 7, núm. 167.
- Recanasió 1846* Document per «cobrar los gastos de la recanasió any 1846» de l'Ajuntament de Maldà. FARRÉ, J. i A. MOIX. 1993. *Els noms de casa de Llorenç i de Maldà*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca Filològica, XXIX. La fotografia del document és a les pàgines 97-98.

- Renda 1725* 1725-1755. *Llevador de la renda*. 83 quartilles amb índex (taula de censalistes). AHAT, l'Espluga Calba, capsa 3, núm. 14.
- Repartiment 1942* *Llibre de repartiment: contribució urbana*. Data del lloc: 1945; data de les pàgines de l'interior: 1942. AMEC,1.4.2.0, sig. top. 5.
- Roser 1600* *Llibre de confreres de la confraria del Roser*. Fulls més grossos que folis i partits, sense numerar. Relligat junt amb *Roser 1694* i *Roser 1731*. Anys: 1600-1693. AHAT, l'Espluga Calba, sense capsa, núm. 12.
- Roser 1694* *Llibre dels confreres de Maria Santíssima del Roser de la present vila de l'Espluga Calba, arcabisbat de Tarragona en lo any de 1694*. 7 fulls sense numerar. Relligat junt amb *Roser 1600* i *Roser 1731*. Anys: 1694-1730. AHAT, l'Espluga Calba, sense capsa, núm. 12.
- Roser 1731* *Llibre dels confreres de Maria Santíssima del Roser de la present vila de l'Espluga Calba, arcabisbat de Tarragona en lo any de 1731*. 10 fulls sense numerar. Relligat junt amb *Roser 1600* i *Roser 1694*. Anys: 1731-1740. AHAT, l'Espluga Calba, sense capsa, núm. 12.
- Segell 1876* AHN, Colección sellos en tinta municipales, Espluga Calva, ES.28079.AHN/5.2.13.7.7.3//SIGIL-TINTA_LÉRIDA, 9, N. 173.
- StCrist 1795* *Llibre de comptes de la confraria del Sant Crist*. Sense foliar. Relligat junt amb *StMiquel 1730* i *Hospital 1730*. Anys: 1795-1928. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 4, núm. 16.
- StMiquel 1730* *Llibre de comptes de la confraria de St. Miquel*. Numerat fins al foli 14. Relligat junt amb *StCrist 1795* i *Hospital 1730*. Anys: 1730-1898. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 4, núm. 16.
- Subhasta 1810* Anotació sobre els béns i mobles de Ramon Torres venuts en subhasta pública. Textos continguts en un llibre de notes de la família Anglès de cal Pons de l'Espluga Calba. Sense foliar. Relligat junt amb *Translació 1778* i *Plet 1807*.
- Test. 1621* *Testaments*. Notari: Jaume Tàsies. Anys: 1621-1645. ACSG, notaries foranes, Arbeca, capsa 23.

- Translació 1778*   *Translació d'ossos de casa Pons.* Textos continguts en un llibre de notes de la família Anglès de cal Pons de l'Espluga Calba. Sense foliar. Relligat junt amb *Plet 1807* i *Subhasta 1810*.
- Visita 1450*   *Llibre de decrets de visites pastorals.* Volum de 225 folis enquadernats en cartró. Anys: 1449-1450. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 1, núm. 2.
- Visita 1647*   *Llibre de visites pastorals.* Volum de 302 folis enquadernats en pergamí. Anys: 1647-1681. AHAT, l'Espluga Calba, capsa 2, núm. 4.
- Visita 1827*   *Llibre de decrets de visites pastorals.* Volum de 853 folis enquadernats en pergamí. Anys: 1827-1828. AHAT, l'Espluga Calba, sense capsa, núm. 9.1.

3.3. CARTOGRAFIA

Atles Universal. 1999. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

FER, N. de. 1709. Principauté de Catalogne divisée en vigueries, dins *Atlas ou Recüeil de Cartes Geographiques Dressées Sur les Nouvelles Observations de Mrs. de l'Academie Royale des Sciences Par N. de Fer. Geographe de sa Majesté Catolique et de Monseigneur le Dauphin.* París. <http://cartotecadigital.icgc.cat>. (*Mapa 1714*)

Mapa comarcal de Catalunya 1:50.000. 1994. Garrigues-18. Institut Cartogràfic de Catalunya.

Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya. 2009. 2a ed. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Institut d'Estudis Catalans. (NomCat)

4. Informacions orals i altres col·laboracions

Les informacions de viva veu han estat obtingudes de les persones següents: Josep M. Anglès i Ferrer, nascut el 1924, pagès, de cal Ponç (difunt); Jaume Pons i Cunillera, nascut el 1928, pagès i caçador, de cal Tet (difunt), i Josep Ribera i Torres, nascut el 1930, pastor, de cal Pastor (difunt). Aquestes tres persones ens van assabentar bàsicament sobre el terme municipal. Per a les dades relacionades amb el nucli urbà i les cases del poble vam rebre l'ajuda de l'Antònia Anglès i Ferrer, nascuda el 1914, mestressa de casa, de cal Ponç (difunta), i Magdalena Amorós i Vallverdú, nascuda el 1929, jubilada de la fàbrica tèxtil de l'Espluga Calba, de ca l'Amorós (difunta). Tots cinc informants havien viscut sempre a l'Espluga Calba, menys l'Antònia Anglès, que hi havia passat la infantesa i la joventut; així i tot, aquesta darrera mai no perdé la relació amb la vila i hi féu estades sovintejades, fins que hi va morir, als 101 anys.

Altres informants ocasionals han estat: Teresina Pons i Codines, nascuda el 1940, jubilada de la fàbrica tèxtil, de cal Vallons; Jaume Sesplugues i Gaya, nascut el 1930, pagès, de cal Catapí; Mercè Rebordosa i Camprubí, nascuda el 1920, mestressa de casa, de cal Tupiner; Francisco Farré i Sesplugues, nascut el 1935, pagès, de cal Salvador del Cabeça; Josep M. Alari i Bernet, nascut el 1950, pagès, de cal Negret; Ramon Farré i Pons, nascut el 1962, pagès, de cal Salvador del Cabeça, i Daniel Bosc i Montalà, actualment veí de Barcelona, nascut el 1951, de cal Fidel.

Volem agrair la col·laboració d'un grup de persones, tots de la mateixa família, que ens han ofert en tot moment ajut; ens han facilitat tota la documentació de què disposaven sobre la vila i ens han donat accés als estudis que ells personalment havien realitzat. Són el Josep i el David Poca i Gaya (el darrer, difunt), de cal Borrassol, i els seus nebots, el Francesc i el Ramon Rebordosa i Poca, de cal Tupiner. També ens cal donar les gràcies a les persones que treballen als arxius i que ens han facilitat les tasques de recerca, especialment a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, on vam passar hores i hores, abans que estigués digitalitzat. També vam treballar força a l'Arxiu Municipal de l'Espluga Calba, on l'Ana Miret Juan i l'Eli Alari i Anglès ens van donar un cop de mà sempre que ho vam necessitar. Així mateix, agraïm la col·laboració de mossèn Fernando Vazques Aosta, fins fa poc capellà de la parròquia de l'Espluga Calba

i d'altres pobles, que ens va deixar llibres de l'arxiu parroquial. Per a l'elaboració dels mapes —i també per a altres entrebancs informàtics— hem d'agrair l'ajut del Jordi Sardà i Anglès. Finalment el Josep Jové i Miró ens va fer la majoria de fotografies.

Finalment, cal fer esment de l'assessorament inestimable que hem rebut dels membres de l'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans. En primer lloc, del doctor Josep Moran i Ocerinjauregui, que ens va aconsellar que el director d'aquesta tesi fos el doctor Gargallo; en segon lloc, del doctor Joan Anton Rabella i Ribas, que va encaminar els primers passos d'aquest estudi, dirigint el treball de màster corresponent, i en tercer lloc, de la doctora Mar Batlle, que ha tutoritzat minuciosament el procés de redacció d'aquest i que ens ha facilitat la bibliografia necessària per a poder-lo dur a terme.

La totalitat del treball ha estat revisat pel doctor José Enrique Gargallo Gil.

5. Marc geogràfic⁴

5. 1. LA SITUACIÓ I L'ASPECTE DEL TERRENY

La continuació de l'altiplà segarrenc en direcció sud-oest ens situa a les Garrigues, les terres més elevades de la conca del Segre, un territori que conserva les característiques d'horitzontalitat i de clima continental que defineixen els fons de la Depressió Central, però amb una morfologia que, en direcció sud-est, preludia la proximitat de les vores del sistema muntanyós del prelitoral. Oficialment la comarca, a les terres de ponent, és a l'extrem meridional de la Depressió Central catalana. Té una extensió de 799,71 km² (unes vuit hores en els punts més extrems), xifra que constitueix el 2,5% de la superfície de Catalunya i que s'apropa a la mitjana de les comarques del Principat. Els límits comarcals són al nord el Pla d'Urgell, al nord-est l'Urgell, a l'est la Segarra, al sud-est la Conca de Barberà, al sud la vall de l'Ebre i el Priorat, i a l'oest el Segrià i la Ribera del Segre.

Cap a l'any 1600 el jesuïta Pere Gil i Estalella, al *Llibre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço és de cosas naturals de Cathaluña*, divideix el territori en 27 circumscripcions. Entre les viles i llocs que

---

⁴ Per a la redacció d'aquest apartat i del següent bàsicament hem tret la informació de Nogueira i Tort (1991). Especificarem en cada subapartat si hem consultat altres fonts addicionals. Algunes dades procedeixen de CR.

comprèn la núm. 18, la del Pla d'Urgell, hi trobem Arbeca, Castellots, l'Espluga Calba, Fullella, Vinaixa i Tarrés (Aguado 2004: 89).

L'actual divisió territorial de Catalunya en comarques fou aprovada oficialment per mitjà de dos decrets del govern de la Generalitat, el del 27 d'agost i el del 23 de desembre de 1936. El primer fixava les regions i les comarques, i el segon adscriuïa els municipis a la comarca respectiva i fixava els "centres comarcals". Les Garrigues, de la regió de Lleida, tingué per capital les Borges Blanques. L'Estatut del 1979 ja en preveïa la reinstauració com a peça bàsica de l'organització territorial de Catalunya i mitjançant noves lleis del Parlament va adquirir la dimensió legal i institucional plena: la 6/1987, del 4 d'abril, sobre l'àmbit comarcal, i a la 22/1987, del 16 de desembre, que n'estableix la divisió i organització, i l'elecció dels consells comarcals.

Vint-i-quatre municipis componen la nostra demarcació, després que Torregrossa passés a la nova comarca del Pla d'Urgell. Les Garrigues Baixes comprenen el territori afectat directament pel canal d'Urgell, amb centre a les Borges Blanques, i les Altes agrupen el centre i sud de la comarca, típicament de secà. Els termes del sector oriental, que tiraven cap a la Segarra, són sobretot els dels Omellons i l'Espluga Calba, al nord-est, i els de Vinaixa i Tarrés, al sud-est, passant per Fullella (Turull 2010: 10).

El relleu de les Garrigues és el d'una graonada, un gran pla inclinat cap al nord-oest que ascendeix progressivament des del Pla d'Urgell, per sota dels 300 m cap al sud, fins al cim de la serra de la Llena⁵, per damunt dels mil metres. L'altitud territorial està compresa entre 220 i 1.023 m, assolits per la Tossa, màxima altitud. Està situat al sotavent del muntanyam marítim, que baixa des d'aquesta serra i els contraforts septentrionals del Montsant, cap al Segre. Es caracteritza per l'altitud del relleu, tot i no ser muntanyosa. Presenta tres aspectes geològics i paisatgístics ben diferenciats: el pla, amb una certa semblança amb el Segrià i l'Urgell, malgrat que es noti el canvi de depressió amb els típics altiplans i turonets; la zona mitjana, amb altituds que no superen els 500 metres, on les roques dures alternen amb llits argilosos, i la zona alta, formada per conglomerats durs i clapes de bosc. La fesomia física es caracteritza per la manca d'accidents significatius —no hi ha cap sistema muntanyós notori ni cap corrent

---

⁵ Hem optat per l'expressió amb preposició (*serra de la Llena*), perquè segons NomCat és la més freqüent, tant en aquesta comarca com a la Conca de Barberà; també l'escriuen així Pere (2013: 163) i Amigó (2005: 37). De tota manera, la que hem documentat oralment a les Garrigues és sense preposició (*serra la Llena*).

fluvial rellevant— i per un clar predomini de les terres de conreu (68,6% del total, davant el 32,6% que es registra a Catalunya) per damunt de qualsevol altre ús del sòl.

Al sud de la serra la Llena, la del Corregó marca una perceptible transició cap a les terres segarrenques. Així mateix, des de la Floresta, a les portes del Pla d'Urgell, vers el sud-est, el territori s'enlaira progressivament: la Floresta (317 m), els Omellons (385 m), l'Espluga Calba (433 m), Fullea (589 m), Vinaixa (470 m), Tarrés (579 m), l'Albi (526 m) i el Vilosell (667 m). Entre la serra del Corregó i la del Tallat (722 m), fites orientals —que, d'altra banda, emmarquen la Conca de Barberà—, s'obre l'ample coll de Tarrés, tradicional lloc de pas entre les terres interiors i les comarques litorals i prelitorals. Encara avui hi passen les vies de comunicació principals d'aquest sector de Catalunya. Des del punt de vista de l'estructura geològica i litològica, les possibilitats extractives es redueixen a la pedra de les capes oligocèniques i als àrids de les terrasses del Segre i del Corb.

El terme municipal de l'Espluga Calba té 21,63 km², 20 de rústica, repartits en 1.595 hectàrees de conreu, principalment de secà (herbàcies, llenyosos, guarets i terres no ocupades), i 468 de forestals i pastura (21,6% de la superfície total). El 99% de les terres és dedicat al cultiu de secà, i l'1% restant, a l'hortalissa. Les zones de conreu estan situades en els fons de les valls i als altiplans. La població és l'únic nucli del municipi, que limita amb els garriguencs dels Omellons (oest), Vinaixa (sud-oest), Fullea (sud-est), amb el de Senan (est) de la Conca de Barberà, i amb els urgellesos dels Omells de na Gaia (nord-est) i Maldà (nord); les Borges Blanques es troba a 13 km a l'oest. El 1978 la vila tenia 351 edificis reunits, que ocupen 2 km² i estan ubicats al centre del terme municipal (Bellmunt 1978: 6). Les cases estan aplegades en dos grups: el més antic, que conté el Castell i l'església, i és a 434 m damunt del nivell del mar, i la part nova, anomenada la *Raval*, que és gairebé tota un carrer, on destaquen les escoles, la cooperativa i una fàbrica de teixits. El planejament urbanístic vigent data del 23.7.1987.

Els capbreus antics (1633, 1669, 1717 i 1741) estableixen els límits del terme: a l'est hi ha el terme dels Omells de na Gaia, a la partida de la Coma d'Aigües Vives; després ve un collet fins a la cabana de P. J. Gaia, abans d'Antoni París, al terme de Senan, des del qual travessa la serra fins a Vilabertró (terme de Senan); segueix fins a arribar al terme de Fullea i a la serra de Vilabertró; discorre per aquesta fins a la de la roca Tomasa, la travessa i arriba a l'Argelagar; entra a la carretera del terme de Vinaixa fins a arribar al dels Omellons, a la partida de la Portella; d'aquí continua carretera avall

fins a la creueta del camí de Sant Bonifaci (a la serreta de Sant Bonifaci); trenca la carretera, travessa la coma i afronta amb les sorts de la Rectoria dels Omellons; d'aquí puja a la serra i creua el camí d'Arbeca, fins a la coma d'en Meler, a l'aiguavessant del terme de Maldà; d'aquí va serra amunt i arriba a la creu del camí de Bellpuig (o creu de Bellpuig), junt al camí que travessa d'Arbeca als Omells de na Gaia; discorre serra amunt aiguavessant fins al terme dels Omells i baixa novament a la Coma d'Aigües Vives.

La topografia del terme de l'Espluga Calba és força accidentada, sobretot a la part est del terme, amb successions de barrancades i valls que solquen el terme i desguassen al Rinet. Les alçades relatives sobre el nivell del mar van des dels 340 m, a la part baixa del riu, fins als 589 m de la roca Tomasa o els 585 del puig Pedrós. El poble està situat dintre la vall que formen els diversos turons que l'envolten, entre els quals destaca el tossal Gros, considerat el més alt del terme. Es troba cercant la part sud del poble; al nord tenim el pla de la Creu i les Forques, culminació d'un turó d'alçària considerable; a l'est hi ha el pla de la Bassa i els Escabrerers, i a l'oest, les Deveses.

L'àrea de llevant i migjorn de la comarca (delimitada per una línia que podria unir l'Espluga Calba i Bellaguarda), situada a més altitud que la mitjana i amb una pluviositat més elevada, marca una perceptible transició cap al territori que hom denomina *sector segàrric*. La vegetació climàtica hauria de correspondre a una roureda de roure de fulla petita als sectors més humits i a un carrascar als més secs, amb diferències graduals segons l'altitud i l'exposició. A les parts altes més orientals, dins els termes de l'Albi, Vinaixa, Tarrés, Fulledda i l'Espluga Calba, es presenten algunes formacions boscoses significatives amb predomini de pi blanc, però també de carrasca i de roure de fulla petita, que pot formar bosquines a les obagues.

En correspondència amb les característiques generals del clima i de la xarxa fluvial, no existeix pràcticament vegetació de ribera. Com a màxim, es limita a uns sectors breus de les capçaleres de les valls del Set i de la riera de la Femosa, en els quals apareixen algunes pollancredes i bosquets d'àlbers (*Populus alba*), freixes, plàtans, etc. Aquestes espècies també poden ocupar les vores dels camps i de la xarxa de drenatge al sector de la plana regada.

El territori ha estat profundament transformat en funció dels requeriments agrícoles. Hi predominen l'olivera i l'ametller, arbres que s'adapten bé a l'altitud del relleu i a l'escassa disponibilitat d'aigua. El bosc d'oliveres s'ha aconseguit a costa de la rompuda de grans extensions de terreny forestal o pseudo-forestal i mitjançant una

ingent tasca d'anivellament i abancament del terreny, poc donat a l'aprofitament agrícola extensiu. El bosc hi té una presència residual i circumscrita a uns quants municipis de la part meridional.

La massa forestal de l'Espluga Calba està distribuïda en clapes, que ocupen zones elevades entre les valls dels barrancs i dels torrents, i que estan formades per pi blanc, alguns roures, alzinars i espècies arbustives, com ara el garric, el càdec, el romer, el timó, etc. (Esquerra, Gallart i Manresa 2015: 344).

5. 2. LA LOCALITZACIÓ DELS CURSOS FLUVIALS

Les Garrigues pertanyen a la zona menys plujosa del Principal, amb una mitjana de 384 mm, que cauen en menys de 50 dies. La travessen dos rius amb cabal estacional i migrat, d'orientació SE-NO: el torrent de la Femosa, que neix a Vinaixa i desguassa al Segre, al sud de Lleida, i recorre bona part de les Garrigues Baixes; i el riu de Set⁶, que recorre bona part de les Garrigues Altes. Hi ha altres cursos d'aigua, rieres i barrancs, que només baixen després de pluges intenses. Als extrems de la comarca, trobem uns territoris que no desguassen al Segre: el riu de la Cana, a la vall de Bovera, desguassa a l'esquerra de l'Ebre; i un sector de Vinaixa i Tarrés porta les aigües al Francolí.

La major part de la comarca s'insereix dins la conca del Segre, excepte la vall de Bovera, que aboca a l'Ebre, i alguna altra de petita importància. Un gran nombre de torrents, eixuts gairebé tot l'any, aboquen a aquest aiguavés, per la riba esquerra. El corrent principal és el riu Set (amb 50 km de longitud i una conca de 255 km²), que des de les vessants del nord de la serra la Llena es decanta a l'oest, surt de la comarca i desaigua al Segre damunt de Sudanell. Neix al peu de l'ermita de Sant Miquel de la Tosca, a prop del Vilosell. En el seu curs deixa a mà dreta Cervià i a l'esquerra l'Albagés, el Cogul, Aspa, Alfés i Sunyer, un xic apartat cap a l'interior.

Hi ha dues conduccions que proveeixen d'aigua la comarca i d'altres municipis. D'una banda, el canal d'Urgell (de 144 km, inaugurat el 1865), que la capta del Segre prop de Ponts, travessa una carena a través d'un túnel de quasi 5 km de llarg, la reparteix mitjançant canals, sèquies, aqüeductes i ramals diversos, i retorna a l'Ebre. Aquest canal fou reforçat pel subcanal d'Urgell (77 km, 1932), que també desvia aigua

---

⁶ Hem optat per aquesta designació i no pas per la corresponent sense preposició (el *riu Set*), perquè és la que apareix a NomCat. Tant el recull de noms de l'Albi (Amigó 2001: 418) com el de la Poble de Cérvoles (Pere 2013: 250) aporten prou documentació que avala aquesta tria. De tota manera, també hem recollit de fonts orals de pagesos de Bellaguarda, l'opció el *riu Set*.

del Segre, i pel canal d'Oliana. Aquestes conduccions abasteixen d'aigua cinc pobles de la comarca: Arbeca, les Borges, Juneda, Puiggròs i una part del terme de Castellldans. L'altra conducció és la de la Mancomunitat d'Aigües de les Garrigues (organisme constituït el 1980 amb l'objectiu d'impulsar l'ambiciós projecte comarcal d'abastament d'aigua), que porta l'aigua del Segre, captada al pantà d'Utxesa, a 27 pobles (entre ells, l'Espluga Calba), mitjançant 200 km de canonades i 15 estacions de bombeig i cloració repartides per tota la xarxa. Les obres hidràuliques han donat solució a un problema endèmic de la major part de municipis i de comarques veïnes. Aviat el Canal Segarra-Garrigues oferirà noves solucions de futur, gràcies al pantà de regulació de l'Albagés.

El canal d'Urgell, l'obra d'infraestructura més rellevant de les terres lleidatanes, havia estat reivindicat des de temps immemorials per la pagesia urgellenca. Interessos barcelonins, de fet, n'emprengueren la realització, que seria definitiva a mitjan segle XIX. El seu recorregut no afecta cap poble de la comarca, tot i que travessa el terme de Torregrossa. Entra a l'àrea pel nord del terme d'Arbeca i les Borges, en una cota lleugerament superior a 300 m, passa prop de Tàrrega i en surt pel cantó nord-oest del de Castellldans, en una cota una mica inferior a 250 m. La idea d'un sistema general d'aproximar l'aigua potable mitjançant conduccions des dels corrents fluvials més propers (Segre i Ebre) a la comarca ja va començar a ser materialitzada fins al 1985.

El canal Segarra-Garrigues, projectat correlativament amb la presa de Rialb, pot significar per a les terres de Lleida la conversió en regadiu d'una superfície similar a l'afectada pel canal d'Urgell, un 15% (56.725 ha), corresponent als termes d'Arbeca, els Omellons, la Floresta, les Borges Blanques, Castellldans, el Cogul, l'Albagés i Granyena de les Garrigues. La zona regable afectarà 59 municipis, corresponents a la Noguera, la Segarra, l'Urgell, les Garrigues, el Segrià i, de biaix, el Pla d'Urgell. S'hi preveuen dues subunitats: el canal principal i el de les Garrigues Altes.

Com que queden fora del seu abast, les terres del sud i sud-oest, a causa de l'altitud, ja s'han plantejat alternatives per aprofitar al màxim els recursos hidràulics. La Generalitat, a través del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, va promoure un estudi d'anàlisi i avaluació de possibilitats sobre la transformació del sector meridional en regió de reg de suport. S'instal·larien sistemes de bombeig i d'emmagatzematge, línies de conducció i distribució de l'aigua per al reg fins a les capçaleres de les parcel·les. El degoteig implica només l'aportació d'aigua a les arrels dels arbres, limitada a uns determinats períodes del cicle anual.

El pla preveu la divisió de l'àrea a regar en quatre zones. La zona Z afecta Cervià, la Pobla de Cérvoles, l'Albi, el Vilosell, els Omellons, l'Espluga Calba, Fullea, Vinaixa i Tarrés. Inicialment es captaria l'aigua al canal d'Urgell (a 250 m d'altitud) i en el futur, al Segarra-Garrigues (a 380 m d'altitud). Per completar l'obra queda pendent la tercera fase, anomenada *Ramals* i que comprèn el Vilosell, la Pobla de Cérvoles, Vinaixa, Tarrés, Fullea, els Omellons, l'Espluga Calba i la Floresta.

Pel que fa a la xarxa de drenatge natural, la vall més propera a l'Espluga Calba és la de Vinaixa (la Floresta-Vinaixa), una de les principals afluent de la Femosa. En la divisió de conques hidrogràfiques de les Garrigues, la Femosa (Segrià, Artesa de Lleida, Puigverd, Juneda), de 45 km de longitud i 280 km² de superfície, inclou Vinaixa, els Omellons, la Pobla de Cérvoles, la Floresta i Castellldans. Per aquesta vall s'escorre el riu Rinet, que ve de la serra del Tallat. Es desconeixen dades que es puguin referir a la seva naixença i a la confluència amb algun altre corrent d'aigua, però es pot assegurar que les fonts que encara queden l'alimentaven. Les fonts que podien nodrir el Rinet eren la del Mas Blanc, la d'en Pic i les Fontetes. La subconca del Rinet subministra aigua potable a l'Espluga Calba mitjançant la captació pròpia (pou).

L'Espluga Calba es troba al punt d'enforcadura entre tres de les capçaleres o torrents que més endavant, ja cap al lloc veí dels Omellons, constituïran el barranc del Turull: la riera de les Hortes, que procedeix de Senan, la de Cortals, que baixa de Tarrés i Fullea, i la de Matallonga, que neix entre les dues anteriors, a cavall entre els termes de Fullea i Senan, sempre al límit amb la Conca (Turull 1991: 152-153).

Els cursos d'aigua del terme municipal eren tres, segons ens informen els capbreus de 1574, 1669, 1717, 1741, 1765 i dos documents, l'un de 1791 i l'altre de 1796 (*Doc. 1791* i *Doc. 1796*): la coma d'Aigües Vives, la coma dels Masos i la coma de Fullea. El capbreu del 1717 apunta que les esmentades aigües eren usades per al molí. El document del 1791 indica que totes tres eren usades per a regar i de les d'Aigües Vives i la coma dels Masos se n'omplien les basses per a amerar cànem i lli. Afegeix que, si no es respectaven els torns, s'havia de pagar pena al senyor comanador per cada vegada que es contrafés la reglamentació. El capbreu de 1765 afirma que a la coma de Fullea els particulars podien regar sempre que volien; en canvi, a Aigües Vives i als Masos hi havia restriccions i torns, és a dir, que podien fer-ne ús dilluns i divendres, i excepcionalment els altres dies de la setmana, si ho necessitaven per a plantar hortalisses.

5. 3. L'APROFITAMENT TRADICIONAL DE L'AIGUA

El clima de les Garrigues és de tipus mediterrani continental i es caracteritza per unes precipitacions migrades, distribuïdes irregularment al llarg de l'any, i per un règim de temperatures molt contrastat. Alguns dels darrers anys ha calgut, sobretot els mesos d'estiu, acudir als camions cisterna (Lladonosa 1986: 13). La toponímia reflecteix, en relació amb el nom dels cursos fluvials, la indigència general de la xarxa hidrogràfica i l'escassetat dels cabals: només uns pocs cursos, entre els quals el Set (el Cogul, l'Albagés) i el riu de la Cana (Bovera, Bellaguarda i frontera amb la comarca del Priorat) són qualificats de rius, mentre que la gran majoria reben localment el nom de *valls*.

La bassa és el sistema més conegut d'aprofitament hidràulic tradicional. Fou el mètode per excel·lència de proveïment d'aigua potable, fins que començà a declinar a l'inici del segle actual, quan s'organitzaren les primeres xarxes als nuclis. Al centre de les poblacions n'hi ha una de grans proporcions que serveix per als usos animals; fora del poble hi ha un estany més petit, per als usos domèstics. Els pobles que han tingut la sort de resoldre la portada d'aigües han convertit la bassa central en plaça i hi han plantat arbres. També eren molt freqüents les que es trobaven repartides pel territori municipal, el record de les quals, un cop han desaparegut físicament, sovint perdura en els topònims amb què hom anomena les partides de terra on eren situades. Un altre tipus de bassa era la dels molins (sobretot fariners) que hom bastí arran del curs del Set. Aquest sistema d'acumulació d'aigua per moldre fins i tot donà nom a l'activitat, ja que hom parlava de *moldre a bassades*.

Les basses són els dipòsits més antics i de més fàcil construcció. Es començaven a fer excavant un clot a terra i era molt millor si el terreny era argilós, car donava garantia d'impermeabilitat. La majoria eren rodones i solien fer uns dos metres de diàmetre de mitjana. També n'hi havia de planta quadrada i rectangular, de dimensions variables. La cavitat es folrava interiorment amb pedres. S'hi feien unes escales d'accés. Quan s'excavaven a la roca, hom les anomenava *cogulles* i eren generalment de planta quadrada o bé rectangular. Es construïen uns petits canals radials a la superfície de la roca que desembocaven en un de més gran mitjançant el qual hi entrava l'aigua. Poden anar dels dos-cents litres als set o vuit mil.

Un altre tipus d'aprofitament hidràulic era la captació i canalització superficial per al reg. Atesa la migradesa endèmica de cursos superficials, hom procurava aprofitar l'aigua de pluja per afavorir l'aportació als bancals, mitjançant un procediment propi de

països àrids, consistent a desviar la que s'escola per pendents, costers, barrancs i camins. És el sistema de reg per aigüera (equivalent al de boquera del sud-est peninsular), que consisteix en la construcció de petits canals arran dels camins i vies per on circula, tot dirigint-los devers els bancals. També era emprat per captar la dels eventuais cursos fluvials, a fi de regar els horts adjacents o desviar l'aigua del corrent cap a un molí. Amb fang i troncs es construeix una petita presa al riu i es fa pujar fins al nivell del terreny en qüestió, i aleshores es fa escolar a través d'una obertura que hom anomena *peixera*, *boquera* o *clamor*.

El capbreu 1633 enumera les basses que hi havia al terme de l'Espluga Calba, propietat de la universitat: una de dolça al tossal del Castell, prop del camí de Fullea; una altra a la Creu Grossa, que tenia al sud el camí de Belianes; a la coma de Fullea s'hi ubicaven la Salvadora i la d'en Torres; la de la Perera era als Horts, i la de la coma de la Torta es trobava al tros del Mateu Teixidor. El capbreu de 1669 ratifica aquesta informació.

5. 4. LES COMUNICACIONS

La xarxa viària de les Garrigues s'estructura a partir d'un corredor pel qual passen la carretera N-240, que travessa Juneda, les Borges Blanques i Vinaixa; l'autopista AP-2, que passa prop de Castellans, les Borges, l'Albi, Vinaixa i Tarrés; la línia fèrria Lleida-Tarragona, amb estacions a Juneda, les Borges, la Floresta i Vinaixa; i actualment el tren d'alta velocitat (que directament beneficia poc la comarca) i segueix una direcció semblant a l'autopista. El principal eix de circulació és el corredor Tarragona-Lleida, que travessa la part nord-occidental, des del coll de Tarrés fins a Juneda, seguint la direcció de sud-est a nord-oest. Aquest itinerari, que té un origen prehistòric, ha constituït un dels principals eixos de circulació de Catalunya, des de la dominació romana, en què era una important via, existent ja al segle II aC. L'Espluga Calba apareix a través de l'antiga calçada romana que comunicava Lleida amb Tarragona.

La xarxa viària divideix les Garrigues en dues parts incomunicades directament —només hi ha una pista entre Cervià i l'Albagés— i unides per un mateix vèrtex: les Borges. La banda oriental té tres línies: cap a Arbeca, Belianes, etc.; cap a la Floresta fins a Tarrés, i cap a Vinaixa fins a la Pobla. La banda occidental té dues línies bàsiques: cap a Juneda i Lleida, i cap a Castellans fins a Bovera (amb ramificacions a esquerra i dreta). Darrerament les millores en la xarxa han acabat de desmembrar la

comarca: l'eix de l'Ebre i els corresponents enllaços han fet que les poblacions situades al vessant occidental o del Segre s'aboquin definitivament a Lleida; i l'asfaltatge de pistes d'Arbeca a Mollerussa i de l'Espluga Calba cap a Maldà i Bellpuig aboca aquests pobles cap al Pla d'Urgell o l'Urgell. La zona més pregonada de la banda oriental queda mal comunicada i més propera a Montblanc. Un altre factor que reforça la relació històrica amb la vegueria de Montblanc i el bisbat de Tarragona, al qual pertanyen eclesiàsticament, és la gran importància del cultiu de la vinya, tal com passa a la resta de les comarques de l'interior de l'actual província de Tarragona (Satorra 2009: 8).

Segons un projecte de la junta de comerç del 1848, la segona via que es projectà fou la que havia d'unir Reus i Fraga, passant per la Granadella. Els altres pobles estan ben comunicats entre ells, i amb les carreteres en prou bon estat, més rectes al pla i més serpentejants a les zones muntanyoses. La precària situació d'aquesta xarxa viària i la poca interconnexió que oferia entre els nuclis de població, sobretot els situats a la part central, va motivar que l'IRIDA emprengués el 1984 la construcció i adequació d'un conjunt de camins, en general antics i amb origen molt remot. El pla de vies de comunicació de la Mancomunitat ja havia proposat reconvertir-los en carreteres. Aquesta xarxa de camins (Puiggròs – Arbeca – els Omellons – l'Espluga Calba – Vinaixa Maials) és de 31,2 km de longitud.

El pla general de vies de comunicació aprovat per la Mancomunitat l'any 1920 incloïa la carretera de l'Espluga Calba a Vinaixa i els camins de l'Espluga Calba cap a les Borges pels Omellons, cap a Fullella i cap a Maldà. L'any 1935 les infraestructures de comunicació i transport, segons el pla general d'obres públiques (secció de camins) de la Generalitat de Catalunya, són la carretera de Bellpuig a la de Lleida i Tarragona per l'Espluga Calba, Fullella i Tarrés, i la de les Borges a l'Espluga Calba. Igual que a la Granadella, l'Albi o el Cogul, a l'Espluga Calba les vies locals constitueixen una part molt significativa de la xarxa: 21,8 km de titularitat municipal d'un total de 28,8 km.

L'estat de conservació i les característiques geomètriques de les carreteres determinen que la connexió de les xarxes comarcal i local amb el corredor principal sigui molt deficient, sobretot als sectors central i sud-occidental. També succeeix això respecte al petit corredor de l'extrem nord-occidental, que és seguit per la carretera LV-2012, de la Floresta, passant per l'Espluga Calba a la N-240 per Fullella i Tarrés. Es pot accedir a l'Espluga Calba per la N-240, de Lleida a Tarragona; en arribar a les Borges Blanques, cal trencar en direcció a la Floresta, els Omellons i l'Espluga Calba.

6. Demografia⁷

Molts poblets, de poca empenta, reberen el cop mortal amb les pestes de la segona meitat del segle XIV, i les guerres de 1462, amb la crisi subsegüent, eliminaren molts reductes habitats (Bach 1982: 54). El 1348 un terç de la població va ser víctima, tant en l'àmbit de Catalunya com en el de tot Europa, de la pesta negra que flagel·lava les terres del Principat. El 1429 hi hagué un altre brot de pesta a la comarca. Durant el segle XVI va tenir la màxima incidència la forta allau d'immigració francesa, que va continuar, encara que amb molta menys intensitat, durant una part del XVII.

La pesta del segle XVII va entrar a Catalunya l'any 1650 i va durar quatre anys. Procedia de les terres valencianes, des d'on la van portar les tropes catalanes quan van tornar a Tortosa, després de saquejar algunes poblacions del Regne de València. Després d'haver infestat una gran part d'Andalusia, va prendre una direcció contrària: es va dirigir ca a l'Aragó i Catalunya i va traspasar el mar en direcció cap a Mallorca i Sardenya. El 1650 ja havia arribat al Vallès Oriental, d'on va passar a Osona (Sayrach 2009: 59).

La comarca de les Garrigues es caracteritza per una taxa bruta de natalitat (8,3‰) per sota de la mitjana catalana (10,1‰), tot i que en la línia de les zones rurals de l'interior; una taxa bruta de mortalitat (12,9‰) que se situa molt per damunt de la mitjana del país (7,8‰) i és la més alta de totes les altres catalanes, i una taxa de creixement vegetatiu (-4,6‰) també molt distanciada de la mitjana (2,3‰), i que és, després de la del Pallars Jussà, la més baixa del Principat. El grau d'envelliment és elevat; a més, les possibilitats de reemplaçament resulten encara més compromeses a causa de les pèrdues significatives de contingent femení.

Un altre aspecte a remarcar és l'homogeneïtat en l'origen de la població: el 92,8% de nascuts a Catalunya, davant del 63,3% corresponent a tot el país, és un dels percentatges més elevats. En relació amb els nascuts a la resta de l'Estat, el percentatge d'andalusos és especialment destacable (52,3%), seguit a molta distància pel

---

⁷ Tret d'alguns casos, molt puntuals, en què hem cregut imprescindible actualitzar alguna dada, que distaria massa de la situació present, totes les altres informacions d'aquest subapartat fan referència a l'any 1986.

d'aragonesos (14,4%) i pel de castellano-lleonesos (8,2%). Com que l'àmbit garriguenc no ha rebut, en les darreres dècades, fluxos immigratoris significatius, s'hi dona un dels índexs més elevats de coneixement del català: el 98,7% de la població de més de dos anys l'entén (el 90,3% al conjunt de Catalunya) i també el 94,4% dels garriguencs nascuts fora de Catalunya (mitjana catalana: 80,7%).

El desequilibri en la relació home-territori és profund: 20.048 habitants, que comprenen només el 0,34% del conjunt català. La interrelació de població i superfície ens dona una densitat de 25,1 habitants per km², índex moltes vegades inferior als 187,4 habitants per km² corresponents a Catalunya. Amb un caràcter radicalment mononuclear, és a dir, una tendència a la concentració, és l'única comarca on el nombre de municipis és igual al d'entitats singulars de població. El municipi més gran és les Borges Blanques: 5.209; i el més petit, Tarrés: 93. L'Espluga Calba ocupa el lloc tretzè, amb una densitat de 20,8.

Des del punt de vista de la distribució, un estudi de l'any 1973 classificava les Garrigues de comarca a mig camí entre rural i urbana. Això s'explica bàsicament per la proporció que hi tenen els municipis compresos entre 2.000 i 10.000 habitants. El percentatge de població que habitava a la capital era d'un 20,62%, força similar al de la Terra Alta (19,23%), el Priorat (21,21%) i el Pallars Sobirà (21,49%), comarques qualificades de rurals en el mateix estudi. La superfície mitjana per municipi és de 33,32 km², valor molt proper als 33,93 km² de mitjana catalana. Tanmateix, mentre que al conjunt de Catalunya hi ha disparitat territorial d'uns municipis a altres (amb significatives diferències d'homogeneïtat entre comarques), a les Garrigues més aviat hi ha diferències relatives dins una tònica de grandària mitjana-alta: la meitat tenen més de 25 km² (sense arribar als 90 km²) i sis més superen els 15 km².

L'any 1862 el canal d'Urgell va començar a portar aigua, la qual cosa va originar un canvi en el cicle demogràfic de les Garrigues i la conformació en l'espai de tres àrees: les Borges Blanques, que presenten un creixement moderat però constant, llevat de moments concrets (1910 i 1940); Juneda, Castellldans i Puiggròs, amb un fort creixement, que perdura fins al 1920, i la resta de municipis, dinou poblacions, que ocupen prop del 70% del territori i mantenen uns nivells sostinguts fins al 1920. L'increment de la zona regada és del 58,9%. A partir del 1920, màxim demogràfic de la història de la comarca, s'inicia un declivi que no té aturador fins cap a mitjan anys setanta (especialment greu en 1950-1975), amb una pèrdua del 27,4%. L'Espluga Calba, la Pobla de Cérvoles, el Vilosell i Bellaguarda registraren les taxes de davallada més

altes. La concentració de la indústria en punts molt localitzats del Principat va fer inexorable l'èxode de les comarques deprimides. La zona de secà registra el major nombre de pèrdues. Els saldos migratoris màxims són: 1921-30, amb -3.607, i 1961-70, amb -3.739. Durant el període 1976-1987 la crisi industrial urbana atura l'èxode rural. La destinació d'aquests emigrants més recents és, preferentment, el sector de serveis de les capitals més properes: Lleida, Tarragona, Reus i Barcelona. El 1981 l'èxode cap a fora de la comarca es va reduir al mínim, tot i que no es van interrompre les migracions internes cap a les Borges.

El comportament electoral es canalitza devers les opcions de tarannà conservador, a causa del pes del sector agrari, del baix nombre de treballadors assalariats i de l'aïllament respecte als centres urbans, culturalment i políticament més dinàmics. L'índex de població desocupada el 2015 era del 10,92%, prou distanciat del 18,6% del conjunt català.

Les xifres de població de l'Espluga Calba són les següents, tenint en compte que cada casa o foc són 5 persones: 1358: 42 focs, 1365: 48 cases o focs, 1367 (cens de Pere III): 48, 1553: 52, 1708 (cens de Josep Aparicio): 63 focs, 1718: 66 focs (241 habitants), 1787 (cens del comte de Floridablanca): 736 («1 cura, 1 ordenado a Título de Patrimonio, 46 labradores, 125 jornaleros, 20 artesanos» (Iglésies, 1969: 528)), 1830: 877, 1842: 858, 1857: 1.340, 1860: 1.365, 1877: 1.303, 1887: 1.200, 1897: 1.330, 1900: 1.195, 1910: 1.187, 1920: 1.233, 1930: 1.230, 1936: 1.265, 1940: 993, 1945: 950, 1950: 930, 1955: 882, 1960: 781, 1965: 660, 1970: 583, 1971: 566, 1975: 490, 1981: 470 i 1986: 449.

Entre 1574 i 1607, dates de dos dels capbreus de la vila, el nombre de cases i habitants va passar de 50 a 81, un augment espectacular en uns 30 anys, tendència que es manté fins a la Guerra dels Segadors. Seguidament hi ha una davallada fins a ben entrat el segle XVIII, en què es torna a mostrar un cert increment. S'edificaren moltes cases noves, es partiren i d'una en feren dues. L'any 1779 l'Ajuntament de l'Espluga Calba va repartir solars (o patis) a diversos vilatans, perquè hi edificuessin cases, a canvi d'un cens a perpetuïtat. Feien trenta pams d'amplada per vuitanta de llargària i estaven situats fora de la vila, que segurament passava per una etapa de creixement. Amb la mateixa data i la mateixa notaria es troba un document en virtut del qual l'Ajuntament, que actuava com a administrador, ordenava la recapta d'un impost per a les obres de construcció del nou temple parroquial, d'enormes proporcions (Sayrach 2009: 121-122). De la Guerra Civil espanyola ençà el fenomen ha estat l'invers, és a dir,

que de dues se n'ha fet una, en moltes ocasions (Sans Gené 2002 i *Spel.* 41: 23). Actualment la vila té 395 habitants.

7. Activitat econòmica⁸

Aquesta és una comarca deprimida caracteritzada per l'estancament i l'atonia econòmica. El sector agrari és el 48,7% de la població (índex només superat per la Terra Alta, amb un 53,4%); l'industrial (més construcció), el 23,2%, i el de serveis (més població no classificada), el 28,1%. La conceptualització com a típicament agrària s'infereix a partir de la participació d'aquesta àrea en els diversos sectors productius de l'economia catalana. Segons dades del 1972, les Garrigues participava en un 19,9% del total de la superfície catalana dedicada a l'ametller; en un 15,5% de l'olivera (per sota tan sols del Baix Ebre, que hi participava en un 22,2%), i en un 10,6% del panís. La producció total agrària constituïa el 3,6% de la catalana; un 34% corresponia al subsector ramader, mentre que el percentatge de Catalunya arribava al 42%.

Una part significativa (a l'entorn de l'11%) de la superfície total de la comarca ha esdevingut terra de regadiu, concretament el 16% del total de la superfície agrària utilitzada i aproximadament el 3,5% del total del reg català. El procés de conversió, bé que iniciat el 1865, no tingué ple desenvolupament fins entrat el segle XX. A les Garrigues Baixes, regades pel canal d'Urgell, s'hi conreen sobretot arbres fruiters, morenc o panís i alfals. Als municipis de secà, el percentatge de terres dedicades a l'ús agrícola és del 61,4%, mentre que als de regadiu és del 85%; la superfície forestal als primers assoleix globalment un 25,7% i als segons es redueix a un 1,4%. Les Borges Blanques, Arbeca, Castellldans, Juneda i Puiggròs estan afectats pel canal.

L'acusat envelliment de la pagesia és prou expressiu de les perspectives de futur del sector. Els cicles de despoblament de les Garrigues van directament lligats a moments de forta retracció de l'economia agrària i, correlativament, a èpoques d'expansió industrial i manufacturera a l'àrea de Barcelona. Com a la resta de Catalunya, és freqüent complementar el treball a l'explotació pròpia amb feines no agràries: jornals per compte d'altri, collita de fruita a la zona de reg, ramaderia

---

⁸ Si no especifiquem el contrari, igual que en l'apartat anterior, les dades són de 1986.

industrial, etc. Fora del sector agrari, hom sol recórrer a la indústria, la construcció o el comerç; ocupacions que fins i tot poden adoptar la forma de treball a domicili. La ramaderia, d'escassa diversificació, s'ha centrat en unes determinades especialitats de producció intensiva: el porcí, sobretot, i l'aviram. La cria de vedells completa el sector.

7. 1. L'AGRICULTURA

La superfície agrícola utilitzada de les Garrigues se situa entre les 53.000 i les 55.000 ha. Els elements essencials del paisatge són l'acusada dualitat entre secà i regadiu, i el predomini de l'olivera i l'ametller, a més de la vinya i els cereals. El clima, que voreja l'aridesa, té estius càlids i secs, i hiverns llargs i freds, amb boires freqüents. Aquests factors determinen la inseguretats de les collites i la variabilitat dels rendiments, i dificulten l'expansió de la ramaderia.

Al segle XVIII a la major part dels municipis la superfície conreada no sobrepassava el 40% de la total declarada. La major part de la utilitzada (67,66%) era dedicada al cereal: blat, civada, sègol i mestall, entre altres. En general, les millors terres eren reservades al conreu del blat. La vinya, l'olivera i els fruiters tenien un paper secundari. El cereal, l'olivera i la vinya són els cultius que van portar les grans transformacions agràries en el camp català, que es convertí en un dels pilars de l'espectacular creixement demogràfic i econòmic de Catalunya durant la segona meitat del segle (Pla 2010: 155).

Tradicionalment, l'arribada de l'olivera a les Garrigues es fa coincidir amb la romanització. És possible que el conreu s'estengués durant la dominació dels àrabs. Amb tot, la implantació en massa data de mitjan segle XVIII i respon a la política il·lustrada de racionalització agrària, promoguda pels corregidors de Lleida, com ara el baró de Maials. El nomenament de François de Bessacourt, representant del despotisme il·lustrat, com a corregidor de Lleida va suposar un moviment de progressió agrícola per a la comarca durant el trienni de 1763 a 1765, sobretot per al foment de l'olivera (Lladonosa, 1986: 197-198). La principal varietat conreada és l'arbequina (més del 95%), que produeix un oli gairebé sense acidesa. S'anomena així perquè al segle XVIII el duc de Medinaceli, senyor d'Arbeca, va implantar en aquests paratges uns plançons d'oliver portats de l'Orient Mitjà. La Denominació d'Origen Protegida Les Garrigues per a l'oli inclou les Garrigues, el Segrià i l'Urgell.

Al segle XIX la superfície en conreu ja superava el 50% del total cadastral. Es produeix un tancament en la proporció d'hectàrees dedicades al conreu dels cereals. Al

final del segle, correlativament a l'arribada de la fil·loxera, s'observa un retrocés en la implantació de la vinya, més acusat als municipis on l'olivera havia adquirit importància, conreu que més extensió augmentà en relació amb el segle anterior. Es mantenen els petits sectors de regadiu que aprofiten els corrents febles superficials, bé que destaca la desaparició del conreu del cànem, que es cultivava als fondos, on no hi havia marges.

La vinya, present a tots els municipis, era el conreu principal, junt amb l'olivera, sobretot en els sectors orientals i meridionals. Arran de la fil·loxera, plaga que afectà la comarca entre el 1895 i el 1901, el conreu s'anà reduint als sectors oriental i sud-oriental, als quals ha quedat circumscrita (l'Espluga Calba: de 215 a 255 ha). La Unió Europea va determinar finançar l'arrencada de vinyes i no pagar els excedents de vi, la qual cosa va acabar amb el cultiu i, en conseqüència, amb la tradició de la verema. Molts productors van abandonar la vinya com a cultiu prioritari —en detriment del cereal, principalment— i van deixar plantacions residuals per al consum propi. Actualment les explotacions familiars es compten amb els dits de les mans; tot i això, s'ha obert algun celler més, com ara el de Fullella. A Vinaixa, per exemple, es va passar dels dos milions de quilos de raïm a 600.000. El producte principalment es destina a la base de cava o vi d'empreses exteriors o multinacionals. El vi està emparat per la Denominació d'Origen Protegida Costers del Segre; subzones: Raïmat, Artesa, Valls del riu Corb i les Garrigues (l'Espluga Calba). Els pobles que encara produeixen raïm són: Castellsans, Arbeca, l'Espluga Calba, els Omellons, Vinaixa, l'Albi, el Vilosell i la Pobla de Cérvoles. Sis municipis de les Garrigues orientals (l'Espluga Calba, Vinaixa, el Vilosell, la Pobla de Cérvoles, l'Albi i Cervià) formen part de la "regió del cava".

Al segle XX, d'acord amb els qüestionaris de les cambres agràries locals corresponents al 1988, els conreus herbacis (cereals, lleguminoses, tubercles, farratges i hortalisses, entre altres) ocupen un 16,9% de la superfície conreada. Destaca la dràstica reducció dels cereals, sobretot el panís, que han estat substituïts progressivament pels fruiters (especialment de fruita dolça). L'ordi ha esdevingut el primer cereal, paral·lelament al que ha succeït en altres comarques catalanes.

A la primacia de la petita i mitjana explotació respon el tipus mitjà de pagès, petit propietari independent, que, arribat el cas, prefereix deixar la terra en arrendament o parceria que vendre-la. Entre el 1962 i el 1972 el règim de propietat incrementà significativament en detriment sobretot de la parceria. Poc més de la meitat, 223 conreadors, el 1972 tenien entre 10 i 50 ha i només 5 en tenien més de 50; les restants

són menors de 10 ha, quantitats econòmicament inviables per a cada explotació. Hi havia una mitjana de 6 parcel·les. Del 1972 al 1982 el masover va anar desapareixent i es van incrementar lleugerament l'explotació directa o propietat i l'arrendament. Darrerament hi ha hagut una certa tendència a la concentració parcel·lària.

Els pagesos van començar a associar-se amb motiu de la comercialització de l'oliva, en correlació amb el moviment cooperatiu català del primer quart del segle XX, conseqüència de l'expansió dels sindicats agrícoles, iniciada el 1910 i fomentada per la Mancomunitat a través dels Serveis de Previsió Agrària. El 1919 es fundà la primera cooperativa (popularment *lo sindicat*) a les Garrigues i en deu anys se'n van crear dotze més. Aviat s'estengueren als diversos àmbits de l'economia agrícola, especialment a l'elaboració del vi i a la comercialització dels cereals.

A l'Espluga Calba molts veïns tenen finques rústiques en altres municipis limítrofs, la qual cosa dóna lloc a una certa disfunció. El 1989 la superfície agrícola utilitzada era de 73,1 ha i la ramaderia es distribuïa en bestiar oví, truges, porcs reproductors, vedelles, aviram i conilles mares. Els conreus principals són l'olivera, la vinya, els ametllers i els cereals (ordi quasi exclusivament).

7. 2. LA INDÚSTRIA I ELS SERVEIS

Les Garrigues és una àrea deficitària en llocs de treball, en relació amb la població ocupada resident (6.084 davant de 6.674). És, a banda del Priorat, la que té una importància menor respecte al conjunt de Catalunya; a més, hi ha poca rellevància del sector secundari dins el ventall d'activitats econòmiques. A mitjan segle XIX les principals activitats transformadores eren els molins fariners i sobretot d'oli. L'elaboració de l'oli ha proporcionat una forta embranzida a la mecanització. L'obertura de l'autopista de l'Ebre, l'any 1977, i el fet que travessés de punta a punta la comarca, va crear unes expectatives d'industrialització que a la pràctica no s'han acomplert. Ha tingut una recessió industrial: el 63,2% dels aturats amb ocupació anterior tenen professions relacionades amb aquest sector. El 28% de la població industrial treballava en la metal·lúrgia; el 22,8%, en el tèxtil i la confecció; el 20,6%, en l'alimentació; el 9,8%, en l'extracció i transformació de minerals, i el 6,5%, en la fusta. El 1918 es va posar la llum elèctrica al poble. Actualment s'aposta clarament per les energies alternatives (plaques solars, parcs eòlics...) i per l'agroturisme.

La indústria de materials de construcció és tradicional i el treball de la pedra, centrat històricament a la Floresta, on hi ha picapedrers i un museu, ha adquirit renom

arreu del país. S'han conservat innumbrables construccions de pedra seca: cabanes de volta, coves, basses, cisternes, cogulles, marges o espones, aixoplucs i recers; obres modestes que, juntament amb els castells, edificis religiosos, cases, portals, etc., revelen el treball i les formes de vida i embelleixen els pobles i paisatges. A l'Espluga Calba i Vinaixa hi trobem pedreres, i a Juneda, els Omellons i Vinaixa, diverses empreses de transformació. El terme de l'Espluga és ric en calcària, que ha estat explotada per sis indústries amb raó social fora de la vila. Alguns destins d'aquesta, que és coneguda com a pedra de la Floresta o de Vinaixa, són la restauració del monestir de Poblet, l'església del Pi i la Sagrada Família de Barcelona, i l'exposició universal de Sevilla de 1992.

Vinaixa té la proporció més elevada de l'ocupació industrial dins el total de l'ocupació (28,4%); a continuació vénen les Borges Blanques (26,6%), Juneda (19,7%) i l'Espluga Calba (18,1%). A la zona de secà, després de Vinaixa, els municipis més destacats són l'Albi, l'Espluga Calba i la Granadella. A Vinaixa i a l'Espluga Calba hi havia dues de les indústries més importants de la comarca. A l'Espluga Calba per cada 100 ocupats residents hi havia 112 llocs de treball. Es tractava, per tant, d'una relació d'equilibri d'un valor particularment alt: 1,12. D'altra banda, cal destacar el desplaçament d'efectius d'aquest municipi a Lleida i a les Borges.

Un 26% de la població ocupada de les Garrigues treballa en el sector de serveis, percentatge que en el conjunt de Catalunya se situa en un 45,6%. Pel que fa a fires, és patent la preponderància de Lleida; les Borges i Mollerussa, amb un grau d'incidència similar, queden en segon pla. El mercat del dimarts a les Borges, que ha perdut el caràcter agrari tradicional (dedicat només a la venda d'articles de consum en parades al carrer), atreu població del sector oriental. Mollerussa té l'hegemonia en l'atracció per raó dels centres d'esbarjo, d'un abast notòriament supracomarcal.

8. Marc històric

8. 1. ELS ORÍGENS DEL POBLE

La fisonomia de la toponímia major suggereix que la comarca de les Garrigues és una zona de la Catalunya Nova força arabitzada (les Borges, Vinaixa, etc.). La importància relativa d'aquest superstrat en la toponímia ponentina és directament proporcional a la intensitat de l'arabització durant els segles VIII-XII i, per tant, a la duració (amb un marge de gairebé cent cinquanta anys: de *circa* l'any 1000 a *circa* el 1150) de la presència de l'esmentada superestructura, la qual permet dividir el territori en dues grans zones: d'una banda, les antigues marques frontereres (extrems septentrional i oriental), on l'ocupació sarraïna sembla que fou feble i, en tot cas, de menor durada, i d'altra banda, l'extrem meridional i les planes centrals i occidentals (les Garrigues, el Segrià i el Pla d'Urgell), on fou molt més intensa i es mantingué fins a darrera hora. La presència zonal d'hagiotopònims és inversament proporcional a la d'arabismes toponímics; per tant, a les Garrigues el percentatge dels primers és baix (Turull 2007: 309 i 330).

Al segle VIII gran part de Catalunya va quedar incorporada al califat de Còrdova. Amb el domini dels almoràvits, el valiat de Siurana s'estenia de nord a sud des dels turons de la Conca de Barberà fins a la Ribera d'Ebre, des de Tàrrega fins a Reus; comprenia també el Priorat, sectors de l'Alt i el Baix Camp, les Garrigues (des de l'Albi, el Vilosell i Vinaixa fins a Maldà) i part del Pla d'Urgell; incloïa, així mateix, tot el muntanyam des de Flix fins al coll de l'Illa⁹. També s'hi inclouria Poblet. L'àrea d'influència del taifa de Siurana se'ns dona a conèixer en un document¹⁰ important pactat per Ramon Berenguer IV el 7-IX-1154 amb Bertran de Castellet i Berenguer de Molnells, que en fixava els límits, d'acord amb els del valiat original: «las montañas de Flix, pasando por el río Siurana y atravesando Pinyeres, al lado del arroyo del Pedreny hasta Montroige, donde dobla a la derecha hasta el arroyo del Botarell, y después

---

⁹ CR XXI: 385 i Ciurana (1993: 34-38).

¹⁰ ACA: Perg. Alfonso I, 122, que és confirmació de 6 III, 1172.

continúa entre Reus y Munterols hasta Francolí y luego al oeste a Vimbodí, cruzando el río Sed y bajando hasta Juncosa, Puig de Gralla y vuelve a Flix» (Scales 1985: 224).

La zona meridional de l'antic valiat de Lleida (l'*Azeitum* de les cròniques àrabs, les actuals Garrigues) feia partió a la serra la Llena amb el regne sarraí de Siurana, es perdia en les planes resseques i inhòspites de les Garrigues, comarca que exercia, segurament, el paper de marca fronterera entre els sarraïns de Prades, muntanyesos indòmits, i els lleidatans, urbans i sedentaris. A mitjan segle XII els castells d'Arbeca, l'Espluga Calba, Vinaixa i l'Albi esdevenien les principals forteses dels moros de Siurana, i Torregrossa, les Borges Blanques, els Castellots, Castellans, Torrebeßes, la Granadella i el Vilosell ho eren dels sarraïns de Laridā (Lladonosa 1983: 220).

El sector corresponent als contraforts de l'esmentada cadena muntanyosa fou aviat objecte de l'atenció del comte Ramon Berenguer IV, poc abans de la conquesta de Lleida i durant el setge de Tortosa, que volia establir una línia defensiva de les comarques tarragonines enfront d'aquella zona encara insegura. Va dur a terme un conjunt d'iniciatives colonitzadores a mitjan segle XII amb l'objectiu de posar en conreu les terres recentment conquerides, per tal d'assegurar-ne l'explotació mitjançant l'assentament de nous pobladors. El seu fill Alfons el Cast consolidà la seva acció. El 1193 hi hagué un litigi entre aquest i el vescomte de Cardona pel dret de propietat de l'Espluga Calba.

Ocupat el 1153, el castell de Siurana fou, per als comtes de Barcelona, el darrer reducte, dur i difícil, dels àrabs a Catalunya. La repoblació es dugué a terme de manera lenta, esporàdica i sota iniciatives diverses, que en alguns llocs realitzaren nobles, com ara els Cervera, als quals havia estat atorgada la zona del sud de les Garrigues, des de Juneda a l'Espluga Calba (Lladonosa 1983: 226). D'altres actuacions foren dirigides pel mateix comte, com ara els casos de l'Espluga Calba, el 1148, Tarrés i Milmanda el 1149, Vimbodí el 1151, Vinaixa el 1151 i 1152, i Montblanc pels anys immediatament posteriors. Finalment, Ramon Berenguer IV encomanà als monestirs de Vallbona i Poblet d'altres operacions colonitzadores. Moltes vegades, als cavallers o prohoms designats per al repoblament d'aquests pobles també els era encarregat el de les comarques veïnes del Priorat i les muntanyes de Prades, conquerides després de Lleida. Per això sempre han estat tan relacionats, fins al punt que, quan foren creades les actuals províncies, durant els primers anys (1835-1840) hom dubtà molt abans d'establir-ne els límits definitius (Lladonosa 1997: 230). Els Omellons, l'Espluga Calba i Vinaixa foren repoblats els mateixos dies de l'expugnació de Lleida, igual que tota la zona del Tallat,

compresos els llocs dels Omells de na Gaia, Tarrés, Rocallaura, Maldà i Belianes Fluvià i (Català 1979: 1030). Durant el segle XIV l'Espluga Calba serà de les famílies Massanet i Monsuar de Lleida (Lladonosa 1997: 233). Per la seva estreta vinculació amb les actuacions colonitzadores d'aquests sobirans a la veïna Conca de Barberà, les repoblacions locals d'aquest sector limítrof a aquesta (l'Espluga Calba, Vinaixa, el Vilosell, l'Albi, Cervià, etc.) no poden desintegrar-se de l'estudi de les corresponents a aquesta darrera comarca (Font i Rius 1969, I, 1.2: 815).

Tots els pobles que antany pertanyeren a la jurisdicció del valiat de Siurana, és a dir, la meitat oriental de la comarca (l'Albi, Arbeca, Cervià, l'Espluga Calba, Fullella, la Pobla de Cérvoles, Tarrés, els Omellons, el Vilosell i Vinaixa), foren incorporats a l'arxidiòcesi restaurada de Tarragona —totes les seves parròquies pertanyien a l'arxiprestat de Sant Martí de Maldà—, mentre que els del territori anomenat els *Alfoces leridenses* en temps àrab (el primitiu Segrià i la resta de les Garrigues actuals) s'incorporaven a la diòcesi de Lleida. Les mesquites dels Omellons, l'Espluga Calba i Vinaixa, a la conquesta, foren incorporades al bisbat de Tarragona. Paral·lelament, durant el domini cristià, quan al segle XIII bona part dels comtats catalans formaven part de la Corona d'Aragó, els pobles de la comarca pertanyeren a dues vegueries: la de Montblanc, anomenada *ducat de Montblanc* entre el 1585 i el 1700 (Lladonosa 1986: 158 i 251), i la de Lleida, organització civil que durà fins al decret de Nova Planta, en què les Garrigues foren dividides també en dos corregiments (1716): el de Lleida (fusió de la vegueria de Lleida i la de Balaguer) i el de Tarragona (fusió de la vegueria de Montblanc i la de Tarragona) (Satorra 2009: 8).

La repoblació d'aquest lloc, situat a la zona erma que quedava a l'exterior del sistema defensiu segarrenc, fou empresa precoçment i encapçalà el pla restaurador d'aquella zona limítrof: Tarrés, Vinaixa, Vimbodí, el Vilosell, etc. La seguretat de la zona, pels grans avenços occidentals de les forces sobiranes, afavoria la consolidació i desenvolupament de l'establiment agrari de l'Espluga amb nous assentaments particulars. Paral·lelament a la revaloració consegüent del terme ocasionada pel cultiu donaria lloc, com en altres indrets, a reclamacions de presumptes titulars del terme.

8. 2. LA CARTA DE POBLACIÓ

Tot i que l'assentament de repobladors al terme de l'Espluga Calba data del 1103, no és fins al vint-i-dos de desembre de 1148, en el regnat de Lluís VII el Jove, que Ramon Berenguer IV, príncep del regne d'Aragó, li atorgà carta de poblament i va

fer donació, com a alou, del castell, amb la vila closa i el territori del voltant a favor d'un grup de cinc famílies: el seu ajudant Porcel de Cervera, batlle i president de la resta, i els quatre cultivadors, els caps Vives de Cruzillada, Guillem Bertran, Arnau Bosquet i Mir de Fluvià. Atesa la procedència ceriverina del batlle, hom pot pensar que tots quatre colonitzadors devien ser-ne oriünds o, en tot cas, de la Segarra. Havien de conrear el territori en l'extensió més gran que poguessin, tot satisfent un cànon parciari agrari per a collites, que es detalla al final de l'escrit (la novena dels fruits). Van signar el document: «Ramon, comte, Guillem Ramon, Ramon de Podioalto, Bernat de Belllloc, Querau de Jorba, Berenguer de Tarroja. Pere, sacerdot que ha escrit això».

La colonització del lloc seguí un pla preconcebut traçat pel comte que col·locava un enclavament enmig del camí entre Tàrrega i les terres de l'Urgell, i les de la banda nord-oest de la Conca de Barberà, al peu de la serra de Prades, i potenciava d'aquesta manera un dels accessos naturals a aquesta comarca per la banda septentrional ponentina, més enllà de la serra del Tallat. D'altra banda, es tallava la possible expansió dominical dels Cervera cap a ponent —en aquest moment dominaven de ple la part de ponent de la serra del Tallat, on arribaven fins a Rocallaura, el Tallat, Montblanquet, Montesquiú i els Omells de na Gaia— i també dels vescomtes de Cardona, que des de les seves posicions de Maldà i Sant Martí de Maldà intentaven avançar cap al sud (Sans i Travé 2002: 14 i 15).

L'Espluga Calba és un dels exemplars nombrosíssims d'establiment agrari col·lectiu, que preferentment se situen, a causa de la funció instrumental d'assentaments rurals comunitaris, en el marc de les grans campanyes colonitzadores de les planes de Lleida, Tarragona, Tortosa i la regió del Baix Ebre, impulsades pels sobirans i entitats senyorials entre els segles XII-XIV (Font i Rius 1969, I, 1.1: XXIV). Les estrictes cartes de població, és a dir, les concertades directament entre el concedint i els habitants — presents i futurs— del lloc adopten predominantment una tònica de concessió d'un terme per a cultiu a favor d'un grup o equip d'homes o de tots els futurs residents, per part del senyor dominical. Les cartes del present tipus enclouen un patent sentit teleològic de restauració, de vivificació del terme: la concessió abasta, generalment, a més del sòl cultivable, els béns d'ús comú (aigües, prats, boscos). El pensament que l'explotació es dugués a terme de la millor manera possible (i algun cop en tota l'extensió factible), es registrà en altres concessions del segle XII, utilitzant expressions anàlogues: Vinaixa (1152) i Cervera (1186).

La part concessionària —tret del cavaller o particular, en les donacions individuals *ad populum*— està representada sempre per una col·lectivitat humana, àmplia o reduïda, identificada amb la totalitat anònima dels residents o amb un grup limitat de persones, a vegades qualificades per llur origen, i més correntment individualitzades per llurs noms —llur nombre oscil·la entre quatre o cinc (l'Espluga Calba) i cinquanta o cent (Almenar)—, però rarament amb caràcter exclusivista, ja que queda oberta l'admissió d'ulteriors immigrants. En el cas que ens ocupa és factible apreciar la persona que encapçala el grup receptor, com a promotor de la colonització, figura investida amb la funció de batlle (del comte concedint): «facio hanc kartam donationis tibi Porcel de Cervera, meo baiulo...». L'esmentada escriptura deixa també constància de la validesa documental perpètua, habitual en cartes del segle XIII: «Et ut habeatis et possideatis hoc donativum sicut superius est scriptum vos et filii vestri et omnis generatio vestra per secula».

En primer lloc trobem un grup immediat i nominal, indubtable receptor o concessionari; en segon terme n'apareix un altre de més indefinit, col·lectiu, genèric, que, amb freqüència, només a través d'una prevista actuació ulterior, eventual i, a vegades, condicionada, del primer, duta a terme en un moment més o menys distanciat de la concessió, podria incorporar-se a aquest i participar plenament del seu *status*, en compartir amb els primers pobladors els termes laborables del lloc i les obligacions i drets derivats de la seva tinença i cultiu. Així, la possible distinció originària entre concessionaris i beneficiaris pròpiament dits, i que és ostensible, en nombrosos documents virtualment s'esvairia, mentre la situació dels forans, en equiparar-se a la dels donataris directes, els integraria en la mateixa condició jurídica de concessionaris o subjectes passius de la donació, respecte al titular concedint (Font i Rius 1969 II: 579).

Entre aquestes motivacions últimes d'índole econòmica a què s'ordenaven bon nombre de les nostres cartes de població hi ha de figurar, en primer terme, el desenvolupament agrícola d'un lloc o comarca, mitjançant l'estímul a la rompuda i posada en cultiu de terres ermes o a l'increment de llur productivitat. En el context històric i social de l'alta edat mitjana i fins i tot de segles posteriors, l'agricultura i la ramaderia van representar la principal font de riquesa i la base de satisfacció de les necessitats primàries de la població del país. No ha de resultar estrany, així, que tal finalitat, eminentment colonitzadora, caracteritzi la tònica d'una de les modalitats o tipus de carta de població, les qualificades com a *establiments agraris col·lectius*, i acoloreix sensiblement alguns exemplars del tipus de donacions individuals *ad*

popolandum. El mateix terme de poblar, *populare* (i els seus derivats, *populatio* i *populator*), apareix, en algunes ocasions, com a accepció de posar una terra en cultiu, de llaurar-la, de fer-la fructificar, etc., tant o més que d'instal·lar establement un grup humà en un determinat lloc. Així, a la de l'Espluga hi trobem expressions com ara: «ut habeatis et populetis eam sicut melius poteritis facere, cum tanto termino quantum vos poteritis laborare et populare et illos alios pro vobis ibi fuerint populosos» (Font i Rius 1969 II: 455-465).

En l'expedició de la carta de població, com en la d'altres poblacions de les comarques meridionals i occidentals, el sobirà adoptava la posició de regent del poder públic i no pas la de senyor feudal. Els comtes efectuaven tals donacions o establiments agraris sobre terres de recent ocupació, ermes i despoblades, perquè les havien rebut en virtut de la tradicional regalia del sobirà (el fisc) sobre terres sense propietari; per tant, també actuaven exercint atribucions inherents a la titularitat del poder públic (Font i Rius 1969 II: 548).

L'afrontament del lloc es deixà sense determinar, perquè es tractava d'una posició avançada o pròxima a la frontera entre cristians i sarraïns, amb un flanc obert a aquesta o amb una inseguretats en ordre al terreny disponible. Es deixava als pobladors atrets per la carta fixar el seu terme, d'acord amb llurs possibilitats d'ocupació i cultiu: «...cum tanto termino quantum vos poteritis laborare et illos apios pro vobis ibi fuerint populosos» (Font i Rius 1969 II: 493).

Així mateix, la nostra vila és un exemple de *cartae donationis* d'abast notòriament condicionat i limitador, per la implicació no tan sols d'una finalitat colonitzadora o residencial, sinó també d'una limitació positiva i permanent del concessionari en el gaudi de les heretats o albergs (cànon de cultiu, cens d'habitació...) i en la seva llibertat de disposició (alienació a favor de «consímils», amb previ tempteig senyorial o sense), a part d'altres càrregues i serveis inherents o sobreafegits a l'estricta relació agrària, que configuren una dependència francament senyorial. Com en algunes concessions dels segles XI i XII, s'usa el vocable *alou* en una accepció aparentment contraposada a la significació originària (tinença lliure de tot càrrec o gravació), en qualificar com a tals possessions entregades sota cens o sota cànon d'arrendament. En la generalitat d'aquestes transmissions limitades de domini la reserva del domini directe es traduïa abans de tot en un reconeixement de fidelitat per part dels donataris respecte a la persona o entitat donant, d'un senyoriu o poder sobre aquests, en el cas de l'Espluga

Calba generat i centrat ordinàriament per les relacions derivades de la tinença (Font i Rius 1969 I, 1.1: XXXII i 380 i 382).

Les concessions de termes amb cànon de cultiu ofereixen en l'estructura estatutària alguna ulterior estipulació, concretament, la fixació d'una determinada prestació per la tinença de la terra, i eventuais aprofitaments apendiculars, sia a manera de cens fix, sia com a cànon parciari, en diner, en espècie, etc. En canvi, els manca tota referència a facultat de disposició dels béns donats a l'ús. Al marge d'aquests extrems, la determinació de l'explotació agrària sol ser més precisa i afinada, així en ordre a l'activitat dels pobladors, com a les reserves del concedint. De l'àrea concedida se n'exceptua o segrega en ocasions alguna peça o lot, com a reserva dominical, per a l'explotació directa pel concedint i, més rarament, també el forn o algun altre establiment. Només molt esporàdicament i indirecta es preveuen les eventuais derivacions contencioses de la relació generada per la tinença del terme o heretats, enfront del seu titular dominical o senyorial, mitjançant la reserva exclusiva de tota competència judicial en aquest ordre. El comte barceloní disposava a l'Espluga Calba: «et non inde respondeatis ad nullum hominem nisi ad me et mea posteritate [...]» (Font i Rius 1969 II: 194).

8. 3. EL DOMINI VALLBONÍ I LES SUCCESSIVES TRANSACCIONS POSTERIORES¹¹

El 29 de desembre de 1251 el lloc i la vila de l'Espluga Calba, amb totes les pertinences junt amb diferents delmes, foren donats per Jaume I a Eldiarda d'Anglesola, abadessa de Santa Maria de Vallbona, i a la comunitat de monges. També els concedí la facultat de poder crear batlles per a cobrar les rendes esmentades, ensems que manà que no la poguessin alienar ni vendre sense exprés consentiment reial (Piquer 1990: 84-85). Segons consta en una de les còpies del document, el rei féu aquesta gràcia per sufragi de la seva ànima i de sa muller dona Andreua, filla del rei d'Hongria, anomenada després Violant. Aquesta població, la més occidental del domini del monestir, fou concedida al cenobi per a complir una part de les disposicions testamentàries de la difunta reina (Sans i Travé 2010: 50). El 12 de novembre de 1297 Jaume II confirmà la donació. Per afavorir els seus vassalls, les monges no dubtaren, si era el cas, a pledejar amb els nobles de la contrada en defensa dels drets del seu senyoriu.

---

¹¹ Tret de les dades per a les quals se cita una altra bibliografia més específica, per a l'elaboració de la resta d'aquest apartat hem consultat Fluvià i Català (1979: 167-173 i 202) i Miret (2006: 442-443).

L'abadiat de Blanca d'Anglesola (1294-1328) fou esplendorós, ple d'activitat cultural, i finalitzà un conjunt important d'obres arquitectòniques; però, com a conseqüència, el període posterior fou de forta decadència econòmica, a mitjan segle XIV. Les monges s'instal·laren provisionalment en cabanes i es veieren oprimides pels creditors. El 1344, sota el govern d'Elisenda de Copons (1340-1348), 75 monges van signar un document mitjançant el qual la comunitat suplicava al capítol general del Císter poder alienar alguns béns i destinar llur import al pagament de deutes contrets per causa dels tributs i, com a conseqüència, de les empreses bèl·liques dels monarques. Per a la venda van seleccionar les terres estèrils i incultes, gravades per impostos o situades lluny del cenobi; també aquelles en què era més difícil de recollir els fruits i les que, per pertànyer a diferents senyors, eren motiu de disputes i litigis (Piquer 1990: 122). Sembla que devien assolir el permís perquè, poc després, veiem consignades les vendes dels castells, les viles, els llocs i les finques que tenien a Preixana, els Eixaders, Montesquiú, Rocallaura, el Vilet, Llorenç, les granges de Mas Déu i del Sant Esperit, i l'Espluga Calba, la més important de totes (Sans i Travé 2010: 58).

El 26 de juliol de 1350 el convent de Vallbona obtingué llicència del rei Pere III el Cerimoniós per vendre aquest lloc i castell, les seves possessions més importants, perpètuament o temporalment. L'1 de setembre l'abadessa signà l'escriptura de venda a favor de Pere de Carcassona, ric ciutadà de Lleida, per 115.000 sous barcelonins (Piquer 1990: 126). Al document es diu que afrontava amb els termes de Vinaixa, Fullella, Olmells, Na-gaya, Maldà i Olmells de Tàrraga. L'Espluga Calba, doncs, va pertànyer a Vallbona noranta-nou anys i no sabem si durant aquest període va ser inscrita o no entre els membres de la baronia de Vallbona. El més probable és que tingués la condició de forasteria i per això no consta documentalment. A partir d'aquest moment i al llarg de mig segle escàs passà per mans de molts propietaris que anaven especulant amb el preu de les compravendes.

En 1359 Pere de Carcassona comprà al rei l'imperi i la jurisdicció de l'Espluga Calba i el 8 de gener de 1368 ell i la seva muller Constança, senyors d'Almenar, vengueren perpètuament a Jaume Conesa, conseller i protonotari reial, el lloc i el castell amb els habitants, rèdits, imperi i jurisdicció. Aquest personatge degué morir aviat, car en el fogatjament de 1367-1370 (vegueria de Montblanc) consta com a propietat del fill Gabriel Conesa, que els vengué a Berenguer Gallard i aquest a Pere Aicard. Els successius augments indiquen que eren burgesos especuladors que negociaven amb

l'adquisició de viles i castells. Els següents propietaris foren Pere Cortit, Antoni de Maçanet —o directament el seu fill, Nicolau— i Antoni de Montsuar.

8. 4. LA COMANDA DE L'ESPLUGA CALBA

Antoni de Montsuar, senyor hereditari de l'Espluga Calba, juntament amb la seva muller Constança i el germà d'aquell, Vicenç de Montsuar, vengué les jurisdiccions civil i criminal als hospitalers per 140.000 sous barcelonesos de tern (4.000 florins d'or), diners obtinguts per la venda de la comanda de Sant Celoni, al Vallès Oriental, amb tots els drets jurisdiccional, al noble Bernat de Cabrera. Aquests compraren el feu que havia de ser nucli de la comanda, la qual va perdurar durant més de 4 segles fins a l'extinció de l'orde (1797). Els hospitalers devien prendre la decisió de vendre Sant Celoni per la intranquil·litat social pre-remença que es respirava en aquelles terres i que no van percebre a l'Espluga Calba (Fuguet 2000: 36). A més, aquesta compra feia possible la concentració de les seves possessions. Antoni de Montsuar, en virtut de l'obligació de tot ciutadà de Lleida de comunicar als paers la venda de castells o terres, tot seguit posà en el seu coneixement la venda que acabava de dur a terme. Aquesta transacció ens remet al fenomen generalitzat arreu de Catalunya d'alienació del patrimoni nobiliari a favor de burgesos enriquits, els quals s'asseguraven d'aquesta manera un capital sòlid molt més estable que l'arriscat temps enrere en altres pràctiques comercials. Tant a l'Espluga Calba com al Palau d'Anglesola, el domini territorial anava acompanyat de la possessió del senyoriu jurisdiccional, fruit de la desastrosa política alienadora dels regnats del Cerimoniós i de Joan I, i que serví per a acabar de completar el control sobre les velles possessions subjectant així econòmicament, governativa i judicial els camperols vassalls (Bertran 1988: 383-384).

El 24 de juny del 1405 l'orde hospitaler, que administrava la comanda de la Casa Antiga de Lleida, comprà els territoris i les jurisdiccions dels llocs d'Escarabat i la Novella, immediats al Palau d'Anglesola i Sidamon. El 27 comprà a Pere Sacalm els llocs de Palau d'Anglesola i Sidamon amb les corresponents jurisdiccions civils i criminals (Fluvià i Català 1979: 922 i 925). Quatre mesos més tard fra Galter Crasso adquirí els territoris de l'Espluga Calba, Civit i Bordell. Era l'any dotzè del seu pontificat i el papa d'Avinyó Pedro de Luna, Benet XIII, lliurava a Savona (on havia acudit per a negociar amb Innocenci VII l'acabament del Cisma) una butlla d'erecció d'una nova comanadoria de l'Hospital i designava per a dotació d'aquesta els llocs de l'Espluga Calba, Civit (Torrelavit), Bordell (Portell), la Novella, Escarabat, Sidamon i

el Palau d'Anglesola, i disposava que s'anomenés comanda de l'Espluga Calba, dependent del gran priorat de Catalunya. En la documentació dels segles XVII i XVIII Civit i Bordell, de l'actual terme de Talavera, a la Segarra, no figuraven com a dependències de la comanda; el 1752 només la formaven l'Espluga Calba, el Palau d'Anglesola i Sidamon, i hi conservava la jurisdicció i l'imperi. En 1788 el gran prior donava una responsió de 765 lliures catalanes al Comú Tresor de Malta per la comanda. L'any 1831, Sidamon, amb 67 ànimes, corresponia al corregiment de Lleida i el senyoriu encara era assenyalat com a propi de la comanda.

Les bones relacions entre Benet XIII i els hospitalers abans d'ésser-li retirada l'obediència canònica permeteren a l'antipapa un cert intervencionisme a l'orde amb pràctiques de favoritisme que anaven fins i tot contra la normativa preestablerta. D'aquesta actitud, n'és un bon exemple la butlla atorgada a València el 17 d'abril de 1415, en la qual manà a l'arquebisbe de Tarragona i als abats de Poblet i Santes Creus que, en vacar el càrrec de comanador de l'Espluga Calba, el fessin conferir a Jofre de Canadal, i això contra les reserves que el mateix pontífex n'havia fet. Les relacions de comanadors publicades no deixen constància, però, que hagués arribat a bona fi aquest desig de Benet XIII (Miret 2006: 527). La causa fou, segurament, el fet que cap al 1418 els bisbes i la clerecia de la Corona d'Aragó li retiraren oficialment l'obediència (Bertran 1988: 384).

L'orde dels hospitalers o hospitalaris, o dels germans hospitalers o cavallers hospitalaris (1137-1309), que fou conegut també com Sant Joan de Jerusalem o la religió de Sant Joan, va ser fundat amb fins benèfics i purament pietosos, però després es convertí en un cos armat que va adquirir una gran fama per les fetes bèl·liques en què va participar. Els hospitalers de Jerusalem van ser després els cavallers de Rodes (1309-1522). La comanda de l'Espluga Calba ocupà un lloc destacat a Rodes, on s'instal·là la casa principal de l'orde, radicà el centre de l'organització i hi residiren el gran mestre i els seus dignataris, després que haguessin pres l'illa en poder dels bizantins, el 15 d'agost de 1310. També es conegué, més col·loquialment, com a orde de Malta, pel temps que van estar establerts en aquesta illa (1530 - fins avui). Els cavallers de Malta van adoptar la regla de sant Agustí, l'hàbit negre amb una creu blanca amb vuit puntes que feien referència a les vuit benaurances.

La fundació d'una comanda en època tan tardana no era un fet habitual. Segons Prim Bertran, els motius d'aquesta excepcionalitat foren diversos: l'orde tenia necessitat de consolidar el seu poder territorial i jurisdiccional en el sector de la Catalunya Nova

proper a les Garrigues, la Segarra i l'Urgell. La casa de Cervera-l'Ametlla, regentada en algun període pel comanador de l'Espluga Calba, era feble i administrava feus excessivament petits i dispersos (Fuguet 2000: 37). D'aquesta manera, reforçarien la presència en aquell territori, la qual cosa es va aconseguir gràcies a unes circumstàncies polítiques i econòmiques propícies: les operacions de compravenda de feus senyorials i la voluntat del papa Benet XIII d'afavorir l'orde. De tots els repartiments de subsidis o imposicions i de les taxacions de la primera meitat del segle XV, que marquen una proporció de riquesa, aplegats, se'n pot deduir la següent relació d'importància de les rendes de les comandes catalanes, de major a menor: Barberà, Masdèu, Gardeny, Mallorca, Barcelona, Bajoles, Tortosa, Granyena, l'Espluga de Francolí, Gebut, Cases Antigues de Lleida, Vallmoll, Barbens, Avinyonet, l'Espluga Calba, Cervera, Vilafranca del Penedès, Corbins, Aiguaviva, Tèrmens, Castelló d'Empúries, Sant Llorenç de les Arenes, Orla, Torres de Segre, Celma, Sotsterres del Pallars, Puigreig i Siscar.

Entre el 1586 i el 1619 el plet pel delme de les olives a l'Espluga Calba era el resultat directe, d'una banda, de l'extensió del conreu i, de l'altra, de la voluntat del senyor de controlar el nou producte. Segurament també va influir en l'obertura del plet a la Reial Audiència la construcció d'un molí per part de la Universitat l'any 1585, fet que generà discussions amb el comanador sobre la seva propietat. Un dels pocs productes que no pagava delme eren les olives —fet que potser va afavorir la intensificació de les plantacions a la segona meitat del segle XVI—, ja que tradicionalment eren plantades en marges o terrenys inhàbils per a qualsevol altre conreu. Si es demostrava que eren plantades en zones cultivables, el senyor volia que se'n prohibís l'extensió per evitar que la disminució de terreny conradís no fes minvar el delme dels grans, que era la principal font d'ingressos. El 1619 la solució del conflicte va traduir-se en una concòrdia per la qual el poble s'avenia a pagar el delme d'olives i el senyor es comprometia a no demanar-ne de nous (Farré i Targa 1993: 156 i 158).

El gran prior a Catalunya i el castellà d'Emposta a Aragó i València disposaven, d'acord amb el capítol provincial, la visita periòdica de les comandes i de les esglésies, capelles i membres depenjats d'aquelles. Hi anaven amb un escrivà o notari i feien inspecció de relíquies, joies, ornaments, llibres, armes i vestits. S'assabentaven de com es feia l'administració dels béns i la inversió de rendes, i aixecaven acta de la visita, on constaven els privilegis, jurisdiccions, gravàmens i plets pendents de cada casa de l'orde. De dita acta se n'enviava còpia autèntica al gran mestre. Els visitadors acabaven

sempre preguntant als prohoms i jurats dels llocs on exercien senyoriu si tenien algun greuge o dany rebut dels batlles, oficials i comanadors, i sempre responien que no, que els havien tractat *com a fills y faels vassalls* de l'ordre de l'Hospital i que dits oficials administraven justícia *segons Déu*, que no vivia al poble o terme cap persona escandalosa o inquieta, perquè, si n'hi hagués hagut, haurien estat castigades degudament.

El 22 d'abril de 1660 començà la visita del gran prior Miquel de Torrelles i Sentmenat. La primera casa visitada fou la de l'Espluga de Francolí, i seguiren l'Espluga Calba, Barbens, Torres de Segre, Tortosa, Tèrmens, Avinyonet, Masdèu, Bajoles, Colliure, Barcelona, Vallfogona, Cervera, Granyena, Selma, Vilafranca del Penedès, Susterris, Siscar, Rialb, Vilamur i Mallorca. L'acta de visita fou autoritzada per Josep Mora, notari públic de Barcelona (Miret 2006: 480). Torrelles es presentà a l'Espluga el 26 d'abril i recorregué el castell. Després féu descriure els drets i rèdits de la comanda al batlle i als prohoms, els quals manifestaren que l'orde hi gaudia de tota jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, i imperi, i que els homes de la vila havien de prestar-li homenatge de fidelitat (Fuguet 2000: 37). També declararen no haver vist mai el comanador fer estada en la comanda, tret del seu representant, i que estimaven que aquesta podia valer unes 1.200 lliures. Era freqüent en els segles XVII i XVIII que els comanadors de l'Espluga Calba administressin diverses cases: Tèrmens, Tortosa, Vallmoll, Granyena, Selma...; això no vol dir que algun cop no residissin únicament a la vila. Els veïns del poble havien de pagar delmes al senyor comanador i al senyor arquebisbe de Tarragona. Va interrogar el comanador, que era l'amo del castell, seu de la comanda, i posseïa a la vila un molí i un forn. Després visità el Palau d'Anglesola i Sidamon (Miret 2006: 483).

Segons Torrelles, manifestaren també, sobre delme, que de tretze mesures de forment i altres grans —però no de llegums, faves, llavor de cànem i hortalisses, pels quals no pagaven res—, en prenia dues el comanador i en romanien onze per al pagès. D'aquestes dues, la quarta part pertanyia a l'arquebisbe de Tarragona. El delme de la verema era de sis càrregues, una per al comanador; el d'olives era de tretze, dues per al comanador; el del safrà era de dotze, una per al comanador. També era de dotze, un el d'anyells i cabrits, i es partia entre el comanador i l'arquebisbe. Si la delmada no bastava a dotzena, llavors el propietari del bestiar podia pagar per cada cap dos diners o el comanador podia prendre un cap i refer al propietari dos diners per cada un que mancava a la dotzena. Entre comanador i arquebisbe es partia encara el sou que pagava

el propietari per cada pollí cavallí que naixia i els vuit diners per cada pollí mular i els sis per cada pollí somer; per cada vedell quatre. La Universitat pagava quaranta lliures de quístia cada any. Els habitants estaven obligats a coure el pa al forn de l'orde i en pagaven un de cada vint-i-cinc; de la mateixa manera, havien de moldre al molí fariner de l'orde i satisfer quatre palmades per cada faneca. Els que posaven lloques estaven obligats a donar un poll per casa i les finques que feien cens també pagaven lluïsmes (Miret 2006: 482).

El novembre del 1659 s'havia signat el Tractat dels Pirineus. La Guerra de Separació havia produït molts danys arreu del Principat. Diversos castells propietat de l'orde n'havien resultat també afectats; si més no, l'absència perllongada del gran prior havia perjudicat de manera notable el desenvolupament de les comandes. Les visites que el gran prior o els seus delegats efectuaren a les comandes l'any 1661 deixaren testimoni del desmillorament. Les inspeccions que aleshores realitzaven els comissaris hospitalers s'orientaven, també, a precisar el servei que podien prestar al comanador els respectius homes de l'Espluga Calba, Barbens, Tèrmens i altres comandes visitades (Fluvià i Català 1979: 282).

El 1669 el comanador Miquel de Calders, al capbreu corresponent, detalla quines eren les seves possessions a la vila: el castell amb portal i portes, barbacana i un corral contigu a la part de migdia; «ítem un tossalet que està junt y tras del dit castell, a la part de sol ixent, fins a la bassa»; un forn al carrer del Solà en el qual era forçat coure el pa; un molí fariner; una devesa; un hort i sort contigua; una altra sort de terra a la partida del Mas Blanc, erma, de mig jornal; una altra de gran, que tenia a l'est el camí de Vallbona i a l'oest el comellar Marco; la vinya closa del Senyor, quasi tota circuïda de parets, d'uns sis jornals, i una feixa de terra a la partida del Pla de la Bassa Bona, erma, d'un jornal.

L'any 1752, amb una nova visita del gran prior, es deixà constància que la comanda seguia tenint tota la jurisdicció civil i criminal, organització que era extensiva als llocs de Palau d'Anglesola i Sidamon, però no a Torrelavit i el Portell. El 25 de febrer de 1818 Antoni Puig Minguell (el Poal 1769 – Cervera 1841) arrendà, junt amb Ramon Bagà, la comanda de l'Espluga Calba, Sidamon i el Palau d'Anglesola per 25.000 lliures.

8. 5. LA LLEGENDA DEL GUARDIOLA

Joan Bellmunt (1987: 204) recollí de fonts orals la llegenda de la cova del bandoler Guardiola, que seria a la partida de les Deveses. Damunt del seu cavall i amb una barba blanca fins a la cintura, la capa, el trabuc a la mà i el ganivet a la faixa, atemoria la contrada. Vivia en una cova i dos llops li feien companyia. Quan se'l veia assegut davant l'entrada amb els llops al costat, era que feia guàrdia, perquè custodiava algun infant segrestat, que alliberaria quan hagués rebut el rescat exigít. De vegades assaltava els firaires que anaven a fira d'Arbeca. D'altres cops anava fins a un poble i s'emportava diners. Quan no en trobava, exigia als vilatans de dur-n'hi a un lloc concret, amenaçant-los que, si no ho feien, hi tornaria per venjar-se.

Encara que no hagués segrestat cap infant de la vila, els habitants volien desfer-se del perill que suposava la presència del bandoler, i es reuniren per tal de prendre alguna determinació. Només un convilatà s'hi mostrà decidit: el barber, perquè era l'únic que havia estat al seu habitatge. Si no hi anava una vegada al mes a tallar-li els cabells i afaitar-lo, el bandoler amenaçava de matar-lo. Tot i que havia decidit des de feia un temps deixar-se la barba llarga, el barber havia d'anar-hi igualment i era interrogat sobre la gent del poble, de la contrada i sobre el que es preparava. El bandoler no deixava mai el trabuc. Uns dies abans de l'assemblea dels esplugencs li havia dit que volia que la propera vegada que hi anés li afaités la barba. El barber hi va pujar i li va tallar el coll amb la navalla. Ràpidament el poble intentà destruir la cova, per tal que no s'hi instal·lés cap altre bandoler, cosa que aconseguiren en part. Deixaren d'anomenar la vila Espluga Cova per a posar-li Espluga Calba i així s'esborraria del nom el record del bandoler i de les seves malifetes. El cantautor Jaume Arnella, l'any 2001, en el marc de la Festa de les Tres Esplugues (l'Espluga Calba, l'Espluga de Francolí i Esplugues de Llobregat), que es va celebrar alguns anys, va escriure el següent romanço (Torres, Balcells i Aiguadé 2009: 346):

... I ara voldria cantar-vos,
per poder acabar com cal,
una història molt antiga,
una llegenda local.

Però un bon dia tot el poble
a la plaça es reuní;
ja ben farts d'en Guardiola,
hi volien posar fi.

Diu que al terme de l'Espluga
hi vivia un bandoler
anomenat Guardiola,
més mal no podia fer.

Que si tomba que si gira,
mirant què es podia fer,
ja va sortir un voluntari,
resulta que era el barber.

Segrestava la canalla
del poble i del veïnat
i els amagava a la cova
fins que cobrava el rescat.

Hi tenia confiança
que es veu que, segons digué,
l'anava a afaitar a la cova
quan volia el bandoler.

Però també a altres llocs anava
a fer mal pels descosits:
diu que als firaires d'Arbeca
els deixava ben polits.

Dit i fet, quan va tornar-hi,
li aplicà força sabó
i amb un bon cop de navalla
li tallà el coll en rodó.

I mai més d'en Guardiola
no se'n va sentir parlar,
ni cantar gall ni gallina
perquè el van ben afaitar.

Ja ho veieu, senyors, senyores,
si aquí hi ha algun bandoler,
francament, li recomano
que no vagi a cal barber...

Si incloem en l'apartat de la història de la vila el que fins avui dia es considerava una llegenda, és perquè troballes documentals recents confirmen l'existència real d'aquest bandoler. Ramon Guardiola, de la vila de Valls, anomenat el Ramonet de Valls, i Joan Amorós, de Pira, anomenat el Janet de Pira, van ser lliurats a la justícia pel barber de l'Espluga Calba, Joan Antoni Subietes, i per un altre veí del municipi, Jaume Teixidor. A canvi van rebre cinc-cents seixanta lliures en moneda barcelonesa, com establí una ordre de recerca i captura del 1726. Les circumstàncies polítiques i econòmiques que envolten tal episodi estan sent estudiades amb detall per Ramon Rebordosa i Poca, a qui devem la present informació. Restem a l'espera de la publicació dels resultats d'aquesta investigació.

8. 6. LA PRESENCIA DE L'EXÈRCIT DE NAPOLEÓ¹²

Cinc dies abans de la caiguda de Montblanc en mans dels francesos, el 27 de febrer de 1809, els sometents de les Borges Blanques, l'Albi i l'Espluga Calba s'uniren amb les tropes de la vila ducal al coll de l'Illa per a impedir l'avenç napoleònic. Era una columna formada per dos batallons que sumaven mil soldats. El dia abans aquesta tropa havia combatut amb el sometent de Valls, el 24 contra voluntaris miquelets de Prades i de les Garrigues, i en la jornada següent transportaven canons per a la defensa de Lleida, objectiu principal del mariscal Suchet. També es combatia al coll de l'Alforja per protegir a Cornudella. Mentrestant el sometent de l'Espluga Calba atacà, després de defensar el pas devers la fortalesa de Barberà, que també pertanyia als cavallers de l'Hospital de Sant Joan.

Joaquim d'Ibáñez-Cuevas i de Valonga (1784-1825), baró d'Eroles, era un polític absolutista, capità general de Catalunya i membre de la Regència d'Urgell. El 2 d'abril de 1811 Henriot envià els seus esbirros al cenobi de Vallbona, possiblement per a detenir-lo, ja que aquells dies ocupava Bellpuig i els causava moltes baixes a Maldà, l'Espluga Calba i els Omells de na Gaia. L'octubre de 1812 el baró d'Eroles, junt amb el general Lacy, preparava la reconquesta de Lleida. Sabent que M. Henriot havia sortit de l'Espluga Calba amb una columna francesa composta de 400 infants i 80 cavalls per reforçar la guarnició de Lleida, escollí una companyia de granaders i quatre caçadors, i deixà la resta de la tropa a Reus. S'adreçà a Margalef del Montsant, ocupà Ulldemolins, deixà Prades per no infondre sospites, i travessà la serra la Llena pel Vilosell, on s'estacionà. Calia evitar que el castell de l'Albi no restés a la rereguarda. Cap a la matinada del dia 2, Eroles, apostat el seu quarter davant les muralles, potser al tossal de les Forques, féu que les columnes de reserva vingudes de l'Espluga Calba i comandades pel capità Cervera se situessin al pla de la Font. Estaven, doncs, a punt de combat, mentre les de Juneda, seguint la via d'Arbeca, s'aturaren a Castellots, abans d'arribar a l'objectiu traçat. Allí capturaren dos espies, els feren parlar i, tot seguit, avançaren fins a la vall dels Omellons, on els va sorprendre una guarnició francesa. Després hi hagué combats al camí de les Borges a l'Espluga, tot emparant-se en l'abundància de boscos d'aquells indrets. Al terme d'Arbeca, vora la Floresta, que aleshores encara era Castellots, atraparen una altra columna, els soldats de la qual es reteren en nombre de

---

¹² La informació d'aquest apartat prové de Lladonosa (1986: 243-252).

175, 2 sergents i un brigada. Els morts passaren de 250 i encara no van ser més perquè els caporals del baró no volgueren augmentar la matança.

Mentre les dues divisions franceses (Souham i Gouvion Saint-Cyr amb la divisió Pino) ocupaven aquelles noves posicions, els sometents dels municipis de la Conca, juntament amb altres de les comarques limítrofes de les terres de Lleida, es dirigien ràpidament a cobrir els passos que permeten l'accés a aquesta comarca des de l'Alt Camp. Aquells dies, per exemple, els sometents de Montblanc, Vimbodí i les Borges Blanques van prendre posicions al coll de l'Illa, mentre que el de l'Espluga Calba va combatre amb els italians a la zona de Cabra del Camp.

Les autoritats provincials, així com el govern, ja tenien previst des de 1814 incorporar l'Albi, Cervià i l'Espluga Calba al partit de Lleida, però la imposició de l'absolutisme ho impedí. En virtut del decret de 30 de novembre de 1833, conseqüència de l'impacte que exercí sobre el país l'ideari liberal de l'exèrcit invasor de Napoleó, Espanya tindria les 49 províncies clàssiques de l'època contemporània i per primera vegada aquestes tres poblacions, fins aleshores pertanyents al corregiment de Tarragona, passarien a formar part de la província de Lleida. Així, doncs, com a municipis segregats de Montblanc que eren, s'integraren al partit judicial de Lleida. El BOL de 30 de desembre de 1834 publicava un seguit de municipis que haurien de passar del partit de Montblanc al de Lleida: Belianes, Ciutadilla, l'Espluga Calba, Maldà, Nalec, Rocafort i Vallbona de les Monges. El 25 d'octubre de 1820 s'havia publicat l'ordre que establí la primera divisió en partits judicials de Catalunya. El de Cervera incloïa un bon nombre de pobles que fins llavors pertanyien a Montblanc (la vall del riu Corb), així com la major part de l'antiga sots-vegueria de Tàrraga; arribava a Tarrés i l'Espluga Calba (Burgueño 1995: 65). El 1835 tota la comarca es va integrar dins la nova demarcació provincial i el 1908 va tenir una primera unitat administrativa amb la creació del partit judicial de les Borges Blanques.

8. 7. LES GUERRES CARLINES¹³

En alçar-se el pretendent Carles de Borbó contra l'exèrcit liberal, els pobles de les Garrigues s'enrolaren en massa a les tropes carlines. On tingueren una força més important durant la Primera Guerra Carlina fou a la part nord-oest, als pobles més habitats, sobretot les Borges Blanques, Arbeca, Juneda i l'Espluga Calba, esmentats de major a menor implantació. En el marc de la Primera Guerra Carlina el 19 de setembre de 1835 a la nit, després de la presa del castell de Guimerà, foren afusellats quatre "facciosos" de l'Espluga Calba. Dos més (Pasqual Balcells i Ramon Teixidor) moriren al cap de tres dies en l'afusellament a Tàrrega de 22 carlins més provinents del mateix castell. El febrer de 1836 les tropes governamentals havien decidit efectuar una operació de pinça sobre l'enemic mitjançant dues columnes. La del comandant Josep Capell havia de marxar cap a l'Espluga Calba per caure, juntament amb l'altra, a migdia sobre els Omells. Tanmateix, la partida carlina es dispersà i Capell va abatre tres carlins a les immediacions de la vila.

El 13 de desembre de 1836, tingué lloc la batalla de l'Espluga Calba, en què la facció dels carlins del Camp de Tarragona, és a dir, els cabdills Pep de l'Oli, Cendrós i Joan Forner (Griset de Cabra), ocupava aquesta vila, Senan, els Omells i Llorenç amb la intenció de tirar-se a sobre d'una columna constitucional. El comandant general de la província de Tarragona, Martín Iriarte, a les dues de la tarda els atacà amb una tropa provinent de Montblanc que els causà 105 morts, dos presoners i molts ferits. Tot l'armament quedà en el seu poder i va poder alliberar deu hostatges, que eren de Bellpuig i Sant Martí de Maldà. Iriarte era a Montblanc i s'havia assabentat que el Griset volia ocupar l'Espluga Calba, però, quan hi va arribar, el carlí ja hi era i hi va haver un fort enfrontament. Els carlins batuts van fugir cap a Arbeca i els Omells. El 15 de març de 1838 tres espluguins de la partida del Griset consten com a presos a Lleida: Antoni Bota, Ramon Esplugas i Joan Martorell.

A l'Espluga Calba al final del segle XIX i primera meitat del XX en algunes cases no passava l'home del sac, sinó que s'atemoria la canalla dient: «Ai, que vindrà el Guerxo de Ratera! ». Pere Sorribes i Ragué, de Ratera, un poble petit de la Segarra, va participar en les tres guerres carlines i, tot i no ser dels principals capitosts del país, es va donar a conèixer capitanejant grups de pagesos que s'alçaven contra el règim establert (Vallverdú 1995: 164).

---

¹³ Per a aquest apartat la informació, bàsicament procedeix de Arbós (2010: 203-213).

9. Edificis notables

9.1. EL CASTELL¹⁴

La persistència d'edificis des del romànic de transició al gòtic, com ara el castell de l'Espluga Calba, il·lustra sobre la capacitat de progrés i creació artística de les Garrigues, des del segle XII fins al XVIII. Aquest gran casal senyorial amb finestral i arcs dels segles XIII-XIV, que coronava un pujol rocallós, té una part antiga de pedra amb dues portes d'entrada: la principal, per la qual s'accedeix a les dependències, i una altra que comunica amb l'exterior mitjançant la capella. L'altra part és l'ampliació de totxo que va tenir lloc a la dècada dels anys trenta, destinada a fer-hi l'escola (Amat 1990, 97).

Es va construir entre 1251 i 1350, sota el domini vallboní, perquè quan el rei Jaume I el Conqueridor féu donació de l'Espluga Calba amb totes les seves pertinences a la comunitat de Vallbona no l'esmentà (Piquer 1990: 126). En canvi, l'abadessa Berenguera demanà autorització al rei Pere III el Cerimoniós per vendre aquest lloc i castell (Roig i Setó 1993). A les Corts de Perpinyà del bienni 1350-1351 la ciutat de Barcelona féu oir el seu "greuge" per les vendes i alienacions de castells, parròquies i altres llocs de la vegueria de Barcelona i del Vallès efectuades pel rei. En aquesta època, bastant pròxima a l'anorreament de l'orde del Temple, observem especulacions entorn de castells, viles i jurisdiccions, com és el cas que ens ocupa. Probablement el trasbals econòmic —en part conseqüència de les epidèmies que tant d'estrall estaven causant al país— no permetia l'estabilitat econòmica.

Les residències tardomedievals construïdes pels hospitalers constituïren un patrimoni important. Les modificacions tardogòtiques, dutes a terme entre els segles XV i XVI pel comanador de l'orde i senyor de la vila, convertiren l'antiga fortalesa en un típic palau gòtic català, amb pati descobert dotat de galeria porticada, escala magna, sala amb finestres geminades de columnetes nummulítiques i festejadors... L'edificació presenta elements innovadors, en el plantejament en planta i alçat, atribuïbles al renaixement, que l'allunyen del prototipus gòtic. Els diversos cossos estan construïts al

---

¹⁴ Per a la redacció d'aquest apartat, si no especifiquem alguna altra font, ens hem basat en les informacions extretes de Fuguet (2000: 44-46 i 65-71).

voltant d'un pati central dels segles XIII-XIV que feia les funcions de pati d'armes, la gran pica de pedra del qual es feia servir per guardar l'oli. La façana principal és centrada per diverses finestres gòtiques amb columnes coronelles, amb una galeria d'arquets de mig punt sota el ràfec de la teulada. L'aula magna, a l'interior, era el punt de trobada de l'orde.

El gran prior Torrelles, després de la visita a l'Espluga Calba, explica que va passar per:

«lo portal major de dit castell, las portas del qual són noves, ab son clavassó gros i ab anella grossa de ferro. E après hi ha un pati y a mà esquerra d'ell, una botiga ab quatre picas d'oli de pedra e altra botiga a hont se posan los grans; e al costat de dita botiga està la presó, que consisteix ab dos instàncies¹⁵ ab ses portas prou fortas y forrellats. Y dins dita presó s'i troba una cadena y dos grillons. Lo seller, construït al devant del portal major, conté nou botas de cadireta bonas, que la major d'ellas serà de cent cànters, poch més o manco, y las altras de seixanta a setanta cànters, ab un cup gran de pedra folrat de cairó; en lo qual cup s'i munta ab dotze sglons de pedre e, a més, un cup d'oli, que serà de quatre-cents quartans... Al cap de l'escala major, la qual és de pedra, hi ha uns corredors, los quals rodan lo celobert y en ells hi ha dotze aus de pedra grans. E après se mira una sala gran hon se troba un seti banch de fusta usat y un aparador de fusta dolent, la qual sala està ab tres finestras grans... E, axí matex, en los corredors de dit celubert hi ha una capella molt petita, ab sa bòveda de guix, ab son retaule de Sant Carlos, ab las armas del prior Ospital... E al cap de dit corredor hi ha un portal, per lo qual s'ix a una exida que mira a la bassa de l'aygua. Y en dit corredor hi ha unas armas del quòndam prior de Cathalunya, fra don Onofre d'Ospital.» (Miret 2006: 481-482).

El 1835, en què Mendizábal desamortitzà els béns eclesiàstics, el castell i la vila encara estaven sota la jurisdicció del gran prior de Catalunya. A partir del 1963, any en què les monges dominiques l'abandonaren, l'edifici restà tancat i començà el procés de degradació, fins que, el 17 d'abril de 1966, la Corporació Municipal Espluguena, que presidia el veí Joan Torres Roca, va adquirir per al municipi el castell i terres de conreu pel preu de 300.000 pessetes. S'hi instal·laren diverses dependències municipals i s'hi realitzaren activitats lúdiques, com ara teatre i ball. El 1981 l'Ajuntament, amb Francesc

---

¹⁵ Es refereix a *estances*.

Sardà Santafè al capdavant, mitjançant un ajut de la Generalitat, en va reparar la teulada, i el 1984 l'alcalde Lluís Torradeflot Pons, el mur.

El 21 de juny de 1991 el batlle Salvador Amat i Flotats va designar el regidor Domènec Sespluques Martorell coordinador de la restauració del castell. El 5 de juliol de 1991 la Corporació Municipal, a proposta del regidor Joan Solé Balcells, va aprovar una subvenció de 200.000 pessetes per a la seva neteja. El 24 de juliol va aprovar la ubicació de l'arxiu municipal a la planta baixa, que es va obrir el 15 d'agost, amb motiu de l'exposició de documents municipals dels segles XIX i XX. L'1 de juliol de 1992 es va constituir el Patronat Local per a l'Arranjament del Castell i el 5 de març de 1993, l'Associació d'Amics del Castell de l'Espluga Calba. El 7 de juliol següent es van iniciar les obres de restauració, amb un pressupost de 8.326.914 de pessetes: s'enderrocà la part de toxtó construïda l'any 1936 per a habilitar-lo com a escola i es netejà toa la runa. El 22 de juny de 1996 hi tingué lloc el capítol general de l'orde Santjoanista i van fixar la vila com a nova capital de l'antic priorat de Catalunya¹⁶.

El palau té la porta principal al costat de ponent, precedida per unes escales que baixen set o vuit graons fins al nivell de l'actual plaça del Castell. La porta principal és de punt rodó i dovellada, segons la tipologia més habitual del palau gòtic català. Aparentment sembla que és al mig de la façana, però en realitat està lleugerament desplaçada a la dreta, a causa de la disposició de l'atri al qual dóna accés. A l'esquerra n'hi ha una altra de més petita que dona pas a la capella, construïda, igual que la porta, per les monges a finals del segle XIX. Les dovelles d'aquesta, de factura semblant a les de la principal, són les que falten a la porta, ara tapiada, de la sala noble. La construcció de la capella actual comportà la destrucció de la gran sala sobirana d'arcs apuntats i sostre teginat.

La façana constitueix un bon exemple de l'arquitectura catalana genuïna: façanes austeres, masses compactes, volums simples, contorns nets i precisos, etc. Les seves proporcions, tant pel que fa a la relació entre alçària i amplada com als nivells dels pisos, estan calculades segons la secció àuria; per tant, el mestre d'obra que va dissenyar les traces, a més de representar bé les fórmules i els gustos autòctons, era un home il·lustrat que coneixia bé els tractats d'arquitectura que circulaven pel país. Aquest mestre de cases ordenà la superfície quadrada de la planta, a partir també del número d'or. Aquí fou menys fidel a les fórmules tradicionals de distribució de l'espai,

---

¹⁶ Josep Poca i Gaya ens ha facilitat personalment les dades més recents relacionades amb el castell.

ja que, si bé partia d'un pati interior, aquest —trencant la norma— no és al centre, sinó arraconat al fons a la dreta, compartint els costats i la diagonal de la planta principal. D'altra banda, l'escala magna —sempre al pati, adossada a un dels costats al palau gòtic— es troba només passant la porta principal, enganxada al costat esquerre de l'atri o vestíbul. La transgressió d'aquestes normes, sobretot pel que fa a la ubicació de l'escala, és un fet insòlit que potser es podria entendre dins l'italianisme del XVI, com també la recurrent utilització de la secció àuria a l'hora de dissenyar plantes i alçats. La particularitat d'aquest disseny apunta a Lleida i a un mestre de categoria.

La ubicació arraconada del pati determina la situació i mesures de les dependències cobertes de la casa, del vestíbul amb l'escala i de la porta principal. Les dependències, que formen dos edificis en L, per a flanquejar el pati pel nord i per l'oest, són altes i van cobertes amb teulada a dues vessants, amb cornisa i ràfecs de teulada. En canvi, els altres dos costats del quadrat, corresponents al llevant i al migdia del pati, que són murs més baixos, van coronats de merlets, com si ens recordessin el caràcter militar primigeni.

Actualment, entrant per la porta principal, trobem, a l'esquerra, una dependència gran que fa de sala d'actes, amb aparença de capella barroca (pilastres i volta de canó, de rajola de pla, amb llunetes). Aquest espai, segons les visites de milloraments dels segles XVII i XVIII, havia estat sempre dedicat a botigues, fins que a finals del XIX —quan el castell esdevingué col·legi de monges— va fer de capella. Per fer-ho, elevaren quatre metres el sostre, la qual cosa mutilà greument la sala noble, que ocupava (i en potència encara ocupa) la mateixa superfície del damunt. Al fons del pati, després de les botigues, hi ha una saleta destinada als cavallers de Malta i que havia estat la presó, la qual, segons la visita, tenia portes prou fortes, una cadena i dos grillons.

La sala, lògicament, era, amb el pati, la millor peça del palau. S'hi entrava per una bella portalada dovellada que hi havia al capdamunt de l'escala, a l'esquerra; aquesta porta, avui tapiada, va ser traslladada a la façana principal, al costat de la principal, per accedir a la capella. La sala s'allargava per tota l'ala nord i tenia quatre finestres (tres al nord i un a ponent) geminats, amb arcs lobulats, columnetes de pedra nummulítica de Girona i els tradicionals festejadors, que tenien una magnífica coberta de fusta policromada aguantada per dos arcs diafragma transversals. L'elevació del forjat va significar un autèntic desgavell: el nou sòl arribà a tapar les finestres. Els elements d'aquesta sala, sobretot els finestres, constitueixen un clar exemple de la persistència

del gòtic —present també a la porta de l'església de Tèrmens— que marcà molts edificis catalans del segle XVI i fins i tot del XVII.

Tornant a la planta baixa, a l'altre costat de la porta principal, enfront de les botigues (o capella), hi ha una estança, avui destinada a serveis turístics i abans a establia. Segons la visita de 1660, era una cavallerissa gran on podien cabre quinze animals molt a plaer. És quadrada i ocupa l'angle sud-oest de la planta; té el sostre de cabirons paral·lels a la façana, aguantats als murs i a un arc diafragma que parteix l'espai pel mig. Al damunt, a la planta noble, aquesta superfície, més la que correspon al vestíbul, està ocupada per habitacions amb finestral oberts a ponent (a la plaça) i al sud; són també finestres geminades, com les de la sala principal, però construïdes amb sorrenca del país. Aquestes estances van cobertes amb embigats de fusta sostinguts per arcs diafragmes, com al pis de la planta; aquí, però, en ser més alt el sostre, els diafragmes són més esvelts.

El pati o celobert també es mutilà al segle XIX, però no s'acabà mai. No és quadrat, com hauria d'haver estat, sinó rectangular, perquè el mur del fons tanca a dos metres menys. Podem comprovar que la construcció havia començat amb les mesures correctes a l'angle sud i amb les cartel·les que havien d'aguantar el voladís d'aquest costat (avui inútils, a tocar del mur del fons). La visita prioral de 1619, realitzada pel comanador Nofre Hospital, explica que abans la galeria del pati no donava tota la volta, perquè hi havia una cambra al costat de llevant que ho impedia. Aquest comanador féu les obres necessàries (entre altres coses, tres arcades amb pilars i capitells), per tal que la galeria rodés tot el celobert i també manà edificar la capelleta dedicada a sant Carles Borromeu. És presumible pensar que en aquest moment construïren el voladís d'aquest costat, sostingut matusserament en pilars exempts. Resten els altres tres costats de pati, on es pot admirar un típic voladís de galeria de pati gòtic català: carregat sobre voltes rebaixades que descansen en cartel·les esglaonades i pilars adossats. Al fons hi ha la porta que dona pas al celler i als altres serveis del darrere. Malgrat la mutilació, la tipologia d'aquest voladís recorda molt la de la galeria del pati de l'hospital de Lleida, obrat entre els segles XV i XVI. Es puja a la planta principal per l'escala noble, amb barana, tota de pedra, sostinguda per un doble arc rampant que (com a l'hospital de Lleida) reposa en dues cartel·les esglaonades. Entrant, a l'esquerra, hi havia la porta, ara tapiada, per on s'accedia a la sala gran de la casa. La galeria que donava tota la volta al pati estava coberta de teuladeta, a manera d'*impluvium*, i aguantada en cada costat per tres arcades amb columnes i capitells de pedra.

La desgraciada intervenció de finals del segle XIX va significar la substitució de les arcades de la galeria per murs i alguna finestra. Cinc o sis capitells i algunes bases i fusts de pilars es van salvar de la destrucció. Són de la tipologia pròpia del gòtic tardà que geometritza els elements: el tambor de capitell pren forma de tronc de piràmide octogonal invertida, amb el collarí també octavat per carregar sobre pilars d'igual secció. Quatre de les cares del tambor van decorades amb heràldica: dos escuts caironats amb la creu de l'Hospital i dos amb les armes dels Ferrera (una ferrera o barjoleta de ferrer).

Si el voladís i l'escala s'assemblen als de l'hospital de Santa Maria de Lleida, és probable que la galeria també fos del mateix tipus; si més no, ho indiquen aquests capitells. La cronologia d'ambdós patis seria, doncs, la mateixa. L'heràldica de l'escut també apunta en aquesta direcció; de moment falta demostrar que, entre 1514 i 1535 (lapsus que ofereix la llista de comanadors de Miret), un Ferrera regís l'Espluga Calba. En la llista de Miret l'any 1533 Jeroni de Ferrera presideix la comanda de Cervera-l'Ametlla, cases segarrenques properes; per tant, probablement també regentava aquesta casa. Avala aquesta suposició el fet que inicialment hi fossin assignats Bordell i Civit, dos pobles de la Segarra que en principi haurien d'haver estat administrats per la casa de Cervera i que, curiosament, en els segles XVII i XVIII ja no trobem entre les dependències de la vila. D'altra banda, en aquesta època era normal que un comanador tingués al seu càrrec diverses comandes.

Des de la galeria es podia entrar a la capella, situada al fons, al costat sud, on encara queden dos o tres pilars dels que aguantaven les voltes. Fra Nofre Hospital —que anys després seria gran prior— fa constar, en la seva visita, que s'hi van fer importants obres (o potser es construï en aquells anys). Tres mestres de cases estaven edificant la volta, i la capella es dedicaria a sant Carles Borromeo i, més tard, quan s'hi establiren les germanes dominiques, a la Mare de Déu del Roser (Gavín 1980: 43-44). En la visita de 1660 es diu que hi havia un retaule gran dedicat al sant patró, amb les armes del comanador Nofre Hospital (quarterat amb pals i lleopards passant).

Des de finals del segle XVI, el comanador no vivia al castell, sinó que hi tenia un administrador. Sembla que l'últim a residir-hi fou Onofre de Montsuar. De fet, a començaments de segle el suposat comanador de Ferrera féu construir aquest imponent casal (o, si més no, la galeria del pati), perquè tenia intenció d'habitar-lo, i així ho devia fer, com també el seu successor Onofre de Montsuar, cosa que explicaria la categoria del palau.

El 20 de juliol del 2014 va tenir lloc al castell la presentació de l'espai cultural dedicat a la memòria d'Antoni Ferrer, ubicat dins d'una de les sales. Als divuit anys Antoni Ferrer va ser soldat a les galeres d'Álvaro de Bazán, capità de Carles V, i als vint passà a la capitania dels socors. En un galió, en el qual també viatjava el primer bisbe que anà a Amèrica, conquerí Cartagena, Santa Marta i Valenzuela, i després, en terres del Perú, amb el capità Peranzuelos, les províncies de Bracamoros, Quito i els Andes, i la ciutat de Los Reyes. S'estigueren prop d'un any a la ciutat de Cuzco i a la província de Tucumán, fins a Río de la Plata i altres províncies. Havent conquerit més de 1.500 llegües, en la darrera jornada, a Río de la Plata, els indis mataren Diego de Rojas i ell va haver de tornar a la província dels *charcas*. Desgastat i cansat, va fer una casa a La Plata i va comprar, amb els seus diners, unes heretats anomenades Pacha i Otala, que repoblà amb molts indis *yanacones*. Hi construï un molí al riu Cachamayo, perquè l'ajuntament li donà el lloc, com a veí i poblador d'aquesta ciutat. Veient que els virreis i governadors no el gratificaven com a servidor del rei i conqueridor i poblador, determinà venir a Espanya per a suplicar-li que li fes mercès per a passar la resta de la seva vida i li demanà alguna manutenció o ser armat cavaller.

El rei Felip, l'emperador Carles i els Reis Catòlics havien concedit als primers conqueridors i als seus descendents, com a recompensa pels serveis prestats, privilegis de gentilhomes, cavallers i nobles, o bé la possessió d'indis encomanats. Francisco Pizarro, governador de les Índies i terres del Perú, havia manat que donessin a Antoni Ferrer alguns pobles a la província dels *chupachos*, a la de Tucumán i en d'altres, però ell no els acceptà. Havia servit l'emperador, amb la seva persona, hisenda, armes, cavall i criats, des dels divuit fins als cinquanta-vuit anys, sense rebre cap sou ni remuneració. En companyia dels capitans Francisco de Pizarro i Diego de Rojas, entre d'altres, havia patit captures, empresonaments i ferides lluitant contra els indis. També havia estat fidel al rei contra els que provocaren alteracions en aquells regnes: Gonzalo Pizarro, Sebastián de Castilla, Vasco Godínez i Francisco Hernández Giron. El 10 d'octubre del 1570, a Barcelona, amb una edat aproximada de seixanta anys i habitant en aquell moment a Tarragona, informà Enrique Terre de Piquiques dels seus mèrits i serveis. Hi aporta cinc testimonis: Llorenç Micó, de l'Esplugu Calba; el reverend Miguel Serra, canonge de La Plata, província dels *charcas*, en terra del Perú; fra Onofre de Montsuar,

batlle de Mallorca, comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem i senyor de l'Espluga Calba, i els mercaders de Barcelona Baltasar Masdéu i Bernat Palaudiries¹⁷.

L'agost del 2018 els germans Francesc i Ramon Rebordosa, estudiosos del passat de la vila, van aconseguir fotografiar de prop el que semblava una mena d'estàtua ubicada en un dels laterals de l'església. La peça és pràcticament invisible des del carrer, ja que queda tapada per les cases, excepte des d'un petit racó des del qual la distància en fa difícil la identificació. La suposada estàtua ha resultat ser una làpida sepulcral, incrustada verticalment al capdamunt de la paret d'un dels transseptes del temple, segurament durant el procés d'ampliació de l'església (1777-184). La figura va vestida amb una túnica llarga i porta una creu de Malta al pit, emblema de l'orde militar de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. Té els ulls tancats, les mans en posició de pregària i el cap reposant sobre un coixí; porta el que sembla un bonet o un casc simple, llueix un rosari al canell —habitual en els cavallers de Sant Joan— i descansa els peus sobre un gos, símbol de fidelitat. Al damunt de la làpida hi ha una peça en forma d'escut amb la inscripció: «mossèn Anloni Farer, *ani* 157 [...]». Cal confirmar la unitat del conjunt, però tot fa pensar que es tracta de l'Antoni Ferrer, fill de l'Espluga Calba, que passà una quarantena d'anys a Amèrica, tot i que no es té constància de la seva pertinença a l'orde de Malta. Podria ser que abans de morir hagués estat honrat pel rei amb aquest títol, en gratitud pels serveis prestats. La seva relació amb l'orde queda provada en la figura d'Onofre de Montsuar, que n'havia estat comanador (1535-1548), i que és un dels que declararen a favor d'ell en el procés (1570) en què reclamà al rei reconeixement per tots els anys que havia servit a la corona en terres d'ultramar. Sembla que a l'Espluga Calba se'l coneixia com l'*Indio* (Andreu 2018). No sabem, doncs, la data de la seva mort amb total exactitud, però sí aproximadament: el 1574 és un dels propietaris que capbreva; per tant, la seva defunció va haver de produir-se entre aquesta data i el final d'aquella dècada.

9. 2. L' EGLÉSIA DE LA IMMACULADA CONCEPCIÓ

Cap al 1150 el bisbat de Vic va arribar a la plena extensió per la part de la Segarra i de l'Urgell; comprenia fins a Sidamon, a més de cinc parròquies a l'oest de Santa Coloma de Queralt i dotze dels voltants de Maldà, fins a Tarrés i l'Espluga Calba, que el 1154 es van integrar a l'arxidiòcesi de Tarragona, a la qual encara pertanyen

---

¹⁷ Català Roca (1992) i Rubio y Moreno (1930: 382-395).

(Vilamala 2005: 141). Entre 1146 i 1154 la divisió administrativa de l'Urgell del bisbat de Vic va perdre les parròquies de Conesa, les Piles, Biure, Forès, Rocafort i les dotze dels voltants de Maldà (Vilamala 2005: 152). L'església de Santa Maria apareix en dues relacions del bisbat de Vic del final del segle XI i la primera meitat del segle XII. El 1154 l'arquebisbe Bernat Tort suplicà al papa Anastasi IV que li assenyalés les esglésies de la seva diòcesi i les catedrals que li eren sufragànies. En una butlla de 25 de març el papa, atenant aquesta petició, féu constar els límits, les esglésies i les diòcesis sufragànies de la Seu Metropolitana de Tarragona: hi apareix la de l'Espluga Calba (Balcells 1993: 22). De 1154 a 1184 ja estaven constituïdes les de l'Albi, Siurana, Prades, Vallclara, Cabassers, Falset, Guimerà, Maldà, l'Espluga de Francolí, Montblanc, l'Espluga Calba, Fullella, Tarrés, Vimbodí, Vinaixa i Ulldemolins. El 1194 una altra butlla de Celestí III adreçada a l'església de Tarragona la torna a mencionar i els anys 1279 i 1280 consta que el seu rector pagà 55 sous en concepte de dècima papal (Eritja i Fuentes i Gasó, CR XXIV: 83). L'any 1574 s'endegà el registre parroquial, on s'anotaren els naixements, matrimonis i defuncions. Regentava la parròquia mossèn Andreu Talaveró.

El gran desplegament del renaixement al barroc i al neoclàssic es pot constatar amb la majoria de les noves esglésies comarcals, alçades durant el set-cents. Van ser aixecades al lloc on n'hi havia d'altres que, per no poder encabir la feligresia, van ser enderrocades i substituïdes per les modernes, de proporcions bona part més generoses. A l'Espluga Calba, com també a l'Albagés, les Borges, Granyena i la Granadella, es va emprar per a la de nova construcció la pedra útil procedent de l'antiga, seguint cànons del barroc (Martín 2010: 323). Calgué utilitzar la meitat del fossar, un carreret anomenat *passadís* que hi havia entre l'església vella i l'abadia, una bona part de l'antiga abadia, una plaça no gaire gran del davant, la Casa de la Vila i algunes cases particulars. Els habitants acceptaren pagar un cànon del 5% dels cereals i de les olives de les collites del terme, i un del 2,5% de les de fora del terme, per sufragar-ne el cost, de 140.000 lliures. El 12 de maig de 1777, per Sant Cristòfol, començaren a obrir fonaments i a arrencar pedra per a l'edificació de l'església i el campanar, a càrrec de l'empresari d'Arbeca Francesc Rovira i essent-ne rector Isidre Pons. La primera pedra es posà en la part central del subsòl del campanar el dia 12 de novembre del mateix any (Amat 1990: 103-104). Se celebrà un ofici solemne en el qual predicà el prevere i rector de Vinaixa Franciso Fontserè; el batlle era Jaume Torres.

El 22 d'abril de 1784, mentre treballaven al campanar, caigueren de la bastida Francesc Rovira, que morí a les deu de la següent nit, i el manobre Josep Torres, que

finà el dia 26 del mateix mes. Aquell any s'acabà i el 4 setembre, per la vigília de la festa major, hi hagué la benedicció solemne, en què es posà la parròquia sota l'advocació de la Immaculada Concepció, essent rector mossèn Isidre Pons. Durant els anys 1860-61 es construí la capella del Santíssim, que ocupa el lloc de l'antic cementiri parroquial.

Abans de la Guerra Civil del 1936 hi havia les imatges de la Mare de Déu del Carme, la del Rosari (amb un retaule de 1858), la de la Soledat i Nostra Mare Puríssima. El retaule de la Immaculada Concepció que la presideix, a l'altar major, era obra de Felip Pascual Compte (1858) i fou cremat durant la guerra. La imatge de sant Francesc forma part de l'altar major i els altres altars els presideixen el Sagrat Cor de Jesús, sant Antoni, sant Isidre, la Mare de Déu de Fàtima i la del Carme; també hi ha santa Llúcia.

Durant la guerra l'església fou saquejada, es destruïren altars i es malmeteren objectes de culte, com ara un retaule de sant Cristòfol tallat i pintat per Lluís Bonifaç i Massó l'any 1761. Alguns llibres de l'arxiu desaparegueren, es van fer caure les tres campanes per fondre-les per a material de guerra i les imatges foren cremades a la sortida del poble, als Burros. Fins al 1939 el temple es destinà a magatzem i lloc de residència de les Brigades Internacionals que participaren en el front de l'Ebre (Amat 1990: 107). També foren cremades les imatges de la capella de sant Domingo (al castell) i del convent de les Germanes Dominiques de l'Anunciata. Jaume Pons Fàbregues, fuster, i Jaume Sardà Saltó, paleta, foren els perits nomenats per tal de valorar els danys produïts per la persecució religiosa. Manifestaren que, tenint en compte que l'església estava formada per tretze altars, un orgue pràcticament nou i dels millors del bisbat, tres campanes, un rellotge públic i tota la resta d'ornaments, imatges i altres, valoraven les pèrdues en 800.000 pessetes, tot i que, si s'hagués de reconstruir tot com abans, aquesta quantitat de diners seria insuficient.

Les pintures i la restauració de l'actual temple són de l'any 1954: el 25 d'agost tingué lloc la reposició de la imatge de la Immaculada a la façana, obra de l'escultor Carlos Anadón (Poca 2017: 252), l'estrena d'una nova custòdia, d'un nou sagrari i d'un salomó de grans dimensions, la col·locació i benedicció de tres campanes i la inauguració de les noves pintures (Balcells 1994: 28). El cardenal Arriba y Castro oficià l'acte, amb motiu del Primer Centenari del Misteri de la Immaculada Concepció, essent rector mossèn Anton Solsona. A l'esforç del poble s'adjuntaren les aportacions del pare Joan Fàbregas Camí, jesuïta fill de la vila. Les campanes, que substitueixen les que van desaparèixer, tenen cadascuna un nom: Immaculada, Carme i Rosa, i una inscripció que

les grava: “que la teva veu arribi sempre a les nostres orelles, com si fos la veu de Déu”, “la teva veu sigui el consol en les nostres tristeses, joia en les nostres alegries, dolç record de la nostra vida” i “el teu so escampi junt amb la seva harmonia, la pau pels camps, i per damunt de tot en la llar i en el cor de tots els qui l’escolten”, respectivament.

A partir de 1954 la família Minguell, de Tàrrrega, intervingué en la pintura dels murals de l’església. Primer fou Jaume Minguell i Miret, i el 1996 el seu fill Josep va pintar el primer dels nous murals, acceptant el repte d’interpretar uns temes tradicionals amb un llenguatge contemporani. El 19 novembre de 1986, essent rector mossèn Joan Llord Badies, començaren les obres d’arranjament de la teulada i del campanar, deteriorats amb el pas del temps, que finalitzaren el 25 abril de l’any següent, amb un cost de 6.000.000 de pessetes (Amat 1990: 108).

El 26 de febrer del 1991 s’arranjà la teulada, es reformà totalment el presbiteri, es repintà l’església i es recuperà l’antiga capella del Santíssim, destinada a sala parroquial el 1939; el 2 de juliol es col·locà l’altar major, i el 24 de desembre s’estrenà el toc automàtic de les campanes, gràcies a la seva electrificació. L’escultor Walter Cots, veí del poble, realitzà i donà la imatge de la Verge de Montserrat, col·locada a la capella del Santíssim (Balcells 1994: 5 i 21). El 31 de gener de 1992 finalitzaren les obres de restauració de l’interior, amb un cost de 24.665.7809 pessetes, es portà a terme una acurada restauració de la megafonia i de la il·luminació, s’instal·là calefacció, s’adquiriren bancs, etc. L’endemà l’arquebisbe Ramon Torrella inaugurà i beneí les obres. En aquesta etapa s’enderrocà l’abadia, adossada a l’església, i se’n feu una de nova, inaugurada el 24 de juny de 1993.

Es tracta d’un temple d’estil barroc, amb restes romàniques. La façana és austera, de maçoneria concertada en acabats del mateix estil. Els blocs de pedra, uniformes i d’esquadra perfecta, amb el color blanquinós característic de les pedreres de la comarca, semblen tenir en general bona salut, si exceptuem un parell de zones més erosionades, a causa de la combinació d’humitat i una major concentració del pes que es desvia lateralment per l’arc de la porta. La torre campanar, que neix quadrada i s’aixamfrana a les cantonades fins a conformar les vuit cares d’un octògon, està situada a la dreta de l’observador, lleugerament reculada de la façana, i permet que la cornisa de remat passi per davant i en completi tota la longitud. La major longitud d’aquest eix horitzontal sobre el vertical fa l’efecte que la nau té més amplada que alçada.

A la façana principal una imatge de la Immaculada Concepció, patrona de la vila, conforma el motiu religiós sobre la cornisa de la porta i guarnida en una capelleta. A la cornisa de remat superior, equidistant respecte a l'eix traçat, hi ha una gàrgola a cada costat. Com a únics elements decoratius trobem als laterals, situats al parament del mur i al costat exterior de les columnes, esculpides en relleu, les imatges d'un sol a l'esquerra i una lluna a la dreta. Es tracta d'uns ornaments barrocs, dues boles de galtetes inflades i raigs en forma de cabellera coronant una mena de copa o búcar (Duch 1992: 2). A l'exterior del transsepte de la part de l'epístola està instal·lada una lauda sepulcral en la qual hi ha inscrita una data, que sembla que sigui 1571 (Balcells 1993: 12). Qualsevol interpretació arquitectònica o simbòlica de l'edifici s'inicia a partir de l'eix vertical de simetria que es defineix al portal i arriba des de terra fins al remat de la cornisa tramificada en diferents nivells en un intent de ruptura decorativa. La simetria d'elements és reduïda i la duplicitat, si exceptuem la lleugera major altura de la columna esquerra, és perfecta.

La porta podria ser perfectament l'entrada d'un palau noble, és a dir, que es tracta d'una arquitectura poc distant de la dels edificis civils de l'època. A sobre, sota l'entaulament, la data de construcció ens situa a l'any 1780. A l'interior destaquen la capella de la Verge de Montserrat, amb les seves pintures al fresc, l'altar major, la pila baptismal i el sepulcre de Jeroni Fàbregues, prevere mort durant la Guerra Civil espanyola.

9. 3. ELS MOLINS DE FARINA¹⁸

Des del 1553, data en què es féu el cens de població, la demografia garriguenca es trobava en regressió i fins a arribar al 1719 no hi començà a haver signes de recuperació: entre aquest any i el 1787 es passà de 3.506 a 12.813 persones. Durant tot el segle XVIII la comarca experimentà un espectacular creixement demogràfic, més concretament a partir de la Guerra de Successió. Aquesta dinàmica expansionista tingué l'epicentre en el conreu de l'olivera i també en el millorament del rendiment de la vinya i els cereals. La producció oleícola activà el comerç, eixamplà la superfície de conreu, promogué la menestralia, obrí camins i vies de comunicació entre els pobles i fomentà un ritme constructiu que trobà el màxim referent en l'edificació de noves esglésies parroquials, seguint criteris arquitectònics del neoclàssic.

---

¹⁸ Les dades d'aquest apartat, tret de les que es refereixen als forns de calç, procedeixen de Martín (2008: 107-123).

A la vall de la Coma s'hi localitzen divuit molins hidràulics en un recorregut de poc més de 13 km, xifra que representa una mitjana d'un cada 800 m, una de les densitats més altes de Catalunya en qualsevol territori de semblants característiques físiques i climàtiques. S'hi concentren gairebé el 70% dels molins fariners de la comarca. Les dates inscrites a les llindes de les portes, les fonts documentals i les tècniques constructives ens permeten afirmar que més del 80% dels molins tenen l'origen a partir de mitjan segle XVIII fins a finals d'aquest. Els pagesos de diverses poblacions que avui componen l'Urgell i el Pla d'Urgell n'eren usuaris. L'activitat farinera continuà en ple apogeu durant tot el XIX i primers anys del XX, pràcticament fins que l'energia elèctrica substituï avantatjosament la hidràulica. La població garriguenca seguí creixent fins al 1920; de tota manera, no tenim constància que s'edifiqués cap molí més enllà dels anys que clouen el segle XVIII. De la mateixa manera hi havia una cadena de molins fariners situats al llarg del riu Corb.

A la vall de la Coma l'aigua neix en unes fonts "d'aigua viva", és a dir, en unes deus que brollaven de forma contínua tot l'any, situades cap al terme de l'Espluga Calba, a poca distància dels de Senan i dels Omells de na Gaia. S'hi afegia la procedent d'escorrentia de les barrancades que hi tributen i de les petites valls que hi vessen. L'aigua que havia de generar l'energia per moure la instal·lació mecànica s'emmagatzemava a les basses. Quan tornava a la síquia del fondo, que seguia a cel obert o bé soterrada en alguns trams (abulló), en un indret oportú era desviada cap a la síquia molinar, artifici que menava l'aigua de la vall cap a la bassa del següent molí. El moliner mantenia net l'embassament i els conductes de desguàs i atenia els usuaris de la instal·lació.

La síquia mare seguia el curs natural de la fondalada amb el desnivell que marcava l'orografia del terreny. Els molins s'edificaven en punts una mica elevats en previsió dels efectes de possibles rubinades. Les més importants foren la de Sant Cinto, el 1821; la de Sant Bartomeu, el 1842, i la de Santa Tecla, el 23 de setembre de 1874. Aquesta darrera, a la conca del riu Corb, ocasionà la mort de trenta-cinc persones a Guimerà.

Per a la construcció dels molins es necessitava gran quantitat de calç, raó per la qual molt a prop de la vall de la Coma hi havia diversos forns de pedra calcària. Els pobles que més temps es van dedicar a l'elaboració de la calç i que, per tant, presenten un major nombre de forns són els del sud-est de la comarca: l'Albi, Cervià, l'Espluga Calba, Fullea, Tarrés i Vinaixa. A l'Espluga Calba hi ha el de les Catalanes, el de les

Beurades, el de les Portelles del Galdeo, el de les Portelles del Cabeça, el de la Roca Tomasa, el del Mas Blanc i el de la Roca Foradada del Feliuet (Arbós, Ibarz i Piñol 2003: 147).

A l'edat mitjana els molins, de qualsevol tipus que fossin: bladers, drapers, etc., eren monopoli de la potestat, comtal (reial) o feudal. Més modernament només els principals terratinents podien finançar una empresa d'aquestes característiques, com ara els de cal Pons i els de cal Feliu a l'Espluga Calba, famílies propietàries cadascuna d'elles de dos molins fariners a la vall de la Coma. Els molins de cal Pons eren el de la bassa del Pebre —de fet es tractava de dues instal·lacions, l'una a la banda de dalt del carrer de Senan i l'altra a la de baix— i l'anomenat molí del Pons, a la plaça del Pou. El primer molí del Feliu, era sortint del poble en direcció a Vinaixa; el segon es trobava a l'altre costat de la vall, al terme dels Omellons, avui un xic ocult per uns freixes, on hi ha la partida del Molí del Feliu (Martín i Preixens 2005: 383). A més, a l'Espluga Calba hi havia el molí del Mig (abans del Mateu) i el del Cila. Seguint la vall en direcció als Omellons el primer que trobem és el del Cila, el segon el del Mig i el tercer el del Feliu.

L'índex de l'Arxiu de Poblet ens remet a la documentació del plet que mantingueren el 29 d'agost de 1791 el monestir i Jaume Balcells, veí de l'Espluga Calba, pel molí de farina que aquest havia de construir en una peça de terra als Omellons. Poblet tenia domini jurisdiccional sobre les aigües i molins dels Omellons des de l'any 1297. El 1529 el monestir havia concedit en emfiteusi els tres molins que llavors existien i havia imposat el de les aigües a Antoni Balcells, per tant, la Reial Hisenda no podia atorgar l'establiment a Jaume Balcells, sinó que havia de fer-ho Poblet (Gual 2003 III: 103).

9. 4. ALTRES LLOCS D'ANOMENADA

La fàbrica, que actualment té seu pròpia i s'anomena *Cooperativa John-Fil*, va començar al local que ara fa d'ajuntament i que abans havia estat l'escola. Es va crear el 24 de març de 1969 i el 27 de juny de 1982 el president de la Generalitat de Catalunya Jordi Pujol en va inaugurar l'última ampliació. El 4 d'octubre de 1990 va rebre la placa Francesc Macià de la Generalitat de Catalunya en reconeixement de la seva actuació en l'àmbit laboral, ja que es tracta d'una iniciativa específicament sorgida i arrelada a nivell local (Amat 1990: 129). El 26 de març del 1994 se'n celebrà el XXVè aniversari. Dedicada a la confecció de gènere de punt, s'explota en règim de cooperativa i havia donat treball a tot el poble i a molts habitants de les localitats del voltant (les Borges, els

Omellons, etc.). Era l'empresa amb més efectius (uns 80 treballadors) de tota la comarca. La seva producció és absorbida per acreditades empreses del sector, radicades a Barcelona i a la rodalia; fins i tot van crear una marca pròpia. Tot i que, per les seves característiques i per la línia puixant que va seguir, cal considerar-la un cas exemplar d'activitat econòmica desenvolupada en un medi teòricament poc propici, la crisi actual n'està amenaçant la viabilitat.

La Societat Recreativa Casa Nostra d'Educació i Descans és un centre social creat el 4 de maig de 1975, com a equipament cultural i per al lleure. Es va instal·lar a l'edifici de 690 m² construït a la plaça del Pou per a tal finalitat, que consta d'una planta baixa, on hi ha el cafè, i d'una altra a sobre. Actualment Casa Nostra també és propietària de la sala on es fa el ball de festa major, a més d'altres actes culturals.

El 1978 el terme municipal tenia 150 edificis escampats, que es destinaven als serveis agrícoles. Potser els més característics són les cabanes de pedra, la majoria de volta, que sovint podem veure pels conreus i on els pagesos feien estades llargues a les èpoques de batre. A l'interior tenen una menjadora per als animals, a més del lloc de repòs i de preparar el menjar. La seva construcció es basa fonamentalment a buidar un turó de terra al qual es dóna forma de cova. Abans de treure la terra del que més endavant seria la cabana, es col·locaven al damunt les pedres en forma de volta. La porta d'entrada era normalment de fusta. Avui dia, com que el pagès disposa de vehicles de tracció a motor, només serveixen com a llocs de repòs dels caçadors (Martín i Preixens 2005).

Els jardins de les Tres Esplugues són un trosset ajardinat que hi ha a la confluència del carrer de Fullea amb el Redemú, amb una placa inaugural del 10 de maig de 1998; els de la Verge de Montserrat són al passeig de Mossèn Pau Figuerola, anant del poble a la Raval, a mà esquerra.

La millora en els darrers anys dels serveis de la vila ha donat lloc a la creació de nous espais, com ara la farmàcia. Es tracta d'un servei d'urgència que funciona com a delegació de la de les Borges Blanques, és a dir, que depèn d'un farmacèutic i d'una farmàcia que els subministra. La sala de vetlles en seria un altre exemple: és un espai municipal, destinat recentment a aquesta finalitat, ubicat a l'avinguda de Pau Casals, damunt de l'oficina de la Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona.

10. Comentaris lingüístics

En aquest apartat resumirem totes aquelles observacions de caire lingüístic que hem extret de l'anàlisi del material inventariat. No hi inclourem les argumentacions que tinguin un caràcter hipotètic ni tampoc els fenòmens detectats en mots procedents d'altres llengües (sobretot l'espanyol o l'occità). Ens referirem tant a trets de l'oralitat com a aspectes merament ortogràfics. Només adjuntarem la transcripció fonètica en els exemples il·lustratius que no hàgim obtingut de les citacions documentals. Quan una d'aquestes característiques lingüístiques està àmpliament documentada només n'hem copiat alguns exemples.

10. 1. EL NOM DE LA COMARCA I DE LA VILA

La terra erma està coberta de garrigues, d'on ve el nom de la comarca. Des del punt de vista etimològic el nom *garriga*, com a col·lectiu de la varietat d'alzina anomenada *garric* (*Quercus coccifera*), és comú tant en català —en què és documentat ja l'any 843— com en la llengua d'oc i prové, segons Joan Coromines, d'una arrel pre-romana, *karr-*, a la qual pertanyen també el català i el castellà *carrasca*, el portuguès *carrasco* i el berber *akarruš*, entre altres. El mateix autor reporta que el *Costumari* de la Mancomunitat recull aquesta paraula amb el significat de 'terra no conrada que no s'ha de considerar bosc, terra molt crua o rocosa, clapejada d'arbúcia, principalment de garrics, i de molt pocs arbres' (DECat IV, s. v. *garric*). Font i Sagué fa unes precisions sobre el nom que complementen l'explicació transcrita: «Lo mateix nom de Garrigues ja indica la topografia d'aquesta comarca, puix realment està formada per gran nombre de garrigues o petites montanyes rocoses, separades per una munió de torrents, lo qual dóna a la comarca un aspecte molt trencat e inferior a les seves veïnes lo Pla d'Urgell i el Priorat» (Font i Sagué 1987: 425). No és aliena a les consideracions anteriors, d'altra banda, l'existència de diverses partides de terra, anomenades precisament les *Garrigues*, sense que aquest nom i el de la comarca s'interfereixin, ja que ambdós designen significats espacials específics i perfectament delimitats (Tort 1991: 2).

Durant la dominació àrab els cronistes sarraïns anteriors a la invasió almoràvit anomenaven la comarca *al-Zaytun*, és a dir, 'país d'oliveres'. La tradició del conreu de

l'olivera es remunta a l'època de la romanització, i probablement s'intensificà durant els segles de la dominació àrab. S'hi ha donat, per tant, l'especialització oleícola (Lladonosa 1983: 217).

El topònim de l'Espluga Calba es refereix a unes coves excavades a la roca (SPELUNCA en llatí) que encara subsisteixen a la vila i han estat emprades com a estables o cellers, que probablement havien tingut ja poblament prehistòric (Lladonosa 1983: 250). És possible que, igual que l'Albi, Cervià, l'Albió, el Vilosell i Castellots, sigui un topònim originari del Baix Imperi romà. És un mot català antic, d'origen grecollatí molt emprat en la nostra toponímia. Cap al 1150, en què ja trobem el topònim complet, l'adjectiu *Calba* podia ser usat independentment per designar la població. El nom català *espluga* 'cova, forat, caverna' ve del llatí vulgar SPELŪCA, al seu torn variant de l'hel·lenisme llatí SPELUNGA o SPELUNCA (Turull 1991: 152-153).

ESPELUNCA i CALBA («terreno pelado, sin hierbas, matas») són valors que s'involucren, per a aclariment tòpic no intrínsec (Balari 1899: 179). Les formes primitives presenten *v* (*Calva*) i no *b* (Català i Roca 1964: 27). Coromines, a la corresponent entrada del *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, estableix: «ESPLUGA, 'caverna, gran balma', del ll. vg. *SPELUCA, variant de SPELUNGA, i aquest, manllevat del grec σπηλυγξ,-υγγος, id.; la variant *SPELUCA no apareix en baix llatí fins al S. XI, però avui està difosa des del Tirol al llarg dels Alps, per Provença, Alt Llenguadoc i el català fins a l'Alt Aragó; com que hi ha altres variants del tipus *SPELŪCUS i *SPŪCA (Urgellet, Valls d'Aran i de Luixon), sembla que tant *SPELUCA com aquestes variants són degudes a una adaptació creixent del grecollatí SPELUNCA al mot SPECUS, nom llatí antic de la caverna.» (DECat III, 658a41-51). Aquesta mateixa significació es prescriu a *Topònims Catalans. Etimologia i pronúncia* (Moran, Batlle i Rabella 2002).

En canvi, Coromines, per a l'explicació del terme *Calva*, enceta una altra versió més especulativa, que no el consideraria un adjectiu de *Espluga*, sinó un substantiu sinònim d'aquest mot. Recordem que una *cova* és tant o més fonda que ampla d'entrada i que una *balma* és més ampla que fonda. *Calva* derivaria, doncs, del català dialectal *cauba* 'balma', variant local de *cova* (DECat II, 1022b42-48), potser deguda a encreuament dels quasi-sinònims *cau* i *bauma* (OnCat III, 342b-47). Per tant, tenint en compte que *cauba* vol dir *cova*, la balma de l'Espluga tindria un significat tautològic, perquè en el determinatiu seria emprat un antic mot, fòssil a la comarca, que significaria el mateix. Aquest fenomen de sinonímia es detecta en alguns topònims del Pirineu. No

ens atrevim a adoptar aquest opció, com ha fet algun autor amb posterioritat, perquè no tenim prou indicis per defensa-la.

Turull, resseguint les argumentacions de Coromines¹⁹, aporta alguns detalls més sobre l'etimologia del nom: la referència a l'orònim *espluga* té correlat ben conegut en la realitat física del lloc i l'adjectiu *calba* té el sentit de 'pelada, erma, sense vegetació', amb valor evidentment descriptiu. Hom troba prou parònims (del tipus *Calbera*, *Calberante* i *Calbet*) per concloure, sense dubte, que el terme *calba*, que en el cas que ens ocupa té valor adjectiu (tot i que degué ser utilitzat també com a topònim ple en altres temps), té relació amb l'ètim d'aquests altres noms, sempre relacionat amb la idea de 'pelat, erm'.

10. 2. LA FRONTERA ENTRE EL CATALÀ NORD-OCCIDENTAL I L'ORIENTAL²⁰

L'Espluga Calba, tot i que pertany al dialecte lleidatà, es troba a la frontera intradialectal, és a dir, que forma part de la franja lateral que presenta trets propis dels dialectes orientals, en el que s'anomena *nord-occidental preoriental*, que és un parlar de transició entre el nord-occidental i el del Camp de Tarragona. El preoriental es parla al marge esquerre de la vall del Riu Corb i a les Garrigues orientals, que inclouen els municipis de l'Albi, Arbeca, Cervià, l'Espluga Calba, la Floresta, Fullea, els Omellons, la Pobla de Cérvoles, Tarrés, el Vilosell i Vinaixa. La majoria d'aquestes viles pertanyien al valiat sarraí de Siurana i, en la divisió del territori en vegueries, es troben dins de l'àmbit de la de Montblanc. El 1650 tots els municipis pertanyien a la vegueria de Lleida, menys l'Albi, Cervià i l'Espluga Calba. Pel que fa a la distribució eclesiàstica, la totalitat de les Garrigues orientals formà part durant uns cent anys del bisbat d'Osona, ja que aquest territori fou conquerit pel comtat homònim, i passà el 1154, per butlla papal, al recent restaurat arquebisbat de Tarragona. L'any 1780 els oficis d'hipoteques, antecedents dels registres de la propietat, situaven el Vilosell, Vinaixa, l'Espluga Calba, Fullea i Tarrés com a dependents de Montblanc. Amb la divisió provincial, l'Espluga Calba ja passà a formar part de la província de Lleida, però inicialment va pertànyer al partit judicial de Cervera i no fou fins més endavant que s'adscrigué al de les Borges Blanques. Segons una enquesta de principis del segle XX, els habitants de l'Espluga Calba anaven al mercat de Lleida; tanmateix, en les respostes

---

¹⁹ Turull (2007: 89) i OnCat III, 185 i IV, 132b50 i 133b49-50.

²⁰ La informació d'aquest apartat procedeix de Satorra (2005: 275-292).

a l'enquesta sobre pertinença comarcal realitzada l'any 1931 (prèvia a la distribució de 1932), es proclamaren de la Segarra.

Els trets bàsics que distingeixen aquest parlar de la resta del nord-occidental són tres. En primer lloc tenim el resultat romànic de la vocal tònica *e*, que prové d'ï i Ē del llatí vulgar: la solució adoptada en la majoria dels casos s'apropa a la norma oriental, és a dir, a la realització en [ɛ], i s'allunya de la variant lleidatana [e]. En segon lloc cal remarcar el tractament de la A final, que es realitza [ə], però amb variacions i, per tant, s'allunya de la variant lleidatana hegemònica en nord-occidental, [ɛ]. En tercer lloc, la realització en [ɛ] de la primera persona del futur.

Un altre tret a destacar en el parlar de l'Espluga Calba, com en el d'altres viles d'aquesta zona, és que la /o/, quan va seguida d'una /i/ o d'una /u/ tòniques o quan es troba en contacte amb consonant palatal, se sol tancar²¹: *c[u]nill*, *f[u]rquilla*, *J[u]an*, *J[u]sep*. També succeeix, amb menor freqüència, en contacte amb un sol velar o labial: *b[u]tifarra*, *c[u]bert*.

10.3. FONÈTICA

10.3.1. El vocalisme àton

a) Obertura de la *e*- en [a] a l'inici d'alguns mots:

1. en posició inicial absoluta: *Aspasa*, *l'Aixermada*, *ca l'Aspardenyé*.
2. a la síl·laba inicial: *Barnat*, *Farran*, *la sort del Lladoné*.

Els llinatges d'origen germànic es documenten sistemàticament amb *-a* inicial: *Arico*, *Arill*, *Armengol*.

b) Velarització de la *a*:

1. sola: *Jonot*, *Portolés*, *Romon*.
2. en diftong àton /kwə/ i /gwə/, amb monoftongació en /o/: *la bassa del Pascolet*.

c) Conversió sistemàtica en *-a* de la *-e* en posició final absoluta d'algun mot femení: *Torradeplot*, *Torramadé*, *Torragrosa*.

d) Tancament en [i] de la *e* àtona, és a dir, palatalització vocàlica condicionada pel context fonètic:

1. per contacte amb una consonant palatal: *Argilagar*, *Quixal*, *Giner*.

---

²¹ Satorra (2008: 244).

2. seguida de *i* tònica: *c[i]m[i]ntiri, Sisília, Philippa*.
  3. per metafoia: *iglésia o isgléssia, cal Filiuet*.
  4. en el grup SE- > SI-: *Sinan, cal S[i]nyor Domingo, Sisplugas*.
  5. posttònica interna: *cal Sèguil, Casaris, Domènich*.
  6. en d'altres contextos fonètics: *Cubiró, lo F[l]ar[i], cal Rinxero*.
- e) Tancament de la [o] com a excepció, parcialment sistemàtica, al manteniment clar de la distinció entre *o* i *u* àtones propi del dialecte lleidatà²²:
1. seguida de *i* tònica: *el F[u]rquilles, la Font del Cunill, lo M[u]lí*.
  2. seguida de *u* tònica: *Bofurull i Buldú* (exemples estrictament gràfics, diferents de la parla actual), *les cugulles de n'Aranyó*.
  3. en contacte amb consonant palatal: *cal J[u]an de la Pepa*.
  4. en formacions hiàtiques: *Rué, Ruhí, Torruella*.
  5. amb menor freqüència, seguida de síl·laba que contingui bilabial [β]: *els ubachs de la Coma de Fullea*.
  6. altres contextos fonètics: *Buscà, Buté i Cuntijoch* (exemples estrictament gràfics, diferents de la parla actual), *Cunillera*.
- f) Aparició d'altres vocals per dissimilació de la /o/: *cal Picamixó, el Peret del Picamuxó, Tarroja*.
- g) Diftongació en [əw] de la /o/ inicial absoluta sil·làbica: *l'Aubaguet, els Aumellons, Aulivart*.
- h) Dissimilacions en posició pretònica: *ca l'Arinyó, Raxach, cal Cherillo*.
- i) Assimilacions: *cal Carraté, Clivillé, farriginal*.
- j) Segregació de iod en context palatal: *Baiget, Baijils, Roijals*.
- k) Reduccions de fonemes per afèresi, sobretot de la -a inicial: *el camí de les Beurades, Menós, el Domingo Potecari*.
- l) Aparició de *i* antihàtica: *cal Galdèio*.
- m) Pèrdua de la vocal situada entre una consonant oclusiva i *r* + vocal: *el fraginal del Ponç*.
- n) Reduccions vocàliques: *Remunda, Rimunda, Itona*.
- o) Confusió gràfica sovintejada *a/e* àtones: *Albereda/Albareda, Abeurador/Abeuedor, Aranyó/Arenyó*.

²² La neutralització de les vocals velars es dona de manera general al final del segle XV i, sobretot, ja durant el segle XVI, tot i que n'hi ha exemples durant l'edat mitjana (Rabella 1998).

p) Confusió gràfica sovintejada o/u àtones: *Martorell/Marturell, Cubiró/Cobiró Molet/Mulet*.

10. 3. 2. EL vocalisme tònic

a) Tendència a admetre la [ɛ] tònica distintiva del català central, derivada d'ï i Ē llatines: *l'Albereda, la Cadireta*.

b) Canvis d'obertura vocàlica: *Albag[ɛ]s*.

c) Tancament en *i* d'alguna *e* tònica: *la síquia*.

d) Reduccions vocàliques: *Rafel, Jan, Ral*.

e) Tancament de la *a* en [e] d'alguns mots: *el M[e]s Blanc, vico del Portal de Senta Maria, la Coma de Sent Pere, Vellbona de les Monges*.

10. 3. 3. La separació de síl·laba

a) Ús de la *y* amb valor de semivocal: *Aygües Vives, Aycart, Aymar*; de semiconsonant: *Gaya, Toyet, Moyà*, o assenyalant un hiat: *cal Caym*.

b) Ús de la *h* indicant separació de síl·laba: *Johan, Sanahuja, la crehueta de Sant Bonifaci*.

10. 3. 4. El consonantisme

a) Vocalització habitual de la *l* en [w] quan va precedida de /a/ i seguida d'una labial: *l'Aubereda, la Costa au Mas, Aubagés*.

b) Monoftongació ocasional del nou diftong, de la forma resultant: *l'Obareda o l'Obreda, Uvanell, Obesa*.

c) Vocalització de la *l* implosiva amb resultat sovint de [əw], coincidint amb el tret anterior, en d'altres casos: *Baucell, Armengou, cal Seuma*.

d) Confusió de líquides: *Angresola, Criviller, Multra*.

e) Dissimilació progressiva: *lo Redemú* (entre vibrants, *r-r*).

f) Dissimilació regressiva: *lo Vint-i-nou de Ju[r]iol*.

g) Articulació africada [tʃ] del so palatal fricatiu:

1. inicial [ʃ]: *cal Chiroy, cal Chon, cal Chuvanc*.

2. en posició intervocàlica: *cal Chucha, el recó dels Machos*.

3. en posició postconsonàntica: *el Gerchet, lo Pancheta, lo Perche del Faliu*.

- h) Realització africada de la palatal sonora [ʒ] > [dʒ] en posició inicial: *Gener* [dʒe'ne], *Gili* ['dʒili], *el Joan Maco* [lo dʒu'an 'mako].
- i) Aparició, com en la resta de parlars occidentals, d'una nasal adventícia: *los Ma[ŋ]graners de n'Erill* (en cas que el topònim fos viu).
- j) Confusió entre dos consonants amb equivalència acústica: *Rebordosa/Regordosa*, *Basalies/Masalies*, *morberia/mormoria*; en alguns casos per etimologia popular: *Gurros/Burros*, *Cova del Llop / Coma del Llop*.
- k) Palatalització, molt característica del català, no solament de la *s*, ans també d'altres consonants: *lo Jayo Areñó* (la semiconsonant inicial), *Xifré*.
- l) Síncope o supressió de lletres enmig d'una paraula: *lo Forteular*, *Camrubí*, *ca la Càndia*.
- m) Epèntesi: *cal Calistro*, *Sants*, *la Vilabertró*.
- n) Pas de la *s*- líquida inicial de moltes paraules procedents del llatí cap a la síl·laba *es-*: *Steve*, *Spluga*, *Spasa*.
- o) Pronunciació de la *i* del dígraf *-ix*: *ca l'Aleix* ['ka lə'lejj], *la Peixera* [lə pəj'ʃerə], *Teixidor* [tejj'i'ðo].
- p) Assimilació: *cal Ñiño*.
- q) Pronúncia ioditzant: *Buyó*.
- r) Vaivé: *l* > *ɥ* o bé *ɥ* > *l*: *Cabal/Cabau*, *Riambau*.
- s) Presència de *h* no etimològica: *Homs*, *Christiés*, *hera*.
- t) Importació i adaptació fònica del so /x/ castellà pel so /k/: *cal Meriquildo*.
- u) Addició de fonemes:
1. a l'interior del mot: *Compte*, *lo Portal de Sancta Maria*, *la Coma de Sanct Pere*.
  2. al final: *cal Carreter del Tresor*, *Altisent*, *Senant*.
- v) Metàtesi: *cal Romangaia*, *Bellaster*, *Farregut*.
- w) Articulació habitual del grup /gl/ en posició intervocàlica amb allargament i ensordiment de l'oclusiva: [i'k:leziə].
- x) Confusió [s]/[z]: *Lluçà/Llusà*.
- y) Geminacions: *Riffà*, *Sennant*.
- z) Presència de *h* darrere de les oclusives: *Barthomeu*, *Joseph*, *Ghaia*.
- a') Transcripció amb *-t* final dels noms d'origen germànic que etimològicament són amb *-d*: *Aicart*, *Ricart*, *Siscart*.
- b') Transcripció amb *-t* de l'oclusiva sorda final: *Gort*, *Lleonart*, *Vilavert*.

c') Vacil·lacions gràfiques: *b/v* (*Abelló/Avelló, Abeurador/Aveurador, bassa/vassa*), *b/p* (*Cabestany/Capestany, Ribelles/Ripellis, Ribera/Ripera*), *c/ç* (*Capcarrer/Capçarrer, Jacinto/Jaçinto, Placeta/Plaçetta*), *c/g* (*Caldeo/Galdeo, Gorch/Gorg, alberc/alberg*), *c/qu* (*Bosca/Bosqua, Cadireta/Quadireta, Escarré/Esquerrer*), *c/s* (*Cerdà/Sardà, Balcells/Balsells, Celma/Selma*), *c/ss* (*Maurici/Maurissi, Casaces/Casasses, Rocell/Rossell*), *ç/s* (*Arboç/Arbós, troç/tros, Alçamora/Alsamora*), *ç/ss* (*Plaça/Plassa, toçal/Tossal, Marçal/Marssal*), *ç/z* (*Plaça/Plaza, Cabeça/Cabeza*), *g/gg* (*Puiginer/Puigginer, Puigròs/Puiggròs, Pugpedrós/Puigpedrós*), *g/gu* (*Angera/Anguera, Argilagar/Argilaguar, Balager/Balaguer*), *g/ix* (*Albagés/Albaixés*), *g/j* (*Albagés/Aubajés, Gener/Janer, Jordi/Gordi*), *h/Ø* (*Ortal/Hortal, Orts/Horts, ospital/hospital*), *i/j* (*Puiol/Pujol*), *ig/tig* (*Roig/Rotig, Puig/Putig*) *ix/x* (*Vinaixa/Binaxa, Boixader/Buxadé, Rexach/Reixac*), *l/l* (*Arnela/Arnella, Balsel/Balsell o Ballsell, Bassals/Bassalls*), *m/n* (*Momblanch/Monblanch, Gotzems/Gotzens, Vimbodí/Vinbodí*), *ny/ñ/ni/ñy* (*Arañó/Aranyó, Argany/Argañ, Balanyà/ Balañà, Mony/Moni, Senior/Senyor, Monmanyi/Montmany, Montaniolla/Muntanyola, Reyner/Reñyer, Salvañy/Salvany*), *q/g* (*trinquet/tringuet, Truquet/Truguet*), *r/Ø* (*Animer/Animé, Ferrer/Ferré, Boquer/Boqué*), *r/rr* (*Arufat/ Arrufat, Berarda/Berrarda, Borell/Borrell*), *s/ix* (*Coiset/Coixet, Aysalà/Aixalà, Peisera/Peixera*), *s/ss* (*Gasió/Gassió, Gasol/Gassol, Isabel/Issabel*), *s/z* (*Alsamora/Alzamora, Baltasar/Baltezar, París/Pariz*), *ss/z* (*Rossell/Rozel, Russafa/Ruzafa*), *-t/-d* (*Vilavert/Vilaverd, Bernat/Bernad*), *tg/tj* (*sitges/sitjas, Citgàs/Sitjars*), *tg/ig* (*Putg/Puig, Retg/Reig, Rotg/Roig*), *v/u* (*Bover/Bouer, Talavera/ Talauera*)...

10. 4. MORFOSINTAXI

10. 4. 1. El gènere i el nombre

a) Preponderància absoluta dels plurals amb *-es*, malgrat la presència de plurals femenins amb *-as*: *Aigües Vives, les Basses, el camí de les Beurades*.

b) Canvis de gènere i nombre:

1. feminització²³: *ca l'Antolina, na Jaume, Montserrat*.

2. masculinització: *cal Candio, cal Cila, Lliberato*.

²³ Hem anotat en una llista als apèndixs tots els cognoms feminitzats.

3. canvi de nombre: *els Rossells*.

c) Ús indistint de la forma numeral *dos* per al masculí i per al femení, pronunciada amb *o* tancada [dos], a diferència de bona part del català nord-occidental [dɔs]: *les Dos Serres*.

d) Manteniment de l'adjectiu *dolç* amb una sola terminació: *la bassa Dolç*.

e) Distinció de significats segons el gènere en alguns homònims: *el/la vall, hort/horta*.

f) Alternança de gèneres en un mateix nom sense variació del significat: *el/la raval, el/la marge, pla/plana*.

10. 4. 2. L'article

Hem mantingut en la toponímia menor l'article arcaic *lo*, viu en el dialecte occidental. Altres aspectes remarcables de l'ús de l'article són els que enumerem a continuació.

a) Vacil·lacions en la presència o absència de l'article definit en el nom propi: *Albi/l'Albi, les Belianes/Belianes, Vilosell/el Veluzell*.

b) Deglutinació de l'article que dona lloc a topònims nous: *els Pilars > els Spilars > els Espilars, els Cabrers > els Scabrés > els Escabrers*.

d) Manteniment de l'article personal *en* en els topònims, desaparegut en els dialectes occidentals: *les cogulles de n'Aranyó, la Coma d'en Català, la Coma d'en Gaia*.

e) Presència de l'article personal *en* precedint substantius no personals: *n'albereda d'Arbeca, el carrer d'en Barri Nou, la Coma de na Torta*.

f) Presència de l'article salat *es* procedent del llatí ĩPSU, f. ĩPSA: *Font d'es Pich, de Scarrigues, dez Pomer*; aglutinat en alguns antropònims: *Saportella, Satorre, Despuig*.

g) Ús popular de l'article femení apostrofat davant de *i* àtona: ['ka lizə'βel].

10. 4. 3. Les formes verbals

Hem localitzat algun topònim amb presència de verb: *el carrer Que-no-passa, cal Passa-i-calla, cal Passa-rius* o *lo Mirambò*.

10. 4. 4. Els pronoms

Hem documentat en força ocasions el relatiu *qui* no referit a persones: *lo camí qui va a Fullea, la sèquia qui va a l'Aburador, lo camí qui va a l'Albi*.

10. 4. 5. Les preposicions

a) El·lipsi per fonosintaxi, tradicional i corrent en moltes comarques, de la preposició *de* genitiva després de so vocàlic que no formi part de diftong: *la Bassa del Pebre* ['basə l 'peβre], *la Coma d'en Salat* ['komə n sə'lat], *la Coma d'en Gaia* ['komə ŋ 'gajə]. La documentació intenta transcriure les formes orals amb solucions diverses: *la Coma al Mas, la Coma-u Gaya, la Coma-m Pou*.

b) El·lipsi per fonosintaxi de la preposició *de* i també de l'article en la documentació: *la Coma Castell, la Coma Català, la Coma Oriola*.

c) Aparició d'un article aliè a la construcció inicial, potser per analogia amb els casos anteriors: *la bassa Dolç* [lə 'βasə l 'ðols].

d) Ús de preposicions procedents d'adverbis sense inclusió de la preposició *de*: *davall l'Aygüera de la Bassa, davant lo Castell, damunt la Carnisseria, el camí Darrere lo Mur, lo comellar dellà lo Mas d'en Mulet, prop lo Castell, el carrer Sota lo Castell*.

e) Presència de preposicions arcaiques: *dejús las Campanas, debaix les Campanes, de dessota del Castell, detrás del Molí de l'Oli*.

10. 5. LÈXIC

En el terreny del lèxic, la majoria de mots són compartits amb el català occidental. Potser l'aspecte que més destacaríem d'aquest inventari és la quantitat de termes que deixen de ser significatius per passar a ser merament identificatius. Hem inclòs informació sobre l'ús de determinats genèrics en les entrades corresponents. En general ha estat afegida a l'entrada principal de cada un d'ells o bé a la primera en què apareixien. En els apèndixs hi ha llistes ordenades alfabèticament de tots els genèrics amb els diferents específics que els acompanyen, classificats temàticament. Pel que fa a la resta de trets remarcables, els enumerem a continuació.

a) Gran quantitat de topònims d'origen antroponímic, com és propi de les terres de repoblament, més que a les septentrionals (Veny 1996: 91): *lo Comellar d'en Roger, lo Comellar d'en Marcos, lo Mas d'en Piquer*.

b) Confluència de dos significats en una sola forma: *Rebordosa, Rosic*.

- c) Reduplicacions: *la costa de Sant Mateu, la coma de Vilamur.*
- d) Homonimització formal: *Safranòries.*
- e) Especialització semàntica: *la torre de l'Estrada.*
- f) Polisèmia: *l'obac del Solà, la Cadireta, el vagant de la Vila.*
- g) Ús d'una altra llengua (espanyol) en els renoms per accentuar la voluntat satírica: *cal Mugeres, la Caràcoles, cal Comerreyes.*
- h) Duplicació tautològica: *lo Puig de l'Agulla.*
- i) Aglutinacions: *lo Costenvall, lo Foravalle, el carrer de Capbassa.*
- j) Presència de formes secundàries o en desús: *la Mentirosa, cal Becgroc, el sol de les Forques.*
- k) Manteniments de mots dialectals: *cal Sèguil.*
- l) Presència de noms freqüents en la toponímia del país: *la Dona Morta.*

10. 5. 1. Principals sufixos de la toponímia

10. 5. 1. 1. Col·lectius:

- a) *-er(a)* i *-ós(a)* (caràcter adjectiu): *el pla Cabrer, la Comaler, les Guixeres, la casa Argentera, la Llanguera, l'Aigüera de la Bassa, ca l'Amorós, el Puigpedrós, la Mentirosa.*
- b) *-al* i *-ar*: *lo Bancal, cal Bota del Portal, los Bassals, l'Argelagar, lo Farraginar, els Espilars.*
- c) *-eda*: *Fulleda, l'Aubereda, la pineda del Vidrier.*

10. 5. 1. 2. Diminutius²⁴:

- a) *-ell*: *los Balcells, els Omells, la Portella.*
- b) *-et*: *les Fontetes, els Obaguets, el tossalet Blanc.*
- c) *-ó*: *cal Calçons, els Omellons, el Castelló.*
- d) *-ol*: *la Coma Oriola, la cova del Guardiola, la Mariola.*
- e) Doble diminutiu: *el carrer de la Costereta, la Portelleta, cal Tresonet.*

10. 5. 1. 3. Augmentatiu: *-ass* (la Bassassa, los Corralassos, lo Planàs), *-ot* (el coll de Batallots, la Bassota, el camí del Casalot de Josep Balcells).

10. 5. 3. 4. Relacional²⁵: *la Coma d'en Català.*

²⁴ Hem anotat exemples dels principals sufixos diminutius que intervenen en la toponímia ponentina (Turull 2007: 323).

²⁵ El sufix *-a* (pl. *-ans*, f. *-ana*) estableix amb la base una relació directa, que pot ser d'origen, de pertinença o d'altra mena; aquesta derivació converteix el mot afectat en un complement adjectivador del

10. 5. 3. 5. Altres: *-at/-ada* (cal *Bondat*, *l'abeurada de la Vila*), *-dor* (*l'Abeurador*, *la Bassa Salvadora*, *la síquia Regadora*), *-er* (ca *l'Adroguer*, *la Bassa Bovera*), *-ible* (*el carrer Corrible*), *-ment* (*l'Ajuntament*).

10. 5. 2. Principals sufixos de l'antroponímia

10. 5. 2. 1. Diminutius: *-et* (*els Agustinetes*, *Bellet*, *Basset*), *-ó* (*Amigó*, *Bepiló*, *Calderó*), *-ell* (*Albanell*, *Bonell*, *Teixell*), *-í* (*Moixí*), *-ol* (*Bassols*, *Camperol*, *Trullols*); doble diminutiu: *-onet* (*Rafelonet*).
10. 5. 2. 2. Augmentatius: *-ot* (*Perot*, *Barot*, *Caparrot*), *-al* (*Badal*, *Casals*), *-astre* (*Bonastre*), *-ard* (*Vellard*).
10. 5. 2. 3. D'oficis: *-er* (*Aiguader*, *Ballester*, *Barber*), *-dor* (*Caçador*, *Cantadora*, *Cornador*), *-or* (*Pastor*, *Pintor*), *-aire* (*Pellaire*, *Sargaire*) *-essa* (*Batllessa*), *-à* (*Escrivà*).
10. 5. 2. 4. Gentilicis: *-ès* (*Anglès*, *Aragonès*, *Arbonès*), *-à* (*Berguedà*, *Castellans*, *Surià*) *-ís* (*Suís*), *-í* (*Tarragoní*).
10. 5. 2. 5. Referits al lloc d'origen: *-a* (*Boscà*, *Campà*, *Barberà*), *-ac* (*Sairac*).
10. 5. 2. 6. Col·lectius: *-al* (*Vinyals*), *-ar* (*Canyar*, *Canyissar*), *-eda* (*Boleda*).
10. 5. 2. 7. Altres: *-er/-era* (*Roquer*, *Verders*, *Verguers*, *Ribera*, *Bogeres*, *Codonyera*), *-ós* (*Amorós*, *Cendrós*, *Cercós*), *-ó* masculinitzador (*Barceló*), *-at/-ada* (*Bonanat* i *Boronat*, *Cremat* i *Cremada*, *Esforçat*, *Gravada*) *-ès* (*Cortès*), *-eny* (*Ferreny*, *Pedreny*), *-issal/-issó* (*Pedrissa*, *Pellissó*), *-ut* (*Panxut*).

---

terme de referència, elidit o no; la majoria no tenen com a base immediata un nom comú, sinó un nom personal, un antropònim (Turull 2007: 329).

11. Llista de noms

Abadia

V. *Miquel de l'A., cal; *Pati [de l'A. o de l'Església], del.*

abadia, l'

[laβə'ðiə]

És darrere de l'església, al racó de l'Abadia. En l'edificació de l'església nova les dimensions de l'antiga abadia es van reduir; per tant, l'actual és de construcció més recent. La llar de jubilats, en una sala de la parròquia, dona al carrer de Santa Maria.

«l'abbadia de la Spluga» (*Visita 1450*, 109^v); «l'abadia» (*Roser 1600*, 1^v); «a l'abadia (on Antoni Queralt feia estada, en estar casat amb una neboda del rector», any 1628 (*Gual II 2003*: 6); «a sol ixent ab l'abadia» (*Capbr. 1633*, 40^v); «fonch batejada en l'abadia una filla d'Isidro Sesplugues» (*Bapt. 1685*, 22^v, 3); «l'abadia» (*Capbr. 1717*, 10^v); «l'abadia» (*Apeo*, 62^v).

La paraula *abadia* té el sentit arcaic o dialectal de 'edifici d'una rectoria'. Seguint els criteris d'edició de textos antics hem edequat l'ús de l'apòstrof proclític a la normativa actual: *l'abadia*. De tota manera, en molts documents la separació de mots és: *la badia*.

Abadia, el carrer de l', o el racó de l'Abadia

[lo kə're ðe laβə'ðiə] o

[lo rə'ko ðe laβə'ðiə]

El carrer de l'Abadia actualment també s'anomena *el racó de l'Abadia*.

«lo carrer de l'Abadia» (*Capbr. 1669*, 60^v); «lo carrer de l'Abadia» (*Capbr. 1692*, 19^v).

V. t. **Rectoria, el carrer de la*.

Abadia, el corral de l', i l'hort de l'Abadia [lo ko'ral ðe laβə'ðia]

«al barri Nou, [...] a migjorn ab la plaça de la sglésia, a sol ponent ab l'hort de l'Abadia e a tramuntana ab lo carrer que va al Portal.» (*Capbr. 1574*, 36^r); «la plassa de la Sglésia, a ponent l'hort de l'Abadia» (*Capbr. 1607*, 238^r); «lo corral de l'Abadia» (*Capbr. 1633*, 75^r); «a sol ixent ab lo senyor rector o corral de l'Abadia» (*Capbr. 1669*, 63^v).

A l'Abadia hi havia hagut corrals i estables. L'hort era contigu a l'edifici.

Abadia o de l'Església, la plaça de, o el pati de l'Abadia

«tots dell paty de ll'Abadia», any 1625 (*Bapt. 1624*, 1^v); «la dita plassa de l'Abadia o de la Iglésia» (*Capbr. 1765*, 55^v).

L'espai de davant de l'abadia s'anomena *plaça* al capbreu de 1765. Se'ns fa difícil precisar si *la plaça de l'Església* i la *de l'Abadia* coincidien exactament, ja que la construcció de l'església nova va modificar la fesomia d'aquest espai.

V. t. *Església, la plaça de l'*.

Abadia, la sort de l'

«la sort de l'Abadia» (*Capbr. 1669*, 66^r); «la sort de l'Abadia y a tremuntana ab lo camí qui va a Fulledda» (*Capbr. 1692*, 36^v); «la sort de l'Abadia» (*Capbr. 1717*, 11^v).

Aquesta peça de terra no és contigua a l'Abadia, sinó que es trobava tocant al camí de Fulledda.

V. t. **Rectoria, la sort de la*.

Abelló

«Anton Abelló, fadrí, pagès, de dit Bellpuig [...], fill [...] d'altre Anton Abelló, [...], y de Francisca Abelló y Martí», any 1779 (*Matr. 1699*, 283^r); «Concepción Oliva Abelló, [...] de Mont-roig» (*Òbits 1934*, 142^v, 2); «Rosa Abelló Llobera,

natural de Reus» (*Matr. 1934*, 9^r, 1); «Sardà Avelló Rosa, vecina Tarragona» (*Amillar. 1945*, 97^v).

En una sola citació la grafia és *Avelló*.

abeurada [d'Aigües Vives], l', o l'abeurador [d'Aigües Vives]

«a Aigües Vives [...], a migjorn ab l'abeurada d'Aigües Vives [...], a tramuntana ab lo terme de Maldà» (*Capbr. 1574*, 68^v); «l'abeurador d'Aigües Vives» (*Capbr. 1607*, 266^v); «l'abeurada de la vila» (*Capbr. 1633*, 51^v); «Ítem dos abeuradas, [...], anomenadas las abeuradas de la vila» (*Capbr. 1669*, 28^v); «l'abeurador de dita vila» (*Capbr. 1717*, 20^v); «la universitat la dita té [...] dos abeuradors [...] en la partida d'Aigües Vives, anomenats las abeuradas de la vila», «en la partida d'Aigües Vives [...] a ponent [...] part ab l'abeurador o vagant de la Vila», «partida d'Aigües Vives, [...] a mitgdia ab l'abeuradó d'Aigües Vives» (*Capbr. 1765*, 19^r, 93^r i 127^v).

Els capbreus (1633, 1692, 1717, 1741 i 1765) parlen de dos abeuradors de propietat de la universitat, anomenats *les abeurades de la Vila* i situats a la partida d'Aigües Vives. El nom es presenta tant en la forma singular com plural.

Abeurada [d'Aigües Vives], l' [laβew'raðə]

És la partida que es troba a l'esquerra de la pista dels Omells de na Gaia, sortint del poble en direcció cap a l'est; abans hi ha les Tortes: la finca que les separa és la del Coixet, “allò del Coixet”. Quan s'acaben les Beurades comença Aigües Vives, ja al terme dels Omells i cap a Senan. Si ens fixem ens els documents, no queda clar quan comença una partida i quan acaba l'altra: el *Llibre de Repartiment* les confon totes tres. Hi ha un forn de calç, *el forn de calç de les Beurades*, i a la Beurada del Sabater, un pou molt antic.

«a l'Abeurada d'Aigües Vives, [...] a migjorn ab la çíquia» (*Capbr. 1574*, 85^v); «Beurada, [...] por mediodía con la asequia del Fondo» (*Apeo*, 43^r); «finca: Beurada, partida: Torta», «finca: Aigües Vives, [...] partida: Beurada» (*Repartiment 1942*, 40^r i 247^r); «Partida [...]: Beurada» (*Amillar. 1945*, 69^v); «es

va incautar dels béns [...] que [...] passem a detallar: [...] Beurada» (*Comitè 1936*, 63^r).

Una *abeurada* o *beurada* és un lloc a on els animals van a beure, sia font, pica o bassa.

Abeurador, l'

«al Abeuredor» (*Capbr. 1510*, 22^v); «a la partida de l'Abeurador o Aigües Vivas» (*Capbr. 1717*, 20^v); «finca: Aigües Vives, partida: Aveuradó» (*Repartiment 1942*, 99^v); «Partida [...]: Abeuradó» (*Amillar. 1945*, 30^v).

Entenem que aquesta partida estava situada a *l'abeurador d'Aigües Vives*. Veiem que tota la fondalada entre l'Espluga Calba i els Omells de na Gaia rebia un bon munt de noms, i les referències a cadascun d'ells no sempre són prou clares, de manera que els límits i l'abast fan de mal determinar. Les quatre denominacions (*Abeurador*, *Tortes*, *Beurades* i *Aigües Vives*) es confonen en els capbreus antics: el de 1717 i el de 1765 no fan distinció entre les diferents parts del fondo i consideren que la partida d'*Aigües Vives* i la de *l'Abeurador* són la mateixa. El *Libro de apeo-amillaramiento* ens indica que es tractava d'una terra campa, és a dir, destinada a la sembra de cereals.

Abeurador, el camí de l'

«ab lo vall y a ponent ab lo camí de l'Abeurador» (*Capbr. 1607*, 379^v).

Abeurador, la sèquia de l'

«la sèquia qui va a l'Abeurador» (*Capbr. 1633*, 28^r); «sèquia qui va a l'Abeurador» (*Capbr. 1669*, 53^v); «la sèquia qui va a l'Abeurador» (*Capbr. 1717*, 35^r).

S'origina al Rinet i, com a curs d'aigua, és la que va perdurar fins fa uns deu o dotze anys, és a dir, fins a la seva canalització, tot i que s'anomenava simplement la *síquia*. Per les afrontacions observem que al nord té la Coma de la Torta, davant del Castell, i el camí dels Omells, i a l'oest té la sort de la Rectoria.

Abeurador, sobre de l'

«Ítem sobre de l'Abeurador, [...] a mitgdia ab lo vall, a ponent ab lo dit abeurador y a tremuntana ab la sèquia Major» (*Capbr. 1633*, 105^r).

També s'anomena *l'Abeurador* aquesta petita partida de terra, propera al nucli urbà. Com que es parla del *vall del Castell*, hem de suposar que és contigua a aquesta edificació; per tant, no pot ser que coincideixi amb la partida de *l'Abeurador* pròpiament dita, situada a l'extrem oriental del terme, tocant al dels Omells de na Gaia, a Aigües Vives.

A la plaça del Pou, al costat del pou, hi havia dues piques per abeurar els animals. Així mateix, a la dreta de l'avinguda de Catalunya, és a dir, cap a l'est, al fondo, hi havia hagut un altre abeurador, una pica de pedra d'uns 3 m de llargada, al costat del pou de la Vila. El present topònim deu derivar d'aquest segon lloc on anava a beure el bestiar. Començava on hi havia l'esmentat abeurador —ara és el tros de cal Sastre—, seguia el curs del Rinet amunt, en direcció cap a l'est, i encara continuava passat el pou del poble. Ara s'anomena *les Tortes* o bé, més amunt, *les Beurades*.

Abrí

Nicolau Abrí Descatllar, parent directe de Guillem Descatllar i d'Olesa (1746-1801), va ser comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem entre 1774 i 1784. Fou enterrat a la catedral de La Valletta, capital de l'illa de Malta, on encara es conserva la làpida funerària amb la corresponent inscripció, a la capella de Sant Joan Baptista o de l'Oratori. Escrita en català, la làpida d'aquest sepulcre es distingeix de la resta que configuren el terra de la catedral, redactades en llatí (Ortega 1996: 6).

Abrí o *Ebrí* és un cognom germànic procedent de *Eburin*, derivat de *Ebur*, 'senyor', documentat al segle XI: *Ebrin* (1023), *Ebrinus* (1038). La forma *Ebrí* sembla variant de *Abrí*, ubicada, com a llinatge, a Mallorca (DCVB i Moll 1982: 91), lloc de procedència, així mateix, del segon cognom d'aquest personatge *Descallar*.

«Aquí descansen les cendres de frare Nicolau Abrí-Dezcallar, gran prior de Catalunya, comanador d'Espluga Calva y de Barcelona», any 1794 (Mas Latrie 1857: 203).

Abril

«cassa de mestre Baldiri Abrill: [...] Mònica Abril, filla; Melchior Abril, fill» (*Roser 1600*, 45^r); «Foren pedrins: Baldiri Abril, sastre», any 1603 (*Bapt. 1574*, 59).

Les grafies anotades són: *Abril* i *Abrill*.

Abulló, la síquia de l'

«la síquia de l'Abulló» (*Capbr. 1633*, 144^v).

Les afrontacions la situen a la partida de la Coma de Fuleda i al sud del camí del Mas d'en Piquer. Per portar l'aigua de l'aiguavessant cap al fondo s'utilitzava una mena de canonada de pedra anomenada *abulló*, que el DCVB defineix com una 'sèquia subterrània per a regar'.

Adjutori

«Magdalena Miró y Adjutori [...], Raymunda Miró y Adjutori [...], Rosalia Miró y Adjutori, [...] filla [...] dels cònjuges Joseph Miró y Isabel Adjutori, de Blancafort», any 1843 (*Bapt. 1824*, 288).

No el contenen com a llinatge ni el DCVB ni Moll (1982).

Adormida, la verge

[lə 'βerʒe ður'miðə]

Existien dos imatges de la verge Adormida: l'una va ser duta al museu diocesà de Tarragona el 1918 després d'una minuciosa tasca de restauració i l'altra era a l'Espluga. La primitiva és la que el museu diocesà té catalogada amb el número 187 amb la inscripció següent: «Mare de Déu Adormida, de l'Espluga Calba, fusta

policromada, començament del segle XVI.» Segurament pertanyia a l'església anterior, era als baixos de l'abadia i estava retirada del culte. L'altra imatge, que s'exhibia el dia de la Mare de Déu d'Agost, es col·locava dins d'una llitera guarnida de vidre i per això també s'anomenava la verge de la Llitera. Fou cremada, com la resta de la parròquia, durant els primers dies de la revolta de 1936.

Adroguer, ca l' [ˈka laðroˈɣe]

Era una casa tocant a cal Petronill, a l'avinguda de Pau Casals.

«Roure Farré, Rosa (Drogué)», any 1905 (*Bapt. 1892*, 343).

Agna

V. **Pigat de l'A., el.*

Agna, ca l' [ˈka ˈlagnə]

Era una caseta petita del carrer Major, entre cal Xon i cal Cuca. Després els de ca l'Agna van comprar l'Ensenyança a les monges, al carrer de Santa Maria i s'hi van instal·lar a viure. Allà hi havia una barana que anava d'un cantó de carrer a l'altre per dalt a l'aire, fins a cal Bosc. A Riudoms, a la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 32 i 33) o a Ulldemolins (Pere i Amigó 1997: 85) hi ha aquest nom de pila també ha generat topònims o antropònims.

«Teresa Teixidó Pons, [...] Agna», matrimonis de l'any 1900 (*Spel.* 32: 7); «Federico Teixidó (Agna)», any 1932 (Poca 2017: 113); «Teixidó, Cristòfol, Agna» (*Contribució 1936*).

Agraria

V. **Unión A., la.*

Agrària, l' [laˈɣrariə]

Abans de la Guerra Civil espanyola fou el local social del Centre Català Republicà d'Esquerra, on també feien ball i hi havia el cafè. Abans havia estat la fassina de cal Ponç. Després de la guerra va ser l'Auxili Social i els pisos superiors es

convertiren en «estudi dels nois». L'edifici és a l'avinguda de Pau Casals i actualment hi ha l'Ajuntament.

V. t. **Centre Republicà, lo.*

Aguanisa

«Lola Aguanisa Serra, [...] de Belmis (Córdoba) [...] a conseqüència del bombardeix d'aviació [...] de Borges Blanques» (*Òbits 1934*, 71^r, 10).

Aquest cognom, de procedència forània, apareix un sol cop a l'Espluga Calba, a causa dels moviments de població que hi va haver durant la Guerra Civil espanyola.

Agulla

V. **Puig de l'A., lo.*

Agulló

«Marina Agulona, filla de Thoni Agulló», any 1527 (*Matr. 1625*, 2^r); «Barthomeu Agulló, pagès, natural de Niñola», any 1643 (*Òbits 1636*, 5^v); «Pere Joan Agulló» (*Capbr. 1669*, 80^v); «los hereus del quòndam Pere Joan Agulló, candeler de Vallbona de las Monjas» (*Capbr. 1717*, 148^v).

Gonzalo Agulló Mercader era un dels metges que signava les defuncions de l'equip quirúrgic que acampà a l'Espluga Calba el 1938, amb la 135 brigada de sanitat i forces de xoc a les ordres de Lister. L'hospital quirúrgic mòbil militar de la 27ena divisió del XXIè cos de l'exèrcit funcionà durant un mes i mig (des de primers d'abril fins a primers de juny), amb uns 25 o 30 llits. Les grafies anotades són: *Agulo* i *Agullo*, amb accent o sense. Destaquem la forma feminitzada del cognom: *Agulona*.

Agustí

«Antònia Agustí, donsenlla, filla [...] de Pere Joan Agustí y de Madalena Agustí y Targa, [...] de Ciutadilla», any 1731; «Maria Agustí Targa», any 1745; «Thomàs Agustí y Torroja, pagès, de Ciutadila», any 1760 (*Matr. 1699*, 192^v, 204^v i 231^r-231^v); «Magdalena [...], filla [...] de Jaume Sesplugues y Agustí [...].

Foren padrins: Miquel Sesplugues y Agustí», any 1775; «Thomàs [...], fill [...] d'Anton Marcoval y Raymunda Marcoval y Agustí», any 1790; «Anton Marcoval y Agustí», any 1792 (*Bapt. 1773*, 15^v, 101^r i 111^r); «Jaime Miró Agustí, [...] de Vallbona de las Monjas» (*Matr. 1950*, 29^v, 2).

Hem localitzat només quatre noms amb aquest cognom: Tomàs, Antònia, Maria i Raimunda.

Agustinets, els

[loz ayusti'nets]

Eren uns gitanos de principis del segle XX que menaven una vida nòmada, un dels quals es deia Agustí. Devien haver viscut a l'Espluga amb anterioritat. Venien amb carruatges i es posaven sempre a l'erm de les pallisses del Cila. En l'ús del diminutiu notem el to afectiu amb què la gent de la vila es referia a aquests foraters que els visitaven de tant en tant.

Agut

«Ramon Cinca, fadrí, pagès, fill [...] de Juan Cinca, [...], y de Magdalena Cinca y Agut [...] tots de la parròquia de Sant Martí de Lladeras, bisbat de Solsona», any 1783 (*Matr. 1699*, 302^v).

Aicard

«*Petrus Aycart*, de Falceto» (*Perg. 1379*); «*Petrus Aycart*, ville de Valceto» (*Perg. 1406*).

El 18 de febrer de 1381 Berenguer Gallard va vendre el lloc i el castell a Pere Aicard, ciutadà de Lleida, per 133.000 sous barcelonesos, amb tots els rèdits i pertinences. El 29 de juliol del mateix any Pere III, defensant els seus drets, heretats de la carta de donació, va vendre el mer i mixt imperi i tota la jurisdicció del lloc a Pere Aicard, parent dels Carcassona, per 4.000 sous, amb la concessió de poder acollir a l'Espluga Calba tota persona que el rei hagués desterrat o bandejat (igual podien fer, per privilegi o consuetud, els comtes i barons de Catalunya, en els llocs respectius). Durant el transcurs d'aquesta operació mercantil el rei ordenà col·locar a la façana del castell

els seus atributs reials, com a símbol dels seus drets. L'única grafia enregistrada és *Aycart*.

Aiguader

«Rosaria Tudela Aiguadé, [...] de Villanueva de Bellpuig» (*Naix. 1895*, 26^r, 1).

Aiguamoll, l'

[lajɣwə'mɔʎ]

«Campa. Su situación: Ayguamoll» (*Apeo*, 73^v); «partida: Aiguamoll», «finca: Aiguamoll, [...] partida: Torta» (*Repartiment 1942*, 62^r i 136^r); «Partida [...]: Aiguamoll» (*Amillar. 1945*, 18^r).

Era una zona a temporades entollada, a temporades llaurada, situada en el curs del Rinet, passades les Beurades, en direcció cap a l'est del terme i al final d'aquest, quan comença Aigües Vives. Alimentava el que s'anomena *lo Pantano*. Tenia al sud la síquia del fondo i al nord el camí dels Omells. El *Llibre de Repartiment* de 1942 situa aquesta petita partida abans de les Beurades, és a dir, la considera una part de la Torta: novament constatem que en la delimitació de les parts del fondo l'atribució de noms a cadascuna és imprecisa. En d'altres viles properes com ara l'Albi o les Borges Blanques també hem trobat aquest genèric donant nom a topònims menors (Martín i Preixens 2005: 218 i 273).

Aigüera de la Bassa, l'

«la partida de l'Aigüera de la Bassa» (*Capbr. 1717*, 128^r); «partida de l'Aigüera de la Bassa» (*Capbr. 1741*, 98^v); «la partida de l'Aigüera de la Bassa o del Forn Teulà» (*Capbr. 1765*, 55^v).

Segons el capbreu de 1765, *l'Aigüera de la Bassa*, *lo Camí de Montblanc* i *lo Forteular* són la mateixa partida; segons el de 1669 *lo Camí de Montblanc* equival als *Bassals*. La partida de l'Aigüera de la Bassa tenia al sud el camí de Fullea i al nord la pròpia aigüera de la bassa. Veiem, doncs, que es produeix una certa confusió entre petits trossets de terra molt pròxims. Estem parlant de l'espai comprès entre el camí de Senan i l'actual carretera de Fullea, més o menys. Avui dia equivaldria a les partides dels

Bassals i del Forteular, abans del Pla de la Bassa. Sempre ens estem referint a la bassa Dolç i a una àrea que comença al final del nucli urbà, perquè en les citacions hi apareixen cases i corrals.

V. t. *Bassals, los*; **Camí de Montblanc, lo*, i *Forteular, lo*.

Aigüera de la Bassa, davall l'

«a la partida davall l'Aygüera de la Vassa, [...] a mitgdia ab lo camí de Fullea, [...] a tremuntana ab l'aygüera de la vassa» (*Capbr. 1692, 83^v*).

Aigües Vives¹

V. **abeurada [d'A. V.], l'*; **Abeurada [d'A. V.], l'*; **Coma d'A. V., la*.

Aigües Vives²

[*'ajɣwez 'βiβes*]

Als capbreus antics es considerava un dels tres cursos fluvials principals del terme de l'Espluga Calba, junt amb la coma de Fullea i la dels Masos. Sempre hi havia aigua, hi neixia. És l'última partida del fondo dels Omells, després de la Torta i de les Beurades. Al sud té el camí de Senan i al nord el dels Omells. De fet, actualment aquesta partida no quedaria dins el terme de l'Espluga Calba, ja que el mapa de l'Institut Cartogràfic de Catalunya la situa a l'esmentada fondalada, però als termes dels Omells de na Gaia i Senan. Els capbreus de 1717 i 1741 indiquen que es troba al terme dels Omells, però a Senan també hi ha aquest nom de partida (Vallverdú 1995: 35). Està clar que se situa a la zona limítrofa entre l'Espluga, els Omells i Senan, i tots tres termes tenen partides que s'anomenen així.

«in partida de Aygües Vives» (*Capbr. 1510, 7^v*); «lo troç d'Aygües Vives», «a Aygües Vives [...] a tramuntana ab lo terme de Maldà» (*Capbr. 1574, 13^v i 58^v*); «al lloch apellat Aigües Vives» (*Capbr. 1607, 7^t*); «la partida d'Aygües Vives» (*Capbr. 1633, 23^t*); «la partida d'Aigües Vives» (*Capbr. 1669, 28^v*); «Aguas Vivas, [...] a mitgdia ab la sèquia del Molí» (*Capbr. 1717, 20^v*); «partida d'Aygües Vives» (*Capbr. 1741, 11^v*); «la partida d'Aygües Vives, [...] a tremuntana ab lo camí dels Homells» (*Capbr. 1765, 143^v*).

Aquest terme apareix ja l'any 1074 en un document de l'Arxiu de Solsona: «ad Aquas Vivas». L'adjectiu *vives*, afegit al substantiu *aigües*, és sinònim de *ràpides*,

mogudes; té un sentit totalment oposat a *tortes* (OnCat II, 39b35). Notem que en una citació (1574) d'aquesta partida se'n diu *el tros d'Aigües Vives*. El *tros* és la porció de terreny de conreu que algú posseeix, mentre que el nom comú que s'usa habitualment en les descripcions dels trossos és *peça (de terra)*, entesa com a tros de terra de conreu delimitada per vores que la destriïn de les veïnes.

V. t. **Coma d'Aigües Vives, la* i **Palau, lo*.

Aigües Vives, la coma d'

«a la dita coma d'Ayguas Vivas, ha ont dit terme està comensant de termenar» (*Capbr. 1717, 4^v*); «baixa a la sobre mencionada coma d'Ayguas Vivas» (*Capbr. 1765, 7^r*).

El capbreu de 1574 ens indica que *la coma d'Aigües Vives* també s'anomena *partida de la Beurada*. Es tracta d'una zona contigua a les Beurades, que començaria on hi ha la carrerada que va de Poblet a Vallbona de les Monges.

Aigües Vives, la font d'

«la partida de la font d'Aygües Vives» (*Capbr. 1574, 15^r*).

Aigües Vives, l'obac d'

«la partida de la font d'Aygües Vives [...]. Ítem allí mateix un tros de terra herma appellat l'obach» (*Capbr. 1574, 15^r*).

Aimar

«Luys Aymar» (*Fog. 1497: 292*).

Aimeric

V. *Eimeric.

Aixalà

V. *Eixalà*.

Ajuntament, l'

[laʒuntə'men]

La citació de Madoz ens parla d'una ubicació més antiga: el castell. Avui dia és a l'avinguda de Pau Casals, núm. 5. Aquest edifici havia estat el local social del Centre Republicà i data de la segona dècada del segle XX. Després de la Guerra Civil espanyola va fer les funcions de col·legi municipal, fins a principis dels anys 60. Durant aquest període, per manca d'una seu específica per a l'Ajuntament, hom utilitzava l'escola. Entre 1968 i 1970 s'habilità com a fàbrica de gènere de punt que, després i amb una nova seu, esdevindria la Cooperativa John-Fil.

L'edifici actual, construït per Santiago Sindreu i Pedragosa el 1985, consta d'un soterrani, on hi ha una antiga fassina amb voltes de pedra i cups de vi del segle XVIII; una planta baixa, que alberga les dependències del consultori mèdic, i dues plantes més, en una de les quals hi ha l'arxiu municipal. L'Espluga Calba i Fullella s'agrupen per al manteniment en comú del lloc de treball de secretari²⁶. A la façana hi ha l'escut de l'Espluga Calba, amb el distintiu invertit del gran prior de Catalunya de l'orde de Sant Joan de Jerusalem Onofre Ospital i la creu dels templers, vermella amb fons blanc. La creu dels hospitalers, blanca amb fons vermell, és la que figura al nou escut, col·locat a la planta baixa de la Casa de la Vila. El 1987 s'hi verificaren les obres de condicionament per acollir-hi les dependències municipals i el 1993 s'habilità el segon pis per a instal·lar-hi l'Arxiu Municipal, amb documents que no tenen més de 150 anys. L'ordenà l'espluguenc Josep M. Sardà Farré i s'inaugurà l'onze de setembre del 1996. A l'acta de l'Ajuntament del 22 d'agost de 1876 consta la crema del registre civil del nostre poble a causa de la guerra carlina (Balcells 1997: 5). Alguns llibres van desaparèixer a causa de la Guerra Civil de 1936-1939. El llibre de naixements més antic és de l'any 1574; el de matrimonis, al 1580, i el de defuncions, al 1630. Els corresponents al període 1574-1850 són custodiats a l'Arxiu Diocesà de Tarragona.

«Espluga Calva tiene 66 casas y la del ayuntamiento, un palacio antiguo en el centro del pueblo, que los vecinos llaman el Castillo» (Madoz 1845: 579).

V. t. **Casa de la Vila, la.*

---

²⁶ BIEC: BI-14 i Amat (1990: 100).

Alabat-sigui-déu

V. *Cisco de ca l'A., el.

Alabau

«Miguel Alabau de la Salud [...], de València, vecino de Tarragona» (*Matr.* 1939, 3^r, 3).

Alari

[a'lari]

És un cognom amb documentació molt recent. El Bota del Portal, que era del Pont d'Armentera i es deia Alari de cognom, es va casar amb la pubilla del Negret. Hem trobat uns quants noms d'home: Francisco, Florenci, Jaume, Joan, Josep (i Josep M.), Lluís, Pau, Ramon i Salvador; i també alguns noms de dona: Cinta (o Maria de la Cinta), Josepa, Maria, Montserrat i Teresa. Actualment el duen quatre persones de primer cognom.

«calle de Momblanch, [...] por la derecha Francisco Lari» (*Apeo*, 221^r); «Martorell Alari, Maria», naixements de l'any 1903 (*Spel.* 44: 4); «Ramon Alari Sardà», «Maria Alari Roca» (*Naix.* 1913, 3, 20, i 57, 41); «Maria Alari Bernet», «Montserrat Alari Bernet» (*Naix.* 1934, 114^r, 8 i 138^r, 13); «Pau Martorell Alari», anys 1936-39 (Rubió 2011: 259); «José Alari Balcells» (*Repartiment* 1942, 3^r); «José Alari Balcells» (*Amillar.* 1945, 14^r); «José María Alari Bernet», «Salvador Alari Bernet» (*Naix.* 1945, 34^r, 1, i 81^r, 4); «Alari Bernet, Ramon» (*Padró* 2013, 1).

Ramon Amigó, referint-se al mateix cognom, que apareix a l'Albi ja al segle XIV, planteja la hipòtesi que correspongui a *Hilari*, un llinatge procedent del nom d'un sant ben conegut. De tota manera, existeix el llinatge *Alarí*, procedent del nom d'home germànic *Alaricus*, que també ha donat la forma *Alary* al sud de França²⁷. La grafia *Lari*, que hem documentat, no sembla que es refereixi a un altre cognom, perquè situa la casa on la tenia la família Alari.

---

²⁷ Amigó i Pere (2001: 86), DCVB (s. v. *Alarí*), Morlet (1991: s. v. *Alaric*, *Alarich*) i Astor (2002: 988).

Alavedra

«Salvador Reñé Alavedra, natural d’Esparraguera» (*Òbits 1898*, 160^r, 21).

Albagés

[alβəj'zəs]

«Maria Rotg y Aubaixés» (*Òbits 1880*, 66^r, 19); «Roig y Albagés, Ramon»; «Roig y Albagés, José» (*Bapt. 1881*, 9^r i 65^v); «Jaime Roig Aubagés» (*Òbits 1887*, 153^r, 7); «Roig Albaixés, Ramona», any 1892 (*Bapt. 1892*, 60); «Cosme Roig Aubajés» (*Naix. 1895*, 28^r); «José Roig Aubagés», «Roig Aubagés, Pablo» (*Amillar. 1945*, 7^v i 62^r); «Joan Roig Aubagés», matrimonis de l’any 1902 (*Spel. 40*: 5).

La forma *Albagés* és la normal a la zona oriental de la comarca, que té una parla nord-occidental amb trets de transició cap a l’oriental, variables segons les poblacions, cosa que deu afavorir la terminació *-ès*, amb *e* oberta, per analogia amb *francès*, *anglès*... (Arbós 2004: 216). Les grafies anotades, amb accent o sense, són: *Albages*, *Albaixes*, *Aubaixes*, *Aubages* i *Aubajes*.

Albanell

«doña Josefa Roure Uvanell, soltera, [...] de Mataró» (*Matr. 1911*, 25^r, 8).

El DCVB conté *Obanell*, que remet a la forma etimològica *Albanell*. Moll (1892) recull les formes *Albanell*, *Aubanell*, *Abanell*, *Abonell* i *Banell*, del llatí ALBANELLUS, diminutiu de ALBANUS.

Albereda¹

V. *Aubereda*, l’; **Coma de l’A.*, la.

Albereda²

«Rosa [...], filla [...] de Joan Albareda y de Teresa Albareda y Canela», any 1819; «Ramon Albareda y Teixidó», any 1822 (*Bapt. 1773*, 278^r i 295^r); «Maria Albareda y Canela», any 1839; «Catarina Albareda y Folch [...], de

Munblanquet», any 1842 (*Matr. 1791*, 138 i 156); «Torres y Albareda, José», any 1884; «Torres y Albareda, Magdalena», any 1887 (*Bapt. 1881*, 48^v i 86^r); «Ramón Gaya Albareda» (*Repartiment 1942*, 58^r); «Cristóbal Torres Albareda» (*Amillar. 1945*, 58^v).

Hem trobat aquest cognom amb els noms masculins de Joan i Ramon; i també amb els femenins de Caterina, Maria, Paula i Rosa. L'única forma documentada és: Albareda.

Albereda, la coma de l'

«la meytat del troç de l'Albereda [...] és situada al lloch appellat la coma de l'Albereda» (*Capbr. 1574*, 14^v).

En aquesta entrada i en les dues successives mantenim la forma normativa, que és la que documentem, *Albereda*, perquè el topònim ja no existeix en l'oralitat. Es tracta de la fixació toponímica del col·lectiu que prové per sufixació del nom d'arbre *àlber*, i es refereix a un indret on abunden els àlbers.

Albereda, la font de l'

«Ytem en la partida de l'Albereda, [...] a sol ixent ab la font de l'Albereda» (*Capbr. 1669*, 105^v).

Albereda, la sèquia de l'

«la sèquia de l'Albereda» (*Capbr. 1669*, 105^v); «la sèquia de l'Albereda» (*Capbr. 1692*, 66^r); «a ponent ab la sèquia regadora y a tremuntana ab la sèquia de l'Albareda, que va l'aigua al Molí» (*Capbr. 1717*, 75^v).

V. t. **Molí, la síquia del.*

alberg, l'

«en lo carrer de la Vila Closa, un alberch, ab son corral en aquell contiguo», «dins la dita vila, un alberc [...], a migjorn ab lo carrer corrible [...], a tremuntana ab la plasa del Pou» (*Capbr. 1607*, 331^v i 337^r).

Albert

«Maria Albert Bellmunt, [...] de Juneda» (*Matr. 1887*, 24^r, 4); «Cunillera y Albert, Francisco», any 1892 (*Bapt. 1881*, 155^r); «Cunillera y Albert, Dolores», any 1896 (*Bapt. 1892*, 156); «José Albert Bosch, natural de Juneda», «Carmen Cunillera Albert» (*Òbits 1898*, 130^r, 40 i 132^r, 42); «Jaime Cunillera Albert», «Francisca Cunillera Albert» (*Naix. 1901*, 5^r, 22 i 107^r, 7).

Albi

V. **Camí de l'A., lo.*

Albi, l'

[ˈalβi]

El municipi de l'Albi es troba a uns deu quilòmetres de l'Espluga Calba, en direcció sud-oest. S'hi va per la pista de Vinaixa.

«Hugo de Mur, miles et dominis castei de Albi» (*Perg. 1448*); «lo reverent doctor Mariano Roig, rector d'Albi» (*Translació 1778*, 3).

Albi, el camí de l'

[lo kə'mi ðe ˈalβi]

«lo camí de l'Albi» (*Capbr. 1574*, 10^v); «lo camí va a l'Albi» (*Capbr. 1607*, 456^r); «lo camí qui va a l'Albi» (*Capbr. 1633*, 25^r); «partida de la Portella, [...] a mitgdia ab lo camí de l'Albi» (*Capbr. 1741*, 29^r); «partida de la Coma del Pou, [...] a mitgdia y a ponent ab lo camí de l'Albi» (*Capbr. 1765*, 21^v); «camino del Alvi» (*Apeo*, 176^r); «camino de Albi» (*Repartiment 1942*, 31^r); «camino Albi» (*Amillar. 1945*, 34^r).

En direcció a sant Bonifaci, sortint del poble cap a Vinaixa, hi havia un camí que anava dret a l'Albi. Devia seguir més o menys el traçat de l'actual camí de Vinaixa.

Albi, el carrer de l'

«vico del Albi» (*Capbr. 1510*, 10^v); «lo carrer de l'Albi» (*Capbr. 1633*, 110^v).

El nom comú *vico*, del llatí *UICUS*, -I, 'barri, carrer', ens remet a l'embrió de poble no fortificat, a un carrer o una barriada extramurs.

Alegre

«Foren padrins: Jaume Alegre, texidor de li», any 1576 (*Bapt. 1574*, 7).

Aleix, ca l'

[*'ka la'leij*]

Era una casa que hi havia tocant a cal Canela, a l'avinguda de Pau Casals. El fill era sastre. Ara és tot cal Canela.

Aleix del Peret, ca l'

[*'ka la'leij* ðel pe'ret]

Era davant de cal Salvador del Cabeça i donava al carrer Major i a la carretera. El 13 de setembre de 1923 l'Aleix de cal Peret, com a pregoner, va anunciar, amb el toc de trompeta acompanyat d'un comunicat, que es proclamava l'estat de guerra a tot el territori nacional a causa del cop d'estat del capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera.

«Aleix Peret» (*Contribució 1936*); «Jaume Orteu Romeu (Aleix del Peret)», any 1936 (Rubió 2011: 21).

V. t. **Peret, cal*.

Alibert

«Franciscus Alibet, dicti locii de Spellunca» (*Perg. 1403*).

Hem relacionat la forma gràfica *Alibet* amb el cognom català *Alibert*, que també trobem al sud de França, procedent d'un nom de persona d'origen germànic, *Aliberht* (*ali-*, es relaciona amb el got *aljīs*, altre; *-behrt*, brillant il·lustre) (DCVB i Morlet 1991) i que està a bastament documentat al Rosselló i la Cerdanya (Peytaví 2010: annex 1).

Almendros

«José, [...], hijo [...] de los consortes Àngel Gavarra Roca, de Maldà, y Antònia Panadès Almendros, de Rocafort de Queralt, ambos de la presente vecindad, any 1928», any 1930 (*Bapt. 1912*, 345); «Maria Almendros Martínez, [...] de Salobral, provincia de Albacete» (*Òbits 1944*, 42^v, 3).

Alsamora, [d']

«Guillem i Arnau d'Alsamora, fills de Bernat», any 1400; «Francesc Alçamora, pagès», any 1628 (*Gual II 2003*: 1 i 140); «Arnaldus d'Alçamora [...] Guillemus d'Alçamora» (*Perg. 1450/12*); «Anthoni Alsamora» (*Fog. 1497*: 292); «Anthonius Alcamora [...], Guillemus Alcamora», «Anthonio Camora» (*Capbr. 1510*, 2^v i 18^f); «Joan Alçamora» (*Capbr. 1574*, 21^v); «un fill de n'Alsamora. Fonch nominat Nadal», any 1576 (*Bapt. 1574*, 8); «Simon Alsemora» (*Matr. 1625*, 2^f); «Francesc Alsamora» (*Capbr. 1633*, 141^f); «March Alzamora, fadrí, pagès, d'est loch, fill ets dels quòndam Symon Alzamora, pagès», any 1645 (*Matr. 1636*, 7^v); «Ramon Alsamora, de Fulledda», any 1729 (*Òbits 1699*, 31^v); «Blas Torres y Samora, [...] hijo [...] de [...] Maria Samora, natural de Vallclara» (*Naix. 1871*, 1^f); «Blas, [...] hijo de [...] José Torres, labrador, de ésta, y Maria Zamora, de Vallclara», any 1871; «Buenaventura Torres y Zamora», any 1872 (*Bapt. 1858*, 194^v i 208^v); «Blas Torres Alzamora» (*Repartiment 1942*, 223^f).

Hem trobat uns quants noms masculins amb aquest cognom: Antoni, Francesc, Guillem, Jaume Pau, Joan (i Jonot o Joanot), Marc, Miquel, Nadal, Ramon i Simon; i un parell de femenins: Caterina, Joana, Margarida, Mariana, Raimunda. No hem consignat Antoni Samora a l'entrada corresponent al cognom *Samora*, perquè aquest només apareix en una persona documentada dos cops: el 1858 i el 1871. Ens ha semblat que Antoni Samora ha de ser el mateix que Antoni Alsamora (*Fog. 1497* i *Capbr. 1510*, 2^v i 18^f). Les grafies documentades són: *Alcamora*, *Alçamora*, *Alsamora*, *Alzamora* i *Alsemora*.

El llinatge del Blasi Torres Alsamora apareix també com *Samora* i *Zamora*. És clar que es tracta del nom de família *Alsamora*, àmpliament documentat a Vallclara, lloc de procedència d'aquest personatge. En l'esmentada vila, en canvi, no hi ha cap *Samora*

documentat (Pere 2017: 37-38). En la citació del 1510 trobem la mateixa forma *Camora* —suposem que la primera lletra és una Ç—, sense l'article àrab aglutinat. El DCVB en dona l'etimologia AL-MAḤSŪRA, 'la rodejada'.

Alsamora, el portal de n'

«portali den Alcamora» (*Capbr. 1510*, 11^r).

Suposem que el que apareix a la citació com a *portali* no deu ser el diminutiu *portali*, sinó el nom *portal* declinat en genitiu. Aquesta explicació té l'inconvenient que el llatí PORTALIS (nominatiu), PORTALIS (genitiu), és de la tercera declinació, mentre que la terminació *-i* correspon a la segona: FILIUS, FILII. De tota manera, aquesta irregularitat no suposa cap contradicció important, ja que es tracta d'un text força allunyat del llatí clàssic. Els portals eren les entrades, un espai obert extramurs.

Alta

V. **Més A., la serra*.

Altisen

«Anselmo Bellmunt Altisen» (*Òbits 1903*, 191^r, 17); «Bellmunt Altisent, Miguel» (*Contribució*, 69^r); «Altisent Mata, Quitèria» (*Amillar. 1945*, 1^v).

Altisen és una forma que sembla d'origen germànic, amb un segon element *-send* (com en *Rossend*). És molt freqüent la grafia amb *-t* final, com apareix en la documentació. Encara que la forma originària devia ser *Altisendus*, com *Rosendus*, la forma més evolucionada i també ben documentada és *Altisen*, sense *-d* final (com en *Raimon* < *Raimundus*).

Aluja

«Antonio Arbós Aluja, natural de Tarrés» (*Òbits 1887*, 226^f, 6); «Rafael Arbós Aluja» (*Òbits 1898*, 63^f, 3); «Defuncions: Clara Estradé i Aluja», any 1993 (J. Llorc 1993: 52).

Podria venir del nom propi llatí ALUIA, o bé ser la forma femenina del nom personal germànic HALUIG. En un document català de l'any 913 es troba *Alodia* i l'any 992 *Aludia* com a nom de dona, però Kremer considera que no és nom autènticament germànic (DCVB i Moll 1983: 93).

Aluges

«Antònia Montagut y Aluges, [...] filla [...] dels cònjuges Joseph Montagut, de Viure, y Fran^{ca}. Aluges, de Montagut», any 1847 (*Bapt. 1824*, 324).

El llinatge *Alujas* existeix a Abrera, Barcelona, Bisbal del Penedès, l'Hospitalet, Masllorenç, Molins de Rei, Olesa de Montserrat, Papiol, Rubí, Salomó i Tarragona. Com a nom comú, *aluges* forma part de l'expressió *tenir les aluges*, 'tenir els dits balbs' (DCVB: s. v. *Alujas* i *aluges*). Coromines remet el topònim Camp i Sot de *Aluies*, del terme de Moià, al nom de lloc *les Oluges*, municipi de la Segarra. *Oluges* ha donat el cognom *Aluges*, que és rossellonès i d'altres comarques (OnCat II, 177b22-38).

Alzina, el tros de l'

[lo 'trɔz ðe la'l'zinə]

És un tros petit dels Espilars, al mig del decantament del terreny cap baix al camí.

Amadeo, ca l'

['ka lamə'ðeɔ]

«Maria Roig Roig (Amadeu)», matrimoni de l'any 1968 (*Spel. 9*: 20).

Havia estat cal Timbala, al carrer de Senan, però la va comprar l'Amadeu.

Amaldano

Gerald d'Amaldano el 1212 era el capellà que regia l'església de Maldà i administrava i aprovisionava les de Sant Martí, Belianes, Castell Silvà, l'Espluga Calba, Maldanell i d'altres. Posseïa totes aquestes parròquies en pro de l'església de Sant Vicent de Cardona. Per aquestes dates el sacerdot de Maldà devia ser el notari popular de l'encontrada, tota vegada que l'església de Maldà tenia entre les sufragànies Belianes, Sant Martí, l'Espluga Calba, Arbeca i el Vilet. *Amaldano* no consta com a

nom de família català al DCVB ni en Moll (1982). Sembla que és la forma llatinitzada del topònim *Maldà* (a. 1253), procedent de l'antropònim germànic *Amaldo*, documentat al comtat de Besalú el 984²⁸.

Amat

[a'mat]

Salvador Amat i Flotats, fill i veí de Gavà, casat amb Maria Roig i Farré, de cal Marquet de la plaça del Pou, va ser alcalde de l'Espluga Calba des del 1991 fins al 2006. Actualment només una altra persona el porta de primer cognom.

«Joan Amat, fadrí, pagès, de la vila de Sant Martí, prop Maldà [...] ab l'honesta Esperansa Sesplugues», any 1722 (*Matr. 1699*, 180^r).

Amenós

«Jaume Amenós, fadrí, paigès, fill [...] de l'honorable Antoni Amenós, [...] de Glorieta, archabysbat de Tarragona», any 1658; «Margarida Amenós», any 1683; «Maria Menós [...], filla [...] de Jaume Menós, pagès», any 1688 (*Matr. 1650*, 7^v, 23; 31^r, i 34^r, 6); «Josepa Amenós, muller de Jaume Amenós», any 1674 (*Òbits 1650*, 15^r); «Jaume Menós», any 1687 (*Òbits 1685*, 3^r, 10); «Matià [...], fill [...] de Joseph Bota y de Maria Àngela Bota y Amenós», any 1774; «Anton Bota y Amenós», any 1778 (*Bapt. 1773*, 10^{r-v} i 31^r).

Hem trobat només un nom masculí: Jaume i Matià; i també alguns de femenins: M. Àngela, Francisca, Margarida i Maria. Jaume Amenós Felip, fill de Sant Martí de Maldà, era el vicari de l'Espluga Calba abans de la Guerra Civil espanyola. Les grafies documentades són *Amenos* i *Menos*, amb accent o sense.

Ametller, el corral de l'

[lo ko'ral ðe lame'λλe]

És a la divisió entre els termes de l'Espluga Calba i Fullea, al cantó del Mas Blanc del Ferrantó. Hi passa el camí del Mas Blanc. Es tracta d'una edificació enrunada on encara s'aprecien restes del que devia ser l'habitatge, el corral i una cisterna, que dona nom a una raconada de la partida de la Font de la Marieta. Tot i que alguns mapes el situen fora, tots els informants estan d'acord que pertany al terme de Fullea (Arbós 2003: 30).

²⁸ Morgades (1982: 62), DCVB (s. v. *Maldà*) i Bolòs i Moran (1994: 105).

Amic, [d']

«una filla de Joan Batiste d'Amich [...]. Fonch anomenada y posat nom Antònia», any 1590; «Victòria, filla de Joan Batiste Amich», any 1593 (*Bapt. 1574*, 30 i 32); «Joan Batiste Amich, natural maltès, [...] y Tecla Palaua», any 1590 (*Matr. 1580*, 3^r); «Domingo Amich» (*Roser 1600*, 4^r); «Francesch [...], fill de Batiste Amich», any 1632 (*Bapt. 1624*, 17^r); «Batiste Amich» (*Capbr. 1633*, 178^r i *Capbr. 1669*, 47^v); «morí del contaigi Chatarina Amich», any 1651 (*Òbits 1650*, 2^v, 16).

Pel que fa a prenom masculins, hem trobat Baptista (o Batista), Domingo, Joan i Joan Mingo; i quant a femenins, Antònia, Caterina, Tecla i Victòria. De fet, malgrat l'aparença de llinatge català, ni el DCVB ni Moll (1982) no recullen *Amic*. L'adjunció de la preposició *de* a la primera citació sembla indicar un lloc de procedència; a més, segons el document de 1580, el portador del cognom és maltès. *Amico* existeix com a cognom maltès. D'altra banda, *D'Amico*, una de les variants del cognom *Amici*, és molt freqüent al sud d'Itàlia. Té la base en el nom personal antic *Amico*, documentat des del segle VIII a la Toscana amb la forma llatinitzada *Amicus*²⁹.

Amigó

«Lista de voces: Esteban Amigó Rojals [...] José Amigó Rojals» (Poca 2017: 136); «Teresa Amigó Muntada, [...] de Barcelona» (*Òbits 1921*, 30^v, 20).

El mestre Amigó dirigia el cor l'Iris el 5 d'abril de 1896, en el concurs de societats corals celebrat a Tàrrega, en el qual obtingué dos premis.

Amiguet

«a 8 de mayo, anno 1588, fonc batejada una filla de Toni Tixidor [...] per mi, fra Juan Amiguet» (*Bapt. 1574*, 29).

Joan Amiguet, l'eclesiàstic que bateja aquest nena, només té presència en el llibre de batejos citat des del 8 fins al 24 de maig del 1588 (diapositiva 29). El DCVB

---

²⁹ http://www.genealogymalta.com/maltese_surnames.htm i De Felice (1978: 55).

recull *Amiguet* com a llinatge, però Moll (1982) no el conté: es tracta d'un intensiu de *amic*, existent a Barcelona. El trobem en força departaments del sud de França (www.geopatronym.com) i tant Morlet (1991) com Astor (2002) el consideren derivat, diminutiu afectiu, d'*Amic*.

Amill

«Joanes Amill, de Pira», any 1604; «Catarina Amilla, muller relictà del quòndam Baltezar Amil», any 1606 (*Òbits 1574*, 15^r i 17^r); «Catarina Amill» (*Celebr. 1766*, 38^v); «Catharina Amilla» (*Fund. 1774*, 8^r, 9).

Remarquem la feminització del llinatge: *Amilla*.

Amorós i ca l'Amorós

[amo'ros]

Troblem bastants noms masculins amb aquest cognom: Antoni, Benet, Francesc, Jaume, Joan, Josep, Llorenç, Miquel i Ramon; i encara més de femenins: Antònia, Carme, Dolores, Dolors, Emília, Francisca, Isabel, Josefa, Magdalena, Maria, Mariagna, Montserrat, Paula, Raimunda i Rosa. Actualment dues persones el porten com a primer cognom. *Ca l'Amorós* era una casa del carrer de Santa Maria, davant de cal Llord; abans havia estat al mateix carrer sota del perxe. Ara és a la carretera de Fullea, fent cantonada amb la costa del Rei. En aquest indret hi havia una era i el Joan de l'Amorós va fer-hi una casa nova, perquè en construir la carretera va passar pel mig de l'era, que va quedar petita. Dues persones de la vila el duen actualment com a primer cognom.

«Els preveres beneficiats dels beneficis del Corpus Christi i de Nostra Senyora del Claustre [...] donen poders a Francesc Amorós, [...] de l'Espluga Calba» (*Índex vell*, 16.12/2); «Miquel Amorós» (*Capbr. 1765*, 180^r); «Maria [...], filla [...] de Miquel Balcells [...] y de Maria Amorós», any 1781; «Magdalena Amorós y Avellà», any 1798; «un fill [...] de Joseph Amorós, pagès, y d'Antònia Amorós y Oriols [...]: Joan», any 1806 (*Bapt. 1773*, 47^v D, 149^r i 198^r); «Bonaventura Sesplugues, doncella, filla [...] de Joan Sesplugues, pagès, y de Magdalena Sesplugues y Amorós», any 1786 (*Matr. 1699*, 314^r); «Jaume Amorós y Balsells, àlies Amorós» (*Recanasió 1846*); «Juan Amorós» (*Apeo*, 21^r); «Dolors Amorós Palau, [...] Amorós», naixements de l'any 1900 (*Spel. 32*: 6); «Isabel Amorós Calderó» (*Òbits 1934*, 50^r, 8); «Amorós Calderón, José»,

any 1939 (*Bapt. 1935*, 22^r); «Jaime Roig Amorós» (*Repartiment 1942*, 10^r); «José Balcells Amorós» (*Amillar. 1945*, 56^r); «Francisco Gaya Amorós», «María Asunción Gaya Amorós» (*Naix. 1945*, 77^r, 7, i 91^r, 6).

Amorós, la sort de l'

[lə 'sɔr ðe lamo'ros]

Aquesta parada gran es troba al fondo de les Hortes, cap als Omellons; sota hi ha l'obac i a l'oest, la carretera. A les referències documentals és la finca d'un sol propietari: Josep Miret i Miró.

«partida: sort de l'Amorós» (*Repartiment 1942*, 157^r); «Partida: [...] sort de l'Amorós» (*Amillar. 1945*, 45^v).

Amunt

V. **Aubereda de Més A., l'*; **Mas Blanc de Més A., lo*; *Portella de Més A., la*; *Torta de Més A., la*.

Anarbony

«March Anarbony, fadrí, pagès, de l'Espluga Calba, fill [...] de Ramon Anarbony», any 1719 (*Matr. 1699*, 177^r).

Andal

V. *Endal*.

Andreu

[aɲ'drew]

Hem trobat els següents noms d'home: Alejandro, Anton, Guillem, Joan, Josep, Pau, Ramon, Pere i Simon; i també alguns de dona: Carme, Elisa, Elvira, Jerònima, Maria, Mercè i Rosa. *L'era de l'Andreu*, sota de la granja del Senan, era de l'Andreu de Biure, el qual s'estava a cal Coixet; després va ser *l'era del Sastre*.

«Foren pedrins: Guillem Andreu», any 1603 (*Bapt. 1574*, 58); «Francisco Saumell, jove pagès, fill [...] de Pau Saumell y de Gerònima Andreu [...], de Vila-rodona, bysbat de Barcelona», any 1785 (*Matr. 1699*, 311^v); «un fill de Joseph Andreu, pagès, y Rosa Andreu y Gasol [...] Pau», any 1808; «Joan Andreu y Gassol», any 1809 (*Bapt. 1773*, 208^r i 213^v); «Josep Andreu», any

1868 (Poca 2017: 20); «Francisco Sesplugues Andreu» (*Matr.* 1887, 20^r, 8); «Juan Andreu», «Pedro Andreu» (*Apeo*, 34^v i 86^r); «Mercè Andreu Rebordosa», naixements de l'any 1903; «Rosa Sesplugues Andreu», defuncions de l'any 1904 (*Spel.* 44: 4 i 48: 23); «Llorenç Cunillera Andreu», any 1938 (Rubió 2011: 72).

V. t. **Animer, ca l'*.

Andreu de l'Animer, ca l'

[ˈka laŋˈdrew ðe ləniˈme]

De ca l'Animer també se'n deia *ca l'Andreu de l'Animer*, perquè l'Andreu de cal Poca-roba es va casar a ca l'Animer.

Àngel [del Xulip], ca l'

[ˈka ˈlaŋdʒel ðel ʃuˈlip]

Era una casa de l'avinguda de Pau Casals, tocant a cal Sastre de baix, que també s'anomenava *ca l'Àngel del Xulip*. Eren basters i feien matalassos.

«Josep M. Gabarra Panadès (Àngel del Xolip)», «Teresina Gabarra Panadès (Àngel del Xolip)» (Poca 2017: 155 i 198).

Anglès

[aŋˈglɛs]

Hem localitzat uns quants noms masculins: Albert, Jaume, Joan, Jordi, Josep (i Josep M.); i uns quants de femenins: Antònia, Assumpció, Concepció, Francesca, Francisca, Ignàsia, Justina, Magdalena, Maria, Mercè, Raimunda, Rosa i Teresa. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, hem enregistrat la de cirurgià. Jaume Anglès, de cal Ponç, va ser-ne alcalde des del 1885 fins al 1890; Albert Anglès Civit (1879), de la mateixa casa, tingué una farmàcia, on més endavant va haver-hi cal Barberet. Actualment tres persones de la vila el porten de primer cognom. Trobem també documentat aquest cognom a les Borges Blanques, però sembla que la seva aparició no va més enrere dels anys cinquanta.

«una filla de Miquel Anglès [...]: Maria Sperança», any 1649 (*Bapt.* 1624, 55^r); «Maria Antònia Saumell, donsenlla, filla [...] de Magdalena Saumell y Anglès», any 1735; «Testimonis: Joan Anglès, cilurgià»; any 1753 (*Matr.* 1699, 199^v i 213^r); «Ramon Sesplugues, fadrí, pagès, fill [...] d'Antònia Sesplugues y Anglès», any 1820 (*Matr.* 1791, 64^v-65^r); «Maria Anglès y Pons», any 1820;

«Francesca Anglès y Pons», any 1822; «Raymunda Anglès y Pons», any 1824 (*Bapt. 1773*, 282^v, 297^r i 305^r); «Juan Anglès, àlies Ponts» (*Recanasió 1846*); «Juan Anglès» (*Apeo*, 103^r); «José María Anglès Farré» (*Naix. 1921*, 53^v, 22); «Anglès Civit, José María, vecino Barcelona» (*Amillar. 1945*, 86^v); «Jorge Sardà Anglès», any 1958 (*Naix. 1945*, 85^r, 1).

Hi ha dues procedències del nom *Anglès*: l'una del segle IX, o d'abans, que ve de 'les esglésies', fossilitzada com a topònim, a la Catalunya Vella, concretament en la vila d'*Anglès* (la Selva); i l'altra del segle XII, procedent de gent arribada d'Anglaterra, a la Catalunya Nova, amb el gentilici fossilitzat com a antropònim. Diversos individus anglesos es van establir a Tortosa i van jugar un paper significatiu en la repoblació d'aquella zona. Algun d'ells hi devia arribar amb les hosts de Ramon Berenguer IV, el 1148, cosa que vol dir que ja eren a Catalunya des d'abans i que potser hi van venir a capitanejar grups de compatriotes britànics atrets per la lluita contra els moros, que amenaçaven l'Europa medieval, i estimulats per una perspectiva de guanys materials personals. Actualment els nuclis del cognom s'escampen —enllà de Tortosa mateix i el Baix Ebre— pel Camp, la Conca de Barberà, les Garrigues i el Priorat (Amigó 2005: 85-90).

Anglesola

«Donació del rei en Jaume primer al *Reial Monestir* de Vallbona y a dona Eliarda d'Anglasola, abadessa, [...] de l'Espluga Calba», any 1251 (*Índex vell*, 20^v-21^r); «Eliardis de Angularia, priorissa», any 1344 (Piquer 1977: 30); «Fransesch d'Angresola, rector de dit lloch» (*Bapt. 1624*, 1^r).

Eliarda d'Anglesola era l'abadessa de Vallbona de les Monges (1246-1258) quan el rei Jaume I va fer donació de l'Espluga Calba al monestir en franc alou, és a dir, com a propietat lliure de tota mena de càrregues que no fossin les del príncep sobirà. A partir de 1247 va rebre del rei un seguit de drets i rendes que la convertiren en una important senyora feudal. Les grafies documentades són: *Anglasola*, *Angresola* i, la llatinitzada, *Angularia*.

Anguera

«n'Antoni Anguera, de Molerusa», any 1598 (*Matr. 1580*, 6^v); «Fou padrí [...] Miquel Angera, de la Spluga de Francolí», any 1629 (*Bapt. 1624*, 9^r); «Maria Bota y Anguera» (*Capbr. 1765*, 142^v); «Cristòfol, [...] fill de [...] Maria Bota y Anguera», «Ramon Bota y Anguera», any 1800 (*Bapt. 1773*, 7^r i 164^v); «Joseph Bota y Anguera» (*Censos 1807*, 1^r); «Joseph Anguera, fadrí, pagès, fill [...] de Miquel Anguera, pagès, vivint, y de Manuela Anguera y Zamorano», any 1815; «Anton Bordas, viudo, pagès, fill [...] de Joseph Bordas y de Rosa Bordas y Anguera[...], de la Guàrdia de Cervera», any 1825 (*Matr. 1791*, 48^r i 73^r).

Hem documentat tres noms d'home amb aquest cognom: Antoni, Josep i Miquel, i també dos de dona: Maria i Rosa. Les grafies documentades són: *Angera* i *Anguera*.

Aniceto

«Solà Niceto, Jose María» (*Contribució*, 442^r); «Doña Rosa Aniceto Bernat, matrona» (*Naix. 1945*, foli solt al principi).

Animer

V. **Andreu de l'A., l'*.

Animer, ca l'

[*'ka lani'me*]

«Cristóbal Roig, alias Animé, [...] calle del Solà, [...] por atràs patio del Castillo.» (*Apeo*, 95^v); «herederos de Roig (Animé)», «Cristóbal, alias Animé» (*Repartiment 1942*, 68^r i 374^v); «Maria Anselmo Roig (Animer)» (*Pocablog*).

Segons la documentació consultada, era una casa del carrer Major, però, d'acord amb el record dels informants actuals, era a la Raval, tocant a cal Ros; per tant, devia canviar d'ubicació. Hi ha dues *cabanes de l'Animer*, totes dues amb coberta de volta de canó tapada i del segle XIX: l'una, a la partida de la Coma de Sant Pere, té 12,15 m² i fa 2,30 m. d'altura, 2,70 d'amplada i 4,50 de profunditat; l'altra, a la partida de la Portella, té 18,26 m² i fa 2,80 m. d'altura, 3,32 d'amplada i 5,75 de profunditat (Martín i Preixens 2005: 329 i 325).

Anselmo

[an'selmo]

«Antonio Anselmo Roig» (*Naix.* 1927, 56^v, 10); «José Anselmo Roig», «Maria Anselmo Roig», «Ramón Anselmo Roig» (*Naix.* 1934, 18^r, 7; 112^r, 6, i 137^r, 12).

El pare del Josep, la Maria i el Ramon Anselmo Roig, Andreu Anselmo Argelic, era de Tarragona.

V. t. *Argelic.

Ansquel

«una filla de Pere Ansquel, soldat, [...] d'Alemània: [...] Dorothea. Foren padrins Joan Lodria, soldat, y Dorothea Creu, muller de Miquel Creu, [...] soldat; tots de la ciutat de Witemberch, d'Alemània.», any 1643 (*Bapt.* 1624, núm. 101).

La causa de la presència d'aquest soldat alemany a les nostres terres devia ser la guerra dels Trenta Anys, conflicte bèl·lic de caràcter europeu (1618-48) que es prolongà en la guerra entre França i la monarquia hispànica i que durà fins al 1659. S'nclou en la lluita per l'equilibri de poder a Europa, i hi intervingueren els estats dels Habsburg d'Àustria i els dels prínceps alemanys (GEC: s. v. *Trenta Anys, guerra dels*).

Antolín

«Francisco, [...] hijo de [...] Francisco Solé Navés, natural de Arbeca, y Genoveva Antolín Izquierdo, natural de Cañada de Berich (Teruel) y vecinos de Espulga Calva», any 1939 (*Bapt.* 1935, 18^r).

Mantenim la forma *Antolín*, en espanyol, com consta en la documentació. Així i tot, el cognom *Antolí*, de la variant ANTONINUS del nom propi llatí ANTONIUS, també existeix en català. La portadora és de la Canyada de Beric, una vila de la comarca del Matarranya³⁰.

---

³⁰ Moll (1982: 80) i DAE (s. v. *Antonio*).

Antolina, ca l'

[ˈka laŋtoˈlinə]

Era una casa del carrer de Montblanc. Segons fonts orals, la dona d'aquesta casa provenia de Sant Antolí, però també podria tractar-se de la Genoveva Antolín, que documentem en l'entrada anterior.

Anton

«Teresa Anton, muller de Joseph Anton, sastre», any 1751 (*Òbits 1699*, 42^r).

Ni Moll (1982) ni el DCVB recullen *Anton* com a llinatge. En canvi, el prenom *Antón*, que ha generat un bon nombre de cognoms en espanyol, fou la forma més popular a Castella i Lleó durant l'alta i la baixa edat mitjana. *Anton* també té àmplia extensió en francès, com a forma germànica d'*Antoine*³¹.

Anton del Rafel, ca l'

[ˈka laŋˈtəŋ del raˈfel]

Era una casa del carrer de Fullea. Per la citació, veiem que també de'n deia *cal Ton del Rafel* i que l'era d'aquesta casa tenia al nord el camí de Montblanc.

«Viuda Balcells, alias Anton del Rafael, [...] calle de Fullea. [...] Era del Ton del Rafel [...] por norte con camino de Montblanch.» (*Apeo*, 121^r).

Antoni Ferrer, la botiga d'

«en la plaça del Castell, [...] a sol yxent ab la botiga de mossèn Antonio Ferrer»; «Anthoni Ferrer, mercader [...], Perot Esteve, son nebot y procurador [...], habitant, per ara, en la ciutat de Tarragona» (*Capbr. 1574*, 10^r i 74^v).

En la declaració de béns del capbreu de 1574 només consta que l'espluguenc Antoni Ferrer tenia dues cases al poble, sense cap finca. Aquest personatge apareix en la nostra documentació com a mercader, amb el tractament de mossèn i com a propietari d'una botiga que tenia per la plaça del Castell, al nord. V. més informació a la introducció.

V. t. *Vila, la botiga de la i *Indio, l'.

---

³¹ DAE (2009: s. v. *Antonio*), www.geopatronym.com i Morlet (1991: s. v. *Anton*, *Anthon*).

Antònia del Sec, ca l'

Era una casa del carrer de Fulledda. Després els de ca l'Antònia del Sec van comprar ca la Fustera.

«Futbol Club Espluguense: [...] Ramon Roure Roca (Antònia Sec)» (Poca 2017: 281).

Apotecari, ca l', o cal Potecari

[ˈka lapoteˈkari] / [ˈkal poteˈkari]

«Joan Sendra Mir, [...] apotecari», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 32: 7);
«plaça de la Roca: [...] Apotecari (després, Joan del Pastor)» (Poca 2017: 32).

Ca l'Apotecari havia estat la casa de Joan Cendra, que el 1836 comprà el castell i diverses terres de conreu del municipi. El fill, Domingo Cendra i Anglès, va seguir sent el farmacèutic de la vila. Avui és *cal Joan del Pastor*.

V. t. **Senyor Domingo, cal.*

Apotecari, la sort de l'

[lə ˈsɔr ðe lapoteˈkari]

«sort Apotecari, [...] partida: sort dels Horts» (*Repartiment 1942*, 361^r).

Era una sort del farmacèutic Domingo Cendra Anglès, que tenia algunes finques al poble. Tenia al sud el camí de l'Albi. Ara no se'n diu així.

Arada

V. **Erada.*

Aragonès

«Ramon Aragonès, [...] pagesos, d'Espluga Calva» (*Arrendament 1813*).

Aray

V. **Eray.*

Aranyó

Com a fixació del fitònim *aranyó* (l'arbut i el seu fruit), ben present en aquestes terres de secà, podem esmentar el poble segarrenc de *l'Aranyó*, als Plans de Sió, avui pràcticament deshabitat, que tanmateix fou cap d'un municipi propi, incloent altres poblacions, fins a la seva annexió, el 1974. També hi ha dues valls de *l'Aranyó*: l'una aflueix al Set per l'esquerra, des del Cogul, i l'altra per la dreta, vers l'Albagés —procedent del terme de Castellldans, no gaire més amunt—. Totes dues, a més, se sumen, des del punt de vista toponímic, a una tercera, dels *Aranyons*, del sud de la comarca (nom també allí de partida i d'uns extensos plans) i a un veïnat rural i una masia notable encara més coneguts de *l'Aranyó* del terme de Juneda, dins de l'antic de Miravall, a cinc quilòmetres al sud de la població, entre les Borges i Castellldans, que s'estén també al d'un torrent homònim, afluent de la Femosa (Turull 2007: 77 i 2010: 18). Tant a l'Albagés com a l'Albi com a Castellldans és un nom de partida i a Bellaguarda i la Granadella hi ha la *dels Aranyons*; a les Borges Blanques, *ca l'Aranyó* i a Arbeca, un Antoni *Arenyó* el 1648³².

V. **Cogulles de n'A., les*; **Jaio A., el*; **Omells de n'A., els*.

Aranyó, l'

«Joseph Balsells, major, del pati del Castell, dit l'Arañó», any 1697 (*Matr. 1650*, 43^{r-v}); «Joseph Balcells, dit l'Aranyó» (*Capbr. 1692*, 97^r); «Joseph Balcells, dit Aranyó», «Ramon Roig, dit de l'Arenyó» (*Hospital 1730*, 1^v i 16^v); «Ramon Roig, del pati del Castell, dit l'Arenyó», any 1775 (*Bapt. 1773*, 15^r); «Viuda de Roig (Arañona)» (*Repartiment 1942*, 147^v).

El renom *l'Aranyó*, procedent del mateix cognom, apareix amb tres grafies diferents: *Arañó*, *Aranyó* i *Arenyó*; i també feminitzat: *Arañona* o *Ariñona*.

V. t. *Arinyó*, *ca l'*.

---

³² Martín i Preixens (2005: 262, 300 i 371) i Sans, Pau i Junyent (2014: 61).

Aranyó, les cogulles de n'

«les quahulles den Arenyó» (*Capbr.* 1510, 13^r); «les cahulles de n'Aranyó» (*Capbr.* 1607, 451^r); «les cugulles de n'Aranyó» (*Capbr.* 1633, 68^v); «las cogullas de n'Areñó», «ab terra de las cogullas» (*Capbr.* 1741, 40^v i 106^v).

El propietari de la finca on es troben aquestes cogulles devia portar el cognom *Aranyó*. Notem que en la darrera citació se les anomena simplement *les cogulles*. En una de les citacions queda reflectida la neutralització de la vocal velar en contacte amb consonant palatal: [ku'ɣuʎes].

V. t. *Cogulles, les*.

Arbeca¹

V. **Camí d'A., lo*; * *Travessa el d'A. als Omells de na Gaia, el camí que*.

Arbeca²

[ar'βekə]

El poble d'Arbeca es troba a uns deu quilòmetres de l'Espluga en direcció cap a l'est. S'hi va per la carretera dels Omellons. Sortint d'aquest municipi, a dalt al pla a mà dreta, s'agafa la carretera d'Arbeca.

«Arbecha», any 1279; «Arbeca», any 1280 (Rius 1946: 152 i 158); «Guillem Barral, loci d'Arbecha» (*Perg.* 1412); «lo rector d'Arbecha té una esclava de què n'ha infants» (*Visita* 1450, 107^r); «ville de Arbecha» (*Capbr.* 1510, 7^r); «en Joan Gaya, d'Arbeca» (*Capbr.* 1574, 96^v); «lo reverent doctor Pere Ballester, natural y beneficiat d'Arbeca» (*Translació* 1778).

Arbeca, l'albereda d'

«a la Coma del Molí [...] a migjorn ab la devesa del Snor. Comanador, a sol ponent ab n'albereda d'Arbeca e a tramuntana ab lo camí que va Arbecha», «a sol yxent ab n'albereda d'Arbecha» (*Capbr.* 1574, 57^v i 80^r).

Arbeca, el camí d'

[lo kə'mi ðer'βekə]

«camino de Arbecha», «vico de Arbecha» (*Capbr. 1510*, 7^r i 13^r); «a migjorn ab lo camí que·s va a Vinaixa [...] e a tramuntana ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1574*, 30^r); «lo camí que va a Arbecha» (*Capbr. 1607*, 307^r); «lo camí qui va Arbeca» (*Capbr. 1669*, 37); «lo camí de la present vila a la vila d'Arbeca» (*Capbr. 1692*, 11^v); «lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1717*, 152^r); «se'n puja a la serra travessant lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1741*, 5^r); «lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1765*, 7^r); «el camino de Arbeca» (*Apeo*, 60^r).

Avui desaparegut, s'agafava a la torre de l'Estrada i pujava per la costa del Llamp, al terme d'Arbeca. Transcorria poc espai pel terme de l'Espluga; anava sobretot pel dels Omellons.

Arbeca, el terme d'

[lo 'terme ðer'βekə]

La majoria de veïns de l'Espluga Calba amb finques en termes municipals contigus les tenen al terme de Maldà, part de les quals queda dins del d'Arbeca: els de cal Sastre, cal Ponç, cal Saladero...

Arbó

«Ramón Perera Arbó, [...] de Borjas Blancas» (*Matr. 1950*, 16^r, 6).

Arboç

[ar'βos]

Trobem documentat aquest cognom el 1398 a Ulldemolins (Amigó i Pere 1997: 98), el 1415 a Fullella (Arbós 2003: 31) i el 1473 a l'Albi Ulldemolins (Pere i Amigó 2001: 99). Ha estat molt abundant a l'Espluga Calba i encara el duen com a primer cognom cinc persones. Hem documentat els següents noms masculins: Antoni (o Toni), Antoni Joan (o Toni Joan), Bartomeu, Bernat, Bonaventura, Cristòfol, Francesc, Gaudiós, Jacint, Jaume, Joan, Josep, Magí, Manuel, Marc, Marià, Miquel, Pasqual, Pere, Pere Cristòfol, Pere Joan, Perot, Rafel, Ramon i Venanci; i també els següents femenins: Agna (i M. Agna i Anna M.), M. Àngela, Antònia, Carme, Caterina (i Catalina), Columbina, Esperança, Eulàlia, Eulària, Francina, Francisca, Isabet (i Isabel M.), Isabet Jauma, Isabet Joana, Jauma, Joana, Joana, Josefina, Josepa, Lurdes,

Magdalena, Margarida (o Margarita), Maria, Mercè, Paula, Petronil·la, Pilar, Raimunda, Ramona, Rosa, Rosalia, Tecla, Teresa i Úrsula. Els renoms localitzats són *Bisbe* i *Duc*. De professions, a part de la de pagès, hem trobat algun boter, fuster, teixidor de lli i un col·lector i arrendador de la comanda, que era de Vimbodí i vivia al castell.

«mossèn Johan Arbós, com estava a vicari en lo dit loch de la Spluga» (*Visita 1450*, 108^v); «Bernat Arbós», «Bartholomeu Arbós», «Thoni Arbós» (*Fog. 1497*: 292); «Bernardi Arbos» (*Capbr. 1510*, 8^r); «Jaume Arbós», «Joan Arbós», «Pere Arbós» (*Fog. 1553 II*: 295); «Los honorables [...] Jaume Arbós [...], jurats de la universitat de la vila» (*Capbr. 1574*, 3^r); «Patronilla Arbós», any 1575; «Foren compares: [...] na Jaume Arbosa», any 1578 (*Bapt. 1574*, 5 i 10); «Margarida Arbosa», any 1599 (*Matr. 1580*, 7^r); «Bernat Arbós» (*Capbr. 1607*, 335^v); «padrina: Isabet Arbossa», any 1626; «Issabel Maria Arbós», any 1639 (*Bapt. 1624*, 3^v i 36^v núm. 22); «Sperança Arbós, [...] filla est dels quòndam Antoni Joan Arbós», any 1644 (*Matr. 1636*, 7^r); «Pere Joan Arbós» (*Òbits 1650*, 2^r); «Cristóbal Gaya y Arbós», any 1780 (*Bapt. 1773*, 42^r); «Jaime Arbós Roca» (*Amillar. 1945*, 43^v); «Ana Maria Gaya Arbós» (*Naix. 1945*, 94^v, 1).

Les formes documentades són sempre amb essa final, i en una ocasió apareix el cognom feminitzat: *Arbosa* o *Arbossa*.

Arbonès

«Ramon Arbonès» (*Roser 1600*, 9^r); «huna filla d'en Francesch Arbonès [...] se diu Isabet», any 1626 (*Bapt. 1624*, 3^v); «Maria Arbonessa», any 1664; «Isabell Arbonesa», any 1672 (*Matr. 1650*, 11^{r-v}, 36, i 17^r, 46); «March Arbonès, fill de Remon Arbonès» (*Confirm. 1688*, 3^r, 68); «Margarida Arbonès», any 1722 (*Òbits 1699*, 13^v); «Ramon Arbonès» (*Capbr. 1765*, 28^v); «un fill [...] de Ramon Arbonès, pagès, y de Maria Arbonès y Pons [...]: Joan», any 1800 (*Bapt. 1773*, 163^r); «Mercedes Arbonès Boqué» (*Matr. 1895*, 91^r, 4); «un feto niño, [...] hijo de don Antonio Roig Arbonès» (*Òbits 1944*, 29^v, 8); «Roig Arbonès, Mercè», anys 1937-38 (Rubió 2011: 221).

El cognom Arbonès va ser molt freqüent a l'Espluga Calba fins a dates prou recents. Per terres del Priorat el trobem al principi del segle XIII, on sembla que arribà

d'Occitània, quan els albigesos fugiren de la persecució papal (Jassans 2003: 609). Hem documentat els següents noms masculins: Antoni, Bernat, Francesc, Gaudiós, Joan, Marc, Matià, Maties, Josep, Ramon i Vicents; i també els següents femenins: Agna, Caterina, Francisca, Elisabet, Elisabet Joana (i Isabel Joana), Isabel (i Isabet), Josepa (i M. Josepa), Margarida, Maria, Mariagna, Mercè, Quitèria i Ventura. Hem documentat la forma feminitzada: *Arbonesa* o bé *Arbonessa*.

Ardèvol, d'

«*Antonius de Ardevol [...] dono ad vos, homines et feminas de Speluncha [...] Jemon de Ardevol, pater meus, [...] Poncii, nepotes meos*» (*Perg. 1183*).

Com en d'altres pobles de les Garrigues, l'any 1183 hi hagué a l'Espluga Calba un altre assentament de repobladors. Aquest any Antoni d'Ardèvol regularitzà a favor dels *homines et feminas de Speluncha*, cultivadors de l'alou de la Coma, la tinença de dit alou, que ell havia heretat del seu pare, a canvi d'un cens anual en espècie.

V. t. **Coma, la*.

Arena, la costa de l'

És un topònim que apareix a la cartografia de l'ICC, però del qual cap informant ens ha donat raó; tampoc l'hem trobat en cap document. El mapa de l'ICC el situa a la pista de Vinaixa abans del camí de les Portelles de Dalt. Potser es refereix al *coster de l'Era*.

Argany

«Rimunda Celma y Argany», any 1863; «Joseph Celma y Argany», any 1864 (*Bapt. 1858, 77^r i 106^r*); «Francisco Selma Argañ [...]. Padres: [...] Raimunda Argañ. Pueblo de su naturaleza: Aubarca» (*Naix. 1867, 4^r, 13*); «Ramon Cristóbal Selma y Argañ» (*Naix. 1872, 9^r, 100*); «José [...], hijo [...] de Basilio Selma y Argany, natural de esta, y de Cecília Bonet y Anglès, natural de Albarca», any 1892 (*Bapt. 1892, 60*); «Basilio Selma Argany» (*Òbits 1903, 44^r, 5*).

Tots els personatges documentats són membres d'un mateixa família, fills de Raimunda Argany, d'Albarca, al Priorat. Les grafies documentades són: *Argany*, *Argañ* i *Argañy*.

Argelagar, l'

[larzelə'ɣa]

És una partida de cinc o sis finques que es troba dins de la més gran del Mas Blanc, abans d'arribar a la font dels Mas Blancs. Si s'agafa el camí de la Coma de Sant Pere, des del camí del Mas Blanc, l'Argelagar queda tirant amunt a mà esquerra. Després continua pel terme de Fullea (per la zona dels Torrents i tocant a les Serveres), on també dona nom a un puig de 588 metres gairebé al límit amb l'Espluga Calba: *la punta de l'Argelagar* (Arbós 2003: 32). Segurament era el nom que rebia aquella zona abans de l'existència del mas Blanc, com indica el capbreu de 1574.

«al Argilaguar» (*Capbr. 1510*, 9^v); «al Mas Blanch una peça de terra [...], ans nomenada l'Argilagar, [...] a sol yxent ab lo terme de Fullea» (*Capbr. 1574*, 57^r); «travessa la serra fins arribar a l'Argilagar» (*Capbr. 1692*, 14^r); «a la partida de l'Argilagar, [...] sol ixent ab lo terme de Fullea» (*Capbr. 1717*, 116^r); «en la partida de l'Argelagà» (*Capbr. 1765*, 135^v); «Argelagà» (*Apeo*, 29); «partida: Argelagà» (*Repartiment 1942*, 16^r).

Provinent del nom comú *argelagar*, que significa 'lloc poblat per argelagues (*Genista scorpius*)', trobem aquest topònim, amb alguna variant (*Argilagar*, *Argelaguer*), en força viles de l'entorn: l'Albi (Amigó i Pere 2001: 100), la Pobla de Cérvols (Pere 2013: 43), Alcarràs, Alcoletge, Cubells, Maials o Tàrrega (Turull 2007: 78). Tot i que la grafia més antiga i més documentada és amb *i* (*Argilagar*), amb tancament de la /e/ pretònica en /i/ en contacte amb una consonant palatal (Satorra 2008: 243), la forma viva és amb *e* (*Argelagar*).

V. t. *Mas Blanc*, *lo*.

Argelagar, la serreta de l'

«Ytem en la partida del Moré, [...] a mitgdia ab lo terme de Binaxa, [...] a tremuntana ab la serreta de l'Argilagar» (*Capbr. 1669*, 93^v); «la serreta de l'Argelagar» (*Capbr. 1692*, 54^r); «la serreta de l'Argilagar» (*Capbr. 1717*, 137^v).

L'apel·latiu *serra* apareix amb escassa freqüència en la toponímia garriguenca i generalment fa referència a les alineacions orogràfiques de tipus allargassat i més prominents.

Argelic

«Antonio [...], hijo legítimo de Andrés Anselmo Argelia, [...], y Irene Roig Balcells», any 1932 (*Bapt. 1912*, 378); «José, [...]. Es hijo legítimo de Andrés Argelia [...] e Irene Roig Balsells», any 1935 (*Bapt. 1935*, 4^v); «Andrés Anselmo Argelich» (*Amillar. 1945*, 14^v); «Ramon Anselmo Roig, de ésta, hijo de Andrés e Irene. [...] Antonio Argelia Roig, de ésta, hijo de Andrés e Irene» (*Confirm. 1949*, 1^r).

Sembla que el cognom *Argelic* s'hagi castellanitzat en *Argelia* i que el nom del personatge que el du, pare de l'Antonio, el Josep i el Ramon, sigui Andreu Anselmo Argelic, tot i que en un document (*Bapt. 1935*) se'ns presenti com a Andrés Argelia.

V. t. *Anselmo.

Argentera, la casa

«la casa Argentera, [...] en lo carrer de Santa Maria, ab una establia y dos cambras que antes eran una sola, [...] a tremuntana ab la plassa del Pou» (*Capbr. 1765*, 40^r).

El capbreu de 1765 situa aquesta casa al nord del *carrer de la plaça Major*.

Argilés

«Joseph Argilés, [...] de Puiggròs», any 1680; «Maria Àngela, [...], filla [...] de Jacinto Argilés [...], de Puiggròs», any 1682 (*Matr. 1650*, 28^r i 30^v); «Paula Argilés, [...], filla [...] de Joseph Argilés y de Paula Vilafranca, [...] de Puiggròs», any 1824 (*Matr. 1791*, 70^{r-v}); «Teresa Salla Argilés» (*Òbits 1912*, 98^r, 35); «Jaime Argilés» (*Repartiment 1942*, 153^v).

Argilés és una forma que encara es conserva com a llinatge, derivada de la medieval *Argilers*, del nom de la vila del Vallespir *Argelers* (Moll 1982: 128).

Arguña

«Segons alguns documents que tinch no sospitosos, los noms dels cònjuges són: Anton Arguña, fill de Diego Arguña, [...] de Palma de Sevilla, soldat dels úsars de Granada», any 1814 (*Matr. 1791*, afegit entre les pàgines 33^v i 34^f).

El 1814 acabà la Guerra del Francès.

Ari, de l'

«Juan Balcells, *alias* Juan del Ari, [...] una casa calle de Sanan» (*Apeo*, 147^f).

Tenim un Josep Alari Balcells documentat el 1942 i el 1945; per tant, com que hem trobat els llinatges *Alari* i *Balcells* encreuats per aquestes dates, podem suposar que el renom *Ari* es refereix al cognom *Alari*.

Arico

V. *Erico*.

Arill

V. *Erill.

Arinyó, ca l'

[*'ka lari'no*]

«Viuda Roig, *alias* Ariñona, [...] calle del Patio del Castillo», «Juan Roitg, *alias* Ariñó, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 11^v i 166^f/115^f).

Ca l'Arinyó era una casa del racó del pati del Castell, la que queda al fons. Notem que el cognom associat a aquest nom de casa ens remet a les mateixes persones anomenades *Aranyó* en altres documents. Hem documentat la forma feminitzada:

Ariñona. La forma *Arinyó*, amb dissimilació en posició pretònica és la que ha perdurat, enfront de *Aranyó*, desapareguda.

V. t. *Aranyó.

Arinyó, el carrer de l', o el racó de l'Arinyó [lo rə'ko ðe lari'ño] o
[lo kə're ðe lari'ño]

«Rincón del Ariñó», «calle del Patio del Castillo, [...] de frente calle del Ariñó»
(*Apeo*, 9^r i 11^r).

S'anomenava així el racó del pati del Castell, a cal Cristofolet, on hi havia ca l'Arinyó.

V. t. *Que-no-passa, el carrer*.

Arjó

«lo reverent Francisco Santjoan y Arjó, natural de Viella, Vall d'Aran, habitant en la present vila», any 1777 (*Matr. 1791*, 66^r).

Armajac

«Thomàs [...] Ribera, [...] fill [...] de Marian Ribera y de Paula Ribera y Armajach, cònjuges y pagesos, de la present vila. Foren padrins: [...] Maria Armajach, de la vila de l'Albi», any 1775 (*Bapt. 1773*, 17^r).

Arman

«Thomàs Armant», any 1631 (*Bapt. 1624*, 31^r); «Isabel Armant, viuda, mare del *senyor doctor* Thomàs Armant, *prevere* d'esta iglésia [...], de Tarragona», any 1637 (*Òbits 1636*, 2^r).

Tomàs Armant va ser rector de l'Espluga Calba entre 1636 i 1650. Hem optat per la grafia sense te, perquè prové del nom propi germànic *Hardman* (DCVB), amb la forma *Arman* a bastament documentada al Rosselló i la Cerdanya (Peytaví 2010: annex 1).

Armari

V. *Racó de l'A., lo.*

Armengol

V. **Ermengol.*

Arnabat

«Manuela Pérez Arnabat [...], natural de Monblanch» (*Òbits 1878*, 70, 46).

Davant la incertesa que presenta l'etimologia d'*Arnabat* o *Arnavat*, el DCVB planteja la hipotètica procedència del nom germànic ARAMBALD; però s'inclina per la filiació aràbiga (d'AL-NABĀT, 'la planta') adduint la seva distribució meridional: la Llacuna, Montblanc, la Bisbal del Penedès, Aiguamúrcia, Flix, Reus, etc. Moll (1982) no conté aquest llinatge. El geolocalitzador de noms de família francesos (www.geopatronym.com) l'ubica a la regió occitana de l'Erau. Com a cognom occità només hem localitzat (*l'*) *Arnavé*, relacionat amb el municipi d'Arnava, del departament d'Arieja. Aquest topònim té l'origen en l'arrel oronímica preindoeuropea HARRI, 'pedra' (Astor 2002: 825-826).

Arnau¹

V. **Joan A., cal.*

Arnau²

«Petri Arnaldi» (*Perg. 1183*); «Arnaldo d'Espluga Calba», any 1315 (*Índex vell*, 37^v); «Natalis Petrus Arnau, [...] jurati» (*Visita 1450*, 108^f); «Pere Arnau» (*Capbr. 1607*, 242^f); «Herederos Juan Arnau» (*Amillar. 1945*, 49^v).

Arnau d'Espluga Calba fundà un benefici sota la invocació de sant Blai i deixà el *jus patronatus* i el *jus confirmandi et ponendi*, perpètuament, a les abadesses de Vallbona i als rectors de l'Espluga, els quals havien de presentar *simul* l'obtentor als seus descendents quan *vaqués* (Piquer 1990: 115). En aquest cas *Arnau* no sembla que fos el llinatge, sinó el prenom d'aquest personatge. Hem enregistrat aquest cognom

també en la forma llatinitzada i declinada en genitiu, *Arnaldi*, i en la forma castellanitzada, *Arnaldo*.

Arnau³

«Honorat Arnau, fadrí, francès, negociant, de la província de Provença, regne de França, de la vila de Laymes, bisbat de Rien, fill legítim est dels *quòndam* Claudi Arnau, pagès, y de Lucretia, lur muller», any 1649 (*Matr. 1636*, 10^r).

El cognom francès *Arnaud* (amb múltiples variants) prové del nom de persona d'origen germànic *Arnwald* (Morlet 1991: s. v. *Arnaud*). La mateixa procedència tenen tant el nom com el llinatge català *Arnau*. De tota manera, el personatge francès que du aquest cognom apareix amb la forma catalanitzada.

Arnella

«Juan [...], hijo [...] de los consortes Antonio Pla Zaragoza, sillero, [...] y Maria Valls Arnella, natural de Bervera (Tortosa), ambulantes», any 1895 (*Bapt. 1892*, 128).

L'única portadora d'aquest llinatge deu ser originària de Mas de Barberans, al Montsià.

Arnó

«Asunción Arnó Tarafa» (*Òbits 1944*, 29^r, 7).

Arnó és una variant d'*Arnau*, pronunciat a la francesa. Els catalans de cognom *Arnau* residents a França són anomenats allà *Arnó* (Moll 1982: 95).

Arquer

«casa ab Barnat Arqué», any 1631 (*Matr. 1625*, 31^v); «Jaume Arquer, pagès, del lloch de Vinaixa» (*Capbr. 1633*, 175^v); «Joseph Arquer, fadrí, paigès, fill [...]

dels *quòndam* en Joseph Arquer, [...] de Vinaixa», any 1658; «Margarida Arquer, donzella, filla [...] de Joseph Arquer, pagès», any 1688 (*Matr. 1650*, 7^{r-v}, 22 i 34^v, 7); «Catarina Arqué, donzella, filla [...] de Pau Arqué, pagès, difunt», any 1806 (*Matr. 1791*, 24^r); «Foren padrins: [...] Catharina Arqué y Barba», any 1898 (*Bapt. 1773*, 153^r); «Juan Arqué Aixalà», any 1932 (*Bapt. 1912*, 381).

Apareixen tres noms masculins amb aquest cognom: Bernat, Jaume, Joan, Josep i Pau; i també dos de femenins: Caterina i Magdalena. Les grafies anotades són: *Arque*, amb accent o sense, i *Arquer*.

Arquers, [d']

«Johannes d'Arques» (*Perg. 1405/12*); «Antònia Teixidó y Arqués, filla [...] de Jaume Teixidó y de Magdalena Arqués», any 1796 (*Bapt. 1773*, 142^r); «Maria Teixidó y Arqués», any 1828 (*Matr. 1791*, 79^r); «1958 Ajuntament: [...] el secretari, Ramon Arqués Gelonch» (Poca 2017: 276).

Hem documentat tres prenom: Joan, Ramon i Magdalena. L'única grafia anotada és *Arques*, amb accent o sense.

Arrufat

«Felip Arruffat [...], de Fuleda», any 1588; «Miquel Arruffat [...], de Ffulleda», any 1593 (*Matr. 1580*, 3^r i 5^r); «Jaume Arruffat» (*Roser 1600*, 30^r); «Foren padrins: Joan Arufat, de Gimerà», any 1631 (*Bapt. 1624*, 16^r); «en Miquel Arrufat, [...] fill [...] dels *quòndam* [...], de Fuleda», any 1672 (*Matr. 1650*, 17^v, 48); «Miquell Arufat», any 1677 (*Òbits 1650*, 16^v); «Manuel Pallàs Arrufat, [...] d'Omells de na Gaya» (*Matr. 1950*, 18^r, 4).

Hem documentat els següents noms masculins: Felip, Jaume, Joan i Miquel. Les grafies enregistrades són: *Arufat*, *Arrufat* i *Arruffat*.

Artemi, ca l'

V. **Maleu de la Palla, cal*.

Arteta

«Celestino Arteta Vizcar, [...] de Vidaure (Navarra)» (*Matr. 1939, 78^r, 9*).

Arteu

V. *Orteu*.

Arteu, la sort de l'

«sort de l'Arteu, [...] por mediodía con tierras del Señor [...] y por norte con el camino dels Omellons.» (*Apeo, 86^f*).

Arteuet

V. *Orteuet*.

Asbert

V. *Juan A., cal.*

Asensio

«Maria de les Neus Bosch Asencio, [...] filla [...] de Roser Asencio Sàrries, [...] Lleida, domiciliats accidentalment en aquesta població» (*Naix. 1934, 92^f, 9*).

A Vallbona de les Monges Piquer i Jover (1969) documenta aquest cognom el 1930. La grafia anotada és *Asencio*.

Asmada

«una filla [...] de Francisco Asmada y de Francisca Cuberó, cònjuges, pagesos: [...] Rosa, [...]. Foren padrins: Francisco Asmada [...], avis de la batejada», any 1827 (*Bapt. 1824, 36 D. 44*).

És un llinatge que no apareix ni en el DCVB ni en Moll (1982). El buscador de noms de família francesos (www.geopatronym.com) localitza una forma pròxima, *Smeda*, en tres departaments d'aquell país.

Assanys, els

[loz a'sans]

Era una colla de caçadors que l'11-11-76 van regalar un cap de porc senglar al local social de Casa Nostra. La formaven Digne Pons Conillera, Josep M. Magrinyà de San Nicolás i Jaume Sesplugues Benet.

Asturias, ca l'

«Joseph Porta, àlies povill de l'Asturias» (*Recanasió 1846*); «José Fort, alias Asturias, [...] calle de Fullede» (*Apeo, 126^r*).

Segons la documentació, era una casa del carrer de Fullede. Notem que el llinatge és *Porta* en una citació i *Fort* en l'altra.

Ataveni

«Ramon Saureu, fadrí, pagès, [...] d'Arbeca, fill [...] del quòndam Anton Saureu, difunt, y de Francisca Ataveni», any 1748 (*Matr. 1699, 211^r*).

És un llinatge que no apareix ni en el DCVB ni en Moll (1982).

Aubac

V. *Obac.

Aubaguet, l'

«finca: Aubaguet, partida [...]: Tortas» (*Repartiment 1942, 341^r*).

Es deu referir a un tros petit de terra a l'obac de la Torta. El genèric *obac*, com a nom de partides de terra, és força freqüent per aquests verals: a Arbeca, a la Curullada (la Segarra), a Juncosa o a Vilanova de Meià hi ha una peça de terra anomenada així; a Fullede l'*Obaga* és un tros tocant al Planet, penjat, cap a la zona obaga del fondo de les Aubredes, que en el passat degué tenir categoria de partida; a la Pobla de Cérvoles,

trobem *los Obacs*; a Montoliu de Segarra, *l'Obac del Clergue*; a Maials, *l'Obac Gros*; a Puiggròs, *l'Aubac*; a l'Albagés, *los Aubacs*, i a Vinaixa, *les Aubagues*³³.

Aubaguets, los

«finca: Aubaguets, partida [...]: Redemú» (*Repartiment 1942*, 341^r).

Es deu referir a unes peces petites de terra en un racó obac de la partida del Redemú.

Aubereda, l'

[lawβə'reðə] / [lo'βreðə]

És una zona al sud-oest del terme municipal, contigua al nucli urbà, on comencen el camí de la Coma de Sant Pere i la pista que va de l'Espluga Calba a Vinaixa. De fet, la pista parteix l'Aubereda del Lluís del Miró. Anant cap a la font del Mas Blanc, les Auberedes queden damunt de la carretera de Vinaixa, fins a la Peixera; després ve el Mas Blanc. Els capbreus de 1574 i 1607 identifiquen les partides de l'Aubereda i la Coma del Pou, tot i que actualment no es considera que coincideixin, sinó que es toquen.

«in partita de la Albareda» (*Capbr. 1510*, 7^r); «la partida dita de l'Albereda, la qual antigament se deïe la Coma del Pou» (*Capbr. 1574*, 10^v); «la partida nomenada l'Albareda» (*Capbr. 1607*, 335^v); «la partida de l'Albareda» (*Capbr. 1633*, 110^v); «la partida de l'Albereda» (*Capbr. 1692*, 59^v); «partida de l'Albareda» (MN 1697, 28/4/1713); «partida de l'Albareda» (*Capbr. 1717*, 75^v); «partida de l'Albareda» (*Capbr. 1741*, 13^r); «partida de l'Arbareda», «en la partida de l'Albareda, [...] a mitgdia part ab la devesa del Señor Comanador» (*Capbr. 1765*, 162^r-180^r); «Obareda, [...] por norte con el camino del Alvi» (*Apeo*, 82^r); «Aubareda: [...] era trillar» (*Amillar. 1945*, 34^r).

Avui dia l'ús més habitual del topònim és en plural: *les Auberedes* o *les Obredes*. Una citació (1765) l'anomena *Arbareda*, potser per etimologia popular. La forma normativa, que és la que apareix exclusivament en els documents fins al 1765, ha desaparegut del tot com a forma viva. La pronunciació actual es realitza amb

---

³³ Satorra (2003: 176), Arbós (2003: 34 i 118), Turull (2007: 102) i Martín i Preixens (2005: 209, 352 i 454).

vocalització de *l* en [w], fenomen freqüent quan va precedida de /a/ i seguida d'una labial. El nou diftong, *au* pretònic, pot arribar fins i tot a reduir-se a -o: *Obreda*, amb caiguda de la vocal intertònica, com s'esdevé en d'altres casos (*albercoc* > *obercoc* o *escalfar* > *escofar*). La -l implosiva en el grup AL- es dona com a semivocal davant consonant bilabial en moltes localitats. R. Arqués, que descrigué la fonètica del parlar de les Borges Blanques, proporciona exemples que retrobem a la nostra vila: *alba*, *albat*, *albarda*, *balb*, *balma*, *talp*; juntament amb d'altres enregistrats en altres indrets del domini lingüístic: *albergínia*, *palpar* o *alfals* (Gulsoy 1993: 172). El mot ha sofert una evolució que implica una neutralització [e] > [ə], una vocalització [l] > [w] i una elisió de la vocal pretònica [ə]: *Albereda* > *Albareda* > *Aubareda* > *Aubreda*.

V. t. *Coma del Pou, la*.

Aubereda, el camí de l'

[lo kə'mi ðe lawβə'reðə] / [lo kə'mi ðe lo'βreðə]

És un camí que surt de la part de la pista de Vinaixa i passa pel fondo del Mas Blanc.

«vico quo itur a la Albareda» (*Capbr. 1510*, 15^r); «lo camí que va a les Alberedes», «lo camí de l'Albereda» (*Capbr. 1574*, 10^v i 43^r); «lo camí de l'Albareda» (*Capbr. 1607*, 322^r); «lo camí de les Albaredes» (*Capbr. 1633*, 23^r); «lo camí de l'Albereda» (*Capbr. 1669*, 75^r); «a mitgdia ab l'ayguavessant de la devesa del Señor Comenador [...] y a tremuntana ab lo camí de l'Albereda», «lo camí de l'Albereda» (*Capbr. 1692*, 22^v i 66^r); «lo camí de l'Albareda» (*Capbr. 1717*, 75^v); «lo camí de l'Albareda» (*Capbr. 1741*, 13^r); «lo camí de l'Albareda» (*Capbr. 1765*, 180^r); «camino de les Aubaredes» (*Repartiment 1942*, 147^r).

Aubereda de Més Amunt, l'

«finca: Aubareda Més Amunt, [...] partida: Aubaredes» (*Repartiment 1942*, 147^r).

Es tracta de la finca d'un sol propietari: Sebastià Mateu i Salat.

Aubereda de Més Avall, l'

«finca: Aubareda Més Avall, [...] partida: Aubaredes» (*Repartiment 1942*, 147^r).

Es tracta de la finca d'un sol propietari: Sebastià Mateu i Salat.

Aulany

«Rosa Nuri-orriols y Aulay, viuda [...] del quòndam Joan Nuri-orriols, sarrador, filla [...] d'Esteve Aulay y de Paula Aulay y Serras, [...] de Bagà», any 1786 (*Matr. 1699*, 313^v).

La grafia documentada és *Aulay*.

Autó

«Foren padrins: [...] Magdalena Granyó y Autó, de l'Albi», any 1775 (*Bapt. 1773*, 14^r, H); «Francisco Autó Feliu, natural d'Albi» (*Òbits 1887*, 212^r, 26); «José Cunillera Autó, [...] carpintero, natural de Albi, provincia de Lérida» (*Matr. 1919*, 8^r, 8).

Mantenim l'accent en aquest cognom, perquè així és com apareix al DCVB, que l'ubica a Reus i Tivissa, i que no diu res sobre la seva procedència. El geolocalitzador de noms de família francesos (www.geopatronym.com) troba tant *Autor* com *Auteau*. A Vinçà existeix *Authour* (Peytaví 2010: annex 1). En el nostre cas, el llinatge procedeix de l'Albi (Amigó i Pere 2001: 106), on està documentat des del 1564, amb múltiples variants: *Auto*, *Autona*, *Hauto*, *Nauto* i *Nautona*³⁴.

Auxili, l'

[law'sili]

Era en un edifici situat a l'actual avinguda de Pau Casals. Després de la Guerra Civil espanyola va ser la seu de l'Auxili Social: hi donaven menjar a la gent del poble que no tenia recursos. Més endavant va servir de magatzem de l'Ajuntament i d'escola. Més tard mossèn Joan Llort hi va muntar un taller de confecció tèxtil que, temps a

---

³⁴Actualment *Auto* és un cognom alemany (geogen.stoepel.net).

venir, s'ampliaria, es traslladaria d'ubicació i generaria el que ara és la fàbrica John-Fil. Abans havia estat l'Agrària i avui és l'Ajuntament.

Avall

V. **Aubereda de Més A., l'*; *Espilars de Més A., los*; **Mas Blanc d'A., lo*.

Avellà

«Maria [...], filla de [...] Ramon Roig [...] y de Rafela Roig y Avellà», any 1775; «un fill de [...] Joan Gaya y Cantí y de Maria Gaya Avellà: [...] Joseph», any 1777; «Anton [...], fill [...] de Ramon Gaya y Sesplugues [...] y de Victòria Gaya y Avellà», any 1778; «un fill [...] de Joseph Amorós, pagès, y de Maria Agna Amorós y Avellà [...]: Joseph [...]. Foren padrins [...] Francisca Amorós i Avellà», any 1790 (*Bapt. 1773*, 15^r, 29^r, 32^r i 159^r).

Hem documentat els següents noms femenins: Maria, Marianna (o Maria Agna) Rafela i Victòria.

Avià

«Francisco, [...] hijo [...] de los consortes Blas Codina y Solé, de Fullea, y Teresa Sala y Avià, de Vinaixa», any 1906 (*Bapt. 1892*, 348).

No apareix com a llinatge en Moll (1982), però sí que el conté el DCVB, que el localitza a Barcelona i Montblanc, i el remet al topònim corresponent, un poblet de 88 cases, situat al SO de Berga.

Aymeric

V. *Eimeric.

Bacardí

«Josefa Balcells Bacardí» (*Matr. 1927*, 10^v, 6); «Carmen Balsells Bacardí» (*Matr. 1934*, 3^r, 7); «Balsells Bacardí, Luis» (*Contribució*, 31^r); «Ramon

Balcells Bacardí», any 1936 (Rubió 2011: 253); «Encarnación Balcells Bacardí» (*Matr. 1939*, 20, 7).

Badal

«Josepha Font y Badal, viuda deixada del quòndam Jaume Font, sastre, [...] filla [...] dels quòndam Vicent y Alemanda Badal, cònjuges, de Castellfollit de Llobregós», any 1738 (*Matr. 1699*, 200^v).

Badia

[ba'ðia]

Només hem documentat tres noms amb aquest cognom: Francisco (o Francesc), Antònia i Teresa. Francesc Badia va ser rector de l'església parroquial de l'Espluga Calba entre 1747 i 1757. A les Borges Blanques trobem *cal Badia*, que té l'origen al segle XVIII, en casar-s'hi un pagès de Miralcamp (Ripollès 2010: 88) i al Vilosell ja apareix al segle XVI (Pere 2006: 55). Avui dia una sola persona de la vila el du com a primer cognom.

«Francisco Badia, prevere i rector de l'Espluga Calba», any 1724 (*Òbits 1699*, 16^t); «Francisco Badia, rector» (*Capbr. 1741*, 155^t); «reverent Francesch Badia, quòndam prevere y rector» (*Capbr. 1765*, 127^t); «un fill [...] de Jaume Texidó y de Theresa Texidó y Badia», any 1820 (*Bapt. 1773*, 280^{r-v}); «Maria Isabel Martorell Badia» (*Naix. 1945*, 76^v, 6).

Badies

[ba'ðies]

En un mateix document (*Capbreu de 1765*) apareix la mateixa persona, Gabriel Badia, amb el cognom en singular (*Badia*) i en plural (*Badies*). Passa el mateix amb la Rosa Poca i Badies, que apareix amb el cognom en singular a *Confirm. 1797* (316^t, 74).

«Gabriel Badia» (*Capbr. 1765*, 165^v); «Maria, [...] Badias, filla [...] de Gabriel Badias, pastor d'ovellas, y de Magina Badias y Corbella», any 1774; «Rosa Poca y Badias», any 1790 (*Bapt. 1773*, 9^v i 102^v); «Defuncions: Palmira Badies i Bergadà», any 1990 (*J. Llord 1993*: 52).

Majoritàriament la grafia anotada és *Badias*.

Baella, cal

[ˈkal βa'eɫə]

«Miguel Balcells, *alias* Baella, [...] calle de Fullea» (*Apeo*, 112^r); «Josepet Baella», any 1927 (*Spel.* 32: 15); «Josep Balcells Trullols (Baella), [...] taverner», any 1936 (Rubió 2011: 233); «Teresina Balsells Pons (Baella)» (Poca 2017: 198).

Era una casa del carrer Major, davant de cal Salvador del Cabeça, que després va ser al carrer de Montblanc i abans devia haver estat al carrer de Fullea, segons consta a la documentació escrita. Com a topònim, trobem a les nostres terres les formes *Baell*, *Baells* o bé *Boella*; com a llinatge, existeix *Baell* i la forma femenina, *Baella*, amb al sentit de ‘obac’, del llatí *OPACELLUM, diminutiu de OPACUM. Per a Coromines, en canvi, *Baells* prové del diminutiu del llatí VADUS, ‘gual’, amb la consonant labial mantinguda. No hem documentat en cap ocasió l’esmentat cognom. A Arbeca hi ha una casa amb el mateix renom³⁵.

Bagils

«Francisco Retg y Bagils», any 1841; «Joseph Reitg y Bajels», any 1843; «Raymunda Reitg y Bagils», any 1844; «Francisca Reitg y Bajes», any 1846; «Francisco [...], fill [...] del señor doctor Narcís Retg, metge d’esta, y de la senyora Maria Antònia Bagils, de Torragrosa», any 1848 (*Bapt.* 1824, 278, 289, 300, 319 i 339); «José Antonio Retg Baijils» (*Òbits* 1903, 189^r, 15).

Les grafies documentades són: *Bajels*, *Bajes*, *Bagils* i *Baijils*, en un grup de persones que són totes membres de la mateixa família. El DCVB el conté, com a llinatge existent als Alamús, Cervera, etc. Moll no el recull; només hi hem trobat *Bahils*, com a forma secundària de *Boil*, del llatí BOVILE, ‘establa de bous’ (1982: 209). No sembla que tots dos cognoms tinguin relació, perquè per al DCVB *Bahils*, existent a Arenys de Mar i Lloret de Mar, és la forma secundària de *Vehils*, present a Barcelona, Arenys de Mar, Mataró, etc.

---

³⁵ NomCat, Moll (1982: 186), OnCat II, 298a38 i Sans (2004: 181).

Baiget

«una filla [...] del sr. Llorens Baiget, apotecari, natural d'Aspa, y de la sra. Maria Baiget y Ruvinat, cònjuges, de la vila d'Arbeca [...] Maria», any 1813 (*Bapt. 1773*, 233^f); «José María Baiget Sesplugues» (*Repartiment 1942*, 281^f).

La grafia d'aquest cognom és un exemple del fet que els topònims pertanyen a una comunitat i, per tant, han de seguir la normativa de la llengua; en canvi, els antropònims formen part d'un patrimoni individual o familiar, que el sentiment lliga a una tradició que pot no estar d'acord amb la normativa. Així, el topònim *Baget* és diferent del cognom respectiu: *Baiget* (Veny 1996: 20-21), escrit amb *i* d'acord amb una variant amb segregació de iod en context palatal.

Baix

V. *Portella de B., la; Vallada de B., la; Vallons de B., cal; Vilaverd de Dalt, cal.*

Balaguer

«Anthoni Balaguer» (*Capbr. 1510*, 18^f); «Pere Balaguer, del Palau», any 1597 (*Matr. 1580*, 6^v); «Catarina Balaguera» (*Roser 1600*, 9^f); «en Miquel Balager, del Palau», any 1631 (*Matr. 1625*, 31^f); «Hierònima Balaguer, [...] muller de Miquel Balaguer, del Palau», any 1645 (*Òbits 1636*, 7^v); «Elvira Farré Balagué, [...] de Floresta» (*Òbits 1944*, 92^v, 3).

Les grafies documentades són *Balager* i *Balaguer*. Destaquem la feminització del llinatge: *Balaguera*.

Balcells

V. **Casalot de Josep B., el camí del; *Era de Joan B., l'.*

Balcells

[bal'seʎs]

És el cognom més abundant en tota la història de l'Espluga Calba; per tant, la quantitat de prenom masculins que hi apareixen relacionats és molt abundant: Agustí, Albert, Anacleto, Antoni (o Tonet o Toni), Antoni Benet, Antoni Joan, Artemi, Baldomer, Bartomeu, Benet, Bernat, Bonaventura, Carles, Clement, Emmanuel, Enric,

Feliu, Florenci, Francesc, Francisco, Francisco Javier, Ignasi, Ismael, Jacinto, Jaume, Jaume Ramon, Jeroni, Joan, Joan Benet, Joan Pau, Joaquim, Jordi, Josep, Lluís, Llorenç, Macià, Magí, Manuel, Marc, Marià, Maties, Miquel, Pantaleó, Pau, Pere, Pere Feliu, Pere Jaume, Pere Joan, Pere Ramon, Rafel (i Rafael), Ramon, Roc, Roderic, Salvador, Sebastià, Silvestre, Simon, Valeri i Valero. Pel que fa a noms femenins, que també són molts, hem anotat: Agnès, Alena, Àngela (i M. Àngela), Anna, Bonaventura, Cànida, Carne (i M. del Carne), Caterina, Caterina Joana, M. Cinta, Concepció, Dolors (i M. Dolors), Dolores, Elvira, Emília, Encarnació, Esperança, Eugènia, Eulària, Filomena, Francisca (o Cisca o M. Francisca), Genoveva, Gertrudis, Harmonia, Hortènsia, Isabel (i Isabet), Isabel Agna, Isabet Joana, Joana, Joana Paula, Josepa, Llibertat, Llúcia, M. Lluïsa, Lorena, Lurdes, Maciana, Magdalena, Manuela, Margarida (i Margarita), Maria, Mariagna (i Mariana o Marianna), Marina, Mercè, Montserrat (forma femenina de *Montserrat*, abans masculí), Munda, Palmira, Pasquala, Paula (i M. Paula), Pere, Pilar (i M. del Pilar), Providència, Quitèria, Ramona, Rita, M. Rosa, Roser, Serafina, Simona, Teodora, Teresa (i Tereseta), Teresina, Teresita, Tomasa, Trinitat, Úrsula, Úrsula Joana, Ventura i Violant. Hem trobat també uns quants renoms: *Busito*, *Caçador*, *Cairat*, *Coco* —es deia Antoni—, *Feliu* (“Joan Balçells, dit lo Feliu”, “el Feliu Balçells”), *Maginet* —es deia Joan—, *Ponatxo*, *Pubill* i *del Toiet*. De noms d’ofici, n’apareixen els següents: pagès, sastre, fuster, cirurgià, estudiant, mestre de cases, vidrier i barber. Actualment vint-i-quatre persones el duen com a primer cognom.

Magí Balcells era sagristà de l’Espluga Calba el 1598 i consta com a batlle vell el 1624 i com a batlle el 1765. Pau Balcells n’era síndic el 1669 i regidor el 1741. Josep Balcells Balcells, de ca la Mundó, va ser-ne alcalde des de 1906 fins a 1910; i Francesc Balcells Amorós, de cal Saladero, del 7-3-1948 al 24-1-54. Josep Balcells Prat era president de la Sociedad de Aguas de Espluga Calva el 1912. Francesc Balcells Amorós i Josep Balcells Gaya eren músics de l’orquestra la Moral. Josep M. Balcells, de cal Saladero, va ser corresponsal de Televisió Espanyola al Vaticà i diputat al Parlament de Catalunya pel PSC. Ramon Balcells Vernet, de cal Xaparro, ha estat considerat el cronista oficial de la vila, raó per la qual l’arxiu municipal du el seu nom. En destaquem els articles a la revista *Spelunca*, la restauració del Calvari i els dos treballs que redactà, l’un sobre la vila i l’altre sobre l’església. A més, va escriure la lletra de l’himne de l’Espluga Calba, que musicà mossèn Antoni Bru, rector d’Arbeca. Sandra Balsells, filla de Josep M. Balsells Miret, és una fotògrafa de reconegut prestigi (Poca 2017: 173).

«*Petrus Balçells*» (*Perg. 1405/12*); «morí una dona, muller d'en Balcells» (*Visita 1450, 107^r*); «Thoni Baucell, major» (*Fog. 1497: 292*); «Pere Balsells», «Joan Balsell», «Pau Balcell» (*Fog. 1553 II: 295*); «na Pere Balsella», any 1585; «na Joana Balcella», any 1586 (*Òbits 1574, 4^v i 5^r*); «Foren testimonis: Joan Pau Balsel», any 1590 (*Matr. 1580, 3^r*); «Joan Ballsell, menor» (*Roser 1600, 45^v*); «Magí Balcells», «Miquel Balcell» (*Capbr. 1633, 37^v i 60^v*); «Mariagna Balsella», any 1651; «Joanna [...], muller de Rafell Balsells», any 1652 (*Òbits 1650, 3^r i 4^r*); «Sebastià Balsells» (*Capbr. 1669, 90^r*); «Ramon Balcells» (*Capbr. 1765, 192^r*); «Christòfol Balcells y Canyà», any 1823 (*Bapt. 1773, 300^v*); «Ramon Balcellls» (*Apeo, 157^v*); «Josep Balsells Bosch», naixements de l'any 1902 (*Spel. 40: 4*); «Àngela Balsells Bota» (*Matr. 1908, 34, 12*); «Josep Balcells Duch», any 1936 (Rubió 2011: 253); «Jaime Balcells B. [...], Antonio Balcells T.», «Cristóbal Balcells» (*Amillar. 1945, 24^v i 34^r*); «José Maria Balcells Sesplugues», «Maria Mercedes Sesplugues Balcells» (*Naix. 1945, 33^v, 21^r, i 51^r, 21^r*).

Hem documentat les següents grafies d'aquest cognom, format a partir del diminutiu de *balç* (congost, cingle): *Balcell, Balcells, Balçells, Balsel, Balsell, Balsells, Balzell* i *Baucell*; també hem trobat algunes formes femenines: *Balcella* i *Balsella*. La forma documentada *Baucell* ens remet al fenomen de vocalització de *-l* davant consonant dental (BALTEÛUM > *balç*): *bauç* 'balç, timba' és la forma usual avui al Vallespir, la Cerdanya i el Conflent, on s'usa també *embaussar* 'estimbar' i *embaussades* 'conjunt de balços', i *Bauç* es dona com a topònim al Conflent o a la Plana de Vic (*Torrent dels Bauços*); també apareix en la forma occitana *els baucis* en una novel·la de l'olotí Marià Vayreda³⁶.

Balcells, los

«partida dels Balcells, una pessa de terra campa» (*Capbr. 1741, 19^v*).

Tot i que *los Balcells* aparegui amb la designació de *partida*, l'hem documentat un sol cop, per tant, suposem que devia ser un tros de terra petit.

³⁶ Gulsoy (1993: 183 i 187) i DECat I, 574a5.

Balenyà

«Antoni Balanyà, de la Spluga de Franquolí», any 1581 (*Matr. 1580*, 2^v); «Jo, F. Anton Balañà, mercenari, he batejat, en les fonts baptismals de la iglésia de la Immaculada Concepció...», any 1825 (*Bapt. 1824*, 9).

L'eclésiàstic que s'autoanomena *mercenari* ho fa utilitzant aquest apel·latiu com a sinònim de *mercedari*, és a dir, pertanyent a l'orde de la Mercè. Les grafies enregistrades són *Balanyà* i *Balañà*.

Balester

«una filla de Joan Ballester, estranger [...]: Maria Àngela», any 1639; «Joan Ballester, pagès», any 1644 (*Bapt. 1624*, núm. 29 i 127).

Suposem que Joan Ballester devia venir d'Occitània, on el nom de família *Balester* (sud-oest) té el mateix significat i procedència que el nostre *Ballester* (Astor 2002: s. v. *Balitrand*).

Ballard

«Llorens Ballart, pagès, de la ciutat de Tarragona» (*Capbr. 1692*, 36^r).

Segons Moll (1982), *Ballart* prové del nom d'origen germànic BALHARD, de significat obscurs.

V. t. *Vellard*.

Ballester

«Foren padrins: [...] y Madalena Ballestera», any 1601 (*Bapt. 1574*, 52); «Theresa Bellaster, d'Arbeca, filla de Joseph Bellaster y de Matiana Bellaster y Guardiola», any 1698 (*Òbits 1685*, 28^r, 3); «Francisco, fill de Joseph Gaya, y Josepha Gaya y Ballester» (*Confirm. 1797*, 312^r); «Cristóbal Gaya Ballester» (*Òbits 1880*, 25^r, 15); «Pascuala Torres Ballesté» (*Òbits 1887*, 100^r, 51).

Apareixen els noms masculins de Jaume, Joan i Pere Joan associats a aquest cognom; i també els femenins de Josefa, M. Àngela, Magdalena, Mariagna, Raimunda i Teresa. Hem anotat les següents grafies: *Ballesté*, *Ballester* i *Bellaster*. El llinatge adopta la forma feminitzada: *Ballestera*.

Ballons

V. *Vallons*.

Bancal

V. *Sindicat, la parada del*.

Bancal, lo

[lo βaŋ'kal]

És cap a les Catalanes; comença a la serra Mitjana, abans dels Escabrerers. Hi ha el Bancal del Xaparro, el de l'Encadernat i la Vinyeta. Segons el *Llibre de repartiment: contribució urbana* i el *Libro de apeo-amillaramiento* té la síquia al nord.

«finca: Bancal, partida: Coma·n de Català», «partida: Bancal» (*Repartiment 1942*, 86^r i 124^r).

A propòsit d'un *Bancal* documentat a Vilanova de l'Aguda, Turull (2007: 79) explica que es tracta de la fixació toponímica del substantiu *bancal*, derivat de *banc*, amb el significat de 'tros de terra plana conreable, limitada per rases, rengles d'arbres o marges'. És un mot especialment viu en català occidental i que es pot aplicar a diferents formacions de terreny, tant naturals com, sobretot, modificades per l'home i destinades a l'agricultura.

V. t. **Coma d'en Català, la*.

Baptista

[bap'tistə]

Hem documentat els següents noms d'home: Francesc, Jaume, Joan, Joaquim, Josep, Manuel, Martí i Salvador; i també els següents de dona: Antònia, Carme, Francisca, Isabel (i Elisabet), Josepa, Maria, Soledat i Teresa. Pel que fa a professions, a més de la de pagès, hem anotat la de manescal i la de teixidor. Francesc Batista, de cal Parrado, va ser rector de l'Espluga Calba entre 1857 i 1862, i Manuel Batista i Roig, també de cal Parrado, va ser-ne batlle del 10-10-1933 al 31-1-1934.

«Baptista: el, sa muller, Ramon» (*Compl. 1500*, 9^v); «la viuda Baptista» (*Capbr. 1607*, 299^r); «Pere Baptista, teixidor», «Francesch Batiste», any 1740 (*Roser 1600*, 41^r i 22^r); «per testimonis [...]: Joaquim Batiste, menescal», any 1763 (*Matr. 1699*, 229^r); «Francesch Batiste, [...] fill [...] de Joachim Batiste, albeytar»; «Joachim Batiste y Teixidó», any 1775; «Francisca Batyste y Teixidó», any 1777 (*Bapt. 1773*, 1^v, 16^f i 27^r); «José Batiste» (*Apeo*, 13^r); «Teresa Batista Duch», any 1938; «Josep Miró Batiste», any 1936 (Rubió 2011: 209 i 260); «Manuel Batista Roig» (*Amillar. 1945*, 27^v).

Als inicis hem trobat aquest cognom amb la grafia *Baptista*; més modernament esdevé *Batista* o bé *Batiste*.

Barba

«una filla [...] de Jaume Teixidor, pagès, y de Madalena Teixidor y Barba [...]: Maria [...]. Foren padrins: [...] Catharina Arqué y Barba», any 1898; «Foren padrins: [...] Margarida Teixidor i Barba», any 1807 (*Bapt. 1773*, 153^r i 205^v).

Barbacana, la (o prop de la)

«la Barbacana del Solà» (*Capbr. 1669*, 113^v); «la partida de l'Avagant de la Vila, dita Barbacana» (*Capbr. 1717*, 133^v); «un corralet [...] cerca de la Barbacana, [...] a tremuntana ab lo camí qui va a Monblanch» (*Capbr. 1741*, 72^v); «la partida del Vagant de la Vila, dita Barbacana» (*Capbr. 1765*, 139^{r-v}).

Una *barbacana* és una 'obra exterior de fortificació, davant la muralla, per a defensa dels valls i de les portes' (DIEC); per tant, hem de suposar l'existència d'una antiga edificació d'aquest tipus. Segons la informació documental, al nord tenia el camí de la Bassa o de Montblanc i el vagant de la Vila, i era la mateixa partida que anteriorment s'havia anomenat *la Coma del Solà*. Notem que a la primera citació se'n diu *la Barbacana del Solà*. A Cervera, per exemple, també hi ha una partida amb aquest nom (Turull 2007: 79).

V. t. **Vagant de la Vila*¹, lo i **Coma del Solà, la*.

Barber i Barber, cal

[ˈkal βərˈβe]

«albat Barber, *mascle*», any 1746 (*Òbits 1699*, 38^v); «Lluís Sayrach Orteu, 1887 (Barber)», «Modesta Sayrach Orteu, 1900 (Barber)» (Poca 2017: 47 i 81); «Juan, [...] hijo [...] de los consortes Hernan Bergié Barber [...], natural [...] de Lérida [...], maestros públicos de esta villa», any 1905 (*Bapt. 1892*, 341); «Maria Sayrach Sesplugues, cal Barbé», any 1935 (*Spel. 27*: 15).

Era una casa del carrer Major, pujant a mà dreta, davant de cal Llarg i de cal Passa-rius.

V. t. **Sairac, cal*.

Barberà

«Martín Cunillera Barberà, [...] agricultor, [...] de Picamoixons» (*Matr. 1919*, 34^r, 1).

Barberet, cal

[ˈkal βərβeˈret]

És una caseta de la plaça de l'Església, a la banda dreta. Hi vivia un barber que era de *cal Xapa*. Abans havia estat una farmàcia, propietat de l'Albert Anglès Civit, que la tancà quan obtingué la plaça de la Seu d'Urgell.

«Vicenç Orteu, de cal Barberet», any 1937 (*Spel. 47*: 18).

Barbes, el

«na T. Teixidora, muller del Barbes», any 1584 (*Òbits 1636*, 4^r).

Tot i que la darrera consonant no sembla una erra, tampoc podem assegurar que sigui una essa del tot clara i bé podria tractar-se de la *muller del barber*.

Barceló

«Joseph Llaurador, fadrí, cirurgià, fill [...] de Joseph Llaurador, cirurgià, y de Dorotea Llaurador y Barsaló [...], de Vallfogona, bisbat de Vich», any 1806 (*Matr. 1791*, 23^r).

Bargalló

«José Bargalló, párroco», any 1899 (*StCrist 1795*, 1^r); «José Bargalló Parés, natural d'Arboret» (*Òbits 1903*, 2^r, 8).

Josep Bargalló va ser rector de l'Espluga Calba entre 1881 i 1891.

Bargués

V. *Verguers.

Barot

«Carme [...], filla [...] de Francisco Roure, de esta, y de Rosa Barot, de Roda, arquebisbat de Tarragona», any 1859; «Francisco Roure y Barot», any 1861; «Hipòlita Roure Brot», any 1863; «Maria de la Concepció Roure y Barot», any 1865 (*Bapt. 1858*, 18^v, 47^v-48^r, 76^r i 114^r); «Maria Roure Barot» (*Òbits 1934*, 134^v, 6).

Tots els personatges anotats són membres d'una mateixa família, fills de Rosa Barot, de Roda; el marit, Francisco Roure, de l'Espluga Calba, era mestre de cases. En una ocasió hem enregistrat la grafia *Brot*.

Barrau

«Petri Gualterandi Barrau, presbiteri et vicari [...] loci Spelunce Calve» (*Perg. 1412*).

Barrau és una variant de *Barral*, del nom propi germànic BEROALD (DCVB: s. v. *Barrau*). Per a Moll, en canvi, tot i que també comparteix aquesta possibilitat, és més

probable que vingui del cognom francès *Baraud*, que Dauzat considera variant de *Barraud* o *Barra*, ‘barral’. Morlet remet la forma *Barrau* al cognom francès *Barral*, tot considerant-la una forma llatina, i la relaciona, igual que Moll, amb el mot occità *baril*. Per contra, Astor també assigna, tant a *Barral* com a *Barrau*, procedència germànica, amb un sentit idèntic a *BERALDUS*, compost de *BER-*, ‘ós’, i *WALDAN*, ‘governar’ (Astor 2002: s. v. *béral, bérail*), i amb el fenomen fonètic força corrent de l’assimilació de la *e* de la primera síl·laba a la *a* de la segona ($e - a > a - a$). Finalment, per a Coromines *Barrau* és clarament un de tants noms de persona germànics en *-au*, la major part dels quals solen derivar d’originals en *-ALD*. Li crida l’atenció la gran extensió de la variant en *-al*, ja documentada el 1016.³⁷

Barri [Nou], del

«Ramon Gaya y Sesplugues, del Barri Nou, pagès» (*Matr. 1625*, 32^f); «Isidro Sesplugues, del Barri Nou» (*Matr. 1650*, 45^r, 40); «Miquel Sesplugues, del Barri Nou» (*Òbits 1685*, 16^r, 28); «Joseph Balsells, dit del Barri Nou» (*Capbr. 1692*, 13^f); «Josep Balcells, del Barri Nou» (MN 1697, 27/12/1704); «Balcells, Barri Nou» (*Concòrdia 1722*, 50^f); «Isidro Sesplugues, vuy Ramon, fill del Barri Nou» (*Renda 1725*, 38^f); «Joseph Balcells, del Barri Nou», «Ramon Sesplugues, del Barri Nou» (*Capbr. 1765*, 149^f i 171^f); «Miquel Sesplugues, del Barri Nou» (*Fund. 1774*, 123^f, 56); «Miquel Balcells, del Barri, dit Faliu» «Ramon Sesplugas, del Barri» (*Llevador*, 1^r i 1^v); «Miquel Balcells, del Barri» (*Censos 1807*, 1^v).

En les darreres citacions *lo Barri Nou* perd, per omissió, l’adjectiu *Nou*. Queda clar que s’entenia per *barri* la part nova de la vila, això és, l’ampliació a partir del nucli antic.

Barri Nou, el carrer del

«in vico vocats lo Barri Nou» (*Capbr. 1510*, 6^f); «lo carrer del Barri Nou, [...] a migjorn y ponent ab lo carré que va al Portal» (*Capbr. 1574*, 51^f); «al carrer qui puja a la Sglésia [...], a ponent ab lo carrer del Barri Nou» (*Capbr. 1607*, 291^f);

³⁷ Moll (1982: 307), Morlet (1991: s. v. *Barral* i *Barrau*), Astor (2002: s. v. *Béral, Bérail*) i OnCat (357a28-b36).

«lo carrer del Barri Nou» (*Capbr. 1633*, 75^f); «lo carrer d'en Barri Nou» (*Capbr. 1669*, 60^v); «lo mateix carrer del Barri Nou» (*Capbr. 1692*, 28^r); «al carrer del Barri Nou» (*Capbr. 1717*, 10^v); «al pati de la Iglésia y carrer del Barri Nou» (*Capbr. 1741*, 90^v); «en lo carrer del Barri Nou, [...] a tremuntana ab lo mur» (*Capbr. 1765*, 188^r).

Les afrontacions indiquen que el *carrer del Barri Nou* tenia al nord el mur; al sud i a l'oest, el carrer del Portal, i a l'est, el carrer que puja a l'Església. Segons la citació del 1741 comença al pati de l'Església. En conseqüència, havia d'equivaler, aproximadament, al tram de l'actual carrer de Santa Maria que va des del portal de Santa Maria, és a dir, el perxe, fins a la Placeta. Destaquem, en la citació del 1669, l'ús de l'article personal *en* sense referir-se a persones: *lo carrer d'en Barri Nou*. A Balaguer, per exemple, trobem també aquest nom de carrer.

V. t. **Nou, el barri*, i **Nou, el carrer*.

Barri Nou, el portal del

«a l'entrar del portal del Barri Nou [...], a sol ixent ab lo portal de Santa Maria» (*Capbr. 1692*, 28^r).

Barrufet

«Antonia Bragós Barrufet, natural de Juneda» (*Òbits 1918*, 32^r, 29); «Barrufet Pons, Marcelina, vecina Omellons» (*Amillar. 1945*, 87^v).

Barrufet és un llinatge d'origen desconegut, relacionat amb algun dels significats del nom comú corresponent, que ja figura com a nom personal el 1185 i *Barrufa* com a topònim el 1135 (DCVB i Moll 1982: 35). Coromines el remet a la forma verbal *brufar* (OnCat I, 695a38-39). Ocasionalment el podem trobar escrit amb *o*: *Barrofet*. És molt freqüent, per exemple, a Juneda i el 1497 ja està documentat a l'Espluga de Francolí.

Barrutia

«Buenaventura Amigó Barrutia, natural de Samper de Calanda» (*Òbits 1912*, 85^r, 22).

Tot i que Samper de Calanda és una vila de la província de Terol, el llinatge *Barrutia* és d'origen basc i no pas aragonès³⁸.

Bartomeu

«in dicto beneficio servicium erat antea beneficatus Johanes Bartholomei»
(*Visita 1450*, 108^r).

Bascons

«Teresa Tristany Bascons» (*Matr. 1872*, 2^r, 14) «Teresa Tristany Marcons,
natural de Su, término municipal de Pinós» (*Òbits 1898*, 173^r, 32).

La forma més semblant a la documentada potser és *Bascon*, que el geolocalitzador de noms de família francesos ubica als departaments de la Charente, Loiret o la Gironda (www.geopatronym.com). El nom dels *vascons*, els ancestres dels *bascos*, fou pronunciat *wascons* pels francs i esdevingué *gascons* a Occitània (Astor 2002: s. v. *Gasc, Gasq*). Bascons és un municipi francès, situat al departament de les Landes i a la regió de la Nova Aquitània. El cognom podria provenir del topònim.

Bassa

V. **Aigüera de la B.*, *l'*; **Cap de la B.*, *lo*; **Comellar de la B.*, *lo*; **Hort de la B.*, *davant l'*; **Pla de la B.*, *lo*.

bassa, la

[lə 'βasə]

La bassa més recent era propera al poble, però fora del nucli urbà, quan aquest s'acaba, en direcció cap al nord. Els vilatans se'n proveïen abans d'haver-hi l'aigua corrent. Va substituir l'antiga, que, a partir de la construcció de la nova, va passar a dir-se *la bassa Vella*. Actualment encara en queda la construcció, però ja no és practicable i es troba recoberta d'herbassar. També era anomenada *la bassa (del) Dolç*, és a dir, amb el nom que havia rebut la bassa de la Coma de Fullea.

---

³⁸ EDACAR 9 i https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?testua=Vizcar&option=com_eoda&Itemid=793&lang=es&view=deiturak&bila=bai.

Bassa¹ [Dolç], la (o prop la)

«a la Basa», «extra muros dicte ville, prope Basam», «in partita prope la Basa» (*Capbr. 1510*, 9^v, 17^r i 23^r); «a la Bassa [...], a migjorn ab lo camí que va a Fulledda [...], a sol ponent ab la bassa e a tramuntana ab lo camí que va a Sennant» (*Capbr. 1574*, 85^v); «partida de la Bassa Dols, [...] a sol ixent y a mitgdia ab l'aygüera de la Bassa» (*Capbr. 1692*, 32^r); «la partida de la Bassa Dols» (*Capbr. 1717*, 34^r); «partida prop la Bassa, un corral, [...] a mitgdia y ponent ab lo camí qui va a Monblanch» (*Capbr. 1741*, 160^v); «la partida de la Bassa Dols, [...] a tremuntana ab set corrals que novament s'han fabricat» (*Capbr. 1765*, 81^v).

Per les afrontacions deduïm que els capbreus de 1510 i 1574 es refereixen a la partida de terra que tocava a la bassa Dolç, és a dir, a la que més endavant s'anomenaria *la Bassa Dolç*; els de 1717 i 1741 indiquen que és la mateixa partida que la del *Tossal del Castell* i que la del *Camí de Fulledda*.

Bassa², el racó de la, o el tros de la Bassa [lə 'βasə] / [lo rə'co ðe lə 'βasə]

Aquesta petita partida es troba damunt del nucli urbà, és a dir, al nord d'aquest. Quan sortim de la vila, passat el cementiri, la carretera de Maldà fa un tomb pronunciat cap a l'oest i després s'enfila dret cap al nord, en direcció a aquesta població. El tros de terra que queda dins d'aquest tomb, a la dreta de la carretera, és *el racó de la Bassa*; a l'esquerra hi ha les Forques. Aquesta era la penúltima bassa que hi ha hagut al terme, que després s'anomenaria *la bassa Vella*.

«tros de la Basa, [...] por poniente con camino de Maldá», «tros de la Basa, [...] por oriente con finca de la Basa», «yermo, su situación: Balsa» (*Apeo*, 177^r-178^r, 103^r-104^r i 173^r-174^r); «finca: recó de la Bassa, [...] partida: Comellà Marcos», «partida: Bassa; [...] este: con balsa de agua, oeste: con carretera» (*Repartiment 1942*, 154^r i 331^r); «Partida: [...] Bassa» (*Amillar. 1945*, 89^r).

Bassa, de la

«Foren compares: Jonot Sesplugues, de la Basa», any 1584 (*Bapt. 1574*, 22).

Bassa, l'aigüera de la

«lo camí de Montblanch, [...] a tremuntana ab l'aigüera de la Bassa», «a ponent ab lo devant de la Bassa, a tremuntana ab l'aigüera de la Bassa» (*Capbr. 1669*, 66^r i 161^v); «damunt la Bassa, a tremuntana ab l'aigüera de la Bassa» (*Capbr. 1692*, 88^v); «l'aigüera de la Bassa» (*Capbr. 1717*, 43^v); «lo camí de Fullea, [...] y a tremuntana ab l'aygüera de la Bassa» (*Capbr. 1741*, 75ⁱ); «partida de la Bassa Dols, [...] a sol ixent y mitgdia ab l'aygüera de la bassa predita» (*Capbr. 1765*, 81^v).

L'aigüera que apareix en les afrontacions que hem trobat deu ser la que donà nom a la partida de *l'Aigüera de la Bassa*, és a dir, la de *la bassa Dolç*. L'aigua anava des del caixer, per l'aigüera, fins a la bassa pròpiament dita. L'*aigüera* era un siquió que la treia del camí i la conduïa cap a la bassa. El DIEC la defineix com a 'rec o rasa petita per on s'escorre l'aigua que va cap a una bassa'.

V. t. **Dolç, la bassa*.

Bassa¹, el camí de la

«camino de la Basa», «cum costa de la Basa» (*Capbr. 1510*, 5^v i 36^v); «a la Coma de Fullea, [...] a tramuntana ab lo camí que va a la Bassa» (*Capbr. 1574*, 67^v); «lo camí que va a la Bassa» (*Capbr. 1607*, 265^v); «lo camí qui va a la Bassa» (*Capbr. 1669*, 113^v).

En aquest cas, el camí que s'esmenta és el que condueix a la bassa Dolç, és a dir, el de Montblanc. Per una indicació del capbreu de 1669, podem afirmar que era al nord de la bassa. En una de les primerres citacions també se'n diu *la costa de la Bassa*.

V. t. **Montblanc, el camí de*.

Bassa², el camí de la, o la costa de la Bassa [lo kə'mi ðe lə 'βasə] o

Passat el cementiri, a la dreta, hi ha la pista que porta als Omells i, a l'esquerra, la carretera de Maldà. Entre aquestes dues s'agafa un caminet que fa força pendent i que ens condueix a la darrera bassa que ha conegut el poble, ara eixuta. És més aviat una drecera, per anar-hi a peu o amb un animal i carregar aigua. També s'anomena *la costa de la Bassa*. Era carrerada. Abans era el camí de Maldà.

«Era; [...] por oriente con el camino de la Balsa, por mediodía ídem de Omells» (*Apeo*, 50^r); «camino de la Balsa» (*Repartiment 1942*, 127^r).

V. t. **Corrals, el camí dels*.

Bassa, el carrer de la

«a migjorn ab lo carrer que va a la Bassa, [...] a tramuntana ab la paret del castell» (*Capbr. 1574*, 54^r); «al carrer va a la Bassa, una casa» (*Capbr. 1633*, 112^v); «en lo carrer que va a la Bassa, [...] a tremuntana ab la casa y botiga de la Vila» (*Capbr. 1765*, 137^v).

És pot referir al mateix *camí de la Bassa*¹ o bé a algun carrer que acabés en aquest camí, com ara l'actual carrer Major. En qualsevol cas, estava orientat cap al sud-est del nucli urbà. Segons els diferents capbreus consultats, al voltant d'aquest carrer hi havia el corral i el forn del Senyor Comanador i també la casa i botiga de la Vila. A Fullella, per exemple, també hi ha aquest nom de carrer (Arbós 2004: 37).

Bassa, els corrals de la

«Ítem en la partida de la Coma de Fullella, [...] a tremuntana ab los corrals de la Bassa» (*Capbr. 1633*, 96^r); «los corrals de la Bassa» (*Capbr. 1669*, 76^r).

La referència segueix sent la bassa Dolç, que es trobava a l'extrem oriental del nucli urbà, una zona on hi havia corrals i potser alguna casa (V. t. **Bassa, de la*).

Bassa, el pla de la

«al Pla de la Bassa [...] cum plano de la Bassa» (*Capbr. 1510, 36^v*).

Només hem localitzat una referència al pla que pren el nom de la bassa que hi devia haver, ara desapareguda, i que actualment denomina una important partida del terme. Avui dia la referència dels parlants sempre és el nom de la partida.

V. t. *Pla de la Bassa, lo*.

Bassa, el solà de la

[lo so'la ðe lə 'βasə]

Seguint la segona citació, en què la referència és el camí de Montblanc, al nord, s'ha de referir a *la bassa Dolç*; de tota manera, la darrera ens desorienta una mica, ja que situa la vila a llevant i no pas a ponent.

«al solà de la Basa» (*Capbr. 1510, 6^v*); «al lloch apellat al solà de la Bassa, [...] a tremuntana ab lo camí que va a Monblanch» (*Capbr. 1607, 336^r*); «Ítem en la partida del solà de la Bassa, [...] a sol yxent ab la vila» (*Capbr. 1633, 128^v*).

Bassa, el tossal de la

«dit vot se féu al tossallí de la Bassa, als 26 de juliol de 1652» (*Òbits 1650, 4^v*).

El tossal de la Bassa era al final del carrer de Montblanc. El vot a què fa referència el document és el que van dur a terme els vilatans de l'Espluga Calba per agrair a la verge del Tallat que els hagués lliurat de la pesta. Sembla que hi posi *tosallí*, però la lectura no és prou clara.

V. t. *Tallat, el santuari del*.

Bassa Bona¹, la (o prop la)

«a la Basa Bona» (*Capbr. 1510, 15^v*); «prop la Bassa Bona [...], a sol ponent ab la bassa e a tramuntana ab lo camí que s va a Montblanch» (*Capbr. 1574, 20^r*); «prop la Bassa Bona, [...] una part d'un corral clos, [...] a ponent ab la bassa» (*Capbr. 1607, 340^r*); «la partida de la Bassa Bona» (*Capbr. 1717, 54^v*).

Aquesta partida es trobava al sud del camí de Montblanc i sembla que era propera al nucli urbà, perquè hi apareixen corrals; per tant, plantegem la hipòtesi que la *bassa Bona* que li dona nom sigui la mateixa *bassa Dolç*. Potser rebien aquest nom les peces de terra immediatament contigües a la bassa Bona, i el *Pla de la Bassa* abastava un espai més ampli, en direcció cap al sud. A Aspa, per exemple, també hi ha aquest nom de partida (Martín i Preixens 2005: 257).

V. t. **Pla de la Bassa [Bona], lo.*

Bassa Bona², la

«la partida de la Bassa Bona [...] a ponent ab lo camí de Belianes» (*Capbr.* 1765, 50^f).

La *bassa Bona* que dona nom a aquest tros de terra no pot ser la mateixa que l'anterior, perquè té a l'oest el camí de Belianes; per tant, novament hem de plantejar una hipòtesi, que es tracti de *la bassa Vella*.

Bassa Bona¹, el camí de la

«en la partida dita de la Torta, [...] a mitgdia ab lo camí de la Bassa Bona» (*Capbr.* 1633, 28^r); «lo camí de la Bassa Bona» (*Capbr.* 1669, 53^v); «lo camí de la Bassa Bona» (*Capbr.* 1692, 29^f).

Devia ser equivalent a l'actual *camí del Pla de la Bassa*, o potser només es deia així el ramal d'aquest camí que conduïa fins a la bassa Bona.

Bassa Bona¹, sobre la

«sobre la Bassa Bona [...], a tramuntana ab lo camí que va a Senant» (*Capbr.* 1574, 55^f); «sobre la Bassa Bona [...], a migjorn ab lo camí va a Montblanch», «sobre la Bassa Bona [...], que és la part obaga» (*Capbr.* 1607, 340^r i 416^v).

Devia ser la part obaga de la partida de *la Bassa Bona* i tenia al nord el camí de Senan i al sud el de Montblanc.

Bassa Bovera, prop la

«prope Basam Bovera» (*Capbr. 1510, 31*).

Aquest topònim és freqüent en l'àrea geogràfica de l'entorn del nostre terme municipal; posem com a exemple *la bassa Bovera* de Juneda o bé la creu de la Bassa Bovera d'Arbeca o bé *la Bassadolç* de Tàrrega³⁹. Es tracta d'una bassa per abeurar bestiar boví? O bé deriva de *bova*, variant dialectal de *boga*, que era la planta amb què es feien cadires, entre altres objectes. Coromines, quan es refereix a l'etimologia del nom del municipi de Bovera, planteja el dilema en aquests termes:

«Que pot venir dels coneguts derivats de *bou* (*bover* etc.) (sf. supra *Boera, Bouer, Boers, Boveral*) és evident; cf. especialment “*bovera*” corral on tanquen els bovins, a Lluçmajor i St. Joan de Sineu (*AlcM*). Que vingui del nom de planta també és possible puix que la variant *bova* és la que predomina en cat. occid., i en la major part del domini valencià; si bé és veritat que hi fa excepció la variant *boga*, pròpia del Maestrat (DECat II, 29a40).» (OnCat III, 108a6-14).

Finalment, després d'analitzar les característiques físiques de l'espai geogràfic en què apareix el topònim, s'inclina per la primera accepció. En el nostre cas, podem afirmar que la utilitat d'algunes basses del terme per amarrar cànem i lli ens ha aparegut repetidament en la documentació consultada, però no hem trobat cap referència a la *bova*; tampoc no hem pogut constatar, en les mencions al bestiar, que hi hagués presència de bous. No hem pogut determinar la ubicació d'aquesta bassa, perquè només disposem d'una citació, que no ens dóna cap informació al respecte.

Bassa de la Creu Grossa, al costat de l'olivar de la

«al costat de l'olivar de dita bassa, [...] a tremuntana ab lo pati de la Creu Grossa» (*Capbr. 1717, 9^v*); «al costat de l'olivar de dita bassa, [...] a tremuntana ab lo pati de la Creu Grossa» (*Capbr. 1741, 10^f*).

Devia haver-hi un olivar i altres peces de terra contigües a la bassa que es trobava vora la creu Grossa.

---

³⁹ Sans, Pau i Junyent (1014: 150), Cornudella (2012: 90) i Turull (2007: 79).

Bassa del Pebre, la

[lə 'βasə l 'peβre]

Tot i que aquesta bassa ja ha desaparegut, el nom encara es coneix. Era la partida on hi havia el molí de la Bassa del Pebre.

«partida: Basa Pebre» (*Repartiment 1942*, 216^r) «poniente, casas del pueblo; [...] partida: [...] Bassa Pobre» (*Amillar. 1945*, 62^r).

Suposem que la *Bassa Pobre* de la segona citació és un error per la *Bassa del Pebre*.

V. t. *Pebre, la bassa del*.

Bassa del Pebre, el molí de la

[lo mu'li ðe lə 'βasə l 'peβre]

El molí de la Bassa del Pebre es troba al final del carrer de Senan, quan ja sembla que hem arribat als afores de la vila, pel cantó est, al peu del mateix carrer. Havia pertangut a cal Ponç, fins que les instal·lacions farineres van passar a ser propietat de l'Ajuntament i, al cap d'uns anys, d'altres propietaris privats. El de baix no disposava de bassa pròpia i aprofitava la mateixa aigua que activava la mola del que hi havia instal·lat a sobre, de manera que podien funcionar ambdós al mateix temps. L'arquitectura del de dalt abona la hipòtesi que podria tractar-se d'un obratge del darrer terç del segle XVIII. Actualment està pràcticament colgat per la runa procedent de l'eixamplament de la calçada del camí-carrer, obra viària que també va colgar el camí que hi accedia i del qual ha quedat una part visible (Martín 2008: 114).

Bassa Salvadora, la

«a la Coma de Fullea, una peça de terra campa anomenada la Bassa Salvadora, [...] a sol yxent ab lo camí que va a Fullea, [...] e a tramuntana ab la sort de la Rectoria.» (*Capbr. 1574*, 68^r); «la partida de la Bassa Salvadora» (*Capbr. 1669*, 66^r); «la partida de la Bassa Salvadora» (*Capbr. 1692*, 36^v); «partida la Bassa Salvadora» (*Capbr. 1741*, 22^r); «la partida de la Bassa Salvadora [...] a mitgdia, a ponent y tremuntana ab terres de [...], mediant la síquia» (*Capbr. 1765*, 87^r).

Com podem veure per les afrontacions, aquesta partida era dins la Coma de Fullea, tenia a l'est el camí de Fullea, al nord-oest, la sort de la Rectoria, i era propera a la síquia.

V. t. **Salvadora, la bassa*.

Bassa Vella, la

[lə 'βasə 'βeʎə]

Actualment només dues famílies anomenen així una finca de la partida dels Graus. A la Bassa Vella de cal Ponç abans hi havia l'antiga bassa del poble, al costat de la finca de ca l'Orteu. Aquesta partida sembla equivalent a la que el capbreu de 1765 anomena *la Bassa Bona*².

«Basa Vella, [...] por oriente con el camino de Belianes» (*Apeo*, 20^r); «finca: l'Era, [...] partida: Bassa Vella», «partida: Bassa Vella» (*Repartiment 1942*, 38^r i 107^r); «Partida: [...] Bassa Vella» (*Amillar. 1945*, 32^r).

V. t. *Vella, la bassa*.

Bassa de la Vila¹, el vagant de la, o l'avagant de la Bassa de la Vila

«l'avagant de la Bassa de la Vila» (*Capbr. 1692*, 30^r); «lo vagant de la Bassa de la Vila» (*Capbr. 1717*, 35^v).

La que aquí s'anomena la bassa de la vila és *la bassa Dolç*. El significat de *vagant* aquí sembla ser el de 'comporta que s'entrevessa a un corrent d'aigua per embotir-lo o per distribuir o graduar l'aigua en les sèquies'.

V. t. **Vagant de la Vila¹, lo*.

Bassa de la Vila², el vagant de la

«un corral [...] en la partida del solà de les Forques, detrás del Molí [...], a ponent ab terra vagant de la Vila», «en la partida de la Coma d'en Marco, [...] a sol ixent ab la bassa Bona y camí de Belianes [...] y a tremuntana ab vagant de la Vila» (*Capbr. 1765*, 106^{r-v} i 161^v).

Com que en aquest cas s'esmenta la *terra vagant de la Vila*, no sembla que el significat sigui el mateix que l'anterior, de post de fusta per aturar l'aigua del rec i fer-la alçar, a fi de poder regar amb la que puja. Coromines atribueix l'aglutinació (*vagant* > *avagant*) al fet que de primer, en certes comarques, es digué *terra vagant* la que no es

cultivava. Els usuaris tallaren malament *terr' avagant*; i després, en plural se'n feu en el dret popular (pastoral, etc.) *els avagants* (DECat IX, 16a48-b54).

V. t. **Vagant de la Vila*², *lo*.

Bassals, los

[los βa'sals]

És una partida del sector meridional del terme, vora el límit amb el de Fullea, equidistant un parell de quilòmetres de cadascuna d'aquestes dues poblacions i situada al costat mateix de la carretera que les uneix. Es troben seguint la carretera de Fullea, passat el tomb del Roure, cap al sud; a l'esquerra ens queda la serra del Feliu i a la dreta, dalt al pla, els Bassals. És on hi ha les Fontetes i el camí dels Bassals.

«als Basalls» (*Capbr. 1510*, 6^v); «la partida dels Bassals» (*Capbr. 1574*, 14^v); «la partida dels Bassals» (*Capbr. 1669*, 94^v); «la partida nombrada dels Bassals» (MN 1738, 13^v); «partida dels Bassals» (*Capbr. 1741*, 76^v); «partida dels Bassals» (*Capbr. 1765*, 108^v); «Basals», «Bassals» (*Apeo*, 74^v i 100^f/71^f); «Basals» (*Repartiment 1942*, 6^f).

En altres termes municipals no gaire allunyats del nostre, trobem el mateix nom de partida, com ara Sidamon (*lo Bassal*) o bé Aspa (*los Bassals*) (Turull 2007: 79).

V. t. **Aigüera de la Bassa*, *l'*; **Camí de Montblanc*, *lo*, i *Forteular*, *lo*.

Bassals Petits, los

«finca: Bassals Petits, partida: Bassals» (*Repartiment 1942*, 329^f).

Bassals del Rallon, los

«finca: Basals Rallon, partida o paraje: Basals» (*Repartiment 1942*, 345^f).

V. *Rallon.

Bassals de Santa Maria, los

«finca: Basals Santa Maria, partida o paraje: Basals» (*Repartiment 1942*, 345^f).

Bassals, el camí dels

El camí dels Bassals és la costa del Feliu. Coincideix aproximadament amb l'actual carretera de Fullea. Abans era el camí de Fullea.

Bassassa¹, la

«al solà de les Forques, [...] a migjorn ab la Basassa de la vila», «al solà de les Forques, [...] a sol yxent ab la Bassassa, a migjorn ab lo camí que va Arbeca» (*Capbr. 1574*, 39^v-40^r i 43^v).

Com es pot veure en la citació que recollim, *la Bassassa* era a l'est del solà de les Forques i al nord del camí d'Arbeca; per tant, devia ser la mateixa que *la bassa Bona*² i, més endavant, *la bassa Vella*. De tota manera, al capbreu del 1574 també trobem el nom de *la bassa Bona*.

Bassassa², la

«la dita universitat té, davant la Vila, una peça de terra herma anomenada la Basassa [...] a migjorn y ponent ab lo camí que va Arbeca» (*Capbr. 1574*, 92^v); «la Basassa» (*Capbr. 1607*, 244^v); «la dita universitat té y posseheix una pessa de terra herma dita la Bassassa [...], en la qual lo sobredit molí està edificat y a ell contigua» (*Capbr. 1692*, 11^v); «la partida de la Basassa» (*Capbr. 1717*, 152^r); «un casal o molí d'oli, [...] dins d'una punta o pessa de terra herma dita la Balsa» (*Capbr. 1741*, 8^r).

El capbreu de 1692 ens indica que aleshores una peça de terra d'un jornal i mig pertanyent a aquesta partida era propietat municipal i que hi havia un molí d'oli edificat, amb la corresponent bassa, anomenada *la Bassassa*. Era davant de la vila i tenia al sud-oest el camí d'Arbeca. El molí per a oli, amb dues premses, ja surt al capbreu de 1607, però encara no al de 1574. El capbreu més recent, el de 1741, ja no l'anomena *la Bassassa*, sinó *la Bassa*. Sembla, doncs, que *la bassa* en qüestió sigui la del *Molí de l'Oli* i no *la bassa Bona*².

Basses, les

[les 'βases]

Sortint del nucli urbà en direcció nord-oest, la partida de *les Basses* queda a l'esquerra de la carretera dels Omellons, sota d'aquesta. L'aigua que arribava al poble des dels tres cursos majors (Aigües Vives, coma de Fullella i fondo dels Masos) feia cap a aquesta zona i servia per als horts; també per als molins de farina i les basses contigües. S'anomena, així mateix, *les Hortes* i, segons el capbreu de 1741, *lo Molí*. Actualment la partida del *Molí* o del *Coll del Molí* es considera que ve a continuació de *les Basses*, és a dir, que és més propera al terme dels Omellons. Durant els segles XVI i XVII va créixer a la vora dels rius una indústria relacionada amb els teixits i la producció d'espardenyes, a partir del conreu del lli i del cànem, que trobem esmentat a la citació del capbreu de 1717. Al llarg del segle XVII, amb la penetració als mercats de les llanes i els teixits dels Països Baixos i Anglaterra, aquesta activitat va anar minvant.

«a la partida de las Bassas, un hortet, [...] a mitgdia ab la sèquia del Molí [...]. Dins dit hort hi ha una bassa d'amerar cànem.» (*Capbr. 1717*, 12^v); «a la partida de las Bassas, [...] a mitgdia ab lo vasant de la Devesa» (*Capbr. 1741*, 14^v); «lo tros de las Bassas», «la partida de les Basses» (*Capbr. 1765*, 123^v i 214^r); «Bases» (*Apeo*, 14^r); «partida: les Basses» (*Repartiment 1942*, 5^r).

En una citació (1765) també se'n diu *el tros de les Basses*. A Vinaixa, a l'Albi (Turull 2007: 80) o bé a Vallclara (Pere 2017: 47) també trobem aquesta partida i a Ulldemolins, la dels *Canyemassos* (Pere i Amigó 1997: 139).

V. t. **Oms, los*.

Basset

«per testibus: [...] Joan Basset» (*Matr. 1636*, 5^r); «Joan Basset, çabater, [...] de Valls, [...] que, per ocasió de guerra, s'era recullit assí», any 1645 (*Òbits 1636*, 7^v).

No és l'únic personatge que apareix refugiat a la nostra vila a causa d'una guerra. En aquest cas el conflicte és la Guerra dels Segadors.

V. t. *Vinader.

Bassols

«Buscà Basols, María, vecina Mataró» (*Amillar. 1945, 87^v*).

Bassota

V. **Corralassos, los*.

Batallots

V. *Coll de B., lo*.

Batallots, el coll de

[lo 'kɔɫ ðe βatə'ɫɔts]

És damunt de la Beurada de cal Ponç, a dalt a la punta, entre el terme de l'Espluga Calba i el de Maldà.

«fins a arribar al coll de Batallots y tota serra enllà, fins a arribar al terme dels Homells de na Gaya» (*Capbr. 1765, 7^r*).

Els episodis de la història guerrera són recordats per noms de lloc per l'estil de *Coll de la Batalla* o *Coll de la Batallola*; n'hi ha d'altres, però aquests dos són els més semblants al nostre topònim (Moreu-Rey 1999: 105).

Batista

V. *Baptista*.

Batle¹

V. **Frare del B., el*.

Batle² i el Batlle

«lo Balle: el, sa muller» (*Compl. 1500, 10^v*); «Magí, [...] fill [...] de Francisco Batlle y Perera y de Maria Batlle y Sants, cònjuges, vehïns de la vila d'Arbeca [...] y refugiats en esta d'Espluga Calva per la invasió dels francesos», any 1810 (*Bapt. 1773, 218^v*); «Jaume Batlle, rector», any 1831 (*Bapt. 1824, 85^r*); «Maria Teixiné Batlle, natural de Villanueva de Bellpuig», «Antonia Camí Batlle» (*Òbits 1903, 9^r, 15, i 123^r, 18*).

La primera vegada que tenim el cognom *Batlle* documentat és un veí d'Arbeca, refugiat a l'Espluga Calba per la invasió dels francesos. Jaume Batlle va ser rector de l'Espluga Calba entre 1826 i 1830. A les Borges Blanques trobem el renom en diminutiu, *cal Batllet* (Ripollès 2006: 89).

Batlle Vell, cal

«Foren pedrins: la comare Joana Celma, muller del balle vel», any 1600 (*Bapt. 1574*, 51); «Magí Balçells, batlle vell d'est loc», any 1637 (*Òbits 1636*, 2^v); «Testimonis: Ramon Roig, dit lo Batlle Vell», any 1770 (*Matr. 1699*, 245^{r-v}); «Manuel Roig, viudo, dit lo Batlle Vell», any 1775 (*Òbits 1699*, 116^v); «Antonio Roig, *alias* Ballebell, [...] la rabal de Jesús» (*Apeo*, 187^r); «Herederos del frare del Batlle Vell» (*Repartiment 1942*, 300^v).

És un renom freqüent per aquestes contrades: el trobem, per exemple, a Senan (el mas del *Batlle Vell*), a Arbeca (casa *Batllevell*), a l'Albi (el *batlle Vell*) o bé a Ulldemolins (*Batllevell*)⁴⁰.

Batllessa, la

«Foren pedrins: [...] la Ballesa, muller de Joan Selma», any 1598 (*Bapt. 1574*, 45).

Bautista

«Rosa Chiménez Batiste» (*Naix. 1901*, 35^f, 10); «Rosa, [...] hija [...] de los consortes Manuel Jiménez y Bautista, trasquilador, de Zaragoza, y Josefa Bautista y Jiménez, natural de Reus», any 1902 (*Bapt. 1892*, 284).

Les dues grafies documentades són *Batiste* i *Bautista*.

---

⁴⁰ Vallverdú (1995: 33), Sans, Pau i Junyent (2014: 149), Amigó i Pere (2001: 450 i 1997: 114).

Bay

«Maria Puig Bay, natural de Montbrió» (*Òbits 1898*, 185^r, 12); «Maria Roig Bay», defuncions de l'any 1902 (*Spel. 40*: 4).

El patrònim *Bay* representa el color 'bai', en occità i en francès: el color bai del pelatge del cavall o del bou. El terme ve del llatí BADIUS, amb el mateix sentit, ja aplicat al cavall⁴¹.

BEC, la

[la'bek]

Era el nom de la biblioteca que hi havia després de la Guerra Civil espanyola a la sala parroquial. Es tracta d'un nom creat a base d'unes sigles que volen dir: la biblioteca de l'Espluga Calba.

Beç

«Ana Presentación Mateu Bes, [...] de Barcelona» (*Òbits 1921*, 77^v, 11).

Becgroc

V. **Jaume del B., cal.*

Becgroc, cal

['kal βek'grək]

Era una casa de la Raval, tocant a cal Tupiner.

«Josefa Balsells Bajardi (Becgroc)», matrimoni de l'any 1929; «Rosa Bacardí, de cal Bec-groc» (*Spel. 31*: 19 i 50: 17); «Pallàs, Maties, Becgroc» (*Contribució 1936*); «Ramon Balcells Bacardí, de cal Bec-groc», anys 40 (Roig 2014: 61).

L'adjectiu *becgroc* s'aplica a les persones incautes, que fàcilment declaren coses que haurien de callar (DCVB); significat completament desaparegut de la parla local. Si bé en la primera citació el cognom és *Bajardi*, és clar que hauria de ser *Bacardí*.

V. t. **Eusebio del Saltó, ca l'*; **Groc, cal*, i **Po del Groc, el*.

---

⁴¹ Astor (2002: s. v. *Bayol*) i Morlet (1991: s. v. *Bay, Bai*).

Belianes

V. **Camí de Vallbona i B., lo*; **Jaumet de B., cal*; **Vell de B., el camí*.

Belianes, el camí de, o el camí de Bellpuig [lo kə'mi ðe βali'anes] o

[lo kə'mi ðe βeΛ'puŋ]

Aquest camí surt de la carretera de Maldà i ja és terme d'aquest municipi. Comença al principi del terme, al coll del Mateu, i fa cap a la font d'en Cana i a la Torre Blanca (ambdós topònims de Maldà). Els tractors encara hi passen.

«lo camí que va a Bellpuig» (*Capbr. 1574, 85^v*); «lo camí va a Bellpuig» (*Capbr. 1607, 288^r*); «lo camí de Belianes» (*Capbr. 1633, 102^r*); «lo camí de la Spluga a Belianes», «lo camí qui va de la present vila a las Belianes» (*Capbr. 1669, 7^v i 27^v*); «lo camí de l'Espluga a les Belianes», «lo camí de Bellpuig», «lo camí de Belianes» (*Capbr. 1692, 11^r, 23^v i 45^r*); «a sol ixent ab lo camí q. ba Balianas y Maldà, a mitxdia ab lo pati del Pou», «lo camí de Balianas», «lo camí qui va a Bellpuig» (*Capbr. 1717, 5^r, 54^v i 152^r*); «lo camí qui va a Belianes y Maldà», «lo camí de Belianes» (*Capbr. 1741, 6^r i 22^v*); «lo camí de Belianes», «lo camí de Belianes y Bellpuig» (*Capbr. 1765, 50^r i 114^r*); «camino de Belianes» (*Apeo 173^r-174^r*); «camino de Belianes» (*Repartiment 1942, 38^r*).

La majoria de vegades és anomenat *el camí de Belianes*. En algun cas també se'n diu *el camí de Belianes i Maldà* o bé *el camí de Belianes i Bellpuig*.

V. t. **Maldà, la carretera de*.

Bellard

V. *Vellard*.

Bellet

«Francisco, [...], hijo [...] de [...] José Mª Vellet Català, médico, de Sidamunt, y Cecilia Cubelles Piñol», any 1921 (*Bapt. 1912, 221*); «Francisco Bellet Cubells» (*Naix. 1921, 1^r, 12*).

Les grafies enregistrades són *Bellet* i *Vellet*.

Bellmunt

[beʎ'mun]

Trobem aquest cognom el 1497 a Arbeca, Puiggròs i les Borges Blanques. Hem documentat alguns noms d'home: Agustí, Anselmo, Anton, Cristòfol, Josep (i Josep M.), Miquel, Ramon i Vicent; i també alguns de dona: Dolores, Remei, Rosa Maria de les Virtuts, Rosa (o Rosita) i Teresa. Vicenç Bellmunt i Altisent, de la CNT, va ser batlle des del 20-10-1936 fins al 5-11-1936: escollit per votació no suficient, va ser regent mentre no n'elegiren un de nou amb prou nombre de vots.

«Joan Belmunt, del loch de Puiggròs» (*Matr.* 1580, 1^v); «Teresa [...], filla [...] dels cònjuges Anton Bellmunt, de Puiggròs, y Francisca Carré», any 1844 (*Bapt.* 1824, 296); «Maria Bellmun y Carré» (*Matr.* 1880, 43^r, 2); «Antonio Bellmunt» (*Apeo*, 17^r); «Vicents Bellmunt Carré amb Maria Roig Miró», any 1903 (*Spel.* 44: 4); «Cristóbal Bellmunt Altisen», any 1914 (*Naix.* 1913, 35, 19); «Bellmunt Queralt, José Maria», any 1933 (*Bapt.* 1912, 396); «Miguel Bellmunt A.», «José Bellmunt Altisent», «Herederos Cristóbal Bellmunt» (*Amillar.* 1945, 4^v, 14^v i 71^r) «Ramón Miró Bellmunt» (*Naix.* 1945, 55^v, 9).

Només en una ocasió hem anotat el no sense la consonant final muda: *Bellmun*.

Bellpuig¹

V. *Belianes, el camí de*; **Vilanova [de B.], el camí de*.

Bellpuig²

[beʎ'puʃ]

Bellpuig es troba a uns vint quilòmetres de l'Espluga Calba, en direcció cap al nord. S'hi va per la carretera de Maldà.

«fiel copia siguienrte de n° 10º, cuyo original existe en poder del distinguido Antonio Soler, notario de Bellpuig» (*Plet* 1807).

Bellpuig, la creu [del Camí de]

«la creu de Bellpuig, junt ab lo camí que travesa al d'Arbeca als Homells de na Gaya.» (*Capbr.* 1717, 4^v); «la creu del Camí de Bellpuig» (*Capbr.* 1741, 5^v); «la creu de Bellpuig, junt ab lo camí que travessa al d'Arbeca y va als Homells de na Gaya» (*Capbr.* 1765, 7^r).

Podria ser la creu Grossa, perquè Bellpuig es troba en aquella direcció. Les creus moltes vegades són una supervivència de senyals de domini o de límits de dominicatura (Amigó 2005: 125).

Benavent

«Pere Venavent, de Sant Martí de Maldà, y Antònia Balsella», any 1597 (*Matr.* 1580, 6^r).

Benet

[be'net]

Trobem aquest cognom el 1358 a Tarrés. Hem documentat alguns noms d'home: Antoni, Jaume, Josep, Tomàs i Salvador; i també un parell de dona: Maria i Rosa. Actualment una sola persona el du de primer cognom.

«Francesch Benet [...] fill de Ventura», any 1635 (*Bapt.* 1624, 27^r); «Tomàs Benet Vives, natural de Rocallaura» (*Òbits* 1918, 37^r, 34) «Jaime Sesplugues Benet», «Jorge Sesplugues Benet», «Ramona Sesplugues Benet», «Encarnación Sesplugues Benet» (*Naix.* 1934, 38^r, 27; 98^r, 1; 117^r, 11, i 148^r, 6); «Salvador Benet», «Jaime Benet T.», «Antonio Benet S.» (*Amillar.* 1945, 15^v, 31^v i 36^v).

Bepa del Jaume, ca la

«Cristòfol Roitg, *alias* Bepa del Jaume» (*Recanasió* 1846).

Bepet, cal

['kal βe'pet]

Cal Bepet era una casa del carrer de Santa Maria.

«José Gaya, *alias* Bepet, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 211^t).

Bepiló, el

«Joseph Roig, menor, dit lo Bepiló» (*Hospital* 1730, 16^v); «Joseph [...], fill [...] de Joseph Roig, dit lo Bepillo», any 1775 (*Bapt.* 1773, 15^t).

Aquest renom sembla que prové d'una forma afectiva formada sobre un hipocorístic. El fet que les dues grafies que hem anotat siguin diferents (*Bepilo* i *Bepillo*) no ens permet esbrinar si es tracta del sufix diminutiu castellà o aragonès *-illo*, o bé del més autòcton *-ó*.

Bepo, cal

[ˈkal ˈβepo]

Era una casa de l'avinguda de Pau Casals, al costat de l'actual ajuntament. La documentació ens indica que els de cal Bepo havien tingut anteriorment un parell de cases: l'una a la plaça de l'Església i l'altra al Torrent.

«José Balsells, *alias* Bepo, [...] plaza Mayor, [...] por atrás con la calle de Santa Maria. [...] Otra en el Torrent.» (*Apeo*, 105^r).

Berard

«Johan Berart», «Jaume Berar» (*Fog. 1497*: 292); «Joannes, Peris, Jacobus Berart», «Tecla Berarda, ville de Fullede» (*Capbr. 1510*, 2^v i 35^v); «Baltezar Berart» (*Fog. 1553 II*: 295); «Foren padrins: [...] Margarida Berrarda», any 1582 (*Bapt. 1574*, 14); «Margarida Berarda», any 1581 (*Matr. 1580*, 2^v); «Foren padrins: Pasqual Berart», any 1583 (*Bapt. 1574*, 17); «cassa de Pere Berart», «cassa de Joan Berart» (*Roser 1600*, 6^v i 17^v); «Pere Berart» (*Capbr. 1607*, 226^v); «Jaume Berrat, de Fullede» (*Matr. 1625*, 36^r); «Pere Berart», «per mossèn o lo reverent Miquel Berart, prebere Benet de Sant Miquel de Barcelona, y son pare, Gerònim Berart» (*Fund. 1774*, 54^r, 32, i 77^r, 39).

Hem documentat alguns prenom masculins amb aquest cognom: Baltasar, Baltasar Benet, Gabriel, Jacob, Jaume, Joan, Magí Joan, Pasqual, Pere i Pere Joan; i també alguns de femenins: Esperança, Jerònima, Jerònima Andreua, Margarida, Paula i Tecla Úrsula. Ens apareix, així mateix, la forma feminitzada *Berarda* (i en un cas: *Berrarda*). El trobem, per exemple, documentat a l'Albi el 1389 (Amigó i Pere 2001: 118-119) i a les Borges Blanques (els *Pobills Berardons*) (Ripollès 2006: 170). La grafia enregistrada és, majoritàriament, *Berart*; un cop trobem *Berar* i un altre, *Berrat*.

Beraret

«un fill de Pere Beraret [...]. Fonch nominat Baltezar», any 1598 (*Bapt. 1574*, 47).

Tot i que *Beraret* està utilitzat com a llinatge, és evident que és el diminutiu de *Berard*, perquè el mateixos personatges, Pere i Baltasar, duen en altres ocasions aquest cognom. És per això que l'anotem com a renom.

Berenguer

«Margarida Serra Berenguer» (*Òbits 1894*, 67^r, 44); «Rosa Bellmunt Berengué, [...] d'Arbeca» (*Matr. 1939*, 83^r, 14); «Maria Dolores, [...]. Es hija de [...] Francisco Berengué Medina, pastor, y Rogelia Mondejas Moreno, naturales de Maldà y Zarafuel», any 1943 (*Bapt. 1935*, 6^v).

Hem anotat dos prenom: Francisco i M. Dolores; i un ofici, el de pastor. Caigut en desús com a tal, el prenom *Berenguer* ha perdurat com a cognom. Les grafies anotades són: *Berengue* i *Berenguer*, amb accent o sense.

Bérenguier

«portaren lo cadàver de Ramon Bérenguier, soldat de cavall de la companyia del mosihur Munistrol, tercio del mosihur Sant Symon», any 1646 (*Òbits 1636*, 8^r).

Ramon Bérenguier era un soldat francès; és per això que hem escrit el seu cognom amb l'accent que porta en la seva llengua. Novament apareix un personatge que podem relacionar amb el conflicte bèl·lic de la Guerra dels Segadors.

V. t. *Vinader.

Bergós

V. *Vergós.

Berguedà

«Jacobo Bergadà, rectore dicti loci» (*Perg. 1448*); «Isabet Pelliçó, donsenlla, filla [...] de Maria Magdalena Bergadà [...], de Senant», any 1745 (*Matr. 1699*, 204^r); «Pau Obach, fadri, pagès, [...] fill [...] de Francisco Obach, pagès, difunt, y de Magdanena [...] Bergadà», any 1821; «Anna Maria Bergadà, donsenlla, de Rocallaura, filla [...] de Ramon Bergadà y Úrsula Cairot», any 1841 (*Matr. 1791*, 66^{r-v} i 153); «Antonio Bergadà» (*Apeo*, 176^r); «Miquel Cairot Bergadà» (*Òbits 1894*, 9^r, 12); «Antonio Miró Bergadà, natural de Maldà» (*Òbits 1898*, 92^r, 2).

Apareixen dos noms d'home: Antonio i Jaume (llatinitzat en Jacobo); i també dos de dona: Anna M. i Magdalena L'única grafia documentada és *Bergadà*.

Bernadic

«Luisa Cortada Bernadich, [...] de Montmajor, provincia de Barcelona, [...] de profesión religiosa» (*Òbits 1944*, 26^v, 2).

És un llinatge que el DCVB localitza a Barcelona, Cardona, Castelladral, Gironella, Manresa, Montmajor, etc., procedent de la forma diminutiva del nom propi d'home *Bernat*; en canvi, Moll (1982) no el conté. A Cotlliure està força documentat *Bernadi* (Peytaví 2010: annex 1) i a Occitània trobem la forma *Bernady* (Astor 2002: s. v. *Bernard*).

Bernat

«Petrus Bernardi, presbiteris» (*Visita 1450*, 108^r); «Anthoni Bernardi» (*Capbr. 1510*, 17^v); «Joan Bernat» (*Fog. 1553 II*: 295); «Foren pedrins Bartomeu Bernat i sa filla Speransa», any 1584 (*Bapt. 1574*, 21); «Sisíllia Barnada, dels Homelons», any 1625 (*Bapt. 1624*, 2^r); «testimonis: Thomàs Bernat Farrer», any 1762 (*Matr. 1699*, 228^v); «Balthesar Bernat» (*Celebr. 1766*, 40^r); «Francisco Sant Feliu Barnat»; «Joseph Santfeliu y Barnad», any 1821; «Ramon Sanfeliu y Bernad», any 1884 (*Bapt. 1773*, 207^r, 289^v i 307^r); «Maria Cunillera y Bernat» (*Òbits 1872*, 2^r, 6, 53); «Francisca Bernat y Vives, natural

d'Omellons» (*Òbits 1875*, 17^r, 11); «defuncions: [...] Bernat Teixidó, Antònia», any 1903 (*Spel. 44*: 4); «Miquel Roure Bernat» (*Repartiment 1942*, 342^r).

Trobem aquest cognom el 1358 a Vinaixa, el 1497 a l'Albi i el 1553 a Vinaixa (*Fog. 1358, 1497 i 1553*). Hem documentat els següents prenom d'home: Antoni, Baltasar, Bartomeu, Joan, Josep i Tomàs; i també alguns de dona: Antònia, Cecília, Esperança, Francisca, Josepa, Maria i Rosa. De professions, hem localitzat, a més de la de pagès, la de ferrer. *Bernat*, que en germànic volia dir 'ós fort' o 'fort com un ós', s'ha transmès modernament sobretot a través del santoral cristià, pel prestigi del sant que duia aquest nom.

En les dues primeres citacions el cognom està declinat en genitiu, *Bernardi*. El document de 1450 està redactat en català, però conté fragments en llatí; el de 1510 està escrit íntegrament en la llengua clàssica. En tots dos textos hi ha noms propis que llatinitzats i d'altres que reflecteixen la llengua popular, això és, la forma vulgar. En cap dels dos manuscrits hem d'esperar que la gramàtica s'adeqüi a les normes clàssiques. Així, en el primer el prenom està en nominatiu (*Petrus*) i en el segon, en català (*Anthoni*). Les grafies anotades són: *Barnad*, *Barnat*, *Bernad* i *Bernat*; i la llatinitzada i declinada en genitiu *Bernardi*. Destaquem la forma feminitzada *Barnada*.

Bernaus

«Maria Camps, viuda deixada del quòndam Joan Camps, del Palau d'Angresola, [...] filla [...] de Joseph Bernaus, [...] d'Auriola, bisbat d'Urgell», any 1818 (*Matr. 1791*, 56^r).

Bernet

V. *Vernet.

Berniol

«José Berniol Mata, soltero, labrador, [...] de San Martí de Maldà» (*Matr. 1895*, 83^r, 1).

Es tracta d'una forma d'origen germànic amb un primer element *Bern-*, 'ós', present en altres formes com ara *Bernat*, *Bernadell*, *Bernal*, etc. Pot tenir doble terminació *-ol* i *-al*, com en *Ermengol* i *Ermengual* (Moll 1982: 98).

Berri

«morí Ramon Verri, fadrí, pagès, natural de Ciutadilla, en casa de Lorens Balçells», any 1643 (*Òbits 1636*, 6^r).

El cercador de noms de família francesos localitza tant *Verri* com *Berri* (www.geopatronym.com). El llinatge francès *Berri* és un nom ètnic que designa la persona originària del Berry, província de la França central entre els departaments de Cher i de l'Indre, i part dels de l'Indre i Loira i del Loir i Cher⁴².

Bertran

«Ego Raimundus, comes Barchinonensis et princeps regni Aragonensis, facio hanc kartam donationis tibi, [...] Guillem Bertran», any 1148 (Bofarull 1849: 57); «en Pere Bartran, de la villa de Valls», any 1582; «Antoni Bertran, de les Borges», any 1596 (*Matr. 1580*, 1^v i 5^v); «Pedro Riba Bertran, [...] jornalero, natural de Sans, provincia de Barcelona» (*Matr. 1919*, 56^f, 8).

Guillem Bertran un va ser dels primers habitants de la vila, quan el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, els donà la carta de població. Les dues formes anotades són: *Bartran* i *Bertran*.

Besora

«Ramon Boldú, fadrí, pagès, fill [...] de Ramon Boldú, pagès, y de Bonaventura Boldú y Besora, [...] de Terrés», any 1798; «Joseph Boldú y Besora, fadrí, pagès», any 1816 (*Matr. 1791*, 14^r i 50^r); «Ramón Besora Mir, [...] labrador, [...] de Fulledda» (*Matr. 1919*, 27^r, 27); «Besora Duch, José» (*Contribució*, 73^r).

---

⁴² Morlet (1991: s. v. *Berry*, *Berri*) i GEC (s. v.).

Bessó i cal Bessó

[ˈkal baˈso]

És a la Raval, una casa tota sola davall de la fàbrica, al final del carrer, al camí cap al cementiri, sota de cal Colau. Darrere hi tenien era i pallissa. A més de fer-hi vi, tenien cabres, bous i conills, i pou per als corrals. Aquestes instal·lacions han quedat en desús, perquè cap fill ha continuat el treball agrícola. *La granja del Bessó* era al tomb del Cerdà, al Torrent.

«Joseph [...], fill [...] d'altre Joseph Bota, dit lo Bessó», any 1764 (*Òbits 1699*, 73^r); «Joseph Bota, dit lo Bessó, pagès», any 1770 (*Òbits 1699*, 97^v); «Jerònim Basó Miró, soltero, labrador, [...] de Omellons» (*Matr. 1895*, 52^r, 3); «Jayme Teixidó, *alias* Besó, [...] Aspilàs» (*Apeo*, 36^r); «Pilar Besó Roig, natural d'Omellons» (*Òbits 1912*, 23^r, 25); «Jesús Orteu (Bessó)» (Poca 2017: 192).

Tot i que la família suposa que alguns avantpassats eren germans bessons, per a Joan Veny la procedència de l'antropònim tant pot ser *BISSONE, 'doble', que prengué el sentit de 'germans bessons', com *Bas*, amb el sufix *-ó*, llinatge molt freqüent a l'edat mitjana (Veny 1996: 74). Com a nom de casa, el retrobem en diverses poblacions, com ara l'Albi, Ulldemolins (Amigó i Pere 1997: 118 i 2001: 122), el Vilosell (Pere 2006: 66) o bé Sant Pere de Riudebitlles.

Beurada

V. *Abeurada, l'.

Beurades, el camí de les

«camino de las Beuradas» (*Repartiment 1942*, 247^r); «mediodía, acequia [...]; norte, camino Beuradas» (*Amillar. 1945*, 69^v).

Biel, cal

«Ramon Castañé, *àlies* Biel» (*Recanasió 1846*); «Ramón Castañé, *alias* Biel, [...] calle de Santa María» (*Apeo*, 80^r).

Aquest renom prové del sobrenom del propietari de la casa, probablement format sobre la forma hipocorística de *Gabriel*.

Bierge

«Juan Bierge González», «Antonia [...] Bierge González» (*Naix. 1901*, 147^r, 19 i 194^r, 11); «Juan, [...] hijo [...] de los consortes Hernán Bergié Barber y Antonia Dorotea González Taujís, natural el primero de Lérida y la segunda de Esterri de Aneo, y ambos maestros públicos de esta villa», any 1905; «Vierge González, Antonia Dorotea», any 1907; «Vierge González, Francisca», any 1910 (*Bapt. 1892*, 341, 365 i 417); «Francisca Bierge González, [...] compareció don Hernán Bierje Barber, natural de Lérida [...], maestro [...], padre de la misma», any 1910 (*Naix. 1907*, 92, 14).

El pare del Joan i de l'Antònia Bierge González, anomenat Hernán Bierge Barber, de Lleida, era mestre de la vila. Etimològicament es pot relacionar amb el municipi aragonès de la província d'Osca, al Somontano. Està documentat com a cognom al Sarrablo i a la ciutat de Saragossa des del 1633, i a Abiego des del 1729. També existeix en francès⁴³.

Billard

«Teresa [...], filla [...] de Baptiste Billart, pagès, y d'Antònia Billart y Sabaté», any 1818 (*Bapt. 1773*, 270^r).

Es pot relacionar aquest cognom amb la forma *Billard*, del francès meridional (Morlet 1991:108), però també podria ser una variant més de *Vellard*, àmpliament documentat a la vila.

Bimet

«Ramona Escofet Bimet, [...] hija legítima de don Enrique Escofet Valentí, natural de Sant Andreu de la Barca» (*Naix. 1901*, 37^r, 12); «Ramona, [...] hija [...] de [...] Enrique Escofet y Balantí, [...] y de Mercedes Vimet, y Valls, natural de Ciutadilla», any 1902 (*Bapt. 1892*, 285).

---

⁴³ http://www.enciclopedia-aragonesa.com/voz.asp?voz_id=12608 i Morlet (1991: s. v.).

Ni el DCVB ni Moll (1982) no recullen *Bimet* com a llinatge català. El geolocalitzador de noms de família francesos el situa en uns quants departaments, sobretot del sud d'aquell país (www.geopatronym.com). En aquell idioma *Bimet* és un derivat, del sud, de *Bimier* (Anjou) o *Bimié* (S.O.). Es tracta d'un nom relacionat amb l'ofici de pastor; representa un derivat de l'adjectiu BIMUS, 'dos anys', i designa un animal de dos anys (Astor 1991: 109).

Binèfar

«Raymunda Torroja, donsellà, filla [...] de Miquel Torroja, pagès, de Ciutadilla, y d'Antònia Binefa», any 1755 (*Matr. 1699*, 213^v-214^r).

Segons Moll (1982) *Binefa* ve de *Binèfar*, nom d'una vila de la comarca de la Llitera.

Biosca

«Maria Biosca B.» (*Amillar. 1945*, 40^v).

Bisbe, el

«Francesc Arbós, dit lo Bisbe» (*Capbr. 1633*, 193^v).

Biscarri

«los pubills d'en Biscarri», «confessió d'en Montserrat Biscarri, pubill, feta per Andreu Biscarri, son honclo» (*Capbr. 1574*, 94^v i 95^r); «Andreu Biscarri, jurat del loch de Fullea» (*Capbr. 1633*, 166^v); «Maria Valls y Biscarri, muller de Ramon Valls», any 1694 (*Òbits 1685*, 11^v, 8).

L'Andreu Biscarri tenia propietats a l'Espluga Calba, però era de Fullea, igual que el seu nebot Montserrat. Era el que menava les terres de la sagristia de Fullea. La veu euskera *bizkar(r)-a*, 'turó, tossal', apareix amb molta freqüència en la toponímia hispànica i basca, com ara el poblet de Biscarri, agregat al municipi de Benavent, a la

Conca de Tremp. El DCVB el conté com a llinatge català, però Moll (1982) no (DAE: s. v. *Vizcarra*).

Bise

V. *Visa.

Biure, cal

[ˈkal ˈβiwre]

És una casa de la Raval. Una inscripció a la façana ens indica que la construcció és de 1786.

«Pere Andreu, àlies Andreu del Viure» (*Recanasió 1846*); «Joan Andreu, “Viure”», casament de l’any 1900 (*Spel. 23: 17*); «Biure», «Sesplugues, àlies Viure» (*Contribució 1936*).

Bizkar

«Celestino Arteta Vizcar, [...] de Vidaure (Navarra)» (*Matr. 1939, 78^r, 9*).

La grafia tradicional *Vizcar* correspon a l’acadèmica actual *Bizkar*, del llinatge d’origen basc que hem documentat anteriorment com a *Biscarri*. Amb la forma *Vizcarra* es troba repartit per Espanya, però amb poca freqüència, si bé és recurrent sobretot a Viscaia (allí amb la grafia *Bizcarra*)⁴⁴.

Blanc¹

V. *Mas B., lo*; **Tossalet B., la serra del*.

Blanc²

«Francisco Badia y Blanch, comerciante, [...] y Josefa Balcells y Riera» (*Matr. 1880, 23^r, 8*).

---

⁴⁴ https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?testua=Vizcar&option=com_eoda&Itemid=793&lang=es&view=deiturak&bila=bai i DAE (s. v. *Vizcarra*).

Blanc, el mas, o el mas de la Vila

«un mas ab sa heretat [...] al Mas Blanc», «al Mas Blanch, [...] un corral que antigament ere masia» (*Capbr. 1574*, 24^r i 95^v); «Ítem en la partida del Mas Blanch, [...] a sol yxent ab lo camí de Vinaixa y ab lo mas de la Vila» (*Capbr. 1633*, 72^v); «Ytem en la partida del Mas Blanch, [...] a sol ixent [...] ab lo mas de la Vila, a mitgdia ab l'hortet de la Vila» (*Capbr. 1669*, 11^v); «lo tros de la Coma del Pou, que és envers lo mas o qui va al mas Blanch» (*Fund. 1774*, 126^r).

A la primera citació apareix la masia, de què ja no hi ha constància i que donà nom a una partida i un cim importants del terme, entre d'altres elements. Aleshores era propietat de Montserrat Teixidor. No queda clar si el 1574 encara existia. A la segona veiem que la partida que ara es coneix com *lo Mas* fa referència al *mas Blanc*. Coromines titlla d'“adotzenats” els *Mas Blanc* dels nostre territori, és a dir, que és un topònim que es retroba arreu (OnCat III, 46a-20b).

V. t. *Mas Blanc, lo*.

Blanc, el tossalet, o el tossal Blanc

«ab lo camí que va a Maldà, [...] a tremuntana ab l'aiguavessat del tossal», «als Espilars, [...] a tramuntana ab lo tossal» (*Capbr. 1574*, 34^v i 65^v); «a la partida dels Espilars, [...] a tremuntana ab ayguavessant del tossalet Blanch» (*Capbr. 1717*, 18^f).

Suposem que el tossal a què fan referència les dues primeres citacions és el mateix que el tossalet esmentat a la tercera.

V. t. **Tossalet Blanc, la serra del*.

Blancafort, el carrer de

«vico quo itur a Blanchafort» (*Capbr. 1510*, 15^r).

Blancafort es troba en direcció cap al sud-est, per tant, aquesta citació pot ser que es refereixi a l'actual carrer Major.

Blaset, cal

[ˈkal βlaˈzet]

Era una casa de la Raval, davant de cal Bec-groc, on hi va haver un molí d'oli.

«Blas Torres, Blaset: [...] casa, calle de Fullea» (*Apeo*, 116^f); «Antònia, de cal Blaset», «Higini Torres Martorell, [...] Blaset» (*Spel.* 27: 15 i 32: 6); «Josep Balcells Sardà (Blaset)», any 1920 (Poca 2017: 104); «Josep Torres Martorell, de cal Blaset», anys 1936-39 (Roig 2014: 63).

Blasi i cal Blasi

[ˈkal ˈβlazi]

Els noms documentats amb aquest cognom són: Bonaventura, Antònia i Rosa. Quant a professions, hem enregistrat la de moliner. Jaume Torres, dit el Blasi, era batlle de la vila, quan començaren les obres d'edificació de l'església nova, el 1777. *Cal Blasi* o *ca l'Ignasi del Blasi* o *ca l'Ignasi del Sastre* és al carrer Major. L'Ignasi que va donar nom a la casa, sastre de professió, era de cal Cerdà, de la Placeta. Els actuals propietaris no viuen al poble.

«Joseph Torres, dit lo Blasi» (*Hospital 1730*, 8^f); «Rosa Blasi, doncella, filla [...] de Joseph Blasi, pagès, y de Maria Vila, [...] de Prexana», any 1746 (*Matr.* 1699, 204^v-205^f); «Joseph Torres, dit del Blasi», any 1792 (*Roser 1731*, 10^f); «una filla [...] de Ramon Rubí, [...] y d'Antònia Rubí y Blasi: [...] Maria», any 1797 (*Bapt. 1773*, 147^v-148^f); «Jaume Torres, dit lo Blasi», any 1814 (*Confirm.* 1797, 316^v, 100); «Bonaventura Blasi, moliner, del poble de Preixana», any 1824 (*Matr. 1791*, 71^f); «Josefina Camprubí y Blasi» (*Òbits 1880*, 62^r, 19); «Jayme Torres, *alias* Blasi, [...] plazeta del Estrada» (*Apeo*, 182^f); «Jaume Torres, dit lo Blasi», any 1777; «l'Ignasi Blasi» (*Spel.* 0: 13 i 26: 16); «Sardà, Ignaci, *àlies* Blasi», «Ignasi Blasi» (*Contribució 1936*).

Blasi del Tet, cal

[ˈkal ˈβlazi l ˈtet]

Era una de les cases que van volar durant la Guerra Civil espanyola, a l'actual avinguda de Pau Casals, al costat de cal Mony. Al tros que queda de l'antiga porta d'entrada hi ha gravats a la pedra els dibuixos d'unes tisores i una planxa, indicant l'ofici de sastre d'algun antic estadant; també hi figura una data: 1832.

«Blasi Pons Vallverdú, de cal Blasi del Tet», any 1940 (Roig 2014: 39).

V. t. *Caigudes, les cases*.

Blázquez

«Magdaleno Galvey Blázquez (soldat), [...] a conseqüència d'una ferida greu de metralla» (*Òbits 1934*, 77^r, 16).

Boada

«Joseph Boada, prebere regent» (*StMiquel 1730*, 51^r); «Boada y Orteu, Mercedes», any 1882 (*Bapt. 1881*, 22^v)

Boet, cal

[ˈkal βo'et]

«Antonio Miró, *alias* Baet, [...] calle de Fullea, [...] por de frente con calle de Sanan y por atrás con calle de Fullea. [...] Otra calle de Fullea.», «Ramon Miró, *alias* Boet, [...] calle de Fullea, [...] por atrás camino de Herederos» (*Apeo*, 170^r/117^v i 215^v-216^r).

Hem localitzat com a mínim dues cases que es deien *cal Boet*, totes dues al carrer de Fullea —no sabem si la d'Antoni Miró i la de Ramon Miró eren la mateixa. Tot i que no hem documentat el cognom *Boet* a l'Espluga Calba, el topònim sembla que hauria de derivar d'algú anomenat així.

Bofarull

[bofə'ruʎ]

Actualment tres persones a la vila es diuen Bofarull de primer cognom.

«Teresa Bufurull, natural de Maldà y pagès» (*Òbits 1880*, 66^r, 22); «Antonio Bofurull Andreu, natural de Maldà» (*Òbits 1894*, 93^r, 23); «José Miró Bofurull, soltero, labrador, [...] de Rocafort de Queralt» (*Matr. 1908*, 34^r, 12); «Bofarull Obiols, Cristina» (*Padró 2013*, 2).

Les grafies enregistrades són: *Bofarull*, *Bofurull* i *Bufurull*.

Bofill

«Duran Bofill, Julio» (*Contribució*, 127^b).

Bogeres, el

[lo βo'zeres]

Renom d'una persona de la vila.

Boig

V. **Ramon B., el*.

Boix

«Teresa Boix, [...] filla [...] de Joan Boix y de Maria Palau, cònjugues, pagesos [...], de Terrés», any 1827 (*Matr.* 1791, 77^f).

Boixader

«Josefa, [...] hija [...] de [...] Rosa Clota y Buxadé, de Perefita», any 1909 (*Bapt.* 1892, 394).

Bolbena

«José Oriol Bulbena Sans» (*Naix.* 1927, 42^f, 2); «José [...]. Es hijo legítimo de Orestes Bulbena Masferrer (artista), natural de Barcelona, y Virginia Sans Oliveres», any 1931 (*Bapt.* 1912, 362); «Inés Bulbera M. [...] Arestes Bulbera M.», «J. Arestes Bulbona» (*Amillar.* 1945, 51^v i 77^v).

El cognom *Bolbena*, documentat al Rosselló⁴⁵, significa, en occità, ‘terra siliciosa que prové d'al·luvions’ i ha donat lloc al cognom francès *Boulbène* o bé al topònim *Laboulbène* (Morlet 1991: 128). Les grafies anotades són: *Bulbena*, *Bulbera* i *Bulbona*.

---

⁴⁵ Peytaví (2010: annex 1, i annex 3, núm. 2801).

Boldú

[bol'ðu]

Trobem aquest cognom el 1497 a les Borges Blanques i Arbeca (*Fog. 1497*), el 1526 a Fullella (Arbós 2003: 41) i el 1553 a Arbeca (*Fog. 1553*). Apareixen tres noms d'home: Joan, Josep i Ramon; i també un de dona: Maria. Quant a professions, a part de la de pagès, hem documentat la de sastre.

«Joan Boldú, del Palau», any 1593 (*Matr. 1580, 5^r*); «Theresa [...], filla [...] de Ramon Matheu y Maria Matheu y Buldú, sastres», any 1791 (*Bapt. 1773, 103^v*); «Ramon Boldú, fadri, pagès, fill [...] de Ramon Boldú, pagès, y de Bonaventura Boldú y Besora, [...] de Terrés», any 1798; «Magí Matheu y Boldú», any 1820 (*Matr. 1791, 14^r bis i 64^{r-v}*); «Joseph Matheu y Boldú», any 1805 (*Confirm. 1797, 311^v*); «José Boldú» (*Repartiment 1942, 222^v*).

Probablement amb el mateix origen que *Besalú*, del cèltic BISULDUNUM, el llinatge *Boldú* es retroba en força topònims d'aquestes contrades: el d'un poble agregat a la Fuliola; a Fullella (*l'Era del Boldú*, documentat el 1763 i que ara s'anomena *del Tilló*); a Montgai, *el bosc de Boldú*, o a Arbeca, *els pins del Boldú*⁴⁶. Hem anotat un sol cop la grafia *Buldú*. Remarquem que en la documentació hi ha un exemple de neutralització de la vocal velar seguida d'una *u* tònica: [bul'ðu].

Boleda¹

V. *Mare Candelària B., la plaça de la.*

Boleda²

«Antoni Joan Boleda, fadri, pagès, [...] de Guimerà», any 1693 (*Matr. 1650, 42^r*); «Maria [...] Boleda, filla de Joan Boleda, pagès, [...] y Joana Boleda y Balsells», any 1695 (*Bapt. 1685, 22^v, 1*); «Joana [...], muller de Joan Boleda», any 1724 (*Òbits 1699, 17^r*); «Paula Boleda», «Pau Boleda» (*Capbr. 1765, 177^r i 187^r*); «Foren padrins: [...] Antònia Boleda», any 1775; «Maria Boleda y Vives», any 1777 (*Bapt. 1773, 16^v i 24^r*); «Foren padrins: [...] y Raimunda Boeda y Nogués», any 1832; «Joan [...], fill [...] de Joseph Boleda, [...], y Rosa Jordana», any 1842 (*Bapt. 1824, 107 i 279*); «Mariano Boleda», «Manuel Boleda» (*Apeo, 13^r i 157^r*); «Ramona Boleda Roig» (*Matr. 1908, 19^r, 4*);

⁴⁶ Moll (1982: 132), Turull (2007: 81), Arbós (2003: 72) i Satorra (2003: 174).

«Cristóbal Balsells Boleda», «Macario Boleda», «Francisco Roig Boleda»
(*Repartiment 1942*, 28^r, 39^v i 223^r).

Amb aquest cognom apareixen els següents noms d'home: Antoni Joan, Joan, Josep, Manuel, Marià, Pau i Ramon; i també els següents de dona: Antònia, Candelaria, Concepció, Dolores, Encarnació, Llúcia, Magdalena, Margarida, Maria, Matildes, Paula, Ramona (i Raimunda), Rosa i Úrsula. A part de l'ofici de pagès, hem documentat el de veterinari. El juny del 2002 es va atorgar el títol de filla adoptiva de la vila amb caràcter pòstum a la mare Candelaria Boleda i Balsells (l'Espluga Calba 1863 - Madrid 1942), cofundadora de la congregació de les Religioses Concepcionistes Missioneres de l'Ensenyança, i el dia 25 d'agost es van celebrar una sèrie d'actes en memòria seva, un dels quals va consistir a posar el seu nom a una placeta nova.

V. t. *Escacs, la plaça dels*.

Bolló

«Joseph, [...] fill [...] dels cònjuges Bonaventura Roselló y Magdalena Bulló, de Montblanch», any 1865 (*Bapt. 1858*, 107^v); «Mercè Maré Buyó, natural de Vimbodí» (*Òbits 1894*, 98^r, 28).

El *Buyó* documentat és un *Bulló* que reflecteix la pronúncia ioditzant. Peytaví el documenta a bastament a la Catalunya Nord i el remet a la forma *Bolló* (Peytaví 2010: annexos 1 i 3, núm. 836), catalanitzada, de la ciutat francesa de *Bouillon* (DCVB: s. v. *Bulló*).

Boltó

«Joseph Cornet, fadrí, mestre de cases, fill [...] d'Isidro Cornet, pagès, y d'Úrsula Cornet y Voltó, [...] de Vinaixa», any 1790 (*Matr. 1699*, 328^v).

L'única grafia enregistrada és *Voltó*.

Bona

V. **Bassa B., la*.

Bona, cal

[ˈkal ˈβonə]

És una casa del carrer de Fulledda. La persona que rebé el renom era l'encarregat del cinema de l'Espluga Calba. Es veu que quan li preguntaven sobre la pel·lícula que properament es projectaria, responia invariablement que era bona. Abans havia estat *ca la Ramona del Cerdà*.

Bona, la bassa

«al Comellar d'en Marco [...] a sol ponent [...] ab la bassa Bona» (*Capbr. 1574, 22^v*); «la bassa Bona» (*Capbr. 1607, 290^f*); «la bassa Bona» (*Capbr. 1669, 54^v*); «la bassa Bona y al camí de Maldà» (*Capbr. 1692, 30^f*); «ab la bassa Bona y ab lo camí de Balianes» (*Capbr. 1717, 35^v*); «a la Coma d'en Marco [...] a sol ixent ab la bassa Bona y camí de Belianes [...] a tremuntana ab vagant de la Vila» (*Capbr. 1765, 161^v*).

Les afrontacions la situen prop del Comellar d'en Marcos, del camí de Maldà (o de Belianes). És, doncs, la bassa que hi havia sortint del poble per la part nord, abans d'arribar a la creu Grossa. Suposem que és la que també s'anomenava *la bassa Bona* — amb la corresponent partida: *la Bassa Bona*²—, *la Bassassa* i *la bassa Vella* — amb la corresponent partida: *la Bassa Vella*— Trobem el mateix topònim en altres viles properes, com ara Arbeca (Satorra 2015: 126), Maials o Bellaguarda (Martín i Preixens 2005: 111). Suposem que el nom li ve del fet que devia ser d'aigua potable.

V. t. **Bassa Bona, la, i Pla de la Bassa [Bona], lo*.

Bonanat

«Gabrelis Bonanat» (*Capbr. 1510, 9^v*).

Bonastre

«Thomàs Bonastra, rector de lla peroquial isgléssia de lla Spluga Calva» (*Bapt. 1624, 2^f*); «lo senyor rector Thomàs Bonastre» (*Capbr. 1633, 34^v*); «per mort del reverent Thomàs Bonastre», any 1636 (*Matr. 1625, 36^f*).

Tomàs Bonastre va ser rector de l'Espluga Calba entre 1615 i 1635. Morí el 5 de maig de 1636. Les grafies anotades són: *Bonastra* i *Bonastre*.

Bondat, cal

[ˈkal βonˈdat]

Era una casa del carrer de Santa Maria, abans de les escales que pugen cap a l'església.

«José Camí, *alias* Bondad, [...] calle de Santa María» (*Apeo*, 176^r).

Bondia, l'hort de (o del o d'en)

«terre que erat del Bondia, [...] orto del Bondia» (*Capbr. 1510*, 6^v); «a la partida dels Homs, [...] a sol ponent ab l'hort d'en Bondia», «en la Coma del Molí, un hort anomenat de Bondia [...] a tramuntana ab la cíquia del Molí» (*Capbr. 1574*, 34^r i 35^r); «part ab la devesa del Senyor Comanador, a ponent ab l'hort de Bondia», «una pessa de terra campa anomenada l'hort de Bondia» (*Capbr. 1607*, 233^r i 365^r).

Malgrat que la referència d'aquesta peça de terra sembla que sigui algú que s'anomeni *Bondia* de cognom, no l'hem documentat en cap ocasió. L'únic que sabem és que es troba a la Coma del Molí o, el que és el mateix, a la partida dels Oms. A la vila, entre la població de més edat, es conserva la dita: “sembla que vinguis del mas del Bondia”, fent alusió a una persona ignorant, que no està al cas del tema del qual s'està tractant. Com a topònim, *el Mas de Bondia* és un poblet agregat al municipi de Montornès de Segarra, que afronta amb el terme de Guimerà (NomCat i Miret 2006: 493).

Bonell

«Remedio, [...]. Es hija [...] de José Bellmunt Altisent, de Bellpuig, y de Maria Queralt Bonell, de Borjas Blancas y casados en esta», any 1935 (*Bapt. 1935*, 6^v).

Bonet

[bo'net]

El trobem documentat el 1358 a l'Albagés. Hem documentat els següents noms d'home amb aquest cognom: Toni, Concordi, Francisco, Jaume i Ramon; i també un de dona: Cecília. Concordi Bonet Rosselló va ser rector de l'Espluga Calba entre 1956 i 1962. Actualment una persona de la vila el porta de primer cognom.

«Toni Bonet» (*Roser 1600*, 38^v); «Francisco Bonet, viudo y pagès, de l'Espluga de Francolí, [...], fill [...] de Joseph Bonet y de Maria Bonet i Cicart», any 1764 (*Matr. 1699*, 231^v); «Ramon Bonet, prebere i vicari», any 1818 (*Bapt. 1773*, 270^r); «Rosa Romeu y Bonet» (*Matr. 1875*, 26^r); «Cecília Bonet Anglès» (*Òbits 1898*, 47^r, 52); «Jaime Bonet Teixidó» (*Amillar. 1945*, 10^v); «Concordio Bonet, presbítero», any 1960 (*Confirm. 1949*, 7^v); «Jorge Bonet Fajardo» (*Padró 2013*, 2).

Bonfill

«Guillemus Bonfill» (*Perg. 1405/12*).

Bonifaci, cal

['kal βoni'fasi]

Era una casa de la Placeta. També havia estat a l'avinguda de Pau Casals, una de les cases que van volar durant la Guerra Civil espanyola, al costat de cal Blasi del Tet.

V. t. *Caigudes, les cases*.

Bonjoc

«Mercedes Llusà Bonjoch, [...] de Puiggròs» (*Òbits 1921*, 60^v, 14); «Ramon Balcells Bonjoch» (*Repartiment 1942*, 182^r).

La grafia enregistrada en tots dos casos és *Bonjoch*.

Bonjorn

«Pere Bonjorn, fadrí, pagès, fill [...] de Pere Bonjorn [...] y de Raymunda Bonjorn y Carbonell [...], del Palau, bisbat de Solsona», any 1811; «Maria Bonjorn y Carbonell», any 1811 (*Matr. 1791*, 36^v i 37^v); «una filla [...] de

Joseph Balcells y de Maria Balcells y Bonjorn, esta natural del Palau [...]: Elisabet», any 1816; «Joseph Balcells y Bonjorn», any 1817; «Miquel Balcells y Bonjorn», any 1819 (*Bapt. 1773*, 259^v, 269^v i 276^f); «Ramon Balsells Bonjorn», «Lucía Balsells Bonjorn» (*Òbits 1894*, 20^r i 110^f).

Només dues persones, que es diuen Pere i Maria, el porten de primer cognom.

Bonveí

«Miguel Viñals Bonvahí, [...] de Hospitalet de Llobregat» (*Matr. 1939*, 36^r, 6).

Boquer i cal Boquer

«Joan Mesades, de Vallclara, antes Boquer» (*Renda 1725*, 12^r); «Teresa Bellart y Boqué», any 1840 (*Bapt. 1824*, 263); «José Duch y Boquer» (*Matr. 1875*, 26^r); «Joan Duch Boqué, natural de Maldà», «Mercè Bellart Boqué» (*Òbits 1887*, 98^r, 49, i 277^r, 14); «Buenaventura Bellart Boqué» (*Repartiment 1942*, 298^r); «Mercedes Arbonès Inglès (conocida por Boqué)» (*Òbits 1944*, 61^v, 6).

Només hem documentat un altre prenom amb el cognom *Boquer*: Josep. La grafia predominant és *Boque*, amb accent o sense.

Boqueres

«Juan Boqueres Munter, natural de Montbrió del Camp» (*Òbits 1903*, 111^r, 6); «don Francisco Boqueres Puig, soltero, maestro de primera enseñanza, [...] de Reus» (*Matr. 1911*, 5^r, 3); «Dolores Boqueras Llort» (*Naix. 1913*, 118^r, 27); «Raimunda Boqueras Llort», any 1916 (*Bapt. 1912*, 378).

Moll (1982) només conté *Boquer* i el DCVB, *Boquer* i *Boquera*, existents a Albalat, Alzira, Tivissa, Vandellòs, etc. Les dues grafies anotades són: *Boqueras* i *Boqueres*.

Boranco, el

«morí del contaigi [...] Joan Valls, dit lo Boranco», any 1652 (*Òbits 1650*, 4^v).

La lectura no és gens clara. El contagi a què es refereix ha de ser la pesta, que va entrar a Catalunya el 1650.

V. t. Introducció, apartat de Demografia.

Bord

«tibi Mironi Bord. [...] Mironus de Fluvia [...] ad Mironum Bord, suo filio, Espulga Chalba», any 1168 (Altisent 1993: 337).

Bernat de Fullea va empenyorar a Miró Bord, fill de Miró de Fluvià, uns alous que tenia a l'Espluga Calba per cinquanta sous de diners de Barcelona.

Bordes

«Gaspar Bordas, viudo, pastó» (*Roser 1694*, 7^r); «Magdalena Bordes», any 1759 (*Matr. 1699*, 223^v); «Anton Bordas, viudo, pagès, fill [...] de Joseph Bordas y de Rosa Bordas y Anguera [...], de la Guàrdia de Cervera», any 1825 (*Matr. 1791*, 73^r); «Foren padrins: Anton Bordes», any 1839 (*Bapt. 1824*, 250); «Marina Bordes» (*Apeo*, 65^r).

Hem documentat dos noms d'home: Anton i Gaspar; i dos més de dona: Magdalena i Marina. Les grafies documentades són *Bordas* i *Bordes*.

Borges

«Foren padrins: Anton Arteu y Borjas, de l'Espluga Calba», any 1804 (*Bapt. 1773*, 189^v).

Suposem que el llinatge està castellanitzat, perquè en espanyol només ens consta que existeixi *Borja*, en singular (DAE).

Borges [Blanques], la carretera de les [lə kare'terə ðe lez 'βordzəs] o
[lə kara'terə ðe lez 'βordzəs]

L'any 1928 es va construir la carretera de les Borges Blanques a l'Espluga Calba. L'actual avinguda de Catalunya va rebre aquest nom des del 1900 fins al 1939. El trosset que va des de la plaça del Pou fins al cementiri s'anomena actualment el *passeig de Mossèn Joan Llord Badies*. Durant molt de temps el pas sovintejat dels camions provinents de les pedreres situades en aquesta zona en perjudicava l'estat. És la LV-2012, que encara presenta, en el tram que va de l'Espluga Calba a Fullella, unes característiques de traçat i de ferm molt deficientes. Aquesta carretera mereixeria més atenció pel fet que serveix diverses indústries i connecta uns quants pobles d'aquest sector i de comarques veïnes amb l'autopista i la N-240. Com a servei públic hi ha la línia regular de transport de viatgers, l'Espluga Calba-Lleida, amb dos serveis diaris un dels quals arriba a Tarrés. Fou inaugurada el 1989 i s'utilitza també per al servei escolar. L'empresa d'autobusos que sempre se n'ha fet càrrec és Parellada S.A.

«carretera de Borjas», «carretera de Borjas Blancas» (*Repartiment 1942*, 87^v i 101^r); «carretera Borjas» (*Amillar. 1945*, 24^v).

Bori i el Bori

«Maria Amenós Bori», «Maria Figueres y Bori, natural de Llorens» (*Òbits 1880*, 81^r, 34 i 147^r, 28); «Maria Bori Serra, [...] de Maldà» (*Matr. 1919*, 64^r, 3); «Maria Martorell Bori» (*Naix. 1927*, 5^v, 4); «Martorell Bori, Cándida», any 1930 (*Bapt. 1912*, 349); «Balcells, Salvador, àlies Bori» (*Contribució 1936*).

Bòria

«Montserrat Bòria» (*Matr. 1580*, 1^r).

Montserrat Bòria era un home.

Borja

«en la notaria de la Sglésia [...] mossèn Pau de Borja, rector de la mateixa» (*Capbr. 1574*, 47^r); «Francisco Borja, viudo, comerciant, de la vila de Mon-

roïtg, fill [...] d'altre Francisco Borja y de Maria Borja y Tordi», any 1798 (*Matr. 1791*, 14^v).

Borjades

V. *Paula del B., ca la.*

Borjades, el, i cal Borjades

[ˈkal βorˈzaðes]

Hi ha dues casa que es diuen així: l'una al carrer de Montblanc i l'altra a la plaça del Castell, fent cantonada, davant de cal Sastre.

«Jaume Texidó, dit lo Borjades», any 1681 (*Òbits 1650*, 20^f); «Jaume Joan Tayxidó, dit lo Borjades», any 1692 (*Òbits 1685*, 6^v, 7); «Jayme Saltó, *alias* Borjades, [...] calle del Castillo» (*Apeo*, 14^f); «Ramon Saltó (Borjades)» (Poca 2017: 254).

Suposem que aquest renom deu tenir relació amb el nom de la capital de la comarca: les *Borges Blanques*. *Can Burjades*, a Vilanova de Sau, sembla que també ens remeti a la mateixa etimologia (NomCat). Tant el DCVB com Moll (1982: 132) recullen *Borja* com a cognom. Moll li atribueix un origen àrab o bé preromà i esmenta els topònims *Borja*, aragonès, i *Borges*, català. Segons Coromines, una *borja* és una 'barraca de pedra per soplujar-hi els treballadors del camp i les eines i productes agrícoles', i el nom ve de l'àrab *búrġ*, 'torre, torreta, barraca de pedra en el camp' (OnCat II, 116a46). De tota manera, ens consta l'existència del llinatge *Borjada*, del qual és probable que procedeixi directament aquest renom⁴⁷.

Bornos

«Pau Bornos, [...] pagès, de Vimbodí», any 1700 (*Matr. 1699*, 169^v); «S'a donat sepultura esglesiàstica [...] ha Francisca Bornos, filla [...] de Pau Bornos», any 1704 (*Òbits 1699*, 3^f).

Les úniques persones documentades amb aquest cognom són pare i filla; aquesta morí sent un albat. A la província de Cadis hi ha la una localitat anomenada així.

---

⁴⁷ Elies (2004: 58): Jesús Elies, parlant de les obres que es van dur a terme al castell d'Arbeca durant el primer terç del segle XVII, esmenta un Josep Borjada, de Lleida, que hi prengué part.

Boronat

«Francesch, Joseph Miró, fill [...] de Ramon Miró y de Margarida Miró y Boronat», any 1689 (*Bapt. 1685*, 9^v-10^r, 6); «Maria Teresa Miret y Boronat [...], que es hija del declarante y doña Isidora Boronat y Pascó, natural de Porrera» (*Naix. 1872*, 13^r, 104); «Joaquín Boronat, ecónomo», any 1902 (*StCrist 1795*, 2^v); «Benito Boronat Oliver, [...] de Mont-roig, vecino de Reus» (*Matr. 1939*, 40^r, 2).

Tomàs Boronat va ser rector de l'Espluga Calba entre 1862 i 1868, i Joaquim Boronat, entre 1891 i 1905. La forma *Boronat* representa una deformació vulgar de la correcta *Bonanat* (Veny 1996: 74 i Moll 1982: 262).

Borràs

«Joan Antoni Esquer, fill del magnífich Remon Esquer, doctor en medicina, del lloc de Bellvís, [...] y de Paula Esquer y Borràs», any 1697 (*Bapt. 1685*, 28^r, 5); «Testimonis [...]: Joan Borràs y Dalmau», any 1811 (*Matr. 1791*, 38^v); «Anton [...], fill [...] dels cònjuges Josep Camí [...] y Maria Borràs, d'Espluga de Francolí», any 1859 (*Bapt. 1858*, 26^v); «Concepción Camí y Borràs» (*Òbits 1880*, 56^r, 9); «Maria Camí Borràs» (*Òbits 1887*, 229^r, 9); «Francisco Camí Borràs» (*Amillar. 1945*, 4^v).

Apareixen un parell més de prenomes amb el cognom *Borràs*: Andreu i Maria.

Borrassol, cal

[ˈkal βorəˈsɔl]

Cal Borrassol, al carrer Major, al perxe del Gaia —cal Gaia abastava el que ara és cal Borrassol i cal Sabater—, és on va viure Ramon Poca Balcells. Més tard el seu fill Josep va comprar cal Xapa, tocant a cal Quisserris, a la Placeta. *La pallissa del Borrassol* és a la Portella.

«Joseph Poca, àlies Borrassol» (*Recanasió 1846*); «Josep Poca Balcells (cal Borrassol)», casament de l'any 1902 (*Spel. 33*: 14); «Poca R., àlies Borrassol [...] Borrassol» (*Contribució 1936*); «Josep Poca Gaya (Borrassol)» (*Pocablog*).

Segons la informació que ens ha fornït la família, aquest sobrenom data de finals del segle XVIII, quan un veí de l'Espluga de Francolí, Ramon Poca i Mosté, que vingué a viure a l'Espluga Calba per raó de matrimoni portava trossos de borrasses (*borrassols*) lligats a les cames, perquè feia de pastor.

Borrassolet, cal

[ˈkal βorəsoˈlet]

Cal Borrassolet era al carrer de Senan. Josep Poca Balcells, de cal Borrassol, es casà amb Rosalia Sesplugues Cornudella i van anar a viure a una cabana del Redemú, que també s'anomenà *ca la Rosalia*. Notem que en les dues citacions que adjuntem el renom està escrit *Borrassalet*.

«Ramon Poca, *alias* Borrassalet, [...] calle de Sanan», «Miquel Poca, *alias* Borrassalet, [...] una choza calle de Redeum» (*Apeo*, 146^r i 186^r/129^r).

V. t. **Rosalia, ca la*.

Borrec

«un fill [...] d'Anton Roig y Burrech», any 1811 (*Bapt. 1773*, 225^r).

A l'Albi també trobem el cognom *Borrec*, documentat el 1817, que ha perdurat com a nom de casa (Amigó i Pere 2001: 128-129). Així mateix, es documenta en gascó *Bourrec*, que prové del nom comú que designa 'el toro jove, aquell en el qual el pelatge només és "borra" i encara no té el llustre i la lluïssor de l'edat adulta' (Astor 2002: s. v. *Biou, Biau*).

Borrell

«Ramon Pallàs, fadrí, pagès, fill [...] d'altre Ramon Pallàs, pagès, y de Magdalena Pallàs y Borrell [...], dels Omells», any 1782 (*Matr. 1699*, 299^r); «Vicent Fabregat, fadrí, pagès, fill [...] d'Anton Fabregat y de Maria Fabregat y Borell [...], de Conesa», any 1818 (*Matr. 1791*, 52^r); «Miguel Borrell Sans, soltero, labrador, [...] de Omellons» (*Matr. 1895*, 30^r, 5); «Maria Queral Borrell, natural de Borjas Blancas» (*Matr. 1927*, 5^r, 5); «Francisco Borrell» (*Repartiment 1942*, 34^v).

Apareixen tres prenomes amb el cognom *Borrell*: Francisco, Miquel i Maria. En una ocasió la grafia anotada és: *Borell*.

Borres

V. **Malena del B., ca la*.

Borres, cal

[ˈkal ˈβores]

És una casa del carrer de Montblanc. Una inscripció a la pedra de la façana data la construcció el 1786.

«Francisco Balsells, *alias* Borres, [...] calle de la Costereta» (*Apeo*, 62^r); «Ramon Balsells Torres (Borres)», any 1920 (Poca 2017: 104); «Josep Balcells Dalmau, de cal Borres; [...] Ramon Balcells Serra, de cal Borres», anys 1940 (Roig 2014: 37).

No sabem si aquest renom té alguna relació amb el topònim *Borrés*, que és una localitat de la província d’Osca, o bé amb un cognom francès, *Borres*, existent als departaments d’Aube i l’Aude (www.geopatronym.com).

Borres de la Placeta, cal

[ˈkal ˈβores ðe lə pləˈsetə]

Hi havia una altra casa anomenada *cal Borres* a la Placeta.

«Joan Vallverdú Balsells, [...] Borres Placeta», naixements de l’any 1900 (*Spel.* 32: 6).

Borretes, cal

[ˈkal ˈβoretəs]

Per la documentació trobada, sembla que al Borres de la Placeta hi devia haver gent que li deia *Borretes*. És la casa que hi ha entre ca la Maleneta i la part de dalt de cal Miret.

«Joan Vallverdú Balcells, de cal Barretes», any 1936-39; «Joan Vallverdú, de cal Borretes», any 1934 (Roig 2014: 33 i 56).

Bosc i cal Bosc

[ˈkal ˈβɔsk]

Trobem aquest cognom documentat el 1497 a les Borges Blanques i a Juneda. Apareixen uns quants noms d'home: Antoni, Arturo, Daniel, Enric, Fidel, Jaume, Joan, Joaquim, Magí, Pau, Reinaldo i Salvi; i també uns quants de dona: M. Àngela, Antònia (o Antonieta), Assumpció, Carme, Cecília, M. Dolors (i Dolores), Isabet Paula, Lurdes, Magina, M. Margarita, Maria, Mariagna, Natura, Pilar i Teresa. Joaquim Balcells Bosc era capellà de Vallespinosa. Actualment una persona el porta de primer cognom. *Cal Bosc* era una casa del començament del carrer de Santa Maria, abans d'arribar a ca l'Agna. Després es digué *cal Pateca* i ara és *cal Russo*.

«Cassa d'en Bosc: Jaume Bosc» (*Roser 1600*, 41^r); «una filla d'en Francesch Bosch: [...] Isabet Paula», any 1627 (*Bapt. 1624*, 1^r); «padrina: Sasíllia Bosqua», any 1627 (*Bapt. 1624*, 5^v); «Jaume Bosch, pagès», any 1628 (Gual II 2003: 140); «Cicília Bosca», any 1662 (*Òbits 1650*, núm. 60); «Jaume [...], fill [...] de Miquel Ferré y de Theresa Ferré y Bosch», any 1774 (*Bapt. 1773*, 12^v); «Maria Bosch y Bota», any 1878 (*Matr. 1875*, 31^v, 8); «Joaquín Bosch y Torres», any 1879 (*Òbits 1878*, 71, 47); «Teresa Bosch y Bota» (*Matr. 1880*, 16^r, 10); «Antonio Bosch», «Majín Bosch» (*Apeo*, 13^r i 96^r); «Cristóbal Fortuny Bosch» (*Òbits 1918*, 4^r, 1); «Natura Bosch Canela», «Lurdes Bosch Canela» (*Naix. 1934*, 73^r, 8, i 97^r, 14); «Queraltó, Josep, àlies Bosch» (*Contribució 1936*); «Munda Queraltó Rius, de cal Bosch» (*Spel. 39*: 16); «Joaquim Balcells Bosch», any 1900-36 (Rubió 2011: 236); «Daniel Bosch Montalà» (*Naix. 1945*, 41^r, 1).

A les primeres citacions que hem anotat apareix el cognom amb la forma normativa actual (*Bosc*) i a partir del segle XVIII el trobem sistemàticament escrit amb *hac* final (*Bosch*). En una ocasió n'hem documentat la feminització: *Bosca* o *Bosqua*.

V. t. **Pateca, cal* i *Russo, cal*.

Bosc, lo

«a la partida del Gorch o Bosch, [...] a mitgdia ab lo camí qui va a l'Albareda» (*Capbr. 1717*, 67^v).

V. t. **Gorg, lo*.

Bosc, la sèquia del

«Ytem a la partida del Bosch, [...] a mitgdia ab la sèquia del Bosch [...] y a tremuntana ab la sèquia Regadora, que va al Molí» (*Capbr. 1717*, 139^v).

Boscà

«Buscà Basols, Maria; vecina Mataró» (*Amillar. 1945*, 87^v).

Bosquet

«Ego Raimundus, comes Barchinonensis et princeps regni Aragonensis, facio hanc kartam donationis tibi, [...] Arnall Bosquet», any 1148 (Font i Rius 1969: 67); «un fill [...] de Jaume Batista y de Rosa Bosquet [...]: Francesch», any 1823 (*Bapt. 1773*, 301^r).

Arnau Bosquet va ser un dels primers habitants de l'Espluga Calba, quan el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV els donà la carta de població. Ni el DCVB ni Moll (1982: 335 i 336) contenen el llinatge *Bosquet*, sinó la variant *Busquet* o *Busquets*, amb grafia dialectal.

Bosquet, lo

«finca: Bosquet, [...] partida: Basals» (*Repartiment 1942*, 16^r).

Bosses

«Joseph Bosses, fadrí, pagès, del lloc d'Orgañà», any 1691 (*Matr. 1650*, 38^{r-v}, 20); «Joseph Boses, pagès, del lloch de Belltall», any 1706 (*Òbits 1699*, 3^v).

Les grafies anotades són *Boses* i *Bosses*.

Bota

V. *Negre del B., el*; **Pla de na B., lo*; **Pubill B., el*.

Bota i cal Bota

[ˈkal ˈβotə]

Històricament és un dels cognoms més abundants de l'Espluga Calba, tot i que actualment s'ha perdut. Apareixen un munt de prenomes d'home amb el cognom *Bota*: Andreu, Antoni, Antoni Guerau, Antoni Joan, Antoni Pau, Bernat (i Bernadí), Cosme, Cristòfol, Domènec, Emmanuel, Felip Pau, Francesc, Gabriel, Guerau, Jaume, Jaume Joan, Jaume Ramon, Joan, Joan Guerau, Jonot (o Joanot), Josep, Macià (o Matjà), Manuel, Marc, Marià (o Marian), Martí, Mateu, Maties, Miquel, Miquel Josep, Montserrat, Pau, Pere, Pere Benet, Pere Jaume, Pere Joan, Ramon, Silvestre i Tomàs; i també una altra quantitat considerable de dona: Andreua, Anna M., Antònia, Càndia, Caterina, Coloma, Dionisa, Elisabet, Emília, Erundina, Esperança, Elionor, Elòdia, Francina, Francisca, Isabel, Isabel M., Isabet Joana, Joana, Josepa, Magdalena, Margarida, Maria, Marianna, Pasquala, Paula, M. Polònia, Quitèria, Rafela, Raimunda, Tecla, Úrsula i Úrsula Joana. Pel que fa a renoms, hem documentat el Pobill Bota i na Roca. A part de l'ofici de pagès, també apareix el de mestre. El 1741 Ramon Bota era regidor de la vila. Silvestre Bota n'era batlle el 1692; Ramon Bota, el 1773; Josep Bota, el 1776, i Antoni Bota, de cal Bota, del 1881 al 1885.

Cal Bota es pot referir tant al *Bota del Solà* o *Bota Ric*, com al *Bota del Portal*. Els nostres informants recorden una tercera branca de la família. Els documents ens informen de dues cases més amb aquest renom: l'una a la Placeta i l'altra al carrer de Fulledda, el propietari de la qual no figura que tingués cap altra possessió. *La cabana del Bota*, a la partida de les Vallades, del segle XIX, és de volta de canó vista (BIEC: BI-57).

«Silvestre Bota, pagès», any 1315 (*Índex vell*, 37^v); «Bernardus Bota, minor dierum» (*Perg. 1405/12*); «Jacobus Bota» (*Visita 1450*, 108^f); «Bernat Bota [...] Matheu Bota [...], Pere Bota» (*Fog. 1497*: 292); «Bernado Bota», «Jacobi Bota» (*Capbr. 1510*, 2^v i 4^v); «Garau Bota», «Joan Bota» (*Fog. 1553 II*: 295); «Jaume Bota», any 1589; «Joana Bota» (*Matr. 1580*, 3^f i 4^v); «Joan Bota» (*Capbr. 1607*, 340^f); «Anton Pau Bota» (*Capbr. 1633*, 157^f); «Silvestre Bota» (*Capbr. 1669*, 28^f); «Anton Bota», «Jaume Ramon Bota» (*Capbr. 1717*, 9^f i 139^v); «casa Bota», any 1740 (*Roser 1600*, 23^f); «Martí Bota», «Ramon Bota y Sesplugues» (*Capbr. 1765*, 123^v i 128^f); «Josepa Bota y Miret»; «Ramon Gaya y Bota», any 1774; «un fill [...] de Christòfol Bota y de Maria Oriols [...]: Ramon», any 1822 (*Bapt. 1773*, 5^r, 7^v i 295^f); «Joseph Bota y Graells» (*Bapt. 1824*, 160); «Elòdia Bota y Llorach» (*Bapt. 1858*, 61^v); «Miquel Bota, [...] Plazeta», «Ramon Bota,

[...] calle de Fullea» (*Apeo*, 233^r i 238^r); «Joan Alari Bota, de cal Bota», any 1940 (Roig 2014: 39); «José Bota» (*Amillar*. 1945, 34^r).

Bota és una variant meridional del francès *Botte*, que, al seu torn, ve del germànic *butta*, que, a la Savoia, tenia el significat de ‘sabata folrada rústega portada principalment per les dones’ (Morlet 1991: 124) A les Borges Blanques (Ripollès 2006: 93) o a la Pobra de Cérvoles (*cal Bóta*) (Pere 2013: 61) també hi ha aquest nom de casa.

Bóta del Molí, el pati de la

«ab la síquia del Molí, a ponent ab lo pati de la Bóta del Molí» (*Capbr*. 1607, 435^r).

La partida a què fa referència l’anterior citació és *la Coma del Molí*.

Bota del Portal, cal

[ˈkal ˈβotə ðel porˈtal]

El *Bota del Portal* és al carrer de Santa Maria, a mà esquerra, davant de cal Pelat aproximadament. Els descendents d’aquesta família i actuals propietaris viuen fora. L’edifici té una portalada on es pot comprovar que, per equilibrar el pes de la paret, es col·locaven dues pedres sobre la de la llinda de la porta, de manera que sembla la meitat d’un rombe. Antigament hi havia un passadís que baixava de la plaça de l’Església, de davant del lateral de l’església, entre cal Catapí i cal Xuxa, al pati de l’Abadia, i donava al carrer de Santa Maria, a cal Bota i a cal Jaume del Tet. S’hi accedia pel portal del Bota. Existeix en el record oral, però cap generació d’avui dia l’ha conegut.

«Joseph Gaya, dit Bota del Portal» (*Roser* 1600, 20^r); «Ramon Gaya, alias Bota del Portal, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 22^r).

V. t. *Bota, cal*.

Bota del Solà, cal, o cal Bota Ric

[ˈkal ˈβotə ðel soˈla]

El *Bota del Solà*, el més ric del poble, encara és en el record d’alguns espluguencs. D’aquesta casa de la plaça de la Roca, entre cal Cila (ara cal Prior) i cal Dalmau (ara cal Galdeo), en van sortir dues: cal Dalmau i cal Llorenç.

V. t. *Bota, cal.*

Boter¹

V. **Cinto B., cal.*

Boter²

«mossèn Pere Buté» (*Visita 1450*, 108^v); «Pere Boter», «Thoni Boter» (*Fog. 1497*: 292); «Joan Boter» (*Fog. 1553 II*: 295); «Ramon Boté, fadri, pagès, del lloch de Juneda, [...] fill [...] de Joan Boté [...] y de Theresa Boté y Capdevila», any 1789 (*Matr. 1699*, 325^v); «Lucía Folch Boté» (*Naix. 1867*, 50^v, 47).

Les grafies documentades són *Bote, Boter* i *Bute*, amb accent o sense.

Botet¹

V. **Sastre B., el.*

Botet²

«Anthonio Botet», «Petrus Botet» (*Capbr. 1510*, 5^v i 6^v); «Nadal Botet» (*Compl. 1550*, 9^v); «Matheu Botet» (*Fog. 1553 II*: 295); «una filla d'en Matheu Botet [...]: Isabet», any 1575; «Gabriel Botet», any 1777 (*Bapt. 1574*, 5 i 9); «Monserrada Boteta», any 1591 (*Matr. 1580*, 3^r); «Catarina Boteta, esposada, muller del pobill Balsell», any 1597 (*Òbits 1574*, 11^v); «Philippa Boteta, muller» (*Roser 1600*, 5^v); «Pere Botet» (*Capbr. 1607*, 224^r); «Genot Botet, sastre» (*Matr. 1625*, 36^r); «Francesch Botet, sastre», any 1638 (*Òbits 1636*, 2^v); «Catarina Botet» (*Celebr. 1766*, 40^r).

Apareixen uns quants noms d'home amb el cognom *Botet*: Andreu, Antoni (o Toni), Francesc, Gabriel, Jaume, Joan (i Janot), Joan Ramon, Josep, Mateu, Nadal, Pere i Pere Antoni; i també uns quants de dona: Caterina, Elisabet, Felipa, Isabet, Joana, Magdalena, Margarida, Maria, Montserrada i Pereta. D'oficis hem trobat, a part del de pagès, el de sastre. En tres ocasions n'hem documentat la feminització: *Boteta*. El cognom *Botet* és molt abundant a la Catalunya Nord (Peytaví 2010: annex 1).

Botí

«Cosme Clivillé Botí, [...] natural d'Albi» (*Matr. 1939, 95^r, 10*).

No el contenen ni Moll (1982) ni el DCVB. Procedeix del nom comú 'botí' i és freqüent sobretot a la província d'Alacant, malgrat que també s'enregistra amb certa recurrència a Madrid i Barcelona (DAE: s. v. *Botín*).

Botifarra

V. **Panxut del B., el*.

Botines

«doña Francisca Botines Roura, [...] de Pons» (*Matr. 1887, 35^r, 6*); «Julio [...], hijo [...] de los consortes Jaime Mateu Sanfeliu, de la presente, y Francisca Botines Roura», any 1894 (*Bapt. 1892, 101*).

Bover

«Arnaldus Bover» (*Perg. 1360*); «Arnaldus Bouer» (*Perg. 1405/12*); «Foren padrins: Antoni Bover», any 1604 (*Bapt. 1574, 61*); «Margarida Bover, viuda dexada del quòndam Bertran Bover, pagès, dels Homellons y natural, ella, d'est loch», any 1642 (*Òbits 1636, 5^v*).

En una de les citacions en llatí (1405) la -v- s'intercanvia per la -u-: *Bouer*.

Bovera

V. **Bassa B., la*.

Bòvid

«Jaume Bòvid» (*Fog. 1497: 292*).

Moll (1982) conté *Boví* com a llinatge però no *Bòvid*; el DCVB cap dels dos.

Brangolí

«Muntaner Brangurí, Juan» (*Contribució*, 242^r).

Hem relacionat el cognom anotat, *Brangurí*, només documentat una vegada, amb el que té com a origen el nom d'un llogaret del municipi d'Enveig, a la Cerdanya francesa: *Brangolí* (DCVB).

Brasset, el

«Ramon Guies, alias Brasset» (*Apeo*, 212^r).

No tenim gaire informació d'aquesta persona, que no sembla que visqués a l'Espluga Calba, tot i que hi tenia algunes pertinences. De tota manera, *Brasset* se'ns presenta com si fos un renom, cas en el qual es podria tractar del diminutiu del mot *braç* i s'hauria d'escriure *Bracet*. Malgrat que, al document en el qual apareix, la referència sol ser el nom de la casa, l'hem considerat un renom individual, perquè no l'hem relacionat amb cap casa de la vila.

El cognom *Brasset* està documentat al Rosselló entre el 1753 i el 1788, concretament a Llupià, Bages i Forques (Peytaví 2010: 471 i 608); i també a la costa de la Selva el 1637, procedent d'Occitània, amb les formes *Braset* i *Brasset* (Castellvell 2011: 92). A més, *Guies* és un cognom d'origen francès (www.geopatronymie.com). Tenim, doncs, dos indicis que ens porten a la procedència francesa o occitana d'aquest personatge. Finalment el geolocalitzador de noms de família francesos ubica *Brasset* en força departaments del centre i del nord del país. És un derivat de *Bras*, que en francès antic representava un nom de mesura de longitud i era un sobrenom de mesurador (Morlet 1991: 137). A la Selva el 1637 també hi apareix *Brosset*, força estès pel país veí. Aquest és un derivat de l'occità *brossa*, 'bardisses', força present, amb variants, en la toponímia d'aquella zona (Astor 2002: s.v. *Brousse*).

Briançó

«Ramón Marqués Briansó [...], de Montblanquet» (*Òbits 1944*, 24^f, 22);
«Francisco, [...]». Es hijo legítimo de Pedro Marqués Queralt y Carmen Briansó

Sans, naturales de Vallbona de las Monjas y Rocallaura, respectivamente», any 1948 (*Bapt. 1935*, 102^r).

En totes dues citacions la grafia és *Briansó*.

Brosí

«Miquel Solà, fadrí y mestre cirurgià, [...], fill [...] del doctor en medecina Magí Solà y d'Antònia Brussí, [...], d'Oliana», any 1781 (*Matr. 1699*, 296^r).

El DCVB conté *Brusi*, com a llinatge existent a Barcelona, Llanars, Piera, Ripoll, Sabadell, Sarrià, València, etc. Peytaví (2010: annex 1) el documenta àmpliament al Rosselló i a la Cerdanya i el remet a la forma codificada *Brosí*. Ni l'un ni l'altre apareixen en Moll (1982: 308), que sí que recull *Bros*, possiblement procedent dels cognoms francesos *Bros* i *Brosse*. Aquest darrer es pot relacionar, en aquella llengua, amb el corresponent nom comú, que té el sentit de 'raspall, pinzell, brotx' i presenta una variant regional, del sud-oest, que és *Brossi* (Morlet 1991).

Bru

«Miquel Figuerola Bru, [...] de Reus» (*Matr. 1950*, 12^r, 3).

De procedència germànica, aquest cognom està prou estès pel territori de parla catalana.

Brufau

«Manuel, [...], fill [...] de Manuel Tarragó [...] y de Maria Brufau, natural de Santa Coloma de Queralt», any 1872 (*Bapt. 1858*, 71^v); «Clara Brufau y Valls» (*Òbits 1880*, 93^r, 6); «Manuel Tarragó y Brufau, [...] panadera» (*Matr. 1880*, 1^r, 4).

Moll (1982) no conté *Brufau*, i el DCVB el remet a la forma *Brufal*, molt estès per tot el territori de parla catalana. Peytaví, al seu torn, remet *Brugal*, documentat a

Sant Feliu d'Avall, a la forma codificada *Burgal* (Peytaví 2010: annex 1). Tant *Brugal* com *Burgal* apareixen en Moll.

Bruna

«Pere Bruna, fadrí, paigès, fill [...] del *quòndam* Pau Bruna [...], de Pals», any 1661 (*Matr. 1650*, 9^v, 29).

Brunet

«Francisca Brunet y Martorell, [...] filla [...] de Ramon Brunet, pagès, de Vistabella», any 1833 (*Bapt. 1824*, 134); «Dolores Brunet y Saltó» (*Òbits 1880*, 50^r, 3); «Francisco Brunet» (*Repartiment 1942*, 114^v).

Brusi

Tot i que *Brusi* no sembla que sigui un llinatge català, la seva proliferació arreu del nostre territori és indiscutible. Posem com a exemple el nom amb què es conegué popularment el *Diario de Barcelona* (1792-2009): *El Brusi*. Segons aquest recurs metonímic, prengué el nom del que en fou propietari i director, Antoni Brusi i Ferrer. Tant ell com el seu pare tenen un carrer de Barcelona dedicat, *el carrer de Brusi*.

V. *Brosí.

Bueno

«Juana Bueno Martínez, [...] de Albacete de las Nogueras» (*Matr. 1939*, 80^r, 11); «Juan José Gutiérrez Bueno, [...] hijo legítimo de don Jesús Gutiérrez Noria, [...] albañil, natural de Madrid, [...] y de su esposa [...], de Albalate de las Nogueras (Cuenca)» (*Naix. 1945*, 26^v, 7).

El lloc de procedència de Juana Bueno Martínez és Albalate de las Nogueras, a la província de Conca; la primera citació conté un error, en confondre *Albalate* amb *Albacete*.

Buira

«Maria, [...] hija [...] de los consortes Francisco Solé Claret, molinero, de Obesa (Lérida) y Amparo Farreny Buyre, natural de Lérida, y vecinos de la presente», any 1894 (*Bapt. 1892*, 117).

Buira és un topònim que apareix a diferents llocs de la Catalunya occidental, exposats al vent del nord; per això és probable que el nom vingui del llatí BÓREAS, ‘tramuntana’ (Moll 1982: 133).

Burgès

«Francesch Burguès, cavaller de l’orde y militia de la Sagrada casa de l’Hospital de Sant Joan de Hierusalem, balliu de Mallorca, comanador de l’encomanda de la Spluga Calva» (*Capbr. 1574*, 1^r); «Lo capítol [...] en 1572 y 1574 se celebrà també a Barcelona [...], trobant-s’hi en abdós lo batlliu de Mallorca, Francesh Burguès, qui era a la vegada comanador d’Espluga Calva» (Miret 2006: 501).

Francesc Burguès, batlliu de Mallorca i comanador de l’orde de Sant Joan de Jerusalem entre 1572 i 1574, prengué part en el capítol que se celebrà a la ciutat de Barcelona. Malgrat que l’única grafia documentada és *Burguès*, la normativa és *Burgès*.

Burros, los

[loz 'βuros]

Comença al cap del carrer de Fullea, després de la casa del Ton del Cunya. Els capbreus antics (1633 i 1741) ja la identifiquen amb la partida de la Coma de Fullea o de Vinaixa, i la situen devall la vila.

«Ítem altra pessa de terra campa anomenada los Guarros, [...] partida propdita de la Coma de Fullea» (*Capbr. 1765*, 143^v); «Gurros, [...] por oriente con el camino de Fullea» (*Apeo*, 21^r); «finca: Gurros, [...] partida: Gurros» (*Repartiment 1942*, 16^r); «Gurros» (*Amillar. 1945*, 6^r).

Sembla que la partida que s’anomena *Guarros* o *Gurros* als documents antics, és la que actualment s’anomena *los Burros*, segons es desprèn de les afrontacions.

Probablement el canvi s'ha produït per etimologia popular. El DCVB conté *Guarro* com a llinatge, però no l'hem documentat en cap cas al terme de l'Espluga Calba; per tant, desconeixem l'origen d'aquest nom.

Busito, el

«morí Antoni Blasel, àlias Busito», any 1585 (*Òbits 1574*, 6^f).

Busquets

«Melsior [...], pagès, fill [...] de Jaume Busquets [...], de Verdú», any 1682 (*Matr. 1650*, 29^v); «Pere [...], pagès, del poble de Ciutadilla [...], fill de Pere Busquets y d'Esperansa Florensa», any 1807; «Esperansa Busquets y Agustí», any 1839; «Ramon Busquets Agustí, fadrí, pagès», any 1839 (*Matr. 1791*, 76^v, 134-135); «Juan Busquets, presbítero», any 1894 (*Bapt. 1892*, 100); «Antonio Busquets Prinent, soltero, maestro nacional de primera enseñanza, [...] de San Hilario Sacalm» (*Matr. 1916*, 8^f, 1).

Hem documentat alguns noms d'home: Antonio, Joan, Melcior, Pere i Ramon; i també un de dona: Esperança. Anteriorment hem anotat el mateix cognom, però en singular i amb la grafia normativa: *Bosquet*. No hem apreciat cap confusió entre els portadors de l'un i de l'altre llinatge.

Butxaques, el

[lo βu'ʃakes]

Renom recordat per alguns habitants actuals.

Cabaler

V. *Carrill, cal; Estrada, ca l'; Repuny, cal*.

Cabaler del Xacó, cal

['kal kaβə'le ðel ʃa'ko]

Era una casa del carrer de Montblanc i consta que tenien una finca a la Portella.

«Ramon Pons, *alias* Cabalé del Chacó, [...] calle de Momt Blanch» (*Apeo*, 75^f).

Cabana, el racó de la

«finca: recó de la Cabana, [...] partida: Coma Sant Pere» (*Repartiment 1942*, 363^r).

Cabanetes, les

[les kaβə'nɛtɛs]

Era un lloc del pla de la Bassa. Hi havia unes lloses de pedra que feien com a cabanetes. Sembla que la família de la propietària de la finca, la Cantadora, s'hi quedava a dormir; potser ells les havien disposat d'aquella manera.

Cabanillas

«Dolores Cabanillas Guerra, [...] de Bélmez (Còrdoba)», any 1938 (Rubió 2011: 210).

En un atac de l'aviació alemanya a les Borges Blanques, el 2 d'abril de 1939, dues persones foren ferides i traslladades a l'hospital mòbil de la 27ª divisió del XXI cos de l'exèrcit, situat a l'Espluga Calba, on moriren, el 3 d'abril, i hi foren enterrades.

Cabau

«Raymunda Gaya y Cavau [...], filla [...] d'Antònia Cavau, de Puiggròs», any 1846 (*Bapt. 1824*, 322); «Antònia Cabau y Cots, natural de Putggròs» (*Òbits 1872*, 4^r, 36, 124); «Pedro Gaya Cabau» (*Òbits 1912*, 39^r, 17).

D'una banda, segons el DCVB, el llinatge *Cabau* existeix a Albatàrrec, Arbeca, Arres, Valls, etc.; d'altra banda, Moll (1982) no el conté. Sí que apareix com a nom de família francès, ubicat al sud-oest del país veí, com a forma secundària de *Cabal*, que representa l'antic occità 'poderós, ric' (Morlet 1991). Al Rosselló i la Cerdanya existeix *Cabaut* (Peytaví 2010: annex 1). Les grafies documentades són *Cabau* i *Cavau*. Com en el cas de l'alternança *Marral/ Marrau*, aquí també pertoca relacionar les formes *Cabal/Cabau*, sia per factors fonètics evolutius sia per d'altres factors extrafonètics que hagin produït el vaivé: $l > \mu$ o bé $\mu > l$ (Gulsoy 1993: 167-206).

Cabeça¹

V. **Joan del C.; cal; Salvador del C., cal.*

Cabeça² i cal Cabeça

[ˈkal kaβɛˈsə]

Cal Cabeça és la casa de la plaça de l'Església on fins fa poc vivia l'Antonieta de ca la Cristina. Ara els de cal Cabeça viuen al final de l'avinguda de Catalunya, a mà dreta, en una casa feta d'ells que era un pati de cal Ponç, com una cova, sota l'era del Ton Gros. Una inscripció a la façana ens indica que la construcció és del 1935. La *cabana del Cabeça*, del segle XIX, a la partida dels Escabrerers, té coberta de volta de canó vista i té mitja façana⁴⁸. *La granja del Cabeça* és al Forteular.

«Jaume Cabesa» (*Roser 1600*, 2^f); «Foren padrins: en Jaume Cabessa, sabater, abitant en la Spluga Calva», any 1635; «un fill de Jaume Cabeça, moliner del molí de la farina: [...] Hyacintho», any 1647 (*Bapt. 1624*, 26^v i 52^v); «Tecla Cabessa, filla dels honorables en Jaume Cabessa, [...] de la Spluga de Francolí», any 1656; «Teresa Cabesa, donsenlla, filla [...] dels honorables en Jaume Cabesa», any 1676 (*Matr. 1650*, 5^f i 14^f); «Isidro Sesplugues, dit lo Cabeça», any 1693 (*Òbits 1685*, 9^f, 14); «Sesplugues Cabesa» (*Concòrdia 1722*, 50^v); «Miquel Sesplugues, anomenat lo Cabesa», «Miquel Sesplugues, anomenat lo Cabessa» (*Capbr. 1765*, 17^v i 192^f); «fill d'Anton Sesplugues, dit del Cabeça», any 1774 (*Bapt. 1773*, 8^v); «Francisca Sesplugues, viuda, dita la Cabessa», any 1781 (*Òbits 1699*, 138^f); «Antonio Aixalà, *alias* Cabeza, [...] plaza Mayor» (*Apeo*, 103^f); «Carré Teixidor, Ramon (Cabeza)», any 1906 (*Bapt. 1892*, 347).

No el documenten com a llinatge ni el DCVB ni Moll (1982). Coromines ens remet al santuari de la *Mare de Déu de la Cabeça*, a Burjassot, i dona com a possible etimologia el santuari de la Mare de Déu de la província de Jaén, sense descartar, però, que pugui derivar de *cabeç*, del llatí CAPITIA (OnCat III, 160b33-44). Hem trobat tres variants ortogràfiques d'aquest cognom: *Cabeça*, *Cabesa* i *Cabessa*, i modernament també apareix *Cabeza*, en un text escrit en espanyol.

---

⁴⁸ Martín i Preixens (2005: 326) i BIEC: BI-35.

Cabeça, el xalet del

[lo ʃa'let del kaβɛ'sə]

Propietat del Ramon de cal Cabeça, és la casa que hi ha a la sortida del poble en direcció als Omells, a mà esquerra de la pista. Quan el van fer reduïren la vora de la costa de la Bassa, que ara és més estreta.

Cabeça de la Raval, cal

«Maria Arbós, viuda, *alias* Cabeza de la Rabal, [...] calle de Fulledda» (*Apeo*, 125^r).

Malgrat que aquesta persona sembla que era de *cal Cabeça de la Raval*, vivia al carrer de Fulledda.

Cabestany

«Pasquala [...], filla [...] de Joseph Castanyer y de Theresa Castanyer y Cabestany», any 1775 (*Bapt. 1773*, 16^f); «Maria, filla de Miquel Pellicer y Rosa Pellicer y Cabestany» (*Confirm. 1797*, 312^v); «Salvador Capestany, [...] de Vallbona» (*Matr. 1880*, 14^r, 6); «Sebastián Reñé Cabestany» (*Amillar. 1945*, 57^v).

Jaume Cabestany va ser rector de l'Espluga Calba entre 1962 i 1966. Notem que una de les formes documentades és la variant *Capestany*, amb la *p* etimològica (CAPUT STAGNI). Totes dues formes donen nom a diferents localitats del domini lingüístic (OnCat III, 161a1-b6).

Cabo [del Xacó], cal

['kal 'kaβo]

Era una casa de la Raval, tocant a cal Mitger. Antigament havia estat al carrer de Santa Maria, tocant a cal Miret. Com que tant *el Cabo del Xacó* com el primer *Cabo* es deien Joan Ponç, podem suposar que són la mateixa persona. El renom es devia escurçar amb el pas del temps i devia perdre la part especificativa. A *cal Xacó* també hem documentat aquest cognom en un altre personatge, Miquel Pons, i *el Cabaler del Xacó* era Ramon Pons. A les Borges Blanques, per exemple, també trobem aquest renom (Ripollès 2006: 97).

«Juan Ponts, àlies Cabo del Xacó» (*Recanasió 1846*); «Juan Pons, alias Cabo, [...] calle de la Costereta» (*Apeo*, 61^v); «Balsells, Francesc, àlies Cabo» (*Contribució 1936*); «Francisco Balcells, alias Cabo» (*Repartiment 1942*, 109^r).

Cabo del Mateu, cal

[ˈkal ˈkaβo l məˈtew]

Cal Cabo del Mateu és com també es coneixia *cal Mateu*.

Cabot, el mas d'en

«al Mas Cabots [...]. Item medietatem del mas den Cabot; affs. cum vico itur a Vinaxa» (*Capbr. 1510*, 28^r).

No tenim el cognom *Cabot* documentat a l'Espluga Calba, per tant, podria tractar-se d'un mas del terme de Vinaixa. Entenem que en aquesta citació *lo Mas Cabots* es refereix a la partida on es troba la peça de terra en qüestió i *el mas den Cabot*, a l'edificació que donà nom a aquesta partida. És per això que en el primer cas hem escrit la paraula *mas* amb majúscula, ja que l'hem considerada un especificatiu, i el segon, en minúscula, ja que l'hem considerada un genèric.

Cabots

V. **Mas C.*, *lo*.

Cabra, cal

«Ramon Camí, alias Cabra, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 173^r).

Els renoms en què s'utilitza el nom de l'animal per indicar l'ofici, per metonímia, són molt abundants. En aquest cas concret, fa referència a l'ofici de pastor.

Cabrer

V. **Pla C.*, *lo*.

Cabrer, cal

[ˈkal kaˈβre]

És una casa del carrer Major, pujant a mà esquerra. Tenien molí d'oli, que funcionava amb premsa de barres i moles arrossegades per animals de peu rodó. Ben aviat s'imposaren les premses hidràuliques.

«Mercè Camí Civit (Cabrer), casada amb Josep Ribes (dels Omellons) el 21 de maig de 1894», «un local anomenat garaje del Cabré» (*Comitè 1936*, 67^r); «Mercè Camí Civit, de cal Cabrer» (*Spel. 47*: 19); «al paller del Cabré», anys 40 (Roig 2014: 54); «1954 Ajuntament: Felip Ribes (Cabrer)» (Poca 2017: 18 i 276).

Com a renom o bé com a nom de casa és força freqüent per aquestes contrades: a *cal Cabrer* de les Borges Blanques, per exemple, tenien fassina i també molí d'oli (Ripollès 2006: 97); a la Pobla de Cérvoles és un cognom habitual, i també el trobem al Vilosell (Pere 2006 i 2013), a l'Albi o a Ulldemolins (Amigó i Pere 1997 i 2001).

Cabrer, el pla, o el pla dels Escabrerers

Els capbreus (1574, 1607, 1633, 1717 i 1741) el situem al sud o bé a l'est de la partida dels Cabrerers o dels Escabrerers.

«als Cabrerers [...], a migjorn ab lo pla» (*Capbr. 1574*, 21^v); «Ítem en la partida dels Cabrerers [...], a sol yxent ab lo pla» (*Capbr. 1633*, 135^v); «partida dels Escabrerers, [...] a sol ixent ab lo pla, a mitgdia, [...] a ponent y tremuntana ab las Dos Serras» (*Capbr. 1741*, 60^r).

Com que al capbreu de 1510 hem trobat una peça de terra anomenada *lo Pla Cabrer*, deduïm que aquest és el pla al qual es refereixen les presents citacions. Al capbreu de 1669 s'hi afirma que a la partida dels Cabrerers hi ha una peça de terra de la universitat; així, doncs, *el pla Cabrer* deu ser el mateix que al capbreu de 1633 s'anomena *el pla de la Vila*. Suposem que el 1741 ja se'n deia *el pla dels Escabrerers*, com es pot deduir de la citació d'aquesta data.

V. t. **Vila, el pla de la*.

Cabrerers

V. **Coma dels C., la*.

Cabrers, los

«in partida dels Cabres» (*Capbr. 1510, 6^v*); «als Cabrers [...], a migjorn ab lo camí que va a Senant», «als Cabrers [...], a migjorn ab lo pla» (*Capbr. 1574, 15^v* i 21^r); «Ítem en la partida dels Cabrers» (*Capbr. 1633, 135^v*); «la partida dels Scabrés» (*Capbr. 1669, 97^v*).

D'entre els animals, els ovins són segurament els que tenen més representants a l'inventari dels noms de lloc, especialment els derivats de *cabra*. Actualment aquesta partida s'anomena *los Escabrers*. La citació del capbreu de 1669 presenta una grafia de transició entre l'un nom i l'altre: *Scabrers*, amb la essa líquida inicial.

V. t. **Pla Cabrer, lo*.

Cabrers, el barranc dels

És un dels barrancs que drenen el terme de l'Espluga Calba, al sector més oriental (Lladonosa 1983: 302).

Cabrol

«Salvador Cabrol, fadrí, pagès, fill dels cònjuges vivints Joseph Cabrol y Magdalena Costafreda, pagesos, del lloch de las Belianas», any 1797 (*Matr. 1791, 13^v*).

Cabús

«Antonio Guiu Cabús, [...] peón caminero, [...] de Juneda» (*Matr 1895, 21^r, 3*).

Caçador

«Maria Aixalà Casadó» (*Òbits 1875, 15^r*); «Juan Andreu Casadó, [...] de Montblanch» (*Matr. 1939, 50^r, 4*).

Hem optat per la forma *Caçador* i no pas *Casador*, perquè hem trobat aquest cognom a Ulldemolins i a l'Albi (Amigó i Pere 1997: 132 i 2001: 136). De fet, Moll (1982) qualifica *Casadó* de grafia incorrecta de *caçador*.

Caçador, el

«Antoni Joan Balçells, fadrí, pagès, fill d'en Bernat, lo Caçador», any 1637; «morí Antoni Joan Balçells, pagès y gran caçador de laços», any 1649 (*Òbits 1636*, 1^v i 9^r); «Foren padrins: [...] Joana Balçells, donzella, filla d'Antoni Joan Balçells, lo Caçador, d'est Pati de l'Abadia», any 1639 (*Bapt. 1624*, 55^r).

Cachet, cal

«José Mateu, *alias* Cachet, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 38^v/53^r).

Segons el record dels nostres informants, a Torregrossa hi havia una casa anomenada *cal Catxet*. Ens consta l'existència d'una altra a Solivella. Moreu-Rey (1993: 187) l'enregistra i a l'Albi també està documentat el 1817 un *Ramon Grino del Caxet*, que Amigó i Pere (2001: 162) transcriuen *Catxet*. En el nostre cas hem optat per considerar-lo nom de casa, perquè en el document del qual procedeix la citació els àlies que hi apareixen, en general, ho són; de tota manera, també podria ser un renom individual. Com a cognom, *Cachet* té força extensió a França, on és la forma masculina de *cachette* ('amagatall')⁴⁹.

Cadireta, la

«a la Quadireta» (*Capbr. 1510*, 20^v); «partida dita la Cadyreta de los Homs», «partida dita la Cadireta, [...] a migjorn ab la çiquia *que* va al Molí [...] e a tramuntana ab lo camí *que* va Arbeca» (*Capbr. 1574*, 10^r i 67^v); «la partida dita la Cadireta» (*Capbr. 1607*, 264^r); «partida de la Cadireta» (*Capbr. 1741*, 13^r); «partida de la Cadireta, [...] a mitgdia ab la síquia» (*Capbr. 1765*, 109^r).

La Cadireta o *los Oms* eren els noms que rebia la partida que actualment s'anomena *les Basses*. De fet, una citació (1574) anomena la partida *la Cadireta dels Oms*. Segons veiem en la documentació, aquesta partida té com a afrontacions la síquia del Molí i el camí d'Arbeca. Una de les accepcions del nom comú *cadireta* és: 'Peça de fusta o de pedra que es posa com a tapadora per aturar o desviar l'aigua d'un rec o d'un molí.' (DCVB). Coromines documenta l'aplicació d'aquest nom a la toponímia des de

---

⁴⁹ Morlet (1991: s. v. *Cachet*) i Astor (2002: s. v. *Caut*).

1272 (OnCat III, 176b32-33). La forma prové del llatí *cataracta*: «Se llama *cadireta*, en catalán, al agua que sale al levantarse las compuertas de los canales y de los portillos de las presas de los ríos para riego de la tierra o para uso de los molinos» (Balari 1899:135), i va haver de ser introduïda quan la llengua comuna a Catalunya ja estava formada. El terme hauria començat designant l'aigua que sortia en obrir les comportes, després hauria significat l'objecte usat per regar i d'aquí s'hauria arribat al topònim.

D'altra banda, a Ulldemolins, sobretot pel sector de Sant Bartomeu de Frugetrau, hi ha una bona colla de blocs de pedra, o bocins de cingle, que criden l'atenció per la forma que tenen, la qual fa córrer la imaginació del visitant i fa que la compari amb objectes i els apliqui un nom metafòric que hi correspongui; per exemple, *la Cadira* (nom d'una certa antiguitat) i *la cadireta del Metge* (nom d'invenió recent) (Pere i Amigó 1997: 252). Un altre exemple en què el terme tindria relació amb la forma de cadira és el nom d'un petit bancal del terme de Vallbona de les Monges en un document de 1872: partida de *la Cadireta* (Piquer 1969: 38).

Entre les dues interpretacions del significat d'aquest topònim ens inclinem per la primera, perquè la nostra partida es troba precisament a la zona del terme en què hi ha la síquia i, per tant, el rec i les hortes. Coromines accepta tots dos significats i classifica els topònims que recull en funció de la semàntica, segons s'escaigui (OnCat III, 176b15-177a3).

V. t. *Oms, *los*.

Cadireta, el solà de la

«partida dita la Cadyreta de los Homs, una peça de terra [...] anomenada lo solà de la Cadyretta» (*Capbr. 1574*, 10^f).

Sembla que es refereix a una petita peça de terra, a la partida de la Cadireta, que quedava a la banda del solà.

Cadués

«José Cadués Sala» (*Amillar. 1945, 20^v*).

Potser es pot relacionar aquest cognom amb el francès *Cadue* o bé amb l'occità *Cadours*, present al departament de Deux Sèvres⁵⁰.

Cafè

V. **Cisco del C., cal.*

Cafeter dels Omellons, el

«José, *alias* Cafeter de Omellons» (*Amillar. 1945, 35^v*).

Aquest propietari residia als Omellons, però tenia alguna finca a l'Espluga Calba.

Caigudes, les cases

[les 'kazes kəj'γuðes]

Eren quatre cases que van ser bombardejades al final de la Guerra Civil espanyola, durant la retirada de les tropes republicanes: cal Ramonet del Marian, cal Calistro, cal Blasi del Tet i cal Bonifaci. Els solars, que han quedat sense edificar, es troben a l'actual avinguda de Catalunya, a l'alçada dels Quatre Cantons.

Caïm, cal

«José Balsells, *alias* Caym, [...] calle del Patio del Castillo, [...] por atrás con la plaza del Pou.» (*Apeo, 3^r*).

Cairet

«una filla de Jaume Joan Cayré, texidor de lli [...]: Magdalena Cicília», any 1603 (*Bapt. 1574, 59*); «Francisco Cairot» (*Capbr. 1765, 115^r*); «Miquel Cairot o Cairat, fadri, ferrer, fill [...] de Francisco Cayret o Cayrat, també ferrer, y d'Úrsula Cayret y Boleda», any 1786 (*Matr. 1699, 316^v*); «Antònia Cairot, filla

---

⁵⁰ www.geopatronym.com i Astor (2002: s. v.).

de Miquel Cairet y d'Antònia Cairet y Gaya» (*Confirm. 1797*, 319^f, 81); «Cairet y Segura, José», any 1882 (*Bapt. 1881*, 24^v); «Jayme Cayret», «Miguel Vallverdú y Cayret» (*Apeo*, 95^f i 103^r); «Jaime Saltó Cairet» (*Òbits 1921*, 50^v, 16).

Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Francisco, Jaume, Jaume Joan, Josep, Magí, Miquel i Pau; i també uns quants de dona: Antònia, Josefa, Magdalena Cecília, Mercè, M. Rosa, Raimunda, Teresa i Úrsula. Hem documentat les professions de ferrer i teixidor de lli, a més de la de pagès.

L'etimologia de topònims francesos com ara *Cayres*, *Cayrols* o *Caire* s'explica a partir del llatí *quadrus*, quadrat. En occità *caire* (< QUADRU) ha pres el sentit d'angle d'un quadrat, després 'angle d'un triangle', per acabar amb la simple accepció de 'cantó'. *Cayret* conté el sufix diminutiu *-et*, i *Cayrat* n'és el derivat col·lectiu (Astor 2002: s.v. *Cayre*, *Cayrel*). La primera citació sembla reflectir la pronúncia francesa, amb la muda final. Les grafies enregistrades són: *Cairet*, *Cairat*, *Cayrat*, *Cayré* i *Cayret*.

Calafell

«Ramon Calafell, fadrí, pagès, de la Guàrdia», any 1717 (*Matr. 1699*, 178^v); «Ramon Calafell» (*Concòrdia 1722*, 51^v i *Capbr. 1741*, 123^r); «Maria Calafell, muller de Ramon Calafell, pagès», any 1763 (*Òbits 1699*, 65^r); «terres de Ramon Calafell» (*Capbr. 1765*, 22^r).

Calba

«ipsa Calba, 1151» (Font i Rius 1969: 86).

Com demostra algun document de la mateixa època en què ja trobem el topònim complet, és a dir, l'Espluga Calba, l'aplicació metafòrica de l'adjectiu *Calba* ('lloc desert de vegetació o bé roca descoberta de terra') s'usava per designar la població.

Calbet

«Tomás Castellet Calvet, [...] de Barcelona» (*Matr. 1939*, 15^r, 2).

Calça, cal

«Salvador Sesplugues, *alias* Calza, [...] calle de Santa María, [...] atrás cementerio Biejo.» (*Apeo*, 82^v).

A l'Albi, per exemple, trobem el mateix nom de casa (Amigó i Pere 2001: 137), i al Vilosell o a la Pobla de Cérvoles, en plural: *cal Calces* (Pere 2006: 80 i 2013: 66).

Calçons, cal

[^h'kal kəl'sons]

Era una casa dels Quatre Cantons, a continuació de cal Franciscano. És un renom corrent. N'hem localitzat un altre exemple a la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 66).

«Francisco Monnar, *àlies* Calsons» (*Recanasió 1846*); «Basters o sellers: Joan del Calçons», «Ramon Sardà (Calçons)», any 1932 (Poca 2017: 99 i 113); «Joan Sardà, de cal Calçons», any 1940 (Roig 2014: 39).

Calderilla, cal

[^h'kal kəlðe'riʎə]

És una casa del carrer de Montblanc, entre cal Marina i cal Marrigues. *La cabana del Calderilla*, a la partida de les Vallades, és amb coberta de volta de canó, feta amb rajoles, i el propietari era Manel Roig. Té 11,80 m² i fa 2,30 m. d'amplada i 2,60 de profunditat (Martín i Preixens 2005: 324).

«Manel Roig Balcells, de cal Calderilla», anys 40 (Roig 2014: 38); «Cristóbal (Calderilla)» (*Repartiment 1942*, 191^r i *Amillar. 1945*, 55^v); «Miquel Balsells Balsells (Calderilla)» (Poca 2017: 208).

Calderó

[kəlðe'ro]

Hem documentat tres noms: Josep, Pere i Joaquina. El primer habitant que dugué aquest cognom a l'Espluga Calba nasqué a la nostra vila de forma accidental, ja que els seus pares, procedents de Juneda, s'hi trobaven com a refugiats, a causa de la Guerra del Francès. Un segle més tard una altra família el porta com a cognom matern. Actualment una persona el porta de primer cognom.

«Joseph [...], fill [...] de Pere Calderó y Serra y d'Antònia Calderó y Romeu, [...], de Juneda, [...] refugiats en esta, d'Espluga Calva, per temor dels francesos.», any 1810 (*Bapt. 1773*, 216^v); «Isabel Amorós Calderó», «Jesús Amorós Calderó» (*Naix. 1934*, 59^r, 19 i 90^r, 7); «José, [...] hijo de [...] José Amorós Roig y Joaquina Calderón Casas, naturales de la presente y Fraga», any 1939 (*Bapt. 1935*, 22^r).

Calders

«en 1671 se celebrà, la segona setmana de maig, lo capítol en la casa-habitació de Miquel de Caldés, comanador d'Espluga Calva» (Miret 2006: 504); «senyor don Miquel de Calders, cavaller de l'orde y milicià de la sagrada casa de l'Hospital de Sant Joan de Hierusalem, comanador de la comanda de dita vila de la Spluga Calva» (*Capbr. 1669*⁵¹).

Miquel de Calders va ser comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem de l'Espluga Calba, el Palau d'Anglesola i Sidamunt entre 1665 i 1671, any en què morí a Barcelona. Les dues grafies enregistrades són: *Calders* i *Caldés*.

Calistro, cal

[ˈkal kaˈlistro]

Era una casa de l'avinguda de Pau Casals, tocant a cal Mony, que va desaparèixer a causa del bombardeig de la Guerra Civil espanyola. *L'era del Calistro* és a la Creu Grossa, a peu de carretera, pujant a mà dreta, davant de la creu. És un nom de casa que també trobem a la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 66); així mateix a Riudoms hi ha *el Mas del Calixt* (Perea 1978).

«Calistro» (*Contribució 1936*); «Una família era de cal Calixtro: Calixtro Saltó Farré», any 1939; «Josefa Castañé Cunillera, de cal Calixto [...], Rosa Saltó Castañé, de cal Calixto», anys 1936-39 (Roig 2014: 31 i 62-63); «Jaume Gaya Saltó (Calistro) [...] Francesca Saltó Castané (Calistro) [...] Ramon Saltó Castañé (Calistro)», any 1939 (Rubió 2011: 101); «Pepa “del Calixto”» (*Spel. 23*: 16).

---

⁵¹ La citació es troba a la portada del capbreu.

L'adaptació del prenom castellà *Calixto* ha comportat l'aparició d'una vibrant epentètica i la reducció fonològica del grup consonàntic [ks] a [s]. La parla popular ha deformat d'aquesta manera la pronúncia d'un nom que li era aliè.

V. t. *Caigudes, les cases*.

Calvari

V. **Camí del C., el carrer del; Camí del C. i Molí, lo*.

Calvari, lo

[lo kəl'βari]

És a la Raval, després del poble, abans del Coll del Molí i al costat de la sort dels Horts. Aquesta partida ha de ser la mateixa anteriorment anomenada *lo Molí de l'Oli*. La desaparició del molí degué comportar també la substitució del nom: la citació del 1765 encara s'hi refereix com *Calvari* o *Molí*.

Se'n diu així pel trajecte que seguia el Viacrucis, el qual constava de catorze estacions. El senyor rector cantava la primera davant de l'altar major; la segona, el vicari, en arribar la imatge del sant Crist a la porta de l'església; la tercera, el director del cor parroquial, davant de cal Roure —entre aquesta casa i cal Jaume del Xaparro, arran de terra i encastada a la paret, hi ha una pedra grossa que servia de base a la columna que senyalava el lloc de l'estació—; de la quarta a l'onzena, els components del cor, per torns, i la catorzena, altre cop el senyor rector, al cim del Calvari, on hi havia les tres bases de les creus actualment reconstruïdes. La setena i la vuitena estacions es conserven a la paret de l'actual cementiri (Balcells 1997: 6).

«la partida del Calvari o Molí» (*Capbr. 1765*, 48^r); «Calvari, [...] por norte con el camino de Arbeca» (*Apeo*, 21^r); «finca: l'Era, [...] partida: Calvari» (*Repartiment 1942*, 30^r).

En general aquest topònim denomina llocs de difícil accés o conreu, o bé a paratges relacionats amb les professions. Aquest darrer és el nostre cas: l'indret pren el nom de l'edifici o monument religiós que el presideix. En podem trobar múltiples exemples: als Omellons, als *Plans del Calvari*, damunt del poble, al nord, hi ha una pedrera o bé *el forn de calç del Calvari* (Arbós, Ibarz i Pinyol 2003: 149); a Vinaixa, Fullella (Arbós 2003: 45) o la Pobla Cérvoles (Pere 2013: 67). també hi ha la partida del

Calvari, i a la Granja d'Escarp, *la serra del Calvari*; a Sant Martí de Maldà, *el carrer del Calvari*.

V. t. **Molí de l'Oli, lo*.

Calvari, el camí del

[lo kə'mi ðel kəl'βari]

Era el camí que seguia antigament la professó de Setmana Santa. El batlle Salvador Amat i Flotats va voler deixar-ne constància i va erigir tres creus al final del camí, en record d'aquest ritual religiós, en una de les parades del viacrucis, la que es feia darrere de cal Bessó. Abans la professó començava a l'església i seguia fins a les últimes cases de la Raval, des d'on s'anava, per un caminet, fins a l'era del Cerdà, on ara hi ha la granja del Pau del Pubill; d'aquí s'arribava fins al Calvari de cal Ponç i després pujaven pel camí veïnal dels Omellons (carretera), per finalitzar novament a l'església. Anaven cantant el rosari des de les creus fins a l'església. El camí del Calvari que han conegut els nostres informants és el nou, que començava a l'església i seguia cap a la plaça del Pou i cap al cementiri, passava pel camí que va a l'era del Bessó i després anava raval avall, fins a sortir a la carretera; travessaven el fondo, cap a la plaça del Pou altre cop i finalment tornaven a l'església.

«el camino del Calvario» (MN 1762, 245^v); «en la partida del solà de les Forques, destràs del molí de l'Oli, [...] a mitgdia part ab lo camí del Calvari» (*Capbr. 1765*, 213^f); «camino del Calvari» (*Repartiment 1942*, 170^f).

Calvari, el peu del

«finca: l'Hort, [...] partida: peu del Calvari» (*Repartiment 1942*, 193^f); «norte, camino Omellons; partida: [...] peu del Calvari» (*Amillar. 1945*, 56^f).

Calvari Vell, lo

«partida: Calvari Vell» (*Repartiment 1942*, 197^f); «Partida [...]: Calvari Vell» (*Amillar. 1945*, 57^f).

Deu ser alguna peça de terra que pren com a referència l'antic camí que seguia la professó cap al Calvari.

Calvís

«José Torné Calvís, [...] de Borjas Blancas» (*Matr. 1939*, 58^r, 5).

Desconeixem l'origen d'aquest cognom, que només hem localitzat en el topònim *Torre del Calvís*, de Golmés (NomCat), a partir del qual hem establert la grafia, amb ve baixa, com apareix a la citació, i amb accent⁵². Potser es relaciona amb els cognoms *Calver* i *Calvés*, que provenen del llatí CALVARIUM (Moll 1982: 271).

Calvo Sotelo, la calle de

«doña Antonia Roig Mateu, [...] domiciliada en la calle de Calvo Sotelo» (*Òbits 1934*, 171^r, 5).

Nom que va rebre el carrer Pau Casals des de 1939 fins a 1978.

Camats

«Fran^{ca}, [...] filla [...] de Pere Vidal y de Leonor Camats, cònjuges, de Lleyda [...]. Padrins: Manuel y Úrsula Martí y Camats», any 1864 (*Bapt. 1858*, 101^r).

Camell

«un fill [...] de Joan Texidó y Camell y d'Antònia Texidó i Montanyola [...], pagesos [...], batejat per son pare, pues al que ha nat eren sols ab sa muller y no hi havie temps d'anar a cridar a una persona, perquè luego, después de nat y batejat, s'és mort», any 1779 (*Bapt. 1773*, 37^v).

Cames, cal

«Anton Servelló, àlies Cames» (*Recanasió 1846*); «viuda Saltó, alias Cames, [...] calle de Momblanch» (*Apeo*, 239^r).

---

⁵² Actualment *Calvis* és un cognom alemany (geogen.stoepel.net).

El present propietari tenia una casa a l'Espluga Calba, però no hi consta cap finca. Als Omellons hi ha una casa anomenada així, i també a Arbeca (*cal Delfi del Cames*) (Sans 2004: 183), a Llorenç (Farré i Moix 1993: 119) i als Omells de na Gaia. Peytavi (2010: annex 3, núm. 2817) documenta *Cames* com a cognom a la Catalunya Nord.

Camet, lo

[lo ka'met]

Era com es coneixia el primer camp de futbol que hi va haver, damunt de la bassa Vella, on hi havia la pallissa del Correntí, al capdamunt de la costa del Xirillo (Poca 2017: 156). En la formació del diminutiu de *camp*, amb el prefix *-et*, no s'ha restituit l'oclusiva final, sorda en el mot primitiu.

Camí

«Miquel Camí», any 1740 (*Roser 1600*, 16); «un fill [...] de Miquel Camí, pagès, y de Francisca Camí Balcells: [...] Ramon», any 1777; «Josep Camí y Balcells», any 1779; «Antònia Arreu y Camí», any 1824 (*Bapt. 1773*, 26^v, 36^r i 303^v); «Anton Camí Borràs», any 1859 (*Bapt. 1858*, 26^v); «José Camí», «Ramon Camí», «Cristobal Camí» (*Apeo*, 43^r, 50^r i 78^r); «Matrimonis 1902: Modesta Camí Borràs», «Ramona Camí Camí. Data de naixement: [...] 1907» (*Spel. 40*: 5 i 29); «Rosa, Enriqueta y José María Camí Camí» (*Repartiment 1942*, 330^r); «Felipe Ribes Camí» (*Amillar. 1945*, 1^v i 29^v); «Juan Teixidó Camí», «José María Teixidó Camí», «Ramon Maria Teixidó Camí» (*Naix. 1945*, 4^v, 4; 16^r, 15, i 44^v, 8).

Hem recollit bastants noms d'home amb aquest cognom: Antoni (i Anton), Blasi, Cristòfol, Francesc, Francisco Xavier, Isidro, Javier, Joan, Josep, Lluís, Miquel i Ramon; i també bastants de dona: Antònia, Carme (i Carmen M.), Concepció, Encarnació, Enriqueta, Francisca, Magdalena, Maria, Mercè, Modesta, Paula, Raimunda, Ramona, Rosa i Teresa. Josep Camí, de cal Cabrer, va ser alcalde de l'Espluga Calba des del 1873 fins al 1875 i des del 1890 fins al 1894; Cristòfol Camí, de cal Moreno, des del 1918 fins al 1920; Francesc Camí i Civit, de cal Cabrer, va ser vicari de Mont-roig, Falset i Torredembarra, i rector de les Irlles, els Omells de na Gaia i Guimerà.

Camí de l'Albi, lo

«corral. Su situación: Camino del Alvi [...]; por la izquierda, camino de Arbeca»
(*Apeo*, 39^r).

A Vinaixa també hi ha aquesta partida. En el nostre cas deu ser alguna peça de terra petita al costat del camí.

Camí d'Arbeca, lo

«in Camino d'Arbecha» (*Capbr.* 1510, 6^v).

Camí del Calvari, el carrer del [lo kə're ðel kə'mi ðel kəl'βari]

És el carrer que puja cap a l'antic camí del Calvari des de la Raval de Jesús. Cap al final del nucli urbà, anant al cementiri, trobem dos costes que pugen en direcció cap a la creu Grossa: la primera és el carrer de la Costa de Sant Mateu i la segona, el carrer del Camí del Calvari.

Camí del Calvari i Molí, lo

«la partida del Camí del Calvari y Molí» (*Capbr.* 1765, 28^v).

Es refereix al molí de l'Oli.

Camí de la Creu, lo [lo kə'mi ðe lə 'kreu]

La partida abasta els trossos del costat del camí.

«Ytem en la partida del Camí de la Creu, [...] a tremuntana ab la vila» (*Capbr.* 1669, 94^v); «partida del Camí de la Creu; [...] a ponent ab dit camí, [...] a tremuntana ab terras de la Vila» (*Capbr.* 1717, 114^v).

V. t. **Costa de la Creu, la*.

Camí de Fullea, lo

«Corral, [...] Camino de Fullea; [...] de frente, camino de Fullea» (*Apeo*, 13^r/10^v).

Devia ser equivalent a *la Bassa Dolç* i al *Tossal del Castell del Senyor Comanador*.

Camí de Maldà, lo

«partida Camí de Maldà, dos heras, corral y cabana per bestiar» (*Capbr.* 1741, 66^r); «en la partida del Camí de Maldà, [...] a mitgdia ab lo camí dels Homells, a ponent y tremuntana ab lo camí de Maldà» (*Capbr.* 1765, 180^r); «finca: solar [...]: Camino de Maldà» (*Repartiment 1942*, 165^r).

Camí del Molí, lo

«partida del Camí del Molí, [...] a mitgdia ab la devesa del Señor Comanador [...] y a tremuntana ab lo camí d'Arbeca.» (*Capbr.* 1717, 38^r).

Es refereix al molí de farina del Senyor Comanador. A l'Albi, per exemple, hi ha una partida anomenada així (Amigó i Pere 2001: 141).

Camí de Montblanc, lo

«Ytem en la partida del Camí de Montblanch, als Bassals» (*Capbr.* 1669, 159^r); «Primo una casa [...] en la partida del Cap de la Bassa o Camí de Montblanch, [...] a mitgdia ab lo mencionat camí serra» (*Capbr.* 1765, 198^r).

V.t. **Aigüera de la Bassa, l'*; *Bassals, los*, i *Forteular, lo*.

Camí del Pla de la Bassa [de Montblanc], lo

«era, situs al Camí del Pla de la Basa de Monblanch» (*Capbr.* 1510, 10^v); «Ytem en la partida del Camí del Pla de la Bassa, una pessa de terra camp, ab

son corral y hera, [...] a sol ixent y a mitgdia ab lo camí de Montblanch»
(*Capbr. 1669*, 68^v).

Com que a les citacions apareixen eres i un corral, podem suposar que aquesta partida era al principi del camí del Pla de la Bassa, és a dir, propera al nucli urbà.

Camí Ral, la creueta del

«Pere Arbós, [...] Francesc Pelegrí [...] i Perot Sabater [...] venien dels Omellons a Tarrés. Essent a la creueta del Camí Ral, on travessa el de Vinaixa a l'Espluga Calba, els van sortir quatre bandolers», any 1577 (Gual II, 2003: 364).

Com que l'única creueta que hem documentat és la de Sant Bonifaci, podem suposar que es tracta de la mateixa. Sembla confirmar-ho el fet que una de les referències d'aquesta citació és el camí de Vinaixa a l'Espluga Calba. Posar creus religioses a l'entrada d'un camí ha estat des d'antic una pràctica tradicional. A Rocafort de Queralt, per exemple, *la creueta* es troba al camí de Santa Coloma (Gual i Jorba 2012: 189); a les Borges Blanques també hi ha la partida de *les Creuetes* (Satorra 2010: 108).

V. t. **Sant Bonifaci, la creueta de.*

Camí d'en Roger, lo

«a la partida del Camí d'en Roger, [...] ponent ab lo camí de Vallbona» (*Capbr. 1692*, 55^v).

Tenim el cognom Roger documentat a l'Espluga Calba des del 1500 fins al 1600. Segurament tenia relació amb la partida del *Comellar d'en Roger*; pot ser que fossin equivalents o bé contigües.

Camí de Senan, lo

«Corral. Su situacion: del Camino de Senan, [...] por atrás con la asequia del Molí.» (*Apeo*, 84^f); «finca: l'Hort, [...] partida: Camino de Senant» (*Repartiment 1942*, 86^f).

Com que a les citacions apareixen un hort i un corral, podem suposar que aquesta partida era al principi del camí de Senan, és a dir, propera al nucli urbà, a continuació del carrer de Senan.

Camí de Vallbona i Belianes, lo

«Ítem al Camí de Vallbona y Belianes» (*Capbr. 1633*, 102^r); «la partida del Camí de Vallbona y Belianes» (*Capbr. 1692*, 45^r); «en la partida Camí de Vallbona y Camí de Belianes, [...] a mitgdia ab lo camí de Vallbona, a ponent ab lo camí de Belianes» (*Capbr. 1765*, 142^r).

Aquesta partida és la que es troba entre tots dos camins: al sud té el de Vallbona, o dels Omells, i a l'oest el de Belianes.

Camí de Vinaixa, lo

«Ytem en la partida del Camí de Binaxa, [...] a sol ixent ab lo camí de Binaxa, a mitgdia ab lo terme de Binaxa» (*Capbr. 1669*, 148^v).

Suposem que es tracta d'alguna peça petita de terra a la vora del camí i prop del terme de Vinaixa. A l'Albi i al Vilosell trobem el mateix nom de partida⁵³.

Campà

«Jaume Campà, [...] mestre de minyons de la present vila», any 1724; «novena de Jaume Campà», any 1725 (*Òbits 1699*, 17^v i 18^r); «marmessoria de Jaume Campà» (*Renda 1725*, 23^r); «Jaume Campà» (*Celebr. 1766*, 39^v).

Campanera

«José María Sesplugues Chinchó, [...] hijo legítimo de [...] doña Josefa Chinchó Campanera, [...] de Bellpuig» (*Naix. 1945*, 20^v, 6).

---

⁵³ Amigó i Pere (2001: 143), Pere (2006: 87) i Martín i Preixens (2005: 427).

Campanes, [de] davall

«Miquel París, dejús las Campanas», any 1625; «Antoni Selma, devall les Campanes», any 1643; «Antoni Selma, debaix les Campanes, pagès», any 1645 (*Bapt. 1624*, 2^r, núm. 113 i núm. 151); «Miquel Pariz, pagès, devall les Campanes» (*Òbits 1636*, 3^r); «Ramon Valls, de davall les Campanes» (MN 1697, 27/12/1709); «Ramon Valls, de las Campanas» (*Concòrdia 1722*, 7^r); «Ramon Valls, de devall las Campanas» (*Renda 1725*, 37^r); «la qual botiga diu té [...] dels hereus de Ramon Valls, de davall las Campanas.» (*Capbr. 1765*, 138^r); «Joseph Valls, de devall les Campanes», any 1775 (*Bapt. 1773*, 17^r); «Silvestre Valls, devall las Campanas» (*Llevador*, 1^r).

Remarquem que en la primera citació la preposició és *dejús*; i en una altra, l'antiga o dialectal *debaix*. També hi ha un cas en què el renom és simplement *de les Campanes*.

Camperol, el

[lo kampe'ɾɔl]

Es coneixia amb aquest renom un estadant de l'Espluga Calba, nascut els anys vint del segle passat. A les Borges Blanques, per exemple, també hi ha *cal Camperol* i *ca la Camperola* (Ripollès 2006: 100).

V. t. **Ramonet del Xaparro, cal*.

Camprubí

[kampru'βi]

Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Antoni (o Ton), Joan, Josep, Marcelino, Pau, Pere i Ramon; i també uns quants de dona: Antònia, Francisca (o Cisqueta), Josepa, Magdalena, Mercè, Maria, Montserrat, Rosa i Teresa. Actualment dues persones el porten de primer cognom.

«Pau, [...] fill [...] de Francesch Giné, moliner de farina, y de Josepha Camprubí, [...] de Vallfogona, bysbat de Vich», any 1781 (*Bapt. 1773*, 48^r); «Anton Giné, fill [...] de Francesch Giné, [...] y de Josepha Giné y Camrobí», any 1821 (*Matr. 1791*, 66^r); «Ton Camprubí Gasol, 1881» (Poca 2017: 37); «Camrubí y Balcells, Teresa», any 1882 (*Bapt. 1881*, 34^r); «José Camrrobí» (*Apeo*, 94^v); «Antoni Pons Camprubí», any 1936 (Rubió 2011: 263); «Ramon Camprubí Rib.» (*Repartiment 1942*, 12^r); «Antonio Camprubí G.» (*Amillar. 1945*, 40^r); «Maria

Camprubí Balcells», «Montserrat Camprubí Balcells» (*Naix. 1945*, 57^r, 12 i 80^r, 2); «Defuncions: Ramon Camprubí i Ribera», any 1977 (*J. Llord 1993*: 50).

Les grafies documentades són: *Camprubi*, *Camrobi*, *Camrrobi* i *Camrubi*, amb accent o sense.

Camps

«morí Francisco Camps y Putig, de la ciutat de Barcelona, en lo castell», any 1696 (*Òbits 1685*, 15^r, 6); «Maria Camps i Figueres, viuda dexada del quòndam Isidro Camps, pagès, de Pontils», any 1728 (*Matr. 1699*, 190^v).

Canadal, de

«Jaufridus de Canadal, preceptor domus Hospitalis Sancti Iohannis Ierosolimitani de Ulldecona», any 1415 (Bertran 1988: 386); «Jaufridus de Canadal, prior prioratus Hospitalis Sanctu Johannis Jerusalimitanus III Cathalonia, de Spluga Calva» (*Perg. 1421*).

Jofre de Canadal, cavaller de l'Orde de Sant Joan, va ser gran prior de Catalunya del 1415 al 1423. Ni Moll (1982) ni el DCVB el contenen com a llinatge. Canadal és un poble del municipi de la Jonquera, a l'Alt Empordà. El castell de Canadal, enrunat, formà part del vescomtat de Rocabertí (GEC).

Canals

«Maria Vilamajor, donsellà, filla [...] de [...] y Antònia Canals [...], de Maldà», any 1840 (*Matr. 1791*, 143); «Maria Vilamajó y Canals» (*Òbits 1880*, 41^r, 55).

Càndia

V. **Cisco de la C., cal*; **Paula de la C., ca la*; **Tofol o Tofolet de la C., cal*.

Càndia, ca la, o ca la Candieta [ˈka lə ˈkaɲdiə] o [ˈka lə ˈkaɲdiˈetə]

És l'última casa de la Raval de Jesús, a mà dreta, cap al Calvari.

«Cisca Martorell Ribera (Càndia)»; «Ramon Ribera Cunillera, 1898 (Càndia)»
(Poca 2017: 63 i 79); «Josep Càndia» (*Contribució 1936*).

Càndia és un nom de casa format per simplificació del prenom *Càndida* i potser per feminització de *Cándio*. De tota manera, al Rosselló i la Cerdanya està àmpliament documentat com a nom de família (Peytaví 2010: annex 1).

Candio

V. *Mas del C., lo*.

Candio, cal [ˈkal ˈkaɲdiə]

Era una casa de la part alta del carrer de Montblanc, al costat de cal Negret; més amunt, al mateix carrer, hi tenien un corral. *La cabana del Candio*, a la partida de la Coma de Fullella o dels Masos, del segle XIX, és amb coberta de volta plana vista. Té 15,04 m² i fa 2,25 m. d'altura, 3,20 d'amplada i 4,70 de profunditat⁵⁴. Trobem també aquest renom a l'Albi i a Riudoms o a Ulldemolins (*Cándido*) (Amigó i Pere 2001: 145 i 1997: 137).

«Ramon Candio», «Ribera, Josep, Candio» (*Contribució 1936*).

Es tracta de l'hipocorístic del prenom castellà *Cándido*.

Canela

V. *Malena del C., ca la*.

Canela i cal Canela [ˈkal kaˈnelə]

A part de Josep i Ramon, hem documentat també un Jaume, un Francisco i una Teresa amb aquest cognom. *Cal Canela* és una casa de l'avinguda de Pau Casals, amb una inscripció a la façana que data la construcció de 1773. Allà hi havia ca l'Aleix i ca la Josa; es va fer de dues cases una. La documentació ens indica que abans a cal Canela

⁵⁴ Martín i Preixens (2005: 328) i BIEC: BI-70.

havien tingut dues cases, totes dues al carrer de Montblanc. A l'Albi (Amigó i Pere 2001: 145) o a les Borges Blanques (Ripollès 2006: 100) també hi ha *cal Canela*.

«Jaume Canella, dels Homellons de Poblet» (*Capbr. 1669*, 37^r); «Ramon Canela, fadri, pagès [...], fill [...] de Pau Canela, [...], y de Francisca Canela y Zaragoza, [...] de Fullea», any 1777 (*Matr. 1699*, 279^r); «Joseph [...], fill [...] de Ramon Canela, pagès, y de Rosa Canela y Nogués», any 1779 (*Bapt. 1773*, 40^v); «Francisco Canela y Nogués», any 1788 (*Òbits 1699*, 158^v); «Juan Albareda, *alias* Canela, [...] calle de Montblanch. [...] Otra id. de id.» (*Apeo*, 129^v-130^r); «Cristòfol Torres Albareda (Canela)», matrimoni de l'any 1920 (*Spel. 31*: 18); «Josep Torres Canela» (*Naix. 1934*, 78^r, 13); «Ramon Canela, de cal Canela», anys 1936-39 (Roig 2014: 62); «Josep del Canela» (*Amillar. 1945*, 41^v).

A la primera citació (1669) la grafia anotada és *Canella*.

Cano

«Llista de refugiats [...]: Francisco Garabito Chacón, [...], c/ Santa Maria, casat amb Concepción Cano Parrado», mort el 1938 (Rubió 2011: 162).

Cantadora, la

[lə kəntə'ðorə]

Era de Barcelona, casada amb el Ton del Pardal. Cantava molt bé, al cor de l'església.

Cantí

«Joan Cantí, menor, [...] pagès, de la vila de l'Espluga de Francolí», any 1703 (*Matr. 1699*, 171^v); «Joan Gaya y Cantí», any 1777; «Cristóbal [...], fill [...] de Ramon Gaya y Cantí», any 1780 (*Bapt. 1773*, 29^r i 42^r).

Cantí existeix com a cognom a Amer, Barcelona, l'Espluga de Francolí, Montblanc, etc. (DCVB), probablement provinent del nom personal francès *Quentin* (Moll 1982: 308). A França trobem la forma *Canti* i és força abundant la meridional (del sud i sud-oest) *Canty*, procedent del nom llatí QUINTINUS (Morlet 1997: s. v.

Cantin). Peytaví remet el cognom *Canti*, que documenta a la Catalunya Nord, a la forma codificada *Quinti* (2010: annex 1).

Cantirer i cal Cantirer

[ˈkal kəntiˈre]

Era una de les *cases Caigudes*, a causa de l'explosió d'una bomba en la retirada de les tropes republicanes al final de la Guerra Civil espanyola, a l'avinguda de Pau Casals. L'estadanta s'anomenava la *Cantirera*. *El pou del Cantirer* era a la Vallada.

«Franca. [...], filla [...] de Joseph Cantiré, pagès, y de Josepha [...] Roig», any 1816 (*Bapt. 1773*, 260^v); «(lo) Cantiré [...] segle XIX [...] (lo) Cantiré/Canteré» (Arbós 2010: 61); «Josep Sans Gaya (Cantirer)», «Pilar Sans Queraltó (Cantirer)» (Poca 2017: 64 i 238).

A la citació del 1816, hi constava *Camí* com a llinatge, però està corregit a sobre i s'hi llegeix *Cantiré*, que no consta com a nom de família ni en Moll (1982) ni al DCVB. De la manera que apareix en el primer document ha de ser el cognom, perquè l'ofici del personatge en qüestió és el de pagès i no pas el de *cantirer* o *canterer*, 'terrisaire, que fa cànters i altres atuells de terrissa' (DCVB: s. v. *canterer* o *cantirer*).

Cantó i cal Cantó

[ˈkal kəpˈto]

Hem documentat els noms masculins d'Antoni, Felip, Francesc, Jaume, Josep i Manuel; i també els femenins de Dolores i Isabel. El primer cop que apareix el nom de família, el 1574, és en un estadant de Fulledda que tenia terres al terme municipal de l'Espluga Calba. Actualment és una casa de la carretera de Fulledda, amb inscripció una a la façana que indica que la construcció és de 1779.

«Jaume Cantó, pagès, del lloch de Fulledda» (*Capbr. 1574*, 96^v); «Los qui són batejats per mossèn Anthoni Cantó», any 1579 (*Bapt. 1574*, 11); «Speransa Cantona, de Ffulleda, [...] Ysabet Cantona, de Ffulleda», any 1593; «Francesch Cantó, de Ffulleda», any 1597 (*Matr. 1580*, 5^r i 6^v); «Francesch Cantó, pagès» (*Capbr. 1607*, 394^f); «Falip Cantó, fadrí, fill [...] de Falip Cantó», any 1681 (*Matr. 1650*, 28^v); «José Cantó y Domènich», «Antonio Cantó» (*Apeo*, 38^r i 46^f); «José, [...] hijo [...] de los consortes Jacinto Iglésias Nadal, [...] y Dolores Cantó Solà, de Fulledda», any 1895 (*Bapt. 1892*, 134); «Josep Sans Segarra, [...] Cantó», matrimonis de l'any 1900; «1902, naixements: [...] Ramon Farré

Cantó», «1903, naixements: [...] Farré Cantó, Sebastián» (*Spel.* 32: 7, 40: 4 i 44: 4); «Josep Iglésias Cantó» (Rubió 2011: 70).

En dues ocasions hem documentat el cognom feminitzat: *Cantona*.

Cantons

V. *Quatre C., el carrer dels*.

Canyar

«un fill [...] de Christòfol Balcells y de Maria Canyà, cònjuges y pagesos, [...]: Christòfol», any 1823 (*Bapt.* 1773, 300^v).

Canyelles

«Cañellas, de S. Martí», «Ramon Fabregat y Cañelles» (*Òbits* 1875, 69^f i 14^r).

Canyissar

«Jaume Cañisà [...] Saperas, natural de Reus» (*Matr.* 1934, 24^r, 2).

No el recullen com a llinatge ni el DCVB ni Moll (1982). En espanyol existeix *Cañizares* (DAE).

Cap de la Bassa, lo, o lo Camí [del] Cap de la Bassa

«Ítem un rotlle de corral al Cap de la Bassa de l'Aygue Dols [...], a mitgjorn y a ponent ab lo camí de Fulledda y a tremuntana ab lo camí de Sanant» (*Capbr.* 1633, 55^v); «un corral murallat, [...] partida Camí Cap de la Bassa, [...] a ponent ab lo camí de Monblanch y a tremuntana ab lo camí de Sanant» (*Capbr.* 1741, 64^r); «Ítem un corral clos [...] en la partida del Camí Cap de la Bassa», «Primo una casa [...] en la partida del Cap de la Bassa [...], a mitgdia y ponent ab lo camí de Monblanch» (*Capbr.* 1765, 108^v i 184^v).

Veiem que era una petita peça de terra adjacent al nucli urbà, ja que ens hi consten corrals i una casa. Estava situada entre els camins de Fulledda, també anomenat *de Montblanc*, al sud-oest, i de Sanant, al nord. Es refereix a *la bassa Dolç*. Aquesta zona devia ser l'origen de la partida dels Corralassos. Suposem que la preposició i article (*del*) no apareixen escrites perquè el nom és molt llarg, però en la parla devien ser-hi.

Cap dels Corrals, lo

«a la partida del Cap dels Corrals, una pessa de terra» (*Capbr. 1692, 48^r*); «a la partida del Cap dels Corrals, un corral» (*Capbr. 1741, 19^f*); «partida del Cap dels Corrals, [...] a tremuntana ab lo camí de Monblanc» (*Capbr. 1765, 97^r*).

Per les citacions, veiem que en aquesta partida hi havia peces de terra i també corrals. Suposem que era a l'extrem dels Corralassos.

V. t. **Bassota, la; *Corralassos, los, i *Corrals, los.*

Cap dels Horts, la sort del

«sort del Cap dels Horts, [...] por mediodía con el camino de Sanan», «sort del Cap dels Horts» (*Apeo, 14^r i 39^f*).

Quan avui dia es parla dels *Horts*, s'entén la part del fondo en direcció cap als Omellons, que és la zona on s'han conservat fins més recentment les petites parcel·les destinades al cultiu d'hortalisses. De tota manera, aquesta sort s'ubica a l'altra part del fondo, la que acaba als Omells, on també n'hi devia haver força.

Cap del Terme, lo

[lo 'kap del 'terme]

Es troba anant als Omellons, al final del terme de l'Espluga, en això de l'Estrada. La idea de situació i de distància pren part aquest cop en la formació d'aquest nom.

«Cap del Terme, [...] por mediodía con otras tierras del Señor, por poniente con el termino dels Omellons y por norte ídem» (*Apeo, 25^r*); «Partida [...]: Cap del Terme» (*Amillar. 1945, 53^v*).

Caparrot, el

[lo kəpə'rɔt]

Era el renom d'una persona de cal Carreter del Tresó.

«carrer de Fullea: [...] Carreter del Tresó (Caparrot)» (Poca 2017: 30).

Un *caparrot* és un 'cap molt gros'. La forma *cabarrot* està documentada al Rosselló i a la Cerdanya com a nom de família (Peytavi 2010: annex 1).

Capbassa, de

«Anton Selma, de Capbassa» (*Capbr. 1669*, 115').

Capbassa, el carrer de

«en lo carrer qui va a la Plassa [...], a sol ixent ab lo carrer qui va al Solà [...], a ponent ab lo carrer de Capbassa» (*Capbr. 1669*, 125').

El cap de la bassa a la qual es refereix aquest carrer és el de la bassa Dolç, que es trobava a l'extrem oriental del nucli urbà.

Capblanc, el

«el molino del Feliu, por mediodía con Capblanch, del Alvi» (*Apeo*, 41').

És clar que la citació es refereix a un personatge anomenat *Capblanc*, veí de l'Albi, amb alguna peça de terra al terme de l'Espluga o bé al dels Omellons. Efectivament, a l'Albi hi ha documentat el 1817 un Joan Servelló Capblanc. El cognom s'hi conserva com a nom de casa. Ni el DCVB ni Moll (1982) contenen aquest llinatge, malgrat que existeix l'adjectiu *capblanc*, aplicat a algú 'que té els cabells blancs'. El geolocalitzador de noms de família francesos situa *Capblanc* als departaments dels Alts Pirineus, els Pirineus Orientals, els Pirineus Atlàntics i Gers. En aquell país *le Cap Blanc* és el nom de dos promontoris elevats, l'un a l'Arieja i l'altre a Var. En francès,

com a cognom, és un dels nombrosos compostos de *Cap*, forma meridional, més un motiu⁵⁵.

Capcarrer, del (o de)

«Foren padrins: Jaume Balcells, del Capçarrer», any 1637 (*Bapt. 1624*, 35^v); «Jaume Balçells, pagès, del Capcarrer», any 1641 (*Òbits 1636*, 5^v); «Josep Texidó, de Capcarrer» (*Renda 1725*, 61); «Ramon Roig, de Capcarrer» (*Hospital 1730*, 14); «Ramon [...], fill de Joseph Texidó, de Capcarrer», any 1749 (*Òbits 1699*, 40^r); «Foren padrins: Christòfol Texidó y Texidó, pagès [...], del Capcarré», any 1774 (*Bapt. 1773*, 7^v).

Capcarrer, el carrer del

«al Capcarrer, un pati de casa [...], a migjorn ab lo mur de la vila» (*Capbr. 1574*, 56^r); «en lo carrer anomenat lo Capcarrer» (*Capbr. 1765*, 123^r).

Està clar que aquest carrer es troba tocant a la part sud del mur de la Vila; per tant, podria correspondre aproximadament al que ara és l'entrant del carrer de Santa Maria cap dins de la Placeta.

Capdal, la síquia

«la partida dita a l'Albereda, [...] a tramuntana ab la çíquia Capdal» (*Capbr. 1574*, 55^r); «la síquia Capdal» (*Capbr. 1607*, 362^v).

Capdevila

«Mateu Capdevilla, de Llorens», any 1581 (*Matr. 1580*, 2^v); «un fill de Mateu Capdevilla [...]: Mateu», any 1593; «una filla de Mateu Capdevilla [...]: Caterina», any 1602 (*Bapt. 1574*, 32 i 57); «Antoni Joan Capdevila» (*Capbr. 1633*, 27^r); «morí del contaigi Luís Capdevilla, d'Arbeca, nebot de mossèn Simon Capdevilla», any 1652 (*Òbits 1650*, 3^v, 23); «Bernat Capdevila» (*Capbr. 1765*, 61^v); «Francisca Cunillera y Capdevila», any 1778 (*Bapt. 1773*, 34^v);

---

⁵⁵ Amigó i Pere (2001: 148), www.geopatronym.com, Astor (2002. s. v. *Blanc*) i Morlet (1991: s. v. *Cap*).

«Ramon Boté, [...] fill [...] de Joan Boté [...] y de Theresa Boté y Capdevila», any 1789 (*Matr. 1699*, 325^v); «Capdevila Balcells, Matias», any 1895 (*Bapt. 1892*, 135); «Antoni Capdevila Balsells», any 1936 (Rubió 2011: 236).

Trobem aquest cognom documentat el 1553 a Arbeca, el Cogul, Puiggròs i Vinaixa (*Fog. 1553*). Apareixen uns quants noms d'home: Antoni, Antoni Joan, Bernat, Francesc, Isidor, Jacinto, Jaume, Josep, Lluís, Mateu, Mateu Benet, Maties, Montserrat, Pere i Simon; i també alguns de dona: Caterina, Francisca, Margarida, Maria i Teresa. Quant a oficis, a part del de pagès, hem documentat el de teixidor de lli. Un dels òbits documentats (1652) és per causa de la pesta. Mateu Capdevila era sagristà de l'Espluga el 1598. Antoni Capdevila i Balsells era germà coadjutor de la congregació dels missioners fills de l'Immaculat Cor de Maria, claretià. Les dues grafies enregistrades són: *Capdevila* i *Capdevilla*.

capella¹, la

«al Puiggròs [...], ad Capella» (*Capbr. 1510*, 17^v).

Com que la partida que en aquesta època s'anomenava *lo Puiggròs* és a l'actual Coma de Sant Pere, podem suposar que el petit santuari, ara desaparegut, era una capella dedicada a l'advocació de Sant Pere.

capella², la

«al carrer de la Sglesia [...], domo Capelle» (*Capbr. 1510*, 15^r).

Entenem que al voltant de l'església hi devia haver una altra petita edificació que feia la funció de capella.

Capella³, la costa de la

«el patio del Castillo, [...] por atrás cuesta de la Capilla.» (*Apeo*, 1^r).

Aquesta és la capella de l'interior del castell; per tant, *la costa de la Capella* és la que modernament s'ha batejat amb el nom de *carrer de Sant Joan de Jerusalem*.

V.t. *Sant Joan de Jerusalem, el carrer de.*

Capella⁴, el tros de la

«al lloch appellat lo solà de les Forques, [...] a tramuntana ab lo troç de la Capella» (*Capbr. 1574, 42'*).

La presència d'un altre santuari menor, novament desaparegut, va fer néixer aquest topònim; tenia al sud el solà de les Forques.

Capella⁵, [la sort de] la

[lə 'sər ðe lə kə'peʎə]

«sort de la Capella. [...] por norte con la asequia del Fondo», «sort de la Capella, [...] a poniente con camino de Maldà» (*Apeo, 39^f i 106^f*); «finca: sort de la Capella, partida: la Capella» (*Repartiment 1942, 82^f*); «Partida: [...] la Capella» (*Amillar. 1945, 24^f*).

Per les afrontacions (la síquia del Fondo, al nord, i el camí de Maldà, a l'oest), sembla clar que les citacions més modernes es deuen referir a la capella de Sant Miquel.

Carácoles, la

[lə ka'raʎoles]

Era el renom de la dona del Carlos, de l'Esplugu de Francolí.

Carafell

V. **Jaume del C., cal; *Maco, cal; *Pere del C., cal.*

Carafell, cal, o cal Carafellet

['kal kərə'feʎ] o ['kal kərəfe'ʎet]

És una casa del carrer de Montblanc, a la cantonada on conflueix amb el de Fullella. Des que l'ha comprada una senyora de Suïssa també se la coneix com *ca la Suïssa*. En algunes citacions apareix el nom de la casa en diminutiu: *cal Carafellet*. *La pallissa del Carafell* és a la coma de Sant Pere.

«Josep Sesplugues Roig (Ramonet del Xaparro) i Rosa Benet (Carafell), casats el [...] 1916», «Col·legi Germanes Dominiques (anys 40) [...]: Assumpció Miret (Carafell)» (*Poca 2027: 60 i 197*); «Concepció Fabregat Saltó (Carafell)», any

1936 (*Spel.* 9: 20); «Josep Fabregat Saltó, de cal Carafellet», anys 1936-39; «Jaume Benet Roig, de cal Carafell; Jaume Fabregat Teixidó, de cal Carafellet», any 1940 (Roig 2014: 32 i 39).

Desconeixem la procedència d'aquest renom. Potser s'hauria de relacionar amb el cognom *Calafell*, documentat a la vila entre 1717 i 1765, en la persona de Ramon Calafell, procedent de la Guàrdia i habitant a l'Espluga Calba.

Caram, el

Era el renom d'una persona que utilitzava sovint aquesta expressió quan parlava.

Carbonell

«Joan Carbonel, de l'Albi, y Caterina Merolla», any 1597 (*Matr.* 1580, 6^r); «Joan Carbonell» (*Capbr.* 1633, 188^r); «albat: minyona de Joseph Balcell y Teresa Carbonell», any 1746 (*Òbits* 1699, 39^r); «Pere Bonjorn, fadri, pagès, fill [...] de Pere Bonjorn [...] y de Raymunda Bonjorn y Carbonell», any 1811 (*Matr.* 1791, 37^v); «Maria Antònia Serret Carbonell» (*Òbits* 1887, 217^r, 31); «Jaime Carbonell Reig, [...] de Barcelona» (*Matr.* 1939, 9^r, 3).

Hem documentat dos noms d'home: Jaume i Joan; i també dos de dona: Raimunda i Teresa. A la primera citació (1597) la grafia és *Carbonel*.

Carbonnier i el Carboner

«Joan, lo Carboner; rebé los sacraments, féu testament de béns té en Fransa», any 1606 (*Òbits* 1574, 17^r); «Antoni Carboñé, francès, domiciliat en dita vila» (*Roser* 1694, 7^v); «Miquel [...] Carboñé, fill d'Antoni Carboñé, mestre de cases, francès», any 1696 (*Bapt.* 1685, 26^v-27^r, 11); «Mari Àngela Carbonyé y Farré, filla d'Antoni Carbonyé», any 1705 (*Òbits* 1699, 3^r); «Thoni Carbonyé, mestra de cases, nació francesa; a mor d'una escopetada», any 1708 (*Òbits* 1685, 5^r).

Tots els *Carboners* que hem documentat són d'origen francès. Hem optat, doncs, per transcriure aquest llinatge amb la grafia més propera a la que mostren les

citacions⁵⁶. En el primer portador del nom, *Joan, el Carboner*, se'ns presenta com un renom, malgrat que deu provenir, així mateix, del cognom. No podem assegurar que les dues lletres que consten escrites fossin e i erra, perquè el manuscrit està estripat allà on eren.

Carboner, cal

[ˈkal kərβoˈne]

«Emili Pubill Forcada, de cal Carboner», anys 40 en endavant (Roig 2014: 40);
«Josep Pubill (Carboner)», any 1945 (Poca 2017: 193).

No considerem que hi pugui haver relació entre el cognom francès anterior i aquest nom de casa, perquè hi ha dos segles i mig de distància entre la darrera documentació de l'un i la primera de l'altre, malgrat tenir la mateixa procedència etimològica, és a dir, el sentit de l'ofici de qui produeix o ven carbó. *Cal Carboner* era una casa del carrer de Fullella els membres de la qual feien carbó als boscos de Senan, en una època en què moltes cases en feien i tenien carboneres als seus trossos. S'explica l'anècdota d'un de l'Espluga que anava per les Borges venent troncs per fer carbó. Un comprador, havent-se sentit estafat, va exigir a l'espluguenc una explicació atenyent a la qualitat del producte adquirit. El venedor li va aclarir que no era que hagués promès «carbonet d'alzina», sinó «carbó net d'alzina»; per tant, la culpa no era d'ell si l'altre no havia entès bé el missatge i havia comprat un carbó que no era pas d'alzina. El mateix episodi s'atribueix, així mateix, a un personatge de Fullella.

Carcassona, de

«ego Petrus de Carcassona, [...] Ilerde» (*Perg. 1359*); «Petro de Carcasona, domino nostro et dicti loci» (*Perg. 1360*).

Pere de Carcassona, influent cavaller lleidatà, que va ser propietari del castell i lloc de l'Espluga Calba entre 1350 i 1368, fou bisbe de Girona. Era fill dels comtes Roger I el Vell, de Carcassona, i d'Adelaida, que li llegaren participació en els comtats i una sèrie d'abadies i béns eclesiàstics a Carcassona, Rasés, Foix i Coserans. No trigà a fer algunes concessions als vassalls, com ara lliurar-los de diferents deutes i execucions,

---

⁵⁶ Astor (2002: s. v. *Carbou, Carbonnel*) i Morlet (1991: s. v. *Carbon*).

i per agraïment, la Universitat, en 1360, renuncià a una retribució relacionada amb el delme dels raïms. Les dues grafies anotades són *Carcasona* i *Carcassona*. De fet, ni el DCVB ni Moll (1982) l'incloen entre els cognoms catalans.

Cardona, de

«Àpoca, [...], a favor de dona Geralda de Cardona [...] de la venda de l'Espluga Calba.», any 1275 (*Índex vell*, 93^r).

L'any 1193, després de perllongats litigis sobre la titularitat del terme, la disputa entre el vescomte de Cardona i el comte rei Alfons el Cast es va acabar definint sense reserves «totam ipsam Esplugam Calvam cum omnibus suis terminis» (*Perg. 1193*) a favor del sobirà. El 1303, a través d'una sentència arbitral del bisbe de Vic, les monges de Vallbona prohibiren als homes de Ramon Folc V de Cardona de Maldà i Maldanell fer llenya als termes de l'Espluga Calba i els Omells de na Gaia (Sans i Travé 2010: 53).

Cardona, l'alzina d'en

«a la alzina den Cardona» (*Capbr. 1510*, 34^r).

Carinyenis, el [lo kəri'ɲenis]

Era de cal Calçons, baster de professió, i l'anomenaven així perquè parlava tartamut.

Carló o Carlons

«Joseph Anton Pallàs, àlies Cabalé del Carló» (*Recanasió 1846*); «Antonio Carlons», «Antonio Carló» (*Apeo*, 48^r i 79^v).

Carlons és un diminutiu del nom propi d'home *Carles*, localitzat com a sobrenom de família a Blancafort (DCVB), o bé a Sant Feliu de Codines (*can Carlons* i l'*hereu Carlons*) (Garcia-Pey 2006: 100); Moreu-Rey (1993: 190), que el considera un augmentatiu afectiu del mateix nom, en dóna un exemple de Sant Cugat. En les citacions que aportem no ens queda clar si és un renom o bé un cognom. *Carlo* existeix

com a cognom a França (www.geopatronym.com). En occità trobem la forma *Charlon*, que potser representa el cas règim del cognom *Carles* o bé el diminutiu de filiació en *-on*. *Carles*, d'arrel germànica KARL-, és un nom de fonts esdevingut llinatge i expandit per tot Europa per a més glòria d'emperadors i reis: Carlemany i Carles V (Astor 2002: s. v. *Carles*).

Carlos, cal

[ˈkal ˈkarlos]

Era una casa del carrer de Santa Maria, entre cal Llord i ca l'Agna, ara desapareguda.

«*alias* Carlos Llord» (*Repartiment 1942*, 222^r i *Amillar. 1945*, 62^v).

Carmina, ca la

[ˈka lə kərˈminə]

És el nom que rep avui dia cal Sec, per l'actual estadanta.

Carmot, ca la

[ˈka lə karˈmɔt]

Era una casa del carrer de Santa Maria, tocant a cal Feliu. Els de cal Feliu van comprar-la i la van ajuntar amb la seva.

«carrer Santa Maria: [...] Rossendo (Carmot del Carafell)» (Poca 2017: 33).

V. t. *«*Rosendo*», *cal*.

Carnisser

«Raymundus Carnicer» (*Perg. 1360*); «Onofre Carnicer Salat, natural d'Arbeca» (*Òbits 1894*, 70^r, 47).

La grafia anotada és en tots dos casos *Carnicer*.

carnisseria, la

[lə kərniseˈriə]

«a sol ixent ab la Plaça, part, y part ab la carniçeria [...], a tramuntana ab lo carrer *que* va a la sglésia» (*Capbr. 1574*, 60^v); «Ítem manifestan possehir, per dit *senyor* comanador y sa encomanda, la carnisseria, ab dos sitjas al devant»

(*Capbr. 1717, 9^v*); «en la plassa de la referida Vila [...] posseheix la mateixa universitat [...] la carniceria» (*Capbr. 1765, 17^f*).

La carnisseria devia donar a la plaça Major i tenia dos sitjars davant. Ja al segle passat, hi havia dues carnisseries: la de ca l'Isidro, a la plaça de la Roca, on després hi va haver la pastisseria, i la de cal Pastor, al carrer Major. Després, durant uns anys, també n'hi va haver a cal Petronill.

Carnisseria, damunt la

«demunt de las Carnisserias, [...] en la Plassa» (*Capbr. 1669, 27^f*); «demunt les Carnisseries, [...] en la Plassa» (*Capbr. 1692, 12^v*); «la dita universitat posseheix una casa a hont celebran los concells, situada demunt la Carniceria» (*Capbr. 1717, 9^f*); «demunt la Carnisseria» (*Capbr. 1741, 9^v*).

El topònim apareix tant en singular (*damunt la Carnisseria*) com en plural (*damunt les Carnisseries*).

Carnisseria, la plaça de la

«Ramon Nogués, de la plaça de la Carnisseria o Major» (MN 1697, 3/8/1716).

Puntualment *la plaça Major* és anomenada *la plaça de la Carnisseria*.

Carquinyolis, cal

[*'kal kərki'ɲolis*]

Era una casa de l'avinguda de Pau Casals, tocant a cal Petronill. L'anomenaven així perquè era tartamut. Suposem que la segona citació es refereix al mateix personatge.

«con un tal “Carquiñolis”» (*Repartiment 1942, 146^f*); «Cariñola» (*Amillar. 1945, 42^v*).

Carranco, el

[lo ka'raŋko]

Era un renom del Pere de ca la Providència.

«Pere Balsells, Carranco» (*Contribució 1936*).

Carrasco

«Salvador Carrasco Martínez (soldat), [...] a conseqüència d'una ferida de bala explosiva» (*Òbits 1934*, 76^r, 15).

Carrascosa

«Maria Viles Carrascosa: [...] morí [...] a conseqüència de diferents ferides de metralla» (*Òbits 1934*, 70^r, 9).

Aquesta persona havia ingressat a l'Hospital Quirúrgic Mòbil Divisionari de la 27 divisió del XXIè cos de l'exèrcit.

Carrer

[ka're]

Trobem aquest cognom ja el 1302 al Vilosell (Pere 2006: 93), a l'Albi el 1369 (Amigó i Pere 2001: 152) i a la Pobla de Cérvoles el 1375 (Pere 2013: 79). Hem documentat alguns noms d'home amb aquest cognom: Isidro, Josep, Pau i Ramon (i Raimon); i també bastants de dona: Agnès, Antònia, Bienvenida, Carme, Concepció, M. Gertrudis, Josepa, Leonor, Maria, Raimunda, Ramona, Rosa i Trinitat. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, hem anotat el de fuster. És un llinatge que es documenta el 1510, però desapareix i no es retrobem fins tres segles després, el 1819. Actualment tres persones el porten de primer cognom.

«Raymundi Carrer» (*Capbr. 1510*, 20^v); «Maria Carrer y Gaya [...], filla [...] de Joseph Carrer, fuster», any 1819 (*Matr. 1791*, 61^f); «Carré y Aixalà, Pablo» (*Bapt. 1881*, 10^v); «Carré Teixidó, Raimunda», any 1911 (*Bapt. 1892*, 423); «Dolores Oromí Carré, [...] de Binaixa» (*Òbits 1931*, 15^v, 16); «Josep Carré Teixidó», any 1936 (Rubió 2011: 72); «Trinidad Carré Torres», «Maria Gertrudis Carré Torres», «Camen Carré Torres» (*Naix. 1945*, 4^r, 3; 17^r, 17, i 25^r, 4); «Carré Balsells, Juan» (*Padró 2013*: 2).

En les primeres citacions la grafia anotada és *Carrer* i a partir del 1881 ja és sistemàticament *Carre*, amb accent o sense.

Carrera

«Raimundum Carrera, ville de Fullede» (*Capbr. 1510*, 37^v); «Joan Carrera, àlies Ramon, del lloch de Fullede», «Confessió de n'Antoni Carrera, feta per Joan Carrera, son honclo [...]. Anthoni Carrera, àlies Ramon» (*Capbr. 1574*, 94^{r i v}); «Ignacio Miquel Carrera» (*Apeo*, 154^r).

El Ramon Carrera, malgrat ser de Fullede, tenia casa a l'Espluga Calba. El seus familiars, Joan (potser fill seu) i Antoni, nebot d'aquest darrer, hi tenien terres. El llinatge no hi reapareix fins a finals del segle XIX, és a dir, fins al cap de vuit segles.

Carrerada, la

[lə kare'raðə]

Les carrerades, situades als caps dels termes, convertien el castell de l'Espluga Calba en lloc de pas entre Vallbona de les Monges i les terres de l'Ebre, passant per les Borges Blanques. Aquest camí, ja desaparegut, travessava la carretera, pel cap del terme, i dividia el de l'Espluga Calba i els dels Omells i Senan. Venia de Poblet i passava per la dreuera de Tarrés, per anar al pla de Tarrés, amb l'animal despedit, és a dir, sense càrrega. Seguint gairebé el límit del terme amb Montblanquet passava una carrerada que venia del País Valencià, utilitzada pels ramats transhumants (Vallverdú 1995: 27).

«Beurada, [...] por oriente, Carrerada», «Beurada, [...] por oriente con la Carrerada, por Mediodía con ídem» (*Apeo*, 28^r i 42^r); «Carrerada» (*Repartiment 1942*, 273^s).

Les carrerades eren llocs de trànsit per a la transhumància de la ramaderia, que es va acabar fa una quarantena d'anys. Eren a les divisions dels termes i tenien un amplada fixa: dotze pams (quatre per als animals i la resta per a la càrrega) (Amigó 1999: 128).

Carrereres

«Antònia Carreres y Badia, [...] filla [...] de Ramon Carreres, sabater, [...] de Montblanch», any 1839; «Josepha Carreras y Badia» (*Bapt. 1824*, 246 i 259); «Joseph Carreras, fadrí, pagès, fill [...] d'Albert Carreras y de Maria Pedrol, pagès, tots d'Espluga de Francolí», any 1847 (*Matr. 1791*, 172); «José Carreras» (*Repartiment 1942*, 238^v).

Hem documentat tres noms amb aquest cognom: Josep, Antònia i Josepa. Les grafies anotades són *Carreras* i *Carrereres*.

Carreró, lo

«ab lo carrer y pati del Castell, a mitgdia ab lo forn, mitjensant lo Carreró» (*Capbr. 1692*, 35^v).

Sembla que hi devia haver un carreró que comunicava el pati del Castell i el carrer Major, on hi havia el forn.

Carreter, cal

[ˈkal kareˈte] o [ˈkal karaˈte]

És una casa de la plaça del Pou, al costat del bar, on feien carros. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha quatre cases que es diuen *cal Carreter* (Ripollès 2006: 103-104).

«Agustí Juvé, Carraté» (*Recanasió 1846*); «Jeroni Carraté» (*Contribució 1936*); «Jeroni Castañé (Carreter)», «Col·legi Germanes Dominiques (anys 40) [...] Teresina Castañé (Carreter)» (Poca 2017: 141 i 197).

Carreter del Tresó, cal

[ˈkal kareˈte ðel treˈzo] o [ˈkal karaˈte ðel treˈzo]

Era una casa del carrer de Fullella. Es conta l'anècdota que quan la construïen tothom que passava pel davant hi deia la seva. El paleta que hi treballava, cansat de tant comentari innecessari, va escriure a les rajoles de sota l'aleró de la teulada una inscripció que encara es pot llegir: «Pasa y calla.» D'aquella casa en van fer tres: l'una era del Caparrot; l'altra, ca la Sentiu, i la darrera, d'una parenta dels Carrillets, la

Carrilla. La nevada de vuit pams d'alçada del 22 de febrer de 1944 va ensorrar aquesta darrera.

«Jaume Sardà, de cal Carreter del Tresor», any 1940; «Josep Sardà Farré, de cal Carreter del Tresor», anys 50 (Roig 2014: 39 i 40).

Carretera, la [lə kare'terə] o [lə kara'terə]

Avui dia quan usem aquest nom ho fem per referir-nos al tram de la carretera dels Omellons a Fullella que travessa el poble. L'una part és a la Raval; l'altra, a continuació, s'anomena *avinguda de Catalunya*, i l'altra, després, *carrer de Pau Casals*. De tota manera, si ens fixem en les citacions documentals, veiem que de vegades la referència és la carretera de Vinaixa.

«lo lloch anomenat la Portella, [...] a ponent ab la Carretera» (*Capbr. 1607*, 333^r); «la Coma del Mas, [...] a mitgdia ab la Carratera» (*Capbr. 1633*, 108^v); «trenque a la Carretera y passe afrontant ab un tros de Joseph Pastor, dels Omellons» (*Capbr. 1692*, 14^r); «al terme dels Homellons, en una partida dita la Portella y tota serra avall, Carretera avall» (*Capbr. 1717*, 4^v); «una partida dita la Portella y tota Carretera avall» (*Capbr. 1741*, 5^r); «la partida de la Portella, [...] a mitgdia ab la Carretera» (*Capbr. 1765*, 198^r); «sort de l'Amorós, [...] oriente, Carretera» (*Amillar. 1945*, 45^v).

Carretera, el pla de la

«a la partida de la Portella, [...] a mitgdia ab lo pla de la Carretera» (*Capbr. 1692*, 64^r); «lo pla de la Carretera» (*Capbr. 1717*, 16^r); «lo pla de la Carretera» (*Capbr. 1741*, 68^r).

Es refereix a un tram de la carretera de Vinaixa. Entre Arbeca i les Borges també hi ha *el pla de la Carretera* (Rubió 2011: 96).

Carreteres, el camí de les [lo kə'mi ðe les kare'teres] o [lo kə'mi ðe les kare'teres]

Passa per una carena i divideix els termes de l'Espluga Calba, els Omellons i Vinaixa.

«Partida: les Portelles [...]; oeste, camino de les Carreteres» (*Repartiment 1942*, 274^r).

Carrill, cal

[ˈkal kəˈriʎ]

Segons el record dels nostres informants, el de *cal Carrill*, procedent de Fullea, vivia a la Raval. L'hereu del Carrill era de cal Torrat. Tocant a l'actual Ajuntament hi havia una casa d'una parenta d'ells i al carrer de Fullea hi vivia la *Carrilla*. Segons la documentació, *cal Carrill* havia estat al carrer de Sanan; i el *Cabaler del Carrill*, al carrer de Fullea.

«Ramon Torres, *alias* Quirill, [...] calle de Sanan», «Juan Torres, *alias* Cabalé del Quirill, [...] calle de Fullea» (*Apeo*, 165^r i 210^r/141^r); «Quinta del 1900. Tòfol Torres Cunillera (Carrill), [...] Josep Torres Cunillera (Carrill)» (Poca 2017: 82); «Carrill, Ramon, Codines» (*Contribució 1936*); «apodado *Carrill*» (*Repartiment 1942*, 133^v); «Lluís Torres Balcells (Carrill)» (*Pocablog*).

Desconeixem l'origen d'aquest renom, que també hem localitzat a Manresa (*ca la Quirilla*) o bé a Maldà (*cal Carril*) (Farré i Moix 1993: 128). El nom comú *quirilla* designa el 'membre viril' a la Ribera del Flamisell (DCVB). Actualment *Quiril* és un cognom francès, del Departament de la Dordogne⁵⁷.

Carrillet, cal

[ˈkal kəriˈʎet]

Actualment és una casa del carrer de Fullea.

«Josep Torres Cunillera, [...] Carrillet; [...] Cristòfol Torres Cunillera, [...] Carrillet», naixements de l'any 1900; «Jaume Torres Cunillera, [...] Carrillet», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6).

Carter, cal

[ˈkal kərˈte]

Durant molt de temps va fer les funcions de carter el Francesc Sardà i Santafè, de cal Moliner, a qui la correspondència era lliurada per l'oficina de les Borges Blanques. Per això de casa seva, al començament del carrer de Fullea, se'n diu també *cal Carter*. Abans portava les cartes el seu avi, el Cisco del Cendrero. Actualment s'ocupen d'aquesta tasca gent de fora del poble, que vénen només les hores del

⁵⁷ www.geopatronym.com. *Kiril* també existeix com a cognom germànic (geogen.stoepel.net).

repartiment. A l'Albi per exemple, també hi ha *cal Carter* (Amigó i Pere 2001: 155) i a les Borges Blanques, *l'Angelet Carter* (Ripollès 2006: 82).

«Miret, Ramona, àlies Carté» (*Contribució 1936*).

Carulla

«Juan Arnau Carulla» (*Repartiment 1942*, 117^r i *Amillar. 1945*, 33^v).

Casa, el tros de la

«partida dita de la Torta, del tros de la Casa» (MN 1697, 30/10/1720); «tros de la Casa, [...] por mediodía con el camino de Sanan» (*Apeo*, 20^r).

Dins de la partida de la Torta devia haver-hi una casa que donava nom a aquest tros de terra.

Casa Gran, cal (o de la)

«la Casa Gran, antes Sesplugues y ara Silvestre Bota» (*Renda 1725*, 7^r); «Ramon Bota, dit Casa Gran», any 1740 (*Roser 1600*, 19^v); «Ramon Bota y Sesplugues y sa mare, viuda y povilla, Raymunda Bota y Sesplugues, dits la Casa Gran, pagesos» (*Fund. 1774*, 12^r); «Foren padrins: Ramon Bota y Valls, dit de la Casa Gran», any 1776 (*Bapt. 1773*, 19^r); «Ramon Bota, dit lo Casagran, síndic», any 1777 (*Spel. 0*: 13); «Raymunda Bota y Sesplugues, [...] de la casa dita *la Casa Gran*», any 1782 (*Òbits 1699*, 144^r).

Devia ser el Bota Ric el que tenia una casa tan grossa. En d'altres poblacions hem trobat el mateix topònim, com ara Vallbona de les Monges, Vallclara o bé Vinebre. *Casagran* també existeix com a llinatge, però en el nostre cas no sembla que aquesta sigui la procedència, sobretot a si tenim en compte la primera citació, en la qual hi ha una referència explícita a una edificació de grans dimensions⁵⁸.

---

⁵⁸ Piquer (1969: 10), Pere (2017: 67), Veà (2017: 129) i Moll (1892: 339).

Casa de la Vila, la, o la Casa de la Universitat [lə 'kazə ðe lə 'βilə]

Segons els capbreus de 1574 i 1607 la universitat tenia una casa coberta per a tenir consell, que també feia la funció de botiga. Estava ubicada al carrer que pujava al Castell, és a dir, l'actual carrer de Santa Maria, i damunt l'establia de la vídua Sesplugues i abans de Joan Pastor; tenia a l'oest el carrer que anava de la Plaça al Portal. El municipi pagava cens per l'edifici, per això el 25 d'abril de 1620 la vengueren a Gabriel Oliver i es traslladaren a plaça Major o de la Vila, on tenien botiga de carn. S'hi van quedar fins que tiraren a terra unes cases de la Plaça per a construir la nova església. Segons consta en la documentació antiga, les funcions administratives municipals s'havien ubicat al castell.

Els capbreus de 1717 i 1741 ens informen que la Casa de la Vila, on la universitat celebrava els consells o ajuntaments, estava ubicada a la plaça de la Vila, damunt la carnisseria, i tenia al nord el carrer de l'Església. En tots dos capbreus hi apareix una nova Casa de la Vila, a la plaça del Castell, que afrontava a ponent amb el Carreró i tenia al nord la plaça del Castell. Segons el capbreu de 1765, la universitat, a més de tenir una casa a la plaça de la Vila i dues més de posteriors a la plaça del Castell, n'estava edificant una quarta en aquesta darrera plaça.

La Casa de la Vila antiga que recorden els nostres informants estava situada al pati del Castell, a la casa que hi ha sobre del perxe, actualment del Ton del Cunya. Després es va ubicar a l'actual cal Jeroni del Viudo, seguidament a cal Cabrer i a cal Platero. Durant la Segona República tenien llogat el pis de dalt de l'actual cal Prior, que aleshores s'anomenava *cal Cila*. També va ser als habitatges dels mestres i, finalment, a l'edifici de l'Ajuntament del carrer de Pau Casals.

«en nom de dita universitat, [...] tenen [...], en lo carrer que puja al Castell, una casa cuberta per a tenir consell y també per a botiga per a tenir blats» (*Capbr. 1574, 5^f*); «una Casa de la Vila» (*Capbr. 1633, 27^f*); «dita universitat té [...] una casa en la qual tenen y selebren los consells [...], en la Plassa», «altra casa, [...] a mitgjorn ab lo camí o carrer qui munte al Castell, a ponent ab lo carrer Major» (*Capbr. 1669, 27^f i 28^v*); «dita universitat té una casa en la qual tenen y celebren los consells, en la Plassa» (*Capbr. 1692, 12^v*); «Casa de Vila [...], en la Plaça; [...] dita vila té [...] altra casa en la plaça del Castell» (*Capbr. 1717, 9^f*); «dita universitat posseheix una casa a hont tenen los ajuntaments [...], en la Plaza» (*Capbr. 1741, 9^v*); «la universitat sobredita té [...] una casa en la qual tenen los ajuntaments, situada en la Plassa; [...] la relatada universitat té [...], en la plassa

del Castell, altre casa» (*Capbr. 1765*, 17^r); «casa del Común, por de frente, patio del Castillo», «calle de Santa Maria, [...] con la casa del Común» (*Apeo*, 8^r i 177^r).

El 1633 és el primer cop que apareix la denominació de *Casa de la Vila*, que en endavant és la més habitual. Fins aleshores s'anomenava *Casa de la Universitat*, expressió pròpia de la baixa edat mitjana amb què es designava el municipi. S'hi celebraven els *ajuntaments* o *consells*. A finals del segle XIX el nom és *Casa del Comú*. Segons Coromines, «comú» (cf. DECat II, 861b47-862b19; 864a50-b3) s'usa en toponímia en el sentit de 'emprius, terres o partides que són usades per una comunitat de veïns, que són propietat del comú' (OnCat III, 419b51). Avui dia tothom en diu *l'Ajuntament*, tot i que *Casa de la Vila* segueix usant-se, potser en registres més cultes, com ara en la llengua escrita.

V.t. *Ajuntamnet, l'.

Casades

«Defuncions: [...] Victòria Palau Casades», any 1903 (*Spel. 44*: 4); «Trinitat Casades Sardà, [...] de Fulledda» (*Matr. 1939*, 59^r, 6); «Futbol Club Espluguense: [...] Cinto Casades» (Poca 2017: 281).

Casalot de Josep Balcells, el camí del

«lo camí qui va al Casalot de Joseph Balcells» (*Capbr. 1692*, 97^r); «lo camí qui va al Casalot de Joseph Balsells, dit l'Aranyó» (*Capbr. 1717*, 133^v).

Sembla que era a la partida de la Barbacana. Com hem vist a l'entrada *l'Aranyó*, Josep Balcells vivia al pati del Castell.

Casals

«Maria Casals, donsenlla, filla [...] de Domingo Casals, pagès, [...], de Tèrmens», any 1757 (*Matr. 1699*, 218^v); «Maria Ferrer y Casals» (*Capbr. 1765*, 33^r).

Casamiquela

«José Gaya Casamiquela, [...] hijo [...] de doña Benedicta Casamiquela Peiró, [...] de Aspa» (*Naix.* 1921, 79^v, 9); «Alejandrina Gaya Casamiquela» (*Naix.* 1927, 58^r, 13).

Casanova [de Senan], cal

[ˈkal kazəˈnəβə]

Cal Casanova era una casa que hi havia a la plaça del Pou. Els de cal Ferran van comprar cal Casanova i cal Tonet del Guardià, i hi van construir el molí d'oli. Ara aquest local és el bar.

«Ramon Ballverdú, *alias* Casanova de Sanan; [...] campa, bosque, yermo; [...] Mas Blanch» (*Apeo*, 206^r/139^r); «Casanova de Senant» (*Amillar.* 1945, 43^v).

Segons la documentació, *el Casanova de Senan* només tenia una finca a l'Espluga Calba, al Mas Blanc. A Senan hi havia *el mas del Casanova* (Vallverdú 1995: 33); a d'altres pobles propers també trobem aquest renom, com ara la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 80) o bé Ulldemolins (Pere i Amigó 1997: 146).

Casanoves

«Foren padrins: Anton Cuberó y Casanovas», any 1810 (*Bapt.* 1773, 215^v); «fra Pere Nolasco Casanovas, religiós de la Mercè de Montblanch, [...] ecònomo de la Parroquial Iglésia d'Espluga Calva», any 1810 (*Translació* 1778); «una filla [...] d'Anton Tenes y de Maria Tenes y Casanoves, naturals de Barcelona: [...] Maria», any 1811 (*Bapt.* 1773, 220^r).

Les dues grafies documentades són *Casanovas* i *Casanoves*.

Casares

«un fill [...] de Joseph Palau, pagès, y Antònia Casaris, cònjuges, de Bimbodí [...]: Ramon,», any 1830 (*Bapt.* 1824, 75); «Victòria Palau Casares, natural de Vimbodí» (*Òbits* 1898, 201^r, 6).

Les dues grafies documentades són *Casares* i *Casaris*.

Casasses

«Maria Reixach y Casaces», any 1791; «Joseph [...], fill [...] de Joseph Reixach y Teresa Reixach y Casaces, cònjuges, sabaters, habitants alguns anys en esta vila», any 1793; «un fill [...] de Joseph Raxach, sabater, natural de Calaf, [...] y de Theresa Rexach y Casas, natural de Lleida: [...] Manuel», any 1795; «una filla [...] d'Anton Rexach, sabater, y de Theresa Rexach y Casadas: [...] Maria», any 1798 (*Bapt. 1773*, 106^f, 120^v, 136^v i 151^f); «Antonio Casases Escoté, [...] labrador, natural de Omells de na Gaya» (*Matr. 1919*, 9^f, 9).

Hem enregistrat dos noms amb aquest llinatge: Antònio i Teresa. Les dues grafies documentades són *Casaces* i *Casases*. Quan apareixen les formes *Casadas* i *Casas*, suposem que són errors, perquè es refereixen a la mateixa persona, Teresa Reixac i Casasses.

Casbas

«Josep Casbas Larroya, Fraga 1880» (Poca 2017: 48); «Dolores Gerónima Casbas Roig, [...] hija legítima de Antonio Casbas Val [...], guarnicionero; natural de Candasnos (Huesca), [...] c/ Santa Maria, nº 32» (*Naix. 1945*, 29^f, 14) «Dolores M., [...]. Es hija legítima de Antonio Casbas Val y Ramona Roig Torrents, naturales respectivamente de Candasnos y ésta, vecinos y casados en ésta», any 1949 (*Bapt. 1935*, 111^v).

Hem documentat tres noms: Antonio, Josep i Dolores. És un cognom aragonès sense correspondència en català ni en castellà (EDACAR 9: 23). Casbas és un municipi de la província d'Osca, al Somontano (GEC).

Caselles

«Pablo Porta Casellas, [...] de Montblanch» (*Matr. 1919*, 62^f, 1).

Cases¹

V. **Davall de les C., l'hort de; Dues C., el carrer de les.*

Cases²

«Maria de Graner, donsell, filla [...] del magnífich Joseph de Graner, burgès, [...] de Berga [...] y de la sora. Maria de Graner y Cases», any 1672 (*Matr. 1650*, 19^r, núm. 61); «Foren padrins: [...] Joana Casas, muller de Francisco Casas, alferes de cavalls» any 1687 (*Bapt. 1685*, 4^r, 2); «Joana Casas, viuda; Fran^{ca}, filla» (*Roser 1694*, 7^r); «Carme Calderó Cases, [...] de Fraga» (*Òbits 1934*, 58^r, 16); «José Casas Feliu, [...] de Almenar» (*Matr. 1939*, 41^r, 3); «José, [...] hijo de [...] José Amorós Roig y Joaquina Calderón Casas, naturales de la presente y Fraga», any 1939 (*Bapt. 1935*, 22^r); «Ramon Cases Sesplugues» (*Repartiment 1942*, 14^v).

Hem documentat tres noms d'home: Francisco, Josep i Ramon; i tres més de dona: Antònia, Francisca i Maria. El primer portador d'aquest cognom a la vila té l'ofici d'alferes de cavalls. Etimològicament aquest nom d'ofici ve del castellà *alférez*, que, al seu torn, procedeix de l'àrab ALFĀRIS, el 'soldat', 'el qui cavalca a cavall' (DCVB: s. v. *alféres*). Les dues grafies documentades són *Casas* i *Cases*.

Casserres, el

«Francisco [...] Casserres, [...] fill [...] de Joseph Casserres, mestre de cases, y de Maria Casserres y Nuri-orriols», any 1783; «Miquel [...], fill [...] de Joseph Vila, dit Caserres, y Maria Nuriols», any 1793 (*Bapt. 1773*, 60^v i 116^v); «Rosa [...], filla [...] de Joseph Vila, dit lo Casserres, mestre de cases, y de Maria Vila y Nuriorriols», any 1787 (*Òbits 1699*, 155^v).

A la primera citació es pren el renom del mestre de cases, procedent de *Casserres*, pel seu cognom. A la segona citació del mateix document ja ens adonem que l'esmentat personatge, en realitat, s'anomenava *Vila*. No consta ni al DCVB ni a Moll (1982) que *Casserres* sigui un cognom. El topònim *Casserres* tant pot ser el nom d'una vila i municipi de la comarca del Berguedà, com el d'un poble del municipi d'Estopanyà, a la Ribagorça. Ve del llatí CASTRI SERRAS, 'les serres del castell', on

serras és el nom llatí de l'instrument, usat en la coneguda metàfora orogràfica (Coromines 1970: II 78).

V. t. **Quisserris, cal*.

Cassoles, cal

[ˈkal kaˈsòles]

Era una caseta del carrer Major, tocant a cal Franciscano. A Barbens, per exemple, els que portaven el sobrenom *Cassola* eren ferrers que feien cassoles (Cullerés 2010: 151).

«Marcelino Teixidó Reñé, de cal Cassoles» (*Spel.* 47: 19).

Castagné

«Antoni Castanyé, fadrí, mestre de cases [...], de Ciré, bisbat de Tula, regne de Fransa», any 1695 (*Matr. 1650*, 43^{r-v}, 34).

Si el personatge en qüestió procedia de Tula, municipi francès capital del departament i de la comarca occitana del Baix Llemosí, hem de suposar que el seu nom de família va ser adaptat a l'ortografia catalana per l'escrivà.

Castanera

«Eudald Boleda Castañera», «Antonia Castanera Monterol, natural de Lèrida»
«Luis Boleda Castanera» (*Òbits 1887*, 44^r, 46; 69^r, 14, i 158^r, 12).

Aquest cognom, que no apareix ni al DCVB ni a Moll (1982), potser té relació amb el topònim *Castanesa*, del poble de la comarca aragonesa de la Ribagorça, a la província d'Osca. *Castañera* és, així mateix, un nom de família espanyol; en gascó existeix *Castaner*, i al Rosselló i la Cerdanya està documentat *Castanner*⁵⁹. Les dues grafies documentades són *Castanera* i *Castañera*.

---

⁵⁹ DAE (s. v. *Castañero*), www.geopatronym.com, Astor (2002: s. v. *Castan*) i Peytaví (2010: annex 1).

Castanya, la

[lə kas'tanjə]

Propietat del Francesc Balcells i Sardà i de la Teresina Torres i Pons, va ser l'últim animal de tir de l'Espluga Calba, venut l'any 1999 (*Spel.* 28: 13).

Castanyer

[kastə'nje]

Hem documentat un munt de noms d'home amb aquest cognom: Aleix, Antoni, Baltasar, Cristòfol, Francesc, Jaume, Jeroni, Joan Baptista, Josep, Magí, Pere i Ramon; i també un munt de dona: M. Àngela, Concepció, Fidela, Florentina, Francisca, Josepa, Magdalena, Margarida, Maria, Marina, Núria, Josepa, Pasquala, Paula, Ramona (i Raimunda), Rosa (i M. Rosa), Teresina i Victòria. Pel que fa a oficis, a part del de pagès, apareixen el de mestre de cases, el de pastor i el de sabater. Pere Castanyer i Balcells, de cal Ferrer, de la UGT, va ser batlle del 20-III-37 al 16-VIII-37 i va tornar-ho a ser del 20-X-37 al 23-I-39. Josep Castanyer i Balcells, de cal Ferreret, va ser saxofonista de l'orquestra la Moral Artística; a més exercí com a professor de música i compositor. Actualment tres persones el duen com a primer cognom a la vila.

«Francisca Castañyer, [...] d'Erbeca», any 1649 (*Matr.* 1636, 9^v); «Joan Castañer», any 1695 (*Òbits* 1685, 13^v, 18); «Jaume Castañer, fadrí, sabater, [...] de Barcelona», any 1698 (*Matr.* 1650, 34^f); «Joseph Castanyer» (*Capbr.* 1765, 176^f); «Joan Batiste [...] Castanyer, [...] fill [...] de Joseph Castanyer y Balcells, pagès, y de Theresa Catanyer y Cabestany», any 1779; «Foren padrins: Ramon Casteñer y Francisca Casteñer y Balcells⁶⁰», any 1809; «una filla [...] de Ramon Castañé y Sardà y de Maria Llopis [...]: Maria», any 1811 (*Bapt.* 1773, 35^v, 214^f i 227^v); «Maria Castanyer y Mitjans», any 1782 (*Matr.* 1699, 300^f); «Cristóbal Castañé», «Maria Castañé» (*Apeo*, 8^r i 25^f); «David Sardà Castañé» (*Naix.* 1934, 85); «Ramón Castañé Roig» (*Repartiment* 1942, 63^r); «Pedro Castañé», «Jerónimo Castañé C.» (*Amillar.* 1945, 18^f i 88^f); «Maria Poca Castañé» (*Naix.* 1945, 75^f, 3); «Castañé Castellví, Sara » (*Padró* 2013, 3).

Les grafies anotades són *Castanye*, *Castanyer*, *Castañer*, *Castañyer*, *Castener* i *Casteñer*, amb accent o sense.

---

⁶⁰ Al lateral de la pàgina, potser de mans d'un altre escrivà, està anotat amb la grafia *Castener*.

Castel

«Pedro Redó y Castel, [...] de la Cuba, província de Teruel» (*Òbits 1944*, 96^v, 6).

La Cuba és un municipi de la província de Terol, a la comarca del Maestrat aragonès.

Castell

V. **Comellar del C., lo; Pati del C., el carrer del; *Sota lo (o del) C., el carrer; *Tossal del C. del Senyor Comanador, lo.*

Castell, lo

[lo kəs'teʎ]

Seguint els capbreus de 1633, 1692 i 1741, que descriuen la fortificació, sabem que tenia un portal, un portalet, portes o portalades, baranes, barbacana, un corral, un vall, una plaça i un tossalet darrere, a l'est, que arribava fins a la bassa, on ara hi ha el terraplè; a més, dins hi havia un jardí. Davant de l'actual farmàcia hi ha una arcada tapiada que devia ser una entrada. Quan el capbreu de 1669 es refereix al *castell nou i vell*, interpretem que parla d'obres que s'hi devien fer. Durant les guerres carlines feia la funció d'hospital.

L'actual castell és un edifici de base quadrada de 21 m de costat per 13 m d'alt, de tres nivells (dos pisos, més galeria de solana) d'aparença cúbica vist des de l'exterior. A tocar, pel costat de llevant, s'hi afegixen uns edificis annexos d'una sola planta que allotgen serveis agropecuaris (cellers, trulls...). Ja abans de construir l'edifici principal, en aquesta superfície posterior hi havia, a més dels cellers, un corral i una bassa d'aigua dolça.

«*in terminum castrum Speluncha*» (*Perg. 1183*); «en lo any 1350 fou venut o empenyat lo castell y vila de l'Espluga Calba» (*Índex vell*, 17.3, 25); «aut in castro meo de Spellunca», «in castro seu loco meo dicit Spellunca Calva» (*Perg. 1359/36*); «castrum predictum de Espelunca Calva», any 1405 (Bertran 1988: 385); «lo Castell de la Spluga» (*Perg. 1448*); «in castro ville Spellunce Calve» (*Capbr. 1510*, 1^r); «dictum castrum de la Spluga Calva» (*Capbr. 1574*, 2^v); «in castro Speluncia Calba» (*Testaments 1621*, 55^v); «en lo Castell» (*Capbr. 1633*, 26^v); «sala del Castelló» (*Doc. 1676*); «dit señor comanador té en

la present vila lo Castell» (*Capbr.* 1692, 110^v); «lo Castell» (*Capbr.* 1717, 78^v); «regidors de la universitat de dita vila, en ajuntament en la sala del Castell» (*Capbr.* 1765, 6^r); «Espluga Calva: [...] un palacio ant. en el centro, [...] que los vecinos llaman el Castillo» (Madoz 1845: 579); «de frente con el Castillo» (*Apeo*, 11^v); «Espluga Calva: [...] un antich casal enmitg del poble era conegut per lo castell» (Rocafort 1915: 332).

Una de les citacions recull la forma diminutiva del topònim: *el Castelló*.

Castell, la barbacana del

«la barbacana devant la portalada del Castell» (*Millores* 1619, 221^r); «en lo carrer del Solà, [...] a sol ixent [...] part ab una barbacana vacant de la Vila» (*Capbr.* 1692, 64^v).

En el segle XVII abans d'arribar a la porta hi havia una barbacana, merletada de pedra i argamassa, de tres canes d'alçada, i llargària tot l'enfront del castell i amplària del baluard, amb una porta gran amb portella. Podria haver estat ubicada on ara hi ha el perxe del Sabater.

Castell, el camí del

«via quo itur ad castrum dicte ville» (*Capbr.* 1510, 23^r); «lo camí devant lo Castell» (*Capbr.* 1669, 105^v).

És possible que coincidís amb la partida que s'anomena *davant lo Castell*.

Castell, el carrer del

[lo kə're ðel kəs'teʎ]

Popularment tant es pot anomenar així el carrer que va de Pau Casals al pati del Castell, de l'Ajuntament cap dalt, com el que hi puja des de l'església; és a dir, tant pot ser l'actual carrer de Cosne d'Alie com el de Sant Joan de Jerusalem.

«vico quo itur ad Castrum» (*Capbr.* 1510, 14^r); «lo carrer que va al Castell [...], a tramuntana ab lo carrer q. puja al Castell.», «a migjorn ab la plaça del Castell, a sol ponent ab lo carrer que va al Castell.» (*Capbr.* 1574, 9^r i 23^r); «lo carrer

qui va al Castell» (*Capbr.* 1669, 40^r); «en lo carrer Major, [...] a mitgdia ab lo carrer que va al Castell» (*Capbr.* 1765, 145^r); «en el patio del Castillo, [...] por de frente con calle del Castillo» (*Apeo*, 182^r).

A la citació del capbreu de 1574 veiem que hi apareixen simultàniament *el carrer del Castell* i *el que puja al Castell*; per tant, es tracta de dues vies diferents. L'única possibilitat que la citació del 1765 tingui algun sentit és que estigui anomenant *carrer Major a la plaça Major*. De la mateixa manera, sembla que aquest *carrer del Castell* dels capbreus antics és *la plaça del Castell*.

Castell, el carrer que puja (o munta) al

«lo carrer que puja al Castell» (*Capbr.* 1574, 20^r); «en la plassa Major, [...] a tremuntana ab lo carrer qui munte al Castell» (*Capbr.* 1669, 160^r); «en lo carrer que munte al Castell», «en lo carrer qui puja al Castell, [...] a ponent ab lo carrer qui puja a la Plassa» (*Capbr.* 1765, 21^r i 63^r).

Deduïm que aquest carrer podria coincidir amb l'actual pujada al Castell des de la plaça de l'Església, és a dir, el que oficialment es diu *de Cosne d'Alíer*. Com a nom és un cas molt especial, perquè l'entrada hauria de ser *el carrer del Castell*, però ja en tenim un altre que es diu així.

Castell, la caseta del

«in ipso castro sunt, et cum domibus et corralibus, ac columbariis et aliis melioramentis» (*Perg.* 1379); «en la caseta del Castell, una casa de baix fins alt, [...] a tremuntana ab lo carrer qui puja al present Castell» (*Capbr.* 1669, 37^v); «Juan Sendra. Casa: casa del Castillo; por oriente con el camino de Heredades; por mediodía, calle de Fulledda; por poniente, plaza de dicho Castillo, y por norte, la calle de Sanan» (*Apeo*, 236^r).

Aquesta caseta, que formava part de les pertinences del castell, estava ubicada a la part sud-est de la fortificació. Pel que veiem, la construcció es va conservar com a tal fins a finals del segle XIX.

Castell, el corral del

[lo ko'ral ðel kəs'teʎ]

Era tocant al castell, entre el que després va ser l'hort de les monges (actualment la Pista) i el pati del Castell. El capbreu del 1692 ens informa que era gran, clos de tàpia i amb un portal que anava fora de la vila, i que estava ubicat al sud del castell, a la part del solà envers migjorn. Suposem que la segona citació d'aquest mateix capbreu també es refereix *al corral del Castell*.

«in ipso castro sunt, et cum domibus et corralibus, ac columbariis et aliis melioramentis» (*Perg. 1460*); «havia fet, en lo corral del Castell, una cabana tota nova» (*Millores 1534, 301^r*); «lo corral del Castell» (*Capbr. 1607, 356^r*); «dit señor té lo present castell, [...] nou y vell, ab son portal y portes, barbacana d'aquell i un corral, a dit castell contiguo», «devant la plassa del Castell, [...] a ponent ab lo corral de la vila» (*Capbr. 1692, 3^v i 16^v*); «un castell [...], ab sos portals, baranas y demás barbacanes, y un corral contiguo, prop dita Vila» (*Capbr. 1717, 5^r*); «un castell [...], ab ses portalades, baranes y demás barbacanes, y un corral contiguo, prop dita Vila», «a sol ixent ab lo corral del Castell» (*Capbr. 1741, 5^v i 11^v*); «un castell [...], ab sas portaladas y barbacanes, y un corral, al castell contiguo» (*Capbr. 1765, 7^r*).

Castell, davall lo (o del o de dessota del)

«Ytem devall lo Castell [...] y a tremuntana ab la sèquia de l'Abeurador» (*Capbr. 1669, 105^v*); «a la partida devall del Castell, [...] a ponent ab terres de la Rectoria y a tremuntana ab la sèquia de l'Abeurador» (*Capbr. 1717, 30^r*); «en la partida de desota del Castell [...], a mitgdia ab lo vall del Castell» (*Capbr. 1765, 34^v*).

Aquest tros de terra havia de ser a la part nord-est del castell, que és on hi havia la sèquia de l'Abeurador.

Castell, davant lo (o del)

«davant lo Castell, una sort de terra, [...] a migjorn ab lo vall del castell [...] e a tramuntana ab lo camí que va als Omells de na Gaya», «davant lo Castell, en la Coma de la Torta» (*Capbr. 1574, 49^r i 74^r*); «devant lo Castell, [...] a sol ixent ab ell mateix» (*Capbr. 1607, 255^r*); «devant lo present Castell, [...] a tremuntana

ab lo camí qui va a Vallbona» (*Capbr. 1633*, 98^v); «devant del present Castell» (*Capbr. 1669*, 53^v); «Ytem un hort clos, de pedra y tàpies, devant del dit Castell» (*Capbr. 1692*, 11^r); «en lo pati o devant del Castell, [...] a tremuntana ab lo mur de la Vila» (*Capbr. 1765*, 181^v).

Aquesta partida es trobava també a la part nord-est del castell. Devia ser a continuació de l'esmentada anteriorment. Segons les afrontacions, tenia al nord el camí dels Omells o de Vallbona. Alguns capbreus (1574 i 1741) la identifiquen amb la Torta. La darrera citació (1765) sembla que es refereixi al *pati del Castell*, més que no pas a aquesta altra zona. La preposició *de* (*davant del Castell*) apareix en els darrers documents, a partir del 1765; fins aleshores el nom sempre va sense: *davant lo Castell*.

V. t. **Coma de la Torta, la*.

Castell, l'hort del

[ˈlɔr ðel kəs'teʎ]

«Un ort, al rededor clos, regadiu, situat debaix lo Castell» (*Mil·lores 1534*, 257^r); «Ítem un hort clos, de pedra y tàpies, devant de dit Castell, y una sort contigua a dit hort [...]; una sort de terra campa contigua a dit ort, ab dos basses per amaran cànem» (*Capbr. 1669*, 7^v); «Ítem un hort clos, de pedra y tàpies, devant del dit Castell y una sort contigua a dit hort» (*Capbr. 1692*, 4^r); «devant del Castell, un ort, y las parets derruïdes, y duas sortetas contiguo [...], ab aigua regant» (*Capbr. 1717*, 5^r); «devant dit Castell, un hort, [...] las parets derruïdas, y dos sortetas contiguas» (*Capbr. 1741*, 6^r).

Segons la primera notícia documental, de 1534, *l'hort del Castell* es tractava d'un recinte clos, de regadiu, situat sota el Castell, és a dir, a la part nord-est d'aquest. El capbreu de 1607 el situa davant del Castell, diu que té una superfície de mig jornal de terra i que té a l'est el camí de Belianes i Maldà, i l'abeurador; i al sud, el pati del Pou. El de 1633 afegeix la dada que, a més, aquest hort té una font i un farraginar. Al de 1669 hi apareixen dues sorts contigües, que s'esmenten en els documents successius. Als de 1717 i 1741 les parets del recinte ja s'han derruït.

L'any 1937 la col·lectivitat cenetista construï unes escoles en un terraplè que hi havia al castell on es conreava un petit hort, a l'espai on ara hi ha la Pista; per tant, en un lloc diferent del que havia ocupat l'hort anteriorment. Funcionaren fins als anys

noranta del segle passat, regentades per les germanes carmelites descalces, que ja residien al poble abans de la Guerra Civil espanyola.

V. t. * *Senyor Comanador, el clos del.*

Castell, el mur del

[lo 'mur ðel kəs'teʎ]

Els murs de l'edifici principal s'assenten formant talús sobre el rocam del turó i s'aixequen esvelts, mostrant amples paraments de carreuada perfecta, amb algun sector de maçoneria, sense turgències ni relleus, ni tan sols per emmarcar portes i finestres.

«en lo pati del Castell [...], a tramuntana ab lo mur» (*Capbr. 1574, 64^r*); «devall lo Castell, fora lo mur de la Vila, [...] a tremuntana ab lo mur del Castell» (*Capbr. 1607, 437^v*); «lo mur del Castell» (*Capbr. 1633, 162^v*).

Castell, el pati, o la plaça del Castell

[lo 'pati kəs'teʎ] o [lə 'plasa ðel kəs'teʎ]

Es troba davant del castell. Al pergami de 1359 se'ns informa que Pere de Carcassona, aleshores senyor de l'Espluga Calba, hi erigí una destral i un piló per a punir els malfactors. Després de la Guerra Civil espanyola hi havia la presó, on ara hi ha cal Ton del Cunya. Era una casa particular habilitada com a centre penitenciari, que s'utilitzava per tancar-hi els reus de forma provisional; després els portaven cap a Lleida.

«erigi *ibidem castellum*, tradendo eidem Petro, unam securim et unum pilonum, quem erigit fecit *in dicta platea*, ad puniendum malefactores» (*Perg. 1359/41*); «en la plaça del Castell», «en lo pati del Castell, [...] a migjorn ab la plaça del Castell [...] a tramuntana ab lo mur» (*Capbr. 1574, 10^r i 63^r*); «lo pati del Castell» (*Roser 1600, 2^r*); «la plassa del dit Castell» (*Capbr. 1633, 79^v*); «la plassa del Castell» (*Capbr. 1669, 30^v*); «la plassa del Castell» (*Capbr. 1692, 12^v*); «la plaça del Castell» (*Capbr. 1717, 9^r*); «en lo pati del Castell, [...] a sol ixent ab la plassa del Castell», «la plaza del Castell» (*Capbr. 1741, 9^v*); «en lo carrer del pati del Castell», «la plassa o pati del Castell» (*Capbr. 1765, 112^v, i 130^r i 181^v*); «patio del Castillo» (*Apeo, 3^r*).

El genèric que ha perdurat popularment és el de *pati*. El *pati* era una plaça cèntrica que servia antany de mercadal o firal exterior. Aquest espai, lloc lliure i desocupat, a les terres de ponent era sinònim de *plaça*. Al capbreu de 1574 s'hi fa la

distinció entre *el pati* i *la plaça del Castell*; potser el primer espai era l'adossat immediatament a l'edifici, i el segon, l'extensió cap al sud. En dues altres localitats properes hem localitzat el mateix topònim: al Vilosell (*el pati del Castell*) (Pere 2006: 98) i al Cogul (*el forn de calç del Pati del Castell*) (Arbós, Ibarz i Piñol 2003: 147).

V. t. **Pati del Castell, el carrer del.*

Castell, del pati del

«Antoni Selma, pagès, [...] del pati del Castell», any 1637 (*Òbits. 1636, 3^v*); «Joan Rius, del pati del Castell» (*Matr. 1650, 37^r*); «Miquel Conillera, del pati del Castell» (*StMiquel 1730, 22^v*); «Ramon Conillera, del pati del Castell», «Jaume Montañola, del pati del Castell» (*Hospital 1730, 18^r i 18^v*); «Miquel Conillera, pati del Castell [...]»; lo Conillera, del pati del Castell», any 1740 (*Roser 1600, 17^r*); «Francisco Balcells, del pati del Castell», any 1773 (*Bapt. 1773, 2^{r-v}*); «Joseph Farré, del pati del Castell» (*Fund. 1774, 40^r*); «Ramon Roig y Balcells, del pati del Castell», any 1777 (*Matr. 1791, 66^v*); «Ramon Ferré, del Pati» (*Llevador, 1^v*).

Quan la referència és *del Pati*, sol ser el de l'Església o de l'Abadia; així i tot, en el cas de la citació del llevador de censos, com que el personatge que hi apareix es diu Ferrer, hem suposat que es tracta del *pati del Castell*, perquè a l'altre pati no hi hem enregistrat cap Ferrer i, en canvi, en aquest, sí.

Castell, el portal [major] del [lo por'tal ðel kəs'teʎ]

Com que el capbreu de 1692 ens indica que el castell només tenia un portal, entenem que es refereix al *portal major*, que està faixat per dues columnes corínties senceres, separades del mur de la façana, que suporten un entaulament també corinti.

«ad portale castei dicti loci» (*Perg. 1405/9*); «ab son portal y portes, barbacana d'aquell y un corral a dit castell contiguo» (*Capbr. 1692, 110^v*); «en lo carrer qui va al Portal Major, [...] a mitgdia ab lo carrer qui va al Portal» (*Capbr. 1717, 59^r*); «al carrer qui va a la Plaza y Portal Major» (*Capbr. 1741, 62^v*).

Castell, el portalet del

«dins la vila closa [...], a sol yxent ab lo portalet del Castell» (*Capbr. 1574*, 84^r); «dins la vila closa [...], en la part del castell, [...] a sol yxent ab lo portalet de dit Castell, a mitgjorn ab la dita plassa [...] y a tremuntana ab lo vall» (*Capbr. 1633*, 56^r); «devant del Castell, [...] a sol ixent ab lo portalet del Castell, a mitgdia ab la plassa Castell» (*Capbr. 1765*, 92^v).

El *portalet*, a la banda est, segons la descripció de la construcció que en fa el gran prior Torrelles després de la visita del 1660, sortia a la bassa d'aigua.

Castell, el pou del

[lo 'pow ðel kəs'teʎ]

Construït entre els segles XIII i XV, està ubicat just a sota del pany de paret més antic que es conserva del castell i era per a ús dels seus estadants. Té més de 15 metres de profunditat. Segurament servia per a anar a cercar aigua del riu Rinet o del fondo dels Masos (BIEC: BI-13). El lloc on es troba es diu ara *plaça del Doctor Alfons Modolell* o, popularment, *la Pista*.

Castell, prop del (o lo)

«unum ferreginale, situs satis prope Castrum» (*Capbr. 1510*, 8^v); «prop lo Castell [...], a migjorn ab lo vall del castell» (*Capbr. 1574*, 26^v); «molt prop del Castell, una casa» (*Capbr. 1607*, 356^r); «prop del present Castell, una pessa de terra, [...] a tremuntana ab dit camí dels Homells de na Gaya» (*Capbr. 1633*, 27^v).

Aquesta partida havia d'estar situada a la part nord-est del castell.

Castell, el tossalet del

«del tosalet que està entre lo castell y la bassa d'aigua dolça [...], del terraplè devant dit tossalet» (*Millores 1619*, 222^v); «lo tossalet del Castell de dit senyor comanador» (*Capbr. 1633*, 20^v); «ab lo tossal del Castell de dit comanador y ab lo camí de Fulledda» (*Capbr. 1692*, 27^v); «un tossalet junt y tras del Castell, a la

part de sol ixent» (*Capbr.* 1717, 5^r); «un tosalet junt y tras dit Castell» (*Capbr.* 1741, 5^v); «un tosalet junt y detrás del mateix Castell» (*Capbr.* 1765, 7^r).

Seguint les citacions dels capbreus, situem el tosalet del Castell, que arribava fins a la bassa Dolç, al costat d'aquest, a la banda de darrere, és a dir, cap a l'est. A Arbeca, per exemple, hi ha el mateix topònim (Sans, Pau i Junyent 2014: 19). En una de les citacions (1692) el genèric no està en diminutiu: *el tossal del Castell*.

V. t. **Tossal del Castell del Senyor Comanador, lo.*

Castell, el trull del

Al trull del castell hi feien vi. Algun dels nostres informants encara recordava que hi havia pujat la verema, que emmagatzemaven dins de la fortificació, en cups.

«lo pagès, ab les bèsties y ahines puja al trull del Castell» (*Capbr.* 1574, 5^r).

V. t. **Trull, lo.*

Castell, el vall del

«est extra dictum castrum, prope vallum» (*Perg.* 1379); «cum vallibus dicti Castri» (*Capbr.* 1510, 37^v); «lo vall del Castell» (*Capbr.* 1633, 27^v); «lo vall del Castell» (*Capbr.* 1669, 43^r); «a tremuntana ab lo vall» (*Capbr.* 1692, 81^v); «lo vall del Castell» (*Capbr.* 1717, 30^r); «lo vall del Castell», «lo Mur de la Vila o vall del Senyor Comanador» (*Capbr.* 1765, 21^r i 92^v).

El mot masculí *vall* ha sofert una translació semàntica des de l'antic significat llatí de 'palissada, mur defensiu', fins a valors que de vegades conserven el lligam amb el món de les construccions defensives, com el de 'fossat que envolta una fortificació'. El nominatiu llatí VALLUM era un element fonamental del *castrum*, el campament romà. Estava normalment construït amb troncs d'arbre tallats i acabats en la part superior en forma cònica. Davant s'acostumava a excavar un fossat que, omplert o no d'aigua, augmentava la seguretat a l'interior del campament. La terra de l'excavació formava un terraplè que posava encara més dificultats a un eventual atac. Si el campament es convertia en un assentament estable, amb el temps la palissada era substituïda per un mur de pedra. Si no hi havia necessitats defensives, els fossats podien convertir-se

simplement en conduccions d'aigua o en excavacions amb una finalitat agrícola. S'expliquen així tres dels sentits derivats del mot llatí: 'excavació defensiva', 'excavació agrícola' i 'sèquia', que es troben ben testimoniats en el domini català (Terrado 2010: 454). Segurament la relació entre el signe i el seu significat va quedar esborrada ja d'antic i el mot es va convertir en un topònim opac ben aviat. El mot català *vall* ha estat creatiu de topònims com ara el que ens ocupa. Entre els nostres informants encara es conservava tant el gènere masculí com el concepte de *vall* com a 'regatill, solc per a plantar que es feia quan hi havia aigua i s'escorria'; el DCVB recull el significat de 'rasa feta per a plantar-hi ceps o colgar-hi fems'. La normativa malda per restituir aquest significat de la forma amb article masculí, per tal de bandejar el castellanisme *zanja*.

Castellans, cals

[ˈkals kəsteˈlans]

A la casa que era cal Carboner, al carrer de Fullea, hi van viure, uns quants anys cap als seixanta, una família de parla castellana.

Castellarnau

«1619, desembre, 16. L'Espluga Calba. Donació entre vius feta per la il·lustre senyora Susanna d'Hospital y Castellarnau, viuda relicta de l'il·lustre señor Franzesch d'Hospital [...], a la senyora Cíclia d'Hospital, néta sua» (AMVM: 14.1/4).

Castellet

[kəsteˈlɛt]

«Magdalena [...] Conillera, [...] filla [...] de Ramon Conillera y de Paula Conillera y Castellet», any 1764 (*Bapt. 1773*, 9^r); «María del Carmen Castellet Roig», «Remedios Carmen Castellet Roig» (*Naix. 1934*, 140^r, 15, i 187^r, 12); «Tomás Torres Castellet» (*Amillar. 1945*, 58^v); «Castellet Roig, Maria Carmen» (*Padró. 2013*, 3).

Hem documentat un nom d'home: Tomàs; i també tres de dona: M. del Carmen, Paula i Remei. Actualment una persona el porta com a primer cognom.

Castelló, de

«Berenguer de Castelló», any 1291 (*Índex vell*, 70^v); «Bertrandus de Castelló» (*Perg.* 1360).

Els dos prenomes recollits són Berenguer i Bertran.

Castellots, els

[los caste'lots]

Els Castellots, antic lloc i terme del sector oriental de la comarca, és a un quilòmetre escàs al nord-oest del nucli actual de la Floresta i a dos de les Borges Blanques, després de passar la línia de ferrocarril de Lleida a Tarragona. S'arriba al tossal dels Castellots per la carretera LV-2012. El seu territori es troba actualment repartit entre el municipi de les Borges Blanques i el de la Floresta: aquest darrer justament correspon a la part comtal (pertanyia als comtes de Cardona) de l'antic terme de Castellots, fins al punt que se sol afirmar simplement que la Floresta és el seu nom actual.

La història d'aquest indret és força confusa. Havia estat poble de contribució de Lleida i depenia parroquialment d'Arbeca, municipi del qual era agregat. Segons Lladonosa, el terme dels Castellots estava dividit en dues parts i tenia dos nuclis: l'un corresponia a l'actual poble de la Floresta i l'altre, al despoblat actual. El vilatge dels Castellots fou destruït el setembre de 1707, durant la Guerra de Successió, i a partir de llavors es consolidà l'actual nucli habitat de la Floresta (CR: 258), que es constituí el 1814 en ajuntament independent, sota aquest nom, dins el partit de Lleida. Una partida de l'actual terme municipal de Tàrrrega també s'anomena *Castellots* (Turull 2007: 84).

«per terminum de Castelot», any 1151 (Font i Rius 1969: 86); «Berenguer de Muntpaó, de Castellot», any 1349 (Miret 2006: 409); «Foren compares [...] la viuda Tornera, de Castelot», any 1584 (*Bapt.* 1574, 20); «mossèn Pere Sesplugues, en Arbeca, rector de Castellots», any 1607 (*Òbits* 1574, 17^v); «A tramuntana, amb els termes de Castellot, els Omellons i l'Espluga Calba», any 1624 (Gual III 2003: 748).

Castells¹

V. **Coma del C., la.*

Castells²

[kəs'teʎs]

«Cassa de Hiacinto Castells», «Cassa d'en Jaume Castells» (*Roser 1600*, 20^r i 32^v); «Francesch Miquel; lo segon se diu, dels dos bassons, Jaçinto Ramon [...] lo pare i mare dels infants se diuen Jaume Castells», any 1608; «Maria Sivina Castells», any 1631; «una filla de Hyacintho Castells [...]: Maria», any 1643 (*Bapt. 1624*, 9^v, 31^r i 43^r, núm. 129); «Chatarina Castells», any 1651 (*Òbits 1650*, 2^r); «los pobills Castells» (*Capbr. 1669*, 136^f).

Els noms masculins que hem documentat són Antoni (i Toni), Francesc Miquel, Jacinto, Jacinto Ramon, Jaume i Jofre; i els femenins, Caterina, Elena, Maria i Maria Sibina.

Castellví

[kəsteʎ'βi]

«foren celebrades esposales entre en señor Hortense Castellví i Elionor Torrella, neboda de Jonot Torrella, gran conservador de la religió de Sant Joan», any 1596 (*Matr. 1580*, 5^v).

Castellví, que hem enregistrat amb la grafia *Caltelví*, és una variant arcaica de *Castellvell* < CASTRU VECLU (Moll 1982: 136).

Castro

«una filla llegendria de Christòfol Gaya y Manuela Castro: [...] Maria», any 1829 (*Bapt. 1824*, 54 D. 5.); «José Castro» (*Apeo*, 62^r).

Català¹

V. **Centre Republicà, lo; Coma d'en C., la.*

Catalanes, les

[les katə'lanes]

Es troben a l'extrem est del terme municipal, sortint del poble pel camí dels Escabrers. Acabades les Tortes, que queden a l'esquerra, hi ha el camí que travessa el fondo, seguint el curs del Rinet, i que mor a la pista dels Omells; s'ha de deixar aquest camí, trencar a la dreta i prendre el de les Catalanes, fins que s'hi arriba, passats els

Escabrers (dreta) i les Beurades (esquerra). És una zona on hi ha moltes cisternes d'aigua de pluja. En aquesta partida hi ha un forn de calç.

«partida: Catalanes», «finca: Catalana, partida: Coma de Català» (*Repartiment 1942*, 24^r i 163^r); «Catalanes: [...] cereals», «Partida: [...] la Catalana» (*Amillar. 1945*, 7^r, 10^r).

La forma viva és en plural, però en els documents també apareix en singular: *la Catalana*. És un topònim només documentat molt recentment, ja que antigament s'anomenava *la Coma en Català*. A Prades hi ha *les Catalanes*, cap a la banda de Vilanova de Prades. Segons Ramon Amigó, l'única explicació és el cognom *Català*, existent en aquella vila, que documenta a l'Albi el 1473 i a Ulldemolins el 1448; el 1330 apareix al Vilosell i a l'Espluga Calba el 1293. Al terme de Tarrés també hi ha aquest nom de partida⁶¹.

V. t. **Coma d'en Català, la*.

Catalanes, el barranc de les

És un dels barrancs que drenen el terme de l'Espluga Calba, al sector més oriental (Lladonosa 1983: 302).

Catalanes, el camí de les

[lo kə'mi ðe les katə'lanes]

És el que arriba a les Catalanes i comença al mig del fondo, entre les Tortes i les Beurades. Es troba a l'extrem est del terme, tocant al de Senan, municipi en el qual també trobem *el camí de les Catalanes* (Vallverdú 1995: 27).

«camino de las Catalanas» (*Apeo*, 146^r); «camino Catalanas» (*Repartiment 1942*, 33^r); «camino Catalanas» (*Amillar. 1945*, 9^v).

Catalanes, el pla de les

[lo 'pla ðe les katə'lanes]

És la zona central d'aquesta partida.

Catalanes, el racó de les

[lo rə'ko ðe les katə'lanes]

És la zona d'aquesta partida que la limita per un extrem.

---

⁶¹ Pere i Amigó (1997: 149), Pere (2006: 99) i Arbós (2004: 218).

Catalunya, l'avinguda de

[ləβiŋ'guðə ðe katə'lunə]

És el nom que rep la carretera de les Borges en el tram que travessa el poble, és a dir, des de la plaça del Pou fins a la sortida de la vila, en direcció als Omellons. La remodelació més recent d'aquest traçat l'ha desviada per l'exterior del nucli urbà, en una mena de circumval·lació, que hom anomena la *variant*.

Catalunya, la plaça de

[lə 'plasə katə'lunə]

Nom que rebé l'actual plaça del Castell durant l'alcaldia de Ramon Orteu i Salla.

Catapí, cal

['kal kətə'pi]

Segons la documentació, els *Catapins* havien tingut una casa a la plaça Major i una altra a la plaça del Pou. Actualment és a la plaça de l'Església, al racó de l'Abadia. L'edificació té, a la llinda de la porta de la façana, una inscripció epigràfica, a l'interior del camper d'un escut amb forma de pell de toro, és a dir, que sembla la pell estesa d'aquest animal. Davant la dificultat a l'hora de desxifrar-ne el significat, hem cercat l'assessorament d'estudiosos de la matèria. L'explicació més elaborada que hem aconseguit, i que devem a la gentilesa del professor Vicenç Aguado Cudolà, que, al seu torn, l'ha obtinguda de Jaume Felip Sánchez, és la que exposem a continuació:

«A la primera línia sembla bastant clar el genitiu del mes de juny (JUNII) i la data de 1571, malgrat que el darrer 1 és diferent del primer; a la segona sembla que hi ha una *ema* majúscula, seguida d'una *erra* minúscula i d'un escrostonament que ha fet perdre informació, amb una *o* volada, que seria una abreviatura; a la tercera s'hi llegeixen molt clares dues paraules: “*bon soir*”; a la quarta hi ha la paraula “*lun*”, amb la *ena* en posició vertical, que indicaria una abreviatura, que podria ser la paraula francesa “*lundi*”, i a la cinquena, el número 25. Tot sembla indicar que la inscripció hauria estat feta per un francès, que anotà la data del dilluns, 25 de juny de 1571, dient “*bon vespre*”. Realment, el 25 de juny del 1571 fou dilluns.»

«Miguel Sesplugues, *alias* Catapí, [...] plaza Mayor [...]; otra en la plaza del Pou.» (*Apeo*, 103^r); «Conrado Sesplugues Roig (Catapí)», any 1920 (Poca 2017: 104); «Cristóbal Sesplugues Gaya, de cal Catapí», any 1936 (Roig 2014: 31); «José Sesplugues Roig (Catapí)», «José Sesplugues R. (Catepí)» (*Amillar*. 1945, 11^v i 56^v).

No tenim cap hipòtesi sobre la procedència d'aquest renom, malgrat que l'hem localitzat en d'altres indrets: a Arbeca hi ha *la sèquia del Catapí* i *cal Catapí*, casa que no sembla que tingui cap relació de parentiu amb l'homònima de l'Espluga Calba; a Fullella està documentat el 1896 com a renom, ara desaparegut⁶²; a Llivia també hi ha una persona que es diu el *Catapí*⁶³; finalment, *el tossal de Catapí* és a les Coves de Vinromà (TOPOVAL).

Catxó, el

«Josep Texidó, dit lo Catxó» (*Renda 1725*, 33^r).

No tenim cap pista que ens indiqui el sentit d'aquest renom, tot i que el trobem en d'altres poblacions; per exemple, Emili Casanova (2010: 558) documenta *Catxó* a Ontinyent entre 1858 i 1859, o bé Eugeni Perea (2012: 113), *cal Catxó* a Rocafort de Queralt. El nom comú *catxo* té diverses accepcions (DCVB).

Cau

[ˈkaw]

«José Cau Miret, soltero, labrador, [...] de Puiggròs» (*Matr. 1895*, 16^r, 9); «Blas Cau Torres», «Manuel Cau Torres» (*Naix. 1895*, 91^r i 209^r); «José Maria Cau Torres [...]»; compareció *don* José Cau Miret, natural de Puiggròs», «Pedro Cau Torres» (*Naix. 1901*, 50^r, 25 i 146^r, 18).

Hem anotat cinc noms d'home amb aquest llinatge: Blasi, Josep (i Josep M.), Manuel i Pere.

Cava

«Anton, Calisto; fill de [...] Florentina Cava», any 1820; «Antònia Caiet y Cova», any 1822; «un fill [...] de Jaume Caiet, farrer, y de Florentina Caba: [...] Jaume», any 1824 (*Bapt. 1773*, 287^r, 296^r i 304^v); «Josepha Cayret y Cava», any 1827; «Josepha Cayret y Caba», any 1827 (*Bapt. 1824*, 24 D. 6 i 36 D. 46); «Teresa Caiet Cova» (*Òbits 1887*, 201, 15).

⁶² Satorra (2003: 177), Sans, Pau i Junyent (2014: 163) i Arbós (2003: 54).

⁶³ www.onomastica.cat/sites/onomastica.cat/files/05_llivia.PDF.

Florentina Cava vivia a l'Espluga Calba, però era dels Arcs. Hem trobat aquest cognom escrit *Cava* (o *Caba*) i *Cova*, referits a membres de la mateixa família. Per a Moll (1959: 232) tant *Cava* com *Caba* vénen del llatí *CAVA*, 'buida, cova'; per tant, hem optat per la grafia més adequada a la normativa actual.

Celma

V. *Selma.

cementiri [Nou], el

[lo simiɲ'tiri now]

Té 2.000 m² i es troba al començament de la carretera de Maldà. Com que el de l'església s'havia reduït a la meitat, l'any 1809 calgué edificar-ne un de nou en el lloc que encara ocupa. L'actual era propietat de l'església fins a la dècada de 1970/80, en què va ser donat per mossèn Joan Llord, rector del poble, als habitants de l'Espluga Calba. A partir d'aleshores l'Ajuntament té cura de la seva administració. Durant els anys 1860-62 s'edificà la capella del Santíssim, a l'indret que ocupava l'antic cementiri parroquial, a la qual va ser traslladat l'altar de Sant Miquel, des de la seva capella. En la dècada de 1960/70 l'enterrament tenia lloc sota terra; actualment s'efectua en nínxols. Avui dia alberga el monument als caiguts que havia estat inaugurat el 13 de juliol de 1940 a la seva anterior ubicació: la plaça de l'Església. Es tracta d'un monument amb una làpida frontal on hi ha inscrita la relació dels noms dels vint-i-dos joves de la vila jutjats pel Tribunal Popular i afusellats al cementiri Lleida, la major part d'ells, els primers dies de setembre de 1936. L'any 1992, amb l'ajut de la Generalitat de Catalunya, se n'acabà l'arranjament.

«en lo sementiri Comú de la present parroquial de l'Espluga Calba», any 1687 (*Òbits 1685*, 2^r); «en lo cementiri Comú», any 1778 (*Òbits 1699*, 125^v); «por la derecha con el camino de Maldà, [...] por atrás con el cementerio» (*Apeo*, 34^v); «partida: la Plana; este: cementerio» (*Repartiment 1942*, 82^f); «norte, cementerio» (*Amillar. 1945*, 45^v).

En dues citacions (1685 i 1699) s'anomena *el cementiri Comú*. Durant els primers anys del segle XX se'l coneixia com a *cementiri Nou*, per deixar constància de l'existència de l'altre, adossat a la parròquia, que no s'utilitzà més en entrar en servei

aquest. La pronúncia és sempre *c[i]m[i]ntiri*, amb tancament en /i/ de la /e/ seguida de /i/ tònica.

Cementiri, la parada del

«partida: parada Sementiri» (*Repartiment 1942*, 63^r); «Partida [...]: parada del Cementiri» (*Amillar. 1945*, 18^r).

Es deu referir a una parada contigua a l'actual cementiri.

Cendra

«Maria Cendra y Mir», any 1821; «Geroni Cendra y Mir», any 1822; «Joan Cendra y Mir», any 1824 (*Bapt. 1773*, 293^v, 299^r i 305^v); «testimonis: [...] Bonaventura Sendra, de Sarreal, apotecari de la present», any 1839 (*Matr. 1791*, 141); «Maria Sendra Llovet» (*Naix. 1895*, 111^r); «Juan Sendra Mir» (*Òbits 1898*, 133^r, 43); «Buenaventura Sendra», «don Ramon Sendra» (*Apeo*, 15^r i 64^v); «Domingo Sendra Anglès», «José Sendra Gaya» (*Amillar. 1945*, 43^v i 64^v).

Hem documentat alguns noms d'home: Aleix, Bonaventura (o Ventura), Domingo, Jeroni, Joan i Josep; i també alguns de dona: Francisca, Ignàsia, Maria i Sabina. Pel que fa a oficis, apareix el de mestre apotecari. El 29 de febrer del 1836 el veí Joan Cendra, de ca l'Apotecari, adquirí al govern central la propietat del castell i de diverses terres de conreu. Cap a finals del 1860 efectuà una permuta amb unes religioses mercedàries que regentaven un col·legi ubicat a la casa coneguda actualment per *ca l'Agna*. Les religioses adquiriren el castell i el senyor Cendra esdevingué propietari de ca l'Agna, on va viure fins a l'any 1920, en què la va vendre al veí Cristòfol Teixidor.

De les dues grafies documentades, *Cendra* i *Sendra*, la primera és la principal, perquè el llinatge deu tenir l'origen en el substantiu *cendra* (lletí CINERE), que es podia haver aplicat a un home que venia cendra, que tenia el color cendrós, que anava vestit d'aquest color, etc. Però existeix la possibilitat que *Sendra* vingui del nom personal germànic SINDERAD, procedència segura en el topònim *Vilasendra*⁶⁴.

---

⁶⁴ Coromines (1970 II: 253) i Moll (1982: 292), DCVB (s. v. *Sendra*).

Cendrero, cal

[ˈkal seŋˈdrero]

Era una casa de la Placeta, tocant a ca la Marina, que formava part de l'Abadia. Més tard el Cendrero, que havia estat sereno, es va casar amb la Tarita, ambdós vidus. El Cisco de cal Cendrero era campaner de la parròquia la tardor de 1921, quan l'arquebisbe de Tarragona, el cardenal Vidal i Barraquer, va realitzar la primera visita pastoral a l'Espluga Calba.

«Tereseta i Silvèria Santafè i Cunillera, de cal Sendrero» (*Spel.* 38: 16); «Cisco Santafè Santafè (Cendrero), carter des del 1919», «Magí Santafè Cunillera (Cendrero)» (Poca 2017: 35 i 96).

Desconeixem la procedència d'aquest nom de casa. El renom *Cendrer* està documentat a Sant Cugat (Moreu-Rey 1993: 190). *Cendrero* existeix com a cognom francès, al Departament de Moselle (www.geopatronym.com).

Cendrós

«Francisco Cendrós, mestre cirurgià, [...] fill [...] de Tomàs Cendrós, apotecari, y de la *quòndam* Raymunda Cendrós y Fuster», any 1770; «testimoni: Tomàs Cendrós, apotecari», any 1777 (*Matr.* 1699, 245^{r-v} i 278^v).

Els dos prenomes enregistrats són Francisco i Tomàs.

Centre Republicà, lo

[lo ˈseŋtre repuβliˈka]

El març del 1898 fou creada la primera junta republicana —la Junta d'Esquerra de Catalunya era el comitè antifeixista—, de la qual anys més tard naixeria el Centre Català Republicà d'Esquerra. El local que ocupaven es coneixia popularment com *los Republicans*. La seva seu, a l'antiga fassina de cal Ponç, va ser clausurada des del novembre de 1934 fins a les eleccions de febrer del 36. Fruit de la victòria franquista, fou confiscada l'1 de juny de 1940 i convertida primer en G.E.N. – Auxilio Social, després en El Hogar del Productor i més endavant en l'Agrària. Al primer pis hi hagué l'Estudi, és a dir, s'hi traslladaren les escoles de nois, que eren a ca l'Agna. Actualment hi ha l'Ajuntament.

«ocho de septiembre de mil novecientos treinta y cinco, [...] constituidos en el local del Centro Català Republicà d'Esquerra» (*Spel.* 38: 13).

Cercós

«Francisco Gilabert, fadrí, morcayre, de Mongay, fill [...] de Baltasar Gilabert [...] y d'Antònia Cercós», any 1842 (*Matr.* 1791, 154).

Cerdà¹

V. **Ramona del C., ca la.*

Cerdà² i cal Cerdà

[ˈkal sarˈða]

És un dels cognoms més habituals a l'Espluga Calba. Hem documentat molts noms d'home: Àngel, Aniceto, Anton i Antonio, Baptista, Bernat, Blasi, Bonaventura, Climent, Constantino, Daniel, David, Estanislau, Eudald, Francesc i Francisco (i Francisco de Asís), Ignasi, Isidro, Jacinto, Jaume, Jaume Ramon, Joan, Joan Francesc, Jordi, José, Josep i Josep M., Magí, Manuel, Martí, Miquel, Pau, Pere, Pere Joan, Pere Martí, Ramon, Salvador i Vicent; i també molts de dona: Adelaida, Agna M., Agnès, Antònia, Arcàngela, M. del Carme, Concepció, Consolació, Dolors, Encarnació, Felipa, Florentina, Francisca, Guillerma, Isabel, Isabel Agna, Isabet Joana, Jerònima, Josepa, Magdalena, Margarida, Maria, Marina, Palmira, Paula, Rafela, Raimunda (o Munda), Ramona, Remei, Rosa i Rosa M., Silvèria, Teresa, Trinitat, Ursicina, Úrsula i Victòria. A part de l'ofici de pagès, apareixen el de moliner (i molinera) de farina, el de mestre de cases, el de sabater i el de sastre. Avui dia tretze persones el porten de primer cognom a la vila.

La família Sardà (Martí i Joan) l'any 1804 va ser contractada pel prior del monestir de Vallbona de les Monges, Bernat Generés, per a la construcció del nou cambril de la Mare de Déu. També van construir el cambril on resideix la verge del Tallat. Ramon Sardà Saltor era músic de l'orquestra la Moral de l'Espluga Calba. Ignasi Sardà i Sesplugues, de ca l'Ignasi del Blasi, va ser batlle del 24-9-39 al 28-3-40 i Francesc Sardà i Santafè, de cal Moliner, del 4-10-1979 al 10-6-1983. Sota el mandat d'aquest darrer es van pavimentar gairebé la totalitat dels carrers de la vila.

Cal Cerdà és una casa de la Placeta, tocant a cal Negre, que abans era *ca la Quitèria*.

«Pere Sardà [...] Bernat Sardà [...] Guillerma Sardana», any 1291 (*Índex vell*, 70^v); «P. Joan Sardà» (*Roser 1600*, 24^r); «Paula Sardà, donzella, filla est dels quòndam Joan Sardà, çabater», any 1644 (*Matr. 1636*, 6^r); «un fill de Pere Martí Sardà, çabater [...]: Francesch», any 1648 (*Bapt. 1624*, 53^r); «Francesch Serdà», «Martí Serdà» (*Capbr. 1717*, 12^r i 52^r); «Francisco Cerdà» (MN 1762, 257^r); «Francesch Sardà Sesplugues», «Joan Sardà», «Isidro Sardà» (*Capbr. 1765*, 91^v, 123^r i 138^v); «Magdalena Sardà Gaya», any 1778; «Joseph Sardá y Cullerer», any 1779; «Jacinto [...], fill [...] de Jaume Sardà», any 1820 (*Bapt. 1773*, 29^v, 36^r i 287^v); «una filla [...] de Maria Sardà», any 1848 (*Bapt. 1824*, 345); «Jacinto Sardà», «Antonio Sardà» (*Apeo*, 21^r i 29^r); «Maria Sardà Arbós, [...] Sardà», naixements de l'any 1900 (*Spel. 32*: 6); «José Sardà Torres», «Teresa Sardà Carré» (*Repartiment 1942*, 153^r i 243^r); «José Sardà Cunillera» (*Amillar. 1945*, 52^v); «Rosa Maria Sardà Teixidó», «José María Gaya Sardà», «Teresa Sardà Mateu» (*Naix. 1945*, 5^v, 6; 82^r, 6, i 89^r, 2).

Aquest cognom apareix amb les grafies *Cerdà*, *Sardà* i *Serdà*; l'accent pot ser-hi o no ser-hi, i podem trobar-lo també tancat. Actualment els que el porten desconeixen que provingui del gentilici dels habitants de la Cerdanya i escriuen *Sardà* sistemàticament. A la primera citació ens n'apareix la feminització: *Cerdana*.

Cerdà, el carrer del

«calle de Momblanch, [...] por la izquierda calle del Sardà» (*Apeo*, 240^r).

El carrer del Cerdà que apareix a la documentació només pot ser el carreró del carrer de Montblanc, que és on devia ser abans cal Cerdà.

Cerdà, el tomb, o la corba del Cerdà [lo 'tom del sar'ða] o [lə 'kurβə l sar'ða]

L'era del Cerdà, que dona nom a aquest tomb, és sortint del poble en direcció cap als Omellons, a mà dreta, on hi havia les granges del Pau del Pubill.

Cerdanet, cal ['kal sarðə'net]

Un fill de cal Cerdà, a qui deien *Joanet del Cerdà*, perquè era molt baixet, es va casar amb una dona de Vallclara. La nova casa s'anomenà *cal Cerdanet*.

«Sardanet» (*Contribució 1936*).

Cervelló

«Foren padrins [...]: Dorothea Servelló, donzella, de la vila de Montblanc» (*Bapt. 1624*, 1^r); «Josepha [...], filla de [...] Maria Valls y Cervelló», any 1773; «Miquel Valls y Cervelló», any 1775; «Francisca Valls y Cervelló», any 1777; «Josepha [...], filla d'Emanuela Torres y Cervelló», any 1779; «Ramon Valls y Cervelló», any 1779 (*Bapt. 1773*, 3^r, 16^r, 28^r, 37^r i 41^v); «Jacinto, [...], hijo [...] de los consortes Cosme Rubió y Cervelló, [...]; los padrinos: [...] Paula Gaya y Cervelló», any 1895 (*Bapt. 1892*, 136); «Antonio Servelló» (*Apeo*, 23^v); «José Duch Cervelló» (*Repartiment 1942*, 84^r).

Hem documentat tres noms d'home amb aquest cognom: Antoni (o Anton), Bernat, Cosme i Jaume; i també alguns de dona: Antònia, Dorotea, Manuela (o Emmanuela), Maria, Paula, Rosa i Teresa. Les grafies anotades són *Cervello* i *Servello*, amb accent o sense.

Cervera, [de]

«Ego Raimundus, comes Barchinonensis et princeps regni Aragonensis, facio hanc kartam donationis tibi, Porcel de Cervera, meo baiulo», any 1148 (Bofarull 1849: 57); «Guillelmo de Cervaria» any 1212 (Alvira 2010: 1393bis); «Ramon [...], fill [...] de Joseph Cervera, vivint, y de Maria Cervera y Perera, [...] d'Arbeca» (*Matr. 1791*, 1^r); «Concepció [...], filla [...] de [...] Maria Cervera, [...] de Sant Martí prop Maldà.» any 1860 (*Bapt. 1858*, 36^r).

Porcel de Cervera va ser batlle dels primers habitants, quan el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, el 23 de desembre de 1148, els donà la carta de població. El Centre d'Educació Infantil i Primària porta actualment el seu nom. Abans de la invasió del territori, des de Garcia i Ascó, límits entre Tortosa i Siurana, Ramon Berenguer IV ja havia donat el castell i vila de Siurana (1146) amb tots els seus termes a Berenguer Arnau, un cavaller de la nissaga dels Cervera, repobladora de les Garrigues i de la Conca de Barberà. Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, concedí a

Guillem de Cervera, en vida de la seva esposa, la comtessa Elvira, l'honor que ella va tenir al castell i la vila de Siurana i en altres castells, entres ells el de l'Espluga Calba.

Cerveró

«Ramon Valls, fadrí, pagès, fill [...] de Francesch Valls, vivint, y de Maria Valls y Cerveró», any 1810 (*Matr. 1791*, 34^r).

Chacón

«Francisco Garabito Chacón, refugiat de guerra, [...] d'Estepona (Málaga)» (*Òbits 1934*, 61^r, 19).

Chimeneo

«1902. Naixements: [...] Rosa Chimenero Batista; pare: Manuel» (*Spel. 40*: 4).

Tot i que la citació diu *Chimenero*, aquesta forma no ens consta com a cognom castellà; sí, en canvi, *Chimeneo*, com a variant, poc freqüent, del nom castellà medieval *Jimeno* (DEA: s. v. *Jimeno-Gimeno*).

Chinchon

V. *Xinxó.

Chispa, el

[lo ʃis'pə]

Era un individu que vivia a la plaça de l'Església que entenia molt d'electricitat.

Cibiac

«Miguel Cristóbal Francisco Bibiad Galindo, compareció don José Cibiad y Porciello, natural de Vinacet, [...] provincia de Huesca [...], y de doña Joaquina Galindo y Galindo» (*Naix. 1881*, 38^r, 15).

Civiac existeix actualment a la vila de Binacet, a la província d'Osca. Així mateix, el geolocalitzador de noms de família francesos ubica *Sybiac* al departament de la Gironda, i *Cibiac*, al del Charente Marítim (www.geopatronym.com).

Cicilio, cal

[ˈkal siˈsilio]

Era una casa que hi havia més amunt de l'actual Ajuntament. Va desaparèixer en una explosió durant la Guerra Civil espanyola.

«Jayme Saltó, *alias* Sisílio, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 225').

Cil

V. **Mundeta del C.*, *cal*.

Cil, cal

«Ramon Gaya, *alias* Sil, [...] calle del Patio del Castillo» (*Apeo*, 11').

Cila, cal

[ˈkal ˈsila]

Era una casa del carrer Major, el que ara és *cal Manolo*. La porta de darrere de la casa dona a dalt al pati del Castell, en acabar les escaletes i abans d'entrar al perxe, a la cantonada. Aquesta porteta porta gravada a la pedra la data de 1759 i una creu de l'orde dels hospitalers. Després els de cal Cila van comprar el que ara és *cal Prior*. Actualment tenen la casa a la Raval, davant de la piscina municipal. Jaume Fàbregues Camí havia tingut molí amb fassina d'alcohol a cal Cila. *La pallissa del Cila* és a la Portella.

«Maymonus de Santa Fe; Cilia, eius uxor» (*Perg.* 1360); «Maria Bota Fàbregas, 1872 (Sila)» (*Poca* 2017: 27); «Fàbregas Camí, Teresa (Sila)», any 1905 (*Bapt.* 1892, 343); «Sila» (*Contribució* 1936); «mossèn Jeroni Fàbregas Camí (Sila)», any 1939 (*Spel.* 9: 20); «era del Sila, [...] partida: Redemú; [...] norte, camino de Redemú» (*Repartiment* 1942, 171').

El DCVB conté els noms propis de dona *Cila* i *Cilia*, com a contraccions de *Cecilia*; del diminutiu *Cileta*, ens diu que és molt usat a Catalunya, i de *Sila*, que n'és la forma vulgar. *Cecilia* passaria, doncs, a *Cilia* per afèresi i després, per síncope, a *Cila*, escrit majoritàriament *Sila*.

Hem recollit una multitud d'exemples daquest antropònim, que a vegades forma part d'un topònim, escrits amb essa: *l'Era del Sila*, com a partida, als Torms; *ca la Sila* i *cal Sileta* a les Borges Blanques; *l'era del Sila* i *l'hort del Sileta* a l'Albagés; *la Sila* a Barbens i *la Sileta* a Vilanova de Bellpuig; *lo Pla de la Sila* o *el mas de Silo* a Vinebre; *cal Sileta* a Vallbona de les Monges, Maldà i Llorenç; *cal Silo* a Llorenç i Vimbodí; *cal Silet* a l'Albi i al Vilosell; *cal Sileto* a Arbeca i *cal Silot* a Sant Martí de Maldà. Pel que fa a la grafia amb ce, hem anotat *el comellar* i *la serra de na Cilia* a Fullea, i *Cila* (*Cecília*, vídua de Cervera, 1811) a Vallfogona de Riucorb⁶⁵.

A l'Espluga Calba tenim *cal Cila* (i *el molí del Cila*), *cal Cil*, *ca la Mundeta del Cil*, *cal Cilet*, *la Cileta* i *cal Pau Cileta*. Hem optat per la transcripció amb ce del so fricatiu inicial, perquè és el que apareix a la primera citació documental que hem localitzat, la del pergamí de 1360. Aquest document és una renúncia: el batlle, Guillem Sespluga, reunit en consell general amb els habitants de l'Espluga Calba i llurs mullers, i en presència de Raimon Serrat, saig i pregoner de la vila, cedeix, en nom de la Universitat, la retribució del senyor, Pere de Carcassona, als singulars del lloc que li conduïen el delme dels raïms a casa. La *Cilia* en qüestió consta com a esposa de Maimó de Santa Fe. El fet que Maimó sigui un prenom àrab ens planteja el dubte de si la muller també pertanyeria a la mateixa ètnia i, per tant, tindria, així mateix, un nom d'origen semític. Com que no tenim manera d'esbrinar-ho, queda en el terreny de les hipòtesis. En un capbreu del terme veí de Fullea està documentat el 1500 *el comellar de na Cilia*, que en citacions d'anys posteriors del mateix segle apareix ja amb essa (Arbós 2003: 55). Potser es tractaria de la mateixa persona.

Cila, de la

«testimonis: Macià Bota, pagès, dit lo Macià de la Sila», any 1765 (*Matr. 1699*, 232^v).

Bé podria ser aquest renom l'origen del nom actual de cal Cila. Sembla que faci referència a la dona del Macià Bota, que es potser es deia Cecília.

---

⁶⁵ Martín i Preixens (2005: 422), Ripollès (2006: 189), Cullerés (2010: 143 i 146), Veà (2017: 248 i 287), Piquer (1990: 17), Farré i Moix (1993: apèndix), Amigó i Pere (2001: 419), Pere (2006: 311), Sans (2004: 183), Arbós (2003: 55), Grau i Puig (2012: 320).

Cila, el molí del

[lo mu'li l 'silə]

Es troba seguint la variant de la carretera que va cap a les Borges Blanques, d'acord amb el curs natural de la vall, quan arribem al punt quilomètric 11'150, a l'esquerra, en una espècie de meandre que hi ha al mig de la fondalada, que en aquest indret descriu corbes capricioses. La propietat pertany a la família d'aquest renom, bé que ens consta que anteriorment en deien *el molí del Mateu*. A la rubinada que hi va haver a la comarca per santa Tecla, una dona de ca l'Agna, que hi vivia i hi treballava de molinera, desaparegué enduta per l'aigua.

El molí del Cila és un edifici, abans habitat, molt espaiós, ampliat amb posterioritat a la instal·lació primigènia. Construït amb carreus i cobert amb volta feta de pedra i formigó de calç, té una portalada de prop de 2 m d'amplada i una superfície útil que depassa els 35 m². Al costat esquerre s'hi va construir l'embassament, del qual encara queden restes, trapezial i molt allargassat, i amb un enorme cacau en forma d'embut a l'extrem (Martín 2008: 115). És el que s'ha mantingut actiu fins fa més poc, segurament fins a finals del segle XIX.

Cilet, cal

«Isidro Torres, *alias* Silet, [...] calle de la Costereta; [...] por la derecha, calle de Santa Maria» (*Apeo*, 61^v).

Cileta

V. **Pau C., cal*.

Cileta, la

«norte, Sileta viuda» (*Apeo*, 77^r).

Cinca

«Ramon Cinca, fadrí, pagès, fill [...] de Juan Cinca, [...], y de Magdalena Cinca y Agut [...], tots de la parròquia de Sant Martí de Lladeras, bisbat de Solsona», any 1783 (*Matr.* 1699, 302^v); «Juan Cinca» (*Repartiment 1942*, 89^v).

Sant Martí de Llaneres, el poble de procedència del Ramon Cinca y Agut, és el nom amb què també era conegut l'antic municipi de *Castell d'Empordà*, a la Bisbal d'Empordà⁶⁶.

Cinta

V. *Pere de la C., cal.*

Cinta, ca la

[ˈka lə ˈsintə]

És una casa del carrer de Senan. *El xalet de ca la Cinta* és sortint del poble pel carrer de Senan, a la Bassa del Pebre; ara ja no és propietat de ca la Cinta.

«Col·legi Germanes Dominiques (anys 40) [...]: Carme Miró (Cinta)» (Poca 2027, 197); «Carme Miró (Cinta)», any 1965 (*Spel.* 9: 20).

La forma *Cinta* és formada per afèresi de *Jacinta*.

Cintas

«Antonio Ramos Cintas (soldat), [...] a conseqüència d'una ferida de metralla» (*Òbits 1934*, 74^r, 13).

Cintet del Mateu, el

«Jacinto Texidó, del Solà, dit lo Cintet del Mateu» (*Fund. 1774*, 3^v).

Cintet, la sort del

«Campa. Su situacion: sort del Sintet.» (*Apeo*, 82^v).

Cinto

V. **Senyor C., cal.*

---

⁶⁶ NomCat i GEC (s. v. *Sant Martí de Llaneres*).

Cinto Boter, cal

Era una casa del carrer de Santa Maria, al costat de cal Poca-roba.

Cinto de la Manuela, cal

De *ca la Manuela* també se'n deia *cal Cinto de la Manuela*: el matrimoni eren el Cinto de cal Feliuet i la Manuela de cal Prior.

Cirera

«Josepha Balcells y Cirera, [...] filla, emperò, de Joseph Cirera, pagès, [...] de Vincilló, sufragànea del poble dels Alamús», any 1781 (*Òbits 1699*, 161^v); «Foren padrins: [...] Úrsula Balcells y Cirera, tots de l'Espluga Calba», any 1804 (*Bapt. 1773*, 188^v).

Cisca, ca la

[ˈka lə ˈsiskə]

Era una casa del carrer de Senan. També s'anomenava així *cal Joan del Dalmau*, a la Placeta.

«Josep Sardà (Cisca)» any 1932 (Poca 2017: 113).

Aquest nom de casa, format per afèresi del nom *Francisca*, és força freqüent; el trobem, per exemple a les Borges Blanques, a l'Albi o a Ulldemolins.

Cisco de ca l'Alabat-sigui-séu, el

[lo ˈsisko ðe ˈka laləˈβat ˈsiyi ˈðew]

A un fill de cal Rocallaura li deien el *Cisco de ca l'Alabat-sigui-déu*, perquè quan parlava utilitzava freqüentment aquesta expressió. Vivia al carrer de Santa Maria, tocant a cal Sargaire. Optem per escriure'l amb guionets per analogia amb alguns compostos nominals formats per dues bases verbals de sentits oposats i coordinades mitjançant la conjunció i: *entra-i-surt*, *estira-i-arronsa*, *can penja-i-despenja*, *puja-i-baixa* (OnCat: 118).

Cisco del Cafè, cal

[ˈkal ˈsisko ðel kəˈfɛ]

Era una casa del carrer Major, que després es va dir *cal Cuca*. Tots dos propietaris feien les funcions de cafè o bar. Era el cafè i sala de ball més petit del poble,

raó per la qual el 1932 s'hi feren obres d'ampliació. També s'anomenava *cal Cisco del Cabeça*.

«Josep Aixalà Pons (Cisco del Cabeça)», «Teresina Aixalà Pons (Cisco del Cabeça)» (Poca 2017: 146).

Cisco de la Càndia, cal [ˈkal ˈsisko ðe lə ˈkaɲdiə]

Era al carrer de Montblanc, al costat de cal Negret.

Cisquet del Ranxero, cal [ˈkal sisˈkɛd del ranˈdʒero] / [ˈkal sisˈkɛd del rinˈdʒero]

Al carrer de Santa Maria hi havia la *Cisqueta del Ranxero*, casada a cal Rocallaura. D'aquí va quedar a la casa el nom de *cal Cisquet del Ranxero*.

Cisqueta del Marquet, ca la [ˈka lə sisˈkɛtə l məɾˈkɛt]

Era com també s'anomenava *cal Marquet*.

«Cisqueta Farré Gaya (Marquet, Pl. Pou)» (Poca 2017: 55).

Cisteller, cal [ˈkal sisteˈʎe]

«Francisca Martorell, donsenlla, filla [...] de Joseph Sisteller y de Maria Martorell y Palau», any 1818 (*Matr. 1791*, 51^v); «Joseph Martorell, àlies Cabalé del Sistellé», «Francisco Martorell, hereu del Sistellé» (*Recanasió 1846*); «Francisco Marturell, *alias* Sistell, [...] calle del Solà, [...] calle de Montblanch.», «José Marturell, *alias* Sistella, [...] casa calle de Sanan» (*Apeo*, 87^r-88^r i 145^r).

Sembla que el nom d'ela casa era cal Cisteller, encara que també surt com a *Cistell* i *Cistella*.

Cisteller, el racó del [lo rəˈko ðel sisteˈʎe]

Es troba a l'esquerra de la pista que va als Omells, cap a la Beurada, on ara té la casa el Ton Gros, a dalt.

«Racó del Sistellé, [...] por mediodía con el camino de Sinan» (*Apeo*, 21^r);
«Racó del Sistellé, [...] partida: Tortas» (*Repartiment 1942*, 175^r).

Civit

Hem documentat alguns noms d'home amb aquest cognom: Antoni, Deogràcies, Gaspar, Isidro, Jeroni, Joan, Josep i Miquel; i també alguns de dona: Maria, Raimunda i M. Rosa. Isidro Civit va ser rector de l'Espluga Calba entre 1796 i 1798. Deogràcies Civit i Vallverdú, nascut el 1900 a cal Seller, formà part, com a membre d'Estat Català, de l'escamot de la Bandera Negra que organitzà el Complot del Garraf el 1926, en el qual pretenien atemptar contra la vida d'Alfons XIII. Frustrat l'intent, fou detingut i condemnat a 12 anys de presó, però el 1930 fou amnistiàt, com els altres set membres del grup, i ingressà a ERC. Atletes i escultors, durant la Guerra Civil espanyola fou l'administrador del Museu de les Arts Decoratives de Barcelona i, en acabar el conflicte, va exiliar-se a Mèxic, on morí el 1990⁶⁷.

«Isidro Civit, rector» (*StMiquel 1730*, 28^v); «criats (són de Solivella i l'Espluga —al darrer, Joan Civit, li va deixar treure una eixarmada d'una quartera de sembradura anual [...]—)», anys 1801-1804 (*Gual III 2003*: 575); «una filla [...] de Miquel Civit, pagès, y de Madalena Civit y Castanyer [...]: Raymunda», any 1807 (*Bapt. 1773*, 203^r); «Deogracias Civit Vallverdú» (*Naix. 1895*, 204^r); «Carmen Camí Civit», casaments de l'any 1903 (*Spel. 44*: 4); «Rosa Camí Civit» (*Matr. 1908*, 31^r, 9); «José Civit Balcells» (*Repartiment 1942*, 82^v); «José Civit Vallverdú», «Camí Civit, Francisco, vecino Guimerà» (*Amillar. 1945*, 29^v i 88^v).

Clapeau

«Francisco Clapeu R.» (*Amillar. 1945*, 32^r).

Als *Llinatges catalans* apareixen els cognoms *Claper*, *Claperol*, *Claperós* i *Calpers*, que formalment s'aproximen al que hem documentat. El francès *Clapeau*,

---

⁶⁷ Devem aquesta informació al material que, sobre història de la vila, ens ha proporcionat Josep Poca i Gaya.

diminutiu de *Clap*, ens sembla més proper. L'occità *clap* designa 'un tros de roca, una pedra, un bloc rocós'⁶⁸.

Claramunt

«Vicent Claramunt, fadrí, pagès, [...], fill [...] d'Agustí Claramunt y Victòria Conte, tots de Belianes», any 1843 (*Matr. 1791*, 157); «Mª Concepción, [...]. Es hija [...] de Antonio Jovells Cunillera, de ésta, y Conchita Claramunt Pastor, de Omellons», any 1947 (*Bapt. 1935*, 128^v); «Concepción Jovells Claramunt», any 1960 (*Confirm. 1949*, 7^v).

Clarena

«Jegarius Clarena» (*Perg. 1183*).

Claret¹

V. **San Antonio María C., la plaza de.*

Claret²

«Miguel Claret y Grau, natural de Sabadell» (*Òbits 1880*, 104^f, 19); «Maria, [...] hija [...] de [...] Francisco Solé Claret, molinero, de Obesa (Lérida), y Amparo Farreny Buyre», any 1894 (*Bapt. 1892*, 117).

Clariana

«esposí y doní benedictió a en Guillem Clariana, del Mas, parròchia d'Alcover, y a na Joanna Lima», any 1590 (*Matr. 1580*, 4^v).

Clarimé

«Juan Clarimé Amorós» (*Repartiment 1942*, 15^v).

---

⁶⁸ Moll (1982: 338), Morlet (1991: s. v. *Clap, Clape, Clappe*) i Astor (2002: s. v. *Claparède*).

Clarísó

«Roberto Bosch Clarísó» (*Matr.* 1919, 37^r, 4); «Juan Clarísó» (*Repartiment* 1942, 335^v).

El DCVB conté *Clarísó*, com a llinatge derivat de *Clarís*, existent a Albatàrrec, Alcarràs, Anglesola, Barcelona, l'Hospitalet, Sunyer, Tàrrega, etc. No apareix, en canvi, en Moll (1982). El geolocalitzador de noms de família francesos el situa als departaments de l'Alta Garona, Valclusa i l'Erau (www.geopatronym.com). En aquesta llengua *Clarisson* és el diminutiu de *Clarice* i representa un nom de baptisme femení, *Claritia*, derivat de *Clara*; així com el nom de l'orde franciscana de dones fundada per Santa Clara d'Assís (Morlet 1991: s. v. *Clarice*).

Clasques, cal

[ˈkal ˈklaskes]

Era una casa del carrer Santa Maria, tocant a ca l'Estrada. La forma *clasca* és una variant de *closca*.

Claver

«Foren compares: Domingo Claver», any 1603 (*Bapt.* 1574, 59).

No tenim la seguretat que la grafia sigui *Claver* i no pas *Clauer*.

Cliviller

[kliβi'ʎe]

Hem anotat tres noms: Pere, Pío i Concepció. Pere Cliviller va ser rector de l'Espluga Calba entre 1799 i 1817. Actualment una persona el porta com a primer cognom.

«Pedro Clivillé, rector que fué de esta parroquia» (*Visita* 1827, 791^r); «Pío Crivillé, coadjutor», any 1895 (*Bapt.* 1892, 135); «Concepción Clivillé Balcells», «Criviller, rector» (*Naix.* 1945, 8^r i 37^v); «Albert Balcells Clivillé», any 1995 (*Spel.* 30: 15).

La grafia normativa és amb la *a* prèvia a l'assimilació, ja que prové del nom d'ofici de qui fabricava clavilles, *claviller* (DCVB i Moll 1982: 252). N'hem documentat tres variants: *Clivillé*, *Crivillé* i *Criviller*.

Clos

V. **Hort Cl.*, *l'*.

Closa

V. **Vila C.*, *la*.

Closa, la, o lo Clos

[lə 'klozə]

S'anomenava així un tros de cal Sastre situat a la pista de Vinaixa, sortint del poble, just abans de la variant, a mà esquerra. Suposem que la finca que un descendent de la família Sayrach esmenta com *lo Clos* és la mateixa que la que apareix als altres documents amb el nom de *la Closa*. Antigament hem documentat *el clos del Senyor Comanador*, però té una altra ubicació.

«Closa, [...] por poniente con el camino de Vinaixa y por norte, ydem, ydem.» (*Apeo*, 64^v); «Aquests Sayrach [...] tenien les terres de l'era, el clos, i el tossal gros, i una finca gran a les Portelles» (Sayrach 2009: 135); «finca: Closa, [...] partida: Horts», «finca: l'Era, [...] partida: Closa» (*Repartiment 1942*, 82^r i 99^r); «Partida: [...] Closa, [...] era de trillar» (*Amillar. 1945*, 29^r).

És un nom de partida freqüent per aquestes contrades; el trobem, per exemple, a Senan, on designa un 'terreny tancat destinat a pasturatge', a l'Albi, al Vilosell, a la Pobra de Cérvoles, a Vinaixa o a la Floresta (*el Clo*)⁶⁹.

V. t. **Senyor [Comanador]*, *el clos del*.

Clota

«Gabriel, fill de Ramon Roitg y Antònia Roitg y Clota», any 1805 (*Confirm. 1797*, 311^v); «Josefa Balsells Clota, natural de Barcelona» (*Òbits 1903*, 113^r, 8); «Josefa Balsells Clota [...], hija [...] del declarante y doña Rosa Clota Buxadé,

⁶⁹ Vallverdú (1995: 36), Amigó i Pere (2001: 173) i Pere (2006: 106 i 2013: 88).

natural de Perafita de Llusanès», «Ramona [...] Balsells Clota», «Rodrigo Balsells Clota» (*Naix. 1907*, 50^f, 13; 128^r, 22, i 196^f, 12); «Ramona Balsells Clota» (*Òbits 1912*, 13^r, 16).

Clotilde, ca la

[ˈkə lə kloˈtilðe] / [ˈkə lə koˈtilðə]

Era la casa que després va esdevenir *cal Picamixó*, al carrer Major.

Clotilde, el tros de la

[lo ˈtros ðe lə kloˈtilðe] / [lo ˈtros ðe lə koˈtilðə]

És una paradeta darrere mateix de la fàbrica, on hi havia tros i era. Ara és propietat de la fàbrica.

«Clotilde Palau Roig» (*Amillar. 1945*, 96^f).

Al recull de Sant Feliu de Codines trobem documentat un altre exemple de la dissimilació de la *ela* amb què es pronuncia popularment aquest nom (Garcia-Pey 2006: 125 i 141).

Clots d'en Navès, los

«als Clots d'en Navès» (*Capbr. 1510*, 21^f).

Coc, cal

[ˈkal ˈkək]

És una casa del carrer de Santa Maria, tocant a *cal Vilaverd*, que també dona a la plaça del Pou i que abans era *cal Vicentó*. A la façana de la plaça del Pou hi figura la data de 1779. Tenien molí de raïms. Hem localitzat dues *cabanes de cal Coc*, el propietari de les quals era Josep Navés, totes dues del segle XIX. La de la partida de la Roca Foradada és la més grossa del terme i està completament reformada. És amb coberta de volta de canó tapada i fa 2,55 m. d'altura, 3,90 d'amplada, 9,95 de profunditat, i té 38,81 m². L'altra, a la Portella, és amb coberta de volta tapada i apuntada, amb dos armaris interiors. Fa 2,50 m. d'altura, 2,55 d'amplada, 5,40 de profunditat, i té 13,77 m². El propietari actual és dels Omellons⁷⁰. L'antic *pati del Coc*, una edificació aïllada a la plaça de l'Ermita de Sant Miquel, actualment és la casa del Ramon del Rosset.

⁷⁰ Martín i Preixens (2005: 324 i 326) i BIEC: BI-65.

«Pere Navés Miret, [...] Coc», naixement any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Coc» (*Contribució 1936*); «Jaume Navés Balcells (Coc)», any 1936; «Joan Navés Balcells (Coc)», any 1939 (Rubió 2011: 21 i 240); «Josep Navés Balcells, de cal Coc», anys 1936-39 (Roig 2014: 62).

Coc, segons el *Nomenclàtor Oficial de Toponímia Major de Catalunya*, és un indret del municipi de Sant Martí de Riucorb i un altre del municipi de Bellmunt d'Urgell. També consta com a cognom a *Els llinatges catalans* (Moll 1982: 251). A Arbeca, per exemple, hi havia el *Pau del Coch*, documentat el darrer terç del segle XIX (Sans, Pau i Junyent 2014: 161).

Coca

«Raymunda [...], filla [...] de Joseph Falcó, pagès, y de Maria Falcó y Coca», any 1818 (*Bapt. 1773*, 273^v); «Joseph Torrents y Coca [...] de Sant Martí de Maldà», any 1825 (*Matr. 1791*, 73^r).

Coco

V. *Ros del C.*, *cal*.

Coco, cal

[ˈkal ˈkoko]

«Joseph Taxidó, de la Rabal, dit del Coco» (*StMiquel 1730*, 18^v); «Foren padrins: Anton Texidó, pagès, dit lo Coco» (*Bapt. 1773*, 2^v); «Anton Texidó y Camell, del barri Nou, dit lo Coco, pagès» (*Fund. 1774*, 86^r); «Jayme Roca, *alias* Coco, [...] calle de Fullea» (*Apeo*, 113^r); «Josep Roca, del Coco, de cal Ros del Coco», anys 1936-39 (Roig 2014: 38).

Per la darrera citació veiem que *cal Coco* era el nom originari de la casa que va passar a ser *cal Ros del Coco*. Podria tractar-se d'un cas de *queada*, és a dir, d'adaptació en /k/ del so /x/ castellà, com ara el motiu fossilitzat al Rosselló: en *Coco*, la *Coca* (cast. *cojo*, -a); tanmateix, la pronúncia que ha arribat fins als nostres dies és amb o oberta: [ˈkoko]. L'hem localitzat en d'altres poblacions, com ara l'Albi o Vinebre, però en tots

dos casos és amb o tancada: ['koko]. *Cocó* està documentat com a cognom a la Catalunya Nord⁷¹.

Codina

«Dolores Civit Codina, natural de Omells de na Gaya» (*Òbits 1918*, 58^r, 21);
«José Codina Saltó» (*Òbits 1921*, 7^r, 23);

Com que es produeix una confusió considerable entre els llinatges *Codina* i *Codines*, hem optat per enregistrar-los tots en la forma plural, que és la més abundant i la que perdura a la vila. Hem mantingut en singular només els dos casos en què, tenint en compte l'altre cognom, només tenim anotada aquesta forma: Civit *Codina* i *Codina* Saltó. Així i tot, no tenim la certesa d'haver-ho encertat, perquè, per exemple, a Fullea està documentat un *Codines* Saltó (també escrit en una altra ocasió *Codina* Saltó) (Arbós 2003: 57).

Codines i el Codines

[co'dines]

Apareixen alguns noms d'home amb aquest cognom: Bienvenido, Blasi, Francisco (i Francisco Javier), Jaume, Javier, Jordi, Josep, Pau i Ramon; i també alguns de dona: Carme, Josefa, Francisca, Maria, Mercè, Modesta, Perpètua, Pilar, Rosa i Teresa. La confusió entre les formes *Codina* i *Codines* té lloc sobretot en els llinatges *Codines Solé*, *Codines Sala* i *Codines Ribera*. Apareix també una dona anomenada *Codina Solà*, que podria ser d'alguna d'aquestes famílies (*Solé* o *Sala*). Actualment nou persones el porten de primer cognom a la vila.

«Foren padrins: [...] la muller de Pere Joan Cellma, @lias Codinas», any 1629 (*Bapt. 1624*, 33^r); «Pau Codines, fadrí, fill [...] de Joseph Codines y de Maria Gavarró [...], de Fullea», any 1839 (*Matr. 1791*, 141); «Pablo Codines» (*Apeo*, 57^r); «Maria, [...] hija [...] de [...] Ramon Codina Solé, labrador, natural de Fullea y vecino de la presente, y Francisca Ribera Torres», any 1897; «Codina Solà, Maria», any 1899; «Codina Ribera, José», any 1899; «Codina Sala, Francisca Maria», any 1909; «Codina Sala, Mercedes Luisa», any 1909 (*Bapt. 1892*, 185, 227, 229, 402 i 403); «Maria Gaya Codines», matrimonis de l'any 1902; «Pilar Codines Solé [...] Pilar Codines Sala», naixements i defuncions de

⁷¹ Veny (2006: 56), Amigó i Pere (2001: 175), Veà (2017: 136) i Peytaví (2010: annex 3, núm. 3795).

l'any 1903 (*Spel.* 40: 5 i 44: 4); «Codina Ribera, Francisco», any 1917; «Codines Teixidó, Francisco Javier», any 1922 (*Bapt.* 1912, 150 i 244); «Ramón Codines Solé» (*Repartiment* 1942, 12^r); «Blas Codina Solé», «Ramón Codina Solé», «José Codina Sala» (*Amillar.* 1945, 5^v, 9^v i 43^v); «Francisco Codines Farré», «Rosa Codines Farré», «Jorge Codines Bellart» (*Naix.* 1945, 75^v, 4; 90^v, 5, i 92^v, 9).

De fet, la primera vegada que hem localitzat aquest nom és com a renom, i no apareix fins dos segles més endavant com a nom de família, procedent de Fullea, on està documentat per primer cop el 1718 (Arbós 2003: 57).

Codonyera, la

[lə coðo'nerə]

Era el renom d'una dona a qui van trobar robant codonys.

Cogulles, les

[les ku'ɣules]

El capbreu de 1765 identifica *les Cogulles* amb l'actual partida dels *Espilars*. De tota manera, les Cogulles queden abans d'arribar-hi, entre la Coma d'en Salat i les Forques, i entre el camí dels Espilars i la carretera dels Omellons. Aquest no és l'únic lloc on l'aigua de pluja forma cogulles a la roca; també n'hi ha al Mas Blanc, a la Coma d'en Salat i a les Forques. Suposem que *les cogulles de l'Aranyó*, que apareixen als capbreus més antics, són les que més endavant van donar nom a aquesta petita partida.

«Ytem a la partida de les Cahulles» (*Capbr.* 1692, 99^v); «la partida de las Cogullas o dels Espilars» (*Capbr.* 1765, 181^r).

En diversos llocs aquest substantiu té un sentit orogràfic: 'tossal que acaba en punta' (DCVB), 'cap, capciró o cim d'un turó' (DECat II, 808b32-33); un sentit que ha passat per malla tant al DIEC com a Carles Domingo (1997). N'hi ha exemples al Camp de Tarragona i al Priorat, com ara la *de Miramar*, la *del Maió*, a la serra de Montclar (conca del riu Gaià) i la *Cogulla*, una de les dues eminències de la serra Major del Montsant. És una paraula procedent, per analogia, de la caputxa que hi ha al capdamunt dels hàbits dels frares. El DCVB també recull, a la Segarra i a l'Urgell, el nom *cogulla* com a hidrònim: 'cocó, cadolla'; és a dir, designant un clot que s'omple d'aigua de pluja a la part del damunt d'un roca. Els pagesos de zones eixutes tenen cura de protegir

aquests clots, perquè el líquid s'hi conservi en bones condicions per a la gent o per al bestiar.

A l'Albi (Amigó i Pere 2001: 175) o a l'Espluga Calba té aquest sentit. Els pagesos ens l'han definit com a 'clot a les pedres on s'entolla l'aigua quan plou'. Les següents dites fan referència al significat de 'sot a la roca, que omple d'aigua la pluja': «Cel a bassetes, aigua a cogulletes.» (Arbeca) i «Cel a bassetes, aigua per les cogulletes.» (Omellons) (Cervera, Manent i Prats 2008: 33). *La Cogulla de cal Quintillà*, a les Borges Blanques, és un forat de planta rectangular, cavat a la roca, que recull l'aigua de pluja que cau a la roquera del voltant, mitjançant uns reguers a la roca per al consum del pagès i de l'animal de càrrega (Turull 2007: 85). A Tarrés porta aquest nom una partida, amb pedres que, de manera natural, s'omplien d'aigua quan plovia, i a les quals la gent anava a beure.

El genèric *cogulla*, en plural, presenta moltes variants: *cagulles*, *cahulles*, *caulles*, *cogulls*, *cugulles* i *quahulles*; sense comptar els casos en què el plural és amb *-as*.

Cogulles, la serreta, o la serra de les Cogulles

«la serreta de les Cagullas» (*Capbr. 1669, 57^v*); «la serreta dels Cogulls» (*Capbr. 1692, 15^v*); «en la partida dels Espilars, [...] a tremuntana ab la serra de les Cogulles» (*Capbr. 1765, 134^r*).

També ens surt el nom en masculí: *la serreta dels Cogulls*.

Cogulles, el tossal de les

«Ítem en la partida dels Spilars, [...] a tremuntana ab lo tossal de les Cahulles» (*Capbr. 1633, 157^v*).

Tant *el tossal* com *la serra* com *la serreta* de les Cogulles han de fer referència al mateix indret.

Cogulles de l' (o n') Aranyó, el camí de les [lo kə'mi ðe les ku'ɣuʎes]

El camí de les Cogulles, ara esborrat, sortia de la Raval, en direcció nord-oest, dret pel mig de la muntanya.

«lo camí va a les Cahulles de l'Aranyó» (*Capbr. 1607, 288^v*); «partida dels Spilars, [...] a sol yxent y a tremuntana ab lo camí de les Cahulles de n'Arany» (*Capbr. 1633, 42^v*).

Cogulles dels Espilars, el forn de les [lo 'forn de les ku'ɣuʎes ðels aspi'las]

Les restes d'aquest antic forn d'oli de ginebre són a 1500 m del nucli urbà i a poca distància del límit amb el terme de Maldà, gravades al marge de la cinglera que aflora per la banda nord d'una clapa boscosa situada al peu del camí de les Vallades. S'hi va per la carretera de Maldà (LV-2014), agafant, uns metres abans del quilòmetre 8, un camí a l'esquerra que es bifurca a l'inici mateix. Cal prendre el vial de la dreta, és a dir, el camí de les Vallades i seguir-lo un tram d'uns 400 m, voltat de camps d'oliveres i d'ametllers, fins a arribar a una clapa de bosc lleugerament elevada, on el camí es torna a bifurcar. El forn d'oli de ginebre és dins, al marge nord del bloc de roca sorrenca de base de l'elevació boscosa. Les coordenades són: UTM 31N-ETRS89: X: 333557; Y: 4597068; altitud: 480 m (Esquerda, Gallart i Manresa 2015: 344-345).

Un dels productes més valorats del ginebre i del càdec per als més diversos usos terapèutics, tant per als humans com per al bestiar, ha estat l'oli, també anomenat *oli de ginebró* en algunes contrades. S'obtenia per la destil·lació seca, per pirogènesi, de les soques i arrels dels ginebres, que són les que contenen més quantitat de resina. Aquesta operació es realitzava en forns, on s'aconseguia un oli espès, de color marró fosc, que desprenia una olor molt penetrant. A les Garrigues caldria dir-ne *forns de càdec*, ja que a la comarca, per raó de l'altitud dels terrenys, aquesta és l'espècie d'arbust que es troba (Esquerda, Gallart i Manresa 2015: 338 i 341).

Coix

V. **Pateca C., el.*

Coixet, cal

[ˈkal kuj'ʃet]

Era la darrera casa de l'actual avinguda de Pau Casals. Havia estat *cal Metge* o *cal Senyor Cinto*. Ara hi ha la perruqueria de la Carme de cal Feliu. Més endavant *cal*

Coixet va ser a la plaça de la Roca, on havia estat cal Llorenç. *La cabana del Coixet*, a la partida del Mas Blanc, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó vista, amb un ràfec sortint que reproduïx la volta de canó. Fa 3 metres d'altura i 4,15 d'amplada⁷².

«Joan Balsells, dit lo Coiset», any 1672 (*Òbits 1650*, 13^r); «Jose Roig, *alias* Coiset, [...] calle de la Costereta» (*Apeo*, 62^v); «Josefina Sesplugues Roig (Coixet)», anys 1924-25 (Poca 2017: 111); «Josep Sesplugues Roig, de cal Coixet», anys 1936-39 (Roig 2014: 63).

En els documents més antics la grafia documentada és *Coiset*. Retrobem el diminutiu de *coix* com renom en força poblacions, com ara Fullella, les Borges Blanques, la Granadella o l'Albi⁷³.

V. t. **Vinyals, cal*.

Coixo, [del]

«una filla de n'Antoni Balsel, Coxo», any 1591 (*Bapt. 1574*, 31); «Òbit de la muller del Qoyxo Balsel», any 1604 (*Òbits 1574*, 15^v); «Joan Teixidó, dit del Coyxo» (*Òbits 1685*, 5^v, 2); «Joan Teixidó, dit lo Coxo» (*Hospital 1730*, 1^r).

Coixo és un forma secundària de *coix* (DCVB). A les Borges Blanques mateix una partida s'anomena la *Basseta del Coixo* i a Montcada està documentat un Joan *lo Coxo* (Moreu-Rey 1993: 126). En algunes anotacions no hi ha la *i* del dígraf (*Coxo*), mentre que en d'altres sí (*Coyxo* o *Qoyxo*).

Colau, cal

[ˈkal koˈlaw]

És una casa de la Raval, damunt de cal Bessó, actualment tancada. *Colau* prové de *Nicolau*. *La pallissa del Colau* és a la Costa del Mas.

⁷² Martín i Preixens (2005: 327) i BIEC: BI-63.

⁷³ Arbós (2004: 57), Ripollès (2006: 107), Esquerda i Duaigües (2015: 239) i Amigó i Pere (2001: 176).

Coll

«Maria Llima y Miró, [...] muller de Ramon Coll, de *Sant Martí* prop de Maldà» (*Capbr.* 1717, 32^v); «Jaime Sans Coll, [...] labrador, [...] de Arbeca» (*Matr.* 1895, 42^r, 2).

Coll de Batallots, lo

[lo 'kɔɫ ðe βatə'ɫɔts]

De fet, és una partida que queda dins del terme de Maldà. És el tros del Romangaia, damunt de la Beurada del Xubanc, a dalt al pla. Fa com una vall; és una baixada que va cap a les Roques Foradades.

«en el termino de Maldà y partida del Coll de Batallots» (MN 1859, 152^r); «partida: Coll de Batallots» (*Repartiment* 1942, 134^r); «Partida: [...] Coll de Batallots» (*Amillar.* 1945, 40^r).

Coll d'en Febrer, la serra del

«l'ayguavessant de la serra del Coll d'en Febrer» (*Capbr.* 1692, 15^r); «de la serra del Coll d'en Febré» (*Capbr.* 1741, 15^v); «lo ayguavesant de la serra del Coll d'en Febrer», «partida de la Coma de *Sant Pere*, [...] a mitgdia ab l'ayguavesant de la serra del Coll d'en Febré» (*Capbr.* 1765, 117^v i 133^v).

Coll del Molí, lo

[lo 'kɔɫ ðel mu'li]

És la partida que hi ha després del poble, en direcció cap als Omellons. Primer vénen les Deveses i la Sort Llarga, i a continuació, la Coma d'en Salat. El Coll del Molí comença després de la Peixera, tira més avall, fins al fondo, i acaba al terme dels Omellons. La carretera hi passa pel mig i, a la seva dreta, arriba fins a la torre de l'Estrada. Les restes del molí més important que hi queden són les del Cila, però, per l'antiguitat de les citacions documentals, deduïm que el nom ve de l'antic molí de Senyor Comanador, que podia haver tingut la mateixa ubicació o bé una altra de propera. Es pot confondre amb *la sort dels Horts* o *les Basses*, però, de fet, *lo Coll del Molí* hauria de venir a continuació d'aquestes.

Al Coll del Molí hi ha un pedró, recentment arranjat, que commemora la mort de tres infants poc després de finalitzar la Guerra Civil espanyola en manipular artefactes explosius. Es pot llegir sota la creu: «J. Navés, 9 años; A. Mateu, 6 años; J.M.

Sesplugues, 10 años. Día 7 de marzo de 1939». Els nens morts eren Joan Navés Balcells, de cal Coc; Antoni Mateu Fabregat, de ca l'Ermità, i Josep M. Sesplugues Balcells. En l'accident també hi resultà ferit Nemesi Sesplugues Solé, de cal Ferran, de 7 anys, que quedà cec (BIEC: BI-82).

«al Coll del Molí» (*Capbr. 1510*, 4^v); «al Coll del Molí [...] a tramuntana ab lo camí que va Arbeca» (*Capbr. 1574*, 45^f); «al Coll del Molí» (*Capbr. 1607*, 309^v); «Coll del Molino», «Coll del Molí [...], por mediodía con camino de Arbeca» (*Apeo*, 14^f i 154^f); «Partida: Coll del Molí, 6 jornales» (*Comitè 1936*, 65); «finca: sort del Molí, partida: Coll del Molí» (*Repartiment 1942*, 170); «Coll del Molí» (*Amillar. 1945*, 24^v).

Notem la neutralització de la vocal velar seguida d'una *i* tònica [mu'li].

V. t. **Molí, lo*.

Coll del Molí, el camí [vell] del [lo kə'mi 'βeɫ ðel 'kɔɫ ðel mu'li]

És el que surt de la Raval en direcció als Omellons i torna a fer cap a la carretera.

«norte, camino viejo; partida: [...] Coll del Molí» (*Amillar. 1945*, 81^v).

Coll del Molí, el comellar del, o el comellar de la Sort del Molí

«al Coll del Molí una peça de terra [...] anomenada lo comellar del Coll del Molí» (*Capbr. 1574*, 42^f); «la partida dita lo comellar de la Sort del Molí» (*Capbr. 1607*, 299^v).

Devia ser una tros de terra petit dins la partida més gran del Coll del Molí.

Coll de la Portella, lo

«al Col de la Portella», «al Coll de la Portella» (*Capbr. 1510*, 10^v i 21^f); «al lloch appellat al Coll de la Portella, [...] a tramuntana ab lo camí que va a l'Albi» (*Capbr. 1574*, 60^f); «al Coll de la Portella» (*Capbr. 1607*, 295^f); «al

Coll de la Portella o Parais» (*Capbr. 1669, 7^v*) «al Coll de la Portella o Parahís» (*Capbr. 1765, 8^r*).

Tant la designació de *Coll de la Portella* com la de *Paradís*, per a referir-se a aquesta partida de terra, són prou antigues: la primera citació que hem trobat de l'una és del 1510, i la primera de l'altra, del 1574. Actualment se la coneix com a *Paradís* i *el coll de la Portella* designa l'accident geogràfic pròpiament dit i no pas la partida. La denominació és una duplicació tautològica que trobem en altres termes municipals, com ara Juneda (Cornudella 2012: 105) o bé la Pobla Cérvoles (Pere 2013: 91): *portella* és la forma femenina de *portell* i aquest és un diminutiu de *port*, sinònim de *coll*.

V. t. **Paradís, lo; *Portella, lo coll de la*.

Coll de la Vinya Guallar, lo

«al Coll de la Vinya Guallar» (*Capbr. 1510, 6^r*).

Sembla que aquest tros de terra sigui el nom de la vinya d'un propietari que s'anomenés *Guallar*. De fet, el DCVB conté la forma *Guallart* com a grafia antiga de *Gallard*, cognom que existeix a l'Esplugu Calba almenys des del 1379, any en què Berenguer Gallard fou senyor del lloc i del castell. També tenim documentada la grafia *Guallart*, però amb posterioritat: el 1887 i el 1942. Un altre topònim que potser s'hi podria relacionar és el del *Vinyaiolar*, documentat només en una ocasió, el 1607, i que apareix com a nom antic de la partida que més endavant s'anomenaria los *Oms*.

V. t. **Gallard i *Vinyaiolar, lo*.

Collalber

«Testimonis: [...] el señor Alexi Farrer Collalber», any 1580 (*Matr. 1580, 1^r*).

El portador d'aquest cognom consta com a testimoni d'un casament; per tant, no necessàriament era de la vila, tot i que tampoc s'especifica el contrari. Els que es casaven eren Joan Jover, dels Omells, i Margarida Ribera.

El nom comú *collalba*, procedent de Morella, vol dir 'cabra que té el cap i el coll blanc i la resta del cos negra' (DCVB); *Collargenter*, com a grafia aglutinada de *coll*

argenter, significa ‘pujol on es cria argent’ (Moll 1982: 189). Bé podria tractar-se, doncs, de la grafia aglutinada de *coll alber*, és a dir, que podria fer referència a un pujol on es criessin àlbers. No tenim la certesa que el portador d’aquest cognom fos de l’Espluga Calba, perquè era el testimoni d’un casament entre una donzella de la vila (Margarida Ribera) i un jove dels Omells de na Gaia (Joan Jover). El testimoni pot ser de l’Espluga, dels Homells o, fins i tot, d’un altre indret. Crida l’atenció que l’escrivà el tractés de “senyor” i, a més, n’annotés ambdós cognoms.

Collet de la (o na) Servera, lo, o lo Coll de la Servera

«al Collet de la Servera» (*Capbr. 1510*, 26^f); «al Collet de na Cervera, [...] a ponent ab lo camí va a Fullea» (*Capbr. 1607*, 315^v); «partida del Coll de la Cervera, [...] a tremuntana ab lo camí de Monblanch» (*Capbr. 1741*, 52^v); «en la partida del Coll de la Cervera» (*Capbr. 1765*, 138^v).

Ens inclinem per transcriure amb essa el so fricatiu inicial, perquè ens refiem de la primera citació documental, malgrat que totes les següents estiguin escrites amb ce. Per establir una ubicació aproximada d’aquest topònim l’única referència que tenim és el camí de Fullea, o de Montblanc, el qual indica la mateixa direcció. Al terme de Fullea hi ha la partida de *les Serveres* (i *la punta de les Serveres*), justament al límita amb el de l’Espluga Calba (Arbós 2003: 157). Així, doncs, suposem que es tracta de la mateixa zona. La presència d’aquest arbre caducifoli de fruits comestibles és abundant en la toponímia d’aquesta part del territori. A la Pobla de Cérvoles cinc noms de lloc s’hi relacionen i la servera potser és l’arbre de bosc que hi surt més vegades; també n’hem trobat exemples a Ulldemolins, al Vilosell o a Sarra⁷⁴.

De tota manera, no podem descartar que l’esmentat collet no tingui res a veure amb l’arbre en qüestió i es relacioni directament amb l’antropònim *Cervera*, ja que un membre d’aquest família, Porcel de Cervera, va ser el primer batlle de l’Espluga Calba i la vinculació amb aquest llinatge no es limita a aquest personatge; es tracta d’un cognom present a la vila fins al segle XIX. A Penelles, per exemple, una partida de terra es diu *la Cervera* (Turull 2007: 84).

V. t. *Cervera.

---

⁷⁴ Pere (2006: 310 i 2013: 13 i 249-250), Pere i Amigó (1997: 347) i Bonet (2012: 157).

Colom

«Francisco [...], fill [...] de Ramon Bota y Maria Bota y Colom», any 1792; «Cristòfol Bota y Colom», any 1797; «Antònia, [...] filla [...] de [...] Maria Bota y Colom», any 1800 (*Bapt. 1773*, 109^v, 146^r i 164^v); «Bellart y Colom, Maria», any 1892 (*Bapt. 1881*, 154^v); «Ramon Bellart Colom» (*Òbits 1894*, 34^r, 11).

Només una persona, de prenom Maria, el porta de primer cognom.

Colom, el

«Pau Sesplugues, del pati del Castell, dit lo Colom, pagès» (*Fund. 1774*, 103^r).

A Fullea (Arbós 2004: 58) i Tarrés (*el forn de calç del Colomet*) (Arbós, Ibarz i Piñol 2003: 37) està documentat el mateix renom.

Colomer, lo

«prop la Vila, una peça de terra que·s diu lo Colomer, [...] a sol yxent ab lo camí que·s va a Vallbona» (*Capbr. 1574*, 35^v); «una peça de terra que·s diu lo Colomer, [...] a tremuntana ab lo clos del Senyor» (*Capbr. 1607*, 235^v).

El colomer era una zona habitual en molts pobles a l'edat mitjana, on hi havia els *colomers*, petites construccions, amb forats al sostre per a la sortida i entrada dels ocells, que vivien en plena llibertat i hi anaven a ajocar-se (Vallverdú 1995: 36). Constituïa un aspecte característic de l'antic paisatge camperol, a causa de la importància medieval —i anterior— de la reproducció d'aquests animals. En conseqüència, les petites partides prop dels pobles amb el nom de *Colomer* proliferaren en la toponímia rural. En trobem als Omellons, Senan, Fullea (tocant a la carretera i en direcció a Tarrés), Arbeca (situada per ICC a poc més d'un quilòmetre de la vila, en direcció nord-oest, vora el canal d'Urgell), Artesa de Lleida, Belianes, Golmés, Juncosa, Rocafort de Queralt, Vallclara o Vinebre⁷⁵.

---

⁷⁵ Satorra (2003: 174 i 175), Turull (2007: 85), Gual i Jorba (2012: 178 i 179), Martín i Preixens (2005: 246, 357), Pere (2017: 77) i Veà (2017: 138).

Columbano

«Catharina Columbano, donzella, filla [...] del *quòndam* Joseph Columbano, y Maria Lleonart [...], d'Arbeca», any 1740 (*Matr. 1699*, 201^v).

Ni el DCVB ni Moll (1982) no contenen aquest llinatge, que el geolocalitzador de noms de família francesos ubica al departament de Val-de-Marne (www.geopatronymie.com). En occità del colom se'n diu *colomb* (Astor 2002: s. v. *Coulom, Coulomb*). *Colomban* és un antic nom de pila de la part meridional de França, que prové de *Colombanus*, derivat de COLUMBUS, 'colom' (Morlet 1991).

Coma¹

En singular o en plural i en forma simple o aglutinada, *coma* és un dels genèrics més corrents a les Garrigues. Es pot definir com una depressió que es caracteritza per la forma oberta i de capçalera cònca, i el traçat gairebé semicircular —en forma d'obi o de cóm— dels vessants i les carenes, d'acord amb el sentit etimològic de CUMBOS i CUMBA (Morro 2010: 288). En línies generals, els àmbits de referència es corresponen amb el significat originari de la paraula, però és corrent que el nom s'hagi estès a espais més grans, generalment partides. Segons Coromines, els casos de *coma* a les valls pirinenques es compten per centenars. Segre avall baixen fins a Menàrguens, encara que *comellar* ja predomina a les Garrigues, l'Ebre, el Priorat, etc. (Morro 2010: 285). Coromines ens adreça a l'entrada *cóm*: 'obi, petita conca per donar beurrall o per fer beure els animals', 'en particular les que hi ha sovint vora les fonts muntanyenques' (DECat II, 852a26); també indica que és un terme procedent del cèltic, que significa 'atuell enconcat, concavat', i que 'des d'aquest sentit ha passat a designar valletes poc fondes (cat. *coma*)' (DECat II, 848a31-37). Per tant, inicialment es tractaria d'un terme relacionat directament amb la hidronímia, tot i que la definició estàndard actual ens porta a considerar-lo de l'àmbit de l'oronímia: 'depressió més o menys pregona i planera en un terreny de muntanya' (DIEC, s. v.).

V. *Comellar d'en Marco, lo; Cova del Llop, la; *Oms, los; *Mariola, la; *Palau, lo; *Vallada, la.*

Coma²

«Petrus Coma, jurati» (*Perg. 1405/12*); «Thoni Pau Coma» (*Roser 1600, 17^r*); «Antònia, [...] hija [...] de los consortes Francisco Torres Gaya, de ésta, y Maria Coma Muntraveta, de Vallferosa», any 1926 (*Bapt. 1912, 303*); «Antònia Torres Coma» (*Matr. 1939, 99^r, 4*).

Hem documentat dos noms d'home: Pere i Toni Pau; i també un nom de dona: Maria.

Coma, la

«homines et feminas de Speluncha, qui habetis et tenetis alodium in Coma» (*Perg. 1183*).

La vall de la Coma s'inicia al barranc dels Cocons, just en sortir dels Omells de na Gaia (l'Urgell), al qual s'uneix el barranc dels Pous, procedent de Senan (la Conca de Barberà). Un cop unificats, ambdós barrancs entren a les Garrigues pel terme de l'Espluga Calba, on la vall es denomina del *Rinet*. Aproximadament a un quilòmetre abans d'arribar als Omellons, els veïns d'aquesta vila en diuen *els Diumenges* o bé, més genèricament, *el fondo de l'Espluga Calba*, apel·latiu que es perd a poca distància d'haver superat la població i es converteix en *el fondo de la Coma*, nom que serva durant un tram del trajecte pel terme d'Arbeca i per una punta del de la Floresta. A la Floresta la vall esdevé *el Clos*, d'uns 50 m de llargada, i després torna a Arbeca, on s'anomena el *Turull*, fins a la fusió amb la Femosa, al cap d'uns 1.500 m de recorregut (Martín 2008: 107).

V. t. *Ardèvol.

Coma d'Aigües Vives, la

«en la partida de la Coma d'Aygües Vives [...] a migjorn ab lo camí que va a Sennant» (*Capbr. 1574, 38^f*); «la Coma d'Aigües Vives» (*Capbr. 1607, 244^f*); «la partida de la Coma d'Aygües Vivas» (*Capbr. 1717, 4^f*); «lo dit terme afronta a sol ixent [...] ab la partida de la Coma d'Aygües Vives» (*Capbr. 1741, 4^f*).

Devia ser equivalent a *Aigües Vives*.

Coma de l'Albereda, la

«la Coma de l'Albereda» (*Capbr. 1574, 16^v*); «la Coma de l'Albareda» (*Capbr. 1607, 275^v*); «Ítem en la partida de la Coma de l'Albareda» (*Capbr. 1633, 23^r*); «partida de la Coma de l'Albereda» (*Capbr. 1692, 22^v*).

Devia ser equivalent a *l'Aubereda*. Mantenim la forma normativa, *Albereda*, perquè és l'única que documentem, en un topònim que ja no existeix en l'oralitat.

Coma dels Cabrers, la

«a la Coma dels Cabrés» (*Capbr. 1510, 7^v*); «Ítem en la Coma dels Cabrers» (*Capbr. 1633, 66^v*).

Devia ser equivalent o adjacent als *Cabrers* i al *Pla Cabrer*.

Coma del Castell[s], [el tros de] la

«en la partida del Grau, anomenada lo tros de la Coma del Castells, [...] a tremuntana part ab terres del Senyor Comanador» (*Capbr. 1765, 83^r*); «partida: Coma Castell, [...] norte, camino Maldà» (*Repartiment 1942, 194^r*); «Partida [...]: Coma Castell» (*Amillar. 1945, 56^r*).

Segons deduïm de la informació recollida, es tracta d'una depressió (*Coma*), ubicada a la partida del Grau i que té al nord el camí de Maldà. Si ens guiem per la primera citació, pot fer referència a l'antropònim *Castells*, cognom que tenim documentat des del 1574 fins al 1669. Ens les dues darreres anotacions, ja del segle XX, el nom s'ha reduït a *Coma Castell*.

V. t. **Comellar d'en Roger, lo*.

Coma d'en Català, la

[lə 'komə ŋ katə'la]

La Coma d'en Català és un nom que encara algú reconeix per referir-se a aquesta partida, malgrat que l'apel·latiu més habitual sigui *les Catalanes*.

«a la Coma den Català» (*Capbr. 1510*, 8^r); «la Coma d'en Català», «la partida d'en Català [...], a tramuntana ab lo terme de Sennant» (*Capbr. 1574*, 9^r i 82^r); «la partida de la Coma d'en Català» (*Capbr. 1692*, 18^r); «la partida d'en Cathalà» (*Capbr. 1717*, 78^r); «partida Coma d'en Català» (MN 1697, 24/4/1720); «partida de la Coma d'en Català» (*Capbr. 1741*, 16^r); «la partida propdita de la Coma d'en Català» (*Capbr. 1765*, 115^r); «Coma Català» (*Apeo*, 78^r); «la partida Coma Català» (*Òbits 1934*, 80^r, 19); «partida: Coma Català», «finca: Bancal, [...] partida: Coma·n de Català» (*Repartiment 1942*, 43^r i 86^r).

V. t. *Catalanes, les*.

Coma d'en Català, el camí de la

«camino de Comas de Català» (*Repartiment 1942*, 154^v).

Devia ser equivalent al *camí de les Catalanes*. *Comes* està en plural perquè ens remet al conjunt de finques d'aquella partida.

Coma dels Espilars, la, o la Coma dels Pilars

«unum hortum a la Coma dels Pilàs» (*Capbr. 1510*, 29^v); «a la Coma dels Aspilars [...] a tramuntana ab lo terme de Maldà», «a la partida dita la Coma dels Espilars, [...] a migjorn [...] part ab lo camí que·s va a Vilanova» (*Capbr. 1574*, 23^r i 27^v); «la Coma dels Spilars» (*Capbr. 1607*, 281^v).

Devia ser equivalent a l'actual partida dels *Espilars*. Es veu com el nom originari era la **Coma dels Pilars*.

Coma de Fuleda, la

[lə 'komə ðe fu'ʎeðə]

Es troba al sud del terme, entre la carretera de Fuleda i el camí dels Masos, després del Passet i abans dels Bassals.

«la Coma de Fuleda» (*Capbr. 1574*, 6^r); «la Coma de Fuleda» (*Capbr. 1607*, 414^r); «la partida de la Coma de Fuleda» (*Capbr. 1669*, 76^r); «la partida de la

Coma de Fullea» (*Capbr.* 1692, 25^v); «partida Coma de Fullea» (MN 1697, 4/4/1717); «la Coma de Fullea» (*Capbr.* 1717, 11^v); «partida la Coma de Fullea» (*Capbr.* 1741, 12^v); «la partida de la Coma de Fullea» (*Capbr.* 1765, 183^v); «Coma de Fullea» (*Apeo*, 29^f); «Partida [...]: Coma de Fullea» (*Amillar.* 1945, 49^v).

Coma de Fullea [i Masos], el camí de la [lo kə'mi ðe lə 'komə ðe fu'ʎeðə j 'mazos]

Comença al pont de Fullea i segueix fondo amunt.

«lo camí de la Coma de Fullea» (*Capbr.* 1574, 6^f); «lo camí qui va a la Coma de Fullea» (*Capbr.* 1692, 25^v); «lo camí que va a la Coma de Fullea y Masos» (*Capbr.* 1741, 133^v); «ab lo camí de Fullea y a tremuntana ab lo camí que va a la Coma de Fullea y Masos» (*Capbr.* 1765, 35^f); «camino de Coma de Fullea» (*Repartiment* 1942, 265^v).

Coma de Fullea, l'obac de la [law'βak de lə 'komə ðe fu'ʎeðə]

«als hubachs de la Coma de Fullea», «al hubach de la Coma de Fullea» (*Capbr.* 1510, 15^v i 17^v); «l'obach de la Coma de Fullea», «Coma de Fullea [...] a migjorn ab l'obach, [...] a tramuntana ab lo camí que va a Fullea» (*Capbr.* 1574, 20^v i 54^f); «a la Coma de Fullea [...], a migjorn ab l'obach»; «a l'obach de la Coma de Fullea» (*Capbr.* 1607, 266^v i 320^f); «la partida de la Coma de Fullea, [...] a mitgdia ab l'ubach ayguavesant», «en la partida de la Coma de Fullea, [...] a mitgdia ab l'obach» (*Capbr.* 1765, 46^f i 173^f).

Com veiem, *l'obac de la Coma de Fullea* és la banda de la partida que queda al sud. La grafia amb què apareix el genèric és inicialment, al capbreu del 1510, *hubach* (o, en plural, *hubachs*) i en les citacions successives, gairebé sistemàticament, *obach* —en una sola ocasió hem anotat *ubach*. Tres de les citacions reflecteixen el fenomen poc freqüent de la neutralització de la vocal velar seguida de síl·laba que contingui bilabial [β]: [u'βak], que no es manté en l'oralitat, en què la /o/ inicial absoluta sil·làbica diftonga en [əw]: [əw.'βak].

Coma de Fullea, la síquia de la [lə 'sikiə ðe lə 'komə ðe fu'ʎeðə]

És a la carretera de Fullea, des del pont, fondo amunt, on hi ha el Passet.

«a la partida de la Coma de Fullea, [...] a mitgdia ab la sèquia Regadora [...] y a tremuntana ab la sèquia de la part solana» (*Capbr. 1717*, 63^v); «partida de la Coma de Fullea, [...] a mitgdia ab la sèquia, a ponent ab lo camí de Fullea» (*Capbr. 1741*, 133^v); «en la partida de la Coma de Fullea, [...] a mitgdia ab la síquia, a ponent ab lo camí de Fullea» (*Capbr. 1765*, 35^r).

El genèric que apareix majoritàriament en les citacions documentals és *sèquia*; en canvi, la forma viva és *síquia*.

Coma d'en Gaia, la [lə 'komə ŋ 'gajə]

Es troba a la part sud-oest del terme, entre el fondo dels Escabrrers i el pla de la Bassa, més concretament, entre el camí del Pla de la Bassa i el dels Escabrrers, abans de la Font d'en Pic.

«a la Coma en Gaya», «a la Coma den Gaya» (*Capbr. 1510*, 24^r i 29^r); «a la Coma d'en Gaya y Pla de la Bassa», «a la Coma d'en Gaya [...] a tramuntana ab lo camí que va a Sennant», «a la Coma an Gaya [...], a migjorn ab lo camí que va a Montblanch» (*Capbr. 1574*, 19^r, 31^v i 54^v); «Coma·u Gaya» (*Apeo*, 65^r); «partida: Coma d'en Gaya» (*Repartiment 1942*, 86^r); «Coma·n Gaya», «Partida [...]: Coma Gaya» (*Amillar. 1945*, 86^r i 89^r).

Tenim documentat per primer cop el renom Gaia el 1360 i el cognom, el 1510. En una de les citacions apreciem la diftongació de l'article masculí *el* (*Coma au Gaia*), que retrobarem en altres topònims, com ara *la Costa au Mas*. Aquesta transcripció deu reflectir una pronúncia puntual, ja que el topònim ens ha arribat oralment amb l'article personal *en*.

Coma dels Horts, la

«Ítem en la partida de la Coma dels Horts» (*Capbr. 1633*, 48^v); «a la partida de la Coma dels Horts» (*Capbr. 1717*, 66^v); «en la partida de la Coma dels Horts,

[...] a mitgdia ab lo Torrent [...] y a tremuntana ab la síquia del Molí» (*Capbr.* 1765, 144^f).

Devia ser equivalent a l'actual dels *Horts*.

Coma del Mas [Blanc], la

«a la Coma del Mas», «a la Coma al Mas» (*Capbr.* 1510, 12^f i 38^f); «la Coma del Mas Blanch» (*Capbr.* 1574, 23^f); «la Coma del Mas Blanch» (*Millores* 1610, 257^f); «partida de la Coma del Mas Blanch», «Ítem en la partida de la Coma del Mas» (*Capbr.* 1633, 72^v i 192^f); «la partida dita la Coma del Mas Blanch» (*Capbr.* 1669, 41^v); «la partida dita la Coma del Mas» (*Capbr.* 1692, 18^f); «en la partida de la Coma del Mas, [...] a ponent ab lo camí que va a la Coma de Sant Pere» (*Capbr.* 1765, 40^v).

Devia ser equivalent a la partida del *Mas*, més endavant anomenada *el Mas Blanc*; o potser només era una part d'aquesta, la que forma una depressió, una *coma*, als peus del cim.

V. t. **Mas [de la Costa], lo*, i *Mas Blanc, lo*.

Coma del Mas Blanc, la síquia de la [lə 'sikiə ðe lə 'komə ðel mes'βlaŋ]

Era on hi ha la font del Mas Blanc i anava d'allí en direcció cap a les Auberedes.

«la sèquia de la Coma del Mas Blanch» (*Capbr.* 1692, 59^v); «a la partida de l'Albareda, [...] a mitgdia ab la sèquia de la Coma del Mas Blanc, a ponent y a tremuntana ab la sèquia que va al Molí» (*Capbr.* 1717, 17^v); «la síquia de la Coma del Mas Blanc» (*Capbr.* 1765, 28^f).

Coma del Molí, la (o prop la)

«Coma Molendi», «prope Comam Molendinum» (*Capbr.* 1510, 4^v i 30^f); «la Coma del Molí», «a la Coma del Molí, davant la Vila» (*Capbr.* 1574, 16^v i 60^f); «la Coma del Molí» (*Capbr.* 1607, 309^v); «partida de la Coma del Molí, [...] a tremuntana ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr.* 1669, 37^f); «en la partida de la Coma del Molí, [...] a mitgdia ab l'ayguavesant de la devesa del Señor Comanador» (*Capbr.* 1765, 152^f); «molí fariner a la Coma del Molí (3 síquies)» (*Doc.* 1796).

Devia ser equivalent a la partida del *Molí*.

Coma de l'Oriola, la

«Coma de l'Oriola» (*Capbr. 1510*, 21^r); «al lloch apellat la Coma Oriola» (*Capbr. 1607*, 309^r); «Ítem en la partida de la Coma Oriola» (*Capbr. 1633*, 120^v).

Es podria relacionar el nom d'aquesta partida amb el corresponent del terme d'Arbeca, en el qual el 1724 existia una teuleria, al camí de Belianes, al començament de la Costa del Pou, dita de *la Coma d'Oriola*, que actualment s'anomena *el Rellisser*. El nom s'hi ha mantingut i ara designa una bassa⁷⁶. Fins i tot seria versemblant que aquest topònim, que apareix circumscrit dins del terme de l'Espluga Calba, en realitat fos del d'Arbeca, donat que tots dos són propers. L'administració dels afers senyoriais dins del departament d'Arbeca incloïa més pobles: segons una relació de veïns del 1787, les baronies pertanyents al ducat de Cardona eren les viles d'Arbeca i Juneda, els llocs de les Borges i el castellet de la Floresta, i la baronia d'Oriola o Oliola. Aquesta baronia havia esdevingut del casal de Cardona i hi va pertànyer fins a l'extinció dels senyorius.

Trobem un topònim idèntic, *Comaoriola*, a la Baixa Cerdanya, un sector dels municipis de Das i Urús. El diminutiu de AUREA, AUREOLA, 'daurada', procedent del llatí AURUM 'or', ha generat força topònims arreu del territori. A Juncosa, sense anar més lluny, una partida de terra té per nom *l'Auriol*⁷⁷.

Coma del (o d'en) Pou, la

[lə 'komə m 'pow]

Per als informants actuals és una fondalada amb tres finques situades a continuació de l'Aubereda, cap al Mas Blanc, després dels canvi de rasant, quan ve la pujada, a l'esquerra, de la carretera fins al tros de cal Pelat: la del Llord, la del Colau i la del Lluís del Pau.

⁷⁶ Sans, Pau i Junyent (2014: 85 i 80) i Satorra (2003: 176 i 177).

⁷⁷ DECat, VI, 82a6, OnCat VI, 84b12-44, DCVB (s. v.), NomCat i Martín i Preixens (2005: 353).

«a la Coma del Pou [...], a la Coma al Pou» (*Capbr. 1510*, 8^r); «la Coma del Pou», «al lloch appellat la Coma al Pou [...] a ponent ab lo camí que va a Vinaixa» (*Capbr. 1574*, 10^v i 40^v); «a la Coma del Pou, [...] a migjorn ab la síquia [...] y a tremuntana ab lo marge» (*Capbr. 1607*, 368^v); «a la partida de la Coma del Pou, una masia» (*Capbr. 1633*, 25^r); «la partida de la Coma d'en Pou» (*Capbr. 1669*, 121^r); «la partida de la Coma del Pou» (*Capbr. 1692*, 91^v); «a la partida de la Coma del Pou» (*Capbr. 1717*, 89^v); «partida de la Coma del Pou» (*Capbr. 1741*, 15^v) «la partida de la Coma del Pou» (*Capbr. 1765*, 160^v); «lo tros de la Coma del Pou, que és envers lo Mas o qui va al Mas Blanch» (*Fund. 1774*, 126^r); «Coma am Pon» (*Apeo*, 65^r); «partida: Coma·m Pou», «finca: Coma·m Pou, partida: Portellas» (*Repartiment 1942*, 31^r i 43^r).

Trobem el mateix topònim a l'Albi, Fullea o al terme de les Borges Blanques⁷⁸. A Fullea està ubicada a la zona del pou de la Vila, i a les Borges, en una àrea on podria haver-hi hagut un pou. Aquest darrer podria ser també el cas de l'Espluga Calba: tot i que actualment no hi ha aigua, hi podria haver hagut un pou en altres temps. També podríem relacionar aquest nom amb el cognom *Pou*, que tenim documentat a la vila des del 1360, però és menys probable. La preposició que uneix els components del topònim és *de* més l'article *el*, però en una ocasió apareix *de* més l'article personal *en*, que és el que ha perdurat. En una altra nota (1774) hem enregistrat *el tros de la Coma del Pou*.

Coma d'en Pou, el camí de la [lo kə'mi ðe lə 'komə m 'pou]

És el camí de la font dels Mas Blancs, és a dir, el primer tram de la pista de Vinaixa.

«camino Coma·n Pou» (*Repartiment 1942*, 114^r); «poniente, camino Albi; norte, camino Coma·n Pau» (*Amillar. 1945*, 34^r).

Coma del Pou, el coll de la

«al lloch appellat al coll de la Coma al Pou, [...] a sol ponent ab lo camí que va a l'Albi» (*Capbr. 1574*, 66^v); «al lloch appellat al coll de la Coma al Pou» (*Capbr. 1607*, 456^r).

⁷⁸ Amigó i Pere (2001: 180), Martín i Preixens (2005: 220 i 265) i Arbós (2003: 134).

Coma d'en Robió, la

«a la Coma den Robió» (*Capbr. 1510, 9^f*); «al lloch appellat a la Coma d'en Robió» (*Capbr. 1574, 41^v*); «partida dels Espilars, [...] a mitgdia ab la Coma d'en Robió» (*Capbr. 1741, 158^v*); «en la partida de la Coma d'en Rubió, [...] a ponent ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1765, 98^f*); «Coma Rubió» (*Apeo, 115^f*); «partida: Coma Rubió» (*Repartiment 1942, 82^f*).

La ubicació d'aquesta partida és al sud dels Espilars i a l'est del camí d'Arbeca. Mantenim la grafia *Robió*, perquè tenim el cognom documentat a la vila del 1369 al 1553 i, com a renom, el 1360. *Rubió* apareix el 1773. En el topònim la forma *Robió* dura fins al 1741 i ja trobem *Rubió* el 1669. A Belltall, per exemple, hem localitzat una *coma d'en Rubió* (Amigó 2005: 59).

Coma d'en Robió, el cap de la

«lo cap de la Coma d'en Rubió» (*Capbr. 1717, 68^v*); «partida dels Espilars [...] a ponent ab lo cap de la Coma d'en Robió» (*Capbr. 1741, 34^v*); «lo cap de la Coma d'en Rubió» (*Capbr. 1765, 78^f*).

L'extrem de la Coma d'en Robió tocava a l'est amb els Espilars.

Coma d'en Robió, el pla de la

«partida dels Spilars, [...] a mitgdia ab lo pla de la Coma d'en Rubió» (*Capbr. 1669, 98^v*); «lo pla de la Coma d'en Robió» (*Capbr. 1692, 56^v*); «lo pla de la Coma d'en Rubió» (*Capbr. 1765, 85^v*).

El pla de la Coma d'en Robió quedava al sud dels Espilars.

Coma d'en Robió, la serra de la, o la serra d'en Robió

«la serra de la Coma d'en Robió», «la serra d'en Robió [...] y a tremuntana ab lo terme de Maldà» (*Capbr. 1633, 75^r i 85^v*); «la serra d'en Rubió» (*Capbr. 1669,*

73^v); «a sol ixent ab lo camí de Vilanova [...] y a mitgdia ab la serra de la Coma d'en Rubió» (*Capbr.* 1765, 146^v).

Aquesta serra limitava al nord amb el terme de Maldà. Una altra afrontació que s'esmenta és *el camí de Vilanova de Bellpuig*, a l'est, ara desaparegut, que passava per Maldà.

Coma d'en (o del) Salat, la [lə komə n sa'lat] o [les kome n sa'lats]

Es troba al nord del terme, anant cap als Omellons, quan s'acaba el Coll del Molí, a mà dreta, entre les Cogulles i els Espilars. A la part solana hi ha serra.

«a la Coma·n Salat», «a la Coma den Salat» (*Capbr.* 1510, 10^v i 22^r); «la Coma d'en Salat», «a la Coma an Salat [...] a sol ponent ab lo camí que va Arbeca» (*Capbr.* 1574, 31^r i 55^v); «Ítem té dues feixes al Come·n Salat» (*Capbr.* 1669, 31^v); «la partida del Come·n Salat» (*Capbr.* 1692, 17^r); «la partida de la Coma d'en Salat» (*Capbr.* 1717, 28^r); «en la partida de la Coma d'en Salat, [...] a tremuntana ab lo camí de Vilanova» (*Capbr.* 1765, 116^v); «Coma au Salat», «Coma an Salat» (*Apeo*, 34^v i 190^r); «Coma·n Salat» (*Comitè* 1936, 63^r); «Partida: [...] Coma Salat» (*Amillar.* 1945, 54^v).

El nom de la partida fa de mal relacionar amb el cognom *Salat*, que no ens apareix fins al 1765. Sembla, doncs, derivat del topònim de *la serra del Salat*. En la llengua oral apareix freqüentment en plural, amb els components aglutinats: *les Comensalats*.

Coma de Sant Pere

V. **Vell de la C. de S. P., el camí*.

Coma de Sant Pere, la [lə komə sam 'pere]

És damunt del Mas Blanc, fondo amunt, en direcció cap a Fullea. S'hi pot accedir pel camí de la Costa del Mas, després de la qual entren les Comes de Sant Pere.

«a la Coma de Sent Pere», «in partita de Sent Pere» (*Capbr.* 1510, 6^r i 6^v); «a la Coma de Sanct Pere [...] a sol ixent ab lo terme de Fullea» (*Capbr.* 1574, 29^v); «en la partida dita la Coma Sant Pere» (*Capbr.* 1607, 327^v); «Ítem en la Coma

de Sant Pere» (*Capbr.* 1633, 64^f); «la partida de la Coma de Sant Pere» (*Capbr.* 1669, 87^v); «la partida de la Coma de Sant Pere» (*Capbr.* 1692, 15^f); «la partida de la Coma de Sant Pere» (*Capbr.* 1717, 52^f); «la partida de la Coma de Sant Pere» (*Capbr.* 1765, 116^f); «la partida nominada Coma de San Pere» (MN 1859, 152^v); «Coma de Sant Pere» (*Apeo*, 169^f).

Al primer document (1510) també se'n diu simplement *la partida de Sant Pere*.
V. t. **Sant Pere, la coma de*.

Coma de Sant Pere, el camí de la [lɔ kə'mi ðe lə komə sam 'pere]

Anant cap a Fullea, al quilòmetre 14 de la carretera, a la dreta a les Fontetes, hi ha aquest camí. Pel camí de la Costa del Mas també s'accedeix a la Coma de Sant Pere.

«cum vico quo itur a la Coma de Sent Pere» (*Capbr.* 1510, 27^f); «lo camí qui va a la Coma de Sant Pere» (*Capbr.* 1669, 91^f); «lo camí de la Coma de Sant Pere» (*Capbr.* 1717, 99^v); «en la partida de la Costa del Mas, [...] a ponent part ab lo camí que va a la Coma de Sant Pere» (*Capbr.* 1765, 204^f).

Coma de Sant Pere, la collada de la

«la collada de la Coma Sant Pere» (*Capbr.* 1669, 87^v).

El genèric *collada* és el més proper semànticament al de *barranc de la Coma de Sant Pere*, que apareix al Nomenclàtor (NomCat), amb la definició de 'curs fluvial', i que no hem documentat en cap ocasió ni hem recollit oralment.

Coma de Sant Pere, la serra de la [lɔ 'serə ðe lə komə sam 'pere]

És una serra d'uns dos quilòmetres de savines, ginebres i algun pi petit. Comença al Mas Blanc, tira fondo amunt i arriba fins als Bassals, fins al terme de Fullea, on també trobem aquest topònim (Arbós 2003: 59).

«a la Coma de Sant Pere [...] a migjorn ab l'ayguavessant de la serra» (*Capbr.* 1574, 81^v); «la serra de la Coma de Sant Pere ayguavessant» (*Capbr.* 1633, 108^v); «lo coll de la Portella, [...] a tremuntana [...] ab la serra de la Coma de

Sant Pere» (*Capbr.* 1669, 27^r); «a la partida de la Coma de Sant Pere [...], a mitgdia ab l'aiguavessant de la serra» (*Capbr.* 1717, 64^v).

Coma del Solà, la

«en la partida dita la Coma del Solà, [...] a tramuntana ab lo solà de la Vila.» (*Capbr.* 1574, 17^r); «en dita vila y Barbacana, antes Coma del Solà» (*Capbr.* 1741, 132^v).

Aquesta partida era a l'extrem sud del nucli urbà i era el nom originari de la que posteriorment s'anomenaria *la Barbacana* o bé *el Vagant de la Vila*.

V. t. **Barbacana, la*; *Solà, la coma del*, i **Vagant de la Vila, lo*.

Coma de la (o na) Torta, la

[lə 'komə ðe lə 'tɔrtə]

«a la Coma de la Torta» (*Capbr.* 1510, 6^v); «a la Coma de la Torta [...] a migjorn ab lo camí *que* va a Sennant [...] a tramuntana ab lo camí *que* va als Omells de na Gaya» (*Capbr.* 1574, 51^r); «la Coma de na Torta» (*Capbr.* 1607, 260^r); «la partida dita de la Coma de la Torta, devant del present Castell» (*Capbr.* 1633, 28^r); «la partida de la Coma de na Torta» (*Capbr.* 1669, 53^v); «la partida de la Coma Torta» (*Capbr.* 1717, 24^v); «la partida de la Coma de la Torta» (*Capbr.* 1765, 171^r).

El capbreu de 1633 indica que aquesta partida i la de *davall la Vila* i la de *davant el Castell* són la mateixa. Devia ser equivalent a la partida de *la Torta*.

V. t. **Castell, davant lo*; **Torta, la*, i **Vila, davall la*.

Coma de la Torta, la bassa de la

«Ítem altra bassa en la partida de la Coma de la Torta» (*Capbr.* 1633, 21^v); «a la Coma de la Torta, altra bassa» (*Capbr.* 1717, 10^r); «Ítem que la referida universitat té y posseheix altra bassa en la Coma de la Torta» (*Capbr.* 1765, 19^r).

Coma de la Torta, l'obac de la

«a l'obach⁷⁹ de la Coma de la Torta» (*Capbr. 1574*, 43^v); «a l'obach de la Coma de la Torta, [...] a tremuntana ab lo camí que va a Senant» (*Capbr. 1607*, 244^r); «la partida de l'ubach de la Coma de la Torta» (*Capbr. 1633*, 57^r).

L'obac de la Coma de la Torta havia de ser equivalent al que més endavant s'anomenaria *l'obac de la Torta* o *l'obac de Sant Blasi*. Les grafies amb què apareix el genèric són *obach* i *ubach*.

V. t. **Sant Blasi, l'obac de i Torta, l'obac de la*.

Coma d'en Vilamur, la

«in partita la Coma den Vilamur; affs. cum termino de Fulledda» (*Capbr. 1510*, 35^r).

Només hem anotat aquest cognom en una ocasió, l'any 1812, procedent de l'Albi, on està documentat des del 1564 (Amigó i Pere 2001: 458). No l'hem localitzat a la veïna població de Fulledda (Arbós 2003).

Coma de Vinaixa [o Fulledda], la

«partida de la Coma de Binaixa, [...] a tremuntana ab lo camí de Binaixa» (*Capbr. 1669*, 68^v); «partida de la Coma de Binaixa o Fulledda» (*Capbr. 1741*, 259^v).

A la primera citació apareix *la Coma de Fulledda* i el darrer mot està guixat i substituït pel de *Vinaixa*; per tant, suposem que és una partida ubicada a l'encreuament entres tots tres termes municipals: el de l'Espluga Calba, el de Vinaixa i el de Fulledda. *La vall de les Comes de Vinaixa* (ICC) és un corrent d'aigua del sistema de la Femosa que travessa els termes de l'Albi i les Borges Blanques (neix a prop de Vinaixa i a mig camí de l'Albi); és *el barranc de les comes de Vinaixa* a la GEC (Turull 2007: 124).

---

⁷⁹ La primera lletra és una *u* (*ubach*) corregida a sobre amb una *o* (*obach*).

Coma Prop la Vila, la, o lo Comellar Prop la Vila

«situs Coma Villa» (*Capbr. 1510*, 17^r); «la partida dita lo Comellar Prop la Vila» (*Capbr. 1574*, 6^v); «Ítem en la partida dita lo Comellar Prop la Vila, [...] a tremuntana ab lo camí de Vallbona» (*Capbr. 1633*, 138^v); «la partida dita lo Comellà Prop la Vila» (*Capbr. 1669*, 37^v); «la partida de la Coma Prop la Vila» (*Capbr. 1717*, 62^v); «partida de la Coma Prop la Vila» (*Capbr. 1741*, 42^v); «en la partida de la Coma Prop la Vila, ara anomenada lo Comellà del Castell» (*Capbr. 1765*, 90^r).

Segons les afrontacions, limitava amb la placeta de l'Hospital i tenia al nord el camí de Vallbona. La primera citació fa servir la denominació sintètica *Coma Villa*, amb elisió de les preposicions i articles. En les altres alternen *Coma* i *Comellar*.

V. t. * *Comellar del Castell, lo*.

Comabeçosa

«Francesch Granallí, és Garlandí, fadrí, pagès, fill *llegítim* de Joan Granallí y de la *quòndam* Josepha Comabeçossas», any 1740 (*Matr. 1699*, 201^v).

Mantenim la grafia del manuscrit, tot plantejant la hipòtesi que pogués provenir del significat de 'coma abundant en beços', entenent que un *beç* és un bedoll (DIEC). El llinatge *Comabasosa*, existent a Gavà, etimològicament potser és un compost de *coma* i *bassosa*, 'abundant de basses' (DCVB: s. v. *Comabasosa*), cas en què s'hauria d'escriure *Comabassosa*.

Comabella

«Catharina Comabella, viuda de Pere Comabella, del lloch dels Homellons de Poblet» (*Capbr. 1633*, 168^r).

La Caterina Comabella era propietària d'una finca al terme de l'Espluga Calba.

Comalats

«lo dit castell e loch de la Spluga Calva, situat en Comalats, dins la vegeria de Muntblanch» (*Perg. 1405/37*).

Els Comalats és el sector més meridional dels altiplans de la Segarra, entre la ribera de Cervera, al nord, i la riera de Forès, al sud, situat en part a la Conca de Barberà. Donà nom a una divisió administrativa dels hospitalers, la comanda de Comalats. No tenim cap altra dada que relacioni la vila de l'Espluga Calva, que sí que havia pertangut a la vegueria de Montblanc, amb aquesta comanda hospitalera.

Comaler, la

[lə komə'le]

Són tres o quatre finques que es troben al fondo, a mà esquerra de les granges del capellà —després vénen les Vallades—, a la bifurcació del camí que condueix d'una banda cap a Arbeca i de l'altra cap als Omellons. El DCVB conté la forma *comalar* com a variant antiga de *comellar*, però no *comaler*.

Comanador

V. **molí [del Senyor C.]*, *el*; **Senyor [C.]*, *l'albereda del*; **Senyor [C.]*, *el clos del*; **Senyor [C.]*, *la devesa del*; **Senyor [C.]*, *la feixa del*; **Senyor [C.]*, *el forn del*; **Senyor [C.]*, *l'hort del*; **Senyor [C.]*, *l'hortet del*; **Senyor C.*, *el pati del*; **Senyor C.*, *el portalet del*; **Senyor C.*, *la serra del*; **Senyor C.*, *la síquia del*; **Senyor [C.]*, *les terres del*; **Senyor C.*, *el tossal del*; **Tossal del Castell del Senyor C.*, *lo*.

Comellar

Comellar és el col·lectiu de l'orònim *comella*, que al seu torn és diminutiu de *coma*. Té un significat més restringit que el de *coma*: 'terreny planer més o menys ample situat al fons d'una clotada' (DIEC). També és un nom bastant freqüent a les Garrigues, bé que molt menys habitual que l'anterior. És una designació que sol reservar-se a les depressions allargassades, de sòl inclinat per la depressió del terreny, que afluïxen als fondals i a les valls, i que generalment han estat esglaonades en bancals. Els *comellars* apareixen amb més freqüència al sector sud-oriental, on el territori és més alterós i boscat. La forma allargada determina que hi desemboquin altres petites depressions i per això el nom es degué formar amb sentit col·lectiu.

Comellar¹, lo

«al solà de les Forques una peça de terra campa dita lo Comellar», «en la partida dita a la Costa al Mas una peça de terra campa dita lo Comellar [...] a sol ponent ab lo camí que va a Vinaixa» (*Capbr.* 1574, 39^v i 40^v); «la partida de lo Comellar» (*Capbr.* 1669, 45^v); «la partida del Comellar» (*Capbr.* 1692, 24^r); «partida del Comellà» (*Capbr.* 1741, 112^v).

Les afrontacions ens donen informació sobre dues partides que reben aquest nom: una referència és el solà de les Forques o al nord del molí de l'Oli i les bassasses (capbreu del 1633); i l'altra, la Costa del Mas. No sabem si hi havia més d'una finca que s'anomenava genèricament *lo Comellar* o bé algunes citacions designen abreujadament alguna de les partides que detallem en les entrades que se succeeixen a continuació. És molt freqüent que en d'altres termes municipals existeixin partides que s'anomenin genèricament *lo Comellar*; per exemple, a Arbeca hi ha *les mines del Comellà* i la partida del *Comellà*; a les Borges Blanques, la partida dels *Comellassos*, de *les Comes* i de *la Comella*; als Omellons, el Soleràs, la Floresta, Sant Martí de Maldà, Verdú, Ulldemolins, el Vilosell i la Pobla de Cérvoles, la partida del *Comellar*, i a l'Albi, *el forn de calç del Comellar*⁸⁰.

Comellar², lo

[lo kome'ʎa]

Actualment s'anomena així una finca de cal Pau, *lo Comellar del Pau*, que es troba a un quilòmetre i mig del poble, anant als Omellons, dins la partida del Coll del Molí, a la dreta del molí del Mig i tocant a la Coma d'en Salat. Segurament és la zona que consta en les dues citacions més recents que hem anotat.

«Comellà» (*Apeo*, 87^r); «finca: Comellà, partida: Coll del Molí» (*Repartiment* 1942, 87^v).

⁸⁰ Satorra (2003: 175), Martín i Preixens (2005: 264, 381 i 404), Turull (2007: 86), Pere i Amigó (1997: 160), Pere (2006: 118 i 2013: 95) i Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 146).

Comellar, el camí vell del

«Partida: Coll del Molí [...], norte: camino Viejo de Comellà, sur: con la balsa del Molino» (*Repartiment 1942*, 290^r).

Comellar de la Bassa, lo

«al Comellar de la Bassa, [...] a sol yxent ab la bassa Bona y ab lo camí que s va a Maldà [...] e a tramuntana ab l'ayguavessant del tossal» (*Capbr. 1574*, 27^r); «la partida del Comellar de la Bassa» (*Capbr. 1633*, 71^v).

Devia ser equivalent a la partida de *la Bassa Bona*².

Comellar del Castell, lo

«en la partida de la Coma Prop la Vila, ara anomenada lo Comellà del Castell, [...] a tremuntana ab lo camí de Vallbona» (*Capbr. 1765*, 90^r); «Comellà de Castells» (*Apeo*, 72^v).

Tot i que a la segona citació el nom és *Comellar de Castells*, que podria relacionar-se amb l'antropònim corresponent, ens inclinem per la grafia *Comellar del Castell* perquè, per les afrontacions, sembla que la referència pot ser l'edifici del Castell. Se'ns indica que té al nord el camí de Vallbona, és a dir, l'actual pista del Omells, i que abans es *deia Coma Prop la Vila*.

V. t. **Coma Prop la Vila, la*.

Comellar de la Creu, lo

«al Comellar de la Creu [...], a sol yxent ab lo camí que va a Bellpuig» (*Capbr. 1574*, 85^v); «al Comellar de la Creu» (*Capbr. 1607*, 290^r); «Comellà de la Cruz» (*Apeo*, 73^v); «partida: Comellà Cruz» (*Repartiment 1942*, 62^r); «Partida: [...] Comellà Cruz» (*Amillar. 1945*, 18^r).

Devia ser una partida de terra pròxima a la creu Grossa.

Comellar d'en Font, lo

«Comellar den Font» (*Capbr. 1510, 21'*).

No hem documentat el cognom *Font* fins al 1731. Podria ser, doncs, que no es tractés del cognom, sinó que fes referència a una font, malgrat l'article personal; també hi ha la possibilitat que estigués ubicat en algun dels termes veïns, o bé que l'esmentat cognom sigui anterior als documents que hem manejat.

Comellar de na Ginera, lo

«al Comellar de na Ginera; affs. cum vico quo *itur* a Monblanc» (*Capbr. 1510, 23^v*).

Lo Comellar d'en Giner, al terme veí de Fulledda, és un tros que constitueix un racó del *fondo de les Aubredes*; neix a la partida de la Granada i s'uneix amb el fondo de les Matallongues, al límit amb el terme de l'Espluga Calba. En conseqüència, podem suposar que el nostre topònim fa referència a la mateixa zona. En el cas de l'Espluga Calba, no hem documentat el cognom *Gener* fins al 1595, però a Fulledda ja el trobem al segle XIII. A Tarrés també hi ha la partida de *les Gineres* i *el forn de calç de les Gineres del Ros*, i al terme municipal de Flix, la vall de na Ginera⁸¹.

Comellar d'en Marcos, lo, o la Coma d'en Marco [lo kome'la 'markos]

És a la carretera de Maldà, passada la fàbrica, pujant pel camí de la Bassa Vella, fins a la Roca Foradada; surt al damunt del terme dels Omells. Segons el capbreu de 1717, és l'antic nom de *la Costa de la Creu*. Els informants actuals li han donat la mateixa situació, però han considerat que *lo Comellar d'en Marco* té més extensió.

«al Comellar de Marcho», «al Comellare den Marcho» (*Capbr. 1510, 5^v i 19^f*); «la partida del Comellar d'en Marco [...] a tramuntana ab lo camí que va a Maldà» (*Capbr. 1574, 22^v*); «lo Comellar d'en Marco», «a la partida de la Coma d'en Marco, [...] a ponent [...] ab lo camí de la Creu Grosa» (*Capbr. 1633, 25^f i 29^f*); «la partida del Comellar Marco» (*Capbr. 1669, 54^v*); «la partida del Comellà Marco» (*Capbr. 1692, 30^f*); «la partida de la Coma d'en Marco»

⁸¹ Arbós (2003: 61), Martín i Preixens (2005: 418) i Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 145).

(*Capbr.* 1717, 35^v); «partida d'en Marco» (*Capbr.* 1741, 45^v); «la partida del Comellar Marco», «la partida de la Coma d'en Marco» (*Capbr.* 1765, 8^r i 161^v); «Comellà del Marcus» (*Apeo*, 100^r/70^f); «partida: Comellà Marcos» (*Repartiment* 1942, 83^r).

La forma que apareix amb més freqüència a la documentació és la de *Comellar d'en Marco* (amb la grafia arcaïtzant *Marcho* en una ocasió i sense l'article personal en una altra). La forma viva és *Comellar Marcos*, que és la darrera que hem documentat. La penúltima que hem localitzat, *Marcus*, sembla més aviat una error a partir de *Marcos* que no pas la que deu ser l'etimològica, *Marcús*, perquè només apareix un cop i molt modernament. Així mateix, ocasionalment se substitueix el genèric *comellar* per *coma*.

Ferrer dóna exemples de topònims procedents d'aquest antropònim masculí i n'estableix l'etimologia:

«*Marcús* és un NP que trobem documentat de ben antic a Catalunya: 981: *Marcucio* (Mas *N.H.Bna.* v, 88); 1010: *Marcutius* (*ibid.*, 220), derivat del NP llatí *MARCUS* (Schulze, 464) amb el sufix *-ŪCIUS* (molt descabdellat a la nostra onomàstica Aebischer, *Onom.*, 19). J.F.C.» (OnCat V, 194a28-33).

Els patronímics catalans en *uç* i *ús* provenen del nom del pare amb l'afegit de les terminacions *écius*, *icius*, per als noms de fora de la Marca Hispànica, i *ucius* per als de la Marca (Balari 1899: 555). Hi podem afegir dos nous exemples de topònims de la Noguera: *Sant Marc*, a la Baronia de Rialb i *el barranc de Sant Marc*, a Artesa de Segre. A la mateix comarca s'hi localitza el topònim *Marcó*, concretat en un *mas de Marcó*, que es troba a l'angle sud-occidental del terme municipal d'Àger; a més, és el nom d'una masia del sector meridional del terme d'Oliola, situada tres quilòmetres a ponent de Florejacs (Segarra) (Turull 2007: 111).

V. t. *Costa de la Creu, la*.

Comellar dels Ossos, lo

[lo kome'ła ðelz 'osos]

Actualment només és una finca del Miquel de l'Abadia, de tres o quatre jornals, que ocupa un raconet a les Comes de Sant Pere. Es troba travessant la variant de la carretera de Fullella, a l'esquerra i cap dalt, a la raconada, cap a la Costa del Mas, darrere el Tossal Gros.

«in Comellar dicto dels Osses» (*Capbr. 1510, 7^v*); «a la mateixa partida de la Coma San Pere una peça de terra [...] anomenada lo Comellar dels Ossos» (*Capbr. 1607, 338^v*); «a la partida de Sant Pere, anomenat lo Comellà dels Ossos» (*Capbr. 1717, 86^v*); «partida de Sant Pere y a lo Comellà dels Ossos» (*Capbr. 1741, 39^r*).

La hipòtesi que plantegen els nostres informants sobre l'origen del nom és que el terreny potser no valia res. D'altra banda, l'*os* és el nucli d'una pedra canalenca que no s'ha cuit completament i no es pot vendre com a calç. En realitzar la descàrrega dels forns, els mateixos forners destriaven el material, separant els terrossos de calç dels ossos. Aquests darrers quedaven apilats en un lateral de l'exterior del forn, acostumaven a quedar amuntegats en un indret de la plaça proper a la porta de la cavitat (Arbós, Ibarz i Piñol 2003: 35). En general, però, aquest nom solia indicar la presència de rastres prehistòrics o simplement arqueològics. A Juneda, per exemple, trobem, així mateix, la partida de *la Bassa de l'Os* (Cornudella 2012: 53).

Comellar dels Ossos, el coll, o el collet del Comellar dels Ossos

«lo collet del Comellà dels Ossos» (*Capbr. 1669, 94^v*); «lo coll del Comellà dels Ossos» (*Capbr. 1741, 76^v*); «en la partida dels Bassals, [...] a mitgdia ab lo coll del Comellà dels Osos» (*Capbr. 1765, 151^r*).

Comellar d'en Pic, lo

«al Comellar d'en Pich, [...] a migjorn ab lo camí que va a Montblanch» (*Capbr. 1574, 33^r*); «al Comellar en Pich» (*Capbr. 1607, 313^r*); «la partida del Comellà d'en Pich» (*Capbr. 1765, 125^v*).

Devia ser al mateix lloc que *la font d'en Pic*, que recorden els nostres informants.

V. t. **Font d'en Pic, la i Pic, la font d'en.*

Comellar de na Pou, lo

«lo Comellar de na Pou [...], a mig jorn ab lo camí que va al Prat o Mas d'en Piquer» (*Capbr. 1574, 89°*); «a la partida de la Coma de Fullea una pessa de terra [...] anomenada lo Comellar de na Pou» (*Capbr. 1607, 428°*).

Hem de descartar que aquest topònim faci referència a la mateixa zona que *la Coma del Pou*, perquè en aquest cas la ubicació és la Coma de Fullea. El fet que l'hàgim documentat només dues vegades deu ser perquè es tracta d'un peça petita de terra. En aquesta ocasió es podria referir a un terreny propietat d'un senyora que portés el cognom *Pou*, que ja tenim documentat el 1360; a més, així ho sembla indicar l'article personal *na*. De tota manera, dins del terme de Fullea, *lo Comellar d'en Piquer* està situat a l'inici del *fondo dels Pous* (Arbós 2003: 62). Així, doncs, aquesta nova dada ens remet a un d'aquells pous.

Comellar d'en Ripoll, lo

«en lo terme de l'Espluga Calba en la partida dita lo Comellar d'en Ripoll», any 1325 (*Index vell, 173^v*).

Tot i que no tenim el cognom *Ripoll* documentat abans del 1586, en què apareix un Pere Ripoll, procedent de Sidamon i casat a l'Espluga Calba, aquesta citació fa evident que n'hi devia haver hagut amb anterioritat. A la Pobla Cérvoles hi ha, documentada de del 1626, la partida del *Coll d'en Ripoll* (Pere 2013: 90).

Comellar d'en Roger, lo, o lo Comellar de na Rogera

«partida del Comellar Roger» (*Capbr. 1669, 94^v*); «partida del Comellà d'en Roger», «al Comellà de na Rogera» (*Capbr. 1741, 76^v, 82^v*); «en la partida del Comellà d'en Roger o d'en Castells» (*Capbr. 1765, 190°*).

El capbreu de 1765 fa coincidents *lo Comellar d'en Roger* i el *d'en Castells*. Justament aquesta citació és la darrera en què apareix el primer nom i la primera en què hem localitzat el segon; per tant, podem concloure que la mateixa partida de terra primer s'anomenava *Comellar d'en Roger* i després *Comellar d'en Castells*. Això ens fa

pensar que la causa pot haver estat un canvi de propietari del terreny i que el nom del *Comellar d'en Castells* no té res a veure amb l'edifici del castell de la vila, malgrat que amb posterioritat aparegui (1942 i 1945) com a *Coma Castell*. A Juncosa, per exemple, hi ha la partida dels *Cups d'en Roigé* (Martín i Preixens 2005: 367).

V. t. **Coma del Castell[s], el tros de la*.

Comellar dels Rossells, lo, o lo Comellar d'en (o del) Rossell

«al Comellar dels Rosells», «quoddam comellare sita al Comellar d'en Rosells» (*Capbr. 1510*, 17^v i 37^f); «al Comellar dels Rossells [...], a sol ixent y a tramuntana ab lo camí que va al Pla de la Bassa», «al Comellar Rossell [...], a tramuntana ab lo camí que va al Montblanch» (*Capbr. 1574*, 13^r i 32^v); «Ítem en lo Comellar d'en Rossell, [...] a mitgdia ab l'ayguavessant de la coma de Fulledda» (*Capbr. 1633*, 165^v); «Ytem en la partida del Comellà d'en Rossell» (*Capbr. 1669*, 124^v); «partida del Comellà del Rossell» (*Capbr. 1692*, 102^r); «a la partida de la Coma d'en Rossell» (*Capbr. 1717*, 49^r).

Si aquesta partida té al nord el camí del Pla de la Bassa i al sud l'aiguavessant de la coma de Fulledda, havia de ser una peça de terra a la sortida del poble en direcció cap a Fulledda. Suposem que devia ser propietat d'algú anomenat *Rossell*; així i tot, no tenim aquest cognom documentat a la vila fins al 1774, procedent de Fulledda; per tant, s'hauria de suposar la presència anterior d'altres persones d'aquest llinatge. Turull (2007: 109), a propòsit de la partida del *Rosell*, del terme d'Alcarràs, estableix, seguint Coromines, una etimologia diferent per a aquest topònim (OnCat VI, 429b14). Si bé *Rossell* seria el diminutiu de l'adjectiu *ros*, *Rosell* vindria de l'àrab *ruzz él-läh*, que significa 'el bell o magnífic arrossar'. De tota manera, no tenim notícia que el terme de l'Espluga Calba hagi estat mai terreny d'arrossars. A la darrera citació (1717) la partida no és anomenada *Comellar* sinó *Coma*, i en una altra (1574) apareix sense preposició ni article: *el Comellar Rossell*.

Comelles

«Raymunda Comelles» (*Òbits 1875*, 67^r, 12).

Comerreyes, cal

[ˈkal koməˈrejes]

En guanyar les eleccions els republicans, el 14 d'abril de 1931, van treure de les escoles les fotografies del rei. El dia de les eleccions van fer l'escrutini a l'escola de l'Espluga Calba, on n'hi havia una de penjada. Una persona del poble va agafar el retrat i el va estripar a mossegades. Des d'aleshores molta gent li va començar a dir *el Comereyes*.

Comes

«Francisca Torres Comes, [...] hija legítima de [...] Maria Comas Montraneta, [...] de Vallfonosa, provincia de Lérida» (*Naix. 1921, 57^r, 3*).

Comte

«Manuel Compte, fadrí, pagès, del lloch de Belianes, [...], fill [...] de Joseph Compte, també pagès, y de la *quòndam*, Brígida Compte y Esquerol», any 1736 (*Matr. 1699, 200^f*); «Francisco, fill de Manuel Fontova, de Belianes, y Maria Fontova y Compte» (*Confirm. 1797, 312^f*) «Vicent Claramunt, fadrí, pagès, [...], fill [...] d'Agustí Claramunt y Victòria Conte, tots de Belianes», any 1843 (*Matr. 1791, 157*).

Les grafies documentades són *Comte*, *Compte* i *Conte*.

Comú

V. **Casa de la Vila, la; *fossar; *Vell o C., el cementiri; *Vila, les terres de la*.

Comú, l'albereda del

«en la partida de devant lo Molí, [...] a ponent part ab l'albereda del Comú» (*Capbr. 1765, 167^v*).

Es tracta de l'albereda que ha donat nom a l'actual partida. La tenim documentada del 1510 al 1574 com a *albereda del Senyor Comanador*; per tant, entre el 1574 i el 1765 va haver de passar de ser propietat de l'orde hospitalera a ser municipal.

Conesa

«clauso per Jacobum Conesa, secretarium vestrum» (*Perg. 1359*); «Vegueria de Montblanch [...] fochs de ciutadans: [...] l'Espluga Calva: d'en Gabriel Conesa. .... 42.», any 1359 (Bofarull 1856: 41); «condado de Osona [...] Localidad: Espluga Calva. Atribución de dominio según el fogaje: Gabriel Conesa. Fecha [...]: 1368-1369», «l'Espluga Calva, qui és de l'hereu d'en Jacme Conesa, prop prothonols» (*Fog. 1365*: 13 i 85); «Franciscus Conesa [...], Berengarius Conesa, ville Montisalbi» (*Perg. 1379*); «Jacobus Conesa, successit Gabriel Conesa, eius filius» (*Perg. 1406*).

Jaume Conesa, secretari del rei Pere el Cerimoniós, va adquirir el castell i el poble l'any 1368, quan tenia 42 fogatges i uns 250 habitants. Era escriptor i traductor de la Cancelleria Reial i un dels membres culturalment més actius d'aquesta institució en temps de Pere III. L'any 1379 consta com a propietari el seu fill i hereu Gabriel. Francesc Conesa era germà de Gabriel.

Conill¹

V. **Font d'en C., la.*

Conill²

«Testes: [...] Guillelmus Cunill, de ordine predicatorum, magisteri in sacra pagina» (*Perg. 1379*).

La citació reflecteix la neutralització de la vocal velar seguida d'una *i* tònica: [ku'niʎ], que és l'única pronúncia en la parla actual.

Conill, el

«José Ribera, *alias* Cunill» (*Repartiment 1942*, 325^v).

Malgrat que els *àlies* d'aquest document se solen referir a noms de casa, en aquest cas el considerarem un renom individual, perquè com a nom de casa no és del record dels nostres informants, la qual cosa és d'estranyar en una informació de data tan

recent. Al mateix document apareix un Ramon Ribera Cunillera; sembla, doncs, que tots dos personatges són germans i el renom ve del segon cognom.

Conill, la font d'en

[lə 'fɔŋ deŋ ku'niʎ]

Es troba al pla de la Bassa, a la dreta del camí del Pla de la Bassa, abans d'arribar a Fullella. És una surgència natural d'aigua que, tanmateix, no constitueix una font amb un raig, amb una qualitat mitjana de l'aigua, que difícilment s'asseca en períodes de sequera. Darrerament, el naixement original ha estat alterat, a causa d'una captació amb destí agrícola, a uns 50 metres abans de la surgència, mitjançant una fossa excavada on s'acumula l'aigua (BIEC: BI-98). Es deia que tenia més aigua abans de ploure, és a dir, que assenyalava pluja quan pujava el nivell.

«los terrestinents de la font d'en Conill» (*Capbr. 1607*, 305^f); «los terratinents de la font d'en Conill» (*Capbr. 1633*, 33^v).

Una opció per interpretar aquest topònim és relacionar-lo amb el cognom *Conill*, que tenim documentat a la vila, però només en una ocasió, el 1379. També disposem de la dada que el 1452 l'abat Conill, de Poblet, comprà per 10 florins un molí als Omellons amb un hort contigu. De tota manera, *la font d'en Conill* no es troba prop del terme dels Omellons, cosa que fa poc probable que aquest personatge hagi donat nom al nostre pou d'aigua.

Una altra opció és vincular-lo a un altre camp semàntic, el dels noms que provenen de CUNICULUM, 'galeria subterrània', mot que Plini considerava d'origen ibèric, amb el significat de galeries de mines i que ha deixat descendència en diversos noms de lloc del continent. Coromines n'enumera força exemples. En trobarem molts d'altres al *Corpus Toponímic Valencià*. Més propers geogràficament al nostre topònim són la partida del *Tros del Conill*, a Vinaixa; *el Mas de la Conilla*, a Vimbodí; *Conill*, a Àger i a Tàrraga; *Conillars*, a Lleida; *vall de la Conillera*, a l'Urgell; *la Coma del Conill*, al segle XIV a la Poble de Cérvoles, o *los Conills*, a Barberà de la Conca, partida relacionada amb forats o galeries d'accés a una mina⁸².

V. t. **Terratinents*¹, *los*.

---

⁸² OnCat I, 111-112 i V, 341a10-12, Turull (2007: 87), Pere (2013: 95) i Amigó (1999: 120).

Coniller

«Testimonis: [...] Miquel Conillé», any 1819 (*Matr. 1791*, 61^r).

El llinatge existeix a Barcelona, Sabadell, etc., malgrat que Moll (1982) no el conté (DCVB).

Conillera i cal Conillera

[ˈkal kuniˈlɛrə]

Hem documentat els següents noms d'home amb aquest cognom: Anton (i Antoni), Blasi, Cristòfol, Enric, Ferran, Francisco, Ignasi, Isidro, Jacinto, Jaume, Joan, Josep, Llorenç, Macià, Magí, Manuel, Martí, Miquel, Pere, Pere Jaume, Pere Joan, Ramon, Valeri i Ventura; i també els següents de dona: Agna M. (o Mariagna), Andrea, Anna, Antònia, Carme, Caterina, Cecília, Concepció, Dolores, Enrica (o Enriqueta), Francisca, Gertrudis, Isabet, Josepa, Llúcia, Magdalena, Maria, Mercè, Raimunda, Rosa i Teresa. Pel que fa a professions, apareixen les de ferrer, pagès i sastre. Pere J. Conillera, de cal Negre, va ser alcalde de l'Espluga Calba des del 1903 fins al 1904 i des del 1922 fins al 1923. Josep Conillera i Boldú, de cal Senan, ho és des del 2007. Cinc persones el duen de primer cognom actualment. A la Pobla de Cérvoles —on trobem un Josep Conillera documentat el 1700—, els Conillera, ferrers d'ofici, procedien de l'Espluga Calba, però hi eren per la guerra.

Cal Conillera és una de les dues cases que hi ha tocant al cementiri, al carrer de les Dues Cases, al costat cal Fusets.

«Joseph Conillera, ferrer» (*Roser 1600*, 2^r); «Joseph Conillera [...] de Rocafort de Queralt», any 1665 (*Matr. 1650*, 13^r, 42); «Maria Conillera» (*Confirm. 1688*, 2, 40^r); «Macià Conillera» (*Òbits 1699*, 2^r); «Joseph Cunillera» (*Capbr. 1717*, 50^r); «Pere Jaume Cunillera», «Magí Cunillera», «Ramon Cunillera» (*Capbr. 1765*, 123^v, 180^r i 192^r); «Josep [...], fill [...] de Miquel Conillera y Maria Llurba», any 1774; «Teresa Conillera y Montanyola», any 1778; «Isidro Conillera y Montanyola», any 1779 (*Bapt. 1773*, 6^v, 30^r i 36^r); «un fill [...] de Raymunda Conillera», any 1825 (*Bapt. 1824*, 9 H. 26.); «Dolores Cunillera» (*Matr. 1880*, 14^r, 6); «Jacinto Cunillera Farré» (*Matr. 1887*, 24^r, 4); «José Cunillera», «Ramon Cunillera», «Lorenzo Cunillera» (*Apeo*, 28^r, 34^v i 87^v-88^r); «Carme Cunillera» (*Òbits 1934*, 87^r, 26); «Ramon Ribera Cunillera» (*Repartiment 1942*, 140^r); «Duch Cunillera, Dolores» (*Amillar. 1945*, 22^v).

A les Borges Blanques, per exemple, també hi ha aquest nom de casa (Ripollès 2006: 111). Les grafies anotades són *Conillera* i *Cunillera*. Com és d'esperar en el català occidental, al parlar de l'Espluga Calba no es confon la [o] amb la [u], però quan la /o/ va seguida d'una /i/ o d'una /u/ tòniques se sol tancar: *c[u]nill > C[u]nillera* (Satorra 2008: 244).

Consul

«Sanfeliu Guallart, Maria de Àfrica [...]; siendo sus abuelos [...]: José y Josefa Consul», any 1888 (*Bapt. 1881*, 98^r); «Guallart Consul, Maria» (*Amillar. 1945*, 40^v).

Ni el DCVB ni Moll (1982) ni el DAE no contenen aquest llinatge, que existeix en força departaments francesos (www.geopatronymie.com). El nom de família *Cossoul* representa l'antic occità *consol*, 'cònsul'. L'actual *Consul* va designar a l'edat mitjana (s. XII-XIII), al sud de França, el magistrat municipal (Morlet 1991).

Contijoc

«Padrí: Gabriel Cuntijoch, ermano de sant Francesch y habitant en lo convent de Franciscanos de Montblanch» any 1792; «Foren padrins: Geroni Mir y Contijoch, apotecari» 1807 (*Bapt. 1773*, 113^r i 205^v); «Francisco Solé y Contijoch» (*Òbits 1880*, 54^r, 10); «Juan José Solé y Contijoch, [...] hijo de [...] Dolores Contijoch, natural de Illa» (*Naix. 1881*, 61^r, 36); «Juan Sans Contijoch, [...] de Rocallaura» (*Matr. 1887*, 34^r, 2).

Els prenom documentats són Gabriel i Dolores. La grafia anotada és en tots els casos amb la hac arcaica darrera l'oclusiva final. Sempre és *Contijoch* menys el primer cop que apareix, que és *Cuntijoch*.

convent, el

[lo kom'βen]

Era a la casa que després va ser ca l'Agna: les monges van ser-hi fins al 1850 aproximadament, abans d'anar al Castell.

«convent de Nostra Señora de las Sogas de l'orde de la Santíssima Trinitat Calsada» (*Capbr. 1765, 3^r*).

Conxita, ca la

Era una altre nom amb què es coneixia cal *Rosset*. La Conxita va venir de fora i al fill li deien el *Conxita*.

Copons

«Barthomeu Copons, de Ffulleda», any 1598 (*Matr. 1580, 7^r*); «Pere Capons, pagès, habitant en Monblanch» (*Capbr. 1692, 106^r*); «Salvador Xatmar y Copons, comanador de Barbens y Espluga Calva», any 1798 (Miret i Sans 2006: 511).

A Fulledda aquest cognom ja hi està documentat el 1553 (Arbós 2003: 63). Les dues grafies anotades són *Capons* i *Copons*.

Coquet, cal

«Ramon Ribera, *alias* Coquet, [...] calle de Sanan» (*Apeo, 240^r*).

El propietari de cal Coquet de la citació no consta que tingués, al terme de l'Espluga Calba, cap altra possessió que la casa. Sembla un diminutiu del renom *cal Coc*, encara existent a la vila.

Corbella

«Maria [...] Badias, filla [...] de Magina Badias y Corbella», any 1774; «Miquel [...] Segura [...], fill [...] de Rosa Segura y Corbella», any 1774; «Theresa Badies y Corbella», any 1777; «Teresa Segura y Corbella», any 1780 (*Bapt. 1773, 9^v, 12^r, 25^r i 45^v*); «Miquel Corbella, *presbítero*», any 1861 (*Bapt. 1858, 47^r*).

Apareix un nom d'home: Miquel; i dos de dona: Magina i Rosa. Francesc Corbella va ser rector de l'Espluga Calba entre 1817 i 1826.

Cornador

[kornə'ðo]

Hem documentat un sol nom d'home: Ramon; i també dos de dona: Dolores i Júlia. Una persona el porta de primer cognom actualment.

«Ramon, [...] hijo [...] de los consortes José Queraltó Rius, [...], y Júlia Cornadó Rius, de Vilosell», any 1923 (*Bapt. 1912*, 258); «José Maria Queraltó Cornadó» (*Naix. 1934*, 40^r, 29); «Benigne Aixalà Cornadó», any 1936 (*Rubió 2011*: 70); «Cornadó Nogué, Dolores», «Ramón Cornadó Solé» (*Amillar. 1945*, 19^v i 57^v); «Ramon Cornadó Torres» (*Naix. 1945*, 99^r, 2).

L'única grafia documentada és *Cornado*, amb accent o sense.

Cornet

«Johan Cornet» (*Fog. 1497*: 292); «Joanne Cornuet» (*Capbr. 1510*, 11^v); «Cassa d'Antoni Cornet» (*Roser 1600*, 9^v); «Joseph Cornet, fadrí, mestre de cases, fill [...] d'Isidro Cornet, pagès, y d'Úrsula Cornet y Voltó, [...] de Vinaixa», any 1790 (*Matr. 1699*, 328^v); «Antònia Cornet Sesplugues» (*Òbits 1894*, 121^r, 10); «Maria Dalmau Cornet» (*Òbits 1931*, 20^r, 4); «Iglesias Cornet, José María» (*Padró 2013*).

Al document del 1510, en llatí, la forma enregistrada és *Cornuet*.

Cornet, el mas d'en

«Raymundus Guerrera [...]. Item unum trossum cum suo maso, situs a la Coma del Mas, affs. cum manso den Cornet» (*Capbr. 1510*, 38^r).

Cornudella

«Lorens Cornudella, mestre dels minyons», any 1583 (*Matr. 1580*, 1^v); «Benito Cornudella Martí, [...] de Tarragona» (*Matr. 1939*, 17^r, 4).

Trobem documentat aquest cognom el 1473 a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 191) i el 1497 a Juneda (*Fog. 1497*).

Coromines

«Antònia Coromines y Pons, [...] de Guimerà», any 1773 (*Matr. 1699*, 257^r); «Pere [...] Conillera, [...] fill de [...] Antònia Conillera Coromines», any 1773; «Maria Conillera y Coromines», any 1775; «Raymunda Cunillera y Coromines», any 1777; «Francisco Conillera y Coromines», any 1780; «Joseph [...], fill [...] de Joseph Cunillera y Colominas y de Magdalena Cunillera y Prats», any 1811 (*Bapt. 1773*, 4^v-5^r, 15^r, 28^r, 43^f i 223^{r-v}).

Tots els portadors d'aquest llinatge són fills de la mateixa persona, Antònia Coromines i Pons, procedent de Guimerà. *Colomines* és una de les múltiples formes secundàries del llinatge *Coromina* (Moll 1982: 190). A part d'aquesta variant, la grafia anotada sempre és *Coromines*.

Corral, el tros del

«tros del Corral, [...] por mediodía con el camino de Arbeca», «tros del Corral, [...] por mediodía con tierras del Señor [...] y por norte con el término de Omellons.» (*Apeo*, 55^v i 64^v); «finca: tros del Corral, [...] partida: Coll del Molí» (*Repartiment 1942*, 88^r).

Devia ser una petita peça de terra a la partida més gran del Coll del Molí; tenia al sud el camí d'Arbeca i les terres que en altre temps havien estat del senyor comanador i al nord el terme dels Omellons. El capbreu de 1765 (44^v i 88^r) explica que s'havien fabricat set corrals en una peça de terra del Solà de les Forques.

Corral [de Miquel Sesplugues], el carrer del, o el carreró del Corral [de M. S.]

«ab lo forn, mijençant lo carrer q. va al Corral d'en Çesplugues.» (*Capbr. 1574*, 8^v); «lo carreró del Corral de la viuda Sesplugues» (*Capbr. 1633*, 79^v); «ab lo forn, mitjansant lo carreró que va al Corral» (*Capbr. 1669*, 40^f); «lo carrer qui va al Corral de Miquel Sesplugues», «Miquel Sesplugues [...] un carreró, que no té eixida, emperò ve de la plaça del Castell al corral confessant» (*Capbr. 1692*, 17^r i 77^f); «Miquel Sesplugues [...] un carreró, que no té eixida, emperò va de la plaça del Castell al corral de dit confessant» (*Capbr. 1717*, 138^f); «ab Miquel

Sesplugues, mediant carreró» (*Capbr. 1741, 9^v*); «lo carrer que va al Corral de Miquel Sesplugues y a tremuntana ab la plassa» (*Capbr. 1765, 151^r*).

Segons el capbreu de 1633, el mercader Miquel Sesplugues tenia, a la partida de la Coma del Pou, una masia amb corral, forn de coure pa i terra campa i erma. Aquesta masia tenia al sud-oest el camí de l'Albi i al nord l'aiguavessant de la serra. El forn de què parla el capbreu de 1574 devia ser el d'aquesta propietat i no pas el forn de la vila. *El carrer o carreró* en qüestió anava de la plaça del Castell al corral de Miquel Sesplugues.

V. t. **Jaume Sesplugues, el carreró de.*

Corralassos, los, o la Bassota

«un corral clos, a la partida anomenada los Coralaços», «als Corallassos o en la partida anomenada la Coma de Fuleda» (*Capbr. 1574, 25^r i 52^v*); «als Corralassos» (*Capbr. 1607, 53^v*); «partida dels Corralassos» (*Capbr. 1669, 161^v*); «la partida dels Corralassos» (*Capbr. 1692, 88^v*); «partida dels Corralassos» (*Capbr. 1741, 75^r*); «Primo una casa [...] situada fora, [...] en la partida dels Corralassos o de la Bassota, [...] a tremuntana ab lo camí que va a Montblanch.»), «la partida dels Corralassos, que afronta [...] a tremuntana ab lo camí de Fuleda», «Ítem un corral clos ab una torre derruïda [...], en la partida dels Corralassos, [...] a tremuntana ab lo camí que va a Fuleda» (*Capbr. 1765, 108^v, 120^r i 126^v*).

La majoria de capbreus (1574, 1607 i 1633) la situen dins la Coma de Fuleda o bé la fan equivalent a aquesta partida; a més, veiem que afronta amb el camí de Fuleda. A la darrera citació (1765) hi apareix una torre derruïda. A la primera citació d'aquest mateix capbreu és anomenada *la Bassota*; la bassa a què es refereix és *la bassa Dolç*.

V. t. **Cap dels Corralassos, lo*, i **Corralassos, los*.

Corralet, lo

El camí de Maldà era la costa de la Bassa, on hi havia molts corralets.

«Huerto. Su situación: Corralet, [...] por norte con el camino de Maldà» (*Apeo, 39^r*).

Corrals

V. **Cap dels C., lo.*

Corrals, los

«als Corrals» (*Capbr. 1510, 18°*); «partida dels Corrals, [...] a tremuntana ab lo camí de Fullea» (*Capbr. 1633, 35°*); «Ytem un corral clos, als Corrals» (*Capbr. 1669, 48^v*); «partida dels Corrals, [...] a ponent y tremuntana ab la bassa y camí de Fullea» (*Capbr. 1741, 11^v*); «en la partida dels Corrals» (*Capbr. 1765, 138^v*).

Suposem que tant la partida dels *Corrals*, com la *Bassota*, com les *Corralassos* són la mateixa, ubicada a la Coma de Fullea, que és on hi havia els *corrals de la Bassa*. Algunes citacions situen el camí de Fullea o de Montblanc al sud i d'altres al nord; així, doncs, també és possible que cada secció de partida rebés noms diferents. Devia ser una zona plena de corrals al principi de la Coma de Fullea, és a dir, a continuació del nucli urbà. Els nostres informants especulen que es podria tractar de l'espai entre el carrer de Fullea i el de Montblanc, de la porta de cal Valeri en amunt, fins al racó del Miret, perquè sempre hi havia hagut molts corrals. La partida del *Cap del Corrals* també havia de ser un extrem d'aquest tros de terra.

V. t. **Bassota, la*; **Cap dels Corrals, lo*, i **Corralassos, los*.

Corrals, el camí dels

«camino de Corrals» (*Repartiment 1942, 254^v*).

Com que només tenim una citació d'aquest topònim i és molt recent, ens inclinem per situar-lo on hi havia el tros de terra del *Corralet* i no pas on hi havia la partida dels *Corrals*. Eren un seguit de corrals ubicats al llarg del camí de la Bassa: el de l'Ermità, el del Bota, el de la Maria del Tramega... Anteriorment, el capbreu de 1765, situava darrere el molí de l'oli, al Solà de les Forques, un seguit de corrals. Aquesta seria una zona propera, però no exactament contigua.

V. t. **Bassa, el camí de la*.

Corregó, [de]

«Poncius de Corrego, comendator», «Phelipus Corrego» (*Capbr. 1510*, 1^r i 59^r); «lo capítol de 1510 tingué lloch a Barcelona. [...] Hi assistiren Pons de Corregó, preceptor de l'Espluga Calva y Tortosa» (Miret 2006: 499).

Els dos noms que hem documentat són: Felip i Ponç. L'hospitaler Ponç de Corregó en la primera dècada del segle XVI comanava l'Espluga Calba, Alguaire, Susterris-Siscar i Tortosa. Es pot relacionar aquest cognom, que té l'origen en els topònims corresponents (llogarret i antic terme del municipi de la Portella, lloc desaparegut i antiga quadra del terme de Vinaixa, i serra i sengles extenses partides del mateix terme i dels veïns Tarrés i Vimbodí) amb les formes sufixades amb el diminutiu -ó de noms com ara *Torricó*. És un derivat de *còrrec* 'barranquet', mot d'origen preromà (indoeuropeu, tal volta sorotàptic)⁸³.

Correntí, cal

[ˈkal koreɲˈti] o [ˈkal koraɲˈti]

És una casa del carrer de Montblanc, en el punt on tira cap dalt. *La pallissa del Correntí* era a la Bassa Vella.

«Miquel Correntí, àlies Correntí» (*Recanasió 1846*); «Miguel Sesplugues, alias Corrantí, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 133^r).

Com a nom comú *correntí* té diferents significats: 1) 'lloc o paratge per on corre molt aigua', 'corrent impetuós de les aigües de la mar'; i 2) «cuiro amb pèl procedent de Corrientes (Argentina). S'usa generalment en plural (Igalada, ap. BDC, XIX, 49)» (DCVB). Cap dels tres sentits és freqüent com a generador de renoms. Com a cognom només hem localitzat *Correnti* a França (www.geopatronym.com). De fet, si la citació del 1846 és correcta, ha de ser un cognom.

Corretger

«T. Gorretjer» (*Capbr. 1633*, 158^r).

---

⁸³ Turull (2007: 87 i 325) i Coromines (OnCat III, 440b38-48).

Correu, cal [ˈkal koˈrew]

És una casa del carrer de Fullea.

«Josep Roig, de cal Correu», any 1939; «Jaume Roig Vallverdú, de cal Correu; Ramon Roig Vallverdú, de cal Jaume Correu», any 1940 (Roig 2014: 38 i 39); «Cal Correu (Maria Roig Ventosa i el seu fill Josep M. Romeu)», any 1950 (Poca 2017: 187).

Correu, el pla del [lo ˈpla l koˈrew]

És una faixa de terra al terme de Maldà.

Correuet, cal [ˈkal koreˈwet]

Era una casa del carrer de Senan, al costat de cal Coixet. Ara és a la Raval, on abans hi havia ca l'Animer.

Corrible, el carrer, o el camí Corrible

«la Coma de la Torta [...] a migjorn ab lo camí Corrible», «lo carrer Corrible, [...] a tramuntana ab la plaça del Pou», «al carrer Nou, [...] prop lo portal anomenat de Santa Maria, [...] a migjorn ab lo carrer corrible q. va al Portal» (*Capbr. 1574*, 6^v, 16^v i 29^f); «lo carrer Corrible, [...] a tremuntana ab lo dit castell» (*Capbr. 1607*, 356^f).

Els *corredors* o *corribles* eren els vials que resseguien la muralla per dins. Segons una de les citacions, aquest carrer corrible és el que més endavant s'anomenaria *del Portal*. A Bellpuig, per exemple, trobem *los Corribles* i a Fullea, *el carrer Corrible* (Arbós 2003: 64).

V. t. **Portal, el carrer del*.

Cortada

«Maria Pons y Cortada, natural de Llorens» (*Òbits 1875*, 54^r, 48); «Gerónimo Pallisé Cortada, [...] de Omellons» (*Matr. 1908*, 31^r, 9).

Cortàs, el clotat d'en

«a la partida dita la Coma de Fullea, una pessa de terra [...] anomenada lo Clotal d'en Cortàs, [...] a tremuntana ab lo camí va a Fullea» (*Capbr. 1607*, 401^v).

El fondo dels Cortals és la vall que prové del terme de Tarrés i entra al de l'Espluga Calba per les partides de la Font de la Marieta, del terme de Fullea, i del Mas Blanc. *La vall de Cortals* és un curs d'aigua del sector oriental de la comarca de les Garrigues, anomenat *vall dels Cortals* en la cartografia actual de l'ICC. És el més meridional dels que conflueixen vers l'Espluga Calba en el Rinet, per acabar formant, en darrera instància, el barranc del Trull o Turull; neix en terme de Tarrés i discorre en direcció nord, tot passant a frec de la població de Fullea, però en terme de l'Espluga Calba ja pren el nom de fondo del Mas Blanc (Turull 2007: 87). En la toponímia de Fullea estan documentats *los Escortals*, *el camí dels Escortals*, *el fondo dels Escortals*, *la prada dels Escortals* i *el comellar dels Escortals* (Arbós 2003: 74-75).

Proposem relacionar aquesta peça de terra amb l'esmentada vall, per la proximitat semàntica que hi ha entre els genèrics *clotal* i *fondo*, i també per la proximitat formal que hi ha entre les formes *Cortàs* i *Cortals*. El substantiu *cortal* deriva de *cort* en l'accepció principal, ramadera; té el sentit de 'corral d'ovelles' o també 'cabana i pasturatge que té un pastor d'ovelles'. Com els diversos homònims i parònims que es recullen a l'OnCat (III, 443a21-51), té una aplicació toponímica que trobem en força llocs. D'altra banda, el llinatge *Cortal*, amb la variant *Cortals*, existeix a Barcelona, Beuda, l'Escala, Ogassa, Olot, Ribes, València, Vilallonga, etc.⁸⁴ Remarquem que el nostre topònim du l'article personal *en*.

Cortès

«Rosa Jordana Cortès» (*Òbits 1887*, 189^r, 3).

Cortit

«Petro Cortit, *dominum* del Timonal *et de Vallfagona*» (*Perg. 1391*).

---

⁸⁴ DCVB (s. v. *cortal*), DECat II, 977b2-978a46 i OnCat III, 443a53-60.

Els Cortit de Balaguer eren una família poderosa en temps de Pere el Gran. En aquest pergami de 1391 Nicolau de Maçanet, fill i hereu universal d'Antoni de Maçanet, per a pagar a Pere Cortit 140.000 sous barcelonesos pel castell i lloc de l'Espluga Calba, ven a Jaume Roger de Pallars diversos censals i pensions censals, transacció que recau sobre diverses comunitats. En conseqüència, podem suposar que Pere Aicard va vendre la vila i castell a Pere Cortit i aquest a Nicolau de Maçanet. Pere Cortit consta en aquest document com a senyor del Timoral i de Vallfogona de Balaguer.

El cognom *Cortit*, no recollit ni al DCVB ni als *Llinatges catalans*, és un parònim de *Cortiuda*, nom d'un llogaret de deu cases d'una vall afluent del Segre, al terme de Peramola. Els orígens de *Cortiuda* són en la llengua preromana, potser en un ètimon CURTÍCIDA 'el (paratge) de les corbes o curvatures'. *Cortit*, propi de cap a Lleida i Ribagorça, és un al·lòtrop de KORTI-KIDE, que, en llengua d'accentuació làbil com el basc, podria resultar de *Kortezíde > *Cort(e)ïd*, -*tit* (OnCat III, 447b46-448a7).

Cortoner, el

«lo Cortoner, Joan Sesplugues», «Joan, lo Cortoner» (*Compl. 1500*, 9^r i 10^v).

Coromines esmenta un document de 1577 d'Igualada en el qual *cortoner* té el sentit de 'repartidor del pa'⁸⁵.

Cos

«Ramón Cos Torres» (*Amillar. 1945*, 27^v).

Cosme del Ferrer, cal

[*'kal 'kɔzme l fa're*]

El primer ferrer de què tenim memòria oral era *cal Cosme del Ferrer*, després hi va haver *cal Xon*, és a dir, una casa situada a mig carrer Major, pujant a mà dreta. Després la ferreria va ser a la plaça de la Roca.

---

⁸⁵ Coromines (DECat VI, 903b10-12). La referència del document és: Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana XIII (1924: 297).

Cosne d’Alier, el carrer de [lo kə're 'kɔzne ðali'e]

És el carrer que va de la plaça de l’Església fins al pati del Castell. Es tracta d’una denominació recent: quan Salvador Amat i Flotats era alcalde l’Espluga Calba es va agermanar amb el poble francès de Cosne d’Alier i d’aquí que aquest carrer en rebés el nom.

Costa¹

V. **Mas de la C., lo.*

Costa²

«huna filla de’n Jaume Coste [...]: Magdalena Coloma», any 1632 (*Bapt. 1624*, 18^v); «Senan: (Cenant al document). Mals de la universitat: 15 lliures 10 sous. [...] Costa, de l’Espluga Calba, 2 lliures 10 sous.», any 1643 (*Gual II 2003*: 572); «Salvador Costa y Torrelles, jove pagès [...], de Verdú», any 1785 (*Matr. 1699*, 308^r); «Joseph Costa y Llorens», any 1825 (*Matr. 1791*, 72^v-73^r); «Joan [...], fill [...] del señor Anton Obradó, [...], y Rosa Costa, natural de Barcelona», any 1839 (*Bapt. 1824*, 251); «Francisco Costa Mateu» (*Òbits 1887*, 123^r, 27).

Apareixen els següents noms d’home amb aquest cognom: Bonaventura, Francisco, Jaume, Josep, Miquel, Ramon i Salvador; i també els següents de dona: Magdalena i Maria. Hem trobat la professió de sastre, a més de la de pagès. Les grafies documentades són *Costa* i *Coste*.

Costa, la

«en la partida dita la Costa, [...] a tremuntana ab lo camí dels Homells» (*Capbr. 1692*, 28^f); «en la partida de la Costa» (*Capbr. 1765*, 200^f).

Costa, el camí de la [lo kə'mi ðe lə 'kɔstə]

Es podria tractar d’un caminet cobert que baixava del perxe del Sabater fins al Redemú, ja que la citació documental ens diu que és a la part de darrere del carrer Major, abans del *Solà*.

«calle del Solà, [...] por atrás camino de la Costa» (*Apeo*, 91^r).

Costa de la Creu, la

[lə 'kɔstə ðe lə 'kreu]

El capbreu de 1717 ens indica que aquesta partida abans s'anomenava *Comellar Marco*. Així i tot, pot ser que no fossin totalment equivalents, perquè les tenim documentades simultàniament. Segurament el Comellar d'en Marcos tenia un abast més ampli que la Costa de la Creu. El que sembla més probable és que sigui la mateixa partida que la del *Camí de la Creu*; si més no els informadors actuals han identificat *el camí de la Creu* i *la costa de la Creu*.

«a la partida dita la Costa de la Creu, [...] a sol ponent ab lo camí *que* va a Bellpuig» (*Capbr.* 1574, 68^v); «la Costa de la Creu» (*Capbr.* 1607, 265^r); «partida de la Costa de la Creu» (*Capbr.* 1741, 22^v); «la partida de la Costa de la Creu» (*Capbr.* 1765, 167^r).

V.t. **Comellar d'en Marcos, lo* i *Camí de la Creu, lo*.

Costa del (o d'en) Mas, la

[lə 'kɔstə l 'mas] / [lə 'kɔstə w 'mas]

Es troba abans d'arribar a la Coma de Sant Pere, als afores del mateix poble, vers el sud. El capbreu de 1607 ens indica que antigament s'anomenava *lo Puiggròs*.

«la Costa del Mas», «in partita Costa lo Mas» (*Capbr.* 1510, 7^r i 10^r); «la partida dita a la Costa al Mas», «la Costa del Mas» (*Capbr.* 1574, 9^v i 20^v); «a la Costa al Mas, que antiguament se deye lo Puiggròs» (*Capbr.* 1607, 292^v); «partida de la Costa del Mas» (*Capbr.* 1633, 45^v); «la partida de la Costa d'en Mas» (*Capbr.* 1669, 91^r); «la partida de la Costa del Mas» (*Capbr.* 1692, 95^v); «la partida de la Costa del Mas» (*Capbr.* 1717, 99^v); «partida de la Costa del Mas» (*Capbr.* 1741, 42^v); «la partida de la Costa del Mas» (*Capbr.* 1765, 120^r); «Costa au Mas, [...] por oriente con el camino de Vinaixa» (*Apeo*, 63^r); «finca: Costa·u Mas» (*Repartiment* 1942, 106^r).

El desaparegut *mas Blanc* és el que degué donar nom a la genèrica *costa del Mas* que generà, al seu torn, el nom de la partida. La preposició *de* cau freqüentment i aleshores es produeix bastant sovint la vocalització de la consonant líquida amb el consegüent diftong: *Costa eu Mas*.

V. t. **Mas [de la Costa], lo*, i *Mas Blanc, lo*.

Costa del Mas, el camí de la [lo kə'mi ðe lə 'kɔstə l 'mas] /
[lo kə'mi ðe lə 'kɔstə w 'mas]

És a la Costa del Mas i fa cap a la Coma de Sant Pere.

«a la partida del Pla de la Bassa, [...] part ab lo camí de la Costa·l Mas» (*Capbr.* 1607, 261^r).

Costa del Mas, la serreta de la, o la serra de la Costa del Mas

«en la partida Coma al Pou, [...] a sol ixent ab la serra de la Costa al Mas» (*Capbr.* 1607, 333^v); «la serreta la Costa en Mas» (*Capbr.* 1669, 121^r); «la serreta de la Costa del Mas» (*Capbr.* 1692, 91^v).

Costa d'en Rubió, la

«en la partida de la Costa d'en Rubió» (*Capbr.* 1765, 66^r).

Només hem documentat el nom de *la Costa d'en Rubió* en una ocasió, per la qual cosa suposem que es refereix al mateix indret que *la Coma d'en Robió*, tot i que també podria tractar-se d'alguna peça de terra dins d'aquesta partida que fes més pendent.

Costafreda

«Ramon [...] fill, [...] de Manuel Roig y Costafreda, [...] pagesos», any 1775 «padrins: Anton Roig y Costafreda», any 1777; «padrins: Elena Roig y Costafreda», any 1777 (*Bapt.* 1773, 14^r, 27^r i 29^v); «Salvador Cabrol y Costafreda», any 1797 (*Matr.* 1791, 13^v); «Providència Vila Costafreda, natural de Bellpuig» (*Òbits* 1918, 22^r, 19).

Moll (1982) no conté el llinatge *Costafreda*, que sí que apareix al DCVB, ubicat a Barcelona, els Alamús, Alfarràs, Artesa de Lleida, Bellvís, etc. A França, l'hem localitzat al departament dels Alts del Sena, amb aquesta mateixa forma (www.geopatronym.com). Amb la forma francesa, *Coste-froide*, al sud d'aquest país, té el

sentit d'«aiguavessant» i s'inclou dins dels noms de lloc amb epítet, oposat a *Costecalde* i sinònim de *Costubague* (Astor 2002: s. v. *Coste, Lacoste*).

costat

V. **Bassa de la Creu Crossa, l'olivar del c. de la.*

Costenvall, lo

«Francisco Sans Roca, [...] finca: Costeball, [...] partida: Aubareda»
(*Repartiment 1942*, 241^r).

És evident que aquest nom es refereix a la part de més avall de la partida del *Coster* o potser són del tot equivalents: *lo Coster en Avall*, seria la grafia completament normativitzada.

Coster, lo

[lo kos'te]

És abans d'arribar a la Coma del Pou, al fondo, a l'esquerra del camí dels Mas Blancs, al canvi de rasant.

«Su situación: Costé» (*Apeo*, 14^r); «partida: Costé», «finca: Costé, partida: Comallà Marcos», «finca: Costé o Recó, [...] partida: Coma·m Pou»
(*Repartiment 1942*, 10^r, 20^r i 296^r); «Partida [...]: Costé» (*Amillar. 1945*, 4^r).

Coster és un genèric bastant habitual a les comarques occidentals del país, com a sinònim de *costa* o *pendent*, és a dir, designant un terreny en què les parets no són verticals sinó inclinades. A les Garrigues, els costers són generalment erms, però sovint han estat convertits en conreus. Hem localitzat una partida amb el mateix nom a Granyena (Martín i Preixens 2005: 343).

Costeta, el carrer de la, o el carrer de la Costereta

[lo kə're ðe lə kos'tetə] o

[lo kə're ðe lə koste'retə]

Hi havia una carreret que baixava de cal Xuxa fins a cal Bota, tan estret que si s'hi trobaven dues persones no podien passar. El de cal Bota se'n va fer amo, el va tancar i hi feia corral. Pot ser que aquesta citació al·ludeixi a aquest passadís.

«calle de la Costereta, [...] por la izquierda la abadia», «calle de Santa Maria, [...] por la derecha la Costeta, [...] por frente con la Plazeta y por norte con el cementerio Biejo.» (*Apeo*, 62^v i 77^r).

Cota, cal

«viuda Mateu, alias Cota, [...] rabal de Jesús, [...] de frente camino de Arbeca» (*Apeo*, 45^v).

No sembla que es tracti de la feminització de *Cots*, perquè només trobem aquest cognom en una ocasió i és un segle abans de l'aparició del renom i, a més, el porta en segon lloc un personatge procedent d'Arbeca.

Cotonat

«Felicidad Salazar Cotonar, esposa de don Antonio Pons Mirabet» (*Naix. 1945*, full solt al principi); «Maria [...]. Es hija legítima de Antonio Pons Mirabet y Felicidad Salazar Cotonat, [...], de [...] y Pont de Montariana», any 1947 (*Bapt. 1935*, 97^r).

El Pont de Montanyana, lloc de procedència de la portadora d'aquest llinatge, és un municipi de l'Alta Ribagorça, al límit amb el Pallars Jussà, que pertany administrativament a la província d'Osca. En català *cotonar* és un nom comú, amb el sentit de 'camp plantat de cotó'; i *cotonat*, un adjectiu, amb el sentit de 'que conté cotó' (DCVB). Malgrat això, no els hem localitzat com a cognoms. Sí que existeix el llinatge mallorquí *Cotoner* (Moll 1982: 252). Finalment, el geolocalitzador de noms de família francesos el situa en força departaments del sud d'aquell país. És per aquest motiu que optem per la grafia *Cotonat*, en lloc de l'altra anotada, *Cotonar*.

Cots

Actualment una persona a la vila el porta de primer cognom.

«Magdalena Arteu i Cots, muller de Miquel Arteu», any 1736 (*Òbits 1699*, 29^v);
«Joan Sans y Cots, fadrí, pagès, fill [...] de [...], d'Arbeca», any 1827 (*Matr.*
1791, 77^v).

Cova

V. *Esplugu de la C.*, l'.

Cova del Llop, la

[lə 'kɔβə ðel 'λop]

Es troba al fondo dels Omells pujant, a la dreta, damunt del camí de Senan o dels Escabrerers.

«Cova del Llop, [...] por mediodía con el camino de Sanan», «Aubach o la Cova del Llop» (*Apeo*, 21^f i 204^f/138^f); «finca: Cova del Llop, [...] partida: Torta», «finca: Aubach, partida: Cova Llop», «Coma d'en Llop» (*Repartiment 1942*, 84^r, 164^r i 175^r); «Partida [...]: Coma del Llop», «Cova del Llop» (*Amillar. 1945*, 1^r i 47^r).

El llop és una animal que, per les nostres contrades, com que és molt temut, és profusament evocat. Un exemple proper seria Rocafort de Queralt, on al segle xv estan documentades *la Coma de na lop* o *la Coma de lops* com a noms de partida (Gual i Jorba 2012: 178 i 179). En el nostre cas, però, no és un topònim que vingui de gaire antic i només apareix en tres documents molt propers en el temps. Segurament tant *la Coma* com *la Cova del Llop* són la mateixa partida, que es deuen haver confós per similitud fonètica. En una citació (1942) el nom porta l'article personal *en (la Coma d'en Llop)*.

Crasso

«Anthoius de Monsuar vendiderat reverendis religiosis dominis fratribus Galterio Crassi, ordinis hospitalis Sancti Johannis Iherusalomitari, priori ecclesie conventus Rodi» (*Perg. 1405/9*); «frare Galter le Cras» (*Perg. 1405/17*).

El 13 d'octubre del 1405 fra Galter Crasso, prior de l'església i convent de Rodes, adquirí els territoris de l'Espluga Calba, Civit i Bordell, amb les respectives jurisdiccions. *Crasso* és un cognom existent al departament francès de les Ardennes; i *Krasso*, a Alemanya —*Galter*, el nom d'aquest personatge és d'origen germànic—. *Crassoux* i *Crassous*, recollits al sud de França, representen l'occità *crassós*, que té dos sentits: 'greixós' i 'avar'. La procedència *Cras* és el llatí *crassus*, variant de *gras*, renom que designa un home gras, adipós. Peytaví documenta *Crassous* a Ribesaltes i el remet a la forma codificada *Crassós*⁸⁶. No ens ha aparegut en cap moment l'equivalent català *Gras*.

Cremada, la [lə kre'maðə]

A la dona de *cal Cremat del Xulip* li deien la *Cremada*.

Cremat del Xulip, cal ['kal kre'mat ðel ʃu'lip]

Era al carrer de Santa Maria, al costat del pati de cal Salvador del Cabeça. Josep Gavarra, d'aquesta casa, va ser la primera persona al poble que va tenir cura del servei de telefonia pública. *Cal Cremat* també és el nom d'una casa de Solivella (Moreu-Rey 1993: 183).

Creu

V. **Camí de la C., lo*; **Comellar de la C., lo*; **Costa de la C., la*; **Pla de la C., lo*.

Creu [Grossa], la [lə 'krew 'ɣɾɔsə] o [lə 'krew]

«Ytem en la partida qui va a la Creu Grossa» (*Capbr. 1669*, 106^r); «partida de la Creu Grossa» (*Capbr. 1741*, 139^v); «la partida de la Creu», «la partida de la Creu Grossa» (*Capbr. 1765*, 91^r i 161^v).

Segons la documentació, sembla la mateixa partida que *lo Pla de la Creu*, nom més antic i que ha perdurat. Trobem partides anomenades *la Creu* en molts termes municipals propers, com ara Vinaixa, l'Albi, Fullella, la Pobla de Cérvols, el Vilosell,

⁸⁶ www.geopatronym.com, geogen.stoepel.net, Astor (2002: s. v. *Crassous*, *Crassoux*, *Crassat*), Morlet (1991: s. v. *Cras*) i Peitavi (2010: annex 3, 1365).

Ulldemolins (en diminutiu: *la Creueta*); a Arbeca apareix a la documentació *el camí de la Creu Grossa* (Satorra 2003: 173).

V. t. *Grossa, la creu*.

Creu, cal

[ˈkal ˈkrew]

És una casa del carrer de Senan, tocant a cal Cunya. En la documentació veiem que hi havia hagut dues cases al mateix carrer que s'anomenaven així o potser tant el Cristòfol Martorell com el Ramon Roig vivien a la mateixa casa.

«Cristóval Marturell, *alias* Creu, [...] calle de Sanan», «Ramon Roig, *alias* Creu, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 149^r i 150^r); «Jaime Creu» (*Repartiment 1942*, 218^v); «Roig Amorós, Jaime (Creu)» (*Amillar. 1945*, 60^v).

No hem documentat el cognom *Creu* a l'Espluga Calba; sí, per exemple, a Arbeca, amb la forma plural *Creus*. A Fullea també hi ha *ca la Creu*, però Arbós (2003: 66) no relaciona el renom amb el cognom, sinó que planteja la hipòtesi que potser ve de la creu gravada a la llinda de pedra de la porta d'entrada de la casa en qüestió.

Creu [Grossa], el camí de la

[lo kə'mi ðe lə krew ˈɣrɔsə]

Malgrat que la darrera notícia documental que tenim d'aquesta via de comunicació és de 1765, els informants actuals entenen que *el camí* i *la costa de la Creu* són el mateix, i l'ubiquen pujant des del principi de l'actual carretera de Maldà, darrere de la fàbrica, fins a la Creu Grossa, passant per la bassa Vella. Se'n conserva el traçat, però és pràcticament intransitable. Com que tothom sap que *la Creu* és *la Creu Grossa*, sovint s'omet l'adjectiu quan hom s'hi refereix.

«vico de la Creu» (*Capbr. 1510*, 19^r); «a la partida de la Coma d'en Marco, [...] a ponent [...] ab lo camí de la Creu Grossa» (*Capbr. 1633*, 29^r); «a sol ixent, [...] ab las heras, [...] a ponent ab lo camí qui va a la Creu Grossa» (*Capbr. 1669*, 106^r); «partida del Camí de la Creu; [...] a ponent ab dit camí, [...] a tremuntana ab terras de la Vila» (*Capbr. 1717*, 114^v); «lo camí que va a la Creu Grossa» (*Capbr. 1765*, 200^r).

V. t. **Creu, la costa de la*.

Creu, la costa de la

[lə 'kɔstə ðe lə 'krɛw]

És el camí pedregós i costerut que puja de la carretera de Maldà, a l'alçada de la fàbrica, per la part de darrere, fins a la creu Grossa. El nom més recent amb que se la va conèixer era *la costa del Xirillo*; ara esborrada, perquè ja no hi puja ningú. La partida de la Bassa Vella és a tots dos costats de *la costa de la Creu*.

V. t. **Xirillo, la costa del*.

Creu, davant la

«devant la Creu» (*Capbr. 1607, 379^v*); «1653. [...] votaren d'edificar una capella de davant la Creu» (*Òbits 1650, 4^v*).

La primera citació es deu referir a alguna peça de terra petita, ja que només n'hem recollit una al·lusió. A la segona, s'ementa el vot que van fer els vilatans d'edificar una capella, davant la Creu, amb una figura del gloriós sant Sebastià i una altra del gloriós sant Miquel. El motiu era la gratitud per l'extinció de l'epidèmia de pesta que havia assotat la vila per aquelles dates.

Creu, el pla de la

[lo 'pla ðe lə 'krɛw]

Està catalogat com a jaciment arqueològic, datat entre el 1800 i el 650 a. C., al final de l'edat del bronze. És un lloc d'habitació sense estructures, ubicat en zona urbana i cobert per vegetació de matollar i una pineda (BIEC: BI-32).

«al pla de la Creu, [...] a migjorn ab lo mateix pla» (*Capbr. 1607, 247^v*).

V. t. *Pla de la Creu, lo*.

Creu, el solà de la

[lo so'la ðe lə 'krɛw]

El solà de la Creu va de la Bassa Vella amunt, abans d'arribar al pla de la Creu.

«al sola de la Creu» (*Capbr. 1510, 19^f*); «a la partida dita dels Espilars, [...] a solyxent ab lo solà de la Creu, a migjorn ab lo camí que va a Vilanova.» (*Capbr. 1574, 44^f*).

V. t. *Grau, el solà del*.

Creu, el tossal de la

«al Guerau, [...] a tramuntana ab l'ayguaveçant del toçal» (*Capbr. 1574*, 31^v); «Ítem en la partida del Comellar Marco, [...] a tremuntana ab l'ayguavessant del tossal de la Creu» (*Capbr. 1633*, 89^v); «partida de la Vallada, [...] a mitgdia ab lo vesant del Tosal y camí de Belianes» (*Capbr. 1765*, 22^v).

Ha de ser el tossal on hi ha la creu Grossa. Per les afrontacions (el camí de Belianes, al nord del Grau i al sud de la Vallada) deduïm que les citacions en què apareix el genèric *el tossal*, es poden referir al tossal de la Creu.

Creu Grossa

V. **Bassa de la C. G., la*.

Creu Grossa, la bassa de la

«la bassa de la Creu Grossa» (*Capbr. 1669*, 27^v); «altra bassa a la Creu Grossa, [...] a tremuntana ab l'aiguavessant de la serra y de l'aigüera» (*Capbr. 1717*, 9^v); «Ítem que la referida universitat té [...] altra bassa en la Creu Grossa, que afronta a sol ixent ab lo camí de Belianes» (*Capbr. 1765*, 18^v).

El capbreu de 1765 indica que a l'est té el camí de Belianes. Sembla, doncs, que no es tracti de *la bassa Bona*², sinó d'una altra, que estaria situada més cap al nord, tocant a la Creu Grossa; però també podria ser que totes dues denominacions es referissin a la mateixa.

Creu Grossa, el pati de la

«dita universitat té [...] una pessa de terra, [...] a tremuntana ab lo pati de la Creu Grossa» (*Capbr. 1692*, 13ⁿ); «al costat de l'olivar de dita bassa, [...] a tremuntana ab lo pati de la Creu Grossa» (*Capbr. 1717*, 9^v); «al costat de l'olivar de dita bassa, [...] a sol ixent ab terres de dita Vila, [...] a tremuntana ab lo pati de la Creu Grossa» (*Capbr. 1741*, 10^f).

El *pati* era, segons la documentació, a la part nord de la zona on s'ubica la creu. Es devia referir a l'entrada que fa des de l'actual carretera de Maldà, abans d'agafar el camí de les Vallades.

Cristí

V. **Jaume del C., cal.*

Cristí, cal

[ˈkal krisˈti]

Cal Cristí era una casa del carrer de Senan.

«Casament d'en Roc i Tereseta Cristí davant de cal Pons, 1905», «Dolors Poca (Cristí)» (*Spel.* 2: 24 i 32: 14); «Casament del Roc París i la Tereseta Poca (Cristí) el 6 de febrer de 1915», «Ignasi Poca Espasa (Cristí), nat el [...] 1905» (Poca 2017: 57 i 90).

A Vallbona de les Monges (Piquer 1969) *cal Cristí* era una casa liberal, per oposició a *carlí*, és a dir, de partidaris d'Isabel II, durant la regència de la seva mare, Maria Cristina de Nàpols, quarta muller de Ferran VII, en temps de la primera Guerra Civil espanyola (1833-1840) (DCVB: s. v. *cristí*). Desconeixem si a l'Espluga Calba el nom té la mateixa procedència, perquè també pot ser un nom propi d'home.

Cristiés

Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Anton, Bienvenido, Bonifaci, Enric, Francisco, Jaume, Josep, José Antonio, Ramon i Salvador; i també uns quants de dona: Antònia, Caterina, Magdalena, Maria, Raimunda i Rosa. Quant a oficis, hem trobat els de pagès, sastre, teixidor de lli i llevadora o madrina. Bonifaci Cristiés, de cal Bonifaci, va ser alcalde de l'Espluga Calba des del 1875 fins al 1876.

«Magdalena Christiés Roig, [...] filla [...] de Francisco Christiés, sastre», any 1773; «Anton [...] Christiés, [...] fill de Francisco Christiés, sastre, [...] de Llussà, bysbat de Vich», any 1775; «Joseph Cristiés y Roig», any 1778; «Foren padrins: Rosa Sans y Cristiàs», any 1819; «Ramon [...], fill [...] de Bonifaci Christiés, sastre, y de Maria Christiés y Torres», any 1820; «Chatarina Christiés y Torres», any 1824 (*Bapt.* 1773, 4^r, 17^r, 30^v, 280^r, 281^r i 307^r); «Maria Cristiés y Jané» (*Òbits* 1878, 55^r); «Bonifacio Cristiés» (*Apeo*, 160^r/112^r).

La variant gràfica més important que hem recollit és *Christiés*; en tots els altres casos l'ortografia és regular: *Cristiés*; menys en un, en què apareix la forma *Cristiàs*. Ens hem inclinat per escriure'l amb accent, perquè el registre de defuncions de 1878 és l'únic document en què l'accentuació està regularitzada —en tots els altres casos l'hem corregida—; hi hem trobat: Maria Cristiés y Jané, amb el corresponent signe gràfic, cosa que ens fa suposar que la pronúncia devia ser com a paraula aguda. Als *Llinatges Catalans* el cognom gràficament més semblant és *Cristià*. El mateix succeeix al DCVB, on no s'esmenta Lluçà, lloc de procedència del nostre nom. Les úniques formes que hem localitzat amb essa final són *Christis*, al departament francès del Pas de Calais (www.geopatronymie.com), i la flamenca *Christiaens* (Morlet 1991: s. v. *Chrétien*). Els diccionaris de cognoms francesos o occitans contenen més formes pròximes al nostre *Cristiés*: *Christiné*, *Christy*, *Christin* (Astor 2002: s. v. *Chrestian*, *Chrestia*, *Chrestiaa*). Tots els exemples que hem esmentat tenen el mateix origen; com el defineix Moll (1982: 282): del substantiu i adjectiu *cristià*, 'seguidor de la religió de Crist'.

Cristina, ca la

[ˈka lə krisˈtinə]

Era una casa de la Raval de Jesús, tocant a ca l'Arteu.

«Jaume Balcells Amorós (Cristina)», any 1911; «Maria Balcells Sardà [...]: ca la Cristina», any 1912 (*Spel.* 33: 15 i 40: 29); «Rubinada del 17 de març de 1944: [...] Antonieta Balsells Sardà (Cristina)» (Poca 2017: 169).

Cristofolet, cal

[ˈkal kristofoˈlet]

Era una casa de la plaça del Castell, on hi ha el carrer que no passa.

«la viuda Maria Farré y Casals, [...] dita la Cristofoleta», «Maria Ferrer y Casals, viuda del quòndam Joseph Ferrer, del pati del Castell, dit lo Chistofolet» (*Fund.* 1774, 40^r i 66^r); «Ramon Ferré, del Pati, dit Cristofolet» (*Censos* 1807, 1^v); «Cristofolet», «Ferrer R., àlies Cristofolet» (*Contribució* 1936).

Crivillé

V. *Cliviller*.

Cruzilada

V. *Curullada.

Cubells

«*Petrus Cubels; [...] Guillemi Cubels, presbiteri dicti loci*» (*Perg. 1360*); «Elisa Cubells Sardà, natural de Tarragona» (*Òbits 1887, 171^r, 25*); «José Cubells Balañá, natural de Poboleda» (*Òbits 1894, 18^r, 21*); «Maria Cubells Sardà», «Rosa Cubells Sardà» (*Òbits 1898, 77^r, 17, i 82^r, 22*); «Francisco, [...], hijo [...] de [...] José Mª Vellet Català, [...], y Cecilia Cubelles Piñol, de Palma de Ebro», any 1921 (*Bapt. 1912, 221*).

Apareixen tres noms d'home amb aquest cognom: Guillem, Josep, Pere; i quatre més de dona: Cecília, Elisa, Maria i Rosa. La presència dels *Cubells*, cognom dels dos preveres de la vila al 1360, desapareix dels documents, fins que n'hi torna a haver, ja al segle XIX, procedents de Tarragona i Poboleda. Les grafies anotades són: *Cubels*, *Cubells* i *Cubelles*, la darrera de les quals sembla una versió del copista, potser amb la intenció de castellanitzar el cognom, ja que el mateix personatge apareix com a *Cubells* en un altre document (*Naix. 1921: v. Bellet*).

Cubiró

Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Anton, Cristòfol, David, Josep (i Josep M.), Miquel, Pasqual i Ramon; i també bastants més de dona: M. Àngela, Antònia, Elena, Dolors, M. Ester, Francisca, Gertrudis, Josefa, Margarida, Maria, Paula, Raimunda, Ramona, Rosa i Teresa. Ramon Cubiró i Gaya (1921), pare franciscà, va ser missioner a l'Amèrica Llatina (Amat 1990: 93). Actualment una sola persona el porta de primer cognom.

«Ramon Cuberó», any 1740 (*Roser 1600, 21^v*); «Margarida, filla de Joseph Cuberó», any 1746 (*Òbits 1636, 39^r*); «Christòfol Coberó», «Joseph Coberó» (*Capbr. 1765, 179^v i 208^r*); «Maria Cuberó Nogués [...], filla [...] d'Anton Cuberó [...]; foren padrins: [...] Gertrudis Cuberó y Torres», any 1774; «Josepha Cubiró Torres», any 1778; «Antònia [...] Cobiró, filla [...] de Cristòfol Cobiró», any 1814 (*Bapt. 1773, 6^r, 33^v-34^r i 246^v*); «Rosa, [...] filla [...] de Francisca Cuberó», any 1827 (*Bapt. 1824, 36 D. 44*); «Miquel Cubiró» (*Apeo, 93^r*); «José Cubiró Gaya» (*Repartiment 1942, 14^r*); «Maria Balcells Cubiró», «Maria Ester Cubiró Balcells», «José María Cubiró Balcells» (*Naix. 1945, 53^r, 4; 73^r, 6, i 91^v, 7*).

El DCVB conté *Cubiró*, com a cognom existent a Senan, l'Espluga Calba, etc., però Moll (1982) no l'inclou en el seu inventari de llinatges catalans. On sí que l'hem localitzat és al sud de França, als departaments del Gard i l'Erau, en la forma *Cubero*. Així mateix, al terme de Benissanet, a la Ribera d'Ebre, existeix el Mas de Cobero⁸⁷. N'hem anotat força grafies diferents: *Coberó*, *Cobiró*, *Cuberó*, *Cubiró* i *Cuviró*.

Cuca, cal

[ˈkal ˈkukə]

Per la documentació ens consten quatre cases amb aquest nom: dues a la raval de Jesús, l'altra al carrer de Santa Maria i, finalment, una al carrer de Montblanc. Només és del record dels nostres informants una de les cases de la raval, que era al passadís que va fins a la carretera, a la vora de cal Viure. Actualment és al carrer Major; la mateixa que s'havia dit *cal Cisco del Cafè*. A partir de 1939 l'Espluga tingué aquest sol cafè, amb botiga al costat; després el van treure per a ampliar la botiga. Ara ja no hi ha ni l'una cosa ni l'altra.

«Maria Castañé, *alias* Cuca, [...] rabal de Jesús; [...] calle de Santa Maria, camino de Fullede.» «Ramon Pon, *alias* Cuca, [...] calle de Montblanch. [...] Otra en la rabal de Jesús.» (*Apeo*, 43^v i 180^f); «Ramon Pons Torres, 1903 (Cuca)»; «Joan Pons (Cuca)», any 1944 (Poca 2017: 89 i 192); «Ramon Cuca» (*Repartiment 1942*, 195^v).

Segons la tradició familiar, el nom de *Cuca* ve d'un avantpassat molt avar, que en morir va deixar bastants diners amagats i van trobar-li el lloc. En realitat, es tracta d'un renom força habitual, per la qual cosa n'hem recollit alguns exemples: a Arbeca, on existeixen *cal Cuca* i el cognom *Cuca*, està documentat un *Aleix del Cuca* el 1834, i un *Negre Cuca* i un *Hereu Cuca*, el darrer terç del segle XIX; a les Borges Blanques hi ha *cal Cuco* i també el cognom *Cuca*; a Alcover, el *mas de la Cuca*; a Barbens *Cuca* és un renom aplicat a una senyora molt maca. Com a cognom està documentat a Bonastre, el Portell (*Cuqua*) i Alfarràs (*Cucha*). Finalment, el *Nomenclàtor* n'enumera d'altres de toponímia major⁸⁸.

⁸⁷ www.geopatryme.com i NomCat. A geogen.stoepel.net hi surt la forma *Kubero*, a Alemanya.

⁸⁸ Moreu-Rey (1993: 81), Sans, Pau i Junyent (2014: 146 i 160-161), Ripollès (2010: 103, 2006: 110 i 2003), Selfa (2012: 204) i Cullerés (2010: 147).

Culebra, cal

[ˈkal kuˈleβrə]

Era una caseta petita de la Placeta.

Culebra, l'obac del

«finca: aubac Culebra, [...] partida: Escabres» (*Repartiment 1942*, 274^v).

Culet, cal

[ˈkal kuˈlet]

Era una casa del carrer de Fullea, a la façana de la qual hi ha la creu dels hospitalers esculpida i la data de 1773. Després els de cal Culet van comprar la part més antiga de cal Ponç, que és on viuen ara. Aquesta edificació dona a la plaça de l'Església per la part de dalt i al carrer de Santa Maria per la baix. La data de 1870 inscrita a la façana indica l'any en què es va cobrir l'entrada de la construcció. La data de l'entrada antiga, que ara es troba a l'interior, és 1730.

«Josep Roca Saltó (Culet)», any 1900; «Ramon Roca Teixidó (Culet)» (Poca 2017: 39 i 228); «Ramon Teixidó (Culet)», matrimoni de l'any 1965 (*Spel.* 9: 20).

Desconeixem l'origen d'aquest renom, que, d'antuvi, ens porta a pensar en el diminutiu de *cul*. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha el *Ton Jaume Culs* i *cal Culo* (Ripollès 2006: 110 i 127). Com a llinatge, no trobem el català *Colet* ubicat en cap població propera a la nostra (DCVB); a més, no seria previsible que en el nostre dialecte es produís la neutralització de la primera vocal. El cognom de la França meridional *Coulet* surt de l'hipocorístic de *Nicouveau* (Astor 2002), és a dir, del nostre *Nicolau*. A la vila hi ha una casa anomenada *cal Colau*; de tota manera no tenim cap prova documental ni oral que la procedència pugui ser la mateixa.

Cullerer

Hem documentat els següents noms d'home amb aquest cognom: Antoni M., Francesc, Josep i Ramon; i també els següents de dona: Francisca, M. Montserrat, Rosalia, Simona, Teresa i Ventura.

«Francesch Cullerer, [...] fill [...] dels honorables Francesch Cullerer [...], pagès, [...] dels Eixades, bysbat de Solsona», any 1654 (*Matr. 1650*, 11^v); «Joseph Cullarer, fadrí» (*Roser 1694*, 7^r); «una filla de Joseph Cullarer, pagès, y de Simona Cullarer y Llima [...]: Ventura», any 1698; «Franca. Cullarer y Llima», any 1698 (*Bapt. 1685*, 29^r, 7, i 29^r, 8); «Ramon Cullaré» (*Òbits 1699*, 1^r); «Joseph Culléré» (*Possessió 1700*, 2^v); «Antonio Orteu Culléré» (*Repartiment 1942*, 205^r) «Maria Montserrat Culléré Sesplugues» (*Naix. 1945*, 8^r, 11).

Les grafies documentades són: *Cullaré*, *Cullarer*, *Culléré* i *Cullerer*.

Cuniell, el

«Antonio Andreu, *alias* Cuniell; [...] campa, yermo, [...] Coma an Salat.» (*Apeo*, 191^r).

En aquest document només consta en nom d'aquest propietari la finca esmentada i cap casa, la qual cosa fa suposar que devia ser d'una altra localitat. El renom *Conill*, que utilitza el nom de l'animal indicant l'ofici per metonímia (cria de conills), es retroba arreu. No sabem si el copista ha comès un error i el renom en realitat és *Conill*. Els *cuniells*, de tota manera, són una planta de l'espècie *Silene inflata*; així i tot, no sembla un nom gaire adient per a ser usat com a motiu.

Cunillera

V. *Conillera*.

Cunya

V. **Gavatxo del C.*, *cal*; *Ton del C.*, *cal*.

Cunya, cal

[*'kal 'kunjə*]

A la documentació trobem dues cases amb aquest nom: l'una al carrer de Senan i l'altra al *carrer del Camí de Fullea*, que suposem que és el carrer de Fullea; el propietari de la darrera només tenia la casa i una finca a la Portella. Avui dia és una casa del carrer de Senan. *L'era del Cunya* és al costa del dipòsit dels regants del Segarra-Garrigues.

«Francisco Balcells, *alias* Cuña, [...] calle de Sanan», «Jose Balsells, *alias* Cuña, [...] calle del Camino de Fulledda» (*Apeo*, 151^r i 197^r); «Francesc Balsells Miret (cal Cuña del carrer de Senant)», matrimoni de l'any 1890 (*Spel.* 26: 17); «José Balcells (Josep Cuña)», any 1919 (*StCrist 1795*, 13^r); «Afusellats a Lleida el 1936: Ramon Balcells Balcells, cal Cunya», «Ramon Balcells Duch, de cal Cunya», anys 1936-39 (Roig 2014: 21 i 61).

Segons la tradició familiar, els ve el nom d'un avantpassat que treballava per a cal Bota i tot sovint li feien rentar els plats. Aleshores la grafia hauria de ser *Cuina*, tot i que la transcripció fonètica seria la mateixa, a causa de la palatalització dialectal de l'alveolar nasal precedida de la semivocal /j/ (Satorra 2008: 244). El fet que una casa de la vila s'anomeni *cal Gavatxo del Cunya* ens fa pensar en una possible filiació francesa o bé occitana del renom. Al departament d'Hérault, al sud de França, existeix el cognom *Cugna*; el diccionari de noms de família i de lloc del sud de França conté *Cugnac*, procedent de *Cognac*, i el de noms de família francesos, *Cougnard*, com a variant de *Cognard*⁸⁹.

Curull, cal

[ˈkal kuˈruɫ]

És una casa del carrer de Senan.

«Ramon Sardà, *alias* Curull, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 136^r); «Maria Magdalena Roca i Roig (Curull)», matrimoni de l'any 1962 (*Spel.* 9: 20).

A Fulledda hem localitzat el renom i també nom de casa *Currull*, desapareguts (Arbós 2003: 68); i dins del terme municipal de Tarrés, on hi ha una partida anomenada així, l'antic forn de calç *forn del Curull de l'Engràcia* (Arbós, Ibarz i Piñol 2003: mapa adjunt). Com a nom comú, el vocable *curull* significa 'cim, part superior', i serveix de topònim, sol o en composició, per a designar un indret de situació elevada' (Moreu-Rey 1999: 33), com ara la *punta del Curull*, amb 1.023 m d'alçada, el punt més alt de la serra de la Llena. Com a nom propi, el trobem, per exemple, al castell medieval de *Curull*, del vescomtat de Bas, centre de l'antiga quadra del municipi de Sant Pere de Torelló (DCVB). Finalment, val a dir que existeix com a llinatge català i que, així

---

⁸⁹ www.geopatronym.com, Astor (2002: 955) i Morlet (1991: s. v. *Cougnard, Cougnaud, Cougnon*).

mateix, Pérez i Navarro (2010: 192) l'inclou en la llista de cognoms moriscos del primer llibre de baptismes de l'arxiu parroquial de Crevillent (1/8/1569-31/12/1597).

Curullada, de

«Ego Raimundus, comes Barchinonensis et princeps regni Aragonensis, facio hanc kartam donationis tibi, [...] Bivas de Cruzilada», any 1148 (Bofarull, 1849: 57).

Ni el DCVB ni els *Llinatges Catalans* contenen el cognom *Cruzilada*; tampoc amb la forma *Crizilada*. Sabem que el personatge de la citació va ser un dels primers habitants de la vila, quan el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, els donà la carta de població; i també que el podem relacionar amb Vives de la Curullada. Sobre el nom comú *cruzilada*, Balari ens en diu el següent: «Las encrucijadas ó parajes en que se cruzan dos ó más caminos fueron llamadas crudilias y cruzilladas, á cuyas palabras corresponden en catalán los nombres cruïlles y cruïllades». Pel que fa a l'origen del topònim la *Curullada*, actual població del municipi de la Granyanella, Coromines estableix que ve de *CRUCICULA, derivat de *cruïlla* amb el sufix *-ada*, del llatí vulgar; el posterior pas de *Cruïllada* > *Curullada* s'explica per anaptixi i simplificació⁹⁰.

Dalida⁹¹

«Pere Dalida», any 1291 (*Índex vell*, 70^v).

Dalmau¹

V. *Joan del D., cal*; **Vallada del D., la*.

Dalmau² i **cal Dalmau** [ˈkal ðal'məw] / [ˈkal ðaw'məw]

Trobem aquest cognom el 1497 (*Fog. 1497*) a Cervià i el 1553 al Vilosell (*Fog. 1553*). Apareixen bastants noms d'home: Benito (i Benet), Ignasi, Joan, Josep, Manuel, Marià, Miquel, Montserrat, Pau, Ramon i Sebastià; i també força de dona: Agna, Agnès,

⁹⁰ Lladonosa (1997), Baiges, Feliu i Salrach (2010: 875), Balari (1899: 682), Turull (2007: 88) i OnCat III, 489a17-19.

⁹¹ El cognom *Dalida* apareix al buscador de cognoms francesos www.geopatronymie.com, però el situa a les illes de Réunion i Martinique. També existeix *Lida*, als Pirineus Orientals i a l'Aude.

M. Àngela, Anna, Antònia, Caterina, Cecília, Concepció, Dolores, Esperança, Isabet Joana, Joana, Margarida, Maria, Mercè, Paula, Raimunda, Rosa i M. Teresa (i Teresina). Pel que fa a oficis, a part del de pagès, hem documentat el de teixidor i el de teixidor de lli. Actualment dues persones a la vila el porten de primer cognom. *Cal Dalmau* era una casa de la plaça de la Roca, tirant cap al Redemú, que ara és cal Galdeo.

«en Montserrat Dalmau, texidor de li, natural de Guimerà», any 1595 (*Matr.* 1580, 5^v); «Joana Dalmaua» (*Matr.* 1625, 35^r); «Joan Dalmau», any 1643 (*Matr.* 1636, 5^v); «Sebastià Dalmau, pagès», any 1681 (*Òbits* 1650, 19^v); «Ignaci Dalmau [...] de Tarragona», any 1691 (*Matr.* 1650, 38^r, 19); «Maria [...], filla de Pau Dalmau y de Theresa Dalmau y Cuberó» (*Bapt.* 1773, 2^v); «Manuel Delmau» (*Apeo*, 21^r); «Joan Dalmau Balsells, 1896 (Dalmau)» (Poca 2017: 63); «Dalmau Ribera, Dolores», any 1928 (*Bapt.* 1912, 324); «Benito Dalmau Martorell (Dalmau)», any 1939 (Rubió 2011: 101); «hijo de [...] doña Maria Teresa Dalmau Ribera» (*Òbits* 1944, 29^v, 8); «José Dalmau Balcells» (*Amillar.* 1945, 29^v); «Mercedes Roig Dalmau», «Benito Dalmau Amorós», «Juan Dalmau Amorós» (*Naix.* 1945, 13^r, 9; 64^r, 11, i 78^v, 10).

Tot i que la grafia majoritària és *Dalmau*, els documents n'enregistren d'altres: *Daumau*, *Delmau* i *del Mau*. Remarquem la feminització del nom de família: *Dalmaua*.

Dalt

V. *Marrigues de D.*, *cal*; *Portella de D.*, *la*; *Vallada de D.*, *la*; *Vilaverd*, *cal*.

damunt

V. **Carnisseria*, **Molí*, **Molí de l'Oli*, **Portal de Santa Maria*.

Daroca

«un fill [...] de Marian Torres, pagès, [...] y de Petronilla Torres y Daroca [...]: Christòfol», any 1797 (*Bapt.* 1773, 147^r).

Daroca és el nom d'una població de la província de Saragossa i d'una altra de la Rioja (DAE).

darrere

V. *Mur, *Vila.

davall

V. *Aigüera de la Bassa, *Campanes, *Castell, *Hort, *Molí, *Mur, *Vila.

Davall de les Cases, l'hort de, o la sorteta de Davall de les Cases

«hort de Deball de les Cases, [...] a mediodía con casas del pueblo», «sorteta de Deball de les Cases, [...] por norte con otra de la azequia del Fondo.» (*Apeo*, 82^r i 103^r-104^r); «finca: l'Hort, partida: Devall Casa; *norte*: carretera de Borjas, *sur*: acequia del Fondo», «finca: Era, partida: Davall Casa, oeste: camino de Maldà» (*Repartiment 1942*, 103^r i 360^r).

Aquesta denominació, que també hi és en singular (*Davall de Casa*), designa les petites sorts de terra que queden per la part de darrere de les cases que donen al fondo, destinades a horts o eres. Les afrontacions són les cases del poble, la síquia, la carretera de les Borges i el camí de Maldà. La darrera citació indica que també hi havia una era.

Davall l'Església, el carrer

«in vico deval la Sglésia» (*Capbr. 1510*, 10^v).

Al capbreu de 1510 trobem, d'una banda, *el carrer que puja a l'Església* i, de l'altra, *el de Davall l'Església*; per tant, hem de suposar que es tracta de dos vies diferents. *Davall l'Església* potser és la part de l'actual carrer de Santa Maria que dona al carrer Major o algun carreró entre l'església i l'antic fossar.

davant

V. *Castell, *Creu, *Hort de la Bassa, *Molí, *Mur de la Vila, *Portal de Santa Maria, *Sant Miquel, *Solà, *Vila.

Davant

*Forn, *el carrer del*.

David [de la Paula], cal

[ˈkal ðaˈβit de la ˈpawlə]

És la darrera casa del carrer de Montblanc. Abans era *cal Gravat*.

«David Sardà (Paula)» (Poca 2017: 206).

debaix

La preposició *debaix*, per *davall*, és antiga i dialectal (DCVB). Només l'hem documentada en una ocasió, el 1610.

V. *Campanes, *Molí.

De La Iglesia

«Ángel Lerín De La Iglesia, [...] hijo legítimo de [...] doña Josefa De la Iglesia López, [...] de Cuenca», «Fernando Lerín De la Iglesia» (*Naix. 1945*, 10^r, 3, i 77^v, 8).

Seguim el criteri del *Diccionario de apellidos españoles* d'escriure amb majúscula la preposició *de* d'aquest nom de família, que procedeix, en general, de l'antic costum que consistia a aplicar alguns cops als expòsits el cognom *De la Iglesia*, perquè s'inscrivien en els registres parroquials com a 'fill de l'Església' (DAE, s. v. *Iglesia-Iglesias-De la Iglesia*).

Debat

«Ramon [...], fill [...] de Joseph Balcells, pagès, de dita vila, y de Maria Balcells y Debat, natural de Vimbodí», any 1816; «Pau Balcells y Debat», any 1823 (*Bapt. 1773*, 260^v i 301^v); «Joseph Balcells, fill de [...] de Maria Balcells y Debat» (*Confirm. 1797*, 316^v, 102); «Ramon Balcells y Debat», any 1878 (*Òbits 1875*, 98, 9); «José Balsells Debat» (*Òbits 1887*, 141^r, 35); «Debat Roig, Mercedes» (*Contribució*, 117^r); «Ramón Balcells Debat» (*Repartiment 1942*, 343^v).

Hem anotat dos noms de dona: Maria i Mercè. Ni el DCVB ni Moll (1982) contenen el llinatge *Debat*. Sí que està documentat al Rosselló i la Cerdanya. Procedent del gascó, el francès *Debat* és una forma regional de *Deval* i designa la situació de la

casa dins la vall. Al sud de França l'oposició *debat-dessús*, 'davall-damunt', que ha generat abundants topònims, ha romàs en els noms de família, distingint l'habitant del mas baix de l'habitant del mas de dalt⁹².

dejús

V. *Campanes.

dellà

V. **Mas d'en Mulet*.

Desbrull

«Barthomeu Desbrull, comanador de dita encomanda de la Spluga Calva» (*Capbr. 1607*, 308^v); «Bartomeu Desbrull, 1607» (Miret 2006: 527); «condemna a la referida universitat y singulars personas en haver de pagar al dit comanador Desbrull, [...] lo dit delme de les olives» (*Capbr. 1765*, 9^r).

L'hospitaler Bartomeu Desbrull era comanador de l'orde el 1607. Al capbreu de 1765 trobem la documentació del plet pel delme de les olives que els vassalls de la vila havien de pagar al senyor comanador, amb la sentència i la posterior concòrdia. *Desbrull* és un llinatge mallorquí (DCVB: s. v. *Desbrull*), que indica procedència del *Brull*, poble situat a 16 quilòmetres al sud-est de Vic, que, al seu torn, ha generat un cognom present en força poblacions.

Descallar

«Aquí descansan les cendres de frare Nicolau Abrí-Dezcallar, gran prior de Catalunya, comanador d'Espluga Calva y de Barcelona», any 1794 (Mas Latrie 1857: 203).

Descatllar i *Dezcallar* són grafies secundàries del llinatge noble mallorquí *Descallar*, format per aglutinació d'*es catllar* ('del castellar') (DCVB s. v. *Descallar*, *Descatllar* i *Dezcallar*).

---

⁹² Peytaví (2010: annex 1), Morlet (1991: s. v. *Debat* i *Deval*) i Astor (2002: s. v. *Soubeyran*).

Descoll

«Guillemus dez Coll» (*Perg. 1360*).

Desfreix

«Venda feta per Ramon Desfreix, de l'Espluga Calba, a favor de la sacristana de Vallbona», any 1298 (*Índex vell*, núm. 793, 173^v).

Freix, que deu provenir del ll. vg. FRAXUS, és la forma antiga (avui ribag., val. i mall.) de *freixe* (OnCat IV, 184b54-57). Ni el DCVB ni Moll (1982) no contenen el llinatge *Desfreix*. Sí que està documentat al Rosselló i la Cerdanya, amb la forma *Delfraix*, variant de *Delfreix* (Peytaví 2010: annex 1).

Desgarrigues

V. **Garrigues, de*.

Despuig

«Bernardus dez Puyg» (*Perg. 1360*); «lo bastó de batlle que ell aporta, per la sagrada y militar religió de Sant Joan de Hyerusalem y per dit il·lustre senor frare Ramon Despuig, com a comenador de dita encomanda y ses membres.» (*Capbr. 1717*, 3^v).

Ramon Despuig i Martínez de Marcilla (Palma de Mallorca 1670 — Malta 1741) va ser gran mestre de Sant Joan a Malta des del 1736. Havia estat batlliu de l'Hospital a Mallorca i senescal de l'orde a Malta. Renovà, amb criteris del seu temps, la legislació de l'illa, i embellí l'església de Sant Joan (GEC). La primera vegada que hem documentat el nom de família, apareix sense aglutinació: *dez Puig*.

dessota

V. *Castell.

Dessota

V. * *Castell, el carrer sota lo*.

detràs

La preposició i adverbi *detràs*, per *darrere*, és antiga o dialectal (DCVB). L'hem documentada en dues ocasions, l'una el 1741 i l'altra el 1765.

V. **Molí de l'Oli*, *Mur.

Deu

«Josepha Deu, donsellà, filla [...] del quòndam Joan Deu, també pagès, [...] d'Omells de na Gaya, difunt, y de Maria Escudé», any 1750 (*Matr. 1699*, 211^v); «Ramon [...], fill [...] de Barthomeu Texidó y Deu [...]. Foren padrins: [...] Josepha Texidó y Deu», any 1780 (*Bapt. 1773*, 42^r); «Dolores Català Deu, [...] de Picamoixons» (*Òbits 1944*, 65^r, 13).

Només una persona, anomenada Josepa i procedent dels Omells de na Gaia, el porta de primer cognom.

Devesa

V. **Comellar de la D.*, *lo*.

Devesa, el tossal de la

«lo tossal de la Devesa, [...] a tremutana ab lo camí va a l'Albi» (*Capbr. 1607*, 335^v).

Segons el capbreu de 1765, la serra ocuparia només l'aiguavessant de la partida sencera de la Devesa. Pot ser que sigui equivalent al que en un altre document (1717) hem trobat com a *serra del Senyor Comanador*.

Devesa [del Senyor], la

[lə ðe'βesə]

És una partida de muntanya, que es troba acabades les Albaredes. A la Devesa hi ha dos indrets catalogats com a jaciments arqueològics. Tots dos són llocs d'habitació sense estructures, ubicats en terrenys erms amb una densa coberta vegetal d'arbustos, matolls i pins, on no s'observen restes arqueològiques en superfície. Un d'ells està datat entre el 4000 i el 3500 a. C., durant el neolític antic postcardial (BIEC: BI-30 i BI-31).

Si bé l'existència d'una devesa en aquesta zona ja ens consta en un document del 1405, i al capbreu de 1510 ja figura com a propietat del senyor comanador, no és fins a la citació de 1685 que apareix com a partida de terra. És un nom de partida que trobem en molts d'altres municipis propers dels quals tenim informació: l'Albi, Aspa (Martín i Preixens 2005: 253), Cervià, Fullea, la Pobla de Cérvoles, Ulldemolins o el Vilosell.

«Joseph Nogués, viudo (lo qual trobaren mort [...] a la partida dita la Devesa del Senyor)», any 1693 (*Òbits 1685*, 8^v, 7); «Debesa, [...] por mediodía con tierras del Señor» (*Apeo*, 19^r); «partida: Devesa», «les Deveses» (*Repartiment 1942*, 5^r i 87^r).

Devesa [del Senyor Comanador], el camí de la [lo kə'mi ðe lə ðe'βesə]

S'agafa a la pista anant cap a Vinaixa, al canvi de rasant, a la dreta. També s'usa el nom en plural: *el camí de les Deveses*.

«lo camí que va a la Devesa del Senyor Comanador, a mitgdia ab lo vesant de la dita Devesa» (*Capbr. 1765*, 214^r); «el camino de la Debesa» (*Apeo*, 29^r); «camino Devesa» (*Repartiment 1942*, 64^v); «camino Devesa, partida [...]: Aubareda» (*Amillar. 1945*, 74^v).

Devesa, el comellar de la

«comellà de la Devesa, [...] por oriente con finca del José Miret» (*Apeo*, 19^r/27^v).

Com que hem documentat el nom una sola vegada, podem suposar que era una part petita de la partida de la Devesa, que és extensa.

Devesa [del Senyor Comanador], la serra de la [lə 'serə ðe la ðe'βesə]

Per les afrontacions veiem que limita amb la Portella, amb el camí de l'Albi (la pista de Vinaixa) i amb la síquia del Molí, i que arriba fins al terme dels Omellons. Oralment hom també s'hi refereix usant el plural: *la serra de les Deveses*.

«l'ayguavessant de la Devesa del Comanador» (*Capbr. 1633*, 23^r); «aiguavessant de la Devesa» (*Capbr. 1669*, 37^r); «l'ayguavessant de la Devesa

del Señor Comanador» (*Capbr. 1692*, 70^v); «a ponent ab lo terme dels Omellons y a tremuntana ab l'aiguavessant de la Devesa» (*Capbr. 1717*, 12^r); «partida de la Portella, [...] a tramuntana ab l'ayguavessant de la serra de la Devesa del Senyor Comanador» (*Capbr. 1741*, 80^v); «a ponent ab lo terme dels Homells y a tremuntana ab l'ayguavesant de la serra o devesa», «a mitgdia ab la Devesa del S^{or}. Comanador ayguavesant de la serra [...] y a tremuntana ab la síquia del molí», «lo ayguavesant de la serra de la Devesa del S^{or}. Comanador, y part ab lo camí de l'Albi.» (*Capbr. 1765*, 66^v, 123^v i 149^r).

V. t. **Molí, la serra del*.

Deveses, la punta de les

[lə 'puɲtə ðe les ðe'βeses]

És al final d'aquesta partida, tocant al terme dels Omellons. Era el vedat de caça del comanador, que, segons sembla, es va reservar un cop perduts els drets al poble. Hi arriba el camí de les Deveses, que després baixa cap a les Basses. El genèric *punta* té el sentit de 'part extrema i més elevada d'una serra; tros de terra de forma acutangular'.

Dezlor

«*Petrus dez Lor*» (*Perg. 1360*).

És un llinatge antic català, format per l'aglutinació de *d'es Llor*, 'del Llorer' (DCVB i Moll 1982: 173).

Dideta, la

[lə di'ðetə]

Renom d'una persona del poble.

Diego

«Agustí Tàpies, fadrí, pagès, de Vilanova de Bellpuig, fill [...] de Joseph Tàpies, [...] y de Theresa Tàpies y Diego», any 1806 (*Matr. 1791*, 24^r).

Días

«Joseph Días, fadrí, espardeñer, fill [...] de Joseph Días, difunt, y de Cecília Días y Sabata, [...] de Balaguer», any 1809; «Ramon Días, fadrí, pagès, fill [...] de Joseph Días, aspardeñé, y de Maria Balcells», any 1841 (*Matr. 1791*, 31^r i 153); «una filla [...] de Joseph Días [...]: Maria», any 1811; «Anton [...], fill [...] de Joseph Días, espardenyé, natural de Balagué», any 1811; «Magdalena Días y Balcells»; any 1815 (*Bapt. 1773*, 220^r, 254^v i 268^v); «Maria Días, filla de Joseph Días», any 1814 (*Confirm. 1797*, 318^r, 46); «Ramon Días Amorós» (*Òbits 1894*, 23^r, 1).

Tots els que porten aquest cognom són de la mateixa família: els fills de Josep Días, espardenyer de Balaguer, i de les seves dues mullers, Maria Amorós i Maria Balcells. En la majoria de casos la forma documentada ha estat *Días*, variant gràfica de *Diez* que s'enregistra sobretot a Catalunya i València. L'altra forma enregistrada és *Días*, que és la variant portuguesa de *Díaz*. De tota manera, res ens indica que el personatge en qüestió procedeixi de Portugal; per tant, la podem atribuir a la vacil·lació del copista (DAE, s. v. *Santiago*).

Digne, cal

És un altre nom de *cal Canela*, a l'avinguda de Pau Casals. És el prenom de l'actual propietari d'aquesta casa.

Doctor Alfons Modolell, la plaça del

El doctor Alfons Modolell (16-8-1904, 25-11-1994), nascut a Sant Just Desvern i casat amb la Dolors Roig i Torrents, de cal Viudo, va ser declarat fill adoptiu de l'Espluga Calba el 1992 en reconeixement de la seva tasca com a radiòleg a Barcelona i de la relació, tant personal com laboral, que al llarg de la vida va mantenir amb els convilatans de la seva esposa. En aquesta plaça hi ha la corresponent placa commemorativa. El seu fill Alfons Modolell i Roig, també doctor, manté els llaços amb el poble.

«Casament del Dr. Alfons Modolell (de Barcelona) i Dolors Roig Torrents (Viudo) a Montserrat el 7 d'agost de 1943» (Poca 2017: 168).

Dolç o Dolça, la bassa [lə 'βasə 'ðols] / [lə 'βasə l 'ðols] o [lə 'βasə 'ðolsa]

La bassa, documentada fins al 1765, es trobava darrere del castell, a la part est, i estava separada d'aquest per un tossalet. Per la informació que en tenim, era de propietat municipal, estava ubicada a la partida dels Corral, és a dir, a la Coma de Fullea, i tocava al camí de Fullea. El capbreu del 1717 ens parla de dues basses a la Coma de Fullea: la bassa Dolç i més avall, en direcció cap al sud, la d'en Torres.

Més modernament el nom es va traslladar a la que va ser la darrera bassa municipal, a la partida dels Graus. Aquesta, dels segles XIX-XX, estava construïda amb tècnica de pedra seca i servia per a l'abastament d'aigua per al bestiar i de boca (BIEC: BI-89). Quan la van fer van anul·lar la vella, que era propera. Es va assecar perquè en van treure l'aigüera. El clot encara existeix, però ara és eixut. S'anomenava així perquè era d'aigua de pluja per a beure i coure els aliments. Tenia poca calç. S'hi va per la costa de la Bassa.

«al lloch appellat la Coma de la Torta [...] a migjorn [...] part ab la bassa Dolç», «A la Bassa [...] a migjorn ab lo camí que va a Fullea, a sol ponent ab la Bassa, e a tramuntana ab lo camí que va a Sennant» (*Capbr. 1574*, 13^r i 85^{r-v}); «la bassa d'aigua dolsa» (*Millores 1619*, 222^v); «dita universitat té y posseheix la bassa Dolsa» (*Capbr. 1633*, 20^v); «partida dels Corral, [...] a ponent y a tremuntana ab la bassa Dols y camí de Fullea» (*Capbr. 1669*, 138^r); «la bassa Dolsa» (*Capbr. 1692*, 27^v); «fins a la bassa», «la bassa Dolsa», «dos bassas en la Coma de Fullea» (*Capbr. 1717*, 5^r, 9^f i 10^f); «fins a la bassa», «dita universitat posseheix la bassa Dols», «a ponent devant la bassa Dols» (*Capbr. 1741*, 5^v, 10^r i 75^f); «fins a la bassa», «la bassa Dols» (*Capbr. 1765*, 7^r i 18^v).

En llatí DULCIS era la forma tant femenina com masculina (OnCat IV, 20b4-13); per tant, l'adjectiu *dolç* era d'una sola terminació en romanç i, per tant, també en català antic. La forma invariable ha quedat petrificada en topònims com ara el que ens ocupa (Veny 1996: 28), que ha perviscut en l'oralitat, fins i tot entre els joves. N'hem anotat algun altre exemple, sia amb la forma masculina, sia femenina: a la Curullada (la Segarra) hi ha partida de *la Bassa Dolça*; a Tàrrega, la de *la Bassadolç* (Turull 2007: 79), i a Sant Martí de Maldà, *la raval de la Bassa Dolça* (Llobet 1907: 174).

Dolcet

«Enriqueta Oriol Dolcet, [...] de Lleida» (*Òbits 1934*, 81^r, 20).

Dolga

«Margarida Ribera [...], filla [...] dels quòndam en Pere Dolga [...], de Maldà», any 1664 (*Matr. 1650*, 11^r, 35).

No tenim cap pista sobre la filiació d'aquest antropònim. Els buscadors de llinatges localitzen *Olga* en força departaments francesos, a Alemanya i també en alguns municipis italians⁹³.

Domènec

«Johan Domènec» (*Fog. 1497*: 292); «Joanne Domenech» (*Capbr. 1510*, 5^r); «en Joan Domènec, [...] fill [...] del quòndam Joan Domènec y Melons, pagès de la villa de les Borges», any 1678 (*Matr. 1650*, 25^v, 79); «Foren padrins: Salvador Domènec, corder o pentinador de cànem» any 1774; «Foren padrins: [...] Rosa Domènec y Sayrach», any 1780 (*Bapt. 1773*, 11^v i 42^v); «Ramon Domènich», «Ramon Domènec» (*Apeo*, 20^r i 43^r); «Defuncions: Maria Domènec i Farran», any 1970 (*J. Llord 1993*: 49).

Hem documentat alguns noms d'home amb aquest cognom: Francisco, Joan, Pasqual, Pau, Ramon i Salvador; i també alguns de dona: Francisca, Maria, Raimunda i Rosa. Quant a professions, apareix, a més de la de pagès, la de mestre soguer (o corder o pentinador de cànem). Les dues grafies que hem anotat són: *Domenech* i *Domenich*, amb accent o sense.

Domingo¹

V. **Esquerrer del D.*, *l'*; **Senyor D.*, *cal*.

---

⁹³ www.geopatronym.com, Geogen.stoepel.net i <http://www.gens.info/italia/it/turismo-viaggi-e-tradizioni-italia#.W9CkLUszYdU>

Domingo² i cal Domingo

[ˈkal ðoˈmingo]

Hem documentat alguns noms d'home amb aquest cognom: Francesc, Jaume i Josep; i també alguns de dona: Francisca, Maria, Raimunda i Rosa. Ara *cal Domingo* és una casa del carrer de Montblanc, però segons la documentació havia estat del carrer de Fullea. A la llista de confreres del Roser observem que s'anomenava *cal Domingo* la casa de Domingo Stellini o de la vídua Amic.

«Francesch Domingo» (*Compl. 1500*, 11^v); «cassa de Domingo o de la viuda Amiga» (*Roser 1600*, 12); «Francisca [...] Domingo, [...] filla [...] de Jaume Domingo, pastor d'ovelles, natural de Solivella y habitant ara en Llorens, bé que diu ve moltes nits per a dormir ab sa muller; y de Raymunda [...] Cuberó», any 1776; «Joan Pons y Domingo», any 1821; «Ramon Pons y Domingo», any 1823 (*Bapt. 1773*, 18^r, 290^r i 302^r); «Maria Domingo y Llort, natural de Sulivella» (*Òbits 1872*, 2^r, 16, 63); «Ramon Gaya, *alias* Domingo, [...] calle de Fullea» (*Apeo*, 140^r/99^r); «José Domingo Miró» (*Repartiment 1942*, 140^r); «Domingo Gaya, Jaime, vecino Omellons» (*Amillar. 1945*, 90^v).

Domingo Potecari, el

El *Domingo Potecari* era com s'anomenava popularment Domingo Cendra i Anglès, el farmacèutic de la vila.

Dominguet, cal

[ˈkal ðomiɲˈget]

Era una casa del carrer de Fullea. Després van comprar l'actual casa del pati del Castell. A Fullea també hi ha aquest nom de casa (Arbós 2003: 71), o bé a Sant Feliu de Codines (Garcia-Pey 2006: 167); i a les Borges Blanques, *cal Minguet* (Ripollès 2006: 144).

«Buenaventura Poca Espasa (Pubill Dominguet)», any 1924 (*StCrist 1795*, 16^r); «Rosa Poca Gaya (Dominguet)», «Ignasi Poca (Dominguet)», any 1949 (Poca 2017: 176 i 202).

Dominguet, el pla del

És a les Catalanes.

Dominique

«Joan Dominica, pastor, [...] del regne de França, per sobrenom lo Vallet», any 1644 (*Òbits 1636*, 7^r).

En francès *Dominique* ve del nom de fonts i patrònim; és la forma culta del nom llatí DOMINICUS (Morlet 1991: s. v.).

Dona Morta, la (o na)

«partida de na Dona Morta o Pla de la Bassa, [...] a tremuntana ab lo camí de Montblanch» (*Capbr. 1633*, 157^r); «la partida de la Dona Morta y Pla de la Bassa» (*Capbr. 1669*, 134^r); «la partida del Pla de la Bassa, antigament de la Dona Morta» (*Capbr. 1765*, 136^v).

Com indica clarament la citació de 1765, *la Dona Morta* és el nom que havia rebut la partida que actualment es coneix com *lo Pla de la Bassa*, tot i que al capbreu de 1510 ja apareix aquest segon topònim. Als capbreus de 1633 i 1669 coexisteixen tots dos. El primer, en qualsevol cas, ha desaparegut.

Aquest nom apareix en més d'una ocasió en la toponímia del nostre país. En general té un origen poètic, llegendari o relacionat amb la forma orogràfica del terreny. Alguns exemples són: *la Fembra Morta*, partida i torrent de Rocafort de Queralt; *la costa de l'Home Mort*, a Tartareu; l'indret anomenat *la Dona Morta*, a Güell; *la Dona Morta*, partida d'Anglesola; *la Geganta Morta*, serra que pren el perfil d'una dona de proporcions descomunals, als Pirineus del Pallars⁹⁴.

Entre els Omells i Senan també hi havia un racó de *la Dona Morta*, i *lo Pla de la Dona Morta* és una partida de Senan. De tota manera, en aquest cas una dada històrica ens desvia del sentit metafòric que inicialment assignariem al topònim i el posa en relació directa amb el correponent nom del terme de l'Espluga Calba. Segurament aquest pla s'anomena així perquè en aquella zona s'hi trobà el cadàver d'una dona, Maria Ribera Gavarra, veïna de l'Espluga Calba, recollida i enterrada el 12 de juny de 1851. El document que ho acredita es troba a l'Arxiu Parroquial de Senan. Aquest topònim apareix escrit així el 1880, però el mateix document, per a referir-se a una altra

---

⁹⁴ Gual i Jorba (2012: 180), Corsà (2010: 240), Rizos (2010: 287) i Tort (2012: 285).

finca de la mateixa zona, ho fa amb la forma *la Muerta* (Vallverdú 1995: 25). De fet, la zona on ubicaríem aquesta partida és propera al terme de Senan.

V. t. **Mort, la i Pla de la Bassa*.

Dona Morta, el collet de la

«Ytem en la partida del Mas Blanch, [...] a tremuntana ab lo collet de la Dona Morta» (*Capbr. 1669, 87^v*).

Si *el collet de la Dona Morta* fos prop de la partida del Mas Blanc, aleshores quedaria força lluny del Pla de la Bassa. El terme *collet* se sol interpretar com un diminutiu de *coll*. El nom comú *coll* tant pot procedir del llatí COLLUM, ‘pas elevat entre muntanyes més altes’, com del llatí COLLIS, ‘pujol o turó baix’ (DECat II, 821-827). En general designa la part més baixa que enllaça dos punts més enlairats d’una muntanya, la depressió entre dos volums muntanyencs, aprofitada sovint per al passatge de camins i que facilita el pas d’un vessant cap a un altre: *el coll d’Alforja, el coll de Balaguer, el coll de l’Illa*, etc. Però uns altres accidents que es diuen —o es deien— *coll, collet* i *cols* no són indicadors de depressions, sinó d’eminències (Pere i Amigó 1997: 57). Aquesta segona interpretació del significat de les paraules *coll* i *collet* és freqüent, a ponent del Camp de Tarragona i d’allí enllà cap a occident; per exemple per allà a Siurana és un turó, una punta, un bocí enlairat i arrodonit de territori. Si la Dona Morta equival al Pla de la Bassa, el sentit de *collet* té més relació amb el de promontori que amb el que s’acostuma a donar a *coll*.

Dos Serres, les

«les Dos Serres» (*Capbr. 1633, 135^v*); «partida dels Escabrerers, [...] a sol ixent ab lo pla, a mitgdia, [...] a ponent y tremuntana ab las Dos Serras» (*Capbr. 1741, 60^r*); «en la partida dels Espilars, ara anomenada lo tros de la Coma d’en Català, [...] a sol ixent ab lo pla, [...] a ponent y a tremuntana ab las Dos Serras» (*Capbr. 1765, 117^v*).

Seguint les afrontacions, ubicaríem *les Dos Serres* entre els Escabrerers i les Catalanes (*Coma d’en Català* en aquell moment), és a dir, a l’extrem sud-est del terme,

tocant amb el de Senan. Tanmateix, el que no quadra és que el nom antic de la Coma d'en Català sigui *los Espilars*, que es troben justament a l'extrem nord-oest del terme, tocant amb el dels Omellons. No se'ns acut cap altra explicació, sinó que es tracti d'un error.

Douzamy

«morí Arnau Duzumeni, soldat francès, fill de Joan Duzumeni y de Maria, lur muller, del regne de França», any 1641 (*Òbits 1636*, 4^v).

La mort d'aquest soldat, procedent de França, a l'Espluga Calba es pot emmarcar dins del context de la Guerra dels Trenta Anys, que començà el 1618 i acabà el 1648. El nom de família francès *Doucet* representa el producte del llatí *DULCIS*, 'dolç'. Hom coneix molt bé *Douce*, com a prenom femení de l'edat mitjana; en canvi no hi ha constància del masculí corresponent. El cognom *Douls/Doux*, tanmateix, mostra amb evidència que l'adjectiu ha estat donat a l'home com a renom de temperament, que es troba en composició amb *ami* en els llinatges de Poitou: *Douxami* i *Douzamy*, en els quals s'hauria produït un eixamplament del sentit de 'dolç': 'simpàtic?', 'amable?' (Astor 2002: s. v. *Doucet*).

Duc i el Duc

[*'duk*]

Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Argent⁹⁵, Blasi, Emilio, Francisco, Isidro, Jaume, Joan, Jordi, Josep (i Josep M.), Martí, Ramon i Salvador; i també uns quants de dona: Antònia, Carme, Dolores, Emília, Francisca, Josepa, Magdalena, Maria, Mercè, Paula, Rosa, Roser i Teresa. El matrimoni entre Isidre Duc, de Maldà, i Maria Rosa Balcells va ser el primer celebrat a l'església actual de l'Espluga, el 1784. Josep Duc i Vidal, de cal Sastre, va ser alcalde de l'Espluga Calba des de 1876 fins a 1881 i des de 1895 fins a 1899. El renom *duc* apareix dos segles abans que tinguem el cognom documentat; així, doncs, està clar que és un veritable motiu i no prové del llinatge.

---

⁹⁵ Jaume Duc Sanç (*Naix. 1934*) es deia Argent; el document té la dada guixada, amb posterioritat, i escrit a sobre: *Jaume*).

«Antoni Joan Arbós, dit lo Duc», any 1633 (*Spel.* 37: 34); «un fill [...] d'Isidro Duch, pagès, y de Francisca Duch y Sardà [...]: Ramon», any 1804 (*Bapt.* 1773, 185^v); «José Duch», «Francisco Duch» (*Apeo*, 96^r i 153^r); «Duch Solanes, Carmen», any 1931 (*Bapt.* 1912, 363); «Jaume Duch Teixidó», any 1936; «Manuel Roig Duch», any 1936 (Rubió 2011: 27 i 264); «Torres Duch, Mercedes», «Francisco Duch Balcells» (*Repartiment 1942*, 83^r i 231^r); «Jaime Duch Torres», «Juan Duch Pons», «Ramon Duch Teixidó» (*Amillar.* 1945, 9^v, 45^v i 69^v); «María del Carmen Vallverdú Duch», «José Duch Sesplugues», «Jorge Duch Sesplugues» (*Naix.* 1945, 49^v, 18; 61^r, 5, i 84^r, 10).

La forma documentada és sempre amb la hac arcaica darrere l'oclusiva: *Duch*.

Duc, el carrer del

[lo kə're ðel 'ðuk]

Nom que rebé un tram de l'actual carrer de Montblanc durant l'alcaldia del senyor Ramon Orteu i Salla, és a dir, des de 1920 fins a 1922.

Dues Cases, el carrer de les

[lo kə're ðe les ðues 'kazes]

És el carreró del passeig de Mossèn Joan Llord que comença sortint del poble a mà esquerra. Darrere d'aquestes dues cases, *cal Conillera* i *cal Fusets*, hi ha la paret del cementiri. És el nom oficial, però els vilatans si solen referir més aviat com *el carrer de cal Conillera* o *el carrer de cal Fusets*. Per això transcrivim el nom en la pronúncia normativa; popularment *dues* [ðues] se sol dir *dugues* [ðuɣes].

Duran¹

«un fill de March Ghaya [...]: Jasinto Duran. Foren padrins: Mosages Duran, sabater, del regne de Fransa, y Margarida Ghaia», any 1602 (*Bapt.* 1574, 53).

El portador d'aquest nom de família és un personatge francès. En aquesta llengua, *Duran* es considera una variant, del sud del país, del cognom *Durand*, antic nom de pila DURANDUS, que representa un derivat de DURARE, participi present o adjectiu verbal, amb el sentit de 'sofert, resistent, obstinat'⁹⁶.

⁹⁶ Morlet (1991: s. v. *Durand*) i Astor (2002: s. v. *Durand, Durant, Durandy*).

Duran²

«Duran Bofill, Julio» (*Contribució*, 127^v).

Després de la Guerra Civil espanyola l'alcalde del moment, Ramon Ferrer, va subhastar la cooperativa, pretesament perquè havia estat una iniciativa d'esquerres. Julio Duran i Bofill la va comprar i en va ser propietari durant uns anys fins que la va tornar a vendre. El llinatge català *Duran* té el mateix origen que el francès i occità, és a dir, de radical germànic, llatinitzat en la forma DURANDUS per haver estat considerat com a nom de bons auguris (Moll 1982: 263).

Durruti, el carrer de

«Sebastià Mateu Salat, [...] fill del senyor Anton Mateu i de la senyora Cecília Salat, domiciliat al carrer Durrutti» (*Òbits 1934*, 86^r, 25); «Julián Espada Velasco, [...], c/ Durruti», any 1938 (Rubió 2011: 162).

És el nom que va rebre l'actual avinguda de Pau Casals durant els anys del conflicte armat de 1936-39.

Egidi

«Compra feta per l'abadessa de Vallbona d'unas casas y molí, tot en lo terme de l'Espluga Calba, a Sibil·la, filla del *quòndam* Egidio de l'Espluga Calba», any 1265 (*Índex vell*, 172^v).

Egidi és un nom propi d'home, avui transformat en *Gil* (DCVB). Tenim el cognom *Gil* documentat per primer cop a la vila el 1291; en aquest cas, també la referència és l'*Índex vell* del convent de Vallbona de les Monges: es tracta d'un Ramon d'en Gil, potser descendent d'aquest Egidi. No l'hem inclòs en les llistes ni classificacions de cognoms de la introducció i dels annexos d'aquest treball, perquè no el podem considerar com a tal.

Eimeric

«Victòria [...], filla [...] de Joseph Teixidor y Magdalena Teixidor y Aymarich», any 1790; «Joan, [...] fill [...] de Joan Segura, pagès, y de Theresa Segura y Aymarich [...]». Foren padrins: Joan Segura y Aymarich», any 1804 (*Bapt. 1773*, 98^r i 189^f).

La forma documentada és en tots dos casos: *Aymarich*.

Eixalà

[ajʃə'la]

Trobem aquest cognom al Vilosell ja el 1302, a l'Albi el 1369, a la Pobla de Cérvoles el 1375, a Ulldemolins el 1577 o a les Borges Blanques al segle XVII⁹⁷. Hem documentat bastants noms d'home: Anton (i Antonio), Benigne, Cristòfol, Domingo, Francisco, Isidro, Jesús, Joan, Josep (i Josep M.), Pau, Ramon i Sebastià; i també bastants de dona: Carme, Francisca, Maria, Maximina, Montserrat, Raimunda, Ramona, Rosa i Teresa. Actualment el porten dues persones com a primer cognom. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, apareix el de modista.

«Jaume Guiu, fadrí, pagès, fill [...] de Ramon Guiu, també pagès, y de Theresa Guiu y Aixalà [...], de Juneda», any 1777 (*Matr. 1699*, 278^f); «Antonio Aysalà», «Juan Aysalà, dels Omellons» (*Apeo*, 39^f i 183^f); «Cristóbal Aixalà Duch; pare: Josep», defuncions de l'any 1902 (*Spel. 40*: 4); «doña Carmen Aixalà Farré» (*Matr. 1912*, 18^f, 1); «José María Aixalà Gabarra» (*Naix. 1934*, 125^r, 19); «Balsells Aixajà, Concepción» (*Contribució*, 21^r); «Francisco Aixalà Duch», «Antonio Mateu Aixalà» (*Repartiment 1942*, 1^r i 10^f); «Sebastián Aixalà Gabarra», «Maria Aixalà Gabarra» (*Naix. 1945*, 5^r, 5, i 45^v, 10).

Es tracta d'un cognom que apareix amb múltiples grafies: *Aixajà*, *Aixalà*, *Aixallà*, *Aixelà*, *Axalà*, *Aysalà*, *Eixalà*, *Exalà*, *Exelà*. Moll (1982: 103) li atribueix un origen incert, però segurament germànic; en canvi, Coromines el considera de filiació àrab (OnCat IV, 42a36-b17). Turull segueix Coromines.

⁹⁷ Pere (2006: 136), Amigó i Pere (2001: 209 i 1997: 177), Pere (2013: 111) i Ripollès (1999).

Eixermada, l'

[lajʃər'maðə]

«finca: Aixermada, [...] partida: Tortes» (*Repartiment 1942*, 220^f).

Una *eixermada* és una artiga, una terra, erma o de bosc, en general en un lloc penjat o coster, al pendent d'una muntanya, que s'ha arrabassat per a ésser conreada. El nom comú ha passat a designar, en la nostra citació, un trosset de finca de la partida de les Tortes. Ara les eixermares han quedat totes ermes al terme de l'Espluga Calba.

Elies

«Theresa [...] Sesplugues, [...] filla [...] d'Antònia Sesplugues y Elies, cònjuges, pagesos», any 1774; «Foren padrins: [...] Francisca Sesplugues y Elias», any 1775 (*Bapt. 1773*, 6^v i 13^f); «Joseph Sesplugues y Elies», any 1783 (*Matr. 1699*, 303^v); «José Roca Elies, [...] de Fullea» (*Matr. 1939*, 92^r, 7); «Elies Romeu, Asunción, vecina Fullea» (*Amillar. 1945*, 96^v); «Defuncions: Raimunda Elies i Andreu», any 1978 (*J. Llorc 1993*: 50).

La grafia majoritària és *Elies*, malgrat que un cop hem enregistrat *Elias*.

Elna

«José Elna Taribó, [...] d'Albesa» (*Matr. 1950*, 2^r, 6).

El llinatge francès *Elna* és una variant dialectal de *Elne*, nom de la localitat d'origen, cantó de Perpinyà-est (els Pirineus Orientals), que procedeix del nom de dona *Helena* (Morlet 1991 i Astor 2002: 926).

Eloi

«Maria Vilar, donsenlla, filla [...] de Joseph Vilar y Feliciano Vilar y Aloy [...], d'Omells de na Gaya», any 1736 (*Matr. 1699*, 200^f).

L'única grafia documentada és *Aloy*.

Embustero del Marian, l'

[lɔmbus'tero l məri'an]

Era el renom d'una persona de cal Marian.

Encadernat, ca l'

['ka laŋkəðer'nat]

És una casa de l'avinguda de Pau Casals, davant de cal Coixet, tocant a cal Moix. Una inscripció a la façana ens indica que la construcció és de 1788. *L'era de i la cabana de l'Encadernat* són a la sortida del poble per la carretera de Vinaixa, a l'esquerra, abans de la Closa. Al camí que puja a la Bassa Vella, la costa del Xirillo, hi havia la *pallissa* del Manuel Roig, de *ca l'Encadernat*.

«Teresa Roig Miret (Encadernat)», any 1878 (Poca 2017: 20); «Maria Albagés, l'àvia de ca l'Encadernat» (*Spel.* 33: 15); «Roig Josep, àlies Encadernat» (*Contribució 1936*); «Manel Roig Duch, de ca l'Encadenat», anys 1936-39 (Roig 2014: 63); «Juan Roig (Encadernat)», «Manuel Roig (Encadernat)» (*Repartiment 1942*, 113^r i 117^r); «herederos Roig (Encadernat)», «Manuel Roig (Encadernat)» (*Amillar. 1945*, 95^v).

Encadernar és una grafia incorrecta per *encadarnar*, 'emmalaltir de cadarn', que existeix dialectalment (DCVB: s. v. *encadernar*).

Endal, ca l'

['ka laŋ'dal]

És una casa de l'avinguda de Pau Casals, al costat de la farmàcia, que havia estat el molí de la Vila. *La cabana de l'Endal*, a la partida de les Catalanes i propietat de Ramon Orteu, és amb coberta de volta de canó tapada amb teulada a dues aigües. Té 23,63 m² i fa 2,65 m. d'altura, 3,75 d'amplada i 6,30 de profunditat⁹⁸.

«Maria Roig Gaya (Andal)», any 1933; «Maria Boleda Balsells (64), pare: Eudalt [...], casa: Andal», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 31: 18 i 32: 6); «Amadeu Roig Gaya, de ca l'Andal; Andal Roig Gaya, de ca l'Andal; Ramon Roig Gaya, de ca l'Andal», any 1939 (Roig 2014: 38); «Col·legi Germanes Dominiques (1945) [...]: Filomena Roig Navés (Andal)» (Poca 2027, 246).

---

⁹⁸ Martín i Preixens (2005: 325) i BIEC: BI-38.

Tot i que existeix el llinatge *Andal* (Moll, 1982: 94), com que no l'hem documentat en cap ocasió, ens inclinem per la suposició que aquest nom de casa sigui una deformació del nom de pila *Eudalt*, que sí que hem localitzat en aquesta família.

Endalet, ca l'

Era un altre nom que rebia *ca l'Endal*.

Engràcia, ca l'

[*'ka laŋ'grasiə*]

Era una caseta petita del carrer de Fullea.

«Jaume Romeu Muntanyola, de ca l'Engràcia», any 1940 (Roig 2014: 39).

Enrogallat, ca l'

[*'ka lanroyə'lat*]

Era una caseta petita mig posada dins de cal Ros de la Raval. El Ros la va comprar i en va fer de dues una.

Ensenyança, l'

[*lanse'nansə*]

Era un local del carrer de Santa Maria on hi havia dues dones que feien vida com de monges i ensenyaven als infants. No eren les dominiques, que impartien classes al castell. Després ho van comprar els de ca l'Agna i encara hi van quedar dos mestres que hi feien classes.

Era, l', o el tros de l'Era

[*'lerə*]

Per als informants actuals, era una partideta situada a la sortida del poble en direcció als Omells, a mà dreta de la pista, entre el corral i l'hort de cal Ponç. De tota manera, les citacions que hem recollit també ubiquen finques anomenades *l'Era* a la partida dels Graus, a la Bassa i a les Forques. Deduïm, doncs, que les eres situades a la part nord-est del terme pròximes al nucli urbà s'anomenaven majoritàriament *l'Era*, tot i que en algun cas també se les designa *tros de l'Era*.

«tros de l'Era, [...] por mediodía con casas del pueblo, por poniente con el cura párroco, por norte con el camino de Omells.», «Era y clos, olivar; su situación: Era, [...] por poniente con el camino de Maldà», «casa; su situación: Era.» (*Apeo*, 21^r, 28^r i 34^v); «l'entitat que represento es va incautar dels bens [...] que

[...] passem a detallar: [...] 7^a l'Era» (*Comitè 1936*, 63^f); «finca: l'Era, [...] partida: Graus», «finca: l'Era, [...] partida: Basa», «finca: l'Era, [...] partida: Forques», «finca: l'Era, [...] partida: Torta», «finca: tros de l'Era, [...] partida: Tortas», (*Repartiment 1942*, 4^r, 12^r, 14^r, 28^r i 57^f); «Partida: [...] l'Era» (*Amillar. 1945*, 36^f).

Era, el tros de l'

[lo 'tros ðe 'lerə]

Com a *tros de l'Era* s'entén, sobretot, la zona sud-oest, pròxima al nucli urbà, és a dir, l'àrea de les partides del Redemú, la Costa del Mas i les Auberedes; tot i això, alguna d'aquestes també rep el nom de *l'Era*.

«tros de l'Era, [...] por oriente con camino de Vinaixa», «tros de l'Era, [...] por norte con el camino del Albi.», «sor de l'Era, [...] por norte con el camino de Redeum», «Olivar, [...] costé de l'Era, [...] por poniente con camino del Alvi» (*Apeo*, 10^f, 11^v, 91^r i 178^f); «finca: Era, [...] partida: tros de l'Era», «finca: l'Hera, [...] partida: Aubaredas», «finca: tros de l'Era, [...] partida: Costaumàs» (*Repartiment 1942*, 29^r, 64^r i 101^r); «Partida [...]: tros de l'Era» (*Amillar. 1945*, 9^r).

Tros de l'Era és la denominació més freqüent, però també està documentat com *el coster de l'Era*, *la sort de l'Era* o *l'Era*.

Era de Joan Balcells, el camí de l'

«Ítem en la partida de la Coma de Fullea, [...] a tremuntana ab lo camí qui va a l'Hera de Joan Balcell» (*Capbr. 1633*, 188^v).

Era de Manuel Roig, el camí de l'

«Ytem en la partida de la Coma de Fullea [...], a tremuntana ab lo camí qui va a l'Hera de Joseph Roig» (*Capbr. 1669*, 138^f); «lo camí que va a l'Era de Ramon Roig» (*Capbr. 1717*, 79^v); «lo camí qui va a l'Hera de Manuel Roig» (*Capbr. 1741*, 12^v); «lo camí que va a l'Hera de Manuel Roig, [...] a tremuntana ab lo camí de Fullea», «l'hera y corral de Manuel Roig, y a tremuntana ab lo camí de Fullea» (*Capbr. 1765*, 120^r i 138^v).

Hem optat per anomenar aquest camí per un dels tres membres de la família Roig (Josep, Ramon i Manuel), el més proper a nosaltres, perquè és el que ens surt en altres casos (*era de Manuel Roig* i *corral de Manuel Roig*) que ja no hem consignat com a entrades. El capbreu de 1765 situa aquesta era als Corralassos.

Era Negra, l'

[ˈlɛrə ˈnɛɣrə]

És on hi ha la Bassa Vella de cal Ponç.

«partida: l'Era Negra», «Partida o paraje: l'Era Negra» (*Repartiment 1942*, 327^r i full solt); «Partida: [...] l'Era Negra» (*Amillar. 1945*, 88^r).

Era Vella, l'

«Era Bella, [...] por mediodía con el camino de Fuleda», «Era Bella, [...] por poniente con el camino de Momblanch» (*Apeo*, 21^r i 94^v).

Erada

«Francisco Arada» (*Roser 1731*, 4^r).

Existeix el cognom *Erades*, que és el plural d'*erada*, derivat de *era* (DCVB).

Eray

«Jaime Roca Aray» (*Òbits 1912*, 53^r, 10); «José Roca Arull» (*Naix. 1913*, 78^r, 16); «Antonio Roca Arall» (*Òbits 1944*, 14^r, 2); «Arall Solé, Teresa» (*Contribució*, 13^r).

Hem consignat la grafia *Arull* dins la mateixa entrada, perquè suposem que es tracta d'un error del copista, ja que es refereix a membres de la mateixa família. El cognom *Arall* existeix a Barcelona i Tarragona (DCVB)⁹⁹. El geolocalitzador de noms de família francesos (geopatryme.com) ubica *Arai* en alguns departaments d'aquell país i *Aray* en cinc més del sud-oest. Fem l'entrada per *Eray*, perquè és un dels noms de

---

⁹⁹ Actualment *Arai* es troba en territori alemany (geogen.stoepel.net), malgrat que la coincidència formal de tots dos cognoms no implica necessàriament que hagin de tenir relació.

família occitans (amb *Eyriès*, *Eyriey* i *Eriey*) que representa el del sant abat *Yrieix* (AREDIUS), canceller del rei Teodeberd, rei d'Austràsia, que esdevingué deixeble de sant Nicet, bisbe de Trèves (a partir del 527) i fundà el monestir d'Attane, al voltant del qual s'estengué la localitat de Sent Iriès, a l'Alta Viena (Astor 2002: 1053).

Erenga

«Jaime Joan Gendre, fadrí, paigès, fill [...] dels honorables Joseph Gendre, també paigès, [...] d'Anglesolla, [...], y d'Elisabet Gendre y Erenga», any 1659 (*Matr. 1650*, 8^v-9^r, 25).

El nom de família més semblant que hem localitzat és *Aranega*, present als departaments francesos de l'Erau, l'Aude i el Gard (www.geopatryme.com). És un derivat del nom basc *Aran*, que designa 'una vall' (la vall d'Aran), i es refereix al seu domini i més tard a un habitant d'aquest indret (Morlet 1991: s. v. *Aran* i *Aranega*). No descartem una mala lectura del nom.

Eres, de les

[les 'eres]

Com hem vist en les entrades anteriors, tot al voltant del nucli urbà hi havia eres. Les afrontacions ens porten a ubicar la partida de *les Eres*, amb la designació en plural, en l'espai comprès entre el camí del Pla de la Bassa o antic camí de Montblanc i el dels Omells. De tota manera, en aquest cas la correspondència entre nom i espai designat no sembla del tot fixa; així, doncs, no descartem que alguna de les citacions faci referència a les zones que abans hem relacionat amb els topònims *l'Era* o bé *el tros de l'Era*.

«la partida de las Heras» (*Capbr. 1669*, 66^r); «la partida de las Eras» (*Capbr. 1692*, 37^r); «la partida de les Eres» (*Capbr. 1717*, 43^v); «a la partida de las Heras, [...] part ab lo camí de Monblanch, [...] a tremuntana ab l'aygüera de la Bassa» (*Capbr. 1741*, 22^f); «Ítem una hera, ab sa pleta y pallissa, y una casa [...] en la partida de les Heres, [...] a tremuntana [...] part ab lo camí del Pla de la Bassa» (*Capbr. 1765*, 138^v); «tros de les Eres» (*Apeo*, 131^r) «finca: les Eres, partida: Coma de Fulledda», «partida: Eras» (*Repartiment 1942*, 70^f i 133^f); «mediodía, camino Omells; [...] partida [...]: Eres» (*Amillar. 1945*, 40^f).

És un nom de partida que retrobem arreu. N'hem anotat alguns exemples: al Soleràs, a Juneda, a Ulldemolins, a l'Albi, a la Pobla de Cérvoles, al Vilosell o a Fullea¹⁰⁰. En una citació se'n diu o *el tros de les Eres*.

Eres, el camí de les

«lo camí que puja a les Heres, a mitgdia ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1765*, 107^v); «solà de las Forcas, [...] por mediodía con el camino de las Eras» (*Apeo*, 25^r).

El camí de les Eres no designa el mateix espai que l'anterior nom de *les Eres*. Les dues citacions que hem recollit són bastant properes a l'època actual; en conseqüència, ens refiarem del record dels nostres informants, segons el qual la zona on hi havia més eres era al solà de la Bassa Vella de cal Ponç. De fet, devia ser el lloc d'on van desaparèixer més tard. Aquesta ubicació sí que coincideix, més o menys, amb el Solà de les Forques i el camí d'Arbeca que trobem a les afrontacions. El capbreu del 1765 el situa a la l'oest de la partida del Molí de l'Oli.

Eres del Tossal Gros, el camí de les

«partida del Tossal Gros, [...] a tremuntana ab lo camí qui va a las heras de dita partida» (*Capbr. 1741*, 125^v).

A l'esquerra de la granja del Moliner hi ha un caminet que anava al Tossal Gros.

Erico

V. **Miquel de l'E., cal.*

Erico, ca l'

[*'ka la'riko*]

És una casa de la Raval, al número 35. La façana, amb una inscripció que indica que l'edifici és de 1790, conté, a més, un escut, un martell i una altra eina en forma d'escaire o de ferradura, i dos cavalls, que fan referència a la professió dels primers estadants. És possible que aquest retaule provingui d'una construcció ubicada al nucli

---

¹⁰⁰ Martín i Preixens (2005: 408), Cornudella (2012: 52), Pere i Amigó (1997: 181 i 2001: 211), Pere (2006: 139 i 2013: 114) i Arbós (2003: 73).

originari (BIEC: BI-06). Al *Libro de apeo* només consta una finca com a possessió d'aquest propietari; ni tan sols hi apareix una casa.

«Cristóbal Farré, *alias* del Arico» (*Apeo*, 228^r/170^r); «Ignasi Ribera Farré (Arico)», any 1915 (*Spel. 31*: 19); «Relació de morts durant la guerra: [...] Josep Ribera Sardà, de ca l'Arico», anys 1936-39 (Roig 2014: 32); «Dolores Farré Ribera (Arico)» (Poca 2017: 201).

Erill¹

V. **Magraners de n'E., los.*

Erill²

«Anton d'Eril, recibidor de l'ordre de S. Juan de Jerusalem» (*Lluisme 1808*, full solt).

Els Erill eren un llinatge feudal establert al castell d'Erill (Erillcastell, Alta Ribagorça), d'on prengueren el nom. Juntament amb els Cartellà, els Ardena-Sabastida, els Rocabruna i els Montoliu, mantingueren la baronia de l'Albi com a descendents d'Hug de Cardona i de Perellós.

Ermengol

«Barthomeu Armengol» (*Fog. 1497*: 292); «Guillermi Armengoll», «Guillem Armenguol» (*Capbr. 1510*, 7^v i 59^r); «Guillerm Armengol» (*Capbr. 1574*, 47^r) «un fill [...] de Joan Nuri-orriols y Armengou, serrador», any 1778 (*Bapt. 1773*, 30^v).

Les grafies documentades són *Armengol*, *Armengoll*, *Armengou* i *Armenguol*.

Ermità, ca l'

[^hka lar^hmi'ta]

Durant molts anys a Sant Bonifaci hi hagué una família d'ermitans. Quan van deixar l'ermita, es van establir a l'Espluga Calba (Amat 1990: 231). *Ca l'Ermità* és a la plaça de l'Església, al racó de l'Abadia. On hi havia *el corral de l'Ermità* ara hi ha el

xalet del Cabeça. *L'era de Ermità* és a la carretera de Maldà, abans d'arribar a la creu Grossa, a mà esquerra, damunt de la granja del Marian.

«viuda Mateu, *alias* Armitaña, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 50^f/36^f); «Francesc Mateu Romeu, [...] Ermità», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Ramon Mateu Balcells, de ca l'Ermità», anys 1936-39 (Roig 2014: 62); «Antoni Mateu Fabregat (Ermità)», any 1939 (Rubió 2011: 240); «Montserrat Mateu Fabregat (Ermità)» (*Pocablog*).

Ermita de Sant Miquel, la plaça de l'

Modernament s'ha posat aquest nom a la placeta on abans hi havia hagut la capella de Sant Miquel. Damunt d'aquesta plaça, a l'avinguda de Pau Casals, s'hi ha instal·lat, amb una finalitat decorativa, l'antiga bàscula municipal. En desús des dels anys 60, és testimoni de l'època en què la cooperativa agrícola local es trobava a les dependències de l'actual ajuntament i en què el mitjà de transport eren els animals i els carros (BIEC: BI-11).

V. **Sant Miquel, la capella de*.

Esbarzera, l'

[lasβər'zerə]

Era el renom d'una persona de la vila.

Escabrers

V. **Cabrer, el pla*.

Escabrers, los

[los askə'βres]

És al fondo dels Omells, recte a la serra Mitjana amunt; a continuació hi ha la Vilabertró. En aquesta partida, tocant a les Catalanes, hi havia un forn de calç que era de cal Xaparro. Tot i pertànyer a Senan, és una partida conreada bàsicament per veïns de l'Espluga Calba (Vallverdú 1995: 36). La partida deu abastar tots dos termes, perquè l'extrem es considera que pertany al nostre.

«la partida dels Scabrés» (*Capbr.* 1669, 97^v); «partida dels Escabrers» (*Capbr.* 1741, 137^f); «la partida dels Escabrers» (*Capbr.* 1765, 169^v); «Ascabrés, [...] por mediodía con el camino de Momblanc» (*Apeo*, 66^f); «partida: Escabrés» (*Repartiment* 1942, 2^r).

La citació del capbreu de 1669 presenta una grafia de transició (*Scabrers*) entre dos dels noms que ha rebut aquesta partida —hem suposat que *la Coma dels Cabrers* (1510-1633) fa referència al mateix terreny—: *los Cabrers* (1510-1669) i *los Escabrers*, que és com s’anomena avui dia. La síl·laba inicial no procedeix de l’adjectiu llatí IPSE, per aglutinació de l’article mallorquí *es, sa*, pròpia de mots usats sobretot en plural. No es tracta d’una fossilització de l’article salat, sinó d’una duplicació de l’article determinat plural masculí. És freqüent l’adhesió d’una partícula (un article, una part d’un article, una preposició...) a determinats mots. Hem trobat altres exemples de fragmentació parcial de l’article en termes municipals propers: *los Quartals* > *los Cortals* > *lo Scortals* > *los Escortals*, a Fullea (Arbós 2004: 220), o bé *els Clopers* > *els Esclopers*, a Vallclara (Pere 2017: 73 i 103).

Escabrers, el camí dels

[lo kə'mi ðels askə'βres]

És el del carrer de Senan, que segueix recte fins als Escabrers i acaba al terme de Fullea. A Senan també trobem *el camí dels Escabrers* (Vallverdú 1995: 28). Antigament un camí unia el del Pla de la Bassa amb el fondo dels Escabrers.

«lo camí qui va als Escabrers» (*Capbr. 1741, 137^r*); «lo camí dels Escabrers» (*Capbr. 1765, 199^r*); «camino dels Escabrés» (*Repartiment 1942, 86^v*); «sort dels Horts; [...] mediodía, camino Escabrés» (*Amillar. 1945, 26^v*).

Escabrers, el fondo dels

El *Nomenclàtor Oficial de Toponímia de Catalunya* cataloga el fondo dels Escabrers com a curs fluvial. Va paral·lel al camí dels Escabrers, després de les Tortes i fins al terme de Senan, on continua amb el nom de *fondo de Vilabertró*.

Escabrers, el racó dels

[lo rə'ko ðels askə'βres]

És *el racó de la Font d'en Pic*.

Escabrers del Pasqualet, los

«José Sesplugues (Chaparro), [...] finca: Escabrés Pasqualet, [...] partida: Escabrés.» (*Repartiment 1942, 275^r*);

Escacs, la plaça dels

[lə plasə ðels as'kaks]

És el nom popular que rep *la plaça de la Mare Candelaria Boleda*, entre el carrer de Santa Maria núm. 32 i la carretera de Vinaixa núm. 8. És un terrat practicable sobre la construcció que aprofita el desnivell topogràfic existent entre tots dos carrers, accessible des del carrer de Santa Maria i fruit de l'eixamplament d'aquest.

Escaler

«José Ramon Escalé y Mateu» (*Naix.* 1878, 84^f); «Escalé y Mateu, Antònia [...] Escalé y Mateu, Cecília»; «Escalé y Mateu, José», any 1883 (*Bapt.* 1881, 12^f i 31^f); «Juan Escalé Esqué» (*Matr.* 1919, 15^f); «María Escalé Mateu», «Pons Escalé, Asunción, vecina Barcelona» (*Amillar.* 1945, 1^r i 95^v); «Defuncions: Carme Escalé i Mateu [...], Ramona Sesplugues i Escalé [...], Concepció Sesplugues i Escalé», anys 1980 i 1985 (*J. Llorc* 1993: 51).

Apareixen alguns noms d'home amb aquest cognom: Antoni, Jaume, Joan i Josep; i alguns més de dona: Antònia (i M. Antònia), Carme, Cecília, Raimunda i Ramona. La grafia documentada és sistemàticament *Escale*, amb accent o sense.

escaletes, les

[les aska'letes]

Van del pati del Castell al carrer Major, a l'alçada de cal Prior.

Escarrer

V. *Esquerrer.

Escofet

«Ramona Escofet Bimet, [...] hija legítima de don Enrique Escofet Valentí, natural de Sant Andreu de la Barca» (*Naix.* 1901, 37^f, 12); «José Escofet Rofes, [...] de Dosaigües, vecino de Tarragona» (*Matr.* 1919, 71^f, 7).

Hem documentat tres prenomes: Enric, Josep i Ramona.

Escolà

«Paula Serret y Escolà» (*Òbits 1875*, 46^r, 40); «Ignasio Esteve y Escolà» (*Matr. 1875*, 16^r); «Matilde Boleda y Escolà» (*Òbits 1878*, 91^r).

escoles, les

[les as'kòles]

El general Madoz escriu que, cap a l'any 1847, a l'Espluga Calba entre 20 i 25 nens i nenes anaven a l'escola de lletres primàries. En la dècada dels anys 30 el castell s'adaptà per a escola i per això hi fou construïda una ampliació amb totxo. A partir del 1963 les mares dominiques abandonaren el poble i, per tant, l'ensenyament escolar al castell. Actualment l'edifici que acull el Centre d'Educació Infantil i Primària es troba al fondo, entrant a la Raval, al costat del Sindicat. Consta d'una sola planta amb dos patis, l'un de terra en el qual hi ha jocs de pati, un sorral i arbres al voltant, i l'altre de ciment per a practicar diferents esports. S'anomena Porcel de Cervera, en record del primer alcalde de la població.

«Espluga Calva: [...] tiene [...] escuela de primeras letras, dotada con 720 rs. a la cual concurren de 20 a 25 niños» (Madoz 1845: 579).

Escoter i ca l'Escoter

['ka lasko'te]

Hem documentat un parell de noms d'home amb aquest cognom: Josep i Ramon; i també tres de dona: Antònia (o Antonieta), Dolores, Josepa i Teresa. Dolores Escoter i Elías Ortiz van ser els últims que van prestar el servei telefònic de règim familiar. Posteriorment la CTNE va instal·lar al poble una cabina telefònica pública, al número 10 del carrer de Santa Maria. *Ca l'Escoter* és una casa del carrer de Santa Maria, al costat de *cal Feliu*, que ara pertany a un dels fills de *cal Feliu*.

«Josep Gaya Sanfeliu, 1848 (Tenalla), casat amb Josepa Escoté Civit, natural d'Ollers [...] Anton Gaya Escoté, 1876-1955», «Col·legi Germanes Dominiques (anys 40) [...]: Antonieta Escoté (Escoter)» (Poca 2017: 23 i 197); «Francisco Gaya Escoté, natural de Tarragona» (*Òbits 1880*, 115^r, 30); «Ramón Escoté Duch» (*Naix. 1895*, 238^r); «Rosa Gaya Escoté» (*Òbits 1898*, 73^r, 13); «José Gaya Escoté, [...] labrador» (*Naix. 1921*, 79^v, 9); «José Escoté Duch», «Antonio Gaya Escoté» (*Amillar. 1945*, 1^r i 1^v).

El llinatge prové del nom d'ofici de qui fabricava *escot*, un tipus de tela. La grafia documentada és sistemàticament *Escote*, amb accent o sense.

Escrivà

«Anton [...], fill [...] de Joseph Ascrivà, pagès, y de Rosa Escrivà y Font», any 1820; «Vicens Escrivà y Font», any 1823 (*Bapt. 1773*, 281^v i 301^v); «Manuel Escrivà» (*Apeo*, 39^f); «José Escrivà Sesplugues» (*Repartiment 1942*, 94^f); «herederos Escrivà (Seana)» (*Amillar. 1945*, 98^v); «Luis Escrivà Balcells» (*Naix. 1945*, 12^v, 8).

Apareixen alguns noms d'home amb aquest cognom: Anton, Francesc, Josep, Lluís, Manuel, Roc i Vicenç; i tres més de dona: Antònia, M. Dolors, Francisca, Maria i Pilar. Les grafies anotades són: *Ascrivà*, *Escribà* i *Escrivà*.

Escuder

«Josepha [...], filla lilegítima del quòndam Joan Deu, [...], y de Maria Escudé», any 1750 (*Matr. 1699*, 211^v).

Esforçat

«de l'Espluga Calba, baronia de Vallbona. Dos àpoques de [...] y Pere Esforçat, a favor del Reial Monestir de Vallbona», any 1350 (*Índex vell*, 95^f); «Pere Esforçat, mercatoribus Ilerde» (*Perg. 1352*).

El nom de família *Esforçat* no apareix al DCVB ni a Moll (1982).

Església

V. **Davall l'E.*, *el carrer*.

església, l'

[li'kleziə] o [li'ggleziə] o [laz'gleziə]

L'edifici actual, al mateix lloc on hi havia hagut l'anterior i consagrat a la Concepció de la Mare de Déu, es construí durant la centúria de 1500, a causa, principalment, de l'important augment demogràfic: la vila tenia 241 habitants el 1718 i

736 el 1787. El 1574 es posà en marxa el registre parroquial, custodiat a l'arxiu, que va sobreviure a les guerres del segle XIX. Al final del segle XV consta que la parròquia era de col·lació de l'arquebisbe i que tenia com a sufragània l'església de Santa Maria de Fullella. La citació del 1724 enumera els altars que contenia aleshores l'edificació: l'altar major, el del Roser, el del sant Crist, el de sant Francesc i el de sant Cristòfol; la del 1748, les capelles: del Sant Crist, de la Mare de Déu i de Sant Cristòfol. La cerimònia d'enterrament de l'Anna M. Roig, de cal Sec, va ser la primera que se celebrà a l'església actual, el 1784.

«ecclesiam de Spelunca Calva», any 1154 (Blanch 1985: 91); «ecclesiam dicti loci» (*Capbr. 1510*, 4^v); «en la sglésia de la Spluga Cal.» (*Òbits 1574*, 17^v); «al costat de la sglésia, [...] a tramuntana ab lo carrer que va a la Sglésia» (*Capbr. 1574*, 87^v); «l'altar de Nostra Senyora de Montserrat en la Montanya y [...] l'altar de Sant Christòfol, de la parrochial de dita vila de la Spluga Calba» (*Test. 1621*, 9); «he celebrat 10 misses [...]: 2 en lo altar del Roser, 2 en lo del *sant* Christo, 2 en lo de *sant* Francesch y 2 en lo de *sant* Christòfol, d'esta iglésia, y 2 en la capella de *Sant* Miquel [...]; y, después, altres 2 en l'altar major», any 1724; «se li celebraren dos misses en la capella del *sant* Xpto, una en la de *Nostra* Sra. y altra en *Sant* Christòfol», any 1748 (*Òbits 1699*, 16^v i 39^v); «l'il·lustríssim senyor archebisbe de Tarragona trasdit, en la visita que féu en esta iglésia» (*Translació 1778*); «Espluga Calva: [...] la iglesia parroquial (Nuestra Señora de la Concepción)» (Madoz 1845: 579); «Espluga Calva: [...] l'església és dedicada a la Verge y celebra la festa lo primer diumenge de setembre» (Rocafort 1915: 332).

L'articulació habitual del grup /gl/ en posició intervocàlica és amb allargament i ensordiment de l'oclusiva: [i'k:leziə] (Satorra 2008: 244). En algun parlant es pot sentir també la pronúncia estàndard: [əs'ɣleziə]. La forma documentada *iglésia* no té per què ser un mer castellanisme, ja que té antecedents antics: (DECat III, 16b-b)

Església, el camí de l'

«davant lo portal de Sancta Maria, [...] a sol ponent ab lo camí que's va de la Sglésia al Portal» (*Capbr. 1574*, 26^l); «prop la Plassa, [...] a migjorn ab lo camí

va a la Iglésia», «al carrer que va a la Iglésia, [...] a migjorn ab lo camí va a la Iglésia» (*Capbr. 1607, 394^v i 457^r*).

La segona citació del capbreu de 1607 sembla indicar que el *carrer* i el *camí* de l'Església eren vies diferents. De tota manera, el més probable és que l'un fos continuació de l'altre, és a dir, que el *carrer* conduís pròpiament a l'església i la part final, el *camí*, conduís cap als afores del nucli urbà.

Església, el carrer (o carreró) de l', o el carrer de la Plaça a l'Església

«vico quo ascendit ad ecclesiam», «in vico quo une a l'Església in Platea diste ville» (*Capbr. 1510, 7^r i 8^v*); «lo carrer q. va a la Sglésia», «lo carrer que·s va de la Plaça a la Sglésia» (*Capbr. 1574, 31^r i 75^v*); «lo carrer qui puge a la Iglésia» (*Capbr. 1633, 40^v*); «la Plassa, [...] a tremuntana ab lo carrer qui va de la Plassa a la Iglésia», «a sol ixent ab lo carreró qui puja a la Iglésia, a mitdia ab la plassa de la Iglésia» (*Capbr. 1669, 27^r i 150^v*); «lo carrer que va de la Plassa a la Iglésia» (*Capbr. 1692, 12^v*); «lo carrer que va a la Iglésia» (*Capbr. 1717, 9^r*); «en lo carrer que va a la Iglésia», «en la plassa de devant la Iglésia, [...] a sol ixent ab lo carrer que puja a la Iglésia, a mitgdia ab la plassa predita» (*Capbr. 1765, 106^r i 124^v*).

Seguint les afrontacions, situem aquest carrer a l'est; al sud hi ha d'haver la plaça de l'Església. Així, doncs, es deu referir a la part de l'actual carrer de Santa Maria que baixa de la plaça fins a la plaça del Pou o bé a algun tram de carrer situat, més o menys, en aquell lloc, si suposem un traçat que no sigui idèntic a l'actual de la xarxa viària del nucli urbà. *El carrer de l'Església* i *el carrer de la Plaça de l'Església* semblen el mateix.

Església, la plaça de l', o el pati de l'Església [lə 'plasə ðe li'kleziə]

És la plaça que hi ha davant de l'església. Abans de l'ampliació de l'edifici de la parròquia, la fesomia de l'església i el seu entorn era una mica diferent, perquè es van haver d'enderrocar cases per a dur a terme les obres.

«la plaça de la Sglésia» (*Capbr. 1574, 31^r*); «la plassa de la Sglésia» (*Capbr. 1607, 238^r*); «la plassa de la Iglésia» (*Capbr. 1633, 75^r*); «en la plassa Major o

pati de la Iglésia, [...] a mitgdia ab la plassa de la Iglésia, a ponent ab lo carreró qui puje a la Iglésia» (*Capbr. 1669*, 151^r); «la plassa de la Iglésia» (*Capbr. 1692*, 19^r); «a la plaça Major, [...] a tremuntana ab la plaça de dita Iglésia» (*Capbr. 1717*, 117^v); «en la plassa de devant la Iglésia, [...] a sol ixent ab lo carrer que puja a la Iglésia, a mitgdia ab la plassa predita», «en la plassa o pati de la Iglésia, [...] a tremuntana ab lo carrer que va a la Iglésia» (*Capbr. 1765*, 124^v i 147^r).

Així com el genèric *pati* és plenament vigent quan parlem del *pati del Castell*, en aquest cas s'ha perdut totalment i hom parla de la *plaça de l'Església*.

Església, el pla de l'

«a ponent ab la iglésia, a tremuntana ab lo pla de la Iglésia» (*Capbr. 1669*, 149^v).

Església, la sagristia de l'

«en la plaça Major, [...] a mitgdia ab lo fossà, a ponent ab la segrestia, a tremuntana ab la plaça de la Iglésia» (*Capbr. 1692*, 81^r); «la sacristia de la Iglésia» (*Capbr. 1717*, 117^v); «la segrestia de la iglésia parroquial» (*Capbr. 1765*, 55^v).

Espacs

«Agustín Espachs Porté, [...] de Lérida» (*Matr. 1950*, 27^r, 7).

Espachs sembla la variant aglutinada de l'article i el substantiu: *es pacs* o *els pacs*, i el cognom ve del topònim *Pacs*, del Penedès, que representa el plural *pagos* del llatí *pagus*, 'masia' (Moll 1982: 149).

Espada

«Julià Esprada Velasco, natural de Valenci3n (C3rdoba)» (*3bbits 1934*, 88^r, 27); «Juli3n Espada Velasco. Natural de Valenzuela (C3rdova). C/ Durruti, 18.

Pagès. Casat. Mort el [...] 1938 a causa d'una gastroenteritis» (Rubió 2011: 162).

Portava aquest cognom un refugiat de la Guerra Civil espanyola mort a l'Espluga Calba. La primera citació conté alguns errors.

Espanyol

«Raymunda Gaya y Español, [...] filla de [...] Tecla Español, de Solivella», any 1844; «Antònia Gaya y Español», any 1848 (*Bapt. 1824*, 298 i 347); «Miguel Gaya y Español» (*Òbits 1880*, 91^r, 6); «José Gaya Español» (*Òbits 1903*, 135^r, 30).

Tots els Espanyol són de la mateixa família, procedent de Solivella. La grafia enregistrada és sempre *Español*.

Espardenyer, ca l'

[ˈka lasˈpərdɛˈɲe]

És una casa del carrer Major, davant de cal Feliuet i de cal Pastor.

«Ramonet Miró Roca (Espardenyer) i Cinta Orteu Roig (Feliuet), casats el [...] 1923», «Teresina Solé Miró (Espardenyer)» (Poca 2017: 77 i 198); «Pere Aspardenyé» (*Contribució 1936*).

El nom es refereix a l'ofici que confeccionava un calçat en el qual intervenia el cànem cultivat a les terres de regadiu i treballat a la roda. Els corders utilitzaven una roda de fusta, acanalada, que servia per a tòrcer el fil. La dedicació d'alguna gent a fer cadires amb la bova que creixia a la bassa encara és del record dels nostres informants.

Espasa i ca l'Espasa

[ˈka lasˈpazə]

Troblem aquest cognom, amb la forma *Spassa*, el 1497 a Arbeca i el 1553 al Vilosell (*Fog. 1497 i 1553*). Apareixen força noms d'home: Anton (i Antoni, Ton i Toni), Antoni Jacinto, Blasi, Bonaventura, Eloi, Francesc, Francesc Joan, Ignasi, Isidro, Jaume, Joan, Joan Baptista, Joan Pau, Josep, Lleial —Jaume Espasa i Torres es deia així inicialment, però li aplicaren un expedient de rectificació de nom—, Mateu, Pau Joan, Pere, Pere Joan, Ramon, Roc i Salvador; i també bastants de dona: Caterina, Caterina

Úrsula, Dolores, Elena, Esperança, Esteva, Francesca, Isabel, Isabel Joana, Isabet Esperança, Joana (i M. Joana), M. Lluïsa, M. Magdalena, Maria, Marianna, Mateu, Mercè, M. Montserrat, Rosa, Serafina, Teresa i Victòria. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, hem documentat el de moliner. Jaume Espasa i Palau, de ca la Molinera, va ser alcalde.

Ca l'Espasa és la primera casa del carrer de Senan, pujant a mà esquerra, tocant a cal Coixet. A la façana hi ha una escultura del segle XVI d'origen indeterminat. La *cabana de l'Espasa*, a la partida de les Vallades, és de volta tapada. Fa 5,48 d'amplada i la façana en fa 2,88 d'altura¹⁰¹.

«Joan Pastor: el, sa muller, sa mare, na Espasa» (*Compl. 1550*, 10^v); «Maria Joana Espasa», any 1578 (*Bapt. 1574*, 10); «Antoni Espasa», any 1588 (*Matr. 1580*, 3^r); «Pau Joan Espassa» (*Roser 1600*, 33^v); «Joan Pau Spasa» (*Capbr. 1607*, 255^f); «un fill den Mateu Spassa, pagès [...]: Francesch Joan», any 1629; «Isabel Joana Espasa [...]. Foren padrins: [...] Victòria Spassa», any 1636 (*Bapt. 1624*, 8^v i 34^f); «Úrsula Spassa, muller de Matheu Spassa major, pagès», any 1644 (*Òbits 1636*, 7^v); «Joseph Spassa, fadrí, pagès, fill est del quòndam Pau Joan Spassa, pagès», any 1644 (*Matr. 1636*, 7^f); «una filla d'Anton Espasa y de Maria Espasa y Fonts, moliners del molí d'esta vila, fills, emperò, de l'Espluga de Francolí [...]: Maria», any 1812 (*Bapt. 1773*, 232^f); «Juan Aspasa» (*Apeo*, 34^v); «Ramon Espasa Torres» (*Repartiment 1942*, 4^f); «Ignacio Espasa R. [...] Buenaventura Espasa R.», «Roque Espasa R.» (*Amillar. 1945*, 40^f i 91^f); «Montserrat Balcells Espasa», «Pilar Balcells Espasa» (*Naix. 1945*, 83^v, 9, i 92^f, 8); «Mercè "Espasa"» (*Spel. 23*: 16).

Les grafies anotades són: *Aspasa, Espasa, Espassa, Spasa* i *Spassa*.

Espilars

V. **Coma dels E., la; Pla dels E., lo.*

Espilars, los

[loz aspi'las]

Es troba pujant per la carretera de Maldà i agafant un camí molt tancat, a l'esquerra, que va cap a les pedreres. Al capbreu de 1765 es considera que els Espilars i la Vallada són la mateixa partida, perquè toquen. De tota manera, els Espilars queda a

¹⁰¹ BIEC: BI-07 i Martín i Preixens (2005: 323).

l'esquerra del camí dels Espilars i la Vallada a la dreta. El 1992 es va crear una associació juvenil amb aquest nom.

«a la partida dita dels Espilars [...] a migjorn ab lo camí que's va a Vilanova» (*Capbr. 1574*, 26^f); «als Spilars» (*Capbr. 1607*, 451^f); «1631, setembre, 28. Arbeca. Original Creació de censal feta y primada per Jacinto Teixidor, pagès, del poble de l'Espluga Calba [...], de tota aquella pessa de terra [...] en la partida dita dels Spilars» (AMVM: 11.2/11); «la partida dels Spilars» (*Capbr. 1633*, 68^v); «la partida dels Espilars», «la partida dels Spilars» (*Capbr. 1669*, 57^v i 98^v); «la partida dels Espilars», «a la partida dels Espilás» (*Capbr. 1692*, 15^v i 29^f); «la partida dels Espilars» (*Capbr. 1717*, 68^v); «partida dels Espilars» (*Capbr. 1741*, 77^f); «en la partida dels Espilars, [...] a tremuntana ab lo terme de Maldà» (*Capbr. 1765*, 123^v); «Aspilàs» (*Apeo*, 41^f); «finca: Pilàs [...] partida: Aspilàs» (*Repartiment 1942*, 37^f).

Fins al 1574 encara trobem el nom originari de la partida: *los Pilars*. A partir d'aleshores la grafia de transició *los Spilars* ens va conduint cap a l'aglutinació definitiva actual de l'article determinat plural masculí duplicat: *los Espilars*. A Sant Martí de Maldà també trobem una partida anomenada *los Espilans*.

Espilars [i Vallades], el camí dels [lo kə'mi ðelz aspi'las i βa'laðes]

El mateix camí també condueix a les Vallades i al Pla d'en Vidal.

«lo camí qui va als Espilars» (*Capbr. 1741*, 139^v); «en la partida de la Creu Grossa, [...] a tremuntana ab lo camí que va als Espilars» (*Capbr. 1765*, 117^v); «camino dels Aspilàs» (*Repartiment 1942*, 16^f); «camino Aspilàs» (*Amillar. 1945*, 54^v).

Espilars, les cogulles dels [les ku'ɣuʎes ðelz aspi'las]

Són un aflorament calcari singular, format per quatre cavitats naturals sobre la plataforma de pedra, que hom aprofitava per a abeurar el bestiar i, eventualment, per a la caça, gràcies al reclam de l'aigua en els animals. Aquesta clapa de bosc lenticular, orientada en direcció nord-sud, està delimitada per dos camins d'accés als camps de conreu que l'envolten. A la part nord-occidental del banc de roca sorrenca apareixen les diverses cogulles que donen nom al lloc. El procés erosiu dels nivells de marges i

argiles de sota la cinglera rocosa ha configurat un conjunt de balmes per tot l'entorn, que han estat tancades per murs de pedra seca i aprofitades com a cabanes agrícoles. Les més grosses són les del costat sud¹⁰². Encara que hi hagi altres cogulles disseminades pel terme, aquestes són les més grosses. És per això que han donat nom a la partida de les *Cogulles*.

Espilars, la pedrera dels, o la pedrera del Rubio [lə pe'ðrerə ðelz aspi'las] o

[lə pe'ðrerə l 'ruβio]

És la pedrera del Sastre, una de les més antigues. Està situada al tomb de l'Ermità, damunt de les granges del Marian, a l'esquerra del camí dels Espilars. Més endavant n'hi ha una altra. També rep el nom de l'empresari que l'explotava, *la pedrera del Rubio*.

Es té notícia, ja des de l'època medieval, de l'existència de pedreres en diversos pobles de la comarca. Les més antigues eren a Granyena de les Garrigues i Vinaixa; més endavant, Fullella, l'Espluga Calba, els Omellons i les Borges Blanques esdevenen centres d'explotació de certa importància, un poc eclipsada, potser, per l'apogeu que l'activitat pedrera va assolir als pobles veïns de la Floresta i Vinaixa a partir del darrer terç del segle XIX fins arribada la dècada dels cinquanta, en què aquesta activitat artesana comença a exhaurir-se acceleradament i dona pas a un procés industrial totalment mecanitzat (Martín i Preixens 2005: 146).

Espilars, el pla dels

[lo 'pla ðelz aspi'las]

És el mateix que el pla del Cabrer, al començament. Toca a les Forques i està situat al sud de la partida dels Espilars.

«en la partida dita dels Espilars, [...] a migjorn ab lo pla dels Espilars» (*Capbr. 1574, 37^r*); «en la partida dels Spilars, [...] a migjorn ab lo pla» (*Capbr. 1607, 307^v*); «a mitgdia ab lo pla dels Espilars, a ponent ab lo terme dels Homellons» (*Capbr. 1741, 77^r*); «a mitgdia lo pla dels Espilars y a tremuntana ab lo terme de Maldà», «en la partida dels Espilars, [...] a mitgdia ab lo pla» (*Capbr. 1765, 91^v i 109^r*).

---

¹⁰² BIEC: BI-95 i Esquerda, Gallart i Manresa (2015: 344-345).

Espilars del Guerxet, els

«finca: Aspilàs del «Guerxet», [...] partida: Aspilàs» (*Repartiment 1942*, 348^r).

Espilars de Més Avall, los

«finca: Aspilàs Més Avall, [...] partida: Aspilàs» (*Repartiment 1942*, 94^r).

Espina

«Isidro Sanfeliu Espina, [...] hijo [...] del declarante y doña Francisca Espina, [...] de Ciutadilla» (*Naix. 1907*, 24^r, 6); «Isidro, [...], hijo [...] de [...] Antonio Sanfeliu Gasió, de Nalech, y Francisca Espina Pollina, de Ciutadilla», any 1908 (*Bapt. 1892*, 381).

Espinac i Espinac, ca l'

«Cristóbal Miret, *alias* Aspinach, [...] rabal de Jesús» (*Apeo*, 46^r); «*don* Isidro Monseñy Espinach» (*Matr. 1908*, 5^r, 6).

L'Espinac només consta que tenia a l'Espluga Calba una casa a la raval de Jesús, però cap finca. *Espinac* és un cognom existent en unes quantes localitats de parla catalana, però només documentat en una ocasió a la nostra vila; en canvi, consta com a renom, per exemple, a Vila-seca (Amigó 2005: 122).

Espinosa

«Anton Torrents, fadrí, pagès, [...] fill [...] de Raymunda Espinosa [...], de Bellpuig», any 1812 (*Matr. 1791*, 40^v).

Espluga, la vall de l'

«cum valle dicti loci de Spellunca» (*Perg. 1403*).

La *vall*, amb gènere femení i el sentit de ‘extensió de terreny relativament plana entre muntanyes’ ve de la forma del genitiu VALLIS. Partint del mot masculí *vall* també es pot arribar a aquesta especialització del corresponent femení: un *vall* és com una petita vall allargassada (Terrado 2010: 455). Dins d’un sentit general coincident amb l’etimològic, les valls garriguenques són sinònimes de *fondos* o *fondalades*, els quals són allargassats, poc amples i generalment ocupats per un curs fluvial (Domingo 1997: 218). Com que eventualment poden dur aigua, també participen del significat de *riu*. De vegades poden intercanviar el genèric: la *vall de Vinaixa*, per exemple, també s’anomena *fondo Major*.

Espluga Calba, l’

[las'pluɣə 'kalβə]

Vila i municipi de l’extrem de llevant de les Garrigues, al límit amb l’Urgell, que es troba a la zona en què conflueixen les rieres o valls més orientals de la comarca: de Cortals, de Matallonga i de les Hortes, procedents del sud-est (Turull 2007: 89). V. notícia del terme i de la vila a la introducció.

«Espluga Calba, 1050-1100», «Spellunca Calva, 1154» (CR II: 73, XXI: 50 i XXIV: 83); «illa Spelunca Calva, 1148», «Espulga Calva, 1149» (Font i Rius 1969: 67 i 71); «dono vobis per alode illa Spelunca Calva ut habeatis et populetis eam», any 1148 (Bofarull 1849: 57); «Espluga Calva, 1149» (OnCat VII, 441a30); «ad Espulga Calva», any 1149; «Espulga Chalba», any 1168 (Altisent 1993: 118 i 337); «Spulca Calva», any 1192 (Pons 1938: 142); «ipsam Espulgam Calvam» (*Perg. 1193*); «Spulgam Calbam», any 1209 (Bisson 1984: 121); «l’Espluga Calba», any 1286; «Espluga Calba», any 1251 (*Índex vell*, 19^r i 21^r); «Spelunca Calva, 1279», «Spellunca Calva», any 1280 (Rius 1946: 152 i 158); «in Spelunca Calva», any 1344 (Piquer 1977: 31); «la Spluga Calva, 1359» (*Fog. 1358*: 493); «vendida [...] de Spelunca Calva et Savid, de Bordello castrorum, ac in de Sidamunt et Palacii villarum», any 1405 (Bertran 1988: 385); «locus de Spelluncha Calva» (*Perg. 1406/1*); «Spulga Calva» (*Fog. 1497*: 292); «Spellunce Calve» (*Capbr. 1510*, 1^r); «loci Speluncia Calva, archiepiscopatis Tarracona» (MN 1620-1622, 50).

S’hi observa el pas de la *s*- líquida inicial de moltes paraules procedents del llatí cap a la síl·laba *es*-.

Espluga Calba, el camí de l'

«Paguen dos delmes, lluíme, fadiga i directa senyoria les terres següents: [...] les del camí de la Font de la Vila fins al camí de l'Espluga Calba» (Gual III 2003: 736).

A l'índex de l'Arxiu de Poblet trobem, al document 18 de l'armari III, calaix 33, un capbreu de Fullea de 1526 en què s'esmenta el *camí de l'Espluga Calba*. Arbós el documenta el 1608 i parla, així mateix, del *carrer de l'Espluga Calba* (Arbós 2003: 75-76).

Espluga de la Cova, l'

«Espluga Calva proviene que antiguamente había en la misma una grande cueva, y de aquí tomó el nombre de Espluga de la Cova, el cual después de algunos años se corroboró con el de Espluga Calva [...] el alcalde: Jayme Inglés», any 1876 (*Segell*).

Aquesta explicació de l'origen del nom de la vila recull una denominació, *Espluga de la Cova*, que, més que transcriure un ús popular, sembla fruit de l'especulació del seu autor, el batlle Jaume Inglés.

Esquer

«Dorothea [...], filla de mossèn Jaume Esquer, mestre de miñons», any 1631; «Luisa Isabel Esquer, [...] Cicília Esquer», any 1635 (*Bapt. 1624*, 10^v i 27^r); «Jaume Esquer, mestre de scriürer, [...] com curador dels fills de Jaume Teixidor» (*Capbr. 1633*, 169^v); «Joan Antoni Esquer, fill del magnífich Remon Esquer, doctor en medicina, del lloc de Bellvís, [...] y de Paula Esquer y Borràs», any 1697 (*Bapt. 1685*, 28^f, 5); «Casimiro Esqué Roca», any 1954 (*Matr. 1950*, 14).

Apareixen uns quants noms d'home: Anton, Casimiro, Francisco, Jaume, Joan, Joan Antoni, Josep, Martí i Ramon; i també alguns de dona: Dorotea, Cecília i Lluïsa Isabel. Pel que fa a professions, a més de la de pagès, hem documentat la de mestre de

minyons (o d'escriure) i la de doctor en medicina. *Esquer* sembla una reducció de *esquerra*, amb el significat de 'esquerrà' (Moll 1982: 272); adjectiu relacionat amb *esquerre* i usat a València i Mallorca (DCVB, s. v. *esquer*). Les grafies enregistrades són: *Esque* i, *Esquer*, amb accent o sense.

Esquerra

V. **Centre Republicà, lo*.

Esquerrer²

«Francisco Escarré Rull, [...] agricultor, natural de Picamoixons» (*Matr. 1919*, 29, 29); «Francisco Escarré Santafè, [...] de Picamoixons, [...] hijo de don Francisco Escarré Rull» (*Òbits 1921*, 37^r, 6).

La grafia de tots dos documents és *Escarré*.

Esquerrer del Domingo, l'

«Francisco Gaya, *alias* Esquerré del Domingo, [...] calle del Solà» (*Apeo*, 108^r).

L'*Esquerrer del Domingo*, del carrer del Solà, devia procedir de cal Domingo; potser era fill de Ramon Gaya, que apareix al mateix document com a *àlies Domingo* i com a *Esquerrer dels Omellons*. *Esquerrer* és un renom que es troba arreu.

Esquerrer dels Omellons, l'

«Ramon Gaya, *alias* Esquerré de Omellons» (*Apeo*, 203^r).

L'anomenat *Esquerrer dels Omellons* no tenia casa a l'Espluga, només una finca a la Portella.

Esquirol

«Manuel Compte, fadrí, pagès, del lloch de Belianes, [...], fill [...] de Joseph Compte, també pagès, y de la *quòndam*, Brígida Compte y Esquerol», any 1736 (*Matr. 1699*, 200^r).

Establia, prop l'

«Item unam heram, situs prope ovilibus» (*Capbr. 1510*, 38^r).

Establies, el carreró de les

«en lo carrer de desota lo Castell y carrer del Solà, devall de la qual passa lo camí de Fullea y Montblanch, [...] a ponent [...] un carreró que baixa a las establies de Jacintho Teixidó, dels hereus de Ramon Nogués y de Martí Sardà [...] y a tremuntana ab lo Castell», «en lo carrer del Solà [...], mediant lo carreró que va a les establies de Jacinto Teixidó, Anton Coberó... » (*Capbr. 1765*, 169^r i 180^v).

Devia ser un carreró que anava de l'actual carrer Major, aleshores anomenat *del Solà*, fins al Redemú, on se situarien les establies que s'esmenten. On hi va haver fins a mitjan segle XVIII, més o menys, un carreró que podria ser aquest, és davant de la Pista.

Estagnaró

V. *Stagnaro.

Estalés

«Esperança Campà y Estalés, viuda del *quòndam* Jaume Campà», any 1730 (*Òbits 1699*, 25^r).

Podria significar 'mosso d'establa' si hagués entrat en el català el mot francès *estalle*, que significa 'establa' (Moll 1982: 253).

Estampe

«Anton Pau; [...] fill [...] de Francisco Estampa, [...] de la Vall d'Aran, mestre de primeras lletras en esta vila», any 1794 (*Bapt. 1773*, 126^v).

Estampe, com a llinatge francès, és el nom de la localitat d'origen *Estampes* (Gers), cantó de Mielan (Morlet 1991).

Estanquer, l'

[lastəŋ'ke]

Al Manuel Torres, de cal Pastor, li deien l'*Estanquer* perquè tenien l'estanc.

«Torres, Manuel, Estanqué» (*Contribució 1936*).

Esteve

V. **Tresa de l'E., ca la.*

Esteve, [de n'] i Esteve, l'

[las'teβe]

Apareixen bastants noms d'home amb el cognom *Esteve*: Andreu, Antoni, Antoni Joan (o Toni Joan), Benet, Cristòfol, Gaspar, Gil, Ignasi, Isidro, Jaume, Jaume Joan, Jaume Miquel, Joan (i Janot o Jonot), Joan Baptista, Josep, Llorenç, Miquel, Pau, Pere (i Perot), Pere Pau, Ramon i Toni Benet; i també bastants de dona: Agna, Àngela, Antònia, Caterina, Caterina Francina, Cecília, Coloma, Elisabet, Francina, Francina Joana, Isabet, Isabet Joana, Janot, Jerònima, Joana, Magdalena (i M. Magdalena), Margarida (i Margarita), Maria, Mariagna (i Marianna), Perot i Teresa. Quant a professions, a part de la de pagès, hem documentat les de pastor, sastre, teixidor (i teixidor de lli), estudiant i procurador. Tenim notícia de l'establiment de Gil Esteve el 1291 a l'Espluga Calba. Anton Esteve va ser vicari regent de la parròquia de Tarrés del desembre de 1621 fins al febrer de 1622 (Pasqual 2015: 145). En la visita del gran prior Torrelles, el 1660, el batlle i prohoms de la vila manifestaren que en temps del comanador d'aleshores s'havien executat dos presos un dels quals era Llorens Esteve. Un altre Llorenç Esteve era síndic de la població el 1669.

«Gil Esteve», any 1291 (*Índex vell*, 70^v); «Gili den Steve» (*Perg. 1360*); «Migel Steve», «Perot Steve», «Llorens Steve», «Antoni Steve» (*Fog. 1553 II*: 295); «Foren compares: [...] na Perot Esteve», any 1579; «Foren pedrins: [...] na Janot

Esteve», any 1584 (*Bapt. 1574*, 11 i 22); «na Teresa Esteve, de la Plasa», any 1585 (*Òbits 1574*, 5^v); «Miquel Ribera, àlies Steve» (*Roser 1600*, 19^r); «Joan Steve», «Gaspar Steve», «Toni Joan Esteve» (*Capbr. 1607*, 319^v, 335^v i 360^r); «reverent señor Antoni Esteve, prevere y beneficiat en la yglésia parrochial» (*Testaments 1621*, 10^r); «Jarònima Esteve, filla de Miquel Steve», any 1631 (*Matr. 1625*, 31^r); «Mariagna Esteve, donzella, filla est de Lorens Esteve, pagès», any 1648 (*Matr. 1636*, 8^v); «Llorens Steve» (*Òbits 1650*, 7^v); «s'ha exercida justícia criminal, en dita vila, per haver fet penjar i escorterar, per orde de dit senyor comanador, Lorens Esteva», any 1660 (Miret 2006: 482); «Toni Joan Steve», «Llorens Steve» (*Capbr. 1669*, 37^r i 66^r); «Joseph Esteve», any 1686 (*Matr. 1650*, 32^r); «Miquel [...], fill [...] de Miguel Planes y Esteve, [...] refugiats en esta fugint dels francesos», any 1810 (*Bapt. 1773*, 218^r).

Les grafies que hem anotat són: *Esteva*, *Esteve* i *Steve*. Hem trobat els noms de *Janot* i *Perot* com a padrines de bateig i amb l'article femení *na* davant; per tant, hem de suposar que són de dona.

Estrada¹

V. *Torre de l'E., la.*

Estrada² i ca l'Estrada

[*'ka las'traðə*]

Hem documentat alguns noms d'home amb aquest cognom: Cristòfol, Francesc, Francisco, Josep, Manuel, Miquel, Narcís i Ramon; i només tres de dona: Francisca, Jerònima, Maria i Raimunda. *Ca l'Estrada* és una casa gran de la Placeta, els propietaris de la qual porten aquest llinatge, però no viuen al poble.

«Manuel Estrada, fill de Francisco Estrada, pagès y vuy abitant en l'Espluga Calba. Albat», any 1718 (*Òbits 1699*, 10^r); «Joseph Estrada», any 1740 (*Roser 1600*, 23^v); «Francisco Estrada» (*Capbr. 1765*, 90^r); «Christòfol Estrada, fadrí, pagès», any 1777 (*Òbits 1699*, 122^v); «Francisca Estrada y Balcells», any 1821; «Maria Estrada y Cuberó», any 1823 (*Bapt. 1773*, 190^v i 302^v); «Jerònima Estrada y Cubiró», any 1830; «Narcís Estrada y Cubiró», any 1836 (*Bapt. 1824*, 80 i 193); «Francisco Estrada, àlies cabalé de l'Estrada» (*Recanasió 1846*); «José Estrada» (*Apeo*, 135^r); «Solà, Ramon, Estrada» (*Contribució 1936*); «Maria Solà Teixidó (Estrada)» (Poca 2017: 198).

Estrada, la plaça de l', o **la placeta de l'Estrada** [lə 'plasə ðe las'traðə] o

[lə pla'setə ðe las'traðə]

Es troba a mig carrer de Santa Maria i continua endins cap a un carreró que no passa. És on hi ha cal Manresa, cal Xulip, ca l'Oreste, ca l'Estrada i cal Espardenyer. Només és modernament que aquest espai ha rebut el cognom de l'*Estrada*, perquè aquesta família vivia a la casa que fa cantonada i dóna a la *Placeta*. El nom de la *Placeta*, sense cap determinatiu, el tenim documentat des de 1510.

«plazeta de l'Estrada, [...] por la derecha calle de Santa Maria, [...] de frente Plazeta.», «por de frente con plaza de l'Estrada» (*Apeo*, 65^f i 182^r).

V. t. *Placeta, la*, i **Placeta, el carrer de la*.

Estrada, el racó de l'

[lo rə'ko ðe las'traðə]

Des d'Arbeca, baixant pel racó de l'Estrada, topem amb l'Espluga Calba. És un racó a continuació de les granges del capellà.

Estrada, la torre de l'

[lə 'tore las'traðə] o [lə 'tora las'traðə]

Hi havia una masia, ara enderrocada, perquè la va tirar a terra el que va comprar la casa de pagès i els terrenys contigus. Es troba vora la carretera dels Omellons, baixant a mà esquerra. El genèric *torre* és una denominació moderna que es fa servir per a construccions d'habitatges aïllats; té el sentit de 'casa de camp'. A Sant Feliu de Codines n'hi ha uns alguns exemples documentats (Garcia-Pey 2006: 555).

Estrader i l'Estrader

«morí Miquel Balçells, pagès, dit lo Strader», any 1637 (*Òbits 1636*, 3^v); «morí de contagi Joan Balsells, dit Stradé», any 1651 (*Òbits 1650*, 3^f); «Joan Balsells, dit Stradé», any 1673 (*Matr. 1650*, 11^f, 34); «Sabastià Estradé», «Joan Estradé, pagès [...], de la Selva del Camp» (*Capbr. 1692*, 44^f i 103^f); «Maria Rubió Estradé, natural de Vilosell» (*Òbits 1894*, 24^f, 2); «Juan Rubió Estradé, natural de Vilosell» (*Òbits 1898*, 59^f, 64); «Juan Estradé Duch» (*Repertiment 1942*, 37^v).

Només hem documentat dos noms més amb el cognom *Estrader*: Clara i Tecla. Apareix abans el renom que el cognom, la qual cosa fa suposar que ens manca informació sobre la presència anterior del llinatge a la vila; també podria ser que la família Balcells, que són anomenats amb el motiu d'*Estrader*, procedissin d'una altra població on tinguessin aquest nom de casa. Les grafies enregistrades són: *Estrade*, *Strade* i *Strader*, amb accent o sense.

Eusebio del Saltor, ca l'

[ˈkə law'seβio l sal'to]

Era una casa del carrer de Santa Maria, tocant a ca l'Agna, que abans havia estat *cal Becgroc*. Hem documentat el llinatge *Saltor* a la vila des del 1510 i encara existeix en l'actualitat, però no com a primer cognom. Com a nom de casa només hi és en aquest cas; anotem en la citació que ve a continuació el nom de la persona que el devia generar.

«Eusebio Saltó Sardà» (*Repartiment 1942*, 29^r).

Expósito

«Ramon Expósito, [...] hijo de padres incógnitos» (*Òbits 1887*, 145^r, 39);
«Julián Marcelino y Pedro Expósito» (*Òbits 1894*, 85^r, 15); «Margarita
Valentina Modesta, n. Expósita» (*Òbits 1898*, 18^r, 23).

Ezquerra

«Ildefonso Izquerra Franca, [...] vidriero, [...] de Peñalba, provincia de Huesca»
(*Matr. 1895*, 1, 2); «Alfonso Izquierria Franco» (*Òbits 1921*, 13, 10).

No ens consta que aquest llinatge estigui documentat en aragonès, tot i que sí que existeix contemporàniament. La versió més antiga (i la més estesa en l'actualitat) és *Ezquerra*, pronunciat *Esquerra* a la zona catalanòfona i a la vall de Benasc. Com que la data més antiga que documentem és el 1895, és factible que es tracti d'una revisió per part de l'escrivà del cognom tradicional, amb la finalitat que s'assemblés més a la forma castellana de la paraula, *izquierda*, i del correponent cognom, *Izquierdo*. L'especulació que plantejem es basa en el fet que no és un mot comú en aragonès (*ezquerra* sí que ho és) i en la diversitat de formes, l'un amb diftong, *Izquierria*, i l'altra sense, la qual cosa

indicaria una manipulació conscient¹⁰³. El cognom *Ezquerria*, repartit per Espanya però recurrent sobretot a l'Aragó i al País Basc, pot procedir de la població burgalesa d'aquest nom, o de la veu basca *ezquerria*, 'esquerrana', aplicat com a renom a esquerrans (DAE).

Fabregat

[fabʁe'ɣat]

Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Antoni, Cristòfol, Francisco, Jaume, Joan, Josep, Pere, Pere Joan, Ramon i Vicent; i també uns quants de dona: Agnès, Antònia, Concepció, Francisca, Magdalena, Maria, Raimunda, Ramona i Teresa.

«Agnès Fabregat, doncella, filla [...] dels cònjuges Jaume Fabregat y de la quòndam Agna Maria Fabregat y Miquel, pagesos [...] de Cevalló, bisbat de Vich», any 1763 (*Matr. 1699*, 229^r); «Maria [...], filla [...] de Pau Sesplugues y d'Agnès Sesplugues y Fabregat», any 1774; «Foren padrins: [...] Francisca Fabregat», any 1822 (*Bapt. 1773*, 11^v i 295^r); «Jaume Sesplugues [...], fill [...] d'Agnès Sesplugues y Fabregat», any 1777 (*Òbits 1669*, 122^v); «Vicente Fabregat», «Francisco Fabregat» (*Apeo*, 61^r i 159^r/111^r); «Maria Fabregat Gaya» (*Matr. 1911*, 28^r, 1); «Josep Fabregat Saltó», any 1936 (Rubió 2011: 256) «Juan Fabregat Teixidó» (*Repartiment 1942*, 29^r).

Fàbregues

Hem documentat alguns noms d'home: Anton, Enric, Jeroni, Joan, Josep i Lluís; i també alguns de dona: Dolores, Lluïsa, Maria i Teresa. Joan Fàbregues, de cal Cila, va ser alcalde de l'Espluga Calba des de 1904 fins a 1906. El jesuïta Joan Fàbregues, de cal Sila, va col·laborar en la tasca de restauració de l'església parroquial l'any 1939. El 12 de maig de 1959 es realitzà el trasllat de les restes mortals de mossèn Jeroni Fàbregas i Camí, de cal Cila, prevere, mort prop del Pla de Manlleu (Tarragona), el dia 19 o 20 de gener del 1939, amb motiu de la Guerra Civil espanyola. Les seves despulles mortals foren dipositades en un sepulcre de marbre ubicat en una paret lateral de l'església.

«Fàbregas Camí, Luís», any 1917 (*Bapt. 1912*, 152); «José Fàbregas Camí» (*Comitè 1936*, 63^r); «Jeroni Fàbregas Camí», any 1936 (Rubió 2011: 269);

---

¹⁰³ Devem aquesta argumentació a la informació fornida per Franchó Rodés, membre de l'Acadèmia de l'Aragonés. En qualsevol cas, sumim com a propis els possibles errors.

«Jaime Pons Fàbregas», «doña Maria Pons Fàbregas», «Ramon Ribera Fàbregues», «Rosa Pons Fàbregas» (*Repartiment 1942*, 12^r, 31^r, 106^r i 222^r); «José Fàbregas Camí» (*Amillar. 1945*, 48^v); «Ramon Roig Fàbregas» (*Naix. 1945*, 71^r, 2); «1956 [...] P. Joan Fàbregas (Sila)» (Poca 2017: 271).

Les grafies documentades són: *Fabregas* i *Fabregues*, amb accent o sense.

Fàbricas

«un fill [...] de Joseph Fàbricas y de Raymunda Conillera: [...] Miquel», any 1825 (*Bapt. 1824*, 9 H. 26).

Hem optat per transcriure'l tal com estava escrit com si fos d'origen castellà, perquè no tenim documentat el cognom *Fàbregues* a la vila fins un segle més tard. De tota manera, fóra probable que es tractés d'una castellanització per part de l'escrivà d'aquest llinatge, ja que el DAE no el conté.

Falcó

«Raymunda [...], filla [...] de Joseph Falcó, pagès, y de Maria Falcó y Coca», any 1818 (*Bapt. 1773*, 273^v); «Emília Urgell y Falcó, natural de las Borjas» (*Òbits 1875*, 91^r, 2).

Troblem aquest cognom documentat el 1358 a Tarrés i el 1553 a les Borges Blanques (*Fog. 1358 i 1553*).

Fallada

«Ramon [...], fill [...] dels cònjuges Ramon Gaya, pagès, natural de la present, y Josepha Fallada, natural d'Arbeca», any 1860; «Emanuel Gaya Fallada», any 1863 (*Bapt. 1858*, 42^r i 93^r).

El DCVB conté aquest llinatge, com a existent a Arbeca, Barcelona, Tarragona, etc. En canvi, Moll (1982) només enregistra *Falla*.

Fanga, ca la

[ˈka lə ˈfaŋə]

És una casa del pati del Castell, al carreró que puja des de la plaça de l'Església. Al Vilosell existeix *cal Fanga* com a nom de casa; a Tarrés, *ca la Fanga*, i a Maldà, *cal Fangara* i *cal Fangarilla*¹⁰⁴. Els autors del recull de noms de casa de Maldà classifiquen el renom dins de l'apartat de les eines; per tant, faria referència a l'estri agrícola que anomenem *fanga*.

Faracón, el

[lo farəˈkon]

Els obrers que treballaven en la construcció de la carretera de les Borges es van fer molt populars al poble. Als vespres cantaven pels carrers. A un d'ells, de Peñalba, l'anomenaven *Faracón*. Segons alguns dels nostres informants, perquè se'n deia de cognom; de tota manera no l'hem localitzat com a tal.

Fargues

«don Pedro Mariné Fargas, [...] labrador, [...] de Vilaseca» (*Matr.* 1911, 28^f, 1).

Farraginal [del Molí], lo

«Fraginal del Pon», «Campa. Su situación: Farraginal, [...] por norte con el camino de Arbeca», «Era y Clos, campa. Su situación: Farraginal de casa, [...] por oriente con el camino de heredades, por mediodía con el camino de Arbeca», «Campa. Su situación: farraginal del Molí, [...] por mediodía con la asequia» (*Apeo*, 20^f, 21^f, 29^f i 74^f).

Aquest terme es refereix a un camp a la vora del poble destinat a fer farratge, és a dir, a la pastura que serveix d'aliment al bestiar. Pel que fa a la ubicació, no totes les citacions sembla que facin referència al mateix lloc. La primera, per exemple, potser és el *farraginar del Ponç*; es tractaria, doncs d'una finca privada. Devia haver-hi més d'un lloc amb farraginars. Algunes afrontacions que hem anotat són: la Coma de la Torta, la Coma de Fulledda, el carrer del Pajan, les cases del poble, el camí d'Arbeca, el camí de les Heretats o bé la síquia.

---

¹⁰⁴ Pere (2006: 147), Martín i Preixens (2005: 443) i Farré i Moix (1993: 140).

Procedeix del substantiu *farraginal* o *farragenal*, ‘camp de farratges’, derivat del llatí FARRAGINALE, que és sufixació col·lectiva de FARRAGO, -AGINIS ‘farratge’; la variant *Freginal*, que coincideix amb el topònim *Freginals del Montsià* i altres, seria producte d’una influència fonètica aràbiga. Com que és un nom comú que ha generat topònims arreu, n’hem recollit uns quants a tall d’exemple: a Vilafranca del Penedès, *els Farratginals*; a l’Albi, *el Farraginar*; a l’Albagés, Penelles, Ulldemolins o la Pobla de Cérvoles, la partida del *Farraginal*; al Viloselll, *el Freginal*; a Sarra i Vallclara, *els Freginals*; a Fullea, *lo Farraginalet*¹⁰⁵. Hem documentat múltiples grafies d’aquest topònim, a partir del genèric *farraginar*, que no ha perdurat en la memòria oral de la nostra vila: *farraginal*, *farraginar*, *ferraginal*, *ferreginal*, *ferreginale*, *fraginal*, *freginal* i *freiginal*.

fassina, la

Les fàbriques d’aiguardent eren una bona manera de salvar un vi que no devia tenir gaire grau. La destil·lació o producció d’alcohol a base de fermentar la brisa, evitava que es fes malbé i en facilitava el transport. Al segle XVIII, el comerç de l’aiguardent fou la base de l’economia a les comarques interiors i a tot Catalunya. A l’Espluga Calba n’hi va haver tres. L’una era la fàbrica d’alcohol rectificat de 95 graus i molí d’oli de cal Ponç. El 1932 aquest local, al número 13 del carrer de Senan, va ser venut pel seu propietari als afiliats a Esquerra Republicana. L’altra, també de cal Ponç, era a l’edifici que ara és l’Ajuntament. Finalment, la tercera era a cal Cabrer, al carrer Major, on després hi va haver una taverna.

Faure

«José Benet Faura, [...] de Borjas Blancas» (*Matr. 1919, 77^r, 4*).

Sembla segura la procedència occitana d’aquest cognom; *faure* en provençal vol dir ‘ferrer’ (DCVB i Moll 1982: 306).

---

¹⁰⁵ Turull (2007: 90), OnCat IV, 194a16-b17, DECat III, 899a40-900a6, Pere i Amigó (1997: 189 i 2001: 220), Pere (2013: 122 i 2006: 164), Bonet (2012: 156), Grau (2012: 170) i Arbós (2003: 77).

Faves, el

[lo 'faβes]

És un renom relativament recent. A Maldà, per exemple, trobem *cal Faves* Farré i (Moix 1993: 122).

Febrer¹

V. **Coll d'en F.*, *lo*.

Febrer²

«Arnaldus Febrer» (*Perg. 1360*).

Febrer, el coll d'en

«lo coll d'en Febrer» (*Capbr. 1607, 328^r*); «a la partida de la Coma de Sant Pere, [...] a mitgdia [...] part ab lo coll d'en Febrer» (*Capbr. 1692, 75^r*); «lo camí qui va dels Omellons a Fullea, [...] y a tremuntana ab l'aiguavessant del coll d'en Febrer», «lo coll d'en Febrer» (*Capbr. 1717, 49^v i 52^r*).

Per les afrontacions, podem situar el *coll d'en Febrer* i la *serra del Coll d'en Febrer* entre la Coma de Sant Pere i l'actual carretera de Fullea. L'única persona que tenim documentada amb l'esmentat cognom és Arnau Febrer, el 1360. Sembla que el sentit que documentem del genèric *coll* no és el de depressió que fa de pas entre muntanyes, sinó el dialectal de *tossal*.

Felícia

V. *Jaume de la F.*, *cal*.

Felícia, ca la

['ka lə fe'lisia]

És una casa del carrer de Senan. Un de ca l'Encadernat es va casar amb la Felícia de la Floresta. *La cabana de la Felícia* és a la Coma de Sant Pere.

«Ramon Roig Setó (Felícia)», «Josep M. Roig Setó (Felícia)», «Maria Setó Salat (Felícia)» (Poca 2017: 98, 209 i 228).

Felicita, ca la

[ˈka lə feliˈsitə]

És una casa del carrer Major, a l'alçada dels Quatre Cantons, on hi havia forn de pa. També se'n diu *cal Franciscano*. La Felicita era una filla del Pau del Franciscano.

Felip i cal Felip

[ˈkal faˈlip]

Apareixen alguns noms d'home amb aquest cognom: Antoni, Cristòfol, Joan i Josep; i també alguns de dona: Francisca, Paula, Rosa i Teresa. *Cal Felip* és un altre nom que va rebre *cal Cabrer*, al carrer Major. *La pallissa del Felip* és cap a les Tortes.

«Joseph Feliph, fadri, pagès, fill [...] d'altre Joseph Feliph, també pagès, difunt, y de Polònia Feliph y Bargués [...], de Pallerols», any 1777 (*Matr.* 1699, 278^r); «Rosa Felip y Teixidó», any 1779; «Maria Sardà y Felip», any 1822 (*Bapt.* 1773, 39^v i 298^r); «Joseph, fill de Ramon Balcells y Paula Balcells y Felip», any 1805 (*Confirm.* 1797, 312^r); «Pere [...], fill [...] dels cònjuges Joseph Cunillera, [...], y Francisca Felip, de Maldà», any 1844 (*Bapt.* 1824, 296); «Juan Felip» (*Apeo*, 36^r); «Teixidó Felip, Carme», defuncions de l'any 1903 (*Spel.* 44: 4); «José [...], hijo legítimo de Cristóbal Cunillera Felip», any 1919 (*Matr.* 1887, 13, 13); «Ramon Sardá Felip» (*Repartiment* 1942, 254^r).

Trobem aquest nom de casa en altres localitats, com ara al Vilosell, Ulldemolins o bé l'Albi, o les Borges Blanques, on hi ha *ca la Felipa*¹⁰⁶. En la primera citació la grafia és *Feliph*.

Feliu¹

V. **Moliner del F.*, *el*; **Perxe del F.*, *lo*.

Feliu² i cal Feliu

[ˈkal faˈliw]

Tenim el renom Feliu, procedent del cognom, documentat per primer cop el 1638. A partir d'aleshores s'ha conservat fins a l'actualitat, tot i que el cognom va desaparèixer ben aviat. *Cal Feliu* és una casa del carrer de Santa Maria. *La granja del Feliu* és damunt de la creu Grossa, entre el camí dels Espilars i la costa de les Vallades. *La cabana del Feliu*, a la partida dels Espilars, del segle XIX, és amb coberta de volta de

¹⁰⁶ Pere (2006: 149), Pere i Amigó (1997: 191 i 2001: 221) i Ripollès (2006: 113).

canó tapada (BIEC: BI-50). Com a nom de casa, l'hem trobat també a les Borges Blanques (Ripollès 2006: 113). Hi ha una altra *cabana del Feliu* a la coma de Sant Pere.

«una infanta filla de mossèn Miquel Feliu [...]: Catarina», any 1634 (*Bapt. 1624*, 42^v); «Joan Balçells, dit lo Feliu», any 1638 (*Òbits 1636*, 3^v); «morí del contaigi [...] Mariagna Faliua, muller del Faliu», any 1652; «Joan Balsells, dit lo Faliu», any 1672 (*Òbits 1650*, 4^v i 12^v); «Jerònim Feliu, fadrí, paigès, fill [...] dels honorables Pere Joan Faliu, paigès, [...] d'Anglesolla», any 1660 (*Matr. 1650*, 9^r, 28); «Joan Balsells, Faliu» (*Capbr. 1669*, 38^v); «Miquel Balcells, dit lo Feliu» (*StMiquel 1730*, 26^r); «Lo Feliu», any 1740 (*Roser 1600*, 22^r); «Francisco Balcell, dit Feliu», any 1745 (*Òbits 1699*, 38^v); «testimonis: Joseph Balcells, fadrí, dit del Feliu», any 1766 (*Matr. 1699*, 232^v); «Ramon [...], fill [...] de Miquel Balcells, dit lo Feliu», any 1775 (*Bapt. 1773*, 13^r); «casa de Feliu» (*Doc. 1791*); «Fiel copia de una carta que Jayme Balcells, vulgo Faliu, dirigí a don Nicolás Dameto, señor jurisdiccional de l'Espluga Calva» (*Plet 1807*); «Ramon Balsells, alias Feliu, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 55^v); «Dolores Balcells Riera, hereva de cal Faliu», any 1934 (*Spel. 29*: 17); «Cristóbal Cunillera, Feliu» (*Repartiment 1942*, 71^r).

El primer cop que hem documentat el cognom *Feliu* és el 1634, amb motiu del bateig d'un filla de Miquel Feliu, el qual rep el tracte, excepcional en aquest manuscrit, de *mossèn*, de part de l'escrivà del llibre de baptismes, cosa que ens dóna la idea d'un personatge de categoria social elevada. A partir d'aleshores només el retrobem el 1652 («Mariagna Faliua, muller del Faliu») i el 1660 (Jeroni Feliu), procedent d'Anglesola. Del primer personatge només hem documentat una filla i el segon s'especifica que procedeix d'una altra vila; en conseqüència, potser eren de dues famílies diferents —no descartem, és clar, que entremig hi hagi informacions documentals que ens hagin passat per alt—. En qualsevol cas, la presència del cognom és escassa, en canvi, la persistència del renom ha estat perdurable. Les grafies documentades són *Faliu* i *Feliu*. Remarquem la presència de la forma feminitzada: *Faliua*.

Feliu, el corral del

«corral cerrado. Su situación: corral del Feliu» (*Apeo*, 157^v).

Feliu, la costa del

[lə 'kɔstə l fa'liw]

La costa del Feliu és als Bassals, surt del pont de la carretera de Fullea, a mà esquerra, i tira cap amunt.

Feliu, el molí del

[lo mu'li l fa'liw]

El que queda del primer molí del Feliu es troba vers el sud-oest, en un carrer-camí al cap d'uns 400 m, a l'encreuament de dues valls, a l'extrem de la Coma de Fullea quan s'entrega al Rinet, situació que li proporcionava aigua per poder funcionar de forma contínua. L'actual magatzem ha ampliat notablement la superfície útil primigènia. La bassa, al costat esquerre, segons la nostra posició, ha quedat transformada en una parada de terra conreable i no queda traça del que era fa un parell de segles.

Si deixem el molí del Mig i agafem la carretera en direcció als Omellons, travessant la fondalada per un camí que hi ha a la vora d'un marge, al cap d'uns 900 m (PK 9.800), trobem el segon molí del Feliu, al terme dels Omellons, ocult per la vegetació alta pròpia dels llocs on hi ha aigua propera. És el més gran de la vall de la Coma: s'acosta als 60 m² i té una alçada de 4'10 m. Té una volta perpendicular i una planta quadrada en forma de creu. La llinda té gravada una inscripció on llegim: «Miquel Balcells 1791». A la banda esquerra, perpendicularment a la façana, hi ha les restes de la paret alta i gruixuda de l'enorme bassa (de quasi 70 m de llargada per 18 d'amplada), a l'interior de la qual hi ha un espaiós recinte cobert amb volta rebaixada on es podia aixoplugar un carro o diversos animals (Martín 2008: 115 i 117). Aquesta construcció dóna nom a un topònim del terme dels Omellons: *la punta del Molí del Feliu*.

«el molino del Feliu, por mediodía con Capblanch, del Alvi» (*Apeo*, 41^r).

En cap moment ens ha aparegut un personatge de l'Albi que es digués *Capblanc* i tingués terres a l'Espluga Calba; així, doncs, suposem que la citació fa referència al molí que queda dins del terme dels Omellons.

Feliu, la serra del

[lə 'serə l fa'liw]

És anant cap a Fullea, arran de carretera, damunt dels Bassals. Hi passava un camí vell que anava cap a aquesta població. Era de cal Feliu. És molt coneguda perquè s'hi fan bolets.

Feliuet, cal

['kal fali'wət]

És una casa del carrer Major, entre cal Misango i cal Roig. *La cabana del Feliuet*, a la partida de les Catalanes, del segle XIX, és amb volta tapada i porta rectangular lleugerament desplaçada a l'esquerra. Disposa de dues sales interiors i està apuntalada mitjançant una columna de maons. Té 21 m² i fa 2,60 m. d'altura, 3,75 d'amplada i 5,60 de profunditat. A Llorenç hem localitzat, així mateix, aquest renom de casa¹⁰⁷.

«Antonio Orteu, *alias* Filiuet, [...] calle del Solà» (*Apeo*, 93^r); «Jaume Orteu Roig (Feliuet)», any 1912 (Poca 2017: 54); «Orteu, Ramon, Feliuet» (*Contribució 1936*); «Jacinta Orteu (cal Feliuet)» (*Spel.* 33: 15).

Fenolleres

V. *Fonolleres.

Fernández

Actualment dues persones el porten com a primer cognom a l'Espluga Calba.

«Theresa Fernádes y Huguet, [...] filla [...] d'Anton Fernádes, muliner de farina, [...] d'Yvars d'Urgell», any 1835 (*Bapt. 1824*, 85^r).

Ferragut

«Maria Teresa Farregut Batiste, [...] hija de don José Farregut Farré, [...] de Borjas Blancas, casado, labrador», «Mercedes Farregut Batiste» (*Matr. 1934*, 125^r i 19^r); «Maria Farregut Farré» (*Amillar. 1945*, 10^v).

---

¹⁰⁷ Martín i Preixens (2005: 325) i BIEC: BI-39 i Farré i Moix (1993: 120).

Tot i que la forma que hem documentat sigui *Farregut*, amb metàtesi, la grafia normativa és *Ferragut*, perquè s'aplicava a l'home que anava armat amb un *ferro agut*, és a dir, amb un coltell o altres armes de punta (Moll 1982: 298).

Ferran¹

V. *Joan del F., cal.*

Ferran² i cal Ferran [ˈkal faˈran]

Trobem aquest cognom el 1497 a l'Espluga de Francolí (*Fog. 1497*). Hem documentat els següents noms d'home: Antoni Joan, Bernat, Jaume, Joan, Nofre (i Onofre), Pau, Pere i Pere Joan; i també els següents de dona: Caterina, Esperança, Eulària, Joana, Magdalena, Margarida i Úrsula. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, apareixen la de sastre i la de teixidor de lli. Tenim poques ocurrences del cognom, totes entre els segles XVI i XIX, després es perd. A partir d'aleshores es conserva com a nom de casa, els estadants de la qual porten el llinatge *Sesplugues*. Novament, al present segle, el cognom reapareix, en les dues persones que anotem.

Cal Ferran és una casa de la plaça del Pou, amb una inscripció a la pedra de la façana que data la construcció del 1778. Antigament era *cal Josep del Rafel*. Durant un temps hi va haver un molí d'oli i premses per piar el raïm. A les Borges Blanques hi ha *cal Ferran* i *cal Ferrantet* (Ripollès 2006: 114). *La cabana del Ferran* és a la Costa del Mas.

«Nofre Ferran» (*Fog. 1553 II*: 295); «una filla d'en Joan Farran, texidor de li, [...]: Speransa», any 1576 (*Bapt. 1574*, 7); «Úrsula Farrana», any 1579 (*Òbits 1574*, 2^r); «Joana Farrana» (*Roser 1600*, 21^r); «Joan Ferran» (*Fund. 1774*, 17^r, 15); «Magdalena Inglès y Farran» (*Òbits 1880*, 152^r, 53); «José Sesplugues, alias Farran» (*Apeo*, 211^r); «Consol Sesplugues (Ferran)», casament de l'any 1917 (*Spel. 32*: 14); «un altre nen quedà cec per a tota la vida: Nemesi Sesplugues, de cal Farran», any 1939 (Roig 2014: 32); «Juan Sesplugues (Ferran)» (*Repartiment 1942*, 177^r); «Farran Bosch, Marc; Farran Sesplugues, Joel» (*Padró 2013*, 4).

L'alternança de grafies per representar la vocal àtona es decanta cap a la major presència de la *a* (*Farran*), enfront de la *e* que estableix la normativa vigent (*Ferran*). Destaquem la feminització del cognom: *Farrana*.

Ferrando

«Joan [...] Giné, [...] fill [...] de Maria Giné y Ferrando», any 1774; «Pau Giné y Ferrando», any 1776; «Rosa Gené y Ferrando», any 1778; «Miguel Giné y Ferrando», any 1781 (*Bapt. 1773*, 8^v, 18^r, 33^v i 46^r).

Els progenitors de tots els *Ferrando* que hem documentat procedien de Cabra; el pare, Francisco Gener, era fuster.

Ferrantó, cal

[ˈkal farən'to]

Era una casa del Redemú. Després els de cal Ferrantó van comprar la casa del pati del Castell, que havia estat del Jaume de l'Ermità. És la casa que queda a un extrem de la plaça, davant per davant de la façana del castell. A la façana una placa ens dona la següent informació: «Hi va néixer Candelaria Boleda, cofundadora de la congregació de religioses concepcionistes de l'ensenyança. L'Espluga Calba, 06-08-1863 – Madrid 30-01-1942».

«Josep Sesplugues (Ferrantó)», «Isidoro Sesplugues Roca (Ferrantó)» (Poca 2017: 96 i 126).

Ferreny

«Maria, [...] hija [...] de [...] Francisco Solé Claret, molinero, de Obesa (Lérida) y Amparo Farreny Buyre, natural de Lérida, y vecinos de la presente», any 1894 (*Bapt. 1892*, 117).

L'única grafia documentada és *Farreny*.

Ferrer

V. **Antoni F.*, *la botiga d'*; **Cosme del F.*, *cal*.

Ferrer i cal Ferrer

[ˈkal fa're]

Trobem aquest cognom el 1497 a Cervià, la Granadella i Juneda, i el 1553 a les Borges Blanques (*Farrer/Ferrer*) (*Fog. 1497 i 1553*). Hem documentat un munt de noms d'home: Anton i Antoni), Bernat, Bonafonat, Cristòfol (i Cristóbal), Domingo,

Emmanuel, Enric, Francesc (i Francisco), Ignasi, Isidori, Isidro, Jacinto, Jacob, Jaume, Joan, Josep, Josep Ramon, Magí, Mateu, Miquel, Pau, Pere, Rafel (i Rafael), Ramon, Salvador, Sebastià i Ventura; i encara més de dona: Àngela (i M. Àngela), Agna M. (i Mariagna), Agustina, Antònia, Apol·lònia, Càndia, Carme (i M. Carme), Cecília, Concepció, Cristina, Dolores, Elena, Elisabet, Esperança, Eulàlia, Francina, Francisca (o Cisqueta), M. Isabel, Isabet Joana, Jerònima, Justina, Lluïsa, Magdalena (i M. Magdalena), Maria, Marianna, Marina, Mercè, Paula, Ramona, Raimunda, Rita, Rosa, Tecla, Tecla Caterina, Tecla Joana, Teresa (i M. Teresa), Ventura i Violant. En els primers documents els prenomes estan llatinitzats i declinats en nominatiu o bé genitiu: *Anthonius, Arnaldus, Bonafonati* o *Petrus*.

Quant a professions, a més de la de pagès, apareixen la de mercader i la de sastre. Janot Ferrer, el 1524, era comanador de Tèrmens i l'Espluga Calba. Enric Ferrer va ser batlle de la vila des del 28-6-1536 fins al 19-10-1536 i Ramon Farré i Miret, de cal Salvador del Cabeça, des del 29-3-1540 fins al 26-5-1545. Actualment set persones el duen de primer cognom a l'Espluga Calba.

Cal Ferrer és una casa del carrer Major, a la part de dalt. Fins fa poc la ferreria, que ara és al Redemú, era davant, al final del carrer, pujant a mà dreta. A finals del segle XIX consta *cal Ferrer* al carrer de Fulledda.

«*Petrus Fferrarii* [...], *Bonafonati Fferrarii*» (*Perg. 1360*); «*Arnaldus Ferrarii*» (*Perg. 1405/12*); «*Pere Farer*» (*Fog. 1497 II: 295*); «*Petrus Ferrari* [...], *Anthonius Ferrer*» (*Capbr. 1510, 2^v*); «*Jaume Ferrer*» (*Fog. 1553 II: 295*); «*Fransina Farrera*» (*Òbits 1574, 1^r*); «*casa del Farrer*» (*Roser 1600, 2^r*); «*Palònia Ferrer*», any 1626; «*Joseph Ramon, fill [...] Pere Ferrer*», any 1637 (*Bapt. 1624, 3^r i 32^r*); «*Elena Farrera*», any 1661; «*Isidori Farré*», any 1667 (*Òbits 1650, 7^v i 9^v*); «*Rafel Farrer*» (*Capbr. 1669, 42^v*); «*Ramon Conillera, del pati del Castell, dir lo Ferrer*» (*StMiquel 1730, 24^v*); «*Anton Ferrer*», «*Francesch Farré*», «*Christòfol Ferré*» (*Capbr. 1765, 43^v, 108^r i 116^v*); «*Cristóbal Ferrer y Cunillera*», any 1778; «*Josefa Teixidó y Farré*», any 1779; «*Miquel Ferrer y Arteu*», any 1781 (*Bapt. 1773, 33^r, 37^r i 48^v*); «*Ramon Farré*», «*Miguel Gaya, alias Farré, [...] calle de Fulledda*» (*Apeo, 101^r/71^r i 103^v-104^r*); «*Ramon Castañé Balsells, 1902 (Ferrer)*» (*Poca 2017: 85*); «*Ramon Balcells Orteu, de cal Farré*», «*Rosa Castañé, de cal Farré (1904-1988)*» (*Spel. 47: 19 i 50: 17*); «*Ramon Farré Torres*», «*Enrique Farré Pons*», «*Teresa Ferré Miret*» (*Amillar. 1945, 34^r, 37^v i 59^r*).

Hem documentat les següents grafies: *Farer, Farre, Farrer, Ferer* i *Ferrer*. L'accent de vegades hi és present. Les grafies del textos llatins *Ferrari, Fferrarii* i *Ferrary* representen la declinació en genitiu del cognom. Pel que fa a un dels primers prenom d'aquest llinatge, *Bonafonat*, Coromines afirma que és una variant fraseològica antiga que expressa més plenament la mateixa idea que la forma originària, *Bona-nat*, pròpiament 'nascut en bona (hora)', que després, per dissimilació generarà el cognom *Boronat*, molt estès pel Principat i País Valencià (OnCat III, 85b14-49). Destaquem la feminització del cognom: *Farrera*.

V. t. **Antoni Ferrer, la botiga d'*.

Ferrer, l'era del

«era del Farré, [...] por mediodía con el camino de Omells [...] y por norte con el camino de Maldà» (*Apeo*, 95^r).

Farrera

«Toni Ferrera» (*Capbr. 1607*, 423^v); «Francisco Farrera, natural de Valls, fadrí, sabaté, fill [...] de Joseph Farrera, sabaté, de Tarrés, y Teresa Montañola, de Montblanch», any 1843 (*Matr. 1791*, 160); «José Farrera Oromí» (*Naix. 1927*, 48^v, 15); «José [...]. Es hijo legítimo de Cosme Farrera Martí (labrador), natural de Albi, y Dolores Oromí Carré, natural de Vinaixa», any 1931 (*Bapt. 1912*, 369); «Pilar Ferrera Oromí, natural de Albi» (*Matr. 1934*, 25^r, 3).

Hem documentat alguns noms d'home: Cosme, Francisco, Josep i Toni; i un parell més de dona: Pilar i Teresa. Jeroni de Ferrera i de Llobera va ser un comanador de l'orde de Sant Joan que regentà les cases de l'Espluga Calba i de Cervera-l'Ametlla. La seva heràldica apareix repetidament al castell de la vila. Els dos oficis que hem anotat són el de pagès i el de sabater. Les dues grafies documentades són: *Farrera* i *Ferrera*.

Ferreret, cal

[ˈkal fareˈret]

És una casa de la plaça del Pou, on hi havia hagut ferreria. A Fullella o bé Ulldemolins, per exemple, hi ha el mateix nom de casa, i a les Borges Blanques, *ca la Ferrereta*¹⁰⁸.

«Ferrers: [...] Josep Castañé (Ferreret)», «La Lira [...]: Josep Castañé Balsells (Ferreret)» (Poca 2017: 99 i 141).

ferreria, la

«lo forn del S^r., a ponent ab la ferreria de la vila» (*Capbr. 1633*, 79^v); «la ferreria de la vila y ab lo carrer del Corral de Miquel Sesplugues» (*Capbr. 1669*, 35^v); «la ferreria, [...] a tremuntana ab la plassa de dit Castell» (*Capbr. 1692*, 17^r); «en la plassa del Castell, [...] a sol ixent ab la botiga de la Vila, a mitgdia ab lo forn del Señor Comanador, a ponent ab la ferreria» (*Capbr. 1765*, 151^r).

La primera ferreria de què tenen record els nostres informants és la de cal Xon, la del Cosme del Ferrer, que es troba a la plaça de l'Església, on ara hi ha cal Saladero. La de les nostres citacions és compatible amb aquesta ubicació.

Ferreter

«don Ramon Ferraté Torruella, [...] labrador y vecino de Montblanch» (*Matr. 1908*, 40^f, 4).

Fet, de

«de l'Espluga Calba, baronia de Vallbona. Dos àpoques de Francesch de Fet y [...] a favor del Reial Monestir de Vallbona», any 1350 (*Índex vell*, 95^r); «Ffrancischo de Fet et [...], mercatoribus Ilerde» (*Perg. 1352*).

Ni el DCVB ni Moll (1982) contenen com a llinatge *Fet*, que és el nom d'un poble de l'Alta Ribagorça. Sí que està documentat com a llinatge al Rosselló i la Cerdanya (Peytavi 2010: annex 1).

---

¹⁰⁸ Arbós (2003: 78), Pere i Amigó (1997: 192) i Ripollès (2006: 115).

Fidel, cal

[ˈkal fiˈðel]

El Fidel del Magí va comprar aquesta casa del carrer de Montblanc, que era de cal Russo. És un nom de casa que trobem en força pobles veïns, com ara les Borges Blanques, el Vilosell, la Pobla de Cérvoles (*cal Fidel de l'Espartero*) o Ulldemolins, en la forma femenina, *ca la Fidela*¹⁰⁹.

«Daniel Bosch (Fidel)» (Poca 2017: 269).

Figuera

V. **Tossal F.*, *lo*.

Figuera, el tossal [de la]

[lo toˈsal fiˈɣerə]

Es troba anant cap a Vinaixa, a l'esquerra de la pista, passada la Coma d'en Pou; després ve la Portella i al cantó de la dreta hi ha el Paradís.

«a la partida dita a la Coma al Pou, [...] a sol yxent ab lo camí que va a Vinaixa, [...] a migjorn [...] ab lo tossal Figuera» (*Capbr. 1574*, 66^v); «lo tossal de la Figuera» (*Capbr. 1633*, 151^v); «en la partida de la Portella, [...] a tremuntana ab lo tosal Figuera» (*Capbr. 1765*, 174^r).

L'arbre de la figuera ha donat nom a diferents partides de terra en altres termes propers, per exemple *les Figueres*, a l'Albi i a les Borges Blanques, on el topònim ja consta al segle XVII; o bé *els Figuerals* i *les Figueretes*, a Fullella, on també dona nom a un carrer i a una casa; o *la cova Figuera*, a Ulldemolins¹¹⁰.

Figueres

«Maria Camps i Figueres [...], filla [...] dels quòndam Pere Figueres, pagès, del lloch de Raurich [...], bisbat de Vich», any 1728 (*Matr. 1699*, 190^v); «Carmen Maria Camí y Figueras» (*Naix. 1872*, 22^r); «Maria Figueres y Bori, natural de Llorens» (*Òbits 1880*, 147^r, 28); «Teresa Camí Figueres» (*Matr. 1887*, 20^r, 8); «José Camí Figueras» (*Òbits 1918*, 38^r, 1).

¹⁰⁹ Ripollès (2006: 116), Pere (2006: 151 i 2013: 124) i Amigó i Pere (1997: 193).

¹¹⁰ Amigó i Pere (1997: 193 i 2001: 225), Martín i Preixens (2005: 273), Arbós (2003: 79).

Les dues formes documentades són *Figueras* i *Figueres*.

Figuerola

«Juan B. Figuerola, *presbítero* coadjutor», any 1907 (*Bapt. 1892*, 360); «Pablo Figuerola Rovira, [...] de Espluga de Francolí, [...] asesinado por las hordas revolucionarias marxistas, siendo enterrado en el cementerio de Borjas Blancas» (*Òbits 1934*, 115^v, 7).

V. t. *Mossèn Pau Figuerola, el passeig de*.

Filella

«Francisco Escolà Filella, [...] de Torres de Segre» (*Matr. 1950*, 25^v, 4).

El DCVB conté *Filella*, com a llinatge existent a Sant Feliu de Guíxols, Sabadell, Almatret, Bell-lloc, Bellví, la Bisbal de Falset, Cabassers, Flix, Margalef, etc. En canvi, no apareix en Moll (1982). El buscador de noms de família francesos el localitza als departaments dels Pirineus Orientals i de Dena i Marne. Finalment, Filella de Baix i Filella de Dalt són dos partides del municipi de Belcaire d'Urgell, a la Noguera, i antigament eren un castell i un santuari al mateix lloc. L'etimologia és aràbiga, com la d'altres topònims: *Firella* de Felanitx o *Finell*, *Finello*, entorn d'*Alfulell*¹¹¹.

Filo, ca la

[ˈka lə ˈfɪlo]

Era una casa del carrer Major la propietària de la qual s'anomenava *Filomena*.

Fiscal, el

[lo fisˈkal]

Al pare, que era fragatí i va venir a fer de pastor, ja li deien *Fiscal*. El fill treballava de baster i es va casar a cal Viudo. Vivien al pati del Castell i també van viure on abans havia estat cal Negre i ara cal Josep del Rogelio.

---

¹¹¹ www.geopatronym.com, NomCat i OnCat IV, 33a-38b.

«El pastor Josep Casbas Larroya (Fiscal), nascut a Fraga el 1880, i la seva esposa Lídia Val Gaullarte, nascuda a Candanos el 1890, van viure a cal Negre.» (Poca 2017: 102).

Tot i que la família era originària de Fraga, no descartem que el renom pugui tenir relació amb la localitat de la província d'Osca anomenada *Fiscal*.

Flequer, el

«lo Flaquer» (*Compl. 1500*, 10^r).

En dialecte nord-occidental *pastisser* és la forma predominant per designar l'ofici de *forner* (Satorra 2008: 250). El present renom (*Flequer*) és testimoni d'un sinònim actualment desaparegut de la parla quotidiana.

Flequera, la

«na Rocha, la Flaquera» (*Test. 1621*, 57^v).

V. t. **Roca, na*.

Flor, ca la

[*'ka lə 'flo*]

Era una casa de la plaça del Pou, al costat de cal Ferran, que després va ser *cal Xubanc*. Era un cabaler de cal Xubanc del carrer de Santa Maria que es deia Ramon Orteu. Quan va ser alcalde va posar el nom de *plaça de la Flor* a la placeta que hi ha pujant de la plaça del Pou abans d'entrar al perxe i de *carrer de Sant Ramon* al tram del carrer de Santa Maria que va del perxe de cal Ponç al pati del Castell.

V. t. *Xubanquet*.

Flor, la parada [de] la

«partida: parada la Flo», «finca: la Flo, [...] partida: parada de la Flo» (*Repartiment 1942*, 62^r i 259^r); «mediodía, casas del pueblo; [...] partida: [...] parada la Flor» (*Amillar. 1945*, 18^r).

Flor, la plaça de la

[lə 'plasa ðe lə 'flɔ]

Nom que rebé un tram de l'actual carrer de Santa Maria, davant de cal Xiroi i cal Culet, entre 1920 i 1922, durant l'alcaldia del senyor Ramon Orteu i Salla, que era de ca la Flor. Encara és el nom oficial d'aquesta placeta.

Florejacs

«Joan Floregats, d'Arbeca», any 1591 (*Matr. 1580*, 3^v).

De fet, l'única relació que té aquest personatge amb el poble és que va venir a fer de testimoni d'un casament. Moll (1982) recull el llinatge, derivat en *-ac* del cognom llatí FLORIDIUS, però no en la forma plural.

Florença

«Mari Àngela Florença, donsenlla, filla [...] de Magí Florença, moliner, de la vila de Vallfogona, bisbat de Vich», any 1727 (*Matr. 1699*, 189^v); «una filla de Joan Dalmau y Mari Àngela Florença», any 1729 (*Òbits 1699*, 23^v); «Pere Busquets Florensa», any 1807 (*Matr. 1791*, 76^v); «don Ramon Florensa Trilla, [...] pastor, [...] de Guimerà, vecino de Ciutadilla» (*Matr. 1912*, 18^f, 1).

Les primeres documentacions del cognom són amb la forma *Florença* i les darreres, *Florensa*.

Floresta, la

[lə flo'restə]

És una població i petit municipi del sector central de la comarca, a l'est de les Borges Blanques i al sud d'Arbeca; després de diversos despoblaments i repoblaments, es constituí amb el nom actual i ajuntament propi l'any 1837 (Turull 2007: 90). El nom anterior de la Floresta, l'originari, era Castellots.

«Espluga Calva, [...] a uns 32 kilòmetres de Lleyda y 7 kilòmetres de Floresta, que és l'estació de ferrocarril més propera» (Rocafort 1915: 332).

Fluvià, de

«Ego, Raimundus, comes Barchinonensis et princeps regni Aragonensis, facio hanc kartam donationis tibi, [...] Mir de Fluvian», any 1148 (Bofarull 1849: 57); «Mironus de Fluvià», any 1168 (Altisent 1993: 337).

Mir de Fluvià va ser un dels primers habitants de la vila, quan el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, els donà la carta de població. El segle XIII ens forneix els cognoms de procedència. Notem que aquest personatge està documentat com a *Mir* (nom germànic, de *Miro* «famos») o bé com a *Miró* (de *Mirone*, cas oblic del nom germànic *Miro*). Al document del 1168 el nom es troba llatinitzat: *Mironus*.

En llatí vulgar o en període protoromànic, es va crear una declinació secundària, amb accent mòbil, del tipus -Á, -ANIS/-ÀNUS, que afectà alguns mots masculins de la primera conjugació llatina. Aquesta declinació pot ésser simplement una creació analògica segons el model dels imparisil·làbics de la tercera declinació i el de la segona declinació llatines, ja que aquest model esdevingué la forma preferent del masculí en llatí vulgar. Aquesta evolució podia haver estat influïda pels models de la declinació d'origen germànic, ja que s'aplicà un model semblant en l'onomàstica medieval d'aquest origen del tipus: *MIR(O)* > *Mir*   *MIRONE* > *Miró* (Batlle, Martí, Moran, Rabella 2016: 185).

Les citacions que hem recollit il·lustren la confusió, en llatí vulgar, entre els noms de procedència germànica i els de procedència llatina i les seves respectives declinacions. En el nostre recull tenim el cognom *Mir* documentat per primer cop el 1412 i el cognom *Miró*, el 1580.

Foguet

«Raymuna Vidal y Foguet, natural de Bellputg» (*Òbits 1875*, 59^f, 4).

Folc

[*folk]

«Foren padrins: [...] Raymunda Folch y Valls», any 1780 (*Bapt. 1773*, 43^f); «Sebastià Folch, viudo, pagès, [...] fill [...] de Pere y Coloma Folch, cònjuges, difunts, d'Omells», any 1809; «Remunda Folch y Torres, viuda», any 1818; «Catarina Albareda Folch», any 1842 (*Matr. 1791*, 30^v, 54^v i 156); «María de la

Asunción Folch y Bellmunt» (*Òbits 1875*, 52^r, 46); «Teresa Folch y Bellmunt» (*Òbits 1880*, 91^r, 4); «Alejo Folch» (*Apeo*, 72^v); «José Folch» (*Repartiment 1942*, 87^v).

Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Aleix, Eloi, Joan, Josep, Manuel, Salví i Sebastià; i també uns quants de dona: M. Assumpció, Llúcia, Marina, M. Pilar, Raimunda i Teresa. La grafia documentada és sempre amb la hac darrere l'oclusiva final: *Folch*.

Fondo

V. **Mig del F., l'abeurador del.*

Fondo, lo

[lo 'fondo]

El nom genèric de *Fondo* s'aplica al tram que passa pel nucli urbà d'un dels tres cursos fluvials que reguen el terme municipal, el que s'anomena d'*Aigües Vives* als capbreus antics, que coincideix amb el curs del riu Rinet.

«oeste, con Fondo» (*Repartiment 1942*, 81^v).

El significat habitual de la paraula *fondo*, mig orogràfic, mig hidrogràfic, és el de 'fondalada allargassada i més o menys fonda i ampla, generalment ocupada per conreus i eventualment solcada per un curs fluvial'. En realitat es tracta d'un castellanisme en lloc de *fondal*. En els pobles veïns també trobem aquest nom formant topònims: *Fondo de les Aubredes* (Fulleda), *Fondo dels Masos* (Tarrés).

Fondo, el camí del

«Gorch, [...] por norte, camino del Fondo» (*Apeo*, 17^r); «camino Fondo» (*Repartiment 1942*, 267^r); «mediodía, camino Fondo» (*Amillar. 1945*, 75^r).

Si *el camí del Fondo* ha de ser proper a la partida del Gorg, es deu referir al *camí dels Horts*. De tota manera, també s'anomena així el camí que travessava el fondo per l'altre extrem del terme, és a dir, per l'est: el que condueix als termes dels Omells i Senan venint del Fondo.

Fondo, la síquia del

[lə 'sikiə ðel 'foŋdo]

És la síquia del Fondo o del Rinet, la del rentador, la darrera que s'ha conegut com a curs d'aigua, abans de la canalització en el seu pas per la vila. Físicament ha desaparegut, però el nom encara és viu.

«la asequia del Fondo» (*Apeo*, 73^v); «acequia del Fondo» (*Repartiment 1942*, 37^v); «mediodía, acequia del Fondo; [...] partida: [...] Peixera» (*Amillar. 1945*, 40^r).

V. t. **Major, la síquia; Moli, la síquia del*, i **Rinet, la síquia del*.

Fondo, la sort del

«Campa. Su situación: sot del Fondo, [...] por mediodía con el camino del Fondo» (*Apeo*, 89^v).

Es deu referir a alguna peça petita de terra ubicada en algun indret del Fondo. Com que el genèric *sot* no apareix en cap altra ocasió, ens inclinem per la hipòtesi que hi falti la lletra *err* per omissió del copista. Tampoc hi ha l'article, que ens podria fer decidir si el mot és (*el*) *sot* o (*la*) *sort*.

Fonolleres

«Aspilàs, [...] por poniente con otra de Pablo Fenolleres» (*Apeo*, 35^v).

Si bé el DIEC conté tant *fonoll* com *fenoll*, com a nom comú que és a l'origen d'aquest cognom, hem optat per la grafia amb *o*, perquè el DCVB situa a la mateixa entrada el llinatge i el topònim *Fonolleres*, que pot ser un poblet de l'Empordà o bé de la Segarra.

Fons

«una infanta filla de Joan Fons, estranger, ferrer d'esta vila [...]: Leocàdia Paula», any 1637 (*Bapt. 1624*, 35^r, núm. 10).

El personatge portador d'aquest cognom és estranger; a més, no tenim documentat el cognom *Fonts* a la vila fins gairebé dos segles més endavant (1808). Hem de suposar, en conseqüència, que no hi ha relació entre tots dos llinatges. No sabem de quin país prové Joan Fons, però, per l'època en què apareix, és força probable que procedeixi de l'estat francès i que el nom sigui occità, ja que per aquelles dates les migracions del país veí cap al nostre foren constants, per raons històriques i econòmiques. Són abundants els topònims i antropònims del sud de França que provenen del llatí clàssic *fons*, *fontis*, que designa la deu, la font (Astor 2002: s. v. *Font*, *Fons*).

V. t. *Fonts.

Font¹

V. **Comellar d'en F., lo*.

Font²

«Jaume Joan Font, sastre» (*Roser 1731*, 9^v); «Jaume Font, sastre», any 1737 (*Òbits 1699*, 31^r); «Foren padrins: [...] Francisca Balcells y Font», any 1776; «Anton [...], fill [...] de Joseph Ascrivà, pagès, y de Rosa Escrivà y Font», any 1820 (*Bapt. 1773*, 18^r i 281^v); «Maria Font, viuda deixada de Thomàs Font, vidrier, de Fullea», any 1803 (*Matr. 1791*, 20^{r-v}); «Maria Escrivà y Font», any 1826 (*Bapt. 1824*, 17 D. 23); «José Font» (*Apeo*, 169^r).

Apareixen tres noms d'home amb aquest cognom: Jaume, Jaume Joan i Josep; i també dos de dona; Francisca i Rosa. Hem anotat la professió de sastre, a més de la de pagès.

font, la

[lə 'fɔn]

La font que ara és a la plaça de la Roca havia estat a la de l'Església. La causa del trasllat va ser l'erecció del monument als caiguts en acabar la Guerra Civil de l'any 1936.

Font, la

«la Fon, [...] por mediodía con la asequia [...] y por norte con el camino de Arbeca», «sort del Font, [...] por mediodía con camino del Fondo» (*Apeo*, 94^r i 158^r/110^v); «partida: la Font», «finca: les Bases, [...] partida: Font» (*Repartiment 1942*, 115^r i 177^r); «Partida: [...] la Font» (*Amillar. 1945*, 34^r).

Per les afrontacions sabem que aquesta sort tenia al sud la síquia i el camí del Fondo, i al nord el camí d'Arbeca i el de la Devesa, i que estava situada dins la partida de les Basses. Ignorem si té relació amb *el Comellar d'en Font*, que només hem documentat una vegada, el 1510. En una de les citacions apareix com a *sort del Font*.

Font d'en Conill, la

[lə 'fɔŋ ðɛŋ ku'niʎ]

«a la Font d'en Conill, [...] a tramuntana ab lo camí que va a Montblanch» (*Capbr. 1574*, 29^r); «la Font d'en Conill» (*Capbr. 1607*, 234^v); «Ítem en la partida de la Font d'en Conill» (*Capbr. 1633*, 99^r); «Ítem altra pessa de terra bosquina [...] en la partida de la Font d'en Conill» (*Capbr. 1765*, 142^r); «Fon del Cunill» (*Apeo*, 41^v).

Devia ser la partida de terra contigua a *la font d'en Conill*. L'article personal *el*, substituint l'originari *en*, no fa acte de presència fins al document de finals del segle XIX (*Font del Conill*).

Font d'en Conill, el camí de la

[lo kə'mi ðe lə 'fɔŋ ðɛŋ ku'niʎ]

És el caminet que va des del camí del Pla de la Bassa fins a la mateixa font.

Font d'en Conill, la serra de la

[lə 'serə ðe lə 'fɔŋ ðɛŋ ku'niʎ]

És als plans de la Bassa. Hi ha un pouet del qual neix aigua i un trosset de serra on hi havia rebolls. Ara ningú sap per què es diu *d'en Conill*.

«ab l'aiguavessant del Mas d'en Piquer, [...] a tremuntana tota serra de la Font d'en Conill» (*Capbr. 1669*, 67^v); «a la partida del Mas d'en Piqué, [...] a tremuntana a tota serra de la Font d'en Conill» (*Capbr. 1717*, 47^r); «tota serra amunt de la Font d'en Cunill» (*Capbr. 1765*, 98^r).

Font del Gaia, la

«Campa. Su situación: Fon del Gaya [...], por mediodía otra de la azequia del Fondo» (*Apeo*, 98^r).

Font d'en (o del) Pic, la

[lə 'fɔŋ dem 'pik]

«a la partida anomenada la Font d'es Pich; 1804, desembre, 8 l'Espluga Calba» (*Índex nou*, 12.4/31); «Viña, yermo, [...] Font del Pig, [...] por poniente con otra del camino de Montblanc» (*Apeo*, 157^r); «finca: Font d'en Pich, [...] partida: Font d'en Pich» (*Repartiment 1942*, 34^r); «Partida: [...] Font del Rich» (*Amillar. 1945*, 10^r).

La partida devia ser la peça de terra adjacent a la font. Hem observat que els informants actuals tenen noció de l'existència en altre temps de la font i no en tenen de la partida; de tota manera, el mapa de l'Institut Cartogràfic de Catalunya la recull, raó per la qual hem de suposar que fins no fa gaire era conegut. De fet, la darrera vegada que l'hem documentat és el 1945. Deu ser una partida petiteta que coneixien només els que hi tenien alguna propietat. La darrera citació, on llegim *la Font del Rich*, es deu segurament a un error del copista, comès per etimologia popular. És un nom que no hem recollit en cap altre cas i que tampoc hem sentit de les fonts orals.

V. t. **Comellar d'en Pic, lo, i Pic, la font d'en*.

Font d'en Pic, el racó de la

[lo rə'ko ðe lə 'fɔŋ dem 'pik]

És el racó dels Escabrerers, és a dir, el que toca al fondo dels Escabrerers.

Fontetes, les

[les fɔŋ'tetes]

Són als Bassals. Quan plovia hi havia dos clots dels quals sortia aigua cap a la carretera de Fullea; per tant, aquí el significat de *fonteta*, genèric molt estès per tot el domini del català, no és el de 'font petita', sinó el de 'font que brolla'. És freqüent trobar aquest diminutiu, sia en singular sia en plural, en la toponímia; l'hem localitzat, per exemple, a Fullea (*la Fonteta* i *les Fontetes*), a l'Albi (*la Fonteta*), al Vilosell (*la fonteta del Camí* i *les Fontetes*), a la Pobla de Cérvoles (*la fonteta del Calçons*) o a

Gimenells (*la Fonteta*)¹¹². En el domini del català moltes fonts porten el nom de *Fonteta*; en cada cas caldrà examinar si es tracta d'una font petita o d'una font coberta (*fonte tecta*) o una font que brolla (*fonte edicta*). Quan es disposa de documentació antiga sobre el topònim, aleshores es té la clau de la interpretació, com és ara el poble del Baix Empordà anomenat *Fonteta*, que és designat en diplomes del segle IX amb el nom de *Fons edictus* (Bastardas 1995: 280). En el nostre cas no tenim cap forma antiga documentada; simplement en deduïm el significat del fet que, efectivament, aquestes fonts eren una mena de brollador.

Fontí

«Joan Poblet, fadri, pagès, de dit Barberà, fill [...] de Rafel Poblet y de Josepha Poblet y Fontí», any 1772 (*Matr. 1699, 252^v*).

La lectura no és prou clara. També podria tractar-se de *Fortí*.

Fontova

Actualment una persona el porta de primer cognom a la vila.

«Francisco, fill de Manuel Fontova, de Belianes, y Maria Fontova y Compte», any 1805 (*Confirm. 1797, 312^r*); «Antònia Motlló Fontova, [...] d'Arbeca», «Fontova de Belianes» (*Òbits 1921, 7 i 24*); «Fontova Escrivá, Antonio» (*Contribució, 155^r*); «Fontova Escrivà, Antònia» (*Amillar. 1945, 36^v*).

Fonts

«Isidro, fill d'Anton Espasa y Maria Espasa y Fons; Joan, fill d'Anton Espasa y Maria Espasa y Fons», any 1805 (*Confirm. 1797, 312^r*); «una filla d'Anton Espasa y de Maria Espasa y Fons, moliners del molí d'esta vila, fills, emperò, de l'Espluga de Francolí [...]: Maria», any 1812 (*Bapt. 1773, 232^r*); «Lucía Espasa y Fons» (*Òbits 1875, 48^r, 42*).

L'única persona que el porta de primer cognom es diu Maria, procedent de l'Espluga de Francolí. Les grafies documentades són *Fons* i *Fonts*.

---

¹¹² Arbós (2003: 82), Amigó i Pere (2001: 230), Pere (2006: 82 i 157, i 2013: 66) i Turull (2007: 91).

V. t. *Fons.

fora

V. *Murs, *fora dels*; *Murs, *de fora dels*.

Foradada

V. *Roca F., la*.

Foravalle, lo, o el tros del Foravalle

«Foravalle», «tros del Foravalle, [...] por poniente y norte con camino de Sanan» (*Apeo*, 157^r/158^r i 175^v).

No tenim cap pista per interpretar el sentit d'aquest topònim. Podria indicar un espai fora de la rasa de la fortificació medieval, però hem documentat *el vall del Castell* entre 1379 i 1765; en canvi, *lo Foravalle* només ens ha sortit en una ocasió, que és aquest document de finals del segle XIX.

Forcades

«Dominga Forcades», any 1600 (*Matr. 1580*, 7^r); «Mercedes Pubill Forcades» (*Òbits 1903*, 186^r, 12); «Carmen Pubill Forcades, natural de Montblanch» (*Òbits 1912*, 97^r, 34); «José, [...] Es hijo [...] de [...] José Panadès Almendros, [...] y Josefa Puvill Forcadas, natural de Montblanch», any 1938 (*Bapt. 1935*, 25^r); «José Pubill Forcada» (*Repartiment 1942*, 96^r).

L'única persona que el porta de primer cognom es diu Dominga, el 1600. Tres segles més tard reapareix el llinatge, en una família procedent de Montblanc. Les grafies documentades són: *Forcada*, *Forcadas* i *Forcades*.

Forès

«mossèn Forès, qui llavors era vicarii del dit loch» (*Visita 1450*, 109^r); «José Forès Dalmau, [...] de Vimbodí» (*Matr. 1939*, 37^r, 7); «Juan Fortuny Forès, [...] de Santa Oliva (Tarragona)» (*Matr. 1950*, 11^r, 1).

El 1450 un vicari de la vila se'n deia. Cinc segles més endavant reapareix el nom de família, procedent de Vimbodí i Tarragona. *Forest*, *Forés* i *Furest* vénen del substantiu arcaic *forest*, 'bosc' (Moll 1982: 192). El llinatge *Forès*, a més, es relaciona amb el poble homònim de 450 habitants situat a la Conca de Barberà, a 16 km de Montblanc (DCVB). És un cognom que ja es documenta al Vilosell el 1210 (Pere 2006: 159).

forn, el

[lo 'forn]

La primera menció que n'hem obtingut és del 1379. Ens consta que en el temps que va durar la comanda hospitalera era monopoli del comanador. Això implicava que tothom que volgués coure-hi el pa estava obligat a fer-lo servir i ningú més en podia regentar un altre. Era a la part sud del pati del Castell, és a dir, sortint del petit perxe que hi ha actualment i abans de baixar les escaletes.

Al document del 1813 ja s'hi esmenten dos forns de pa. Modernament, al segle passat, van tenir forn a ca l'Isidro —després va ser del Ton del Rei—, a cal Feliu, a cal Feliuet, a cal Magí, a ca l'Orteu, a cal Sèguil, a cal Tet, a cal Xulip —el feia anar el de cal Tresonet— i a cal Misango. Avui dia n'hi ha un al carrer Major, a cal Misango, en el qual es ven pa, però ja no s'hi pasta, perquè el porta la pastissera dels Omellons.

«et cum furnis et molendinis» (*Perg. 1379*); «e los ven lo forn qui és dins lo dit loch» (*Perg. 1405/37*); «ovile sits extra villam; affs. cum furno dicte ville» (*Capbr. 1510, 25^r*); «la plaça del Castell [...], a migjorn ab lo forn del senor» (*Capbr. 1574, 74^r*); «la dita comanda y los dits comanadors [...] posseheixen [...] y que no ni ha, ni haver pot, més del dit forn» (*Capbr. 1633, 19^r*); «lo qual forn és forsats. Y deu còurer lo pa pagant de vint-y-sinch pans, un pa; restant vint-y-quatre pans per l'amo» (*Capbr. 1765, 7^r*); «los dos forns de courer pa en Espluga Calva» (*Arrendament 1813, full solt*); «calle del Solà, horno inútil» (*Apeo, 86^v*).

De fet, el nom està actualment en desús, perquè hom el substitueix popularment pel de *pastisseria*.

Forn, el carrer del, o el carrer Davant lo (o del) Forn

«lo carrer *que* va la Forn» (*Capbr.* 1574, 53^r); «lo carrer que va al Forn» (*Capbr.* 1607, 432^v); «lo carrer Devant lo Forn, [...] a mitgdia ab lo Mur de la vila [...] y a tremuntana ab lo Solà de dita vila» (*Capbr.* 1717, 89^v); «al carrer Devant del Forn» (*Capbr.* 1741, 15^v); «en lo carrer de la Roca, [...] a sol ixent ab lo carrer que va al Forn, [...] tremuntana ab lo carrer que va a la Plassa» (*Capbr.* 1765, 115^r).

Havia de ser una altra manera d'anomenar *el carrer del Solà*, és a dir, el que ara és *el carrer Major*.

Forn, la casa del, o el casal del Forn

«... que la dita encomanda e los señors comanadors [...] posseheixen la casa del Forn per coure lo pa y que no hi ha ni pot haver més del dit forn, si donchs, lo señor comanador no permitie que se'n fes algun altre...» (*Capbr.* 1574, 4^v); «la casa del Forn per còurer lo pa» (*Capbr.* 1633, 19^r); «la casa del Forn per còurer lo pa» (*Capbr.* 1669, 7^v); «Ytem un forn de còurer pa [...] al carrer del Solà, que's forçat» (*Capbr.* 1692, 110^v); «un forn ab son casal per còurer pa, [...] que és forsat» (*Capbr.* 1717, 5^r); «un forn ab son casal per còurer pa, situat al carrer del Solà» (*Capbr.* 1741, 5^v); «Ítem que lo referit il·lustríssim sor. comanador té, [...] en lo carrer del Solà, un forn de còurer pa, ab son casal» (*Capbr.* 1765, 7^r).

Les referències al *forn* ho són estrictament a la construcció per coure el pa; en canvi, aquestes anotacions, la primera de les quals és del 1574, parlen de la *casa* o *casal* on hi havia el forn, al carrer del Solà. Per les afrontacions sabem que tenia a ponent la serra de les Roques.

Forn, les escales del

«escaleras del Horno», «escaleras del Horno, [...] calle del Solà» (*Apeo*, 9^r i 87^r).

Deuen ser les escales que puguen del carrer Major al pati del Castell.

Forn, el racó del

«Racó del Forn, [...] partida: Coma de Fullea» (*Repartiment 1942*, 283^r).

Com que és a la Coma de Fullea, pot ser que es tracti del forn de teules.

Forques

V. *Pla de les F., lo; *Vell de les F., el camí.*

Forques, les

[lez 'forkes]

Aquesta partida és una punta, un tossalet, que es troba damunt de la carretera de Maldà, de les granges del Feliu, abans de la Creu Grossa i al costat del pla del Cabrer. És pràcticament tot solà; per això en els capbreus antics el nom més freqüent per a designar-la és *solà de les Forques*. A mitjan segle XIV Pere de Carcassona a Bernat d'Olzinelles havia manat construir unes forques en una muntanya del terme, com a signe de possessió. Suposem que es tracta del lloc que posteriorment donaria nom a la partida. També construï un piló a la plaça del Castell i hi posà una destral per a punició dels malfactors (*Perg. 1359/41*). Els informants actuals tenen notícia que hi havia tres forques i que estaven relacionades amb l'administració de justícia, que servien per a executar condemnats a mort.

«partida de las Forcas» (*Capbr. 1669*, 44^f); «partida de les Forques, [...] mitgdia ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1765*, 23^r); «partida: Forques» (*Repartiment 1942*, 50^f); «Partida: [...] Forques, [...] era trillar» (*Amillar. 1945*, 5^f).

Les Forques, les Forques Velles o *les Forques del Senyor* és un nom indicador de la presència remota del patíbul on eren executats els condemnats per la justícia. Assenyalava el lloc on eren penjats els cadàvers dels ajusticiats, generalment un lloc enlairat i dominant un camí de molt pas. Formaven l'instrument de suplici un o dos pals plantats a terra i un altre entravessat a la part superior, en el qual eren penjats els reus condemnats a morir ofegats per suspensió. Sovint, però, es barregen els sentits d'instrument de justícia i d'encreuament de camins, ja que *forcat* o *forcall* vol dir bifurcació topogràfica (Moreu-Rey 1965: 87). Formant part de noms de lloc, es troba en moltes localitats, com ara: a Cubells, *la serra de les Forques*; a Cabanabona, *el serrat*

de les Forques; a Sant Pere de Riudebitlles, *el serral de les Forques*; a Castelló de Farfanya, Cervià, el Cogul, Fullella i Tarrés, *el tossal de les Forques*; a Lleida, *el pla de les Forques*; a l'Albagès, la partida dels *Forcats*; a Montblanquet, la del *Pla de les Forques*; a Rocafort de Queralt, la dels *Plans de les Forques*, i a Arbeca, les Borges Blanques, Cervera, Flix, Juneda, Sarral, el Vilosell i Vallclara, la de *les Forques*; a l'Albi també trobem uns quants topònims amb aquesta denominació¹¹³.

Forques, el camí de les

[lo kə'mi ðe lez 'forkes]

És el dels Espilars i el pla del Cabrer; es tracta d'una costa molt petita.

«partida de las Forcas, demunt del Molí de l'Oli, [...] a sol ixent [...] part ab lo camí de les Forques» (*Capbr. 1765*, 180^r).

Forques, la serra de les

«la serra de las Forcas, [...] a tremuntana ab sengle d'unas rocas» (*Capbr. 1669*, 31^v); «la serra de las Forcas, [...] a tremuntana ab lo sengle d'unas rocas» (*Capbr. 1692*, 17^r); «en la partida de la Coma d'en Salat, [...] a mitgdia ab la serra de les Forques» (*Capbr. 1765*, 118^v).

Desconeixen el significat de l'expressió *sengle d'unes roques*, que sembla un topònim. Podria fer referència a un *cingle*. En occità està documentada la forma *sengle* (OnCat II, s. v. *cingle*).

V. t.**Roques, el collet de les*.

Forques, el solà de les

«lo solà de les Forques», «al sol de les Forques» (*Capbr. 1510*, 9^r i 16^v); «al solà de les Forques» (*Capbr. 1574*, 14^r); «lo solà de les Forques» (*Capbr. 1607*, 277^v); «lo solà de les Forques» (*Capbr. 1692*, 3^v); «en la partida del solà de les Forques, detrás del Molí de l'Oli, [...] a ponent ab terra vagant de la Vila» (*Capbr. 1765*, 106^{r-v}); «sota de las Forcas, [...] por mediodía con otra por el camino de Arbeca», «solà de las Forcas, [...] por la derecha camino de

¹¹³ Amigó (1999: 16-17), Turull (2007: 91), Piquer (1969: 35); Gual (2012: 187); Martín (2005: 322); Arbós (2003: 85); Pasqual (2010: 90), Satorra (2010: 109), Cornudella (2012: 66); Bonet (2012: 156), Pere (2006: 161 i 2017: 115) i Amigó i Pere (2001: 234).

Heredades» (*Apeo*, 11^v i 62^v); «partida: solà de les Forques» (*Repartiment 1942*, 67^r).

Era el nom més habitual per a referir-se a la partida que ara es coneix com les *Forques*; si més no, és el nom que apareix amb més freqüència als capbreus antics. En una citació el genèric *solà* és substituït per *sol* (1510) i en una altra, per *sota*; diríem que aquest darrer deu ser algun error del copista.

V. t. **Molí de l'Oli, damunt del.*

Forques, el tossal de les

«al tossal de les Forques [...], a migjorn ab l'ayguavessant de la serra» (*Capbr. 1574*, 71^v).

Forquilles, el

[lo fur'kiʎes]

Era el renom d'una persona del poble, que també rebia la seva dona.

Fort

«Joseph Fort, fadrí, pagès, fill [...] de Joan Fort, també pagès, y de Maria Fort y Serra, [...] de Roijals», any 1822 (*Matr. 1791*, 67^v-68^r); «Marina Fort i Minguell», any 1839 (*Bapt. 1824*, 250); «Teresa Fort y Minguella» (*Òbits 1880*, 96^r, 11); «José Fort» (*Apeo*, 100^r/71^r); «Marina Teixidó Fort» (*Òbits 1934*, 65^r, 4).

Amb el cognom *Fort* només hem trobat els noms de Josep, Marina i Teresa.

Forteular, lo

[lo fortəw'la]

És on actualment hi ha les granges de cal Cabeça, al pla de la Bassa.

«Fortaolà, [...] por poniente con el camino de Fullea» (*Apeo*, 96^r); «partida: Fortaulà» (*Repartiment 1942*, 36^r); «Partida: [...] Fontaulà» (*Amillar. 1945*, 11^r).

Els antics forns de teules i topines han generat un pila de topònims. N'hem anotat força exemples de viles properes a la nostra: a Arbeca i Ulldemolins hi ha la partida de *la Teuleria*; vora el bosc de Poblet, la del *Forn Teuler*; a les Borges Blanques, la del *Forteuler*; a Vallbona, la del *Fonteular*; a l'Albi, com a la Pobla de Cérvoles, *la font de la Teula* i, com a Ulldemolins, *el forn Teuler* i *de la Teula*; a ponent, a més, hi ha topònims que contenen el nom *teula* o derivats a Àger, Artesa de Segre, Biosca, Camarasa, Corbins, Oliola, Sant Guim de Freixenet i Vilanova de Meià¹¹⁴. En algun cas, com és ara qualche nom de font, la referència podria ser la teula per la qual raja l'aigua.

En el nostre cas el nom de la partida no apareix fins a finals del segle XIX, mentre que les referències a l'existència del forn s'acaben un segle abans. Tant els copistes dels documents en què se cita com els actuals informants demostren no tenir nocions del seu significat.

V. t. **Aigüera de la Bassa, l'*; **Camí de Montblanc, lo, i Bassals, los*.

Forteular, el camí del

«camino de Forteulà» (*Repartiment 1942*, 345^v); «mediodía, camino de Fonteulà; [...] norte, camino Basa. Partida: [...] Pla de la Bassa.» (*Amillar. 1945*, 93^r).

Fortuny

«Cristóbal, [...] hijo [...] de los consortes Francisco Fortuny Ferré, de Montblanch, y Dolores Bosch Teixidó, de Montbrió de la Marca, ambos vecinos de la presente», any 1918 (*Bapt. 1912*, 180).

fossar, el

«et cum fosare» (*Capbr. 1510*, 22^v); «en lo carrer qui va a la Plaça, [...] a tramuntana ab lo fossar» (*Capbr. 1574*, 72^v); «a la Plasseta, [...] a tremuntana ab lo fossar de la iglésia» (*Capbr. 1633*, 159^r); «en la plassa Major, [...] a mitgdia ab lo fossà» (*Capbr. 1669*, 149^v); «en est fosà de l'Espluga Calba», «en lo fossà

---

¹¹⁴ Satorra (2003: 172), Piquer (1969: 34), Pere (2013: 259), Pere i Amigó (1997: 356-357 i 2001: 433-434) i Turull (2007: 117).

comú d'Espluga Calba» (*Òbits 1699*, 2^r i 169^v); «lo fossar» (*Capbr. 1717*, 117^v); «en lo carrer Major, [...] a tremuntana ab lo fossar» (*Capbr. 1765*, 117^r); «la capella de Sant Miquel, que ara fa de parròquia interina, cerca las fonts baptismals, perquè ab molta dificultat se pot entrar en lo fossar» (*Translació 1778*).

Cementiri i fossar eren la mateixa terra sagrada i fins al segle XIX. S'havia acostumat que fossin al costat del temple, dins la sagrera, és a dir, dins del circuit de trenta passes en què tenia jurisdicció una església. Els rics eren enterrats a l'església. Dintre de la de l'Espluga hi ha fossars senyorials. Es trobava on després s'ha erigit la capella dedicada al Santíssim, en la qual també es venera la Moreneta.

En una citació (1633) és anomenat *el fossar de l'església* i en una altra (1699), *el fossar comú*. Durant el segle XVIII, en els documents, es va substituint el nom de *fossar* pel de *cementiri*: al capbreu de 1669, s'hi registra una casa a la Placeta que té al nord el *cementiri* o *fossar*; al llibre d'òbits que comença el 1699, a partir de 1723, coincidint amb el canvi d'escrivent, passa de ser anomenat *fossar* a *cementiri*. El capbreu de 1765 encara ens parla d'una casa del carrer de la Roca que té a ponent *el fossar*.

Fossar, el carrer del

«al barri Nou, [...] a sol ixent ab l'Abadia, a mitgdia ab lo carrer qui puja al Fossar» (*Capbr. 1692*, 50^r); «en lo carrer del Barri Nou, [...] a mitgdia ab lo carrer qui puja al Fossar» (*Capbr. 1717*, 10^v).

El carrer del Fossar devia anar de l'actual carrer de Santa Maria fins a l'església, donant a la part on hi havia el fossar, a la banda sud, és a dir, mirant cap a Fulledda.

Frages

«Ramon [...], fill [...] de Joan Balcells y Teresa Frages [...], esta de Guimerà», any 1842; «Rosa Balcells y Frages», any 1843; «Joan Balcells y Frages», any 1845 (*Bapt. 1824*, 281, 295 i 313).

El cognom *Frages* existeix als departaments francesos d'Allier i d'Indre i Loira (www.geopatryme.com). Morlet (1991: 426) conté *Frager*, com a variant regional de *Fraisier*, que adopta, a la Provença, la forma *Fraguier* (< llat. FRAGUM, 'maduixa'), 'productor i venedor de maduixes' (*fraga* en occità).

Franc

«Andreu Peyrau, fadrí, pagès, fill [...] de Joaquim Peyrau, de Vilanova del Picat [...] y Teresa Franc, de Menargues», any 1841 (*Matr. 1791*, 151).

Francino

«Fransino, Domingo, vecino Borjas Blancas» (*Amillar. 1945*, 91^v).

El cognom *Francino* existeix als departaments francesos de l'Alta Garona, de Dordonha i d'Erau; i amb la grafia *Fransino*, al d'Òlt i Garona (www.geopatryme.com). Tant Morlet (1991) com Astor (2002) recullen un munt de formes derivades de *Franc*, però no aquesta.

Franciscano

V. **Ros del F.*, *cal*.

Franciscano, cal

[^h'kal frənzis'kano]

És una casa del carrer Major on hi havia forn de pa. A la documentació consten dues cases anomenades *cal Franciscano*, totes dues al carrer de Fullea.

«Francisco Torres, dit lo Franciscano» (*Hospital 1730*, 15^f); «Antonio Torres, alias Franciscano, [...] calle de Fullea. [...] Otra corral del Lluc, [...] por de frente con calle de Fullea» (*Apeo*, 114^f); «Rosa Tapiol (Franciscano)», casament de l'any 1929 (*Spel. 32*: 14); «Tapiol, Pau, Franciscano» (*Contribució 1936*).

Franco¹

V. **Generalísimo F.*, *la calle del*.

Franco²

«Ildefonso Izquierda Franca, [...] vidriero, [...] de Peñalba, provincia de Huesca» (*Matr.* 1895, 1, 2); «Alfonso Izquierda Franco» (*Òbits* 1921, 13^r, 10).

Hem optat per la grafia amb *o* perquè els dos personatges que duen el cognom deuen ser germans: suposem que la primera citació és un error del copista. El *Franco* espanyol té la mateixa procedència germànica i el mateix significat, ‘lliure’, que el *Franc* català.

Fraquan, cal

«Pedro Juan Marturell, *alias* Fracuan, [...] calle de Santa Maria, [...] de frente, calle del Pozo» (*Apeo*, 29^r).

Frare, el

[lo 'frare] o [lo 'flari]

Per al record dels nostres informants, no era el renom d'una casa, sinó el d'una persona que aparentava bonhomia. Podria ser el segon personatge de la nostra documentació, del qual no consta cap casa, només una finca; per tant, es tractaria d'un renom individual.

«per testimonis Ramon Cunillera, dit lo Frare», any 1760 (*Matr.* 1699, 242^r); «José Roig, *alias* Frare, [...] campa, viña, yermo. Su situación: Mas.» (*Apeo*, 24^r).

La pronúncia *Flari*, amb confusió de consonants líquides i tancament de la /e/ en posició final en /i/, és força habitual. De fet, la substitució per *i* d'algunes *e* àtones finals és una tendència generalitzada en bona part del bloc occidental; *ànic*, *prèssic* o bé *mànic* en serien altres exemples (Satorra 2008: 244).

Frare, cal

«Francisco Torres, *alias* Frare, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 207^r).

Aquesta citació sembla més aviat el nom d'una casa, al carrer de Senan.

Frare del Batlle, el

«Ramon Roig, de Capcarrer, dit lo Frare del Batlle» (*Hospital 1730*, 16^v);
«Ramon Roig, dit lo Frare del Batlle, y son fill y hereu, Francisco Roig, de
Capcarrer, pagesos» (*Fund. 1774*, 132^r).

Suposem que aquest renom té relació amb el del renom el *Frare*, perquè el cognom *Roig* coincideix amb una de les citacions.

Frare del Maleu, el

[lo 'frare l ma'lew]

Francesc (Daniel) Balcells i Masgoret (l'Espluga Calba, 1918 – Barcelona, 2006), anomenat el *frare del Maleu*, pare franciscà amb el títol de Lector Provincial en Sagrada Teologia concedit pel Centre d'Estudis Franciscans de Madrid, ocupà el càrrec de ministre provincial de Catalunya i Països Sud-americans. Dedicà la vida a la docència, entre altres tasques, i ostentà diversos càrrecs dins de l'orde religiós franciscà a Chipiona, Balaguer, la Bisbal d'Empordà, Vilanova i la Geltrú, Berga, Lleida i Barcelona.

Freixe

«Ventura [...] Freixa, [...] filla [...] de Francesch Freixa, mestre de cases, y de Margarida Martí», any 1781 (*Bapt. 1773*, 47^r); «Magdalena Freixa Safont, natural de Borjas Blancas» (*Òbits 1887*, 269, 42^r).

Tot i que totes dues citacions contenen la vocal neutra final transcrita amb una *a*, la forma principal del substantiu *freixe* (del llatí *fraxīnu*), referida a l'arbre de la família de les oleàcies, és amb *e* (DCVB i Moll 1982: 234). L'única grafia documentada és *Freixa*.

Freixes

«Domingo Freixes [...], rector» (*StMiquel 1730*, 42^r); «Claudio Freixes Masip, [...] hijo legítimo de don Pedro Freixas Nebot, [...] labrador, natural de Ulldemolins» (*Naix. 1921*, 97^v, 22^r).

Domènec Freixes va ser rector de l'Espluga Calba entre 1851 i 1854. Les dues grafies documentades són *Freixas* i *Freixes*.

Fuertes

«Felipa Fuertes Espósita, natural de la casa maternidad de Tarragona» (*Òbits* 1887, 76, 27^r).

Fulleda¹

V. **Camí de F.*, *lo camí de la*; *Coma de F.*, *la*; **Coma de Vinaixa [o F.]*, *la*; **Majordom de F.*, *el*; **Vell de F.*, *el camí*; **Verge del Roser de F.*, *la*.

Fulleda¹

[fu'ʎeðə]

És una població i municipi de l'extrem oriental de la comarca, en contacte amb la conca de Barberà pel sector de Senan. Els dos pobles disten uns quatre quilòmetres. Des de l'Espluga Calba s'hi accedeix per la carretera de Fulleda.

«de la collita del bovatge *que* faheren en los lochs sigüents de la vegueria de Montblanch: [...] Ffulleda» (*Bovatge 1336*: 27^v); «*termini dicti loci, videlicet, in partita loci de Fulleda*» (*Perg. 1405/12*); «*loci de Fulleda*» (*Perg. 1406/1*); «lo rector de la Spluga Calva té una dona *per* amiga a la Spluga Calva e ell està a Fulleda» (*Visita 1450*, 106^r); «de Fulleda» (*Capbr. 1510*, 6^v); «la vila de Fulleda» (*Capbr. 1633*, 143^v); «Andreu Roig, rector de la Spluga Calva i Fulleda» (*Òbits 1650*, 1^r); «lo *reverent* Anton Mailí, vicari perpètu de Fulleda» (*Translació 1778*); «Espluga Calva: [...] confina con el término [...] *sur* Fulleda» (Madoz 1845: 579).

Fulleda², [de]

«ego Bernardus de Fulleda [...] ipsos meos alaudes quos habeo [...] in Espulga Chalba», any 1168 (Altisent 1993: 337); «Guillemus Fulleda» (*Perg. 1405/12*); «Guillem Fulleda», any 1418 (*Índex vell*, 173^v); «Guillermi Fulleda» (*Capbr. 1510*, 16^v).

El llinatge només va precedit de la preposició, *de Fullea*, en la primera citació (1168). Tots dos prenomes estan llatinitzats: *Bernardus* i *Guillemus* (o *Guillermi*, en genitiu).

Fullea, el camí de

[lo kə'mi ðe fu'ʎeðə]

Surt del carrer de Fullea i dóna a la costa del Feliu i a la carretera de Fullea. La segona citació del capbreu de 1665 parla d'un tram d'aquest camí més proper al nucli de cases, potser del que ara anomenem *el Redemú*, on aquest s'ajunta amb el carrer de Fullea. En aquesta mateixa citació apareix com a camí de Fullea i Montblanc.

«lo camí *que* va a Fullea» (*Capbr.* 1574, 15^r); «lo camí va a Fullea» (*Capbr.* 1607, 292^v); «lo camí de Fullea» (*Capbr.* 1633, 20^v); «lo camí qui va a Fullea» (*Capbr.* 1669, 66^r); «lo camí qui va a Fullea» (*Capbr.* 1692, 72^r); «lo camí de Fullea», «lo camí qui va a Fullea» (*Capbr.* 1717, 11^v i 85^r); «lo camí de Fullea» (*Capbr.* 1741, 98^v); «lo camí de Fullea», «una casa, [...] carrer del Solà, devall de la qual passa lo camí de Fullea y Montblanch» (*Capbr.* 1765, 118^r i 169^r); «camino de Fullea» (*Apeo*, 113^r); «camino de Fullea» (*Repartiment* 1942, 16^r); «camino Fullea» (*Amillar.* 1945, 6^r).

Fullea, el carrer de

[lo kə're fu'ʎeðə]

És el carrer que surt del poble en direcció a Fullea. Va paral·lel a la carretera de Fullea. Es pot baixar del carrer a la carretera per la Costa de Rei o bé pel carrer de Ramon Berenguer IV.

«vico de Fullea» (*Capbr.* 1510, 8^v); «calle de Fullea» (*Apeo*, 133^r).

Fullea, la carretera de

[lə kare'terə ðe fu'ʎeðə] o [lə kara'terə ðe fu'ʎeðə]

La carretera que va des de l'Espluga fins a Fullea (LV-2012) es construí l'any 1932. És un trencant, cap a Tarrés, de la carretera N-240, que ve de Montblanc i travessa l'Espluga de Francolí i Vimbodí. A peu de carretera hi ha un conjunt de fortificacions de formigó i pedres irregulars, construït per l'exèrcit republicà a finals del 1938 per cobrir la retirada roja per la via d'accés a Fullea, que mai no van entrar en combat. Els búnquers disposen d'una obertura per a l'accés i d'obertures o espitlleres per vigilar o disparar (BIEC: BI-81).

«carretera de Fullea» (*Repartiment 1942*, 179^f); «carretera Fullea» (*Amillar. 1945*, 52^v).

Fullea, la coma de

«la coma de Fullea» (*Capbr. 1574*, 5^f); «l'aiguavessant de la coma de Fullea» (*Capbr. 1607*, 237^f); «l'ayguavassant de la coma de Fullea» (*Capbr. 1633*, 173^f); «l'aiguavessant de la coma de Fullea» (*Capbr. 1669*, 124^v); «l'ayguavessant de la coma de Fullea» (*Capbr. 1692*, 102^r); «y ha tres ayguas: [...] la coma de Fullea» (*Capbr. 1741*, 9^f); «hi ha tres ayguas: [...] la coma de Fullea» (*Capbr. 1765*, 18^v).

És un dels tres cursos fluvials principals del terme de l'Espluga Calba, junt amb la coma dels Masos i Aigües Vives. El capbreu de 1633 ens informa que l'aigua d'Aigües Vives i de la coma dels Masos era per a regar uns dies de la setmana assenyalats, i que de la coma de Fullea, se'n podia utilitzar sempre per a regar, a més d'haver-hi la possibilitat d'omplir les basses per a amerar cànem i lli, tal volta era el curs més abundant. Actualment el nom es conserva designant la partida de *la Coma de Fullea*, però la noció de *coma*, que fa referència a una depressió en terreny de muntanya, ha desaparegut per complet de l'ús quotidià.

Fullea, el pont de

[lo 'pɔŋ de fu'ʎeðə]

És a la carretera de Fullea, passat el tomb del Roure. És un pontet construït en fer la carretera, perquè aquesta travessés el fondo.

Fullea, el terme de

[lo 'terme ðe fu'ʎeðə]

El terme del Fullea toca amb el de l'Espluga Calba per l'extrem sud d'aquest.

«termino de Fullea» (*Capbr. 1510*, 18^v); «lo terme de Fullea» (*Capbr. 1607*, 278^v); «lo terme de Fullea» (*Capbr. 1633*, 64^f); «lo terme de Fullea» (*Capbr. 1669*, 97^v); «fins a arribar al terme de Fullea», «partida de Fullea, [...] a tremuntana ab lo camí de Monblanch» (*Capbr. 1692*, 14^f i 30^v); «lo terme de Fullea, a mitgdia ab lo terme de Vinaixa» (*Capbr. 1717*, 49^f); «lo terme de Fullea» (*Capbr. 1741*, 17^f); «lo terme de Fullea» (*Capbr. 1765*, 135^v); «con el

término de Fullea» (*Apeo*, 29^f); «Espluga Calva: [...] afronta lo terme al sud ab lo de Fullea» (Rocafort 1915: 332).

Fullea, la travessia de

«calle de Fullea, [...] por izquierda con trabesía de Fullea» (*Apeo*, 135^f).

Es deu tractar de l'espai on conflueixen el carrer de Fullea, el de Montblanc i la carretera de Fullea.

Fullea als Omellons, el camí de

[lo kə'mi ðe fu'λeðə lz omel'λons] o

[lo kə'mi ðe fu'λeðə lz awme'λons]

És el camí que hi havia abans de fer la carretera. Passava per la Raval i pel Calvari, per cal Bessó.

«lo camí que va de Fullea als Homellons» (*Capbr.* 1574, 93^f); «partida de la Portella, [...] a mitgdia ab lo camí qui va a Fullea y Homellons, a ponent ab lo terme dels Homellons», «lo camí qui va de Fullea als Homells, [...] a tremuntana ab ayguavessant de la serra del Coll d'en Febré» (*Capbr.* 1741, 138^v i 139^v); «lo camí qui va dels Omellons a Fullea, [...] y a tremuntana ab l'aiguavessant del coll d'en Febrer» (*Capbr.* 1717, 49^v); «lo camí de Fullea y Homellons», «en la partida del Mas Blanch, [...] a mitgdia part ab lo camí que va de Fullea als Homells, [...] per a hont antes passava lo mateix camí», «en la partida del Mas Blanch, [...] a mitgdia ab lo camí que va dels Omellons a Fullea» (*Capbr.* 1765, 43^v, 117^v i 206^f).

Hem inclòs en aquesta entrada dues citacions (*Capbr.* 1741, 139^v i *Capbr.* 1765, 117^v) en què és evident la confusió que es produeix entre els noms dels *Omells* i dels *Omellons*. En dos documents (1717 i 1765) és anomenat *el camí dels Omellons a Fullea*.

V. t. *Omellons, els* i *Omells, els*.

Fulleda als Omells, el camí de

[lo kə'mi ðe fu'ʎεðə lz u'meʎs] o

[lo kə'mi ðe fu'ʎεðə lz aw'meʎs]

És al terme de Fulleda. Va cap als Omells i Senan, per la carena del pla de Tarrés.

«camino de Fulleda als Homells», «vico de Fulleda als Homells» (*Capbr. 1510*, 9^v i 11^r); «lo camí que va de Fulleda als Omells» (*Capbr. 1574*, 29^v); «lo camí va a Fulleda dels Homells» (*Capbr. 1607*, 328).

Al capbreu del 1510 s'hi aprecia alguna irregularitat en l'ús dels genèrics. D'una banda, es tracta d'un document redactat en llatí i hi apareix *camino*, en castellà; d'altra banda, el mot llatí *vico*, que hauria de significar 'carrer', interpretem aquí que vol dir 'camí'. En general, en aquest document, quan es vol parlar d'un camí el mot emprat és *via*.

Fusets, cal

['kal fu'zets]

És una de les cases del carrer de les Dues Cases, tocant al cementiri. *La cabana del Fusets*, a la partida del Mas Blanc, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó tapada. Té 18,37 m² i fa 2,45 m. d'altura, 3,50 d'amplada i 5,25 de profunditat¹¹⁵.

«José Bota, *alias* Fucets, [...] casa. Su situación: Era» (*Apeo*, 34^v); «Albert Balsells Bota (Fusets)» any 1932 (Poca 2017: 113); «Josep Balcells Bota, de cal Fusets», anys 1936-39 (Roig 2014: 61); «José Balcells (Fusets)» (*Repartiment 1942*, 379^r).

Mentre que el DCVB no recull *Fuset* com a cognom, Moll, sí, com a derivat diminutiu de *fus*, 'instrument per a filar' (Moll 1982: 293). No hem documentat en cap ocasió aquest llinatge a l'Espluga Calba.

Fuster i cal Fuster

['kal fus'te]

Hem localitzat uns quants noms d'home: Antoni, Arnau, Berenguer, Guillem, Jaume, Joan, Josep, Miquel, Pere (i Pericó) i Ventura; y també un de dona: Raimunda. En els primers documents estan llatinitzats i declinats en nominatiu o bé genitiu:

¹¹⁵ Martín i Preixens (2005: 327) i BIEC: BI-62.

Anthוניus, Arnaldi, Berengarius, Guillermi, Johanes, Periconus o *Petri*. Pel que fa a professions, a més de la de pagès, hem enregistrat la de ferrer.

Cal Fuster és una casa del carrer Major, davant de cal Prior, que eren descendents del cabaler de cal Pons i en la qual hi havia fusteria; dóna a les escaletes del pati del Castell per la part de darrere, on una inscripció a la pedra de la façana data la construcció del 1763. Segons consta en la documentació, havia estat abans una casa del carrer de Montblanc el propietari de la qual no tenia cap altra possessió al terme de l'Espluga. Joan Miquel Fuster va ser comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem entre 1633 i 1634.

«Arnaldi Fusteri, alias Gaya; [...] Petri Fuster; [...] *Periconus Fusterii*; [...] *Berengarius Fusterii*» (*Perg. 1360*); «*Anthonyus Fuster* [...], *Johanes Fuster*» (*Perg. 1405/12*); «P. Fuster», «*Guillermi Fuster*» (*Capbr. 1510*, 17^v i 21^r); «mossèn Jaume Fuster», any 1586 (*Matr. 1580*, 2^r); «Antoni Joan Texidor, àlias Fuster, sastre» (*Bapt. 1624*, 1^r); «A 9 de maig 1634 començà'l capítol provincial a Barcelona, [...] presidit per Miquel Fuster, comanador d'Espluga Calva» (Miret 2006: 502); «Ventura Fuster, fadri, ferrer, [...] de Vimbodí», any 1694 (*Matr. 1650*, 42^v, 32); «Joan Fuster, mosso» (*Roser 1694*, 4^r); «(lo) Fusté», any 1801 (Arbós 2010: 61); «Antonio Sardà, alias Fusté, [...] calle de Momblanch» (*Apeo*, 240^r); «Joan Pons Fàbregas, [...] Fusté», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6).

La grafia *Fusté* només apareix en alguns documents a partir del 1800.

V. t. **Sairac, cal*.

Fustera, ca la

[*'ka lə fus'terə*]

Era una casa del carrer Major, a mig carrer pujant a mà esquerra, entre la paret de l'hort del Castell i cal Cabrer, que ara s'anomena *cal Sec*. Era un dels quatre cafès que hi havia a l'Espluga abans de la Guerra Civil espanyola i feia les funcions de local social de la gent d'esquerres. Al primer pis hi havia el cafè i als baixos s'hi feia el ball. Hi acostumava a actuar l'orquestra la Lira.

«Fustera, Castell», «Sans, Antònia, Fustera» (*Contribució 1936*).

Gabriela, la

«Foren compares: [...] Fransina Sesplugues, filla de la Gabriela» (*Bapt. 1574*, 4).

Gaia¹

V. *Coma d'en G., la*; **Font d'en G., la*; *Omells de na G., els*; **Pastor del G., el*; **Pou del G., lo*; *Roman G., cal*.

Gaia² i cal Gaia

[*'kal 'ɣajə*]

Trobem aquest cognom el 1553 a Arbeca (*Fog. 1553*). Ramon II de Torroja (~1153 – ~1195), de la noble casa dels Torroja (o Tarroja), que, juntament amb els Santa Fe i els Sarroca, havien estat els primers repobladors de la vila d'Arbeca, es casà amb Gaia de Bas¹¹⁶. Malgrat que a l'Espluga Calba l'hem localitzat com a renom amb anterioritat, el 1360, una de les primeres citacions documentals, del 1510, és un Joan Gaia, també provinent d'Arbeca. Apuntem aquestes dades perquè poden tenir relació amb la procedència tant del renom com del cognom a la nostra vila, però no en tenim cap certesa.

Apareixen molts noms masculins amb aquest cognom: Arnau, Artemi Amadeu, Antoni (i Antonio i Toni), Batiste, Bernadó, Bernat, Blasi, Bonaventura, Cosme, Cristòfol, David, Dionisi, Domènec, Emili, Fabià, Felip, Francesc, Francisco, Gregori, Jacinto, Jacinto Duran, Jaume (i Jaumillo), Jaume Ramon, Joan, Joan Baptista, Jordi, Josep, Llorenç, Macià (i Matià), Manuel, Marc, Martí, Maties, Miquel, Modesto, Pau, Pau Francisco, Pere (i Perot), Pere Joan, Pere Ramon, Pere Toni, Ramon i Valeri; i també n'hem documentat un munt de femenins: Agna M., Agnès, Alexandrina, Àngela, Antònia, Brígida, Càndia, Carme, Caterina, M. Cecília, Concepció, Delfina, Deodata, Dolors (i M. Dolors i Dolores), Dorotea, Elena, Elisabet, Elvira, Encarnació, Esperança, Eulària (i Eulàlia), Felicitat, Felipa, Florentina, Francina, Francisca, Isabel, Isabet Joana, Jerònima, Joana, Joaquina, Josefa, Leonor, Llúcia, Maciana, Magdalena (o Malena), Manuela, Margarida (i Margarita), Maria, Mariagna (i Agna Maria), Matiana Joana, Mercè, Misericòrdia, Montserrat (i M. Montserrat), Pasquala, Paula, Pauleta, Patronilla, Pera, Rafela, Raimunda, Ramona, Rosa (i M. Rosa), Tecla, Teresa (i M. Teresa), Tula i Victòria. Al document de baptismes de 1574 una dona anomenada Pere Gaia fa de

¹¹⁶ Sans, Pau i Junyent (2014: 24-25 i 112) i GEC.

padrina de bateig. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, hem localitzat els de doctor en medecina, mestre d'escriure, ferrer, pastor i sastre. Actualment setze persones el porten de primer cognom.

Marc Gaya consta com a jurat en cap de l'Espluga Calba el 1624. Ramon Gaya i Bota n'era batlle el 1782, Josep Gaya i Gaya va ser-ne el 1741 i Joan Gaya i Camprubí, de cal Sarauet, des del 25-1-1954 fins al 31-1-1958. Anton Gaya i Escoter, de cal Tenalla, lluità a la guerra de Cuba (1895-1898). David Gaya i Català (1903-1939), de cal Tenalla, i Josep Gaya i Sanahuja van ser músics de l'orquestra la Moral de l'Espluga Calba. David Gaya també era compositor, malgrat que no se'n conservi cap partitura, ja que la mare les va fer desaparèixer en morir el fill a la presó de Lleida per no haver pogut suportar les penalitats del captiveri. Josep Gaya Gallofré (Samanyet), casat a l'Albi, fou trompetista i director de l'orquestra que ell mateix creà, els Tranquils (Poca 2017: 140 i 148).

Cal Gaya era una casa del carrer Major, al perxe, el qual es deia *el perxe del Gaia*. Ara és *cal Borrassol* i *cal Sabater*. *Queviures Casa Gaya* és el nom oficial que té l'única botiga que hi ha actualment a l'Espluga Calba i que es coneix com *cal Prior*.

«Pere Guanya», «Pere Guayà» (*Fog. 1497*: 292); «Petrus Guaya», «Joannes Guaya, agricola, ville de Arbecha» (*Capbr. 1510*, 2^v i 36^v); «Antoni Gaya» (*Fog.1553 II*: 295); «Margarita Gaya» (*Òbits 1574*, 1^v); «Foren compares: Jaume París y na Pere Gaya»; any 1575; «Foren padrins: [...] Speransa Gaya, filla de na Gaya, de fora», any 1584 (*Bapt. 1574*, 6 i 22); «Fransina Gaya», any 1592 (*Matr. 1580*, 3^v); «Joan Gaya» (*Capbr. 1607*, 322^r); «Marc Gaia, pagès y jurat en cap d'est loch», any 1637 (*Òbits 1636*, 2^v); «Jacinto Gaia», any 1652; «Cicília Gaia, muller de Gregori Gaia», any 1670 (*Òbits 1650*, 4^r i 11^r, 94); «Pau Gaya» (*Capbr. 1717*, 59^f); «hereus de Manuel Gaya», «Bonaventura Gaya» (*Capbr. 1765*, 50^r i 67^v); «Rosa Gaya y Tapioles», any 1772 (*Matr. 1699*, 252^v); «Francisca [...], filla de [...] y Maria Gaya y Avellà», any 1775; «Francisco Gaya y Vila», any 1780 (*Bapt. 1773*, 14^v i 45^r); «José Gaya», «Miquel Gaya» (*Apeo*, 51^r i 238^r); «José Gaya Torres» (*Repartiment 1942*, 54^r); «Gaya Balcells, Francisco», «Mercedes Gaya F.» (*Amillar. 1945*, 34^r i 81^v); «Concepción Gaya Balcells», «Artemio Amadeo Gaya Vallverdú», «Maria Teresa Gaya Balcells» (*Naix. 1945*, 21^r, 7; 88^r, 7, i 93^r, 10).

Aquest cognom apareix amb les següents grafies: *Gaia*, *Gaija*, *Gaja*, *Gaya*, *Gaïa*, *Ghaia*, *Ghaya*, *Guanya* i *Guaya*. Avui dia els portadors l'escriuen sistemàticament *Gaya*.

V. t. *Prior, cal*.

Gaia, el

«Arnaldus Fuster, *alias* Gaya» (*Perg. 1360*).

Gaia, la cabana del [lə ka'βanə l 'ɣajə]

És al terme de Senan. Als capbreus de 1692, 1717 i 1714 serveix per especificar els límits del terme de l'Espluga Calba. Segons la primera citació, Joan Valls va morir, contagiats per la pesta, en l'esmentada cabana i hi va ser enterrat. L'hi devien confinar per tal d'evitar la propagació de l'epidèmia. En la part que continua del document s'especifica que en aquell moment es va acabar el contagi.

«morí, del contagi, a l'era d'en Gaia, a la cabana», any 1652 (*Òbits 1650*, 4^v); «en la partida de la Coma d'Aygües Vives y discorre per un collet fins a la cabana de Pere Joan Gaya» (*Capbr. 1692*, 13^v); «discorre per un collet fins a la cabana de Pere Joan Gaya, [...] que és ya del terme de Sanant» (*Capbr. 1717*, 4^r); «la cabana de Ramon Gaya, que antes era d'Antoni París, que és del terme de Sanant» (*Capbr. 1765*, 7^r).

Gaia, el perxe del [lo 'perʃe l 'ɣajə]

V. **Sabater, el perxe del*.

Gaia, la rovellonera del [lə roβeʎo'nerə l 'ɣajə]

És als Graus.

Galdeo, cal ['kal ɣal'ðeo] / ['kal ɣal'ðejo]

És una casa del carrer de Montblanc. Després els de cal Galdeo van anar a viure a la plaça de la Roca, on havia estat cal Dalmau. *La cabana del Galdeo*, a la partida del

Mas Blanc, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó tapada. La façana fa 3 metres d'altura i 5,40 d'amplada¹¹⁷.

«Jaume Sardà Saltó, 1890 (Galdeo)» (Poca 2017: 73); «Miquel Sardà Saltó, [...] Galdèio», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Jaume Sardà, àlies Galdeo», any 1920 (*StCrist 1795*, 14^f); «Jaume Galdeo», «Sardà, Ramon, Caldeo», «Sardà, Jaume, Caldeo» (*Contribució 1936*).

Segons la tradició familiar, algun avantpassat va viatjar a Terra Santa i l'anomenaven així perquè es referien al *Galileu*, és a dir, el que havia anat a Galilea. Per a un nom similar, de l'Albi, *cal Caleo*, Amigó (2001: 137) dona dues possibles explicacions: que sigui un castellanisme procedent d'una pronunciació a la catalana de *jaleo*; o bé que sigui una apòcope del prenom *Leonci* o *Leònides* o *Leopold*, amb aglutinació redundant de *ca, ca Leo*. A Solivella hem localitzat una casa anomenada *cal Caldeio* (Moreu-Rey 1993: 187). Actualment es pronuncia majoritàriament *cal Galdeo*, però també es pot sentir el nom amb la [j] antihiàtica, *Galdeio*; mentre que al document de 1936, en dues de les tres anotacions, la consonant inicial és sorda.

Galimany

«1920 Estudi de nois – Sr. Galimany» (Poca 2017: 104).

Del 1920 fins al 1926 el senyor Galimany va ser mestre de l'Escola Nacional, a ca l'Agna.

Galindo

«Miguel Cristóbal Francisco Bibiad Galindo, compareció don José Cibiad y Porciello, natural de Vinacet, [...] y de doña Joaquina Galindo y Galindo, natural de Arándiga, [...] provincia de Zaragoza» (*Naix. 1881*, 38^f, 15).

---

¹¹⁷ Martín i Preixens (2005: 327) i BIEC: BI-60.

Galitó

«Agn Maria Galitona, donzella, filla ets dels *quòndam* Joan Galitó, [...] de Fuliola, de Plana d'Urgell», any 1646 (*Matr. 1636*, 8^r); «Paula Galitó, [...], filla [...] de Teresa Gallitó [...], d'Utxafava», any 1820 (*Matr. 1791*, 64^{r-v}); «una filla [...] de Magí Mateu, sastre, y de Paula Galitó [...]: Maria», any 1821; «Christòfol Mateu y Galitó», any 1824 (*Bapt. 1773*, 292^r i 305^v).

Hem documentat dos noms: Agna M. i Paula. Les grafies enregistrades són: *Galitó* i *Gallitó*. Remarquem la feminització del cognom: *Galitona*.

Gallard

«Berengario Gallart, habitadori ville de Falceto [...], domino castri *et* loci de Spelunca Calva» (*Perg. 1379*); «Testimonis: fra Pere Gallart, mestre dels minyons», any 1604 (*Òbits 1574*, 15^r); «Foren padrins: [...] Maria Gallart y Prats», any 1811; «un fill de Joseph Roig y Maria Gallar [...]: Ramon», any 1822 (*Bapt. 1773*, 223^{r-v} i 298^r); «Salvadó Gallart, [...], fill [...] de Jaume Gallart y de Rosa Gassió, [...] de Vinaixa», any 1823 (*Matr. 1791*, 68^v); «Rufino Sanfeliu Guallart», «Enrique Sanfeliu Guallart» (*Òbits 1887*, 200^r, 14 i 204^r, 18); «Maria Guallart Consul» (*Repartiment 1942*, 138^r).

Apareixen quatre noms d'home amb aquest cognom: Berenguer, Francesc, Pere i Salvador; i també un de dona: Maria. Pel que fa a noms d'ofici, a part del de pagès, hem enregistrat el de mestre de minyons. El 6 de novembre de 1379 Gabriel Conesa i la seva muller Margarida van vendre el lloc i el castell de l'Espluga Calba, amb els seus habitants, forns, aigües, imperi i jurisdicció, a Berenguer Gallard, de Falcet, per 121.000 sous barcelonesos.

En les grafies que hem anotat l'oclusiva final és sistemàticament sorda (-t), però també pot ser muda: *Gallar*. Alternen el diftong etimològic inicial (cèlt. *gualart* 'sobirà' > *Guallard*) (Moran i Rabella 1999: 210) i la posterior monoftongació (*Gallard*).

Gallego

«Encarnación Moreno Gallego, [...] filla de Crispulo Moreno Soriano, [...] de Fuencarral (Madrid) i de Encarnación Gallego Orcajo, [...] del mateix poble, refugiada» (*Naix. 1934*, 68^r, 3).

El nom inicial de l'Encarnación Moreno Gallego era *Llibertat*, però consta canviat amb posterioritat, d'acord amb el que disposava l'ordre de 9 de febrer de 1939. Sembla que la refugiada només era la mare; potser el pare no va arribar a ser a l'Espluga Calba.

Gallego, el

«Sardà Saltó, Jaime (Gallego)» (*Amillar. 1945*, 70^v).

No tenim informació que per les dates de la segona citació hi hagués cap casa que s'anomenés *cal Gallego*; per tant, suposarem que es tracta d'un renom individual.

Gallofré

«Esperanza Gaya Gallofré» (*Òbits 1912*, 101^r, 3); «José, [...] hijo [...] de los consortes José Gaya Sanahuja, de la presente, y Elvira Gallofré y Gaya, de Albi» (*Bapt. 1912*, 55); «Maria Gaya Gallofré, [...] hija legítima de [...] Elvira Gallofré Gaya, [...] sin profesión especial, natural de Liñola» (*Naix. 1921*, 30^v, 6); «José Gaya Gallofré» (*Matr. 1934*, 18^r, 10).

Tots són membres d'una mateixa família, els fills de Josep Gaya i d'Elvira Gallofré, aquesta de l'Albi.

Galvey

«Magdaleno Galvey Blázquez (soldat), [...] a conseqüència d'una ferida greu de metralla» (*Òbits 1934*, 77^r, 16).

En espanyol trobem només els cognoms *Galve*, procedent del mateix topònim, i *Gálvez*, potser d'origen germànic. El DCVB conté *Galvey*, com a llinatge existent a Olot i Barcelona; però Moll (1982) no l'inclou entre els noms de família catalans. Finalment, *Galvain* és una de les variants meridionals del francès *Gauvain*¹¹⁸.

Gana, cal

«Ramon Gaya, *alias* Gana, [...] calle de Fullede, [...] de frente camino de Fullede» (*Apeo*, 202^r).

El Ramon Gaia, de cal Gana, només consta que tenia la casa a l'Espluga Calba i una finca a la Portella. A Sant Martí de Maldà hem localitzat una altra casa anomenada així.

Ganado, cal

«Ramon Segura, *alias* Ganado, [...] calle de Fullede» (*Apeo*, 122^r).

Garabito

«Llista de refugiats [...]: Francisco Garabito Chacón, [...] pastisser, c/ Santa Maria», mort el 1938 (Rubió 2011: 162).

Garcia

«Ramon Jordana, fadrí, pagès, fill [...] de Ramon Jordana y Serafina Jordana y Garcia, pagesos, [...] de Maldà», any 1839 (*Matr. 1791*, 137); «Rosa Jordana Garcia» (*Òbits 1894*, 7^r, 10).

García

«Theresa Francisca García, filla de Juan García, de la ciudad de Burgos», any 1699 (*Bapt. 1685*, 32^r, 3).

---

¹¹⁸ DAE (s. v. *Galve* i *Gálvez*), DCVB (s. v.) i Astor (1991: s. v. *Galvan*, *Galvain*, *-vaing*, *Galvin*).

Un dels padrins de bateig de la Teresa García era un alferes de l'exèrcit; per tant, es pot suposar que aquests habitants del regne de *Castella la Rioja*, com els anomena l'escrivà, van fer cap a l'Espluga Calba per alguna raó relacionada amb la vida militar.

Garlandí

[garlən'di]

Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Antoni, Francisco, Jeroni, Joan, Josep, Manuel, Pere, Ramon i Simon; i també uns quants de dona: Agna M. Antònia, Caterina, Cecília, Francisca, Josepa, Magdalena (o Malena), Maria, Raimunda, Rosa i Ventura. Quant a professions, a part de la de pagès, hem documentat la de doctor en medicina.

«Cassa de Joseph Garlandí» (*Roser 1600*, 4^r); «Joan Granalich, pagès, estranjer, fill ets dels quòndam Antoni Granalich, pagès, [...] de Limonja, regne de França», any 1638 (*Matr. 1636*, 2^v); «Joseph Garlandí, pagès, fill [...] dels honorables en Joan Garlandí, [...] dels Omellons», any 1675; «Francisco Garlandí, fadrí, pagès, [...] fill [...] dels quòndam Joseph Garlandí»; any 1699 (*Matr. 1650*, 20^v-21^r, 66, i 46^r, 43); «Simon Garlandí» (*Bapt. 1685*, 1^v, 6); «Joseph Granallí», «Joseph Garlandí» (*Capbr. 1692*, 68^r i 76^r); «Cicília Garlandí y Selma», any 1698 (*Òbits 1685*, 18^r, 4); «Ramon Garlandí» (*Capbr. 1765*, 63); «Ramon Granellí o Garlandí y Balcells», any 1768 (*Òbits 1699*, 90^r); «Josepa Torres y Granellí o Garlandí», any 1774; «Anton Torres y Granellí», any 1779 (*Bapt. 1773*, 11^v i 40^r); «Joseph Granellí o Garlandí y Saltó», any 1783; «la quòndam Francisca Granellí», any 1884; «Maria Granellí, doncella, filla [...] de Ramon Granellí, pagès», any 1725 (*Matr. 1699*, 301, 305 i 312); «Ramon Garlandí», «Manuel Garlandí» (*Apeo*, 62^r i 147^r).

Es tracta d'un cognom que apareix amb múltiples variants ortogràfiques: *Garlandí*, *Garnallí*, *Graladí*, *Granalich*, *Granallí* i *Granellí*. De vegades, una mateixa família presenta més d'una grafia, fins i tot una mateixa persona. És el cas de Josepa Torres i Garlandí, enregistrada així a l'índex, mentre que en la descripció del bateig, és a dir, a l'interior del llibre, que és on hem trobat el nom de la mare, hi posa també *Granellí*. Encara que el llinatge és català, derivat de *Garland*, nom que procedeix del germànic WARILAND (Moll 1982: 105), sembla que el que devia ser el primer portador a la vila era d'origen francès. En aquella llengua existeix *Garland*, com a nom de persona

d'origen germànic (Morlet 1991); però *Garlandí* només es troba al departament de Sena Saint-Denis (www.geopatronym.com).

Garret

«Ventura Plensa, fadrí, fill [...] de Joseph Plensa y Maria Plensa y Garret [...], d'Albesa», any 1785 (*Matr. 1699*, 312^r).

Garreta

«Raymunda [...], filla [...] de Francisco Nuri-orriols, sarrador, y de Maria Nuri-orriols y Garreta», any 1773; «Magdalena Nuri-orriols y Garreta», any 1776; «Antònia Nuri-orriols y Garreta», any 1778 (*Bapt. 1773*, 3^v-4^r, 18^v i 33^r); «Teresa Jové Garreta» (*Naix. 1921*, 66^r, 21); «Antonio Jové Garreta» (*Naix. 1927*, 33^v, 21).

Només una persona, anomenada Maria, el porta de primer cognom.

Garriga

«Llorens Garriga, fill d'Albert Garriga», any 1699 (*Òbits 1685*, 29^v, 8); «José Costa Garriga, soltero, labrador, [...] de San Martí de Maldà» (*Matr. 1908*, 9^r, 10).

Garrigues, de

«En desembre 1412 se celebrà·l capítol a Tortosa [...]. Hi concorregueren [...] Joan Escarrigues, d'Espluga Calva y Vallmoll» (Miret 2006: 498); «Johanes de Garrigues, comendatorem Spellunque Calve» (*Perg. 1414*); «Iohanni de Scarrigues, preceptori domus Hospitalis predicti de Spluga Calva», any 1415 (Bertran 1988: 386).

Frare Joan de Garrigues va ser l'hospitaler que regí la comanda de l'Espluga Calba des del 1408 fins al 1414. Era, a més, el preceptor de la casa de Vallmoll, que passà després a la comanda de Selma. Fou president de la Generalitat de Catalunya, nomenat el 31 de juliol de 1419, durant les Corts de Sant Cugat-Tortosa. Les grafies

enregistrades són: *Escarrigues, de Garrigues* i *de Scarrigues*. Atenent als criteris d'edició de textos medievals, segons els quals la separació de mots ha de seguir les normes actuals, potser la darrera citació hauria de ser *des Carrigues*, amb l'article salat contractat amb la preposició *de*, que indica proximitat o propietat. A la primera citació l'article salat s'aglutina amb el cognom (*Escarrigues*).

Gaspar

«Josep Gaspà, metge», any 1750; «*misser* Rafel Gaspar, metge», any 1759 (*Òbits 1699*, 41^v i 51^r); «Maria [...], filla [...] del magnífich Rafel Gaspà, doctor en medicina, y Isabel Serra», any 1752; «Isabel Gaspà y Serra», any 1755 (*Matr. 1699*, 212^r i 214^r); «Ramon [...] Balcells, [...] fill [...] d'Isabel Balcells y Gaspà», any 1775; «Foren padrins: Pere Jaume Balcells y Gaspà, pagès, y Maria Balcells y Gaspà», any 1780; «Foren padrins: Jauma Balcells y Gaspar», any 1801 (*Bapt. 1773*, 13^r, 45^r i 170^v); «Rosa [...], filla [...] de Miquel Balcells, pagès, y Elisabet Balcells y Gaspà» (*Matr. 1791*, 1^r).

Hem documentat tres noms d'home amb aquest cognom: Bernat, Josep i Rafel; i també dos de dona: Isabel (o Elisabet) i Maria. Un sol escrivà transcriu la consonant muda de final de mot.

Gassió

«Salvadó Gallart, [...], fill [...] de Jaume Gallart y de Rosa Gassió, [...] de Vinaixa», any 1823; «Joseph Gasió y Vilà, [...], de la Pobla de Siérvols», any 1828 (*Matr. 1791*, 68^v i 79^v); «Isidro, [...], hijo [...] de [...] Antonio Sanfeliu Gasió, de Nalech, y Francisca Espina Pollina, de Ciutadilla», any 1908 (*Bapt. 1892*, 381).

Les grafies documentades són *Gasio* i *Gassio*, amb accent o sense.

Gassol

«Antònia Solé, donsenlla, filla [...] de Pau Solé, pagès [...] y de Magdalena Solé y Gassol», any 1763 (*Matr. 1699*, 229^r); «un fill de Joseph Andreu, pagès, y

Rosa Andreu y Gasol», any 1808; «Maria [...], filla [...] de Ramon Gaya, pagès, y de Maria Gaya y Gassol», any 1817 (*Bapt. 1773*, 208^r i 268^r); «Anton Gassol y Català», any 1813; «Joseph Gassol y Guiu», any 1818 (*Matr. 1791*, 45^v-46^r i 52^r); «Joseph Mariano, fill de Jaume Saltó y de Catarina Saltó y Gassol», any 1814 (*Confirm. 1797*, 316^r, 79); «Juan Andreu y Gasol» (*Òbits 1880*, 3^r, 17); «Francisca Camprubí Gassol», matrimonis de l'any 1902 (*Spel. 40*: 5); «Camprubí Gasol, Antonio» (*Amillar. 1945*, 15^v).

Hem documentat tres noms d'home amb aquest cognom: Anton, Josep i Ramon; i també cinc de dona: Caterina, Francesca, Magdalena, Maria i Rosa. Pel que fa a les grafies, alternen la essa simple i la doble. Aquest llinatge té un origen dubtós, tot i es planteja la hipòtesi que sigui una variant de *Gassó* per canvi de sufix (DCVB i Moll 1982: 106).

Gassull

«Pablo Aixalà Gasull, soltero, labrador [...] de Omellons» (*Matr. 1895*, 13^r, 6).

Coromines, a l'entrada corresponent, que es presenta molts cops amb essa sonora, en considera l'etimologia complexa i amb aportació múltiple. Després de constatar que la major part d'ocurrències se situen a la part meridional del nostre domini lingüístic, conclou una llarga argumentació afirmant que hi degué tenir bona part un nom de persona aràbic (OnCat IV, 329a43-330b7).

Gato, el

[lo 'ɣato]

Una dona de *cal Gato* de Belianes es va casar a cal Xaparro; de retruc els fills del matrimoni també rebien aquest renom.

«Ramon Culleré Serret (Cal Gato, Belianes) i Maria Sesplugues Escalé (Xaparro), casats el 25 d'octubre de 1944» (Poca 2017: 183).

Cal i *can Gat* és un renom que es troba arreu. En el nostre cas, però, se'n presenta castellanitzat.

Gavaldà

«Thomàs Marçal, fadri, pagès de la vila de Montblanch, fill [...] de Pau Marçal, també pagès, y de Petronilla Gavaldà», any 1752 (*Matr.* 1699, 212^r).

Gavarra

[ga'βarə]

Apareixen uns quants noms masculins amb aquest cognom: Àngel, Baltasar, Cristòfol, Jaume, Joan, Josep M., Llorenç, Ramon, Rossend i Salvador; i també uns quants de femenins: Antònia, Baltasara, Casilda, Fidela, Josepa, Manuela, Maria, M. Mercè, Pilar, Pura, Raimunda, Ramona, M. Rosa, Teresa, Teresina i Teresita. Actualment dues persones el porten de primer cognom a la vila.

«Maria Ribera, filla de Ramon Ribera y de Casilda Ribera y Gavarra», any 1814 (*Confirm.* 1797, 318^v, 74); «Juan Gavarra Piñol» (*Matr.* 1887, 12^r, 4); «Cristóbal Gabarra» (*Apeo*, 123^r); «Manuela Gabarra Castañé» (*Matr.* 1908, 40^r, 4); «Gavarra Setó, Josepa», any 1916 (*Bapt.* 1912, 127); «Ramon Gabarra Cunillera», any 1936 (Rubió 2011: 257); «Rosendo Gabarra Miret» (*Repartiment* 1942, 10^r); «Ramón Gabarra Roca» (*Amillar.* 1945, 71^r); «Teresita Gavarra Cubiró» (*Naix.* 1945, 21^v, 8).

Quant a les grafies, alternen *Gabarra* i *Gavarra*.

Gavarró

«Francisco Gavarró, fadri, pagès, de Fulledda», any 1798 (*Matr.* 1791, 14^v); «Rosa Gavarró, filla de Francisco Gavarró y de Rosa Gavarró y Sardà», any 1814 (*Confirm.* 1797, 318^r, 45); «Rosa Oliveres y Gabarró», «Maria Oliveres y Gabarró» (*Òbits* 1878, 51, 27, i 63, 39); «Cristóbal Gabarró», «Ramon Gavarró» (*Apeo*, 14^r i 73^v); «Antònia Arbós Gabarró» (*Repartiment* 1942, 11^r); «Rosendo Gabarró M.» (*Amillar.* 1945, 3^v).

Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Baptista, Cristòfol, Francesc, Francisco, Joan, Ramon i Rossend; i també uns quants de dona: Francesca, Josefa, Magdalena, Maria, Ramona, Rosa, Teresa i Victòria. L'alternança entre be alta i be baixa també es produeix en aquest cas.

Gavatxo del Cunya, cal

[ˈkal ɣaˈβaʎfo l ˈkunjə]

Era una casa del carrer de Fullella. El renom de *Gavatx* (o *Gavaig*) es retroba pertot, al més sovint amb valor designatiu. Dels sobrenoms corresponents a adjectius toponímics, dels referents a països europeus, és, de molt, el més usual. Es tracta d'un terme despectiu amb què es designaven els francesos i també els afrancesats, és a dir, els que durant la Guerra de la Independència (1808-1814) col·laboraren amb l'invasor. A Vallbona (Piquer 1969), per exemple, hi ha *cal Gavatx* i a Ulldemolins, la *cova del Gavatx* (Pere i Amigó 1997: 213).

V. t. *Cunya, cal*.

Gaya

V. *Gaia*.

Gec de Fusta, el

[lo ˈdʒɛk de ˈfustə]

És un renom que ja només recordava algun dels nostres informants.

Geca, la

[lə ˈdʒɛkə]

A l'Antònia del Gec li deien *la Geca* i al seu marit, el *Gec de Fusta*.

Gelabert

«Josep Gelabert, actual col·lector de ese término» (*Plet 1807*); «Rosa Marjanat, [...], filla [...] de Jaume Marjanat, pagès, difunt, y d'Eulàlia Marjanat, vuy Gelabert», any 1807 (*Matr. 1791, 24^r*); «Joseph Gelabert» (*Lluisme 1808*).

El prenom *Gelabert* ha caigut en desús com a tal, en canvi, ha perdurat com a cognom, amb diferents formes: *Gelabert*, *Gelbert*, *Gilabert*, *Gilbert* o *Gilibert* (Moll 1982: 106).

V. t. *Gilabert.

Gelambi

«Antònia Gaya, donsellà, [...] filla [...] del *quòndam* Joan Gaya, cirurgià, de Vilaseca del Camp, [...] y d'Antònia, Gaya en primeres núpcies, y Gelambi», any 1770 (*Matr. 1699*, 245^{r-v}).

Gelambi és un nom de família existent al departament francès de l'Alta Garona (www.geopatronym.com).

Gelonc

Troblem aquest cognom documentat el 1553 a Castellserà i a la Guàrdia d'Urgell.

«Franceschs Gilonch, [...] paigès, fill dels honorables en Franceschs Gilonch, [...] de Belvís», any 1658 (*Matr. 1650*, 6^v, 19); «1958 Ajuntament: [...] el secretari, Ramon Arqués Gelonch» (Poca 2017: 276).

El llinatge *Gelonc*, del corresponent francès *Gelon*, alterna amb la vocal pretònica /e/ tancada en /i/ en contacte amb la consonant palatal (Satorra 2008: 243); i, sistemàticament, amb la grafia medievalitzant d'una hac després de l'oclusiva: *Gelonch* i *Gilonch*.

Gendre

«Jaime Joan Gendre, fadrí, paigès, fill [...] dels honorables Joseph Gendre, també paigès, [...] d'Anglesolla, [...], y d'Elisabet Gendre y Erenga», any 1659; «Agnà Maria Gendre», any 1670 (*Matr. 1650*, 8^v-9^f, 25, i 16^{r-v}, 54); «Joseph Gendre» (*Capbr. 1669*, 7^r); «Maria Àngela Sesplugues y Gendre» (*Fund. 1774*, 104^r, 48).

Hem documentat tres prenom: Jaume Joan, Josep i Agnà Maria.

Gener

[dʒe'ne]

Amb la grafia Giner està documentat el 1358 a l'Albagés i a Fulleddà; el 1497, a Arbeca, les Borges Blanques i Castellots; el 1553, al Vilosell i Vinaixa. En la forma femenina *Ginera* el trobem el 1497 a l'Albagés, Arbeca i la Granadella, i el 1553 a

Bovera (*Fog. 1358, 1497 i 1553*). Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Agustí, Antonio (i Anton), Batista Joan, Bartomeu, Bonaventura, Eloi, Enric, Francesc, Francesc Xavier, Francisco, Gabriel, Ignasi, Joan, Josep (i Josep M.), Lluc, Magí, Marià, Miquel, Miquel Joan, Pasqual, Pau i Pere; i també força de dona: M. Adelaida, Antònia, M. del Carme, Caterina, Concepció, Felícia, Francisca, Magdalena, Margarita, Maria, Matiana, Mercè, Paula (i M. Paula), Rita, Rosa, Quitèria, Teresa i Trinitat. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, hem localitzat les de fuster, moliner de farina i teixidor de lli. El gener del 1912 fou nomenat batlle Francesc Gener i Gaia, de cal Russo; durant la seva regència, és a dir, fins al 1918, es posà l'aigua potable al poble i es confeccionà el *Reglamento y condiciones de la Sociedad de Aguas de Espluga Calva*. Actualment tres persones el porten de primer cognom a la vila.

«Margarita Ginera», any 1595 (*Òbits 1574, 11^f*); «cassa de Lluch Jané» (*Roser 1600, 5^v*); «padrina: Catarina Ginera»; «un fill de Pere Giner, texidor de ly [...]: Batista Joan», any 1644 (*Bapt. 1624, 5^r i 47^v, 135*); «Quitèria Janera», any 1670 (*Matr. 1650, 15^{r-v}, 51*); «Lluch Giné», any 1681 (*Òbits 1650, 20^f*); «Pere Jané» (*Capbr. 1765, 18^v*); «Joan [...], fill [...] de Francisco Giné, fuster, y de Maria Giné y Ferrando», any 1774; «Foren padrins: [...] Maria Paula Giné y Mitjans», any 1809; «Pau [...], fill [...] de Francesch Giné, moliner de farina, y de Josepha Camprubí, [...] de Vallfogona, bysbat de Vich», any 1815 (*Bapt. 1773, 8^v, 48^r i 253^{r-v}*); «Joseph Jené y Segura. [...] Avis paterns: Anton Jené», any 1843; «Rosa Jené y Pons», any 1844 (*Bapt. 1824, 289 i 302*); «Agustí Jené, cal Martí» (*Recanasió 1846*); «Avis paterns: [...] Francisca Gené», any 1861 (*Bapt. 1858, 54^v*); «Pedro Giné», «José Giné» (*Apeo, 14^f i 227^f*); «Maria Gené Boleda», matrimonis de l'any 1902; «Mercè Gené Queraltó», homenatge a la vellesa de l'any 2002 (*Spel. 40: 5 i 31*); «Giné Ribera, Ignasi», any 1908 (*Bapt. 1892, 378*); «Giné Queraltó, Mercedes»; «Giné Ribera, José», any 1913 (*Bapt. 1912, 59 i 65*); «Giné Balsells, José», any 1935 (*Bapt. 1935, 8^f*); «Francisco Gené Gaya», «Ramón Serdà Giné» (*Repartiment 1942, 1^r i 259^v*); «Trinidad Gené» (*Amillar. 1945, 26^v*); «Maria Francisca Balcells Gené» (*Naix. 1945, 9^f, 1*).

En alguns casos la mateixa persona o bé membres de la mateixa família s'enregistren amb totes dues grafies, com ara: «Lluch Jané» (*Roser 1600*) i «Lluch Giné» (*Òbits 1650*). És per això que hem enregistrat totes dues variants gràfiques en una sola entrada. El prenom *Gener* ha caigut en desús com a tal, en canvi, ha perdurat com a

cognom. Presenta diverses grafies, amb accent o sense: *Gene, Gener, Gine, Giner, Jane, Janer* (i) *Jene* i *Jine*. Remarquem, a més, la feminització del cognom: *Ginera* i *Janera*.

Generalísimo Franco, la calle del

«la calle del *Generalísimo* Franco» (*Òbits*, 1934, 132^v, 4); «calle *Generalísimo* Franco» (*Repartiment* 1942, 173^f); «poniente, camino; norte, calle *Generalísimo* Franco. Partida: [...] Redemur.» (*Amillar*. 1945, 49^v); «calle *Generalísimo* Franco, nº 48» (*Naix*. 1945, 42^v, 3).

Nom que va rebre el carrer Major, des del perxe del Sabater fins a la carretera de Fullella, des de 1939 fins a 1978.

Germanet, el

[lo dʒarmə'nɛt]

Renom d'una persona del poble que, amb molta freqüència, s'adreçava als altres amb l'apel·latiu *germanet* o *germaneta*. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha el *Cisco de l'Hermano* i *ca l'Hermano* (Ripollès 2006: 106 i 124).

Germanor, la

[lə dʒarmə'no]

La Germanor, sala de ball de la planta baixa de cal Llorenç, era una societat creada el mes de març de 1936 de gent religiosa, políticament propera als partits de dretes, formada per la majoria del jovent del poble. Els seus membres s'anomenaven els *democràtics*, pel nom complet de l'entitat: la Unió Democràtica Federal, fundada el 1931 per Llorenç Cunillera i Andreu. Fins i tot van inventar unes coples, que cantaven als d'esquerra. Aquest són algunes de les seves lletres: «Visca la gresca, visca la broma, fora els estudis, vinga la tabola... Els que estudien són uns ximplots...»; i també: «En nom de la democràcia persegueixen el feixisme i van per la nostra comarca proclamant el comunisme». Després de la guerra al primer pis va haver-hi una escola de noies i als baixos, el cinema.

Gibert

[dʒi'βɛr]

Trobem documentat aquest cognom a la Granadella el 1497 i el 1553 (*Fog*. 1497 i 1553). Apareixen alguns noms d'home: Francesc, Francisco, Jofre i Josep M.; i també un de dona: Rosa.

«Francisco Gibert, fadrí, pagès, [...] de Castellfullit, bisbat de Solsona, fill [...] de Joseph Gibert i d'Antònia Morera», any 1812 (*Matr. 1791*, 39^v); «José Boleda y Givert, natural de Guimerà» (*Òbits 1875*, 2^f, 2); «Francisco Codines (Torrat), Rosa Gibert (la seva mare)» (Poca 2017: 254); «José María Codines Gibert», «Francisco Codines Gibert» (*Naix. 1945*, 16^r i 48^v).

Només hem recollit una variant gràfica: *Givert*.

Gil

[ˈdʒil]

«Salvador Gil» (*Amillar. 1945*, 20^v); «Àngel Gil Pueyo» (*Padró 2013*, 5).

Actualment una persona el porta de primer cognom a la vila.

V. t. *Gili*.

Gilabert

«Francisco Gilabert, fadrí, morcaire, de Mongay, fill [...] de Baltasar Gilabert [...] y d'Antònia Cercós», any 1842 (*Matr. 1791*, 154).

L'ofici de morcaire, desaparegut, com tants d'altres, amb la mecanització de les tasques agrícoles, era el desenvolupat pels qui, en els molins d'oli, manejaven el solatge i netejaven la pinyolada (DCVB).

V. t. *Gelabert.

Gili¹

V. **Pla d'en G., lo*.

Gili², [o d'en o de]

[ˈdʒili]

Hem documentat alguns noms d'home amb aquest cognom: Felip, Jaume (en la forma llatinitzada i declinada *Jacobus*), Maimó, Mateu, Pau i Ramon; i també alguns de dona: M. Montserrat, Raimunda i Serafina. Com que *Maimó* és un nom semític, el fet que vagi unit a un cognom d'origen llatí, ens pot fer deduir que el personatge en qüestió podria ser algun convers.

«Ramon d'en Gil», any 1291; «Ramon de Gili», any 1293 (*Index vell*, 70^v i 171^f); «Ramon Gili», any 1293 (*Index nou*, 221); «Jacobus Gili [...], Maymonus den Gili» (*Perg. 1360*); «Raymunda Gili y Farran», any 1758 (*Matr. 1699*, 219^f); «Fran^{ca} Balcells y Gili», any 1778 (*Òbits 1699*, 125^v); «Macià, fill de Ramon Roitg y Serafina Roitg y Gili», any 1805 (*Confirm. 1797*, 311^v); «Maria Montserrat Gili Ribes», «Felipe Gili Ribes» (*Naix. 1945*, 86^r, 3, i 97^v, 7).

A la primera citació hi ha confusió entre totes dues formes del mateix cognom, *Gil* i *Gili*, en una mateixa persona. En una d'elles la preposició és *de*: *de Gili*.

V. t. *Gil.

Giner¹

V. *Gener*.

Giner²

«Miquael Giner, fadrí, estranger», any 1603 (*Òbits 1574*, 14^f).

El nom de família francès *Giner* procedeix del nom de persona d'origen germànic GINHARI. No es veu clar si la darrera consonant és una té o una erra. Si fos *Ginet*, seria l'hipocorístic de *Giner* (Astor 1991: s. v. *Ginet* i *Giner*).

Ginera

V. **Comellar de na G.*, *lo*.

Giralt

«José Carbonell Giralt, [...] hijo [...] de Marcelina Giralt Segura, [...] de San Pedro de Ribas» (*Matr. 1919*, 5^f, 5).

Girona

«Sebestià Girona, fadrí, pagès, del lloch de Maldà [...], ab l'honesta Paula Balcells», any 1707 (*Matr. 1699*, 173^v).

Gisbert

«Jo, fra Esteve Gisbert, de l'orde *Nostra* Señora de la Mercè y vicari de la *present* vila», any 1590 (*Matr. 1580*, 4^r); «Foren compares: [...] fra Esteva Gisbert, comanador de *Sant Joan*, [...] de Tàrrega, de l'orde de la Mercè», any 1592 (*Bapt. 1574*, 30).

Gitano, cal

«José Balcells, *alias* Gitano, [...] calle de Fullea» (*Apeo*, 135^r).

Hem localitzat aquest nom de casa en d'altres poblacions, com ara l'Albi (el *Gitano* i *cal Gitana*) (Amigó i Pere 2001: 248), Ulldemolins (*ca l'Enric Gitano*) (Pere i Amigó 1997: 214) o Solivella (*cal Gitano*) (Moreu-Rey 1993: 183).

Givinells

«un fill de Joan Givinells, natural dels Aumellons y de Maria Givinells y Giné, natural d'Arbeca, [...]: Joan», any 1810 (*Bapt. 1773*, 217^v).

Transcrivim literalment aquest llinatge, que no hem localitzat en cap recull. El nom sembla remetre'ns al topònim *Gimenells*, llogaret agregat al municipi de Vilanova d'Alpicat, a la comarca del Segrià (DCVB); però aquest tampoc consta com a nom de família.

Golmés, el camí de

[lo kə'mi ðe ɣol'mes]

«camino de Golmés» (*Repartiment 1942*, 203^v).

A Golmés s'hi pot anar per Maldà, per Arbeca i Bellpuig o bé per les Borges Blanques. En la transcripció fonètica detectem un altre exemple d'obertura vocàlica dialectal, com havíem apuntat en el cas d'*Albagès* (per *Albagés*).

Gomar

«Benjamin Jaime Gomà Torres», «Teresa Gomà Torres» (*Naix.* 1927, 39^v, 33 i 66^r, 3); «Jaime Gomá Farré», «Pedro J. Gomá F.» (*Amillar.* 1945, 24^v i 58^v); «Pere Jaume Gomà (Sabater El Niño)» (Poca 2017: 254).

Gomà és una forma secundària del nom de procedència germànica *Gomar*, de GODOMAR, ‘famós com un déu’ (Moll 1982: 110).

Gombau

«pro testibus: Magí Gombau, arrendador d’esta vila», any 1639 (*Matr.* 1636, 3^r); «un fill de Magí Gombau, de Falset, arrendador d’esta comanda: [...] Miquel Magí», any 1640; «una filla de Magí Gombau, negociant: [...] Elena Margarida», any 1646 (*Bapt.* 1624, núm. 50 i 155).

Magí Gombau habitava el castell de la vila.

Gomis

«Juan Gomis Rosich, [...] de Alcover (Tarragona)» (*Matr.* 1950, 29, 1).

González

«Ramon [...], cirurgià, fill [...] de Joseph Gonzáles, cirurgià, y de Rosa Gonzáles y Ferrer. [...] natural d’Arbeca, sempre a habitat [...] en la vila de Valls», any 1786 (*Matr.* 1699, 315^v); «Maria Gonzáles y Roca», any 1788 (*Bapt.* 1773, 83^r); «Joseph González, presbítero, ecònomo», any 1789 (*Òbits* 1699, 166^r); «Isabel González Solà, natural de Pombriego» (*Òbits* 1898, 135^r, 41); «Juan, [...] hijo [...] de [...] Hernan Bergié Barber y Antonia Dorotea González Taujís», any 1905; «Vierge González, Antonia Dorotea», any 1907; «Vierge González, Francisca», any 1910 (*Bapt.* 1892, 341, 365 i 417).

Els pares de la Maria González i Roca eren habitants de Maldà. Amb aquest cognom hem anotat l’ofici de cirurgià. Actualment una persona de la vila el du de primer cognom. Pel que fa a les grafies, cal destacar l’adaptació fonètica d’un so aliè a

la nostra llengua (*González* > *Gonzáles*), adaptació que només es produeix en el cas de la consonant final (*Gonzáles*).

gorg, el

«Ytem en la partida del Gorch, [...] a mitgdia ab lo gorch, [...] a tremuntana ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1669*, 116^r).

En aquest indret hi ha un pou d'uns cinc metres. Abans que s'exploressin tant els aquífers era un aiguamoll. Aquells bocins s'havien de deixar erms, perquè sortia l'aigua a la superfície. Com que els cursos hidrogràfics del terme s'han eixugat del tot, el *gorg* ja no existeix i, en conseqüència, no es té noció d'aquest concepte; només roman el nom de la partida que generà. Balari (1899: 147) descriu amb aquests termes l'esmentat accident:

«Se formó de la palabra latina *gurges*, que propiamente significa lugar profundo en el río en el cual el agua gira, esto es, remolino ó movimiento circular del agua. El nombre *gorch* se da en catalán por extensión al remanso, que es la detención ó suspensión de la corriente del agua, y las más de las veces se emplea esta palabra en lugar de *estany*».

Gorg, lo, o la sort del Gorg

[lo 'ɣork]

És a la mateixa corba del tomb del Cerdà, sota la granja del Bessó, on hi ha la desviació nova de la carretera dels Omellons per entrar al poble. És una partida petita, de tres o quatre jornals de terra. Actualment hi tenen un magatzem els de cal Modolell, a la part de dalt de la Peixera de cal Ponç, en direcció als Omellons, a mà esquerra, cap a la font del Rollon. Té al sud el camí de l'Aubereda i al nord, el Torrent.

«Ytem en la partida del Gorch» (*Capbr. 1669*, 165^v); «a la partida del Gorch» (*Capbr. 1692*, 78^r); «la partida del Gorch» (*Capbr. 1765*, 114^r); «Huerto, [...] Gorch, [...] por norte camino de los Huertos» (*Apeo*, 78^r); «finca: Gorch, partida: Sorts», «partida: sort del Gorch» (*Reaprtiment 1942*, 224^r i 267^r); «Partida: [...] sort del Gorch» (*Amillar. 1945*, 75^r).

Aquest nom, sovint aplicat als estanys, és un apel·latiu convertit freqüentment en topònim arreu del país. N'hem recollit alguns exemples: el riuet del *Gorg*, sota

Gallicant; *el raval del Gorg*, a Sant Martí de Maldà¹¹⁹; uns quants topònims amb aquest nom específic, tant a l'Albi com al Vilosell¹²⁰. A l'Espluga Calba es pronuncia indistintament *Gorg* o *Gort*, amb confusió de l'oclusiva final.

Gorg, la síquia (o sèquia) del [lə 'sikiə ðel 'ɣork]

És la síquia del fondo dels Omellons.

«a mitgdia ab la sèquia del Gorch, [...] a tremuntana ab la sèquia Regadora» (*Capbr. 1669*, 165^v); «la sèquia del Gorch» (*Capbr. 1692*, 78^r); «sèquia del Gorch» (*Capbr. 1741*, 114^v).

En les citacions documentals el genèric emprat és sempre *sèquia*, però l'únic que ha perviscut, en l'oralitat, és *síquia*.

V. t. **Bosc, la sèquia del*.

Gord

«Mariano Arbós Gort, [...] de Pobla de Cièrvoles» (*Matr. 1895*, 46^r, 6).

La forma *Gort* és considerada secundària de l'adjectiu *gord*, 'gras', que genera el llinatge *Gord* (Moll 1982: 273). El DCVB, en canvi, només conté el nom comú *gort*, com a forma dialectal per *gorg* (Vimbodí, València, Gandia).

Gotzems

«Miquel Gotzens y Ratera, fadrí, serraller, [...] d'Arbeca», any 1812 (*Matr. 1791*, 42^v); «una filla [...] de Miquel Gotzens [...], ferrers [...]: Antònia», any 1814; «un fill [...] de Miquel Gotzens, [...], y de Maria Rosa Gotzens y Cayret [...]: Bonaventura», any 1815; «Teresa Gotzens y Cayret», any 1818 (*Bapt. 1773*, 248^v, 261^v i 272^v).

¹¹⁹ Ramon Llobet (1907: 174 i 177) descriu el *gorg*, encara existent en el moment en què escriu el llibre, com «una gran bassa d'aygua, continguda dintre del portal ó plassa de Targa, per abeurar els animals ó averies».

¹²⁰ Turull (2007: 93), Martín i Preixens (2005: 431), Amigó i Pere (2001: 249-250) i Pere (2006: 174-176).

Tots els personatges enregistrats són membres d'una mateixa família, els fills de Miquel Gotzens: Bonaventura, Antònia i Teresa. La grafia *Gotzens*, única que hem documentat, és secundària de la forma *Gotzems*, de procedència germànica (DCVB i Moll 1982: 110).

Graells

«una filla [...] de Miquel Bota y de Magdalena Bota y Graells [...]: Maria», any 1820 (*Bapt. 1773*, 292^v-293^r); «Raymunda Bota y Graells», any 1827; «Ramon Bota y Graells», any 1830; «Ramon Bota y Graells», any 1831 (*Bapt. 1824*, 25 D. 9, 63 H. 2 i 105).

Tots els personatges documentats són membres d'una mateixa família, els fills de Magdalena Graells, de Maldà.

Gralletes

«Por la derecha casa del Común; por la yzquierda, Buenaventura Sendra, por de frente, Gralletes» (*Apeo*, 8^r).

No tenim cap informació sobre aquest nom, que sembla un topònim.

Gran

V. **Casa G.*, *cal.*

Gran, el marge

«en lo carrer del Solà, [...] a mitgdia ab lo marge Gran, a ponent [...] part ab lo camí del Rentador» (*Capbr. 1692*, 89^v); «lo marje Gran, [...] a tremuntana ab lo carré del Forn» (*Capbr. 1741*, 83^v); «lo marge Gran, [...] a ponent [...] part ab lo rentador» (*Capbr. 1765*, 152^r).

Segons les afrontacions, *el marge Gran* era al sud de l'actual carrer Major i a l'est del rentador.

Graner, de

«Maria de Graner, donsellà, filla [...] del magnífich Joseph de Graner, burgès, [...] de Berga [...], y de la sora. Maria de Graner y Cases», any 1672 (*Matr. 1650*, 19^r, 61).

Granera

«Testes sunt: [...] Anthonius Granera, escolà y texidor de li», any 1582 (*Matr. 1580*, 1^v); «Foren padrins [...] Luïsa Granera, muller de n'Antoni Granera, texidor de li», any 1583 (*Bapt. 1574*, 17).

Com a cognom *Granera* no apareix ni en Moll (1982) ni al DCVB. En canvi, sí que existeix com a topònim: un poblet de 250 habitants de la comarca del Bages.

Granyó

«Margarida Balçells, viuda dexada del quòndam Joan Balçells [...], filla [...] dels quòndam Pere Grenyó, pagès», any 1649 (*Matr. 1636*, 9^{r-v}); «Pau Granjó, [...] fill [...] del quòndam Pere Granjó, [...] de Vimbodí», any 1671 (*Matr. 1650*, 9^v, 30); «Teresa [...], filla de Damià Grañó», any 1747 (*Òbits 1699*, 39^v); «un fill [...] de Manuel Roig y Costafreda, pagès, y de Magdalena Roig y Grenyó [...]: Joseph», any 1777; «Antònia Roig y Granyó», any 1781; «una filla d'Anton Roitg y Granyó», any 1814 (*Bapt. 1773*, 26^r, 47^r i 239^f); «Antonio Grañó Teixidó» (*Òbits 1912*, 3, 6).

Hem documentat els següents noms d'home: Anton (i Antonio), Damià, Pau i Pere; i també alguns de dona: Magdalena, Margarida i Teresa. Les grafies que apareixen són: *Granjó*, *Granyó*, *Grenyó* i *Grañó*.

Grau

«Pere Grau, Catarina Grau, Pere Joan Grau, Pere Ramon Grau» (*Roser 1600*, 9^v); «Miguel Grau, coadjutor», any 1893 (*Bapt. 1892*, 71); «Vicenç Pallàs Grau (patisser a ca l'Orteu)», any 1936 (Rubió 2011: 21); «Vicenç Grau Orteu», anys 1936-39 (Roig 2014: 62).

Hem documentat els següents noms d'home: Miquel, Pere, Pere Joan, Pere Ramon i Vicenç; i també un de dona: Caterina.

Grau, lo

[lo 'ɣraw]

És la partida que es troba al nord del terme, passat el Comellar d'en Marco. S'hi accedeix pel camí dels Graus, darrere de la fàbrica. Queda per sota de la carretera de Maldà, damunt del solà de la Torta, des de la creu Grossa fins al pla de la Creu. Quan acaben els Graus, comença la Roca Foradada, fins al terme dels Omells. Es tracta d'un terreny que fa costa i puja cap a les Torretes, al nord, al terme de Maldà. És un dels punts més elevats del terme (525m). El capbreu de 1669 ens informa que la universitat hi tenia una peça de terra.

«al Gerau», «al Grau» (*Capbr. 1510*, 15^r i 26^r); «al Guerau, [...] a migjorn ab lo camí que·s va a Vallbona» (*Capbr. 1574*, 19^r); «al Guerau» (*Capbr. 1607*, 298^r); «la partida del Grau» (*Capbr. 1669*, 73^r); «la partida jadita del Grau» (*Capbr. 1765*, 117^v); «Grau» (*Apeo*, 96^r); «Partida: [...] Grau» (*Amillar. 1945*, 83^v).

L'apel·latiu *Grau* es refereix a un *camí de graons*, que puja en esglaonada, molt habitual a la nostra muntanya. Els punts propicis per a travessar llocs encinglats es coneixen per *grau* quan el camí s'ha hagut d'obrir —poc o molt artificialment— a la roca. A Caldes de Montbui, per exemple, hi ha *el carrer de les Graus* (escales). A l'Albi *el Grau*, documentat des del 1576, és un pas pel qual pujava un camí. Trobem partides amb aquest nom a Alfés, Bellaguarda, Vallclara o la Granadella (*lo Comellar d'en Grau*)¹²¹. Les grafies que hem documentat són: *Gerau*, *Grau* i *Guerau*. La confusió *Grau/Guerau* es produeix en les primeres citacions; a partir del 1669 s'imposa la primera grafia. Actualment s'anomena *lo Grau* o bé *los Graus*.

Grau, el pla del

«al Guerau, [...] a migjorn en lo pla [...] a tramuntana ab lo tossal» (*Capbr. 1574*, 64^r); «partida del Grau, [...] a mitgdia ab lo pla» (*Capbr. 1741*, 12^v).

---

¹²¹ Amigó i Pere (2001: 252), Martín i Preixens (2005: 229, 261 i 337) i Pere (2017: 123).

Grau, el pujal del

«al Guerau, [...] a sol yxent ab lo pla [...] a sol ponent ab la serra» (*Capbr. 1574*, 77^v).

El pujal del Grau, de 520,2 m. d'alçada, es troba a l'extrem nord de la partida homònima, sota la carretera de Maldà, abans del camí dels Graus. És un topònim recollit en la cartografia de l'ICC, però que no es coneix a la vila. Tampoc l'hem localitzat en la recerca documental. La citació que anotem fa referència a una serra que pot ser aquest pujal.

Grau, el solà del

[lo so'la ðel 'ɣraw]

El *solà del Grau* és el *solà de la Creu*.

«a la partida del solà del Grau» (*Capbr. 1692*, 70); «a la partida del solà del Grau, [...] a mitgdia ab lo camí dels Omells» (*Capbr. 1717*, 56^v); «partida del solà del Grau» (*Capbr. 1741*, 102).

Grau Quisca, la

«viuda Cunillera, *alias* Grau Quisca, [...] calle de Momblanch» (*Apeo*, 230^f).

Com que no tenim cap notícia de l'existència d'una casa que portés aquest nom, l'hem considerat un renom personal, el significat del qual desconeixem. A Vallbona de les Monges n'hem localitzat un de similar: *cal Quiscó* (Piquer 1969: 10). A la vall de Ribes, el nom comú *quisca* té el significat d'«excrement, brutícia» (DCVB) i el DIEC hi dona el significat general de «brutícia adherida a la pell o als pèls».

Graus, de les, o de les Grautes

«Foren padrins: [...] Chaterina Gaya, muller de Toni Gaya, de les Graus», any 1582 (*Bapt. 1574*, 14); «Chaterina Gaya, uxor Antoni Gaya, de les Grautes», any 1586 (*Òbits 1574*, 5^r).

No tenim cap informació sobre aquest nom, que sembla un topònim. Té similitud formal amb el que ha aparegut anteriorment, *les Gralletes*, tot i que en el temps són molt distants. El mot *grau*, en l'accepció de 'esglaió, graó', pogué prendre secundàriament el gènere femení, per analogia de mots com (*a*)*llau*, *trau* 'biga', *frau* i, probablement, (*a*)*frau*, *grau* 'corc', etc. (DECat IV, 628b54-a6).

Graus, el camí dels

[lo kə'mi ðelz 'ɣraws]

Era a la carretera de Maldà. Es pujava per la costa de la Bassa. Encara hi és, però ha caigut en desús amb la construcció de la carretera.

«partida: Graus, [...] norte, con camino» (*Repartiment 1942*, 175^v); «camino de Graus» (*Amillar. 1945*, 83^v).

Gravada Panissola, la

[lə ɣrə'βaðə pəni'sələ]

Era el renom d'una persona de cal Panissola, del carrer de Montblanc.

Gravat, cal

['kal ɣrə'βat]

Era la darrera casa del carrer de Montblanc. Ara és *cal David* o *cal David de la Paula*.

«carrer de Montblanc: [...] Gravat de la Paula del Borjades» (Poca 2017: 30).

És un dels renoms més freqüents arreu. Es tracta d'una característica física que desapareix amb l'erradicació de la verola, abans malaltia inevitable. El record de les persones amb la cara gravada per les seqüeles de la malaltia s'ha perpetuat en els noms de casa. El trobem, per exemple a Fullella, Ulldemolins, el Vilosell o la Pobla de Cérvols¹²².

Gravat, el

[lo ɣrə'βat]

També era el renom del Pere del Carafell, que vivia al carrer de Santa Maria, entre la part de darrere de cal Ponç i cal Tagan. La primera citació fa referència, així

---

¹²² Arbós (2003: 121), Pere i Amigó (1997: 218), Pere (2006: 178 i 2013: 149).

mateix, a un Gravat del carrer de Santa Maria, la primera paraula del renom del qual no tenim la seguretat que sigui exactament la que transcrivim (*Bau*).

«José Boleda, *alias* Bau Grabat, [...] calle de la Santa Maria» (*Apeo*, 85^r);
«carrer Santa Maria: [...] Pere Carafell (Gravat)» (Poca 2017: 32).

Grinyó

V. **Pau del G., cal.*

Grinyó i cal Grinyó

[ˈkal ɣriˈɲo]

Apareixen els següents noms d'home amb aquest cognom: Josep, Pau, Pere, Pere Joan, Toni Joan i Sebastià; i també els següents de dona: Caterina, Maria, Raimunda i M. Rosa. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, hem anotat la de menescal. Actualment una persona de la vila el porta de primer cognom. *Cal Grinyó* era una casa del carrer de Montblanc, l'última que fa cantonada a mà esquerra. Després els de cal Grinyó es van fer la casa a la carretera dels Omellons, baixant a mà esquerra.

«Maria Griñó, donzella, filla esta dels quòndam Sebestià Griñó, menescal [...], d'Itona», any 1648 (*Matr. 1636*, 9^r); «una filla de Jaume Torres [...] y de Remunda Grinyó, natural de l'Albi», any 1812; «Ramon Torres y Grinyó», any 1814; «Cristòfol Torres y Griñó», any 1816 (*Bapt. 1773*, 231^r, 239^v i 260^r); «José Balcells, àlias Josep del Grinó», any 1918 (*StCrist 1795*, 12^v); «Maria Rosa Griñó Roig», «José Griñó Roig» (*Naix. 1934*, 57^r, 17, i 120^r, 14); «Grenyó» (*Contribució 1936*); «Pablo Griñó Teixidó» (*Repartiment 1942*, 98^r); «Josep Griñó Roig (Grinyó)» (*Pocablog*).

Aquest llinatge procedeix del cognom francès *Grignon*, que significa 'enrabiad, malcarat' i que pot igualment representar un nom d'home llatí, GRINIUS¹²³. En la pronúncia local també hem sentit *Grenyó*, com queda reflectit al document del 1936. En la grafia alternen les formes amb *ny* i les formes amb *ñ*: *Grenyó*, *Grinó*, *Griñó* i *Grinyó*.

Groc

V. **Po del G., el.*

¹²³ Moll (1982: 310) i Morlet (1991: s. v. *Grignard*).

Groc, cal

«Jaume Texidó, dit lo Grog» (*Renda 1725*, 32^r).

Hem suposat que és un nom de casa i no tan sols un renom individual, perquè hem documentat en força citacions un altre personatge anomenat de la mateixa manera, el *Po del Grog*. Actualment existeix una casa que es diu *cal Becgroc*.

V. t. *Becgroc, cal* i *Po del Grog, el*.

Gros

V. *Ton G., cal*; *Tossal G., lo*.

Gros, el tossal

[lo to'sal 'ɣrɔs]

Pujant per la Costa del Mas es fa cap a la Coma de Sant Pere i a dalt a l'esquerra hi ha el tossal Gros, abans d'arribar als Bassals. Té 536,5 m d'alçada.

«dit tossal Gros ayguavessant» (*Capbr. 1717*, 62^r); «dit tossal Gros» (*Capbr. 1741*, 2^r); «pla fins al vessant de la tossal Gros» (*Manifest 1763*); «partida del Tosal Gros, [...] a sol ixent ab lo dit tossal», «ayguavessant de la serra y tosal Gros» (*Capbr. 1765*, 89^v, 125^v).

És un topònim molt abundant a les nostres terres: el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* el recull 30 vegades. Piquer i Jover, en la seva recopilació dels noms de Vallbona de les Monges, afirma, per exemple, que no hi ha poble a la Segarra que no tingui el seu *tossal Gros* (o bé *Tossal Gros*, com a nom de partida) (Piquer 1969: 41).

Grossa

V. **Creu [G.]*, *la*.

Grossa, la creu

[lə 'krɛw 'ɣrɔsə]

És una creu de terme que confronta amb el municipi de Maldà, la presència de la qual es deu a la pràctica tradicional de fitar les terres amb peirons de figura de creu. Es troba a peu de carretera de Maldà en el punt on comença la costa de les Vallades. Sense

data de construcció coneguda, feta amb pedra autòctona, anomenada gres de la Floresta, té una alçada de 7,85 m, distribuïts de la següent manera: una creu de 0,70 m, un capitell quadrat de 0,30 m, un fust vuitavat de 5,25 m i de 0,40 m de diàmetre, i una base de 1,80 m. La base del monument té una superfície de 15,21 m² i consta de 4 graons, fins a arribar a l'inici del fust, l'últim dels quals té una superfície de 1,21 m². Un document del 27 de març de 1936 de l'Arxiu Municipal expedit per la comissaria de Lleida lamenta la desaparició de la creu del cementiri i la destrucció de la creu Grossa. El pal és el de sempre, però tenia uns braços amb filigranes quadrades molt treballades. El bisbat de Tarragona la volia, però el poble s'hi va oposar. Uns vàndals, segurament de l'Espluga, van causar-ne els desperfectes poc abans de començar la Guerra Civil espanyola, i mossèn Antoni Solsona la reconstruí durant el període 1940-1950; l'any 1951 fou restituïda al seu pedestal, si bé d'un factura ben diferent (Amat 1990: 108). La diada de la Santa Creu es beneïa el terme de l'Espluga Calba.

A la carretera de Maldà, més o menys a l'alçada de la Creu Grossa, però a l'altre costat, es troba l'abocador, ara clausurat. És un lloc on s'abocava runa de les obres de les cases.

La creu Grossa dona nom a cinc partides (*lo Camí de la Creu, lo Comellar de Creu, la Costa de la Creu, la Creu Grossa* i *davant la Creu*), a les vies d'accés (*el camí* o *la costa de la Creu*) i als diferents aspectes del relleu de l'entorn (*el pla, el solà* i *el tossal*). Sabem, a més, que tenia una bassa i un *pati* o *plaça*; així mateix, un olivar contigu i unes terres municipals a la banda est.

«als Spilars una pessa de terra [...], a sol ixent ab la creu» (*Capbr. 1607, 420^r*); «dita universitat té una pessa de terra, [...] a ponent ab lo dit camí de la present vila a les Belianes y a tremuntana ab la dita creu Grosa» (*Capbr. 1633, 21^r*); «Aquí tingué fi lo contaigi [...]. I més, votaren d'edificar una capella devant la creu, ab una figura del gloriós sant Sebastià i del gloriós sant Miquel», any 1653 (*Òbits 1650, 4^v*); «partida dels Spilars, [...] a sol ixent ab la creu» (*Capbr. 1669, 124^r*); «la creu Grossa» (*Capbr. 1692, 101^r*); «la creu Grossa» (*Capbr. 1717, 48^v*); «la creu Grossa» (*Capbr. 1741, 17^r*); «La creu Grossa; destruïda durant la Guerra Civil, fou reconstruïda el 1940» (Roig 2014: 33).

Grossa, [l'obac de] la marge

És clar que se situava a l'obac de la coma de Fullea.

«lo mig ubach que y ha un marge gros», «partida de la Coma de Fullea, [...] a migjorn ab l'obach de la marge Grossa» (*Capbr. 1574*, 48^r i 88^r); «lo mig obach que y ha un marge gros», «la marge Grossa de l'obach» (*Capbr. 1607*, 230^r i 298^v); «l'ubach de la marge Grossa», «partida de la Coma de Fullea, a l'ubach, [...] a tremuntana ab la marge Grossa» (*Capbr. 1669*, 39^r i 169^r).

Hem trobat el mateix topònim en d'altres municipis, com ara la termenal immemorial anomenada *la marge Grossa*, entre Tarrés i Fullea; *el marge Gros*, al Vilosell i a la Pobla de Cérvoles, o bé la partida de *l'Espona Grossa*, a les Borges Blanques¹²⁴. Hem entrat el nom amb el gènere femení, que és el més documentat, però remarquem que alterna amb el masculí, *el marge Gros*.

Guadalupe, ca la

[ˈka lə ɣwəðəˈlupe]

És una casa del carrer Major, pujant a mà dreta, a l'alçada dels Quatre Cantons, que també trobem, per exemple, al Vilosell o a la Pobla de Cérvoles hi ha aquest nom de casa (Pere 2006: 179 i 2013: 150).

«Maria Roig Torredelot (Guadalupe)» (*Pocablog*); «Teresina Roig [...], Encarnació Roig (Guadalupe)» (Poca 2017: 223).

Guaita

«Rafael Guaita Merino, [...] de Jàtima (València)» (*Matr. 1950*, 2^v, 7).

Gual

«Foren padrins: Ramon Miró y Gual, pagès, [...], tots de l'Espluga Calba», any 1804 (*Bapt. 1773*, 189^r, 21).

---

¹²⁴ Pasqual (2010: 91), Pere (2006: 179 i 2013: 149), Satorra (2010: 109) i Martín i Preixens (2005: 264).

Guallar

«El pastor Josep Casbas Larroya (Fiscal), nascut a Fraga el 1880, i la seva esposa Lídia Val Guallarte, nascuda a Candanos el 1890, van viure a cal Negre.» (Poca 2017: 102).

En aragonès existeix el cognom *Guallar*, equivalent al castellà *Gallardo* i al català *Gallard*. Sembla, doncs, que es tracti d'aquest nom de família, castellanitzat (EDACAR, 42).

Gualter

«Petri Gualterandi Barrau, presbiteri et vicari [...] loci Spelunce Calve» (*Perg. 1412*).

Gualter prové del nom personal germànic *Walther*, que, al seu torn, procedeix de *Walthari*, 'que governa el poble' (DCVB i Moll 1982: 111). No ens queda clar si en la nostra citació està usat com a prenom o com a cognom, perquè en el pergami on l'hem localitzat és l'únic cas en què s'utilitzen tres noms i no pas dos per a referir-se a una persona.

Guardià

V. **Tonet del G., cal.*

Guàrdia

«Pedro Guàrdia Gabarrós» (*Naix. 1934, 177^r, 2*).

El pare de Pere Guàrdia Gavarrós era de Palamós i la mare de Figueres; consta que eren ambulants de professió i domiciliats a Vilanova del Camí. Es tracta d'un cognom de procedència germànica força estès pel territori català.

Guardiola

«Theresa Bellaster, d'Arbeca, filla de Joseph Bellaster y de Matiana Bellaster y Guardiola», any 1698 (*Òbits 1685*, 28^r, 3); «se vandieron por traydores y rebeldes Ramon Guardiola, natural de la villa de Valls, nombrado comunmente Ramonet de Valls, y Juan Amorós, del lugar de Pira, dicho vulgarmente el Janet de Pira [...] cien doblones por cada uno de los dos, tanto si los presentassen vivos como si los entregassen muertos» (*Manual 1728*, 62^r).

La segona citació pertany al document mitjançant el qual s'establia que els veïns de l'Espluga Calba que van capturar el bandoler Ramon Guardiola i el seu acompanyant, el Janet de Pira, i els van lliurar a la Real Sala Criminal, havien de rebre la quantitat de diners que s'oferien com a recompensa. V. Introducció.

Guardiola, la cova del

[lə 'kəβə l ɣwərði'ələ]

La cova del mític bandoler seria al principi de la baixada de les Deveses, un davall de roca on llegendàriament es refugiava; concretament al Paradís n'hi ha una de tapada, amb una pedra que fa com a teulada.

La paraula *guardia*, introduïda pels francs, va substituir la llatina SPECULA. La significació d'ambdós noms, idèntica, dimana del verb de l'antic alt alemany WARTĒN, 'vigilar', del qual procedeix el substantiu WARTA: en deriven *guarda* en català i provençal, *guardia* en castellà i italià, i *garde* en francès. El diminutiu d'aquest nom és *guardiola*. El mot medieval *guàrdia* significava 'construcció de defensa o vigilància d'un nucli de poblament, castellet'. Tals edificacions foren establertes en llocs elevats per poder abastar amb la vista, des del cim, horitzons vastos (Balari 1899: 286-290). A partir d'aquesta informació general és fàcil imaginar que el territori de parla catalana és ple de topònims que contenen aquest nom. Coromines n'esmenta molts (OnCat IV, 393) i el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* en conté 36 amb la forma diminutiva: *Guardiola*.

Guardiola, la serra del

[lə 'sɛrə l ɣwərði'ələ]

És un tros de bosc de les Deveses on hi havia una pedra del camí que tenia unes creus gravades. Pretesament indicaven el punt on el mític bandoler havia assassinat dos o tres homes.

Guasc

«Jaume Guasch, de la Spluga de Franquolí», any 1581 (*Matr. 1580*, 2^r); «Joan [...], fill [...] de Teresa Teixidó Guasch, esta [...] de Bellpuitg», any 1821; «Joseph Teixidó y Guasch», any 1824 (*Bapt. 1773*, 292^v i 306^v); «Magí Teixidó y Guasch», any 1828; «Anton Teixidó y Guasch», any 1832; «Ramon Teixidó y Guasch», any 1836; «Francisco Teixidó y Guasch», any 1839 (*Bapt. 1824*, 45 H. 20, 140, 191 i 247-248); «José Teixidó y Guasch» (*Òbits 1880*, 38^r, 28); «José Teixidó Guasch» (*Repartiment 1942*, 210^v); «Torres Guasch, José, vecino Valladolid» (*Amillar. 1945*, 100^v).

Hem documentat alguns noms d'home amb aquest cognom: Jaume, Josep i Llorenç; i també un de dona: Teresa. La forma enregistrada és gairebé sempre amb la hac darrera l'oclusiva final: *Guasch*.

Güell

Actualment una persona el porta de primer cognom a la vila.

«Francisco Güell, pagès, de Vinaixa [...], fill [...] d'altre Francisco Güell y de Francisca Guasc», any 1848 (*Matr. 1791*, 173).

Guerau, el

«Foren compares: Jonot Garau», any 1578 (*Bapt. 1574*, 10); «Testimonis foren: [...] Joan Bota, àlias Garau», any 1581 (*Matr. 1580*, 1^v); «Joannes Garau Bota», any 1598 (*Òbits 1574*, 11^v).

A la primera citació, *Garau* sembla un cognom, però, com que no l'hem documentat com a tal en cap altra ocasió, ens inclinem per considerar-lo un renom. La família Bota, els membres de la qual duen el renom de *Guerau* o *Gueraua*, el devien haver heretat d'aquest avantpassat que el portava de prenom: «Garau Bota» (*Fog. 1553* II: 295) o Joan Guerau Bota, que mor el 1598.

V. t. *Bota.

Gueraua, la

«Foren compares: [...] na Garaua», any 1579; «Foren compares: [...] na Charatina Bota, àlias Gueraua», any 1591 (*Bapt. 1574*, 11 i 30).

Guerra

«Eleuteria Guerra Martínez, [...] de Belmes (Córdoba)» (*Òbits 1934*, 72^r, 11);
«Eleuteria Guerra Martínez», any 1938 (Rubió 2011: 210).

En l'atac de l'aviació alemanya a les Borges Blanques del 2 d'abril de 1939, dues persones foren ferides i traslladades a l'hospital mòbil de la 27a divisió del XXI cos de l'exèrcit situat a l'Espluga Calba, on moriren el 3 d'abril i hi foren enterrades.

Guerxa [del Muntanyola], ca la [ˈka lə ˈɣerʃə]

Era una casa del carrer de Fullella. Primer era *cal Muntanyola*, després *ca la Guerxa del Muntanyola* i *ca la Guerxa*. Incloem en aquesta entrada la citació del 1810, tot plantejant que el personatge en qüestió podria ser el que va ser objecte del renom.

«Jacinto [...], fill [...] d'Anton Montañola y Gassol (ciego)», any 1810 (*Bapt. 1773*, 252^v); «Jaume Muntañola (La Guerxa)», any 1949 (Poca 2017: 202).

Hem localitzat aquest defecte físic generador de noms de cases en força poblacions de l'entorn, sia en masculí sia en femení sia en diminutiu, com ara a les Borges Blanques, l'Albi, Ulldemolins, la Pobla de Cérvoles o Vallclara¹²⁵. El sentit del nom comú *guerxo* no és el més general d'‘estràbic’, sinó el compartit amb el dialecte nord-occidental de ‘mancat d'un ull’ (DCVB).

V. t. **Muntanyola, cal*.

Guerxet

V. **Espilars del G., los*.

---

¹²⁵ Ripollès (2006: 124), Pere i Amigó (1997: 220 i 2001: 256), Pere (2013: 150 i 2017: 125) i Grau (2012: 172).

Guexet, el

«Juan Marturell, *alias* Gerchet; [...] olivar, yermo, rocas; [...] Aspilàs» (*Apeo*, 192^r).

Joan Martorell, anomenat el *Guexet*, no consta que tingués cap casa a l'Espluga Calba, només una finca als Espilars.

Guexo del Tet, el

[lo 'ɣɛɾʃo l 'tɛt]

El Guexo del Tet era el de cal Blasi del Tet.

Guiamet

«Blasi, [...] fill [...] dels cònjuges Josep Torres [...] y Maria Guiamet, de Vallclara», any 1860; «Joseph Torres y Guiamet», any 1862 (*Bapt. 1858*, 29^r i 63^r); «Maria Alsamora Guiamet, natural de Vallclara» (*Òbits 1903*, 38^r, 21).

Existeix el cognom *Guiamell*, com a contracció de *Guillemell*, diminutiu de *Guillem*. Els *Guiamets*, que sembla la contracció de *Guillemets*, un altre diminutiu de *Guillem*, és un poble del partit judicial de Falset, al Priorat¹²⁶.

Guies

«Ramon Guies, *alias* Braset, [...] Basals; [...] patio, [...] calle de Fullede.» (*Apeo*, 212^r).

El Ramon Guies només consta que tenia una finca al terme de l'Espluga Calba, als Bassals, i un pati al carrer de Fullede. Hem localitzat el cognom *Guies* al departament francès de Moselle, al nord del país veí. Moll i el DCVB contenen *Guia* i *Guier*¹²⁷.

V. t. **Braset, el*.

¹²⁶ DCVB (s. v. *Guiamell* i *Guiamets*), Moll (1982: 111) i OnCat, IV 396a50-b47.

¹²⁷ www.geopatronymie.com, Moll (1982: 352) i DCVB (s. v. *Guia* i *Guier*).

Guineu

V. **Melle de la G., lo.*

Guineu, el racó de la

«Patios, [...] racó de la Guineu, [...] por mediodía con el camino de Fullede»,
«Otra (casa), racó de la Guineu, [...] por de frente calle de Montblanch y por
atrás con ídem de Fullede.» (*Apeo*, 91^r i 172^r/119^r).

Ha de ser el final del carreró que hi ha entre el carrer de Fullede i el de Montblanc. La presència d'aquest animal en els topònims del nostre territori és molt habitual. A les comarques de ponent Turull n'enregistra tres exemples: a Vilanova de Meià (*feixans de la Guineu*), a Torà (*font de la Guineu*) i a la Sentiu (*serra de les Guineus*) (Turull 2007: 94). Com a nom de casa també hi és en d'altres poblacions.

Guinó

«Catarina Guinona i Pere Joan Guinó i Toni Joan» (*Roser 1600*, 38^v).

Destaquem la feminització del cognom: *Guinona*.

Guinovart

«José Palay Genovart, [...] de Badalona, vecino de Barcelona» (*Matr. 1939*, 29^r, 4); «Maria Camí Sayrach es va casar amb Josep Pelay i Guinovart el 28-10-1942» (Sayrach 2009: 143).

Guinovart, documentat per primer cop el 1234 (*Guinovardi*), prové del nom propi germànic WINIHARD, 'amic dur' (DCVB i Moll 1982: 112); en canvi, *Genovard* és el gentilici derivat de *Gènova* amb el sufix *-ard* (DCVB i Moll 1982: 117). Davant del que té l'aparença d'un creuament entre tots dos llinatges, amb les respectives interpretacions que en fan totes dues citacions, hem optat per respectar la nota del llibre escrit per un membre de la família.

Guiu¹

V. **Pla d'en G. Joan, lo.*

Guiu²

«Jaume Guiu, fadrí, pagès, fill [...] de Ramon Guiu, també pagès, y de Theresa Guiu y Aixalà [...], de Juneda», any 1777 (*Matr. 1699*, 278^r); «Anton Gaya y Guiu, fadrí, pagès, d'Omellons de Poblet», any 1812; «Antònia Guiu [...], de Cervià», any 1818 (*Matr. 1791*, 42^r i 52^r).

Trobem documentat aquest cognom el 1439 al Vilosell, el 1443 a l'Albi, el 1497 a la Granadella i el 1553 també a la Granadella i a Granyena¹²⁸.

Guixà

«en las fonts baptismals de la iglésia de l'Espluga Calba [...], jo, doctor Ildefonso Guixar, rector de dita iglésia», any 1790 (*Bapt. 1773*, 98^r).

El cognom català existent és *Guixà*, procedent del nom personal germànic WITIZA, en el seu cas oblic, WITIZANE. Així, doncs, en la forma documentada, sembla que l'acabament en *erra* és per ultracorrecció.

Guixeres, les

[les γίferes]

És una finca damunt dels Espilars, sota la torre de l'Estrada, dalt del pla del Coll del Molí. És una partida petita.

«la partida de les Guixeres» (*Capbr. 1717*, 61^v); «en la partida de les Guixeres, [...] a mitgdia ab la Coma d'en Rubió [...] y a tremuntana ab lo terme dels Homells» (*Capbr. 1765*, 90^r); «Guixeras, [...] por norte con término dels Omells» (*Apeo*, 135^r).

Com que no hi ha record de l'existència ni de l'extracció de guix, els nostres informants han relacionat el nom amb el cultiu de les guixes. Es veu que en aquella zona s'hi sembrava aquest llegum. Les recorden com a faves blanques, que costaven

¹²⁸ *Fog. 1497, Fog. 1553*, Pere (2006: 181) i Amigó i Pere (2001: 257).

molt de coure; en menjaven les persones i se'n feia farina per als animals. Per això a algunes persones se'ls deia: «Sembla que et falti un bull, com a les guixes». De tota manera, la presència o l'extracció del guix ha donat nom, en el territori català, a molts topònims. N'hem recollit uns quants de propers: a la Floresta, Alfarràs i Alcover una partida s'anomena així; a Arbeca i Torà el nom és en singular (*la Guixera*); a Almofter hi ha *el Camí dels Guixers*; la partida dels *Guixars* és a Vallbona (documentada el 1872), Cervera i Torrebesses. D'altra banda, a Tarrés el forn de calç de *la Comardivina del Guixa* potser ens remet a l'altre significat¹²⁹.

Guixeres, el comellar de les

«la partida del comellà de les Guixeras» (*Capbr. 1669, 97'*).

Devia ser la mateixa partida que més endavant seria *les Guixeres*.

Gurros

V. **Burros, los*.

Guthier

«morí l'hospitaler d'esta vila, Joan Guthier, esgarrat de les mans, del regne de França», any 1637 (*Òbits 1636, 2^v*).

Hem localitzat la forma *Guthier* al departament francès del Bas Rin (www.geopatronym.com). Els reculls de cognoms francesos contenen *Gouttier*, que designava en la llengua antiga el llit de vessament d'una font, la vall regada per un rierol, el regueró d'escolament en un camp; o bé *Guitier*, procedent del nom de persona d'origen germànic *Guitard*¹³⁰.

---

¹²⁹ Martín i Preixens (2005: 332), Selfa (2012: 204), Turull (2007: 94), Grau (2012: 194), Piquer (1969: 34) i Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 145).

¹³⁰ Astor (2002: s. v. *Goutte* i 1013) i Morlet (1991: s. v. *Goutte* i *Guitard*).

Gutiérrez

«Juan José Gutiérrez Bueno, [...] hijo legítimo de don Jesús Gutiérrez Noria, [...] albañil, natural de Madrid, [...] y de su esposa [...], de Albalate de las Nogueras (Cuenca)» (*Naix.* 1945, 26^v, 7).

Guzmán

«Bonaventura Guzmán, religiós de Sant Francesch», any 1637 (*Òbits* 1636, 2^v).

La grafia se'ns presenta amb l'adaptació a la fonètica catalana de la consonant fricativa sorda ($z > s$).

Heretats, el camí de les, o el camí dels Hereus

El document de finals del segle XIX (*Apeo*) situa aquest camí, que anomena dels *Hereus* més sovint que no pas de *les Heretats*, a l'oest i sud de la Bassa. Segons les afrontacions, és al nord de la partida del Tossal Gros i és el que més antigament (1574) equivalia al que anava per darrere del mur de la vila. Una de les citacions (*Apeo*, 34^v) el fa proper al solà de les Forques; potser es tracta de la continuació d'aquest camí.

«lo camí Darrera lo Mur, q. va a les Heretats» (*Capbr.* 1574, 13^r); «al Puiggròs, [...] a tremuntana ab lo camí que va a les Heretats» (*Capbr.* 1607, 269^v); «lo Tosal Gros, [...] a tremuntana ab lo camí que va a las Heretats» (*Capbr.* 1765, 115^r); «corral [...], solà de las Forcas [...], de frente camino de Herederos», «camino de Heredades», «camino de Herederos, de frente camino de Arbeca» (*Apeo*, 34^v, 41^r i 44^v).

A Senan hi havia *el mas de l'Hereu*, els amos del qual eren de l'Espluga Calba, però no sabem si el nom té cap relació amb el que ens ocupa o només es tracta d'una coincidència de sentit (Vallverdú 1995: 33).

V. t. **Mur, el camí del*; **Redemú, el camí del*, i *Redemú, el carrer del*.

Hereus

V. **Set H., los*.

Hermosa, ca l'

[ˈka laɾˈmoza]

Era una casa del carrer de Montblanc, al passadís, al carreret que no passa, a mà esquerra de cal Negret.

Hernández

[erˈnaɲdes]

El municipi de procedència del portador d'aquest cognom podria ser, per similitud fonètica amb les dues formes que apareixen al document, Banastás, situat a la província d'Osca i enquadrat a la comarca de la Foia d'Osca. Una persona el porta actualment de primer cognom a la vila.

«Salvador, [...] hijo [...] de los consortes Ignacio Hernández Navarlaz, de Bonaston, y Luisa Meda Pallejà», any 1925; «Isabel [...] hija [...] de [...] Ignacio Hernández Navarlaz, de Banestón (Huesca), y Luisa Meda Pallejà», any 1932 (*Bapt. 1912*, 295 i 373).

Hogar del Productor, l'

[loˈɣar ðel proðucˈtoɾ]

És el local que actualment ocupa l'Ajuntament. En temps de Franco feia d'edifici del jovent i se'n deia així, perquè estava prohibit crear cap societat.

Holcos

«Ignasi Olcos, [...] pagesos, de la vila de les Borges [...], fill, emperò, [...] dels quòndam Manuel y Agna Maria Olcos y Llobera», any 1759 (*Matr. 1699*, 224^r).

Del llatí *HOLCUS*, *holco*, té el significat, en espanyol, de «heno blanco» (DLE). No havent trobat cap altra possible filiació per a aquest llinatge, l'hem relacionat amb aquest nom comú.

Hort, davall de l'

«Su situación: debajo del Huerto, [...] por norte con la asequia del Fondo» (*Apeo*, 5^r).

Sembla un designació puntual, d'un trosset de terra que devia ser d'una sola persona, contigu a l'hort propietat seva.

Hort Clos, l'

«unam sortem situs al Hort Clos» (*Capbr. 1510, 29^r*).

Hort de la Bassa, davant l'

«devant lo Hort de la Basa» (*Capbr. 1510, 17^r*).

Hort del Senyor, el clotat de l'

«al lloch apellat lo clotat de l'Hort del Senyor, [...] a migjorn [...] ab lo camí va a Bellpuig, a ponent ab dit camí va a Bellpuig y a tremutana ab lo camí va als Homells de na Gaya» (*Capbr. 1607, 332^r*).

Les afrontacions indiquen que el senyor comanador tenia l'hort en algun clotat situat entre l'actual pista que va als Omells de na Gaia i la carretera de Maldà.

Horta, la síquia de l'

«la síquia de l'Horta» (*Capbr. 1765, 48^v*).

Se suposa que és la part de la síquia del Fondo que transcorria per la zona de les Hortes, és a dir, ja fora del nucli urbà, en direcció nord-oest, cap als Omellons.

Hortal

«Tecla Ortal, filla [...] de Batista Ortal», any 1720; «Pau Hortal, fill [...] de Batista Hortal», any 1721 (*Òbits 1699, 11^v i 12^r*).

Les dues grafies documentades són *Hortal* i *Ortal*.

Hortes, el fondo de les

[lo 'fondo ðe les 'ortés]

És la part del Fondo on es troben les hortés.

Hortet, l'

«Huerto. Su situación: Hortet, [...] por norte con el camino dels Orts.» «sort dels Horts, [...] por mediodía con camino del Alvi [...] y por norte con Hortet.» (*Apeo*, 42^r i 174^r).

L'últim hort del poble de què tenim memòria oral era on ara hi ha la casa del Lluís del Carrill, és a dir, sortint de la vila en direcció als Omellons per l'avinguda de Catalunya, a mà dreta, abans d'arribar al tomb del Cerdà. Hi baixava l'aigua a la vora, i qui el conreava, que era l'agutzil, se'n quedava els fruits. Les afrontacions de què disposem (al sud del camí dels Horts i al nord del camí de l'Albi) no ens fan pensar que es tracti exactament d'aquella peça de terra, però podria ser una de propera, una mica més cap al sud i potser un xic més allunyada del nucli urbà.

Horts

V. **Cap dels H., la sort del*; **Coma dels H., la*.

Horts, los, o la sort dels Horts [los 'ɔrs] o [lə 'sɔr ðelz 'ɔrs]

Comença després de ca la Carmina i arriba fins al tomb del Cerdà. Aquest indret està catalogat com a jaciment arqueològic, datat entre el 1800 i el 650 a. C., a finals de l'edat del bronze, amb quatre llocs d'habitació sense estructures. N'hi ha tres d'ubicats en terrenys erms on no s'observen restes arqueològiques en superfície; un d'ells és en una àrea coberta de bosc dens de pins i vegetació arbustiva, envoltat per camps de conreu, i un altre, en una zona amb vessants costeruts coberts de pins i coscolls. El darrer és en uns camps d'ametllers i s'hi pot trobar material ceràmic fet a mà i lític en superfície (BIEC: BI-24, 25, 26 i 27).

«la partida dita dels Horts» (*Capbr.* 1574, 14^r); «a la partida dels Horts, [...] a sol ixent ab la sèquia que va al Molí» (*Capbr.* 1607, 267^v); «la partida dels Horts» (*Capbr.* 1633, 21^r); «la partida dels Horts» (*Capbr.* 1669, 28^v); «la partida dels Horts» (*Capbr.* 1717, 10^r); «en la partida del Pla de la Josa o de l'Hort, [...] a tremuntana ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr.* 1765, 65^v i 157^r); «sort dels Horts, [...] por mediodía camino del Alvi», «sort de l'Hort, [...] por mediodía con el camino del Alvi [...] y por norte con la asequia.» (*Apeo*, 29^r i 71^r); «finca: s. Hort, partida: sort dels Horts», «partida: l'Hort», «partida o

paraje: sort de l'Horta», «finca: sorteta dels Horts, partida: Horts» (*Repartiment 1942*, 5^v, 7^r, 46^r i 83^r); «Partida [...]: Horts» (*Amillar. 1945*, 52^v).

El nom tradicional de la partida és *los Horts*; el de *sort dels Horts* no apareix fins a finals del segle XIX. A partir d'aquí les variants formals són múltiples: *l'Hort*, *la sort de l'Hort*, *la sort de l'Horta* o *la sorteta dels Horts*.

V. t. *Basses, les*; **Coma dels Horts, la*, i **Pla de na Josa, lo*.

Horts, el camí dels, o el camí de les Hortes [lo kə'mi ðelz 'ɔrs] o [lo kə'mi ðe lez 'ɔrtes]

És tocant a les Deveses: el camí de les Deveses tira cap dalt, en direcció cap al sud, i *el dels Horts* fondo avall, cap als Omellons. Tots dos tenen un primer tram comú, que surt de la carretera de Vinaixa, poc després de sortir del poble, a mà dreta.

«a migjorn ab lo torrent [...], a tramuntana ab lo camí dels Horts» (*Capbr. 1574*, 89^v); «lo camí que va a les Hortes» (*Capbr. 1607*, 267^v); «lo camí dels Horts» (*Capbr. 1765*, 65^v); «Coll del Molí, [...] por norte con el camino de los Huertos» (*Apeo*, 34^r); «camino dels Horts», «camino de l'Horta» (*Repartiment 1942*, 133^r i 182^r); «Calvari, [...] mediodía, camino dels Horts; [...] norte, camino viejo.» (*Amillar. 1945*, 36^r).

La forma documentada predominant és el masculí plural, *el camí dels Horts*, però el mateix nom també hi és en femení, tant singular com plural (*Horta* i *Hortes*). Actualment la darrera és la més habitual: *el camí de les Hortes*. Si bé un hort és un tros de terra no gaire extens, on es conreen verdures, llegums i arbres fruiters; una horta generalment és de més gran extensió.

Horts, l'obac dels

[law'βak delz 'ɔrs]

«sort de l'Hort [...], por mediodía con el camino de Sanan [...] y por norte con el camino de Omells», «sorteta dels Horts, [...] por mediodía con camino de Senan», «sort de l'Hort, [...] por mediodía con el camino de Senan [...] y por norte con el camino de Omells.», «Huerto. Su situación: Hort, [...] por mediodía con camino de Sanan» (*Apeo*, 23^r/30^r, 30^r/41^v, 66^v i 134^r); «finca: hort, partida: Tortes», «Ramona Vilà Aixalà, [...] finca: l'oubach dels Horts, partida o paraje:

Torta» (*Repartiment 1942*, 18^r i 306^f); «sort dels Horts; [...] mediodía, camino Escabrés» (*Amillar. 1945*, 26^v).

La partida de la Torta és una altra zona del terme on també es fan horts, al principi, a continuació del nucli urbà, entre els camins de Senan i dels Omells. Hem triat el nom d'*obac dels Horts*, perquè és una de les formes documentades; a més, ens permet de relacionar el lloc amb la seva ubicació, *l'obac de la Torta*; i, així mateix, de distingir-lo de *la sort dels Horts*, *sorteta dels Horts*, *sort de l'Hort* o *de l'Hort*, denominacions també documentades, però igualment atribuïdes als horts de les Basses. Actualment la gent que fa hort en aquest indret, sol anomenar-lo amb el nom més genèric de la *Torta*.

V. t. *Torta*, *l'obac de la*.

hospital, l'

«Johanni de Garrigues, preceptori domus hospitalis predicti de Spluga Calva» (*Perg. 1415*); «domus eiusdem hospitalis de Esplunca Calva», any 1405 (Bertran 1988: 385); «hospitalis diste ville», «domo hospitalis» (*Capbr. 1510*, 4^v i 16^r); «l'ospital» (*Capbr. 1607*, 276^v); «a mitgdia ab lo carrer del Barri Nou, a ponent [...] ab l'hospital [...] y a tremuntana ab lo camí de Vinaixa», «un corralet serca de l'hospital» (*Capbr. 1633*, 33^r i 193^v); «a la plasseta de l'hospital, [...] a mitgdia ab lo Mur de la vila, a ponent ab l'hospital» (*Capbr. 1669*, 76^v); «a mitgdia ab dit hospital» (*Capbr. 1717*, 82^v); «l'hospital» (*Capbr. 1741*, 30^v); «al costat de l'hospital, [...] a ponent ab la casa de l'hospital y a tremuntana ab la plasseta del mateix hospital» (*Capbr. 1765*, 59^f).

Aquest topònim es troba a mig camí entre els que concerneixen les vies de comunicació i els que ens remetent a una idea religiosa. Originàriament *l'hospital* era una parada per a pelegrins, instal·lada i patrocinada per una ordre religiosa o fundada per un gran personatge. Entenem que es refereix a una casa d'acolliment de malalts i de pobres. L'Espluga, com els altres pobles de la comarca, també tingué el seu hospital de pobres de Crist i de pelegrins, una mena d'hostal per passar la nit. El trobem a la majoria de poblacions: a l'Albi, a Fullella, a Arbeca, al Vilosell, a Ulldemolins, a la Pobra de Cérvoles, a Fondarella o a les Borges Blanques (el renom de *Feló Hospitaler* i

la partida de *l'Hospitalet*)¹³¹. Per les afrontacions, el podem situar per l'actual carrer de Santa Maria.

Hospital, d'

«1619, desembre, 16. L'Espluga Calba. Donació entre vius feta per la il·lustre senyora Susanna d'Hospital y Castellarnau, viuda relictada de l'il·lustre señor Franzesch d'Hospital [...], a la senyora Cicília d'Hospital, néta sua» (AMVM: 14.1/4); «lo señor don Fr. Onofre d'Ospital, comanador aleshores de dita comanda» (*Capbr. 1692*, 11^r).

El DCVB el conté, com a llinatge existent a Celrà, Castelló de Farfanya, Peralada, Vilamacolum, Badalona, Albesa, Alguaire, etc.; Moll (1982), en canvi, no. En francès el nom de família *Hospital* representa sovint un convent d'hospitalers de Sant Joan de Jerusalem o un domini que els pertanyia (Morlet 1991). Les dues grafies enregistrades són: *d'Hospital* i *d'Ospital*.

Hospital, el carrer de l'

«en lo carrer de l'Hospital, [...] a ponent ab la plaseta de l'Hospital y a tremuntana ab lo mateix carrer» (*Capbr. 1669*, 70^v); «al carrer del Barri Nou, [...] a sol ixent ab lo carrer de l'Hospital» (*Capbr. 1717*, 82^v); «lo carrer de l'Hospital» (*Capbr. 1741*, 30^v).

El fet que s'esmenti *la placeta de l'Hospital* ens pot fer suposar que es tracti del pas que conduïa de l'actual Placeta fins a l'església, passant per l'abadia, que era on hi ha ca la Maleneta. Les afrontacions el situen tocant al mur de la Vila per la part sud.

Hospital, la placeta de l', o la plaça de l'Hospital

«platea del Spital» (*Capbr. 1510*, 11^r); «en la plasseta d'Hospital [...], a ponent ab la plassa de l'Hospital» (*Capbr. 1607*, 288^r); «al pati de l'Hospital, [...] a mitgdia ab la Muralla de la vila, a ponent ab l'hospital y a tremuntana ab la

---

¹³¹ Amigó i Pere (1997: 222-224 i 2001: 262-263), Arbós (2003: 95), Satorra (2003: 170), Pere (2006: 185 i 2013: 155), Turull (2007: 95) i Ripollès.

plassa de dit Hospital» (*Capbr.* 1633, 71^r); «la plasseta de l’Espital», «la plasseta de l’Hospital» (*Capbr.* 1669, 70^r i 76^v); «la placeta de l’Hospital», «al carreró o placeta de l’Hospital, un pati de casa, [...] a ponent ab la dita plaça de l’Hospital» (*Capbr.* 1717, 50^r i 83^r); «en lo carrer del Barri Nou, [...] a mitgdia ab lo carrer Plasseta, a ponent ab la plasseta de l’Hospital» (*Capbr.* 1765, 130^v).

Si suposem que d’aquí ve l’actual nom de *la Placeta*, la ubicarem al carrer de Santa Maria. Les afrontacions la situen tocant al mur de la Vila, per la banda sud, i al carrer del Portal, per la banda nord. Més concretament, l’hospital devia ser on ara hi ha cal Sarauet i la placeta de l’Hospital, l’entrant que hi fa el carrer de Santa Maria. Notem que en una citació (1717) també és anomenada *el carreró de l’Hospital*, i en una altra (1633), *pati*.

Hospitalera, l’

«Barthomeu Palau: el, sa muller, l’Espitalera» (*Compl.* 1500, 9^v); «Maria Sabatera, vídua i espitalera», any 1598 (*Òbits* 1574, 12^v); «Joana Peysenya, espitalera» (*Roser* 1600, 12^v).

hostal, l’

«*extra villam, quod dicunt lo hostal*» (*Capbr.* 1510, 17^r).

Hostaler, l’

«Anthoni Joan Pons, l’Hostaler» (*Test.* 1621, 57^v).

Huguet

«Joan Pons, Jaume Balcells, Joseph Bota y Paula Huguet, antes Gaya, són los que poseheixen los més crescuts patrimonis d’Espluga Calva y los que tenen las terras més ben cultivades» (*Plet* 1807); «un fill [...] de Joseph Huguet y de Paula Huguet y Viladot [...]: Jaume», any 1808; «un fill [...] de Joseph Huguet y Foguet, natural de Sant Martí, y de Paula Huguet y Gaya [...]: Joseph», any 1811 (*Bapt.* 1773, 210^r i 221^v); «Maria Francisca Huguet, d’Espluga de Francolí», any 1831 (*Bapt.* 1824, 85^r); «Pablo Miret y Huguet, [...] de Vallvert»

(MN 1859, 151^r); «Antonio Roig Huguet» (*Repartiment 1942*, 80^v); «Francisco Huguet» (*Amillar. 1945*, 59^v).

Hem documentat tres noms d'home amb aquest cognom: Francisco, Jaume i Josep; i també tres de dona: Agna M., M. Francisca i Raimunda.

Ica, ca l'

[ˈka ˈlikə]

Era una casa del carrer de Senan. *La cabana de ca l'Ica*, al camí dels Omells, és de volta de canó vista, sota una era i té la porta rectangular; és del segle XIX (BIEC: BI-42).

«Cisqueta Camprubí Aixalà, 1912 (Ica)», «Cisca Balsells Farré (Ica)» (Poca 2017: 180 i 200); «Antoni Camprubí, de cal Jica; Ramon Camprubí Aixalà, de cal Jica», any 1939 (Roig 2014: 37).

La procedència d'aquest nom de casa potser té relació amb el prenom *Francisca*, del qual podria ser un hipocorístic. De fet, en les citacions documentals el trobem dos cops associat al de la casa en qüestió: *Cisqueta Camprubí* i *Cisca Balsells*. La darrera citació deu reflectir una pronúncia popular que no hem detectat oralment. A Llorenç, per exemple, tenim *ca la Quica*, que podria tenir el mateix origen (Farré i Moix 1993: 137). A Vilanova de Bellpuig hi hem localitzat una *Calica*, però en aquest cas es refereix a una dona de *cal Calic*, sobrenom referit a la petita vila del Baix Maestrat anomenada *Càlig* (Cullerés 2010: 144 i 148).

Iglésia

V. **Pati [de l'Abadia o de la I.]*, del.

Iglésies

«Bartomeu Torres y Isabet Iglésies, viuda, filla [...] d'Andreu Boleda [...], de Guimarà», any 1700; «Maria Iglésias, doncella, de Solivella, [...] filla [...] dels quòndam Joseph Iglésias y de Francisca Iglésias y Salvadó», any 1766 (*Matr. 1699*, 169^v i 232^v); «Maria [...], filla de Jacinto Texidó y de Maria Texidó y Iglésies», any 1774; «Joseph Texidó y Iglésies», any 1777 (*Bapt. 1773*, 10^r i 28^r); «Antonio Andreu y Iglésies» (*Òbits 1875*, 38^r, 2); «José, [...] hijo [...] de

[...] Jacinto Iglésias Nadal, de Albajés y médico de la presente, y Dolores Cantó Solà, de Fullea», any 1895 (*Bapt. 1892*, 134).

Hem enregistrat en aquesta entrada la citació en què el cognom està escrit amb la grafia: *Iglesias*, perquè la Maria Iglésias es va casar amb Jacinto Teixidor; per tant, els Teixidor Iglésies que trobem amb posterioritat són els seus fills. *Iglésies* no és una forma castellana, sinó que procedeix de la catalana col·loquial del nom *església*, és a dir, *iglésia*, que ha estat una variant popular d'ús general de la qual ja trobem mostres documentals a les monografies onomàstiques, com ara la de Reus¹³².

Ignasi del Blasi, ca l' [ˈka lik'nazi l 'βlazi] / [ˈka lak'nazi l 'βlazi]

Era com també s'anomenava *cal Blasi*. Entre els parlants de més edat és més habitual detectar la pronúncia *Agnasi* per *Ignasi*, amb obertura de la vocal pretònica.

Ignasi del Marian, ca l' [ˈka lik'nazi l mari'an] / [ˈka lak'nazi l mari'an]

Era una casa del carrer de Fullea.

Ignasi del Sastre, ca l' [ˈka lik'nazi l 'sastre] / [ˈka lak'nazi l 'sastre]

«Sastres: Blasi Sardà (Ignasi del Sastre)» (Poca 2017: 99).

V. t. *Blasi, cal*.

Illa, de l'

«Ffrancisco da l'Illa, habitatori loci Spellunce Calve» (*Perg. 1369*);
«Ffranciscus de l'Illa» (*Perg. 1405/12*).

Indio, l'

«Catarina Parisa, germana de l'Indio», any 1576 (*Òbits 1574, 3'*).

---

¹³² Moll (1982: 214) i Amigó (1988: 19).

L'*Indio* és molt probable que fos Antoni Ferrer, que havia passat molt temps a Amèrica, formant part dels exèrcits de colonitzadors que s'hi desplaçaren. La Caterina Ferrer, filla d'Antoni Ferrer —notem que pare i fill es dirien igual—, va prendre el cognom París del marit. Aquesta suposició és versemblant, perquè al capbreu del 1574 (p. 74^r) hem localitzat una Caterina Parissa que consta com a viuda. En aquest document tant la Caterina com l'Antoni són representats per Perot Esteve, nebot d'ambdós, que els fa de procurador. Totes dues confessions, o declaracions de béns, es troben en pàgines successives. Normalment en els òbits de les dones casades o vídues apareix a continuació el nom del marit, és a dir, la referència sol ser: «Caterina Parissa, muller de... », o bé «Caterina Parissa, vídua de... ». En aquest cas, però, la notorietat del germà potser va ser la causa del canvi¹³³.

V. t. **Antoni Ferrer, la botiga d'*.

Inglès

«Jaume [...], fill [...] de Joseph Saltó y Maria Inglès», any 1794; «Joseph [...], fill [...] de Manuel Sesplugues y Antònia Inglès», any 1794 (*Bapt. 1773*, 125^r i 125^v); «José Cunillera Inglès» (*StCrist 1795*, 57^r); «Magdalena Inglès y Farran» (*Òbits 1880*, 152^r, 53); «José Inglès, presbítero, coadjutor», any 1893 (*Bapt. 1892*, 85); «Carme Cunillera Inglès (Senan)», any 1895 (Poca 2017: 35); «Teresa Balsells Inglès», any 1935 (*Naix. 1934*, 15, 4); «Mercedes Cunillera Inglès» (*Repartiment 1942*, 265^r); «José Balcells Inglès, de ésta, hijo de Ramón y Josefa» (*Confirm. 1949*, 1^r).

La Maria Inglès devia ser originària de Blancafort, perquè la padrina del nadó, Llúcia Inglès, n'era; la mateixa Llúcia era la padrina del Josep Sesplugues. Com a variant d'*Anglès*, el llinatge *Inglès* també està molt estès per Catalunya, i ja es documeta a Menorca en el segle XVI (DCVB). De tota manera, encara que en alguna ocasió, com ara l'esmentada anteriorment, el pas de A- inicial cap a I- hagi tingut un caràcter d'evolució dialectal, en la immensa majoria dels casos el canvi del so inicial del cognom va obeir a la influència forastera. La castellanització del nom de família s'inicià al segle XIX, sobretot coincidint amb l'establiment del registre civil, administrat per funcionaris arribats des de fora de les terres catalanes, en una època d'analfabetisme

---

¹³³ Devem la redacció d'aquesta entrada a la informació facilitada pels germans Francesc i Ramon Rebordosa.

generalitzat, quan la declaració de naixement es feia verbalment i el funcionari que la rebia l'anotava tal com millor li semblava; el declarant en la majoritàriament no tenia cap idea de com s'havia d'escriure el seu cognom (Amigó 2005: 85-90). A l'Espluga Calba hem documentat *Anglès* (s. XVII) un segle i mig abans que *Inglès* (finals del s. XVIII).

V. t. *Anglès*.

Isabel, ca la

[ˈka lizəˈβel]

Era una casa del carrer de Montblanc, a la pujada, cap dalt.

Isidret, ca l'

«Ramon Sesplugues, del Barri Nou, pagès, [...] dit l'Isidret o Tarragoní» (*Fund. 1774*, 102°); «Ramon Sesplugas, del Barri, dit Isidret» (*Llevador*, 1^v); «Miquel Balcells, del Barri, dit Isidret» (*Censos 1807*, 1^v).

V. t. **Tarragoní, el*.

Isidro, ca l'

[ˈka liˈziðro] / [ˈka laˈziðro]

Era una casa de la plaça de la Roca, tocant a cal Pastor, en la qual hi havia forn de pa. Després va ser *cal Ton del Rei*. *La cabana de l'Isidro* és al Mas Blanc.

«Benito Aixelà Cornadó (Isidro)», anys 1923-26 (Poca 2017: 112); «Viuda Asidro» (*Contribució 1936*).

En alguns casos, en posició pretònica, per dissimilació, obtenim solucions com ara la que presenta la pronúncia popular d'aquest nom: *Isidro* > *Asidro*.

Izquierdo

«Francisco, [...]. Es hijo de [...] Francisco Solé Navés, natural de Arbeca, y Genoveva Antolín Izquierdo, natural de Cañada de Berich (Teruel) y vecinos de Espluga Calva», any 1939 (*Bapt. 1935*, 18°).

Jacint Verdaguer, la plaça de

«Josep Pons Masgoret, [...] domiciliat a la plaça Verdaguer» (*Òbits 1934*, 45^t, 3); «c/ de l'Església o plaça Jacint Verdaguer», any 1937 (Rubió 2011: 72).

Devia ser el nom que de la plaça de l'Església durant el període 1932-1939.

Jaio Aranyó, el

«morí Joseph Rotg, dit lo Jayo Areñó», any 1789 (*Òbits 1699*, 162^v).

Janer

V. *Gener*.

Janet de Pira, el

«se vandieron por traydores y rebeldes Ramon Guardiola, [...] y Juan Amorós, del lugar de Pira, dicho vulgarmente el Janet de Pira» (*Manual 1728*, 62^t).

Era el renom de Joan Amorós, de Pira, company del bandoler Ramon Guardiola.

V. t. *Guardiola.

Janot, el

«cassa de Janot Taixidó» (*Roser 1600*, 11^t); «Francesch Texidó, dit lo Janot», any 1682 (*Òbits 1650*, 20^v); «entraren per la finestra a la casa de Joan Teixidó, dit lo Janot, y'l trobaren difunt», any 1691 (*Òbits 1685*, 5^v, 1).

Hem localitzat altres exemples d'aquest renom, de naturalesa diminutivo-afectiva, originat en la forma *Joanot*: a Fullella (Arbós 2003: 96), a Vallbona de les Monges (Piquer 1959: 16) o bé a la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 156).

Jaques

«Cassa d'en Joan Jaques: [...] Àngella Jaques» (*Roser 1600*, 1^v); «Tecla Joana Jaques, muller de Joan Jaques, pagès, francès, absent» (*Capbr. 1607*, 454^r).

Joan Jaques, moliner d'oli, és un dels personatges que va intervenir en el procés de les olives, entre el poble i el senyor, que el 1619 arribaren a un acord en el plet pel pagament del delme. Aquest cognom ve directament de la forma normal francesa *Jacques*, corresponent a la catalana *Jaume* (Moll 1982: 310. Es tracta d'un nom de baptisme i de família molt freqüent a França, on representa la forma popular de JACOBUS (Morlet 1991: s. v. *Jacques*). A l'Albi també està documentat, un sol cop en un document del 1817 (Amigó i Pere 2001: 265).

Jaume

V. **Bepa del J., ca la.*

Jaume del Becgroc, cal

[ˈkal ˈdʒawme l βekˈgrək]

Era al carrer de Santa Maria.

«Jaume Balsells (Becgroc) [...] 1917» (Poca 2017: 68); «Jaume “Becgroc”», casament de l'any 1917 (*Spel.* 23: 17); «Ramon Balcells Fabregat (Jaume Becgroc)», any 1936 (Rubió 2011: 21); «Ramon Balcells Fabregat, de cal Jaume Bec-groc», anys 1936-39 (Roig 2014: 61).

Jaume del Carafell, cal

[ˈkal ˈdʒawme l kərəˈfeʎ]

Era al final del carrer de Fullea.

Jaume del Cristí, cal

[ˈkal ˈdʒawme l krisˈti]

Era la casa d'un fill de cal Cristí, al carrer de Fullea, a l'esquerra de la baixada del Rei.

«Miret Ramona, àlies J. Cristí» (*Contribució 1936*).

Jaume de la Felícia, cal

[ˈkal ˈdʒawme lə feˈlisiə]

És una casa del carrer de Santa Maria. El Jaume era fill de la Felícia.

Jaume Sesplugues, el carreró de

«dita universitat té y posseheix altra casa, cituada en la plassa del Castell, [...] a ponent ab lo carreró de Jaume Sesplugues» (*Capbr. 1669, 27^v*); «lo carreró de Jaume Sesplugues» (*Capbr. 1692, 12^v*); «ab l'hereu de Jaume Sesplugues, mediant carreró» (*Capbr. 1717, 9^v*).

És possible que aquest carreró sigui el mateix que el del *Corral de Miquel Sesplugues*, perquè tots dos tenen com a afrontació la plaça del Castell. Jaume Sesplugues podria ser el fill de Miquel Sesplugues.

V. t. **Corral [de Miquel Sesplugues], el carrer del.*

Jaume de la Tresa, cal

[ˈkal ˈdʒawme ðe lə ˈtresə]

Era una casa del carrer de Fullea. *La cabana del Jaume de la Teresa*, a la partida del Mas Blanc, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó vista¹³⁴.

Jaume del Viu, cal

[ˈkal ˈdʒawme l ˈβiw]

És una casa del carrer de Santa Maria, a mà esquerra de les escales que puguen cap a l'església. Abans era *cal Xai*.

Jaume del Xaparro, cal

[ˈkal ˈdʒawme l ʃəˈpaɾo]

És la casa que hi ha a la plaça de l'Església, davant per davant de l'edifici parroquial.

Jaumet de Belianes, cal

[ˈkal ˈdʒawmɛd de βaliˈanes]

Era una casa del pati del Castell, que després va ser *cal Dominguet*.

Jesús, la raval de

[lə rəˈβal ðe dʒeˈzʊs]

Es va formar als voltants de l'any 1860, a causa de la necessitat d'expansió amb motiu del creixement de la població, recolzada en unes edificacions existents i salvant el llit del riu Rinet. El nom assenyala una capella patrocinadora, actualment desapareguda. Els vilatans que hi viuen es refereixen al nucli antic amb la designació de *el poble*; al

¹³⁴ Martín i Preixens (2005: 324 i 326) i BIEC: BI-68.

seu torn, els *ravalers* era com es coneixien aquests des de la vila pròpiament dita. A Tortosa, per exemple, trobem el mateix nom.

«rabal de Jesús», «arrabal de Jesús» (*Apeo*, 18^r i 41^r).

El genèric, en la parla quotidiana, només es conserva en la forma femenina *la raval*.

Jesús, de la (o del) raval de

«Cristóbal Balsells, *alias* del Rabal de Jesús», «Isidro Miró, de la Rabal de Jesús» (*Apeo*, 47^r i 194^r).

A finals del segle XIX encara apareix l'article masculí, *del raval de Jesús*.

Jiménez

«Magdalena Ghimenes Montero» (*Òbits 1894*, 61^r, 38); «Rosa Chiménez Batiste; [...] compareció don [...] Batiste Chiménez, natural de Zaragoza» (*Naix. 1901*, 35^r, 10); «Rosa, [...] hija [...] de [...] Manuel Jiménez y Bautista, trasquilador, de Zaragoza, y Josefa Bautista y Jiménez, natural de Reus», any 1902 (*Bapt. 1892*, 284); «Andrada Jiménez, Daniel» (*Padró 2013*, 1).

Apareixen dos noms d'home: Batista i Manuel; i també dos de dona: Magdalena i Rosa. Sembla que en aquests casos el llinatge no és el català *Ximenes*, sinó el castellà *Jiménez*. *Jimeno* o *Gimeno* és bastant freqüent i molt repartit per tot Espanya, procedent del nom castellà medieval *Jimeno*, derivat d'una forma antiga *Xemeno* o *Ximeno* d'origen incert. La forma amb *j*- és etimològicament més correcta, perquè a l'edat mitjana s'escrivia amb *x*- inicial, so que es transcriu com a *j*- en castellà modern (DAE, s. v. *Jimeno-Gimeno*). Les grafies que tenim anotades són: *Chiménez* i *Ghimenes*.

Joan¹

V. **Era de J. Balcells, l'*; **Josa, ca la*.

Joan²

«Guillemus Johan, rector de Spelunca Calva» (*Perg. 1379*); «plano d'en Guiiu Joan» (*Capbr. 1510, 16^v*).

Les dues grafies anotades són: *Joan* i *Johan*.

Joan, l'establia d'en

«sobre la stabllia d'en Joan Pastor, [...] a migjorn ab lo carrer q. puja al Castell e a sol ponent ab lo carrer que va de la Plaça al Portal.», «un stable [...] a sol yxent ab lo carrer q. puja al Castell, a migjorn ab lo carrer qu's va de la Plaça al Portal, a sol ponent ab lo mateix carrer» (*Capbr. 1574, 5^r i 19^r*).

Suposem que aquesta establia era propietat de Joan Sesplugues, personatge que apareix a l'entrada corresponent com *el Pastor Joan*; per tant, en la present citació *pastor* no deu ser el nom de família, sinó l'ofici. El penúltim pastor que hi ha hagut a l'Espluga Calba, el Josep Ribera, guardava el ramat a la carretera de Maldà, passat el cementiri, a mà dreta, en un corral conegut popularment com *el corral dels bens*. Abans d'arribar-hi, davant del cementiri, al punt on conflueixen la carretera i la pista dels Omells, es troba l'escorxador, de 15 m² i actualment inactiu.

Joan Arnau, cal

[¹'kal dzu'an ar'naw]

El Joan de la Josa es deia *Joan Arnau*. Va venir de Barcelona i destacava al poble, perquè tenia un «parlar de per allà», és a dir, que s'expressava en dialecte oriental. També se'n deia *cal Joan de la Josa* o *ca la Josa*.

V. t. **Josa, ca la*.

Joan del Cabeça, cal

[¹'kal dzu'aŋ del kaβe'sə]

Era una casa del carrer de Fullea. *La cabana del Joan del Cabeça*, propietat de Joan Balcells, a la partida de la Portella, és amb coberta de volta de canó vista. Fa 2,72 m. d'altura, 3,92 d'amplada, 6,05 de profunditat, i té 25,48 m². És del segle XIX¹³⁵.

---

¹³⁵ Martín i Preixens (2005: 326) i BIEC: BI-56.

«Luis Balcells (Joan del Cabeza)», any 1922 (*StCrist 1795*, 15^r).

Joan del Cabeça, la bassa del [lə 'βasə ðel dʒu'aŋ del kaβe'sə]

És del segle XIX o XX i està ubicada al fondo de les Alzinetes, que pertany al terme dels Omellons, tot i que aquesta bassa encara és terme de l'Espluga Calba. Es tracta d'un antic forn de calç, convertit en bassa per al bestiar, amb accés al fons mitjançant una escala de pedra i amb una pica lateral per a facilitar l'abeurament (BIEC: BI-91). Feia de cisterna i la gent hi anava a buscar aigua; des de fa uns vint anys, hi ha un pou que encara en té.

Joan del Dalmau, cal ['kal dʒu'aŋ del ðal'məw] / ['kal dʒu'aŋ del ðaw'məw]

Era una casa de la Placeta, que també s'anomenava *ca la Cisca* i que ara és *cal Manresa*. El Manresa va fer una edificació a partir de dues de petites: cal Xirillo i cal Joan del Dalmau.

Joan del Ferran, cal ['kal dʒu'aŋ del fa'ran]

És un casa de la Placeta, tocant a cal Quisserris. Una inscripció a la façana ens indica que la construcció és del 1893. També conté un martell gravat a la pedra, indicant la professió dels primers estadants. *L'era del Joan del Ferran* és al camí de les Deveses, pel costat de baix, de l'obac, al molí del Cila, i *la granja del Joan del Ferran*, més avall de la Peixera, a l'obac.

«Josefina Sesplugues (Joan Ferran) [...], Indalècia Sesplugues (Joan Ferran)», anys 1932-33 (Poca 2017: 114).

Joan Maco, el [lo dʒu'am 'mako]

Era el marit de la *Maria Maca* i li deien així per ella. Igual que hi ha casos de renoms femenins derivats de sobrenoms masculins i aplicats a les dones dels corresponents marits o a les filles dels corresponents pares, també n'hi ha de renoms masculins derivats de femenins, com ara el que ens ocupa.

Joan de les Mentides, el

[lo dʒu'aŋ de lez ma'ntiðes]

El *Joan de les Mentides* o *Joan de la Mentida* era de ca la Ventura.

Joan dels Nassos, el

[lo dʒu'aŋ delz 'nasos]

El Joan de la Josa es deia *Joan Arnau* i també l'anomenaven *Joan dels Nassos*. El malnom li venia del fet que tenia el nas gros.

Joan del Pastor, cal

['kal dʒu'aŋ del pas'to]

És una casa de la plaça de la Roca. Una inscripció a la pedra de la façana data la construcció del 1748. El pare era el pastor de cal Ponç. A la darrerria segle XIX era la farmàcia, anomenada *cal Senyor Domingo* o *cal Potecari*, i el farmacèutic la va vendre al Joan de cal Pastor.

Joan de la Pepa, cal

['kal dʒu'aŋ de lə 'pepə]

El Joan era fill adoptiu de cal Moliner Ros. La mare es deia Pepa. Tothom li deia el *Joan de la Pepa* i ara la casa ja es diu *ca la Pepa* o *cal Joan de la Pepa*.

Joanet

V. **Cerdanet, cal*.

Joanillo

«Foren pedrins: Joanillo, creat del comenador», any 1594 (*Bapt. 1574*, 35).

El criat del comanador que va fer de padrí en un bateig de l'Espluga Calba devia ser conegut pel nom de *Joan* amb el sufix castellà *-illo*.

Jordana

«Francisco Rovira, [...] fill [...] de Saldoni Rovira, pagès, y de Maria Rovira y Jordana, del terme de l'Aló, bisbat de Solsona», any 1782 (*Òbits 1699*, 147^v); «Ramon Jordana, fadrí, pagès, fill [...] de Ramon Jordana y Serafina Jordana y Garcia, pagesos, [...] de Maldà», any 1839 (*Matr. 1791*, 137); «Joan [...], fill [...] de Joseph Boleda, [...], y Rosa Jordana, de las Pilas», any 1842 (*Bapt. 1824*,

279); «Rosa Boleda Jordana», defuncions de l'any 1902 (*Spel.* 40: 4); «Rosa Ribera Jordana» (*Òbits* 1934, 5^r, 20); «Montserrat Jordana Vila», «Jorge Jordana Vila» (*Naix.* 1945, 17^v, 18, i 42^r, 3); «Matilde Jordana Vila, natural de Altet, hija de Àngel i Ramona», any 1955 (*Confirm.* 1949, 5^v).

Apareixen tres noms masculins amb aquest cognom: Àngel, Jordi i Ramon; i també tres de femenins: Matilde, Montserrat i Rosa.

Jordi

«Anthoni Jordi, pagès, de la Spluga Calva, constituït personalment dins lo castell» (*Capbr.* 1574, 11^v); «un fill de n'Anthoni Jordi [...]: Barthomeu», any 1576; «una filla de n'Antoni Gordi: Margarida», any 1580; «Speransa Jordi», any 1587 (*Bapt.* 1574, 8, 12 i 24).

L'Antoni Jordi, que vivia al castell, i els seus fills (Bartomeu, Esperança i Margarida) són els únics portadors d'aquest cognom a la vila. Les dues grafies anotades són: *Jordi* i *Gordi*.

Josa¹

V. **Pla de na J., lo.*

Josa² i ca la Josa

[*'ka lə 'dʒɔzə*] / [*'ka lə 'dʒɔsə*]

Pel que fa al cognom *Josa*, apareixen alguns noms d'home: Felip, Joan, Marc i Pere; i alguns més de dona: M. Ana, M. Àngela, Caterina, Maria, Paula i Raimunda. *Ca la Josa* o *cal Joan de la Josa* era una casa de l'avinguda de Pau Casals, davant de cal Petronill i al costat de ca l'Aleix, que després va ser *cal Jaume del Cristí* i ara s'anomena *cal Canela*. La llinda té gravada la creu dels hospitalers i a sota la data de 1773.

«Marchus Josa, agricola, ville de Fulledda» (*Capbr.* 1510, 33^v); «en Philip Josa, fadrí, pagès, fill dels honorables en Joan Josa, [...] de Fulledda», any 1672; «Maria Josa, donzella, filla de Joseph Josa, [...] pagesos, del lloch de Fulledda», any 1682 (*Matr.* 1650, 19^r, 62 i 30^v); «Catarina Josa y Selma» (*Celebr.* 1766, 40^v); «Foren padrins: [...] Raymunda Estrada y Josa», any any 1779 (*Bapt.*

1773, 38^v); «Jayme Torres, *alias* Josa, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 159^v/111^v); «Pere Josa Mata», casaments de l'any 1903 (*Spel.* 44: 4); «Magdalena Balcells Josa» (*Repartiment 1942*, 39^f).

En l'oralitat hem recollit, a més, la pronúncia amb essa sorda, que també hem trobat en algun document. A l'Albi, per xemple, on el llinatge ja està documentat el 1300, també el trobem en el topònim de la partida del *Mas d'en Josa* (Amigó i Pere 2001: 268-269 i 290).

V. t. **Joan Arnau, cal.*

Josa, el pla de na

«a la partida dels Homs, [...] a sol ixent y a mitgdia ab la sèquia que va l'aygua al Molí, [...] a tremuntana ab lo pla de na Josa» (*Capbr.* 1692, 95^r).

José Antonio Primo de Rivera, la calle de

«la calle de José Antonio» (*Òbits 1944*, 29^v, 8).

Nom que va rebre un tram del carrer Major, des de la plaça de la Roca fins al perxe del Sabater del 1939 al 1978.

Josep del Rafel, cal

[*'kal dzu'sep del ra'fel*]

A la plaça del Pou hi havia *cal Josep del Rafel*, que després va ser *cal Ferran*.

«José Balsells, *alias* Rafael, [...] calle del Pozo» (*Apeo*, 31^r).

V. t. **Patarram, cal.*

Josepet

V. *Vallons de Baix, cal.*

Josepó, cal

[*'kal dzuze'po*]

Era al carrer Major. A la documentació no hi consta cap casa d'aquesta família, només dues finques, l'una a la Portella i l'altra a la Coma de Sant Pere.

«José Roitg, *alias* Jusapó» (*Apeo*, 116^r).

Jove, el

«Foren compares: [...] la muller de Joan Gaia, lo Jove», any 1581 (*Bapt. 1754*, 13).

Jovells

[dʒo'βeɫs]

Apareixen dos noms d'home: Antonio i Josep; i tres més de dona: Concepció (i M. Concepció), Dolores i Francisca. Darrerament una persona el portava de primer cognom, la Raimunda Jovells Cunillera, morta el 7 de gener del 2017.

«D. Antonio Jovells Morera, soltero, labrador, [...] de Golmés, vecino de esta villa [...] y Dª Raimunda Cunillera Cubiró» (*Matr. 1887*, 13); «Gubells Cunillera, Francisca, [...] hija de Antonio Govells y Morera», any 1892; «Jovells Cunillera, Dolores», any 1894 (*Bapt. 1892*, 59 i 105); «doña Francisca Jovells Cunillera» (*Matr. 1911*, 16^r, 14); «Antonio, [...] hijo [...] de [...] José Jovells Cunillera y Maria Cunillera Pons» (*Bapt. 1912*, 217); «José Jovells Cunillera, [...], labrador, [...] hijo legítimo de Antonio Jovells Morera», any 1919 (*Matr. 1887*, 13, 13); «Antonio Jovell Morera», «Jovells Cunillera, José» (*Amillar. 1945*, 13^v i 40^v); «Jovells Claramunt, Mª Concepción», any 1947 (*Bapt. 1935*, 128^v); «Concepción Jovells Claramunt, [...], hija de Antonio y Concepción», any 1960 (*Confirm. 1949*, 7^v).

Jovells és una variant del cognom *Jovell*, que tant pot venir del llatí IUGĒLLU, ‘jou petit’, com ser un derivat romànic de *jou* (llatí IUGUM), ‘instrument on van junyides les bísties que estiren el carro o l’arada’, amb el sufix diminutiu *-ell*; *jou* també pot tenir el sentit de ‘coll o pas estret entre muntanyes’¹³⁶. Les grafies enregistrades són: *Govells*, *Gubells*, *Jovell* i *Jovells*.

Jover

[dʒo'βe]

Hem documentat força noms d'home: Antonio, Arnau, Francesc, Francisco, Isidre, Jaume, Joan i Mateu; i també uns quants de dona: Assumpció, Caterina, Elena, Elisa, Esperança, Joana, Margarida, Maria, Raimunda i Teresa. La presència del llinatge

¹³⁶ DCVB (s. v. *jovell*) i Moll (1982: 192, 225 i 293).

va ser continuada a la vila des del 1360 fins al 1638; després desaparegué durant tres segles, fins al 1925. Actualment una persona el du de primer cognom. A Vallbona de les Monges era el cognom més freqüent tant el 1872 com el 1930.

«Arnaldus Jover» (*Perg. 1360*); «Johannes Jove» (*Perg. 1405/12*); «Francesch Jover» (*Fog. 1553 II: 295*); «Franciscus Jover», any 1585 (*Òbits 1574, 16^v*); «Joana Jover»; any 1585; «Foren compares: Jaume Jover», any 1592 (*Bapt. 1574, 23 i 30*); «Speransa Jovera», any 1587; «Mateu Jover», any 1588 (*Matr. 1580, 2^v i 3^r*); «cassa de na Speransa Jovera» (*Roser 1600, 27^r*); «Francesch Jover» (*Capbr. 1607, 310^v*); «Margarida Jover», any 1638 (*Matr. 1650, 2^v*); «Jover Garreta, Teresa», any 1925; «Jover Garreta, Antonio», any 1930 (*Bapt. 1912, 287 i 351*); «doña Encarnación Sesplugues Jové» (*Òbits 1934, 132^v, 4*); «José Sesplugues Jové», «Ramon Sesplugues Jové» (*Repartiment 1942, 3^r i 5^r*); «Maria Roig Jové» (*Naix. 1945, 64, 12*); «Maria Roig Jover, [...], hija de Manuel y Asunción [...]. Nieves Roig Jové», any 1960 (*Confirm. 1949, 7°*)¹³⁷.

Alternen les grafies *Jover* i *Jové* (sense la presència de la consonant muda i no sempre amb l'accent): mentre la primera predomina en els documents més antics, la segona, en els més moderns. Remarquem la feminització del cognom: *Jovera*.

Juadot

«una filla [...] de Jaume Sardà y de Maria Juadot [...]: Rosa», any 1823 (*Bapt. 1773, 301^r*).

No hem localitzat la forma documentada. Entre els llinatges catalans existeixen *Joanot* i *Joandó* (o *Juandó*) (Moll 1982: 353); al sud de França, *Joannot*, *Jouandean*, *Jouandet* o *Jouandon* (Astor 2002: s. v. *Jouan*).

---

¹³⁷ Hi ha dues persones que es diuen Maria Roig Jover, l'una nascuda el 1952 i l'altra, el 1953.

Juan

«Pedro Juan Castañé» (*Repartiment 1942*, 167').

Transcrivim el cognom literalment, amb la forma que correspon a l'espanyol *Juan*, però no descartem que es tracti d'un error del copista i, en realitat, el llinatge sigui el català *Joan*, perquè en aquest document els prenomes estan sistemàticament castellanitzats. També es podria tractar del nom compost *Pere Joan*, malgrat que no el tenim anotat a l'entrada *Castanyer*.

Juan Asbert, cal

[ˈkal xw'an as'βeɾ]

Era una casa del carrer de Montblanc, tocant a ca l'Artemi del Cunya, que també es deia *ca la Rossa* i que ara és *cal Tupiner*. La família va anar a viure a Barcelona després de la Guerra Civil espanyola. Oralment hem recollit múltiples versions del que podria ser aquest cognom: [al'βerte], [as'βerto], [as'βert], [as'βerte]. Inicialment vam tenir la temptació de relacionar-lo amb *Albert* o bé amb l'espanyol *Alberto*, però, davant l'explicació que dona Moll (1982: 96) sobre l'encreuament de tots dos noms, més aviat ens inclinem per considerar que el nom devia ser *Asbert*:

«És dubtós si vénen de *Agisbert* o de *Isanbert*, 'fort brillant'. *Osberto* (1018). De totes maneres, aquest cognom ha sofert antigament la competència del més freqüent *Albert*, amb el qual a Mallorca s'ha confós; es troben documents on figura la forma *Albert* i altres de la mateixa família on apareix *Esbert* o *Sbert*, confusió que fa recordar la competència existent a Mallorca entre els articles *el* i *es*.»

És un llinatge que hem localitzat, per exemple, a Sant Martí de Maldà (Llobet 1907: 150) o bé a Almoster (Grau 2006: 197).

Juanito, cal

[ˈkal xwa'nito]

Cal Juanito i *cal Mitger* era el mateix. El primer nom s'ha perdut, el segon perdura.

Juncosa

«Francisca Martí y Juncosa, muller de Pere Martí, filla de Jaume Juncosa, lo lloch d'hon és no se sap, perquè no u a volgut dir, per ser dona mundana y no té habitació», any 1708 (*Òbits 1699*, 5^r).

junt

V. *Mur de la Vila, lo.

Just

«Escolàstica Just y Rotg» (*Òbits 1875*, 60^r, 5); «Escolàstica Just y Balcells» (*Naix. 1875*, 40^r).

Kubala, el

[lo ku'βalə]

«1958 Ajuntament: [...] el secretari, Ramon Arqués Gelonch (conegut com “Kubala”)» (Poca 2017: 276).

Lada, de

«Foren padrins: los honorables en Juan de Lada, francès, del bisbat d'Auyx», any 1586 (*Bapt. 1574*, 23).

Podria referir-se a una persona procedent de l'arquebisbat d'Ais de Provença. El llinatge també podria ser el francès *Lades*, que té l'origen en el nom de la corresponent localitat del municipi de Billiat-et-Vouvray, al departament de l'Ain. La lectura tampoc no és segura: seria igualment possible *de Cada* (Morlet 1991: *Lades*).

Lamarca

«Pere Jaume Anton Sesplugues, [...] fill [...] d'Anton Sesplugues, dit del Cabeça, y de Mònica Sesplugues y Lamarca, cònjuges, jornalés y pagesos», any 1774 (*Bapt. 1773*, 8^r).

Larroya

«José Casbas Larroya, [...] de Fraga» (*Òbits 1944*, 77^v, 11).

En espanyol trobem el llinatge *Larocha*, format per via toponímica a partir de diversos noms de lloc en *Rocha*, i procedent de la veu romanç *rocha*, variant de *roca*, que va existir en mossàrab, castellà i gallec, i actualment existeix en portuguès. En francès localitzem *Larroya* al departament de les Boques del Roina; o bé *Larrotja*, a Clarià, o *Larroche*, a Cotlliure. En aquesta llengua, *Larroche* o *Laroché* és un nom d'origen, de caràcter topogràfic, que ha generat nombrosos noms de lloc, al centre, a l'est o a l'oest del país. D'arrel prellatina preindoeuropea, la *ròca* occitana procedeix d'una forma antiga, *rocca*¹³⁸.

Lavo

«una filla de Joachim Payol, de Putjer, de la província del Pithu, regne de França, y de Joana de Lavo, del ducat de Lorena. [...]: Andreua Joana.», any 1642 (*Bapt. 1624*, núm. 84).

El nom de família *Lavo* existeix en uns quants departaments francesos (www.geopatryme.com). Amb la grafia *Lavau*, es tracta de la forma vocalitzada de *Laval*, nom de diferents localitats (Morlet 1991).

Lerin

[le'rin]

Actualment quatre persones el porten de primer cognom a la vila.

«Enrique Lerin Bosch» (*Naix. 1934*, 163^r, 3); «Santiago Lerin Bosch», «Ángel Lerin de la Iglesia, [...] hijo legítimo de [...], de Cuenca», «Fernando Lerin de la Iglesia» (*Naix. 1945*, 9^v, 2; 10^r, 3, i 77^v, 8).

Tot i que la família que portà el llinatge a l'Espluga Calba procedeixi de Conca, el nom de família és originari d'Euskal Herria. *Lerin* és un cognom que prové del mateix topònim, un municipi de la província de Navarra, a 55 km de Pamplona. La Real

---

¹³⁸ DAE (s. v. *Larrocha* i *Rocha*), www.geopatryme.com, Peytaví (2010: annex 1), Morlet (1991: s. v.) i Astor (2002: s. v. *Roque*).

Academia de la Lengua Vasca estableix que tant la grafia tradicional com l'acadèmica actual del cognom són Lerin, sense accent; encara que el topònim sigui oficialment Lerín, amb accent (www.euskaltzaindia.eus).

Linares

«Antonio Linares García, [...] de Benamejí (Córdoba)» (*Matr.* 1939, 89^r, 3);
«Teresa Linares Sesplugues, natural de Valls, hija de Antonio y Teresa», any 1955 (*Confirm.* 1949, 5^v).

Liro

«Juan Liro Vives, natural de Barcelona» (*Òbits* 1898, 144^r, 5).

Liró no consta com a cognom català, tot i que sí que existeix com a nom comú (DIEC). En la toponímia francesa els noms *Lirou* i *Liron* tenen l'origen en la sèrie de derivats en *-an*, *-ac* i *-on*, del nom d'home llatí LIBER (Astor 2002: s. v. *Lioran (le)*). El llinatge *Liro* està enregistrat al departament francès del Roine (www.geopatronyme.com).

Lladó

V. *Lledó.

Llaguna

«Maria [...], filla [...] de Pere Llaguna y Rosa Llaguna y Soldevila, cònjuges, del lloch d'Arcs, bisbat d'Urgell, y ara s'escriuran en l'hospital d'esta com a passatgers», any 1794 (*Bapt.* 1773, 126^r).

La grafia documentada, *Llaguna*, correspon a més d'un topònim de terres de parla catalana. Així mateix, està abastament documentat com a nom de família al Rosselló i a la Cerdanya (Peytaví 2010: annex 1).

Llanars

«*María Agustina Roig Llanàs, [...] hija legítima de [...] doña Montserrat Llanàs Altarriba, natural de Barcelona*», «*Maria Roig Llanàs*» (*Naix. 1945, 42^v, 4^r, i 60^v, 4*); «*Agustina Roig Llanàs, [...], hija de Antonio y Montserrat; Glòria Roig Llanàs*», any 1960 (*Confirm. 1949, 7^v*).

Hem optat per regularitzar en *Llanars* el cognom documentat, perquè *Llanas* no existeix com a llinatge català (ni en el DCVB ni en Moll 1982), però sí que hi ha un municipi del Ripollès que rep el nom de *Llanars*, *Landares* en la documentació antiga (s. X), que és un derivat plural del llatí vulgar LANDA, mot d'origen cèltic que significa 'landa, matollar' (Moran, Batlle i Rabella 2002: 90). Peytaví (2010: annex 1) documenta força exemples de la grafia *Llanas* a la Cerdanya i al Rosselló, que remet a la forma codificada *Llanes*, cognom que a França presenta força ocurrencies, als departaments dels Pirineus Orientals, l'Erau, Aude, Pas de Calais, Roine i París; la densitat més elevada es concentra, amb diferència, al dels Pirineus Orientals (www.geopatronym.com). En espanyol el nom de família *Llanes* procedeix del topònim asturià corresponent, l'etimologia del qual és el resultat regular en aquesta llengua del llatí PLANAS, 'llanas' (DAE).

Llaners

«jo, pare fra Bernardino Llanés, sacerdot y religiós de sant Francesch, regint la present parròquia, de consentiment exprés del baix firmat rector d'ella, que de precís ha hagut d'assistir a l'enterro que vuy s'ha fet d'una sua germana, en lo poble de Llardacans» any 1782 (*Matr. 1699, 300*).

El llinatge *Llanés* és una variant de *llaners*, 'treballadors de la llana' (Moll 1982: 255). No descartem que aquest cognom i l'anterior siguin el mateix, però la distància de gairebé dos segles entre l'aparició de l'un i de l'altre ens ho fa considerar poc probable.

Llarg, cal

[ˈkaɫ ˈlaɾk]

És una casa del carrer Major, a la part alta, pujant, a mà esquerra.

«Ramon Gaya Torres (Llarg)», any 1920; «Ramon Gaya Torres (Poca-roba), conegut com a Llarg» (Poca 2017: 104 i 165).

Suposem que el nom inicial devia ser *cal Poca-roba*. Algun membre d'aquesta casa, potser el Ramon Gaya Torres, segurament era molt alt, raó per la qual l'anomenaven el *Llarg del Poca-roba*. Finalment, la casa ha passat a ser coneguda senzillament com *cal Llarg*. És un renom que retrobem en molts altres municipis, com ara el Vilosell, la Pobla de Cérvoles, l'Albi, les Borges Blanques o Vallclara¹³⁹.

Llarg del Poca-roba, cal

«Josefa Teixidó, *alias* Llarchs del Po, [...] Coma Català» (*Apeo*, 221^r); «Barbers: [...] Llarg del Poca-roba» (Poca 2017: 99).

Només hem documentat una finca de la Josefa Teixidó, a la Coma d'en Català; no consta que tingués casa al poble. No obstant això, hem suposat que la primera citació es deu referir a *cal Llarg del Poca-roba*, que era una casa del carrer Major, entre *cal Petronill* i *cal Passa-rius*. Ho avala el fet que a *cal Poca-roba* portaven el cognom Teixidor. No sabem si l'anotació està incompleta o bé si *Llarg del Po* era una manera abreujada de referir-se a aquesta casa, de nom tan extens.

V. t. *Poca-roba, cal*.

Llarga

V. *Sort Ll., la*.

Llarguera, la

«Una pessa de terra [...] anomenada la Llarguera» (*Capbr. 1633*, 23^r); «Ytem a la partida d'Aigües Vives una peça de terra [...] anomenada la Llarguera»

---

¹³⁹ Pere (2006: 192, 2013: 162 i 2017: 137), Amigó i Pere (2001: 274) i Ripollès (2006: 131).

(*Capbr. 1669*, 43^v); «una pessa de terra [...] anomenada la Llanguera, [...] a tremuntana ab lo camí qui va als Homells» (*Capbr. 1741*, 11^v).

Com més aspre i pendent era el terreny, més alts havien d'ésser els marges i més estrets els bancals, fins al punt de tenir una amplada que permetia plantar-hi un sol reng d'oliveres. D'aquest tipus de bancals, anomenats en alguns indrets *llangueres*, a la nostra comarca se'n compten centenars i esdevenen el màxim exponent de l'aprofitament del territori quan la febrada plantadora en cercava allà on fos. Arribada la crisi econòmica i humana i, anteriorment, la mecanització del camp, aquelles oliveres van esdevenir les primeres a ser abandonades per al conreu, de manera que avui ja no compten (Martín i Preixens 2005: 63). Segons els capbreus de 1692 i 1717, equivaldria a la partida d'Aigües Vives; seguint les indicacions del de 1669, havia de ser una de més petita inclosa dins de la més grossa d'Aigües Vives.

Llaunetes, cal

[ˈkaɫ ɫawˈnetes]

Era una de les últimes cases del carrer de Montblanc. També se'n deia *ca la Mília del Peret*.

Llaurador

«Anton Llauradó, viudo, pagès, de la vila de l'Albi [...], fill [...] de Ramon Llauradó [...] y de Paula Llauradó y Arbós», any 1763 (*Matr. 1699*, 229^r); «Antònia [...], filla [...] de Miquel Conillera y Elena Conillera y Llaurador», any 1790; «un fill [...] de Joseph Llaurador, cirurgià, y de Rosa Llaurador y Gaya [...]: Joseph», any 1806; «Anton Llaurador y Bosch», any 1812 (*Bapt. 1773*, 113^r, 201^r i 229^v); «Joseph Llaurador, fadrí, cirurgià», any 1806 (*Matr. 1791*, 23^r); «Maria de la Concepció, filla de Joseph Llaurador», any 1814 (*Confirm. 1797*, 319^r, 93).

Hem anotat dos noms d'home: Anton i Josep; i també dos de dona: M. de la Concepció i Elena. La grafia més documentada és *Llaurador*, però també hi ha exemples de *Llauradó*.

Lledó

«en Joseph Lladó, fadrí, sabaté, fill [...] del quòndam Miquell Lladó, [...] dels Omells de na Gaia», any 1679 (*Matr.* 1650, 27^r, 83); «Joan Baptista Lladó, sastre» (*Capbr.* 1765, 114^r); «Baptista Lladó, sastre» (*Celebr.* 1766, 40^r); «Morí lo reverent pare Ignasi Lladó, exprior del convent de Nostra Señora del Carma, [...] de les Borges», any 1770 (*Òbits* 1699, 95^v); «Benito Lladó y Balcells», any 1773; «Raymunda Lladó y Balcells», any 1774; «Josepha Lladó, sastressa», any 1778 (*Bapt.* 1773, 2^{r-v}, 12^v i 33^v-34^r); «Maria, en lo dia Lladó, y Serrajòrdia en primeras núpcias», any 1791 (*Matr.* 1699, 329^v); «Herederos de Torres Lladó» (*Repartiment* 1942, 295^r).

Hem documentat uns quants noms d'home amb aquest cognom: Baptista (o Batista o Joan Baptista), Benito, Ignasi i Josep; i també alguns de dona: Josepa, Maria i Raimunda. Pel que fa a professions, hem anotat la de prior d'un convent, la de sabater i les de sastre i sastressa. L'única grafia enregistrada és *Lladó*.

Lledoner, la sort del

«Campa, [...]: sort del Lladoné, [...] por mediodía con la asequia del Fondo» (*Apeo*, 19^r/27^v).

El lledoner és un arbre que ha generat topònims en d'altres termes municipals, com ara Arbeca (la partida del *Lledoner*) (Satorra 2003: 176), Oliola (*el clot dels Lledoners*), la Floresta (*la coma dels Lledoners*) o Algerri (*el barranc dels Lledons*) (Turull 2007: 96). Tant en el cognom *Lledó* com en els dos topònims que contenen el nom de l'arbre, s'hi aprecia la tendència a l'obertura de la *e* inicial en *a*, única vocal que hem enregistrat en la documentació.

Lleganya, el

[lo ʎa'ɣanə]

Era l'home de la Carmot. De fet, era de cal Carafell. És un renom que es troba arreu.

«Maria Balcells, viuda, *alias* Llagaña, [...] calle de Fullea» (*Apeo*, 112^r).

Lleida, el camí de [lo kə'mi ðe 'λajðə]

Era el camí per anar a Lleida abans que hi hagués la carretera. Seguia un traçat diferent.

Llenes

«una filla [...] de Ramon Llenas y de Magina Llenas y Rocell, [...] del Pla [...]: Maria Rosa», any 1809 (*Bapt. 1773*, 212^r).

La grafia documentada presenta el plural sense regularitzar: *Llenas*.

Lleonard

«Catharina [...], filla [...] del quòndam Joseph Columbano, y Maria Lleonart [...], d'Arbeca», any 1740 (*Matr. 1699*, 201^v).

La grafia documentada transcriu com a sorda l'oclusiva final: *Lleonart*.

Llevadot

«Teresa Sardà y Livadot», any 1815; «Josepha Sardà y Livadot», any 1817; «Jacinto, [...], fill [...] de Jaume Sardà y de Maria Llevadot, [...] de Vimbodí», any 1820 (*Bapt. 1773*, 256^v-257^r, 269^r i 287^v); «Pablo Sardà y Llevadot» (*Òbits 1878*, 50); «Teresa Sardà y Llevadot» (*Òbits 1880*, 52, 8).

Tots els Llevadot de l'Espluga Calba són membres d'una mateixa família, procedent de Vimbodí. El llinatge existeix, a més, a Falset (DCVB).

Lliberato i cal Lliberato ['kaλ liβe'rato]

És una casa de la Raval. Una filla de cal Prudencio es va casar amb el Lliberato dels Omells. Actualment dues persones a la vila el porten de primer cognom.

«Ángela Lliberato Orteu» (*Naix. 1934*, 180^f, 5); «Jaime Lliberato Xifré» (*Matr. 1939*, 35^f, 5); «Àngela, [...] hija de [...] Jaime Liberato Xifré, natural de Omells de na Gaya, y Guadalupe Orteu Balcells», any 1944 (*Bapt. 1935*, 76^v);

«Encarnación Lliberato Orteu», «Antonio Lliberato Orteu» (*Naix.* 1945, 7^v, 10, i 40^r, 13); «Sant Bonifaci 1958: [...] Angeleta (Lliberato)» (Poca 2017: 188).

Lliberato no consta com a cognom català. Sembla que es forma per la masculinització del nom de pila cristianoromà femení *Lliberata*; la *o* final implicaria un encreuament amb el corresponent castellà, *Liberato*. El buscador de noms de família francesos localitza *Liberato* i *Liverato* (www.geopatronym.com). A les Borges Blanques també hi ha aquest nom de casa (Ripollès 2006: 131).

Llima

Apareixen molts noms masculins: Antoni, Antoni Joan (o Toni Joan), Antoni Ramon, Batista, Cristòfol, Francesc, Isidro, Jaume, Jaume Joan, Joan, Josep, Llorenç, Magí, Pau, Pere Joan i Ramon Josep; i també força de femenins: Àngela, Anna, Caterina, Francisca, Francina, Isabel, Isabet Joana, Joana, Magdalena, Margarida, Maria, Mariagna, Montserrada, Simona, Tecla, Tecla Joana, Úrsula i Victòria. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, hem documentat la de mestre de cases.

«Johan Lima» (*Fog.* 1497: 292); «Joannes Lima» (*Capbr.* 1510, 2^v); «Anthonius Joannes Lima» (*Capbr.* 1574, 2^v); «una filla de n'Anthoni Lima [...]: Tecla Joana», any 1575; «Foren compares: Pau Lima», any 1575; «Monserrada Lima», any 1575 (*Bapt.* 1574, 5, 6 i 10); «Isabet Joana Lima», any 1598 (*Matr.* 1580, 6^v); «Joseph Llima» (*Capbr.* 1633, 51^v); «Foren padrins: Batista Lima, pagès», any 1644 (*Bapt.* 1624, 47^v, 135); «Joan Llima», any 1651; «Jaume Llima», any 1651; «Magdalena Llima», ay 1651 (*Òbits* 1650, 1^v, 2^r i 2^v); «Pau Llima» (*Capbr.* 1692, 56^v); «Simona Llima», any 1695 (*Matr.* 1650, 43^v, 39); «Jaume Llima» (*Capbr.* 1741, 29^f).

Als primers documents (1497-1580) la grafia que presenta aquest llinatge figura sense la palatalització de la consonant inicial de mot, *Lima*; en les citacions successives aquest fenomen ja és sistemàtic, *Llima*.

Llinars

«Francisco Llinàs Mieres, [...] de Palma de Mallorca, [...] contable, reclòs, treballabe, al camp nº 3 de fortificacions entre'l terme municipal d'aquest poble

i el dels Omells de na Gaya; morí [...] d'una ferida d'arma de foc» (*Òbits 1934*, 80^r, 19).

Llisa, la roca

[lə 'rəkə 'kizə]

Anant als Omells per la pista hi ha un *benc*¹⁴⁰ de pedra de quatre o cinc metres d'alçada, per on passava l'antic camí, després d'on ara té la casa el Ton Gros.

«Ítem en la partida de la rocha Llisa, [...] a tremuntana ab lo camí de l'Albi» (*Capbr. 1633*, 76^v); «roca Llisa» (*Apeo*, 82^r); «la partida de la roca Llisa», any 1939 (Rubió 2011: 101).

Llobera

«Joana Lobera, viuda, natural de Vinbodí, que habitava en lo castell ab sa cunyada, la sora. Gili, viuda», any 1648 (*Òbits 1636*, 8^v); «Jaume Llobera, fadrí, pagès, [...] de l'Albi [...], fill [...] de Pere Jaume Llobera [...] y d'Antònia Llobera y Martí» any 1753; «Ignasi Olcos, [...] pagesos, [...] de les Borges [...], fill, [...] dels quòndam Manuel y Agna Maria Olcos y Llobera», any 1759 (*Matr. 1699*, 213^f i 224^f); «Magdalena Llobera», any 1818 (*Matr. 1791*, 52^f); «finca de Llobera, de la Pobla» (*Apeo*, 132^f); «José Llovera Bonet», «Llobera Benet, Francisco» (*Amillar. 1945*, 4^v i 41^v); «Llobera Piqué, José» (*Contribució*, 204^f).

Apareixen tres noms d'home: Francisco, Jaume i Josep; i dos més de dona: Joana i Magdalena. Les grafies documentades són: *Lobera*, *Llobera* i *Llovera*.

Llobet

«Cassa d'en Joan Lobet» (*Roser 1600*, 29^v); «Mariagna Llobet, donzella, filla esta dels quòndam March Llobet, çabater», any 1639; «Pere Llobet», any 1643 (*Matr. 1636*, 3^v i 5^f); «Josef Mariano Llobet y Ros, apoderado del ayuntamiento de la villa de Esplugu Calva» (*Plet 1807*); «Foren padrins: Joan Llobet, aprenent de cirurgia en esta, fill de Vallfugona», any 1811; «una filla [...] de Joan Llobet, facultatiu de cirurgia, natural de Vallfugona de Segarra, y de Rosa Llobet y

---

¹⁴⁰ *Benc* és un nom comú que hem recollit de la descripció d'alguns dels nostres informants ens ha proporcionat del topònim en qüestió. La mantenim per aquesta raó, malgrat que no la recullen diccionaris com ara el DIEC o el DCVB.

Miquel [...]: Rosa», any 1814 (*Bapt. 1773*, 223^r i 247^v); «Manuel Llovet» (*Apeo*, 86^v).

Apareixen uns quants noms d'home: Joan, Josep, Josep Marià, Manuel, Marc i Pere; i tres més de dona: Concepció, Mariagna i Rosa. El llinatge es presenta amb una ortografia força regular: només en una ocasió està escrit amb be baixa (*Llovet*); i en una altra, sense la palatalització de la consonant inicial (*Lobet*).

Llobregat

«Joseph Gaya, viudo de la quòndam Maria Llobregat, de Senant», any 1752 (*Matr. 1699*, 212^r); «Francisca [...], filla [...] de Joseph Selma y de Francisca Selma y Llobregat, cònjuges y pagesos», any 1775; «Josefa Selma y Llobregat», any 1778 (*Bapt. 1773*, 13^v i 32^r); «Manuel Selma y Llobregat», any 1803 (*Matr. 1791*, 20^{r-v}).

Llop¹

V. *Cova del Ll., la*.

Llop²

«Alejo Miguel Llop» (*Repartiment 1942*, 130^r i *Amillar. 1945*, 37^v).

Llopis

«Joannis Lopis» (*Capbr. 1510*, 23^r); «Joan Llopiç» (*Capbr. 1574*, 93^r); «Foren padrins: Joseph Martorell y Llopis», any 1797; «una filla [...] de Ramon Castañé y Sardà y de Maria Llopis: [...] Maria [...]. Foren padrins: [...] Maria Llopis, àvia de la infanta», any 1811 (*Bapt. 1773*, 146^r i 227^v).

Joan Llopis, artífex ajudant del picapedrer Antoni Queralt, consta com a «mestre major» de les obres del convent de Sant Bartomeu de Bellpuig (1507-1535). També va treballar en altres empreses de Bellpuig, com ara el castell, i potser va participar en les obres del de l'Espluga Calba. El cognom presenta dues variants ortogràfiques: *Llopiç* i

Lopis; aquesta darrera, la més antiga documentada, és la més propera al cognom castellà del qual procedeix, *López*.

Llorac

«Raymunda [...], filla [...] dels cònjuges Anton Bota, pagès, [...] y Maria Llorach, natural d'Omellons», any 1859; «Anton Bota y Llorach», any 1865 (*Bapt. 1858*, 26^r i 109^f); «Maria Llorach y Sans, natural d'Omellons» (*Òbits 1880*, 48^r, 4); «Elòdia Bota Llorac» (*Òbits 1903*, 77^r, 14); «Antonio Bota Llorac» (*Amillar. 1945*, 1^v).

Només una persona, Maria Llorach, el porta de primer cognom. El DCVB conté *Llorac* com a llinatge, però Moll (1982) no. Procedent del nom personal llatí LAURUS, és un municipi de la Conca de Barberà situat a la capçalera del riu Corb (OnCat V, 29b-12a). La hac darrere l'oclusiva final apareix en les primeres citacions, però no hi és en les més recents.

Llorenç i cal Llorenç

[ˈkaɫ ɫoˈrens]

És una casa de la plaça de la Roca, baixant cap al Redemur. Després la va comprar el Coixet i per això també se'n diu *cal Coixet*. Abans de la Guerra Civil espanyola feien de bar de la Unió Democràtica Federal. Després, al primer pis, va haver-hi una escola de noies i als baixos hi van fer el cinema. *L'era del Llorenç* és al tomb del Roure, pujant dalt, a l'esquerra.

«Joseph Costa y Llorens [...], fill [...] dels cònjuges Lluís Costa, pagès, y de Raymunda Costa y Llorens [...], d'Arbeca», any 1825 (*Matr. 1791*, 72^v-73^r); «Carme Camí (cal Llorenç)», casament de l'any 1897 (*Spel. 24*: 14); «Llorenç Cunillera Jové (Llorenç)», casament de l'any 1917; «Ton Cunillera Balsells (Llorenç)», any 1924-25 (Poca 2017: 67 i 111); «Llorens» (*Contribució 1936*).

El renom de la casa més aviat deu venir del corresponent nom que no pas del llinatge, que només hem documentat un cop i com a segon cognom. L'única variant ortogràfica que hem anotat és *Llorens*, amb intercanvi de la grafia que representa el so sord final.

Llorenç, la plana del

[lə 'planə l lo'rens]

És damunt del Gorg, al fondo dels Omellons.

Lloreta

«Vicent Lloreta, viudo, pagès, habitant en Belianes [...], fill [...] de Vicens Lloreta y Maria Lloreta y Andreu, [...] de Sant Gallart, sufrag^a. de Santa Coloma de Queralt», matrimoni de l'any 1736; «Coloma Lloreta, donzella, filla [...] dels quòndam Vicent y Maria Rosa Lloreta», any 1762 (*Matr. 1699*, 200^r i 228^v); «Josefa Balsells Lloreto, [...] de Belianes» (*Òbits 1921*, 63^r, 19).

Dues persones el porten de primer cognom: Vicent i Coloma. La variant *Lloreto* no sembla que tingui cap tradició; més aviat, es pot deure a un creuament amb els topònims *Loreto*, *Lloret* o *Llorito*, tots ells fitotopònims, és a dir, noms propis que provenen del nom d'un vegetal, el *llor* o *llorer*, del llatí LAURETUM. *Llorito*, per exemple, no és una solució espúria o un castellanisme, sinó que correspon a un mot de provenença italiana que no té cap relació amb un animal (el lloro).

Llorres

«Portella, [...] por oriente con finca de Cristóbal Llorres» (*Apeo*, 25^r).

No hem trobat *Llorres* com a llinatge: es podria tractar d'un error del copista.

Llort i cal Llort

['kaɫ 'loɾ]

Hem documentat els següents noms d'home: Antoni, Joan, Josep M., Carles, Cristòfol, Manuel i Ramon; i també uns quants de dona: Antònia, Assumpció, Maria, Mercè i Rosa M. *Cal Llort* és una casa del carrer de Santa Maria.

«Rosa Torres i Llort» (*Matr. 1875*, 41^v); «doña Maria Llort Dalmau» (*Matr. 1911*, 5^r, 3); «herederos de Carlos Llort», «José María Llort Boleda», «Llort Dalmau, Cristóbal», «alias M. Llort» (*Amillar. 1945*, 2^v, 5^v, 41^v i 43^v); «Rosa Maria Llort i Roig» (*Naix. 1945*, 95^r, 2); «Defuncions: Joan Llort i Solanes», any 1976 (*J. Llort 1993*: 50).

V. t. Mossèn Joan Llord i Badies, *el passeig de*.

Lluc, cal

«Ramon Bota, dit Lluch», any 1754; «Chistòfol Torres, pagès, [...] dit lo Chistòfol del Lluch» (*Fund. 1774*, 5^r); «Cristòfol Torres, dit lo Lluc [...], viudo [...] deixat de la quòndam Agna Maria Bota», any 1781 (*Òbits 1699*, 44^v i 136^r); «hort del Lluch», «hort del Lluch, [...] por oriente con camino de Heredades» (*Apeo*, 21^r i 142^r).

Al Cristòfol Torres devia venir-li el renom de la seva esposa, l'Agna M. Bota, perquè, com veiem, el primer Lluc que hem localitzat està vinculat el llinatge Bota.

Lluca, ca la

«José Torres, *alias* de la Lluca, [...] calle de Sanan, [...] por atrás con azequia del Molino.» (*Apeo*, 149^r); «Isidro Luca o Lluca» (*Repartiment 1942*, 290^v).

Tant *Lluc* com *Lluca* es refereixen a membres de la mateixa família, que porten el cognom Torres, malgrat que el primer documentat es deia Bota. *Lluca* apareix amb posterioritat; per tant, deu ser una feminització del primer.

Lluca

«Maria Fàbregas y Llusà [...], de Vilanova y Geltrú» (*Matr. 1880*, 18^r, 19); «Carmen Rebordosa Llusà», casament de l'any 1903 (*Spel. 44*: 4); «Mercedes Rebordosa Llusà» (*Matr. 1908*, 12^r, 12); «Francisco Rebordosa Llusà» (*Repartiment 1942*, 313^r); «Rebordosa Llusà, Ramon [...]; Rebordosa Llusà, Rita» (*Amillar. 1945*, 57^v).

En tots els casos l'hem enregistrat com a segon cognom. La grafia documentada apareix sistemàticament amb essa: *Llusa*, amb accent o sense.

Lluïset, el fornet del

[lo for'ned deʎ lɯi'zɛt]

A la carretera de Fullea, al final del terme, pujant a mà esquerra, a la finca del Lluïset de Fullea, hi ha un niu de metralladores de la Guerra Civil espanyola; a sota, cap al fondo dels Masos, hi havia el forn de calç, que ara és un pou. L'antic forn de calç, dels segles XIX-XX, convertit en bassa per a abeurar el bestiar, té accés al fons de la bassa mitjançant una escala de pedra i amb presència d'una pica lateral per a facilitar l'abeurament (BIEC: BI-90).

Els forns de calç eren cavitats circulars obertes generalment al sòl del bosc a l'interior de les quals antigament es feia una combustió de llenya per a obtenir, a partir de la pedra calcària, calç, que s'utilitzava per a la construcció. Un cop van haver caigut en desús feien de cisternes. La calç també s'usava per a ensulfatar o bé per a colgar els animals que morien.

Lluquet, cal

«(lo) Lluquet [...]: segle XIX» (Arbós 2010: 61); «Ramon Torres, *alias* Lluquet, [...] plazeta del Estrada» (*Apeo*, 68^r).

Lluquet també es refereix a la mateixa família que el de *Lluc* i *Lluca*, perquè el cognom que s'hi relaciona segueix sent Torres.

Llurba

«Joan Llurba, çabater, de vila de Montblanch» (*Capbr.* 1574, 98^v); «Joseph [...] Conillera, [...] fill de [...] Maria Llurba»; any 1774; «un fill [...] de Miquel Conillera y Ferrer, y de Maria Conillera y Llurba, cònjuges y pagesos: [...] Francisco», any 1777; «Maria Conillera y Llurba», any 1780 (*Bapt.* 1773, 6^v, 26^r i 42^r); «Mariagna Llurba, donsell, filla [...] de Francisco Llurba, pagès, y Maria Llurba y Majoral [...], del Velusell», any 1777 (*Matr.* 1699, 278^v).

Apareixen dos noms d'home: Francisco i Joan; i dos més de dona: Maria i Mariagna. Joan Llurba, el primer portador del llinatge a la vila, era de Montblanch, però tenia una finca a la partida de la Portella de l'Espluga Calba. Al municipi veí de Fullea el mateix cognom va generar els topònims del *Comellar d'en Llurba* i de *l'hort de na Llurba* (Arbós 2003:60).

López

«Foren padrins: lo magnífic *doctor* Pau Joan López, *doctor* en medecina», any 1646 (*Bapt. 1636*, 51^r, núm. 267); «Mariano Moreno López» (*Naix. 1934*, 83^r, 18).

El pare del Mariano Moreno López era d'Àvila i la mare de Lleida. Actualment dues persones el porten de primer cognom a la vila.

Lore

«Narsís Lore, [...] fill de Nicolás de Lore y de Maria Lore, tots de la vila de Muntuery», any 1702 (*Matr. 1699*, 171^r).

La vila de procedència d'aquest personatge pot ser la mallorquina Montuiri. El cognom *Lore* és d'origen basc (www.euskaltzaindia.eus).

Maçanet, de

«Ego Anthonius de Maçaneto, civis Ilerde, [...] Nicholao de Maçaneto, filio meo» (*Perg. 1383*); «Nicholaus de Maçaneto, dominus castris de la Spluga Calva, civis Ilerde» (*Perg. 1406/7*).

Antoni de Maçanet, ciutadà de Lleida, que consta el 1375 com a diputat de Catalunya pel braç reial i com a cunyat del paer Domènec de Montsuar, devia comprar la propietat de l'Espluga Calba a Pere Aicard. Potser Aicard va fer la venda al fill d'Antoni de Maçanet, Nicolau de Maçanet, perquè l'únic cert és que el 17 d'octubre de 1396 aquest darrer féu testament, en el qual es titulava senyor de l'Espluga Calba i instituïa hereu son nebot Antoni de Montsuar, senyor de Torregrossa (Miret 2006: 443). La grafia enregistrada en totes dues citacions, de textos en llatí, és *Maçaneto*.

Macari, cal

[*'kal ma'kari*]

Era una casa del carrer de Montblanc. El *Macari*, procedent de la Floresta, es va casar a l'Espluga Calba.

«Salvador Montalà (Macari)» (Poca 2017: 247).

Macià

V. **President M., el carrer del*; **Ramon del M., cal*.

Macià i cal Macià

[ˈkal məsiˈa]

Cal Macià era al carreret que va de la plaça de l'Església cap al pati del Castell. Després va ser *cal Sabater del Niño*.

«Joseph Bota, vuy Macià» (*Renda 1725*, 14^f); «Mateu, vulgo Macià Torres [...] Mateu Torres, fadrí (semiciego), fill de Ramon Torres, d'esta, y de Francisca Multra», any 1847; «Francisco Macià, fadrí, pagès, de Vell-lloc, fill [...] de Juan Macià, difunt, y de Magdalena Vilaró», any 1851 (*Matr. 1791*, 170 i 190); «Jayme Balsells, *alias* Masià, [...] calle del Castillo, [...] atrás plaza del Pozo» (*Apeo*, 15^f); «Miguel Masià Cunillera, soltero, labrador, [...] de Vilosell» (*Matr. 1911*, 34, 3); «Ramon Masià» (*Contribució 1936*); «Pilar Macià Miró» (*Matr. 1939*, 22^f, 9); «Lluís Sayrach Sesplugues, n. 1912, = 1941 Pilar Macià Miró» (Sayrach 2009: 136 i 145); «José Macià» (*Repartiment 1942*, 219^f).

Apareixen alguns noms d'home: Francisco, Josep, Miquel i Ramon; i també un de dona: Pilar. Trobem aquest cognom documentat el 1243 a l'Albi, el 1549 al Vilosell, el 1553 a la Granadella i el 1563 a Ulldemolins¹⁴¹. A l'Espluga Calba la primera datació que hem localitzat, el 1725, apareix com nom de casa o renom. No creiem que vingui del llinatge, sinó del prenom, perquè entre els Bota tenim anotat el nom de *Macià* o *Matià*. Així, doncs, *cal Macià* podria venir d'aquest Macià Bota. Un segle més tard, el 1847, el renom es relaciona amb el nom de família Torres.

Macià de la Placeta, cal

«Ramon Bota, *alias* Masià de la Plasetta, [...] plazeta de l'Estrada, [...] de frente con la Plazeta» (*Apeo*, 66^f).

Novament el nom de casa *Macià* està relacionat amb el llinatge *Bota*.

---

¹⁴¹ *Fog. 1553*, Amigó i Pere (1997: 239 i 2001: 279) i Pere (2006: 199).

Macianet, el

«Macianet» (*Contribució 1936*).

No sembla que fos cap nom de casa, més aviat havia de ser el renom d'algú de cal Macià.

Macip

«Ramon Massip, fadrí, pagès, fill [...] de Ramon Macip, pagès, y de Brígida Macip y Cerdà, [...] de Vinaixa», any 1760 (*Matr. 1699*, 242^r); «Maria [...], filla [...] de Pau Romeu, [...] y de Maria Romeu y Macip, [...], de la Pobla de Siervos», any 1789 (*Bapt. 1773*, 92^r, 15); «Jaume Mariné, fadrí, pagès, de la vila de Prades, fill [...] de Tomàs Mariné y de Teresa Massip», any 1851 (*Matr. 1791*, 189); «Teresa Masgoret y Masip» (*Òbits, 1880*, 46^r, 60); «Rosa Roig y Macip» (*Òbits 1887*, 6^r, 8); «Magdalena Roig Masip» (*Òbits 1911*, 8).

Apareixen un sol nom d'home: Ramon; i un més de dona: Maria. El llinatge *Macip* està documentat a l'Albi el 1243, a Ulldemolins el 1403 i a la Granadella el 1553¹⁴². El so fricatiu sord es representa amb tres grafies diferents: *Macip*, *Masip* i *Massip*.

Maco

V. **Joan M., el*.

Maco, cal, o cal Maquet del Carafell [ˈkal ˈmako] o [ˈkal məˈkəd del kərəˈfeɫ]

Cal Carafell també es coneixia com a *cal Maco*, *cal Maco del Carafell* o *cal Maquet del Carafell*.

Magdalena, ca la

«Miguel Farré, *alias* Magdalena, [...] calle de Fullea.» (*Apeo*, 119^f).

---

¹⁴² Amigó i Pere (1997: 239 i 2001: 279) i *Fog. 1553*.

Magí, cal

[ˈkal majˈzi]

Hem inclòs en aquesta entrada la primera citació, perquè és probable que sigui el personatge, portador del cognom *Bosc*, que donà nom a la casa. *La cabana del Magí*, del segle XIX, a la partida de les Vallades, és amb coberta de volta de canó tapada. Fa 6,90 metres d'amplada i la façana en fa 3,09 d'altura¹⁴³. Actualment *cal Magí* és més endins del carrer de Santa Maria, a la Placeta, davant de cal Miret, tocant a ca la Maleneta.

«Majín Bosch» (*Apeo*, 96^r); «Fidel Bosch, de cal Magí; Reinaldo Bosch, de cal Magí», any 1939 (Roig 2014: 37); «herederos de Bosch, alias Magí» (*Repartment 1942*, 98^r).

És un nom de casa que trobem en d'altres poblacions, com ara a les Borges Blanques, Fullella, Ulldemolins o bé el Vilosell (*ca la Magina*).¹⁴⁴

V. t. *Bosc, *cal*.

Magí, el carrer del

«calle del Portal; [...] por la izquierda, calle del Majín, [...] por atrás, plaza Mayor», «Una casa en la plaza Mayor, [...] por izquierda con calle del Magín» (*Apeo*, 21^r i 103^{r-v}).

Totes dues referències al *carrer del Magí* són del mateix document. Suposem, doncs, que puntualment aquesta designació s'usava parlant del començament del carrer de Santa Maria, tocant a la plaça de l'Església, aquí *plaça Major*, on hi havia cal Magí, és a dir, *cal Bosc*.

Magraners de n'Erill, los

«als Magraners de n'Arill, [...] a tramuntana ab lo terme de Maldà» (*Capbr. 1574*, 49^v); «los Magranes de n'Aril» (*Capbr. 1607*, 28^r); «la partida dita los Magranés de n'Aril, [...] a mitgdia ab lo camí qui va a Maldà» (*Capbr. 1669*, 47^v).

¹⁴³ Martín i Preixens (2005: 324) i BIEC: BI-47.

¹⁴⁴ Ripollès (2006: 133), Arbós (2003: 101), Pere i Amigó (1997: 240) i Pere (2006: 201).

El magraner com a component de topònims ens porta a esmentar alguns exemples propers, com ara la partida del *Comellar dels Magraners*, a la Curullada, a la Segarra; el barri dels Mangraners, a Lleida; *la serra dels Mangraners*, a Seròs (Turull 2007: 98), o les partides del *Magraner*, al Vilosell (Pere 2006: 201) i a Ulldemolins (Pere i Amigó 1997: 240). Les grafies documentades són sense la *n* adventícia que apareix quan la síl·laba comença per la nasal *m* o (*n*) en la pronúncia local, com en la resta de parlars occidentals. Si bé la nasal adventícia, en mots com ara *mangrana*, és sistemàtica en l'oralitat avui dia, les citacions no la recullen¹⁴⁵.

Magre, cal

[ˈkal ˈmaɣre]

Era una casa de l'avinguda de Pau Casals, a l'espai que ara ocupen la farmàcia i la casa tocant, en la qual tenien fàbrica de vi. Per la documentació veiem que abans havia estat al carrer de Senan.

«Jayme Marturell, *alias* Magre, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 167^r); «Jaume Martorell, cal Magre», any 1897 (*Spel.* 24: 14); «Modest Martorell Camí (Magre), [...] comerciant, [...] redactor del diari *El Correo de Lérida*», any 1936 (Rubió 2011: 236).

És un renom que es troba arreu. N'hem anotat alguns exemples: a Tarrés, a Llorenç, a l'Albi (*ca la Magra*) o a Ulldemolins (el *tormo del Magre*).¹⁴⁶

Magrinyà

[maɣriˈɲa]

Una persona el porta de primer cognom actualment a la vila.

«Josep Magriñà de San Nicolás, [...] fill de Salvadó Magriñà Òdena, casat, barbé, [...] de Montblanch», «Enrique Magriñà de San Nicolás» (*Naix.* 1934, 53^r, 13, i 104^r, 6); «Jaume Magriñà San Nicolàs» (Poca 2017: 202); «Narciso Magriñà Santnicolás, [...], hijo de Salvador e Isabel» (*Confirm.* 1949, 1^v); «Defuncions: Salvador Magrinyà i Òdena», any 1982 (*J. Llor* 1993: 51).

¹⁴⁵ Veny (1996: 142) i Satorra (2008: 244).

¹⁴⁶ Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 113), Farré i Moix (1993: 119) i Amigó i Pere (2001: 280 i 1997: 240).

Mailí

«Haven assistit a son enterro, [...], lo reverent Anton Mailí, vicari perpètu de Fullede» (*Translació 1778*).

Potser Anton Mailí, vicari de Fullede, només era a l'Espluga Calba per a assistir a la cerimònia d'aquest enterrament.

major

V. *Castell, el portal [m.] del.*

Major, el carrer

[lo kə're ma'ʒo]

L'actual carrer Major s'havia anomenat antigament *carrer del Solà* i el carrer de Pau Casals va rebre el nom de *carrer Major* des de 1900 fins a 1939. Del que avui és el carrer Major fins al Redemur hi havia un carreró que sortia del lloc on ara hi ha ca l'Ignasi del Blasi. A la primera citació del document de l'any 1765 *el carrer Major* ha de referir-se al carrer de Santa Maria, perquè diu que té al nord la plaça del Pou.

«en lo carrer Major, [...] part ab lo camí que va al Rentador, a mitgdia ab lo Mur de la vila» (*Capbr. 1717, 13^v*); «en lo carrer Major, [...] a tremuntana ab la plassa del Pou»; «Primo una casa [...] en lo carrer Major, [...] ab dos portals hobrints, l'un, és a saber, en lo mencionat carrer y l'altre fora lo Mur, [...] a mitgdia ab lo camí que roda la Muralla» (*Capbr. 1765, 107^r i 122^s*).

V. t. **Solà, el carrer del* i **Sota lo Castell, el carrer.*

Major, la plaça

«la plaça Major» (*Capbr. 1574, 9^v*); «en la plassa Major o pati de la Iglésia, [...] a mitgdia ab la plassa de la Iglésia, a ponent ab lo carreró qui puja a la Iglésia», «en la plassa Major, [...] a sol ixent ab lo carreró qui puja a la Iglésia, a mitdia ab la plassa de la Iglésia» (*Capbr. 1669, 150^r i 151^s*); «la plaça Major» (*Capbr. 1692, 77^r*); «a la plaça Major, [...] a tremuntana ab la plaça de dita Iglésia», «la plassa Major» (*Capbr. 1717, 117^v i 138^r*); «al carrer o plaza Major» (*Capbr. 1741, 24^v*); «lo carrer qui puja a la plasa Major», «en la plassa Major, [...] a

tremuntana ab la Casa de la Vila» (*Capbr. 1765*, 40^r i 120^r); «calle del Portal; [...] por la izquierda, calle del Majín, [...] por atrás, plaza Mayor» (*Apeo*, 21^r).

Seria l'actual plaça de l'Església, una mica més reduïda. El 1669 la plaça Major i la de l'Església ja eren la mateixa, però abans del 1574 sembla que no coincidien exactament, a causa de la diferent disposició de les edificacions¹⁴⁷. Al segle XIX hi havia una font al mig de la plaça, però hi era només des que van posar les aigües al poble. Malgrat que és un nom àmpliament documentat, no és el que ha perdurat; se la coneix com *la Plaça*.

Major, el portal

«al carrer qui va de la Plassa al Portal Major, [...] a tremuntana ab la plassa del Pou» (*Capbr. 1692*, 49^r); «en la Placeta, una casa [...] en lo carrer qui va al Portal Major, un pati de casa, [...] a mitgdia ab lo carrer qui va al Portal» (*Capbr. 1717*, 59^r); «en lo carrer que va a la Plassa y Portal Major, [...] a tremuntana ab la plassa del Pou» (*Capbr. 1765*, 50^r).

El portal Major ha de ser el mateix que el portal de Santa Maria i que s'anomena genèricament *el Portal* en els primers documents.

Major, la síquia (o sèquia)

«al lloch apellat Aigües Vives, [...] a migjorn ab la síquia Major» (*Capbr. 1607*, 7^r); «Ítem sobre de l'Abeurador, [...] a mitgdia ab lo vall, a ponent ab lo dit abeurador y a tremuntana ab la sèquia Major» (*Capbr. 1633*, 105^r); «en la partida del Molí de Farina [...], a mitgdia ab la síquia Major [...] y a tremuntana ab la síquia Regadora o dels particulars» (*Capbr. 1765*, 122^r).

És la síquia que baixava pel fondo. Les referències la situen des de la partida d'Aigües Vives, a tocar del terme dels Omells, fins al mateix nucli urbà, afrontant amb el vall del Castell i l'abeurador; finalment, seguia fins al molí de farina.

---

¹⁴⁷ Ens basem en el traçat dels carrers de la vila dels plànols que han elaborat Francesc Rebordosa i Poca i Ramon Rebordosa i Poca, seguint les indicacions dels primers capbreus.

Major, el sol de la plaça

«al sol de la plassa Major, [...] a migjorn ab lo carrer qui va a la Plassa» (*Capbr.* 1607, 294^v).

La designació que fa referència a la part solana de la plaça és la que després donarà nom a l'actual carrer Major, del qual durant molt temps se'n deia *el carrer del Solà*.

Majoral

«Mariagna Llurba, donsellà, filla [...] de Francisco Llurba, pagès, y Maria Llurba y Majoral [...], del Velusell», any 1737 (*Matr.* 1699, 278^v).

Majordom de Fullea, el

«José Cantó, *alias* Majordom de Fullea, [...] Mas Blanch, [...] Mas.» (*Apeo*, 208^r).

Tot i que tenia un parell de finques al terme de l'Espluga Calba, l'una al Mas i l'altra al Mas Blanc, el *Majordom* era pròpiament estadant de Fullea, ja que no consta que tingués cap casa a la vila. A la vila veïna sí que hi és com a nom de casa (Arbós 2003: 102).

Mal de Ventre, cal

[¹'kal 'mal ðe 'βeɲtre]

És una casa del carrer de Fullea. Algú de la família sempre deia: «Tinc un mal de ventre...» i d'aquí ve el renom de la casa. *La cabana del Mal de Ventre*, del segle XIX, a la partida de les Catalanes, és amb coberta de volta de canó tapada i façana rejuntada; té 21 m², i fa 2,60 m. d'altura, 3,75 d'amplada, 5,60 de profunditat¹⁴⁸.

«José Torres, *alias* Mal de Ventre, [...] calle de Fullea» (*Apeo*, 124^r); «Pere Miró Torres, cal Mal de Ventre», any 1910; «Anton Miró Bergadà, [...] Mal de Ventre», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 24, 14 i 32: 6); «Josep Miró Batista,

¹⁴⁸ Martín i Preixens (2005: 325) i BIEC: BI-40.

de cal Mal de Ventre», anys 1936-39; «Pere Miró Farré, de cal Mal de Ventre», anys 1936-39 (Roig 2014: 32 i 38).

Malassang

«la qual pessa de terra [...], Bonaventura Gaya [...] la cedí a Joan Malasanch, pastor, [...] dels Homells de na Gaya, y est, a dit confessant» (*Capbr.* 1765, 78^r).

Aquest pastor del Omells de na Gaia va ser, puntualment, propietari d'una peça de terra al terme de l'Espluga Calba. El llinatge no està recollit al DCVB ni en Moll (1892). El cercador de noms de família francesos localitza *Malassagne* en força departaments del país veí, el més proper a nosaltres, l'Aude. Aquest cognom vindria del d'un llogaret del municipi de Rieutòrt-de-Randon, situat al departament del Losera i a la regió d'Occitània. El sentit es refereix al fet que sovint es considerin dolents els llocs pantanosos (Astor 2002: s. v. *Malescombes*).

Maldà¹

V. **Camí de M., lo.*

Maldà²

[mal'ða]

Població i municipi de la vall del Corb, a la zona de transició amb les Garrigues i la Segarra, que fou centre d'una coneguda baronia del mateix nom (Turull 2007: 97). Pertany a la comarca de l'Urgell. Els dos pobles disten uns vuit quilòmetres. Des de l'Espluga s'hi accedeix per la carretera de Maldà.

«ecclesiam Amaldano», any 1154 (*Arxiepiscopologi*: 91); «lo reverent Mariano Escaler, rector de Maldà» (*Translació* 1778).

Maldà³, [el terme de]

[lo 'terme mal'ða]

«a la partida qui va a Maldà» (*Capbr.* 1692, 63^r); «a la partida qui va a Maldà, [...] a mitgdia ab lo camí dels Omells de na Gaya» (*Capbr.* 1717, 13^v); «una finca de 12 jornals, partida Maldà» (*Comitè* 1936, 66^r).

Els propietaris de l'Espluga Calba que tenen finques al terme municipal de Maldà actualment s'hi refereixen designant-les amb el nom de *terme de Maldà*.

Maldà, de

«En l'altra escriptura de l'any 1212 se narre que Gerald de Maldà [...] fou preguntat per dos canonges de Cardona sobre vários extrems, declarant lo següent: 1.— que obtingué y possehí pacíficament les esglésies de Maldà, de S. Martí, de Belianes, de Castro-selvano, d'Espluga Calva, d'Amaldanell, y de Vilamanyanó, vuy Vilet» (Llobet 1907: 61).

El 1183 el rector de Maldà era Guerau de Maldà, segurament canonge del monestir de Cardona. El 1212, essent monjo de Poblet, va reconèixer que posseïa aqueix curat, amb facultat rebuda de l'abat de Sant Vicenç de Cardona i amb la mateixa facultat posseïa les esglésies annexes, que llavors eren les de Sant Martí, Belianes, Castellselvà, l'Espluga Calba, Maldanell i Vilamanyanor, avui Vilet; però a l'ensem hi havia capellà a cada una d'aquestes parròquies (Llobet 1907: 63).

Maldà, el camí de

[lo kə'mi ðe mal'ða]

Seguia més o menys la direcció de l'actual carretera de Maldà, però era molt petitet, una dreuera. En dues citacions se l'anomena *el camí del Terme de Maldà*.

«vico quo itur Maldà» (*Capbr. 1510, 7^r*); «lo camí que va al Terme de Maldà» (*Capbr. 1574, 30^v*); «lo camí que va al Terme de Maldà» (*Capbr. 1607, 388^v*); «lo camí qui va a Maldà» (*Capbr. 1633, 29^r*); «lo camí de Maldà» (*Capbr. 1669, 54^v*); «lo camí de Maldà» (*Capbr. 1692, 63^r*); «lo camí de Maldà» (*Capbr. 1717, 13^v*); «lo camí de Maldà» (*Capbr. 1741, 45^v i 66^f*); «lo camí de Maldà» (*Capbr. 1765, 180^r*); «el camino de Maldà» (*Apeo, 100^r/71^v*).

Maldà, la carretera de

[lə kare'terə ðe mal'ða] o [lə kara'terə ðe mal'ða]

Construïda durant els anys 1905-1906, es finalitzà l'obra quan arribà al coll de la Vela. Des de Tàrrega, passa per la carretera C-240 i travessa les localitats de Sant Martí de Maldà i Maldà.

«carretera de Maldà» (*Repartiment 1942*, 14^r); «carretera de Maldà» (*Amillar. 1945*, 4^v).

Maldà, la drecera de [lə ðre'serə ðe mal'ða]

Era *el camí de Maldà*. Es pujava per la costa de la Bassa, pel coll del Mateu.

Maldà, la serra de, o la serra del Terme de Maldà

«partida dels Spilars, [...] a tremuntana ab la serra de Maldà ayguavessant» (*Capbr. 1633*, 113^r); «partida d'Aigües Vives, [...] a mitgdia ab lo camí dels Homells, [...] a tremuntana ab aiguavessant del Terme de Maldà» (*Capbr. 1669*, 128^r); «l'ayguavesant de la serra del Terme de Maldà» (*Capbr. 1692*, 29^r); «aiguavessant de la serra del Terme de Maldà» (*Capbr. 1717*, 34^v); «lo vessant de la serra de Maldà» (*Capbr. 1741*, 96^r); «en la partida de la Vallada, [...] a tremuntana ab lo vesant de la serra de Maldà» (*Capbr. 1765*, 78^r).

Maldà, el terme de [lo 'terme mal'ða]

El terme del Maldà toca amb el de l'Espluga Calba per l'extrem nord d'aquest.

«cum termino loci de Maldano» (*Perg. 1369*); «cum termino loci de Amaldano» (*Perg. 1406*); «termino de Maldà» (*Capbr. 1510*, 26^r); «lo terme de Maldà» (*Capbr. 1574*, 22^r); «lo terme de Maldà ayguavessant» (*Capbr. 1607*, 288^v); «lo terme de Maldà» (*Capbr. 1633*, 75^r); «lo terme de Maldà» (*Capbr. 1669*, 73^v); «lo terme de Maldà» (*Capbr. 1692*, 69^v); «lo terme de Maldà ayguavessant» (*Capbr. 1717*, 4^v); «lo terme de Maldà» (*Capbr. 1741*, 77^r); «lo terme de Maldà» (*Capbr. 1765*, 139^r); «el término de Maldà» (*Apeo*, 91^r); «término de Maldà» (*Repartiment 1942*, 35^v); «término Maldà» (*Amillar. 1945*, 40^r).

En algun parlant es pot arribar a sentir la pronúncia: [lo treməl'ða].

Maldanell

«los señors de Maldà i Maldanell, que no puguessen fer llenya en los termes de l'Espluga Calba y dels Homells», any 1302 (*Índex vell*, 113^v); «als Basals [...], ad término de Maldanell» (*Capbr. 1510*, 17^r).

Maldanell era un lloc assentat prop de Maldà, en un tossal entre grans roques que domina tota la vall de la riera de Maldanell, en què encara apareixen algunes runes i vestigis. És un despoblat del municipi de Maldà, situat davant el poble, en direcció sud-est, que formà, amb el cap de municipi, la baronia de Maldà i Maldanell (GEC).

Malena del Borres, ca la [ˈka lə maˈlenə l ˈβores]

Era al carrer de Santa Maria, tocant a ca la Maleneta, al costat de cal Cabo.

Malena del Canela, ca la [ˈka lə maˈlenə l kaˈnelə]

És com també s’anomena *cal Canela*.

Malena del Sec, ca la [ˈka lə maˈlenə l ˈsək]

Era una casa de l’avinguda de Pau Casals, davant de cal Petronill, els estadants de la qual feien de sastres.

«Jaume Orteu Castañé, [...] Malena Sec», defuncions de l’any 1900 (*Spel.* 32: 7)
«Sastres: Tomàs i Aleix Orteu Sardà (Malena del Sec)» (Poca 2017: 99);
«Tomàs Orteu Sardà, de cal Malena del Sec [...], Jaume Orteu Vallverdú, de cal Malena del Sec», any 1939 (Roig 2014: 38-39).

Maleneta, ca la [ˈka lə maleˈnetə]

Era una casa del carrer de Santa Maria, tocant a la part de darrere de l’Abadia, on fa com una pujada. *L’hort de la Maleneta* era on abans hi havia hagut el primer molí del Feliu, tocant a cal Feliu, pel Redemú.

«Antonio Reñé Mateu [...] Maleneta», naixements de l’any 1900; «Un grup de veïnes de la plaça: [...] Antonia “Malaneta”»; «Família de ca la Maleneta: l’avi Sebastià Reñé i les seves nétes: Maria y Magdalena» (*Spel.* 47: 18, 23: 16 i 32: 6); «Antònia Balsells Pons (Maleneta)», «Malena Reñé Balsells (Maleneta)» (Poca 2017: 100 i 158).

Malet

«Catherina Malet, viuda dexada del *quòndam* Jaume Malet, pagès, del loch de Maldà», any 1643; «Maria Malet, [...] de Maldà» any 1647 (*Matr. 1636*, 5^r i 8^r); «Maria Malet, donsellà, filla [...] dels quòndam Jaume Malet, [...] pagesos, [...] de Maldà», any 1676 (*Matr. 1650*, 22^v-23^r, 69); «Maria Torres y Malet, muller de Barthomeu Torres», any 1692; «Margarida Balsells y Malet, muller de Magí Balsells, sastre», any 1695 (*Òbits. 1685*, 7^v, 13, i 12^r, 5); «Testimonis: [...] Antoni Malet, apotecari», any 1789 (*Matr. 1699*, 323^v-324^r); «Antònia Sanahüja Malet» (*Òbits 1918*, 19^r, 16).

Només tres persones el porten de primer cognom: l'apotecari Antoni Malet, i Margarida i Maria Malet, procedent de Maldà. Anton Malet va ser rector de l'Espluga Calba entre 1723 i 1730.

Maleu

V. *Frare del M., el; Maria del M., ca la; *Munda del M., ca la.*

Maleu, cal

[ˈkal maˈleu]

És una casa de la Raval.

«Juan Vidal y Maleu [...] de Vallvert» (MN 1859, 151^r); «Rosa Balcells Masgoret, 1906 (Maleu)» (Poca 2017: 85); «Ramon Balsells Masgoret (cal Maleu)», any 1935 (*Spel. 27*: 15); «Ramon Maleu» (*Contribució 1936*); «Roser Balcells Sayrach (Maleu)» (*Pocablog*).

Joan Vidal i Maleu, de fet, no sembla que tingui cap relació amb el nostre poble; només apareix en un document notarial en el qual Antoni Bota i Gaya, veí de l'Espluga Calba, confessa que deu diners a dos habitants de la vila de Vallverd, Joan Vidal i Maleu i Pau Miret i Huguet. El renom de la casa podria venir d'aquest cognom, malgrat que no el tenim documentat a l'Espluga Calba; tampoc el contenen el DCVB ni Moll (1982). Com que a Arbeca existeix *Mayeu* (Sans, Pau i Junyent 2014: 164), podem suposar que es tracta del mateix llinatge i en aquest cas es reflectiria la pronúncia ieista del nom originari, *Malleu*, que sí que consta com a cognom, com a forma secundària del nom de la vila de la Plana de Vic, *Manlleu*, malgrat que s'hauria produït, així mateix, un

canvi en l'obertura de la primera vocal, e > ε (Moll 1982: 143). D'altra banda, el nom comú *maleu* existeix en català com a diminutiu del substantiu *mal* (DCVB). A França hem localitzat el nom de família *Meleu*, però només al departament de Costes del Nord, a la Bretanya (www.geopatronym.com).

Maleu, l'obac del

«Aubach del Maleu, [...] por mediodía con azequia [...] y por norte con camino de Sanan.» (*Apeo*, 120^r).

Maleu de la Palla, cal

[ˈkal maˈlew ðe lə ˈpaʎə]

Era una casa del carrer de Montblanc, que ara és *ca l'Artemi*. L'Artemi va fer de dues cases una. Tot i que el tenim documentat com a *Mateu*, es deu tractar d'un error, per *Maleu*.

«Ramon Balcells Castañé, de cal Mateu de la Palla», anys 1936-39 (Roig 2014: 32).

V. t. **Pallot, cal*.

Mallafrè

«un fill [...] de Pere Màrtir Querol, pagès, y de Francisca Querol y Mallafrè [...]: Ramon [...]. Foren padrins: [...] Maria Mallafrè y Riba, de Sant Joan de Cunillas, bisbat de Barcelona», any 1800; «Miquel, [...] fill [...] de Francisca Querol y Mallafrè», any 1802 (*Bapt. 1773*, 165^v i 175^v).

Mallol

«reverent Jaume Mallol, rector» (*Celebr. 1766*, 39^v); «Testimonis: Mariano Mallol, habitant en esta vila», any 1794 (*Matr. 1791*, 9^r).

Jaume Mallol va ser rector de l'Espluga Calba entre 1789 i 1795.

Mandanya

«Josefa Vidal Mandaña, natural de Albi» (*Òbits 1898*, 3^r, 8); «Ramona Corbella Mandaña, [...] de Albi» (*Òbits 1934*, 40^r, 12).

Moll (1982) no inclou *Mandanya* a la llista de llinatges catalans; en canvi, el DCVB, sí, amb la forma accentuada *Mandanyà*, i l'ubica a l'Albi, Reus, el Vilosell, etc. Efectivament, a l'Albi, d'on procedeixen els que el duen a l'Espluga Calba, està documentat per primer cop el 1761 i hi ha romàs com a nom de casa; al Vilosell, des del 1824. Dins del municipi de Castellans trobem l'antic terme —avui nom de mas i de partida— de *Mandanya* (o *Mendanya*, d'acord amb el seu ètim), el nom del qual probablement prové de l'àrab *Ibn Daniya*, amb un primer element genèric *ibn* 'fill de', completat obligadament per una referència personal específica¹⁴⁹. A l'Espluga Calba l'hem sentit com a nom comú, per a referir-se a persones, del sexe femení, que són astutes, espavilades, que miren pel seu profit, o bé a infants entremaliats.

Manolo, cal

[ˈkal maˈnolo]

Abans era una casa dels Quatre Cantons; ara és al carrer Major, on els de cal Manolo es van traslladar, després de comprar-la. Una inscripció a la façana d'aquesta darrera ens indica que la construcció és del 1774.

«Enric Cunillera Sardà, [...] Manolo», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Col·legi Germanes Dominiques (1945) [...]: Consol Roig (Manolo)», «Col·legi Germanes Dominiques (anys 40) [...]: Maria Roig (Manolo)» (Poca 2027: 196 i 197).

V. t. *Viudo, cal*.

Manonelles

«Amàlia Manonelles Rué [...]. Compareció don José Manonelles Moncosí, natural de Cervià» (*Naix.* 1907, 74^r, 37); «Amàlia, [...] hija [...] de [...] José Manonelles y Moncusí y Maria Rué y Lladó, [...] de Cervià y vecinos de la presente», any 1909 (*Bapt.* 1892, 406).

¹⁴⁹ DCVB (s. v. *Mandanyà*), Amigó i Pere (2001: 282), Pere (2006: 204), NomCat i Turull (2010: 16).

Manresa i cal Manresa

[ˈkal mənˈresə]

Josep Manresa i Iglésias, de Cervià de les Garrigues, va ser rector de l'Espluga Calba entre 1946 i 1951, any en què fou destinat a Torredembarra. *Cal Manresa* és una casa del carrer de Santa Maria. Era *cal Joan del Dalmau*, fins que la Concepció, d'aquesta casa, es va casar amb un *Manresa* de cognom. Llavors van comprar cal Xirillo i van fer de totes dues cases una.

«Eugenio Manresa Iglésias, [...] de Cervià» (*Matr.* 1939, 100^v, 5); «Juan Manresa Dalmau», «Teresa Manresa Dalmau» (*Naix.* 1945, 65^v, 2, i 66^r, 3); «José Manresa, presbítero», any 1949 (*Bapt.* 1935, 111^v); «Concepción Manresa Dalmau, [...], hija de Eugenio y Concepción», any 1960 (*Confirm.* 1949, 7^v).

Com a nom de família ja el trobem documentat el 1497 a les Borges Blanques i Juneda, i el 1553 a les Borges Blanques. Com a nom de casa, també existeix a les Borges Blanques (Ripollès 2006: 135), Cervià o bé Alcanó (Martín i Preixens 2005: 226).

Manso, el

[lo ˈmanso]

Era el renom d'una persona que aparentava mansuetud en el tracte.

Manuel del Pastor, cal

[ˈkal mənʉˈel ðel pasˈto]

Era a l'arc de cal Sabater, la casa abans d'arribar-hi.

«Manuel Torres Ribera (Pastor)», any 1905 (Poca 2017: 43); «Manuel Torres i Maria Roca, de cal Manuel del Pastor» (*Spel.* 41: 17).

Manuela

V. *Cinto de la M., cal.*

Manuela, ca la

[ˈka lə mənʉˈelə]

És una casa de la plaça de l'Església, cantonera cap al carrer Major, on s'ajunta amb la plaça de la Roca. Abans havia estat *cal Nofre* i després va ser *ca la Munda del Maleu*; ara és del Ramon de la Felícia.

Maña, la

[lə 'majə]

Era el renom de la dona del Ramon del Borres, originària de l'Aragó. A les Borges Blanques, per exemple, també hi ha *cal Maño* (Ripollès 2006: 136).

Manyac

«Ramon [...], fill [...] dels cònjuges Jaume Balcells, pagès, de la present, y Catarina Mañarch, de Guimerà», any 1861 (*Bapt. 1858*, 58^v); «Catalina Mainach y Rosell, natural de Guimerà» (*Òbits 1872*, 4^r, 5, 93); «Ramon Balsells Mañach» (*Matr. 1927*, 14^v, 6).

Tot i que només duen aquest nom de família una dona procedent de Guimerà i el seu fill, n'hem anotat tres grafies diferents: *Mainach*, *Mañach* i *Mañarch*.

Maquet

V. *Maco, *cal*.

Marc

«doctor Bruno March, present rector de la parroquial iglesia de l'Espluga Calba», «Foren padrins: Salvador March, fadrí, pagès, [...] de Tarragona» (*Bapt. 1685*, 1^r i 3^r, 5); «Bruno March, prevere y rector de la parroquial de l'Espluga Calba» (*Confirm. 1688*, 4^v); «Josepha [...], filla [...] de Joseph Mateu y d'Ignàsia Mateu y Marquet, esta natural de Puigvert de Lleida [...]. Obiit: n. b.: és March y no Marquet, la mare», any 1814 (*Bapt. 1773*, 246^v); «Francisca Mateu y Marc» (*Òbits 1875*, 13^r, 7); «Maria Balcells March» (*Naix. 1887*, 62^r); «Jaime Palau March» (*Naix. 1945*, 72^r, 4); «Montserrat Palau March, [...], hija de Pablo y Filomena», any 1960 (*Confirm. 1949*, 7^v).

Bru Marc va ser rector de l'Espluga Calba entre 1680 i 1700 i doctor en sagrades teologies. Amb aquest llinatge hem enregistrat els noms de Bru, Salvador, Filomena i Ignàsia. La grafia predominant sol ser amb la hac darrere l'oclusiva final: *March*.

Marçal

«Thomàs Marçal, fadri, pagès, de la vila de Montblanch, fill [...] de Pau Marçal, també pagès, y de Petronilla Gavaldà», any 1752; «Petronilla Marssal y Bota, [...] de Montblanch», any 1771 (*Matr. 1699*, 212^r i 249^f); «Manuel Torres y Marsal», any 1777; «Francisca Torres y Marsal», any 1779; «Maria Torres y Marsal», any 1781 (*Bapt. 1773*, 24^v, 40^v i 48^f); «Jordi Marsal Martorell, natural d'Amposta» (*Òbits 1887*, 278^r, 15).

Hem documentat tres prenom: Jordi, Tomàs i Petronilla. Alternen la ç i la s per reproduir el so fricatiu sord; *Marçal/Marsal*. En una ocasió, segurament a causa de la poca destresa de l'escrivà, es transcriu amb doble essa: *Marssal*.

Marcelino, cal [ˈkal marseˈlino]

Abans era *cal Cassoles*, als Quatre Cantons.

«Marcelino» (*Contribució 1936*).

Marco

V. *Comellar d'en Marcos, lo*.

Marcó

«Pasqualina Marco Sagarra, nascuda a l'Espluga Calba el 1852, va morir a París el 1923» (Poca 2017: 24); «José Marcó Remus, [...] fill de don Melchor Marcó Bas, [...] secretario municipal, natural de Santa Cristina d'Aro» (*Naix. 1934*, 122, 16); «Manuel Marcó Arnau, [...] de Tarragona» (*Matr. 1939*, 52, 6).

Marco, el comellar

«ab lo camí que va a Vallbona, [...] a ponent ab lo comellà Marco» (*Capbr. 1765*, 161^v).

Aquesta és l'única citació en què s'al·ludeix al comellar que va donar nom a la partida del *Comellar d'en Marcos*.

Marcoval

«Ramon [...] Marcoval, fill [...] de misser Joan Marcoval», «Pau [...], fill [...] de Ramon Balcells y de Teresa Balcells y Marcoval [...]. Foren padrins: [...] y Teresa Marcoval, avis del batejat», any 1775; «Pantaleón Balcells y Marcoval», any 1777 (*Bapt. 1773*, 5^r, 15^v i 27^v); «Francisca Marcoval, donsenlla, filla [...] del bachiller o misser en medecina, Joan Marcoval, que morí metge en esta vila, y de Theresa Marcoval y Fàbregues», any 1788 (*Matr. 1699*, 319^v).

Apareixen tres noms d'home amb aquest cognom: Anton, Joan i Ramon; i també dos de dona: Francisca i Teresa.

Mare

«Antonio Bosch y Mare» (*Naix. 1867*, 45^r, 25); «José y Antonio Bosch y Mare, [...] hijo de [...] Maria Mare, natural de Vimbodi» (*Naix. 1878*, 58^r); «Bosch y Mare, Joaquim», any 1882 (*Bapt. 1881*, 16^r); «Dolores Bosch Mare» (*Matr. 1887*, 23^r, 9); «Carmen Bosch Mare» (*Matr. 1895*, 12^r, 5).

Ni el DCVB ni Moll (1982) no contenen aquest llinatge, que sí que localitzem en força departaments francesos (www.geopatronym.com). En aquesta llengua, més freqüent en la forma aglutinada *Delamare*, és un nom de caràcter topogràfic que designa la 'bassa situada vora la casa' (Morlet 1991). La grafia documentada és sempre *Mare*, amb accent o sense.

Mare Candelaria Boleda, la plaça de la [lə plasə ðe lə 'mare kəndə'larɪə βo'leðə]

Com a motiu decoratiu té dibuixat a terra un tauler d'escacs que n'ocupa bona part; s'hi pot jugar amb unes figures de plàstic. Per això se la coneix popularment com *la plaça dels Escacs*.

«la inauguració de la plaça dels Escacs, amb el nom de la Mare Candelaria Boleda», dia 25 d'agost del 2002 (*Spel. 42*: 1).

Mare de Déu del Roser, la capella de la

L'església de la Mare de Déu del Roser, de les Germanes Dominiques, era la construcció gòtica que hi havia a l'antic convent que albergava el castell. En temps de l'orde de Sant Joan de Jerusalem s'havia anomenat *capella de Sant Carles*.

Mare de Déu del Truc, la [lə 'mare ðe 'ðew ðel 'truc]

Era una persona que tenia fama de lladra; es deia que entrava per les cases i robava el que podia. També li deien *la Mare de Déu*, amb to irònic.

Marès

«Maria Solé Marès» (*Repartiment 1942*, 54^r).

marge, el

«a la Coma del Pou, [...] a migjorn ab la síquia [...] y a tremuntana ab lo marge» (*Capbr. 1607*, 368^v).

Devia ser un marge amb alguna singularitat, perquè se'l considerés com a afrontació; potser era de grans dimensions.

Margenat

«Rosa Marjanat, [...], filla [...] de Jaume Marjanat, pagès, difunt, y d'Eulàlia Marjanat, vuy Gelabert», any 1807 (*Matr. 1791*, 24^v-25^r).

Marger, cal ['kal mər'ʒe]

Era la casa del *Ton del Montblanc*, a l'avinguda de Pau Casals, on ara hi ha l'oficina de la Caixa.

Marí

«Cassa d'en Marí: [...] en Joan Marí [...] i Pere Joan Marí i Magdalena Marí» (*Roser 1600*, 29^v); «Antònia Marina» (*Capbr. 1633*, 49^r); «Pere Marí, fadrí, pagès, d'est loch, fill est del quòndam Joan Marí, pagès», any 1644 (*Matr.*

1636, 6^f); «Anthònia Marina, viuda, levadora; una filla de Pere Joan Marí: [...] Catharina», any 1645; «Agnà Maria Marí», any 1650 (*Bapt. 1624*, 48^f, 138, i 56^v); «Antònia Marina» (*Òbits 1650*, 1^f); «los hereus d'Elisabet Marina» (*Capbr. 1669*, 63^v); «José Marí» (*Repartiment 1942*, 47^v).

Apareixen uns quants noms d'home: Joan, Josep, Pere i Pere Joan; i també alguns més de dona: Agnà M., Antònia, Caterina, Elisabet i Magdalena. A més de la professió de pagès, hem localitzat la de llevadora. Destaquem la forma feminitzada del nom de família, *Marina*.

Maria Maca, la [lə Ma'riə 'makə]

Vivia al carrer de Fullea. *Maco*, sol o en composició, és un renom molt corrent. A les Borges Blanques, per exemple, en trobem un de similar: la *Maria la Guapa* (Ripollès 2006: 137).

Maria del Maleu, ca la ['ka lə mə'riə l ma'ləw]

Era una casa del carrer de Santa Maria, tocant a cal Princès, que ara és *cal Jaume de la Felícia*.

«Ramon Balcells Balcells (Tòfol del Cunyat o Maria Maleu)», any 1936 (Rubió 2011: 21); «Joan Balcells Balcells, de cal Maria Maleu», anys 1936-39 (Roig 2014: 61).

Maria de la Rosalia, ca la ['ka lə mə'riə lə rozə'liə]

És a l'avinguda de Pau Casals, al costat de cal Canela. Una inscripció a la llinda de la façana ens indica que la construcció és del 1787. A més, conté la creu de l'orde de l'Hospital esculpida a la pedra.

«Paquita Balcells Poca (Maria Rosalia)» (*Pocablog*).

Maria Santíssima, cal ['kal mə'riə səŋ'tisimə]

És una casa de la Raval. *L'era del Maria Santíssima* és abans d'arribar a les granges del Marian i a l'era del Marian.

«Roig Amorós, Jaime (Maria Santíssima)» (*Amillar*. 1945, 60^v); «Sant Bonifaci 1954: [...] Mercè Roig Roig (Maria Santíssima)» (Poca 2017: 188).

V. t. *Quimeta, ca la*.

Marian

V. **Embustero del M., l'*; **Ignasi del M., ca l'*, **Ramonet del M., cal*.

Marian, cal

[^h'kal mari'an]

És la casa del número vuitanta-nou del carrer de Santa Maria, on devia començar el nucli urbà. Una inscripció a la llinda de la façana ens dona la data de 1607, però es deu tractar d'alguna reforma posterior a la construcció de l'edifici, que és del segle XIV. És una de les cases pairals més grans i més antigues. Formava part de l'emmurallat que tancava la vila closa i conserva una gàrgola, encastada a la paret que dona a la plaça del Pou, que representa el cap d'un guerrer medieval i era coneguda popularment com el *cap del moro*. La cova de pedra, sobre la quan està edificada i que feia de refugi antiaeri durant la Guerra Civil espanyola, es conserva al celler. Modernament, durant uns quants anys del segle XX feien de fonda. Les dues *cabanes del Marian* són de volta de canó, totes dues del segle XIX. L'una, al fondo de les Vallades i propietat de Josep Teixidó, és amb volta tapada; té 13,71 m² i fa 2,76 m. d'alçada, 3,28 d'amplada i 4,18 de profunditat¹⁵⁰. L'altra, a les Portelles, amb volta vista, fumera integrada i cinc armaris, està reformada. *L'era i la granja del Marian* són a la carretera de Maldà, abans d'arribar a la creu Grossa, a mà esquerra, darrere de la Raval.

«Testimonis: [...] Marian Ribera», any 1786 (*Matr.* 1699, 314^r); «José Ribera, alias Marian, [...] calle de Santa Maria», «Mariano Ribera, alias Marian, [...] patio del Castillo» (*Apeo*, 20^r i 181^r); «Antonieta Ribera i Farré, i Teresina Ribera i Farré, de cal Marian» (*Spel.* 43: 16); «Joan Teixidó Balsells (Marian)», any 1920 (Poca 2017: 104); «Josep Ribera Farré, de cal Marian», anys 1936-39 (Roig 2014: 62).

Sembla que el nom de la casa deu venir del prenom *Marian*, que trobem associat al cognom Ribera. La forma *Marian*, com a secundària de *Marià* (DCVB, s. v. *Marià* i

¹⁵⁰ Martín i Preixens (2005: 323) i BIEC: BI-03, BI-49 i BI-53.

Marian), ha generat noms de casa en d'altres municipis, per exemple a Juncosa, a Maldà, a la Pobla de Cérvoles o a Ulldemolins¹⁵¹.

Marieta, la font de la [lə 'fɔŋ de lə mari'etə]

Tot i que és al terme de Fullella, és molt popular a l'Espluga Calba, perquè sempre s'hi ha anat a buscar aigua per a beure. S'hi va pel camí dels Mas Blancs. Als Omellons també existeix aquest topònim (Satorra 2015: 128).

Marieta del Tresó, ca la ['ka lə məri'etə l tre'zo]

Ca la Marieta del Tresó era com també es coneixia *cal Tresó*.

Marieta de Vilaverd, la

«Foren padrins: [...] Maria Sesplugues, donsenlla, dita la Marieta de Vilavert», any 1785 (*Bapt. 1773*, 74^v).

Marimon

«Francisco Marimon Contijoch» (*Òbits 1894*, 72^r, 2).

El pare de Francisco Marimon Contijoch, Antonio Marimon Ribera, era un sabater, natural de Ciutadilla.

Marín

«Vicente Marín Solé, natural de Valls» (*Òbits 1903*, 132^r, 27).

Marina

V. **Pau de la M., cal.*

Marina, cal (o ca la) ['kal mə'rinə]

Era una casa de la Placeta, tocant a ca la Maleneta. Els habitants d'aquella casa van anar a viure després a cal Xubanc, i ara, a ca la Roseta, pujant per entre el carrer de

---

¹⁵¹ Martín i Preixens (2005: 350), Farré i Moix (1993: 127), Pere (2013: 173) i Pere i Amigó (1997: 244).

Fulleda i el de Montblanc. Una inscripció a la llinda de la façana data la construcció del 1683.

«Marina Balsells Arbós (Marina)» (Poca 2017: 227).

Es deia indistintament *ca la* o *cal Marina*, però ha prevalgut el gènere masculí, únic que ha arribat fins als nostres dies. A jutjar per la citació, el renom de la casa sembla procedir del prenom d'alguna de les seves estadantes. De tota manera, també hem documentat en més d'una ocasió el llinatge *Mari*, feminitzat en *Marina*. Hem localitzat renoms similars en poblacions veïnes, com ara l'Albi, Ulldemolins (*Marino*, *Marinet*, *Marineta*), les Borges Blanques (*cal Marino*) o el Vilosell (el «*Marino*») ¹⁵².

Mariner

«Tomàs Mariné y Rabascall, viudo, pagès, natural de Vilaplana», any 1850; «Jaume Mariné, fadrí, pagès, [...] de Prades, fill [...] de Tomàs Mariné y de Teresa Massip», any 1851 (*Matr. 1791*, 185 i 189); «don Pedro Mariné Fargas, [...] labrador, [...] de Vilaseca» (*Matr. 1911*, 28^r, 1).

Joan Mariner va ser rector de l'Espluga Calba entre 1854 i 1857. El DCVB conté el llinatge *Mariner* com a existent a Alcanó, Almatret, Barcelona, Valls, Montbrió, Cullera, Castelló de la Plana, València, etc.; en canvi, no apareix en Moll (1982). El localitzador de noms de família francesos (www.geopatronym.com) l'ubica en uns quants departaments, sobretot al dels Pirineus Atlàntics; però Morlet (1991) només conté *Marinier* i *Marinet*. La forma documentada és sempre *Marine*, amb accent o sense.

Mariola, la, o la Coma de la Mariola

«in partits vocats la Meriola», «a la Coma de la Meriola» (*Capbr. 1510*, 6^r i 17^r).

La transcripció amb *-a* que proposem es deu al fet que alguna de les accepcions del nom comú *mariola* podria ser a l'origen aquest topònim: 'herba que creix per les

¹⁵² Amigó i Pere (2001: 287 i 1997: 245), Ripollès (2006: 139) i Pere (2006: 208).

vinyes i fa una flor groga' o bé 'amorriador' (DCVB). La segona accepció, el diminutiu de MERIDIES, 'migdia', *MERĪDIOLA, -OLUM, en llenguatge pastoral s'aplica als llocs on sestejaven o s'amorriaven els ramats i escamots, a l'hora de les grans calors. MERĪDIOLA seria 'el petit sestador', el 'suau i dolç amorriador', potser usat amb valor col·lectiu (OnCat V, 201b20). Deu haver generat altres noms de lloc, com ara *la serra de Mariola*, situada entre les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida, o els estanys pallaresos de *Mariola* (Cardós) i *Mariolo* (Cabdella) (DECat V, 489b51-58).

Marquès

«a en Salvador Marquès, de Vallbona, y a na Catharina Molnera», any 1590 (*Matr. 1580*, 4^v); «Ramon Marquès Briansó [...], de Montblanquet» (*Òbits 1944*, 24^r, 22); «Francisco, [...] hijo legítimo de Pedro Marquès Queralt y Carmen Briansó Sans, naturales de Vallbona de las Monjas y Rocallaura, respectivamente», any 1948 (*Bapt. 1935*, 102^r).

Marquet¹

V. **Cisqueta del M., ca la.*

Marquet² i cal Marquet

[ˈkal məɾˈkət]

És una casa de la plaça del Pou. Tots els Marquets eren fills d'un de Senan que es va casar amb la pubilla de cal Franciscano. També s'anomena així una altra casa del carrer de Fullea. *El corral del Marquet* era a la casa on avui viu el darrer alcalde que ha tingut l'Espluga Calba, casat a cal Marquet, és a dir, al que ara s'anomena *el carrer de la Costa de Sant Mateu*. *L'era del Marquet* és damunt de la Roca Llisa, a les Beurades.

«Josepha [...], filla [...] de Joseph Mateu y d'Ignàsia Mateu y Marquet, esta natural de Puigvert de Lleida [...]. Obiit: n. b.: és March y no Marquet, la mare», any 1814 (*Bapt. 1773*, 246^v); «Maria Pinyol (Marquet)», any 1956; «En Jordi Roig (Marquet)» (*Spel. 9: 20 i 50: 17*).

No queda clar si l'única documentació que tenim del cognom és *Marc* —hem anotat, doncs, la mateixa citació a l'entrada corresponent a *Marc*— o *Marquet*, perquè l'anotació de l'òbit de la persona que el porta (Ignàsia Marquet), amb lletra diferent de

la nota del baptisme de la filla (Josepa Mateu Marquet), el corregeix. No obstant això, la padrina de bateig s'anomena Josepa Marquet: podem suposar que era una tia del nadó o, si més no, un altre membre de la família. En qualsevol cas, és evident que el renom de la casa prové del nom de família: *Marquet*, diminutiu de *Marc*. A les Borges Blanques, a Ulldemolins, a la Pobla de Cérvoles o a l'Albi també hi ha *cal Marquet*¹⁵³.

Marquet del Solà, cal

[ˈkal məɾˈkəd del soˈla]

És una casa del carrer Major, davant de cal Feliuet. Una inscripció a la pedra de la façana data la construcció del 1829.

«Antonio Torres, *alias* Marquet, [...] calle del Solà» (*Apeo*, 182^r); «Salvador Romeu (Marquet, c/. Major)» any 1932; «Concepció Torres Farré (Marquet, c/. Major)» (Poca 2017: 113 i 158); «Torres, Josep, Marquet» (*Contribució 1936*); «Salvador Torres Farré, de cal Marquet», any 1938 (Roig 2014: 59).

Marrau, cal

«Francisco Gaya, *alias* Marrau, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 237^r).

El propietari documentat no consta que tingués cap finca a la vila, només una casa. El cognom *Marral* existeix en català (Moll 1982: 214) i *Marrau*, en francès (www.geopatryme.com). Sense recórrer al domini de la llengua veïna, trobem documentada al nostre territori la *fàbrica d'algeps de Marrau*, a Alcora, que Coromines inclou, com a topònim de la mateixa arrel que el *corral de Marau*, a Albaida, dins l'entrada *Maraua*. Planteja que deu venir de l'àrab *marāʾa*, variant vulgar de l'àrab clàssic MURŪʾA, que es pot traduir per 'terra grassa, fèrtil, engreixadora' (OnCat V, 187b18-50). Com a fet general de l'evolució, en els textos antics catalans es troben exemples de *-l* vocalitzada davant consonant dental i, com a fet actual dialectal, la *-l* implosiva en el grup AL- es dona com a semivocal davant consonant bilabial; de la mateixa manera, es produeix el fenomen invers: *ʌ > l*, per exemple, en posició final. Així, doncs, tot sembla indicar que en aquest nom s'ha produït alguna d'aquestes evolucions fonètiques.

---

¹⁵³ Amigó i Pere (1997: 246 i 2001: 287), Pere (2013: 173) i Ripollès (2006: 140).

Marrigues

V. *Tonet del M., cal.*

Marrigues, cal

[ˈkal məˈriγes]

És una casa del carrer Major, a la baixadeta que hi ha davant del castell. Després, el fill de cal Marrigues va viure al carrer de Santa Maria i més tard, en una casa nova, a la Raval. Ara també és una casa del carrer de Fullea, el *Marrigues d'Allà Dalt*.

«Miquel Sabaté (Marrigues)», anys 1924-25; «Josep Sabaté (Marrigues)», anys 1932-33 (Poca 2017: 111 i 114); «Miquel Gaya Gaya, de cal Marrigues», any 1938 (Roig 2014: 59).

El nom de família *Marrigues* es pot localitzar al departament francès d'Òlt i Garona (www.geopatronym.com).

Martí, [de] i cal Martí

[ˈkal məˈti]

Apareixen uns quants noms d'home: Francisco, Josep, Manuel, Mateu, Pere, Sebastià i Ramon (i Ramonet); i també alguns més de dona: Antònia, Dionisa, Francisca, Margarida, Núria i Paula. Els primers prenomes estan llatinitzats: *Petrus* i *Raymundetus* o *Raymundi*. A més de la professió de pagès, hem localitzat la de mestre de minyons. Sis persones el porten de primer cognom actualment a la vila. Segons la documentació, *cal Martí* era al carrer del Solà, és a dir, a l'actual carrer Major. Encara que totes dues cases estiguin ubicades al mateix carrer, aquest *cal Martí* deu ser diferent de la que s'anomenava així posteriorment, durant els anys en què hi visqué el Martí Mata.

«*Petrus de Martinus, presbiter*» (*Perg. 1183*); «*Raymundetus Marti, filius Raymundii*» (*Perg. 1360*); «*Joseph Martí, mestre de miñons*» (*Matr. 1636, 3^r*); «*Luïza Martí, viuda dexada del quòndam Pere Martí, pagès, d'Espluga de Francolí*», any 1637 (*Òbits 1636, 2^r*); «*Mateu Martí, pagès*», any 1669 (*Matr. 1650, 15^r, 50*); «*Francisco Martí*», any 1740 (*Roser 1600, 15^v*); «*Manuel Martí*», any 1757; «*Ramon Martí*» (*Òbits 1699, 47^r i 167^r*); «*Antònia Blasi y Martí, [...], filla [...] de Sabestà Martí, pagès, [...] de Vallfogona*», any 1824 (*Matr. 1791, 71^r*); «*Agustí Jené, cal Martí*» (*Recanasió 1846*); «*Cristóbal Camí,*

alias Martí, [...] calle del Solà» (*Apeo*, 66^r/90^r); «Cosme Ferrera Martí, natural de Albi (Lleida)» (*Matr.* 1934, 23^r, 1); «Francisco Martí Mas, [...] de Cambrils» (*Matr.* 1939, 89^r, 4); «Teresa Orteu Martí» (*Repartiment* 1942, 267^r).

És un llinatge molt freqüent, que ja trobem documentat el 1358 al Soleràs, Tarrés i Vinaixa; el 1497 a l'Albi i Cervià, i el 1553 a l'Albi, Cervià, la Pobla de Cérvoles (*Martí/Martí del Mas*), Tarrés i Vinaixa.

Martí, la sort del

«partida: sor Martí» (*Repartiment* 1942, 361^r); «mediodía, acequia; [...] norte, carretera Borjas. Partida [...]: sort del Martí» (*Amillar.* 1945, 96^r).

Martí [Mata], cal [ˈkal məɾˈti ˈmatə]

Cal Martí o bé *cal Martí Mata* era una casa del carrer Major. Abans de la Guerra Civil espanyola va ser del Martí Mata, que era de Sant Martí de Maldà, on el cognom Mata ha quedat fossilitzat en més d'un renom de casa. Era una botiga de roba a sobre de la qual hi havia el cafè del Misango. El Martí Mata va marxar després de la guerra. Abans havia estat *cal Misango* i ara ho torna a ser.

«Jorge, [...]. Es hijo legítimo de Martín Mata Torrelles y Teresa Felip Balsells, naturales y casados en San Martín de Maldà», any 1932 (*Bapt.* 1912, 382).

Martí Moliner, cal

«Jacinto Sardà, *alias* Martí Moliné, [...] calle de Fullea» (*Apeo*, 120^r).

Suposem que *cal Martí Moliner* és la mateixa casa que actualment s'anomena *cal Moliner*, perquè tant el carrer com el cognom coincideixen.

Martí Mosset, cal [ˈkal məɾˈtimoˈset]

Era l'última casa del capdamunt del carrer de Fullea. Després la Maria de cal Martí Mosset va comprar la casa que actualment porta el nom, a l'avinguda de Pau Casals.

«Ramon Duch Teixidó, [...] Martí Mosset», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Emilio Duch (Martimosset)», «Jaume Duch Teixidó (Martimosset)» (Poca 2017: 192 i 246); «Ramon Torres (Martí Moset)» (*Repartiment 1942*, 39^f).

Martínez

[mar'tines]

Actualment quatre persones el porten de primer cognom a la vila.

«Gregorio Valero Martínez, [...] de Albacete de las Nogueras» (*Matr.* 1939, 98^f, 3).

Mártires, la avenida de los

«calle de avenida de los Mártires» (*Óbits 1934*, 13^f, 14).

Nom que va rebre l'actual avinguda de Catalunya des del 1939 fins al 1978.

Martorell

[marto'reʎ]

Hem documentat força noms d'home amb aquest antropònim medieval: Anton, Bernat, Blasi, Cristòfol, Domingo (i Domènec), Eleuteri, Francisco, Ignasi, Jaume, Joan, Joan Ramon, Josep, Lluís, Manuel, Maties, Miquel, Modesto, Orenci, Pau, Pere, Pere Joan, Prudencio, Ramiro, Ramon, Salvador i Senent; i també bastans de dona: Antònia, Càndia, Cecília, Concepció, Constància, Dolores, Francisca, Ignàsia, Indalècia, Isabel, Josepa, Llúcia, Lurdes, Maria, Mercè, Montserrat, Natàlia, Paula, Raimunda, Rosa, Teresa i Victòria. Pel que fa a oficis, a part del de pagès, apareixen el de sargaire o cisteller, mestre de nins, estudiant o traginer. Bernardí (Ramon) Martorell i Ribera (1900-1970) i Jaume Martorell i Roig (1933), pares franciscans, van ser missioners a l'Argentina; el darrer va ser nomenat custodi provincial de la custòdia de Río Cuarto i la Pampa. Jaume Martorell, de cal Magre, va ser alcalde de l'Espluga Calba des del 1924 fins al 1928 (*Amat 1990*: 91 i 94).

«Bernardi Martorell, baiuli» (*Capbr.* 1510, 5^f); «mossèn Pau Martorell, mestre dels nins» (*Matr.* 1625, 1^v); «Josepa [...], filla [...] de Joseph Marturell, sargayre o sisteller, y de Francisca Marturell y Farré», any 1775; «Miquel Marturell y Ferrer [...]. Foren padrins: [...] Maria Marturell»; any 1777; «Foren padrins: Ramon Martorell, fadrí, estudian», any 1820 (*Bapt.* 1773, 13^f, 24^v i 293^f);

«Ramon Martorell y Torres, cestero» (*Subhasta 1810*); «Martorell y Poca, Prudencio», any 1888 (*Bapt. 1881*, 107^v); «Martorell Camí, Mercedes», any 1899 (*Bapt. 1892*, 225); «Pedro Marturell», «Juan Marturell», «Miquel Marturell» (*Apeo*, 24^v, 34^v i 80^f); «Martorell Alari, Indalècia», any 1912; «Martorell Alari, Ignasi», any 1916 (*Bapt. 1912*, 53 i 126); «Eleuteri Martorell Cunillera», defunció de l'any 1938 (Rubió 2011: 259); «José Martorell Cunillera», «José Martorell Sardà» (*Repartiment 1942*, 3^r i 5^r) «Jaime Martorell» (*Amillar. 1945*, 88^f); «José María Sesplugues Martorell», «Domingo Sesplugues Martorell» (*Naix. 1945*, 16^v, 16, i 55^r, 8); «Constancia Martorell Sans, [...], hija de José y Martina», any 1960 (*Confirm. 1949*, 7^r).

Les grafies documentades són *Martorell* i *Marturell*.

Marxant, cal, o ca la Marxanta

«viuda Riba, alias Marchanta, [...] calle del Patio del Castillo» (*Apeo*, 9^f); «José N., alias Marchan» (*Repartiment 1942*, 196^v).

Suposem que tots dos personatges que apareixen amb aquest nom de casa devien ser de la mateixa família. És un renom que trobem en la majoria de poblacions, per exemple, a les Borges Blanques, Maldà, l'Albi, Ulldemolins, el Vilosell, la Pobla de Cérvoles o Rocafort de Queralt¹⁵⁴.

Mas¹

V. *Costa del M., la*.

Mas²

«Mossèn Pere Mas, vicari» (*Fog. 1497*: 292); «Petrum Manso, presbiterum dicte ville» (*Capbr. 1510*, 22^v); «una filla de Joan Mas y Anthònia Marina [...] Josepha», any 1626 (*Bapt. 1624*, 3^r); «Ramon Mas» (*Capbr. 1765*, 8^r); «Bernat Mas, fadrí, pagès, fill llegendim d'altre Bernat Mas y Manuela Mas y Sans», any

---

¹⁵⁴ Ripollès (2006: 140), Farré i Moix (1993: 125), Amigó i Pere (1997: 247 i 2001: 289) i Pere (2006: 210 i 2013: 175).

1829 (*Matr. 1791*, 82^r); «Francisco Martí Mas, [...] de Cambrils» (*Matr. 1939*, 89^r, 4).

Hem documentat quatre noms d'home: Bernat, Joan, Pere i Ramon; ia també un de dona: Josepa Magdalena. En una ocasió apareix el llinatge llatinitzat, *Manso*.

Mas, del

«Johanes Torner, del Mas; Johanes, eius filius» (*Perg. 1360*).

Hem considerat *del Mas* un renom, perquè en el document del qual procedeix la citació els personatges són esmentats amb un sol cognom. No sabem si el mas d'aquesta designació és el que en el futur seria el *mas Blanc*.

Mas, lo (o prop lo)

[lo 'mas]

Potser *el mas Blanc* va ser la primera masia que hi va haver al terme municipal, perquè les citacions del 1510 no especifiquen de quin es tracta; per tant, es possible que per aquelles dates només n'hi hagués un. A partir del 1574 ja apareix l'especificació del *mas Blanc*, i d'ací endavant apareixen indistintament l'una o l'altra. Una afrontació, extreta del document que hem designat *Apeo*, ens indica que la partida té a orient el terme de Fullea.

«in partida del Mas», «in partida prope lo Mas», «Item medietatem trocy del Mas; affs. ad hereditate Raymundi Carrera» (*Capbr. 1510*, 7^v, 9^v i 16^r); «partida del Mas de la Costa, [...] a ponent ab lo camí de Vinaixa» (*Capbr. 1741*, 45^v); «Viña, campa, yermo, rocas. Su situación: Mas.» (*Apeo*, 171^r/118^r); «es va incautar dels béns [...] que [...] passem a detallar: [...], 6ª Mas» (*Comitè 1936*, 63^r); «Partida [...]: Mas» (*Amillar. 1945*, 20^r).

La designació més genèrica de *Mas* ha caigut en desús i, en canvi, ha prevalgut en l'oralitat la més específica de *Mas Blanc*. En una de les citacions d'aquesta partida se'n diu *lo Mas de la Costa*. *La Costa del Mas* és l'altre topònim que ha perdurat fins als nostres dies i que fa servir el nom genèric de *Mas*, sense especificar de quin es tracta. El nostre territori està farcit de partides o trossos de terra que reben el nom

simple de *Mas*. N'ementarem només alguns exemples propers: Alfés, Llardecans i Fullella (*lo Maset*), l'Albi, el Vilosell o la Pobla de Cérvoles¹⁵⁵.

V. t. **Coma del Mas [Blanc], la*.

Mas Blanc

V. **Coma del M.[B.], la*.

Mas Blanc¹, lo

[lo mez'βlaŋ]

Un dels elements que designa aquest topònim és una muntanya de 536 m d'altura, un vèrtex geodèsic menor, que es troba tres quilòmetres al sud-oest del poble, al límit amb el terme de Vinaixa, vora el camí de les Carreteres. Trobem el nom sota la fórmula simple *lo Mas Blanc*, de manera que podem pensar que aquí hi havia el primitiu *mas* (Turull 2007: 98).

Mas Blanc², lo

[lo mez'βlaŋ]

Lo Mas i *lo Mas Blanc* han de ser la mateixa partida, amb l'única diferència que la primera designació és anterior a la segona. Com s'indica al capbreu de 1574, el nom originari de la partida devia ser *l'Argelagar*, fins que s'hi degué construir la masia que li donà nom, el propietari de la qual era en aquells moments en Montserrat Teixidor. L'indret està catalogat com a jaciment arqueològic, datat entre el 5500 i el 2200 a. C., durant el neolític. És un lloc d'habitació sense estructures ubicat en terreny erm, on no s'observen restes arqueològiques en superfície (BIEC: BI-29). En aquesta zona també hi ha un forn de calç. Actualment l'associació de pensionistes de la vila, creada en 1992, ha pres aquest nom.

«al Mas Blanch una peça de terra [...], ans nomenada l'Argilagar, [...] a sol yxent ab lo terme de Fullella» (*Capbr. 1574*, 56^f); «al Mas Blanch» (*Capbr. 1607*, 328^f); «a la partida del Mas Blanch» (*Capbr. 1692*, 41^f); «la partida dita lo Mas Blanch» (*Capbr. 1717*, 49^f) «partida del Mas Blanch» (*Capbr. 1741*, 139^v); «la partida del Mas Blanch» (*Capbr. 1765*, 113^v); «Mas Blanch, [...] por mediodía con el término de Vinaixa» (*Apeo*, 62^f); «Mas Blanch» (*Amillar. 1945*, 15^v).

---

¹⁵⁵ Turull (2007: 98), Martín i Preixens (2005: 231, 373 i 394), Arbós (2003: 106), Amigó i Pere (2001: 289) i Pere (2006: 211 i 2013: 176).

El nostre territori ens forneix múltiples exemples de *Mas Blanc* o *Mas d'en Blanc* fixats en la toponímia, com ara al terme de la Pobla de Cérvoles, on designa una partida amb olivers i ametllers, amb propietaris majoritàriament d'Ulldemolins; o bé a Gimenells, Alcover, l'Albi, Ulldemolins o Calafell¹⁵⁶.

V. t. **Morer, lo*, i *Tossal de Puigròs, lo*.

Mas Blanch, el camí del, o la dreuera del Mas Blanch [lo kə'mi ðel mez'βlaŋ] o
[lə ðre'serə ðel mez'βlaŋ]

La carretera de Vinaixa té un trencant a mà esquerra, a mig quilòmetre més o menys sortint de l'Espluga: és *el camí del Mas Blanc*. Popularment se l'anomena *camí o dreuera dels Mas Blancs*. Abans era *el camí de Vinaixa*.

«lo camí del Mas Blanch» (*Capbr. 1741*, 42^v); «en la partida de la Costa del Mas, [...] a ponent ab lo camí del Mas Blanch» (*Capbr. 1765*, 89^v); «camino Mas Blanch» (*Repartiment 1942*, 56^r); «camino Mas Blanch» (*Amilla. 1945*, 15^v).

Mas Blanc, el fondo del [lo 'fondo ðel mez'βlaŋ]

És un curs d'aigua no constant, que és com s'anomena justament després de passar vora el puig i la font del mateix nom, i fins que desguassa en el Rinet, poc després de l'Espluga Calba, el barranc que prové dels termes de Tarrés i Fullea, sota els noms de *vall dels Cortals* i *fondo dels Pous* (Turull 2007: 98).

Mas Blanc, la font del [lə 'fɔŋ ðel mez'βlaŋ]

És vora el camí del Mas Blanc, a mà dreta, abans d'arribar al cap del terme i ja prop dels de Vinaixa i Fullea; pràcticament al peu de la muntanya del Mas Blanc. És un aflorament calcari singular, fruit del rentat i l'erosió, que ningú no ha vist mai sec (BIEC: BI-97).

---

¹⁵⁶ Pere (2013: 176), Turull (2007: 98), Selfa (2012: 204), Amigó i Pere (2001: 290 i 1997: 248) i Hugué (2015: 218).

Mas Blanc d'Avall, lo

«finca: Mas Blanch Avall, [...] partida: Mas Blanch; [...] *sur*: camino de Mas Blanchs, *oeste*: acequia» (*Repartiment 1942*, 300^f).

Mas Blanc de Més Amunt, lo

«finca: Mas Blanch Més Amunt, [...] partida: Mas Blanch; [...] *este*: camino» (*Repartiment 1942*, 300^f).

Mas Blanc del Noguer, lo

«Jaime Romeu Montañola, [...] finca: Mas Blanc de Nogué, [...] partida: Mas Blanch.» (*Repartiment 1942*, 231^f).

Cal suposar que es refereix a una finca al Mas Blanc en la qual hi havia un noguer, perquè el propietari no es diu *Noguer*, sinó *Muntanyola*, però també podria ser el cognom d'un antic posseïdor d'aquest terreny.

Mas Cabots, lo

«al Mas Cabots [...]. Item medietatem del mas den Cabot; affs. cum vico itur a Vinaxa» (*Capbr. 1510*, 28^f).

Com que el document està escrit en llatí, podem suposar que la *-s* final, *Cabots*, es deu a alguna declinació del nom propi llatinitzat; si fos així no tindria per què reflectir la pronúncia oral.

V. t. *Cabot, *el mas d'en*.

Mas del Candio, lo

[lo 'mas ðel 'kaɲdio]

Era pel camí dels Masos. El nom es refereix a la finca de la partida dels Masos propietat d'un de cal Candio, no pas al fet que ningú hi hagi conegut cap mas. El que ha arribat fins als nostres dies és una era i una cabana.

Mas de la Fam

V. **Pau del M. de la F., el.*

Mas de la Fam, cal

[ˈkal ˈmas ðe lə ˈfam]

Era una casa del carrer de Senan. Els estadants havien estat masovers del mas de la Fam, situat entre Senan i l'Espluga de Francolí.

«Hermenegildo Roig, àlies Mas de la Fam», any 1920 (*StCrist 1795*, 14^r).

Als Omells també hem localitzat un *Mas de la Fam*, com a renom, i a Alcover un altre (Selfa 2012: 204).

Mas [d'en] Mulet, lo

«partida del Mas Mulet, [...] a mitgdia ab l'ayguavessant del Mas d'en Piquer» (*Capbr. 1633*, 33^v); «la partida del Mas d'en Mulet» (*Capbr. 1669*, 67^v).

Segons el capbreu de 1607, dins hi havia la Coma de Fullea. Per la citació del capbreu de 1633, sembla que la partida del *Mas d'en Mulet* i la del *Mas d'en Piquer* eren contigües.

V. t. **Mulet, el mas d'en.*

Mas d'en (o de) Mulet, el camí del

«a la Coma de Fullea, [...] a tramuntana ab lo camí que's va al Mas d'en Mulet» (*Capbr. 1574*, 31^{r-v}); «lo camí qui va al Mas d'en Mulet» (*Capbr. 1669*, 51^r); «lo camí que va al Mas de Molet o d'en Piqué», «lo camí que va al Mas de Mulet» (*Capbr. 1765*, 113^v i 180^v).

La citació del capbreu de 1765 sembla indicar que el nom de *Mulet* ja no s'identificava com a cognom i, així, se suprimeix l'article personal *d'en* > *de* i el llinatge canvia de grafia *Mulet* > *Molet*.

Mas d'en Mulet, lo comellar dellà lo

«al lloch appellat lo comellar dellà lo Mas d'en Mulet, [...] a tramuntana ab los terrantiments de la font d'en Conill» (*Capbr. 1574, 58^r*); «a la partida dita lo comellar dellà lo Mas d'en Mulet, [...] a migjorn ab l'aiguavessant del Mas d'en Piquer» (*Capbr. 1607, 305^r*).

Mas del Petronill, el [lo 'mas ðel patro'niʎ]

És el nom d'una finca, ubicada entre Fullea i l'Espluga Calba, pel fondo amunt, a la partida del Masos.

Mas d'en Piquer, lo

La partida del *Mas d'en Piquer* de Fullea limitava amb el terme de l'Espluga Calba a ponent i a tramuntana. Es podria tractar de la zona del mas del Xacó, ja que *Cantó* és el cognom del propietari de la partida del Mas d'en Piquer (esmentat en el cadastre de 1716), que coincideix amb el de cal Xacó. En conseqüència, les restes de l'edificació del mas del Xacó, a la partida dels Masos, ja al límit del terme de l'Espluga Calba, serien les de l'antic mas d'en Piquer. A Fullea el cognom *Piquer* ja està documentat el 1279, mentre que a la nostra vila no l'hem trobat fins al 1842. Un altre topònim del terme municipal de Fullea és *lo Comellar en Piquer*, però aquest està ubicat en una altra zona, a l'inici del fondo dels Pous (Arbós 2003: 62, 106, 126 i 174). Segons el llibre de contribució urbana de 1942, la finca del *Mas d'en Piquer* forma part de la partida dels *Masos*; segurament per aquelles dates el nom ja tenia una presència més residual i per això ja no se'l considera partida. Les afrontacions el situen a l'oest del terme de Fullea i al sud de la font d'en Conill.

«a la partida dita lo Mas d'en Piquer» (*Capbr. 1574, 58^r*); «lo Mas d'en Piquer» (*Capbr. 1607, 326^v*); «partida del Mas d'en Piquer, [...] a sol ixent ab lo terme de Fullea», «la Coma de Fullea o Mas d'en Piqué» (*Capbr. 1669, 38^v i 66^r*); «a la partida del Mas d'en Piqué» (*Capbr. 1717, 68^r*); «partida del Mas d'en Piqué» (*Capbr. 1741, 96^r*); «la partida del Mas d'en Piqué», «la partida del Mas d'en Piquer [...] y a tremuntana tota serra amunt de la font d'en Cunill» (*Capbr. 1765, 98^r i 180^v*); «finca: Mas del Piqué, partida: Masos» (*Repartiment 1942, 222^r*).

Les grafies anotades són: *Piqué* i *Piquer*.

Mas d'en Piquer, el camí del

«lo camí *que* va al Mas d'en Piquer» (*Capbr. 1574, 76^v*); «lo camí del Mas d'en Piquer» (*Capbr. 1607, 414^r*); «lo camí del Mas d'en Piquer» (*Capbr. 1633, 144^v*); «lo camí qui va al Mas d'en Piquer» (*Capbr. 1669, 40^r*); «en la partida de la Coma de Fullea, [...] a tremuntana ab lo camí que va al Mas d'en Piqué» (*Capbr. 1765, 144^r*).

Pot ser que equivalgués a l'actual *camí dels Masos*.

V. t. **Prat, el camí del*.

Mas d'en Ponç, lo

[lo 'mas ðem pons]

És una partida del terme de Maldà amb finques que són propietat de terratinents de l'Espluga Calba, com ara la de cal Ponç.

V. t. *Ponç, la cabana del*.

Mas d'en Torres, el

«situs a la Coma de Fullea dictum lo Mas d'en Torres [...], termino de Fullea» (*Capbr. 1510, 15^v*).

El fet que només tinguem una citació d'aquesta partida, del 1510, ens fa suposar que o bé el mas va quedar aviat deshabitat, o bé que el Miquel Torres hagués estat un dels posseïdors d'algun dels masos que ens consta amb un altre nom. Retrobarem el nom d'aquest propietari en altres topònims: *la bassa d'en Torres, la font d'en Torres i la serra d'en Torres*.

Mas Vell, el camí del

«al Guerau, [...] a sol ponent en lo camí que va al Mas Vell» (*Capbr. 1574, 60^r*); «lo camí que va al Mas Vell y a tremuntana ab lo terme de Maldà» (*Capbr. 1607, 292^r*); «lo camí qui va a Vallbona, a ponent ab lo camí qui va al Mas Vell» (*Capbr. 1669, 73^r*).

Segons les afrontacions, *el mas Vell* era a l'extrem nord-est del terme, tocant al de Maldà i al camí de Vallbona, és a dir, prop del terme dels Omells.

Mas de la Vila, el tros del

«a la Costa al Mas, [...] a migjorn ab un troç *que* ara té la Vila», «a la Costa al Mas, [...] a migjorn al lo troç del Mas de la Vila» (*Capbr. 1574*, 9^v i 40^v); «dita universitat té y posseheix un tros de terra campa a la partida del Mas Blanc», «Ítem a la partida dita la Coma del Mas Blanch, [...] a ponent ab tros de la Vila» (*Capbr. 1669*, 27^r i 41^v).

La universitat tenia un tros de terra a la partida del Mas Blanc, tocant a la Costa del Mas i a la Coma del Mas Blanc; per tant *el mas de la Vila* és *el mas Blanc*.

Masalies

«Maria Massalias, doncella, filla [...] de Joan Massalias, pagès, de Solivella, y de Josepha Masalias y Monseny», any 1799; «Maria Masalias, viuda», any 1815 (*Matr. 1791*, 16^r i 49^r); «una filla [...] d'Andreu Roitg, pagès, y de Maria Roitg y Basalies [...]: Rosa», any 1804; «un fill [...] d'Andreu Roitg, pagès, y de Maria Roitg y Basilies [...]: Joseph», any 1806; «Cecília Sasplugues y Masalies», any 1817 (*Bapt. 1773*, 185^v, 198^r i 269^r); «José Rotg y Masalies» (*Òbits 1880*, 70^r, 26); «José Roig Masalles» (*Repartiment 1942*, 355^v).

Tots els portadors d'aquest llinatge són membres d'una mateixa família, fills de la Maria Masalies, casada a l'Espluga Calba i originària de Solivella. El nom de família *Basalia*, que Peytaví remet a la forma codificada *Besairia*, està documentat a la Catalunya Nord, concretament a Cortsaví. La forma *Masseilles*, del departament francès de la Gironda, és derivada del prenom llatí *Marcus*. El cognom *Masalles* existeix en llocs tan propers a l'Espluga Calba com Montblanc, Fullea, Tarrés, Blancafort, Solivella o Arbeca. *Massalles* és el sobrenom d'una família de Blancafort, a la Conca de Barberà. Finalment, un mapa del 1714, que representa el Principat de Catalunya dividit en vegueries, ens proporciona un topònim que ben bé es podria relacionar amb aquest antropònim: es tracta del *Mas d'Alies*, vora Igualada. Al País Valencià, així mateix, hi

hem localitzat els mateixos noms de lloc: l'edificació anomenada *el Mas d'Elies*, a la Pobra del Duc; i el poble de *Mas d'Elies*, proper a l'anterior mas¹⁵⁷. Les grafies documentades són: *Basalies*, *Basilies*, *Masalias*, *Masalies*, *Massalias* y *Masalles*.

Masdéu

«Fueron padrinos: [...] Paula Masdéu y Miró, [...] de Francia e hija de padres españoles», any 1902; «Rosario, [...] hija [...] de [...] Ramon Palau y Roperó, [...], y Paula Masdéu y Vidal, de Melles, diócesis de Perpiñán», any 1910 (*Bapt. 1892*, 285 i 415); «Ramon Palau Masdéu» (*Naix. 1919*, 16^r, 15); «Juana, [...] hija [...] de [...] Ramon Palau Roperó y Paula Masdéu Vidal [...]; padrinos Laureano Palau Masdéu y Rosario Palau Masdéu», any 1925 (*Bapt. 1912*, 281); «Simona Palau Masdéu» (*Matr. 1932*, 1^r, 1).

Només hem documentat un prenom amb aquest llinatge: Paula.

Masferrer

«Orestes Bulbena Masferrer» (*Repartiment 1942*, 176^r).

Masgoret

«Raimunda Pons y Masgoret», «Teresa Masgoret y Masip» (*Òbits 1880*, 44^r, 58, i 46^r, 60); «Josefa Pons Masgoret» (*Matr. 1908*, 5^r, 6); «Maria [...], hija [...] de Teresa Pons Masgoret», any 1919 (*Matr. 1887*, 13, 13); «Salvador Pons Masgoret» (*Repartiment 1942*, 77^r); «Antonia Masgoret», «Ramon Balcells Masgoret», «Balcells Masgoret, Jaime, vecino Lérida» (*Amillar. 1945*, 13^v, 8^v, i 86^v); «Rosa Balcells Masgoret», homenatge a la bellesa de l'any 2002 (*Spel. 40*, 31); «Lluïsa Masgoret Palliçò», anys 40 (Amat 1990: 92).

Només hem localitzat un prenom d'home amb aquest cognom: Lluís; i tres de dona: Antònia, Lluïsa i Teresa.

---

¹⁵⁷ Peytaví (2010: annex 1), Astor (2002: 934), DCVB (s. v. *Masalles* i *Massalles*), *Mapa 1714* i TOPOVAL.

Masos, los

[los 'mazos]

Estrictament la partida dels *Masos* és terme de Fullea. Està situada al fondo de les Matallongues, entre la de la Matallonga i el límit amb el terme de l'Espluga Calba, municipi al qual pertanyen actualment gairebé tots els propietaris de les terres d'aquesta partida (Arbós 2004: 108).

«finca: Mas, partida: Masos» (*Repartiment 1942*, 29^r); «Partida [...], finca: Massos» (*Amillar. 1945*, 9^r).

És un nom de partida que trobem en moltes altres poblacions; per exemple, a Arbeca, on també hi ha el forn de calç dels *Masos*, a Alfés, a Almatret, a la Granadella, a Lladecans o a Aitona, on hi ha *la vall dels Masos*¹⁵⁸.

Masos, el camí dels

[lo kə'mi ðelz 'mazos]

És el que comença al carrer de Fullea i segueix pel fondo dels Masos en direcció cap a Fullea. A Senan també hi trobem el camí dels Masos (Vallverdú 1995: 28).

«lo camí que va als Masos» (*Capbr. 1765*, 183^v); «Coma de Fullea, [...] por poniente con el camino dels Masos» (*Apeo*, 25^r); «camino de los Masos» (*Repartiment 1942*, 16^r); «norte, camino Masos» (*Amillar. 1945*, 49^v).

Masos, la coma dels

És un dels tres cursos fluvials principals del terme de l'Espluga Calba, junt amb la coma de Fullea i Aigües Vives. Als Masos, catalogat com a jaciment arqueològic, hi ha tres llocs d'habitació sense estructures. Dos d'ells estan ubicats en explotacions agropecuàries, en les quals no s'observen restes arqueològiques en superfície; un d'ells, situat en una terrassa abançalada dedicada al conreu de fruits de secà, està datat entre el 1800 i el 650 a. C., al final de l'edat del bronze. El tercer, datat en el mateix període, està ubicat en un terreny erm, en una àrea coberta de pins i vegetació arbustiva (BIEC: BI-21, 22 i 23).

---

¹⁵⁸ Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 147), Turull (2007: 98) i Martín i Preixens (2005: 231, 241, 337 i 374).

«la coma dels Masos» (*Capbr. 1574*, 5^r); «y ha tres aygües: [...] la coma dels Masos, de les quals dos aygües los vassalls poden regar sis dies naturals de cada semana» (*Capbr. 1633*, 19^r); «y ha tres ayguas: [...] la coma dels Masos, [...] las quals serveixen per lo molí» (*Capbr. 1741*, 9^r); «hi ha tres ayguas: [...] la coma dels Masos» (*Capbr. 1765*, 18^v).

Masos, el fondo dels

[lo 'foŋdo ðelz 'mazos]

Es troba sortint del poble en direcció cap al sud, passada la coma de Fullea i fins al terme de Fullea. El travessa el camí dels Masos. És el nom que s'usa habitualment per al que la documentació antiga anomena *la coma dels Masos*.

Masos, la síquia dels

[lə 'sikiə ðelz 'mazos]

Baixava per la coma de Fullea. El caixer encara hi és, a l'obac.

Massa Bo, el

[lo 'masə 'βo]

Era una persona del poble que, quan tenia un conflicte amb algú, s'exclamava: «Això em passa per ser massa bo!».

Massana

«Rosa Sans Masana, natural de Omellons» (*Òbits 1903*, 163^r, 2); «Manuel Arbós Masana, [...] de Omellons» (*Matr. 1950*, 28^v, 10).

La grafia documentada en totes dues ocasions és *Masana*.

Masses

«Concepción Vives Masas, [...] de Maldà» (*Òbits 1934*, 198^v, 15).

Ni el DCVB ni Moll (1982) no contenen aquest llinatge. N'hi apareixen de similars, com ara *Massats*, *Massacs* o *Masens*. En espanyol trobem *Mazas* (DAE) i en francès *Massez* (Morlet 1991: s. v. *Masset*).

Massip

V. *Macip*.

Massó

Zoilo Massó va ser rector de l'Espluga Calba entre 1868 i 1881.

Massot

«Felip Soler y Massot, viudo, fill [...] de Francisco Soler y Queralt, pagès, y de Cecília Soler y Massot, [...], de Fonderella», any 1824 (*Matr. 1791*, 71^r); «Francisco Gaya y Masot [...] de Maldà» (*Òbits 1878*, 72^r).

Les dues grafies anotades són: *Masot* i *Massot*.

Mata¹

V. **Martí M.*, *cal*.

Mata²

«Pedro Josa Mata, soltero, labrador, [...] de San Martí de Maldà» (*Matr. 1895*, 82^r, 8); «Jorge, [...] hijo legítimo de Martín Mata Torrelles y Teresa Felip Balsells, naturales y casados en San Martín de Maldà», any 1932 (*Bapt. 1912*, 382); «Dolores Mata Felip» (*Naix. 1934*, 19^r, 8); «Luis Mata Sanfeliu», «Luis Mata Miró» (*Amillar. 1945*, 35^v i 97).

Mateu¹

V. *Cabo del M.*, *cal*; **Cintet del M.*, *el*; *Molí del M.*, *lo*.

Mateu i cal Mateu²

[*'kal ma'tew*]

El 1243 trobem aquest cognom documentat a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 294) i el 1553 a Lleida (*Fog. 1553*). Hem enregistrat els següents noms d'home: Àngel, Antoni, Baptista, Emmanuel (i Manuel), Felip, Francisco, Isidro, Jaume, Joan, Josep, Josep Antoni, Josep M., Lluís, Magí, Miquel, Norbert, Pau, Pere Joan, Ramon, Salvador, Sebastià i Vicent; i també els següents de dona: M. Inés, Anna Presentació, Antònia, Carme, Coloma, M. dels Dolors, Emília, Francisca (i M. Francisca), Ignàsia, Josepa, Magdalena, Maria, Marianna, Montserrat, Pasquala, Ramona (i Raimunda), Rosa i Rosa Dolores. Hem trobat, a més de la professió de pagès, les de ferrer, pastor i sastre. Actualment quatre persones de la vila el porten de primer cognom.

Cal Mateu era una casa del carrer de Santa Maria els estadans de la qual eren potentats i tenien els Xubancs de marmessors. *L'era del Mateu* després ha passat a ser *l'era del Vallons*. *El molí del Mateu* era el molí del Cila.

«Magí Matheu» (*Capbr.* 1765, 179^v); «Miquel [...], fill [...] de Miquel Texidó, dit del Mateu, pagès», any 1774; «Foren padrins: Maria Texidó y Rubió, dita del Mateu», any 1775; «Ramon [...], fill [...] de Joan Valls y d'Antònia Valls y Matheu [...]. Foren padrins: [...] Francisca Matheu», any 1775 (*Bapt.* 1773, 10^v, 16^r i 17^v); «Magdalena [...], filla [...] de Josep Matheu y Raymunda Nogués [...]. Avis paterns: Pau Matheu», any 1839 (*Bapt.* 1824, 253); «Maria dels Dolors [...], filla Fèlix Mateu, pastor [...], y Maria Sales», any 1861 (*Bapt.* 1858, 54^v); «la viuda de Pablo Mateu», «José Mateu» (*Apeo*, 11^r i 159^v/111^v); «Francisco Mateu Romeu», «Luis Mateu Miró», «Maria Mateu Romeu» (*Repartiment* 1942, 31^r, 34^r i 59^r); «Francisco Mateu», «Juan Torres Mateu» (*Amillar.* 1945, 57^r i 69^v); «Pedro Juan Mateu Poca», «José María Roig Mateu», «Inmaculada Roig Mateu», «Rosa Mª Roig Mateu» (*Naix.* 1945, 22^v, 10; 74^v, 2; 93^v, 11, i 97^r, 6).

Mateu, el coll del [lo 'kɔɫ ðel ma'tew]

Es troba pujant per la carretera de Maldà, a la divisió del terme. L'amo, que es deia *Mateu*, no tenia fills i va deixar als parents la peça de terra que dóna nom a aquest coll.

Mateu, el forn de calç del [lo 'forn de 'kals ðel ma'tew]

V. *Pouet, lo*.

Mateu, el molí del [lo mu'li l ma'tew]

El molí del Mateu era el que després s'ha anomenat *el molí del Mig*.

V. t. *Mig, el molí del*.

Mateu, la rovellonera del [lə roβeɫo'nerə l ma'tew]

És al camí dels Graus, per la zona en què es bifurca i una part dona a la carretera de Maldà, pel coll del Mateu, i l'altra va cap als Omells, pel camí de la Roca Foradada.

Mateu, la sort del [lə 'sɔr ðel ma'tew]

És un parada que hi ha sortint del poble, on es creuen el Redemú i el principi de la carretera de Vinaixa, al final de la plaça del Pou. Hi té una casa nova el Domingo de ca la Rossa.

Mateu de la Raval, cal ['kal ma'tew ðe lə rə'βal]

Cal Mateu de la Raval és del record dels nostres informants.

«Cristóbal Balcells, *alias* Mateu de la Rabal» (*Apeo*, 130^r).

Mateu del Solà, cal ['kal ma'tew ðel so'la]

«Joseph Teixidó, dit del Mateu, pagès», any 1774 (*Bapt. 1773*, 10^v); «Joan Teixidó, pagès, [...] dit lo Joan del Mateu del Solà» (*Fund. 1774*, 36^r); «Joan Teixidó, dit lo Mateu, pagès, fill, emperò, dels quòndam Mateu Teixidó, pagès, [...] y de Paula Teixidó y Valls», any 1781 (*Òbits 1699*, 139^r); «Joseph Tayxidior, dit lo Mateu» (*Censos 1807*, 1°).

Segons les citacions, el nom de *cal Mateu* no sembla que vingui del cognom *Mateu*, sinó del prenom, del Mateu Teixidor, perquè tots els d'aquesta casa, la del Solà, que devia ser la primera de totes tres (*cal Mateu*, *cal Mateu de la Raval* i *cal Mateu del Solà*), porten el mateix cognom.

Maties, cal ['kal ma'ties]

Era una casa del carrer de Santa Maria, abans de les escales que puguen a la plaça de l'església, tocant a cal Marian, que primer havia estat *cal Vilaverd* i on ara hi ha els de cal Ros. Una inscripció a la pedra de la façana data la construcció del 1728.

«Maties Bernet Sesplugues, nat a l'Espluga de Francolí el 1887 (Maties)» (Poca 2017: 63).

Matxo, el tros del, o el racó del Matxo [lo 'trɔz ðel 'maʃo] o [lo ra'co ðel 'maʃo]

És un partida que hi ha anant cap als Omellons, a continuació de la sort Llarga.

«en la partida davant lo Molí, dita lo tros del Matxo, [...] a mitgdia ab la serra o ayguavesant de la devesa del Señor Comanador» (*Capbr. 1765*, 48^v); «racó del Macho, [...] por mediodía con tierras del Señor» (*Apeo*, 20^r); «partida: sort dels Matxos» (*Repartiment 1942*, 100^r); «Partida [...]: sort dels Matxos», «Partida: [...] recó Machos» (*Amillar. 1945*, 30^r i 59^r).

El castellanisme de *matxo* per *mul*, d'introducció primerenca, afavorida possiblement per la presència de negociants de bestiar castellans a les fires catalanes, es va fer general a tot el domini lingüístic —es troba en rossellonès i, fins i tot, ha penetrat en occità—, tret de Mallorca, on encara avui perviu *mul*. Al Prepirineu són freqüents els camins dels Matxos. En els documents més recents (1942 i 1945) trobem el topònim amb el component específic en plural: *sort o racó dels Matxos*.

Maurici

«Anton Maurissi, de Bell-lloch, [...] fill de Francesch Maurici» (*Confirm. 1688*, 3^v, 63); «Paula Maurisi y Pons» (*Òbits 1875*, 5^r, 5).

Les grafies documentades són: *Maurici*, *Maurisi* i *Maurissi*.

Maximina, ca la [ˈka lə məksiˈminə]

Era una casa del carrer de Senan, a mà esquerra.

«Paquita Roig Aixalà (Maximina)», anys 1932-33; «Maximina Aixalà (Maximina)» (Poca 2017: 114 i 227); «Maximina Ribera» (*Repartiment 1942*, 61^r).

Meda

«Rosa Pons y Meda, natural de Llorens» (*Òbits 1872*, 4^r, 19, 107); «Salvador, [...] hijo [...] de [...] Ignacio Hernández Navarraz, [...], y Luisa Meda Pallejà,

de Albi», any 1925; «Isabel [...], hija [...] de [...] Ignacio Hernández Navarlaz, [...], y Luisa Meda Pallejà, de Juneda», any 1932 (*Bapt. 1912*, 295 i 373).

Medina

«Maria Dolores, [...] hija de [...] Francisco Berengué Medina, pastor, y Rogelia Mondejas Moreno, naturales de Maldà y Zarafuel», any 1943 (*Bapt. 1935*, 6^v).

Meire

«Emília Meira Salisa, [...] de Barcelona» (*Matr. 1927*, 17^t, 2); «Jaume Orteu Meira, [...] fill de [...] Mília Meira Salillas (expòsita)» (*Naix. 1934*, 67^t, 2); «Jesús Orteu Meira, de ésta, hijo de Àngel y Emília» (*Confirm. 1949*, 1^v); «Ramon Orteu Meira» (*Matr. 1950*, 21^v, 10).

Com a nom comú, *meire* és un gal·licisme, per *mare*, que apareix en la cançó dels “Tres tambors”: “L’haveu de demanar al peyre i a la meyre” (DCVB). Com a nom de família francès, *Meire* existeix en diversos departaments del nord de França, i *Meira*, només en els de París, Boques del Roine i Yvelines (www.geopatronym.com). L’única grafia documentada és amb *-a*: *Meira*.

Meler, la coma d’en

«afronta ab unas sorts de la Rectoria dels Homellons y d’aquí se’n puja a la serra, travessant lo camí d’Arbeca, fins a la coma d’en Melé» (*Capbr. 1717*, 4^v); «fins a la coma d’en Melé, fins a arribar al terme de Maldà ayguavessant» (*Capbr. 1741*, 5^r).

Com que a Arbeca (Sans Gené 2004: 181) sí que existeix el llinatge *Meler* (<‘que produeix mel’) i les citacions que documentem es refereixen als límits del terme de l’Espluga Calba, podem suposar que el topònim en qüestió no és exactament del nostre terme municipal, sinó del d’Arbeca o bé del de Maldà. El present topònim, a més, porta l’article personal *en*. De tota manera, no es pot descartar que, efectivament, el nom sigui *Melé*, com en el cas del *roc Melé* o *roc de la Malè*, gran pic espatat damunt la Solana

d'Andorra, sobre Núria, amb diversos homònims en el Conflent i el Vallespir, que remeten a *Malea*, és a dir, *malesa* 'mal país, estimball' (Coromines 1970: II 18).

Melgosa

«padrina, la senhora Magdalena Malgossa, d'Anglassolla», any 1626; «Foren compares: [...] Antoni Joan Melgosa, de la vila d'Anglesola», any 1627 (*Bapt. 1624*, 3^v i 32^v).

De fet, tots dos portadors d'aquest llinatge consten només com a padrins de bateig; no sembla que visquessin a l'Espluga Calba. Les grafies documentades són: *Malgossa* i *Melgosa*.

Meliquets, el

[lo mali'kets]

Era el renom del Ramon del Ferrer, del carrer de Fullea.

«carrer de Fullea: [...] Sardà (Cal Meliquet)» (Poca 2017: 30).

Tot i que el llinatge *Melic* existeix (Moll 1982: 303), no l'hem documentat en cap ocasió.

Melle de la Guineu, lo

«Cristobal Farré, *alias* del Arico, [...] campa. Su situación: Melle de la Guineu, [...] por mediodía con el camino de Omells» (*Apeo*, 228^r/170^r).

No tenim cap informació sobre aquest topònim. A Vallbona de les Monges una partida que consta al llibre d'amillament del 1872 és *lo Comellar de les Guineus* (Piquer 1969: 33).

Mentirosa, la

«a la Mentirosa» (*Capbr. 1510*, 21^r); «partida dita la Mentirosa, que ara s diu la Font del Conill», «a la Mentirosa, [...] a sol yxent ab los terratinents» (*Capbr. 1574*, 12^v i 73^r); «a la Mentirosa, [...] a tremuntana ab lo camí que va a

Monblanch» (*Capbr. 1607*, 282^v); «la partida dita la Mentirosa» (*Capbr. 1633*, 83^r); «la partida de la Mentirosa» (*Capbr. 1669*, 65^r).

L'adjectiu *mentirós*, com a forma secundària de *mentider*, és viu al català occidental i al valencià. *Mentir té*, en els noms de lloc, el sentit de 'fallar, decebre'. Quan es refereix a l'aigua d'una font, indica que l'aigua *falla*, que és intermitent. És comú en els parlars rurals referir-se a *deus* o *fonts que no menten*, com també hi ha fonts *mentidores* o *mentideres*, les intermitents, i moltes s'anomenen *la font de les Mentides*¹⁵⁹. En el nostre cas no hi ha dubte que el sentit és aquest, perquè la mateixa partida s'anomenaria més endavant *la Font del Conill*.

Menut del Pauló, el

«Antonio Gaya, *alias* Menut del Pauló; [...] choza; [...] por derecha, por yzquierda, por de frente, con el camino de Omells» (*Apeo*, 39^r).

Com que també hem documentat la *Paulona*, podem de suposar que hi havia una casa anomenada *cal Pauló* i que el *Menut del Pauló* devia ser un membre d'aquesta família.

Mercè del Pastor, ca la

[*'ka lə mər'se l pas'to*]

És un altre nom que rep *cal Pastor*.

Merència

«Joana Isabel Merència. Foren compares Pere Texidor; comare, la mullé de Joan Espassa», any 1584 (*Bapt. 1574*, 19).

Excepcionalment en aquest bateig no consten els noms dels pares del nadó. Malgrat que en francès hem localitzat noms de família similars (*Merens* o *Merentier*¹⁶⁰), no ens sembla pertinent plantejar cap hipòtesi.

¹⁵⁹ DCVB (s. v. *mentirós*), OnCat V, 253a3-8 i DECat V, 587a32-48.

¹⁶⁰ Astor (2002: 983) i Morlet (1991: 686).

Merino

«Rafael Guaita Merino, [...] de Jàtima (València)» (*Matr.* 1950, 2^v, 7).

Meriquildo, cal

[ˈkal mariˈkilðo]

Era una casa del carrer de Montblanc. Després va ser *cal Marrigues d'Allà Dalt* o *cal Tonet del Marrigues*.

«Joan Roig Balsells, [...] Mariquildo», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Antoni Roig Roca, de cal Mariquildo», any 1939 (Roig 2014: 38); «Jaume Roig Roca (Meriquildo), durant el servei militar a Melilla (1944-46)» (Poca 2017: 172); «Hermenegildo Roig B.» (*Amillar.* 1945, 35^v).

La forma castellana del nom de persona *Hermenegild* ha experimentat transformacions iguals o similars arreu del territori. N'hem anotat alguns exemples: a les Borges Blanques hi ha *el Menequildo*; al Vilosell trobem enregistrada verbalment la forma *Mirequildo*; a l'Albagés, la *pallissa de la Meriquilda*; a Maldà, *cal Merigildo*; a Barbens, *Meriquildo*; a Calafell, *cal Meriquildo*; a Menorca, *Hermenequildo*; a Reus, *lo Mas del Meniquildo*, o a Blanes, *Quildo*. Les grafies documentades són: *Mariquildo*, *Mariquildo* i *Meriquildo*.

La *queada* és el fenomen d'importació i adaptació fònica del so /x/ castellà, que el català no té en el seu sistema consonàntic, pel so /k/. El contacte de llengües s'inicia tènuelement, el segle XV i esdevingué progressivament vigorós, sobretot des del segle XVIII, arran de la implantació de l'administració borbònica. Després de la guerra del 36 augmenta el nombre de catalanoparlants que aprenen a articular /x/. L'adaptació en /k/ en els castellanismes traspassats al català s'ha realitzat segons el punt d'articulació: tots dos fonemes són velars. El fenomen és imputable a parlants monolingües o d'un bilingüisme tardà o desequilibrat pel que fa al domini de la llengua prestadora. El podem sentir en boca dels nostres ancians i residualment en la població més jove, com ara en el mot *jefe*, que encara podem detectar articulat com a *quefe*, no sempre en sentit irònic o grotesc. El cas de *Meriquildo* és un testimoni del canvi en /k/ en noms propis que portaven /x/ en la llengua d'origen. La causa de la substitució del nom català pel

castellà era de la presència d'immigrants de parla castellana, portadors a voltes de noms poc freqüents al domini lingüístic català, o a la moda, per qüestions de prestigi¹⁶¹.

Merola

«Francesch Merola», «Jaume Merola» (*Capbr.* 1574, 17^v i 32^v); «Antoni Joan Merola», any 1579; «Maria Joana Merola», any 1584 (*Bapt.* 1574, 11 i 22); «Margarida Merola», any 1594; «Caterina Merolla», any 1597 (*Matr.* 1580, 5^r i 6^r); «Anthoni Merola» (*Capbr.* 1607, 414^v); «Miquel Merola, pagès, fill dels quòndam Nadal Merola, pagès», any 1637 (*Matr.* 1636, 1^v); «un fill de Miquel Merola, pagès [...]: Hyacintho Miquel», any 1639; «Christòphol Merola», any 1642 (*Bapt.* 1624, 37^v, 35, i 42^r, 78); «Elisabet Merola» (*Celebr.* 1766, 38^v); «Isabet Joana Merola» (*Fund.* 1774, 117, 53^r).

Hem documentat els següents noms d'home: Antoni, Antoni Joan, Cristòfol, Francesc (i la forma llatinitzada *Franciscus*), Jacinto, Jaume, Miquel, Nadal i Tomàs Francesc; i també els següents de dona: Caterina, Elisabet, Isabet Joana, Jerònima, Joana (i M. Joana), Margarida (i Margarita), Mariagna i Rafela. L'única variant gràfica que hem anotat és *Merolla*.

Més Alta, la serra

«Ytem al mas d'en Piqué, [...] a mitgdia ab l'aiguavesant de la serra Més Alta» (*Capbr.* 1669, 102^v); «a sol ixent ab lo terme de Fullea, a mitgdia ab l'aiguavessant de la serra Més Alta» (*Capbr.* 1717, 68^r); «ayguavesant de la serra Més Alta» (*Capbr.* 1741, 96^r).

Les afrontacions la situen al nord del mas d'en Piqué i a l'oest del terme de Fullea.

---

¹⁶¹ Ripollès (2006: 143), Farré i Moix (1993: 131), Cullerés (2010: 143) i Veny (2006: 33-60).

Messeguer

«Rosa Rebordosa Llussà, 1871 (Tupiner), casada amb Magí Salvador Messegué» (Poca 2017, 62); «Vicent Messegué Portolés [...], membre de Falange», any 1936 (*Rubió 2011*, 73).

En totes dues citacions la grafia és *Messegué*.

Mestre

V. *Pau del M., cal*.

Mestre i cal Mestre

[ˈkal ˈmestre]

Josep Mateu i Santfeliu, de cal Mestre, va ser alcalde de la vila.

«Joseph Mestre, fadrí, pagès, fill [...] de Francisco Mestre, pagès, y de Maria Mestre y Felip [...], de les Oluges Altes», any 1787 (*Matr. 1699*, 318^r).

Mestres, els pisos dels, o les cases dels Mestres

[los ˈpizoz ðelz ˈmestres]

Es tracta d'unes casetes unifamiliars de propietat municipal, construïdes al Fondo, a la carretera de les Borges, on s'allotjaven els mestres de la vila i que actualment estan destinades a altres usos.

Metge, cal

[ˈkal ˈmedʒe]

V. *Coixet, cal*.

Metge del Viudo, el

[lo ˈmedʒe l ˈβiwðo]

És com es coneix popularment el doctor Alfons Modolell, a qui la vila va dedicar el nom una plaça.

V. t. *Doctor Alfons Modolell, la plaça del*.

Metgessa, la

«Òbit de na Catarina Ribera, dita la megesa», any 1604 (*Òbits 1574*, 16^r).

Meuques, el carrer de les

[lo kə're ðe lez 'mɛwkes]

El passadís que anava des del racó de l'Abadia fins al carrer de Santa Maria, on ara hi ha ca la Maleneta era anomenat popularment *el carrer de les Meuques*. Sembla que, quan a la vila es produïa algun esdeveniment d'aquells dels quals no es pot parlar en públic, algú anava a aquest carreró de nit i hi *feia meuques*, és a dir, a crits, el posava en coneixement de la població. El DCVB conté el sentit de *meuca* com a 'vergonya, motiu d'avergonyiment', recollit a Reus¹⁶².

Micó¹

V. **Serreta d'en M., la*.

Micó²

«Guillemo Miconi, filio et heredi universali Jacobi Miconi» (*Perg. 1352*); «Laurentius Miquo, Laurentius Miquo, minor dierum» (*Perg. 1405/12*); «Lorenç Miguó» (*Fog. 1497: 292*); «Laurenni Miguó» (*Capbr. 1510, 7^v*); «El Honrado Lorenço Micó, estudiante en sacra Teología, [...] de Barcelona, natural de la Espluga Calva», any 1570 (*Rubio 1930: 386*); «Jaume Micó», «Joan Micó» (*Capbr. 1574, 9^v i 25^r*); «un fill de Jaume Miquó [...]: Lorens», any 1575; «pedrins: Chaterina Miconi, donzella», any 1585; «Foren compares: Chaterina Miquona, donzella», any 1587 (*Bapt. 1574, 5, 23 i 24*); «Jacobus Miguó», any 1580 (*Òbits 1574, 2^v*); «Caterina Miguona», any 1586; «Esperansa Miguona», any 1592 (*Matr. 1580, 2^r i 3^v*); «Joan Michó [...], Jaume Michó» (*Capbr. 1607, 299^v*).

Hem trobat alguns noms d'home amb aquest cognom: Guillem (i Guillemó), Jaume, Joan i Llorenç; i també alguns de dona: Caterina, Esperança i Joana. En els primers documents els prenomes estan llatinitzats: *Jacobi* i *Laurentius* o *Laurenni*. És un dels llinatges més antics de la vila, però desapareix al segle XVII. És probable que sigui una forma hipocorística de *Miquel*, com el cognom occità *Micou* (*Moll 1982: 322*). També l'hem localitzat a l'Albi, entre els segles XV i XVI (*Amigó i Pere 2001: 298*), i a Tarrés es conserva en la partida del *Comellar d'en Micó*, documentada el 1720 (*Arbós*

¹⁶² Trobarem una explicació molt més àmplia sobre l'anecdota que generà el nom d'aquest carrer en Amat (1990: 234).

2004: 223). Les grafies amb què hem enregistrat són molt diverses, amb accent o sense: *Micho*, *Mico*, *Miguo* i *Miquo*, i les feminitzacions: *Micono*, *Miguona* i *Miquona*.

Micó, la serreta d'en, o la serra d'en Micó

«Ytem en la partida de la Costa d'en Mas, [...] a mitgdia ab la serra d'en Micó» (*Capbr. 1669*, 83^r); «a mitgdia ab la serreta d'en Micó, [...] a tremuntana ab lo camí qui va a Binaixa» (*Capbr. 1692*, 95^v); «la serreta d'en Micó» (*Capbr. 1717*, 55^r).

V. t. *Serreta d'en Micó, la*.

Mieres

«Francisco Llinàs Mieres, [...] de Palma de Mallorca» (*Òbits 1934*, 80^r, 19).

Mig

V. *Molí del M., lo*.

Mig, el molí del

[lo mu'li l 'mif]

Deixant el molí del Cila, seguint la carretera en direcció als Omellons, quan hem caminat uns 450 m (PK 10'700), davall mateix, al costat dret de la vall, hi trobarem les restes del molí del Mig; a la partida de la Sort Llarga, després de la Peixera. El molí de Mig tenia uns 35 m². Tot i que a la llinda de la porta hi ha gravada la data de 1737, molts carreus de la paret del mur de la bassa amb la qual afrontava l'interior del recinte, on es feia la mòlta, porten gravades marques de picapedrer, la qual cosa ens remet a temps molt anteriors. Potser ja existia a l'edat mitjana i més tard s'hi féu una reforma o una ampliació. A la part més alta de la instal·lació hi ha les restes de l'embassament, que va quedar colgat en part quan, pels anys 1925-30, es va fer l'explanació de la carretera de les Borges a l'Espluga Calba i que devia tenir uns 30 m de longitud (Martín 2008: 116). La llinda d'aquest molí, amb la inscripció de la data de construcció sota de la creu dels cavallers hospitalers, està exposada avui dia al monument del Parc de l'Oli de les Borges Blanques.

V. t. *Mateu, el molí del*.

Mig, la síquia del

«acequia del Medio» (*Repatiment 1942*, 236^f); «mediodía, acequia del Medio; [...] partida [...]: Basses» (*Amillar. 1945*, 48^v).

Probablement era la que conduïa l'aigua al molí del Mig.

Mig del Fondo, l'abeurador del [laβewra'ðo ðel 'mitʃ ðel 'foŋdo]

V. *Vila, l'abeurador de la.

Mília del Peret, ca la ['ka lə 'miliə l pe'ret]

Era com també s'anomenava *cal Peret* o bé *cal Llaunetes*.

«Dolors Romeu Sumalla (Emilia Peret)», naixements de l'any 1900 (*Spel. 32*: 6).

Milio, cal ['kal 'milio]

Era una casa del carrer de Santa Maria, al costat de cal Sarauet, després de ca l'Escoter.

Millet

«Jaume Castañer, fadrí, sabater, [...] de Barcelona, fill [...] dels quòndam Joseph Castañer [...] y de Victòria Castañer y Millet», any 1698 (*Matr. 1650*, 34^{r-v}).

Mina, la [lə 'minə]

L'excavació per captar i conduir aigua que dona nom a aquesta peça de terra és una sortida puntual d'aigua, a la Beurada de cal Ponç. Hi havia una coveta, un clotet, un túnel d'on sortia aigua de la pedra, tocant a la síquia. A primers de segle hi van fer un pantà. A Senan, per exemple, també es dona el cas que una mina dona nom a una partida de terra: *lo Fondo de la Mina* (Vallverdú 1995: 36).

«Campa. Su situación: Mina, [...] por oriente con carrerada [...] y por norte con camino de Omells.» (*Apeo*, 109^f); «finca: Mina, [...] partida: Beurada» (*Repatiment 1942*, 84^f).

Minguell

[miŋ'geɫ]

Jaume Minguell i Miret, fill de Tàrrrega, és l'autor de les pintures actuals de l'església parroquial de l'Espluga Calba. La festa inaugural de la darrera restauració va tenir lloc el dia 27 d'agost de 1954. Una persona el porta de primer cognom actualment a la vila.

«Josepha Minguell, donsenlla, filla [...] de Joan Minguell, pagès, y de Maria Pinyol [...]. Testimonis [...]: Anton Minguell», any 1822 (*Matr. 1791*, 67^v-68^r); «Marina [...], filla [...] de Joseph Fort [...] y Josepa Minguell», any 1839 (*Bapt. 1824*, 250); «Juan Boleda y Minguell» (*Òbits 1878*, 77^r); «Maria Boleda Minguell» (*Òbits 1898*, 97^r, 7).

Minguella

«una filla [...] de Joan Minguella, moliner, y de Maria Minguella y Pinyol, cònjuges, habitants en lo molí del Senyor [...]: Josepha», any 1790 (*Bapt. 1773*, 156^r); «Francisco Farré y Minguella» (*Òbits 1872*, 2^r, 2, 49); «Francisco de Asís Farré y Minguella» (*Òbits 1875*, 76^r, 20); «Teresa Farré y Minguella» (*Òbits 1880*, 23^r, 37); «Maria Farré Minguella», casament de l'any 1902 (*Spel. 40*: 5); «José Vallverdú Minguella» (*Repatiment 1942*, 85^r).

Només hem trobat un altre nom amb aquest cognom, documentat ja el 1497 a Guimerà (Urgell): Joan.

Minguet

«Antònia [...], filla [...] d'Anton Minguet, pagès, y de Maria Minguet y Arnau [...], d'Arbeca y refugiats en esta per temor dels francesos.», any 1810 (*Bapt. 1773*, 216^v).

Miquel

«Agnès Fabregat, donsenlla, filla [...] dels cònjuges Jaume Fabregat y de la quòndam Agna Maria Fabregat y Miquel, pagesos, del poble de Cevalló, bisbat de Vich», any 1763 (*Matr. 1699*, 229^r); «lo reverent Roch Miquel», any 1804; «Manuela [...], filla [...] de Joseph Sisplugas y Caraltó, y de Josepha Sesplugas

y Miquel», any 1815; «Joseph Sesplugues y Miquel», any 1824 (*Bapt.* 1773, 185^v, 258^v i 303^v); «Maria Piqué y Miguel», «José Sesplugues y Miguel» (*Òbits* 1878, 34^f i 76^f); «Maria del Carmen Sesplugues Miquel» (*Naix.* 1934, 189^f, 2); «Teresita Sesplugues Miquel» (*Naix.* 1945, 19^v, 3).

Hem trobat alguns noms d'home amb aquest cognom: Aleix, Josep Lluís i Roc; i també alguns de dona: M. del Carme, Gertrudis, Josepa, Mercè i Rosa. Hem documentat, a més de la professió de pagès, la de doctor en medicina. En una ocasió la forma es castellanitza en *Miguel*.

Miquel de l'Abadia, cal

[ˈkal miˈkɛl ðe laβəˈðiə]

És una casa de la plaça de la Roca, a la costa, abans d'entrar al Redemú. Durant el segle XIX hi hagué a l'Espluga Calba un rector del Palau d'Anglesola que tenia una germana vídua, amb un fill de pocs anys, anomenat Miquel. Tos dos vivien a l'abadia amb el rector. Per diferenciar aquest nen d'altres que es deien igual, començaren a dir-li el «Miquel de l'Abadia». *La cabana del Miquel de l'Abadia*, a la partida del Mas Blanc, és amb coberta de volta de canó vista. Té 12,09 m² i fa 2,50 m. d'altura, 2,40 d'amplada i 5,04 de profunditat¹⁶³. *La pallissa del Miquel de l'Abadia* és al Redemú.

«Ramon Camí, *alias* Miquel de l'Abadia, [...] calle del Solà; [...] por la izquierda, camino de Hered^s.» (*Apeo*, 63^f); «Francesc Camí (Miquel Badia)», casament de l'any 1911 (*Spel.* 30: 17); «Camí, Miquel, àlies M. Badia» (*Contribució* 1936); «Francesc Xavier Camí Sairach (Miquel de l'Abadia)», any 1936 (Rubió 2011: 21).

És gairebé sistemàtic el canvi d'*Abadia* per *Badia*.

Miquel de l'Erico, cal

[ˈkal miˈkɛl ðe laˈriko]

Cal Miquel de l'Erico era el mateix que *ca l'Erico*.

«Miquel Ribera Balcells, de cal Miquel de l'Arico», any 1940 (Roig 2014: 39).

¹⁶³ Amat (1990: 232), Martín i Preixens (2005: 326) i BIEC: BI-54.

Miquel Torres, el mas de

«Montserrat Bota [...], encarregat del maç de Miquel Torres» (*Capbr. 1607*, 379^v).

El propietari d'aquest mas devia ser-ho també de *la bassa d'en Torres*, *la font d'en Torres* i *la serra d'en Torres*. De tota manera, *la serra d'en Torres* s'ubicava prop de la Portella, en canvi, la font i la bassa eren a la coma de Fullella.

V. t. *Torres*.

Miqueló, cal

[*'kal mike'lo*]

Era una casa del carrer Major, vora el perxe, tocant a ca l'Espardenyer. Ha desaparegut, perquè era petita i l'Espardenyer en va fer de dos una.

«Ramon Cunillera, *alias* Miqueló, [...] calle del Solà» (*Apeo*, 95^r); «Josep Cunillera, Miceló» (*Contribució 1936*).

A Arbeca també hi ha aquest nom de casa; a l'Albi, el renom *Miquelona*, o a Ulldemolins, *cal Miquelàs*¹⁶⁴. Les formes documentades són la castellanitzada *Migueló* i *Miceló*, en què el so oclusiu està transcrit amb una ce. Les dues persones que apareixen amb aquest renom no es diuen *Miquel* prenom ni de cognom; per tant, el diminutiu tant pot ser que procedeixi de l'un com de l'altre i al portador devia ser algun antecessor.

Mir

«Foren compares: lo il·lustríssim Gaspar Mir, cavaller mallorquí», any 1592; «una filla de mossèn Gaspar Mir [...]: Elisabet Anna», any 1594 (*Bapt. 1574*, 30 i 36); «Gaspar Mir», any 1594 (*Matr. 1580*, 5^r); «Elisabet Mir», any 1596 (*Òbits 1574*, 21^v); «Joseph Mir» (*Capbr. 1765*, 113^v); «un fill [...] de Joan Mir, cirurgià, y de Paula Mir y Thomàs [...]: Christòfol», any 1800; «Francisca [...], filla [...] de Bonaventura Cendra, [...], y de Maria Cendra y Mir», any 1820 (*Bapt. 1773*, 164^v i 283^v); «Francisca, filla de Geroni Mir y Francisca Mir y Gaya», any 1805 (*Confirm. 1797*, 312^v); «Testimonis [...]: Jeroni Mir,

¹⁶⁴ Sans, Pau i Junyent (2014: 161), Amigó i Pere (2001: 299 i 1997: 255).

apotacari», any 1815 (*Matr. 1791*, 49^f); «Foren padrins: [...] Francisca Mir», any 1827 (*Bapt. 1824*, 36 D. 45); «Isabel Mir y Gaya» (*Òbits 1880*, 145, 2^r).

Trobem ja aquest cognom el 1224 al Vilosell (Pere 2006: 218), el 1304 a Ulldemolins (Amigó i Pere 1997: 255) o el 1358 a Juncosa (*Fog. 1358*). Hem documentat alguns noms d'home: Cristòfol, Gaspar, Geroni, Joan, Josep i Salvador; i alguns més de dona: Elisabet, Elisabet Anna, Esperança, Francisca, Isabel i Maria. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, hem documentat el d'apotecari i el de cirurgia. Gaspar Mir era un cavaller mallorquí. Lluís de Mir va ser comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem el 1426.

Mirambò, lo

[mirəm'bo]

És un bocinet de la serra del Sabater, al costat de la Costa del Mas, on hi ha la granja de cal Moliner. Actualment es considera que és una petita partida entre la Costa del Mas i el Tossal Gros. De tota manera, si ens refiéssim dels capbreus de 1717 i 1765, es tractaria de tres maneres d'anomenar la mateixa partida.

«la partida de Miralbò o del Tossal Gros» (*Capbr. 1717*, 147^v); «partida de Miralbò» (*Capbr. 1741*, 45^v); «en la partida de Miralbò o Costa del Mas, [...] a ponent ab lo camí de Vinaixa» (*Capbr. 1765*, 157^v); «finca: Miranbò [...] partida: Redemur» (*Repatiment 1942*, 11^r).

Mantenim la forma viva, amb *ema* (*Mirambò*), enfront de la grafia amb *ela* (*Miralbò*), la més freqüent a l'Espluga Calba. En general domina la pronúncia amb [I] sobre la que en prescindeix, si bé sembla que l'alternança ve d'antic. El nom és un compost amb el verb *mirar* i l'adjectiu *bo*, amb el sentit d'estar encarat cap a un lloc bo, fèrtil, de terra que mira a les zones més productives; en general el trobem en llocs situats en un petit promontori des d'on es pot observar bé el contorn (OnCat V, 279-283).

Es tracta d'un topònim compost, a partir d'una forma verbal personal seguida d'un complement verbal. Els topònims com aquest al principi tenien un significat i posteriorment han restat soldats. Són alguns dels noms propis de lloc que resulten més interessants des del punt de vista de l'estudi de la llengua, perquè són els únics en els quals queden recollides formes verbals, a més de substantius. Generalment l'estudi de la

toponímia no aporta informació lingüística pel que fa al sistema verbal (excepte participis); aquest conjunt de topònims n'és l'excepció. L'estructura que es repeteix més vegades correspon a una forma verbal seguida d'un substantiu que fa de complement directe. La majoria de noms propis de lloc que s'adeqüen a aquesta estructura es construeixen a partir d'uns pocs verbs, sobretot *mirar*. És un recurs de formació de topònims també emprat per altres llengües romàniques, principalment l'occità i el francès, en les quals trobem les formes resultants: *Mirambell* i *Mirabeau* (llocs situats en un petit promontori des d'on es pot observar bé el contorn) (Rabella 1995).

Aquest topònim es repeteix al llarg i ample del domini lingüístic. N'hem anotat alguns exemples: a Valdemossa, Manacor, Pedreguer, Castells de Serrella, Sant Llorenç (l'Alta Ribagorça), Penelles, Xàtiva, Agres, Concentaina (*Benialbò*), Santa Maria del Camí (Mallorca), Vallbona de les Monges (amillament de 1872) o Rocallaura (*Mirabò*); *Miralbó*, a Sant Martí de Maldà i a Llocnou d'en Fenollet, a la Costera; *Miralbò* és una partida del terme de Sant Martí de Maldà, de Cervià o dels Plans de Sió; al terme de Gata, a la Marina Alta, hi ha la partida i el camí dels *Miralbons*, documentada ininterrompudament des de 1685; a Sant Pere de Riudebitlles, *Mirambé*, i a les Borges Blanques, Juneda, Alcoletge, Penelles i Tèrmens, *Mirambó*. Encara hi podem afegir *Mirantbò*, a Callosa¹⁶⁵.

V. t. **Roques, les*.

Miravall

«Francisco Miravall, fadrí, fill [...] de Ramon Miravall y de Magdalena Domènech [...], de Fullea», any 1839 (*Matr. 1791*, 139).

Miravet

«Antonio Pons Mirabet» (*Naix. 1945*, full solt); «Maria, [...] hija legítima de Antonio Pons Mirabet y Felicidad Salazar Cotonat, [...] de Puigvert de Tremp», any 1947 (*Bapt. 1935*, 97^r).

---

¹⁶⁵ Giner (2009: 281 i 289), Cornudella (2012: 71), DCVB (s. v. *Miralbó*), Rialp (2003: 236), Piquer (1969: 32) i (Turull 2007: 99).

En totes dues citacions aquest nom de família està escrit amb be alta. També podria tractar-se del llinatge occità *Mirabent* (Veny 2006: 128).

Miret i cal Miret

[ˈkal miˈret]

Apareixen els noms masculins d'Antoni (i Anton), Arcadi, Cristòfol, Esteve, Francisco, Jacinto, Jaume, Joan, Josep (i Josep M.), Magí, Manuel, Miquel, Pasqual, Pau, Pere, Pío, Ramon, Ramon Joan, Roc, Salvador i Vicens (i Vicent); i també els femenins d'Antònia (i M. Antònia), Carme, Dolores, Emília, Filomena, Francisca, Ignàsia, Josepa (i Josefina), Maria, Mercè, Paula, Raimunda, Rosa, Salvadora i Teresa. Pel que fa a professions, a més de la de pagès, hem documentat la de mestre de cases. Magí Miret va ser rector de l'Espluga Calba entre 1700 i 1723, any en què va morir. La nota del seu obituari diu que el van enterrar sota l'altar major (i no pas al fossar). Francesc Miret Miró, de cal Ros del Miró, morí lluitant a la guerra de Cuba (1895-1898). Actualment tres persones el porten de primer cognom a la vila.

Cal Miret és una casa del carrer de Santa Maria, davant de cal Feliu. La *cabana del Miret*, a la partida dels Bassals, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó i coberta de rajola interior i vista per l'exterior. Té 18,59 m² i fa 2,58 m. d'altura, 3,32 d'amplada i 5,60 de profunditat¹⁶⁶.

«Rosa Miret, albat, filla de Vicens Miret», any 1710 (*Òbits 1699*, 5^v); «Jacinto Miret» (*Capbr. 1741*, 98^v); «Magí Miret», «Visens Miret» (*Capbr. 1765*, 58^r i 138^v); «per lo reverent Magí Miret, rector d'esta parròquia» (*Fund. 1774*, 147^r, 63); «Cristóbal Miret y Estrada», any 1774; «José Miret y Estrada», any 1776; «Josefa Miret y Estrada», any 1778 (*Bapt. 1773*, 7^r, 22^r i 31^v); «Raymunda Miret y Balcells», any 1787 (*Matr. 1699*, 317^r); «Francisco Miret, àlies Miret» (*Recanasió 1846*); «Francisco Miret», «Pascual Miret», «Miquel Miret» (*Apeo*, 38^v/53^r, 73^v i 158^r/110^r); «Miret Bota, Arcadio», any 1894 (*Bapt. 1892*, 120); «Ramon Miret Aixalà (cal Miret)», casament de l'any 1920 (*Spel. 29*: 17); «José Sesplugues Miret» (*Òbits 1934*, 132^v, 4); «José Miret Cunillera», «Miguel Roig Miret» (*Repatiment 1942*, 11^r i 48^v); «Jaime Palou Miret», «José Miret Miró» (*Amillar. 1945*, 17^v i 48^v); «Ramon Miret Roca», «Miquel Miret Teixidó», «Ramon Miret Teixidó» (*Naix. 1945*, 7^r, 78; 35^r, 2, i 48^r, 15).

¹⁶⁶ Martín i Preixens (2005: 328) i BIEC: BI-76.

Miret, la baixada del [lə βaj'ʃaðə l mi'ret]

Va de la carretera de Fullea fins al carrer del mateix nom, a ca l'Amorós. Modernament, se li ha donat el nom de carrer de Ramon Berenguer IV.

Miret, el racó del [lo ra'ko l mi'ret]

És a mig carrer de Montblanc, a mà dreta, de cal Valeri cap dins, on queda mort.

Miret, el pla del

És anant cap a Fullea, als Bassals, a la primera recta que hi ha després de les corbes que fa la carretera.

Miró

V. *Ros del M., cal.*

Miró i cal Miró ['kal mi'ro]

Hem documentat els següents noms d'home: Alejandro, Anton (i Antoni), Cosme, Cristòfol, Dionisio, Enric, Federico, Francesc, Guillem, Isidro, Jaume, Joan, Josep, Llorenç, Manuel, Martí, Miquel, Pere, Pere Antoni i Ramon; i també els següents de dona: Antònia (i M. Antònia), Assumpció (i Sumpta), Bonaventura, Carme, Caterina, Concepció, Dionísia, Dolores, Elòdia, Francisca, Josepa, Júlia, Magdalena, M. Margarida, Maria, Paula, Pilar, Raimunda, Rosa, Rosalia, Teresa, Ventura, Victòria i Virgínia. En els primers documents els prenomes estan llatinitzats: *Joannes* i *Laurentius*. Dues persones el porten de primer cognom actualment a la vila. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, hem anotat el de mestre de cases. Anton Miró, de cal Miró, va ser alcalde de l'Espluga Calba des del 1899 fins al 1903.

Cal Miró era una casa, ara abandonada, que hi havia al carrer de Santa Maria, entre cal Feliu i cal Sarauet, que també s'anomenava *cal Xarrot*. *El pati del Lluís del Miró*, que abans era *el molí de la Vila*, es troba a la Raval. *El xalet del Miró* és el del Jaume de la Cinta i *la granja del Jaume Miró* és al costat.

«Laurentius Miro, minor» (*Perg. 1412*); «Laurentius Miró [...], Joannes Miró» (*Capbr. 1510, 2^v*); «Guillem Miró» (*Fog. 1553 II: 295*); «Francesch Miró, pagès, [...] d'Arbeca», any 1664; «Ramon Miró, fadrí, pagès, fill [...] de Francesc Miró» (*Matr. 1650, 11^{r-v}, 36, i 36^r*); «Ramon Miró» (*Capbr. 1717*,

12^v); «Francesc Miró» (*Capbr. 1741*, 12^v); «Ramon Miró», «Joseph Miró» (*Capbr. 1765*, 78^r i 200^r); «Maria [...]¹⁶⁷ Miró», any 1699; «Maria Rosa Teixidor, [...], filla [...] de Paula Teixidor y Miró», any 1790 (*Matr. 1699*, 169^r i 328^v); «Francisca Miró y Ventura», any 1801; «Raymunda Miró y Ventura», any 1803 (*Bapt. 1773*, 174^r i 184^r); «Isidro Miró», «Antonio Miró» (*Apeo*, 45^r i 197^r); «Antoni Miró Sardà, de cal Miró», casament de l'any 1879 (*Spel. 26*: 16); «Maria Sardà Meiró», «Elòdia Miró Bota» (*Matr. 1911*, 12^r, 10, i 34^r, 3); «Vicente Torres Miró», «Esteban Torres Miró» (*Repatiment 1942*, 129^r i 300^r).

Es tracta d'un nom d'origen germànic que ha perdurat com a cognom fins als nostres dies, mentre la majoria de prenomes caigueren en desús progressivament a partir del segle XII. Per la rodalia el trobem documentat en dates força reculades: el 1358 a Granyena i Vinaixa, el 1369 a l'Albi, el 1497 a Arbeca, i el 1553 a les Borges Blanques i Juncosa¹⁶⁸. Només en una ocasió la grafia anotada és *Meiró*.

Misango, cal

[ˈkal miˈzango]

És una casa del carrer Major. Una inscripció a la façana ens proporciona dues dates: 1551 i 1790. Probablement una és la de la construcció i una altra la d'alguna reforma posterior. Hi feien i venien pa; ara en despatxen, però el porten dels Omellons. Havien tingut el cafè a dalt, segurament el més antic del poble, i a baix s'hi feia ball. *La cabana del Misango* és al Mas Blanc.

«Ramon Balsells, *alias* Misango, [...] calle de Santa Maria; [...] por derecha, calle del Castillo.» (*Apeo*, 18^r); «Trinitat Balsells Roig, [...] Misango», naixements de l'any 1900; «Ramon Sesplugues (Misango-Pou)», any 1924 (*Spel. 32. 6* i 15); «Ismael Balcells Bernet, de cal Misango», anys 1936-39 (Roig 2014: 61); «José Balcells Roig (Misango)» (*Repatiment 1942*, 383^r).

Hem localitzat el mateix renom a Maldà: *cal Misangó*; o bé a Arbeca: *cal Misango* i *la pedrera del Comellar*, que té com a nom popular *la pedrera del Misango*. Si l'origen d'aquest renom fos un cognom, el més semblant fonèticament seria el francès *Mezangeau*¹⁶⁹, però la diferència entre tots dos noms és remarcable.

¹⁶⁷ Està escrit *Llima* i guixat a damunt.

¹⁶⁸ *Fog. 1358, Fog. 1497, Fog. 1553* i Amigó i Pere (2001: 301).

¹⁶⁹ Farré i Moix (1993: 122), Sans, Pau i Junyent (2014: 140), Satorra (2003: 172) i Morlet (1991: s. v. *Mezange*).

Misanguet, cal

[ˈkal mizəŋˈgət]

És una casa de la plaça del Pou, entre cal Vilaverd i cal Carreter.

«Josep Sesplugues (Misanguet) i Mercè Balcells (Cuina, c/. Senan), casats el [...] 1920», «M. Mercè Sesplugues Balsells (Misanguet)» (Poca 2017: 75 i 218); «Josep M. Sesplugues Balcells (Misanguet)», any 1939 (Rubió 2011: 240).

Misteris, cal

[ˈkal misˈtɛris]

Era una casa dels Quatre Cantons, tocant a cal Santamaria.

«un fill de [...]»¹⁷⁰. Posaren-li a nom Joan Misterris.», any 1625 (*Bapt. 1624*, 33^r); «Cristóval Rubió, *alias* Misteris, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 172^r/119^r); «Cau Torres, Pedro (Misteris)», any 1905 (*Bapt. 1892*, 341).

Potser el renom procedeix del corresponent nom de pila, *Misteri*. Incloem en aquesta entrada una citació en què l'hem documentat, però no tenim cap evidència que sigui el de la persona que va donar nom a la casa, perquè és d'una data molt reculada i, a més, no hem pogut identificar el llinatge d'aquest personatge.

Mitjana

V. *Serra M.*, *la*.

Mitjana, la serra

[lə ˈsɛrə miˈdʒanə]

És una serra petita entre els dos fondos: el dels Omells i les Beurades, a l'esquerra, i el dels Escabrrers i les Catalanes, a la dreta. Les citacions de 1607 i 1633 poden referir-se a *la serra Mitjana*, a *la serra de les Avalls*, al terme municipal dels Omells de na Gaia, o bé simplement pot ser que *tossal* i *serra* hi funcionin com a genèrics, relatius a algun turonet sense nom concret.

«a Aygües Vives, [...] a migjorn ab lo tossal de la Serra» (*Capbr. 1607*, 372^v); «Ítem en la partida d'Aygües Vives, [...] a mitgdia ab lo tossal de la Serra» (*Capbr. 1633*, 88^v); «en la partida dels Escabrrers, [...] a tremuntana ab la serra Mitjana ayguavesant» (*Capbr. 1765*, 200^v); «serra Mitjana» (*Repatiment 1942*,

¹⁷⁰ No hem pogut llegir el nom de família, perquè està guixat i reescrit a sobre i, a més, hi ha una forat.

341^r); «orient, término Senant; mediodía, serra Mitjana; [...] norte, acequia; partida [...]: Beurada.» (*Amillar. 1945*, 91^r).

L'adjectiu *mitjana* al·ludeix a la posició intermèdia del paratge, ni superior ni inferior. En trobem exemples a Alguaire i Lleida (*la Mitjana*), Soses (*les Mitjanes*), l'Albi i Tartareu (*la serra Mitjana*), el Vilosell (*el carrer Mitjà* o *Serra Mitjana*), Vinaixa (*el forn de calç de la Serra Mitjana*) o Ulldemolins (*la vinya Mitjana*); a Juneda el mateix concepte s'expressa amb el substantiu corresponent (*serra del Mig*)¹⁷¹.

Mitjans

«Joan Mitjans, fadrí, pagès, del lloch de Rocafort de Vallbona», any 1692 (*Matr. 1650*, 39^v, 24); «Jaume [...] Mitjans, fill de Joan Mitjans», any 1693; «Joseph [...] Mitjans y Tayxidó», any 1695; «Jaume Remon Mitjans y Tayxidó», any 1698; «Remon Pere Mitjans y Tayxidó», any 1699 (*Bapt. 1685*, 18^r, 8; 24^r, 11; 29^r, 5, i 33^r, 10); «Jaume Joan Mitjans» (*Roser 1694*, 3^v); «Raimunda Mitjans», any 1723 (*Òbits 1699*, 15^r); «Francisco Mitjans» (*Capbr. 1765*, 122^r); «Archàngela [...], filla [...] de Jaume Ramon Sardà y Bonaventura Sardà y Mitjans [...]. Foren padrins: [...] Arcàngela Castanyé i Mitjans, muller de Ramon Castanyé», «Francisco Mitjans y Gené [...]. Foren padrins: [...] Paula Mitjans y Pons», any 1779 (*Bapt. 1773*, 3^r i 36^v); «Francisco o Joseph Mitjans» (*Llevador*, 1^v); «Jaime Mitjans» (*Repartiment 1942*, 154^v).

Hem documentat els següents noms d'home: Anton, Cristòfol, Francesc, Francisco, Jaume, Jaume Joan, Joan, Josep, Ramon i Ramon Pere; i també els següents de dona: Arcàngela, Bonaventura, Josepa, Maria, Paula, Quitèria i Raimunda. Antònia Mitjans va ser la primera persona batejada a la nova església de l'Espluga Calba, el 1784. Josep Mitjans va ser rector de l'Espluga Calba entre 1830 i 1845. Ocasionalment pot aparèixer amb la grafia *Mitgans*.

---

¹⁷¹ Turull (2007: 100), Corsà (2010: 241), Amigó i Pere (2001: 302 i 1997: 256), Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 150), Pere (2006: 220) i Cornudella (2012: 109).

Mitger, cal

[ˈkal miˈdʒe]

És una casa de la Raval els estadants de la qual feien de pastissers. El mateix renom existeix, per exemple, a la Pobla de Cérvoles (*cal Mitgeret*) o bé al Vilosell (*cal Mitgers*) (Pere 2006: 220 i 2013: 184). *La cabana del Mitger* és a la coma de Sant Pere.

«Francisco Balcells, del Pati del Castell, dit lo Mitger, pagès» (*Fund. 1774*, 23^r); «Francisco Balcells, dit lo Mitger [...], fill [...] de Manuel Balcells, pagès, y de Maria Balcells y Salat», any 1788 (*Òbits 1699*, 159^r); «Jaume Bellart Roig, de cal Mitger», any 1939 (Roig 2014: 39).

Mo

«Joseph Mo, apotecari, [...] de Bellpuig, fill [...] dels quòndam Anton Mo, adroguer, y de Florentina Thomàs», any 1756 (*Matr. 1699*, 217^v).

Modolell

V. *Doctor Alfons M., la plaça del.*

Moià

«Marina, [...] filla [...] de Joseph Vilaplana, d'Arbeca, y de Teresa Moyà, també d'Arbeca», any 1841 (*Bapt. 1824*, 267); «Anton, [...] fill [...] de Joseph Cunillera [...] y de Rosa Moyà, d'Arbeca», any 1862; «Magdalena Cunillera y Moyà», any 1864; «Maria Cunillera y Moyà», any 1965 (*Bapt. 1858*, 67^r, 99^v-100^r i 114^r); «Pedro J. Cunillera Moyà» (*Òbits 1921*, 25^r, 12); «Magdalena Cunillera Moyà» (*Òbits 1934*, 158^v, 18); «Pedro Juan Cunillera Moyà» (*Repartiment 1942*, 14^v).

L'any 1553 el trobem documentat a Arbeca i a les Borges Blanques (*Fog. 1553*), i el 1745 a la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 184). La grafia documentada és sempre *Moya*, amb accent o sense.

Moix i cal Moix

[ˈkal ˈmojʃ]

Arnau Moix, preceptor de Barbens i Granyena, i comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem entre 1677 i 1696, fou enterrat a la catedral de Malta, on encara es

conserva la làpida funerària amb la corresponent inscripció. *Cal Moix* és una casa del carrer Major, que fa cantonada amb la carretera, pujant a mà esquerra. A les Borges Blanques, per exemple, també hi ha aquest nom de casa (Ripollès 2006: 146).

«D.O.M. iacet hic frare don Arnaldus Moix, majoricensis, commum. de Spluga Francollis, de Barbens, et de Spluga Calva commus.» (Mas Latrie 1857: 202); «Antonio Sardà, *alias* del Moix, [...] calle de Fullede» (*Apeo*, 119); «Natàlia Martorell Cunillera, [...] Moix», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Eleuteri Martorell Cunillera, de cal Moix», anys 1936-39 (Roig 2014: 62).

Moixí

«Franca., [...] filla [...] dels cònjuges Ramon Torres, de la present, y Teresa Muixí, de Via. [...] Maria Torres y Muixí», any 1842 (*Bapt. 1824*, 280).

El llinatge *Moixí*, amb la forma secundària *Muxí*, és un derivat diminutiu de *Moix*. Remetem, doncs, la forma documentada, *Muixí*, a la normativa de la qual sembla que procedeixi: *Moixí* (Moll 1982: 284).

Moles

«Maria [...], filla [...] de Joan Moles y de Maria Moles y Balaguer [...], de Sarreal», any 1793 (*Matr. 1791*, 10^f); «una filla [...] de Baptista Montanyola, pagès, y de Maria Montanyola y Molas [...]: Raymunda», any 1799; «Ramon Montanyola y Moles», any 1801; «Madalena Montanyola y Moles», any 1807; «Theresa Montanyola y Moles», any 1808 (*Bapt. 1773*, 156^r, 172^r, 204^r i 211^r).

Només hem documentat dos prenomes: Joan i Maria. La grafia documentada és generalment *Moles*; només en una citació hem anotat *Molas*.

Molí

V. **Bóta del M.*, *el pati de la*; **Camí del Calvari i M.*, *lo*; **Camí del M.*, *lo*; *Coll del M.*, *lo*; **Coma del M.*, *la*; **Farraginal [del M.]*, *lo*.

molí [del Senyor Comanador], el

«unes cases i molí, situats en lo terme de l'Espluga Calba», any 1265 (*Índex nou*, 221^r); «un molí de cup, qui és dins lo terme del dit loch, ab dues moles» (*Perg. 1405/37*); «il·lustre señor comanador [...] té un molí fariner [...], al lloch appellat la Coma del Molí, ab les aygües, cèquies y ayguaductes. [...] són forçats dits vassalls de molre en lo dit molí, sols hi haja aygua, pagant per moltura per cada faneca quatre palmades, romanent dita faneca franca.», «lo molí del Señor Comanador» (*Capbr. 1574*, 5^r i 20^v); «lo qual molí és forsat per la dita vila» (*Capbr. 1669*, 7^r); «del molí fariner» (*Possessió 1700*, 3); «lo qual molí és forsat per la vila» (*Capbr. 1717*, 5^r); «lo qual molí és forsat per la vila» (*Capbr. 1741*, 5^v); «un molí fariner, [...] lo qual molí és forsat per la relatada vila de l'Espluga Calva y són obligats en mòdrer en aquell, pagant» (*Capbr. 1765*, 7^r); «Espluga Calva: [...] té molins de farina» (Rocafort 1915: 332).

Suposem que el molí que s'esmenta a la citació del 1265 deu ser el que a partir de l'any 1405 passaria a ser propietat del senyor comanador. Segons la descripció que en fa el capbreu de 1765, aquest molí fariner tenia una sola mola, un casal, amb portal i portes (amb pany i clau), bassa amb son canyar, síquia i un hort contigu de mitja porca. Antigament els molins solien tenir dues moles i, de fet, la citació del 1405, parla de dues. Un document de 1796 afegeix que el molí fariner era a la partida del Torrent i ens assabenta que tant a la coma d'Aigües Vives com a la dels Masos, l'aigua s'utilitzava per a omplir les basses per amarar cànems i llins.

El document del 1796 (*Molí fariner a favor de Joseph Teixidor*) estableix que Josep Teixidor pot construir un molí fariner a la Coma del Molí i pot fer servir l'aigua de les tres sèquies que, unides després en una, van a parar al molí de la comanda. El mateix any Jaume Balcells vol construir-ne in altre al mateix lloc (*Súplica de Jaume Balcells per lo establiment de un molí fariner*) (*Capbr. 1765*, 7^v i *Doc. 1796*). Deduïm, doncs, que a mesura que la comanda anava perdent el monopoli de la mòlta de la farina que es produïa a la vila, es devien anar construint més molins i, així, la citació del 1915 ja es refereix, en plural, a *molins de farina*. En temps del comanador, però, no estava permès de construir nous molins fariners sense el seu permís i els habitants de l'Espluga Calba estaven obligats a anar a moldre el blat al de l'orde, i a satisfer quatre palmades per cada faneca.

El *molí fariner* també és anomenat *molí de cup*, a la segona citació, o *molí de farina*, a la darrera.

Molí, lo (o prop lo o del)

«al Molí», «iuxta molendinum», «prope molendinum» (*Capbr. 1510*, 13^r, 18^r i 28^r); «molt prop del Molí del Señor Comanador, dues sorts de terra, [...] a migjorn ab la devesa del Snor., a sol ponent [...] part ab la cèquia del Molí e a tramuntana ab lo molí [...] y la bassa», «a la partida anomenada lo Molí, [...] a tramuntana ab lo camí que s va a Arbeca.» (*Capbr. 1574*, 45^r i 48^v); «la partida del Molí» (*Capbr. 1633*, 180^v); «la partida del Molí» (*Capbr. 1669*, 37^r); «la partida del Molí» (*Capbr. 1692*, 70^v); «la partida del Molí» (*Capbr. 1717*, 47^r); «partida del Molí» (*Capbr. 1741*, 29^v); «en la partida del Molí, [...] a mitgdia ab l'ayguavesant de la serra de la Devesa del Señor Comanador» (*Capbr. 1765*, 165^v); «Bosque, olivar, campa, con molino arinero sin agua, rocas. Su situación: Molino, [...] por mediodía con tierras del Señor» (*Apeo*, 91^r); «l'entitat que represento es va incautar dels béns [...] que [...] passem a detallar: [...] 2ª Molí,» (*Comitè 1936*, 63^r).

Aquesta partida, que és a la zona dels tres molins, de farina, també rep les aigües de la coma de Fullea, segons el document de 1796 esmentat a l'entrada anterior. No és estrany que els molins de farina, per la importància que van tenir en el desenvolupament econòmic del país, hagin quedat fossilitzats en múltiples noms propis de la majoria de termes municipals. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha una partida anomenada *lo Molí del Senyor*; a Vinaixa, *los Molins*, o a Granyena, *los Molins de la Vall* (Martín i Preixens 2005: 456).

V. t. *Basses, les*; *Hortes, les*; **Torrent, lo*, i *Coll del Molí, lo*.

Molí, la bassa del

«basa [...] Molendi» (*Capbr. 1510*, 7^r); «la devesa del Señor ayguavessant, [...] a tremuntana ab lo molí y ab la bassa y ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1633*, 180^v); «la sèquia y bassa del Molí» (*Capbr. 1669*, 115^r); «en la partida del Molí, [...] a mitgdia ab la bassa del Molí» (*Capbr. 1765*, 208^r).

La bassa és la del molí del Senyor Comanador, que va donar nom a l'actual partida del Coll del Molí.

Molí, el caixer [de la bassa] del

«a tremuntana ab la sèquia y caixer del Molí», «a la partida devant del Molí Fariner, [...] a tremuntana ab lo caixer de la Bassa» (*Capbr. 1717*, 14^f i 72^f); «lo caixer de la Bassa» (*Capbr. 1741*, 29^v); «la síquia y caixer de la bassa del Molí» (*Capbr. 1765*, 119^v).

Es tracta del caixer de la bassa d'un dels molins de farina de la vall del Rinet. El DCVB dona algunes definicions de la paraula *caixer*: 'llit d'un riu', 'espai comprès entre els dos marges d'una sèquia' i 'banda o coster lateral d'una sèquia'. Segons Coromines, *caixa* «s'aplica generalment a penyes o roques que tenen forma de caixa, o bé a gorgs o tolls que tenen una forma còncava que fa pensar en una caixa oberta i buida per dins» (OnCat III, 178b4). Seguint els nostres informants, es refereix a una basseta petita, com una cogulla, però grossa, en la qual s'assolava l'aigua bruta. S'hi posaven feixos de mata per a fer de filtre i aconseguir que l'aigua que baixava fins a la bassa, per l'aigüera, fos neta.

Molí, el camí del

«cum vico del Molí» (*Capbr. 1510*, 24^f); «lo camí va al Molí» (*Capbr. 1607*, 309^f); «en la partida del Pla de na Josa o de les Basses, [...] mitgdia ab lo camí del Molí o que va a Arbeca», «lo camí que va al Molí y a tremuntana ab lo camí que va a Arbeca» (*Capbr. 1765*, 190^f i 208^f); «Coll del Molí, [...] por mediodía con tierras del Señor, por poniente con camino del Molino» (*Apeo*, 177^f).

El camí del Molí devia anar del nucli urbà al molí i després devia connectar amb el que anava a Arbeca.

Molí, el casal del

«un molí fariner ab sa mola molent, ab son casal, portas, clau y pany, y paraments d'aquell» (*Capbr. 1717, 5^r*); «un molí fariner ab [...] casal, [...] una bassa cañar y sèquia» (*Capbr. 1741, 5^v*).

La descripció del molí que fa el capbreu del 1717 també esmenta una sola mola. Actualment l'únic molí del qual encara queda l'edifici és el del Cila: a baix hi havia el molí i a dalt hi vivia el moliner.

Molí, la coma del

«a la partida dels Spilars, [...] a mitgdia ab l'ayguavessant de la coma del Molí» (*Capbr. 1692, 69^v*); «a mitgdia ab l'aiguavessant de la coma del Molí [...] y a tremuntana ab lo terme de Maldà» (*Capbr. 1717, 56^r*); «l'ayguavessant de la coma del Molí» (*Capbr. 1741, 101^v*); «l'ayguavesant de la coma del Molí» (*Capbr. 1765, 165^r*).

Sembla que afronta al nord amb els Espilars i el terme de Maldà. Als peus d'aquesta coma, en direcció sud-oest, hi devia haver el molí fariner.

Molí, damunt del (o lo)

«la partida demunt del Molí» (*Capbr. 1669, 115^r*); «la partida demunt lo Molí» (*Capbr. 1692, 62^v*).

Devia ser la part nord de la partida del Molí, en direcció cap al terme de Maldà.

Molí, davall lo (o del)

[da'βaʎ ðel mu'li]

És al fondo dels Omellons, al solà. És la partida que ara es coneix com *la sort Llarga*. El capbreu de 1574 la situa entre la Devesa i el camí d'Arbeca; el de 1765 també l'anomena *davall el Molí Fariner o de Farina* i indica que la partida *del Molí* i la *de davall del Molí* són la mateixa.

«deval lo Molí» (*Capbr. 1510*, 6^f); «davall lo Molí, [...] a migjorn ab la devesa del Snor. Comanador» (*Capbr. 1574*, 19^v); «davall lo Molí» (*Capbr. 1607*, 309^f); «un ort, debaix dit molí» (*Millores 1610*, 257^f); «la partida devall del Molí» (*Capbr. 1633*, 141^f); «la partida devall lo Molí» (*Capbr. 1692*, 32^f); «l'orta del devall del Molí», any 1716 (Vallverdú 2015: 274); «partida devall del Molí» (*Capbr. 1741*, 20^v); «en la partida de devall lo Molí, [...] a tremuntana ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1765*, 180^v); «sort del daball del Molí, [...] por mediodía con el camino de Arbeca», «sort del daball del Molí, [...] por mediodía con tierras del Señor» (*Apeo*, 27^r i 55^r).

En un sol document (1610) s'anomena *debaix lo Molí* i en el més modern (finals del s. XIX), *sort del davall del Molí*.

V. t. *Llarga, la sort*.

Molí, davant lo

«la partida devant lo Molí» (*Capbr. 1717*, 14^f); «partida devant lo Molí, [...] a mitgdia ab lo vessant de la serra de la Devesa del S^t. Comanador» (*Capbr. 1741*, 66^v); «la partida de devant lo Molí», «en la partida de devant lo Molí, anomenada lo tros del Matxo, [...] a mitgdia ab lo vessant de la Devesa del S^{or}. Comanador» (*Capbr. 1765*, 119^v i 138^v).

Per les afrontacions sembla la mateixa peça de terra, altrament anomenada *davall lo Molí* o, si més no, una de contigua.

Molí, l'hort del

«un ort, debaix dit molí i demunt la bassa de dit molí, i una feixa de terra, que affronte ab lo camí d'Arbeca» (*Millores 1610*, 257^f); «Ítem un molí fariner; [...] té un hort contiguo» (*Capbr. 1669*, 7^f); «un molí fariner, ab [...] un hortet contiguo» (*Capbr. 1741*, 5^v).

L'hort era al costat del molí i tenia una superfície de mitja porca.

V. t. **Senyor [Comanador], l'hortet del*.

Molí, la serra del

[lə 'serə ðel mu'li]

És la que avui dia s'anomena *serra de la Devesa* o *de les Deveses*.

«Ítem en la partida dels Spilars, [...] a mitgdia ab la serra del Molí» (*Capbr. 1633, 37^v*); «a mitgdia ab la serra del Molí» (*Capbr. 1669, 98^v*); «a mitgdia ab la serra del Molí, [...] a tremuntana ab lo terme de Maldà» (*Capbr. 1765, 123^v*).

Molí, la síquia (o sèquia) del, o la sèquia Molinal [lə 'sikiə ðel mu'li]

És la de les Hortes, al Coll del Molí. Va des del molí del Cila fins a la bassa del Molí del Mig.

«a la partida dels Homs, [...] a migjorn ab la çiquia *que* va al Molí», «los Homs, [...] a migjorn ab la çiquia *que* va al Molí» (*Capbr. 1574, 29^v i 36^v*); «la síquia *que* va al Molí» (*Capbr. 1607, 322^r*); «la sèquia del Molí» (*Capbr. 1633, 180^v*); «la sèquia del Molí» (*Capbr. 1669, 75^r*); «la sèquia qui va al Molí», «la sèquia del Caixé del Molí», «la sèquia de la Bassa Molinal» (*Capbr. 1692, 59^v, 62^v i 96^r*); «la sèquia de la bassa del Molí» (*Capbr. 1717, 47^r*); «la sèquia Molinal» (*Capbr. 1741, 13^r*); «partida de l'Albareda, [...] a ponent y tremuntana ab la síquia del Molí», «a mitgdia ab lo vall del Castell, a ponent ab terres de la Rectoria y a tremuntana ab la síquia *que* va l'aygua al Molí», «partida dels Horts, [...] a mitgdia ab la síquia del Molí» (*Capbr. 1765, 28^r, 35^r i 124^r*); «sort del Molí, [...] por *mediodía* con tierras del Señor [...] y por norte con la asequia Molinal.» (*Apeo, 39^r*); «acequia Molinal» (*Repartiment 1942, 87^v*).

El capbreu de 1765 també l'anomena *la sèquia Major*. Sens dubte, sempre ens referim al mateix curs d'aigua, tant si parlem de *la sèquia Major*, com de *la síquia del Molí*, com de *la síquia del Fondo*, com de *la síquia del Rinnet*. Ho veiem, per exemple, en la primera citació, que la ubica a Aigües Vives, és a dir, a l'altre extrem del terme, tocant al dels Omells de na Gaia. Nogensmenys, sembla que la present denominació fa una referència més específica al tram d'aquest petit curs fluvial més proper al molí. El capbreu de 1692, al seu torn, introdueix en el nom més elements d'especificitat: *la sèquia del Caixer del Molí* o *la sèquia de la Bassa Molinal*. El DCVB no conté l'adjectiu *molinal*.

V. t. *Fondo, la síquia del; *Major, la síquia, i Rinnet, la síquia del.*

Molí, el solà del

«al sol del Molí» (*Capbr. 1510*, 32^r); «al solà del Molí», «lo solà davall lo Molí» (*Capbr. 1574*, 97^v i 98^v); «al solà del Molí» (*Capbr. 1607*, 392^r); «Ytem en la partida del solà del Molí» (*Capbr. 1692*, 100^r); «a la partida del solà del Molí» (*Capbr. 1717*, 57^r); «partida del solà del Molí» (*Capbr. 1741*, 102^v).

El fet que en una citació es digui *el solà davall lo Molí* ens fa pensar que podria ser la mateixa peça de terra que anteriorment anomenàvem *davall lo Molí* o, si més no, contigua. A la citació més antiga el genèric no és *solà* sinó *sol*.

Molí, la sort del, o la sorteta del Molí [lə 'sɔr ðel mu'li]

La sort del Molí es troba més propera al nucli urbà; després ve el Coll del Molí, en direcció cap als Omellons.

«campa. Su situación: sorteta del Molí, [...] por mediodía con la azequia del Fondo», «sort del Molí, [...] por mediodía, con tierras del Señor», «Campa. Su situación: sot del Molí, [...] por mediodía con camino de la Debesa [...] y por norte con la azequia.» (*Apeo*, 22^r, 60^r i 158^r/110^r); «partida: sort del Molí», «partida: sorteta Molí» (*Repartiment 1942*, 30^r i 39^r); «Partida: [...] sort del Molí» (*Amillar. 1945*, 56^r).

Molí, les terres del

«Partida: sort del Molí [...] oeste, con tierras del Molino» (*Repartiment 1942*, 286^r).

Sembla que es refereixi a les peces de terra contigües a l'edificació. Aleshores, la sort del Molí quedaria a l'est d'aquesta.

Molí del Mateu, lo [lo mu'li l ma'tew]

«Sorteta, [...] partida: Molí Mateu» (*Repartiment 1942*, 130^r); «Partida: [...] Molí Mateu» (*Amillar. 1945*, 38^r).

Devia ser la peça de terra contigua al molí del Mateu.

Molí del Mig, lo

[lo mu'li l 'mif]

«finca: la paradeta, [...] partida: Molí Mig» (*Repartiment 1942*, 70^r); «Partida: [...] Molí Mig» (*Amillar. 1945*, 201^r).

Devia ser la mateixa peça de terra de l'entrada anterior. El fet que la finca aparegui com *la paradeta*, no sembla que sigui el nom com era coneguda, sinó simplement el genèric.

Molí de [l']Oli, lo

«la partida del Molí de l'Oli» (*Capbr. 1717*, 14^v); «partida del Molí d'Oli» (*Capbr. 1741*, 66^v); «la partida llamada del Molino de Aceyte» (MN 1762, 245^v); «en la partida del Molí de l'Oli, [...] a sol ixent y tremuntana ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1765*, 124^r).

Aquesta partida ha de ser la mateixa que posteriorment s'anomenarà *lo Calvari*.

V. t. **Calvari, lo* i **Oli, el molí de l'*.

Molí d'Oli, la bassa del

«la dita universitat [...] posseheix [...] un casal de molí d'oli ab dos premses en dit casal o molí, [...] a mitgdia ab la bassa» (*Capbr. 1692*, 11^r).

Molí d'Oli, el casal del

«lo dit casal del Molí d'Oli» (*Capbr. 1692*, 11^v); «un casal o molí d'oli ab dos premsas ab tots los paraments per mòdrer olivas, [...] dins d'una punta o pessa de terra herma dita la Balsa» (*Capbr. 1741*, 8^r); «lo corral de Joseph Teixidó, lo qual es part del casal del Molí d'Oli de la universitat» (*Capbr. 1765*, 43^r).

Molí de [l']Oli, damunt del (o el)

«la partida demunt el Molí de l'Oli» (*Capbr. 1669*, 121^v); «la partida demunt del Molí de l'Oli» (*Capbr. 1717*, 54^v); «la partida del solà de les Forques, demunt del Molí de l'Oli», «partida sobre lo Molí d'Oli» (*Capbr. 1765*, 117^v i 125^r).

Segons el capbreu del 1765, és la mateixa partida que *el solà de les Forques*. En una citació la preposició és *sobre*: *partida sobre el Molí d'Oli*.

V. t. **Forques, el solà de les*.

Molí de l'Oli, detràs del

«la partida del solà de les Forques, detràs del Molí de l'Oli» (*Capbr. 1765*, 192^r).

Devia ser la mateixa que anteriorment hem anomenat *damunt del Molí de [l']Oli* o bé alguna peça contigua.

Molí de l'Oli, el pati del

«los patis del Molí de l'Oli» (*Capbr. 1669*, 45^v); «lo pati del Molí de l'Oli» (*Capbr. 1692*, 24^r); «a la partida del Comellà, [...] a mitgdia ab lo pati del Molí de l'Oli» (*Capbr. 1717*, 25^r); «lo pati del Molí de l'Oli» (*Capbr. 1741*, 112^v).

En una de les citacions també apareix el nom en plural: *els patis del Molí de l'Oli*.

Molí d'Oli, la sèquia del

«a sol ixent [...] ab lo camí de Belianes, a mitgdia ab la sèquia del Molí, a ponent ab lo camí d'Arbeca, mediant la sèquia que condueix l'aygua al Molí d'Oli» (*Capbr. 1765*, 7^r).

Molí del Pebre, la síquia del

«pieza de tierra, la mayor parte regadío, [...] partida denominada Torta; que linda por oriente con tierras de Juan Pons, por mediodía con el camino que conduce a Sanant, a poniente con la açequia del Molino del Pebre» (MN 1859, 151^v).

V. t. **Pebre, el molí del.*

Molinal, el reguer

«lo reguer o síquia Molinal», any 1715 (Vallverdú 2015: 273).

Puntualment un document anomena *reguer* a la *síquia*.

Moliner

V. **Martí M., cal.*

Moliner i Moliner, cal

[*'kal muli'ne*]

Actualment és la primera casa del carrer de Fullea, també anomenada *cal Carter*, perquè el Cisco de cal Moliner va exercir durant molts anys aquesta professió. Hi ha dues *cabanes del Moliner*, totes dues del segle XIX. L'una, a la partida del Mas Blanc i propietat del Francisco de cal Moliner, és amb coberta de volta apuntada; fa 1,95 m. d'altura, 2,10 d'amplada, 3,50 de profunditat, i té 7,35 m². L'altra, a la partida de la Coma de Sant Pere, és amb coberta de volta de canó apuntada i tapada¹⁷². *La granja del Moliner* és al Mirambò.

«Bertrana Rius, uxor Joannis Rius, vulgo dicti lo Moliner», any 1603 (*Òbits 1636*, 14^v); «Jaume Moliner» (*Celebr.* 1766, 40^v); «Pascual Pons, alias Moliné, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 52^r); «Pere Sardà Boleda, [...] Moliner», matrimonis de l'any 1900 (*Spel.* 32: 7); «Balcells Arbós, José (Moliné)» (*Amillar.* 1945, 6^v).

---

¹⁷² Martín i Preixens (2005: 327) i BIEC: BI-69.

És el cas més freqüent de renom referit a una activitat professional mitjançant l'enunciat del lloc de treball; el trobem, per exemple, a les Borges Blanques, a Ulldemolins, a l'Albi o al Vilosell¹⁷³. Crida l'atenció que el cognom només aparegui en una ocasió i no sigui en cap registre de baptismes, matrimonis ni òbits. No descartem, doncs, que s'hagi pres el renom d'aquest personatge pel seu cognom.

Moliner, la font del

[lə 'fɔŋ del muli'ne]

S'anomena així, perquè és al costat de cal Moliner. És de principis del segle XX i està adossada a la vorera i esglaonat del carrer de Fullea. Té una pica quadrangular de pedra i un cos superior metàl·lic d'on surt l'aixeta de l'aigua. També hi ha un antic abeurador per a animals, restaurat recentment (BIEC: BI-10).

Moliner del Feliu, el

«Moliner del Feliu», «José Folch, *alias* Moliné del Feliu, [...] Aspilás, [...] Mas Blanch» (*Apeo*, 63^r i 192^f).

El propietari anomenat el *Moliner del Feliu* no consta que tingués cap casa al poble; només la finca dels Espilars. Devia residir al casal del molí del Feliu.

Moliner Ros, cal

['kal muli'ne 'ros]

Era una casa del carrer de Montblanc, a mitja pujada, a mà esquerra, també anomenada el *Moliner del Ros*. Una inscripció a la façana ens indica que la construcció és de 1763. Conté, a més, la creu de l'orde de l'Hospital esculpida a la pedra. *La cabana del Moliner Ros*, al Grau, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó vista i obertura d'entrada en arc. Té 9,38 m² i fa 2,04 m. d'altura, 2,50 d'amplada i 3,75 de profunditat¹⁷⁴.

«José Gené, *alias* Moliné Ros, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 135^r); «Moliner Ros, *alias*» (*Repartiment 1942*, 132^f); «Moliner Ros» (*Amillar. 1945*, 38^v).

¹⁷³ Amigó i Pere (1997: 258 i 2001: 305), Pere (2006: 223) i Ripollès (2006: 148).

¹⁷⁴ Martín i Preixens (2005: 324) i BIEC: BI-69.

Molinera, ca la

[ˈka lə muliˈnerə]

Era una casa del carrer de Senan. *El mas de la Molinera*, a Senan, tenia propietaris de l'Espluga Calba (Vallverdú 1995: 33).

«Casament de Pere Espasa Palau, 1893 (Molinera)», «Dolores Espasa (Molinera)» (Poca 2017: 60 i 201); «Jaume Espasa Palau, [...] Molinera», defuncions de l'any 1900; «Rosa Espasa Palau [...]: ca la Molinera», naixement de l'any 1907 (*Spel.* 32: 7 i 40: 29).

Molins

«Maria Gaya y Molins, muller de Remon Gaya, de la Plaça», any 1693 (*Òbits* 1685, 9^r, 12).

Molló

«Joan Molló, mosso» (*Roser* 1649, 4^v); «Josepha [...], filla de Joan Molló, d'Omells de na Gaya», any 1747 (*Òbits* 1699, 39^v).

Tot i que a l'entrada de *Montllor* també apareixia el cognom amb la forma *Molló*, no els hem enregistrat conjuntament, perquè els Molló d'aquest document apareixen gairebé un segle i mig abans que la família Torres Montllor; per tant, en aquests dos casos el llinatge pot ser el que fa referència al poblet de Molló, a l'Alt Empordà, que pot venir del llatí *MUTULONE, 'pedra fita' (Moll 1982: 145).

V. t. *Montllor.

Molner i el Molner

«Johan Molner» (*Fog.* 1497: 292); «Jacobi Molnier», «Marie Mulnera» (*Capbr.* 1510, 8^v i 12^v); «Vicent Mulner» (*Fog.* 1553 II: 295); «Llorenç Molner» (*Capbr.* 1574, 35^v); «Chaterina, donzella, filla d'en Miquel Molner», any 1576; «Foren compares: [...] la filla d'en Vicent Molner», any 1580; «Foren padrins: [...] Isabet Molnera, filla d'en Vicent», any 1581 (*Bapt.* 1574, 7, 12 i 14); «Catherina Molnera», any 1580; «Monserrada Molnera [...] Antoni Molner», anys 1586 i 1587 (*Matr.* 1580, 1^r i 2^v); «Miquael Molner», any 1582; «uxor

Laurenty Vicent, àlies Molner», any 1585 (*Òbits 1574*, 3^r i 5^v); «cassa de la viuda Molnera» (*Roser 1600*, 26^v); «Magdalena Maria Molner, filla [...] de Francesch Molner», any 1637 (*Bapt 1624*, 30^v); «March Molner, pagès, ferit d'una scopetada que li daren los soldats de sa magestat Cathalina, al coll de Çenant», any 1642 (*Òbits 1636*, 5^r); «Paula Molner, donzella, filla ets de Joseph Molner, pagès», any 1649 (*Matr. 1636*, 9^v); «Jaume Molner», any 1670 (*Matr. 1650*, 16^{r-v}, 54).

Hem documentat els següents noms d'home: Antoni, Benet, Cristòfol, Francesc, Jaume, Joan, Joan Ramon, Joan Vicent, Josep, Llorenç, Marc, Martí, Miquel, Pere, Ramon i Vicent; i també els següents de dona: Agna, Àngela, Alena, Caterina, Elisabet, Francina, Isabet, Isabet Anna, Joana, Magdalena (i Magdalena M.), Margarida, Maria, Montserrat, Paula, Simona, Tecla Joana i Teodora. Els prenom dels primers textos estan llatinitzats: *Johan*, *Jacobi* i *Marie*. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, apareix el de teixidor de lli. El cas en el qual *Molner* és un renom (Llorenç Virent) es deu referir a l'ofici de moliner desenvolupat per aquest personatge. A Duesaigües, per exemple, també hi ha documentat un personatge l'ofici del qual respon al cognom: Vidal Molner, que feia de moliner. En Joan Molner era sagristà de l'Espluga Calba el 1598 i Gabriel Molner en va ser rector entre 1670 i 1680. Les grafies documentades són: *Molner*, *Molnier* i *Mulner*; i també les feminitzades: *Molnera* i *Mulnera*. A l'origen sempre hi ha el substantiu *moliner* (del llatí MOLINARIUS), 'qui es dedica a moldre cereals'¹⁷⁵.

Moncosí

«Amàlia, [...] hija [...] de los consortes José Manonelles y Moncusí y Maria Rué y Lladó, [...] de Cervià», any 1909 (*Bapt. 1892*, 406).

Mondéjar

«María de los Dolores Berengué Mondejas» (*Naix. 1934*, 165^r, 5); «María Dolores, [...] hija de [...] Francisco Berengué Medina, pastor, y Rogelia Mondejas Moreno, naturales de Maldà y Zarafuel (València)», any 1943 (*Bapt. 1935*, 6^v).

---

¹⁷⁵ Jassans (2008: 69) i Moll (1982: 256).

L'única grafia anotada és *Mondejas*, que no hem localitzat com a cognom; en canvi, *Mondéjar* és un llinatge abundant al País Valencià, que té l'origen en el topònim corresponent, d'una població de la província de Guadalajara (DAE). El lloc de procedència de la persona que se'n diu és el municipi de Xarafull, al País Valencià, a la comarca de la Vall de Cofrents, en castellà i oficialment *Jarafuel*.

Monges, les

[les 'mɔnzɛs]

«Espluga Calva: [...] hi ha una comunitat de monges dominiques terciàries dedicades a l'ensenyança» (Rocafort 1915: 332); «dominicas hermanas» (*Contribució*, 119^f); «finca: Catalana, partida o paraje: Coma de Català, [...] propiedad hermanas dominicas» (*Repartiment 1942*, 154^f); «Coma d'en Salat, [...] poniente, hermanas dominicas» (*Amillar. 1945*, 14^f).

El 24 de setembre de 1877 la comunitat mercedària, propietària del castell des del 1860, es va extingir, perquè les dues religioses que la constituïen entraren a formar part d'una comunitat de dominiques, que van establir al castell una escola d'infants. Van donar el nom de Sant Vicenç Ferrer al nou centre d'ensenyament i s'adaptaren les sales per a escola i residència de les dominiques. L'escola d'infants del castell s'anomenava *costura* pel fet que hi anaven noies a aprendre a cosir.

Monges, l'hort de les

['lɔr ðe les 'mɔnzɛs]

Nom popular amb què es coneixia l'actual plaça del doctor Modolell. Ens remet a l'època en què al castell hi havia la comunitat de monges dominiques terciàries dedicades a l'ensenyança, que tenien l'hort en aquest espai.

Monges, el tros de les

[lo 'trɔs ðe les 'mɔnzɛs]

És una finca dels Escabrrers, una mica més amunt de la bifurcació del camí, on es va sia cap a les Catalanes, sia cap a les Beurades. Els propietaris d'aquesta peça de terra encara l'anomenen *los Escabrrers de les Monges*.

Montagut

«Antònia Montagut y Aluges, [...] filla [...] dels cònjuges Joseph Montagut, de Viure, y Fran^{ca}. Aluges, de Montagut», any 1847 (*Bapt. 1824*, 324).

Montalà

«Cosme Montalà Balcells, natural de Floresta» (*Òbits 1903*, 20^r, 3); «Macario Montalà Serret, [...] de la Floresta» (*Matr. 1939*, 73^r, 4); «Montalà Sardà, Salvador», any 1949 (*Bapt. 1935*, 115^r); «Daniel Bosch Montalà, [...] hijo de Fidel y Pilar», any 1960 (*Confirm. 1949*, 6^v).

Montaner

V. *Muntaner.

Montblanc¹

V. *Camí de M., lo; *Ton del M., cal; *Vell de M., el camí*.

Montblanc²

[mum'blanj]

La capital de la Conca de Barberà dista de l'Espluga Calba uns vint quilòmetres. S'hi arriba per la carretera de Fullea.

«castrum et uillam de Monte albo», any 1209 (Bisson 1984: 121); «Item a rectore de Montealbo», any 1279 (Rius 1946: 152); «la collita del bovatge que faheren en los lochs sigüents de la vegueria de Montblanch [...]: d'Espluga Calva» (*Bovatge 1336*, 27^v); «Montisalbi» (*Perg. 1359*); «Vegueria de Muntblanch, [...] l'Espluga Calva [...] fochs: XLVIII» (*Fog. 1365*: 85); «Montisalbi» (MN 1511, 12^v); «un recurso pidiendo comisión para el señor alcalde de Montblanch» (*Plet 1807*).

Montblanc, el camí de

«En les afrontacions hi ha l'esment al camí de Monblanch i al terme de l'Espluga Calba», any 1231 (Gual III 2003: 417); «lo camí que va a Montblanch» (*Capbr. 1574*, 15^r); «lo camí va a Monblanch» (*Capbr. 1607*, 340^r); «lo camí de Montblanch», «lo camí qui va a Montblanch» (*Capbr. 1633*,

66^v i 128^v); «lo camí de Monblanch», «lo camí qui va a Montblanch» (*Capbr.* 1669, 65^r i 161^v); «lo camí de Monblanch», «lo camí qui va a Monblanch» (*Capbr.* 1692, 37^r i 88^v); «lo camí de Monblanch» (*Capbr.* 1717, 43^v); «lo camí de Monblanch», «lo camí qui va a Monblanch» (*Capbr.* 1741, 19^r i 132^v); «partida de las Heras, [...] a tremuntana lo camí de Montblanch» (*Capbr.* 1765, 206^r); «Pla de la Balsa, [...] por mediodía con el camino de Momblanc [...] y por norte con el camino de Sanan» (*Apeo*, 43^r); «camino de Momblanch» (*Amillar.* 1945, 86^r).

Actualment es va a Montblanch per la carretera de Fullella; hi havia hagut un camí que feia cap a Montblanch per dret.

V. t. *Pla de la Bassa, el camí del*, i **Real, el camí*.

Montblanch, del camí de

«Jacinto Sardà, del camí de Montblanch» (*Apeo*, 139^r).

Montblanch, el carrer de [lo kə're ðe mum'blaŋ]

Junt amb el carrer de Fullella, se situa a l'extrem sud de la vila. Va fins al dipòsit de l'aigua del poble. Hi havia un camí que feia cap a Montblanch, per dret.

«vico de Monblanch» (*Capbr.* 1510, 12^v); «corral, [...] calle de Momblanch» (*Apeo*, 76^r).

V. t. **Pla de la Bassa, el carrer del*.

Monter

«lo reverent D. Gabriel Monter deixà esta rectoria i s'anà per rector de Vilaseca, al Camp de Tarragona», any 1685 (*Òbits 1650*, 22^r).

Gabriel Monter va succeir Andreu Roig com a rector de la parròquia de l'Espluga Calba i, com a tal, va continuar, del 1680 fins al 1685, el llibre de matrimonis començat el 1650 pel seu antecessor. El 1685 el següent rector, Bruno Marc, seguí endavant amb la tasca. Tot i que el llinatge procedeix del substantiu *munter*, 'encarregat

de fer que els gossos cacessin, en la casa major' (Moll 1982: 256), el mantenim amb *o*, com en la citació, perquè els criteris de l'IEC per a l'aplicació de la normativa lingüística en la toponímia admeten algunes formes dialectals tradicionals i genuïnes que tenen representació gràfica general, com ara *Munt* i *Mont*.

Montero

«Pons y Montero, Jaime», any 1882; «Pons y Montero, Pedro», any 1882; «Teixidó y Montero, Magdalena», any 1887 (*Bapt. 1881*, 14^r, 45^r i 91^v); «José Teixidó Montero» (*Òbits 1887*, 159^f, 13); «Francisco Teixidó Montero», «Faustino Teixidó Montero» (*Naix. 1895*, 61^r i 140^r); «Consuelo Pons Montero» (*Matr. 1908*, 17^r, 2); «Pons Montero, Blas» (*Amillar. 1945*, 55^v).

Hem localitzat dos noms més amb aquest cognom: Joaquina i Maria.

Montfar

«Miquel [...], fill [...] de Miguel Planes y Esteve, y Maria Planes y Monfà, [...] de San Martí de Maldà y refugiats en esta, fugint dels francesos», any 1810 (*Bapt. 1773*, 218^r); «Martí Torres y Monfà», «Buenaventura Torres y Monfà» (*Òbits 1880*, 32^r, 34, i 95^f, 8); «José Juan Torres y Monfà» (*Naix. 1878*, 64^f); «Joan Torres Monfà» (*Òbits 1887*, 24^f, 26); «Rosa Monfà Capdevila, natural de San Martí de Maldà» (*Òbits 1903*, 108^f, 3).

Hem documentat tres prenomes amb aquest cognom: Pere, Maria i Rosa. La grafia és sistemàticament *Monfa*, amb accent o sense.

Montllor

«Antonio Torres Molló», «Ramon Torres Molló» (*Òbits 1887*, 23^r, 25, i 40^f, 42); «Teresa Torres Motlló», matrimoni de l'any 1904 (*Spel. 48*: 23); «don José Miret Cunillera y doña Francisca Torres Motlló» (*Matr. 1908*, 4^f, 5); «Torres Montlló, Francisca», «Torres Montlló, José» (*Contribució*, 470^f i 471^r); «Antònia Torres Motlló» (*Repertiment 1942*, 75^f); «José Torres Motlló» (*Amillar. 1945*, 35^v).

És evident que tots els portadors d'aquest llinatge són de la mateixa família, Torres Montllor; per tant, la grafia per la qual optem ha de ser una de sola: *Montllor*, del llatí MONTE LAURI, 'muntanya del llorer', és la forma principal, amb les variants *Mollo*, *Motllo* i *Montllo*, amb accent o sense. De fet, la grafia adequada a la normativa actual és l'única que no hem documentat (Moll 1982: 193).

Montmany

«Testimonis [...]: Miquel Monmanyi», any 1815 (*Matr. 1791*, 48^{r-v}); «Raimunda [...], filla [...] de Francisco Monmany, de l'Espluga de Francolí, y Maria Torres», any 1839; «Isidro Montmany y Torres», any 1841; «Urcicina Montmany y Torres», any 1844; «Anton Montmany y Poca», any 1848 (*Bapt. 1824*, 239-240, 275, 303 i 334); «Sardà y Monmany, Raymunda», any 1882; «Sardà y Monmany, Encarnación», any 1888 (*Bapt. 1881*, 20^r i 100^r); «Francisco Malmany» (*Apeo*, 45^r); «Maria Montmañy Poca» (*Matr. 1895*, 1^r, 2); «Joan Sardà Montmay» (*Comitè 1936*, 73^r); «Franca. Montmany» (*Repartiment 1942*, 146^v).

Hem documentat els següents noms masculins: Anton, Francisco, Isidro, Miquel i Ramon; i també els següents femenins: Francisca, Maria i Ursicina. Aquest cognom apareix amb múltiples grafies: *Malmany*, *Malmañy*, *Manmany*, *Marmañy*, *Monmany*, *Monmanyi*, *Montmany* i *Montmañy*. Procedeix del mateix topònim, del Vallès, del període romà o medieval, que significa 'muntanya gran' (MONTE MAGNO) (Moll 1982: 146).

Montoi

«Sardà Montoy, Juan» (*Contribució*, 411^r).

Montoliu

Jeroni de Montoliu fou comanador de l'Espluga Calba els anys 1726-30 i, més tard, de Granyena (1730-34). Va fer reconstruir la casa senyorial de Granyena, actualment l'abadia, morí l'any 1757 i fou enterrat a l'illa de Malta.

Montpar

«José Rué Montparte, [...] de Montblanch» (*Matr. 1872*, 15^r, 21).

El DCVB conté *Montpar* o *Montpart* com a llinatge existent a Dosrius, Parets, Vic, Cabrera de Mar, Palau-solità, Caldes de Montbui, Barcelona, Morella, etc: en canvi, cap dels dos apareix en Moll (1982). El localitzador de noms de família francesos situa *Montpart* al departament de la Gironda (www.geopatronym.com). El *Montpar* és un mas del municipi de Sant Martí de Centelles, a Osona, segurament procedent del nom de persona *Bonopar*, que probablement havia de tenir el sentit de ‘bon company; el qui fa bona parella’. La *B-* hauria estat assimilada a la *-p-* següent, amb la influència del noms de lloc compostos de *Mont-* (NomCat i OnCat V, 370b48-371a6).

Montraveta

«Antònia, [...] hija [...] de [...] Francisco Torres Gaya, de ésta, y Maria Coma Muntraveta, de Vallferosa», any 1926 (*Bapt. 1912*, 303); «Coma Montraveta, Maria» (*Contribució*, 2^r, 104).

Moll (1982) no conté el llinatge *Montraveta*. El DCVB l’ubica a Agramunt, Berga, Gironella, Manresa, Montmajor, etc. Aquest és el nom d’un mas antic i important del municipi de Llobera de Solsonès, format per composició a partir de MONT- més la forma femenina (*Trasberta*), del nom personal germànic THRASBERHT (OnCat V, s. v. *Mont-ravà*, *Mont-ravana*, *Montraveta*).

Montseny

«Maria Massalias, doncella, filla [...] de Joan Massalias, pagès, de Solivella, y de Josepha Masalias y Monseny», any 1799; «Francisco Saltó y Monseny, [...] d’Omells de na Gaya», any 1840 (*Matr. 1791*, 16^r i 150); «don Isidro Monseñy Espinach» (*Matr. 1908*, 5^r, 6); «Montseny Cantó, Dolores» (*Contribució*, 226^f).

Hem anotat dos prenom: Isidro i Dolores. Les grafies documentades són: *Monseny*, *Monseñy* i *Montseny*.

Montserrat

«Bernat Montserrat» (*Fog.* 1497: 292); «Bernardi Montserrat» (*Capbr.* 1510, 15^r); «Pere Monserrat» (*Fog.* 1553 II: 295); «Joan Montserrat» (*Capbr.* 1574, 53^v); «Margarita Monserrada», any 1594; «Bernardus Monserrat», any 1596 (*Òbits* 1574, 10^v i 11^v); «March Monserrat» (*Roser* 1600, 46^v); «Maria Monserrada, donsenlla, filla [...] dels quòndam Franceschs Monserrat, [...] de Santa Coloma de Queralt», any 1659 (*Matr.* 1650, 8^f, 24).

Hem trobat quatre noms d'home: Bernat, Joan, Marc i Pere; i també dos de dona: Margarita i Maria. Les grafies documentades són: *Monserrat* i *Montserrat*, i també la forma feminitzada del llinatge: *Monserrada*. Remarquem que, com a prenom, *Montserrat* està documentat com a nom d'home fins al voltant del 1574, i el respectiu femení era *Montserrada*.

Montserrat, el carrer de (o d'en)

«lo carrer de Montserrat» (*Capbr.* 1633, 63^v); «lo carrer d'en Montserrat, [...] a tremuntana ab la plassa del Pou» (*Capbr.* 1669, 49^f).

Fa l'efecte que es conegué temporalment o bé ocasionalment amb el nom de *carrer d'en Montserrat* alguna part de l'actual carrer de Santa Maria, on devia viure algú que es deia Montserrat de nom de família.

Montsuar, [de]

«Anthonius de Maçaneto [...]; Anthonio de Monsuar, nepoti meo [...], de castro et loco Turrisgrosse [...], Vincentio de Muntsuar, ffiliu dicti Anthoni de Montsuar» (*Perg.* 1383); «Testamenti honorabile Domenici de Muntsoar [...]; Anthonio de Montsuar, filio meo» (*Perg.* 1400); «Anthonius de Monssuar, civis Ilerde» (*Perg.* 1406); «Lo capítol: [...] en 1548 començà a Barcelona, [...] ab assistència d'Onofre Montsuar, preceptor d'Espluga Calva» (Miret 2006: 500); «Fra Onofre de Monsuar, militar» (*Fog.* 1553 II: 295); «Venda del Castell y lloch de l'Espluga Calva [...] feta per Antoni de Montsuar» (*Ofici* 1826, full solt).

Hem documentat quatre prenom: Antoni, Domènec, Onofre i Vicent; els tres primers també en la forma llatinitzada. Antoni de Montsuar, senyor de Torregrossa i propietari del castell de l'Espluga Calba des de 1400 fins a 1405, fou un destacat membre del llinatge Montsuar, paer en cap de Lleida i gran partidari del nou rei Ferran I d'Antequera. Quan el pare de l'esmentat Antoni de Montsuar, Domènec de Montsuar, senyor de Torregrossa i conseller de Lleida el 1379, va fer testament, a 28 d'agost de 1400, en el qual instituïa hereu el fill, també l'anomenà senyor de l'Espluga Calba. En la visita de 1534 es diu que, d'ençà que havia arribat en aquesta terra, sempre havia fet contínua habitació en dita comanda i castell. Onofre de Montsuar, comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem entre 1535 i 1548, va ser el darrer comanador a residir-hi.

Moll (1982) no el recull i el DCVB conté *Muntsuar*, com a llinatge antic, documentat el 1359. Com a topònim, és una caseria, i antic terme autònom del municipi d'Ivars d'Urgell, que es troba encara no a dos quilòmetres al nord d'aquesta població, on dona nom també a una partida o *prat de Montsuar*. Probablement ve de MONTE + SUARI(I), genitiu d'un nom personal del baix llatí, manllevat del germànic¹⁷⁶. Les grafies documentades són múltiples: *Monssuar*, *Monsuar*, *Montsuar*, *Muntsoar* i *Muntsuar*.

Monument, lo

[lo monu'men]

Un tal Balius, suposadament el comerciant Silvino Roure Balius, representant de la Falange lleidatana, es presentà al poble a captar afiliats. Un xicot de la vila, Ramon Sabaté Sanfeliu, de cal Sabater, li facilità una llista de joves com a possibles integrants de l'organització, i Balius tornà a Lleida, després d'haver nomenat Sanfeliu «*jefe local*». La mitjana d'edat del grup de joves, la majoria pagesos, no superava els vint-i-cinc anys. Pocs dies abans de l'aixecament militar del 1936 foren detinguts al poble per la seva significació política. Quan es va proclamar l'estat de guerra, van ser alliberats pel coronel Vallespir, armats i instruïts convenientment, i destinats a les tasques de patrulla per la ciutat. Amb el fracàs de la sublevació militar a la ciutat, pràcticament tots, uns vint en total, foren afusellats, la primeria de setembre, al cementiri de Lleida, on havien estat condemnats a mort pel Tribunal Popular de Lleida. En acabar la Guerra Civil espanyola s'erigí un monument a la plaça de l'Església de l'Espluga Calba en record de

---

¹⁷⁶ Turull (2007: 101) i OnCat V, 388a11-46.

les víctimes afusellades. Posteriorment es traslladà a l'interior del cementiri, on es troba actualment (Poca 2015: 14-19).

Mony, cal

[ˈkal ˈmoɲ]

És una casa de l'avinguda de Pau Casals, amb una inscripció a la façana que indica que la construcció és del 1774. A continuació hi ha uns solars sense edificar: és l'espai que ocuparien les cases que van ser destruïdes amb l'explosió de la Guerra Civil espanyola. Ara *cal Mony* és propietat d'un estadant de cal Trencapinyes.

«Cassa d'en Moni: en Joan Moni [...], Pere Joan Moni, Magdalena» (*Roser 1600*, 29^v); «José Mateu, alias Moñ, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 160^r/112^r); «Joan Torres Mateu (Moñ)», casament de l'any 1921 (*Spel. 31*: 18); «Anton Mony» (*Contribució 1936*); «Joan Mateu Balsells (Mony) [...] es casà [...] el [...] 1942» (Poca 2017: 164).

Podríem relacionar aquest nom de casa amb el de família francès d'origen bretó *Moign* (< *moing*), d'arrel preromana MUNNO, que significa 'esguerrat, mutilat' (Morlet 1991: s. v. *Moign, Moigne*). Les grafies documentades són: *Moiñ, Moni, Mony* i *Moñ*.

Móra¹

V. * *Plans d'en M., los*.

Móra²

«Anthonius Mora [...], Petrus Mora [...], Bernardus Mora» (*Perg. 1405/12*); «Anthoni Mora», «d'en Pere Mora» (*Capbr. 1510*, 17^v i 20^v); «Raimunda Ballester Móra, [...] d'Almatret» (*Matr. 1895*, 21, 3).

Els prenom documentats són Antoni, Bernat i Pere; llatinitzats a la primera citació (1405): *Anthonius, Bernardus* i *Petrus*.

Moragues

«Jacobus Morages» (*Perg. 1360*); «Bernardus Moragues» (*Perg. 1405/12*); «Bernadi Morages» (*Capbr. 1510*, 18^r); «Pau Moragues, fadrí, pagès, del lloch

de l'Albi, fill [...] de Joan Moragues, [...], y de Paula Moragues y Mir», any 1724 (*Matr. 1699*, 183^v); «Ramon Moragues Prats, [...] de Fullella» (*Matr. 1950*, 3^v, 9).

Apareixen alguns noms masculins: Bernat, Jaume, Pau i Ramon. Dos d'ells estan escrits en la forma llatinitzada i declinada en nominatiu o bé genitiu: *Jacobus* i *Bernardus* (o *Bernadi*). Les grafies documentades són *Morages* i *Moragues*.

Morales

«Rosa Morales, donsell, filla [...] de Francisco Morales, pasamaner, y de Francisca Morales y Torner, [...] de Valls del Camp», any 1722 (*Matr. 1699*, 180^v).

A la banda esquerra de la pàgina, escrit probablement amb posterioritat o, si més no, d'una altra mà, el nom de la Rosa Morales esdevé Rosa Moragues.

Moratell

«per testibus: Pere Joan Moratell, mestre de minions», any 1645 (*Matr. 1636*, 7^v).

Morell

«Josefa Morell Teixidó» (*Repartiment 1942*, 7^f).

Morella, de

«Petrus de Morelle» (*Perg. 1405/12*).

Com que no sabem exactament quines lletres estan substituïdes en l'abreviació llatina, no podem estar segurs de quin nom es tracta. El nom de família *Moelle* existeix en francès, al departament del Baix Rin (www.geopatronym.com); així mateix, *Moeller*, procedent d'Alsàcia, prové del nom d'ofici de *moliner* < llat. MOLINARIUS (Morlet 1991). De tota manera, resulta més probable que sigui *de Morella*.

Moreno

Només dos persones el porten de primer cognom: Eduard i Mariano, pare i fill, procedents d'una localitat de la província d'Àvila, potser Mombeltrán. En cap de les dues citacions sembla que el llinatge sigui d'origen català.

«Mariano Moreno López [...], fill d'Eduart Moreno Langa, [...] de Montheltrent, província d'Àvila» (*Naix.* 1934, 83^r, 18); «María Dolores, [...] hija de [...] y Rogelia Mondejas Moreno, [...] de Maldà y Zarafuel (València)», any 1943 (*Bapt.* 1935, 6^v).

Moreno, cal

[ˈkal moˈreno]

És al pati del Castell. *La cabana del Moreno*, del segle XIX, a la partida de les Catalanes, és amb coberta de volta de canó vista¹⁷⁷.

«Padrins foren: Ramon Pons, dit lo Moreno», any 1825 (*Bapt.* 1824, 9 D 27); «Cristóbal Pons, *alias* Moreno, [...] calle del Patio del Castillo» (*Apeo*, 1^r); «Josep M. Camí Pont, de cal Moreno», anys 1936-39 (Roig 2014: 62); «Rosa Camí (cal Moreno)» (*Spel.* 33: 15).

Tenim el renom documentat un segle abans, aproximadament, que el llinatge, la qual cosa ens fa pensar que l'un no ve de l'altre. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha *cal Moreno* i *ca la Morena* (Ripollès 2006: 147), i a l'Albi també trobem aquest nom de casa (Amigó i Pere 2001: 310).

Morer, lo

«al lloch appellat lo Morer [...], a sol ixent ab l'heretat del Senyor Comanador, [...] a tremuntana ab lo camí de Fullea» (*Capbr.* 1607, 176^v); «en lo lloch dit lo Mas, una pessa de terra campa anomenada lo Morer» (*Capbr.* 1633, 169^r); «posseheix la dita comanda [...], a la partida del Morer o Mas Blanc, una sort de terra» (*Capbr.* 1669, 7^v); «la partida del Moré» (*Capbr.* 1692, 54^r); «la partida del Morer o Mas Blanch» (*Capbr.* 1717, 5^r); «Ítem que lo mencionat il·lustríssim sor. comanador té, [...] en la partida del Morer o Mas Blanch, una sort de terra» (*Capbr.* 1765, 8^r).

¹⁷⁷ Martín i Preixens (2005: 325) i BIEC: BI-37.

Per la informació del capbreu del 1607, arribem a la conclusió que *lo Mas* és la mateixa partida que *lo Mas Blanc*, ja que diu que *lo Mas* és *lo Morer*, i que antigament s'havia anomenat *lo Tossal del Puiggròs*. El capbreu del 1633 indica que *lo Morer* és només una part de la partida del Mas i que inclou el forn del vidre i una font de la comanda (*la font del Mas Blanc*). El del 1692 considera equivalents *Morer* i *Mas Blanc*. Finalment, segons el del 1717, dins hi ha el forn del vidre i, a més, al nord té l'aiguavessant de la serra. La serreta en qüestió deu ser la de l'Argelagar, que, segons el capbreu del 1669, hi toca.

El morer és un arbre que ha generat força noms de lloc en la toponímia dels termes municipals propers. N'hem anotat alguns exemples: a la Curullada (la Segarra) i a Vallclara hi ha un tros de terra anomenat així; a la Pobla de Cérvoles, *la raval de les Moreres*; a l'Albi, *la Morera* o *les Moreres* o al Vilosell, *la sort del Morer*¹⁷⁸.

V. t. *Argelagar*, l'.

Morera

[mo'rerə]

Hem documentat els següents noms d'home: Anton, Josep, Pere, Ramon i Vicent; i també els següents de dona: Elena, Maria, Raimunda i Teresa. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, apareix el de sabater. Ramon Morera, de la partida carlina del Guerxo de Ratera, va ser mort a Senan el 1872 en un enfrontament amb els liberals (Vallverdú 1995: 157-158). Actualment una persona a la vila el porta de primer cognom.

«Pere Morera, fadrí i sabater, natural de Santa Coloma, bisbat de Barcelona [...], fill [...] de Gaspar Morera, pagès, [...] y de Theresa Morera y Santacana», any 1789 (*Matr. 1699*, 323^v); «Salvador, fill de Salvador Domènech y Elena Domènch y Morera», any 1805 (*Confirm. 1797*, 312^r); «Francisco Gibert, fadrí, pagès, del lloch de Castellfullit, bisbat de Solsona, fill [...] de Joseph Gibert i d'Antònia Morera», any 1812 (*Matr. 1791*, 39^v); «un fill [...] de Joseph Martorell, pagès, d'esta, y de Teresa Martorell y Morera [...]: Pere», any 1815; «Joseph Martorell y Morera», any 1820 (*Bapt. 1773*, 255^r i 289^r); «Juan Martorell y Morera» (MN 1859, 152^v); «Ramon Morera», any 1872 (Vallverdú 1995: 157); «Vicente Morera» (*Apeo*, 134^r/95^r).

---

¹⁷⁸ Llobet (2010: 238), Pere (2006: 227, 2013: 187 i 2017: 155) i Amigó i Pere (2001: 311).

Moretó

[moɾə'to]

Hem documentat tres noms d'home amb aquest cognom: Bernat, Joan i Josep; i tres més de dona: Assumpció, Magdalena i Maria.

«Bernat Moretó» (*Capbr. 1692, 27^v*); «Maria Martorell y Moretó», any 1824 (*Bapt. 1773, 304^r*); «Magdalena Moretó y Salla» (*Òbits 1880, 43^r, 33*); «Moretó Miret, Maria» (*Bapt. 1935, 2^r*); «Rosa Miret (Carafell), casada a Cabra del Camp amb Josep Morató, pares de l'Assumpció (Bessó)» (Poca 2017: 123); «*María de los Ángeles Orteu Morató*», «*Luis Orteu Morató*» (*Naix. 1945, 82^v, 7 i 94^r*).

Les grafies documentades són: *Morato* i *Moreto*, amb accent o sense.

Morlans

[mor'lans]

«Foren padrins: Francisco Viladot, [...], y sa muller, Quitèria Viladot, [...], i Morlans», any 1780 (*Bapt. 1773, 45^r*); «Morlans Cau, Manuel» (*Padró 2013, 6*).

El llinatge de la Quitèria era Morlans. Al padró del 2013 dues persones a la vila el portaven de primer cognom; mort el Manuel, actualment només se'n diu el seu fill Roger.

mormoria, la

«morí, del contaigi, a la mormoria, [...]. Són cadàver fou enterrat allí mateix. I la mormoria ere a la cassa de la sora., a la Torta», any 1652 (*Òbits 1650, 4^v*).

El nom ha de referir-se a la *morberia*, 'edifici on s'hospitalitzaven els malalts de pesta o d'altra malaltia contagiosa' (DCVB). Pel que es veu, estava situada a la partida de la Torta.

Moros, el pou dels

[lo 'pow ðelz 'mɔros]

A sota de la gàrgola de cal Marian, a la plaça del Pou, hi havia hagut un pou. Es deia que tenia un cap de moro que treia aigua per la boca.

Mort, la

«a la partida nomenada la Mort, [...] a tramuntana ab lo camí *que* va a Montblanch» (*Capbr. 1574, 53^r*).

Sembla que hagi de tenir relació amb la partida de la Dona Morta o, si més no, tots dos topònims comparteixen l'afrontació del camí de Montblanc al nord.

V. t. **Dona Morta, la*.

Morta

V. **Dona M., la*.

Mossèn Joan Llord i Badies, el passeig de [lo pa'seɟ̺ ðe mo'sen dzu'an 'lor i ba'ðies]

Va de la plaça del Pou fins al cementiri. Joan Llord i Badies (1932-2017), fill de Guimerà, ordenat sacerdot el 1962 i rector de l'Espluga Calba i dels Omellons des del 1968 fins al 2005, va ser l'impulsor de la cooperativa tèxtil John-Fil, en comprovar les dificultats de subsistència dels seus feligresos, com a conseqüència de la pedregada de l'11 d'agost d'aquell any. El 24 de juliol de 1991, per acord de l'Ajuntament, va ser proclamat fill adoptiu de l'Espluga Calba. El 24 de juny de 1993, amb motiu de la celebració de les noces d'argent com a rector de l'Espluga Calba, es posà el seu nom a aquest passeig. El 2 de novembre del 2000 li fou lliurat el premi Jaume I d'actuació cívica al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, i el 2014, la Creu de Sant Jordi.

Mossèn Pau Figuerola, el passeig de [lo pa'seɟ̺ ðe mo'sen 'paw fiɣe'rələ]

El passeig que va des de la plaça del Pou fins a la Raval, travessant el fondo, s'anomena així des del 1939. Mossèn Pau Figuerola i Rovira havia nascut a l'Espluga de Francolí, el 8 de desembre de 1870. Ordenat prevere el 27 de maig de 1893, va ser regent del Catllar i ecònom de Forès. L'any 1905 va ser nomenat rector de l'Espluga Calba. Detingut a cal Ponç el 12 d'agost de 1936, morí assassinat pel comitè la matinada del dia 13.

En aquest passeig, al mig del fondo, a l'un costat hi ha les piscines i a l'altre, tres pistes de petanca i el poliesportiu de l'Ajuntament, pavimentat, entre la sala de ball de Casa Nostra i la carretera dels Omellons. La junta de la societat Casa Nostra té cura del manteniment de la pista poliesportiva, que, amb l'ajuda de la Diputació de Lleida i de la

Generalitat de Catalunya, va construir als terrenys de l'antic camp de futbol, durant les dècades de 1980-1990. S'hi practica futbol sala i bàsquet. Antigament el camp de futbol era a l'esplanada del costat de la cooperativa. Pels anys cinquanta era a l'última parada que hi ha baixant per la carretera, a l'esquerra, abans d'arribar al tomb del Cerdà. Un equip del Futbol Club Espluguenc participà a la final de juvenils de la ciutat de Lleida, a la dècada dels 1950-60. La pronúncia de la paraula *futbol* com a mot agut s'ha perdut per complet entres les generacions més joves.

Mosset

V. *Martí M., cal.*

Mosset, cal

[*'kal mo'set*]

Era al carrer de Fullea i el germà vivia al carrer de Senan, on hi ha la baixadeta cap baix.

«José Duch, *alias* Moset, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 153^r).

No hem documentat en cap ocasió el cognom *Mosset*, procedent del topònim del Conflent, a l'Espluga Calba. El renom es troba enjondre. N'hem anotat uns quants exemples: a Fullea, Ulldemolins, la Pobla de Cérvoles, Solivella, les Borges Blanques o l'Albi (també com a llinatge) hi ha *cal Mosset*; a Tarrés existeix com a nom de família (*Pep Mosset*)¹⁷⁹.

V. t. **Martí Mosset, cal.*

Moster

«dels cònjuges Joseph Sayrach y Geltrudis Sayrach y Mosté» (*Capbr. 1765*, 128^r); «Andreu [...], fill [...] de Ramon Poca y Musté y de Rosa Poca y Badia», any 1810 (*Bapt. 1773*, 215^r).

Moster o *Almoster* és un poble del Camp de Tarragona, la procedència etimològica del qual potser és el llatí MONASTERIU, 'monestir'. Al mateix temps és un llinatge existent a Alcover, Arbúcies, Barcelona, Garcia, Montbrió del Camp, Morera,

---

¹⁷⁹ Arbós (2003: 115), Amigó i Pere (1997: 265 i 2001: 313), Pere (2013: 187), Moreu-Rey (1993: 183), Ripollès (2010: 99) i Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 115).

Reus, Ulldemolins, Tarragona, etc., que apareix freqüentment escrit *Musté* per adaptació de l'ortografia a la fonètica del català oriental. També podria venir del cognom francès *Moustier*, 'monestir'. Una darrera hipòtesi és que derivi de *most*¹⁸⁰. Les grafies que hem documentat són: *Moste* i *Muste*, amb accent o sense.

Motilla

«Bellmunt Motilla, Rosita», any 1934 (*Bapt. 1912*, 407); «Rosa Bellmunt Motilla», «Vicente Bellmunt Motilla» (*Naix. 1934*, 8, 26, i 51, 11); «Motilla Benet, Rosa» (*Contribució*, 228).

La Rosa Motilla Benet, mare del Vicent i de la Rosa, era de les Borges Blanques. El Vicent es deia inicialment Floreal, nom que va haver de ser canviat a tenor del que disposava l'ordre de 9 de febrer de 1939.

Mugeres, cal

«Antonio Bosch, *alias* Mugeres, [...] calle del Patio del Castillo» (*Apeo*, 12).

No sabem del cert si aquest renom correspon al nom comú castellà *mujeres*.

Mulet¹

V. **Mas [d'en] M., lo.*

Mulet²

«Anthoni Mulet» (*Fog. 1497*: 292) «Anthonius Mulet, agrícola, habitants ville de Vallibus» (*Capbr. 1510*, 4^v); «Margarida Balcells y Molet» (*Fund. 1774*, 49^r, 30).

Per a Moll, *Mulet* prové del nom d'animal *mul*, en la forma diminutiva. En canvi, per a Coromines, probablement és d'origen morisc; es tractaria, doncs, de l'àrab *muḡällād*, 'adoptat', i especialment 'el qui sense ser àrab havia estat adoptat com àrab', 'espanyol educat en àrab'. El mateix origen atribueix al topònim *Masmolets*, nom d'un

¹⁸⁰ DCVB (s. v. *Moster*), Moll (1982: 148 i 312) i Amigó (2012: 12).

suburbi al nord de la ciutat de Valls, població de procedència del primer *Mulet* de l'Espluga Calba. Hem localitzat aquest llinatge en altres viles properes, com ara l'Albi, el Vilosell o la Pobla de Cérvoles¹⁸¹. Les grafies documentades són *Molet* i *Mulet*.

Mulet, lo

«la partida del Molet o Mas Blanch» (*Capbr. 1741, 6^f*).

Aquesta citació sembla que contingui algun error, perquè la partida del Mas d'en Mulet és a la Coma de Fullea i no pas al Mas Blanc. Podria ser una confusió amb el Morer, que sí que es troba al Mas Blanc.

Mulet, el mas d'en

«a la Coma de Fullea, una masia, ab heretat de terra campa y oliveres, [...], anomenada lo mas d'en Mulet» (*Capbr. 1574, 69^f*); «una masia anomenada lo mas d'en Mulet» (*Capbr. 1669, 145^f*); «una mesia anomenada lo mas d'en Mulet, ab una pessa de terra de vinya y olivers plantada, ab hera y corral» (*Capbr. 1717, 138^v*).

Al capbreu del 1574 consta que era propietat de Jaume Sesplugues, que estava ubicada a la Coma de Fullea i que es tractava d'una masia amb heretat de terra campa i oliveres; segons el del 1669, tenia, a més, vinya, corral i era, i una tinguda de vuit jornals; al del 1717 el propietari era Miquel Sesplugues.

V. t. **Mas [d'en] Mulet, lo*.

Mullerat

«Minguet Mullerat, Mariano, herederos, vecino Santa Coloma Queralt» (*Amillar. 1945, 93^v*).

Mulner

V. *Molner.

---

¹⁸¹ Moll (1982: 289), OnCat V, 419b39-420a38, Amigó i Pere (2001: 313) i Pere (2006: 227 i 2013: 188).

Munda, ca la [ˈka lə ˈmuŋdə]

Era una casa del carrer Major, tocant a cal Cabrer.

«Rita Balsells Pons (Baella/Munda)» (Poca 2017: 181).

Es tracta d'un hipocorístic que trobem amb freqüència donant nom a cases; per exemple, a les Borges Blanques, n'hi ha tres que es diuen *ca la Munda*, amb els corresponents apel·latius (Ripollès 2006: 148); a Ulldemolins, a l'Albi (Amigó i Pere 1997: 266 i 2001: 313) o a la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 189), també n'hem localitzat.

Munda del Maleu, ca la [ˈka lə ˈmuŋdə l maˈlɛw]

V. **Manuela, ca la*.

Mundeta, ca la [ˈka lə muŋˈdɛtə]

És una casa del carrer de Montblanc, on viu la Mundeta de cal Pau del Borjades.

«1959 [...] Joan Gaya Sardà (Mundeta)» (Poca 2017: 273).

També és habitual per les viles de l'entorn que el diminutiu de *Munda* doni nom a diverses cases; per exemple, a les Borges Blanques n'hi ha una que es diu *ca la Mundeta* (Ripollès 2006: 148), amb el corresponent apel·latiu, i al Vilosell, dues (Pere 2006: 228).

Mundeta del Cil, ca la

«Miquel Martorell, *alias* Mundeta del Sil, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 220').

Mundó, ca la [ˈka lə muŋˈdo]

És una casa de la plaça del Castell. *La cabana de la Mundó*, a la partida de les Portelles, del segle XIX, és de volta de canó tapada.

«Josep Balsells Balsells (Mundó)», any 1879; «Concepció Clivillé (Mundó)» (Poca 2017: 25 i 220); «Mundó» (*Contribució 1936*).

Així com de *Raimunda* es van formar els hipocorístics *Munda* i *Mundeta*, del masculí van brotar *Mundó* i *Mundet* (Veny 1996: 135).

Munt

«Jaume [...], fill [...] de Miquel Gaya, ferrer, natural d'Omells de na Gaia, y d'Antònia Mun, de Mullarussa», any 1833; «Teresa Gaya y Munt», any 1843; «Maria Gaya y Munt», any 1845; «Antònia Gaya y Munt», any 1847 (*Bapt. 1824*, 166, 292, 312 i 330); «Cristóbal Gaya Mun, natural de Mollerusa» (*Òbits 1887*, 5^r, 7); «Maria Gaya Munt» (*Òbits 1921*, 7^v, 24).

Tots els portadors d'aquest llinatge són membres d'una mateixa família, fills d'Antònia Munt, de Mollerussa. Les grafies documentades són: *Mun* i *Munt*.

Muntada

«Teresa Amigó Muntada, [...] de Barcelona» (*Òbits 1921*, 30^v, 20).

Muntaner, [de]

«una filla del senyor Joseph Montaner, arendador de la Spluga Calva i lo Palau [...]: Jarònima Caterina», any 1626; «padrina: la senyora Ainès Montanera»; any 1626; «una filla de Geroni Jofre Montaner, arrendador de lla Spluga Calva, i de lla senyora Catarina Montanera», any 1627 (*Bapt. 1624*, 3^r, 4^r i 5^v); «Jordi de Montaner, 1730-1738» (Miret 2006: 527).

Hem documentat tres noms d'home: Jeroni Jofre, Jordi i Josep; i també dos de dona: Ainès i Jerònima. Jordi de Montaner va ser comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem entre 1730 i 1738. Com es desprèn de les citacions, tots els portadors d'aquest llinatge tenen relació amb l'administració de la comanda hospitalera. De fet, tots el cops l'hem enregistrat amb la grafia *Montaner*; destaquem la feminització del cognom: *Montanera*.

Muntanyola i cal Muntanyola [ˈkal muŋtəˈɲolə]

Apareixen bastants noms masculins: Agustí, Antoni (i Anton, Antonio i Toni), Batista (o Baptista), Francisco, Isidro, Jacinto, Jaume, Joan, Joan Baptista, Josep, Marc, Maties, Miquel, Pasqual, Pere, Pere Jaume i Ramon; i també bastants de femenins: Antònia, Caterina, Cecília, Dolores, Francesca, Francisca Úrsula, Gertrudis, Isabel Anna (o Isabel Agna), Isabet, Joana, Josepa, Magdalena, Margarida, Maria, Pasquala, Raimunda, Teresa i Victòria. *Cal Muntanyola* era una casa del carrer de Fullea, també anomenada *ca la Guerxa* o *ca la Guerxa del Muntanyola*.

«Cassa de na Montaniolla [...]: Joan Montaniolla» (*Roser 1600*, 1^v); «pro testibus: Joan Montanyola [...], pagesos», any 1643 (*Matr. 1636*, 5^v); «una filla de Joan Montanyola, pagès, [...]: Joana», any 1646 (*Bapt. 1624*, núm. 156); «Pro testibus: [...] Joannes Montanyolla», any 1665; «Caterina Montañola», any 1694 (*Matr. 1650*, 13^f, 42, i 42^v, 32); «Joan Muntanyola» (*Capbr. 1669*, 37^v); «Pere Jaume Montañola», any 1688; «Maria Montañola, filla de Batista Montañola [...]. Padrina: Isabel Agna Montañola», any 1695 (*Confirm. 1688*, 2^f, 32 i 6^f, 25); «Joseph Montañola», any 1694 (*Bapt. 1685*, 24^f, 2); «Batista Montanyola [...], Jaume Montanyola» (*Concòrdia 1722*, 50^f); «Pere Jaume Montanyola» (*Capbr. 1765*, 200^v); «Maria [...], filla [...] de Jaume Montanyola y de Theresa Montanyola y Marturell», any 1774; «Antònia Montanyola», any 1779; «Joseph Montanyola y Molas», any 1797; «Maria Montanyola y Moles», any 1805 (*Bapt. 1773*, 8^{r-v}, 37^v, 146^f i 195^v); «Montañola y Roig, Dolores», any 1887 (*Bapt. 1881*, 88^v); «Pere Montañola» (*Apeo*, 152^f); «Antonio Muntañola Roig» (*Repartiment 1942*, 85^f).

El DCVB l'ubica en força localitats del domini lingüístic; Moll (1982), en canvi, no el conté. Molt usat com a topònim ('turó, pujol'), dona nom, per exemple, a un municipi de la comarca d'Osona, al sector sud-occidental de la plana de Vic¹⁸². A Les grafies documentades són: *Montaniolla*, *Montanyola*, *Montanyolla*, *Montañola*, *Muntanyola* i *Muntañola*. Només en dos ocasions l'hem anotat amb *u* (*Muntanyola*).

V. t. *Guerxa, *ca la*.

¹⁸² OnCat V, 42b40-52 i DECat V, 837a44-49.

Munyar

«Joseph [...], fill de Jaume Balcells y de Catarina Muñar, de Guimerà [...].
Padrins foren: Joseph Muñar y Maria Vilalta, de la present parròquia», any
1859 (*Bapt. 1858*, 20^v).

Transcrivim *Munyar* amb la grafia adaptada a la normativa actual, perquè no ens consta que existeixi cap cognom espanyol que sigui *Muñar*. El que sí que existeix és el català *Munar*, com a forma secundària de *Monar*, del llatí MOLINARE, ‘molí d’aigua’¹⁸³.

Muñoz

«Sotero Muñoz, Tusilio (soldat), [...] a conseqüència de varies ferides de metralla» (*Òbits 1934*, 75^r, 14).

Mur, lo, o la Muralla

[lə mu'raʎə]

«muro dicte ville» (*Cabpr. 1510*, 10^f); «lo Mur de la vila» (*Capbr. 1574*, 65^f);
«lo Mur de la vila» (*Capbr. 1607*, 310^v); «una casa [...], ab un pou y dos balcon
y ses finestres, a la Muralla», «los Murs de la vila» (*Capbr. 1633*, 22^v i 33^f); «lo
Mur de la vila» (*Capbr. 1669*, 32^v); «lo Mur de la vila», «la Muralla de la vila»
(*Capbr. 1692*, 28^r i 103^v); «lo Mur de la vila» (*Capbr. 1717*, 10^v i 18^v); «lo Mur
de la vila» (*Capbr. 1741*, 53^f); «en lo carrer del Barri Nou [...], a mitgdia ab lo
Mur», «lo Mur de la vila» (*Capbr. 1765*, 58^r i 127^v).

El mur distingia la vila fortificada de la raval. Al final de la plaça del Pou, a la part esquerra, en direcció cap a Vinaixa, totes les cases, des de cal Xiroi fins a cal Feliu, tenien reforç de pedres a la paret. És del record dels nostres informants que els vells en deien *la Muralla*. Se'n deia, popularment, des de cal Pelat fins a la carretera de Fullea, és a dir, de la plaça del Pou i l'actual avinguda de Pau Casals, on encara es conserven trossos del mur medieval, a cal Marian. De tota manera, només en un parell de citacions apareix amb aquest nom; en totes les altres és *lo Mur*. En un cas també es troba en plural: *los Murs*.

---

¹⁸³ Moll (1982: 217 i 256) i DCVB (s. v. *Monar* i *Munar*).

Mur, [de]

«Ludovicus de Muro [...], Ludovico III de Espluga Calva» (*Perg. 1421*); «Lluís de Mur, 1426» (Miret 2006: 527); «lo rector llur damundit regia lo castell del dit loch per fra Luís de Mur» (*Visita 1450*, 109^r); «Ramon Aixalà Mur (Justina dels Omellons)» (*Pocablog*).

Apareix un sol nom d'home: Lluís; i bastants de dona: Agnès, Àngela, Caterina, Cecília, Coloma, Elisabet, Esperança, Isabel, Jerònima, Joana, Magdalena, Margarida, Mariagna i Úrsula. El 1426 l'hospitaler frare Lluís de Mur i de Cervelló, avantpassat del baró de l'Albi, era preceptor de la comanda de l'Espluga Calba. Fou comanador de Tortosa a l'orde de l'Hospital i senescal del gran mestre Antoni de Fluvià a Rodes (1430). L'única grafia documentada és *Mur*, amb la preposició *de*, indicant procedència, en les primeres citacions; al pergami del 1421 el llinatge està llatinitzat en *Muro*. *Mur* és un llinatge noble català, originari del castell homònim, que senyorejava i del qual prengué el cognom (GEC).

Mur o de la Muralla, el camí del, o el camí de Darrere lo Mur

«lo camí Darrera lo Mur, q. va a les Heretats», «davall lo Mur de la vila, un corral clos, [...] a migjorn ab lo camí q. va Darrera lo Mur» (*Capbr. 1574*, 14^r i 66^v); «en la mateixa partida de la Coma de Fullea, [...] a tremuntana ab lo camí del Mur de la vila» (*Capbr. 1607*, 315^v); «lo camí qui va Derrere lo Mur» (*Capbr. 1633*, 160^r); «lo camí qui va Darrere lo Mur» (*Capbr. 1669*, 108^r); «lo camí del Mur» (*Capbr. 1741*, 52^v); «Primo una casa [...], en lo carrer Major, [...] ab dos portals hobrints, l'un, és a saber, en lo mencionat carrer y l'altre fora lo mur, [...] a mitgdia ab lo camí que roda la Muralla»; «lo camí del Mur», «a tremuntana ab lo Mur, mediant un camí» (*Capbr. 1765*, 122^r, 138^v i 148^v); «camino Muralla» (*Repartiment 1942*, 197^v).

Aquesta és la primera denominació del que actualment es coneix com a *carrer del Redemú*. Les afrontacions el situen al nord de la partida de la Coma de Fullea. Segons la citació del capbreu del 1765, hi havia cases al carrer Major que tenien sortida fora del mur de la Vila, que donava al camí en qüestió, el qual feia tot el tomb a la muralla. Aquesta és la primera data en què el nom *mur* se substitueix per *muralla*.

V. t. **Heretats, el camí de les; Redemú, el camí del, i Redemú, el carrer del.*

Mur, la casa del

«en un salón de la casa del Mur, de la misma villa, en donde nos acostumbramos convocar [...] toda la universidad» (MN 1762, 181^v).

Mur, darrere (o detrás) lo

«un farreginal darrere lo Mur de dita vila, [...] a mitgdia ab lo camí de l'Albi [...], a tremuntana ab la sèquia qui va al Molí» (*Capbr. 1669*, 105^r); «detràs lo Mur, una pessa de terra» (*Capbr. 1741*, 53^r); «en la partida de la Coma de Fullea, detràs lo Mur de la Vila», «en la partida de detràs lo Mur, [...] a tremuntana ab lo Mur de la vila» (*Capbr. 1765*, 59^v i 139^v).

Aquesta partida havia de començar a partir del fossat exterior o vall. Era a la cara sud del castell, la que dona a la Coma de Fullea. Segons el capbreu del 1765, la partida *darrere el Mur de la Vila* és la mateixa que *la Coma de Fullea*. O bé era la mateixa que *lo Mur de la Vila* o bé adjacent, més cap a l'oest, cap al camí de l'Albi i la sèquia del Molí.

V. t. **Vila, darrere la.*

Mur, davall lo (o del), o davall la Muralla

«davall lo Mur de la vila, un corral clos, [...] a migjorn ab lo camí que va darrera lo Mur» (*Capbr. 1574*, 65^v); «davall lo Mur, un corral, [...] a migjorn ab lo carrer que va darrere lo Mur» (*Capbr. 1607*, 250^v); «devall la Muralla» (*Capbr. 1633*, 160^r); «devall del Mur de la vila» (*Capbr. 1669*, 108^r).

Les citacions indiquen que era una zona on hi havia corrals; per tant, sembla contigua al nucli urbà i tocant al camí o carrer de Darrere del Mur.

Mur de la Vila, lo (o prop lo)

«prope muros dicte ville» (*Capbr. 1510*, 32^f); «molt prop lo Mur de dita vila» (*Capbr. 1574*, 12^v); «al Mur de la Vila» (*Capbr. 1607*, 283^v); «Ytem al Mur de la Vila, un corralet» (*Capbr. 1669*, 103^v); «partida del Mur de la Vila, [...] a tremuntana ab lo Mur de la vila» (*Capbr. 1741*, 54^f); «junt a las Murallas de la jadita vila [...], al q. part de la Coma de Fullea, que afronte [...] a mitgdia ab lo camí de la Muralla», «la partida del Mur de la Vila» (*Capbr. 1765*, 30^f i 116^f).

Segons les afrontacions, aquesta partida seria entre el nucli urbà i la Coma de Fullea, al sud del propi mur i al nord del camí del Mur. La citació del 1510 és en plural, *muros*; i a la del 1765 la partida s'anomena *junt a les Muralles de la Vila*. Els antics murs i muralles donen noms a diverses partides en altres termes municipals, com ara el Vilosell (Pere 2006: 228-229), Fullea (Arbós 2003: 115) o l'Albi (Amigó i Pere 2001: 314-315).

Mur de la Vila, davant lo (o del)

«devant del Mur de la *present* vila, [...] a sol ixent ab lo ferreginal y hort del S^r comanador y ab lo camí de la *present* vila a Belianes, a mitgdia ab la plassa del Pou» (*Capbr. 1633*, 25^v); «devant lo Mur de la Vila, [...] a tremuntana ab lo Mur de la vila» (*Capbr. 1692*, 99^f); «la partida de la Coma de Fullea, davant lo Mur de la Vila» (*Capbr. 1717*, 18^v).

Tot i que la citació del 1717 considera aquesta partida i la de la Coma de Fullea equivalents, la *present* hauria d'estar situada més cap a la zona nord, si tenim en compte que les altres afrontacions són el camí de Belianes i la plaça del Pou.

Muralla, l'eixida de la

«Ítem un corral clos [...], a l'eixida de la Muralla, [...] a mitgdia ab la Muralla» (*Capbr. 1765*, 176^f).

Devia ser la mateixa zona anteriorment anomenada *davall lo Mur de la Vila*, perquè també hi havia corrals i, a més, en tots dos llocs la muralla queda ubicada al sud.

Murs, fora dels

«situs quoddam ouile extre muros dicte ville» (*Capbr. 1510, 5^r*).

Aquesta citació parla d'una pleta d'ovelles ubicada fora dels Murs de la Vila.

Murs, de fora dels

«Petrus Texidor, extra muros», any 1583 (*Òbits 1574, 3^v*); «Foren pedrins: [...] Isabet Joana Texidora, donzella, filla de Pere Texidor, fora dels Murs», any 1602 (*Bapt. 1574, 56*).

Murtra

«Francisca Murtra, donzella, filla [...] de Francisco Murtra, pagès, difunt, y Magdalena Murtra y Pedrol, [...] de Montblanch», any 1811 (*Matr. 1791, 38^r*); «Remunda [...], filla de Ramon Torres y de Francisca Torres y Multra», any 1814 (*Confirm. 1797, 319^f, 87*); «Ramon [...], fill [...] de Ramon Torres, pagès, [...] y de Francisca Torres y Murtra, natural de Montblanch», any 1817; «Matheu Torres y Murtra», any 1820 (*Bapt. 1773, 266^v i 287^r*); «Maria Torres y Murtra», any 1829; «Josep Torres y Murtra», any 1832 (*Bapt. 1824, 54 D. 6. i 125*).

L'única persona que el porta de primer cognom es diu Francisca de prenom i procedeix de Montblanc. Tots els altres que el duen són fills seus. La grafia d'una de les citacions (1979) és *Multra*, amb intercanvi de consonant líquida ($r > l$).

Muselles

«Rosa [...], filla [...] de Jacinto Mossellas y Vilamajó, de Velloch, [...] y de Francisca Mosellas Rubió, cònjuges, refugiats en la present vila per temor dels enemichs», any 1810 (*Bapt. 1773, 216^f*).

El primer portador d'aquest llinatge a l'Espluga Calba és Jacinto Muselles i Vilamajor, de Bell-lloc, refugiat per temor dels enemics. Com que la citació és del 1810,

podem suposar que aquest personatge fugia de les tropes napoleòniques, que ocuparen el nostre territori de l'any 1808 al 1814. El llinatge *Musella* és la forma femenina de *Musell*, del substantiu arcaic *musell*, 'boca d'animal' (Moll 1982: 275). Les grafies documentades són: *Mosellas* i *Mossellas*.

Musté

V. *Moster*.

Mut, cal

[ˈkal ˈmut]

Actualment és una casa del carrer de Santa Maria, molt a prop de la plaça de l'Església, però la citació és anterior al personatge al qual s'aplicava el renom recentment; en aquest cas, la casa era ben bé a la plaça.

«Miquel Cunillera, *alias* Mut, [...] plaza Mayor» (*Apeo*, 101^v).

A Senan trobem *el pla del Mut*, propietat d'un veí de l'Espluga Calba; potser era el que donà nom a la casa de la nostra citació. És un renom que hi ha en moltes altres viles, com ara les Borges Blanques (*la Muda*), Fullela o Ulldemolins¹⁸⁴.

Nabau

«Joseph [...] Torres, [...] fill [...] de Francisca Torres, Navau en primeres núpcies, y Jové», any 1780; «Ramon Martorell y Nabau», any 1804 (*Bapt. 1773*, 45^v i 187^v); «Joseph Gavarra y Navau, fadrí, pagès, del lloc de Garsola, priorat de Meyà», any 1791 (*Matr. 1699*, 330^f); «Cecília, filla de Salvador Martorell y Raymunda Martorell y Nabau», any 1805 (*Confirm. 1797*, 313^f); «Ramon Torres Navau» (*Repartiment 1942*, 106^f); «José Torres Navau», «Navau Esqué, Inés» (*Amillar. 1945*, 24^v i 46^v).

Hem documentat tres noms de dona: Francisca, Inés i Raimunda. Les grafies enregistrades són *Nabau* i *Navau*. Optem per la primera perquè és probable que vingui del nom personal germànic *Notbald*, compost de *Not*, 'necessitat', i *bald*, 'coratjós'; significaria, doncs, 'coratjós en la necessitat o en el perill' (Moll 1982: 117).

---

¹⁸⁴ Vallverdú (1995: 24), Ripollès (2006: 148), Arbós (2004: 115) i Amigó i Pere (1997: 267).

Nadal

«padrina: Catarina Nadalla», any 1626 (*Bapt. 1624*, 4^r); «José, [...] hijo [...] de [...] Jacinto Iglesias Nadal, de Albajés y médico de la presente», any 1895 (*Bapt. 1892*, 134); «Carmen, [...] hija natural de Francisco Valenzuela Rodríguez y Eladía Nadal Rodríguez, naturales de Eralta y de la Raya (Murcia)», any 1942; «Valenzuela Nadal, Juan», any 1943 (*Bapt. 1935*, 59^v i 67^r).

Remarquem la feminització del llinatge: *Nadalla*.

Naillac, de

«Anthoius de Monsuar vendiderat [...] ut *procuratoribus reverendissimi domini fratris Philiberti de Nailhaco, predicti ordinis magistri et conventus Rodi*» (*Perg. 1405/9*).

El filòsof Philibert de Naillac va ser mestre de l'Hospital des del 1396 fins al 1421, any en què va morir. *Naillac* és una variant de *Nailhac*, el nom del municipi francès del departament de la Dordonya, a la regió de la Nova Aquitània; i ve de NOVALIS, 'terreny deixat en guaret' o 'recentment eixarmat'¹⁸⁵.

Navarlaz

«Salvador, [...] hijo [...] de [...] Ignacio Hernández Navarlaz, de Bonastón», any 1925; «Isabel [...], hija [...] de [...] Ignacio Hernández Navarlaz, de Banestón (Huesca)», any 1932 (*Bapt. 1912*, 295 i 373).

Suposem que la localitat de procedència d'aquest personatge és Banastón, pertanyent al municipi d'Aïnsa-Sobrarb, a la província d'Osca.

---

¹⁸⁵ Morlet (1991: s. v. *Nailhac*) i Astor (2002: 963).

Navès¹

V.**Clots d'en N., los.*

Navès²

[na'βes]

Hem documentat uns quants noms d'home: Antoni (o Ton), Damià, Jaume, Joan, Lluís, Josep, Pere i Ramon; i també uns quants de dona: Antònia, Dolors, Francesca, Laia, Magdalena, Magina i Teresa. Lluís Navès va ser rector de l'Espluga Calba entre 1635 i 1636, i Josep Navès i Miret, de cal Coc, va ser-ne batlle des del 24-I-39 fins al 28-IX-39. Dues persones el porten de primer cognom actualment a la vila.

«Luís Navès, prevere, [...] d'Arbeca», any 1626 (*Bapt. 1624*, 4^r); «Pedro Navès Miret», «Pedro Navès Miret» (*Naix. 1895*, 125^r i 202^r); «Teresa, [...] hija [...] de [...] Jaime Navès y Malet, de Belianes, y Filomena Miret Miró; [...] los padrinos: [...] Antònia Navès i Miret», any 1909; «Navès Miret, Magdalena», any 1911 (*Bapt. 1892*, 398 i 433); «Filomena Roig Navès», «Maria Roig Navès» (*Naix. 1934*, 4^r i 44^r); «Antoni Navès Balcells», any 1937 (Rubió 2011: 73); «José Navès Miret», «Maria Solé Navès», «Navès Sumilla, Dolores, vecina Arbeca» (*Amillar. 1945*, 3^v, 15^v i 93^v); «Laia Navès Bofarull», «Navès Sans, Damià» (*Padró 2013*, 6).

Negra

V. **Era N., l'.*

Negra, la

Era la Mundeta del Negre, que va anar a viure a una casa de carrer Major, davant de cal Misango, abans que s'hi establís el Wesceslau del Marian.

Negre, el, i cal Negre

['kal 'neɣre]

Era la casa de la Placeta que ara és *cal «Rogelio»*. És un renom que es troba arreu, generalment aplicat a subjectes de pell bruna i amb el cabell arrissat.

«Ramon Cunillera i Roig, dit lo Negre», any 1784 (*Spel. 0*: 13); «Ramon Cunillera, *alias* del Negre, [...] casa», «José Cunillera, *alias* del Negre, [...] Plazeta; [...] por atrás, camino de Herederos» (*Apeo*, 35^v, 74).

Negre del Bota, el

[lo 'nɛɣre l 'βotə]

Aquest renom es refereix a un personatge que era molt moreno de pell. Era del Pont d'Armentera i es deia Alari de cognom. Es va casar amb la pubilla de cal Bota del Portal i l'anomenaven el *Negre del Bota*.

V. t. *Bota del Portal, cal*.

Negret, el, i cal Negret

['kal ne'ɣret]

La casa on van anar a viure el *Negre del Bota* i la seva dona, al carrer de Montblanc, es va anomenar *cal Negret*. El mateix renom, però, ja havia existit amb anterioritat a la vila: el 1657 morí un altre personatge que també el duia, l'Antoni Selma. *La cabana del Negret*, a la partida de la Coma de Sant Pere, del segle XIX, és amb volta de canó tapada. A Alfés o bé a Vinebre hi hem localitzat el mateix nom de casa¹⁸⁶.

«Antoni Selma, dit lo Negret», any 1657 (*Òbits 1650*, 6^v); «Maria Sardà Miró (Negret), 1901» (Poca 2017: 82); «Alari Josep, àlies Negret» (*Contribució 1936*); «Maria Alari Bernet (Negret)» (*Pocablog*).

Nin

«Juan, [...] hijo [...] de [...] Nicasio Suñé Reig y Maria Suiras Nin, naturales de la Riera y vecinos de la presente», any 1894 (*Bapt. 1892*, 100).

Ninot

«Josefa Ninot Avià» (*Repartiment 1942*, 19^v); «Josefa Ninot», «Ramon Ninot», «Gené Ninot, Trinitat» (*Amillar. 1945*, 5^v, 36^v i 39^v).

Niño

V. *Sabater del N., el*.

---

¹⁸⁶ Martín i Preixens (2005: 231 i 328), BIEC: BI-75 i Veà (2017: 229).

Niño, cal

[ˈkal ˈniɲo]

De *cal Sabateret* també se'n deia *cal Sabater del Niño*. Tanmateix, no tenim clar si *cal Sabater del Niño*, renom que tenim associat als cognoms *Roig* i *Gomà*, és el mateix que *cal Niño*, malnom al qual s'associa tothora el llinatge *Torres*. Segons la documentació, *cal Niño* era el nom d'una casa de la Placeta i d'una altra del carrer de Senan.

«Viuda Joseph Torres, àlies hereu del Niño», «Viuda [...] Torres, àlies viuda del Niño» (*Recanasió 1846*); «José Torres, alias Ñiño, [...] Plazeta», «Francisco Torres, alias Ñiño, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 73^f i 158^f); «Ció Torres (El Niño)» (Poca 2017: 254).

Tot i que *Niño* és un cognom espanyol, no n'hem enregistrat cap a la nostra vila; per tant, suposem que es tracta d'un veritable malnom. A les Borges Blanques, per exemple, també hi hem localitzat *cal Niño* (Ripollès 2006: 151) i a l'Albi, *ca la Niña* (Amigó i Pere 2001: 318). Les grafies documentades són *Niño* i *Ñiño*.

Niubò

[niwˈβo]

Hem documentat dos noms d'home: Felip i Francesc; i també tres de dona: Dolores, Maria i Mariana. Un Niubò va ser el secretari de l'Ajuntament que durant la darrera guerra amagà l'arxiu parroquial i el protegí de la crema.

«Foren padrins: Falip Nuibò, de Golmés, [...]; tots de la Spluga Calva», any 1627 (*Bapt. 1624*, 5^v); «Mariana [...], filla [...] de Francesch Niubò», any 1714 (*Matr. 1699*, 176^f); «Christòfol [...], fill [...] de Joan Pons y Niubò», any 1776 (*Bapt. 1773*, 19^v); «Pasqual Pons, pagès, [...] fill [...] de Maria Pons y Niubò» (*Translació 1778*); «Ramon Pons y Niubò», any 1786 (*Òbits 1699*, 154^v); «Tapiol Niubò, Felicidad» (*Contribució*, 453^f); «Ramona Tapiol Niubò» (*Repartiment 1942*, 378^f); «Dolores Niubò Duch» (*Amillar. 1945*, 4^v).

La primera grafia anotada és *Nuibò*.

Nofre, cal

[ˈkal ˈnofre]

L'afèresi d'*Onofre* donà nom a una casa algun dels estadants de la qual devia portar aquest nom de pila.

V. t. *Manuela, ca la.*

Noguer¹

V. **Mas Blanc del N., lo.*

Noguer²

«una filla [...] de Manuel Torres y de Maria Nogué [...]: Magdalena», any 1821; «Ramon Torres y Nogué», any 1822; «Francisca Torres y Nogué», any 1824 (*Bapt. 1773*, 291^r, 299^r i 304^v); «José Cornadó Nogué, [...] de Vilosell» (*Matr. 1950*, 18^r, 3).

Trobem aquest cognom documentat el 1433 al Vilosell (Pere 2006: 231) i el 1448 a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 319). La grafia documentada és sistemàticament *Nogue*, amb accent o sense.

Noguer, l'hortet del

«Primo un hortet, que antes era clos, anomenat del Noguer, y una pessa de terra, anomenada l'Ubach, contiguos, entremig del qual hortet y pessa de terra travessa lo camí de Sanant, [...] en la partida de la Torta o de l'Ubach, [...] a mitgdia ab lo camí que va a Montblanc, a ponent [...] part ab una pessa de terra que Christòfol Balcells, [...], ha comprat a Miquel Nogués, y a tremuntana ab terres [...] antes d'Isidro Nogués» (*Capbr. 1765*, 209^v).

Sembla que es tracti d'un hortet el propietari del qual s'anomenava *Noguers* de cognom. Estava ubicat dins la partida de la Torta, a l'obac, i afrontava amb el camí de Senan i, pel sud, amb el de Montblanc.

Noguer, la sort del, o lo Noguer

Al molí del Cila, a cent metres fondo avall, abans hi havia molts noguers. Potser es refereix a una parada adjacent a algun d'aquests arbres, si més no, la ubicació (dins la partida de la Coma del Molí o de la Devesa) i les afrontacions (a l'est, la finca del municipi, que deu ser l'antiga devesa del Senyor Comanador; al sud, la carretera de les Borges Blanques, i al nord, el camí dels Omellons) fan plausible aquesta hipòtesi. En

aquest cas, la referència no és el cognom *Noguers*, com hem suposat en el topònim anterior, sinó la presència d'un arbre singular; potser el noguer que identifica la citació del capbreu del 1607.

«una peça de terra campa ab son noguer [...], en la Coma del Molí» (*Capbr. 1607*, 293^v); «finca: Nogué, [...] partida: Devesa», «finca: l'Hort, [...] partida: sort del Nogué, [...] este, con finca del municipio» (*Repartiment 1942*, 106^r i 117^r); «Partida: [...] sort Nogué; [...] mediodía, carretera Borjas; [...] norte, camino Omellons.» (*Amillar. 1945*, 34^r).

El noguer és un arbre que ha generat d'altres topònims menors pels termes propers, com ara les partides dels *Noguerets*, a Juncosa, i del *Mas de Noguers*, al Soleràs (Martín i Preixens 2005: 367 i 410).

Noguers

Hem documentat força noms d'home: Andreu, Antoni Joan, Cristià, Domingo, Emmanuel, Francesc, Isidro, Jaume (i la forma llatinitzada *Jacobus*), Joan, Joan Andreu, Josep, Josep Joan, Lluís, Miquel, Pau, Pere (i Perot), Pere Jaume, Pere Jeroni, Pere Joan, Pere Ramon, Ramon i Salvador; i força més de dona: Ana (i Agna M.), Antònia, Caterina, Cecília, Francina, Isabel (i Isabet), Isabet Joana, Joana, Josefa, Magdalena, Margarida, Maria, Mariagna, Pere, Raimunda, M. Rosa, Teresa i Úrsula.

«Jacobus Nogués» (*Capbr. 1510*, 2^v); «Jaume Nogués» (*Capbr. 1574*, 6^r); «Foren pedrins: [...] na Pere Nogués», any 1594 (*Bapt. 1574*, 35); «Tecla Nogés, uxor Petri Nogés», any 1600 (*Òbits 1574*, 13^v); «Joana Nogera» (*Roser 1600*, 39^v); «Pere Nogués» (*Capbr. 1607*, 310^r); «filla de Jaume Nogés, pagès, [...]: Francina [...]; padrina: Taressa Nogera, donsellà», any 1633; «una filla d'Andreu Nogués, pagès, [...]: Isabel Magdalena», any 1639 (*Bapt. 1624*, 22^v-23^r i 53^r); «Ana Nogera», any 1633; «Teresa Nogués» (*Matr. 1625*, 4^r i 36^r); «Pere Ramon Nogués», any 1669 (*Òbits 1650*, 10^r); «Andreu Nogués» (*Capbr. 1669*, 100^v); «Ramon Nogués y París», any 1697 (*Matr. 1650*, 44^v, 38); «Andreu Nogués» (*Capbr. 1717*, 9^r); «Ramon Nogués» (*Capbr. 1741*, 144^r); «Miquel Nogués, de la Plaça» (*Fund. 1774*, 41^r); «Manuel Mateu Nogués» (*Repartiment 1942*, 269^v).

Destaquem la feminització del llinatge: *Nogera* i *Noguera*. Incloem aquí *Noguera* com a feminització de *Noguers* i no pas de *Noguer*, perquè només hem documentat el darrer llinatge en dues ocasions, en dates molt recents: els fills de la Maria Noguer (1821-1824), que potser no era de la vila, i el Josep Cornadó Nogué, del Vilosell. En canvi, *Noguers*, com a nom de família, hi és present des del 1510 fins al 1942, ininterrompudament. La forma femenina recupera la erra muda final, que no hem recollit quan els noms són masculins. Crida l'atenció la citació del 1574, en la qual la padrina de bateig del nadó es diu *Pere* de prenom. Les grafies documentades són *Noges* i *Nogues*, amb accent o sense.

Noiet, el

«en Balcell, lo Noyet» (*Test. 1621, 58^r*).

Nolasc

«Jo, fra Pere Nolasco Casanovas, religiós de la Mercè de Montblanch, trobant-me ecònomo de la Parroquial Iglésia d'Espluga Calva, posat per lo il·lustríssim sr. arquebisbe de Tarragona, don Romualdo Mont y Velarde, certifico y poso fe...» (*Translació 1778*).

Pere Nolasc Casanovas, desenvolupant el càrrec d'ecònom de la parròquia de l'Espluga Calba el 1810, certifica i dona fe de la venda en pública subhasta del béns i mobles d'un veí de l'Espluga Calba, Ramon Torres.

Noria

«Jesús Gutiérrez Noria, [...] de Madrid» (*Matr. 1939, 80^r, 11*).

És un llinatge poc freqüent, que l'INE només localitza a les províncies de Lleida, Barcelona, Sevilla i Cadis.

Not

«Jacinto Valls Not» (*Roser 1600*, 14^v); «José Antonio Not, [...] hijo [...] de José Antonio, de Bell-loch» (*Matr. 1880*, 16^r, 10).

Nou

V. **Barri [N.]*, del; **Barri N.*, el carrer del; **Barri N.*, el potal del; **cementiri [N.]*, el.

Nou, el barri, o lo Barri

«inter villam et al barri Nou» (*Capbr. 1510*, 27^r); «en lo barri Nou, [...] a tramuntana ab lo camí que va a Vinaixa» (*Capbr. 1574*, 31^r); «en lo barri Nou», «en lo Barri, [...] a migjorn ab lo carrer va al Portal, [...] a tremuntana ab lo camí que va a Vinaxa» (*Capbr. 1607*, 307^v i 415^r); «lo barri Nou» (*Capbr. 1633*, 33^r); «lo barri Nou» (*Capbr. 1669*, 60^v); «lo barri Nou» (*Capbr. 1692*, 19^r); «lo carrer del Barri Nou, [...] a tremuntana ab lo dit barri Nou» (*Capbr. 1717*, 50^r).

Segons les afrontacions, tenia al nord el camí de Vinaixa i al sud el carrer que va al Portal i el del Barri Nou. Per tant, si abans hem conclòs que *el carrer del Barri Nou* era, més o menys, un tram de l'actual carrer de Santa Maria, *el barri Nou* o, simplement *lo Barri*, havia de ser la part edificada fora de la muralla posteriorment a la construcció d'aquesta.

V. *Barri Nou, el carrer del.

Nou, el carrer

«in vico dicto lo carrer Nou» (*Capbr. 1510*, 37^r); «al carrer Nou, [...] prop lo portal anomenat de Santa Maria, [...] a sol yxent ab lo dit portal, a migjorn ab lo carrer corrible q. va al Portal [...] e a tramuntana ab lo camí de la Vila.» (*Capbr. 1574*, 28^r).

Segons les afrontacions, *el carrer Nou* equival al *carrer del Barri Nou*. De fet, aquesta denominació només apareix en aquestes dues citacions, potser perquè tot just s'hi havien començat a construir les primeres cases; així, més endavant, quan, per

l'increment del nombre d'edificacions devia esdevenir un *barri*, probablement es va passar a dir del *Barri Nou*.

V. t. **Barri Nou, el carrer del*.

Nunci

V. **Pere N., el*.

Nuri-Orriols

V. *Orriols.

Núvio, el

«Antoni Balsel, Nuuió» (*Compl. 1550, 2^v*);

La lectura no és segura.

Obac

«Pau Obach, fadrí, pagès, [...] de la Curullada, [...]; fill [...] de Francisco Obach, pagès, difunt, y de Magdanena Obach y Bergadà», any 1821 (*Matr. 1791, 66^{r-v}*); «una filla [...] de Pau Aubac y de Maria Poca [...]: Rosa», any 1822 (*Bapt. 1773, 295^v*); «Teresa Aubach y Poca», any 1828; «Antònia Aubach y Poca», any 1831; «Maria Aubach y Poca», any 1832; «Ramon Aubach y Poca», any 1835 (*Bapt. 1824, 42 D. 18, 89, 128 i 188*); «Pablo Ubach» (*Apeo, 115^r-116^r*); «Maria Duch Aubach», defuncions de l'any 1904 (*Spel. 48: 23*); «Ramon Torres Aubach» (*Amillar. 1945, 59^v*).

Hem documentat un només dos noms masculins: Pau i Ramon; i quatre de femenins: Antònia, Maria, Rosa i Teresa. Les grafies documentades són *Aubac*, *Aubach*, *Obach* i *Ubach*. Com succeeix en bona part del dialecte nord-occidental, en posició inicial la /o/ se sol articular /aw/ de forma general: [aw]bac (Satorra 2008: 244).

Obac, el portal de l'

«in portali quod vulgariter dicitur del Obach [...] dicto priori claues iaunuarum dicti portalis exunt foras» (*Perg. 1405/12*).

Obrador

«Joan [...], fill [...] del señor Anton Obradó, cirurgià de la present, [...] de Torregrosa, y Rosa Costa, natural de Barcelona», any 1839 (*Bapt. 1824, 251*); «Anton Obradó, cirurgià, natural de Torragrosa [...], fill [...] de Joseph Obradó, albeitar, y Maria Puig», any 1841 (*Matr. 1791, 152*).

L'única grafia documentada és *Obradó*.

Obreda, l'

V. *Aubereda, l'*.

Òdena

«cassa de Joan Òdena: [...] Margarida Òdena, filla» (*Roser 1600, 46^r*); «Joan Òdena, texidor de lli» (*Capbr. 1607, 459^r*); «Margarida Ribera, viuda [...] del quòndam Joan Ribera, texidor de ly, filla esta dels quòndam Joan Òdena, pagès», any 1649 (*Matr 1636, 9^v*); «Miquel Òdena Anguera, [...] de Francolí» (*Matr. 1880, 12^r, 4*); «Maria Antònia Òdena Anguera, natural d'Arbeca» (*Òbits 1894, 36^r, 14*); «Enrique, [...] hijo legítimo de Salvador Magriñà Òdena, de Montblanch», any 1939 (*Bapt. 1935, 13^v i 38^r*).

Hem documentat tres noms d'home: Francesc, Joan i Miquel; i també un parell de dona: Margarida i M. Antònia. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, hem localitzat el de teixidor de lli.

Oli

V. **Molí de l'O., lo*.

«concòrdia del molí de l'Oli de la Spluga», «Ítem en la partida de la Bassassa, [...] a ponent ab lo molí de l'Oli y de la Bassassa» (*Capbr. 1633*, 16^v i 43^r); «Compte de tot lo que han pagat los de l'Espluga a l'hera y molí de l'Oli per la collita de 1722» (*Concòrdia 1722*, 50^r); «Ítem que la universitat jadita té [...], fora y prop de la vila, [...] un casal o molí d'oli, ab dos premsas, [...] dins d'una punta o pesa de terra herma anomenada la Bassa, [...] a mitgdia y ponent ab lo camí que va de la present vila a la d'Arbeca» (*Capbr. 1765*, 17^v); «Espluga Calva: [...] 2 molinos, uno de aceite, con 2 premsas, y otro harinero, que muele a temporadas» (Madoz 1845: 579); «Espluga Calva [...]: hi ha 5 premses d'oli, que és lo producte més important junt ab lo gra» (Rocafort 1915: 332); «molino Aceitero», «molino Aceitero» (*Repartiment 1942*, 37^v i 253^v).

Segons la documentació, el primer molí d'oli, de propietat municipal, tenia una bassa, anomenada *la Bassassa*, un casal, amb dos premses, i una era; per això en una citació se'n diu *el molí de l'Oli i de la Bassassa*. Es trobava exactament al sud i a l'oest del camí d'Arbeca, dins de la partida de la Bassa o de la Bassassa. Al document del 1915, hi consten cinc premses d'oli. En l'actualitat l'únic molí d'oli de la vila és a la cooperativa agrària, a la qual pertanyen els veïns que es dediquen a la pagesia. A la introducció d'aquest treball, en l'apartat de la comanda de l'Espluga Calva, s'hi recull un breu resum sobre el plet, de finals del segle XVI i principis del XVII, que mantingueren la universitat i el comanador, sobre el delme de les olives que rebia aquest molí, la documentació del qual es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. L'expressió castellana *molino Aceitero*, del document del 1942, no en tradueix cap de catalana d'equivalent.

V. t. **Molí de l'Oli, lo*.

Oliac

«Magdalena Olliach, mullé de Joseph Olliach, taixidor de lli», any 1672 (*Òbits 1650*, 13^r); «una filla [...] de Jauma Ramon Balcells, pagès, y de Josepha Balcells y Auliac [...]: Francisca», any 1800; «Antònia Balcells y Auliac», any 1802 (*Bapt. 1773*, 163^v i 178^r).

La primera grafia documentada és *Olliach* i, més d'un segle després, apareix *Auliac*, procedent de Sant Martí de Maldà. De fet, si *Oliac* és una variant del cognom *Oriach*, que sembla venir d'un AURIACUS derivat del cognom llatí AURIUS (Moll 1932: 36), la forma *Auliac* restituiria el diftong etimològic a l'inici de mot. En aquest cas *Auliac* seria més antic que *Oliac* i no es tractaria de l'articulació dialectal en /aw/ de la /o/ en posició inicial.

Oliva

[o'liβə]

«Carmen Oliva Duch», homenatge del 2002 als majors de 90 anys (*Spel.* 40: 31); «Maria, [...], hija legítima de Cristóbal Gaya Pons, labrador, [...] y Concepción Oliva Abelló, de Mont-roig», any 1930 (*Bapt.* 1912, 347); «Mercedes Gaya Oliva» (*Òbits* 1931, 4^r, 11); «Magdalena Gaya Oliva», «Juan Gaya Oliva» (*Matr.* 1939, 41^r, 3, i 67^r, 14); «Pedro Gaya Oliva» (*Matr.* 1950, 10^r, 5); «Nuria Hernández Oliva» (*Padró* 2013, 5).

Hem anotat dos prenom: Carmen i Concepció. La persona de la vila que encara du el cognom no sembla d'origen català; per tant, suposem que la pronúncia actual és [o'liβə] i no [əw'liβə], com s'esperaria.

Olivar

«Joan Olivart, viudo, [...] de les Borges», any 1588 (*Matr.* 1580, 3^r); «Magdalena Texidor, filla de Joseph Texidor y Antònia Texidor y Olivart», any 1814 (*Confirm.* 1797, 318^v, 73); «Antònia Taxidó y Olivart, [...] de Juneda y casada a la present», any 1814; «Cristòfol Taxidó y Aulivart», any 1815; «Maria Teixidó y Olivar [...]. Foren padrins: [...] Magdalena Olivar», any 1821 (*Bapt.* 1773, 246^v, 255^v i 294^r); «Francisco Torres Olivart, natural d'Espluga de Francolí» (*Òbits* 1894, 65^r, 42).

Hem documentat tres prenom: Joan, Antònia i Magdalena. La primera citació procedeix de les Borges Blanques, on ja trobem aquest cognom el 1497, igual que a Juneda (*Fog.* 1497). A l'Albi hi ha documentat un *Olivart* el 1473 (Amigó i Pere 2001: 320). Les grafies que hem localitzat són: *Aulivart*, *Olivar* i *Olivart*. Una nota al costat esquerre del foli indica que la grafia *Aulivart* (1815) s'ha de canviar per *Olivart*.

Oliver

«Jaume Oliver, de la Spluga de Franquolí», any 1582 (*Matr. 1580*, 2^r); «Cassa Grabiell Oliver» (*Roser 1600*, 39^v); «filla de Gabriel Oliver, sastre [...]: Catarina», any 1629; «filla de Gabriel Oliver [...]: Marianna», any 1633; «Foren padrins: [...] Magdalena Olivera, viuda», any 1636; «un fill de Joseph Oliver, pagès, [...]: Pere Joan», any 1643; «Pere Oliver», any 1647 (*Bapt. 1624*, 9^r, 20^v, 29^v, núm. 106 i 175); «Maria Oliver, donzella, filla dels quòndam Gabriel Oliver, sastre», any 1644 (*Òbits 1636*, 8^r); «Joseph Oliver» (*Capbr. 1669*, 148^r); «Antonio Oliver Gabarró» (*Repartiment 1942*, 94^r).

Hem documentat els següents noms d'home: Antonio, Gabriel (o Grabiell), Jaume, Josep, Onofre i Pere Joan; i també els següents de dona: Caterina, Joana, Maria i Marianna. Pel que fa a professions, a més de la de pagès, hem localitzat les de paraire i sastre. La persona que apareix amb la forma feminitzada del cognom, *Olivera*, en realitat no se'n deia, sinó que era la muller de Gabriel Oliver.

Oliveres

[oli'βeres]

«Jacobus Oliveres, rettoem [...] Spelunce Calve et de Fullede» (*Perg. 1412*); «Petri Oliveres, vicary de Fullede» (*Òbits 1574*, 2^r); «Padrina: Isabet Joana Oliveres», any 1627 (*Bapt. 1624*, 5^v); «Oliveres y Gabarró, Rosa», any 1882 (*Bapt. 1881*, 14^v); «Teresa Oliveres Gabarró» (*Matr. 1887*, 34^r, 2); «Francisco Oliveres» (*Apeo*, 63^r); «Oliveres Teixidó, Fermín», any 1913; «Oliveres Duch, Antònia», any 1925 (*Bapt. 1912*, 76 i 293); «Antonio Oliveras Gabarró», «Buenaventura Oliveres Gabarró» (*Repartiment 1942*, 8^r i 353^r); «Damián Oliveres Torres», «Francisco Rebordosa Oliveras», «Francisco Rebordosa Oliveras» (*Naix. 1945*, 59^r, 1; 3^v, 2, i 20^v, 5); «Antonio Rebordosa Oliveras» (*Padró 2013*, 7).

Hem documentat els següents noms d'home: Antonio, Baptista, Bonaventura (o Ventura), Damià, Fermín, Francisco, Jaume (amb la forma llatinitzada *Jacobo*), Josep M. i Pere; i també els següents de dona: Antònia, Isabet Joana, Maria, Montserrat, Raimunda, Rosa, Teresa i Úrsula. Hem localitzat dues persones que es diuen Francesc Rebordosa Oliveras, l'un nascut el 1946 i l'altre el 1948. Les formes anotades són *Oliveras* i *Oliveres*, amb clar predomini de la segona.

Oller

«la viuda Ollera», «Anna Maria Ollera», «Elisabet y Maria Oller» (*Capbr.* 1692, 30^r, 46^v i 98^r); «una filla del sor. Martí Oller, adroguer de Monblanch, y de la senyora Antònia Jover, de Bràfim [...]: Antònia», any 1822 (*Bapt.* 1773, 298^v); «Oller Gibert, José» (*Contribució*, 248^r).

Apareixen dos noms masculins: Josep i Martí; i també quatre de femenins: Anna M., Antònia, Elisabet i Maria. Trobem l'ofici d'adroguer. Josep Oller i Gibert va ser rector de l'Espluga Calba entre 1966 i 1968. Destaquem la forma feminitzada *Ollera*.

Olzinelles, d'

«Bernardus d'Ulzinellis, miles et legum doctor illustrissimi regis Aragonum, consililarius et thesaurarius, [...] recognosce vobis, venerabili Petro de Carcassone [...], domino loci Spelunce Calve» (*Perg.* 1359/36); «Bernardum de Ulzinellis [...], ad requisitionem ipsius Petri, ipsem Bernardus iussit furchas erigi, in monte [...], funem sive dogal quod dictum Petrus Poni fecit [...] in signum possessionis» (*Perg.* 1359/41); «Johanne d'Olzinelles, domiçello» (*Perg.* 1379).

Els dos prenom documentats són Bernat i Joan, en les formes llatinitzades *Bernardus* i *Johanne*. Bernat d'Olzinelles era un alt funcionari reial, que intervingué en la política reial entre el 1344 i el 1364 com a tresorer, ambaixador i conseller reial (GEC: s. v. *Olzinelles, Bernat d'*). A la citació del document del 1359 (*Perg.* 1359/36) com a soldat, doctor en lleis, conseller i tresorer del rei d'Aragó, reconeix Pere de Carcassona com a senyor del lloc de l'Espluga Calba. L'altra citació d'un document del mateix any (*Perg.* 1359/41) recull el moment en què ordena erigir unes forques damunt d'una muntanya com a signe de possessió de l'esmentat senyor. Es deu tractar de l'aparell per a executar els condemnats a morir penjats que donà nom a l'actual partida de *les Forques*. En tots dos pergamins el llinatge apareix amb la forma llatinitzada *Ulzinellis*, mentre que el del 1379 recull l'actual, *Olzinelles*.

Omella

«Glòria Palau Omella (Tongròs, mare de la Judit Mascó)» (Poca 2017: 213).

Omellons

V. **Cafeter dels O., el*; **Esquerrer dels O., l'*; **Fulleda als O., el camí de*; **Rectoria dels O., les sorts de la*; **Vell dels O., el camí*.

Omellons, els

[los ome'λons] / [los awme'λons]

És una població i municipi del sector nord-oriental de la comarca, que es troba uns vuit quilòmetres a llevant de les Borges Blanques, entre l'Espluga Calba, Arbeca i la Floresta. El lloc dels Omellons estigué sota la jurisdicció del monestir de Poblet des del 1297 fins al segle XVIII.

«del bovatge *que* faheren en los lochs sigüents de la vegueria de Montblanch: [...] dels Olmells de Tàrrega» (*Bovatge 1336*, 27^v); «Vegueria de Montblanch [...] Fochs de sgleya e cavallers. [...] Monestir de Poblet [...] Olmells: del dit monestir. ... 13.»; any 1359 (Bofarull 1856: 39); «loci de Ulmellis de Tarrega» (*Perg. 1406/1*); «dels Homells de Tàrrega», «mossèn Johan, vicari dels Ulmellons de Tàrrega» (*Visita 1450*, 107^r i 108^v); «Homells de Tàrrega» (*Fog. 1497*: 292); «Capitula connubilia conjugum Bernat, dels Homellons de Poblet» (*CapMatr 1629*, núm. 9); «dels Homellons», any 1641 (*Matr. 1636*, 4^r); «Homellons de Poblet» (*Visita 1647*, 171^r); «dels Homellons de Poblet» (*Capbr. 1669*, 37^r); «dels Homellons de Poblet» (*Capbr. 1692*, 104^r); «dels Omellons de Poblet», any 1699 (*Matr. 1699*, 169^r); «la *iglésia* parroquial del lloch dels Homells de Poblet», «en la partida de la Portella, [...] a mitgdia ab la carretera, a ponent part ab lo terme dels Homells» (*Capbr. 1765*, 45^r i 198^r); «lo reverent Ramon Pelliser, rector dels Omellons» (*Translació 1778*); «dels Aumellons», any 1810 (*Bapt. 1773*, 217^v); «Espluga Calva: [...] confina con el término, norte, Omellons (una leg.)» (Madoz 1845: 579).

El nom originari era *els Omells*, com el seu homònim de l'Urgell. A partir del segle XIV, així com aqueix adoptà el complement *de na Gaia* que encara conserva, el lloc que ara ens ocupa en dugué d'altres (*de Tàrrega, de Poblet*: aquest al segle XVI), fins que vers els segles XVIII-XIX incorporà, enlloc d'aquest complement, el sufix

diminutiu *-ó* (*-ons* en conservar el nombre plural del topònim previ), de manera que es tracta d'un dels casos de *diminutiu toponímic* de caràcter *secundari*. Turull ho explica com segueix:

«Consta en força documents medievals l'existència de dos llocs diferents anomenats tots dos *els Omells*, de manera que se solien diferenciar mitjançant un complement especificatiu, en general al·ludint a la propietat feudal del lloc: mentre un era *els Omells de Vallbona* (propietat del monestir de Vallbona de les Monges), l'altre era *els Omells de Tàrrega* o, al segle XVI, *els Omells de Poblet* (propietat, doncs, d'aquest monestir cistercenc), però més endavant, quan en el complement del primer ja havia quedat fixat el nom d'una abadessa concreta de Vallbona (i és clar que això és l'actual *els Omells de na Gaia*, oficialment a la comarca de l'Urgell, però ben a prop del límit amb les Garrigues, dins d'aquella antiga zona de tradició segarrena), en l'altre, l'antic *els Omells de Tàrrega* o *de Poblet*, la diferenciació s'esdevingué per la via del sufix diminutiu, de manera que ja no calia —ni ha calgut des d'aleshores— un complement d'aquell altre tipus.¹⁸⁷»

Entre les citacions que hem recollit, el topònim apareix amb múltiples formes; algunes presenten un sol diminutiu: *Olmells*, *els Olmells de Tàrrega* (que conserven la *ela* etimològica), *Ulmellis de Tarrega* (amb el nom llatinitzat i sense article), (*els*) *Homells de Tàrrega* (amb una *hac*, potser analògica; i, de vegades, sense l'article); en canvi, d'altres, contenen ja el doble diminutiu: *els Ulmellons de Tàrrega*, *els Homellons (de Poblet)* (inicialment incloent el complement especificatiu *de Poblet*, que va desapareixent progressivament, com també havia passat amb l'especificatiu *de Tàrrega*) i, finalment, *els Omellons* o bé *els Aumellons* (que reflecteix la pronúncia popular). Destaquem que la citació del 1765 parla dels *Homells*, només amb un diminutiu, en una data molt recent.

Omellons, el camí dels

«a la partida del Mas Blanch, [...] a sol ixent [...] part ab lo camí dels Omellons» (*Capbr. 1717*, 50^r); «partida devall lo Molí, [...] a mitgdia ab la sèquia [...] y a tremuntana ab lo camí dels Homellons» (*Capbr. 1741*, 29^r); «Beurada, [...] por

---

¹⁸⁷ Turull (2007: 103 i 2010: 23). La història d'aquest topònim es pot resseguir amb més detall a Turull (1991).

mediodía con el camino de Omellons» (*Apeo*, 28^r); «camino Omellons» (*Repartiment 1942*, 12^r).

Devia seguir més o menys el traçat de l'actual carretera.

Omellons, la carretera dels [lə kare'terə ðelz ome'λons] o
[lə kara'terə ðelz awme'λons]

És la que va fins a les Borges Blanques, passant pels Omellons i la Floresta.

«carretera de Omellons» (*Repartiment 1942*, 70^r); «carretera Omellons» (*Amillar. 1945*, 25^v).

Omellons, el terme dels [lo 'terme ðelz ome'λons] o [lo 'terme ðelz awme'λons]

El terme dels Omellons toca amb el de l'Espluga Calba per l'extrem oest d'aquest. Els dos pobles disten uns quatre quilòmetres. Des de l'Espluga s'hi accedeix per la carretera que va fins a les Borges Blanques. En la primera citació, del capbreu del 1510, l'afrontació és d'una peça de terra ubicada a la partida de la Portella; per tant, el terme en qüestió és el dels Omellons; passa el mateix en la primera del capbreu del 1574, en què la referència és le molí del Senyor Comanador.

«termino dels Homells» (*Capbr. 1510*, 36^v); «davall lo Molí del Senor [...] a tramuntana ab lo terme dels Omells», «lo terme dels Omellons» (*Capbr. 1574*, 66^v i 96^r); «lo terme dels Homellons» (*Capbr. 1607*, 333^r); «lo terme dels Homellons» (*Capbr. 1633*, 141^r); «fins al terme dels Homellons» (*Capbr. 1669*, 7^v); «la devesa del Señor Comanador, a ponent ab lo terme dels Homellons» (*Capbr. 1692*, 32^r); «lo terme dels Omellons» (*Capbr. 1717*, 46^v); «lo terme dels Homellons» (*Capbr. 1741*, 29^r); «l'expressat il·lustríssim s^{or}. comanador té [...], a la part de sol ponent, una gran devesa, la qual [...] fineix al terme dels Homellons» (*Capbr. 1765*, 7^v-8^r); «Portella, [...] por mediodía con el término de Omellons» (*Apeo*, 16^r); «Espluga Calva: [...] afronta lo terme, al nord, ab lo d'Olmellons» (*Rocafort 1915*: 332); «término de Omellons» (*Repartiment 1942*, 39^r); «término Omellons» (*Amillar. 1945*, 53^v).

Omells

V. **Fulleda als O., el camí de*; **Travessa el d'Arbeca als O. de na Gaia, el camí que*; **Vell dels O., el camí*.

Omells, los

«in partida vocata los Omells» (*Capbr. 1510, 5^v*).

Com també succeeix avui dia, els propietaris de l'Espluga Calba que tenen finques al terme dels Omells no les anomenen pel nom que rep la partida de terra en aquell terme municipal, sinó pel genèric de *terme dels Omells*. No sembla que es refereixi als *Oms*, perquè en el document del 1510 aquesta partida apareix repetidament amb el nom que hi correspon.

Omells [de na Gaia], els [los o'meɫs ðe nə 'ɣajə] / [los əw'meɫs ðe nə 'ɣajə]

Es tracta d'una població i municipi de l'extrem meridional de la comarca, en contacte amb les Garrigues i la Conca de Barberà, situats al peu de la serra del Tallat, uns tres quilòmetres al sud de Vallbona de les Monges; els diferents barrancs o fondos del terme es troben orientats vers ponent i fan cap, a través del veí municipi de l'Espluga Calba, al sistema fluvial de la comarca de les Garrigues.

«Hulmellis» (Alvira 2010: 1393bis); «los Homells [...] [...] dels Homells de na Gaya», anys 1280 i 1284 (*Índex vell*, 113^f); «de la collita del bovatge que faheren en los lochs sigüents de la vegueria de Montblanch: [...] dels Olmells de na Gaya» (*Bovatge 1336*, 27^v); «in loco dels Omells», any 1344 (Piquer 1977: 31); «Vegueria de Montblanch. [...] Fochs de sgleya e cavallers. [...] Monestir de Vallbona [...] Olmells de na Gaya: del dit monestir, 47.», any 1359 (Bofarull 1856: 40); «cum termino loci dels Ulmells de na Gaya» (*Perg. 1406/1*); «Homells de na Gaya» (*Fog. 1497*: 292); «loci Ulmellons de na Guaya» (MN 1511, 13^v); «do reverent doctor Joseph Bonet, vicari dels Omells de na Gaya» (*Translació 1778*); «Espluga Calba: [...] confina con el término [...] este, Omells» (Madoz 1845: 579).

El complement *de na Gaia*, que comença a aparèixer en determinats fogatges del segle XIV, i que al·ludeix a una abadessa de Vallbona de nom *Gaia*, senyora del lloc,

tingué en origen una funció especificativa, per tal de distingir-lo de l'actual *els Omellons*, ja que aleshores aquest també era anomenat *els Omells* i només els separen deu quilòmetres i el terme de l'Espluga Calba. Es tracta d'un diminutiu de la paraula llatina ULMUS > *olm* > *om* (Turull 2007: 103). Les formes amb què hem enregistrat aquest topònim són les següents: *Hulmellis* (amb la forma llatinitzada, la *ela* i la *u* etimològiques i la *hac* potser analògica), *els Ulmells de na Gaya*, *els Ollmells de na Gaya*, *els Homells* (amb l'especificatiu *de na Gaya* o sense), *els Omells* (amb l'especificatiu *de na Gaya* o sense) i *Omells* (sense l'article, en una text escrit en espanyol). El fet que també hàgim anotat *Ulmellons de na Guaya* ens fa constatar la confusió entre tots dos noms.

Omells [de na Gaia], el camí dels

[lo kə'mi ðels o'meɫs ðe nə 'ɣajə] o

[lo kə'mi ðels aw'meɫs ðe nə 'ɣajə]

És *el camí de la Beurada*. Abans era camí d'animal albardat, és a dir, estretet, just per a passar-hi una bèstia amb la càrrega. Ara és la pista de l'IRYDA, que ve de Vinaixa, passa per l'Espluga Calba, els Omells de na Gaia i Nalec, i acaba a Tàrrega.

«vico de los Homells», «vico quo itur als Homells de na Gaya» (*Capbr. 1510*, 9^r i 16^r); «lo camí que·s va als Omells de na Gaya» (*Capbr. 1574*, 18^v); «lo camí dels Homells de na Gaya» (*Capbr. 1633*, 28^r); «lo camí dels Homells de na Gaya» (*Capbr. 1669*, 53^v); «lo camí dels Homells de na Gaya», «lo camí dels Homells» (*Capbr. 1692*, 63^r i 70^r); «lo camí qui va als Omells» (*Capbr. 1717*, 24^v); «lo camí dels Homells» (*Capbr. 1741*, 66^r); «en la partida de la Torta, [...] a mitgdia ab lo camí dels Homells», «lo camí dels Homells de na Gaya» (*Capbr. 1765*, 21^r i 171^v); «camino de Omells», «el camino dels Omells» (*Apeo*, 38^r i 73^v); «camino de Omells» (*Amillar. 1945*, 26^v).

Hem inclòs en aquesta entrada les citacions del document del 1510, on el terme utilitzat és *vico*, que estrictament vol dir 'carrer', perquè no hem registrat *el carrer dels Omells* en cap ocasió.

Omells [de na Gaia], el terme dels [lo 'terme lz o'meʎs] o [lo 'terme lz au'meʎs]

El terme dels Omells toca amb el de l'Espluga Calba per l'extrem est d'aquest. Els dos pobles disten uns cinc quilòmetres. Des de l'Espluga s'hi accedeix per una pista sense asfaltar.

Una gestió de prestigi per part de les institucions medievals caduques resolgué, per mitjà de compromissaris, la disputa existent sobre els límits dels termes dels Omells de na Gaia i l'Espluga Calba. Declararen que la divisió dels termes començava a Aigües Vives i anava pujant carrerada amunt fins poc passat el camí dels Omells a l'Espluga Calba, on es trobaven les fites corresponents, punt en el qual no hi havia la menor disputa. La divisió termenal seguia en línia recta fins a trobar un *molló* o *muró*, destruït de tan antic com era i que es trobava al cap de la serra que fa una punteta. Després d'aquell molló havia d'anar seguint l'aiguavessant per la part del solà fins a trobar el terme de Maldà, lloc en el qual el terreny fa també una punteta. Aquell planet queda per sobre l'esmentat molló pel terme de l'Espluga Calba. Es plantaren quatre fites fins al peu de l'esmentat molló i tres més fins a trobar el terme de Maldà. El maig del 1787 hi hagué la trobada dels encarregats de plantar les fites i el dia 18 d'agost de 1788 es feu constar per escrit.

«in término dels Homells» (MN 1511, 13^f); «lo terme dels Omells de na Gaya» (*Capbr.* 1574, 22^f); «lo terme dels Homells y a tremuntana ab [...] la devesa del Senyor», «lo terme dels Homells de na Gaya» (*Capbr.* 1607, 295^v i 298^v); «lo terme dels Homells de na Gaya» (*Capbr.* 1692, 13^v); «lo terme dels Homells de na Gaya» (*Capbr.* 1717, 4^f); «lo terme dels Homells de na Gaya» (*Capbr.* 1741, 4^f); «lo terme dels Homells» (*Capbr.* 1765, 91^v); «Espluga Calva: [...] afronta lo terme al [...] est ab lo d'Olmells» (Rocafort 1915: 332^f).

Omells de n'Aranyó, el camí dels

«als Spilars, [...] a sol ixent y tremuntana ab lo camí va als Homells de n'Aranyó» (*Capbr.* 1607, 374^f).

Com que *les cogulles de l'Aranyó*, que donaren nom a la partida de *les Cogulles*, són als Espilars, podem suposar que aquest topònim es refereix a un bosquet d'oms que devia ser propietat del tal Aranyó.

Omells a Arbeca, el camí dels

[lo kə'mi ðels o'meɫs ar'βekə] o

[lo kə'mi ðels aw'meɫs ar'βekə]

És el que passa pel pla del terme dels Omells: ve de ca la Càndia, dels Espilars, travessa la carretera de Maldà i passa pel puig d'en Corb, al terme d'Arbeca.

«por oriente con el cementerio, por mediodía con la asequia del Fondo, por poniente con el camino de Arbeca y por norte con el camino de Omells Arbeca.» (*Apeo*, 20^f).

Omet

«cum *petrus omet*» (*Capbr. 1510*, 29^f).

Per a Moll (1982: 238) *Omet* pot venir del col·lectiu llatí ULMETUM, 'lloc poblat d'oms', o bé pot ser un derivat català diminutiu de *om*; per a Coromines la primera opció és la més probable (OnCat VI, 46). A Cervià aquest és el nom d'una partida.

Oms

V. **Cadireta [dels O.]*, *la*.

Oms, los

«in partida dels Homs», «als Oms», «als Homens» (*Capbr. 1510*, 6^v, 23^r i 37^f); «los Homs [...] a migjorn ab la çíquia *que* va al Molí [...] a tramuntana ab lo camí *que* va Arbeca» (*Capbr. 1574*, 52^f); «la partida nomenada los Homs» (*Capbr. 1607*, 254^f); «a la Coma dels Homs, [...] a ponent ab lo senyor rector Bonastre y a tremuntana ab la síquia del Molí» (*Capbr. 1633*, 60^v); «partida de les Basses o dels Oms» (MN 1697, 4/17/1713); «la partida dels Homs, que ara s'anomena lo tros de las Bassas» (*Capbr. 1765*, 123^v).

És un nom que s'ha perdut, segurament al mateix temps que anaven desapareixent aquests arbres del terme, que, escampats pertot arreu, feien nosa per conrear les finques. Es veu que costava molt d'eliminar-los. El capbreu del 1633 la considera equivalent al *Pla de na Josa*; pel del 1692, ens assabentem que era el nom de la partida que després s'anomenaria *la Cadireta*, és a dir, *les Basses*. A les Borges

Blanques, per exemple, hi ha la partida de *les Omedes* i a Albatàrrec, la dels *Oms*; al Vilosell, *el pla de l'Om*, i a Fullella, *el coll o la serra de l'Om*¹⁸⁸. Al capbreu del 1510 hi apareix la forma *Hòmens*, com a plural d'*Om*, segurament per una confusió en el significat de la paraula (*om* per *hom* o *home*). En una sola citació (1633) se'n diu *la Coma dels Oms*.

V. t. *Basses, les*; **Cadireta, la*, i **Pla de na Josa, lo*.

Ondara

«Foren celebrades sposales entre en Joan Selma, balle, y de na Ysabet Ondara, del Veluzell», any 1590 (*Matr. 1580, 3^f*); «Symona Ondara» (*Roser 1600, 24^f*).

Malgrat que no consta al DCVB ni en Moll (1982) com a llinatge, al Vilosell està documentat des del 1287 fins al 1592, i a la Pobla de Cérvoles, des del 1348 fins al 1626. En molt casos va precedit de la preposició *de*: *d'Ondara*. Com a topònim, el trobem en bastants pobles i altres llocs sobretot del País Valencià. Al Principat, entre d'altres, és el nom d'un veïnat de la Segarra, en el terme de Talavera; el riu d'Ondara, així mateix, discorre per les comarques de la Segarra, l'Urgell i l'Anoia. Si bé el DCVB planteja una possible etimologia basca, Coromines, que es debat entre diverses hipòtesis, s'inclina, més aviat, per la procedència de **UNDARIA*, derivat normal de *ŪNDA*, mot que no sols era 'aigua que raja, surt o brota', sinó també, en llatí clàssic i arcaic, 'aigua en general'. El resultat fonètic de *-ARIU*, *-ARIA* en els parlars mossàrabs fou *-ara*, *-aro* en gran part del domini valencià i de l'Ebre¹⁸⁹.

Onze de Setembre de 1714, el carrer de l'

Actualment s'anomena així el trosset que hi ha entre el passeig de Mossèn Pau Figuerola i la Raval de Jesús.

Orcajo

«Encarnación Moreno Gallego, [...] filla de Crispulo Moreno Soriano, [...] de Fuencarral (Madrid) i de Encarnación Gallego Orcajo, [...] del mateix poble, refugiada» (*Naix. 1934, 68^f, 3*).

¹⁸⁸ Pere (2006: 236), Turull (2007: 103) i Arbós (2003: 118 i 119).

¹⁸⁹ Pere (2006: 236 i 2013: 194), OnCat VI, 48a42-52a11 i NomCat.

Oreste, ca l'

[ˈka loˈreste] / [ˈka loˈrestes]

Era una casa de la Placeta, al costat de ca l'Estrada. Una noia d'aquella casa es va casar amb l'Oreste, de Barcelona, del qual es diu que era molt «senyor». *La cabana de l'Oreste*, a la partida dels Escabrers, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó vista. Té 23,29 m² i fa 2,20 metres d'altura, 3,40 d'amplada i 6,85 de profunditat¹⁹⁰.

«Virginia Sans Oliveres, [...] Orestes», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 23: 16 i 32: 6); «José, [...] hijo legítimo de Orestes Bulbena Masferrer (artista), natural de Barcelona, y Virginia Sans Oliveres», any 1931 (*Bapt.* 1912, 362); «Virginia, de l'Orestes [...] Jordi Sans (Oreste)» (Poca 2017: 176).

Oreu

«don Salvador Mir Oreu, soltero, labrador, [...] de Lloret de Mar» (*Matr.* 1911, 9^r, 7).

En francès hem localitzat algun cognom amb una forma similar: *Aurel* i la variant ortogràfica *Aureau* (Morlet 1991: s. v. *Aurel*).

Oriol

«Francisca Pons Oriol» (*Òbits* 1887, 122^r, 16); «Joan Pons Garlandí [...], casat el 1922 amb Petronila Oriol Planella, de Sant Joan les Fonts» (Poca 2017: 52); «Enriqueta Oriol Dolcet, [...] de Lleida» (*Òbits* 1934, 81^r, 20).

Anotem aquestes tres citacions com a independents de les múltiples grafies amb què apareix a la vila el llinatge *Orriols*. Les dues darreres, perquè, tractant-se de persones de fora, pot ser que, efectivament, portin el cognom *Oriol*, procedent del nom personal; la primera, perquè no hem anotat en cap ocasió el llinatge Pons vinculat amb els *Orriols* del poble, tot i que això no vol pas dir que no n'hi hagi hagut, ja que els exemples recollits no tenen caràcter exhaustiu.

V. t. *Orriols.

---

¹⁹⁰ Martín i Preixens (2005: 329) i BIEC: BI-36.

Oriola

V. **Coma de l'O., la.*

Oró

«José Oró Riu» (*Matr. 1875*, 42^v).

Oromí

«Teresa Farrera Oromí, [...] d'Albi» (*Òbits 1921*, 79^v, 15); «José, [...] hijo legítimo de Cosme Farrera Martí [...] y Dolores Oromí Carré, natural de Vinaixa», any 1931 (*Bapt. 1912*, 369).

Oromí és una de les formes secundàries del llinatge *Aromir*, procedent del nom germànic *Eremir* o *Auromir* (Moll 1982: 95).

Orriols

Apareixen els següents noms masculins: Agustí, Bernat, Francesc (i Francisco), Isidro, Joan, Josep, Miquel, Ramon i Salvador; i també els següents de femenins: Antònia, Casilda, Francisca, Magdalena, Maria, Raimunda, Rosa (i M. Rosa) i Teresa (i M. Teresa). Pel que fa a professions, a més de la de pagès, hem documentat la de serrador i la de mestre de cases.

«Miquel Nuriols», «la casa que té comensada Joan Nuriols», «Francisco Nuriols, fadrí, serrador» (*Capbr. 1765*, 114^f, 190^f i 193^v); «Theresa, [...] filla [...] de Miquel Nuri-orriols, sarrador, y de Magdalena [...] Roig», any 1776; «Rosa Nuri-orriols Roig», any 1779; «una filla [...] de Josep Oriols y Maria Roig [...]: Teresa [...]. Foren padrins Ramon Roig y Rosa Oriols, avis», any 1821; «Ramon Oriols y Roig», any 1824 (*Bapt. 1773*, 19^f, 37^v, 292^f i 306^v); «Joseph Nuri-orriols, fadrí, mestre de cases, fill [...] dels cònjuges Francesch Nuri-orriols, serrador, [...] y de Raymunda [...] Cuberó», any 1786; «Theresa Nuri-orriols, donsell, filla [...] de Juan Nuri-orriols, serrador, difunt, y de Rosa [...] Serras», any 1786; «Maria Teresa Nuri-aurriols, donsell, filla [...] de Francisco Nuri-aurriols, sarrador», any 1789; «Casilda Orriols, [...] filla [...] de Francisco y Raymunda Orriols y Cuberó», any 1791 (*Matr. 1699*, 314^f, 314^v,

326^r i 330^r); «Antònia Nuriols y Garreta», any 1800 (*Matr. 1791*, 17^v); «Isidro Oriols y Roig», any 1827; «Ramon Oriol y Roig», any 1828; «un fill [...] de Joseph Oriol, pagès, y Maria Roig [...]: Joseph», any 1830 (*Bapt. 1824*, 24 H. 4., 40 H. 11. i 72); «Maria Oriols» (*Apeo*, 146^r).

Les grafies documentades són: *Nuriols*, *Nuri-aurriols*, *Nuri-orriols*, *Oriol*, *Oriols* i *Orriols*. *Nuriol* és un llinatge existent a Tragó; *Nuriola*, a Tremp, i *Nurí*, a Barcelona, les Masies de Voltregà, el Masnou, Vallirana i Vic. *Orriols* o *Urriols*, al seu torn, ve del nom d'un poblet de l'Alt Empordà, ja documentat el 922 (*Oriolis*), que té l'origen en el llatí HORREOLIS, diminutiu de HORREIS, 'graners'. El prenom *Oriol* també existeix com a llinatge, però, en el nostre cas, la confusió de formes és tal, que resulta evident que aquesta és una més¹⁹¹. La primera grafia del nostre nom de família és *Nuriols*, forma força propera a *Urriols*. Les que van apareixent més endavant recuperen la erra múltiple originària, però deriven en una mena de compost de *Nuri* i *Orriols* (també amb diftongació inicial: *Aurriols*). Finalment, es van imposant l'originària i les més properes a aquesta: *Oriol*, *Oriols* i *Orriols*.

V. t. *Oriol.

Orrit

«una filla del señor Vicent Urrit, escrivén [...], y de la señora Josepha Solé, cònjuges, d'Arbeca, habitans en esta», any 1811 (*Bapt. 1773*, 222^v).

Tot i que l'única grafia documentada sigui *Urrit*, remetem aquest nom al corresponent llinatge *Orrit*, que, al seu torn, ve del nom d'un poblet de la Ribagorça, d'origen preromà.

Orteu i ca l'Orteu

[*'ka lor'təw*] / [*'ka lar'təw*]

Apareixen força noms d'home amb aquest cognom: Aleix, Àngel, Anton (i Antonio), Cayetano, Eudald, Francisco, Jacinto, Jaume, Jesús, Jesús Josep, Jordi, Josep (o Pepe), Matià, Miquel, Pau, Prudenci (o Prudencio), Ramon, Tomàs, Vicent i Xavier; i també bastants de dona: Adelaida, Anna M., Antònia, Carme, Consol, Consòrcia, Dolors, Elisa, Engràcia, Francisca, Gertrudis, Guadalupe, Jacinta (o Cinta), Joana,

¹⁹¹ DCVB (s. v. *Nurí*, *Nuriol* i *Nuriola*) i Moll (1982: 71 i 149).

Josefa (i Josepa), Magdalena, Margarida, Maria, Mercè, Nuri, Paula, Rosa, Teresa (i Teresina). Pel que fa a oficis, a part del de pagès, hem documentat el de ferrer. Ramon Orteu i Salla, de cal Xubanc de la plaça del Pou, va ser alcalde de l'Espluga Calba des del 1920 fins al 1922; Josep Orteu i Boleda, de cal Barberet, ho va ser des del 1923 fins al 1924, i Aleix Orteu i Cerdà, de ca la Malena del Sec, des del 1931 fins al 1933. Jesús Orteu i Meira, de cal Bessó, va ser el primer diaca permanent de la diòcesi de Lleida. Els germans Francesc i Vicenç Orteu Fabregat van tenir orquestra pròpia: el primer va tocar amb l'orquestra Meravella i amb la Principal de la Bisbal i el segon fou considerat el millor solista de trompeta de l'estat espanyol (Poca 2017: 146).

Ca l'Orteu és una casa de la Raval. *L'era de l'Orteu* és damunt de ca l'Orteu, és a dir, a la Raval, darrere de la casa, en direcció cap al nord. *El corral de l'Orteu* és a l'Argelagar.

«Joseph Horteu, fadrí, fill [...] d'Esteve Horteu, ferrer, [...] de Limiana, diòcesi d'Urgell», any 1683 (*Matr.* 1650, 31^r); «Miquel Horteu, fill de Joseph Horteu» (*Confirm.* 1688, 1^v, 25); «Anna Mª Arteu», any 1725 (*Òbits* 1699, 22^v); «Miquel Arteu» (*StMiquel* 1730, 1^r); «Rosa Arteu y Bordes», any 1790 (*Matr.* 1699, 328^v-329^r); «Maria Arteu y Cullerer», any 1807; «Francisco Arteu y Camí», any 1821 (*Bapt.* 1773, 204^v i 291^r); «Francesc Sesplugues (ca l'Orteu)», any 1902; «Jaime Arteu, hijo de Miguel», any 1811 (*Spel.* 24: 14 i 33: 27); «Jaume Arteu y Vilà», any 1826; «Paula Arteu y Viles», any 1848 (*Bapt.* 1824, 18 H 28 i 342); «Ramon Arteu Fabregat» (*Naix.* 1867, 23^v, 3); «Jayme Orteu», «Antonio Orteu» (*Apeo*, 19^r i 43^r); «Francisco Castañé Orteu» (*Naix.* 1934, 2^r); «Vicenç Grau Orteu, ca l'Orteu», any 1936 (Roig 2014: 21); «Francisco Sesplugues Orteu», «Alejo Orteu Farré» (*Repartiment* 1942, 12^r i 18^r); «Orteu Roig, Àngel», «Francisco Orteu», «Francisca Orteu T.» (*Amillar.* 1945, 48^v, 49^v i 81^v); «José Castañé Orteu», «Jaime Orteu Palau» (*Naix.* 1945, 47^v, 14, i 28^v, 11).

Les grafies documentades són: *Arteu*, *Artheu*, *Horteu* i *Orteu*.

Orteuet, ca l'

[ˈka lorte'wet] / [ˈka larte'wet]

És una casa del carrer Major, que era del cabaler de ca l'Orteu.

«Josep Sesplugues Orteu (ca l'Orteuet)», any 1908 (*Spel. 24*: 14); «Cisco Orteu Romeu (Orteuet)», any 1920 (Poca 2017: 104); «Arteuet» (*Contribució 1936*); «Jaume Orteu Sesplugues, de ca l'Arteuet, que va néixer quan el seu pare ja havia mort afusellat a Lleida», anys 1936-39 (Roig 2014: 33).

Ortís

«Magdalena Ortissa, de Muntblanquet, filla [...] de Thoni Ortís, pagès», any 1701 (*Matr. 1699*, 170^v); «Anton Ortís com a prior del sor. recibidor Eril» (*Arrendament 1813*).

Remarquem la feminització del llinatge: *Ortissa*.

Ortuño

«don Vicente Ortuño Pascual, soltero, contratista de obras, [...] de Finestrat, provincia de Alicante» (*Matr. 1911*, 25^r, 8).

ossari, l'

«l'osari dicte ville» (*Capbr. 1510*, 14^r).

No disposem d'altra informació sobre aquest nom, tret de la definició del DCVB: 'lloc on es guarden els ossos humans'.

Osset

«Arnaldus Osset» (*Perg. 1405/12*).

El llinatge *Ossiet* està documentat a la població de Ceret i *Osset* es pot localitzar en força departaments francesos, com ara els Pirineus Orientals o bé l'Aude. Morlet conté *Ausset*, del sud-est de França, com a diminutiu de l'antic occità *aus*, 'velló

d'ovella' (< llatí HAPSUS), que podria ser un sobrenom de pastor; i també el diminutiu *Ousset*, de la regió Centro-Jura, que prové de *houx* (< germ. HULIS) i designa un 'lloc on creixia el grèvol'¹⁹².

Ossos

V. *Comellar dels O., lo*.

Pagès

«Pagès Estagnaró, Joaquín, y Maria, vecina Montblanch» (*Amillar. 1945, 94^v*).

Pajan

V. *Pejan*.

Palacio

«Òbit de Juan Palacio, sabater [...]. Paula Boleda, viuda, encontrà en sa casa a un sabater que habitave en sa casa, mort [...]. Era [...] de Sant Andreu, més allà de Barcelona.» any 1772 (*Òbits 1699, 102^r*).

Palau

[pa'law]

Hem documentat força noms d'home: Andreu, Antoni (i Toni), Antoni Joan, Arnau, Bartomeu, Bernat, Francesc, Gabriel, Hermenegildo, Jaume, Jaume Benet, Joan (i Jonot), Joan Antoni, Josep, Laureano, Macià, Mateu, Pasqual, Pastasi, Pau, Pere (i Peret, Perot i Pot), Ramiro, Ramon, Ramon Salvador i Vicenç; i també bastants de dona: Assumpció, Caterina, Cecília, Celedònia, Clotilde, Dolores, Encarnació, Esperança, Francina, Glòria, Isabet, Joana, Josepa, Lluïsa, Mariagna (i Marianna), Montserrat, Ramona, Roser, Simona, Tecla, Tecla Joana, Teresa, Victòria i Violant. Alguns apareixen en la forma llatinitzada, declinada en nominatiu o genitiu: *Antonius* (o *Anthonius*), *Arnaldus*, *Bartholomeo*, *Berengari*, *Joannes Antonius*, *Johans*, *Pasthasii*, *Petrus*, *Raymundus*. Quant a oficis, a part del de pagès, apareix el de sastre. Consta un batlle anomenat Josep Palau el 1765. Actualment quatre persones de la vila el porten de primer cognom.

---

¹⁹² Peytaví (2010: annex 1), www.geopatronym.com i Morlet (1991: s. v. *Ausset* i *Ousset*, *Ousset*).

«Arnaldus Palau, juratus; [...] Petrus Palau, filius Berengari; [...] Raymundus Palau» (*Perg. 1360*); «Anthonius Palau [...], Petrus Palau» (*Perg. 1405/12*); «Johans Palau [...], jurati» (*Visita 1450*, 108); «Pere Palau», «Barthomeu Palau», «Gabriel Palau» (*Fog. 1497*: 292); «Anthonius Palau», «Bartholomeo Palau», «Pasthasii Palau» (*Capbr. 1510*, 2^v, 5^r i 6^r); «Joan Palau» (*Fog. 1553 II*: 295); «Perot Palau [...]. Peret Palau» (*Capbr. 1574*, 36); «Foren padrins; Jonot Palau, sastre», any 1576 (*Bapt. 1574*, 8); «Joannes Antonius Palau», any 1586 (*Òbits 1574*, 6^v); «Tecla Palaua», any 1590 (*Matr. 1580*, 3^r); «Joana Palau» (*Capbr. 1607*, 315^v); «Padrina: Luïsa Palau», any 1629 (*Matr. 1624*, 10^r); «Barthomeu Palau» (*Capbr. 1633*, 33^r); «batlle: Joseph Palau» (*Capbr. 1765*, 20^v); «Raymunda Sardà y Palau», any 1778 (*Bapt. 1773*, 34^r); «José Balcells Palau» (*Matr. 1887*, 23^r, 9); «José Palau, de Binbudí», «Antonio Palau, de Binbudí» (*Apeo*, 177^r i 180^r); «Rosario Palau Masdú» (*Matr. 1927*, 10^r, 5); «Jaime Palau Miret», «Clotilde Palau Miret» (*Repartiment 1942*, 14^r i 40^r); «Montserrat Palau March» (*Naix. 1945*, 61^v, 6).

És un llinatge molt freqüent per aquesta zona des d'antic; per exemple, apareix als fogatges el 1358 a Fullea; el 1497 a Arbeca, les Borges Blanques i Juneda, i el 1553 a les Borges Blanques, la Pobla de Cérvoles i Tarrés. En remarquem la feminització: *Palaua*.

Palau, lo, o la Coma del Palau

«in partita dicta lo Palau [...]; in partita del Palau [...]; in partita al Palau», «a la Coma al Palau» (*Capbr. 1510*, 10^r i 18^r); «al lloch appellat Aigües Vives, antigament se deïne lo Palau, tota aquella meytat del troç de la Coma d'en Gaya» (*Capbr. 1574*, 13^v).

Segons el capbreu del 1574, era el nom que antigament rebia l'actual partida d'Aigües Vives. No sembla que al mig del terme hi hagués d'haver cap edifici fortificat; més aviat s'haurà de relacionar amb l'antropònim corresponent o bé amb algun ús metafòric del terme. En municipis propers hem localitzat altres topònims menors similars, com ara a Juneda i al Vilosell, on hi ha les partides del *Pas del Palau* i del *Pas d'en Palau*, respectivament; o bé a Tarrés, amb *el forn del Pla del Palau*; o a la Pobla

de Cérvoles: *la cova d'en Palau d'en Masses i el mallol d'en Palau*¹⁹³. En una sola citació (1510) se'n diu *la Coma del Palau*.

V. t. *Aigües Vives; **Coma d'Aigües Vives, la*.

Palaua, ca la

«sortia de casa de Palaua», any 1628 (Gual II 2003: 140).

Palay

V. *Pelai.

Palet i cal Palet

[ˈkal pəˈlet]

L'única persona documentada amb aquest llinatge, la Teresa, era d'Orpí, a l'Anoia. *Cal Palet* és una casa de l'avinguda de Pau Casals, davant de la perruqueria de la Carme del Feliu. La casa, de fet, era *cal Viu*. Sembla que el nom li ve del fet que en una obra de teatre que es representava el marit feia un personatge que es deia *Palet*. De tota manera, el llinatge ja apareix documentat a la vila el 1865.

«Joseph, [...] fill [...] dels cònjuges Joan Sans, natural de Carol, y de Teresa Palet, d'Orpí», any 1865 (*Bapt. 1858*, 110^v); «Quinta 1900. [...] Jaume Espasa (Palet)», «Ton Espasa Torres (Palet)» (*Poca 2017*: 82 i 205).

V. t. **Xay, cal*.

Paleta, cal

«José Sardà, *alias* Arbañil, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 98^r).

Pallarès

«Francisci Palleres, vivarii et notarius publici loci Spelunce Calve» (*Perg. 1448*); «Pallarès, Juan y Cía» (*Contribució*, 270^f).

---

¹⁹³ Cornudella (2012: 53), Pere (2006: 242 i 2013: 197) i Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 145).

Les dues grafies documentades són *Pallares* i *Palleres*, amb accent o sense. Els dos personatges documentats no tenen res a veure, perquè es porten cinc segles de diferència.

Pallàs

«Ramon Pallàs, fadrí, pagès, fill [...] d'altre Ramon Pallàs, pagès, y de Magdalena Pallàs y Borrell [...], dels Omells», any 1782 (*Matr. 1699*, 299^r); «Paula Pallàs y Balcells», any 1814; «Emmanuela [...], filla de Joseph Pallàs, pagès, d'Omells, y de Raymunda Pallàs y Balcells», any 1816 (*Bapt. 1773*, 250^r i 263^r); «Balcells y Pallàs, Matias» (*Bapt. 1881*, 9^v); «Anton Amorós y Pallàs», any 1886 (*StCrist 1795*, 55^r); «Juan Jové Pallàs», matrimonis de l'any 1904 (*Spel. 48*: 23); «Vicenç Pallàs Grau (patisser a ca l'Orteu)», any 1936 (Rubió 2011: 21); «Balcells Pallàs, Matias» (*Amillar. 1945*, 10^v).

Hem documentat uns quants noms d'home: Antoni, Josep, Magí, Manuel, Ramon i Vicenç; i uns quants més de dona: Emmanuela, Engràcia, Ignàsia, Magdalena, Maria, Paula i Raimunda.

Pallejà

«Ramon Pallejà, vicario» (*Bapt. 1892*, 58).

Pallot, cal

[ˈkal pəˈlɔt]

Cal Maleu de la Palla també s'anomenava *cal Pallot*.

«Maleu de la Palla (Cal Pallot; avui, Ca l'Artemi)» (Poca 2017: 31).

Pàmies

«Pasqual Pons y Pàmies», any 1791; «Raymunda [...], filla [...] de Joan Pons y de Maria Pons y Pàmies», any 1796; «Maria Pons y Pàmies», any 1801; «Antònia Pons y Pàmies», any 1804 (*Bapt. 1773*, 105^v, 143^r, 170^v i 186^r); «Raimunda Josa Pàmies, natural de Vimbodí» (*Òbits 1894*, 112^r, 1).

Una sola persona el porta de primer cognom: Maria.

Paner

«lo reverent Matheu Selma Pané» (*Fund.* 1774, 59^f, 4).

Com a variant gràfica de *Paner*, *Pané* sembla derivat de *pa*; pot significar ‘panader’ o ‘menjador de pa’ (Moll 1983: 257).

Panissola

V. **Gravada P., la.*

Panissola, cal

[ˈkal pəniˈsələ]

Era una casa del carrer de Montblanc, en un dels carrerons sense sortida.

«Francisco Balsells, *alias* Panisola, [...] choza, [...] rabal de Jesús» (*Apeo*, 205^f); «Era l'Elena, de cal Panisola», any 1939 (Roig 2014: 52); «Ramon Roig (Panissola)» (Poca 2017: 254).

Hem localitzat el mateix renom a Sarral (Bonet 2012: 159), i *Panissa*, també derivat de *panís*, a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 324).

Panotxa, el

[lo pəˈnoʎə]

Anomenaven així una persona que era pèl-roja, com l'espiga del panís.

Pantano, lo

[lo panˈtano]

És la zona de les Beurades on hi ha la caseta del Misanguet. Hi havia aigües subterrànies, no pluvials. S'alimentava de l'aigua de l'Aiguamoll.

«finca: Mina; *este*: el Pantano» (*Repartiment* 1942, 85^f); «Beurada, [...] oriente, el Pantano; [...] norte, camino Omells» (*Amillar*. 1945, 24^v).

Pantano, la bassa del

«mediodía, acequia; poniente, balsa Pantano; [...] partida: [...] Beurada»
(*Amillar. 1945, 81^v*).

Panton, el

«Panton» (*Repartiment 1942, 256^r*); «Panton» (*Amillar. 1945, 71^v*).

Es tracta d'un personatge de Santa Coloma, que era propietari d'una finca al terme de l'Espluga Calba. Suposem que és l'hipocorístic del prenom compost *Pere Anton*.

Panxa de Margall, la

[lə 'paŋʃə ðe məɾ'ɣaɫ]

Era una dona vella que tenia la panxa grossa. Era de cal Ranxero, al carrer de Santa Maria.

Panxeta, cal

['kal pəŋ'ʃetə]

És una casa de l'avinguda de Pau Casals, tocant a la farmàcia.

«Pau Balcells, dit lo Pancheta», any 1779 (*Òbits 1699, 128^r*); «Joseph Balcells, àlies Panxeta» (*Recanasió 1846*); «José Balsells, alias Pancheta, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo, 39^r*).

És un renom que es troba arreu. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha *cal Panxa cal, Panxeta* o *cal Panxó* (Ripollès 2006: 155) i a l'Albi, *el Panxa de Plata, el i cal Panxabuit, el Panxó i la Panxona, i el i cal Panxonet* (Amigó i Pere 2001: 325).

Panxeta, el raconet del

[lo rəko'nəd del pəŋ'ʃetə]

Era a la serra Mitjana.

Panxota, la

La Francisca Arqué (els Omellons 1769 – l'Espluga Calba 1829) es casà en segones núpcies amb el Miquel Torres el 1788, motiu pel qual canvià el seu lloc de residència. El seu renom de *Panxota* tingué continuïtat a la vila on havia nascut, els

Omellons, on encara hi ha *cal Panxó*. A l'Espluga, però, la localitat d'adopció, els seus descendents són els de *cal Tupiner*¹⁹⁴.

Panxut del Botifarra, el

[lo paŋ'ʃut del βuti'farə]

Ens consta l'existència d'aquest renom, tot i que no hem trobat en la memòria oral manera de determinar a qui feia referència.

Papiol

«Ramon Papiol Niubò» (*Amillar. 1945, 8^v*).

Paradís, lo

[lo parə'ðis]

El Paradís és a cent metres del coll de la Portella, entre l'Aubereda i la serra de les Deveses, amb muntanya a tots dos costats; a l'altre costat d'on actualment hi ha les granges de *cal Marian*.

«a la partida dita al Parahís, [...] a sol ponent ab la devesa del Snor.» (*Capbr. 1574, 63^v*); «al Parays» (*Capbr. 1607, 256^f*); «la partida del París» (*Capbr. 1669, 128^v*); «la partida del Parais» (*Capbr. 1692, 103^f*); «in partita vulgo dicta del Paradís» (MN 1738, 10^v); «la partida del Parahís» (*Capbr. 1765, 142^f*); «finca: Paradís, partida: Aubaredes» (*Repartiment 1942, 118^f*).

Del llatí PARADISUS, 'paratge de fàcil accés', aquest topònim està documentat, per exemple, a Cornudella de Montsant (*el tossal de Paradís*) i a la Pobla de Cérvoles (*la Font de Paradís*); és a dir que tant els cartoixans del Priorat com els benedictins de la Conca de Barberà amb dominis a les Garrigues utilitzen, de forma coincident, el nom bíblic. A la Pobla de Cérvoles es deu haver perdut per la confusió fonètica amb *París*. En el nostre cas, al capbreu del 1669, també es produeix aquest fenomen, mentre que, en el document del 1738 i en el del 1942, recupera la de etimològica, *Paradís*, que no és present en la resta d'escrits i sí en la forma viva.

A l'edat mitjana feia referència a indrets agradables, frescos, verds. També té el sentit de 'terra bona i de molta aigua, apta per a fer bones collites' o bé s'atribueix a

---

¹⁹⁴ Devem la redacció d'aquesta entrada a la informació proporcionada per Ramon Rebordosa i Poca.

llocs pregons, on eren antics fossars o cementiris; alguna forma d'enterrament per la qual els cristians esperen anar al paradís terrenal¹⁹⁵.

V. t. **Coll de la Portella, lo*.

Paraire

«Padrina: Catherina Parayra» (*Confirm. 1688*, 1^v, núm. 25 i 27).

Remarquem que el llinatge apareix en la forma feminitzada.

Pardal, cal

[ˈkal pərˈðal]

Era una casa del carrer de Montblanc, cap a cal Negret i cal Grinyó. En la primera citació no hi consta cap casa, només una finca a la Coma d'en Català i una altra a la Beurada.

«Francisco Oliveres, *alias* Pardal» (*Apeo*, 145^r); «carrer de Montblanc: [...] Ton del Pardal» (Poca 2017: 31).

És un renom plenament disseminat que destaca per la polisèmia del terme.

Parés

V. *Perers.

París i cal París

[pəˈris]

«Johan París» (*Fog. 1497*: 292); «Jaume París», «Pere París» (*Fog. 1553 II*: 295); «Chaterina Pariça, vídua» (*Capbr. 1574*, 74^r); «cassa de Francesch París» (*Roser 1600*, 7^r); «Elisabet Parisa [...], uxor Jacobi París», any 1576; «na Pariça, muler de Jan Jaume París», any 1604 (*Òbits 1574*, 1^v i 26^v); «Joan París» (*Capbr. 1607*, 319^v); «un fill de Miquel París [...]: Azidro Joan», any 1625; «un fill de Joseh París, pagès [...]: Joseph Jasinto», any 1629 (*Bapt. 1624*, 2^r i 8^v-9^r); «Miquel París, fadri, fill de Thoni París», any 1626 (*Matr. 1625*, 1^v); «Isydoro París, fadri, pagès, fill est dels quòndam Miquel París, pagès», any 1649 (*Matr. 1636*, 9^v); «Antoni París», «Francesch París», any 1656; «Jaume París», any

¹⁹⁵ Amigó (2008bis: 32) i OnCat VI, 156b17-157b11.

1666 (*Òbits 1650*, 1^r, 6^v i 8^v); «Joan París» (*Capbr. 1669*, 35^v); «Catarina París» (*Celebr. 1766*, 40^r); «que ere dels Parissos o de casa París» (*Fund. 1774*, 126^r); «Roque París Sardà» (*Amillar. 1945*, 14^r).

Apareixen força noms masculins: Andreu, Antoni (i Toni), Domènec, Francesc, Isidoro, Isidro Joan, Jacinto, Jan Jaume, Jaume (i llatinitzat en *Jacobus*), Joan, Josep, Josep Jacinto, Magí, Miquel, Pau, Pere (i Peret), Pere Joan, Roc i Silvestre; i també bastants de femenins: Agna M., M. Àngela, Camila, Caterina, Elena, Elisabet, Francina, Francisca, Isabel (i Isabet), Joana, Margarida, Mariagna, Mercè, Paula Margarida, Petronilla, Tecla, Tecla Joana, Teresa i Tula. Pere París era alcalde de l'Espluga Calba el 1497, i Anton Joan París, el 1633. Mn. Joan París va ser-ne rector entre 1939 i 1946. Segons el document del 1776, els de cal París també s'anomenaven els *Parissos*.

París és una variant de *Parici*, del llatí *Apparittio*, 'compareixença', nom que en l'edat mitjana es donava a la festa de l'Epifania (DCVB i Moll 1959: 307). El nom de casa, que ja no existeix, es conserva, per exemple, a Tarrés (Arbós 2003: 115). Les grafies documentades són: *Pariç* i *Paris*, amb accent o sense. En remarquem la feminització: *Pariça*, *Parisa*, *Parissa* i *Parissia*.

Parra, la

«a la Coma del Molí, vulgarment dita la Parra [...] a migjorn ab la devesa del Snor.» (*Capbr. 1574*, 59^r); «en la Coma del Molí, una peça de terra campa, vinya y olivers, vulgarment dita la Parra» (*Capbr. 1607*, 331^v).

Segons la documentació, *la Parra* era com es coneixia vulgarment una peça de terra de vinya i olivers ubicada dins la partida de la Coma del Molí. El mot *parra*, d'origen preindoeuropeu, transmès pel germànic, designà primerament una glorieta o *parral* i no pas un 'cep de vinya enfiladís', l'accepció avui més divulgada (OnCat VI, 163b54-164b6).

Parrado i cal Parrado

[*'kal pa'raðo*]

Era una casa del carrer Major, tocant a cal Sabater, que actualment és propietat d'aquesta família.

«Jaume Batiste Torres (Parrado)», any 1878 (Poca 2017: 20); «José Batiste, *alias* Parrado, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 81^r); «Carme Batiste Roig (cal Parrado)», any 1910 (*Spel.* 24: 14); «Llista de refugiats [...]: Francisco Garabito Chacón, [...] pastisser, c/ Santa Maria, casat amb Concepción Cano Parrado», mort el 1938 (Rubió 2011: 162); «Manel Baptista Roig, de cal Parrado», any 1939 (Roig 2014: 39); «M. Teresa Farregut Batista (Parrado)» (*Pocablog*).

Tot i que hem documentat el llinatge *Parrado* en una refugiada de la Guerra Civil espanyola, com a renom apareix amb anterioritat, el 1878.

Parranda, cal

«Manuel Garlandí, *alias* Parranda, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 148^r).

Pascolet, la bassa del

Era al terme de Maldà.

Pasqual

«Joseph [...], fill [...] de Joseph Roca y Maria Roca y Pasqual, texidors», any 1790; «Anna Roca y Pasqual», any 1791; «Theresa Roca y Pasqual», any 1804 (*Bapt.* 1773, 96^v, 108^r i 190^r); «Encarnación [...], hija [...] de [...] Francisco Pasqual y Solé, natural de Lérida, y Dolores Balcells y Riera», any 1884; «Pasqual y Balcells, Alejandro» (*Bapt.* 1881, 41^v i 77^r); «padrinos: [...] Lucía Pasqual y Balcells», any 1910 (*Bapt.* 1892, 419); «Josefa Pascual Balsells» (*Matr.* 1916, 8^r, 1); «Joaquim Torradeflot Pasqual» (*Repartiment* 1942, 87^r); «José Pascual Gaya», «Ramon Pascual Gaya» (*Amillar.* 1945, 65^v i 83^v).

El trobem ja el 1358 a l'Albagés i Vinaixa, el 1497 a l'Albi i el 1553 a Arbeca i la Pobla de Cérvoles (*Pasqual, Pasqual del Mas i Pasgualet*) (*Fog.* 1358, 1497 i 1553). Hem documentat alguns noms d'home: Alejandro, Francisco, Josep, Rafel i Ramon; i també alguns de dona: Antònia, Encarnació, Josefa, Llúcia i Maria. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, apareix la de teixidor de lli.

Pasqualet, cal

[ˈkal pəskwəˈlet] / [ˈkal pəskoˈlet]

Era el cabaler de cal Pons, que vivia a la Placeta. Quan se'n va anar a viure a Prades, va desaparèixer el nom de la casa. *L'era del Pasqualet* toca a la del Marquet.

«Juan Pons, àlies Pascolet» (*Recanasió 1846*); «Juan Pons, alias Pascualet, [...] casa de l'Estrada, [...] de frente con la Plazeta» (*Apeo, 67'*); «pare franciscà Francesc Pons, de cal Pascolet, mentre residia a Xina. Any 1920» (*Spel. 22: 14*); «Viuda Pascolet», «Pons Salvador, àlies Pascualet» (*Contribució 1936*).

La pronúncia *Pascol* < PASQUALE il·lustra el fenomen del tractament popular del grup tònic -QWÁ-, que monoftonga en -co- (Veny 1996: 28). També hem localitzat una casa anomenada *cal Pascol* a Llorenç (Farré i Moix 1993: 117).

Pasquer, cal

[ˈkal pəsˈkɛ]

Era una casa del carrer de Fullea, abans d'arribar a la baixada cap a la carretera, que té una creu esculpida a la façana. En aquest lloc hi havia hagut un corral de cal Salvador del Cabeça. A la dona de la casa l'anomenaven la *Pasquena*. *La cabana del Pasquer*, a la partida dels Masos, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó vista. Té 11,78 m² i fa 2,35 metres d'altura, 3,10 d'amplada i 3,80 de profunditat¹⁹⁶. *El corral del Pasquer* és a la carretera de Fullea, abans de la casa del Ton del Cunya. *L'era del Pasquer* és al principi del camí dels Escabrrers, a mà esquerra, i s'hi accedeix per un caminet.

«Antoni Pons Camprubí, de cal Pasquè», anys 1936-39; «Ramon Pons Bellart, de cal Pasquè; Joan Pons Camprubí, de cal Pasquè», any 1939 (Roig 2014: 32 i 38); «Juan Pons (Pasquè)», «Ramon Pons Bellart (Pasquè)» (*Repartiment 1942, 107^r i 342^r*); «herederos Ramon Pons Gallart (Pesquè)» (*Amillar. 1945, 91^v*).

És un cognom existent a Barcelona, Terrassa, Castellciutat, etc., que prové del substantiu arcaic *pasquer*, 'pasturatge' (DCVB i Moll 1982: 225). De tota manera, com a tal, no el tenim documentat.

¹⁹⁶ Martín i Preixens (2005: 328) i BIEC: BI-72.

Pàsquia, cal

«viuda Segura, *alias* Pàsquia, [...] calle de Momblanch» (*Apeo*, 223').

Sembla que hauria de tenir relació amb el renom anterior, però no en tenim la certesa; a més, *cal Pasquer* es relacionat amb el llinatge *Pons* i no pas amb *Segura*, ni com a segon cognom.

Passa-i-calla, cal

[ˈkal ˈpasəjˈkaʎə]

Era una casa del carrer de Fullea. Conta l'anecdota local que, quan l'estaven construïnt o bé adobant, tothom que passava per davant hi deia la seva. El propietari, cansat de tants comentaris sobre l'obra, va fer escriure sota les teules, amb una lletra a cada teula, la inscripció: «passa i calla». Optem per escriure'l amb guionets per analogia amb alguns compostos nominals formats per dues bases verbals de sentits oposats i coordinades mitjançant la conjunció *i*: *entra-i-surt*, *estira-i-arronsa*, *can penja-i-despenja*, *puja-i-baixa* (OCat: 118).

Passadís, lo

«començaren a obrir fonaments o a arrencar pedra per la dita fàbrica [...]. No sols enclogueren la iglésia vella dins de la nova, sí que, per a fabricar esta, prengueren la meitat o més de la meitat del fossar, un carreret que hi havia entre la iglésia vella i l'abadia, o Passadís, part de l'abadia, y una plassa que hi havia, no molt gran, davant de la iglésia y badia, la casa de [...], casa de la vila», any 1777 (*Doc. 1791*).

Segons la citació, el passadís en qüestió era un carreret que hi havia entre l'església vella i l'abadia, i va desaparèixer quan es van fer les obres per a la construcció de la nova.

Passa-rius, cal

[ˈkal ˈpasəˈrios]

Era una casa dels Quatre Cantons, on ara és *cal Llarg*.

«Porqueres, Teresa, Pasa-rius» (*Contribució 1936*); «L'avi del cal Passarrius» (*Spel. 34: 18*).

En la pronúncia popular es pot sentir *Pasarrià, Pisarríos, Pisarrío, Pisarríos, Pixarríos*, etc. Hem transcrit fonèticament la més freqüent. En tots els casos en l'oralitat s'ha castellanitzat. Com que existeix el llinatge català *Passa-rius*, suposem que el renom ve d'aquí, però no l'hem documentat en cap ocasió. El DIEC també el conté com a nom comú, amb el sentit de 'corriol gros'. De fet, la primera citació és més propera al cognom que no pas la forma viva.

Passet, lo

[lo pa'set]

És al pont de la carretera de Fullea, sortint de l'Espluga Calba, a mà esquerra, tirant amunt. És una partida petita, d'un parell de finques, després de les quals venen les Comes de Fullea.

«Paset» (*Apeo*, 21^r); «finca: Sort de l'Era, partida o paraje: Passet» (*Repartiment 1942*, 306^r); «Partida: [...] Passet» (*Amillar. 1945*, 6^r)

Com a genèric, el *pas* sol ser un lloc de passatge humà. Alguns es refereixen a camins o llocs situats amunt, i alguns altres, a llocs apropiats per a travessar un corrent. A les Borges Blanques trobem també la partida del *Pas* (Lluesma 1999: 37).

pastisseria, la

[lə pastise'riə]

És el nom que rep *el forn de pa*, com és habitual al dialecte nord-occidental. Actualment n'hi ha una, al carrer Major, el forn de la qual ja no està actiu: porten el pa de la vila veïna dels Omellons.

Pastor¹

V. *Joan del P., cal; Manuel del P., cal; Mercè del P., ca la.*

Pastor² i cal Pastor

['kal pas'to]

Apareixen uns quants noms d'home: Arnau, Francesc, Francisco, Jaume, Joan, Josep, Llorenç, Marcel·lí, Pere (i Pericó) i Toni; i també uns quants de dona: Florentina, Isabel, Joana, Magdalena i Natàlia. En els primers documents els prenomes estan llatinitzats: *Arnaldus, Jacobus* i *Johannes*. Quant a professions, hem trobat, a part de la de pagès, la de ferrer. *Cal Pastor* és una casa del carrer Major, en la qual hi havia

carnisseria: era el pastor de cal Ponç, perquè els ramats eren de cal Ponç. *La cabana del Pastor*, a la partida del Mas Blanc, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó tapada i rejuntada. Abans era de cal Negre i ara és propietat de la família del Josep del Pastor. Té 20,79 m² i fa 2,77 m. d'altura, 3,30 d'amplada i 6,30 de profunditat¹⁹⁷.

«et Jacobus Pastor, sindici et procuratores universitatem hominum de Speluncha Calva» (*Perg.* 1345); «Arnaldus Pastor, juratus» (*Perg.* 1360); «Johannes Pastor, baiulus [...], Arnaldus Pastor» (*Perg.* 1405/12); «Johan Pastor» (*Fog.* 1497: 292); «na Magdalena Pastora» (*Òbits* 1574, 28^v); «Joan Pastor», «Francesch Pastor» (*Capbr.* 1574, 20^f i 63^f); «Pere Pastor» (*Matr.* 1625, 34^f); «Florentina Pastor, donzella, filla esta del quòndam Jaume Pastor, pagès», any 1644 (*Matr.* 1636, 6^f); «Joseph Pastó, pagès, [...] dels Omellons», any 1672 (*Matr.* 1650, 18^{r-v}, 60); «Francisco Pastor, pagès, dels Homellons de Poblet» (*Capbr.* 1692, 104^f); «Pascual Pons, alias Pastó, [...] calle del Momblanch» (*Apeo*, 236^f/174^f); «Ramon Torres Roca (Pastor)», any 1920; «Josep Ribera (Pastor)» (Poca 2017: 104 i 210); «Ramon del Pastor», any 1927 (*Spel.* 32: 15); «Domingo Aixalà Pastó» (*Repartiment* 1942, 318^f).

La grafia és sistemàticament *Pastor*; només un cop apareix *Pastó*, el 1942. Remarquem la feminització del cognom: *Pastora*.

Pastor del Gaia, el

«Ramon Gabarró, àlies Pastó del Gaya» (*Recanasió* 1846); «Ramon Gabarró, alias Pastó del Gaya, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 138^f).

Pastor Joan, el

«lo Pastor Joan: Joan Sesplugues, menor» (*Compl.* 1550, 1^f).

Patarram, cal

[ˈkal patəˈram]

Era una casa del carrer de Santa Maria, en la qual després va viure el Tonet de la Pipa i més tard el Pere Nunci. Al Patarram, li deien el Josep del Rafel.

¹⁹⁷ Martín i Preixens (2005: 327) i BIEC: BI-61.

«Joaquim Balsells Bosch, [...] Patarram», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Pere Torres Muntañola (de cal Patarram, conegut com Pere Nunci pel seu ofici de pregoner)» (Poca 2017: 163).

Desconeixem l'origen d'aquest renom. El DCVB conté, com a noms comuns, *patarra* i *petarra*, amb el sentit de 'mentida', i *petarrada*, que vol dir 'seguit de pets'.

V. t. **Josep del Rafel, cal.*

Pateca, cal

[ˈkal paˈtekə]

Era una casa del carrer de Santa Maria, al costat de cal Llord, que havien comprat els de cal Pateca.

«Genoveva Vallverdú (Pateca)», anys 1932-33; «Miquel Torres (Pateca)», any 1944 (Poca 2017: 114 i 192); «viuda de José Torres (Pateca)» (*Repartiment 1942*, 350^f).

El DCVB conté, com a nom comú, l'adjectiu femení *pateca*, usat a Mallorca per a designar una 'persona molt petita', també anomenada *patacó*.

Pateca Coix, el

[lo paˈtekə ˈkojʃ]

Era de cal Pateca.

Pati, lo

«corral. Su situación: Patio, [...] de frente con el camino de Arbeca» (*Apeo*, 21^r).

Com que, en general, quan la referència és *del Pati* s'entén que és el de l'Església, suposem que en aquest cas es tracta d'un corral que hi afrontava.

Pati [de l'Abadia o de la Iglésia], del

«Foren padrins: Anthoni Balsel, fadrí, del Pati», any 1581 (*Matr.* 1574, 14); «Anthoni Balsel, del pati de l'Abedia»; «Pere Balsel, del Pati», any 1597 (*Matr.* 1580, 1^v i 6^v); «Speransa Balsel, del Pati», any 1581; «n'Antoni Balsel, del Pati», any 1586; «Joannes Celma, filius Thomeu Celma, adolesens, del pati de

l'Abadia», any 1603; «Thomàs Celma [...], del pati de l'Abadia»; «Joan Ribera, del pati de la Iglésia», any 1604 (*Òbits 1574*, 3^v, 7^v, 13^r, 24^r i 26^v); «un infant, fill d'en Thoni [...], del pati de l'Abadia», any 1627 (*Bapt. 1624*, 5^v); «Jaume Balçells, pagès, del pati de la Iglésia», any 1640 (*Òbits 1636*, 4^r); «Jaume Balçells, del pati de la Iglésia», any 1644 (*Matr. 1636*, 6^v); «Gargori Gaya, del pati de l'Abadia» (*Òbits. 1685*, 5^r, 1); «Anton Texidó, del pati de la Iglésia o de l'Abadia, pagès», «Ramon Balcells, mestre de cases, del pati de la Iglésia», «Ramon Balcells, mestre de cases o pagès, [...] del pati de l'Abadia o Iglésia» (*Fund. 1774*, 8^r, 43^r i 59^r); «Antònia [...], filla [...] de Joseph Texidó y Balcells, del pati de la Iglésia», any 1774; «Han estat padrins: Anton Texidó y Selma, pagès, del pati de la Iglésia», any 1777 (*Bapt. 1773*, 8^r i 27^r).

Pati del Castell, el carrer del, o el carrer de la Plaça del Castell

[lo kə're ðel 'pati kəs'teʎ] o

[lo kə're ðe lə 'plasə ðel kəs'teʎ]

«lo carré qui va a la Plaza del Castell» (*Capbr. 1741*, 24^v); «en lo carrer o plassa Major, [...] part ab lo carrer que va a la Plassa del Castell, a mitgdia ab lo solà de la Vila», «lo carrer del Pati del Castell», «lo dit pati del Castell y carrer» (*Capbr. 1765*, 25^v, 103^r i 112^v); «calle del Patio del Castillo, [...] de frente con el Castillo» (*Apeo*, 11^v).

Per la segona citació, sembla que es refereixi al que accedeix al patí del Castell, pujant de la plaça de l'Església. Ara té el nom oficial de *carrer de Cosne d'Alier*, però popularment encara se'n sol dir d'aquesta manera.

Pau i cal Pau

['kal 'paw]

Apareixen un parell de noms masculins: Joan i Pere; i un parell més de femenins: Joana i Paula. *Cal Pau* és una casa de la Raval de Jesús. *L'era del Pau* és a la Raval, tocant al Calvari de cal Ponç.

«una filla d'en Joan Pau [...]: Paula», any 1577; «Foren padrins: Joana, filla d'en Joan Pau.», any 1593 (*Bapt. 1574*, 10 i 33); «Pere Pau» (*Capbr. 1669*, 106^r); «Justina Sans y Pau» (*Òbits 1878*, 96^r); «Rosa Moyà y Pau, natural d'Arbeca», «Josefa Solé y Pau» (*Òbits 1880*, 48^r, 1, i 83^r, 36); «Carme Escalé Mateu, filla de cal Pau», any 1912 (*Spel. 49*: 17); «Assumpció Pons Escalé

(Pau)», casament de l'any 1926; «Josep M. Torradeflot (Pau)», any 1945 (Poca 2017: 91 i 193); «Luis Camí, *alias* Pau» (*Repartiment 1942*, 82').

És un nom de casa molt habitual en les poblacions properes. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha divuit cases que s'anomenen *cal Pau*, amb diferents apel·latius, i sis, *cal Pauet* (Ripollès 2006: 159-161).

Pau Casals, el carrer de [lo kə're 'paw ka'sals]

És l'antiga carretera que va als Omellons i Fullea abans de construir-se l'actual variant per fora del poble. Comença a la plaça del Pou i acaba a la carretera de Fullea. Popularment s'anomena *la carretera*.

Pau Cileta, cal, o cal Pau del Grinyó ['kal 'paw si'letə]

Era un altre nom que rebia *cal Grinyó*, al carrer de Montblanc. La *Mundeta del Pau Cileta* era de cal Grinyó. El Pau Grinyó, de cal Cileta, fill de Maldà, que va rebre l'ofici dels Quisserris, fou el constructor de la majoria de cabanes de volta del terme.

Pau de la Marina, cal ['kal 'paw ðe lə mə'rinə]

Era una casa petiteta del pati del Castell, al costat del Ton del Cunya. La Marina era la dona.

Pau del Mas de la Fam, cal ['kal 'paw ðel 'mas ðe lə 'fam]

Era com també es coneixia *cal Mas de la Fam*.

Pau del Mestre, cal ['kal 'paw ðel 'mestre]

És una casa del carrer de Santa Maria. També se'n diu *cal Cabo del Mateu*, perquè el Pau es deia *Mateu* de cognom. El renom de *mestre* deu venir del corresponent llinatge, perquè aquest apareix vinculat amb el cognom Mateu. *La cabana del Pau del Mestre*, a la carretera de Maldà, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó tapada i està ubicada sota una era (BIEC: BI-52).

«Lluís Mateu Miró (Pau del Mestre)», «Col·legi Germanes Dominiques (1945) [...]: Ramona Mateu (Pau del Mestre)» (Poca 2027: 101 i 196).

V. t. **Mateu, cal* i **Mestre, cal*.

Pau del Pubill, cal

[ˈkal ˈpaw ðel puˈβiʎ]

El Pau, de cal Pubill dels Omellons, estava casat a cal Cabrer. *La granja del Pau del Pubill* és a peu de carretera dels Omellons, baixant a mà dreta, a l'alçada del tomb del Cerdà.

Paula

V. *David de la P., cal*.

Paula del Borjades, ca la

[ˈka lə ˈpawlə l βorˈzaðes]

És un altre nom que rep *cal Borjades*.

«Ignasi Ribera Farré (Arico) i Dolores Sardà Miró (Paula Borjades), casats el 6 de març de 1915», «Munda Sardà Castañé (Paula Borjades)» (Poca 2017: 58 i 198).

Paula de la Càndia, ca la

[ˈka lə ˈpawlə ðe lə ˈkaɲdiə]

Era tocant a cal Miquel de l'Abadia.

«Ramon Martorell Ribera [...], Paula Càndia», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Tòfol Martorell Ribera, de ca la Paula la Càndia», any 1939 (Roig 2014: 37).

Pauló

V. **Menut del P., cal*.

Paulona, la

«viuda Gaya, alias Paulona, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 55^a).

No hem documentat cap casa anomenada *cal Pauló*. Com que hem trobat el *Menut del Pauló* i aquesta persona a qui deien la *Paulona*, ens plantejem la hipòtesi de la seva existència. De tota manera, també podria ser que fossin vinguts d'una altra vila,

com ara Maldà (Farré i Moix 1993: 124) o el Vilosell (Pere 2006: 245), on sí que hi ha *cal Pauló*.

Payol

«una filla de Joachim Payol, de Putjer, de la província del Pithu, regne de França, y de Joana de Lavo, del ducat de Lorena. [...]: Andreua Joana. Foren padrins Glaudi Lani, fill del capità Girort Lani, natural de Paríz, y Andreua Bota», any 1642 (*Bapt. 1624*, núm. 84).

Com que el padrí de bateig és un capità, podem suposar que els personatges en qüestió es trobaven accidentalment a la vila, per alguna causa relacionada amb la vida militar. El llinatge *Payol* existeix al departament francès del Charente Marítim (www.geopatryme.com). Les formes més properes potser són *Pailhou*, *Pailleul* o *Payeul*, que són variants de *Paillon*, ‘bri de palla’ (Morlet 1991).

Pebràs, el

[lo pe'βras]

Renom d'una persona que tenia la fama que trobava molts pebrassos.

Pebre

V. *Bassa del P.*, *la*; **Molí del P.*, *lo*.

Pebre, la bassa del

[lə 'βasə l 'peβre]

Era la bassa del molí de farina de cal Ponç, que després va ser el molí del poble i s'anomenava així. Un avantpassat de cal Ponç, Jaume Anglès i Pons, exercint el càrrec d'alcalde de l'Espluga Calba abans de proclamar-se la Primera República, va impedir votar un convilatà. Quan van guanyar les eleccions els republicans, el personatge perjudicat per la prohibició va denunciar-lo. La sentència enviava l'exalcalde a la presó, el qual, per esquivar el càstig, va anar a Madrid per veure si les influències polítiques el podien ajudar. Allà les seves relacions amb generals carlins i altres personatges de l'alta societat de l'Estat li van anar minvant l'economia, que no estava a l'alçada del grup social amb el qual alternava. Va ser llavors quan el molí, una de les seves pertinences, va passar a ser propietat municipal.

Era al final del carrer de Senan. L'aigua baixava dels Omells, de les Beurades, cap al molí del Feliu, després cap al del Mateu, en acabat cap al del Mig, i finalment cap a l'altre del Feliu. L'embassaven perquè el rec sol no donava per fer moure el molí. A Vila-seca, per exemple, també hi hem localitzat una *cova del Pebre* (Amigó 2005: 108).

«Aubach, [...] por poniente con balsa del Molino y por norte con camino de Sanan» (*Apeo*, 150^r); «balsa Molino» (*Amillar*. 1945, 81^v).

V. t. *Bassa del Pebre, la*.

Pedaços, el

[lo pa'ðasos]

Era el renom del Cisco del Cabeça.

Pedrell

«el presbítero don José Pedrell Navarro» (*Matr.* 1919, 62^r, 1); «Josep Padrell Navarro, natural de la Pobla de Mafumet, [...] fou mort, concretament a Horta, la matinada del 8 de setembre de 1936» (Rubió 2011: 58).

Mossèn Josep Pedrell i Navarro, nascut el 1898 a la Pobla de Mafumet, havia estat ordenat sacerdot el 1922 i era beneficiat i organista de la parròquia de l'Espluga Calba abans de la Guerra Civil espanyola. També exercia de capellà de les monges dominiques. Va ser assassinat a Barcelona, a Horta, el 8 de setembre de 1936, després d'haver intentat fugir cap a França. Les dues grafies documentades són *Pedrell* i *Padrell*, d'un llinatge que probablement és un derivat diminutiu de *pedra*, però que també pot ser una variant, per metàtesi, de *Pradell* (Moll 1982: 194).

Pedreny

«Josep Pedreny Massana, natural de la Pobla de Mafumet. 40 anys, capellà. Mort el 7 de setembre de 1936. Trobat a la carretera de l'Arrabassada» (Rubió 2011: 58).

El fet que tots dos mossens, Josep Pedrell i Navarro i Josep Pedreny Massana, procedissin de la Pobla de Mafumet, ens fa pensar que potser els cognoms són variants

gràfiques d'una mateixa forma. Davant la impossibilitat d'optar per una de les dues, hem decidit respectar la grafia dels documents. *Pedreny*, doncs, és un llinatge català originat en el substantiu i antic adjectiu *pedreny*, 'de pedra', 'conjunt de pedres o massa de pedra' (Moll 1982: 194).

Pedrera, la

[lə pe'ðrerə]

La peça de terra que rep aquest nom ha de ser adjacent a la pedrera dels Espilars i el camí amb el qual afronta és el de Vilanova de Bellpuig.

«Olivar, yermo, pedrera. Su situación: Pedrera, [...] por mediodía con camino de Villanueva, por poniente con *ídem ídem*.» (*Apeo*, 159^r/11^v).

L'exploració de la pedra del sòl ha donat nom a diverses partides en poblacions properes, com ara Bellpuig, Sant Martí de Maldà, les Borges Blanques, Preixana, l'Albi o Fullea; i, en general, a la resta del territori català¹⁹⁸.

Pedrerres, el camí de les

[lo kə'mi ðe les pe'ðrerəs]

Després del Comellar del Pau, a la dreta de la carretera dels Omellons, hi ha el camí, privat, de la Pedrera. De fet, és el mateix que *el camí dels Espilars*.

Pedrissa

«Maria Antònia [...], filla [...] de Ramon Padrisa, pagès, natural de Fullea, y de Magdalena Garlandí», any 1864 (*Bapt.* 1858, 94^v); «María Pedrisa y Garlandí» (*Matr.* 1875, 27^v); «Torres y Pedrisa, Francisca», «Padrisa y Sesplugues, María» (*Bapt.* 1881, 8^v i 68^r); «Cinta Pedrisa Sesplugues» (*Naix.* 1895, 79^r); «José Poca Pedrisa», «Teresa Poca Pedrisa», «Carmen Poca Pedrisa», «Juan Roig Pedrisa» (*Naix.* 1934, 24^r, 13; 75^r, 10; 102^r, 4, i 199^r, 12); «Pedrisa Sesplugues, Juan» (*Amillar.* 1945, 51^v).

Apareixen un parell de noms d'home: Joan i Ramon; i també alguns de dona: M. Antònia, Cinta, Elisa, Magdalena i Maria. Les grafies documentades són: *Padrisa* i *Pedrisa*.

---

¹⁹⁸ Turull (2007: 104), Martín i Preixens (2005: 266), Amigó i Pere (2001: 332) i Arbós (2003: 123).

Pedró

«Maria Paula Pedró, viuda, majordona del dit rector» (*Roser 1694*, 3^r).

Pedrol

«Pere Pedrol, fadri, pagès, [...] de Montblanch, fill [...] del *quòndam* Pere Pedrol, pagès, [...] y de Maria Pedrol y Sabater», any 1726 (*Matr. 1699*, 185^v); «Francisca [...], filla [...] de Francisco Murtra [...] y Magdalena Murtra y Pedrol, [...] de Montblanch», any 1811; «Joseph [...], fill [...] d'Albert Carreras y de Maria Pedrol, pagès, tots d'Espluga de Francolí», any 1847 (*Matr. 1791*, 38^r i 172); «Lucía Queralt y Pedrol» (MN 1859, 152^v).

L'única persona que el porta de primer cognom és el Pere Pedrol i Sabater, procedent de Montblanc i habitant a la vila per raó de matrimoni.

Pedrós

«Agn Maria [...], filla [...] de Joseph Pedrós, pagès, y Tecla Siscart, [...] de Belianes», any 1842 (*Matr. 1791*, 156); «Miguel Pons Pedrós» (*Òbits 1921*, 74^v, 5); «Agn Pons Pedrós» (*Òbits 1931*, 24^v, 13).

L'única persona el porta de primer cognom és l'Agn Maria Pedrós i Siscart, procedent de Belianes i habitant a la vila per raó de matrimoni.

Pedrós, el puig, o el tossal de Puigpedrós [lo 'puʃpe'ðros]

Amb 584 metres d'altura, no és pas la muntanya més elevada del seu sistema, sinó un mer contrafort septentrional de la serra de Vilobí, que, tanmateix, destaca pel fet de marcar el límit de tres termes municipals: l'Espluga Calba, Fullella i Senan. La població més propera és Fullella, a dos quilòmetres vers el sud-oest. En el terme de l'Espluga Calba cap altre cim arriba a aquesta alçada. Seguint les indicacions dels nostres informants, segons les quals a dalt hi ha molta pedra, és clar que deriva de *pedra*, mitjançant el sufix adjectivador amb significat col·lectiu *-ós* —igual que els diversos topònims simples *Pedrós* (d'Albatàrrec, Artesa de Segre i Seròs, a les comarques de ponent)—, que acompanya el substantiu geogràfic *puig*, indicant la

característica principal del seu terreny: partint de la noció de *pedra* n'indica no tan sols la presència plural, sinó específicament l'abundància. Trobem aquest adjectiu en força topònims arreu del territori del nostre domini lingüístic i, exactament acompanyant el genèric *puig* i donant nom a un cim, a Isona i Conca Dellà, a Dosrius, a Rabós, a Aguilar de Segarra i a Pals. Així mateix, als sectors de Meranges i Guils *el Puig Pedrós* és un massís d'una certa envergadura. En tots els casos es tracta d'un topònim pre-romànic, que fa referència a un lloc on hi havia pedres; el nom era medieval, però s'hi havien trobat pedres anteriors¹⁹⁹.

«El terme de Senan afronta [...] a migjorn amb [...] el tossal de Puigpedrós, a ponent amb el terme de l'Espluga Calba», any 1622 (Gual III 2003: 743).

Peirau

«Andreu Peyrau, fadrí, pagès, fill [...] de Joaquim Peyrau, de Vilanova del Picat [...] y Teresa Franc», any 1841 (*Matr. 1791*, 151).

Peytavi (2010, annex 1: 2029) remet la forma *Peyrau*, que documenta a Nefiac, a la codificada *Peirau*. *Peyrau* existeix als departaments francesos de Corrèze, La Gironda i Les Landes, i *Peirau* al d'Aude (www.geopatronymie.com). En francès, com a derivats hipocorístics de *Peire* (forma antiga del nom personal català *Pere*; *Peyre* en occità i *Pierre* en francès), tenim una gran varietat de noms tant en l'antroponímia com en la toponímia, com ara: *Peiraud*, *Peyraud* o *Peyrou*.

Peiró

«Pere Peyró» (*Capbr. 1574*, 10^f); «una filla d'en Peyró [...]: Isabet Joana», any 1576; «Miquel Peyró», any 1582 (*Bapt. 1574*, 7 i 15); «Bernat Peyró, d'Artesa», any 1595; «Ysabet Peyrona», any 1598 (*Matr. 1580*, 5^v i 6^v); «Margarita Peyrona», any 1599 (*Òbits 1574*, 12^r); «Joan Peyró» (*Capbr. 1607*, 227^v); «Joan Peyró», any 1648 (*Matr. 1636*, 9^f); «Nadal Peyró» (*Capbr. 1669*, 36^r); «Pere Peyró» (*Fund. 1774*, 19^f, 17).

---

¹⁹⁹ Turull (2007: 105), NomCat, Tort (2012: 285) i Moran (2018: 39).

Hem documentat alguns noms d'home: Andreu, Antoni, Bernat, Jaume Joan, Joan, Miquel, Nadal i Pere; i alguns més de dona: Esperança, Isabet, Isabet Joana i Margarita. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, apareix la de mestre de cases. La grafia documentada sempre és amb *y* grega: *Peyro* i *Peyrona*, amb accent o sense.

Peixera, la

[lə paj'ʃerə]

A l'Espluga Calba la gent d'edat avançada encara sap que aquest terme es refereix a una resclosa feta amb troncs, pedres i terra, que serveix per a desviar aigua generalment cap a un molí hidràulic o bé per al reg. N'hi havia una a la font del Rollon i una altra al pou del poble. Totes dues feien de presa de l'aigua que baixava per la sèquia molinant, que regava les hortes i que utilitzaven els molins de farina. Les peces de terra adjacents a la primera ara reben aquest nom.

«Peixera [...], por mediodía con azequia, por poniente con otra de la marmesoria de Miquel Teixidó», «Campa. Su situación: Peixera» (*Apeo*, 110^r i 177^r-178^r); «partida: Peisera», «finca: sort de la Peixera, partida: Coll del Molí» (*Repartiment 1942*, 8^r i 107^r); «Partida: [...] Peixera» (*Amillar. 1945*, 3^r).

En una sola citació se'n diu *la sort de la Peixera*. Balari afirma: «En la provincia de Lérida se llama todavía *pexera* á la presa por donde se ataja y detiene el río para encaminar ó llevar el agua al molino.» (Balari 1899: 160). Així, a Aspa una partida s'anomena *la Peixera*; a Alfés, *la Peixera Gran*; a Tartareu, *les Peixeres*; al Vilosell i Vallclara hi ha *la peixera del Molí*, i a Ulldemolins, ja a la província de Tarragona, quatre topònims menors contenen aquest nom²⁰⁰.

Peixera, el camí de la

«camino de Peixera» (*Repartiment 1942*, 223^r); «oriente, camino Peixera; mediodía, casas; [...] partida: [...] l'Hort» (*Amillar. 1945*, 63^v).

És el camí que anava des de la vila fins a la peixera de la desapareguda font del Rollon.

---

²⁰⁰ Martín i Preixens (2005: 234 i 256), Corsà (2010: 242), Pere (2006: 222 i 2017: 154) i Pere i Amigó (1997: 289).

Pejan, cal

[ˈkal pajˈzan]

Era una casa del carrer de Montblanc, al carreronet sense sortida.

«Antonio Balsells, alias Paisan, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 133^f); «Joan Balcells Arbós (Paixan)», matrimoni de l'any 1936; «Josep Balsells Arbós, [...] Paixan», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 9: 20 i 32: 6); «Joan Balcells Sardà, de cal Paijan», any 1939 (Roig 2014: 37); «alias Taixant» (*Amillar. 1945*, 53^v).

Pijoan és un dels compostos a partir de la forma abreujada del nom personal *Pere-* (*Pere+Joan*). Té moltes variants, com ara *Pejoan*, molt difosa en el català oriental; *cal Pejan*, a Caldes, a la Baronia de Rialb o a Vilanova de Bellpuig; *cal Paisan*, a Valldelara, o *la masia del Peijà*, a la Fuliola. En el nostre cas, el primer *Pejan* documentat du el cognom Balcells; efectivament, Pere Joan és un dels prenomes que hem enregistrat a l'entrada d'aquest llinatge²⁰¹.

N'hem anotat altres exemples similars: a Alcarràs *cal Peixan* dona nom tant a un restaurant com a una casa; a Valldelara hi ha *cal Paisan*, *cal Pajarn* i també el cognom *Pejoan*; a l'Albi el *Pijoan*, documentat el 1612, deu ser el mateix que el *Pejoan* enregistrat el 1590 i que el *Pere-Joan* existent amb anterioritat, el 1475; a Solivella *Pajà* és un nom de casa, però a Arbeca *la casa del Paxé* potser té un altre origen²⁰². Com a cognom, el DCVB recull *Paixà*, de les Borges del Camp, Cambrils, Corbins, Vinyols, etc., però no n'especifica la procedència; a Vallbona de les Monges, el 1930, existia el nom de família *Paisà*, procedent de Vilanova de la Barca; finalment, *Paysa* està documentat com a llinatge occità a Banyeres (Bigorra)²⁰³.

Pejan, l'hort del

«hort del Pajant, [...] por mediodía con camino de Sanan [...] y por norte con otra de la marmesoria de Miguel Teixidó.» (*Apeo*, 152^f).

²⁰¹ OnCat VI, 219b23-220a17, Turull (2007: 105), Pere (2017: 161) i Cullerés (2010: 145).

²⁰² Pere (2017: 161 i 166), Grau (2012: 169), Lladonosa (1986); Moreu-Rey (1993: 183), Sans, Pau i Junyent (2014: 150).

²⁰³ DCVB (s. v.), Piquer (1969: 18) i Martinis (2009: 416).

Pelai

«Foren padrins: [...] Maria Palai Daumau y Pons», any 1819 (*Bapt. 1773*, 276^r); «José Palay Genovart, [...] de Badalona, vecino de Barcelona» (*Matr. 1939*, 29^r, 4); «Maria Camí Sayrach es va casar amb Josep Pelay i Guinovart el 28-10-1942» (Sayrach 2009: 143); «Cisquet Camí Borràs i Judit Palay; al balcó, el seu gendre Josep Palay» (Poca 2017: 159).

És dubtós si *Palai*, *Palahi* i *Palay* venen de PALATINUS (derivat de PALATIUM, ‘palau’) o si són diverses grafies del nom personal *Pelai* (= castellà Pelayo) (Moll 1982: 256). Les grafies anotades són: *Palai*, *Palay* i *Pelay*. Optem per la grafia normativa *Pelai* perquè en cap cas hem documentat una hac que convertís el diftong en hiat, amb la *i* tònica (*Palahi*); en canvi, sí que disposem d’una citació amb *e* a la primera síl·laba (*Pelay*).

Pelat, cal

[ˈkal peˈlat]

Era al carrer que ara s’anomena *de la Costa de Sant Mateu*, costa amunt, en direcció a la Creu Grossa. Actualment és una casa del carrer de Santa Maria, una inscripció a la façana de la qual ens indica que la construcció és del 1778. És un renom que es troba arreu, com ara a les Borges Blanques (Ripollès 2006: 162) o bé a Ulldemolins (Amigó i Pere 1997: 289-290). *La cabana del Pelat* és al Mas Blanc.

«Padrins: Ramon Teixidor, fadrí, dit del Pelat», any 1792 (*Bapt. 1773*, 115^r); «Ramon Teixidó, *alias* Pelat, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 48^r); «Naixements: [...] Maria Teixidó Sardà, Pelat; [...]. Defuncions: [...] Ramon Teixidó Sardà, Pelat; [...]», any 1900 (*Spel. 32*: 6); «Teixidó Josep, *àlies* Pelat» (*Contribució 1936*).

Pelegrí i cal Pelegrí

«creavit sive constituït sagionem in dicto loco Bernardum Pelegrí» (*Perg. 1405/12*); «Matheu Pelegrí, pagès, fill dels quòndam Antoni Pelegrí, pagès», any 1638; «Joseph Palegrí, pastor, del loch de Terrés», any 1648 (*Matr. 1636*, 2^v i 8^v); «una filla de Jaume Pelegrí, pagès, del loch de Terrés [...]: Maria Margarida», any 1644 (*Bapt. 1624*, núm. 119); «Chatarina Pelagrí», any 1652;

«Joseph Pelegrí», any 1652 (*Òbits 1650*, 3^v, 24, i 4^r, 27); «Matheu Pelegrí, fadri, pagès, fill ets dels quòndam Antoni Pelegrí [...], de Terrés», any 1638; «Isidro pelegrí, [...] pagès, [...] de Fullede», any 1675 (*Matr. 1650*, 2^v i 21^r, 67); «Margarida Pons y Pelegrí» (*Celebr. 1766*, 44^v); «Margarida Pelegrí» (*Fund. 1774*, 25^r, 19); «Ramon Sesplugues, alias Pelegrí, [...] rabal de Jesús» (*Apeo*, 44^v).

Apareixen alguns noms d'home: Antoni, Bernat (lletinitzat en *Bernardum*), Isidro, Jaume, Josep i Mateu; i tres més de dona: Caterina, Margarida (i M. Margarida) i Maria. A part de la professió de pagès, apareix la de pastor. Hem documentat aquest cognom amb diferents grafies: *Palegrí*, *Pelagrí* i *Pelegrí*.

Pellaire, cal

[ˈkal peˈlajre]

Era una casa del carrer de Santa Maria. És un nom de casa que també existeix, per exemple, a les Borges Blanques (Ripollès 2006: 163).

«Ramonet Torres (Pellaire)», any 1932; «Juanita Torres (Pellaire)», anys 1932-33 (Poca 2017: 113 i 114).

Pelletes, el

[lo peˈletes]

Era un home de Vallbona que va viure una temporada a l'Espluga Calba i arplegava pells per a les fàbriques.

Pellisser

«Ramon [...], fill [...] de Miquel Miret, pagès, y de Rosa Miret y Pallisé», any 1819; «Emanuel [...], fill [...] de Joan Farré y d'Elena Farrer y Pallicé, cònjuges; esta [...] de Térmens», any 1819; «Rosa Ferré y Pallicé», any 1822 (*Bapt. 1773*, 275^r, 276^v i 295^v); «Maria, filla de Miquel Pellicer y Rosa Pellicer y Cabestany», any 1805 (*Confirm. 1797*, 312^v); «Antonio Rotg y Pallisé», «Ramon Miret y Pallicé», «José Farré y Pallisé» (*Matr. 1875*, 15^r, 23^v i 41^v); «Antònia Farré y Pallisé» (*Òbits 1878*, 32^r); «Roig Pallisé, Antonio», defuncions de l'any 1903; «Josep Roig Pallisé», defuncions de l'any 1904 (*Spel. 44*: 4 i 48: 23).

Apareixen dos noms d'home: Jeroni i Miquel; i tres més de dona: Elena, Josepa, Maria i Rosa. Les grafies documentades són: *Pallice*, *Pallise*, *Pallisse* i *Pellicer*, amb accent o sense.

Pellissó

«Isabet [...], filla [...] de Ramon Pelliçó, pagès, y de Maria Magdalena Bergadà [...], de Senant», any 1745 (*Matr. 1699*, 204^r); «Foren padrins: Joseph Conillera y Pelliçó», any 1776 (*Bapt. 1773*, 18^r); «Juan Vallverdú Pallisó, soltero, labrador, [...] de Senant» (*Matr. 1895*, 68^r, 7).

L'única persona el porta de primer cognom és la Isabet Pellissó i Berguedà, procedent de Senan i habitant a la vila per raó de matrimoni. Les grafies documentades són: *Palliso* i *Pelliço*, amb accent o sense.

Pelon, cal

[ˈkal peˈlon]

Era una casa del Redemú, que després va ser cal Pallot.

Pena

«per testimonis Bernat Pena y Pena, clergue y mestre de minyons de la present vila», any 1788 (*Matr. 1699*, 319^v); «Bernat Pena, mestre de minyons, de Vilagrassa, fill [...] dels cònjuges, pagesos, Joan Pena y de Josefa Pena y Peña, de la Vall d'Aran», any 1794 (*Matr. 1791*, 9^f); «Foren padrins: Bernat Pena y Pena», any 1799; «Foren padrins: Bernat Pena, d'Arres, de la Vall d'Aran», any 1816 (*Bapt. 1773*, 157^v i 260^v).

Es produeix una confusió entre els llinatges *Pena* i *Penya* en la persona de Bernat Pena i Pena, mestre, originari de Vilagrassa.

Penedès

«José Panadès Almendros, [...] de Barberà» (*Matr. 1919*, 68^f, 4); «Ramon Gabarra Panadès» (*Òbits 1921*, 77^r, 10); «José, [...], hijo [...] de [...] Àngel Gavarra Roca, de Maldà, y Antònia Panadès Almendros, de Rocafort de

Queralt, [...], any 1928; Gavarra Panadès, Teresa, any 1930» (*Bapt. 1912*, 345); «José, [...] hijo [...] de [...] José Panadès Almendros, natural de Bràfim, y Josefa Puvill Forcadas», any 1938 (*Bapt. 1935*, 25^f); «Eugenia Panadès Pubill, [...] de Figuerola (Tarragona)», «Rosario Panadès Pubill» (*Matr. 1950*, 2^r, 6, i 8^r, 1).

Apareixen tres noms de dona: Antònia, Eugènia i Roser; i també un d'home: Josep. L'única grafia documentada és *Panades*, amb accent o sense.

Pensenyà

«Joana Peysenya, espitalera; Bernat Penseylla» (*Roser 1600*, 12^v).

Hem localitzat un cognom similar a les Borges Blanques: Alfred Perenya i Reixachs, que el 1921 fou president del patronat assessor de la direcció de la biblioteca popular d'aquesta vila (Macià 2015: 193). En francès existeix el nom de família *Peysieux*, que té l'origen en el de la localitat de Peysieux-sur-Saône (Morlet 1991). El nostre cognom podria trobar-se feminitzat, però no en tenim cap seguretat; l'ortografia tampoc queda clara.

Penya

«Pere Penya, *prevere*, de la vila de Castelló de Farfañya, vicari de la present vila», any 1631 (*Bapt. 1624*, 11^v)

Pepa

V. *Joan de la P.*, *cal*.

Pepa, ca la

[*'ka lə 'pɛpə*]

És una casa del carrer de Montblanc, que abans era *ca la Isabel*.

«Joan Balcells Sesplugues (Pepa)» (*Pocablog*).

Pere del Carafell, cal

[*'kal 'pɛrɛ l kərə'feʎ*]

Era al carrer de Santa Maria, a la dreta de les escales que pugen cap a l'església.

Pere de la Cinta, cal

[ˈkal ˈpere lə ˈsintə]

És com també es coneixia *ca la Cinta*, al carrer de Senan, quan era viu l'anterior estadant, el Pere. *La cabana del Pere de la Cinta*, a la partida del Mas Blanc, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó vista. Fa 2,10 metres d'altura i 2,80 d'amplada²⁰⁴.

Pere Nunci, cal

[ˈkal ˈpere ˈnunsi]

Era una casa de la Raval, que després va ser al carrer Santa Maria. Els de cal Pelat van comprar un bocí d'aquesta casa i la van unir amb la seva. Al *Pere Nunci* li deien el *Patarram*, perquè era d'aquesta casa. El Pere era pregoner i sagristà-campaner.

«Maria Torres Muntanyola, [...] Nunci», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 32: 7); «carrer Santa Maria: [...] Patarram (després, Pere Nunci)», «Tomàs Castellet Calvet, 1908 (Pere Nunci). [...] Casament de [...] Carme Torres Dalmau, (Pere Nunci), el [...] 1941» (Poca 2017: 33 i 163).

Pere Puta, el

[lo ˈpere ˈputə]

Era del carrer de Senant. A Guissona, per exemple, hi ha el mateix renom. El qualificatiu *puta* no té el sentit de 'prostituta', sinó el vulgar de 'murri', prou comú per les nostres contrades (DIEC). També se l'anomenava el *Pere de Senan*.

Pere del Sec, cal

[ˈkal ˈpere l ˈsek]

És una casa de l'avinguda de Pau Casals.

«bateig Rosita Roure i Codines, de cal Pere Sec» (*Spel.* 42: 19).

Perea

«Manuel Perea Manresa, [...] natural de Lubrín (Almería)» (*Matr.* 1939, 74^f, 5).

Perelló

«Llorens Perelló, ecònomo» (*StMiquel* 1730, 52^f); «Blasi Perelló, fadrí, pagès, [...] d'Arbeca, [...], fill [...] de Ramon Perelló, pagès, difunt, y de Rosa Perelló y

²⁰⁴ Martín i Preixens (2005: 326) i BIEC: BI-59.

Sants», any 1807 (*Matr. 1791*, 24^v-25^r); «Raimunda Sans Perelló: emigrada a l'Espluga Calba», any 1810 (Arbeca 2014: 98).

Hem anotat dos prenom: Blasi i Llorenç. Trobem aquest cognom documentat ja el 1473 a l'Albi (Amigó 2001: 338) i el 1553 (*Fog. 1553*) a Lleida (Segrià) i Vimbodí (Conca de Barberà).

Perer, en

«in parts dicts en Perers» (*Capbr. 1510*, 12^v).

Perera

«Ramon [...], fill [...] de Joseph Cervera, vivint, y de Maria Cervera y Perera, [...] d'Arbeca» (*Matr. 1791*, 1^r); «Magí, [...] fill [...] de Francisco Batlle y Perera y de Maria Batlle y Sants, [...] d'Arbeca [...] y refugiats en esta d'Espluga Calva per la invasió dels francesos», any 1810 (*Bapt. 1773*, 218^v); «doña Ramona Perera Sans, [...] d'Arbeca» (*Matr. 1908*, 28^r, 6); «Juana Roure Perera», «José María Roure Perera» (*Òbits 1912*, 35^r, 13, i 116^r, 18); «Ramon Roure Perera» (*Naix. 1913*, 16^r, 39); «Perera Sans, Ramona» (*Contribució*, 274^r); «Isidor Roure Perera», any 1936 (Rubió 2011: 265); «Ramon Perera, de cal Roure», any 1939 (Roig 2014: 38).

L'única persona el porta de primer cognom és la Ramona Perera i Sanç, procedent d'Arbeca i habitant a la vila per raó de matrimoni. Trobem aquest cognom documentat ja el 1553 a Arbeca, el Cogul i Puiggròs (*Fog. 1553*).

Perera, la bassa de la

«la bassa de la Perera» (*Capbr. 1633*, 21^r); «la bassa de la Perera» (*Capbr. 1669*, 28^v); «la bassa de la Perera» (*Capbr. 1717*, 10^r); «un hort clos ab uns trossos de tàpies, [...] partida dels Horts, [...] ab una bassa a la part de sol ixent» (*Capbr. 1741*, 11^v); «Ítem que la universitat predita té, [...] en la partida dels Horts, altra bassa anomenada la bassa de la Perera.», «en la partida dels Horts, [...] a sol ixent [...] part ab una bassa d'amerar cànem, [...] a mitgdia ab lo camí de l'Albi [...] y a tremuntana ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1765*, 18^v i 177^r).

El capbreu del 1692 també la situa a la partida dels Horts. Així, doncs, es deu tractar de la mateixa *bassa del Molí* o d'alguna d'adjacent. Com que el cognom *Perera* és posterior a la documentació d'aquest topònim, suposem que la referència és una perera com a arbre singular.

Perers

«Maria Rosa Parés Figueres, natural de Mont-roig» (*Òbits 1887*, 219^r, 27).

Malgrat que l'única grafia documentada és *Parés*, es tracta d'un cognom construït a partir de la contracció de *perers*, plural de *perer*²⁰⁵.

Peret

V. **Aleix del P.*, l'; **Mília del P.*, ca la.

Peret, cal

[*'kal pe'ret*]

Era l'última casa del carrer de Montblanc. Més antigament havia estat al carrer Major, davant de cal Salvador del Cabeça. La van comprar els de ca l'Àngel.

«Teresa Romeu (Peret)», any 1902 (Poca 2017: 41); «Jaume Romeu Sumalla, de cal Peret; Josep Romeu Sumalla, de cal Peret; Ramon Romeu Sumalla, de cal Peret», any 1939 (Roig 2014: 38).

Pereta

«Anton Boldú y Pereta, fadrí, pagès, [...], d'Arbeca», any 1815 (*Matr. 1791*, 48^v).

Pérez

«Manuela Pérez y Arnabat» (*Òbits 1878*); «San Nicolás Pérez, Isabel» (*Contribució*, 391^r).

---

²⁰⁵ DCVB (s. v. *Perés*) i Moll (1982: 239).

La Manuela Pérez estava domiciliada a Montblanc.

Pericó, del

«Joan Esteve, del Pericó», any 1603 (*Bapt. 1574*, 58).

Peris

«Michaelis Peris, quòndam», «Joannes Periç» (*Capbr. 1510*, 5^r i 10^r).

Per aquestes dates hem localitzat un Joan París, la qual cosa pot fer pensar que s'hagi produït una confusió entre tots dos cognoms, ja que tenim *París* àmpliament enregistrat a la vila i *Peris* només en aquest document. Així i tot, els hem considerat independents, perquè no hem trobat cap Miquel París en els documents contemporanis a aquest. Tots dos prenomes estan llatinitzats: *Joannes* i *Michaelis*. Les grafies enregistrades són: *Periç* i *Peris*.

Perxe, el pati del

«Primo una casa davant de la qual antes hi havia un perxe, situada en la plassa Major [...], ab son cup devall lo pati del Perxe [...], a sol ixent ab lo carrer que puja a la Plassa, a mitgdia ab la dita plassa» (*Capbr. 1765*, 74^v).

El nom comú *perxe* (< PORTĪCU) pot coexistir per aquesta zona amb l'altra variant que conserva la velar tònica: *porxo*. La vocal tònica «ha estat canviada en e per creuament amb PERTĪCA o amb PERGŪLA» (DCVB). *Porxe* seria la forma arcaica, però la variant assimilada *porxo* està documentada també des del segle XIII (DECat VI: 726). Segons Coromines, l'etimologia de *perxe*, que ell considera mossàrab, és molt més complexa del que exposa Alcover (Cubells 2010: 132).

Perxe del Feliu, lo

[lo 'perʃe l fa'liw]

L'únic perxe que podia donar accés a una zona d'hortes havia de ser el de cal Feliu, ara desaparegut, que anava de la part de cal Feliu que afronta amb al Redemú fins on ara té la casa nova el Domingo de ca la Rossa.

«una finca de viña, partida Perche Faliu» (*Comitè 1936*, 71^r); «finca: Perxe Feliu, [...] partida: sort dels Horts», «finca: l'Hort, partida: [...] Perxe Feliu» (*Repartiment 1942*, 133^r i 345^v); «Partida: [...] Perxe Feliu» (*Amillar. 1945*, 93^r).

Pescatera, ca la

[*'ka lə peskə'terə*]

És una casa del carrer de les Dues Cases. De fet, és *cal Conillera*, que prengué aquest renom perquè hi venien peix. A les Borges Blanques, per exemple, també hi es documenta (Ripollès 2006: 166).

Petit¹

«Hieronimus Petit, gallus, sive fransès», any 1605 (*Òbits 1574*, 16^v).

El nom de família *Petit* és conegut tant en la llengua d'oc com en la d'oïl, perquè l'epítet, malnom de l'individu de talla petita, pertany a tots dos dominis lingüístics (Astor 2002: s. v. *Pichon*).

Petit²

«Miquel Petit, d'Albesa, fill de Joan Petit» (*Confirm. 1688*, 4^r, 103).

En aquest cas el llinatge *Petit*, de diferent procedència que l'anterior, sembla pertanyent al nostre domini lingüístic. La relació del seu portador amb la vila es limita al fet que, procedent d'Albesa, va venir al nostre municipi rebre el sagrament de la confirmació.

Petits

V. **Bassals P., los*.

Petronill, cal

[*'kal pətro'niʎ*]

Actualment és una casa del carrer Major. Al document de la segona citació, només hi consta la finca del Pla de la Bassa; no hi diu que aquest propietari tingués cap casa a la vila.

«lo Patronill», segle XIX (Arbós 2010: 64); «Jose Sanaüja, *alias* Patronill, [...] olivar, [...] Pla de la Balsa» (*Apeo*, 217^r); «Josep Sanahuja Ribera (Petronill)», any 1920 (Poca 2017: 104); «Sanahüja, Jaume, *àlies* Petronill» (*Contribució 1936*).

El prenom *Petronill* és la masculinització del nom propi de dona llatí *Petronilla*, que dugué una santa. A les Borges Blanques, per exemple, hi hem localitzat *ca la Petronilla*; a Calafell, així mateix, rep aquest nom el marit d'una dona que es deia *Petronilla*. També és present en algun topònim, com ara *el serrat del Petronill*, a les Valls del Valira (Andorra), o bé *el Molí del Petronillo*, a Santa Coloma de Queralt²⁰⁶.

Petura, el

«un infant fill de Jaume Taxidó, dit lo Petura», any 1627 (*Bapt. 1624*, 5^r).

La lectura del nom és insegura.

Pi, [de]

«Arnaldi de Pi» (*Perg. 1183*); «un fill de [...] Francesch Py, sastre: [...] Antoni Joan», any 1640; «un fill de Francesch Py, sastre: [...] Phylip Joan», any 1643 (*Bapt. 1624*, núm. 41 i 107^r); «Francesch Pi, sastre» (*Òbits 1650*, 1^v).

Hem anotat quatre prenom: Antoni Joan, Arnau (llatinitzat i declinat en genitiu: *Arnaldi*), Felip Joan i Francesc. Entre la primera citació (1183) i les següents (1640-50), els fills del sastre Francesc Pi, hi ha cinc segles de diferència. Les grafies documentades són *Pi* i *Py*.

Pi i Margall, la plaça de

«la plaça Pi i Margall» (*Òbits 1934*, 65^r, 4).

És un nom que va rebre la plaça del Pou durant el període del 1932 al 1939.

---

²⁰⁶ DCVB (s. v. *Petronilla*), Ripollès (2006: 167), Hugué (2015: 260) i NomCat.

Pibernat

«Hijacintho Pybernat, [...] de l'Albi, fill dels quòndam Pere Pybernat, pagès», any 1638 (*Matr. 1636, 2^v*).

El trobem documentat una sola vegada a l'Espluga Calba per raó de casament. Si bé Alcover el considera una contracció de *Puig Bernat*, per a Moll representa la grafia aglutinada de *pi Bernat* (= *pi de can Bernat*) o de *Pi i Bernat*; Moreu-Rey, en canvi, hi veu l'aglutinació del prenom compost *Pere Bernat*. Quant a l'Albi, localitat de la qual procedeix el nostre nom de família, Amigó afirma tenir motius per suposar que *Pibernat* és una evolució de *Pebernat* per tancament fins a *i* de la *e* de la primera síl·laba: d'una banda, *Pebernat* hi està documentat des del 1389 fins al 1647 i el primer *Pibernat* hi apareix el 1520; d'altra banda, troba renoms que estan aplicats tant a l'un com a l'altre llinatge²⁰⁷.

Pic

V. **Comellar d'en P., lo*; **Font d'en P., la*.

Pic, la font d'en

[lə 'fɔŋ dem 'pik]

Era un canalenc²⁰⁸ pel qual s'escorria l'aigua del pla de la Bassa. Només rajava quan hi havia abundància d'aigua i ara està seca. Era al pla de la Bassa, concretament al pla del Viudo, pujant pel camí del Pla de la Bassa, a mà dreta, passat mig quilòmetre de la font d'en Conill i abans d'arribar al terme de Fulledda. La font d'en Conill, una mica més lluny del camí del pla de la Bassa, es troba primer, a la dreta; i la d'en Pic, a l'esquerra. En català antic existia el mot *pi* amb el sentit de 'roca' o 'prominència rocosa', d'origen indoeuropeu preromà, després substituït en bona part per *pic*, a causa de la concurrència del nom de l'arbre.

Picamixó, cal

['kal pikəmi'ʃo]

És una casa del carrer Major.

²⁰⁷ DCVB (s. v.), Moll (1982: 239), Moreu-Rey (1993: 131) i Amigó (2001: 330-331 i 341).

²⁰⁸ Tot i que el DCVB no conté aquest nom comú, és el que hem recollit de boca d'un dels nostres informants.

«Joseph Cunillera, àlies Peret del Picamuxó» (*Recanasió 1846*); «Pere Miret Torres, de cal Picamoixó; Salvador Miret Torres, de cal Picamoixó», any 1939; «Josep Miret Cunillera, de cal Picamoixó», any 1939 (Roig 2014: 37 i 39); «Concepció Ribera Miret (Picamixó)» (Poca 2017: 198).

La presència d'una altra vocal, /i/, per dissimilació de la /o/: *mixó* < MUSCIONE ens dona la pronúncia d'aquest nom. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha *cal Mixó*, a Calafell, *cal Moixó*, i a Vallclara, *cal Mixoner* i *cal Mixoneret*²⁰⁹. Desconeixem si el nostre renom té alguna relació amb el corresponent nom de la població: *Picamoixons*.

Picamixó, el racó del

«finca: recó del Picamixó, [...] partida: Graus» (*Repartiment 1942*, 154^v).

Pigat de l'Agna, el

[lo pi'ɣat de 'lagnə]

«... Teixidor Pons (“Pigat” de l'Agna)» (Poca 2017: 104).

Pijoan

«una filla de Joseph Pijoan, sabater, y de Maria Pijoan y Josa [...]: Francisca», any 1811 (*Bapt. 1773*, 227^r); «Gili Pijuan, Pablo» (*Contribució*, 198^r); «Aixalà Pijuan, Pablo, vecino Omellons» (*Amillar. 1945*, 86^v); «Jorge Pijoan Font» (*Naix. 1945*, 36^v, 6).

Hem anotat dos prenom: Jordi i Josep. A part de l'ofici de pagès, apareix el de sabater. Malgrat que Alcover doni com a etimologia d'aquest llinatge la contracció de *Puig Joan*, i que Moll el consideri el resultat de l'aglutinació de *pi Joan* (= *pi de can Joan*) o *Pi i Joan*, per a Coromines està construït a partir de la forma abreujada del nom personal *Pere*-²¹⁰. Hem anotat la forma *Pijoan* i, a més, la castellanitzada *Pijuan*.

²⁰⁹ Satorra (2008: 244), Ripollès (2006: 145), Hugué (2015: 229) i Pere (2017: 152-153).

²¹⁰ DCVB (s. v.), Moll (1982: 239) i OnCat VI, 219b23-220a17.

Pilars

V. **Coma dels Espilars, la*.

Pilars, los

«de ipsa Calba et pervadit usque ad ipsos Pilars», any 1151 (Font i Rius 1969: 86); «in parte vocata los Pilas» (*Perg. 1369*); «in partita dicta los Pilas» (*Capbr. 1510*, 6^v); «la partida dita dels Pilars» (*Capbr. 1574*, 10^f); «finca: Pilàs [...] partida: Aspilàs» (*Repartiment 1942*, 37^f).

És evident que es tracta del nom antic de l'actual partida dels Espilars. Com veiem, apareix anotada com *los Pilars* fins al 1574. A partir d'aleshores, aquest nom desapareix com a tal i només el recupera, esporàdicament, el document del 1942. El *pilar* sol designar un petit oratori, de vegades només una simple columna o pilar coronat d'una efigie pietosa, quasi sempre a la vora d'un camí. D'una manera més genèrica, es tracta de la fixació toponímica del substantiu *pilar*, 'columna circular'²¹¹. Altrament, és clar que encara abunden més en la toponímia els noms que venen de pilars d'edificis, ponts, etc. En els municipis propers hem localitzat topònims que contenen aquest nom a l'Albi, a Ulldemolins (Amigó i Pere 1997: 296 i 2001: 343), o bé al Vilosell (Pere 2006: 258). Ens interessa especialment un dels exemples aportats per Coromines, *el Pilar de les Forques*, de Vallfogona de Riucorb, ja que en el nostre cas les actuals partides dels Espilars i de les Forques són contigües. Així, doncs, els pilars en qüestió potser eren els que sostenien les forques per a ajusticiar els reus.

V. t. **Espilars, los*.

Pilars, el pla dels

«al pla dels Pilars» (*Capbr. 1510*, 6^f).

Ha de ser el mateix pla que després s'anomenaria *dels Espilars*.

---

²¹¹ Turull (2007: 106) i OnCat VI, 225b23-42.

Piles

«un fill de Jaume Piles, torner: [...] Phylip Isidoro», any 1641 (*Bapt. 1624*, núm. 59); «Magdalena Piles, donzella, de Vimbodí», any 1644 (*Matr. 1636*, 6^v).

Hem anotat tres prenomes: Felip Isidoro, Jaume i Magdalena.

Pinell

«Testimonis: Pere Pinel, tots de Sant Martí», any 1597 (*Matr. 1580*, 6^r).

De fet, aquest personatge no té altra relació amb l'Espluga Calba que l'avinentesa d'haver vingut a fer de testimoni d'un casament, en el qual el jove que s'esposava també era originari de Sant Martí de Maldà.

Pinent

«Maria Jové Pinent, de Vallbona de les Monges, casada amb Josep Andreu (Viure) el 1868» (Poca 2017: 20); «Rosa Pinén Saltó, natural de Vallbona de las Monjas» (*Òbits 1887*, 186^r, 40); «Antonio Busquets Princent, soltero, maestro nacional de primera enseñanza, [...] de San Hilario Sacalm» (*Matr. 1916*, 8^r, 1); «Raymunda Jové Pinent» (*Òbits 1918*, 60^r, 23); «Maria Jové Pinent, [...] de Vallbona de les Monjes» (*Òbits 1931*, 13^r, 11).

Només una persona, de prenom Rosa, el porta de primer cognom. Tot i que Moll (1982) no conté aquest nom de família, sí que apareix al DCVB, com a existent a Artesa de Segre, Montblanc, Vallbona de les Monges, etc. També es pot localitzar als departaments francesos d'Oise i París (www.geopatronym.com). Hem anotat la forma *Princent*, procedent de Sant Hilari Sacalm, com a variant gràfica de *Pinent*, perquè no l'hem localitzada ni al DCVB. En francès sí que existeix *Prinet*, com a hipocorístic diminutiu de *Pierre* (Morlet 1991).

Pinós

«Santiago Torrents Pinós, [...] de Barcelona» (*Matr. 1939*, 60^r, 7).

Pintor, cal

[ˈkal piŋˈto]

Es produeix una confusió entre el nom de la casa i el llinatge: el Josep i el Joan Torredflot s'anomenaven *Porta* de cognom i eren de *cal Pintor* de Massoteres. A l'Espluga Calba eren de cal Pau.

«Josep Torradeflot Porta (Cal Pintor, de Massoteres)», casament de l'any 1926 (Poca 2017: 91); «Juan Torredflot Pintó, [...] de Masoteres» (*Òbits 1934*, 107^r, 18); «Els béns [...] eren propietat de José Torredflot Pintó» (*Comitè 1936*, 71^r).

Pinyol

[piˈɲol]

Troblem aquest nom de família documentat ja el 1358 a Juncosa, els Torms i Vinaixa (*Fog. 1358*); el 1422, a Ulldemolins (Pere i Amigó 1997: 297), i el 1497, a la Granadella (*Fog. 1497*). Apareixen uns quants noms d'home: Anton, Esteve, Felip, Francesc, Joan, Josep (i Josep M.) i Ramon; i també uns quants de dona: Antònia, M. del Carme, Dolores, Manuela, Maria i Montserrat. Actualment catorze persones de la vila el porten de primer cognom. Ramon Pinyol i Vallverdú, de cal Marquet, va ser batlle regent del 21 al 27 de juny del 1936. Era amic de l'alcalde i aquest li va deixar el lloc a causa de la malaltia que li impedia continuar en el càrrec. Hi va ser de regent mentre no en van elegir un altre.

«Joan Pinyol, de Senant», any 1591 (*Matr. 1580*, 3^r); «Esteva Pinyol, [...] de Senant. [...] Antoni Joan Pinyol, fadrí, pagès, del lloch de Senant», any 1714 (*Matr. 1699*, 176^r); «Francesc [...], fill [...] d'Anton Pinyol y de Josepha Pinyol y Texidó», any 1764 (*Òbits 1699*, 73^r); «Josepha [...], filla [...] de Joan Minguell, pagès, y de Maria Pinyol», any 1822 (*Matr. 1791*, 67^v-68^r); «Josep Balcells Piñol (Rafel), [...] en la guerra de Cuba (1895-98)» (*Spel. 30*: 15); «Ramon Piñol Vallverdú» (*Comitè 1936*, 65^r); «Piñol Vallverdú, Ramon» (*Amillar. 1945*, 51^v); «Maria del Carmen Piñol Amorós», «Juan Piñol Amorós» (*Naix. 1945*, 87^v, 6, i 96^r, 4); «Josep Piñol Tapiol» (*Padró 2013*, 6).

Fins al segle XIX la grafia documentada és *Pinyol* i a partir del segle XX apareix la forma castellanitzada *Piñol*.

Pinyol, el bosc del

[lo 'βos ðel pi'ɲol]

Serra pertanyent al terme municipal de Senan molt freqüentada pels boletaires de l'Espluga Calba.

Pío, el

«Josep Tilló Bernat (dit lo Pío): emigrat a l'Espluga Calba», any 1810 (Arbeca 2014: 98).

No sabem si el renom d'aquest personatge d'Arbeca té alguna cosa a veure amb el seu cognom, amb el qual guarda una certa semblança fonètica. A Arbeca, existeix *cal Pío* com a nom de casa (Sans, Pau i Junyent 2014: 167).

Pipa

V. **Ton de la P., el.*

Pipa, cal

['kal 'pipə]

És una casa del carrer que puja des de la plaça de l'Església fins al castell, tocant a cal Sabater del «Niño». A les Borges Blanques (Ripollès 2006: 168), i a Sant Martí de Maldà també hi ha el *Pipa*; a l'Albi, *cal Pipes* (Amigó i Pere 2001: 345), i a la Pobla de Cérvoles, *el racó del Pipa* (Pere 2013: 210).

«Baltasar Castañé (Pipa)» any 1932; «Ramon Castañé (Pipa)» any 1944 (Poca 2017: 113 i 192).

Piquer¹

V. **Mas d'en P., lo.*

Piquer²

«Maria [...], filla [...] dels cònjuges, Jaume Piqué y Rosa Miquel, de Belianes», any 1842 (*Matr. 1791*, 154^r); «Rosa [...], filla [...] dels cònjuges Anton Andreu, d'esta, y Maria Piquer, de Belianes», any 1843; «Maria Andreu y Piquer», any 1845 (*Bapt. 1824*, 291 i 305); «José Andreu Piqué» (*Òbits 1903*, 196^r, 22).

L'única persona que el porta de primer cognom és la Maria Piquer i Miquel, procedent de Belianes i habitant a la vila per raó de matrimoni. Les grafies anotades són: *Piqué* i *Piquer*.

Piquer, el mas d'en

«ab l'aiguavessant del mas d'en Piquer, [...] a tremuntana tota serra de la Font d'en Conill» (*Capbr. 1669, 67^v*).

Com que no tenim documentat el llinatge *Piquer* fins al 1842, plantegem la hipòtesi que el propietari d'aquest mas fos del poble veí de Fullea, dins del terme municipal del qual es troba estrictament la partida del Mas d'en Piquer.

V. t. **Mas d'en Piquer, lo*.

Pista, la

[lə 'pistə]

Nom popular amb què es coneix *la plaça del Doctor Alfons Modolell*, al carrer Major, sota del castell, destinada a recreació infantil. Durant un temps va ser un lloc de gran afluència de la canalla, que hi anaven a jugar, atrets per la novetat dels baldadors muntats per l'Ajuntament. Ara, amb la creació de nous espais d'esbarjo, com ara el poliesportiu i les piscines, ha quedat bastant en desús. Havia estat usada inicialment com a pista de ball de festa major.

Piteu, el

«Joseph Torres, dit lo Piteu, pagès», any 1719 (*Òbits. 1699, 9^v*).

Antigament s'anomenava *piteu* un nadiu del Poitou, regió del sud de França (DCVB).

Pitillo, lo

[lo pi'tiʎo]

És un bocí molt petit, després del molí del Cila, pel qual ara passa la carretera dels Omellons.

«partida: Petillo; [...] norte, carretera de Omellons», «finca: Pitillo, [...] partida: Sort dels Horts» (*Repartiment 1942*, 87^r i 351^r); «Partida [...]: Petillo» (*Amillar. 1945*, 25^v i 26^r).

Turull (2007: 105), per explicar l'origen de *lo Petillo*, partida dels Torms, ens remet a l'argumentació de Coromines (OnCat VI, 214a51-56), segons la qual és la repetició en terres del Migjorn de topònims del Pirineu, com ara la valleta de l'Alt Pallars que du aquest nom, entre la baixa Vall d'Espot i la Vall d'Àssua; o bé *els Clots de Petillo*, afluent de la Montanyeta d'Erill (Vall de Boí, que hi desemboca entre Erill i Caldes). Venen d'una variant de *pletill*, derivat i sinònim de *pletiu* (< *pleta*), que perdé la /l/ de la primera síl·laba per dissimilació. Altres exemples són: *els Petillos* i *el Corral de la Petilla*, a Vallada, o *el Petillet*, a Almiserà. En el nostre cas la /i/ inicial de la forma viva, que és /e/ en dues de les tres citacions recollides, es pot explicar per etimologia popular, perquè els informants ens van descriure la peça de terra com un tros molt petit, com el *pitillo* del porc.

Pixapolida, la

[lə piʃəpu'liðə]

El DIEC no conté el nom comú *pixapolit*, que sí que apareix al DCVB, definit, amb el gènere masculí, com a 'home molt tocat i posat, d'aparença efeminada' i ubicat a Puigcerdà. A Sant Celoni ens consta que existeix *cal Pixapolit*. El mot *p[u]lit* il·lustra el fenomen segons el qual la /o/ se sol tancar en contacte amb so velar o labial, a la zona del subdialecte nord-occidental preoriental, contràriament a la manca de neutralització que s'esperaria al dialecte occidental (Satorra 2008: 244).

Pla

«Joseph [...], fill [...] dels cònjuges Ramon Miró, mestre de cases, de la present, y Magdalena Pla, de Maldà», any 1861; «Jaume Miró Pla», any 1863 (*Bapt. 1858*, 47^r i 91^v-92^r); «Rosa Miró y Pla», any 1878 (*Matr. 1875*, 29, 4); «Jaime Miró y Pla» (*Òbits 1880*, 6^r, 20); «Juan [...], hijo [...] de [...] Antonio Pla Zaragoza, sillero, natural de Càlitg (Tortosa) y Maria Valls Arnela, [...], ambulantes», any 1895; «los abuelos: [...] Maria Miró Pla», any 1905 (*Bapt. 1892*, 128 i 345); «Juan Miró Pla», «Magdalena Pla Palau» (*Òbits 1903*, 5^r, 11, i 176^r, 2).

Hem documentat dos noms d'home: Antonio i Joan; i un de sol de dona: Magdalena. Els dos primers, de fet, originaris de Càlig (Baix Maestrat), no devien viure a la vila, perquè estan qualificats d'“ambulants”.

Pla de la Bassa

V. **Camí del P. de la B., lo.*

Pla de la Bassa [Bona¹], lo

[lo 'pla ðe lə 'βasə]

És una partida important, propera al nucli urbà, sortint d'aquest en direcció sud-oest, entre el fondo dels Escabrrers, a la part obaga, i el dels Masos, al solà. La presència de la bassa no és del record dels nostres informants. La denominació *Pla de la Bassa Bona* només apareix entre els anys 1669 i 1765. El document del 1669 indica que en aquella data la universitat hi tenia una feixa de terra. A Fullea s'anomena *el pla de la Bassa* una zona que toca al terme de l'Espluga Calba, pels Masos i el puig Pedrós. L'apreciació que es té d'aquest nom al municipi veí és que es tracta més aviat d'una denominació emprada per a terres del nostre terme o, almenys, per propietaris de la nostra població.

«in partida a lo Pla de la Basa» (*Capbr. 1510, 12^v*); «al Pla de la Bassa [...] a tramuntana ab lo camí que s va a Sennant» (*Capbr. 1574, 35^f*); «la partida del Pla de la Bassa» (*Capbr. 1607, 319^v*); «partida del Pla de la Bassa» (*Capbr. 1633, 173^f*); «posseheix dita comanda, [...] al Pla de la Bassa Bona, una feixa de terra» (*Capbr. 1669, 8^f*); «en la partida del Pla de la Bassa Bona, [...] a mitgdia ab lo camí de Monblanch» (*Capbr. 1692, 4^f*); «al Pla de la Bassa Bona», «partida del Pla de la Bassa» (*Capbr. 1741, 6^r i 12^f*); «en la partida del Pla de la Bassa Bona», «partida del Pla de la Bassa» (*Capbr. 1765, 8^r i 169^v*); «Pla de la Balsa» (*Apeo, 28^f*); «Partida: [...] Pla de la Bassa», «Pla de la Bassa» (*Amillar. 1945, 23^f i 29^v*).

També s'usa el nom en plural, *los Plans de la Bassa*. Als Omellons, per exemple, hi ha el mateix nom de partida; a Vinaixa, *lo Pla de les Basses*, i al municipi de Forès, el raval del *Pla de la Bassa*²¹².

V. t. **Bassa, el pla de la; *Bassa Bona¹, la, i *Dona Morta, la.*

²¹² Arbós (2003: 37), Martín i Preixens (2005: 389) i OnCat VI, 234b26.

Pla de la Bassa, el camí del

[lo kə'mi ðel 'pla ðe lə 'βasə]

És el camí que puja al Pla de la Bassa, sortint del poble pel carrer de Montblanc. A l'esquerra hi ha el puig Pedrós. En una ocasió també apareix el nom en plural: *el camí dels Plans de la Bassa*. Antigament devia continuar cap a Montblanc, per això en una citació se'n diu *el camí del Pla de la Bassa i de Montblanc*.

«camino del Pla de la Basa» (*Capbr. 1510, 6^v*); «lo camí que va al Pla de la Bassa» (*Capbr. 1574, 13^r*); «lo camí del Pla de la Bassa y de Monblanch, [...] a tremuntana ab lo camí de Senant» (*Capbr. 1607, 319^v*); «lo camí Pla de la Bassa» (*Capbr. 1765, 113^v*); «camino Pla de la Basa», «Camino dels Plans de la Bassa» (*Repartiment 1942, 40^r i 345^v*); «camino de Pla Bassa» (*Amillar. 1945, 29^v*).

V. t. **Montblanc, el camí de*.

Pla de la Bassa, el carrer del

[lo kə're ðel 'pla ðe lə 'βasə]

Deu correspondre aproximadament a l'actual carrer de Montblanc. Devia anar des del nucli urbà fins a la bassa Bona o bassa Dolç. Era una zona de corrals.

«vico Plano de la Basa», «vico quo itur Pla de la Basa» (*Capbr. 1510, 16^v i 17^v*).

V. t. **Montblanc, el carrer de*.

Pla de la Bassa, el solà del

[lo so'la ðel 'pla ðe lə 'βasə]

La part solana del Pla de la Bassa és cap al fondo dels Masos.

«situs in solano Plani de la Basa» (*Capbr. 1510, 19^v*); «al solà del Pla de la Bassa» (*Capbr. 1607, 372^r*); «al solà del Pla de la Bassa, [...] a migjorn ab lo camí que·s va a Fullea [...] e a tramuntana ab lo camí que·s va a Montblanch.» (*Capbr. 1574, 20^r*).

Pla de na Bota, lo

«a la Coma de na Gaya y Pla de na Bota, [...] a migjorn ab lo camí va a Montblanch» (*Capbr. 1607*, 409^v).

Sembla que es refereix a algun tros que tenien els de cal Bota a la Coma d'en Gaia i potser la propietària era una dona de la família.

Pla Cabrer, lo

[lo 'pla l kə'βre]

Lo Pla Cabrer devia ser la partida que actualment s'anomena *los Escabrerers*; per tant, devia ser equivalent o adjacent als *Cabrerers* i a *la Coma dels Cabrerers*. Modernament *el pla del Cabrer* era damunt del corral del Sastre, a la Creu, on ara hi ha una pedrera: era una finca de cal Cabrer.

«al Plan Cabrer; affs. [...] vico quo itur a Valbona» (*Capbr. 1510*, 25^r).

V. t. **Cabrer, el pla*.

Pla de la Creu, lo

[lo 'pla ðe lə 'kreu]

«al Pla de la Creu [...], cum vico quo itur a Maldà» (*Capbr. 1510*, 34^r); «lo Pla de la Creu» (*Capbr. 1607*, 288^v); «la partida del Pla de la Creu» (*Capbr. 1765*, 114^r i 128^v); «Pla de la Creu, [...] por oriente con el camino de Belianes» (*Apeo*, 2^r); «partida: Pla de la Creu» (*Repartiment 1942*, 39^r); «Partida: [...] Pla de la Creu» (*Amillar. 1945*, 12^r).

Deu ser equivalent a la partida de *la Creu*.

Pla dels Espilars, lo

[lo 'pla ðelz aspi'las]

«partida del Pla dels Spilars, [...] a mitgdia y ponent ab lo camí de Vilanova», «lo Pla dels Spilars» (*Capbr. 1633*, 126^v i 143^v); «lo Pla dels Espilars» (*Capbr. 1717*, 91^v); «partida: Pla dels Aspilàs» (*Repartiment 1942*, 19^r); «Partida: [...] Pla dels Aspilàs» (*Amillar. 1945*, 6^r).

Deu ser equivalent a la partida dels *Espilars*.

Pla de les Forques, lo

[lo 'pla ðe lez 'forkes]

«al Pla de les Forques, [...] a tremuntana ab lo camí va a Vilanova» (*Capbr. 1607, 277^v*); «partida del Pla de les Forques, [...] a ponent ab [...] l'ayguavessant de les Forques» (*Capbr. 1633, 103^v*); «partida: Pla de les Forques» (*Repartiment 1942, 40^f*); «Partida: [...] Pla de les Forques» (*Amillar. 1945, 12^f*).

Deu ser equivalent a la partida de *les Forques*.

Pla d'en Gili, lo

«al Pla d'en Gili», «al pla d'en Gilles» (*Capbr. 1510, 21^r i 22^v*).

Devia ser alguna finca el propietari de la qual tenia Gili com a nom de família. A Lleida, per exemple, existeix el topònim *Sant Gili*; i a Tàrraga, *clot de Sant Gil* (Turull 2007: 110). Remarquem que la segona citació conté el nom en la forma francesa, *Gilles*.

Pla d'en Guiu Joan, lo

«plano den Guiiu Joan» (*Capbr. 1510, 16^v*).

Pla de na Josa, lo, o la Plana de na Josa [lo 'pla ðe nə 'dʒozə]

Era del Joan de la Josa i es troba a prop del poble, al començament de les Basses, partida amb la qual la identifica el capbreu del 1765. Segons la documentació, era dins de la Coma del Molí o dels Oms, i les afrontacions són: al nord, el camí d'Arbeca, la síquia del Molí o síquia Regadora i la serra de les Forques; i al sud, la devesa del Senyor, la síquia Major i les basses d'amerar cànem (actual partida de les Basses). També es considera que és la mateixa partida que la del Molí de Farina. Podem atribuir a un error del copista el fet que una de les citacions l'anomeni *Plaça* enlloc de *Plana*.

«partita vulgariter dita la Plana de na Josa» (*Capbr. 1510, 5^r*); «a la Coma del Molí una peça de terra anomenada la Plana de na Josa [...], a tramuntana ab lo camí que va Arbeca» (*Capbr. 1574, 91^v*); «al lloch dels Homs una pessa de terra

[...] anomenada la Plassa de na Josa, [...] a migjorn ab la devesa del Senyor» (*Capbr. 1607*, 370^v); «partida del Pla de na Josa, [...] a mitgdia ab las bassas d'amerà cànem [...] y a tremuntana ab l'aiguavessant de la serra de las Forcas» (*Capbr. 1669*, 63^r); «a la partida del Pla de na Josa, [...] a tremuntana ab la sèquia que va l'aigua al Molí» (*Capbr. 1717*, 12^v); «en la partida del Molí de Farina o del Pla de na Josa, [...] a mitgdia ab la síquia Major [...] y a tremuntana ab la síquia Regadora o dels particulars» (*Capbr. 1765*, 122^r).

En els primers textos (1510-1607) és *la Plana de na Josa* i en els darrers (a partir del 1669) passa a ser *lo Pla*. En principi una *plana* és més gran que un *pla*, però en aquest cas funcionen com a sinònims. Tenim documentat el llinatge Josa a la vila des del 1510. La partida del *Mas de na Josa* està enregistrada al terme de l'Albi ja el 1548; i la del *Mas d'en Josa*, al Vilosell, el 1507²¹³.

Pla del Turc, lo

[lo 'pla l 'turk]

És un bocinet petit que divideix el terme de l'Esplugu Calba del de Maldà, damunt de les Vallades.

«Pla del Turch, [...] por norte con término de Maldà» (*Apeo*, 167^r); «partida: Pla Turc» (*Repartiment 1942*, 46^r); «Partida [...]: Pla Turch» (*Amillar. 1945*, 14^r).

Pla d'en Vidal, el camí del

[lo kə'mi ðel pla ðem bi'ðal]

És a la carrerada de Maldà, a la baixada de les Vallades d'Aquí Baix. És un camí gran que encara existeix i s'usava per portar el ramat a la muntanya. Passava entre les Portelles i anava cap a Fullea i Tarrés. *Lo Pla d'en Vidal* és al terme de Maldà; a la Curullada (la Segarra) un tros de terra també s'anomena així; a Fullea, *lo Comellar d'en Vidal* era una partida, actualment desapareguda, que limitava amb el terme de Senan (Arbós, 2003: 61); a Vallbona de les Monges, a l'amillament del 1872, hi ha documentada la de *la Coma del Vidal* (Piquer, 1969: 33).

V. t. *Vallades, el camí de les*, i *Espilars, el camí dels*.

---

²¹³ Amigó i Pere (2001: 290), Pere (2006: 211) i Martín i Preixens (2005: 439).

Plaça

V. *Pati del Castell, el carrer del; *Església, el carrer de l'; Xaparro de la P., cal.*

Plaça, la

[lə 'plasa]

És el nom més antic (1510) i el que s'ha conservat com a forma més habitual en la parla. Els altres dos noms, *la plaça de l'Església* i *la plaça Major*, apareixen per primer cop al capbreu del 1574 i són més freqüents en la documentació.

«prope la Platea», «in vico dicto la Plaça», «ad Platea dicta villa» (*Capbr. 1510*, 10^r, 13^r i 31^r); «en la Plaça [...] a migjorn ab lo solà de la Vila» (*Capbr. 1574*, 69^r); «la Plassa» (*Capbr. 1607*, 300^v); «en la Plassa» (*Capbr. 1692*, 12^v); «en la Plassa de la referida vila [...] y a tremuntana ab lo carrer que va a la Iglésia», «los quals preincerts edictes foren publicats [...] en la Plassa de la vila» (*Capbr. 1765*, 6^r i 17^r).

Plaça, de la

«Jaume Sesplugues, de la Plaça» (*Bapt. 1574*, 4); «Pere Texidor, de la Plasa» (*Matr. 1580*, 1^r); «Antonius Texidor, de la Plasa», any 1581; «Miquel Sesplugues, de la Plassa» (*Òbits 1574*, 2^v i 26^r); «Jaume Teixidor, de la Plassa [...]»; Jaume Sesplugues, de la Plassa [...]; Jaume Selma, de la Plassa» (*Test. 1621*, 57^v); «Miquel Sesplugues, de la Plassa», «Toni Selma, de la Plassa» (*Capbr. 1669*, 37^v i 87^v); «un fill de Ramon Gaya, de la Plaça», any 1692 (*Bapt. 1685*, 15^v, 6); «Ramon Valls, de la Plassa» (*Concòrdia 1722*, 50^v); «Miquel Sesplugues, de la Plaça» (*Renda 1725*, 26^r); «Jaume Ramon Selma, pagès, de la Plaça», «Miquel Sesplugues, de la Plaça, pagès» (*Fund. 1774*, 24^r i 55^r); «viuda Sesplugas, de la Plasa» (*Llevador*, 1^r); «Cristóbal Sesplugues, de la Plaza», «Ramon Farré, de la Plaza» (*Apeo*, 97^r i 99^r).

Plaça, el carrer de la

«al carrer que va a la Plaça, [...] a migjorn ab lo Mur de la vila» (*Capbr. 1574*, 50^v); «lo carrer va a la Plassa» (*Capbr. 1607*, 437^v); «en la Plasseta, [...] a tremuntana ab lo carrer qui va a la Plassa» (*Capbr. 1669*, 100^v); «en lo carrer que va a la Plassa, [...] a tremuntana ab lo fossar» (*Capbr. 1765*, 126^v).

Suposem que es tracta del tram més oriental de l'actual carrer de Santa Maria, que donava a la plaça Major, que no era pròpiament la de l'Església.

Plaça al Portal [Major], el carrer de la

«en la plaça Major, [...] a sol ponent e a tramuntana ab lo carrer que va de la Plaça al Portal» (*Capbr. 1574*, 9^v); «lo carrer que puge del dit Portal a la Iglésia» (*Capbr. 1633*, 27^r); «lo carrer que va de la Plaça al Portal Major» (*Capbr. 1717*, 113^r); «al carrer qui va a la Plaza y Portal Major, [...] a tremuntana ab la plaza del Pou.» (*Capbr. 1741*, 62^v); «en lo carrer que va a la Plassa y Portal Major, [...] a tremuntana ab la plassa del Pou» (*Capbr. 1765*, 50^r).

Suposem que es tracta, més o menys, del tram de l'actual carrer de Santa Maria comprès entre la plaça de l'Església i el perxe de cal Ponç, és a dir, *el portal Major*, el qual, efectivament, té al nord la plaça del Pou.

Placeta

V. **Borres de la P., cal; *Macià de la P., cal; *Prior de la P., cal.*

Placeta, de la

«Joan Bota, de la Plaseteta», any 1586 (*Òbits 1574*, 16^v); «una filla de Joan Gaia, de lla Plaseteta», any 1626 (*Bapt. 1624*, 4^v); «Ramon Valls, de la Placeta», «Ramon Bota, de la Placeta» (MN 1697, 27/12/1704 i 4/17/1713); «Ramon Valls, de la Plazeta» (*Capbr. 1717*, 5^r); «Ramon Valls, de la Placeta» (*Renda 1725*, 53^r); «Joseph Teixidó, de la Placeta» (*Capbr. 1765*, 108^r); «Foren padrins: Ramon Valls, de la Placeta», any 1775 (*Bapt. 1773*, 17^v); «Rosa Teixidor, de la Plaseteta» (*Llevador*, 1^r); «José Miró, de la Plazeta» (*Apeo*, 58^r).

Tant pot referir-se a *la placeta de l'Hospital* com al *carrer de Santa Maria*, com a un tram d'aquest. *La Placeta* de la darrera citació deu ser la *de l'Estrada*.

Placeta, el carrer de la

[lo kə're ðe lə pla'setə]

És el nom antic del carrer de Santa Maria. Popularment, quan parlem del *carrer de la Placeta*, ens podem referir també al carrer de Santa Maria; tots dos termes s'usen indistintament, entre les generacions més reculades. Potser inicialment només era el tram que unia totes dues placetes de l'actual carrer de Santa Maria. Hi ha citacions que potser es refereixen a *la placeta de l'Hospital*; és molt difícil d'esbrinar-ho exactament, perquè, com que la placeta de l'Hospital és al carrer de Santa Maria, les afrontacions són les mateixes.

«in vico dicto la Placeta», «al carrer de la Placeta» (*Capbr. 1510*, 7^r i 12^r); «la Plaçetta [...] a tramuntana ab lo carrer *que* va a la plaça», «en la Plaçetta [...] a migjorn ab lo Mur de la vila [...] e a tramuntana ab lo carrer *que* va al Portal» (*Capbr. 1574*, 41^v i 66^r); «en la Plasseta y part en lo carrer va a la Plasseta, [...] a tremuntana ab lo sementiri de l'església» (*Capbr. 1607*, 360^r); «a mitgdia ab dita Placeta» (*Capbr. 1633*, 159^r); «ab lo carrer qui va a la Plasseta, a ponent ab la plasseta de l'Hospital y a tremuntana ab lo barri Nou» (*Capbr. 1692*, 50^v); «lo carrer qui va a la Placeta» (*Capbr. 1717*, 50^r).

V. t. *Santa Maria, el carrer de*.

Plana¹, la

[lə 'planə]

Els informants de més edat encara recorden que aquesta peça de terra petita es troba sortint del nucli urbà en direcció cap a Vinaixa, pel camí de les Deveses, a mà dreta, abans d'aquesta partida.

«a la Plana» (*Capbr. 1510*, 29^r); «un troç de terra y vinya [...], a la Coma del Mas Blanch, anomenat la Plana», «al Mas Blanch [...] una peça de terra campa y herma anomenada la Plana [...], a migjorn ab lo pla de la serra» (*Capbr. 1574*, 24^r i 62^v); «part ab Plana de Rafel Texidor» (*Capbr. 1607*, 302^v).

És un nom de partida força freqüent, que hem localitzat en altres termes municipals, com ara l'Albi, la Pobla de Cérvoles o Ulldemolins; i en plural, *les Planes*, a Juneda, el Vilosell i Fullea²¹⁴.

²¹⁴ Cornudella (2012: 75), Arbós (2003: 129), Amigó i Pere (1997: 299 i 2001: 350) i Pere (2006: 262 i 2013: 213-214).

Plana², la

[lə 'planə]

Una altra peça de terra anomenada *la Plana* és la de l'espai que avui ocupa el sindicat, és a dir, la cooperativa agrícola.

«la Plana, [...] por oriente con el cementerio, por mediodía con la asequia del Fondo, por poniente con el camino de Arbeca y por norte con el camino de Omells Arbeca.» (*Apeo*, 20^f); «la Plana [...], N. con carretera, S. con acequia», «partida: Plana» (*Repartiment 1942*, 4^f i 37^f).

Planàs, lo

«una peça de terra herma anomenada lo Planàs [...], al tossal del Puigròs, [...] ab lo troç de la Capella.» (*Capbr. 1574*, 21^f).

A Ulldemolins, per exemple, trobem el mateix nom de partida (Pere i Amigó 1997: 300).

Planella

«un fill [...] de Joseph Poll, escultor, de Tarragona, [...] y de Francisca Poll y Planella [...]: Jauma», any 1802; «Theresa Poll y Planella», any 1803 (*Bapt. 1773*, 175^f i 182^v).

L'única persona que el porta de primer cognom és la Francisca Planella, procedent de Tarragona.

Planes

«Miquel [...], fill [...] de Miguel Planes y Esteve, [...] de San Martí de Maldà y refugiats en esta fugint dels francesos», any 1810 (*Bapt. 1773*, 218^f).

Plans d'en (o de la) Móra, los

«als Plans d'en Móra, antes los Cabrers» (*Capbr. 1574*, 68^f); «als Plans de la Móra, als los Cabrers» (*Capbr. 1607*, 456^f).

Probablement es refereix a la partida dels *Plans*, del terme de Senan, però el propietari bé podria ser de l'Espluga Calba, on tenim el cognom *Móra* documentat des de l'any 1405 (Vallverdú 1995: 28). En qualsevol cas, queda clar que era una zona de la qual abans se'n deia *los Cabrers*.

Platero, cal

[ˈkal plaˈtero]

Era una casa del carrer Major, on fins fa poc hi havia la ferreria de l'actual ferrer.

Plensa

«Ventura Plensa, fadri, fill [...] de Joseph Plensa y Maria Plensa y Garret [...], d'Albesa», any 1785 (*Matr. 1699*, 312^f).

L'única persona que el porta de primer cognom és el Ventura Plensa i Garret, procedent d'Albesa i habitant a la vila per raó de matrimoni.

Po [del Groc], el

«Joseph Teixidó, dit lo Po» (*Capbr. 1765*, 76^r); «Joseph Teixidor, de Capcarrer, dit lo Po del Groch» (*Llevador*, 1^r); «Joseph Teixidó, de Capcarrer, dit lo Po del Groch» (*Fund. 1774*, 29^f); «Joseph Teixidó, pagès y albeytar, de Capcarrer, dit lo Po del Groch», any 1787 (*Òbits 1699*, 155^v); «José Teixidó, *alias* Po, [...] Plazeta, [...] de frente con la Plaza y por atrás camino de Herederos» (*Apeo*, 72^r).

Aquest renom no ha passat a ser nom de casa, com ha succeït a la vila veïna de Fullella, on encara hi ha *cal Po* (Arbós 2003: 130). L'hipocorístic de *Josep* sembla que només designà el Josep Teixidor, que devia ser de cal Groc.

V. t. **Groc, cal* i *Becgroc, cal*.

Poblet¹

V. **Omellons, els*.

Poblet²

«Joan Poblet, fadrí, pagès, de dit Barberà, fill [...] de Rafel Poblet y de Josepha Poblet y Fortí», any 1772 (*Matr.* 1699, 252^v); «Francisco Oliveres y Poblet, natural de Blancafort» (*Òbits* 1872, 4^r, 35, 123).

L'única persona que el porta de primer cognom és el Joan Poblet i Fortí, procedent de Baberà, potser Barberà de la Conca, i habitant a la vila per raó de matrimoni.

Poc

«Ramon, [...] hijo [...] de [...] Jaime Solà Estrada, de la presente, y Dolores Poch y Balcells, de Belianes», any 1911 (*Bapt.* 1892, 427); «Fidel Bosch Poch» (*Naix.* 1913, 91^r, 29); «Artur Bosch Poch» (*Òbits* 1931, 6^v, 16); «Rosa Poch Balcells» (*Amillar.* 1945, 36^v); «Defuncions: Antònia Bosch i Poch», any 1993 (*J. Llord* 1993: 52).

Només una persona el porta de primer cognom: Rosa Poc i Balcells. La grafia documentada és en tots els casos *Poch*.

Poca i cal Poca

[ˈkal ˈpøkə]

Procedent de l'Espluga de Francolí, on està documentat el 1255 («Anno domini MCCL. Dix Maria Pocha a·n G. Clerge ... Dix Maria Poca a·n G. Clerge...»), arribà a l'Espluga Calba l'any 1786, amb motiu del casament de Ramon Poca Musté, natural d'aquella població, amb Rosa Badia, d'aquesta. Apareixen molts noms masculins: Àngel, Àngel Josep, Bonaventura, Cristòfol, David, Ignasi, Jaume, Jesús, Joan, Joan Josep, Josep, Magí, Martí, Mateu, Miquel, Ramon, Rogelio i Salvador; i també molts de femenins: Adelaida, Antònia, Assumpció, Càndida (o Càndia), Concepció, Dolores, Felicitat, Irene, Josepa, Maria, Mercè, Modesta, Núria, Paula, M. del Pilar, Ramona, Rosa (i Rosita) i Teresa (o Tereseta). Actualment cinc persones del poble el porten de primer cognom.

Ignasi Poca Espasa (l'Espluga Calba, 1905) fou fundador del Colegio Claretiano de Magdalena del Mar (Lima, Perú). Eminent mestre, va rebre, per la seva tasca educativa i evangelitzadora incansable, el diploma i la medalla d'or de la municipalitat

de Magdalena del Mar, en complir l'esmentat col·legi les bodes de plata. Ramon Poca i Balcells, de cal Borrassol, de la CEDA, va ser alcalde de l'Espluga Calba des de l'1 de febrer de 1934 —fou elegit després dels fets del 15 d'octubre del 34, en què foren detinguts quatre membres de la vila— fins al 20 de juny de 1936. Josep Poca i Gaya (1940), també fill de cal Borrassol i de la Carmeta del Tenalla, va ser delegat territorial de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya a Tarragona. Com a escriptor i editor ha tingut cura de la publicació de gairebé una vintena de llibres, entre ells *Joan Pons i Garlandí: un republicà enmig de faistes*, que destaquem ja que es tracta de les memòries d'un altre espluguenc d'anomenada. També ha escrit centenars d'articles a l'*Avui*, al *Diari de Tarragona*, al *Nou Diari*, a *La Mañana*, a *El 3 de Vuit* i al *Diari del Baix Penedès*. Va fer el pregó de festa major l'any 1990²¹⁵.

Cal Poca era una casa del carrer de Senan.

«Matheu Poca, fadrí, pagès, [...] de Montblanch, fill [...] d'altre Matheu Poca, [...], y de Magdalena Dalmau», any 1751 (*Matr.* 1699, 211^v-212^r); «Ramon [...], fill [...] de Ramon Poca, pagès, y de Rosa Poca y Badies», any 1786; «Antònia [...], filla [...] de Jaume Poca y de Maria Poca y Capdevila [...]. Foren padrins: [...] Maria Poca y Sardà», any 1820; «Joan Poca y Capdevila», any 1822 (*Bapt.* 1773, 77^r, 283^v i 295^r); «Paula [...], filla [...] de Jaume Poca», any 1860 (*Bapt.* 1858, 40^v); «Ramon Poca», «Miquel Poca» (*Apeo*, 18^r i 70^v); «Poca Espasa, Modesta», any 1898 (*Bapt.* 1892, 194); «Ramon Poca Balcells» (*Repartiment* 1942, 19^r); «José Poca Pons», «Ramon Poca Garlandí» (*Amillar.* 1945, 22^v i 57^r); «Àngel del Poca», escolars de l'any 1927 al 1934; «Ignasi Poca Espasa, de cal Cristí, missioner al Perú, morí a Lima el 24 d'octubre de 1988» (*Spel.* 9: 30 i 39: 17); «Ramon Poca Balcells», any 1936 (Rubió 2011: 73); «Àngel Poca Roig, de cal Poca», anys 1936-39 (Roig 2014: 62); «David Poca Gaya», «Rosa Poca Gaya», «Maria del Pilar Poca Torres» (*Naix.* 1945, 15^v, 13; 39^v, 12, i 45^r, 9).

Poca no consta com a llinatge ni en Moll (1982) i en el DCVB. Aquest darrer el conté com a prenom de dona. Al Vilosell apareix documentat entre el 1313 i el 1375, i a Fullella *el racó en Poca* és un topònim actual. A Occitània el podem localitzar als departaments dels Alts Pirineus, de l'Alta Garona i de les Boques del Roine (www.geopatronym.com); però tampoc apareix al diccionari de noms de família francesos, on

---

²¹⁵ Devem a Josep Poca i Gaya part de la informació que apareix en aquesta entrada.

sí que hi ha *Pocque* o *Poque*, procedent del neerlandès mitjà *pocke*, ‘verola, malnom de qui té marques de verola’ (Morlet 1991: s. v. *Pocq, Pocque*).

Pocacosa, el [lo 'pøkə 'kɔzə]

Renom d'una persona de ca la Roseta.

Poca-roba

V. **Llarg del P., cal*.

Poca-roba, cal ['kal pokə'rɔβə]

És una casa de la raval de Jesús, que abans era al carrer de Santa Maria, a la cantonada de ca l'Agna. *Ca l'Isidro* i *cal Poca-roba* ara és una sola casa.

«Barthomeu Teixidó, dit lo Poca-roba, pagès» (*Fund.* 1774, 140^f); «Antonio Teixidó, *alias* Poca-roba, [...] rabal de Jesús» (*Apeo*, 44^f); «Maria Gaya Torres, [...] Pocaroba», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Dionisi Gaya, de cal Poca-roba», any 1939 (Roig 2014: 37).

V. t. **Llarg, cal*.

Po Gaia, cal ['kal po'ɣajə]

Cal Po Gaia, al carrer de Santa Maria, després va ser *cal Jaume de la Felícia*.

«José Gaya, *alias* Po Gaya, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 22^f).

Poll

«un fill [...] de Joseph Poll, escultor, de Tarragona, [...], y de Francisca Poll y Planella: [...] Jauma», any 1802; «Theresa Poll y Planella», any 1803 (*Bapt.* 1773, 176^f i 182^v).

Apareixen tres prenom: Jaume, Josep i Teresa. Procedents de Tarragona, tots són membres d'una mateixa família; el pare era escultor.

Pollina

«Isidro, [...], hijo [...] de [...] Antonio Sanfeliu Gasió, de Nalech, y Francisca Espina Pollina, de Ciutadilla», any 1908 (*Bapt. 1892*, 381).

Pomer, de (o del)

«Anthonius de Monsuar vendiderat [...] et Petro de Pomerio, dicti ordininis prioris Cathalonie» (*Perg. 1405/12*); «frare Pere dez Pomer (*Perg. 1405/17*).

Hi destaca, a la segona citació, l'ús de l'article salat contractat amb la preposició *de*, que indica proximitat o propietat.

Pon

V. *Pont.

Ponatxo, el

«Ponatxo» (*Concòrdia 1722*, 51^v); «Joseph Balcells, dit lo Ponatxo, del pati del Castell», any 1765 (*Óbits 1699*, 74^v).

Ponç

V. *Mas d'en P., lo*.

Ponç i cal Ponç

[*'kal 'pons*]

Hem documentat abundants noms masculins: Andreu, Àngel, Antoni (i Antonio), Antoni Joan (i Toni Joan), Benigno, Bernat, Blasi, Bonaventura, Cristòfol (o Tòfol), Digne, Francisco, Isidro (i Isidre), Jaume, Jeroni, Joan, Joan Ramon, Josep, Josep Antoni, Josep Jesús, Lluís, Magí, Marià, Miquel, Miquel Damià, Montserrat, Pasqual, Pau, Pere, Pere Joan, Ramon, Roc, Salvador, Sebastià i Ventura; i també molts de femenins: Agnès, Agnès Isabel, Ignès, Amàlia, Anna, Antònia, Assumpció, Baltasara, Carme, Consol, Dolores, Elisabet, Felicitat, Francisca, Isabel, Joana, Josepa (i Josefa), Leocàdia Paula, Magdalena (i M. Magdalena), Margarida, Maria, Marina, M. Mercè, Montserrat, Neus, Paula (i M. Paula), Quitèria, Raimunda (o Munda), Ramona, Rosa (i M. Rosa), Susima, Teresa i Trinitat. Pel que fa a professions, a més de la de

pagès, hem trobat la d'hostaler, la de pastor, la d'estudiant de teologia i la de llicenciat. Quinze persones encara el porten de primer cognom a la vila.

Antoni Joan Pons fou batlle de l'Espluga Calba des del 1574 fins al 1633, i Joan Pons consta com a alcalde el 1650 i el 1669. Pasqual Pons ho era en el moment en què tingué lloc la consagració del nou temple i el trasllat del Santíssim. El 1784 Ramon Pons i Niubó, sotsbatlle, regia la batllia per mort del batlle. El 1813 era alcalde Joan Pons; i Lluís Pons i Camí, de cal Pau, va ser-ho des del 1910 fins al 1912. Isidre Pons va ser prevere i rector de la vila entre 1757 i 1789, any en què morí, i Francesc Pons en fou rector entre 1798 i 1799. Francesc Pons i Camí (1883-1934), pare franciscà, va ser setze anys missioner a la Xina. Joan Pons i Garlandí, de cal Tet, fou membre del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya i de la Junta de Seguretat Interior, per part de l'Esquerra Republicana de Catalunya, partit del qual fou un dels fundadors. Morí a l'exili, a Montpeller (Amat 1990: 90 i Poca 2008).

Cal Ponç, al carrer de Santa Maria núm. 32, on hi ha el perxe, és una de les cases pairals més grans i antigues. Construïda al segle XIX, s'hi ubica un dels portals que donava accés a la vila closa medieval (BIEC: BI-04). Veiem que al capbreu del 1574 Joan Pons ja vivia en aquest indret. La família de cal Ponç no estava obligada a pagar cap tribut pel dret que el seu bestiar pasturés dins el terme. Com a contrapartida, els hereus d'aquesta nissaga estaven obligats a donar a tot veí que estigués malalt un got de llet per dia de malaltia. Antigament també abastava el que ara és cal Culet. El cognom dels actuals estadants és *Anglès*.

«Poncii, capellani de Spulca Calva», any 1192 (Pons 1938: 142); «Joan Pons [...], davant lo portal de Santa Maria» (*Capbr. 1574*, 26^v-27^r); «Joannes Pons», any 1581 (*Òbits 1574*, 3°); «Quitèria Pons» (*Roser 1600*, 6^v); «Antoni Joan Pons, pagès y batlle» (*Capbr. 1633*, 26^v); «Joan Pons, batlle» (*Capbr. 1669*, 27^v); «Margarida Pons y Selma», any 1698 (*Matr. 1650*, 45^v, 41); «Ramon Pons» (*Capbr. 1765*, 130^v); «lo doctor Isidro Pons, de la present parroquial iglésia», any 1775; «Joan Pons y Oriols», any 1820 (*Bapt. 1773*, 14^r i 288^r); «testimonis: [...] Joan Pons y Ros, estudiant filosofia», any 1786 (*Matr. 1699*, 316^v); «Juan Anglès, alias Pons, [...] calle del Portal», «Miguel Pons» (*Apeo*, 21^r i 125^r); «Pons Codines, Nieves», any 1936; «Pons Cunillera, Benigno», any 1939 (*Bapt. 1935*, 13^r i 35^v); «Josep Maria Inglés Farré, de cal Pons», any 1939 (Roig 2014: 31); «Teresa Pons Roig», «Antonio Pons Camprubí» (*Repartiment 1942*, 4^r i 56^v); «Jaime Pons F.», «Pons Roig, Juan» (*Amillar. 1945*, 18^r i 56^r);

«María del Pilar Pons Balcells», «Jaime Pons Balcells» (*Naix.* 1945, 73^v, 7, i 87^r, 5).

El trobem el 1243 a l'Albi, el 1302 al Vilosell, el 1348 a la Pobla de Cérvoles, i el 1358 a Tarrés i Vinaixa. La grafia documentada és sistemàticament *Pons* (llatinitzada i en genitiu al document del 1192: *Poncii*). En algun document pot aparèixer la forma *Ponts*, una ultracorrecció deguda a l'etimologia popular, que suposa que a l'origen d'aquest llinatge hi ha el singular *Pont*, del nom comú corresponent, i no pas la forma que és efectivament el seu ètim, el cognom *Pontius* (derivat de PONTUS, 'la mar'), nom de diversos sants²¹⁶.

Ponç, la cabana del

[lə ka'βanə l 'pəns]

Es troba al terme de Maldà, però els propietaris de la finca són els de cal Ponç de l'Espluga Calba. La fantasia popular deia que, a l'interior, hi girava una mula amb el carro enganxat. Amida 10 m. de llarg per 5 d'ample i la seva alçària s'apropa als 4 m. Tocant a la paret posterior i en un pla un xic més elevat, els de cal Ponç hi van obrar un magatzem amb quatre cups d'una capacitat estimada en 1.000 càrregues (uns 128.000 litres), on aixafaven el raïm i encabien el vi que produïen, tant la finca familiar com moltes altres de veïnes. Entre l'elaboració del vi i el transport fins als llocs de destí, es generava un tragí d'homes i animals més que notable el punt de referència i de coincidència del qual era aquesta cabana (Martín i Preixens 2005: 80-81).

Ponç, el corral del

[lo ko'ral ðel 'pəns]

Al capbreu del 1574, en la «Confessió d'en Joan Pons», trobem descrita exactament la situació del *corral del Ponç*. Era a continuació de casa seva, al carrer de Santa Maria, al perxe, on encara és cal Ponç. Ens diu també que el declarant l'havia comprat a en Joan Torres. Actualment el corral de cal Ponç és davant de l'entrada del cementiri. A Arbeca hi trobem, així mateix, *el camí del Corral d'en Ponç* (Satorra, 2003: 172); i a Fullella, *l'era d'en Ponç* (Arbós, 2003: 131), malgrat que en tots dos casos en desconeixem la ubicació exacta.

---

²¹⁶ Amigó i Pere (2001: 354), Pere (20016: 267 i 2013: 217), *Fog.* 1358 i Moll (1982: 86).

Ponç, els marges del

[los 'marʒes ðel 'põns]

Ubicats al Comellar, són de pedra en tècnica vertical amb carreus de grans dimensions arrenjerats en files, a trencajunts amb la filera superior, molt lleugerament enretirada en forma d'escala, construïts entre els segles XIX i XX (BIEC: BI-87).

Ponç, el molí del

[lo mu'li l 'põns]

És l'edifici que fa cantonada entre la plaça del Pou i el passeig de Mossèn Pau Figuerola. Es conserva l'estructura exterior i la xemeneia de l'antic molí d'oli i fassina de cal Ponç. Amb dues premses hidràuliques, hi premsaven les restes de pinyola i en fabricaven oli per a fer sabó. Abans de la Gerra Civil espanyola Joan Anglès Civit el va vendre a un grup de cinquanta pagesos de la vila, gairebé tot el poble. Es va convertir en sindicat agrícola i s'anomenava *lo Sindicat*, entre els anys 1928 i 1930. Amb la guerra el van desmantellar per fer material bèl·lic i l'edifici es va cremar. Després del conflicte, el 1939, el van declarar sindicat *roig*, perquè havia estat de la República —la majoria de la junta era d'esquerres— i, com a tal, s'havia de subhastar, segons la legislació franquista. Se'l va quedar, el 1940, Julio Duran, comerciant de Barcelona, que el va fer funcionar durant les campanyes de 1940 a 1942, en combinació amb l'alcalde, Ramon Farré Miret, de cal Salvador del Cabeça. També el feu funcionar Joan Anglès i Farré, de cal Ponç. Llavors només feia oli. Posteriorment se'l va vendre a un de Belianes, que seguia fent oli. Finalment, el va comprar un dels Omellons i després el David Gaya, de cal Samanyo, que s'hi va fer un taller mecànic. Era soci del seu cunyat, Màrius Falguera, i per això el taller s'anomenava *Falgay* (Falguera i Gaya). Ara, a l'interior, ja no hi queda gran cosa. El darrer que el va ocupar va ser Joan Manresa, de cal Dalmau, que hi mantenia les funcions de taller mecànic.

«Juan Anglès, [...] sort del Molino, [...] por oriente con el camino de Arbeca, por mediodía con su propio molino [...] y por norte con la asequia.» (*Apeo*, 27^r).

Ponç, el perxe del, o el portal del Ponç [lo 'pɛrʃe l 'põns]

Era el que inicialment s'anomenava *portal de Santa Maria*. Tot i que en la citació rep el nom de *portal del Ponç*, actualment tothom en diu *el perxe del Ponç*.

«calle de Santa Maria; [...] de frente, portal del Pons; por atrás, plaza del Pozo» (*Apeo*, 27^r).

Ponça

«Miquel [...], fill [...] de Valentí Ponsa, natural de Caldés [...], y Cecília Ponsa y Sabata, natural de Balaguer, [...] colectors de delmes en esta vila», any 1791; «un fill [...] de Miquel Ponsa y de Maria Carré [...]: Ramon», any 1820; «una filla [...] de Miquel Ponsa: [...] Ventura», any 1824 (*Bapt. 1773*, 104^v, 288^r i 305^v); «Miquel Ponsa, fadrí, d'ofici pentinador de cànem, fill [...] de Valentí Ponsa i Cecília Ponsa y Sabata», any 1819; «Maria Ponsa y Sabata», any 1810; «Teresa Ponsa y Sabata», any 1819 (*Matr. 1791*, 31^r, 34^r i 59^v-60^r); «Rosa Maria Ponsa y Carré», any 1828; «Anton Ponsa y Carré», any 1832 (*Bapt. 1824*, 52 D. 47. i 119).

Hem documentat alguns noms masculins: Anton, Miquel, Ramon i Valentí; i també alguns de femenins: Maria, Teresa, Rosa M. i Ventura. Pel que fa a oficis, hem anotat el d'espardenyer, que era l'ocupació de Valentí Ponça, que també feia de col·lector de delmes; i el de pentinador de cànem. A Vinaixa, per exemple, hi ha la partida del *Pla de la Ponça*. La grafia documentada és sempre *Ponsa*.

Pont

«Petrus Poni, [...] per sagionem dicti loci» (*Perg. 1359/41*); «Ramon Balcells, fill de Ramon Balcells y de Magdalena Balcells y Pont», any 1814 (*Confirm. 1797*, 315^v, 58); «Joseph Balcells y Pont», any 1814; «Anton [...], fill [...] de Ramon Balcells, pagès, d'esta, y de Magdalena Balcells y Pont, natural de Valls», any 1816 (*Bapt. 1773*, 248^v i 259^v); «Paula [...], filla [...] dels cònjuges Jaume Poca [...] y Maria Pont, d'Arbeca», any 1860 (*Bapt. 1858*, 40^v); «Juan Gaya Pont» (*Naix. 1890*, 44^r, 46); «Maria Segura Pont, natural de Belianes», «Antonio Civit Pont, natural d'Omells de na Gaya» (*Òbits 1903*, 17^r, 22 i 119^r, 14); «Poca Pont, Magí», any 1938 (Rubió 2011: 221).

Només dues persones, de les documentades, el duien de primer cognom: la Magdalena, de Valls, i la Maria, d'Arbeca. Com a variant gràfica del llinatge *Pont*, del llatí PONTE, 'pont', *Pon* entra en la composició de cognoms, com ara *Pondepeyra* (Moll 1982: 218). En la nostra citació, en llatí (1359), està declinat en genitiu. El nom de família *Pont* no apareix a la vila fins al 1814, és a dir, vuit segles més tard. De tota

manera, no descartem que es pugui referir al nom de família *Ponç*, àmpliament documentat des de temps molt reculats. El nostre personatge fa de saig.

Pont de l'Armentera, del

«Francisco, del Pon de l'Armentera» (*Apeo*, 179^r).

El que ens surt com a *Francisco del Pont de l'Armentera* era un personatge procedent del Pont d'Armentera que es va casar a cal Bota i es deia *Alari* de cognom. Ocasionalment, el poble d'origen devia funcionar com el seu renom. Consta que tenia tres finques: l'una, al Coll del Molí; l'altra, al Redemú, i l'altra, al Mas, i no apareix cap casa seva a la vila.

V. t. *Alari* i *Negret*, cal.

Porqueres

«Teresa Porqueras Cornadó» (*Repartiment 1942*, 73^r); «Teresa Porqueres», «José María Porqueres», «Poca Porqueres, José María, vecino Barcelona» (*Amillar. 1945*, 2^v, 59^v i 95^v).

Trobem dos prenomes: Josep M. i Teresa. Les dues grafies documentades són *Poqueras* i *Porqueres*.

Porquerisses, el carrer de les

[lo kə're ðe les porke'rises]

Nom que va rebre *el carrer de Senan* des de 1900 fins a 1932, perquè hi havia molts clots i a l'hivern, quan plovia, sempre s'hi feia un fangar.

Porta

«fill de Thoni Porta [...]: Jaume Joan», any 1635 (*Bapt. 1624*, 27^v); «Antoni Porta, texidor de ly», «Sperança Porta, muller d'Andreu Porta, texidor de ly», any 1641 (*Òbits 1636*, 1^r i 4^v); «Tecla Porta, donzella, filla ets del quòndam Antoni Porta», any 1649 (*Matr. 1636*, 9^r); «Ramon [...], fill [...] de Salvador Sardà Trullols y de Rosa Porta», any 1776; «Magí Sardà y Porta», any 1779

(*Bapt.* 1773, 19^f i 36^v); «Pablo Porta Casellas» (*Matr.* 1919, 62^f, 1); «José Torradeflot Porta» (*Repartiment* 1942, 85^f).

Apareixen alguns noms d'home: Andreu, Àngel, Antoni, Blasi, Jaume, Joan Misteris i Pau; i també alguns de dona: Esperança, Francisca, Isabel Joana, Marianna, Rosa i Tecla. Pel que fa a oficis, a part del de pagès, hem documentat el de teixidor de lli.

Portal

V. Bota del P., cal.

Portal, del (o prop del)

«les novenes d'en Joan Botet, del Portal», any 1585 (*Òbits* 1574, 5^f); «cassa de Joan Sesplugues, més prop del Portal» (*Roser* 1600, 3^v); «Miquel Pariz, pagès, del Portal», any 1638 (*Òbits* 1636, 2^v); «Ramon Valls, del Portal» (*Concòrdia* 1722, 7^f); «Ramon Valls, del Portal» (*Renda* 1725, 36^f); «Miquel Torres, del Portal» (*StMiquel* 1730, 24^f); «Ramon Torres, prop del Portal, pagès» (*Capbr.* 1765, 174^f); «Pau Valls y son fill y hereu, Francesch Valls, dits del Portal» (*Fund.* 1774, 109^f); «Pau Torres, del Portal», any 1775 (*Òbits* 1699, 113^v).

Portal [de Santa Maria], el carrer del, o el carreró del Portal

«vico del Portal de Senta Maria», «cum via quo itur Portale», «in vico quo itur al Portal» (*Capbr.* 1510, 17^f, 29^f i 31^f); «lo carrer que's va al Portal», «en lo carrer del Portal de Santa Maria, [...] a sol yxent ab lo carrer que's va a la sglésia [...] a tramuntana ab lo carrer que va al Portal» (*Capbr.* 1574, 20^f i 30^f); «en lo carrer del Portal de Santa Maria, [...] a sol ixent ab lo portal de Santa Maria, a migjorn ab lo carrer qui va al Portal», «lo carrer que va al Portal de Santa Maria», «lo carrer qui va al Portal» (*Capbr.* 1607, 224^v, 252^v i 308^v); «lo carreró qui va al Portal» (*Capbr.* 1633, 75^f); «lo carrer qui va al Portal, [...] a tremuntana ab la plassa del Pou» (*Capbr.* 1669, 43^f); «lo carrer qui va al Portal» (*Capbr.* 1717, 58^f); «en lo carrer del Portal de Santa Maria, [...] a mitgdia ab la plassa de la Iglésia», «en lo carrer que va al Portal, [...] a sol ixent ab lo carrer que puja a la Plassa» (*Capbr.* 1765, 146^v i 154^v); «calle de Santa Maria, [...] por

la derecha calle del Portal», «calle del Portal, [...] por la derecha calle de *Santa Maria*, por la izquierda camino de Arbeca» (*Apeo*, 22^r i 48^r).

No sabem si la referència és a tot l'actual carrer de de Santa Maria o bé només al tram que anava del portal de Santa Maria fins a la Placeta. Se'ns diu que al nord té la plaça del Pou; cap a l'est, el carrer que puja a la Plaça o el carrer que va a l'Església; a l'oest, el camí d'Arbeca, i al sud, la plaça de l'Església. Segons la primera citació de l'any 1607, sembla com si *el carrer del Portal* i *el carrer del Portal de Santa Maria* fessin referència a trams diferents de la mateixa via. Finalment, al darrer document, de finals del segle XIX, les indicacions són contradictòries. També pot ser equivalent al que als documents més antics surt com a *carrer Corrible* o, almenys, a una part d'aquest. Incloem en aquesta entrada la primera citació, en què aquest carrer és anomenat *via*. No veiem que tingui sentit considerar l'existència d'un camí amb aquest nom, ja que no apareix en cap altre document. En una ocasió és anomenat *carreró*.

V. t. **Corrible, el carrer*.

Portal Major, lo, o prop del Portal de Santa Maria

«sortem situs satis prope Portale Sancte Marie dicte ville» (*Capbr. 1510*, 18); «partida del Portal Major, [...] a sol ixent ab terres del S^f. Comanador, a mitgdia ab la plaza del Pou, a ponent ab lo camí d'Arbeca y a tremuntana ab la sèquia» (*Capbr. 1741*, 13^v).

Deu ser alguna peça de terra ubicada fora del mur de la vila, al nord d'aquesta. Hem suposat que *el portal Major* és el mateix que *el portal de Santa Maria*.

Portal de Santa Maria, damunt del

«damunt lo Portal de Sancta Maria [...], a sol ponent ab lo carrer *que* puja a l'eglésia e a tramuntana en la plaça del Pou» (*Capbr. 1574*, 46^r).

Aquesta peça de terra té la plaça del Pou al nord; l'anterior la tenia al sud. Així, doncs, es deu tractar de dues sorts contigües: la primera estaria més allunyada del nucli urbà que la segona. Totes dues serien al nord del nucli urbà, fora del mur de la vila i prop del portal de Santa Maria o portal Major.

Portal de Santa Maria, davant del

«davant lo Portal de Sancta Maria [...], a sol ponent ab lo camí que s va de la Sglésia al Portal» (*Capbr. 1574, 27^r*); «devant lo Portal de Santa Maria, una pessa de terra campa» (*Capbr. 1607, 375^v*); «devant lo portal de Santa Maria» (*Capbr. 1633, 27^r*); «Ytem en la partida davant del Portal de Santa Maria» (*Capbr. 1669, 83^r*).

Aquesta peça de terra també sembla tenir la mateixa ubicació que les dues anteriors o bé ser contigua a aquelles.

Portalades, les

«Su situación: Portalades, [...] por norte con el camino de Redeum» (*Apeo, 96^r*).

Podria ser alguna petita peça de terra adjacent al nucli urbà, al sud del camí del Redemú; o bé també de la part de les Portelles més pròxima al Redemú, cap a Sant Bonifaci.

Portalers

«Vicent Messegué Portolés [...], membre de Falange», any 1936 (*Rubió 2011, 73*).

Malgrat que l'única grafia documentada és *Portolés*, el llinatge és la forma de plural de *portaler*, 'guardià del portal' (Moll 1982: 258).

Portela, el

[lo por'telə]

Abans de la Guerra Civil espanyola, a l'Espluga Calba hi havia tres cafès: el del Miquel del Xaparro, els Republicans i ca la Fustera. El Petronill en va obrir un altre i, arran d'això, el van començar a anomenar *Portela*, perquè en aquell moment Manuel Portela Valladares era ministre de Foment, en el govern de García Prieto (1923). Aquest polític, que el 35 fou nomenat governador general de Catalunya i president en funcions de la Generalitat, sembla que tenia fama de ser neutral, i el cafè del Petronill devia ser menys polititzat.

Portella

V. **Coll de la P., lo.*

Portella, la

[lə por'telə]

Aquesta partida es troba a l'extrem oest del terme, a ambdós costats de la carretera de Vinaixa, passada la Peixera i l'Albereda; més concretament, està situada un parell de quilòmetres al sud-oest del poble, més enllà del fondo del Mas Blanc, confrontant amb els sectors meridional i septentrional, respectivament, dels municipis dels Omellons i Vinaixa (Turull 2007: 107). El pas entre muntanyes a què fa referència aquest nom és el camí entre l'Espluga Calba i Vinaixa, per Sant Bonifaci, que, efectivament, travessa aquesta partida, entremig de turons de poc més o menys cinc-cents metres d'altura. Les Portelles estan catalogades com a jaciment arqueològic, datat entre el 5500 i el 2200 a. C., durant el neolític. És un lloc d'habitació sense estructures, ubicat en terreny erm i camps d'ametllers, on es pot trobar un nombrós conjunt superficial de restes lítiques de sílex, de tonalitat blanca i rosada, a més d'infinat de petites ascles sense treballar (BIEC: BI-33). Al capbreu del 1510, hi apareix una *Portella* que no té res a veure amb la ubicació que acabem d'establir, perquè el carrer de Fulledda, que s'hi esmenta com a afrontació, condueix cap al sud del terme; més concretament, Fulledda està situat més aviat al sud-est i no pas al sud-oest de l'Espluga Calba. L'Associació de Dones de l'Espluga Calba, creada el 1992, també s'anomena *la Portella*.

«in partita dicta la Portela», «a la Portella», «la meytat del tros de la Portella; affs. cum vico Ville de Fulledda» (*Capbr. 1510*, 4^v, 6^r i 27^r); «al lloch appellat la Portella», «al mateix lloch de la Portella», «a la Portella [...], a sol yxent y mig jorn y tramuntana ab lo pla» (*Capbr. 1574*, 10^v, 24^v i 63^r); «al lloch anomenat la Portella [...], dos comellars» (*Capbr. 1607*, 231^r); «Ítem en la partida de la Portella» (*Capbr. 1633*, 87^v); «la partida de la Portella» (*Capbr. 1669*, 61^r); «en la partida de la Portella, [...] a mitgdia ab l'aubach ayguavesant» (*Capbr. 1692*, 19^r); «la partida de la Portella» (*Capbr. 1717*, 16^r); «partida de la Portella» (*Capbr. 1741*, 68^r); «en la partida de la Portella, [...] a mitgdia ab lo terme de Vinaixa», «partida de la Portella, [...] a tremuntana ab la devesa del Señor Comanador» (*Capbr. 1765*, 118^v i 134^r); «Portella, [...] por norte con otra del camino del Albi» (*Apeo*, 13^r); «l'entitat que represento es va incautar dels béns

[...] que [...] passem a detallar: 1ª Portella,» (*Comitè 1936*, 63); «Partida: les Portelles» (*Repartiment 1942*, 274^f).

Al darrer document citat la denominació és en plural: *les Portelles*, particularitat habitual actualment en la llengua viva. També trobem *la Portella* com a entrada a la ciutat a Palma de Mallorca, a Tarragona, a Figueres i a Agramunt; amb diverses variants, és un topònim existent a Àger, Sant Ramon, els Torms, Arbeca, la Portella, Ciutadilla, Biosca, Ponts, Granyanella, el Vilosell, Ulldemolins o Vinebre; a Llimiana hi ha *les Esportelles*; al Cogul, la partida del *Portell Blanc*, i a les Borges Blanques, *cal Portell*²¹⁷.

Portella, el camí de la

[lo kə'mi ðe lə por'telə]

És el camí de les dos Portelles, a tots dos costats de la carretera de Vinaixa, cap al final del terme de l'Espluga Calba, tocant amb el dels Omellons; per tant, també el trobarem en plural, és a dir, *el camí de les Portelles*.

«lo camí de la Portella» (*Capbr. 1741*, 17^v); «lo camí de la Portella» (*Capbr. 1765*, 194^f); «camino de les Portelles» (*Repartiment 1942*, 65^f); «mediodía, camino Portelles; [...] norte, acequia Fondo» (*Amillar. 1945*, 54^v).

Portella, el coll de la

[lo 'kɔʎ ðe lə por'telə]

Es troba al sud de la Portella. És un centre de producció i explotació-taller de sílex. El jaciment arqueològic està situat en camps de conreu i terrenys boscosos. S'hi poden trobar restes lítiques, fonamentalment esclats de sílex de diverses tonalitats. En el mateix indret hi ha un lloc d'habitació sense estructures, en un terreny erm i zona boscosa, datat entre el 5500 i el 2200 a. C., durant el neolític. S'hi localitza una gran dispersió de material lític (BIEC: BI-17 i BI-18). Com es pot constatar a la citació del darrer document, no és estrany sentir aquest nom en plural, és a dir, *el coll de les Portelles*.

«lo coll de la Portella, [...] a tremuntana ab la dita vila» (*Capbr. 1669*, 61^f); «coll de la Portella» (*Capbr. 1692*, 51^v); «lo coll de la Portella, [...] a tremuntana ab la Devesa ayguavessant» (*Capbr. 1717*, 12^f); «al coll de la

²¹⁷ Turull (2007: 106 i 107), Pere (2006: 296 i 2017: 180), Amigó i Pere (1997: 293), Veà (2017: 256), Martín i Preixens (2005: 321) i Ripollès (2006: 174).

Portella» (*Capbr. 1741, 6^f*); «continuant por Oeste de Fullea a coll Portellas», anys 1938-39 (Rubió 2011: 188).

Derivat de *porta*, significant ‘coll, lloc de pas’, el nom *port*, en el sentit orogràfic, coincideix amb *coll*, per a batejar un pas estret entre alts massissos muntanyosos. *Portell* és un diminutiu de *port*, i *portella*, amb la mateixa significació, la forma femenina.

V. t. **Coll de la Portella, lo*.

Portella de Baix, la [lə por'telə ðe 'βaj]

Actualment es fa la distinció entre *la Portella de Dalt* i *la de Baix*: *la de Baix* va de la carretera de Vinaixa fins a la carena, a l'acabament del terme, a baix al fondo.

«finca: Portella de Baix, [...] partida: Portelles» (*Repartiment 1942, 20^f*).

Portella de Dalt, la [lə por'telə ðe 'ðal]

A les Auberedes s'agafa el camí cap dalt al pla i, passat el Tossal Figuera, hi ha la Portella. Veiem que en una citació apareix com a *Portella de Més Amunt*.

«partida: Portella de Dalt», «finca: Portella Más Amunt» (*Repartiment 1942, 12^f* i 15^f); «Partida [...]: Portella de Dalt» (*Amillar. 1945, 4^f*).

Portelles, el forn de calç de les

A les Portelles del Galdeo (BIEC: BI-94) i a les del Cabeça hi ha dos forns de calç dels respectius propietaris.

V. t. **Joan del Cabeça, la bassa del*.

Portelles de Dalt, el camí de les [lo kə'mi ðe les por'telɛz ðe 'ðal]

És el que surt de la pista de Vinaixa i va cap a les Portelles de Dalt.

Portelleta, la

«finca: Portelleta, [...] partida: Portella» (*Repartiment 1942, 117^f*).

Porter

«Agustín Espachs Porté, [...] de Lérida» (*Matr. 1950*, 27^r, 7).

Portolés

V. *Portalers.

Poses

«Bernardus Poses» (*Capbr. 1510*, 34^r).

Com que existeix el llinatge *Posa*, del substantiu *posa*, ‘repòs’, ‘pausa’, ‘estació militar’ (del llatí PAUSA) (Moll 1982: 218), plantegem la hipòtesi que podria tractar-se d’aquest nom de família, modificat per la declinació de la forma llatinitzada.

Potecari

V. **Apotecari, ca l’*; **Domingo P., el*.

Potenti, el

«Joseph Teixidó, fadrí, fill de Joseph Teixidó, dit lo Potenti», any 1682 (*Òbits 1650*, 20^v); «Joseph Teixidó, dit lo Potenti», any 1695 (*Òbits 1685*, 11^v, 1); «la viuda Potenti», «Potenti» (*Concòrdia 1722*, 7^r i 50^v); «lo pubill de Joseph Teixidó, dit lo Potenti» (*Renda 1725*, 82^r).

Pou¹

V. *Coma d’en P., la*; **Comellar de na P., lo*.

Pou²

«Bernardus Pou, juratus» (*Perg. 1360*); «Bernardus Pou, maior dierum» (*Perg. 1405/12*); «Jacobus Pou» (*Visita 1450*, 108^r); «hereditate Jacobi Pou», «Arnaldi Pou» (*Capbr. 1510*, 16^v i 21^r).

Els tres prenombs documentats, Arnau, Bernat i Jaume, es troben llatinitzats i declinats en nominatiu o bé genitiu: *Arnaldi*, *Bernardus* i *Jacobus* o *Jacobi*.

Pou, lo

«en la partida del Pou» (*Capbr.* 1669, 46^f); «en la partida del Pou» (*Capbr.* 1692, 24^f); «a la partida del Pou, [...] a ponent ab lo camí d'Arbeca y part ab la sèquia» (*Capbr.* 1717, 23^v); «en la partida del Pou, [...] a sol ixent ab lo farraginal del Señor Comanador», «la partida del Pou, [...] a mitgdia ab la plassa del Pou, a ponent ab lo camí d'Arbeca [...], mediant la síquia» (*Capbr.* 1765, 7^r i 166^v).

Per les afrontacions, era al nord de la plaça del Pou, i tenia a l'oest el camí d'Arbeca i la síquia. Més o menys, devia ser on ara hi ha el poliesportiu.

V. t. *Vila^l, el pou de la.

Pou, el camí del

«el camino Pou» (*Apeo*, 39^f).

Devia ser el tros de camí fins a arribar al pou de la Vila, venint des de Maldà.

Pou, la plaça del, o el pati del Pou [lə 'plasə l 'pow]

Es troba a l'extrem nord de l'antiga vila closa, però a la part de fora de la muralla. Al bell mig hi ha el pou, amb una pica que durant un temps havia fet d'abeurador. Els vells recorden haver sentit explicar que, quan nevava o hi havia gelades fortes, els llops hi baixaven a beure. Ara la pica ja no hi és i el pou és eixut. A la plaça del Pou hi havia una creu de pedra, prop dels cups del Cabrer. Un dia el Mariano de cal Russo, l'avi del Josep del Russo, no pogué controlar la mula que conduïa el seu carro, que havia agafat por d'alguna cosa i havia començat a córrer sense control. Topà violentament contra la creu, que caigué a terra feta trossos.

«la plaça del Pou» (*Capbr.* 1574, 20^f); «la plassa del Pou» (*Capbr.* 1633, 63^v); «lo pati del Pou», «la plassa del Pou» (*Capbr.* 1669, 7^v i 46^f); «lo camí de l'Espluga Calba a les Belianes, a mitgdia ab lo pati del Pou», «la plassa del

Pou» (*Capbr.* 1692, 4^r i 24^r); «la plaça del pou» (*Capbr.* 1717, 59^r); «lo pati del Pou» (*Capbr.* 1741, 6^r); «en lo carrer Major, [...] a tremuntana ab la plassa del Pou» (*Capbr.* 1765, 174^r); «calle del Castillo, [...] atrás plaza del Pozo», «calle de Santa Maria, [...] de frente calle del Pozo», «Cristóbal Miret (a) Vicentó [...], calle del Pozo» (*Apeo*, 15^r, 29^r i 34^r); «plaza del Pozo» (*Repartiment* 1942, 332^r).

En un document (*Apeo*) se l'anomena *el carrer del Pou*. Així com en el cas del castell el genèric *pati* predomina en l'oralitat sobre el de *plaça*, en aquest cas és a l'inrevés. És un nom que trobem en moltes altres poblacions, com ara Agramunt, l'Albi, Balaguer, la Granadella, Martorell, Riudoms, etc.

Pou, el portal del

«prop lo portal del Pou, [...] a tramuntana ab lo carrer *que* va al Portal» (*Capbr.* 1574, 22^r); «una casa prop del portal del Pou, [...] a tremuntana ab lo carrer Major» (*Capbr.* 1633, 71^r).

Per les afrontacions, no sembla que fos l'actual pou de la Vila. Si ha de tenir al nord el carrer del Portal i el carrer Major, ha de ser un antic portal de la muralla que quedés a la part sud del poble, és a dir, proper a la partida de la Coma d'en Pou; per tant, que donés al pou que devia generar el nom d'aquesta partida. A cal Sabater, a la part baixa de la casa, s'hi endevina, en una arcada de pedra, una entrada de la muralla que podria obeir a aquesta ubicació.

Pou, del portal del

«Ramon Valls, del portal del Pou» (MN 1697, 27/12/1709).

Pou del Gaia, lo

«Campa, [...] Pou del Gaya, [...] por mediodía con la asequia» (*Apeo*, 96^r).

Només apareix un cop aquest nom com a partida. Devia ser una petita peça de terra, de cal Gaia, situada per la partida del Molí.

Pouet, lo

[lo po'wɛt]

Anant cap al terme dels Omells, al camí dels Omells, a mà esquerra, després de la Beurada de cal Ponç, hi ha el pouet del Sec i, al costat, el forn de calç del Mateu o *pouet del Mateu*, que era un altre nom que rebia. Tenia una aigüera i una sèquia que captaven l'aigua que baixava de la serra i omplia el forn de calç. Era gros i s'hi feia una bassa cònica (BIEC: BI-93). Més endavant, hi van excavar un clot, encara existent, per fer de cisterna. En aquell indret hi havia tombes prehistòriques pels davalls de roca. A continuació d'aquesta zona, ja al terme de Senan, trobem la partida dels Pouets (Vallverdú 1995: 23).

Prat, el camí del

«a la partida de la Coma de Fullea, una peça de terra herma y vinya anomenada lo Comellar de na Pou [...] a migjorn ab lo camí que va al Prat o mas d'en Piquer» (*Capbr. 1574*, 89^r); «a migjorn ab lo camí va al Prat o Mas d'en Piquer» (*Capbr. 1607*, 428^r).

Sembla que és el mateix camí que el del Mas d'en Piquer. A Fullea *el Prat* és una partida situada al fondo, entre les dels Escortals i la Font de la Marieta, és a dir, tocant al terme de l'Espluga Calba (Arbós 2003: 134). De la mateixa manera, a Senan hi ha la partida del Prat (Vallverdú 1995: 37).

V. t. *Mas d'en Piquer, el camí del*.

Prats

Hem trobat alguns noms d'home: Antonio, Jaume, Josep, Manuel, Pau, Pere i Sebastià; i també alguns de dona: Antònia, Caterina, Confederació i Magdalena.

«Francisca Prats, [...] dels Homells de ne Gaya», any 1707 (*Òbits 1699*, 3^v); «Anton Conillera y Prats», any 1820; «Rosa Conillera y Prats», any 1821; «una filla [...] d'Anton Torres y Chatarina Prats [...]: Francisca», any 1821 (*Bapt. 1773*, 281^v, 291^v i 292^r); «Padrins: [...] Magdalena Prats», any 1864 (*Bapt. 1858*, 100^r); «Francisca Torres y Prats», any 1880 (*Òbits 1878*, 97, 13); «Confederació Prats Dalmau» (*Naix. 1934*, 81^r, 16); «Prats Pascual, Antonio» (*Contribució*, 307^r); «Rosa Cunillera Prats», «José Torres Prats» (*Repartiment 1942*, 42^v i 343^r).

Preixens

«Francisco Preixens Saltó, fadrí, pagès, d'Omells de na Gaya», any 1745 (*Matr. 1699*, 204^v); «Teresa Bernet Preixens» (*Òbits 1918*, 59^f, 22); «Montserrat, [...] hija [...] de [...] Matías Vernet Sesplugues, [...], y Maria Preixens Vendrell, de Soleràs», any 1921 (*Bapt. 1912*, 223); «Cinta Alari Preixens», «Florencio Alari Preixens» (*Naix. 1934*, 179^f, 4, i 194^f, 7); «Margarita Bernet Preixens», casament de l'any 1939 (Poca 2017: 154).

Hem localitzat tres prenom: Francisco, Maria i Montserrat. Ni el DCVB ni Moll contenen *Preixens* com a llinatge. En canvi, sí que l'esmenta Coromines, precedit de la preposició *de* que indica procedència i referit al municipi homònim de la Noguera. Entre els exemples, tots extrets de documentació medieval, destaca el d'Arnau de Perexens, que fou bisbe d'Urgell des del 1167 fins al 1195. També està documentat el 1814 a l'Albi, amb la grafia *Prexens*; a la Pobla de Cérvoles (1591-1943), amb diverses grafies, i al Vilosell, (1591-1939), amb les formes *Preixèn* i *Preixens*²¹⁸. La grafia anotada en el nostre cas és *Preixens*, en totes les citacions menys en una, en què està escrit: *Prexens*.

Premses, el

[lo 'premses]

«José Martorell “Premses”» (Poca 2017: 136).

A la llista de veus de la Societat Coral l'Iris Espluguense hi consta, en els tenors, aquest renom.

Prenafeta

«Francisco [...], pagès, fill [...] d'Isidro Prenafeta, pagès, vivint, y de Maria Àngela Prenafeta y Farré [...], de dit Velusell», any 1787 (*Matr. 1699*, 317^f); «Gaudioso Arbós Prenafeta, [...] de Pobla de Ciérvoles» (*Matr. 1950*, 16^v, 7).

L'única persona que el porta de primer cognom és el Francisco Prenafeta i Ferrer, procedent del Vilosell i habitant a la vila per raó de matrimoni.

---

²¹⁸ OnCat VI, 277a11-279b13, Amigó i Pere (2001: 360-361) i Pere (2006: 273 i 2013: 219-220).

President Macià, el carrer del

«carré del President Macià» (*Òbits 1934*, 1^r, 16); «un local planta baja para formar el Sindicato C.N.T., calle *Presidente Macià* nº 4» (*Comitè 1936*, 62^r); «Ignasi Sardà Sesplugues, [...] c/ President Macià, 20», any 1937 (Rubió 2011: 73).

Durant la Segona República (1936-1939) el carrer Major devia rebre aquest nom.

Princès, cal

[ˈkal prinˈses]

És una casa, actualment deshabitada, del carrer de Santa Maria, sortint del perxe, en direcció cap a la plaça de l'Església, a mà dreta.

«Miquel Martorell, *alias* Prinsès, [...] calle de *Santa Maria*, [...] por atrás con la plaza del Pozo.» (*Apeo*, 23^r); «Pau Martorell Alari, de cal Princès», anys 1936-39; «Ramon Martorell Alari, de cal Princès», any 1939 (Roig 2014: 32 i 37).

Tot i que no ve d'un nom de pila, *Princès* presenta el fenomen de masculinització que sofreixen alguns noms de fonts femenins.

Prinent

V. *Pinent*.

Prionet, cal

[ˈkal prioˈnet]

És un altre nom que rep *cal Prior*.

«Cristóbal Gaya, *alias* Prionet; [...] olivar, yermo; [...] Grau» (*Apeo*, 229^r); «Josep Gaya Sardà, 1903 (Prionet)» (Poca 2017: 128); «Josep Gaia, Prionet» (*Contribució 1936*).

Prior, cal

[ˈkal priˈo]

Ara és una casa del carrer Major, que havia estat *cal Cila*. Una inscripció a la façana ens indica que la construcció és del 1739; i una altra data, el 1893, deu indicar

alguna reforma posterior de l'edificació. També conté la creu de l'orde de l'Hospital gravada a la pedra.

«Manuela Gaya Ventosa, [...] Prior», naixements de l'any 1900; «cal Sila, avui botiga de cal Prior» (*Spel.* 32: 6 i 49: 17).

En els ordes militar i hospitaler, el qui tenia cura d'un hospital o casa d'acolliment de pobres, normalment un sacerdot, era el *prior* (GEC).

Prior, el pati del [lo 'pati l pri'o]

És al carrer de Mossèn Joan Llort. Una placa de pedra incrustada a la paret d'aquest corral en desús dona testimoni d'un assassinat succeït a primers del segle XX, en el qual es van veure implicats dos membres d'una mateixa família. El mal estat del grafit no permet la transcripció literal del text (BIEC: BI-16).

Prior de la Placeta, cal ['kal pri'o ðe la plə'setə]

Inicialment cal Prior era tocant a cal Quisserris, al carrer de Santa Maria, on ara hi ha cal Borrassol; també en deien *cal Xapa*. Com que l'Hospital era al carrer de Santa Maria, és lògic que la casa de l'hospitaler, és a dir, del prior fos en aquest carrer. Aquesta deu ser, doncs, la referència a la primera casa que porta aquest nom. L'actual *cal Prior* ja hem vist que és posterior.

«Francisco Gaya, *alias* Prió de la Plazeta, [...] Plazeta» (*Apeo*, 70^v).

prop

V. *Bassa, *Bassa Bona, *Bassa Bovera, *Castell, *Coma del Molí, *Establia, *Mas, *Molí, *Mur de la Vila, *Portal, *Portal Major, *Vila.

Prous

«Teresa Andreu y Prous» (*Òbits 1880*, 70^r, 29).

Providència, ca la [ˈka lə proβiˈðensiə]

Era una casa del carrer de Senan, davant de cal Curull. La Maria de ca la Providència vivia a cal Palet, és a dir, a cal Viu. *La cabana de la Maria de la Providència*, al final del carrer de Senan, núm. 26, és amb coberta de volta de canó tapada. Té 19,8 m² i fa 3,15 metres d'altura, 4,40 d'amplada i 4,50 de profunditat²¹⁹. És del segle XIX.

«Maria Torres Roure, data de naixement [...]: 1908; renom de la casa; ca la Providència» (*Spel. 40: 29*); «Ignasi Balcells Poca (Providència)» (*Pocablog*).

Prudencio, cal [ˈkal pruˈðensio]

Era una casa de la raval de Jesús. La pronúncia és catalanitzada, amb *e* oberta.

«Josep Orteu Balcells, de cal Prudencio», any 1939; «Prudenci Orteu Balcells, de cal Prudencio», any 1939 (Roig 2014: 38 i 39); «Angeleta Lliberato Orteu (Prudència)» (Poca 2017: 246).

Prunyonosa, de

«Romeus de Prunyonosa, alias Robio; [...] Arnaldus de Prunyonosa, filius Mathei; [...] Arnaldus de Prunyonosa, filius Romei de Prunyonosa» (*Perg 1360*).

Els tres prenom documentats, Arnau, Mateu i Romeu, estan llatinitzats i declinats en nominatiu o bé genitiu: *Arnaldus*, *Mathei* i *Romeus* o *Romei*.

Pubill¹

V. *Pau del P.*, cal.

Pubill² i el Pubill [ˈkal puˈβiʎ]

Amb aquest cognom apareixen un parell de noms d'home: Emili i Josep; i tres més de dona: Carme, Josefa, Maria, Mercè i Teresa.

---

²¹⁹ Martín i Preixens (2005: 329) i BIEC: BI-34.

«Anthonius Ribera, dit lo Pobil», any 1579 (*Òbits 1574*, 2^r); «Pere Arbós, dit lo Pobil», any 1628 (*Matr. 1625*, 2^r); «lo Pubill Miquel Sesplugues», any 1643 (*Òbits 1636*, 7^r); «Francisco Roitg, *alias* Povill» (*Apeo*, 190^r); «Pubill Forcades, Mercedes», any 1911 (*Bapt. 1892*, 432); «Maria Pubill Forcades» (*Òbits 1918*, 68^r, 31); «Josefa Pubill Forcades» (*Matr. 1919*, 68^r, 4); «Teresa Pubill Forcades» (Poca 2017: 127); «Maria Gabarra Pubill» (*Òbits 1921*, 4^v, 18); «Pubill Salvador, José» (*Contribució*, 308^r); «José Pubill Forcada», «*alias* Pubill, de Omellons» (*Amillar. 1945*, 27^v i 72^v); «José Panadès Pubill, [...], hijo de José y Josefa» (*Confirm. 1949*, 1^v).

El renom *Pubill* pensem que fa referència al significat del nom comú, és a dir, ‘casat amb pubilla, sense ser hereu’, i no que sigui nom de casa o, si més no, com a tal, no ha perdurat fins als nostres dies, com sí que ha succeït, per exemple, als Omellons. A la majoria de poblacions es pot localitzar aquest renom individual o bé nom de casa. A les Borges Blanques, sense anar més lluny, hi ha dinou noms de casa que se’n diuen, en singular, plural, masculí, femení i amb diferents apel·latius (Ripollès 2006: 168-171). Les grafies enregistrades són: *Pobil*, *Pobill*, *Povill* i, la més freqüent, *Pubill*.

Pubill Bota, el

«Joannes Bota, àlias Pobill Bota», any 1594 (*Òbits 1574*, 10^v).

Pubilla Destronada, la

Era una nena a qui va néixer un germà. Sembla que no li va escaure l’esdeveniment, pel que comportava de pèrdua de protagonisme.

Puça, cal

[lo 'pusə]

«Tòfol del Puça» (*Spel. 0*: 15).

La citació prové d’una fotografia de mitjan segle XIX aproximadament. És un renom que es retroba pertot.

Puig

«Joana Puig, [...] de Sant Martí», any 1583 (*Matr. 1580*, 1^v); «Francisco Camps y Putig, [...] de Barcelona, en lo castell», any 1696 (*Òbits 1685*, 15^f, 6); «Ramon Tarragona, [...] d'Adonsell, parròquia de Seró, fill [...] de Joseph Tarragona [...] y Francisca Putg», any 1839; «Anton Obradó, cirurgià, natural de Torragrosa [...], fill [...] de Joseph Obradó, albeitar, y Maria Puig», any 1841 (*Matr. 1791*, 144 i 152); «José Puig» (*Apeo*, 146^f); «Orteu Puig, Ramon», any 1934 (*Bapt. 1912*, 402); «José Orteu Puig», «Elisa Orteu Puig» (*Naix. 1934*, 20^f i 31^f); «José Mª Orteu Puig, [...], hijo de Jaime y Pòncia» (*Confirm. 1949*, 1^v).

Apareixen un nom d'home: Josep; i també alguns de dona: Francisca, Joana, Maria i Pòncia. La grafia documentada és majoritàriament *Puig*; només en una ocasió trobem *Putg* i en una altra, *Putig*.

Puig de l'Agulla, lo

«quandam vinea situs al Puig de l'Agulla» (*Capbr. 1510*, 8^v).

El nom d'aquest tros de terra és una duplicació tautològica que deu fer referència a algun *puig de l'Agulla* del nostre terme municipal o, tal vegada, d'algun terme dels que hi toquen.

Puigdorfila

«una reunió de la pròpia assemblea, tinguda en octubre 1711 [...]. Hi anaren [...] Jordi Puigdorfila, batlliu de Negropono y comanador d'Espluga Calva» (*Miret 2006*: 506).

Jordi Puigdorfila era comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem el 1711.

Puiggener

«un fill de Jaume Joan Puiginer, texidor de ly, [...] de Sant Martí de Sarrocha: [...] Antoni Joan», any 1644 (*Bapt. 1624*, núm. 120); «Jerònima Puigjanera,

donsella, dels *quòndam* [...], de Villalbí», any 1652; «Paula Puigjanera, donzella, filla dels *quòndam* Jaume Joan Puigjaner, teixidor de lli, [...] de Vilorbí, parròquia de Valformossa», any 1653 (*Matr.* 1650, 2^v, 7, i 3^r, 9^r).

Apareixen dos noms d'home: Antoni Joan i Jaume Joan; i dos més de dona: Jerònima i Paula. Eren tots membres d'una mateixa família de teixidors de lli. Les grafies documentades són *Puginer*, *Puiginer*, *Puigjaner* i *Putigginé*. La darrera forma apareix al costat de la citació del 1644, amb una altra lletra, segurament escrita per un escrivà amb posterioritat a la redacció del document, amb la intenció d'indexar-lo. En destaquem la feminització: *Puigjanera*.

Puiggròs, lo, o lo Tossal de Puiggròs

Si *el tossal de Puiggròs* és l'antic nom del *tossal Gros*, la partida del *Puiggròs* o *Tossal de Puiggròs* ha de ser la mateixa que la del *Tossal Gros*. Segons el capbreu del 1607, *el tossal de Puiggròs* s'hauria anomenat més endavant *lo Mas Blanc*, però el Tossal Gros queda més aviat cap als Bassals i Coma de Sant Pere; en qualsevol cas, la manca de precisió en les fronteres entre aquestes partides és normal, per la condició de zones adjacents.

«in partida de Puiggròs» (*Capbr.* 1510, 6^r); «al Tossal del Puiggròs, lo qual affronte ab [...] lo troç de la Capella» (*Capbr.* 1574, 22^v); «a la partida nomenada lo Puiggròs, [...] a tremuntana ab lo camí va a les Heretats», «al lloch apellat al Puiggròs» (*Capbr.* 1607, 336^r i 371^v); «Ítem en la partida de Puiggròs, [...] a sol yxent ab lo dit tossal ayguavessant», «Ítem en la partida del Tossal de Puiggròs» (*Capbr.* 1633, 41^v i 120^v); «Ytem en la partida del Tossal Puiggròs, [...] a sol ixent ab lo dit tossal aiguavessant» (*Capbr.* 1669, 97^r).

Puiggròs és un compost, format ja en català, entre el substantiu *puig* i l'adjectiu *gros*. Tots dos components del nom s'uneixen majoritàriament amb la preposició *de*, sense article, però també hem enregistrat un cas amb article (*Tossal del Puiggròs*) i un cas sense la preposició (*Tossal Puiggròs*). Al terme municipal d'Arbeca (Satorra 2003: 173) o bé al del Soleràs (Martín i Preixens 2005: 412), per exemple, també hi hem localitzat una partida amb idèntic nom.

Puiggròs, el tossal de

«lo tossal de Puiggròs [...], als Bassals» (*Capbr. 1574, 93^b*); «al Puiggròs, [...] ab lo tossal de Puiggròs l'aiguavessant» (*Capbr. 1607, 310^v*); «en la partida de Sant Pere, [...] a tremuntana ab lo tossal de Puiggròs» (*Capbr. 1692, 15^f*); «partida de la Coma de Sant Pere, [...] a tremuntana ab lo tossal de Puiggròs» (*Capbr. 1741, 25^v*).

Per les afrontacions (ubicat als Bassals i tenint al sud la Coma de Sant Pere) ha de ser el mateix cim que ara es diu *el tossal Gros*. Es tracta d'un compost format, ja en català, entre el substantiu *puig* i l'adjectiu *gros*, que, així mateix, dona nom al municipi i vila del nord de la comarca, damunt d'un turó que, en arribar als 310 metres d'altura, sobresurt pel damunt de les planes de la zona. Existeixen una multitud de topònims al llarg del territori, tant amb la forma *puig Gros* com amb l'aglutinada *Puiggròs*; en un parell de casos es produeix la mateixa reduplicació *tossal de Puiggròs*, a Camarasa i a Granyena de les Garrigues (NomCat i Turull 2007: 107).

Puigpedrós, lo

«al Pugpedrós» (*Capbr. 1510, 23^v*); «en la partida de Puigpedrós, [...] a mitgdia ab lo terme de Fulledda» (*Capbr. 1765, 117^v*); «Viña, yermo. Su situación: Puigpedrós, [...] por oriente con finca término de Sanan, por mediodía, ydem con el término de Fulledda» (*Apeo, 8*); «partida: Puigpedrós» (*Repartiment 1942, 123^f*); «Partida: [...] Puigpedrós» (*Amillar. 1945, 36^f*).

Com que el cim del puig Pedrós és al límit entre l'Espluga Calba, Fulledda i Senan, és de suposar que la partida també estigui a cavall entres tots tres termes municipals.

V. t. *Pedrós, el puig*.

Pujol

«en Pere Pugoll, [...] pagès, fill [...] dels quòndam Pere Pugoll, y de Juana Pugoll y Pastora, pagesos, [...] d'Arbeca», any 1678 (*Matr. 1650, 25^v, 78*);

«Esperansa Puiol, donsell, d'Arbeca, filla [...] de Pere Puiol, pagès, d'Arbeca, en est fosà de l'Espluga Calba», any 1709 (*Òbits 1699*, 5^r).

El trobem documentat el 1358 a Vinaixa (*Pujola*, dona) (*Fog. 1358*). Els portadors del nostre llinatge són membres d'una mateixa família, procedent d'Arbeca. El DCVB conté *Pugol* com a grafia antiga de *Pujol*. En el nostre cas, les formes anotades són: *Pugoll* i *Puiol*.

Puríssima Concepció de Nostra Senyora, l'església de la

És el nom complet amb què alguns documents antics es refereixen a l'església de l'Espluga Calba.

«Llibre dels difunts en la parroquial de la Puríssima Concepció de Nostra Sr^a., de l'Espluga Calba» (*Òbits 1685*, 1^r); «en les fonts baptismals d'esta parroquial Iglésia de la Puríssima Concepció, de la vila de l'Espluga Calba» (*Bapt. 1773*, 35^r).

Quadres

«Magino Quadres, agricola et bajulo, oppidi de Talauera» (*Capbr. 1574*, 2^v); «Salvador Cuadras Cabestany, [...] labrador, natural de Rocafort de Queralt» (*Matr. 1919*, 12^v); «Rosa Maria Roig Cuadras, [...] de Rocafort de Queralt» (*Òbits 1944*, 57^v, 14); «Casament de Jaume Roig Roca [...] i Salvadora Quadras Benet (Cal Marxant, de Rocafort de Queralt) el 29 de gener de 1949» (Poca 2017: 237).

Apareixen un parell de noms d'home: Magí i Salvador; i també un de dona: Salvadora. La grafia del primer document (1574) és *Quadres*, i en els posteriors, a partir del 1919, *Cuadras* o *Quadras*.

Quatre Cantons, el carrer dels [lo kə're ðels 'kwatre kəŋ'tons]

Nom que va rebre *el carrer de Sant Pere* des de 1900 fins a 1939 i que s'ha mantingut. En general, aquest nom indicava la cruïlla de dos eixos. A Arbeca, per exemple, es troba al cor geogràfic del poble; a Osor, a més dels *Quatre Cantons*, hi ha les *Quatre Carreteres* (Bruguera 2010: 809), i a Ulldemolins, els *Quatre Camins* (Pere i Amigó 1997: 315).

Queixal

«un fill [...] Joan Llopis [...] y de Maria Llopis y Queixal, [...] esta, natural de Vimbodí: [...] Francisco», any 1815 (*Bapt. 1773*, 254^r); «Magdalena Rius y Quixal» (*Òbits 1880*, 54^r, 7); «Ramon Escribà Quixal, [...] propietario, vecino de Belianes» (*Matr. 1918*, 8^r, 2).

Només una persona el porta de primer cognom: Maria Queixal, procedent de Vimbodí. Les dues grafies enregistrades són: *Queixal* i *Quixal*, la darrera de les quals recull la pronúncia dialectal del corresponent nom comú.

Que-no-passa, el carrer

[lo kə're ke no 'pase]

«en lo carrer del pati del Castell [...], a mitgdia ab lo carrer Que-no-passe», «lo carrer Que-no-passa, [...] a tremuntana part ab lo carrer que puja al Castell» (*Capbr. 1765*, 103^r i 130^r).

Suposem que es tracta del que en algun altre document rep el nom de *el racó de l'Arinyó*, al pati del Castell. L'expressió *carrer que no passa* per referir-se a un *atzucac* encara s'empra. Al terme municipal de Calafell, per exemple, trobem la mateixa denominació popular per referir-se al carrer de Sant Joan (Hugué 2015: 293).

Queralt

Troblem aquest cognom documentat el 1243 a l'Albi, el 1249 al Vilosell i el 1358 a l'Albagés i Tarrés. Apareixen uns quants noms d'home: Antoni, Antoni Joan, Francesc, Joan, Miquel i Pere; i també alguns de dona: Antònia, Elena, Isabet (o Isabel) Jerònima, Joana, Llúcia i Lluïsa. El 23 d'agost de 1151 Ramon Berenguer IV autoritzava l'ús de pasturatges i boscos a un grup d'homes de Tàrrega que aquell any repoblaren Vinaixa. Els Castellet i els Queralt, procedents de Tàrrega, reberen béns d'acord amb l'esforç realitzat com a combatents. Antoni Queralt té una trajectòria documentada entre 1494 i 1513, en què va exercir l'activitat de mestre major de la Seu Vella de Lleida. Es formà en l'art del tall de la pedra a València, raó per la qual era anomenat el «valencià», tot i ser fill de l'Espluga. L'any 1495 era un dels quatre pedrapiquers del gremi d'aquesta ciutat. Va treballar en llocs importants, com ara el castell de Bellpuig (entre 1510 i 1513, any en què devia morir) i les catedrals de Lleida i

Tortosa, ciutat de la qual era habitant i mestre de la Seu el 1497. També va participar, fent tasques d'enginyeria, en la construcció de la sèquia d'Aldover²²⁰.

«Anthonio Queralt, filio Joannis Queralt» (*Capbr. 1510*, 5^r); «Miquel Queralt, dels Omellons de Poblet» (*Capbr. 1574*, 97^v); «Antoni Queralt, dels Omellons, pagès, habitant a l'Espluga Calba», any 1628 (Gual II 2003: 139); «Remedios Bellmunt Queralt» (*Naix. 1934*, 25^r, 14); «Francesch Queralt, fadri, pagès, dels Homellons», any 1641; «Hierònima Queralt, donzella, filla est del quòndam Pere Queralt, pagès, del loch de Cabra», any 1643 (*Matr. 1636*, 4^r i 5^v); «una filla de Fransesch Queralt, pagès: [...] Isabel Joana», any 1645 (*Bapt. 1624*, 73^v, 141); «Elena Queralt», any 1645; «un fill de Fransesch Queralt [...]: Antoni Joan», any 1647 (*Bapt. 1636*, 15^r, 241, i 36^v).

Queraltó

[kerəl'to]

Hem documentat alguns noms masculins: Joan, Josep (i Josep M.), Magí, Pau i Ramon; i tres més de femenins: Francesca (o Cisqueta), Maria i Raimunda.

«Maria [...], filla [...] de Jaume Balcells y Maria Balcells y Queraltó», any 1792; «Rosa Balcells y Queraltó», any 1796; «Joseph Sisplugas y Caraltó», any 1815 (*Bapt. 1773*, 112^v, 142^v i 258^r); «Teresa Sesplugues y Queraltó» (*Òbits 1880*, 31^r, 45); «Queraltó Cornadó, José M^a», any 1936 (*Bapt. 1935*, 11^v); «Maria Queraltó Rius», «Sans Queraltó, Pilar» (*Amillar. 1945*, 1^v i 68^v); «Josep Queraltó i Rius, de cal Bosch» (*Spel. 39*: 17); «Defuncions: Francesca Queraltó i Rius», any 1970 (*J. Llorc 1993*: 49); «Gené Queraltó, Mercedes» (*Padró 2013*, 4).

Les dues grafies anotades són: *Caraltó* i *Queraltó*.

Querol

«un fill [...] de Pere Màrtir Querol, pagès, y de Francisca Querol y Mallafre: [...] Ramon», any 1800; «un fill [...] de Pere Querol [...]: Miquel», any 1802 (*Bapt. 1773*, 165^v i 175^v); «Ramon Querol, fadri, pagès, fill [...] de Joan Querol, pagès, y de Maria Ferrandos [...], de Puntons», any 1808 (*Matr. 1791*, 27^r).

²²⁰ Amigó i Pere (2001: 366), Pere (2006: 278), *Fog. 1358* i Vidal (2007).

Quim Batiste, el

«essent batlle Jaume Torres, dit lo Quim Batiste», any 1777 (*Spel. 0*: 13).

Quimeta, ca la

[ˈka lə kiˈmɛtə]

L'afèresi de Joaquina és el nom amb el qual també es coneix *cal Maria Santíssima*.

«Quimeta Roig (Maria Santíssima)» (Poca 2017: 290).

V. t. *Maria Santíssima, cal*.

Quisserris, cal

[ˈkal kiˈseris] / [ˈkal kaˈseris]

Per a la construcció de l'església fou necessària mà d'obra especialitzada, que va haver de venir d'altres llocs. Un d'aquests nouvinguts era de Casserres, de la comarca del Berguedà, al peu de la carretera de Manresa a Berga. Un cop acabada l'església, fou contractat com a mosso en una de les cases pairals del poble i, més endavant, va casar-se amb la pubilla. Aquella casa, del racó de la Placeta, va perdre el nom i, des d'aleshores, fou coneguda com *cal Quisserris*. Els Quisserris foren, doncs, els primers que treballaren la pedra a l'Espluga Calba. Per aquest motiu, a la llinda de la façana principal de la casa pairal hi figura un gravat, de l'any 1893, representant un martell i una escarpra, distintiu dels mestres de cases. Hi ha dues *cabanes del Quisserris*, totes dues del segle XIX, a la partida dels Bassals i amb coberta de volta de canó vista²²¹.

«Roig Antoni, àlies Caserres» (*Contribució 1936*); «Roig Gaya, Antonio (Caserres)» (*Amillar. 1945*, 62^v); «Josep Roig i Balcells, de cal Quisserris» (*Spel. 42*: 19); «Francesc Roig Gaya, de cal Caserres», anys 1936-39; «Francesc Roig Gaya, de cal Quisserris», anys 1936-39 (Roig 2014: 33 i 63); «Ramon Roig Balcells (Quisserris)» (*Pocablog*).

La primera citació manté la forma originària del nom, *Casserres*, amb la doble essa simplificada gràficament, *Caserres*. A la segona citació ja s'ha produït el pas de la *e* final a *i*, *Caserris*, que representa una de les formes vives, sobretot entre la població

²²¹ Amat (1990: 231), Martín i Preixens (2005: 323, 326 i 328) i BIEC: BI-77 i BI-78.

de més edat. Aquest canvi potser s'explica a partir del xipella, que forma una mena d'envà dialectal entre el català oriental i l'occidental. És quelcom més modest que un subdialecte, una isoglossa discontinua corresponent a la *i* resultat del tancament de la *e* final àtona i que baixa des de l'Alt Urgell fins a la Conca de Barberà, amb punts importants com Tuixén, les Oluges, Santa Coloma de Queralt, Barberà de la Conca, Solivella, Blancafort. Més que un espai continuat definit havia quedat com si fossin illes separades, en una franja de transició molt difícil de delimitar i que arriba, al sud, fins a Vilanova de Prades. Ha tingut una recessió molt gran perquè s'ha sentit com a varietat molt familiar, precisament per aquesta característica, les *i* finals, substituïdes per les *e*, sobretot entre els joves (Veny 1987: 49-50).

Finalment, la forma viva predominant és *Quisserris*. Pel que fa al tancament de la vocal àtona de la síl·laba inicial, *E > i*, es produeix en força contextos. Tot i que, en llatí vulgar, la relaxació en l'articulació de les vocals àtones, que va comportar la confusió de timbres, afecta tot el domini lingüístic, esmentem només els exemples més característics de la nostra varietat dialectal, com ara en contacte amb consonant palatal (ll. cl. IANUARIU > *gener* > *giner*, IENUCULU > *genoll* > *ginoll*, SENIORE > *senyor* > *sinyor*, MANDUCARE > *menjar* > *minjar*, CAPSEUM > CAPSEALE > *queixal* > *quixal*, LAXARE > *deixar* > *dixar*, *Ranxero* > *Rinxero* (nom de casa que forma part d'aquest inventari); per metafoia (AESTIVU > *estiu* > *istiu*, AECLESIA > *iglésia*), o en el grup SE- > SI- (*serà* > *sirà*, *seroll* > *soroll*) (Batlle, Martí, Moran i Rabella 2016: 65-66). En el nostre exemple, la consonant [k] podria haver contribuït a facilitar el tancament²²².

V. t. *Casserres.

Quitèria, ca la

[ˈka lə kiˈtɛriə]

Era una casa de la Placeta, tocant a cal Negre, que ara és *cal Cerdà*. Al Vilosell, per exemple, també hi ha aquest nom de casa (Pere 2006: 279).

Rabascall

«Tomàs Mariné y Rabascall, *viudo*, pagès, natural de Vilaplana», any 1850
(*Matr.* 1791, 185).

²²² Devem l'explicació de l'evolució del vocalisme d'aquest topònim a l'assessorament del Dr. Joan Anton Rabella, sense que, naturalment, se li pugui atribuir cap dels errors que hi hàgim pogut cometre.

Rabascall no apareix en Moll (1982), però sí que el conté el DCVB, com a llinatge existent a l'Aleixar, les Borges del Camp, Cornudella, Duesaigües, Gratallops, Porrera, Reus, Vilaplana, etc. A Vallclara està documentat el 1766 (Pere 2017: 185). Així mateix, el localitzador de noms de família francesos l'ubica als departaments de l'Aude i els Pirineus Orientals (www.geopatronym.com).

Rabassa

«Aleix [...] Roig [...], fill [...] de Theresa Roig y Rabassa, cònjuges y pagesos», any 1775; «Joseph Roig y Rabassa», any 1777; «Matheu Roig y Rabassa», any 1779; «un fill [...] de Ramon Roig, pagès, y de Theresa Roig y Rabassa, de la Selva [...]: Ramon», any 1797 (*Bapt. 1773*, 13^r, 24^r, 38^v i 146^v).

L'única persona que el porta de primer cognom és la Teresa Rabassa, procedent de la Selva; els altres són els seus fills.

Rabenat

«Òbit d'un pobre de l'hospital: Thomàs Rabenat. [...] Parteix del poble de Turbiàs, corregiment de Puigcerdà, [...] se'n va per guanyar la vida treballant o captant y poder socórrer a sos fills», any 1785 (*Òbits 1699*, 152^r).

El DCVB conté *Rabinat*, com a cognom existent a Verdú, i també diu que antigament era un nom de lloc, probablement el que avui s'anomena *Rubinat*, a la Segarra. Moll (1982: 153) admet les grafies *Rubinat* i *Robinat*, i Piquer i Jover (1969), a Vallbona de les Monges, consigna les grafies *Rabinat*, *Robinat* i *Rubinat*. Finalment, el localitzador de noms de família francesos ubica *Rabinat* al departament de les Boques del Roine (www.geopatronym.com).

Racó, lo

[lo ra'ko]

És un tros de dos amos, del fondo dels Escabrerers i la serra Mitjana.

«Racó, [...] por norte con Manuel Escribà» (*Apeo*, 126^t); «finca: Recó, [...] partida: Coma'n Gaya» (*Repartiment 1942*, 113^t); «Racó; [...] viña, arbolado, cereales, matorrales» (*Amillar. 1945*, 42^t).

Racó és un apel·latiu molt freqüent a la comarca, especialment a les zones més alteroses. Té un significat essencialment coincident amb el de *fondo*, però amb un matis més restringit: sol referir-se a les capçaleres de les fondalades —i, per tant, pot ser conreat o no— o bé a ramificacions secundàries d'una fondalada principal; es tracta d'una petita vall encaixada i curta, una raconada en una vall. En totes les poblacions veïnes en trobem exemples: a Fullea (Arbós 2004: 138), a Ulldemolins (Pere i Amigó 1997: 317), al Vilosell, a la Pobla de Cérvoles, a Vallclara, (Pere 2006: 280, 2013: 225 i 2017: 185), i també més lluny, com ara a Vinebre (Veà 2017: 262). La grafia del topònim es fa ressò del polimorfisme, *racó/recó*, del corresponent nom comú.

Racó, del

«Joseph Balcells, del Racó» (*Hospital 1730*, 1^v); «Joseph Teixidó, del Racó» (*Capbr. 1741*, 33^v).

Racó de l'Armari, el

[lo ra'ko ðe lər'mari]

És als Escabrers, a l'esquerra, pujant pel camí petit. Està abandonat.

Racosil, lo

[lo rako'sil]

Segons un dels nostres informants, s'anomenava així un racó del final del poble, de cal Carafell fins a sortir al carrer de Fullea. Allí dalt s'havia de baixar per un carreró. L'últim corral era del Cabaler del Repuny.

Rafel

V. **Anton del R., ca l'*; **Josep del R., cal.*

Rafel, cal

['kal ra'fel]

És una casa del carrer de Fullea, tocant a cal Carter. *La cabana del Rafel*, a la partida dels Plans de la Bassa, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó tapada²²³. En altres viles properes hem trobat topònims amb aquest mateix antropònim, com ara a les Borges Blanques (Ripollès 2006: 96), a la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 225) o a Ulldemolins (Pere i Amigó 1997: 318).

---

²²³ Martín i Preixens (2005: 327) i BIEC: BI-64.

«Joseph Balcells, dit lo Rafel» (*StMiquel 1730*, 15^v); «viuda Balsells, alias Rafaela, [...] Aspilàs», «Juan Balsells, alias Rafael, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 38^r i 178^r); «Josep Balsells Gaya (Rafel)», casament de l'any 1929 (*Spel. 31*: 19); «Col·legi Germanes Dominiques (anys 40) [...]: Teresita Balsells (Rafel)» (Poca 2027: 101 i 197).

En la documentació també apareix com a *Rafael*, tot i que la forma viva és *Rafel*, a la qual s'arriba per evolució regular de la primera, amb reducció vocàlica, igual que *Manuel* > *Manel*.

Rafel, la sort del

«sort del Rafel, [...] partida: sort de la Torta; [...] norte, camino de Omells; sur, camino de Senant» (*Repartiment 1942*, 206^r).

Aquesta peça podria ser la mateixa que apareix al capbreu del 1607 com a *Plana de Rafel Teixidor* i aquest personatge podria ser, aleshores, el que hauria donat nom a la casa.

V. t. *Plana, la*.

Rafeló, cal

«Anton Ferrer, dit lo Rafeló» (*Hospital 1730*, 17^v); «Anton Ferrer, dit lo Rafeló, de la Plaça [...], fill, emperò, dels quòndam Miquel Ferrer i Mariana Asamora», any 1785; «Maria Ferrer, dita la Rafelona», any 1786 (*Òbits 1699*, 150^v i 153^r); «Testimonis: Anton Ferrer, dit lo Refeló, de la Plassa», any 1790 (*Matr. 1699*, 328^v-329^r).

El segon cognom del primer Rafeló documentat, *Asamora*, no és de lectura segura. La *Rafelona* rep el renom del seu marit, Antoni Ferrer; ella es deia Maria Conillera.

Rafelonet, el

«Miquel Farré, pagès, [...] dit lo Rafelonet» (*Fund. 1774*, 39°).

El que devia ser fill del Rafeló, el *Rafelonet*, no sabem si donà nom a una altra casa o bé portà individualment el renom, amb doble diminutiu.

Rafeques

«Maria Solà, donsenlla, filla [...] de misser Jaume Solé, metge, y Theresa Solé y Rafecas, cònjuges y habitants en la present», any 1672 (*Matr. 1699*, 253°).

Raimundo

«José Victoriu Reymundo, [...] de Barcelona» (*Matr. 1939*, 54, 1).

Ral, el camí

«un forn teuler, situat al Pla de la Bassa, [...] a mitgdia y tremuntana ab lo camí Real va a Monblanch» (*Capbr. 1717*, 9^v); «la misma mañana del dia 5 pasaba un rebaño por un camino Real muy estrecho...» (*Plet 1807*).

El tram de la Via Augusta que unia Tarraco amb Ilerda, al seu pas per la comarca de les Garrigues, ha quedat enregistrat en la toponímia actual amb noms com ara *camí Ral* o bé *camí Vell de Lleida*. Al terme de Senan passava pel costat oest del Colomer, per seguir cap als Omells (Vallverdú 1995: 27). Joan Pons i Ros parla del *camí Ral* (< *camí Real* < *camí Reial*) en una carta de l'any 1807 dirigida a D. Tadeo Martínez, agent dels Reales Consejos de Madrid.

V. t. *Lleida, *el camí de* i *Montblanc, *el camí de*.

Rallon

Mossèn Rallon va ser un organista que vivia a la plaça del Castell i que va ensenyar a tots els músics del poble. Estem parlant del tombant del segle XIX cap al XX, aproximadament.

«finca: Basals Rallon, partida o paraje: Basals» (*Repartiment 1942*, 345^r).

Tant el DCVB com Moll (1982) contenen el llinatge *Ralló*, present a Begur, la Bisbal d'Empordà, Fontetes, Palamós, Ruplà, Galera, Roquetes, Ballestar, Sorita, etc. L'etimologia més probable és el cognom francès *Raillon*, que és una variant de *Raille*, 'escarni, plaseria' (Morlet 1991: s. v. *Raille*). Això explicaria la pronúncia *Rellon*, que ha quedat com a secundària. Mantenim, doncs, la grafia amb *a*, que és la que apareix en els dos reculls de llinatges esmentats i també en les citacions documentals de què disposem, *els Bassals del Rallon* i *el racó del Rallon*. En canvi, transcrivim amb *o* els topònims que va generar aquest llinatge, perquè és la forma viva predominant, *cal Rollon*, *la font del Rollon* i *el racó del Rollon*.

V. t. *Rollon.

Ramírez

«Raimunda Ramírez Expósito» (*Òbits 1903*, 115^r, 10).

Ramon¹

V. *Roseta, *ca la*; **Sant R.*, *el carrer de*.

Ramon²

«Aña Sesplugues, viuda dexada del quòndam Isidro Sesplugues, filla [...] dels quòndam Antoni Ramon, [...] del mas de Bondia», «Teodora Balcells y Ramon» (*Matr. 1872*, 15 i 21).

Hem documentat en dos ocasions aquest llinatge, d'origen germànic, incorporat al santoral cristià i aplicat com a nom de sant.

Ramon, el

«Joan Carrera, àlies Ramon, del lloch de Fullea», «Anthoni Carrera, àlies Ramon» (*Capbr. 1574*, 94^r i 94^v).

Tant al Joan Carrera com a l'Antoni Carrera els venia el sobrenom de Ramon del seu predecessor, Ramon Carrera, potser pare del Joan i avi de l'Antoni.

V. t. *Carrera.

Ramon Berenguer IV, el carrer de [lo kə're ðe rə'mom berəŋ'ge 'kwuar]

És la baixada que hi ha des del carrer de Fullea fins a la carretera de Fullea, a mig carrer, més o menys, pujant a mà dreta. És un nom molt recent; tradicionalment es coneixia com a *baixada del Miret*.

Ramon Boig, el [lo rə'mom 'boj]

Era del carrer de Senan. Es conta que van donar part a la guàrdia civil d'algun suposat delictu que havia comès. Quan van anar a detenir-lo es va escapar, li van disparar i va morir allí mateix.

Ramon del Macià, cal ['kal rə'moŋ del məsi'a]

Era com també es coneixia *cal Macià*.

Ramon del Ros, cal ['kal rə'moŋ del ros]

És la casa que era de cal Vilaverd, al carrer de Santa Maria. Tenien botiga de comestibles i d'altres productes.

Ramon Viader, el

«Roig, Ramon, àlies R. Viader» (*Contribució 1936*).

Suposem que l'abreviació *R.* correspon a *Ramon*. Potser el Ramon Roig es deia Viader de segon cognom. Aquest, segons el DCVB, és un llinatge existent en moltes poblacions de parla catalana, derivat d'un antropònim germànic. És abundant al Rosselló i a la Cerdanya (Peytavi 2010: annex 1). Moll (1982), en canvi, no el recull. Kremer (1972: 244-245) l'inclou en la llista de noms de difícil explicació i classificació. Suggereix que es pot haver format a partir del llatí *via*. Podria venir de *VIATARIUS, amb el significat de 'pelegrí'; o bé també podria ser equivalent a STRATARIUS, 'constructor de camins' o 'qui habita sobre un camí', del qual prové *Estrader*.

Ramona del Cerdà, ca la [ˈka lə rəˈmonə l sarˈða]

Era una casa del carrer de Fullea, que més endavant s'anomenà *cal Bona*.

Ramonet del Marian, cal [ˈkal rəmoˈnəd del mariˈan]

Era una de les cases de l'avinguda de Pau Casals que van desaparèixer en l'explosió durant la Guerra Civil espanyola.

«Teresa Balcells Pons (Ramonet del Marian) [...] Teresa Balcells Ribera (Ramonet del Marian) [...] Maria Balcells Ribera», any 1939 (Rubió 2011: 101).

V. t. *Caigudes, les cases*.

Ramonet de Valls, el

«se vandieron por traydores y rebeldes Ramon Guardiola, natural de la villa de Valls, nombrado comúnmente Ramonet de Valls» (*Manual 1728*, 62^r).

És el renom pel qual era conegut el bandoler Guardiola.

V. t. *Guardiola.

Ramonet del Xaparro, cal [ˈkal rəmoˈnəd del tʃaˈparo]

Era el que després s'ha anomenat *cal Camperol*, que pren el renom del darrer estadant, al carrer de Montblanc.

«Jaume Sesplugues Roig, [...] Ramonet del Xaparro», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «José Sesplugues Roig, àlias R. del Chaparro», any 1918 (*StCrist 1795*, 12^v).

Ramos

«Diego Antonio Ramos Romero, [...] de Huelva, hijo de don (se ignora) y de doña (se ignora)» (*Òbits 1944*, 22^r, 18).

Ranxero

V. **Cisquet del R., cal*.

Ranxero, cal

[ˈkal ranˈdʒero] / [ˈkal rinˈdʒero]

Era una casa de l'avinguda de Pau Casals, davant de l'actual oficina de la Caixa, tocant al molí del Sastre. També hi ha qui l'anomena *cal Rinxero*.

«Lolita Sans (Ranxero)», anys 1932-33 (Poca 2017: 114); «Estanislau Roca Roure, de cal Ranchero» (*Spel.* 36: 14); «Miquel Sans Roca (Rinxero)», any 1936 (Rubió 2011: 21).

Suposem que ve del castellanisme *ranxero*, potser amb l'accepció de 'el qui fa el ranxo per als soldats, presos, etc.' o bé amb el sentit figurat de 'home o noi brut'. Hem localitzat el mateix renom a l'Albi, i a Arbeca, en la forma femenina, *ca la Ranxera*. En aquesta darrera població també hi ha *cal Rinxo*, però no podem afirmar que tots dos noms tinguin la mateixa procedència²²⁴.

Ratera

«Miquel Gotzens y Ratera, fadrí, serraller, de la vila d'Arbeca», any 1812 (*Matr.* 1791, 42^v).

Ratot, cal

[ˈkal rəˈtət]

Era l'última casa del carrer de Montblanc, a mà dreta.

«carrer de Montblanc: [...] Josep del Pastor (Ratot)» (Poca 2017: 30).

Ratot, la font del

[lə ˈfɔŋ del rəˈtət]

Era una font que hi havia a les Comes de Sant Pere, a dalt, a l'altre costat de les Fontetes, en un racó, abans d'arribar al terme de Fullella.

Rauric

«Johannes Raurich» (*Perg.* 1405/12); «Pere Raurich, pagès» (*Capbr.* 1633, 118^v); «Mariagna Raurich, muller de Pere Raurich, pagès», any 1637 (*Òbits* 1636, 1^v).

²²⁴ DCVB (s. v.), Amigó i Pere (2001: 370), Sans (2004: 180) i Sans, Pau i Junyent (2014: 160).

Hem anotat dos prenomes: Joan (l'latinitzat en *Johannes*) i Pere. L'única grafia documentada és *Raurich*.

Raval

V. **Cabeça de la R. cal*; **Mateu de la R. cal*; **Sabater de la R. cal*.

Raval, la

[lə ra'βal]

«finca: l'Hort, partida o paraje: Arrabal» (*Repartiment 1942*, 340^f); «Partida: [...] Arrabal, [...] hortalizas» (*Amillar. 1945*, 91^r).

Desconeixem quin article duia el nom d'aquest tros de terra, perquè els textos són en espanyol. Hem suposat que era el femení, *la Raval*, perquè les dates són molt recents. Les citacions mostren l'aglutinació, resolta en la substitució del masculí pel femení, que ens ha pervingut *lo raval* > *l'arreal* > *la raval*.

Raval, lo

El nom no té res a veure amb l'actual *raval de Jesús*, de construcció molt posterior. Per les indicacions documentals, veiem que les edificacions de fora de la vila eren les de l'actual carrer Major o del Solà. Si tenim en compte que, segons sembla, les primeres cases del poble es devien ubicar al voltant de l'església, és lògic que aquesta zona es considerés externa aleshores.

«un forn de coure pa, situat en lo Raval, fora de la vila» (*Millores 1610*, 256^v); «en l'Arreal de dita vila, devant lo forn, al Solà, [...] a tremuntana ab lo Solà de la Vila» (*Capbr. 1633*, 151^r).

Les citacions recullen la fluctuació de l'article *lo/la* i l'aglutinació, resolta en la substitució del masculí pel femení, que ens ha pervingut *lo raval* > *l'arreal* > *la raval*.

Raval, de la

«Joseph Taxidó, de la Rabal, dit del Coco» (*StMiquel 1730*, 18^v) «Theresa [...], filla [...] de Christòfol Balcells, de l'Arrabal», any 1774 (*Bapt. 1773*, 8^r).

En aquesta data encara es refereix al que avui anomenem *carrer Major* i no pas a *la raval de Jesús*.

Raval, el camí de la

«camino de Arrabal» (*Repartiment 1942*, 170^f); «mediodía, camino de Arrabal; [...] norte, camino Calvario. Partida [...]: Calvari, [...] era de trillar.» (*Amillar. 1945*, 48^v).

Sembla que es refereix al camí que va de l'actual raval de Jesús fins a la partida del Calvari.

Raval, el carrer de la

«un pati de terra devall de la Barbacana del Castell, [...] a mitgdia ab la Muralla de la vila [...] y a tremuntana al lo carrer de l'Arreval» (*Capbr. 1633*, 21^f).

Deu ser l'actual carrer Major.

Razel

«Dioniz Razell, de Saliñe, comptat de Borgoña l'Alta, que estava en cassa de Lorens Balçells», any 1648 (*Òbits 1636*, 9^f).

Suposem que es tracta del nom de família *Razel*, localitzable en força departaments francesos, derivat de RAS, nom topogràfic que deu designar un terreny ras, pelat²²⁵. La ciutat de procedència d'aquest personatge deu ser Saligny, situada a la regió de Borgonya – Franc Comtat.

Rebordosa

[reβor'ðosə]

Apareixen uns quants noms d'home: Antonio, Bonifaci, Francesc, Francisco Javier, Josep (i Josep M.), Miquel, Ramon i Xavier; i també uns quants de dona: Carme, Maria, Mercè, Olímpia, Paula, Rita, Rosa i Teresa. Actualment vuit persones el porten de primer cognom a la vila.

---

²²⁵ Morlet (1991: s. v. *Razet, Razel, Razeau, Razat, -in, -on i Ras*).

«Ramon [...], fill [...] de Bonifaci Rogordosa y d'Emanuela Rogordosa y Torres [...]. Foren padrins: [...] Francisca Torres y Rogordosa», any 1820; «Miquel Rogordosa y Torres», any 1821 (*Bapt. 1773*, 283^r i 294^v); «Teresa [...], filla [...] dels cònjuges Ramon Rebordosa y Rosa Balcells [...]. Avis paternos: Bonifaci Rebordosa, dels Omellons», any 1845 (*Bapt. 1824*, 308); «Rebordosa y Llussà, Maria», any 1882; «Rebordosa y Llussà, Mercedes», any 1888 (*Bapt. 1881*, 19^r i 104^v); «Bonifacio Regordosa» (*Apeo*, 19^r); «Paula Rebordosa Balsells, fa 100 anys», any 2002 (*Spel. 40*: 5); «Ramon Rebordosa Orteu», «José Rebordosa Orteu», «José María Rebordosa Oliveras» (*Naix. 1945*, 37^r, 7; 63^v, 10, i 79^r, 11); «Rebordosa Oliveres, Francisco Javier», any 1946 (*Bapt. 1935*, 88^r).

El primer portador del llinatge, el Bonifaci, dels Omellons, apareix amb la forma *Rogordosa*, al primer document (*Bapt. 1773*), però està corregida damunt, i la -g- es canvia per una -b-. El titubeig és, per tant, evident. A partir d'aquí, tant el trobem d'una manera com de l'altra. No hi ha motius per pensar que entre els noms de família enregistrats hi hagi dues procedències diferents. Així, doncs, hem optat per presentar-los en una sola entrada, en la forma que ha arribat fins als nostres dies²²⁶. EL DCVB conté el llinatge *Rebordós*, existent a Tèrmens, i *Rebordosa*, a Igualada, Jorba, Manresa, Corbera, Cervelló, Sant Fruitós de Bages, etc. També conté *Regordosa*, existent a Barcelona, Jorba, els Omellons, Tiana, etc. L'adjectiu *regordós*, -osa vindria de *reguardós*, -osa, 'perillós, que inspira recel'. Moll, en canvi, només conté *Rebordós* i *Rebordosa*, amb el sentit de 'migrat, que té aspecte de poca força'; i *Rebordosa*, *Rabordosa* com a formes femenines de l'adjectiu *reguardós*²²⁷. Segons aquest autor, doncs, tots dos significats confluirien en una sola forma. *Regordosa* i *Can Regordosa*, al seu torn, també existeixen com a topònims, a Castellfollit del Boix, al Bages (NomCat). Les grafies anotades són *Rebordosa*, *Regordosa* i *Rogordosa*.

Rebull

«Ramon Poca y Rabull», any 1840; «Sebastià Poca y Rabull», any 1843; «Fran^{ca}. Poca y Rabull, [...] filla [...] dels cònjuges Christòfol Poca, d'esta, y

²²⁶ La redacció final d'aquesta entrada ha estat possible gràcies a l'aportació d'algunes dades i puntualitzacions que ens ha fornint Francesc Rebordosa i Poca.

²²⁷ DCVB (s. v. *Rebordós*, *Rebordosa*, *Regordós*, *Regordosa* i *Reguardós*) i Moll (1982: 265 i 285).

Maria Rabull, de Vimbodí», any 1845 (*Bapt. 1824*, 266, 290 i 310); «Francisca Poca Rebull» (*Òbits 1898*, 70^r, 10).

El DCVB conté totes dues variants gràfiques documentades, *Rabull* i *Rebull*, i situa aquest llinatge en moltes localitats del domini lingüístic. El considera una variant gràfica (*Rebull* o *Revull*) de *Rull*. En Moll (1982), en canvi, no apareixen *Rabull* ni *Rebull* ni *Revull*. El geolocalitzador de noms de família francesos ubica *Rebull* als departaments de les Boques del Roine, dels Pirineus Orientals, de l'Arieja, de l'Alta Garona i de Gers. El diccionari de cognoms francesos (Morlet 1991) només conté *Reboul*, del sud del país, com a substantiu verbal de *rebouler*, variant de *reboler*, que té el significat principal de 'copejar de nou com ho fa la bola en el joc de les bitlles, repel·lir amb rudesia'. En el de cognoms occitans (Astor 2002), on també apareixen variants amb *a* (*Raboul*, *Rabol*), els sentits són el de 'cascavell gros' i 'esquella grossa botida al mig i estreta a l'obertura'.

Rec, lo

«Olivar, yermo. Su situación: Req», «Campa, yermo. Su situación: Regadío» (*Apeo*, 39^r i 158^r/110^v).

Deu ser alguna petita peça de terra per la zona dels Horts.

Recarte

«1932-1933 Col·legi de noies – Sra. Recarte» (Poca 2017: 114).

Les noies anaven a l'Escola Nacional de cal Llorenç, on hi hagué de mestra, als anys trenta, la senyora Recarte. També n'hi havia que anaven amb les monges dominiques, al castell.

Recasens

«Maria [...], filla [...] de Miquel Recasens, pagès», any 1803 (*Matr. 1791*, 20^{r-v}); «Pablo Recasens Gils, [...] de Reus» (*Matr. 1950*, 11^v, 2).

Rector

V. **Senyor R., les terres del.*

rectoria, la

[lə rekto'riə]

És darrere de l'església, al racó de l'Abadia.

«en lo pati de la Iglésia y carrer del Barri Nou, [...] a mitgdia ab lo dit pati de la Iglésia, a ponent ab la casa de la Rectoria y a tremuntana ab lo mencionat carrer del Barri Nou» (*Capbr. 1765, 179^v*); «lo llibre vulgo anomenat llibre d'òbits y desposoris [...] és a l'arxiu de la rectoria d'Espluga Calva» (*Translació 1778*); «calle de Santa Maria, [...] por atrás rectoría», «por atrás con la rectoría» (*Apeo, 51^r i 237^r*).

Rectoria, el carrer de la

«calle de Santa Maria, [...] por la derecha, calle de Santa Maria; por la izquierda, cura párroco, [...] por atrás, calle de la Rectoria.» (*Apeo, 50^r*).

V. t. *Abadia, el racó de l'.*

Rectoria, l'hort de la

«en la partida dels Horts, [...] a mitgdia ab lo Torrent, a ponent [...] y a tremuntana part ab lo camí d'Arbeca [...] y part ab l'hort de la Rectoria» (*Capbr. 1765, 68^v*).

Per la ubicació i les afrontacions, no pot ser la mateixa peça de terra de l'entrada següent.

Rectoria, l'hortet de la

[lo'r'tɛd de lə rekto'riə]

És una paradeta que queda sortint del poble per l'avinguda de Catalunya, en direcció cap a la raval de Jesús, a mà dreta, abans d'arribar a la casa del Ramon del Cabeça. Actualment és d'aquest propietari, que hi fa hort. En una citació també se l'anomena *la sort de la Rectoria*.

«a mitgdia ab l'hortet de la Rectoria [...] y a tremuntana ab lo camí dels Homells» (*Capbr. 1741*, 69^f); «en la partida de la Torta, [...] a mitgdia ab l'hortet de la Rectoria, a ponent ab terres de la Vila», «la partida de la Torta, [...] a mitgdia ab la sort de la Rectoria» (*Capbr. 1765*, 68^v i 146^v); «tros de l'Era, [...] por mediodía con casas del pueblo, por poniente con el cura párroco, por norte con el camino de Omells.» (*Apeo*, 21^f).

Rectoria, la sort de la

«a la Coma de Fullea [...], sortis rector dicte ville» (*Capbr. 1510*, 20^f); «a la Coma de Fullea, [...] a sol yxent ab la sort de la rectoria, a migjorn ab la çíquia Regadora» (*Capbr. 1574*, 42^f); «la sort de la Rectoria» (*Capbr. 1607*, 266^f); «a ponent ab la sort del la Rectoria y a tremuntana ab lo camí de Fullea» (*Capbr. 1741*, 22^f).

Les primeres citacions d'una sort propietat de la rectoria o del senyor rector la situen a la Coma de Fullea.

Rectoria, les terres de la

[les 'teres ðe læ rekto'riə]

Finalment, incloem en aquest apartat diferents peces de terra propietat de la rectoria en diverses partides. Segons els nostres informants, eren terres del benefici: damunt del Calvari de cal Ponç, el terme de Maldà de cal Culet, el Pla de la Bassa de cal Carrillet, la Coma d'en Salat de cal Rei, les Beurades de cal Cunya i del Pere de cal Picamixó. El Bota Ric va deixar les terres a l'església i aquesta les va anar venent; per exemple, el terme de Maldà de la Càndia. Les finques partides per la meitat eren del Bota i del Xirillo, que s'havien partit la hisenda.

Les que hem enregistrat en els documents són al Comellà d'en Marcos, a la Bassa Vella i al Pla de la Bassa. També consta una finca rectoral al Pla de les Forques i una altra a la Coma d'en Salat (*Amillar. 1945*, 67^v i 83^v).

«en la partida del Comellà d'en Marcos, [...] a ponent ab terres [...] que antes tenia la Rectoria» (*Capbr. 1765*, 40^v-41^r); «Basa Vella, [...] por oriente con el camino de Belianes [...] y por norte con finca del cura párroco.» (*Apeo*, 20^f); «oriente, Rectoria; [...] Partida [...]: Pla de la Basa.» (*Amillar. 1945*, 37^v).

Rectoria dels Omellons, les sorts de la

«afronta ab unas sorts de la Rectoria dels Homellons» (*Capbr. 1717*, 4^v).

Potser aquestes sorts eren terme dels Omellons.

Redemú, lo, o lo Tossal del Redemú [lo reðe'mu]

Hi havia alguns trossos que es deien *lo Redemú*: el del Cila, el del Barber i el del Dominguet. Ara és tot propietat de cal Quisserris.

«Redeum [...], por oriente con finca de Francisco, del Pon de l'Armentera», «Huerto, campa. Su situación: Redeum, [...] por norte con el camino de Herederos», «Tosal del Redeum, [...] por oriente con finca de Juan Andreu» (*Apeo*, 74^v, 77^r i 116^r); «l'entitat que represento es va incautar dels béns [...] que [...] passem a detallar: [...], 8ª Redemú,» (*Comitè 1936*, 63^r); «finca: Hort, partida: Redemú», «finca: huerto [...], partida: Redemú; [...] oeste, camino», «finca: Tosal del Redemú, [...] partida: Redemú» (*Repartiment 1942*, 29^r, 173^r i 301^r); «norte, camino Redemú. Partida [...]: sort del Redemú» (*Amillar. 1945*, 91^r).

En la darrera citació se'n diu *la sort del Redemú*. En d'altres apareix *lo Tossal del Redemú*, com a peça de terra, dins del *Redemú*. No hem enregistrat, ni documentalment ni oralment, el tossal que dona nom a aquesta peça de terra. El punt més alt d'aquest indret, que seria el tossal, té 476,7m d'alçada.

Redemú, el camí del

Aquest és el *camí Corrible*, que ara s'anomena *carrer del Redemú*. Es tracta d'un nom típic de corredor, que trobem en moltes poblacions, com ara *el carrer de Sota Muralla* o *Detrás Muralla*, a Sort; *el camí de la Muralla*, a l'Albi (i *el carreró de la muralla Vella*) i al Vilosell (i *el carrer de la Muralla*), o Fullea, *lo camí Dellà la Muralla*²²⁸.

---

²²⁸ Amigó i Pere (2001: 315), Pere (2006: 228 i 229) i Arbós (2003: 115).

«camino Redemú» (*Repartiment 1942*, 4^v); «Partida: [...] Redemú; [...] norte, camino Redemú» (*Amillar. 1945*, 22^v).

Redemú, el carrer del

[lo kə're ðel reðe'mu]

És el carrer posterior, sense pavimentar, que connecta la pista de Vinaixa amb la carretera de Fullea. Entenem que es refereix al carrer que hi havia darrere la muralla de la vila medieval.

«Casa, [...] calle de Redeum, [...] de frente camino de Herederos» (*Apeo*, 14^r); «Francès Santafè, [...] domiciliat al carrer Redemur» (*Òbits 1934*, 87^r, 26).

Popularment se'l coneix com *lo Redemú*, tot i que en els mapes municipals consta com a *carrer del Reremú*. El canvi de *-r-* a *-d-* podria explicar-se per dissimilació entre vibrants (*r-r*) o per equivalència acústica (*r = d*).

Redó

«Pedro Redó y Castel, [...] de la Cuba, província de Teruel» (*Òbits 1944*, 96^v, 6).

Aquest personatge procedeix d'un municipi de la comarca del Maestrat aragonès. Els noms formats amb l'adjectiu llatí *rotundus* es troben en nombre immens en la nostra onomàstica, en les seves tres variants *rodó*, *redó* i *redon* (OnCat VI, 419b1-420a5).

Regadora¹, la síquia

«a la Coma de Fullea, [...] a sol yxent ab la sort de la Rectoria, a migjorn ab la çíquia Regadora [...] e a tremuntana ab lo camí que va a Fullea.» (*Capbr. 1574*, 42^r); «a la Coma de Fullera, [...] a sol ixent ab la sort de la Rectoria, a migjorn ab la síquia Regadora [...] y a tremuntana ab lo camí va a Fullea» (*Capbr. 1607*, 322^v).

En els capbreus del 1574 i del 1607 s'anomena així una síquia de la Coma de Fullea.

Regadora², la sèquia (o síquia)

«Ítem en la partida del Pla de na Josa, un hortet, [...] a mitgdia ab la síquia del Molí, [...] a tremuntana ab la síquia Regadora», «Ytem en la partida del Molí, [...] a mitgdia ab la sèquia Regadora» (*Capbr. 1669*, 42^r i 51^v); «la sèquia Regadora qui va al Molí» (*Capbr. 1692*, 78^r); «a mitgdia ab la sèquia Regadora» (*Capbr. 1717*, 11^v); «la partida del Molí, [...] a mitgdia ab la síquia Regadora», «en la partida de l'Albereda, [...] a ponent [...] la síquia Regadora y a tremuntana ab la síquia Molinal» (*Capbr. 1765*, 113^v i 167^v).

Els capbreus més moderns donen aquest nom a la síquia que baixava pel fondo dels Omells i continuava cap als Omellons. La ubiquen a les partides dels Oms (capbreu del 1633), del Pla de na Josa, del Molí o de l'Albereda. Alguns capbreus la identifiquen amb *la síquia del Molí* i d'altres fan la distinció entre totes dues; sembla, doncs, que era un ramal d'aquesta. Els curs d'aigua perdurà fins fa uns quants anys, però el nom es perd més enllà del 1765.

Regordosa

V. *Rebordosa*.

Rei

V. *Ton del R., cal*.

Rei, cal

[*'kal 'rej*]

Era una casa de la raval de Jesús, que abans havia estat al pati del Castell. Hi vivia *la Reina*. *La cabana del Rei* és a les Portelles.

«Ramon Arbonès, *alias* Rey, [...] calle de Fulledda» (*Apeo*, 128^r); «Pau Roig Aubagés (Rei)», any 1905 (*Spel.* 9: 19); «Mercè Roig Arbonès, de cal Rei», anys 1936-39 (Roig 2014: 62).

És un renom que trobem en força localitats, com ara la Pobla de Cérvoles o el Vilosell, o bé a Ulldemolins (*lo Rei*) o les Borges Blanques (*cal Reiet*). Pel que fa a la

forma femenina, *la Reina*, la pronunciació, [la 'rejnə], presenta també la variant més popular [la 'rejnə], amb palatalització de l'alveolar nasal precedida de la semivocal /j/²²⁹.

Rei, la costa del, o la baixada del Rei [lə 'kɔstə ðel 'reɪ] o [lə βaj'ʃaðə ðel 'reɪ]

És la costa que va del carrer de Fullea fins a la carretera de Fullea, darrere de ca l'Amorós.

Reig ['reɪʃ]

Hem documentat alguns noms masculins: Aleix, Francisco, José Antonio, Josep, Mari i Narcís; i tres més de femenins: Francisca, Raimunda i Rosa. Quant a professions, a part de la de pagès, apareix la de doctor en medecina o metge. Una persona el portava de primer cognom a la vila fins no fa gaires anys.

«Aleix Retg, licenciado en medicina [...], fill [...] de Joseph Retg, pagès, difunt, y de Theresa Retg y Torrelles [...], de Torragrossa», any 1806 (*Matr.* 1791, 24^r); «una filla [...] d'Aleix Retg y Torrelles, sr. doctor de medecina, [...]: Rosa», any 1811; «Joseph Reigt y Estrada», any 1817 (*Bapt.* 1773, 225^r i 264^v); «Francisca Reigt y Miró», any 1841; «Francisco [...], fill [...] del señor doctor Narcís Retg, metge d'esta, y de la senyora Maria Antònia Bagils, de Torragrosa», any 1848 (*Bapt.* 1824, 267 i 339); «Narciso Reich» (*Apeo*, 13^r); «José Antonio Reig» (*Repartiment* 1942, 339^v); «Defuncions: Isabel Saltó i Reig», any 1977 (*J. Llord* 1993: 50); «Martorell Reig, Antonio» (*Padró* 2013: 6).

El mot *reig* és una variant antiga de *rei*, a partir de la forma llatinovulgar REGE, que ha desaparegut de la llengua viva actual, en aquest sentit, i només es conserva fossilitzada en topònims i antropònims. Trobem aquest cognom ja a l'Albi el 1243 (Amigó i Pere 2001: 373); a les Borges Blanques, per exemple, ha perdurat com a nom de casa, els *Pobills Reigs* (Ripollès 2006: 171), i a l'Albagés roman en les partides de *la Vall de Reig* i *lo Pont de Reig*. Les grafies anotades són: *Reich*, *Reig*, *Reigt* i *Retg*.

Reixac

«Berenguer Rexach», any 1325 (*Índex vell*, núm. 793, 173^v); «Maria Reixach y Casaces», any 1791; «Joseph [...], fill [...] de Joseph Reixach y Teresa Reixach

²²⁹ Pere (2006: 284 i 2013: 228), Pere i Amigó (1997: 320), Ripollès (2006: 179) i Satorra (2008: 244).

y Casaces, cònjuges, sabaters, habitants alguns anys en esta vila», any 1793; «un fill [...] de Joseph Raxach, sabater, natural de Calaf, [...] y de Theresa Rexach y Casas, natural de Lleida, [...]: Manuel», any 1795; «una filla [...] d'Anton Rexach, sabater, y de Theresa Rexach y Casadas: [...] Maria», any 1798 (*Bapt. 1773*, 106^r, 120^v, 136^v i 151^r).

Apareixen tres noms d'home: Anton, Berenguer, Josep i Manuel; i també un de dona: Maria. Hi ha quatre segles de diferència entre el primer portador del llinatge (1325) i la resta (1791-1798); els darrers, tots fills de Josep Reixac, sabater de Calaf. Les grafies documentades són: *Raxach*, *Rexach* i *Reixach*.

Remus

«José Marcó Remus, [...] fill [...] de doña Josefa Remus Granés, [...] natural de Sant Feliu de Guíxols (Gerona)» (*Naix. 1934*, 122^r, 16); «1940. Exercicis espirituals de dones [...]: Sra. Pepita Remus (esposa del secretari, Sr. Melchor Marcó)» (Poca 2017: 157).

Les úniques persones que hem documentat amb aquest cognom eren la dona d'un secretari municipal originari de Santa Cristina d'Aro i el seu fill. No consta en els reculls de noms de família catalans; en canvi, sí que el trobem amb aquesta mateixa forma en diferents departaments de França (www.geopatronym.com). En francès *Ramus* és un derivat de *Ram*, 'ram', que ha generat força formes derivades al sud del país veí (Morlet 1991: s. v. *Ram* i *Ramus*).

Reng, lo

«finca: Rench, [...] partida: Grau» (*Repartiment 1942*, 223^r).

rentador¹, el

Per les afrontacions, es veu que el rentador de què parlen les següents citacions era a la coma del Solà (capbreus de 1633, 1692, 1717 i 1741), és a dir, a sud de l'actual carrer Major.

«lo Solà [...] a sol yxent [...] part ab lo rentador de la vila», «davant la Vila un ferreginal de terra, [...] a sol yxent ab lo camí que s va a Arbeca y ab lo rentador de la vila, [...] part ab Pere Bota, mijençat la cíquia q. va al Molí» (*Capbr. 1574*, 13^r i 20^r); «lo rentador» (*Capbr. 1741*, 83^v); «en la partida del Solà, [...] a sol ixent [...] part ab lo rentadó, a mitgdia [...] y a tremuntana ab lo Mur, mediant un caminet» (*Capbr. 1765*, 143^r).

V. t. **Solà, la coma del.*

rentador², el

[lo rentə'ðo]

Antigament s'havia de rentar a la síquia. Sembla que al segle XIX van construir un rentador a l'actual Peixera de cal Ponç, on ara hi ha un pou. Hi feien anar a rentar els que havien contret malalties contagioses, per a més higiene del poble. Més tard el rentador del poble es va fer al mig Fondo, més o menys on avui dia hi ha el poliesportiu.

Rentador¹, el camí del

«ab lo camí del Rentador y a tremuntana ab lo dit Solà» (*Capbr. 1633*, 101^r); «ab lo Mur de la vila, a ponent ab lo camí del Rentadó de la vila» (*Capbr. 1692*, 43^v); «en lo carrer Major, [...] part ab lo camí que va al Rentador, a mitgdia ab lo Mur de la vila» (*Capbr. 1717*, 13^v); «en lo carrer del Solà, [...] a ponent ab lo camí del Rentador de la vila,» (*Capbr. 1765*, 142^r).

El camí del primer rentador devia conduir des del carrer del Solà fins a aquest.

Rentador², el camí del

[lo kə'mi ðel rentə'ðo]

El camí per anar al rentador de la Peixera era com un carreró, una drecera. Es passava pel caixer de la síquia. Quan aquest va quedar derruït la gent passava per dalt. Ara ja no hi transita ningú.

Rentador, el carrer del

«carrer que va al Rentador» (*Capbr. 1574*, 82^v); «en lo solà de la Vila un corral clos, [...] a sol ixent ab lo carrer va al Rentador» (*Capbr. 1607*, 351^v); «Ítem

dins dita vila, en lo Solà, un corral, [...] a sol yxent ab lo carrer del Rentador»
(*Capbr. 1633*, 156^r).

No sabem si coincidia exactament amb el camí del Rentador¹.

rentadors, els

«Partida: [...] la Capella; [...] poniente, camino Maldà; norte, lavaderos públicos» (*Amillar. 1945*, 23^v).

Aquest document parla d'uns altres rentadors públics, situats a la partida de la Capella, al sud del camí de Maldà.

Rentamans de Pilat, el

[lo reŋtə'mans ðe pi'lat]

Un personatge de cal Borretes era anomenat així, perquè sempre renegava dient: «Me cago'n lo rentamans de Pilat».

Renyer i cal Renyer

['kal re'ɲe]

Apareixen uns quants noms d'home: Antoni, Francisco Javier, Jaume, Javier, Joan, Josep, Matià, Miquel, Sebastià i Xavier; i uns quants més de dona: Carme, Caterina, Concepció, M. dels Dolors, Magdalena (o Malena), Maria, Mariana i Teresa. Xavier Reñé Balcells (n. 1941) va ser rector de Tarrés del 2007 al 2009 (Pasqual 2015: 150).

«Caterina Reynera», any 1597; «Joan Reyner, de Lorens», any 1600 (*Matr. 1580*, 6^r i 7^r); «mossèn Antoni Renyer», any 1637; «Isabel Renyer, viuda dexada del quòndam Mathià Renyer, pagès, de Vallbona», any 1643 (*Òbits 1636*, 1^v i 7^r); «Mariana [...], filla esta dels quòndam Joan Renyer, pagès, [...] de Rochalaura», any 1639 (*Matr. 1636*, 3^r); «en Jaume Ranyé [...], fill [...] del quòndam Jaume Ranyé [...], de la Fondarella», any 1676 (*Matr. 1650*, 23^v, 74); «Ànimas de casa Reñer: [...] Isabel Reñyer» (*Celebr. 1766*, 40^v); «Antoni Reñé Mateu», defuncions de l'any 1902 (*Spel. 40*, 4); «Reñé Balcells, Francisco Javier», any 1939 (*Bapt. 1935*, 35^v); «Miquel Reñé Mateu» (*Repartment 1942*, 58^r); «José Balcells Reñé», «Miguel Balcells Reñé» (*Naix. 1945*, 7^v, 9, i 46^r,

11); «1956 [...] Xavier Reñé (Maleneta)» (Poca 2017: 272); «Balcells Reñé, Josep» (*Padró 2013*: 1).

Les grafies enregistrades són *Ranye, Renyer, Reyner, Reñe, Reñer*, amb accent o sense. Destaquem la feminització del cognom: *Reynera*.

Republicà

V. **Centre R., lo*.

República, el carrer de la

«Josep Martorell Miró, [...] domiciliat al carrer de la República» (*Òbits 1934*, 34^r, 6).

Va ser el nom que rebé l'actual carrer de Senan des de l'any 1932 fins al 1939.

Republicans, los

[lo repuβli'kans]

Era un dels quatre cafès que hi havia a l'Espluga Calba abans de la Guerra Civil espanyola. El local era l'Agrària.

V. t. **Centre Republicà, lo*.

Repuny, cal

['kal rapuɲ]

És una casa del carrer de Fullella. *Cal Cabaler del Repuny* és al carrer de Montblanc. *L'era del Cabaler del Repuny* és a la carretera de Maldà, damunt les granges del Samanyo. *La pallissa del Repuny* és al Mas Blanc.

«Jaume Arbós Cunillera (cabalé Rapuny)», any 1921; «Antònia Arbós Roca, [...] Rapuny», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 9: 20 i 32: 6); «Jaume Arbós (Cabalé Repuny)», any 1927 (*StCrist 1795*, 17^v); «Lurdes Arbós Roig (Repuny)» (Poca 2017: 200).

Transcrivim el nom amb *-e-* per la tendència dialectal a fer obertes les es àtones d'inici de mot i també perquè suposem que el renom pot tenir relació amb algun nom comú, com ara: *repunyeta!*, *repunya!*... (DCVB).

Reremur

V. *Redemí*.

Reverter

«Agustí Reverter, pagès, de Tarragona», any 1649 (*Matr. 1636*, 9°).

De fet, l'Agustí Reverter només consta que va venir a l'Espluga Calba a fer de padrí d'un bateig.

Reynal

«Joan Reinal, mercader, de la ciutat de Tolosa de França, y està enterrat en lo fusà d'esta parrochial iglésia», any 1680 (*Òbits 1650*, 19^r).

Tot i que aquest llinatge existeix en català, adoptem la grafia occitana, perquè el seu portador té aquesta procedència. L'origen és el mateix tant en francès (*Reynal* < *Renaud*) com en occità (*Raynal*, *Reynal*) i també en català (*Reinalt*, *Reinal* i *Rainal*): nom germànic compost de RAGAN, 'consell', i WALD, 'govern'²³⁰.

Riambau

«Rosa Barot Riambau, natural de Roda» (*Òbits 1903*, 201, 3).

Moll (1982) no conté aquest llinatge. El DCVB, en canvi, sí, i el situa en força localitats del domini lingüístic. Coromines ens informa que *la Riambalda* era una gran extensió de terreny entre l'Alt Gaià i l'Alt Penedès, que, junt amb Valldossera, formava una baronia, comprada el 1260 pel monestir de Santes Creus. El nom ve del germànic de persona *Raginbald*, que correspon a la forma del nom de lloc, posat per un d'aquells que hi intervingueren, possessors o monjos del monestir (OnCat VI, 381a45-382b8).

---

²³⁰ Hem anotat només les formes més properes a la documentada en tots tres idiomes: Morlet (1991: s. v. *Reynal* y *Renaud*), Astor (2002: 1008) i Moll (1982: 119).

Riba

«Manuel Riba, fadrí, marxan, fill [...] de Manuel Riba, es vivint, y de Maria Ribé [...], de Tous, bisbat de Vich», any 1825 (*Matr. 1791*, 73^v); «Josefa Riba y Balcells» (*Òbits 1872*, 4^f, 9, 97); «Magdalena Mateu y Riba» (*Òbits 1875*, 88^f, 32); «la viuda de Riba», «José Riba» (*Apeo*, 20^f i 135^f); «Miguel Riba» (*Repartiment 1942*, 98^v).

Apareixen alguns noms d'home: Cristòfol, Emmanuel (o Manuel), Josep i Pere; i també alguns de dona: Antònia, Josefa, Maria i Raimunda.

Ribelles, de

«Gombaldo de Ripellis», any 1209 (Bisson 1984: 121).

El 1209 Pere I, rei d'Aragó i comte de Barcelona, devia 7500 masmudines a Gombau de Ribelles. El rei empenyorà Siurana, Prades, el Vilosell, Vallclara, Vilanova de Prades, Vinaixa, l'Espluga Calba, Alforja, l'Aleixar, Alcover i, en general, tots els drets sobre les muntanyes de Siurana, llevat del servei militar i dels drets sobre Montblanc.

Riber

«Joseph, fill de Ramon Camí y Paula Camí y Ribé», any 1805 (*Confirm. 1797*, 312^f); «Miquel [...], fill [...] de Ramon Camí y Balcells [...] y de Paula Camí y Ribé ([...], de l'Albi). Foren padrins: [...] y Teresa Camí y Ribé, pagesos,», any 1810; «Christòfol Camí y Ribé», any 1820 (*Bapt. 1773*, 217^v i 284^f); «Manuel Riba, fadrí, marxan, fill [...] de Manuel Riba, [...], y de Maria Ribé [...], de Tous, bisbat de Vich», any 1825; «Antònia Camí, filla [...] de Ramon Camí [...], y Paula Ribé, [...] de l'Albi», any 1831 (*Matr. 1791*, 73^v i 94); «Espasa Ribé, Ignacio» (*Contribució*, 134^f).

Apareixen només dos noms de dona: Maria i Paula El cognom *Riber* arriba a l'Espluga Calba provinent de l'Albi, on ja està documentat el 1556 (Amigó i Pere 2001: 375). L'única grafia documentada és: *Ribe*, amb accent o sense.

Ribera, [de]

[ri'βerə]

Apareixen abundants noms d'home amb aquest cognom: Antoni (i Antonio i Toni), Antoni Joan (o Toni Joan), Bonaventura, Cosme Damià, Cristòfol, Damià, Francisco, Ignasi, Jacinto, Jaume, Jaume Joan, Joan, Josep, Lluís, Marc, Marià (o Marian), Martí, Miquel, Miquel Joan, Montserrat, Pau, Pasqual, Pasqual Miquel, Pere, Pere Joan, Ramon, Tomàs i Wenceslau; i també molts de dona: Andreua, M. Agna, Antònia, Assumpció, Càndida (o Càndia), Carme, Caterina, Cecília, Cinta, Elisabet, Elisabet Anna, Esperança, Filomena, Francesca, Francina, Isabel, Isabet Agna (o Isabel Anna), Isabet Joana, Jauma, Joana, Josefa, Josepa Magdalena, Llibertat, Magdalena, Margarida, Maria, Marianna (o Mariagna), Marina, Maximina, Mercè, Modesta, Montserrat, Paula, Raimunda (o Munda), Ramona, Rosa M., Salvadora, Tecla, Tecla Joana, Teresa, Teresita de Jesús Infante, Úrsula i Victòria. Pel que fa a oficis, a part del de pagès, hem documentat el de sastre, el de sabater i el de teixidor de lli. Ignasi Ribera i Balcells (1910), pare franciscà, va ser missioner dedicat a la docència a l'Argentina. Ramon Ribera i Conillera, de cal Vilaverd, va ser batlle de l'Espluga Calba del 27-V-1945 al 29-II-1948. Actualment dues persones el porten de primer cognom a la vila.

«Jurdi de Ripera» (*Perg.* 1183); «Antoni Ribera», «la viuda Ribera» (*Fog.* 1553 II: 295); «Pere Ribera» (*Capbr.* 1574, 11^v); «Foren compares: [...] la filla de Miquel Ribebra», any 1575; «Andreua Ribera», any 1575; «Foren padrins: [...] na Jaume Ribera», any 1580 (*Bapt.* 1574, 5, 6 i 13); «Caterina Ribera»; «Margarida Ribera», any 1597 (*Matr.* 1580, 1^r i 6^v); «Jaume Ribera» (*Capbr.* 1607, 414^f); «Joan Ribera» (*Capbr.* 1633, 27^f); «March Ribera, fadri, sastre», any 1644; «Margarida Ribera, viuda [...] del quòndam Joan Ribera, texidor de ly», any 1649; «Magdalena Ribera, donzella, filla [...] de Jaume Ribera, pagès», any 1649 (*Matr.* 1636, 6^v, 9^v i 10^f); «Pau Ribera», any 1646; «Cicília Ribera», any 1649 (*Bapt.* 1636, 51^f, 267 i 55^f); «Joan Ribera» (*Capbr.* 1765, 180^f); «Thomàs [...], fill [...] de Marian Ribera», any 1775 (*Bapt.* 1773, 17^f); «Mariano Ribera», «Ramon Ribera», «Cristóval Ribera», «Ignacio Ribera» (*Apeo*, 16^f, 141^f/99^v, 151^f i 182^f); «Ribera Sesplugues, Teresita de Jesús Infante», any 1940 (*Bapt.* 1935, 43^v); «Asunción Ribera Balcells» (*Repartiment* 1942, 46^f); «Teresa Ribera D.» (*Amillar.* 1945, 54^v); «Rosa Maria Ribera Sesplugues», «Teresita Teixidó Ribera» (*Naix.* 1945, 74^f, 1, i 1^r, 14).

Només la primera citació (1183) porta la preposició *de*, que indica procedència. El cognom no reapareix fins al cap de quatre segles (1553).

Ribes

[ˈriβes]

Trobem aquest cognom el 1358 a Vinaixa (*de Ribes*), el 1497 a Castellots i el 1553 a Arbeca (*Fog. 1358, 1497 i 1553*). De fet, els dos primers portadors anotats no vivien a l'Espluga Calba: l'un (1627) hi apareix com a padrí de bateig, i l'altre (1675), com a propietari de terres, però habitant als Omellons. No retrobem el llinatge fins al cap de tres segles (1931). Hem documentat alguns noms d'home: Felip, Joan, Josep i Tomàs; i alguns més de dona: M. de la Candela, Concepció, Lluïsa, Maria i Rosa. Actualment quatre persones de la vila el porten de primer cognom.

«Foren padrins: Joan Ribes, d'Anglasolla», any 1627 (*Bapt. 1624, 5^r*); «Thomàs Ribes y Prats, [...] pagès, [...] dels Omellons», any 1675 (*Matr. 1699, 261^v*); «Ribes Tapiol, Maria», any 1931 (*Bapt. 1912, 363*); «Mercedes Pons Ribes» (*Òbits 1934, 1^r, 16*); «Felipe Ribes Camí» (*Comitè 1936, 67ⁱ*); «Rosa Ribes Tapiol», any 1941 (*Naix. 1934, 139^v, 14*); «José Ribas», «Ribes Camí, Luisa» (*Amillar. 1945, 58^v i 59^v*); «Maria Ribes Tapiol, [...], hija de Felipe y Rosa» (*Confirm. 1949, 4^r*).

Només en una ocasió la grafia és *Ribas*.

Ric

V. **Bota del Solà, cal*.

Ricard

«Francesch [...], fill [...] de Ramon Gaya y Esteve y de Maria [...] Ricart», any 1774; «Joseph Gaya y Ricart», any 1776 (*Bapt. 1773, 11^r i 17^r*); «Marcelino Ricart Ortiz, soltero, labrador, [...] de Fuliola» (*Matr. 1908, 17^r, 2*); «Asunción Ribera Balcells contrajo segundas nupcias con José Ricart», any 1945 (*Bapt. 1892, 382*).

La Maria Ricard, la primera portadora del cognom, procedia de les Borges Blanques, on ja està documentat un segle abans (Amigó i Pere 2001: 376). Hem anotat

dos prenomes més: Marcelino i Josep. Només l'hem enregistrat amb la grafia *-t*, que reflecteix l'ensordiment de l'oclusiva final, *Ricart*.

Riera

«Maria Balcells y Riera, [...] filla [...] de Raimunda Riera, de Torragrossa», any 1848 (*Bapt. 1824*, 338); «Raimunda Riera y Monfà, natural de Torregrosa» (*Òbits 1875*, 55^r, 49); «Encarnación [...], hija [...] de [...] Francisco Pasqual y Solé, [...], y Dolores Balcells y Riera», any 1884 (*Bapt. 1881*, 41^v); «Dolores Balsells Riera» (*Òbits, 1921*, 54^r, 1).

L'única persona que el porta de primer cognom és la Raimunda Riera i Montfar, procedent de Torregrossa.

Rifà

«Cassa Miquel Riffà» (*Roser 1600*, 40^v); «Catarina Rifà, filla de Miquel Rifà, fuster, de la Spluga Calva», any 1625 (*Matr. 1625*, 30^r); «Miquel Riffà, fuster» (*Capbr. 1633*, 111^r); «Foren padrins: [...] Mariagna Riffà», any 1625; «un fill de Pere Antoni Rifà, fuster: [...] Pere Joan», any 1642 (*Bapt. 1624*, 33^r i núm. 69); «moriren Miquel Riffà, fuster», any 1643 (*Òbits 1636*, 6^r); «Pere Rifà» (*Fund. 1774*, 37^r, 24).

Hem documentat alguns noms d'home amb aquest cognom: Miquel, Pere, Pere Antoni i Pere Joan; i també dos de dona: Caterina i Mariagna.

Rigalt

«Antoni Rigual, mestre fuster, de Vilallonga», any 1743 (*Òbits 1699*, 59^v).

La variant *Rigual*, del cognom *Rigalt*, nom germànic que ve de RICWALD, compost de RIC 'poderós' i WALD 'govern', està documentada a Manresa, Avinyonet,

Sant Pere de Ribes, Barcelona, Badalona, Mataró, la Llacuna, Blancafort, Cambrils, Vallclara, el Vendrell, etc²³¹.

Rinet, lo

[lo ri'net]

És un nom recent que s'ha donat al curs fluvial, de la capçalera del torrent de la Femosa, que ve del Tallat i baixa pel fondo de l'Espluga Calba. Es forma al sector de llevant d'aquest terme a partir de la unió de diversos cursos menors o *fondos* procedents dels termes veïns de Senan (Conca de Barcerà) i els Omells de na Gaia (Urgell), i travessa el municipi d'est a oest, passant pel mateix poble, on rep encara altre rieres, com les dels Cortals i de Matallonga, per acabar dirigint-se, per les serres dels Omellons, vers Arbeca, la Floresta i les Borges Blanques, on actualment mor en el canal d'Urgell, havent ja canviat de nom més d'un cop (el darrer *del Trull*) (Turull 2007: 108). Les aigües del riu Rinet drenen en direcció oest i arriben fins a Juneda i Margalef, i desguassen al Segre, prop de Lleida. L'àmbit territorial del nucli de l'Espluga és el fons dels barrancs de les valls afluent esmentades de Matallonga i de Cortals, a 434 m. d'alçada.

«Espluga Calva: [...] sit. en el fondo de un valle, próximo al riachuelo llamado de Rinet. [...] Su curso es de tan corto caudal que hay años que llega a secarse durante la estación de verano» (Madoz 1845: 579); «Espluga Calva: vila de la Baxa Segarra, situada en una vall per a hont s'escorre lo Rinet» (Rocafort 1915: 332).

Es tracta d'un nom que els nostres informants de més edat recorden poc o gens, i que hem documentat escassament.

Rinet, la síquia del

[lə 'sikiə ðel ri'net]

És la síquia principal del poble, la darrera que hem conegut abans de la canalització de les aigües.

V. t. *Fondo, la síquia del*.

---

²³¹ Moll (1982: 120), Pere (2017: 190) i DCVB (s. v. *Rigual*).

Rioux

«casa de na Rius, viuda; Jaume Joan, fill fadrí», «Joan Rius», «an Rius, pastó» (*Roser 1600*, 2^r, 2^v i 19^v); «Joannes Rius, francès, pare de Joan Rius, dit lo Moliner. [...] Bertrana Rius, uxor Joannes Rius, vulgo dicti lo Moliner», any 1603 (*Òbits 1574*, 14^v).

Els primers portadors d'aquest llinatge, el Jaume Joan i el Joan, són de procedència francesa i no fan de pagesos, sinó de moliners i pastors. Com que la citació és anterior al Tractat dels Pirineus, podem suposar que són occitans; per tant, la grafia ha de ser *Rioux* (Astor 2002: s. v. *Rieu* i Morlet 1991; s. v. *Riou*). Actualment el cognom català *Rius* està abastament documentat a la Catalunya Nord (Peytavi 2010: annex 1).

Ripoll¹

V. **Comellar d'en R., lo*

Ripoll²

«1586 Pere Antoni Reipol, de Sydemon» (*Matr. 1580*, 2^r); «Margarida Ripola, cassada ab dit Pere Joan Vals», any 1634 (*Matr. 1625*, 35^r).

Hem anotat dos prenom: Pere Antoni i Margarida. Les grafies documentades són *Reipol* i *Ripola*; aquesta darrera, feminitzada.

Rita, ca la

[*'ka lə 'rita*]

És una casa del carrer de Montblanc, del carreró curt que no passa, un dels passadissos que hi ha. *L'era de la Rita* és a la carretera de Maldà.

«Francisco Farré Rebordosa, [...] Rita», naixements de l'any 1900 (*Spel. 32*: 6); «Carme Balsells Farré (Rita)» anys 1924-25 (Poca 2017: 111); «Rita» (*Contribució 1936*); «Lluís Balcells Farré de ca la Rita», anys 1936-39; «1953 [...] Josep Balsells (Rita)» (Roig 2014: 32 i 27).

És un nom de casa que, més o menys modificat, retrobem en força poblacions, com ara les Borges Blanques, Fullella, l'Albi (*ca la Riteta el Jaques*), el Vilosell (*cal Ritet*) o la Pobra de Cérvoles (*cal Rito*)²³².

Riu, [de]

«Francisca Queraltó Riu, [...] sin profesión, [...] de Fullella» (*Matr. 1908*, 32^r, 10); «Francisco Queralt de Riu, natural de Arbeca» (*Òbits 1912*, 142^r, 19).

Riu, lo, o la parada del Riu

«en lo lloch appellat la parada del Riu, [...] a sol ponent ab lo camí que va a Sennant» (*Capbr. 1574*, 41^r); «al lloch apellat la parada al Riu» (*Capbr. 1607*, 286^r); «la partida de la parada del Riu» (*Capbr. 1633*, 98^v); «la partida del Riu» (*Capbr. 1741*, 46^v); «en la partida del Riu, la qual afronta a sol ixent y mitgdia ab lo camí de Sanant» (*Capbr. 1765*, 76^v).

Els capbreus consultats la ubiquen pels Escabrers o Aigües Vives. El riu és el Rinet. *Riu* tenia antigament el sentit de *rierol*, equivalent a *riera*, mentre que el mot per a designar els rius era *flum* o *flo*m (del llatí FLUMEN, -INIS) o de vegades *aigua*. Si les depressions són més petites i en ploure hi corre aigua s'anomenen *xaragalls* o *saragalls*, és a dir, còrrecs, reguerons que forma l'aigua de pluja en escampar-se per un terreny inclinat i excavar la terra (Morro 2010: 292). Es tracta d'un corrent menor, quasi sempre intermitent.

Riudovelles, de

«Jarmessen de Riudoveyllles, de l'Espluga Calva», any 1309 (*Index vell*, 71^v-72^r).

Moll (1982) no conté aquest llinatge i al DCVB només hi surt com a topònim, del poblet de la Segarra agregat al municipi de la Figuerosa.

---

²³² Ripollès (2006: 180), Arbós (2003: 142), Amigó i Pere (2002: 265) i Pere (2006: 287 i 2013: 230).

Rius

«un fill de Fransesch Riuhs, pagès: [...] Joseph Joan», any 1643; «un fill de Joan Riuhs, pagès: [...] Joan Batista», any 1643; «March Joan Riuhs», any 1645 (*Bapt. 1624*, núm. 114, 118 i 142); «Jaume Riuhs, fadri, pagès», any 1646 (*Òbits 1636*, 8^r); «Mariagna Rius, donsellà», any 1677; «Fr. Rius» (*Òbits 1650*, 16^v, 36 i 22^r); «Magdalena Rius», any 1686; «Cicília Rius», any 1691 (*Matr. 1650*, 33^r, 4, i 38^{r-v}, 20); «Isabel Rius» (*Celebr. 1766*, 39); «Isabel Rius» (*Fund. 1774*, 136^r, 61); «Magdalena Texidó y Rius», any 1787 (*Òbits 1699*, 155^v); «Maria Queraltó Rius» (*Repartiment 1942*, 81^r).

Trobem ja aquest cognom el 1389 a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 378), i el 1497 a Verdú (Urgell) i a Lleida (*Fog. 1497*). En el nostre cas els Rius del 1643 no semblen la mateixa família els de l'entrada *Rioux*, però també hi podrien estar relacionats, perquè no són gaire llunyans en el temps; aquests fan de pagesos. Apareixen uns quants noms d'home: Francesc, Francisco, Jaume, Joan, Joan Baptista, Josep Joan, Marc Joan i Pere; i també uns quants de dona: Caterina, Cecília, Esperança, Isabel, Llúcia, Magdalena, Mariagna i Quitèria. Les grafies anotades són *Riuhs* i *Rius*.

Robert

«Antonio Roca Robert [...], de Alcober, vecino de Reus» (*Matr. 1927*, 20^v, 2).

Tot i que procedent del mateix nom germànic que el *Rubert* francès que trobarem més endavant, aquest llinatge sembla d'origen català.

Robió¹

V. **Coma d'en R., la.*

Robió², [de]

«Romon de Robio» (*Perg. 1369*); «Johannes Robio [...], Petrus de Robio [...], Bartholomeus de Robio» (*Perg. 1405/12*); «Johan Robió» (*Fog. 1497*: 292); «Robió» (*Fog. 1553 II*: 295).

Hem documentat quatre prenom: Bartomeu, Joan, Pere i Ramon; tres d'ells amb formes llatinitzades: *Bartholomeus*, *Johannes* i *Petrus*. Tant *Robió* com *Rubió* tenen l'origen en els noms de diversos poblets de la Segarra i del Pallars, i de muntanyes de Catalunya i d'Eivissa. Moll només conté la grafia amb *u*, *Rubió*, i Coromines n'inclou exemples de totes dues dins de la mateixa entrada, amb *u*. Així i tot, Amigó, en el recull onomàstic de l'Albi, reparteix les cites documentals en dues entrades, ja que entre les grafies que documenta amb *o*, *Robió*, i les grafies amb *u*, *Rubió*, hi ha més de tres-cents anys de diferència. Quelcom de similar succeeix a l'Espluga Calba, on els *Robió* desapareixen per complet el 1553 i a partir del 1774 tornem a trobar el llinatge, però aquest cop amb *u*, per sempre més, *Rubió*. A Ulldemolins, així mateix, *Rubió* apareix amb posterioritat a *Robió*²³³.

V. t. *Rubió.

Robió, el

«Romei de Prunyonosa, *alias* Robió» (*Perg 1360*).

Robió, la coma d'en, o la serra d'en Robió

«ab la coma o serra d'en Rubió» (*Capbr. 1765, 124^r*).

Mantenim la grafia amb *o* del nom d'aquesta coma o serra, perquè és així com ens consta la corresponent partida, la *Coma d'en Robió*, malgrat que en l'única citació en què l'hem enregistrat ja s'hagi produït el canvi a *u*, *Rubió*.

Roc, cal

[*'kal 'rɔc*]

És una casa de la plaça del Pou. A les Borges Blanques (Ripollès 2006: 180) o a la Pobra de Cérvoles, per exemple, també hi és (Pere 2013: 233).

«Teresa París Sardà, [...] Roc», naixements de l'any 1900 (*Spel. 32: 6*); «Roc» (*Contribució 1936*); «Joan París (Roc)», any 1945 (Poca 2017: 193).

---

²³³ Moll (1982: 153), OnCat VI, 440b51-441a60 i Amigó i Pere (1997: 324 i 330, i 2001: 379 i 388).

Roca

[ˈrəkə]

Trobem aquest cognom el 1243 a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 380) i el 1347 a la Pobla de Cérvols (Pere 2013: 233). Apareixen bastants noms masculins: Antoni (o Toni), Bernat, Cosme, Estanislau, Francesc, Jacinto, Jaume, Joan, Josep, Macià (i Maties), Manuel, Martí, Miquel, Pere, Ramon, Salvador i Vicent; i també força de femenins: Anna, Antònia, Carme, «Conchita», Consol, Emília, Engràcia, Genoveva, Hortènsia, Isabel, Josefa, M. Lluïsa, M. Magdalena, Margarida, Maria, Mariagna, Mercè, Paula, Rafela, Raimunda, Teresa (i Teresina), Trinitat i Victòria. Quant a professions, a part de la de pagès, hem documentat la de teixidor de lli i la de mestre de minyons. Ramon Roca va ser batlle des del 1-2-34 fins al 20-6-36. Actualment tres persones de la vila el porten de primer cognom.

«Michael Rocha, vicarius eius» (*Visita 1450*, 109^r); «Mariagna Roca [...], Miquel Roca» (*Roser 1600*, 14^r); «lo sor. Visent Roca, mestre de minyons, fadrí, fill dels honorables sors. Joan Batista Roca, mercader, [...] de València», any 1659 (*Matr. 1650*, 8^r, 24); «Toni Roca» (*Capbr. 1669*, 73^r); «Pere Roca, fadrí, fill d'Antoni Roca», any 1684 (*Òbits 1650*, 21^v); «Bernat Roca, de Vilavert» (*Renda 1725*, 21^r); «Maria Roca y Pons», any 1785; «Engràcia Roca y Pons», any 1786 (*Matr. 1699*, 311^v i 315^v); «Roca Sanahuja, Josefa» (*Bapt. 1881*, 4^v); «Matias Roca», «Manuel Roca», «Jayme Roca» (*Apeo*, 25^r, 53^v i 74^r); «Roca Gaya, Paula», any 1917 (*Bapt. 1912*, 147); «José Roca Pons» (*Amillar. 1945*, 34^r); «José María Balcells Roca», «Francisca Miret Roca», «Pedro Miret Roca» (*Naix. 1945*, 4^r, 6; 12^r, 60, i 3^r, 68); «Roca Jovells, Antoni» (*Padró 2013*, 8).

Les grafies enregistrades són *Roca* i *Rocha*.

Roca, na

«na Rocha, la Flaquera» (*Test. 1621*, 57^v); «Margarida Rocha, viuda de Jaume Rocha, en segones núpcies, y en primeres de Jaume Bota» (*Capbr. 1633*, 160^r).

Isabel Bota, filla de la viuda Bota, de la Placeta, era anomenada *na Roca*.

Roca, [del carrer] de la

«Petrus Bota, de la Roqua», any 1575 (*Òbits 1574*, 1^r); «en Bota, de la Rocha» (*Test. 1621*, 57^v); «un fill de Pere Joan Valls, del carrer de la Rocha», any 1642 (*Bapt. 1624*, núm. 68); «Ramon Gaia, del carrer de la Roca» (MN 1697, 14/5/1702); «Ramon Sesplugues i Ramon Gaya, del carrer de la Roca» (*Hospital 1730*, 15^r); «Joseph Teixidor, de la Roca» (*Capbr. 1741*, 16^v); «Joan Teixidó, de la Roca», «Francesch Teixidó, de la Roca», «Ramon Gaya, de la Roca» (*Capbr. 1765*, 6^r, 107^v i 125^v); «Francesch Teixidó, de la Roca» (*Fund. 1774*, 136^r); «Andreu Taixidor, de la Roca» (*Llevador*, 1^r).

Suposem que es tracta del que ara s'anomena *la plaça de la Roca*.

Roca, el carrer de la

«in vico de la Roqua», «domum situs a la Rocha» (*Capbr. 1510*, 11^v i 19^r); «en lo carrer que va a la Plassa, dit de la Rocha, [...] a tramuntana ab lo fossar» (*Capbr. 1633*, 49^r); «en lo carrer de la Roca, [...] a ponent ab lo carrer Major», «lo carrer de la Roca» (*Capbr. 1765*, 116^r i 128^r).

Gairebé tots els capbreus (1607, 1633, 1669, 1692, 1717 i 1765) coincideixen a identificar el carrer que va a la plaça amb el carrer de la Roca; per tant, sembla clar que és el tram de l'actual carrer Major que anomenem *la plaça de la Roca*, en el qual una veta de roca, que en altres indrets queda amagada en els cellers, aflora a la superfície.

Roca, la plaça de la

[lə 'plasə ðe lə 'røkə]

Actualment aquest nom designa un trosset de l'antic *carrer de la Roca* o *carrer Major*, concretament la petita placeta que hi ha abans de la plaça de l'Església, on hi ha la font.

Roca, la serra de la

«la partida de la Coma de Sant Pere [...], a sol ixent ab lo terme de Fulledda [...] y a tremuntana ab la serra de la Roca» (*Capbr. 1633*, 85^r).

Roca Foradada, la

[lə 'rəkə forə'daðə]

Aflorament calcari singular, fruit del rentat i l'erosió que ha donat nom a una partida del terme municipal, situada al camí dels Omells, damunt de les Beurades (BIEC: BI-96). Hi ha una roca al damunt de l'altra i un forat entre totes dues, causat, segons creença popular, per la caiguda d'algun llamp. A dalt, a mà esquerra, hi ha la cabana del Coc.

«la Roca Foradada» (*Capbr. 1574*, 21^r); «la partida dita Rocha Foradada» (*Capbr. 1607*, 242^v); «partida de la Roca Foradada, [...] a tremuntana ab lo terme de Maldà» (*Capbr. 1765*, 153^r); «Roca Foradada, [...] por oriente con el término de Omells» (*Apeo*, 91^r); «partida: Roca Foradada» (*Repartiment 1942*, 109^r); «Partida: [...] Roca Foradada» (*Amillar. 1945*, 33^r).

Roca Foradada, el camí de la

[lo kə'mi ðe lə 'rəkə forə'daðə]

És el mateix que *el camí dels Graus*. Surt de la vila i passa primer per la partida del Grau i després per la Roca Foradada, per on hi ha el Pantano, a dalt.

Roca Foradada, el forn de calç de la

És una cavitat circular, oberta al sòl del bosc, a l'interior de la qual antigament es feia una combustió de llenya per a obtenir calç a partir de la pedra calcària. Aquesta calç s'utilitzava per a la construcció. És del segle XIX-XX. Era del Cinto de la Manuela, és a dir, de cal Feliuet²³⁴.

Roca del Llamp, la

[lə 'rəkə λ 'lam]

És una partida del terme d'Arbeca que té anomenada a l'Espluga Calba com a punt de referència. Li dona el nom un *benc*²³⁵ de pedra que hi ha. Sembla que hi va caure un llamp que la va esberlar.

Roca dels Sarrains, la

«in partita dicta la Roqua dels Sereïns», «les Roques Serraines» (*Capbr. 1510*, 8^r i 9^v).

²³⁴ BIEC: BI-92 i Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 148).

²³⁵ Reproduïm novament el nom usat pels informants.

Desconeixem l'origen d'aquest nom. De vegades aquest apel·latiu s'atribuïa a llocs on hi havia restes ibèriques. De tota manera, des de molt antic, l'apel·latiu *roca* esdevingué sinònim de *fortalesa* (Moreu-Rey 1999: 104); per tant, bé podria referir-se al tossal on hi ha el castell. A la segona citació el nom apareix en plural i sense preposició: *les Roques Sarraines*. Hem localitzat a les Garrigues un parell més de partides anomenades *dels Sarrains*, a Cervià i a Juncosa (Martín i Preixens 2005: 315 i 363).

V. t. **Sarrains, la roca dels*.

Roca Tomasa, la [lə 'rəkə to'masə]

Hi havia hagut un forn de calç (Arbós, Ibarz i Piñol 2003, 147).

«partida de la Roca Tomasa» (*Capbr. 1741*, 150^r); «la partida de la Roca Thomasa» (*Capbr. 1765*, 52^v); «finca: Roca Tomasa, [...] partida: Mas» (*Repartiment 1942*, 366^r).

Roca Tomasa, el camí de la [lo kə'mi ðe lə 'rəkə to'masə]

Si s'agafa el camí de la Coma de Sant Pere a la carretera de Fullea, el de la Roca Tomasa és el primer trencant a mà esquerra.

Roca Tomasa, la serra de la

«la serra de la Roca Tomasa» (*Capbr. 1669*, 66^r); «partida del Mas d'en Piquer, [...] a mitgdia ab la serra de la Roca Tomasa» (*Capbr. 1741*, 22^r); «partida de la Coma de Sant Pere, [...] a sol ixent ab lo terme de Fullea [...] y a tremuntana ab la serra de la Roca Thomasa» (*Capbr. 1765*, 124^v).

Per les afrontacions, veiem que queda al sud del Mas d'en Piquer i al nord de la Coma de Sant Pere.

Roca Tomasa, [el tossal de] la [lə 'rəkə to'masə]

És el cim més alt del terme (593 m), a la divisió de Fullea, on hi havia el Pouet i un niu de metralladores de la Guerra Civil espanyola. Està catalogat com a jaciment arqueològic, datat entre el 1800 i el 650 a. C., a finals de l'edat del bronze. És un lloc

d'habitació sense estructures, ubicat en un tossal amb una densa coberta de matolls i pins replantats, on no s'observen restes arqueològiques en superfície (BIEC: BI-28).

«dita serra de Vilabartó discorre per lo terme de Fullea [...], fins arribar a la Roca Tomasa» (*Capbr. 1692*, 14^r); «partida de la Coma de Fullea, [...] a ponent [...] part ab lo tossal de la Roca Tomasa» (*Capbr. 1741*, 34^v); «al pueblo de Espluga Calba (ocupado), Roca Tomasa, pueblo de Fullea», any 1939 (Rubió 2011: 188).

Rocallaura, cal

[ˈkal rokəˈɫawɾə]

Era una casa del carrer de Santa Maria, al costat de cal Negre.

Roda

«Pere [...²³⁶] Roda, *prevere* y regint esta cura d'ànimes per lo *reverent doctor Thomàs Armant*», any 1647 (*Bapt. 1636*, 81^r).

Rodamentides, el

[lo rəðəmənˈtiðes]

Renom d'una persona de l'Espluga Calba del record d'alguns estadants actuals. Era de cal Tresó.

Rodero

[roˈðero]

Luis Rodero va ser el secretari de l'Ajuntament de l'Espluga Calba durant una pila d'anys. Després la família va anar a viure a les Borges Blanques.

«Rodero Fernández, Luis» (*Contribució*, 337^r).

Rodríguez

«Carmen, [...] hija natural de Francisco Valenzuela Rodríguez y Eladia Nadal Rodríguez, naturales de Era Alta y de la Raya (Murcia), respectivamente, y vecinos de la presente», any 1942 (*Bapt. 1935*, 59^v).

---

²³⁶ Sembla que hi posi *Roda*, però amb un gargot de tinta que n'impedeix la lectura correcta; a continuació es repeteix el cognom.

Era Alta, el lloc de procedència de la portadora d'aquest nom de família, és una pedania del municipi de Múrcia. Actualment tres persones de la vila el porten de primer cognom.

Roer

«José Rué Montparte, [...] de Montblanch» (*Matr.* 1872, 15^r, 21); «Amàlia, [...] hija [...] de [...] José Manonelles y Moncusí y Maria Rué y Lladó, [...] de Cervià», any 1909 (*Bapt.* 1892, 406).

Hem anotat dos prenom: Josep i Maria. Trobem el cognom *Roer* documentat el 1497 a la Granadella i el 1553 a Bovera i al Cogul (*Fog.* 1497 i 1553). Com a particularitat d'aquesta zona de transició entre dialectes, observem, en aquest exemple, que la /o/ es pot tancar en formacions hiàtiques (Satorra 2008: 244): *R[u]er*, contravenint, així, la tendència a la no neutralització pròpia del català occidental. La grafia enregistrada és, en tots els casos, *Rué*.

Rogelio, cal

[ˈkal roˈxelio]

És una casa de la Placeta, que abans havia estat *cal Negre*, al costat de cal Rocallaura.

«Maria Pedrisa Vallverdú (Ventura-Rogelio), [...] Rogelio Poca (Rogelio)» (Poca 2017: 161).

Roger¹

V. **Camí d'en R., lo*; **Comellar d'en R., lo*.

Roger²

«lo pastor en Roger» (*Compl.* 1500, 9^f); «Foren pedrins: [...] Chaterina Rogera, filla de Miquel Molner», any 1582; «Caterina, filla d'en Roger», any 1583 (*Bapt.* 1574, 15 i 19); «Caterina Rogera, uxor Marchi Roger», any 1595 (*Òbits* 1574, 11^f); «Cassa de March Roger: [...] Catarina Rogera, donzella; Joana Rogera» (*Roser* 1600, 38^f).

Hem documentat un nom masculí: Marc; i també dos de femenins: Caterina i Joana. L'única professió anotada és la de pastor. Destaquem la feminització del llinatge: *Rogera*.

Roger, el coll d'en

«partida de la Coma de Sant Pere, [...] a mitgdia ab ayguavessant de la serra y coll d'en Roger» (*Capbr. 1741*, 144^v).

A Juneda, per exemple, també hem localitzat una partida anomenada *Rogera*, però no sabem si el nom té la mateixa procedència (Cornudella 2012: 77).

Roget, el

«testimonis: Anton Texidó, dit lo Roget, també pagès», any 1765 (*Matr. 1699*, 232^v).

Roí

«un fill [...] de Jaume Poca y de Maria Ruhí: [...] Joseph», any 1827 (*Bapt. 1824*, 35 H. 42).

Roig

V. **Era de Manuel R.*, l'.

Roig i cal Roig

[^h'kal 'rɔŋ]

Troblem aquest cognom documentat el 1243 a l'Albi (Amigó i Pere2001: 381), el 1313 al Vilosell (Pere 2006: 290) i el 1358 a Fullea (Arbós 2003: 144). Hem localitzat noms d'home en abundància: Albert, Aleix, Amadeo, Andreu, Antoni (i Anton), Baldomero, Bonifaci, Cosme, Cristòfol, Domingo, Emilio, Ermengol, Esteve, Eudald, Francesc, Francisco, Gabriel, Hermenegildo, Jacinto, Jaume, Jeroni, Jesús, Joan, Joaquim, Jordi, Josep (i Josep M.), Josep Antoni, Llorenç, Lluís, Manuel (i Emmanuel), Marian, Maties, Miquel, Narcís, Pau, Pere Jaume, Pere Joan, Ramon, Salvador, Ventura i Vicent; i també una gran quantitat de dona: Agna M., Agnès,

Àngela M., Anita, Antònia, Bàrbara, Bonaventura, Carme, Concepció, Consol (o Consolació), Dolores, Emília, Filomena, Francisca, Gertrudis, Guadalupe, Hermínia, Hortènsia, Immaculada, Irene, Isabet, Jacinta, Joaquina, Josepa (i Josefina), Llúcia, Magdalena (o Malena), Margarida, Maria, Mariagna (i Marianna), Mercè, Neus, Paquita, Paula, Pilar, Rafela, Raimunda (o Munda), Rosa (i Rosa M. i M. Rosa), Soledat, M. Teresa, Teresita de Jesús Infante, Trinitat, Ventura i Victòria. Apareix també un renom: *lo Bepillo*. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, hem enregistrat el de pastor d'ovelles, el de doctor en medicina i el de veterinari. Actualment tretze persones de la vila el porten de primer cognom.

Al *Llibre d'òbits dels anys 1650-89* trobem la relació de tots els morts per contagi de la pesta, declarada a la vila el 17 de febrer de 1650, any en què Andreu Roig s'estrenava com a rector de l'Espluga Calba i Fullea; dignitat que exercí fins al 1670. L'estiu del 1652, un rebrot de pesta (*mal contagiós*, segons els documents) va tenir lloc a la Pobla de Cérvoles i potser en altres viles (Pere 2013: 17).

Els anys 1700, 1704, 1717 i 1783 un Ramon Roig n'era batlle —suposem que es tracta de dos persones diferents amb el mateix nom. El 1848 l'ecònom Josep Roig, fill de l'Espluga Calba, a desgrat de la seva interinitat a la parròquia de l'Albi, pogué construir el retaule major de l'ermita dels Sants Metges, d'estil neoclàssic (Lladonosa 1986: 307). Josep Roig, de cal Quisserris, va ser alcalde de l'Espluga Calba des del 1894 fins al 1895. El doctor Roig va ser-ne metge durant els anys 20. Josep Roig i Gaya, d'ERC, va ser designat pel president de la Generalitat Lluís Companys, president del Consell Local, és a dir, alcalde de la població del 17 de juliol del 1937 al 1939. Josep Roig i Gaya, de cal Marquet de la plaça del Pou, ho va ser del 17 d'agost del 1937 al 19 d'octubre del mateix any, i Josep Roig i Balcells, de cal Quisserris, de l'1 d'octubre del 1969 fins al mateix dia del 1979.

Cal Roig era una casa del carrer Major, abans d'entrar al perxe, també anomenada *cal Roig del Solà*. Ara també se'n diu *cal Walter*, que és el prenom de qui la va tenir llogada durant molts anys. *La cabana del Roig*, a la partida de les Catalanes i propietat de Josep Cubiró, és amb coberta de volta de canó vista i està completament reformada. Fa 2,95 m. d'altura, 3,60 d'amplada, 5,76 de profunditat, i té 20,74 m². *La cabana del Manuel del Roig*, a la partida de les Vallades, és de volta de canó tapada amb coberta interior de rajola. *La cabana del David del Roig*, a la partida de les

Portelles, és amb coberta de volta de canó tapada. Totes tres són del segle XIX²³⁷. *El pati del Roig* era al final del Redemú, a mà dreta, tocant a la carretera de Fullea. Ara és una casa de cal Roig, a la façana de la qual una data ens indica l'any de finalització de l'edifici: 1931. El 1741 (*Capbr.* 11^v) consta una era de Manuel Roig a la banda sud de la Coma de Fullea.

«antiquitus morabatur hospicium Guillemi Roig» (*Perg.* 1406); «Andreu Roig, rector de la Spluga Calva y Fullea» (*Roser* 1600, 1^v); «Ignès Roiga», any 1659 «Margarida Roig», any 1681; «Joan Rotig, fadrí, pagès [...], fill [...] del quòndam Joan Rotig, pagès», any 1691 (*Matr.* 1650, 8^v, 26; 28^v-29^f, i 37^v, 28); «Joseph Roig», any 1681; «Llúcia Roig», any 1682 (*Òbits* 1650, 20^f i 20^v); «Maria [...], filla de Remon Rotig», any 1687; «Maria Rotig y Valls, filla de Joan Rotig, pagès», any 1693; «Francisco Rotig y Valls», any 1695; «Joseph Rotig y Josa», any 1696 (*Bapt.* 1685, 5^v, 11; 17^f, 2; 23^f, 6, i 26^v, 9); «Margarida Rotig, filla de Remon Rotig» (*Confirm.* 1688, 2^f, 29); «Remon Rotig; Raymunda, filla» (*Roser* 1694, 4^f); «Manuel Roig» (*Capbr.* 1741, 93^v); «Joseph Roig», «Francesch Roig» (*Capbr.* 1765, 188^f i 194^f); «Joachim Roig y Texidó», any 1777 (*Bapt.* 1773, 29^v); «Miquel Cuviró, *alias* Roig, [...] calle del Solà», «Ramon Roig» (*Apeo*, 93^v i 149^f); «Jaime Roig Amorós», «Hermenegildo Roig» (*Amillar.* 1945, 14^f i 35^v); «Juan Roig Sesplugues», «Ramon Roig Roig» (*Naix.* 1945, 69^f, 9, i 15^v, 14); «Josep Cubiró, cal Roig» (*Spel.* 41: 16).

Hem anotat diverses grafies: *Roig*, *Roitg*, *Roix*, *Rotg* i *Rotig*. Destaquem la feminització del llinatge: *Roiga*.

Rojals

«Lista de voces: Esteban Amigó Rojals [...] José Amigó Rojals» (Poca 2017: 136).

A la llista de veus de la Societat Coral l'Iris Espluguense hi consta, en els tenors, aquest cognom.

---

²³⁷ Martín i Preixens (2005: 325) i BIEC: BI-66.

Rojo, el [lo 'rɔxo]

El Rojo era un renom que es referia al color pèl-roig del cabell d'aquell a qui designava.

Rollon, cal ['kal ro'lon] / ['kal re'lon]

Cal Rollon era on ara hi ha cal Ferrantó.

V. t. *Rallon.

Rollon, la font del [lə 'fɔŋ del ro'lon] / [lə 'fɔŋ del re'lon]

S'anomenava així una font que hi ha al pla de la Bassa, que era propietat de mossèn Rallon.

«Rellón, la font del» (Satorra 2015: 129).

Malgrat que la citació sigui amb *e*, *Rellon*, hem entrat el topònim amb la pronúncia que ens ha semblat més generalitzada, *Rollon*.

Rollon, el racó del [lo ra'ko ðel ro'lon] / [lo ra'ko ðel re'lon]

Era el lloc on s'ubica la font del Rollon, al costat del tros del Sarauet.

«finca: recó Rallon, [...] partida: Tosalgròs» (*Repartiment 1942*, 154).

Com en el cas anterior, optem per la transcripció que recull la pronúncia més habitual actualment, *Rollon*.

Roman Gaia, cal ['kal roməŋ'gajə]

Era al carrer de Fullea, tocant a cal Marquet. *La cabana del Roman Gaia* és al terme de Maldà.

«Ramon Gaya», «Ítem un corral [...], en la partida de la Coma de Fullea, [...] a tremuntana ab la torreta del corral de Ramon Gaya y Esteve, y part ab lo camí de Fullea» (*Capbr. 1765*, 19^r i 126^r); «José Gaya, alias Ramon Gaya, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 157^r); «Romangaia» (*Contribució 1936*); «Afusellats a Lleida el 1936: Jaume Gaya Saltó, cal Ramon Gaya», «Jaume Gaya Saltó, de cal

Roman Gaya», anys 1936-39 (Roig 2014: 21 i 62); «Gaya Sardà, José (Romangaya)» (*Amillar. 1945*, 35^v).

Romera

«María Dolores Romera Ruzafa, [...] hija legítima de don Pascual Romera, [...] de Lorca, provincia de Murcia» (*Naix. 1945*, 96^v, 3).

Romero

«Diego Antonio Ramos Romero, [...] de Huelva, hijo de don (se ignora) y de doña (se ignora)» (*Òbits 1944*, 22^r, 18).

Romeu

[ro'mew]

Apareixen uns quants noms masculins: Antoni, Cristòfol, Francisco, Jaume, Joan, Josep, Mariano, Pau, Pere, Ramon i Rossendo; i uns quants de femenins: Adelaida, Antònia, Carme, Dolores (i M. Dolors), Francisca, Maria, Montserrat, Raimunda i Teresa. Actualment tres persones de la vila el duen de primer cognom.

«Francisco Romeu, fadrí, pagès, fill [...] dels *quòndam* Ramon y Mariagna Romeu [...], de Fullea», any 1762 (*Matr. 1699*, 228^v); «Maria [...], filla [...] de Pau Romeu, natural de Fullea, y de Maria Romeu y Macip», any 1789 (*Bapt. 1773*, 92^r, 15); «Romeo y Montanyola, Maria», any 1889 (*Bapt. 1881*, 114^r); «Romeu Roca, Antònia», any 1896 (*Bapt. 1892*, 148); «Francisca Romeu Sumalla» (*Òbits 1898*, 117^r, 27); «Romeu Montañola, Raymunda», any 1898 (*Bapt. 1892*, 211); «Juan Romeu» (*Apeo*, 178^r); «Teresa Romeu Ribera», matrimonis de l'any 1902 (*Spel. 40*: 5); «Jaime Romeu Montañola [...], Jaime Pons Romeu», «Dolores Romeu Torres [...], Francisco Romeu Torres» (*Repartiment 1942*, 188^r i 231^r); «Francisco Romeu Roig» (*Naix. 1945*, 11^v, 6); «Futbol Club Espluguense: [...] Jaume Romeu (Marquet, c/. Major), entrenador» (Poca 2017: 281); «Romeu Roig, Josep M.» (*Padró 2013*, 8).

Trobem aquest cognom el 1492 al Vilosell (Pere 2006: 291); a Fullea, lloc de procedència dels primers Romeu de l'Espluga Calba, no el tenim documentat fins al 1716 (Arbós 2004: 145). Eventualment es pot trobar castellanitzat en *Romeo*.

Rompa, el

[lo 'rompə]

Malnom que sembla que venia de *Rompecabezas*.

Ronda

«Joseph Ronda, rebadà» (*Roser 1694*, 4^f).

Ropero

«Juan, [...] hijo [...] de [...] Fernando Simón Ropero, de Riera», any 1893 (*Bapt. 1892*, 71); «Rosario, [...] hija [...] de [...] Ramon Palau y Ropero, de Sant Martí de Maldà, y Paula Masdèu y Vidal, [...] sin domicilio fijo», any 1910 (*Bapt. 1892*, 285 i 415); «Juana, [...] hija [...] de [...] Ramon Palau Ropero [...], de Belianes», any 1925 (*Bapt. 1912*, 281).

Roquer

«Dominga Roqué Coma, natural de Camarasa» (*Òbits 1894*, 84^r, 14).

Roques, les

«la partida anomenada les Roques [...], a migjorn ab la serra» (*Capbr. 1574*, 75^v); «al lloch apellat les Roques, [...] a tremuntana ab lo terratinent» (*Capbr. 1607*, 287^r); «partida de les Roques» (*Capbr. 1633*, 59^f); «a la partida de las Roques» (*Capbr. 1717*, 76^v); «en la partida de les Roques o Miralbò» (*Capbr. 1765*, 128^f).

La primera citació documental que tenim de la partida de Mirambò és del 1717; per tant, podem deduir que *les Roques* n'era el nom antic. El primer nom, *les Roques*, ha desaparegut, i el posterior, *Mirambò*, ha romàs.

V. t. *Mirambò*.

Roques, el collet de les, o el coll de les Roques

«Ytem en la dita partida del Come·n Salat, [...] a tremuntana fins al sellet de las Rocas» (*Capbr. 1669*, 104^r); «a tremuntana fins al sellet de les Rocas» (*Capbr. 1692*, 65^v); «a mitgdia ab la serra de las Forcas [...] y a tremuntana ab lo senglar d'unas Rocas», «a la partida de la Coma d'en Salat, [...] a tremuntana fins al collet de las Rocas» (*Capbr. 1717*, 28^r i 112^r); «en la partida de la Coma d'en Salat, [...] a tremuntana fins al coll de les Roques» (*Capbr. 1765*, 68^v).

Per les afrontacions veiem que *el coll de les Roques*, al nord de les Forques i de la Coma d'en Salat, no té res a veure amb la partida de *les Roques*, que es troba cap al sud del terme municipal. Optem per transcriure el genèric a partir de les darreres citacions, en les quals n'entendem el significat: *coll* i *collet*. No hem desxifrat el significat dels noms que apareixen en les anteriors (*sellet* i *senglar*), per a les quals no descartem un error de lectura. També podrien tenir relació amb el genèric cingle o amb algun dels seus derivats: *cingla*, *sella*, *sinlla*... (OnCat, epígraf *cingle*).

V. t. **Forques, la serra de les*.

Roques, la serra de les

«a ponent ab la serra de les Rocas» (*Capbr. 1717*, 5^r); «a ponent ab la serra de las Rocas» (*Capbr. 1741*, 5^v); «a mitgdia ab lo carrer o Solà, a ponent ab la serra de les Roques» (*Capbr. 1765*, 7^r).

Com que hem situat la *partida de les Roques* a *Mirambò, la serra de les Roques*, molt propera al nucli urbà, es deu referir a la que actualment s'anomena *del Sabater*. Aquesta serra, doncs, no té res a veure amb *el coll de les Roques*.

Roques, el solà de les

«al solà de les Roques, una casa [...] a tramuntana ab lo carrer *que* va al Forn» (*Capbr. 1574*, 52^r); «al solà de les Roques, una casa» (*Capbr. 1607*, 432^v); «Ítem un forn [...], al carrer del Solà, per a còurer pa, qu'és forsat, [...] a ponent ab lo solà de las Rocas» (*Capbr. 1669*, 7^r); «a mitgdia ab lo carrer o Solà, a ponent ab lo solà de les Roques» (*Capbr. 1692*, 110^v).

Aquest topònim té relació tant amb *la serra de les Roques* com amb *el carrer del Solà*. Deu ubicar-se dins del mateix nucli urbà, perquè hi ha cases i queda a l'sud-oest del forn.

V. t. **Solà, lo*.

Ros¹

V. **Moliner R., cal; Ramon del R., cal*.

Ros² i cal Ros

[*'kal 'ros*]

Hem documentat alguns noms d'home: Francisco, Guillem i Jaume; i un parell més de dona: Francisca i Maria. *Cal Ros* és una casa de la Raval, una inscripció a la façana de la qual ens indica que la construcció és del 1929. És un nom de casa força freqüent: a les Borges Blanques, per exemple, hi ha cinc cases anomenades *cal Ros*, amb diferents apel·latius, i dues *ca la Rossa*, una d'elles amb un altre apel·latiu (Ripollès 2006: 181-182).

«*Guillemi Ros*» (*Perg. 1183*); «*Aleix [...], fill [...] de Pasqual Pons y de Francisca Pons y Ros, cònjuges y pagesos*», any 1774; «*Francisco Pons y Ros*» (*Bapt. 1773, 6^r i 20^r*); «*Franca. Pons y Ros*» (*Translació 1778*); «*Maria Ros y Gabarra*» (*Òbits 1878, 60^r*); «*Jaime Ros Cunillera*» (*Amillar. 1945, 21^v*); «*veïnes de la Plaça: [...] Teresina, de cal Ros*» (*Spel. 23: 16*).

Ros, el

«*Raymunda Prats y Valls, [...] viuda dexada del quòndam Joseph Prats, dit lo Ros, pagès, de Fullea*», any 1766 (*Òbits 1699, 83^r*).

Ros, el cau del

[*lo 'kaw ðel 'ros*]

És un cau de conills gros en entrar a les Deveses pel camí.

Ros del Coco, cal [ˈkal ros ðel ˈkoko]

Era una casa dels Quatre Cantons. *El pati del Ros del Coco* és a la Raval, al començament, tocant a cal Cila, davant de les piscines municipals. *La cabana del Ros del Coco* és a les Portelles.

«Maria Rosa Sanahuja (Ros del Coco)», any 1905; «Tonet Roca (Ros del Coco)», any 1932 (Poca 2017: 43 i 113); «Tereseta Ros del Coco, de cal Ros del Coco», anys 1936-39 (Roig 2014: 38).

Ros del Franciscano, cal [ˈkal ros ðel frənziˈkano]

Era al carrer de Montblanc.

«José Torres, *alias* Ros del Franciscano, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 189’).

Ros del Miró, cal [ˈkal ros ðel miˈro]

Cal Ros també es coneixia com *cal Ros del Miró*. *L’era del Ros del Miró* és darrere de la Raval, cap al Calvari de cal Pons, damunt de la casa de la Meri de cal Cantó.

«Josep Miret Miró, 1870 (Ros del Miró)», «Teresa Miret Bota, 1903 (Ros del Miró)» (Poca 2017: 27 i 86); «Maria Miret (Ros del Miró)» (*Spel.* 33: 15); «Ros Miró» (*Contribució 1936*); «Joan Miret Bota, de cal Ros del Miró», anys 1936-39 (Roig 2014: 62).

Rosa Boja, la [lə ˈrozə ˈβɔʒə]

Es deia que havia embogit a causa d’un desengany amorós. Sembla que es passejava pel poble fent crits.

Rosalia

V. *Maria de la R.*, *ca la*.

Rosalia, ca la [ˈka lə rozəˈliə]

És una casa del Redemú. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha *ca la Resolia del Polit* (Ripollès 2006: 180).

«Rogelio Poca Sesplugues (Rosalia)», any 1920; «Antonieta Poca Sesplugues (Rosalia)» (Poca 2017: 104 i 164); «Josep M. Poca Sesplugues (Rosalia)», any 1936 (Rubió 2011: 21).

Rosendo, cal [ˈkal roˈseŋdo]

Era la casa on ara viu el Ramon del Marian. Havia estat una casa del carrer de Santa Maria, entre cal Tresonet i cal Feliu, tocant a cal Pau del Mestre, que tenien per renom *ca la Carmot del Carafell*. *Les cabanes del Rosendo* són a les Portelles.

«Ramon Gabarra Miret, [...] Rosendo», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Salvador Gabarra Serra (Rossendo)», any 1945 (Poca 2017: 193).

Roser

V. **Verge del R. de Fullea, les terres de la*.

Roseta, ca la [ˈka lə roˈzɛtə]

És una casa que queda entre el carrer de Fullea i el de Montblanc, amb l'adreça en aquest últim. També se'n deia *cal Ramon de la Roseta*. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha dues cases amb aquest nom seguit d'un altre apel·latiu (Ripollès 2006: 182), i a Ulldemolins trobem el mateix prenom formant més d'un topònim (Pere i Amigó 1997: 329).

Roseta dels Mals Esperits, la [lə roˈzɛtə ðɛlz ˈmɐs aspəˈrits]

Es deia d'ella que havia tirat la sabata amb una puntada de peu i l'havia fet arribar a la cúpula de l'església.

Rosic

«Francisco, [...] hijo [...] de [...] José Rosich Virgili, labrador, [...], y Concepción Sardà y Poca», any 1905 (*Bapt.* 1892, 344); «José Gabarra Rosich» (*Òbits* 1912, 21^r, 24); «Juan Rosich Aluja, [...] de Blancafort» (*Matr.* 1918, 7^r, 2); «Antonio Rosich Aluja» (*Matr.* 1919, 23^r, 23); «Ramon Gabarra Roca (Xolip) i Antònia Setó Rosich (de Fullea)» (Poca 2017: 66).

Hem localitzat cinc noms masculins amb aquest cognom: Antonio, Francesc, Francisco, Joan i Josep. En la forma *Rosich*, que és l'única que hem documentat, han confluït dos orígens etimològics diferents: el germànic HRUODICH, que significa 'famós', 'victoriós', i el derivat diminutiu de *Ros*. En aquest segon cas la grafia normativa seria amb dues essos. Com que no podem saber quina de les dues procedències té, ens limitem a transcriure'l tal com apareix en les citacions, amb una essa i, per part nostra, només hem omès la hac final, pròpia de temps més reculats (Moll 1982: 121 i 277).

Rossa, ca la

[ˈka lə ˈrosə]

És al carrer de Montblanc, al racó.

«Damià Martorell (Rossa)», any 1920 (Poca 2017: 104); «Ramon Torres Rossa» (*Contribució 1936*); «Domingo Martorell Poca (ca la Rosa)», «Maria Martorell Sardà, de ca la Rossa» (*Spel. 33: 14 i 44: 18*).

Rossell¹

V. **Coma d'en R., la*.

Rossell²

«Joan Rozell, de Belcayre», any 1597 (*Matr. 1580, 6^v*); «Joseph Rossell, fadrí, pagès, fill [...] de Joseph Rossell y de Raymunda Rossell y Prats, cònjuges y pagesos, [...] de Fullea», any 1774 (*Matr. 1699, 260^v*); «una filla [...] de Ramon Llenas y de Magina Llenas y Rocell, [...] del Pla [...]: Maria Rosa», any 1809 (*Bapt. 1773, 212^r*); «Josepha [...], filla [...] de Francisco Rosell, de Torresolona, y Antònia Cunillera», any 1847 (*Bapt. 1824, 331*); «Juan Sans Rosell, soltero, labrador, [...] de Rocallaura» (*Matr. 1895, 3^r, 4*); «Juan Rosell» (*Repartiment 1942, 265^v*).

Hem localitzat tres noms masculins: Francisco, Joan i Josep; i també dos de femenins: Josepa i Magina. Les grafies documentades són: *Rocell*, *Rosell*, *Rossell* i *Rozell*.

Rosselló

«Paula [...], filla de Joseph Rosselló, moliner», any 1747 (*Òbits 1699*, 44^v); «Joseph, [...] fill [...] dels cònjuges Bonaventura Roselló y Magdalena Bulló, de Montblanch», any 1865 (*Bapt. 1858*, 107^v); «José Sans Roselló, natural de Rocallaura» (*Òbits 1903*, 41^r, 2).

Hem documentat tres prenom: Bonaventura, Josep i Paula. També hem enregistrar l'ofici de moliner. Les dues grafies documentades són: *Rosello* i *Rossello*, amb accent o sense.

Rossells

V. **Comellar dels R., lo*.

Rossells, los (o d'en)

«als Rossells» (*Capbr. 1574*, 21^r); «partida dels Rossells, [...] a tremuntana ab lo camí de Monblanch» (*Capbr. 1692*, 90^v); «la partida d'en Rosells, [...] a tremuntana ab lo camí de Montblanch» (*Capbr. 1765*, 152^v).

Devia ser equivalent al **Comellar dels Rossells* o la **Coma d'en Rossell* o bé contigua i més propera a l'actual carretera de Fulledda, que aquí s'anomena *el camí de Montblanc*.

Rosset i cal Rosset

[^h'kal ro'set]

És al carrer de Santa Maria. També se'n deia *ca la Conxita* i *cal Trampa*.

«Magdalena [...], filla [...] de Joseph Vilamur, fuster, y de Maria Roset, d'Albi, però habitants en esta.», any 1812 (*Bapt. 1773*, 231^v); «Cristóbal Gaya, alias Roset, [...] calle de Santa Maria; [...] por atrás, rectoría.» (*Apeo*, 51^r); «Josep Gaya Pons, [...] Roset», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 32: 6); «Malena Gaya Oliva (Rosset)», anys 1932-33 (Poca 2017: 114).

És un renom que retrobem en força altres poblacions, com ara Ulldemolins, el Vilosell, la Pobla de Cérvoles, les Borges Blanques o Fullede²³⁸.

Roure i cal Roure

[ˈkal ˈrɔwre]

Hem trobat bastants noms masculins amb aquest cognom: Agustí, Esteve, Francesc, Francesc Xavier, Isidoro, Isidro, Jaume, Josep, Manuel, Miquel, Pere, Ramon i Salvador; i també bastants de femenins: Antònia, Carme, Concepció, Dolores, Hipòlita, Joana, Leocàdia, Maria, Mercè, M. Modesta, Providència, Rosa i Rosita. Quant a professions, apareix, a més de la de pagès, la de mestre de cases. Actualment quatre persones el duen de primer cognom a la vila.

Cal Roure és la casa de la plaça de l'Església que fa cantonada amb la costa que puja al Castell, davant de cal Saladero. Pere Roure Gaya, d'aquesta casa, va ser jutge en els anys que precediren la Guerra Civil espanyola. *L'era del Roure* és al tomb del Roure.

«Ramon Roure y Verderes», any 1827; «Manuel [...], fill de Miquel Roure, mestre de cases», any 1833 (*Bapt. 1824*, 30 H. 24. i 138); «Carme [...], filla de Francisco Roure y de Rosa Barot», any 1859 (*Bapt. 1858*, 18^v); «Miquel Roure, [...] plaza Mayor, [...] por la izquierda con el patio del Castillo» (*Apeo*, 234^f); «Roure Farré, Mercedes», any 1899 (*Bapt. 1892*, 220); «don Pedro Roure Gaya» (*Matr. 1908*, 28^r, 6); «padrinos: [...] Maria Roure Farré», any 1926 (*Bapt. 1912*, 303); «Isidoro Roure Perera, de cal Roure», anys 1936-39; «Pere Roure, de cal Roure», anys 40 (Roig 2014: 33 i 40); «Pedro Roure Gaya» (*Repartiment 1942*, 3^r); «Ramon Roure Espasa», «herederos Pedro Roure» (*Amillar. 1945*, 20^f i 83^v); «Rosita Roure Codines», «F^{co}. Javier Roure Codines» (*Naix. 1945*, 72^v, 5 i 86^v); «M. Carmen Roure Martorell» (*Padró 2013*, 8).

Roure, la corba del, o el tomb del Roure [la ˈkurbə l ˈrɔwre] o [lo ˈtom del ˈrɔwre]

És la primera corba pronunciada que hi ha a la carretera de Fullede. Es troba sortint de l'Espluga Calba abans d'arribar al pont de Fullede, sota l'era del Roure.

²³⁸ Amigó i Pere (1997: 329), Pere (2006: 293 i 2013: 237), Ripollès (2006: 182) i Arbós (2004: 146).

Rovelló, el

[lo roβe'ʎo]

Aplicat a una persona que trobava molts rovellons, és un renom que sorgeix pertot.

Rovira

«Jaume Rovira», any 1590 (*Matr. 1580*, 4^v); «una filla de Jaume Rovira [...]: Elisabet Joana», any 1596 (*Bapt. 1574*, 37); «Chatarina Rovira» (*Roser 1600*, 13^v); «Jaume Rovira, viudo, pagès», any 1639 (*Matr. 1636*, 3^v); «Joana Rovira, vella», any 1645 (*Òbits 1636*, 8^v); «Joan Rovira» (*Òbits 1650*, 1^r); «Joan Rovira», any 1657 (*Matr. 1650*, 6^r, 18); «Pasqual Rovira, fill de Rafel Rovira, cirurgià», «Maria Rovira, de Ripollet, filla de Rafel Rovira» (*Confirm. 1688*, 2^v, 43 i 3^v, 64); «Francisco Rovira, mestre principal de la iglésia», any 1782 (*Òbits 1699*, 147^v); «Francisco Rovira, mestre de la iglésia, [...] y Joseph Torres caigueren del campanar dins la iglésia (dia 22 d'abril de 1784), a la tarde. Dit Rovira morí envers les 10 de la nit del mateix dia, y lo dit Torres morí» (*Matr. 1791*, 66^r); «Maria Rosa Rovira y Lladó», any 1791 (*Matr. 1699*, 329^v); «Foren padrins: [...] Magdalena Rubió y Robira», any 1815 (*Bapt. 1773*, 252^v).

Apareixen alguns noms d'home: Francisco, Jaume, Joan, Pasqual i Rafel; i també alguns de dona: Caterina, Isabel, Isabet Joana (o Elisabet Joana), Joana, Margarida, Maria, M. Rosa i Teresa. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, hem trobat també la de cirurgià i la de mestre de cases. Francesc Rovira, anomenat *senyor Francesc* i veí d'Arbeca, era el mestre de cases que dugué a terme la construcció de l'actual església de l'Espluga Calba. Morí sense haver-la finalitzat, en caure de la torre del campanar dins l'església, juntament amb el fadrí Josep Torres, el 22 d'abril del 1784. En el marc de la Primera Guerra Carlina, el setembre del 1835, Ramon Rovira formava part dels mil combatents de les tropes carlines («*cabecillas facciosos*») que, sota les ordres del capitost Rosset de Belianes, després d'una derrota a Sant Martí de Maldà, es tancaren a la fortalesa de Guimerà i foren assetjats pel coronel Niubó. La nit del 19 els defensors del pretendent Carles Maria Isidre de Borbó es van rendir a les tropes governamentals. Rovira fou afusellat després de la presa del castell. La grafia majoritària és *Rovira*; però en alguna ocasió també hem localitzat *Robira* o *Rubira*.

Rubert

«morí, en casa de Jaume Joan Selma, Felip Rubert, marxant, francès, de Sant Martí de Mermerà, de la provincial d'Ubèrnia, bisbat de Claramun» (*Òbits 1685*, 11^r, 5).

Rubert és una variant del nord-est de França del nom de família *Robert* (Morlet 1991). El nostre personatge prové d'Alvèrnia, una antiga regió del centre sud de França dins del Massís Central. Clarmont és la capital històrica de les províncies d'Alvèrnia.

Rubí

«una filla [...] de Ramon Rubí, moliner, [...] de Preixana [...] y habitant en lo molí del Señor d'esta vila, y d'Antònia Rubí y Blasi: [...] Maria», any 1797 (*Bapt. 1773*, 147^v-148^r).

Rubinat

«una filla [...] del sr. Llorens Baiget, apotecari, natural d'Aspa, y de la sra. Maria Baiget y Ruvinat, [...] d'Arbeca, [...]: Maria», any 1813 (*Bapt. 1773*, 233^r).

Rubió¹

*V. *Costa d'en R., la*.

Rubió²

Trobem aquest cognom a Fullella, procedent de Puiggròs, a partir del 1686 (Arbós 2003: 147); al Vilosell, a partir del 1695 Pere (2006: 294), i a l'Albi, a partir del 1784 (Amigó i Pere 2001: 388). Hem documentat alguns noms d'home: Antoni, Cosme, Cristòfol, Francisco, Jacinto, Jaume, Joan, Josep, Macià i Ramon; i també alguns de dona: Francisca, Magdalena, Manuela, Maria, Lluïsa, Rosa i Rosalia. Pel que fa a professions, hem localitzat, a més de la de pagès, la de mestre de cases i la de ferrer.

«Miquel [...], fill [...] de Miquel Teixidó [...] y de Maria Teixidó y Rubió», any 1774; «Rosa Teixidó y Rubió [...]. Padrins: [...] Rosa Cantó y Rubió, muller de

Joseph Cantó», any 1780; «Josepha Giné y Rubió [...]. Foren padrins: [...] Cristòfol Rubió», any 1823 (*Bapt. 1773*, 10^v, 46^r i 303^r); «Testimonis: Joseph Rubió, mestre de casas» (*Matr. 1791*, 1^r); «Teresa Miret y Rubió» (*Matr. 1875*, 20^r); «Ignàcia Miret y Rubió» (*Matr. 1880*, 12^r, 4); «Rubió y Miró, Maria»; «Rubió y Sardà, Rosalia», any 1888 (*Bapt. 1881*, 5^r i 109^v); «Maria Rubió», «Masià Rubió, de Llorens», «Cristóval Rubió» (*Apeo*, 113^r, 173^r i 185^r); «Jacinto, [...], hijo [...] de [...] Cosme Rubió y Cervelló, herrero, y Josefa Sardà Roca», any 1895 (*Bapt. 1892*, 136); «José Balcells Rubió» (*Repartiment 1942*, 278^v).

V. t. *Robió.

Rué

V. *Roer.

Rufes

«Jaume Saltó y Rufis», any 1814; «Teresa Saltó y Rufes [...], filla [...] d'Antònia Saltó i Rufes [...], de Ciutadilla», any 1818; «Manuel Saltó y Rufes», any 1820 (*Bapt. 1773*, 248^r, 270^r i 287^v); «Antonio Saltó y Rufes» (*Òbits 1880*, 113^r, 28).

L'única persona que el porta de primer cognom es diu Antònia Rufes i procedeix de Ciutadilla. El DCVB conté *Rofes*, com a llinatge existent a Argentera, Capçanes, Colldejou, Cambrils, Garcia, Falset, Marçà, Tarragona, Vinebre, etc. *Rofes* és un veïnat de 200 habitants situat al nord de l'Alt Penedès, tres quilòmetres més enllà de la Llacuna. També conté *Rufés*, existent al Talladell. En Moll (1982) hi apareix *Rofes*; però amb *u*, només *Rufé* i *Rufi*. Peytaví documenta *Rufas*, a Banyuls de la Marenda, que remet a la forma codificada *Rufes*; i també *Ruffes*, a les Illes, que no sap si relacionar amb *Rufet* o bé amb *Rufes*. A Occitània el topònim *les Ruffes*, a la regió del Lodévois, es caracteritza per les terres roges, testimoniatge del manteniment del llatí RUFUS, 'rogenc'; en occità antic *rufá*²³⁹. En el nostre cas, tot i que tenim dues grafies documentades, *Rufes* i *Rufis*, tots dos portadors del llinatge són germans.

---

²³⁹ Veà (2017: 269), OnCat VI, 22b-23b, Peytaví (2010: annex 1) i Astor (2002: s. v. *Roussel*).

Ruí

V. *Roí.

Ruiz

«Defuncions: Fidel Ruiz i Muñoz», any 1992 (*J. Llord 1993*: 52).

Rull

«Jaume Francisco, fill [...] de Magí Teixidó y Antònia Rull, [...] de l'Argelagà», any 1837; «Paula [...], filla [...] de Christòfol Poca, [...] y de Maria Rull, de Vimbodí», any 1848 (*Bapt. 1824*, 224 i 336); «Juan Teixidó Rull» (*Òbits 1903*, 177^r, 3).

Hem anotat dos prenom: Antònia i Maria.

Russafa

«María Dolores Romera Ruzafa, [...] hija legítima de don Pascual Romera, [...] de Lorca, provincia de Murcia» (*Naix. 1945*, 96^v, 3).

El cognom *Russafa*, de l'àrab *rosafa*, 'jardí', és el nom d'un antic poble que actualment és una barriada de la ciutat de València (DCVB i Moll 1982: 154). En la nostra citació apareix amb la grafia espanyola, *Ruzafa*. És freqüent a Barcelona, al País Valencià, sobretot a la part meridional, i a Múrcia (DAE: s. v. *Ruzafa*).

Russo, cal

[*'kal 'ruso*]

És una casa del carrer de Fullea.

«Cisco Gené Gaya, 1872 (Russo)» (Poca 2017: 38); «Francisco Giné, *alias* Ruso, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 227^r); «Sisco Ruso», «Jaume Francesc, *àlias* Ruso» (*Contribució 1936*); «Josep Gené Ribera (Russo)», any 1936 (Rubió 2011: 21); «Francesc Gené Ribera, de cal Russo», anys 1936-39 (Roig 2014: 62).

Segons la tradició familiar, algun avantpassat havia estat a Rússia. Hem localitzat noms similars, per exemple, a Maldà, on hi ha *cal Rusó* i *cal Russo*; a Valleclara, *ca la Rússia* i *cal Russo*; a la Pobla Cérvoles, *el Guerxet del Rosso*, o a Sant Esteve de Llitera, *cal Rúsio*, pel color roig de la pell²⁴⁰.

Sabata

«Donació de Pere de Sabata a Maria, filla sua, monja del Reial Monestir de Vallbona: [...] sinquanta sous de penció, li feye la vila y terme de l'Espluga Calba», any 1291 (*Índex vell*, 70^v); «Francisco Cabata» (*Capbr. 1510*, 22^v); «Miquel [...], fill [...] de [...] Cecília Ponsa y Sabata, natural de Balaguer», any 1791 (*Bapt. 1773*, 104^v); «Joseph [...], fill [...] de Joseph Días, difunt, y de Cecília Días y Sabata, [...] de Balaguer», any 1809; «Miquel [...], fill [...] de Valentí Ponsa y Cecília Ponsa y Sabata», any 1819 (*Matr. 1791*, 31^r i 61^r).

Hem documentat dos noms masculins: Francisco i Pere; i dos més de femenins: Cecília i Maria. La Maria Sabata, filla de Pere Sabata, de l'Espluga Calba, va ser religiosa de Vallbona de les Monges. La grafia anotada és sempre *Sabata*, excepte en el capbreu del 1510, en què és *Cabata*; diríem que en aquest cas deu seu una ç, *Çabata*, mig esborrada.

Sabater, [de] i cal Sabater

[ˈkal saβə'te]

Trobem aquest cognom el 1279 a Fullea (Arbós 2004: 148), el 1300 a la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 237-238) i el 1358 al Soleràs (*Fog. 1358*). Hem documentat uns quants noms masculins: Antoni, Antoni Joan, Bernat, Bertran Joan, Bonaventura (o Ventura), Domingo, Felip, Francesc, Francisco, Jaume, Miquel i Pere; i també uns quants de femenins: Antònia, Gertrudis, Isabet Joana, Margarida, Maria, Paula i Teresa. El primer portador no era veí de l'Espluga Calba, sinó dels Omellons, però hi tenia terres. Pel que fa a oficis, a part del de pagès, apareixen el de cirurgià, el de duler i el de pescador. Felip de Sabater era comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem el 1640. Actualment una persona el porta de primer cognom a la vila. *Cal Sabater* és la casa del perxe del carrer Major. Havien estat sabaters i després van tenir botiga de comestibles i roba.

²⁴⁰ Farré i Moix (1993: 121 i 127) i Pere (2013: 150 i 2017: 196).

«Pere Çabater, pagès, del lloch dels Omellons de Pobblet» (*Capbr. 1574*, 98^r); «una filla de Domingo Sabater, duller [...]: Paula», any 1595; «Bertran Joan Sabater», any 1597 (*Bapt. 1574*, 38 i 43); «Maria Sabatera», any 1598 (*Òbits 1574*, 12^v); «cassa de Domingo Sabater» (*Roser 1600*, 20^v); «Lo 3 de maig 1640 [...] se reuní també a Barcelona·l capítol, presidit per Felip de Sabater, batlliu de Negropono y comanador de Masdeu y Esplugu Calva» (Miret 2006: 502); «Paula Çabater, donzella, filla ets d'Antoni Joan Çabater, pescador [...] en terra de moros», any 1648 (*Matr. 1636*, 9^r); «Geltrudias [...] Sabater, filla de Bonaventura Sabater, cirurgià [...], de Reus», any 1698 (*Bapt. 1685*, 31^v, 21); «Maria d'Àfrica, [...] hija [...] de Juan Sanfeliu, zapatero, de Nalech», any 1888 (*Bapt. 1881*, 98^r); «La família Sanfeliu (cal Sabater), a finals del segle passat» (*Spel. 43*: 16); «Ramon Sanfeliu Debat (Sabater)», any 1936 (Rubió 2011: 21); «Antonia Pons Sabater» (*Repartiment 1942*, 101^r); «Francisco Sabaté Ribera» (*Naix. 1945*, 31^v, 17); «Sabater Ribera, Francisco», any 1949 (*Bapt. 1935*, 113^v).

Malgrat que l'aparició del llinatge és anterior a la de l'exercici de la professió, sembla que a partir de la citació del 1888 el renom, lligat al cognom Santfeliu, deriva de l'ofici i no pas del llinatge. És un nom de casa que retrobem arreu; per exemple, a les Borges Blanques hi ha quatre cases que s'anomenen *cal Sabater*, acompanyat d'algun altre apel·latiu; i una, *cal Sabateret* (Ripollès 2006: 183). Destaquem la feminització del llinatge, *Sabatera*. Les grafies anotades són *Çabater* i *Sabater*.

Sabater, el perxe del

[lo 'perʃe l saβə'te]

És el del carrer Major núm. 16. Construït al segle XIV, abans s'anomenava *el perxe del Gaya*. Orientat cap a ponent, potser fou una porta d'accés a la població, restaurada en rehabilitar el castell. En un costat té una arcada de mig punt adovellada amb els carreus ben escairats fins arran de terra. A la dreta alguns carreus han quedat amagats per modificacions urbanístiques. Per l'altre costat té forma quadrangular. El trebol que el cobreix és un embigat de fusta (BIEC: BI-05). Sota el perxe hi ha un pas interior sota muralla. Aquesta construcció donava pas a la part superior del nucli urbà, fins a la zona del castell, des de la corona exterior, situada a la circumval·lació del Redemú. Actualment és transitable des del perxe fins a la part inferior del pas, perquè els habitatges construïts amb posterioritat impedeixen la connexió amb el Redemú.

Sabater, la serra del

[lə 'sɛrə l saβə'te]

És damunt de l'era del Xulip, pel camí de la Costa del Mas.

Sabater del Niño, cal

['kal saβə'te l 'niño]

Cal Sabater del Niño era el mateix que *cal Sabateret*. La dona era anomenada *la Niña*. *Niño* és un renom que també hem localitzat a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 318) o bé a Sant Feliu de Codines (Garcia-Pey 2006: 516).

«Pere Jaume Gomà (Sabater El Niño)» (Poca 2017: 254).

Sabater de la Raval, cal

«Vicente Morera, *alias* Sabaté de la Rabal, [...] una casa calle de Sanan» (*Apeo*, 147^r).

Sabateret, cal

['kal saβə'te'rɛt]

Segons la citació de què disposem, s'ubica al Redemú; tot i això, amb posterioritat a aquest document, rebia aquest nom una caseta que hi havia al carrer que va de la plaça de l'Església al pati del Castell, pujant, al racó. Abans havia estat *cal Ramon del Macià* i ara forma part de cal Marian.

«Jayme Roig, *alias* Sabateret, [...] calle del Redeum; [...] de frente, camino de Heredades» (*Apeo*, 89^r).

Sáez, la cabana del

[lə ka'βanə ðel 'saes]

Aquesta cabana de volta, del segle XIX, al Coll del Molí, és amb coberta de volta de canó tapada (BIEC: BI-51). El propietari és de la Floresta.

Safont

«Jacobus Çafont; [...] Boneta, filia Boneti Çafont, quòndam» (*Perg.* 1360); «Jacobus Çafont» (*Perg.* 1405/12); «Amàlia Safont y Miquel», any 1873 (*Bapt.* 1858, 222^v); «Salvador Salat Safont, [...] de Floresta» (*Matr.* 1939, 76^r, 7); «Andrés Safont Domènech» (*Repartiment* 1942, 172^v); «Salvador Salat Safont» (*Naix.* 1945, full solt).

Hem documentat tres noms masculins: Andreu, Bonet i Jaume (en la forma llatinitzada, *Jacobus*); i també dos de femenins: Amàlia i Boneta. Les grafies enregistrades són *Çafont*, en els primers documents (1360 i 1405), i *Safont*, l'única que apareix a partir del 1858. Les que comencen en *Sa-* (*Za-*, *Ça-*) són formes aglutinades de *font* amb l'article *sa* (Moll 1982: 181-182).

Safranòries, el

[lo safrə'nɔries]

Hi havia un membre de cal Marquet de la plaça del Pou que, quan creia que una explicació no era prou convincent, contestava que allò era una *falòrnia*. D'aquí li vingué el nom, que es va perdre amb la seva mort. Havia estat alcalde durant la Guerra Civil espanyola (Amat 1990: 231).

«Ramon Farré Torres (Safranòries)», any 1912; «Ramona Farré Torres (Safranòries)», anys 1932-33 (Poca 2017: 55 i 114).

Actualment l'estàndard *pastanaga* ha guanyat força terreny al corresponent terme de procedència àrab, *safranòria*, que, per semblança fonètica amb *falòrnia*, ha donat lloc a aquest renom. Es tractaria d'un cas d'homonimització formal, segons la terminologia de Joan Veny²⁴¹.

Sagristia

V. **Verge del Roser de Fullea, les terres de la*.

Sairac i cal Sairac²⁴²

['kal səj'rak]

Hem trobat uns quants noms d'home amb aquest cognom: Cristòfol (o Tòfol), Francesc, Francisco, Joan, Josep, Manuel, Miquel i Pasqual; i també uns quants de dona: Carme, Gertrudis, Josefa, Magdalena (i Malena), Maria, Mercè, Modesta, Raimunda, Ramona i Úrsula. Pel que fa a oficis, a part del de pagès, hem documentat el de barber-cirurgià o mestre cirurgià.

---

²⁴¹ «Es dona aquest tipus d'homonimització quan la semblança formal entre dos significants provoca l'acostament de l'un a l'altre o la seva total confusió, sense que intervingui cap factor d'afinitat semàntica» (Veny 1991: 74).

²⁴² Per a la redacció d'aquesta entrada ens hem servit, sobretot, de la informació continguda en Sayrach (2009).

Josep Francisco Sairach i Casellas, el primer Sairac espluguenc, havia nascut a Valls el 1726. El seu avi havia fet de mestre de tones o boter a Isona: llavors hi abundava la vinya, devastada més tard per la fil·loxera. El seu germà Pasqual va ser vicari d'Arbeca i va formar part de la comunitat de beneficiats de la vila —a l'Espluga Calba més d'un cop va substituir el rector, quan n'era mossèn Isidre Pons—; probablement al final de la vida es va fer frare mínim. Els seus descendents van viure del camp i molts van seguir l'ofici de barber-cirurgià, tant a l'Espluga Calba com als Omellons o bé a Vinaixa. L'estada a les Garrigues d'aquest llinatge abraça cinc generacions, amb una permanència que s'allarga uns cent vuitanta anys, fins a finals del segle XIX i primeries del XX. Miquel Sairac i Sans va anar a viure a Barcelona el 1846. Un descendent d'aquest llinatge, Manuel Sairach i Carreras, nascut a Barcelona el 1886, fou un destacat polític i arquitecte modernista, autor de la casa Sairach, a l'avinguda de la Diagonal, núm. 45, de la mateixa ciutat (també la del carrer d'Enric Granados, núm. 153), i de la Torre dels Dimonis, a la mansió familiar de Sant Feliu de Llobregat, on morí el 1937.

Cal Sairac, al carrer Major, núm. 40, davant dels Quatre Cantons, es coneixia també com *cal Barber*, per la professió familiar. Més endavant se'n va dir *cal Fuster*, perquè els descendents de la mateixa família hi van obrir una fusteria, abans que marxessin a viure a Barcelona i que la casa quedés tancada. *El corral del Sairac* és al Mas Blanc.

«lo reverent doctor Pasqual Sayrach, prebere i beneficiat d'Arbeca, i habitant en la present vila», any 1763 (*Matr.* 1699, 229^r); «Joseph Sayrach, cirurgià» (*Capbr.* 1765, 122^r); «Francisco Sayrach y Roig», any 1780; «Rosa Sairac y Sans», any 1821 (*Bapt.* 1773, 42^v i 290^v); «Miquel Sayrach Sans, nascut [...] el 1817, barber i cirurgià menor» (Poca 2017: 15); «Ramon Sayrach» (*Apeo*, 65^r); «cal Sayrach»; «Modesta Sayrach Orteu, [...] casa: Sayrach», naixements de l'any 1900 (*Spel.* 6: 13 i 32: 6); «Antònia Torres Sayrach» (*Repartiment 1942*, 30^r); «Maria del Carmen Balcells Sayrach», «Maria Luisa Balcells Sayrach» (*Naix.* 1945, 6^v, 8, i 35^v, 4).

L'arbre genealògic dels Sairac del Montseny (Seva, 1586), procedents del Regne de França, es remunta a una generació més amunt que el dels garriguencs (Isona, 1652). Els documents estudiats fins ara no permeten dilucidar si tots dos troncs tenen una soca

comuna. A França hi ha més d'una població i “lloc-dits” anomenats *Sayrac* i *Ceyrac* (o *Seyrac*), *Sirach* i *Chirac*²⁴³; també hi han perviscut els cognoms *Seirac* i *Sayrac*.

L'abbé E. Negre sosté que els actuals noms de població que acaben en *-ac*, molt abundants als sud de França, es van formar a partir de noms llatins de persona, als quals es va afegir el sufix *-acus*, d'origen gàl·lic, per designar les finques de la seva propietat. Aquesta és la tesi de P. Aebischer, que més tard seria recollida per Coromines.

A partir de les invasions del segle V es van posar de moda els noms germànics que formen topònims acabats en *-ac*. Posteriorment, amb la invasió dels francs a la part septentrional de la Gàl·lia romana, van continuar formant-se noms acabats en *-ACUM*, derivats de gentilicis germànics. Segons Peter Skok, *Seyrac* prové del nom de persona llatí *SERIUS* o *CERIUS* amb el sufix *-ACUM*. Al *Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France*, Dauzat sosté el mateix criteri. El DCVB recull *Sairach* i hi dedica una explicació mínima: «Llin. existent a Viladrau, Espluga Calba, Barcelona, etc.».

Aquest nom de família apareix amb una àmplia varietat de grafies: *Sairach*, *Sayrach*, *Sarrach*, *Seirach* i *Seyrach*.

Sala

«el capítulo que acompañamos de la capbreación del año 1574, que el escrivano Sala [...] ha copiado fielmente» (*Plet 1807*); «Maria Codines Sala» (*Naix. 1895*, 171^f); «Codines Sala, Pilar», defuncions de l'any 1903 (*Spel. 44*: 4); «José Codines Sala» (*Matr. 1919*, 66^f, 2); «Manuel Cantó Sala», «Bonifacio Sala», «Ramon Orteu Sala» (*Amillar. 1945*, 3^v, 23^v i 38^v).

L'única persona que se'n deia de primer cognom era el Bonifaci Sala.

Saladero, cal

[ˈkal saləˈðero]

És una casa de pedra del carrer de Santa Maria núm. 30, amb un perxe, que abans era *cal Xon*. És la construcció més antiga del poble, com ho acredita la inscripció de la llinda de la façana, que porta la data de 1553. També conté una ferradura esculpida a la pedra, la qual cosa ens fa suposar que el primer estadant devia ser ferrer. El perxe se sustenta sobre una sòlida columna de pedra que confronta amb la plaça de l'Església

---

²⁴³ A Turquia també existeix *Sayrac* o *Sayraç*, com a cognom i com a topònim. Ziri (abans Sayrach) és, així mateix, un poble eslovè.

(BIEC: BI-08). D'aquesta casa és fill Josep M. Balcells i Gener, que va ser corresponsal de RNE al Vaticà i director nacional d'aquesta cadena televisiva a Catalunya; posteriorment fou diputat al Parlament Català.

«Antònia Amorós Espasa (Saladero)»; «Ramona Balsells Amorós, [...] casa: Saladero», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 29: 16 i 32: 6); «Saladera» (*Contribució 1936*); «Antoni Balcells Amorós (Saladero)», any 1936 (Rubió 2011: 21); «Josep Maria Balcells Gené (Saladero)» (*Pocablog*).

A principis del segle XX el pare de Francesc Balcells i Amorós, amant del cant líric, entonava una vegada i una altra la seva sarsuela preferida *La Gran Via*, de Federico Chueca y Joaquín Valverde. Cantava amb un èmfasi especial el fragment: «Soy el rata primero y yo el segundo y yo el tercero. Nuestra fe de bautismo la tiene el cura Saladero.» Tres carteristes anomenats *las ratas* del Saladero (cèlebre presó de Madrid) canten aquesta cançó. Des d'aleshores els amics començaren a anomenar-lo *Saladero* (Amat 1990: 232-233).

Saladero, el perxe del [lo 'pærʃe l salə'ðero]

V. **Xon, el perxe del.*

Saladero, el racó del [lo rə'ko l salə'ðero]

És al Forteular, entre el camí del Pla de la Bassa i el del Fondo dels Masos.

Salat¹

V. **Coma d'en S., la.*

Salat²

«Maria Paula Balcells y Salat, viuda», «Maria Balcells y Salat» (*Capbr.* 1765, 200^r i 211^r); «Theresa, filla de Ramon Theixidor y Maria Teixidor y Salat», any 1805 (*Confirm.* 1797, 312^v); «Francisca [...], filla [...] de Joseph Casteñer y Maria Casteñer y Salat», any 1809; «Ramon Castanyé y Salat», any 1815 (*Bapt.* 1773, 214^r i 253^r); «Sebastián Mateu Salat» (*Repartiment 1942*, 147^r); «Jorge Salat Orteu», «Jaime Salat Orteu» (*Naix.* 1945, 27^v, 8, i 52^v, 3).

Hem documentat tres noms d'home: Jaume, Joan i Jordi; i tres més de dona: Cecília, Maria i Paula. Tant l'antropònim com el topònim tenen la mateixa procedència etimològica; són derivats de *sal*. Malgrat això, en el nostre cas no hi deu haver una relació directa entre l'un i l'altre, perquè el nom de *la serra del Salat* és bastant anterior (1633) a l'aparició del llinatge (1765), que prové de l'adjectiu *salat*, 'que té sal', 'graciós' (Moll 1982: 286).

Salat, la serra del

«Ítem an la Coma del Salat, [...] a mitgdia ab l'ayguavessant de la serra del Salat» (*Capbr. 1633*, 64^r); «partida del Molí, [...] a mitgdia ab la devesa del Senyor, [...] a tremuntana ab la serreta del Come'n Salat» (*Capbr. 1669*, 115^v).

Salat és un nom que ha generat molts topònims pels pobles del voltant: a Fullella, *la font d'en Salat*; a Tarrés, *el forn de calç del Mas del Salat*; a les Borges Blanques, *el puig Salat*, *el fondo del Salat* i la partida del *Salat*; a l'Albi, la partida de *les Salades*; al Vilosell, *el Prat Salat*; a Arbeca, Juneda o Puiggròs, la partida del *Salat*²⁴⁴. Una mica més distants, *el Salar*, a Alcarràs, Sudanell i Torres de Segre; o bé *el barranc del Saladar* (el Cogul) o *les Salades* (Vilanova de l'Aguda). A Vinebre, així mateix, *la Salada* és el nom d'una partida. L'explicació que hi dona, seguint Coromines, és que es tracta d'un derivat per sufixació de *sal*. Concretament, prové, amb tota probabilitat, del nom de planta *salat* o, en variant occidental, *salada* (també *sosa*, substància que se n'extreu i d'on procedeix el proper nom de *Soses*). En aquest cas s'hauria de pensar en una evolució a partir del seu col·lectiu *Saladar* > *Salar*. El *salat* és una planta de la família de les salsolàcies amb el fruit de gust salat del qual, cremant-lo, s'extreia sosa²⁴⁵.

La segona citació l'anomena *la serreta de la Coma d'en Salat*.

V. t. *Coma d'en Salat, la*.

---

²⁴⁴ Arbós (2004: 149), Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 145), Lluesma (1999: 38 i 39), Amigó i Pere (2001: 391-392), Pere (2006: 272), Satorra (2003: 176 i 2010: 111), Cornudella (2012: 79) i Arbós (2014: 2778).

²⁴⁵ Turull (2007: 109-110), Veà (2017: 273) i Arbós (2014: 2778).

Salazar

«Antonio Pons Salazar, [...] d'Agramunt», «Mariano Pons Salazar, [...] d'Agramunt» (*Òbits 1934*, 187^v, 13, i 198^v, 14); «Pòncia Pons Salazar» (*Naix. 1934*, 198^r, 11); «Felicidad Pons Salazar», «Concepción Pons Salazar» (*Naix. 1945*, 13^v, 10, i 23^v, 1); «Maria, [...] hija legítima de Antonio Pons Mirabet y Felicidad Salazar Cotonat [...], de [...] y Pont de Montariana [...]. La bautizada [...] consta inscrita con el nombre de Felicidad», any 1947 (*Bapt. 1935*, 97^r).

Duen aquest cognom tots els fills de Felicidad Salazar Cotonat, del Pont de Montanyana, a l'Alta Ribagorça.

Sales

«Foren padrins: [...] Francisca Sales», any 1811; «Francesch Batiste y Sales», any 1813 (*Bapt. 1773*, 227^r i 235^v); «Francesch Batiste, fill de Francesch Batiste y de Francisca Batiste y Sales», any 1814 (*Confirm. 1797*, 316^r, 85); «Maria dels Dolors [...], filla [...] dels cònjuges Fèlix Mateu, [...], y Maria Sales, natural de Vallclara», any 1861 (*Bapt. 1858*, 54^v); «Maria Sales Navés» (*Amillar. 1945*, 55^v).

Només hem documentat dos noms de dona: Francisca i Maria. La primera portadora d'aquest llinatge, Francisca Sales, devia procedir de Belianes, lloc on vivia Ramon Sales, padrí de bateig del Francesc Batiste i Sales.

Salets

«Maria Joana Salets, filla de Salvador Salets, tayxidó de lli», any 1687; «Maria Salets, filla de Salvador Salets», any 1689; «Miquel Salets», any 1698 (*Bapt. 1685*, 4^r, 2; 4^r, 4, i 18^r, 2); «Maria Salets, filla d'Antoni Salets [...]. Miquel Salets», «Salvador Salets, fill de Salvador Salets [...], Cicília Salets, filla d'Antoni Salets» (*Confirm. 1688*, 1^v, 17; 4^v, 117, i 124); «Antoni Salets, tayxidó de lli» (*Roser 1694*, 6^v); «Josepa Salets, filla [...] d'Antoni Salets, taxidó», any 1700 (*Matr. 1699*, 169^v); «Antoni Salets y Taxidó», any 1701 (*Òbits 1699*, 1^v, 9).

Hem documentat tres noms d'home: Antoni, Miquel i Salvador; i quatre més de dona: Cecília, M. Joana, Josepa i Maria. L'única professió anotada és la de teixidor de lli. Hem localitzat el mateix cognom a Arbeca. Moll (1982) no el conté i al DCVB hi trobem *Salet*, existent a Vic, Cardedeu, Barcelona, etc. *Saletes* és present a Catllà i Molig. Al departament francès dels Alts Pirineus, vora Gèdra, hi ha *el pic de les Salettes*, derivat de l'arrel *sal-*, pre-indoeuropea, que té un sentit hidrònimic, 'curs d'aigua, aiguamoll', i un altre d'oronímic, 'pendents amb esllavissades, esllavissades'. En una altra perspectiva semàntica, molt més productiva en occità, *Salle(s)*, nom de lloc, i *salle*, nom comú, signifiquen el mateix, 'castell', que té per ancestre llunyà el germànic SAL-, 'casa, residència', que ha donat noms de família procedents de noms de bateig heretats dels francs, com ara *Salavert*. El patrónim *Salette* té relació amb els noms de lloc, derivats de *saleta*: *Salettes*, al departament occità de la Droma i regió d'Alvèrnia-Roine-Alps, i *Salettes*, llogaret del municipi d'Auriac-Lagast. Els patrònims *Salet* i *Sallet* venen de la forma masculina *salet*²⁴⁶.

Salillas

«Emília Meira Salisa, [...] de Barcelona» (*Matr. 1927*, 17^r, 2); «Jesús, [...], hijo legítimo de Àngel Orteu Roig, de ésta, y Mília Meira Salillas, de la Casa de la Maternidad», any 1934 (*Bapt. 1912*, 398); «Jaume [...], fill de [...] Mília Meira Salillas (expósita)» (*Naix. 1934*, 67^r, 2); «Defuncions: Emilia Meira i Salinas», any 1986 (*J. Llorc 1993*: 52).

Aquest cognom, documentat sempre en la mateixa persona, presenta tres grafies diferents: *Salillas*, *Salinas* i *Salisa*. Bé podria tractar-se del llinatge català *Salelles*, molt estès pel territori de parla catalana. El geolocalitzador de noms de família francesos (www.geopatronym.com) ubica la forma *Salillas* als departaments de l'Aude i la Gironda; i *Saleilles*, en alguns més, també del sud del país²⁴⁷.

²⁴⁶ Ripollès (2010: 103), Peytaví (2010: annex 1) i Astor (2002: s. v. *Salle* i 865-866).

²⁴⁷ DCVB, Peytaví (2010: annex 1) i www.geopatronym.com.

Salla

[ˈsaʎə]

Trobem aquest llinatge el 1330 al Vilosell, el 1445 a la Pobla de Cérvoles (Pere 2006: 297 i 2013: 238) i el 1497 a Arbeca (*Fog. 1497*). És molt característic dels Omells de na Gaya (l'Urgell, fronterer amb les Garrigues). Hem documentat uns quants noms d'home: Antoni, Carlos, Felip, Francisco, Jacinto, Josep, Pere i Ramon; i també alguns de dona: Antònia, Francisca, Maria, Marina i Paula. Actualment una persona de la vila el porta de primer cognom.

«Antoni Salla, fadrí, pagès, fill del quòndam Pere Salla, pagès» (*Matr. 1636*, 1^v); «un fill de Phylip Salla [...], d'Erbeca [...]: Joseph», any 1637 (*Bapt. 1624*, 34^v, núm. 5); «una filla [...] de Ramon Salla, pagès, y d'Antònia Salla y Montanyola [...]: Antònia», any 1799; «Foren padrins: [...] Josepha Roig y Salla», any 1807 (*Bapt. 1773*, 162^r i 206^r); «Francisca [...], filla [...] de Carlos Salla, pagès, y de Josepha Salla y Sanfeliu», any 1805 (*Matr. 1791*, 22^{r-v}); «Remunda Valls, filla de Francisco Valls y de Francisca Valls y Salla», any 1814 (*Confirm. 1797*, 317^r, 7); «Josep Farré Salla», defuncions de l'any 1902; «Francisca Salto Salla (edat 82 anys) [...]; Rosa Farre Salla (edat 53 anys)», defuncions de l'any 1904 (*Spel. 40*: 4 i 48: 23); «Francisco Arbós Salla», «Jaime Arbós Salla» (*Amillar. 1945*, 3^v i 37^v); «Salla Escoté, Leonor» (*Padró 2013*, 9).

El DCVB conté *Salla* com a llinatge existent a l'Albagés, Arbeca, Manresa, Igualada, Barcelona, Tarragona, l'Espluga de Francolí, etc. Moll, en canvi, només conté *Sala*, amb dues possibles procedències: de *Salla*, 'cambra de rebre'; o bé del nom comú *sala*, del germànic SALLA. A l'edat mitjana apareixen ben documentats tant *Sala* (969) com *Salla* (981), com a nom propi de dona barcelonina. *Salle* en occità és un 'castell', i en francès, una 'casa important que té una cambra gran'. Finalment, el geolocalitzador de noms de família francesos ubica la forma *Salla* en força departaments, sobretot de la part sud del país; forma que també podem localitzar a Alemanya avui dia²⁴⁸.

Saltor¹

V. *Eusebio del S.*, ca l'.

²⁴⁸ Moll (1982: 121 i 219), Astor (2002: s. v. *Salle*), Morlet (1991: s. v. *Salle*), www.geopatronymie.com i geogen.stoepel.net.

Saltor²

[sal'to]

Hem documentat bastants noms d'home amb aquest cognom: Bonaventura, Calixto, Eusebio, Francisco, Gabriel, Jaume, Jaume Joan, Joan, Josep, Martí, Miquel, Pasqual, Pere Jaume i Valeri; i també força de dona: M. Àngela, Antònia, Arcàngela, Carne, Caterina, Cecília, Concepció, Elvira, Francisca, Isabel, Josefa (o Josepa o Josefina), Magdalena, Maria, Mariagna, Natàlia, Núria, Paula, Pilar, Raimunda, Rosa i Teresa.

«Joannis Saltó» (*Capbr. 1510*, 33^v); «Fou padrí: Joan Saltó, de Fuleda», any 1628 (*Bapt. 1624*, 6^r); «Jaume Joan Saltó, fadrí, paigès, fill dels quòndam en Joan Saltó [...], de Fullea», any 1655; «Pere Jaume Saltó, fadrí, pagès, del lloc dels Homells de na Gaya», any 1691 (*Matr. 1650*, 4^r, 11, i 39^r, 22); «Gabriel Saltó» i «Valeri Saltó», any 1695 (*Confirm. 1688*, 1^r, 3, i 2^r, 27); «Pere Jaume Saltó» (*Capbr. 1765*, 68^v i 122^r); «una filla [...] de Joseph Saltó y Balcells, pagès, y de Maria Saltó y Sardà [...]: Isabel», any 1777; «Maria [...], filla [...] de Jaume Saltó [...] y de Catarina Saltó y Gassol», any 1819; «Jaume Saltó y Gasol», any 1821 (*Bapt. 1773*, 25^r, 277^v i 292^r); «Saltó y Ferrer, Calixto», any 1886 (*Bapt. 1881*, 82^r); «José Saltó», «Catalina Saltó», «Jayme Saltó» (*Apeo*, 64^v, 87^v-88^r i 154^r); «Saltó Sardà, Josefina», any 1941 (*Bapt. 1935*, 50^r); «Miquel Saltó Valls», «Eusebio Saltó Sardà» (*Repartiment 1942*, 10^r i 29^r); «Núria Saltó Castañé», «José Saltó Castañé» (*Naix. 1945*, 56^r, 10, i 70^v, 1); «Martí Saltó, Pilar» (*Padró 2013*: 5).

Malgrat que la grafia normativa és *Saltor*, no l'hem enregistrada en cap cas; hem anotat sistemàticament *Salto*, amb accent o sense.

Saltor, la sort del

[lə 'sɔr ðel sal'to]

Es troba a la carretera dels Omells, sota de l'edificació que han obrat a ca l'Espardenyer, damunt de la granja del Manuel del Vilaverd.

«sort del Saltó, [...] por mediodía con la asequia [...] y por norte con el camino de los Huertos.» (*Apeo*, 55^v-56^r).

Saludes

«Pere Joan Saludes, cirurgià» (*Roser 1694*, 3^r).

Salut, de la

«Miguel Alabau de la Salud [...], de València, vecino de Tarragona» (*Matr. 1939*, 3^r, 3).

Salvador

«Jacobus Salvador; [...] Bernardus Salvador» (*Perg. 1360*); «Jacobus Salvador» (*Perg. 1405/12*); «Cassa de Mateu Salvador» (*Roser 1600*, 9^v); «Miquel Salvador» (*Capbr. 1669*, 76^v); «Matheu Salvador» (*Capbr. 1717*, 9^f); «Ramon Pons y Salvadó [...]. Foren padrins: Ignasi Salvadó», any 1819; «Maria Pons y Salvadó», any 1824 (*Bapt. 1773*, 276^r i 306^v); «Francisco, [...], fill [...] de Francisco Balcells, de la present, y Antònia Salvadó, d'Omells de na Gaya», any 1839 (*Bapt. 1824*, 251); «Pascual Pons Salvadó», «Antonio Pons Salvadó» (*Òbits 1887*, 126^r, 30^r, i 234^r, 14); «Bernardo Pons Salvadó» (*Òbits 1898*, 136^r, 46); «Francisco Balcells Salvador» (*Repartiment 1942*, 191^r).

Hem documentat uns quants noms d'home amb aquest cognom: Bernat, Ignasi, Jaume (en la forma llatinitzada *Jacobus*), Magí, Mateu i Miquel; i també un de dona: Antònia. Les formes enregistrades són: *Salvado* (amb accent o sense) i *Salvador*.

Salvador del Cabeça, cal

[ˈkal salˈβaðo l kaβɛˈsə]

És una casa del carrer Major, pujant a mà dreta. El *corral de cal Salvador del Cabeça* era al carrer de Fullea, abans d'arribar a la baixada cap a la carretera, al costat del cal Pasquer.

«Ramon Farré Miret, 1910 (Salvador Cabeça)» (Poca 2017: 93); «Josep Maria Farré Miret (Salvador Cabeça)», any 1936 (Rubió 2011: 21).

Salvadora

V. **Bassa S.*, la

Salvadora, la bassa

«Ítem que dita universitat té, [...] en la partida de la Coma de Fullea, dos basses, l'una dita la bassa Salvadora y l'altra la bassa, en lo tros que és de Gregori Gaya» (*Capbr. 1669*, 28^v); «la bassa Salvadora» (*Capbr. 1717*, 10^r); «dos bassas, [...] l'una, bassa Salvadora» (*Capbr. 1741*, 10^r).

Per la informació dels capbreus, sabem que hi havia dues basses públiques a la Coma de Fullea: l'una era *la bassa Salvadora* i l'altra, *la bassa d'en Torres*. Així, doncs, suposem que *la bassa Salvadora* era *la bassa Dolç*, també anomenada *bassa Bona*.

V. t. **Bassa Salvadora, la*.

Salvadoret, cal

[*'kal sal'βəðo'rət*]

Era una casa del carrer Major que abans havia estat *cal Baella*. La mare era de València i feien de barbers. A Riudoms (Perea 1978) o bé a Ulldemolins (Pere i Amigó 1997: 332), per exemple, també trobem aquest renom.

«Josep Maria Magriñà (Salvadoret)», any 1944 (Poca 2017: 192).

Salvany

«Carlos Llord Salvañy, soltero, labrador, [...] de treinta años, [...] de Rojals» (*Matr. 1908*, 19^r, 4); «Carlos Llord Salvany, de edad cincuenta y cuatro años, natural de Esplugu Francolí» (*Òbits 1921*, 64^r, 4).

Les dues grafies anotades són: *Salvany* i *Salvañy*.

Salvat

«Magdalena Salvat Martí» (*Repartiment 1942*, 209^r).

Salví

«Francisco José Salví y Vidal, [...] hijo de don Blas Salví Soriano, natural de Montroyo, [...] provincia de Teruel, domiciliado en transeúnte» (*Naix. 1887*, 49^r).

Mont-roig de Tastavins (*Monroyo*, en la forma castellanitzada) és una vila i municipi de la comarca del Matarranya, a la província de Terol.

Samanyó, cal

[ˈkal saˈmaɲo]

L'Espluga Calba patí a principis del segle XX una mala collita d'olives. Alguns veïns es traslladaren al Camp de Tarragona a fer de jornalers. L'hereu de cal Domingo formà una colla per collir olives al mas Samanyó, prop de Reus. En arribar al poble va explicar a la resta de la colla que ell podia ser pobre de diners, però que volia ser ric de nom. Aleshores va demanar als companys que l'anomenessin *Samanyó* i feia el sord quan era cridat per *Domingo* (Amat 1990: 231-232). És una casa del carrer de Montblanc. A l'Albi també hi és, procedent de l'Espluga Calba.

«Maria Gaya Sanahuja (Samanyó)», casament de l'any 1912 (Poca 2017: 56);
«David Gaya Català, de cal Samanyó», anys 40 (Roig 2014: 40).

Samanyet, el

[lo saməˈɲet]

Un de cal Samanyó, el fill, va marxar a l'Albi. L'anomenaven *el Samanyet*.

«Josep Gaya Gallofré (Samanyet)» (Poca 2017: 104).

Samsó

«Pere Samsó, pagès, viudo, de Belianes», any 1647 (*Matr. 1636*, 8^r); «Chatarina Samsó y Taixidora, mullé de Llorens Samsó [...], dels Omellons», any 1677 (*Òbits 1650*, 16^v); «Llorens Sansó, pagès», any 1699 (*Matr. 1699*, 169^r).

Hem anotat dos prenom: Llorenç i Pere. Les dues grafies enregistrades són *Samsó* i *Sansó*.

San Antonio María Claret, la plaza de

Nom que va rebre la plaça del Castell des de 1939 fins a 1978.

San Nicolás

Isabel de San Nicolás Pérez, casada a cal Salvadoret i mare del Narcís, el Josep M., l'Enric i el Jaume, que duien aquest cognom en segon lloc, era de València.

«Magriñà de San Nicolás, José M^a», any 1936; «Enrique, [...] hijo legítimo de Salvador Magriñà Òdena, de Montblanch, y de Isabel de Sant Nicolás Pérez, natural de València», any 1939 (*Bapt. 1935*, 13^v i 38^r).

En els països de gran tradició catòlica, com ara Espanya, Itàlia, Portugal o França, són molt freqüents els cognoms procedents de noms de sants, que, en la majoria dels casos, procedeixen de noms de poblacions (DAE s. v. *San + X*). A València l'església de Sant Nicolau de Bari i Sant Pere Màrtir està documentada des del 1239.

Sanaüja, [de]

[sanə'uzə]

Hem trobat uns quants noms d'home: Antoni, Francisco, Jaume, Josep i Salvador; i també uns quants de dona: Antònia, Carme, Francisca, Justina, Raimunda i M. Rosa. Els Sanaüja van ser senyors de les Borges Blanques i la meitat de Castellots a l'alta edat mitjana (Satorra 2003: 180). Amb posterioritat a aquelles dates, hem documentat el llinatge a la nostra vila el 1405. A partir d'aleshores desapareix per complet, fins al cap de quatre segles. Josep Sanaüja i Ribera, de cal Petronill, va ser elegit el primer president de la Cooperativa el 1957. Jaume Sanaüja és rector de l'Espluga Calba des del 2005. Actualment dues persones el porten de primer cognom.

«Ffranciscus de Sanahuja» (*Perg. 1405/12*); «Gaya y Senaüja, Jaime», any 1892 (*Bapt. 1892*, 58); «José Sanahüja» (*Apeo*, 148^r); «Homenatge a la vellesa: [...] Teresa Sesplugues Sanahüja», any 2002; «Ramona Gaya Sanahüja», naixements de l'any 1903 (*Spel. 40*: 31 i 44: 4); «José Gaya Sanahüja, agricultor» (*Naix. 1921*, 30^v, 6); «Gaya Sanahüja, Ramona» (*Repartiment 1942*, 190^r); «Jaime Sanahüja B.», «Roca Sanahüja, José» (*Amillar. 1945*, 34^v i 59^v); «Sanahüja Gabarra, Carmen», any 1948 (*Bapt. 1935*, 106^v); «Sanahüja Benet, M. Rosa» (*Padró 2013*, 9).

El compost bascoide ÇANI-GOIA, pròpiament, ‘dalt de la guaita o guàrdia’, s’aplicà a un castell o guàrdia. Junt amb l’evolució de la -i- en *a* també hi hagué metàtesi: *-a - e- > -e - a-*. Les formes *Senahuja* i *Senauja* són característiques dels textos medievals, malgrat que en el nostre cas apareixen en una citació molt posterior (1892) (OnCat VII, 33b32-34a40). Hem enregistrat molta varietat de grafies: *Sanahuja*, *Sanahuija*, *Sanauja*, *Senahuja* i *Senauja*; sistemàticament escrit sense la dièresi normativa. La preposició *de* (*de Sanahuja*, 1405) només apareix a la primera citació, gairebé nou segles abans del proper que hem documentat (1892).

Sánchez

«Emilio Sánchez, presbítero», any 1905 (*Bapt. 1892*, 341); «Felip Moreno Sánchez, natural de Beas de Segura, [...] soldat [...], a conseqüència d’una ferida de metralla» (*Òbits 1934*, 73^r, 12).

Una sola persona el porta de primer cognom: el prevere Emilio Sánchez. La segona citació és d’un personatge procedent de Beas de Segura, província de Jaén.

Sanç

Apareixen uns quants noms d’home: Bonifaci, Francesc (i Cisquet), Camil, Gumersindo, Ignasi, Jaume, Jordi, Josep, Miquel i Ramon; i força més de dona: Antònia, Càndida (o Càndia), Carme, Cecília, Dolores (i Lolita), Maria, Montserrat, Pasquala, Pilar, Presentació, Raimunda, Regina, Rosa, Teresa, Victorina i Virgínia. Narcís Sans va ser rector de l’Espluga Calba entre 1730 i 1747. Maria Sans, de cal «Ranxero», va ser Germana dels Pobres. Actualment una persona el porta de primer cognom a la vila.

«Maria Sans, [...] Joseph Sans, nebot seu» (*Roser 1731*, 8^r); «Jauma, [...] fill [...] de Mariano Ribera, pagès, y d’Antònia Ribera y Sants [...]. Foren padrins [...] Maria Sants y Minguet, d’Arbeca», any 1800; «Foren padrins: Rosa Sans y Cristiàs», any 1819 (*Bapt. 1773*, 164^r i 280^r); «Jaume Sans [...], segle XIX» (Arbós 2010: 61); «Ramon Torres Sans» (*Matr. 1895*, 21^r, 3); «Sans Oliveres, Ignacio», any 1898 (*Bapt. 1892*, 198); «Ramon Sans» (*Apeo*, 162^r); «Francisco Mateu Sans», defuncions de l’any 1902 (*Spel. 40*: 4); «Sans Gaya, Gumersindo», any 1914 (*Bapt. 1912*, 95); «Miquel Farré Sans», «Pedro Solé

Sans» (*Repartiment 1942*, 73^r i 89^f); «Carmen Sans Sans» (*Amillar. 1945*, 29^v); «Sans Farré, Presentació» (*Padró 2013*, 9).

Es tracta d'un cognom molt freqüent a Arbeca, que ja trobem documentat el 1287 al Vilosell (Pere 2006: 299), el 1300 a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 396-397) o el 1314 a la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 240). Tot i que la grafia normativa és *Sanç*, la forma que apareix sistemàticament és *Sans*; en una ocasió també hem anotat *Sants*.

Sanert

«Dionís Sanert, cirurgià de la present vila, [...] de Perelada, en Ampurdà», any 1739 (*Òbits 1699*, 29^r).

Sanés és un cognom existent a Cadaqués, Cantallops, Espolla, Figueres, Hostalric, la Jonquera, Roses, Salt, etc. Totes aquestes poblacions són properes a Peralada, lloc de procedència del nostre llinatge. *Sanés* es considera una variant de *Senès*, del gentilici *senès*, 'nadiu de Sena o Siena' (ciutat d'Itàlia). A la Roca d'Albera, al Rosselló, així mateix, hi ha documentat el llinatge *Sanes*, variant de *Seners*. El geolocalitzador de noms de família francesos, al seu torn, ubica *Sanes* al departament dels Pirineus Orientals, i *Seners*, als de la Mosel·la i de Meurthe i Mosel·la²⁴⁹.

Sant, el

«Jaume Seuma, dit lo Sant», any 1653 (*Òbits 1650*, 5^v).

Sant Blasi, el benefici de, i la casa del Benefici de Sant Blasi

«Arnaldo, d'Espluga Calba, funda un benefici baix la invocació de *sant* Blay, en la iglésia de la rectoria de dit poble, deixant lo *jus patronatus*, perpètuament, a las molt il·lustres sras. abadessas del Reial Monestir de Vallbona y del rector que, per temps, serà del lloch d'Espluga Calba», any 1315 (*Índex vell*, 37^v); «la casa del Benefici de *Sant* Blasi, a sol ponent ab lo carrer *que*s va al Portal» (*Capbr. 1574*, 26^f); «Miquel Sesplugues, pagès [...], patró del benefici sots invocació de *Sant* Blasi» (*Capbr. 1633*, 193^f); «lo benefici de *Sant* Blasi»

²⁴⁹ DCVB (s. v. *Sanés*), Moll (1982: 176), Peytaví (2010: annex 1) i www.geopatronymie.com.

(*Visita. 1647, 49*); «la casa del Benefici de Sant Blasi, [...] a ponent ab lo carrer qui munte a la Iglésia» (*Capbr. 1669, 52^f*); «terras del benefici de Sant Blasi» (*Capbr. 1717, 78^f*); «terres del benefici de Sant Blasi» (*Capbr. 1741, 16^f*); «partida de la Coma de Fullea, [...] a tremuntana ab terres del benefici de Sant Blasi», «partida de la Coma d'en Català, [...] a ponent ab terres del benefici de Sant Blasi [...] y a tremuntana ab lo terme de Sanant» (*Capbr. 1765, 16^v i 133^v*).

Com veiem, el 1315 Arnau fundà el benefici sota la invocació de sant Blai. Les abadesses del monestir de Vallbona i el rector de l'Espluga Calba en percebien les rendes. Deixà trenta censals anuals per a una pitança per al monestir, que havia de pagar el capellà del benefici cada any, no com a subjecció, sinó com a almoïna i celebració de l'aniversari de la seva mort, per la seva ànima i pels seus avantpassats.

Seguint les indicacions de les afrontacions, podem situar les terres d'aquesta propietat eclesiàstica a la Coma de Fullea, prop del terme de Senan. Les tenim documentades per primer cop el 1717. La part del capbreu del 1574 que correspon a les possessions de Joan Pons situa *la casa del Benefici de Sant Blasi* al sud del corral del confessant, al carrer de Santa Maria, tocant a casa seva. Avui dia Sant Blasi és el patró de la vila. El dia de la festivitat d'aquest sant, el tres de febrer, al voltant del primer diumenge del mes, se celebra la festa major d'hivern. La societat de caçadors del municipi s'anomena *de Sant Blasi*.

A Cervià de les Garrigues hi hem localitzat, així mateix, *el tossal de Sant Blai*. *Blasi* és la variant arcaica del nom propi d'home *Blai*, sovint escrit *Blay* (DCVB i Turull 2007: 110). En el nostre cas només es conserva *Blai/Blay* en dos documents (1315 i 1669); en tots els altres és *Blasi*.

Sant Blasi, la font de

«Ytem a la font de Sant Blai, [...] a tremuntana ab lo camí de Senant» (*Capbr. 1669, 155^f*).

La font devia ser a les terres *del benefici de Sant Blasi*. A Tivissa, per exemple, hi hem localitzat una altra *font de Sant Blasi*.

Sant Blasi, l'obac de

«a la partida de la Torta o ubach de Sant Blasi» (*Capbr. 1692, 52^v*); «a la partida de la Torta, dit l'obach de Sant Blasi» (*Capbr. 1717, 12^r*); «la partida de la Torta, dita l'ubach de Sant Blasi, [...] a tremuntana ab lo camí de Sanant», «una casa [...] en la partida de la Torta, anomenada l'ubach de Sant Blasi» (*Capbr. 1765, 115^v i 190^r*).

De fet, l'obac de Sant Blasi no devia ser exactament on hi havia les terres del benefici de Sant Blasi, és a dir, a la Coma de Fullea, sinó proper a aquestes, però més a prop del nucli urbà, això és, a la partida de la Torta.

V. t. *Coma de la Torta, l'obac de la i *Torta, l'obac de la.

Sant Bonifaci, el camí de

[lo kə'mi ðe 'sam boni'fasi]

És el camí de Vinaixa.

«a la partida de la Portella, [...] a migjorn ab la viuda Baptista, mitjensent lo camí de Sant Bonifaci» (*Capbr. 1607, 241^r*); «a mitgdia ab lo camí de Sant Bonifaci, a ponent y a tremuntana ab lo camí dels Homellons» (*Capbr. 1669, 92*); «camino de San Bonifacio» (*Repartiment 1942, 147*); «Aubaredes, [...] mediodía, camino San Bonifacio» (*Amillar. 1945, 43^v*).

Sant Bonifaci, la creueta de

[lə kre'wetə ðe 'sam boni'fasi]

Era a la serreta de Sant Bonifaci, al camí de Vinaixa, al cap del terme de l'Espluga tocant amb el de Vinaixa, entre la Portella i la carretera. Ramon Amigó, entre la documentació de l'Albi (Amigó i Pere 2001: 200), troba la partida de *la Creueta de Sant Bonifaci* i especula que potser era la mateixa que s'havia anomenat *la Creu d'en Sister*, de l'any 1640 al 1692, i *la Creu Roja*, el 1712. A Fullea una altra partida s'anomena *la Creueta*. És una peça de terra de la partida del Camí de l'Espluga Calba, que devia estar situada, més o menys, en les proximitats de l'actual carretera que uneix aquesta població i Fullea (Arbós 2003: 66). La creu a la qual fa referència deu ser una altra, perquè tos dos indrets són bastant distants.

«al terme dels Omellons en una partida dita la Portella y tota carretera avall fins arribar a la creueta de Sant Bonifaci» (*Capbr. 1692, 14^r*); «a la creueta de Sant

Bonifaci y d'aquí venim a la Carretera [...] y d'aquí travessa la coma» (*Capbr. 1717, 4^v*); «a la creueta de Sant Bonifaci, u aquí trenca a la Carretera» (*Capbr. 1741, 5^r*); «tota carretera avall fins a arribar a la creueta, y aquí trenca a la Carretera» (*Capbr. 1765, 7^r*).

V. t. **Camí Ral, la creueta del.*

Sant Bonifaci, l'hermita de

[la'rmitə ðe 'sam boni'fasi]

És dins del terme de Vinaixa. Un document que fa referència a les peregrinacions a aquesta ermita relata que cada poble exagerava, més o menys, els mitjans d'inspirar compassió al sant. Sembla que els espluguencs, en una peregrinació de la meitat del segle XIX, van arribar a desenterrar cadàvers dels avantpassats i van posar llurs cranis en les mans dels pelegrins. Actualment el primer diumenge de maig s'hi organitza un aplec al qual assisteixen els vilatans de l'Espluga Calba. Se celebra la santa missa, en què es canten els goigs de Sant Bonifaci, en pregària per la pluja. Després es ballen sardanes i, finalment, la gent s'agrupa per famílies per a dinar a l'aire lliure. Abans era tradició d'anar-hi a peu; avui dia hom s'hi arriba amb cotxe. També rebia el nom de *Sant Bonifaci* una caseria entorn de l'antic santuari, a l'extrem septentrional del terme de Vinaixa, prop del límit amb el dels Omellons, que era formada per set masos, avui deshabitats. Dona nom, encara, a més d'una partida d'aquell indret, damunt la vall de Vinaixa²⁵⁰.

«Foren pedrins: fra Gabriel, hermità de *Sant Bonifaci*», any 1595 (*Bapt. 1574, 37*).

Sant Joan de Jerusalem, el carrer de

[lo kə're ðe 'saŋ dʒu'aŋ de dʒeruzə'lɛm]

És el nom que s'ha donat recentment al *carrer que puja al Castell*, des de l'avinguda de Pau Casals. El nom ens remet a l'època en què els hospitalers, és a dir, els cavallers de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, eren propietaris del castell.

Sant Joan de Jerusalem, l'església de

«iglesia de San Juan de Jerusalén» (*Doc. 1801*).

²⁵⁰ Duch (1994: 2), Amat (1990: 167-168) i Turull (2007: 110).

En aquesta citació s'anomena així l'església parroquial de l'Espluga Calba, fent esment, novament, de la propietat del castell i la vila que ostentaren els cavallers santjoanistes.

Sant Mateu, la costa de

[lə 'kɔstə ðe sam mə'tew]

És el nom que l'alcalde Salvador Amat donà a la petita costa de la Raval, la que puja de casa seva en direcció a la carretera de Maldà. *Cal Mateu* és com s'anomenava, a Gavà, la casa del pare de l'esmentat batlle. Aquest és un exemple clar que obeeix al principi del trasllat, és a dir, que un nom de lloc és trasplantat o reduplicat en un altre indret o un altre país; aleshores l'arbitrarietat és la causant de la formació del topònim.

Sant Miquel

V. *Ermita de S. M., l'*

Sant Miquel, la capella de

[lə kə'peʎə ðe 'sam mi'kəl]

A l'extrem oriental de l'actual plaça del Pou, on ara hi ha la plaça de l'Ermita de Sant Miquel, a l'antic molí de cal Sastre, hi havia una ermita amb una capella sota l'advocació de Sant Miquel, i una font. S'hi accedia baixant les escales. El 26 de juliol del 1652 l'Espluga Calba va efectuar un vot referent a la construcció de la capella de Sant Miquel, amb motiu de la pesta que patí el poble durant els anys 1651-53. Quan ja havia estat allargada, fou habilitada com a església, amb la finalitat de desenvolupar els serveis religiosos de la comunitat, fins que no fos inaugurada la nova (4 de setembre del 1784) i un cop havia estat enderrocada la vella. Al principi del segle XIX s'esfondrà i es traslladà la imatge a la parròquia del poble, a la nau on avui es troba la sala parroquial.

Segons el document del 1778²⁵¹, redactat per Isidro Pons, Pasqual Pons i Niubò fou enterrat en aquesta capella, prop de les fonts baptismals, perquè hi havia dificultat per entrar al fossar. El juny del 1780, el seu fill, Ramon Pons, hi va ser enterrat, al costat d'ell. El juliol del 1788 els ossos de tots dos van ser traslladats a la sepultura particular de la família al fossar o cementiri comú. L'acte es dugué a terme mitjançant una processó que passà pel Portal, és a dir, per casa seva.

---

²⁵¹ La família Anglès, de cal Ponç, és la propietària d'aquest document.

«Pagaments a Sacristia, *Sant* Christòfol, *Sant* Esteve, Roser, *Sant* Miquel, Hospitalers, Santíssim *Sant* Christo» (*Roser 1600*); «a mitgdia ab la dita capella» (*Capbr. 1717*, 152^r); «en la capella de *Sant* Miquel», anys 1724 i 1777 (*Òbits 1699*, 16^v i 122^r); «Per les sinch misses que s'han y a celebrat [...] en la capella de *Sant* Miquel», any 1766 (*Òbits 1699*, 80^r); «després de l'offici, portaren lo Santíssim Sagrament des de la iglésia vella a la capella de *Sant* Miquel, que l'havian ja allargada y serví de parròquia interina fins lo dia quatre de setembre de mi set-cents vuytanta-y-quatre», any 1777 (*Matr. 1791*, 66^r); «fou dipositat en la capella de *Sant* Miquel, que ara fa de parròquia interina [...]; juliol de mil set-cents vuitanta-y-vuit se feu la translació dels ossos [...], des de la capella de *Sant* Miquel a la sepultura particular del cementiri» (*Translació 1778*); «a mediodía con la capella» (*Apeo*, 106^r); «oeste: la capilla» (*Repartiment 1942*, 82^v).

Sant Miquel és una advocació que ha donat lloc a molts topònims a les terres de ponent: a Seròs, Àger, Vallbona (*la partida de Sant Miquel*, on hi havia hagut una ermita), les Avellanes, Artesa de Segre, Biosca, Vilanova de l'Aguda, Arbeca (*la capella de Sant Miquel de les Borgetes*) o a la Pobla de Cérvoles (*l'ermita de Sant Miquel*)²⁵².

Sant Miquel, davant la capella de [da'βan lə kə'peʎə ðe 'sam mi'kɛl]

És l'espai que ara ocupa la plaça de l'Ermita de Sant Miquel. Havia estat el molí de cal Sastre. Probablement és la mateixa peça de terra de l'entrada anterior, una part d'aquesta o bé una de contigua.

«dit *senyor* rector té [...], a la partida davant la Capella de *Sant* Miquel, una pessa de terra» (*Capbr. 1717*, 152^r).

Sant Pere, la coma de [lə komə sam 'pere]

És una petita vall o *coma* al sud de la població, que dona nom també, més amunt, al *barranc de la Coma de Sant Pere*, que neix sota Fullella i corre uns tres quilòmetres fins al centre del terme veí de l'Espluga Calba, just per l'esmentada coma, on desguassa en el fondo del Mas Blanc i, amb ell, poc després, al Rinet, capçalera de la

²⁵² Turull (2007: 111), Piquer (1969: 34; dades de l'amillament del 1872), Satorra (2003: 181) i Pere (2013: 15).

Femosa. És un indret catalogat com a jaciment arqueològic, amb data entre el 1200 i el 650 a. C., al final de l'edat de bronze. És un lloc d'habitació sense estructures, situat en terrenys erms coberts per un bosc de pins. S'hi localitzen restes arqueològiques en superfície, disperses pels vessants, on destaca la presència de ceràmiques fetes a mà i restes lítiques²⁵³. A partir del bronze mitjà i durant el bronze final es devien triar com a assentaments el cim i les vessants més enlairades d'imponents tossals, com ara el de Sant Pere a l'Espluga Calba, les Guàrdies al Vilosell, el Torrell als Omellons, o bé el Puig a Vinaixa.

El nostre país és clapejat encara pels vestigis de milers de parròquies antigues, monestirs, cel·les, capelles, ermites, fundades al llarg dels segles, i que, per raons de convivència espiritual o temporal, havien estat situats en llocs isolats. La majoria d'aquests llocs de culte han desaparegut totalment o només en resta el rastre ruïnós. No és rar de trobar l'hagiotopònim referint-se a terres que pertanyien, o havien pertangut, a una parròquia, confraria o orde religiós. La devoció de sant Pere ha donat lloc a molts topònims a les terres de Ponent: a Anglesola, Artesa de Segre, Vilanova de Meià, les Avellanes, Sant Martí de Maldà, Tàrraga, Àger, Lleida, la Granadella (partida dels *Sants Peres*), Ribera d'Ondara, Biosca. A la Curullada (la Segarra) hi ha la partida del *Camí de Sant Pere*, i a Prades, Siurana o Fullella, hi hem localitzat terres del benefici de *Sant Pere*²⁵⁴.

V. t. *Coma de Sant Pere, la*.

Sant Pere, el carrer de

Nom que va rebre *el carrer dels Quatre Cantons* des del 1939 fins al 1978.

Sant Ramon, el carrer de

Nom que rebé durant l'alcaldia de Ramon Orteu i Salla (1920-1922) el tram del carrer de Santa Maria que va des de la plaça del Pou fins a la plaça de l'Església.

Sant Vicenç Ferrer, el col·legi de

Era el nom del col·legi de les dominiques establert a l'edifici del castell. Les monges tenien una sandàlia d'aquest sant, que era exposada a la finestra principal del

---

²⁵³ Turull (2007: 112), BIEC: BI-20 i Duch (1994: 24).

²⁵⁴ Moreu-Rey (1993: 195-96), Amigó (2005: 51) i Arbós (2004: 39).

castell els dies de tempesta per evitar les calamarsades. Quan van marxar de la vila, van donar-la a la parròquia de la Immaculada Concepció.

Santa Maria

V. **Bassals de S. M., los*; **Portal de [S. M.], el carrer del.*

Santa Maria, el benefici de

«una sort de terra del beneffici de Santa Maria» (*Capbr. 1633, 59^f*); «partida de la Costa d'en Mas, [...] a tremuntana ab terres del benefici de Santa Maria» (*Capbr. 1692, 22^f*); «terres del benefici de Santa Maria, [...] a tremuntana ab lo Mur de la vila» (*Capbr. 1765, 116^f*).

Veiem que aquestes terres eren prop de la vila, tocant a la muralla i a la vora de la Costa del Mas.

Santa Maria, el carrer de

[lo kə're 'santə mə'riə]

És el nucli inicial on es formà el poble i després pujà en direcció est pel promontori situat entre les dues valls que el limiten, al llarg del camí de Fullea i el de Senan. De tota manera, aquest nom no apareix documentat fins al 1741. El carrer pren el nom del portal de Santa Maria, que ja s'anomenava així, almenys el 1510. Aquest carrer rebia altres noms, per trams i probablement amb un traçat una mica diferent de l'actual: *de la Placeta, del Barri Nou, del Portal, el Capcarrer, Corrible, de l'Església* o *de la Plaça*²⁵⁵. Curiosament, veiem que a la segona citació del 1741 *el carrer de Santa Maria* i *el carrer Major* són equivalents; en canvi, el document de finals del segle XIX (*Apeo*) distingeix clarament l'un (*carrer del Solà o Major*) de l'altre (*carrer de Santa Maria*).

«en lo carrer de Santa Maria», «al carrer Major y de Santa Maria» (*Capbr. 1741, 28^f i 156^f*); «en lo carrer de Santa Maria, [...] a ponent ab [...] lo portal y a tremuntana ab la plassa del Pou» (*Capbr. 1765, 183^f*); «calle de Santa Maria», «calle de Santa Maria. [...] y por atrás con calle del Solà.» (*Apeo, 43^v i 176^f*).

---

²⁵⁵ Devem aquesta explicació a la col·laboració dels germans Francesc i Ramon Rebordosa i Poca, que han elaborat plànols de la vila seguint les indicacions dels primers capbreus.

Santa Maria, la plaça de, o la placeta de Santa Maria [lə 'plasə ðe 'santə ma'riə]

És el nom que rebia la placeta que es forma a mig carrer de Santa Maria, que entra cap dins i acaba en un carrer que no passa. Actualment tothom l'anomena *la Placeta*, tot i que aquest nom no consti en cap placa del carrer. Aquí ens trobem altre cop amb una nota, la del 1765, que fa equivalents *la plaça de Santa Maria* i *el carrer Major* (v. t. *Major, el carrer*). De fet, segons la primera citació, també pot referir-se a *la placeta de l'Hospital*.

«en la plasseta de Santa Maria, [...] a ponent ab lo Mur y a tremuntana ab lo carrer qui va al Portal» (*Capbr. 1692*, 42^v); «en la plaça de Santa Maria, [...] a sol ixent ab la dita placeta» (*Capbr. 1717*, 58^f); «en lo carrer Major o plassa de Santa Maria» (*Capbr. 1765*, 118^f).

Santa Maria, el portal

És el que hi ha sota de cal Ponç, és a dir, al carrer de Santa Maria, pujant cap a l'església. Pel que hem deduït anteriorment, el portal devia donar nom al carrer. Ara ningú l'anomena *portal* sinó *perxe*.

«cum portali Sancte Marie» (*Capbr. 1510*, 37^f); «davant lo portal de Sancta Maria» (*Capbr. 1574*, 25^v-26^f); «fora i prop el portal de Santa Maria [...] havien tirat un tir, de pedrenyal o arcabussada, mortal», any 1628 (Gual II 2003: 139); «Ytem al portal de Santa Maria, [...] a sol ixent ab lo carrer qui puja a la Iglésia» (*Capbr. 1669*, 79^f); «a l'entrant del portal de Santa Maria, [...] a mitgdia ab lo carrer del Barri Nou, [...] y a tremuntana ab lo Mur de la vila» (*Capbr. 1765*, 113^f).

Santa Maria, el tros de, o la sort de Santa Maria

«ad sorte Sancte Marie» (*Capbr. 1510*, 20^v); «una peça de terra [...] anomenada l'Obach, [...] a sol ixent [...] part ab lo tros de Santa Maria», «la sort de Santa Maria» (*Capbr. 1607*, 265^v i 289^v-290^f); «Ítem en la Coma de Fullea una pessa de terra anomenada l'Ubach, [...] a sol yxent [...] ab lo tros de Santa Maria» (*Capbr. 1633*, 141^v).

Segons les afrontacions, el tros de Sant Maria era contigu a l'obac de la Coma de Fullella.

Santacana

«Pere Morera, fadrí, sabater, natural de Santa Coloma, bisbat de Barcelona, [...] fill [...] de [...] Theresa Morera y Santacana», any 1789 (*Matr. 1699*, 323^v-324^r).

El DCVB recull el llinatge *Santacana* com a existent a Cabanyes, Barcelona, Martorell, Vilafranca del Penedès, Valls, etc. Coromines considera plausible que derivi d'un antic *Santa Cànea*, del llatí SANCTA CANDIDA. D'altra banda, el geolocalitzador de noms de família francesos (www.geopatronym.com) el situa a les Boques del Roine, departament en el qual es troba el municipi francès de Sant Canat. Cannat era un bisbe del segle VI el nom del qual generà l'esmentat topònim, *Saint-Cannat*, a més dels noms de família *Canat* i *Cannat*. Fou un lletrat, un del esperits il·lustrats de l'època, escoltats, qüestionats, que donaren forma al pensament religiós. La tradició n'ha fet un bisbe de Marsella²⁵⁶.

Santafè, [de]

[ˈsantəˈfɛ]

Apareixen alguns noms d'home amb aquest cognom: Blasi, Cristòfol, Francisco, Maimó i Pere; i també alguns de dona: Lluïsa, Maria, Silvària i Teresa.

«Maymonus de Santafè, [...] Petrus de Santa Fe» (*Perg. 1360*); «Petrus de Santafè» (*Perg. 1405/12*); «Cristóbal Santafè Cunillera» (*Naix. 1895*, 51^r); «Santafè Giné, Blas», any 1907 (*Bapt. 1892*, 363); «Maria Santafè Cunillera, 1913 (Cendrero)» (Poca 2017: 96); «Silvària Santafè Cunillera» (*Òbits 1934*, 87^r, 26); «Santafè Santafè, Francisco» (*Amillar. 1945*, 68^v); «María del Carmen Sardà Santafè», «Magín Sardà Santafè» (*Naix. 1945*, 3^f, 1, i 19^v, 4); «Defuncions: Josep Sesplugues i Santafè», any 1986 (*J. Llorc 1993*: 51); «Sardà Santafè, Francisco» (*Padró 2013*, 9).

A la primera citació les dues paraules que componen el cognom estan escrites separades (*Santa Fe*), però a partir d'aleshores les trobem sempre aglutinades (*Santafè*),

---

²⁵⁶ Moll (1982: 89) i Astor (2002: 1043).

amb accent o sense. No el contenen com a llinatge ni el DCVB ni Moll (1982). En canvi, el trobem documentat a l'Albi entre el 1243 i el 1524 (Amigó i Pere 2001: 404), o al Vilosell el 1433 Pere (2006: 302). En les primeres citacions (1360 i 1405) porta la preposició de procedència, *de Santa Fe*; quan reapareix, al cap de gairebé cinc segles, ja l'ha perduda, *Santafè*. Crida l'atenció que el primer personatge que el porta es diu *Maimó* de prenom, que ve del nom propi d'home àrab *Maimūn* (DCVB).

Santamaria i cal Santamaria [ˈkal santəməˈriə]

Apareixen alguns noms masculins amb aquest cognom: Antoni, Francisco, Joan, Josep, Pau i Ramon; i també alguns de femenins: Josepa, Maria i Trinitat. *Cal Santamaria* era una casa dels Quatre Cantons, tocant a cal Misteris. També va ser a la Raval, entre ca la Providència i cal Ton de la Càndia.

«Francisco Santamaria y Balcells», «Francisco Santamaria y Saltó, natural de Cervià» (*Òbits 1880*, 3^r, 22, i 40^r, 30); «José Santamaria Garlandí» (*Òbits 1894*, 135^r, 24); «Pablo Santamaria Garlandí» (*Òbits 1898*, 200^r, 5); «Trinitat Santamaria Garlandí», naixements de l'any 1904 (*Spel. 48*: 23).

Santana

«Teresa Torres Sentana; padres: [...] Maria Sentana; pueblo [...]: Mumblanch» (*Naix. 1867*, 47^r, 33); «Ramon Torres Santana» (*Repartiment 1942*, 298^r).

Les dues grafies enregistrades són: *Santana* i *Sentana*.

Santceloni, de

«El juliol 1491 lo capítol se celebrà a Lleyda, [...] ab assistència de [...] Guillem de Santceloni, preceptor d'Espluga Calva» (Miret 2006: 499); «lo comanador fra Guillem de Senseloni» (*Fog. 1497*: 292); «açò [...] se troba en lo capbreu vell, que lo il·lustríssim frare Guillem de Sanctsaloni de paraula ho digué als qui aleshores...» (*Capbr. 1574*, 4^v).

Fra Guillem de Santceloni va ser comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem entre 1475 i 1499. El 1491 va assistir al capítol de l'orde que tingué lloc a Lleida, a casa del canonge Joan Destanya, presidit per Ferran d'Aragó, en qualitat de gran prior. Les grafies anotades són: *Santceloni*, *Santsaloni* i *Senseloni*.

Santfeliu

[samfəliw]

Hem trobat uns quants noms masculins: Antonio, Francesc, Enric, Ignasi, Isidro, Joan, Josep, Manuel i Rufino; i també bastants de femenins: Àfrica (o M. d'Àfrica), Concepció, Dolores, Josepa, Margarida, Maria, Mercè, Paula, Ramona i Teresa. Pel que fa a oficis, a part del de pagès, apareix el de mestre de minyons i el de tinent. Leonard Sanfeliu i Gallart (1897-1951), pare franciscà, obtingué el títol de lector general de teologia moral i dret canònic al Col·legi Internacional de Sant Antoni de Roma; i va ser mestre d'estudiants a Balaguer, Berga i Diano Castello (Itàlia) (Amat 1990: 90-91).

«Maria *Santfeliu* y Bernat», any 1819; «un fill [...] del sor. Joseph *Santfeliu*, mestre de minyons, natural de Nalec, [...] y de la sora. Maria Barnad [...]: Joseph», any 1821 (*Bapt.* 1773, 277^r i 289^v); «Josep Gaya y Sanfeliu, [...] fill [...] de [...] Jusepa Sanfeliu», any 1848 (*Bapt.* 1824, 339, H); «don Jaime Mateu Sanfeliu» (*Matr.* 1887, 35^r, 6); «Maria d'Àfrica, [...] hija [...] de Juan Sanfeliu, zapatero, de Nalech, y Maria Guallart, de Artesa de Segre», any 1888; «Sanfeliu y Guallart, Dolores», any 1892 (*Bapt.* 1881, 98^r i 156^v); «José Sanfeliu» (*Apeo*, 14^r); «Francisca Torres Sanfeliu», matrimonis de l'any 1902 (*Spel.* 40: 5); «Adelaida Torres Sanfeliu» (*Matr.* 1908, 9, 10); «Ramon Cubiró Sanfeliu», «José María Cubiró Sanfeliu» (*Naix.* 1945, 2^v, 15, i 14^v, 11).

Les grafies enregistrades són: *Sanfeliu* i *Santfeliu*. La primera és la que trobem amb més freqüència.

Santjoan

«lo reverent Francisco Santjoan y Arjó, natural de Viella, [...], habitant en la present vila», any 1777 (*Matr.* 1791, 66^r); «mosent Francisco Santjoan, capellà de la casa...» (*Translació* 1778); «testimonis: lo reverent Francisco Santjoan, prevere, mestre de minyons», any 1782 (*Matr.* 1699, 300).

En un document particular de la família Anglès, de cal Ponç, en què es detalla la cerimònia mitjançant la qual es traslladaren els ossos de Pasqual Ponç i Ramon Ponç, pare i fill, des de la capella de Sant Miquel al cementiri, trobem mossèn Francesc Sant Joan, com a capellà de l'esmentada casa.

Santvicenç

«Abuelos maternos: Salvador Calderón Nicolás y Antonia Casas Sanvicens, naturales de Fraga y Espluga Calva», any 1939 (*Bapt. 1935*, 22^r).

Saperes

«Jaume Cañisà [...] Saperas, natural de Reus» (*Matr. 1934*, 24^r, 2).

Si, tal com indiquen el DCVB i Moll (1982), *Sapera* és la grafia aglutinada de *sa péra*, (= sa pedra), aleshores la forma en plural ha de ser *Saperes*.

Sapina

«Pere Sapina», any 1291 (*Índex vell*, 70^v).

El DCVB i Moll (1982) recullen *Sapinya*, grafia aglutinada de *sa pinya* (del llatí PINEA), com a llinatge existent a Barcelona, Tortosa, València, Cullera, Sueca, etc. Coromines, en canvi, l'inclou en la miscel·lània d'arabismes amb *S-*. *Sapena*, nom valencià repetit, d'aspecte català arcaic, vindria de l'arrel *šabb-*, «*effundere, infundere, vituperare*»; probablement d'un dual de *šabb-* (nom d'acció d'aquest verb). Amb un resultat un poc diferent trobaríem, doncs, *Sapinya*, cognom arrelat a Sueca (OnCat VI, 35b-48b).

Saportella

«*Berengarius* ça Portella, *procuratoris domini comendatoris dicti loci de la Spluga Calva*» (*Perg. 1414*).

Tant el DCVB com Moll (1982: 218) contenen *Portella* i *Saporta* com a llinatges procedents del substantiu *porta*; el primer en la forma diminutiva i el segon amb l'article salat aglutinat.

Saragossa

«Pauli Çaragoça, ville de Fullede» (*Capbr. 1510, 27^r*); «Jaume Çaragoça, de Fullede» (*Capbr. 1574, 97^r*); «Magdalena Simona Saragoça» (*Roser 1600, 43^v*); «Joan Çaragossa, de Fullede» (*Capbr. 1607, 386^r*); «Pere Çaragoça, pagès», any 1637 (*Matr. 1636, 1^v-2^r*); «un fill de Pere Çaragosa, pagès [...]: Joseph Ramon», any 1646; «Clara Magdalena y Çaragoça», any 1650 (*Bapt. 1624, 79^v, 171, i 85^v*); «Joseph Çaragossa, fadri, paigès», any 1658 (*Matr. 1650, 7^r, 21*); «la pobilla Saragosa» (*Capbr. 1669, 39^r*); «Ramon [...], fill [...] de Pau Canela, [...], y de Francisca Canela y Zaragossa, [...] de Fullede», any 1777 (*Matr. 1699, 279^r*); «Juan [...], hijo [...] de [...] Antonio Pla Zaragoza, sillero, natural de Calitg (Tortosa) [...], ambulantes», any 1895 (*Bapt. 1892, 128*).

Apareixen uns quants noms d'home amb aquest cognom: Carles, Jaume, Joan, Josep, Josep Ramon, Pau i Pere; també un parell de dona: Clara Magdalena i Magdalena Simona. Els primers portadors del llinatge, Pau, Joan i Jaume, eren estadants de Fullede que tenien terres al terme municipal de l'Espluga Calba. Josep Saragossa, de Fullede, rebesavi d'Agustina d'Aragó, es casà amb Isabel Nogués, de l'Espluga Calba, a l'església parroquial, el dia 17 de març del 1658 (Balcells 1996: 7). Les grafies anotades són: *Çaragoça*, *Çaragossa*, *Saragoça*, *Saragosa*, *Zaragossa* i *Zaragoza*. La presència de la ce trencada, tant a l'inici del mot com a la darrera síl·laba, és més freqüent en les citacions més antigues, mentre que la zeta només apareix en les més modernes.

Saramanda, cal

[ˈkal sarəˈmaɲdə]

Era una caseta que hi havia a dins de cal Marian, al que ara és el primer replà de les escales. A la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 157) o bé a Vinebre (Veà 2017: 296) hi hem localitzat un parell de renoms semblants: *cal Jaume de la Calamanda* i *ca la Tia Calamanda*, però en tots dos casos *Calamanda* és un prenom de dona. El nom comú *sarabanda*, que designa una dansa barroca d'origen hispànic (DIEC), també té semblança fonètica amb aquest renom.

Sarauet, cal

[ˈkal sarəˈwɛt]

És una casa del carrer de Santa Maria. El primer portador que hem documentat d'aquest renom no consta que tingués casa a la vila.

«Antonio Gaya, *alias* Saranet», «viuda Gaya, *alias* Saraneta, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo*, 57^v i 216^r); «Ramon Gaya (Sarauet)», any 1936 (Rubió 2011: 21); «Afusellats a Lleida el 1936: Amadeu Gaya Camprubí, cal Sarauet» (Roig 2014: 21); «Joan Gaya Camprubí (Sarauet)», matrimoni de l'any 1945 (*Spel*. 9: 20).

Apareix amb diverses grafies: *Saranet*, *Sarauet*, *Zaranet*, i el femení *Saraneta*. *Serenet* és un renom que es troba arreu; s'aplica generalment al fill d'un sereno o a un sereno, o molt jove o baixet. N'hem trobat un exemple a Guissona. A Vallbona de les Monges, així mateix, està documentat el renom *Sarineta* (Piquer 1969: 29). Tenint com tenim enregistrat el cognom *Saureu* a la nostra vila, també podria ser que aquest renom s'hi relacionés.

Sarauet, l'aljub del

[lanˈfup del sarəˈwɛt]

És una cisterna d'aigua, al Pla de la Bassa, de pedra seca, amb coberta exterior en tècnica de falsa cúpula, que emmagatzemava aigua de l'exterior i del camí per a ús d'abeurar els animals i les persones (BIEC: BI-88).

Sarauet, la plaça del

[lə ˈplasə ðel sarəˈwɛt]

Es refereix a la petita plaça que fa el carrer de Santa Maria una de les cases de la qual és *cal Sarauet*. És la que antigament s'hauria anomenat *la plaça de l'Hospital*.

«calle de Santa Maria, [...] de frente, plaza del Sarauet, por atrás, camino de Heredades», «calle del Santa Maria, [...] por la izquierda, plaza del Zaranet; [...] por atrás, casa del Común.» (*Apeo*, 43^r i 57^r).

Sardà i Sardanet

V. *Cerdà* i *Cerdanet*.

Sardanyons

«Defuncions: Pòncia Puig Sardaños», any 1984 (*J. Llord 1993*: 51).

Sargaire, cal

[ˈkal sarˈɣajre]

Era una casa del carrer de Santa Maria, que després va ser *cal Tòfol de la Càndia*. Ara és a la plaça de la Roca, baixant cap al Redemú, davant de cal Galdeo, on abans vivia el *Cisco de la Càndia*.

«Martorell, Domènech, àlies Sargaire» (*Contribució 1936*); «Josep Martorell Pons (Sargaire)» (Poca 2017: 298).

A les Borges Blanques els de *cal Sargaire* feien cistells, coves, caragoleres, cels rasos... (Ripollès 2006: 185). A l'Espluga Calba no hi ha record que el renom de la casa els vingués de l'exercici de la professió.

Sarraïns, la roca dels

«satis prope villam [...] ad rochis dels Sereyns» (*Capbr. 1510*, 20^r); «Ytem en la partida darrere la Vila, [...] a mitgdia ab la roca Sarriells, [...] a tremuntana ab la Muralla de la vila» (*Capbr. 1669*, 90^r).

La roca dels Sarraïns, que, com veiem, és prop la vila, també esdevingué nom de partida: *la Roca dels Sarraïns*. Suposem que la segona citació fa referència al mateix topònim, deformat un segle i mig més tard.

V. t. * *Roca dels Sarraïns, la*.

Sarrateix

V. *Serrateix*.

Sarrià

«Antonio Benet Sarrià» (*Amillar. 1945*, 21^v).

Sastre¹

V. Blasi.

Sastre² i cal Sastre

[ˈkal ˈsastre]

Apareixen alguns noms d'home: Bernat, Bernat Gaspar i Gaspar; i també un de dona: Jerònima. Amb el cognom Sastre hem documentat l'ofici de teixidor de lli. *Cal Sastre* és una casa del pati del Castell. A baix, a la plaça de l'Ermita de Sant Miquel, hi tenien un molí i ara s'hi han fet la casa. *La cabana del Sastre*, a la partida dels Masos, del segle XIX, és amb coberta de volta de canó tapada. Té 14,56 m² i fa 2,65 m. d'altura, 2,80 d'amplada i 5,20 de profunditat²⁵⁷. *L'era del Sastre* abans havia estat *l'era de l'Andreu*.

«Anthoni Balsell, fill del Sastre» (*Capbr. 1574*, 43^v); «Bernat Sastre, de Barcelona», any 1590 (*Matr. 1580*, 4^f); «Bernat Gaspar, fill d'en Bernat Sastre», any 1592 (*Bapt. 1574*, 30); «Gaspar Sastre», «Cassa de Bernat Sastre [...]: Hierònima» (*Roser 1600*, 42^r i 43^r); «Bernat Sastre, Hierònima» (*Capbr. 1692*, 90^r); «José Duch, *alias* Sastre, [...] calle del patio del Castillo» (*Apeo*, 13^r); «Antònia Duch Pons, [...] Sastre», naixements de l'any 1900 (*Spel. 32*: 6); «Joan Duch (Sastre)», any 1932 (Poca 2017: 113).

En les citacions en què *Sastre* és el llinatge (1590-1692) no ens queda del tot clar si realment és així o bé si el cap de família, el Bernat, era un sastre de Barcelona amb el cognom *Gaspar*. Com a renom el retrobem arreu. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha set cases que s'anomenen *cal Sastre* amb algun apel·latiu (Ripollès 2006: 186).

Sastre, el molí del

[lo mu'li l 'sastre]

Era un molí d'oli que hi havia a l'actual plaça de l'Ermita de Sant Miquel, on viuen ara els de cal Sastre.

Sastre, el racó del

[lo rə'ko l 'sastre]

És al pla de la Bassa, passat *lo Mas del Candio*.

---

²⁵⁷ Martín i Preixens (2005: 328) i BIEC: BI-71.

Sastre Botet, el

«lo Sastre Botet» (*Compl. 1550*, 1^v).

Satorre

«Raymundus Çatorre» (*Perg. 1360*); «Joseph [...], fill [...] de Joseph Teixidor y Magdalena Satorre. Padrins: Joseph Satorre, de Puiggròs», any 1791; «Francisco Teixidor y Satorre», any 1794; «Christòfol [...], fill [...] de Magdalena Satorres y Texidó, de Puiggròs», any 1796 (*Bapt. 1773*, 107^v, 125^r i 139^v); «Maria Texidó y Satorre», any 1819; «Miquel Sotorra, fadrí, fill [...] de Joseph Sotorra y Theresa Queralt [...], de Puitgròs», any 1830 (*Matr. 1791*, 63^r i 127-128); «Miquel [...], fill [...] de Francisco Sotorra, [...] de Puitgròs, [...] y Raymunda Cubiró», any 1837; «Antònia Sotorra y Cubiró», any 1839 (*Bapt. 1824*, 215 i 242).

Apareixen tres noms d'home: Francisco, Miquel i Ramon (en la forma llatinitzada *Raimundus*); i dos més de dona: Antònia i Magdalena. La primera citació és amb ce trencada, *Çatorre*. En totes les posteriors, més de quatre segles enllà, són tots membres d'una mateixa família, procedent de Puiggròs. És per això que les hem incloses totes dins de la mateixa entrada, encara que el llinatge es presenti amb tres formes diferents: *Satorre*, *Satorres* i *Sotorra*. A partir del 1830 s'imposa la darrera, *Sotorra*, provinent de l'antic article salat *sa* seguit de *torre*, que, per influència de la vocal tònica, acaba esdevenint *Sotorra*.

Satorres

«Àpoca [...], firmada per la marquesa Satorres, a favor de dona GERALDA de Cardona, per la part li espectava de la venda de l'Espluga Calba.», any 1275 (*Índex vell*, 93^r).

La forma en plural, *Satorres*, queda totalment desvinculada de les precedents, perquè és força anterior en el temps. A més, es tracta d'un personatge que no sembla que visqués a la vila, tot i que participa en la venda d'aquesta. No sabem exactament en

què consisteix la transacció, perquè és la referència d'un document que ha desaparegut. Només se'n conserva aquesta indicació en un índex.

Saumell

«Maria Antònia [...], filla [...] d'Isidori Saumell, pagès, de Blancafort [...], y de Magdalena Saumell y Anglès», any 1735; «Francisco [...], pagès, fill [...] de Pau Saumell y de Gerònima Andreu [...], de Vila-rodona», any 1785 (*Matr. 1699*, 199^v i 311^v); «un fill [...] de Jaume Torres y Saumell, pagès y batlle», any 1777 (*Bapt. 1773*, 25^r); «Miquel [...], fill de Joseph Miró, [...], y Isabel Saumell, de Blancafort», any 1841 (*Bapt. 1824*, 267); «Maria Arbonès Saumell» (*Òbits 1875*, 19^r, 13); «Teresa Miró Saumell» (*Òbits 1880*, 103^r, 18); «Ramon Arbonès Saumell», defuncions de l'any 1902 (*Spel.* 40: 4).

Apareixen dos noms d'home: Francisco i Ramon; i dos més de dona: M. Antònia i Isabel. El DCVB conté *Saumell*, com a llinatge existent en moltes poblacions de parla catalana. Planteja que pot tractar-se del diminutiu de *sauma*, 'somera', igual que *Saumet* ve del corresponent nom comú gascó, que significa 'ruc'. Moll (1982), en canvi, no el conté, i afirma que *Saumet* ve del cognom francès *Salmet*, variant de *Salmon*. Astor (2002), que no recull *Saumell*, coincideix amb el DCVB quant a l'origen occità al significat de *Saumet* i *Salmet*. Sembla que *saumet* és el renom col·lectiu dels habitants d'Eisús, als Pirineus Atlàntics. Finalment, el geolocalitzador de noms de família francesos ([www. geopatronymie.com](http://www.geopatronymie.com)) l'ubica als departaments de l'Erau i dels Pirineus Atlàntics.

Saureu

«Geroni Saureu, fadrí, pagès, [...] d'Arbeca, [...], fill [...] de Domingo Saureu, pagès, difunt, y de Catherina Saureu y Llima», any 1688 (*Matr. 1650*, 34^r, 6); «Ramon Saureu, fadrí, pagès, [...] d'Arbeca, fill [...] del quòndam Anton Saureu, difunt, y de Francisca Ataveni», any 1748 (*Matr. 1699*, 211^r); «Rosa Saureu y Bota, muller de Ramon Saureu», any 1752 (*Òbits 1699*, 43^r).

El DCVB conté *Saurell* i *Sauret*, i Moll (1982), només el darrer. *Sauret* existeix a Barcelona, Àger, Montanui, etc. També l'hem documentat a Tàrrrega²⁵⁸. Els nostres Saureu procedeixen d'Arbeca, municipi en el qual aquest és un llinatge freqüent, escrit en algun cas *Seureu* (Ripollès 2010: 103). L'occità *saur* i la variant *sòr* de l'antic occità, comuna amb l'antic francès *sor*, ha generat els noms de família *Saur*, *Sauret*, *Saurel*, *Saurin*, *Saury* i *Sor*, *Sorel* i *Soreau* (amb diminutiu afrancesat), que inicialment s'emprava amb caràcter descriptiu per designar individus rossos (Astor 2002: s. v. *Saur*). El geolocalitzador de noms de família francesos (www.geopatronymie.com) ubica la forma *Saureau* en uns quants departaments.

Sec

V. **Antònia del S., ca l'*; *Malena del S., ca la*; *Pere del S., cal*.

Sec, el (o del)

«Ramon Roig, dit lo Ramonet del Sech» (*Hospital 1730*, 18^v); «Anton Roig, dit Sech», any 1740; «Joseph Roig, dit lo Sech», any 1740 (*Roser 1600*, 16^v i 20^r); «Agnà Maria Roig, dita del Sech, [...] Anna Maria Roig, viuda deixada del quòndam Ramon Roig, dit lo Sech», any 1784 (*Òbits 1699*, 148^v).

Hem agrupat les citacions en dues entrades diferents, l'una per al renom i l'altra per al nom de casa, perquè un segle i mig separa els uns i els altres; a més, porten cognoms diferents: els primers es diuen Roig, i els segons, Balcells i Roure. Així i tot, els primers, que semblen renoms lligats a persones concretes, també podrien haver esdevingut el nom d'una casa i el llinatge podria haver canviat en l'endemig.

Sec, cal

[ˈkal ˈsek]

Era una casa del carrer de Fullea. Ara és a la carretera que va cap als Omellons. *La cabana del Sec* és baixant per la carretera dels Omells a mà dreta, prop del pouet del Mateu. Hi va un caminet.

«Esteve Roure, de cal Sec; Pere Roure Gaya, de cal Sec; Ramon Roure Perera, de cal Sec», any 1939 (Roig 2014, 39); «Concepción Balcells Aixalà (Sec)»

²⁵⁸ «Avis paterns: [...] y Marina Sauret, de Targa», any 1841 (*Bapt. 1824*, 267).

(*Repartiment 1942*, 383^r); «Concepció Roure Pons (Esteve Sec)» (Poca 2017: 215).

És un renom que es troba arreu; l'hem localitzat, per exemple, a les Borges Blanques (*el Cisco del Sec, cal Sec i cal Seca*) (Ripollès 2006: 186-187), a Fullea (*el racó del Sec*) (Arbós 2003: 155), a Ulldemolins (Pere i Amigó 1997: 341) o al Vilosell (Pere 2006: 305).

Sec, el cobert del [lo ku'βer ðel 'sək]

És davall de l'Albereda de l'Ermità, al canvi de rasant de la pista de Vinaixa, a poca distància del poble, a mà dreta. La /o/ àtona del genèric *cobert* es tanca en /u/ pel contacte amb so velar o labial, com sol passar, encara que amb poca freqüència, en aquesta zona dialectal de transició (Satorra 2008: 244).

Sec, la pallissa del [lə pa'ʎisə l 'sək]

Ubicada a la Coma de Fullea, és un magatzem agrícola de mitjana dimensió construït a la primera meitat del segle XX amb la tècnica de pedra seca, formada per un sol cos de planta rectangular i teulada a una sola aigua (BIEC: BI-86).

Sec, el roure del [lo 'rowre l 'sək]

És a la Coma de Fullea, del segle XIX-XX. És un exemplar de roure valencià (*quercus faginea*) d'una certa envergadura, amb un metre de diàmetre de tronc, aproximadament, i uns quinze metres d'alçada (BIEC: BI-99).

Secretari, cal ['kal sekre'tari]

«Josep Marcó Remus (Secretari)» (*Pocablog*).

El nom s'aplicava a la casa on s'allotjaven els secretaris de torn de l'Ajuntament, durant els anys en què eren funcionaris de fora que vivien a la vila. Ara hi treballen però no hi habiten.

Sedó

«Mecedes Anglès Sedó», «Juan Anglès Sedó», «Camen Anglès Sedó» (*Naix. 1945*, 32^r, 18; 49^r, 17, i 63^r, 9); «Rosa, [...] hija legítima de Juan Anglès Farré y Mercedes Sedó Reñé, [...] de ésta y Juneda», any 1948 (*Bapt. 1935*, 106^r).

Segalar

«Suñer Segalà, Josefina» (*Contribució*, 451^r); «Segalà Roig, Daniel, vecino Barcelona» (*Amillar. 1945*, 98^v).

Segall, cal

[ˈkal seˈɣaɫ]

«José Castañé, *alias* Segall, [...] calle de Sanan, [...] atrás con camino de Hered^s.» (*Apeo*, 158^v); «Segall, d'Espluga Calva» (*Repartiment 1942*, 91^v).

Al DCVB l'accepció principal del nom comú *segall* és: 'nadó de la cabra ja desmamat però que no ha acabat la seva creixença'. De tota manera, és un renom que hem localitzat en força altres pobles, amb variants. A Sant Martí de Maldà hi ha *cal Segall* i *cal Segallet*; a les Borges Blanques, *cal Segal* i *cal Segalet*; a Arbeca, *cal Segall* i *cal Trompet Segal*, i a Fulledda, *cal Segal* i *cal Segalet*²⁵⁹. En una citació documental del renom a Fulledda trobem *cal Sagal*. Si ens atenem a aquesta darrera grafia, bé podria tractar-se del nom comú corresponent, és a dir, del 'noi que fa de mosso d'un pastor'.

Segall, la sort del

[lə ˈsɔr ðel seˈɣaɫ]

Es troba al fondo dels Omellons, més avall de la Peixera.

«partida: Grau, [...] Jaime Espasa Palau, [...] sort Segall, de Espluga Calva», «finca: sort del Segal, [...] partida: Bases; [...] norte, acequia del Fondo; sur, acequia» (*Repartiment 1942*, i 107^v).

---

²⁵⁹ Pijuan (2006: 66 i 68), Ripollès (2006: 187), Sans, Pau i Junyent (2014: 162), Sans Gené (2004: 182) i Arbós (2003: 155).

Segarra, [de]

«*Jacobus de Segarra, juratus*» (*Perg. 1360*); «un fill [...] de Joseph Torres y Texidó y de Maria Segarra, cònjuges, pagès [...]: Ramon», any 1778; «Ramon Torres y Segarra», any 1783 (*Bapt. 1773*, 31^v i 58^r); «Pasqualina Marco Sagarra, nascuda a l'Espluga Calba el 1852, va morir a París el 1923» (Poca 2017: 24); «José Sans Segarra, soltero, labrador, [...] de Arbeca» (*Matr. 1895*, 43^r, 3); «Marcial Busquets Segarra, [...] de Vilasana» (*Matr. 1939*, 94^r, 9).

Entre la primera aparició del llinatge (1360) i la següent (1778), procedent de les Borges Blanques, en aquell temps les Borges d'Urgell, hi ha més de quatre segles de diferència. El nom prellatí de SIGARRA, ciutat romana situada als Prats de Rei i d'on prové el nom de la comarca, és l'origen d'aquest cognom.

Sèguil, cal

[*'kal 'sɛɣil*]

Era una casa del carrer de Santa Maria, tocant a cal Pere Nunci. Ara és *cal Vallons de Baix*, perquè aquests la van comprar.

«Cosme Farreres Martí, de cal Sèguil», any 1939 (Roig 2014: 37).

Séguel és un dels múltiples mots que aquesta zona de transició dialectal comparteix amb el nord-occidental, en front de *sègol* en català central (i *segle* entremig). Remarquem, però, que en el nostre cas la *e* és oberta. Des del final del s. XIII es desenvolupa en la llengua la terminació àtona *-ol*, de *-el* i *-al* per l'afebliment de *e* i *a* àtones *sèguel* > *sègol*. El DCVB conté la variant *sèguil*, que remet a *sègol*. Coromines analitza les formes en *-i-*, documentades a Occitània, però són totes accentuades a l'última síl·laba: *seguil* resultaria de *séguil* i, igual que *séguel*, vindrien tots de SÉCALE, amb el tancament de la posttònica interna, obligatori en occità, que hauria arribat fins a ²⁶⁰*i*.

Segura

Trobem aquest cognom documentat el 1243 a l'Albi (Pere i Amigó 2001: 412) i el 1358 a Verdú (*Fog. 1358*). Apareixen uns quants noms d'home: Cristòfol, Francisco,

---

²⁶⁰ Satorra (2008: 250), Coromines (1965 I: 186), DCVB (s. v.), Gulsoy (1993: 200) i DECat VII, 736b9-741b26.

Jaume, Joan, Josep, Miquel i Ramon; i també uns quants de dona: Antònia, Cecília, Coloma, Maria, Mariagna (o Marianna), Ramunda, Rosa i Teresa. Pel que fa a oficis, a més del de pagès, hem trobat el de pastor d'ovelles.

«Jaume Segura» (*Roser 1731*, 5^v); «Marianna [...], filla [...] de Francisco Segura y Josepha Segura, cònjuges, pagesos, [...] de Pontils», any 1763 (*Matr. 1699*, 229^f); «Jaume Segura» (*Capbr. 1765*, 130^f); «Miquel [...], fill [...] de Joan Segura, pastor d'ovelles, y de Rosa Segura y Corbella», any 1774; «un fill [...] de Joan Segura, pagès, y de Theresa Segura y Aymarich [...]: Joan», any 1804; «Christòfol Segura y Cervelló [...]. Foren padrins: Rosa Segura», any 1821 (*Bapt. 1773*, 12^f, 189^f i 293^f); «Foren padrins: [...] Ramunda Cegura», any 1848 (*Bapt. 1824*, 343); «Ramon Segura», «viuda Segura» (*Apeo*, 14^f i 220^f); «Francisco Roig Segura», naixements de l'any 1902 (*Spel. 40*: 4); «Mariano Gené Segura» (*Repartiment 1942*, 132^f); «Defuncions: Maria Teixidó i Segura», any 1991 (*J. Llorc 1993*: 52).

Un sol cop apareix la variant gràfica *Cegura*.

Seller, cal

[ˈkal seˈle]

Era la casa del carrer Major, davant de cal Misango, que avui és *ca la Mercè del Pastor*. Hi va néixer Deogràcies Civit Vallverdú, que va participar en el complot del Garraf. Eren basters d'ofici.

«Deogràcies Civit Vallverdú, [...] Seller», naixements de l'any 1900 (*Spel. 32*: 6).

Sellers

«Joan Batista Çellés, fadrí, pagès, fill est dels *quòndam* Vicents Cellés, [...] de Tossa», any 1644 (*Matr. 1636*, 6^f); «Florentina Sellés, en Vulldemolins» (*Capbr. 1669*, 168^f); «Antoni Sellers» (*Possessió 1700*, 2^v).

Les grafies enregistrades són: *Celles*, *Çelles*, *Selles* i *Sellers*, amb accent o sense. Moll (1982) també considera la possibilitat que el llinatge *Selles*, segurament del plural de *sella*, 'seient del cavalcador', pugui ser una grafia defectuosa de *celles*.

Selma

«Bonanatus Çelma», «Thomasus Çelma» (*Perg. 1360*); «Bonanatus Çelma [...], Johannes Çelma [...], Thomasius Çelma [...], Jacobus Çelma» (*Perg. 1405/12*); «Bonanatus Selma, jurati» (*Visita 1450*, 108^r); «Johan Celma, [...], Bonanat Celma, [...], Gabriel Celma» (*Fog. 1497*: 292); «Joannis Zelma, baiuli», «Bonanatus Zelma» (*Capbr. 1510*, 1^r i 2^v); «Thomàs Selma, [...], Jaume Selma» (*Fog. 1553 II*: 295); «pedrins: [...] la muller de Jonot Selma» (*Bapt. 1574*, 4); «Petrus Selma», any 1579; «Jenot Selma», any 1604 (*Òbits 1574*, 2^r i 16^v); «Pere Joan Selma» (*Capbr. 1607*, 332^r); «Tecla Maria Selma», any 1630 (*Bapt. 1624*, 10^v); «Maria Joana Selma» (*Capbr. 1633*, 162^v); «Margarida Selma», any 1637 (*Òbits 1636*, 3^v); «Magdalena Selma», any 1639 (*Matr. 1636*, 3^v); «Jerònima Selma», any 1681 (*Òbits 1650*, 19^v); «Matheu Selma», «Ramon Selma» (*Capbr. 1669*, 105^r i 115^r); «Joseph Selma» (*Capbr. 1717*, 14^r); «Jaume Ramon Selma y Joseph Selma» (*Capbr. 1765*, 181^r); «Raymunda Selma y Teixidó», any 1776 (*Bapt. 1773*, 18^v); «don José Selma» (*Apeo*, 74^r).

Hem documentat un munt de noms masculins: Andreu, Antoni (i Antonio i Toni), Antoni Joan, Basilio, Bonanat, Bonaventura (o Ventura), Cristòfol, Gabriel, Jacinto, Janot, Jaume, Jaume Benet, Jaume Joan, Jaume Ramon, Joan (i Jenot i Jonot), Josep, Manuel, Marc, Mateu, Mateu Salvador, Pau, Pere (i Perot), Pere Jaume, Pere Joan, Ramon, Salvador, Silvestre, Tomàs, Tomàs Ramon, Tomeu i Ventura; i també un grapat de femenins: Agna M., Àngela, Antònia, Càndia, Caterina, Cecília, Dorotea, Elena, Elisabet, Francina, Francisca, Isabel (i Isabet), Jerònima, Joana (i M. Joana), Magdalena, Margarida, Maria, Mariagna, Paula, Raimunda i Tecla M. En les primeres citacions les formes estan llatinitzades: *Bonanatus*, *Jacobus*, *Joannis* o *Johannes* i *Thomasius* o *Thomasus*.

Hem localitzat també un parell de renoms: *lo Sant* i *lo Negret*, i tres professions més, a part de la de pagès: mestre de minyons, cirurgià i teixidor de lli. Joan Selma era batlle de l'Espluga Calba el 1590, i Pere-Joan Selma, el 1628 i el 1630. Tomàs Selma n'era sagristà el 1598. Les grafies anotades són: *Celma*, *Cellma*, *Çelma*, *Selma* i *Zelma*.

Sementer

«Pedro Andreu Sementé, [...] de Borjas Blancas», «José Ricardt Sementé, [...] de Borjas Blancas» (*Matr. 1939*, 19^r, 6, i 47^r, 1).

El DCVB conté *Sementer* com a llinatge existent a l'Albi, Montbrió de Tarragona, etc. En canvi, ni Moll (1982) ni Amigó i Pere (2001) el recullen. El geolocalitzador de noms de família francesos (www.geopatronym.com) ubica *Semente* als departaments de la Gironda i el Gard; no obstant això, no el contenen ni Astor (2002) ni Morlet (1991), en els quals sí que trobem formes similars: *Semène* o *Semence*.

Senan¹

V. **Camí de S., lo*; **Casanova [de S.], cal*; **Pere Puta, lo*; **Vell de S., el camí*.

Senan²

[sa'nán]

És un municipi de la Conca de Barberà amb una extensió de 12 km² i en el qual vivien 59 persones el 2009. L'Espluga Calba i Senan disten uns deu quilòmetres. Des del nostre poble s'hi accedeix pel camí de Senan. Als documents més antics la denominació és *Mata Senan*.

«in Mata Senan ad ipsa portela», any 1149 (Altisent 1993: 118); «Fonc poblat Senant a 18 de febré lo any 1549», any 1622 (Gual III 2003: 743).

Ocasionalment es pot sentir la pronúncia amb tancament de la *e* àtona en [i]: [si'nán].

Senan³ i cal Senan

['kal sa'nán]

És una casa del carrer de Fullella. Hem localitzat quatre *cabanes de cal Senan*,²⁶¹ totes quatre amb coberta de volta de canó; l'una és a les Vallades, de 2,65 m. d'altura i 3,25 d'amplada; una altra, a la Portella, sense façana i amb teulada a dues aigües, de 2,75 m. d'altura, 3,25 d'amplada, 8,10 de profunditat i 26,32 m²; i les altres dues, a la Coma de Sant Pere: l'una amb volta tapada, de 2,62 m. d'altura, 3,20 d'amplada, 5,10 de profunditat i 16,32 m², i l'altra de 2,50 m. d'altura, 2,50 d'amplada, 5,15 de

²⁶¹ Martín i Preixens (2005: 323, 326 i 328) i BIEC: BI-67, 73 i 74.

profunditat i 12,87 m². L'era del Senan era on després hi va haver la granja del Senan, és a dir, sortint de l'Espluga Calba en direcció cap a Vinaixa, al tram de pista que surt de la plaça del Pou, abans d'arribar a la carretera, a mà dreta. L'antiga granja ha esdevingut un habitatge de cal Ferrer.

«Cunillera Josep, àlies Senan» (*Contribució* 1936); «José Roig Senant» (*Amillar*. 1945, 63^v); «1956 [...] Pere Sardà (Senan)» (Poca 2017: 271); «Pere Vallverdú (Senant)», matrimoni de l'any 1965; «Raimunda Cunillera Sardà, [...] Senant», naixements de l'any 1900 (*Spel*. 9: 20 i 32, 6).

Al document del 1945, amb la grafia *Senant*, sembla que sigui el llinatge del personatge en qüestió i no pas el nom de la casa. Ens ho fa suposar el fet que, en general, en aquest amillament els declarants s'hi enregistren amb tots dos cognoms; quan es tracta d'un renom, hi sol posar *àlies* davant. De tota manera, no l'hem anotat com a nom de família en cap ocasió. Tampoc apareix com a tal ni al DCVB ni en Moll (1982). A l'Albi l'hem trobat documentat un cop, però és del 1443, cinc segles abans de la nostra citació (Amigó i Pere 2001: 413). A França sí que existeix, procedent del bretó, i amb el significat de 'originari d'Île-de-Sein' (Morlet 1991: s. v. *Senan*, *Senant*). A les Borges Blanques també hi és, com a nom de casa (Ripollès 2006: 185).

Senan, el camí de

[lo kə'mi ðe sa'nan]

És l'antic camí que menava a aquest municipi, sortint del carrer de Senan. A mig terme es divideix en dos: el que va a Senan, pujant pel fons de la vallada del riu Rinet, i el dels Escabrers. En una parell de citacions s'anomena *de Senan i Vilabertró*; en una d'elles hi diu *de Senan i Vilabert*.

«lo camí que va a Sennant, [...] a tramuntana ab la çíquia q. va al Molí» (*Capbr*. 1574, 70^v); «lo camí va a Senant» (*Capbr*. 1607, 416^v); «lo camí de Sanant» (*Capbr*. 1633, 98^v); «lo camí de Senant» (*Capbr*. 1669, 55^v); «lo camí de Senant» (*Capbr*. 1692, 52^v); «lo camí de Sanant» (*Capbr*. 1717, 12^r); «lo camí qui va a Sanant i Vilabert», «partida dels Escabres, [...] a ponent ab lo camí de Sanant» (*Capbr*. 1741, 49^r i 69^v); «lo camí que va a Sanant y Vilabartó», «lo camí de Sanant, [...] a tremuntana ab lo camí dels Homells» (*Capbr*. 1765, 84^r i 124^r); «camino de Sanan», «el camino de Senan» (*Apeo*, 39^r i 149^r).

V. t. **Vilabertró, el camí de.*

Senan, el carrer de

[lo kə're sa'nan]

És el carrer on acaba el poble per l'extrem de llevant, a continuació de l'avinguda de Pau Casals. Se'n diu així perquè el segueix el camí de Senan. Com veiem a la citació del 1510, també empalma amb el que va als Omells de na Gaia, més o menys per la zona que separa les Tortes de les Beurades.

«vico de Senant, que va als Homells de na Gaya» (*Capbr. 1510, 25^v*); «calle de Sanan» (*Apeo, 146^f*); «calle de Senant», «linderos antiguos: [...] sur, corrales de la calle de Senant» (*Repartiment 1942, 82^v i 347^v*).

Senan, de la raval de

La raval de Senan es refereix al carrer de Senan, que és al final de la vila.

«Cristóval Roitg, de la rabal de Sanan, [...] calle de Sanan» (*Apeo, 171^f/118^f*).

Senan, els plans de

És un topònim que apareix en la cartografia de l'ICC, però del qual cap informant ens ha donat raó; tampoc l'hem pogut documentar. El mapa de l'ICC el situa entre la Roca Foradada i les Abeurades, a la banda esquerra de la carretera que va als Omells. De fet, aquella és la direcció del terme dels Omells de na Gaia i no pas de Senan. D'altra banda, els de cal Senan tenen terra a la part nord del terme, però més cap a l'oest, als Comalers, cap a les Vallades.

Senan, el terme de

[lo 'terme ðe sa'nan] / [lo 'terme sa'nan]

El terme de Senan toca amb el de l'Espluga Calba per l'extrem sud-est d'aquest.

«termino de Senant», «als Cabrés, affs. cum termino de Senant» (*Capbr. 1510, 13^f i 22^v*); «lo terme de Sennant» (*Capbr. 1574, 15^f*); «lo terme de Senant» (*Capbr. 1607, 278^v*); «El terme de Senan, [...] a ponent amb el terme de l'Espluga Calba», any 1622 (*Gual III 2003: 743*); «un tros de terra campa anomenat l'Ubach [...], a sol ixent ab lo terme de Sanant» (*Capbr. 1633, 24^f*); «lo terme de Senant» (*Capbr. 1669, 147^f*); «del terme de Sanant», «lo terme de Sanant ayguavesant» (*Capbr. 1692, 13^v i 18^f*); «lo terme de Sanant» (*Capbr.*

1717, 86^v); «lo terme de Sanant» (*Capbr.* 1741, 16^f); «lo terme de Sanant ayguavesant» (*Capbr.* 1765, 32^v).

Senan, la travessia de [lə traβe'siə ðe sa'nan]

És una baixadeta que hi ha al carrer de Senan, que dona a la part de darrere de les cases, al Fondo.

Sendra

V. *Cendra.

Sentiu, ca la ['ka lə saŋtiw]

Era una casa del carrer de Fullea, a mig carrer. Eren de la Sentiu de Sió, a la Noguera.

«Relació de presoners: [...] Josep Vallverdú Solà, de ca l'Asentiu», anys 1940 (Roig 2014: 39).

Senyor

V. **Devesa del [S.], la*; **Tossal del Castell del S. Comanador, lo*; **Vall del S., lo*.

Senyor Cinto, cal ['kal se'no 'siŋto] / ['kal si'no 'siŋto]

El senyor Cinto era un metge. A les Borges Blanques (Ripollès 2006: 106) o bé a Fullea (Arbós 2003: 55) també hi hem trobat algun microtopònim construït a partir de l'hipocorístic del prenom castellà *Jacinto*: *cal Cinto*, *el Cinto Boig* o *el pla i la font d'en Cinto*.

V. t. *Coixet, cal*.

Senyor [Comanador], l'albereda del

«albereda del Senior Comenador» (*Capbr.* 1510, 9^f); «a sol ponent [...] part ab l'albereda del S^{nor}.» (*Capbr.* 1574, 56^v); «que ere l'albereda del Senyor» (*Capbr.* 1607, 273^v-274^f).

A la zona que avui ocupa la partida de l'Aubereda, hi devia haver hagut aquesta plantació d'àlbers, propietat del comanador de l'orde hospitaler de Sant Joan de Jerusalem. Antany els àlbers eren molt nombrosos a la comarca. Precisament la seva abundància donà nom al poble de l'Albi. La desaparició de les alberedes o *auberedes* fou la conseqüència de les campanyes que es feren al país contra aquests arbres, perquè, a causa de l'atracció que sentien les mosques pel seu fulleram caduc, esdevenien un fàcil propagador d'epidèmies pestíferes. Amb les dues versions (singular i plural) trobem el topònim *Albereda* en molts termes municipals, com ara l'Albi, Arbeca, Guimerà, la Pobla de Cérvols, Riudoms, Ulldemolins, Vallclara... A la veïna localitat de Fullella l'*Aubreda* és una partida del fondo de les Aubredes o de les Granades, entre el Domenge i el terme de l'Espluga Calba²⁶².

Senyor [Comanador], el clos del

«al Comellar d'en Marco, [...] a migjorn ab lo clos del Snor.» (*Capbr. 1574*, 18^v); «lo clos del Senyor» (*Capbr. 1607*, 259^v); «un tros de terra ferma dita la vinya closa del Señor [...] situada sota lo Comallar March» (*Millores 1610*, 257^r); «lo clos del S^r. Comanador» (*Capbr. 1633*, 25^r); «lo [...] il·lustríssim sor. comanador té [...], en la partida del Comellar Marco, una gran pessa de terra herma, quasi tota rodada de parets endarroccadas», «en la partida del Grau, [...] a sol ixent ab lo camí de Vallbona, [...] a ponent ab lo clos del Señor Comanador», «partida del Comellà d'en Marcos, [...] a sol ixent ab terras del S^{or}. Comanador», «en la partida de la Torta, anomenada l'Aubach, [...] a sol ixent ab la feixa del S^{or}. Comanador» (*Capbr. 1765*, 8^r, 28^v, 128^r i 170^r).

El clos que el senyor comanador posseïa a la partida del Comellar d'en Marcos era una peça de terra plantada de vinya tota envoltada de parets. La citació del 1610 en diu *la vinya closa del Senyor*. En el capbreu del 1765, la terra ja era erma i les parets estaven enderrocades. A partir d'aleshores desapareix el nom. A la darrera citació d'aquest mateix capbreu l'afrontació que s'esmenta és l'obac de la Torta, que també havíem trobat el 1574. La finca que actualment s'ha anomenat *la Closa* té una altra ubicació.

V. t. **Closa, la*.

---

²⁶² Amigó i Pere (2001: 8 i 1997: 89), Turull 2007: 76, Pere (2013: 35 i 217: 36), Grau (2012: 168) i Arbós (2003: 34).

Senyor [Comanador], la devesa del

«lo dit castell e loch ab aygües, çèquies, herbes, herbatges, pastures, amprius, plantes, una alboreda e devesa e ab mases, garrigues, valls, puigs e plans» (*Perg.* 1405/37); «devesa Domini Comendatoris» (*Capbr.* 1510, 10^v); «l'Albereda, [...] a sol ponent ab la devesa del S^{nor}. Comanador.»; «la devesa del S^{nor}.» (*Capbr.* 1574, 10^v i 34^f); «la devesa del Sor. Comanador» (*Capbr.* 1607, 309^f); «la devesa del S^f. ayguavessant» (*Capbr.* 1633, 60^v); «l'aiguavessant de la devesa», «lo vessant de la devesa del S^f. Comanador» (*Capbr.* 1669, 37^f 115^f); «una gran devesa [...], a la part de sol ponent, la qual comense d'afrontar al Coll de la Portella o Parays y feneix al terme dels Homellons», «la devesa ayguavesant», «lo vessant de la devesa del Señor Comanador» (*Capbr.* 1692, 4^f, 51^v i 62^v); «lo vesant de la devesa del Señor Comanador» (*Capbr.* 1717, 14^f); «Una gran devesa [...], a la part de sol ponent [...], fins al terme de Homellons», «la devesa del S^f. Comanador» (*Capbr.* 1741, 6^f i 20^v); «la devesa del Señor Comanador» (*Capbr.* 1765, 180^v); «Debesa» (*Comitè* 1936, 63^f).

Com ens indiquen els capbreus, l'obaga de *les Deveses* està situada a l'oest del terme, a l'esquerra del camí del fondo; comença al sud de la Portella (concretament al coll de la Portella) i arriba fins al terme dels Omellons. El capbreu del 1574 dona com a afrontacions el camí d'Arbeca i la partida davall el Molí. A la primera citació (1405) s'enumeren les possessions del comanador al terme municipal de l'Espluga Calba. Hom diu que un cop el comanador va ser fora va conservar aquesta finca, d'uns 200 jornals, per venir-hi a caçar. Trobem el topònim en la majoria de termes municipals propers, perquè una *devesa* és un conjunt d'arbres, una zona abundant en herba per al pasturatge, al més sovint comunal i acotada (Amigó 1999: 128 i Balari 1899: 509). A Puiggròs, per exemple, al cadastre del 1745 també s'anomena *la devesa del Senyor i del Comú* (Arbós 2014).

Senyor [Comanador], la feixa del

«una feixetta del snor., a migjorn ab lo camí de Montblanch [...] e a tramuntana ab lo camí que va a Sennant» (*Capbr.* 1574, 56^f); «a l'obach de la Torta, [...] a sol ixent [...] part ab una feixa del sor.» (*Capbr.* 1607, 274^v); «la feixa del S^f.

Comanador» (*Capbr.* 1741, 12^v); «Campa. Su situación: ydem, [...] por oriente con camino de Montblanch» (*Apeo*, 173-174^r).

El capbreu de 1607 la ubica exactament a l'obac de la Torta; el de 1717 fa referència a una feixa de terra erma d'un jornal al Pla de la Bassa, que té al sud el camí de Montblanc. Segons les altres citacions, veiem que, a més, limitava al nord amb el camí de Senan i que el de Montblanc devia quedar cap al sud-est. En el darrer document (*Apeo*), on posa *ídem*, és a dir, en la situació de la peça de terra, és *la sorteta del Senyor*, que s'esmenta anteriorment en la mateixa pàgina. Per a un dels nostres informants una feixa equivalia a un jornal de terra. Segons el DIEC, és una 'mesura superficial agrària de valor variable'.

Senyor [Comanador], el forn del

«digueren e manifestaren los dits jurats, en nom de dita universitat, que són forçats a coure lo pa al dit forn del Señor, pagant» (*Capbr.* 1574, 5^r); «lo forn del S^r.» (*Capbr.* 1633, 112^v); «lo forn del S^r. Comanador» (*Capbr.* 1669, 35^v); «Ítem un forn de còurer pa [...], i al carrer del Solà, que és forsat», «lo forn del S^r. Comanador» (*Capbr.* 1692, 3^v i 17^r); «lo forn del S^{or}. Comanador» (*Capbr.* 1765, 137^v).

Els habitants de l'Espluga Calba estaven obligats a coure el pa al forn de l'orde. De cada vint-i-cinc pans n'havien de pagar un, i quatre se'ls quedava l'amo. El capbreu del 1607 el situa a l'actual carrer Major, al Solà. Segons el del 1692, el forn afrontava al sud amb el carrer o Solà i a l'oest amb el Solà de les Roques; segons el del 1741, afrontava al sud amb el carreró del Solà i a l'oest amb la serra de les Roques. A Ulldemolins, per exemple, també hi ha *el carrer del Forn*, perquè tothom havia d'anar al forn del senyor a coure el pa (Pere i Amigó 1997: 201-202).

Senyor [Comanador], l'hort del, i el farraginar del Senyor [Comanador]

«una vinya e un ort qui fou del senyor» (*Perg.* 1405/37); «unum clotale prope hortum del Senyor, affs. vico quo itur a Maldà» (*Capbr.* 1510, 25^r); «a sol yxent ab l'hort y ferreginal del Señor Comanador, a migjorn ab la plaça del Pou [...] e a tramuntana ab lo camí per lo qual se va a Maldà», «un farraginar de terra

campa» (*Capbr.* 1574, 12^v i 59^f); «lo farraginal y hort del S^r. Comanador» (*Capbr.* 1669, 46^f); «a sol ixent ab lo farreginal y sort del Señor Comanador, [...] a ponent ab lo camí d'Arbeca y part ab la sèquia» (*Capbr.* 1692, 24^f); «lo farraginal de l'hort del Señor Comanador» (*Capbr.* 1717, 23^v); «hort del S^r. Comanador», «partida del Pou, [...] a sol ixent ab lo farreginal del Sr. Comanador, a mitgdia ab la sèquia del Molí» (*Capbr.* 1741, 29^v i 110^v); «lo [...] s^{or}. comanador té [...], en la partida del Pou, un hort, las parets del qual se troban derruïdas, y dos sortetas contiguas [...], ab aygua reguant, [...] a sol ixent ab lo camí que va a Belianes y Maldà, a mitgdia ab lo pati del Pou», «lo farraginal de l'hort del S^{or}. Comanador» (*Capbr.* 1765, 7^v i 166^v); «sorteta del Señor [...], por oriente con el camino de Maldà», «sorteta del Señor, [...] por oriente con camino de Maldà» (*Apeo*, 82^v i 173^v-174^f).

El farraginar i l'hort del Senyor Comanador sembla que siguin la mateixa peça de terra o bé dues sortetes contigües, ubicades a la partida del Pou. De fet, la peça de terra està composta per l'hort amb aigua per a regar, que el 1765 ja té les parets derruïdes, i dues sortetes adjacents. Les afrontacions són: al nord-est el camí de Maldà, al sud la plaça del Pou, al sud-oest la síquia i a l'oest el camí d'Arbeca. La primera citació (1405) parla d'un hort i una vinya. El 1574 ja hi apareix el farraginar. El capbreu del 1692 el descriu com un hort clos davant del castell amb una sort contigua, que té el camí de Belianes a l'est i el pati del Pou al sud. El 1765 les parets de l'hort ja estan derruïdes; en aquest cas, es fa esment de dues sortetes contigües. A finals del segle XIX ja no es parla ni d'*hort* ni de *farraginar*, sinó simplement de *sorteta*.

Senyor [Comanador], l'hortet del

«partita dicta dels Pilars [...], pessa terre *Domini* Comendatorius» (*Capbr.* 1510, 9^f); «Ytem en la partida del Molí un hortet, [...] a ponent y a tremuntana ab l'hortet del S^r. Comanador» (*Capbr.* 1669, 81^v); «l'hortet del Señor Comanador» (*Capbr.* 1717, 72^f); «Debesa, [...] por mediodía con tierras del Señor», «sort del Molí, [...] por mediodía con otras tierras del Señor [...] y por norte con el camino de Arbeca», «tierras del S^{or}., [...] molino Arinero sin agua. Su situación: Molí» (*Apeo*, 6^f, 11^f i 176^v-177^f); «tierras del Señor» (*Repartiment* 1942, 39^v).

Sembla que tocant al caixer de la bassa del molí hi havia alguna peça de terra que havia estat del senyor comanador. Les citacions parlen d'un hortet. Les afrontacions són: al sud-est la partida del Molí, al nord la Devesa i el camí d'Arbeca. El document del 1510 esmenta la partida dels Espilars, que és contigua a la zona del molí. Pot ser que es tracti de la mateixa peça de terra que en d'altres documents trobem com a *hort del Molí*.

Senyor Comanador, el pati del

«Ytem en la partida del Molí, [...] a mitgdia ab la sèquia del Molí, a ponent ab lo pati del S^r. Comanador» (*Capbr. 1669, 134^v*).

Senyor Comanador, el portalet del

«al portalet [...], entrant a la plasseta de devant del castell» (*Millores 1619, 221^f*); «a la plassa del Castell, [...] a sol ixent ab lo portalet del S^r. Comanador [...] y a tremuntana ab lo vall» (*Capbr. 1669, 32^v*); «a la plaça del Castell, [...] a sol ixent ab lo portalet del Señor Comanador, a mitgdia ab dita plaça» (*Capbr. 1692, 81^v*).

Per les indicacions de què disposem, tant pot ser un portalet d'entrada a la muralla com al propi castell. El que queda clar és que està ubicat en direcció cap a l'est.

Senyor Comanador, la serra del

«a la partida de la Coma de l'Albareda, [...] a mitgdia ab l'aiguavessant de la serra del Señor Comanador [...] y a tremuntana ab lo camí qui va a l'Albareda» (*Capbr. 1717, 24^f*).

Pot ser que sigui equivalent al que en un altre document (1607) hem trobat com a *tossal de la Devesa*.

Senyor Comanador, la síquia (o sèquia) del

«partida d'Aygües Vives, [...] a mitgjorn ab la síquia del Comanador» (*Capbr.* 1633, 51^v); «la sèquia del Sr. Comandor, a ponent ab l'abeurada de la Vila» (*Capbr.* 1669, 64^r).

Tant Aigües Vives com la Beurada són partides que es troben a l'extrem est del terme municipal, tocant als Omells de na Gaia, és a dir, on el curs d'aigua del fondo entra en terreny de l'Espluga Calba.

Senyor [Comanador], les terres del

«partida del Mas [...], sorte dictis Comendatoris», (*Capbr.* 1510, 7^v); «a sol yxent ab lo terme de Fullea, a mitgdia ab lo terme de Vinaixa, a ponent [...] ab la feixa del S^r.» (*Capbr.* 1633, 169^r); «partida del Morer; [...] a sol ixent ab terras del Señor Comanador, a mitgdia ab lo terme de Vinaixa» (*Capbr.* 1717, 137^v); «tierras del S^{or}. [...] Su situación: Mas Blanch» (*Apeo*, 176^v-177^r).

A la partida del Mas o del Mas Blanc o del Morer una altra sort o feixa de terra era propietat del comanador; fins a finals del segle XIX (*Apeo*) se'n deia *les terres del Senyor*. Les afrontacions eren: a l'est el terme de Fullea i al sud el de Vinaixa.

Senyor Comanador, el tossal del

«a la partida de les Heres, [...] a sol ixent ab lo camí de Vallbona [...] y a tremuntana ab lo tossal del Señor Comanador» (*Capbr.* 1692, 46^v).

Aquest tossal té al sud la partida de les Eres i a l'est el camí de Vallbona; es deu referir, doncs, a algun petit turó d'aquesta zona.

Senyor Domingo, cal

[*'kal se'no ðo'miŋgo*] / [*'kal si'no ðo'miŋgo*]

Després de Joan Cendra, el farmacèutic de la vila va ser Domingo Cendra i Anglès, fill seu, que vivia a la plaça de la Roca, al costat de ca l'Isidro. Avui és *cal Joan del Pastor*.

V. t. **Apotecari, ca l'*.

Senyor Rector, les terres del

«a la partida de la Coma de na Torta, [...] a ponent ab lo S^r. Rector» (*Capbr. 1669*, 53^v); «partida de la Torta, [...] a ponent ab lo Señor Rector» (*Capbr. 1717*, 35^f).

Als segles XVII i XVIII apareix una propietat del senyor rector a la Coma de la Torta.

sèquia

V. *síquia, la*.

Seró

«Cecília Serra Seró [...], d'Omellons» (*Òbits 1921*, 61^r, 15).

Trobem aquest cognom documentat el 1303 a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 415) o el 1497 a Lleida (*Fog. 1497*).

Serra

«Cassa de Bernat Serra» (*Roser 1600*, 3^v); «Bernardi Serra, cultures» (*Testaments 1621*, 55^v); «una filla de Barthomeu Serra [...]: Rosa Maria», any 1631; «Tecla Francisca Serra», any 1633; «Jaume Joan Serra», any 1636 (*Bapt. 1624*, 14^v, 21^v i 30^f); «Mariagna Serra, donzella, filla esta del quòndam Joan Serra, pagès», any 1640 (*Matr. 1636*, 4^f); «Cicília Serra», any 1681 (*Matr. 1650*, 28^f); «Josepha [...], filla [...] de Jaume Torres y de Maria Serra», any 1770; «Joseph Torres y Serra», any 1777; «Raymunda Torres y Serra», any 1784; «Foren padrins: [...] Rosa Dalmau y Serra», any 1799 (*Bapt. 1773*, 14^{r-v}, 25^r, 68^r i 160^f, 37); «doña Dolores Balsells Serra», «don Ramon Serra Pons» (*Matr. 1911*, 9^f, 7, i 16^f, 14); «Salvador Balcells Serra» (*Repartiment 1942*, 365^f); «Ramon Balcells Serra, de cal Borres», anys 40 (Roig 2014: 40).

Trobem aquest cognom el 1330 al Vilosell (Pere 2006: 308) i 1358 a Juncosa (*Fog. 1358*). Hem documentat uns quants noms masculins: Antoni Joan, Bartomeu,

Bernat, Francesc, Jaume Joan, Joan, Josep, Manuel, Pere, Ramon i Vicent; i també uns quants de femenins: Caterina, Cecília, Francisca, Isabel, (i M. Isabel), Magdalena, Margarida, Maria, Mariagna, Rosa M., Tecla Francisca i Tecla Joana. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, apareix la de cirurgià. Josep Serra va ser rector de l'Espluga Calba entre 1795 i 1796.

Serrà

«Joseph Sarrà, fadrí, pagès, fill illegítim de Pau Sarrà y Serafina Sarrà y Guasch, [...] de Binaixa», any 1829; «Anton Sarrà, fill [...] de Jaume Sarrà [...], de Vinaixa, y Antònia Torné, de la Floresta», any 1831 (*Matr. 1791*, 85, 11 i 94); «Maria [...], filla [...] de Ramon Martorell, pagès [...], y de Maria Sarrà, de Vinaixa», any 1830; «Pau Martorell y Sarrà», any 1833; «Mathias Martorell y Sarrà», any 1835; «Ramon Sarrà y Camí», any 1838 (*Bapt. 1824*, 73, 142, 191 i 230).

Apareixen dos noms d'home: Anton i Josep; i també un de dona: Maria. L'única grafia documentada és *Sarra*, amb accent o sense.

Serra Mitjana, la

[lə 'serə mi'dʒanə]

«Yermo. Su situación: Serra Mijana» (*Apeo*, 10^r/13^r); «partida: Serra Mitjana», «finca: Serra Mitjana, [...] partida: Beurada» (*Repartiment 1942*, 82^r i 190^r); «Partida [...]: Serra Mitjana» (*Amillar. 1945*, 24^r).

Deuen ser algunes peces de terra adjacents a la serra Mitjana. A la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 249) o Vinaixa hem localitzat el mateix topònim i a Juneda, *la Serra del Mig* (Cornudella 2012: 109).

Serra Mitjana, el solà de la

[lo so'la ðe lə 'serə mi'dʒanə]

El solà de la serra Mitjana mira cap a les Catalanes; queda a la dreta del camí dels Escabrrers.

«al solà de la Serra Migana» (*Capbr. 1510*, 29^r).

Serrajordi

«Ramon [...] Rubió, [...] fill [...] de Ramon Rubió, un dels mestres de cases que fan la iglésia nova d'esta, y de Raymunda Rubió y Serrajòrdia», any 1778; «Francisco Rovira y Serrajordi», any 1779 (*Bapt. 1773*, 32^v i 35^r); «Maria Rosa Rovira, filla del *quòndam* Francisco Rovira, mestre de cases, [...], y de Maria, en lo dia Lladó, y Serrajòrdia en primeras núpcias», any 1791 (*Matr. 1699*, 329^v).

El pare de Francesc Rovira y Serrajordi, Francesc Rovira, era mestre principal de l'església que s'estava fabricant i el padrí de bateig també era mestre de cases; per tant, hem de deduir que aquest cognom es troba només puntualment a l'Espluga Calba per raó de la família de paletes que van venir a construir l'edifici parroquial. Se'n deien de primer cognom la Maria i la Raimunda. Remarquem la feminització del llinatge: *Serrajòrdia*.

Serrat

«Raymundi Serrat, sagionis et preconis» (*Perg. 1360*); «un fill [...] de Joseph Serrat, de Vinaixa, y Maria Martorell [...]: Miquel», any 1832 (*Bapt. 1824*, 109).

Veiem que Ramon Serrat era saig i pregoner de la vila el 1360. El llinatge només reapareix ocasionalment cinc segles després, en un personatge procedent de Vinaixa.

Serrateix

«Antoni Serrateix, de Fulledda», any 1586 (*Matr. 1580*, 2^r); «Tecla Sarrateyxa, Catarina Sarrateyxa, Margarida Sarrateyxa» (*Roser 1600*, 10^v); «un fill d'Antoni Serrateix: [...] Pere Andreu», any 1602 (*Bapt. 1574*, 55); «Anthoni Sarrateix» (*Capbr. 1607*, 306^v).

Un Antoni Serrateix, potser el pare del nostre primer portador d'aquest llinatge, està documentat en un capbreu de Fulledda del 1526 (Arbós 2003: 157). Ni el DCVB ni Moll (1982) contenen com a llinatge el nom d'aquest poblet, que, amb el de Viver,

constitueix un municipi del Berguedà. La forma anotada és sempre *Sarrateix*.
Destaquem la feminització del nom de família: *Sarrateyxa*.

Serres¹

V. **Dos S., les*.

Serres²

«un fill [...] de Joan Nuri-orriols [...] y de Rosa Nuri-orriols y Serres [...]: Joseph [...]. Han estat padrins: Agustí Nuri-orriols y Serres», any 1778 (*Bapt. 1773*, 30^v); «Rosa Nuri-orriols y Aulay, viuda [...] del quòndam Joan Nuri-orriols, sarrador, filla [...] d'Esteve Aulay y de Paula Aulay y Serras, [...] de Bagà», any 1786; «Theresa Nuri-orriols y Serras», any 1786 (*Matr. 1699*, 313^v i 314^v).

Es produeix una confusió amb la persona portadora d'aquest llinatge: no queda clar si el seu nom de soltera era Rosa Aulany y Serres o bé Rosa Serres. Pel que es veu, era originària de Bagà i es va casar dos cops a l'Espluga Calba. Les dues grafies anotades són *Serras* i *Serres*.

Serret

«Maria [...] Serret, [...] filla [...] d'Anton Serret, ferrer de tall, y de Theresa Serret y Duch», any 1774; «Paula [...] Serret y Theresa [...] Serret, [...] filles de [...] Theresa Serret y Duch», any 1776; «Rosa [...] Serret y Antònia [...] Serret», any 1778; «Serret Duch, Jaume», any 1780 (*Bapt. 1773*, 7^v, 21^r, 34^v i 45^r); «Antònia Nuriols, donsenlla, filla [...] de Maria Nuriols y Sarreta», any 1800 (*Matr. 1791*, 17^v); «Antonio Torres y Serret» (*Òbits 1878*, 45^r); «Blas Vallverdú y Serret» (*Òbits 1880*, 141^r, 21); «Defuncions: Dolors Serret i Escribà», any 1970 (*J. Llord 1993*: 49).

Hem documentat tres noms d'home: Anton, Jaume i Magí; i alguns més de dona: Antònia, Dolors, Maria, Paula, Rosa i Teresa. A més de l'ofici de pagès apareix el de ferrer de tall. Remarquem, només en un cas, la feminització del llinatge, *Serreta*.

Serreta, la

«en la partida de la Coma de Fullea, [...] a tremuntana ab la Serreta, de l'aiguavessant» (*Capbr. 1669*, 48^r); «a la partida de les Roques, [...] a mitgdia ab la Serreta» (*Capbr. 1692*, 76^r); «la Serreta y aiguavessant» (*Capbr. 1717*, 59^v).

En d'altres localitats, no gaire llunyanes de la nostra, hem trobat el mateix topònim, com ara l'Albagés, la Pobla de Cérvoles, el Vilosell o Fullea²⁶³. Si fos el cas que en aquestes tres citacions s'anomenés d'una manera genèrica alguna de les altres serretes del terme, l'única a la qual es podrien referir és, segons les afrontacions, la de la Costa del Mas.

Serreta d'en Micó, la

[lə se'retə ðem mi'ko]

És on hi ha la Coma de Sant Pere del cal Miqueló. El capbreu del 1765 la ubica al sud de la Costa del Mas i del camí de Vinaixa i propera a l'Albereda. Tenim documentat el cognom Micó a la vila des del 1352 fins al 1607.

«a la partida de la Serreta d'en Micó» (*Capbr. 1692*, 16^r); «partida de la Serreta de Micó» (*Capbr. 1741*, 16^r); «en la partida de la Serreta d'en Micó» (*Capbr. 1765*, 133^v).

En alguns capbreus (1741 i 1765) també apareix com a *serra*, és a dir, sense la forma diminutiva; i en una ocasió (1741) la citació és sense l'article personal (*de Micó*).

V. t. **Micó, la serreta d'en*.

Servera

V. **Collet de la S., lo*.

Sespluga

«Guillemo Çespluga» (*Perg. 1359/41*); «Guillemus Çespluga, baiulo loci de la Spluga Calva; [...] Arnaldus Çespluga» (*Perg. 1360*).

---

²⁶³ Pere (2013: 249 i 2006: 309) i Arbós (2003: 157).

Sens dubte, és el mateix llinatge que a partir del 1405 apareix en plural, *Sesplugues*. Ni el DCVB ni Moll (1982) no contenen aquesta variant en singular. Notem que en totes tres citacions la grafia és amb ce trencada, *Çespluga*; i també que, en la primera, el prenom del personatge és en diminutiu: *Guillemó*.

Sesplugues¹

V. **Corral [de Miquel S.]*, *el carrer del*; **Jaume S.*, *el carreró de*; **Ton del S.*, *cal*.

Sesplugues²

[ses'pluyes]

Hem documentat molts noms d'home: Agustí, Alejandro, Anton, Arnau, Benjamí, Conrado, Cristòfol, Domingo, Enric, Esteve, Ferran, Francesc, Francisco, Francisco Javier, Gabriel, Guillem, Isidor, Isidro, Jaume, Jaume Joan, Jeroni, Jesús, Joan (i Janot i Jonot), Joan Miquel, Josep (i Josep M.), Jordi, Lluís, Miquel, Modesto, Nemesi, Pasqual, Pau, Pere (i Perot), Pere Joan, Pío, Ramon, Ramon Josep, Roc Jaume, Salvador, Tomàs Ramon, Toni Joan i Víctor; i també gran abundància de dona: Agna, Agnès, M. Àngela, Antònia, Bàrbara, Bonaventura, Carme (i M. del Carme), Caterina, Caterina Beneta, Claudina (o Clàudia), Coloma, Concepció, Consol, Conxita, Dionísia, Dolores, Elisabet (i Elisabet M.), Joana, Encarnació, Esperança, Florentina, Francesca, Francina, Francisca, Gertrudis, Ginesa (Janesa), Indalècia, Isabel (o Isabet), Isabet Francina, Isabet Joana, Joana (i Joaneta), Josepa (i Josefina), Magdalena (i M. Magdalena), Manuela, Margarida Verònica, Maria, Mercè, Paula, Pilar, Presentació, Rafela, Raimunda (o Munda), Ramona, Rosa, Rosalia, Tecla Joana, Teresa, Teresina, Trinitat, Ventura (o Bonaventura) i Verònica. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, apareixen la de pastor, la de prevere, la de mercader i la d'estudiant en filosofia. A més, hem anotat alguns renoms: *Pubill*, *Cortonès* i *Cabeça*.

El nom de Joan Sesplugues consta com a batlle el 1574, el 1588, el 1600, el 1650 i el 1681, any en què morí el darrer, mentre desenvolupava el càrrec. Pere Sesplugues consta com a prevere de la vila l'any 1574. Un altre Pere Sesplugues, que va ser rector de l'Espluga Calba entre 1606 i 1615, va portar l'orgue a l'església parroquial. Mossèn Ramon Sesplugues, de cal Cabeça, una vegada ordenat capellà, anà a Amèrica. Quan tornà va donar al poble l'orgue de l'església parroquial i va prendre el determini d'ampliar el seu llegat amb el finançament de l'organista. Aquest fou el motiu de l'afició dels joves per la música i de la formació de dues orquestres locals, de les quals

sortiren instrumentistes de primera línia. Recentment, com a continuadors d'aquesta tradició, trobem el Nemesi Sesplugues i Soler, de cal Ferran, i el Josep Castanyer i Ponç, de cal Ferreret. Actualment tretze persones el porten de primer cognom.

«Guillemus Cesplugues» (*Perg.* 1405/12); «Guillemus Cespluges, baiulus» (*Visita* 1450, 108^r); «Guillermus Sesplugues» (*Capbr.* 1510, 2^v); «Petrus Sesplugues» (*Òbits* 1574, 1^r); «Janot Çesplugues» (*Capbr.* 1574, 9^v); «Petri Sesplugues, ochonomi», «foren padrins: [...] na Joana Sesplugues, ballesa», any 1581 (*Bapt.* 1574, 3 i 13); «cassa de Joan Sesplugues, balle: [...] Verònica Sesplugues [...], mossèn Miquel Sesplugues, balle», «Joan Sesplugues menor» (*Roser* 1600, 2^r i 3^r); «Pere Joan Cesplugues» (*Capbr.* 1607, 340^r); «los pubills de Jaume Sesplugues» (*Capbr.* 1633, 33^v); «Joan Sesplugues» (*Capbr.* 1669, 83); «Joseph Sesplugues» (*Capbr.* 1692, 29^r); «Isidro Sesplugues» (*Capbr.* 1717, 56^r); «Miquel Sesplugues», «Anton Sesplugues» (*Capbr.* 1765, 144^r i 146^v); «Antònia [...] Sesplugues y Soler», any 1775; «Manuela [...], filla [...] de Joseph Sisplugas y Caraltó», any 1815 (*Bapt.* 1773, 14^r i 258^v); «Salvador Sesplugues», «Cristóval Sesplugas» (*Apeo*, 134^r i 182^r); «Luis Sesplugues B.», «Roque Jaime Sesplugues A.» (*Amillar.* 1945, 38^r i 91^r); «Teresina Sesplugues Balcells» (*Naix.* 1945, 31^v, 16); «Domingo Sesplugues Martorell, [...], hijo de Cristóbal y Maria», any 1960 (*Confirm.* 1949, 7^r).

Les grafies amb què apareix aquest cognom són diverses: *Cespluges*, *Cesplugues*, *Çesplugues*, *Sasplugas*, *Sasplugues*, *Sesplugas*, *Sesplugues* i *Sisplugas*. Així i tot, la grafia normativa és la més abundant amb diferència.

Set Hereus, los

[los 'set a'rews]

Als anys 30 a l'Espluga Calba hi havia dos partits, anomenats els *Set Hereus* o *lo Vint-i-nou* i el *Centre Republicà*. El local dels Set Hereus era el del Vint-i-nou, al carrer Major. Se'n deia així perquè l'havien format set nois del poble. Portava el bar, que també era el de la gent del poble, el Cisco del Cabeça.

Setó

[se'to]

Hem documentat tres prenom: Javier, Felícia i Raimunda. Actualment tres persones de la vila el porten de primer cognom.

«una filla [...] d'Isidro Teixidor y Raimunda Cetó [...]: Antònia», any 1792; «Anton Teixidor y Cetó», any 1797; «Josep Teixidor y Cetró», any 1801 (*Bapt.* 1773, 114^v, 144^v i 171^v); «Gabarra Setó, José» (*Contribució*, 164^f); «Balcells Setó, Magdalena» (*Amillar. 1945*, 87^v); «Defuncions: Felícia Setó i Tapiol [...], Antònia Gabarra i Setó», any 1970 (*J. Llord 1993*: 49); «Setó Piñol, Javier» (*Padró 2013*, 10).

Les grafies enregistrades són *Cetó* i *Setó*. Atribuïm la forma *Cetró*, que apareix en una sola citació, a un error puntual de l'escrivent.

Seuma

V. *Selma*.

Seuma, cal

[^h'kal 'sɛwmə]

És una casa de l'avinguda de Pau Casals, on la carretera fa el tomb de cal Viu. Una inscripció a la façana ens indica que la construcció és del 1781. *La pallissa del Seuma* és a les Portelles.

«Manuel Escribà, *alias* Seuma, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 141^r/99^v); «Maria Escribà Sesplugues. Data de naixement: 1910 [...]; cal Seuma» (*Spel. 40*: 29); «Josep Escribà Sesplugues (Seuma)», any 1920 (Poca 2017: 104).

Pel que fa al pas de *Selma* a *Seuma*, val a dir que la primera grafia és la que hem documentat sistemàticament com a nom de família (1360 - finals del segle XIX). En els documents del 1650 (òbits i matrimonis) comença a aparèixer la segona, que és la que perdurarà en l'oralitat, ja com a nom de casa. Per exemple, en el matrimoni entre Joseph Selma i Esperança Rius (*Matr. 1650*, 18^f, 19) la forma és *Selma*, però l'anotació al marge esquerre, que fa les funcions d'índex i que sembla de mans del mateix escriptor, és *Seuma*.

Seuma, l'obac del, o el tossal del Seuma [^hlaw'βak del 'sɛwmə]

És on actualment hi ha l'era del Xulip, darrere del poble, sobre la variant de la carretera de Fullella. Pot ser que la citació del 1574 faci referència a aquesta mateixa peça de terra, tocant a la Coma del Pou, a l'actual partida del Redemú. Suposem que el tossal del Seuma és a la mateixa peça de terra.

«en la partida dita la Coma del Pou, [...] a migjorn ab lo troç que té la vila d'en Joan Selma» (*Capbr. 1574*, 158^r); «aubach del Seuma», «Campa, yermo. Su situación: tosal del Seuma» (*Apeo*, 171^r/118^r i 156^r); «finca: aubach del Seuma, partida o paraje: Redemú» (*Repartiment 1942*, 306^r).

Sibidó

«Maria Albagés Sibidó, [...] d'Albi» (*Òbits 1921*, 27^v, 14).

A l'Albi apareix un cop el cognom *Sebide*, en un document sense datar, potser del segle XVIII. Entre els noms de família francesos, trobem *Sibeud*, *Sibieude* o *Sivieude*, procedents del nom de persona d'origen germànic SIBHILD, -HILDA, que el buscador de llinatges ubica, més aviat, en els departaments del sud del país, sobretot al dels Pirineus Orientals. Finalment, a la Cerdanya i al Rosselló està documentat *Sibiuda*, a Cornellà de la Ribera, i *Sibiude*, a Roders; Peytaví remet totes dues formes a la codificada *Saviuda*²⁶⁴.

Sibil·la

«compra feta a Sibila, filla del *quòndam* Egidio de l'Espluga Calba», any 1265 (*Índex nou*, 221^r).

El document no conté el llinatge d'aquests dos personatges, l'Egidi i la seva filla Sibil·la.

Sibona

«Antoni Joan Sibona» (*Fog. 1553*, II: 295).

El geolocalitzador de noms de família francesos (www.geopatronym.com) el situa als departaments dels Alps Marítims, el Doubs i l'Alta Saona. *Sibon* és l'hipocorístic del llinatge francès *Sibaud*, amb la variant *Sibold*, que procedeix del nom de persona d'origen germànic SIGBALD, -BOLD (Morlet 1991).

---

²⁶⁴ Amigó (2001: 411), Morlet (1991: s. v.), www.geopatronym.com i Peytaví (2010: annex 1).

Sicard

«Francisco Bonet, viudo y pagès, de l'Espluga de Francolí, [...], fill [...] de Joseph Bonet y de Maria Bonet i Cícart», any 1764 (*Matr.* 1699, 231^v).

V. t. *Siscart.

Sico, el

[lo 'siko]

Ramon Pasqual i Masgoret, de cal Sico de Fullea, amb el seu Ford de l'any 1929, tenia cura del transport de viatgers des de l'estació de la RENFE de Vimbodí fins a Tarrés, Fullea i l'Espluga Calba.

«Ramon Pasqual Masgoret (Cico)» (Poca 2017: 290).

Tot i que la procedència més probable d'aquest renom sigui l'hipocorístic de *Francisco*, com que no en tenim la certesa absoluta, mantenim la grafia amb essa, que és l'única documentada a la vila veïna de Fullea (Arbós 2003:158).

Sifré

«Joannes Xifre, loci dels Homells de na Gaya» (*Capbr.* 1510, 19^f); «Pere Xifré, pagès, dels Omells de na Gaya [...]». Pau Xifré, pagès, dels Omells de na Gaya» (*Capbr.* 1574, 95^v); «Joseph [...], fill [...] de Jaume Saltó, pagès [...] y de Maria Saltó y Cifré, natural d'Omells», any 1817; «Paula Saltó y Cifré», any 1881; «Rosa Saltó y Xifré», any 1824 (*Bapt.* 1773, 265^v, 294^v i 307^r); «Joseph Chifré y Pons», any 1834 (*Matr.* 1791, 112-113); «Josefa Saltó y Sifré» (*Òbits* 1875, 21^r, 15); «Masià Palau y Xifré» (*Matr.* 1880, 43^r, 2); «Àngela, [...] hija de [...] Jaime Liberato Xifré, natural de Omells de na Gaya», any 1944 (*Bapt.* 1935, 76^v).

Hem enregistrat alguns noms d'home: Joan, Josep, Pau i Pere; i també un de dona: Maria. Els dos primers portadors del llinatge, Pere i Pau, eren veïns dels Omells de na Gaia, però tenien terres a l'Espluga Calba. En un estadant de la vila no trobem el nom de família fins gairebé tres segles i mig més tard, és a dir, fins a l'any 1817. Apareix amb les grafies *Chifre*, *Cifre*, *Sifre*, *Xifre* i *X,ifre*, amb accent o sense. El nom

Sifre, més tard *Xifre*, ja està documentat des d'antic, com ara *Ciffre* el 1308 a Perpinyà. Es tracta de l'antic nom de fonts documentat com a *Sicfredo* en el baix llatí a Catalunya i *Sigfrid* en l'onomàstica germànica (Coromines 1970 II: 252). Optem per la forma accentuada, tot respectant la pronúncia actual, d'un llinatge que ja no existeix a la vila, però que és present, per exemple, a la veïna de Fullea, amb la forma *Xifré*.

Sil

V. *Cil, *Cila*, *Cilet i *Cileta.

Silvèria, ca la

[ˈka lə silˈβeriə]

Era una casa del Redemú.

Simó

«Ramon [...], fill [...] de Ramon Camí [...] y Rosa Simó, de Bellvís», any 1839; «Pau Camí y Simó», any 1841; «Rosa Camí y Simó», any 1845; «Jaume Camí y Simó», any 1847; «Maria Cimó y Sardà, [...] filla [...] de Fernando Cimó, fuster, de Vinaixa», any 1848 (*Bapt. 1824*, 241, 270, 306, 324 i 345); «Fernando Simó y Sarrà», any 1848 (*Matr. 1791*, 172); «José Carré Simó» (*Òbits 1894*, 62^r, 39); «Antònia Arqué Simó, natural de Vinaixa» (*Òbits 1903*, 164^r, 3); «José Camí Simó» (*Repartiment 1942*, 40^v).

El trobem documentat el 1313 al Vilosell (Pere 2006: 311), el 1358 a les Besses (*Fog. 1358*) i el 1497 a la Granadella (*Fog. 1497*). Hem anotat tres prenom: Fernando, Maria i Rosa; i també un nom d'ofici: fuster. Només en alguna ocasió la grafia enregistrada és *Cimó*.

Simon

«Juan, [...] hijo [...] de [...] Fernando Simon Roper, de Riera, y Francisca Vidal Miró, de Muneba (Teruel)», any 1893 (*Bapt. 1892*, 71)

El municipi de procedència del portador d'aquest nom de família potser era la Riera de Gaià, al Tarragonès. Tant es pot tractar del cognom *Simon* en català com de l'espanyol *Simón*.

Simona, el comellar de la

«a la Coma dels Cabrés, in comellar de la Simona» (*Capbr. 1510, 7^v*).

No estem segurs que hi posi *Simona*, ja que la tercera lletra i la cinquena no es veuen gaire bé. A més, no tenim el cognom *Simó* documentat fins al 1839, tot i que podria tractar-se d'un prenom. En qualsevol cas, sembla una peça de terra petita dins de la partida de la Coma dels Cabrers.

Sindicat, lo

[lo siɲdi'kat]

És com s'anomena popularment la Cooperativa Agrària Espluguena, que inicialment, abans de la Guerra Civil espanyola, estava ubicada a la cruïlla entre la plaça del Pou i el passeig de Pau Figuerola, a l'antic molí de cal Ponç. Després de la guerra es va crear una mena d'extensió agrària, que s'anomenava la Germandat Sindical. El Sindicat Agrícola de l'Espluga Calba es constituí mitjançant aportacions de capital dels seus associats en forma d'accions i en dissoldre's el local es vengué. Posteriorment fou construït el nou local, a la carretera de les Borges Blanques, actualment *avinguda de Catalunya*.

Amb el nom inicial de Cooperativa del Camp Espluguense, es va fundar l'any 1945 amb 180 socis i activitat en els sectors de l'oli, el vi, els adobs, els fitosanitaris i el crèdit. Josep Sanaüja Ribera en presidí la primera junta rectora, després que el juny de 1957 es reunís l'assemblea general, formada per 72 socis i dirigida per una de provisional que presidí Josep M. Anglès i Ferrer. El 6 de març de 1960 s'hi col·locà la primera pedra, el 1963 s'hi aixeca una nau per a instal·lar-hi la fàbrica de l'oli, el 1966 se'n finalitzà l'edificació i el 1967 s'hi construï la bàscula (Amat 1990: 115). Es tracta d'una obra popular, amb una nau rectangular de planta baixa i pis, dividida en dos espais, l'un destinat a l'oli i l'altre al vi (BIEC: BI-09).

Sindicat, la parada del, o el bancal del Sindicat [lə pə'raðə ðel siɲdi'kat]

La parada del Sindicat és la peça de terra contigua a la cooperativa agrícola, que havia fet les funcions de camp de futbol abans de la construcció del poliesportiu. Una citació l'assigna a la partida de les Hortes i una altra a la de l'Abeurador. Actualment s'hi celebra el dinar popular de la festa de la matança del porc.

«finca: parada Sindicato, partida: parada Sindicato; [...] *sur*, Sindicato», «partida: lo Bancal [...]; *sur*, sindicato agrícola», «finca: l'Hort, [...] partida: Sindicato», «finca: Sindicat, [...] partida: Hortas», «partida: Bancal; [...] *sur*, sindicato agrícola», «finca: bancal del Sindicat, [...] partida: Aveuradó» (*Repartiment 1942*, 37^r, 48^r, 146^r, 199^r, 214^r i 279^r); «mediodía, sindicato; [...] norte, acequia; partida [...]: parada Sindicato», «Partida: [...] Bancal; [...] mediodía, sindicato agrícola» (*Amillar. 1945*, 11^r i 14^r).

En algun cas la denominació és simplement *lo Bancal* o *lo Sindicat*.

síquia, la

[lə 'sikiə]

És la que hem conegut, abans de canalitzar les aigües, la que baixava del fondo dels Omells i continuava cap als Omellons, travessant el poble, entre la vila medieval i la Raval. Els nostres informants recorden que hi havia moltes síquies, que a tot arreu sortia aigua. De fet, tots els noms de la *síquia* d'aquest recull han de correspondre a ramals d'aquesta principal. Les afrontacions són: les partides dels Oms, de l'Albereda, de davant la Vila, de la Torta, del bancal del Sindicat; i els camins d'Arbeca, de l'Albereda, de Montblanc i de l'Albi.

«a Aigües Vives, [...] a tramuntana ab Pere Bota, mijençant la çíquia» (*Capbr. 1574*, 27^r); «en la partida dels Homs, [...] a migjorn ab la síquia», «a migjorn ab la síquia» (*Capbr. 1607*, 345^v i 414^r); «Ítem en la partida dels Holms una bassa per a amerar cànem, [...] a mitgdia y a tremuntana ab les síquies» (*Capbr. 1633*, 43^r); «Ytem en la partida davant dita Vila un farrigal de terra, [...] a sol ixent ab lo camí d'Arbeca, a mitgdia ab Joan Pons, mitjansant la sèquia» (*Capbr. 1669*, 63^r); «la sèquia, a ponent ab lo camí de Monblanch» (*Capbr. 1692*, 25^v); «a ponent ab la sèquia» (*Capbr. 1741*, 13^r); «ab terres de Ramon Sesplugues, mediant la síquia», «farrigal [...] en la partida de la Torta, [...] a sol ixent ab lo camí que va a Arbeca, a mitgdia ab lo camí de l'Albi [...] y a tremuntana ab la síquia» (*Capbr. 1765*, 87^r i 162^v); «Basses, [...] por mediodía con la asequia» (*Apeo*, 14^r); «acequia» (*Repartiment 1942*, 5^r); «norte, acequia.» (*Amillar. 1945*, 14^r).

Una tendència generalitzada del nostre dialecte consisteix a substituir per *i* algunes *e* àtones i fins i tot alguna de tònica, com ara *s[í]quia*. Aquest mot, nogensmenys, està admès pel DIEC.

Siscard

«Agn Maria Pedrós, donsell, filla [...] de [...] Tecla Siscart [...], de Belianes», any 1842 (*Matr. 1791*, 156); «Dolors Miró Siscart, natural de Rocallaura» (*Òbits 1898*, 100^r, 10).

Només una persona el porta de primer cognom: Tecla Siscard, procedent de Belianes i habitant a la vila per raó de matrimoni. Tant *Sicard* com *Siscard* sembla que tenen la mateixa procedència: del germànic SIGIHARD, compost de SIGU, ‘victòria’ i HARD, ‘dur’ (Moll 1982: 122). Malgrat això, hem consignat totes dues formes en entrades diferents, perquè totes dues tenen tradició i, a més, en el nostre cas, corresponen a famílies distintes: Sicard prové de l’Espluga de Francolí; en canvi, Siscard, de Belianes o bé de Rocallaura.

V. t. *Sicard.

sitges, les

«la carniceria, [...] ab dos sitjas al devant» (*Capbr. 1765*, 17^r).

Tant el capbreu del 1633 com els del 1669 i 1717 ubiquen totes dues sitges davant la carnisseria, que era per la zona de la plaça de l’Església, més concretament, a l’antiga plaça Major. Si bé una *sitja* és un ‘clot obert en qualsevol lloc, que sol ser més profund que llarg o ample’ i pot tenir el significat de *silo* o ‘lloc subterrani i sec on es guarda el blat o altres grans o llavors’, també van rebre aquest nom els antics sepulcres oberts a la roca (Balari 1899: 110). En el nostre cas, com que els situem vora l’església, bé podria tractar-se del segon significat.

Sitjars, los, o el Sitjar

«in partida als Citgàs», «al Sijar» (*Capbr. 1510*, 4^v i 18^v); «als Sitjars, [...] a sol yxent [...] part ab lo camí q. va a Vinaixa» (*Capbr. 1574*, 68^r); «los Sitjars» (*Capbr. 1607*, 291^v); «partida del Sitjar una pessa de terra, [...] a tremuntana ab lo torrent, a mitgdia ab lo camí de l’Albi» (*Capbr. 1741*, 13^r); «en la partida del Sitjar [...], a ponent i tremuntana ab lo camí de l’Albi» (*Capbr. 1765*, 167^r).

Aquesta partida havia de ser contigua al nucli urbà, ubicada aproximadament pel lloc on acabem de situar les sitges. De tota manera, havia de ser més extensa que aquestes. Les afrontacions són el camí de Vinaixa a l'est —en d'altres documents és al nord-oest—, el de l'Albi al sud —o bé al nord-oest— i el Torrent al nord. El capbreu del 1765 la identifica amb la partida del Gorg.

És un topònim que hem trobat en d'altres municipis, com ara Riudoms (*la plaça del Sitjar*), Tàrrrega (*el carrer de les Sitges*), l'Albi (*els Sitjars, les Sitges*), el Vilosell (*les Sitges*)^o Vallclara (*el Sitjar*). Coromines n'esmenta força més; segons diu, el nom col·lectiu *sitjar* 'designa un paratge on es troben un seguit de fosses o falles del terreny', un dels sentits més antics del mot²⁶⁵.

Sobirà

«Steve Soberà, pastor, [...] Pasquall, fill» (*Roser 1600*, 6^v); «Foren padrins: [...] Elisabet Sobirana», any 1631; «fr. Miquel Subirà, de l'orde de *Sant Francesc*», any 1634; «una filla d'Antoni Joan Soberà [...]: Florentina Elena Soberà», any 1644 (*Bapt. 1624*, 14^v, 24^v, i 46^r, 122); «Antoni Joan Soberà, pagès», any 1646; «Foren padrins: Pere Joan Soberà», any 1649 (*Matr. 1636*, 7^v i 9^r); «Esteva Soberà» (*Òbits 1650*, 20^v); «Agnès Soberà» (*Confirm. 1688*, 4^r, 108).

Apareixen uns quants noms d'home: Antoni Joan, Benet, Esteve, Miquel, Pasqual, Pere i Pere Joan; i uns quants més de dona: Agna M., Agnès, Elisabet i Florentina Elena. La grafia majoritària és *Sobera*, i només en una ocasió apareix la que es considera normativa: *Subira*, amb accent o sense. Destaquem la feminització del llinatge: *Sobirana*.

sobre

V. **Abeurador*; **Bassa Bona*; **Molí de l'Oli*.

Solà¹

V. **Bota del S., cal*; **Coma del S., la*; *Marquet del S., cal*; **Mateu del S., cal*; **Roig*.

---

²⁶⁵ Perea (1978), Amigó i Pere (2001: 420-421), Pere (2006: 312 i 2017: 206), Coromines (1970: II 269) i OnCat VII, 141b28-142a36.

Solà²

[so'la]

Apareixen uns quants noms d'home: Bonifaci (o Faci), Francesc, Guillem, Jaume, Josep, Lluís, Miquel, Pere i Ramon; i un de sol de dona: Maria. El llinatge desapareix durant gairebé quatre segles, des del 1406 fins al 1781. Actualment tres persones de la vila el porten de primer cognom.

«Guillemus Sola» (*Perg. 1360*); «in quo morabatur Guillemus Sola» (*Perg. 1406*); «Miquel Solà, fadrí y mestre cirurgia, [...], fill [...] del doctor en medecina Magí Solà y d'Antònia Brussí, [...], d'Oliana», any 1781 (*Matr. 1699, 296^r*); «Ramon Solà y Gaya», any 1782 (*Bapt. 1773, 56^v*); «Pedro Solà Estrada» (*Bapt. 1881, 4^r*); «Solà Sesplugues, Luis», any 1896 (*Bapt. 1892, 158*); «Manuel Cantó Solà», (*Repartiment 1942, 11^r*); «Bonifacio Solà Sesplugues» (*Amillar. 1945, 77^v*); «Solà Roca, Josep Maria» (*Padró 2013, 10*).

Solà, lo

«ovile al Sola» (*Capbr. 1510, 20^r*); «al lloch appellat lo Solà» (*Capbr. 1574, 13^r*); «era en unes roques dites el Solar de l'Espluga Calba», any 1628 (*Gual II 2003: 140*); «Ítem en la partida del Solà, [...] a mitgdia ab lo Mur de la vila [...] y a tremuntana ab lo solà de la Vila» (*Capbr. 1633, 152^v*); «lo Solà» (*Capbr. 1741, 15^v*); «Corral, [...] del Solà, [...] por atrás, camino de Heredades» (*Apeo, 83^r*).

Com es desprèn de la citació del 1628, hi havia unes roques; devia ser, en conseqüència, pel lloc que després s'ha anomenat *la plaça de la Roca*. Així mateix, deduïm que aquesta partida devia ser la que en altres documents era anomenada *el solà de les Roques*. Una altra citació, la del 1633, ens indica que era petita una partida que quedava limitada al sud pel mur de la Vila —per tant, devia quedar dins del clos de la muralla— i al nord pel solà de la Vila, és a dir, el futur carrer del Solà, que ara és el carrer Major. Així, doncs, eren unes peces de terra compreses entre totes dues afrontacions. Per altres citacions (1510 i *Apeo*), veiem que hi havia corrals. També sabem, pel capbreu del 1692, que tenia a l'est el rentador.

Solà, del

«Pere Teyxidor, del Solà», any 1602 (*Bapt. 1574*, 53); «Foren padrins: Tony Joan Balsells, fadry, dell Sollà [...], March Gaia, del Sollà», any 1629; «una infanta, filla de Jaume Selma, del Solà», any 1637; «la viuda Gaya, del Solà», any 1640 (*Bapt. 1624*, 33^r, 34^v i 38^v); «Gabriel Texidor, fadrí, pagès, fill de Pere Ramon Texidor, del Solà», any 1641; «Jaume Balçells, pagès, del Solà»; any 1642; «Pere Joan Gaya [...], del Solà», any 1642 (*Òbits 1636*, 4^v, 5^v i 7^r); «Leocàdia Taixidora, muller de Mateu Taixidor, del Solà» (*Òbits 1650*, 1^r); «Josep Gaya, de la casa del Solà» (MN 1697, 1/5/1716); «Testimonis: [...] Joseph Torres, del Solà», any 1749 (*Matr. 1699*, 211^r); «Ramon Bota, del Solà» (*Capbr. 1765*, 41); «Joseph Torres, del Solà», «Ramon Bota, del Solà» (*Fund. 1774*, 57 i 98); «Padrins: Jan Roig, del Solà», any 1776 (*Bapt. 1773*, 17^r D); «Joseph Taixidó, del Solà» (*Llevador*, 1^r).

Solà, el camí del

«derrera del Mur de la vila, un corralet, [...] a mitgdia ab lo camí del Solà» (*Capbr. 1633*, 66^v); «en lo Solar [...] una casa ab corral y hort contiguo, [...] a ponent ab lo camí del Solà, a tremuntana ab lo Solar» (*Capbr. 1669*, 129^v).

Devia ser per l'actual Redemú, ja que quedava fora del mur de la Vila i al sud d'aquest, i tenia al nord l'actual carrer Major.

Solà, el carrer del

[lo kə're ðel so'la]

«vico dicto demunt lo Solà» (*Capbr. 1510*, 15^r); «lo carrer que va a la Plaça, [...] a sol yxent ab lo carrer que va al Solà» (*Capbr. 1574*, 57^v); «lo carrer o Solà» (*Capbr. 1669*, 7^r); «lo carrer o Solà», «part ab dit Solà», «lo carrer del Solà» (*Capbr. 1692*, 3^v, 43^v i 64^v); «ciutat al carrer del Solà», «al carrer d'en Solà» (*Capbr. 1717*, 5^r i 78^v); «a la calle nombrada del Solà» (MN 1738, 13^v); «lo carreró Solà», «al carrer Solà del Castell, [...] a tremuntana ab lo Castell», «al carrer del Solà» (*Capbr. 1741*, 5^v, 11^v i 83^v); «en lo carrer de Solà», «lo carrer del Solà» (*Capbr. 1765*, 152^r i 169^r); «calle del Solà» (*Apeo*, 182).

Segons la informació del capbreu del 1669, la part solana del castell és la que després va donar nom al *carrer de Solà*. El capbreu del 1717 indica que aquest carrer tenia a l'oest la serra o partida de les Roques (o al sud el solà de les Roques) i que està situat «sota lo castell». Seguint el del 1765, té a migdia el mur de la Vila i també s'anomena *carrer del Forn*. El carrer Major va rebre novament aquest nom des del 1900 fins al 1939. Hem de suposar que va ser el primer carrer del poble, perquè hi ha citacions (1669 i 1692) en què se l'anomena *el carrer o Solà*, donant a entendre que només n'hi ha un. Com que només hem anotat un cop (1510) el nom del *carrer damunt el Solà*, deduïm que es deu referir a aquesta mateixa via.

La part solana de les poblacions és habitual que hagi donat nom a força topònims arreu. Com a nom de carrer el trobem, per exemple, a Ulldemolins (*el carrer del Sòl de la Vila*) o a l'Albi (*el carrer del Solà*) (Amigó i Pere 1997: 351 i 2001: 423). En el nostre cas, en una sola citació (1741) és anomenat *carreró* i en una altra (1717) porta l'article personal, *carrer d'en Solà*. En una altra (1741) apareix una estructura intermèdia: *el carrer Solà del Castell* (*solà del Castell* > *carrer Solà del Castell* > *carrer del Solà*).

V. t. *Major, el carrer* i **Sota lo Castell, el carrer*.

Solà, la coma del

«Ítem que té un rentador, cituat en la coma del Solar» (*Capbr. 1669, 28^r*); «un corral [...] a la coma del Solà, [...] a tremuntana ab dita coma» (*Capbr. 1741, 133^v*); «un rentador a la coma del Solar» (*Capbr. 1741, 10^r*); «Ítem que la mencionada universitat té y posseheix un rentador, cituat en la coma del Solar» (*Capbr. 1765, 19^r*).

Queda clar que entre el 1669 i el 1765, com a mínim, el rentador de la Vila estava situat a la coma del Solà; també, que el nom de *coma del Solà* podia funcionar com a nom de partida, i que, com a tal, devia ser equivalent a la del Solà.

V. t. **rentador [de la Vila], el*.

Solà, davant del

«Ítem davant de dit Solà, [...] a ponent ab lo rentador de la Vila [...] y a tremuntana ab Comun de la Vila» (*Capbr. 1633, 157^r*).

Sembla una peça de terra contigua a l'anterior, però més cap a la banda de llevant.

Solà, l'obac del

«a l'ubach del Solà» (*Capbr. 1633, 59^f*); «a l'ubach del Solà, [...] a sol ixent ab benefici de Santa Maria» (*Capbr. 1669, 153^v*).

Els noms comuns *obac* i *solà* són de significat antagònic. De tota manera, *obac* pot tenir el valor de 'bosc' (Veny 2012: 250). Potser és en aquest sentit que hem d'interpretar el nom d'aquesta petita peça de terra, situada dins la partida del Solà i a l'oest de les terres del benefici de Santa Maria.

Solà d'en Gorta, lo

«al Solà d'en Gorta, a la Coma de Fullea» (*Capbr. 1510, 31^v*).

La lectura no és segura.

Solanelles

«Magdalena Solanellas» (*Repartiment 1942, 335^v*).

Solanes

«a sol ponent ab en Solanes de l'Albi» (*Capbr. 1574, 19^v*); «Pere Solanes, [...] de l'Albi», any 1598 (*Matr. 1580, 7^f*); «Francisco Solanes, fadrí, pagès, [...] de l'Albi, fill [...] de Francisco Solanes, [...], y de Felícia Boquer», any 1749 (*Matr. 1699, 211^f*); «Antonio Aixalà Solanes» (*Òbits 1880, 119^f, 2*); «Rosa Aixalà y Solanes» (*Òbits. 1894, 105^f, 35*); «Juan Dalmau Solanes» (*Repartiment 1942, 77^f*); «Casament de Joan Duch Solanes (Sastre)», any 1948 (Poca 2017: 183); «Carmen Duch Solanes, [...], hija de Juan y Concepción» (*Confirm. 1949, 3^f*).

Només dues persones el porten de primer cognom: Francisco i Pere.

Solar

V. *Solà*.

Soldevila

«Jo, Miquel Soldevila, prevere i beneficiat de la parroquial d'Arbeca», any 1692 (*Bapt. 1685*, 16^v, 14); «Maria [...], filla [...] de Pere Llaguna y Rosa Llaguna y Soldevila, cònjuges, [...] d'Arcs, bisbat d'Urgell, y ara s'escriuran en l'hospital d'esta com a passatgers», any 1794 (*Bapt. 1773*, 126^r).

Tots dos personatges enregistrats, el Miquel i la Rosa, tenen una relació circumstancial amb el poble: el primer consta com a prevere i beneficiat de la parròquia d'Arbeca i l'altra, com a passatgera inscrita a l'hospital.

Soledat, ca la

[*'ka lə sole'ðat*]

És una casa del carrer de Senan, que abans era *cal Timbala*.

«Josep Roig Roig (Soledat)» (Poca 2017: 218).

Soler

[*so'le*]

Trobem aquest cognom el 1249 al Vilosell (Pere 2006: 314) o el 1304 a Ulldemolins (Pere i Amigó 1997: 352-353). Hem documentat uns quants noms masculins: Anton (i Tonet), Blasi, Felip, Francisco, Jacinto, Jaume, Joan, Josep, Llorenç, Pau i Pere; i també uns quants de femenins: M. Àngela, Antònia, Cecília, Josepa, Madrona, Maria, M. Rosa i Teresa (i Teresina). Pel que fa a oficis, a més del de pagès, hem anotat el de mestre de minyons i el de metge. Actualment tres persones a la vila el porten de primer cognom.

«Paula Sollé», any 1678 (*Matr. 1650*, 25^v, 79); «un minyó de Pau Soler, pagès [...], de Canyellas, bisbat de Barcelona», any 1724; «Maria Àngela Soler y Teixidor, muller de Joseph Soler», any 1728 (*Òbits 1699*, 18^v i 24^r); «Llorens Soler» (*Roser 1731*, 5^v); «Antònia Solé y Gassol», any 1763; «lo reverent Francisco Solé, prebere, mestre de minyons», any 1770 (*Matr. 1699*, 229^r i 245^{r-v}); «Joan Solé», «Llorens Solé» (*Capbr. 1765*, 123^r i 178^r); «Anton Soler y Teixidó», «Joseph [...], fill [...] de Joseph Roig [...] y de Maria Roig y Solé [...]

Foren padrins: [...] Madrona Solé», any 1775; «Josepha [...], filla [...] de Jacinto Solé, difunt, y de Cecília Solé y Castanyé» (*Bapt. 1773*, 2^v, 15^r i 302^r); «Pedro Solé» (*Naix. 1881*, 61^r, 36); «Cecilia Solé» (*Apeo*, 36^v); «Ramon Sesplugues Solé», «Roser Balcells Solé» (*Naix. 1934*, 54^r, 14, i 63^r, 23); «Ramon Codines Solé» (*Repartiment 1942*, 94^r); «Maria Solé Navés» (*Amillar. 1945*, 76^v); «Maria Rosa Solé Balcells», «Juan Solé Balcells», «Jaime Sardà Solé» (*Naix. 1945*, 23^v, 11; 39^r, 11, i 28^v, 10); «1958 Ajuntament: Tonet Soler (Espardenyer)» (Poca 2017: 276).

Les tres grafies enregistrades són *Sole* i *Solle*, amb accent o sense, i *Soler*. La primera apareix a les citacions més antigues (1724-1731) i després es va imposant la segona.

Solsona

«Antònia Munt y Solsona, natural de Mullerusa» (*Òbits 1880*, 94^r, 1); «Francisco Català Solsona, [...] labrador, hijo [...] de Rosa Solsona Canella, [...] de Torregrosa, la última», «Jaime Solsona Costa» (*Matr. 1919*, 14, 1, i 5, 78).

Hem anotat dos prenom: Jaume i Rosa. Antoni Solsona i Tarragó, fill de Vallbona de les Monges, va ser rector de l'Espluga Calba entre 1951 i 1956.

Somalla

«Rosendo Romeu Sumalla», «Dolores Romeu Sumalla» (*Naix. 1895*, 117^r i 198^r); «José Romeu Sumalla» (*Òbits 1903*, 10^r, 16); «Ramon Romeu Sumalla» (*Repartiment 1942*, 133^r); «Emília Sumalla», «Jaime Romeu Sumalla», «Ramon Roure Sumalla», «Emilio Sumalla T.» (*Amillar. 1945*, 2^v, 16^v, 38^v i 49^v).

Hem documentat dos prenom: Emilio i Emília. El DCVB documenta *Sumalla* a Anglès, Banyoles, Figueres, Portbou, Anglesola, Arbeca, etc. En canvi, no apareix en Moll (1982). El buscador de noms de família francesos localitza *Sumalla* al departament de l'Aude i *Soumaille* en vuit departaments, sobretot del sud. El llinatge pot tenir l'origen en la localitat homònima, pertanyent al municipi de Sent Martin la Mediana, al departament de la Corresa i a la regió de la Nova Aquitània; o bé en el caseriu del

mateix nom del municipi de Santa Eulàlia, situat al departament de Cantal i a la regió d'Alvèrnia-Roine-Alps. La forma occitana *somalha* representa el femení de *somalh*, que vol dir 'cim'²⁶⁶. Peitavi (2010: annex 1) documenta *Somalla* a Sant Llorenç de Cerdans.

Sord, cal

«José Farré, *alias* Sort, [...] una casa en la calle de Sanan» (*Apeo*, 152^f).

Suposem que l'ortografia és errònia i que el renom deu fer referència a alguna persona sorda o que sordejava. Al carrer de Senan hi havia un personatge, de cal Timbala, que era anomenat *el Sordet*; al mateix carrer, el Ramonet de l'Espardenyer tenia per renom *ca la Sorda*. De tota manera, en cap de les entrades corresponents a aquestes cases hi hem anotat el llinatge Ferrer.

Soriano

«Francisco José Salví y Vidal, [...] hijo de don Blas Salví Soriano, natural de Montroyo, [...] Teruel, domiciliado en transeúnte» (*Naix*. 1887, 49^f).

Aquest personatge és originari de Mont-roig de Tastavins, al Matarranya, Monroyo en castellà.

Sort, la

[lə 'sɔɾ]

«finca: Sorteta, partida o paraje: Sort; [...] *norte*, camino de Omells», «finca: Sorteta, [...] partida: la Torta» (*Repartiment 1942*, 139^f i full solt); «norte, camino Omells, partida: [...] Sort» (*Amillar*. 1945, 41^f).

L'únic que sabem d'aquesta petita peça de terra és que al nord té el camí dels Omells; per tant, la ubicació podria ser per la zona de la Torta. És per això que hem inclòs en aquesta entrada la citació que l'anomena *la Sorteta*. En força municipis el genèric *sort* ha passat a especificar alguna partida, en general en la forma plural, *les*

---

²⁶⁶ www.geopatronym.com, Morlet (1991: s. v.) i Astor (2002: s. v. *Soum*).

Sorts, i de vegades en diminutiu: *la Sortanella, les Sortetes...* En són exemple Riudoms, Ulldemolins, l'Albi, el Vilosell, la Pobla de Cérvoles, Vallclara o Fullede²⁶⁷.

Un nom molt freqüent, designador de propietats rústiques, de peces de terra en general, és el de *sort* i derivats, com ara *Sortanella, Sortassa, Sorteta, Sortillona, i sort Gran, sort Llarga, sort Llonga, sort Tallada...* Sol tenir el sentit de 'terra d'horta, sense cap edificació', de 'tros petit de terra d'horta a la vora del riu, de reduïda extensió'. Al segle XII equival, sovint, a *mas*, que significa 'mansió' i és la finca que un home lliure pot llaurar amb una reu durant un any; comprenia una parcel·la petita de terra amb casa (Piquer i Jover 1990: 129). La definició que n'ha fet últimament Coromines deu ésser la més convincent: *sort* és un capital que s'invertia en una compra, ja en època llatina, i també, doncs, en l'adquisició de peces de terra. Cada bocí de terra que es comprava era una inversió, o sigui que era una *sort*. El DCVB, amb una sèrie d'altres apreciacions, segons les comarques, ja hi dona el significat de 'capital, conjunt de diners que forma la mota d'un préstec', però no relaciona aquesta paraula —com fa Coromines— amb el nom de les partides de terra.

Sort Llarga, la

[lə 'sɔr 'lʎarɣə]

Cap als Omellons, a baix al Fondo, baixant a l'esquerra, passat el molí del Cila i abans d'arribar al del Mig, hi ha tres o quatre bocins de terra que formen la *sort Llarga*. Una de les citacions la ubica dins de la partida del Coll del Molí.

«sort Llargo, [...] por mediodía con tierras del Señor [...] y por norte con el camino de Arbeca.» (*Apeo*, 10^f); «partida: sort Llarga», «finca: sort Llarga, partida: Coll del Molí» (*Repartiment 1942*, 87^f i 101^f); «Partida [...]: sort Llarga» (*Amillar. 1945*, 26^f).

La *o* amb què acaba el nom a la primera citació, *sort Llargo*, deu ser només un error de l'escrivà, que s'esforçava a escriure en espanyol. A l'Albagès, al Vilosell, a la Pobla de Cérvoles o a Calafell també existeix aquest topònim²⁶⁸.

V. t. *Coll del Molí, lo i *Molí, davall lo*.

²⁶⁷ Perea (1978), Amigó i Pere (1997: 353-354 i 2002: 427), Pere (2006: 315, 2013: 255 i 2017: 210) i Arbós (2003: 161).

²⁶⁸ Pere (2006: 192 i 2013: 162) i Hugué (2015: 205).

Sort del Molí

V. **Coll del Molí, el comellar del.*

Sorteta, la

«Sorteta, [...] por norte con la sequia Molinal», «Sorteta, [...] por poniente de las tierras Señor y por norte por ídem» (*Apeo*, 42^f i 48^f); «Partida o paraje: Sorteta», «finca: Sorteta, [...] partida: les Basses», «finca: Sorteta, [...] partida: Coll del Molí» (*Repartiment 1942*, 3^f, 59^f i 76^f); «norte, acequia; partida: [...] Sorteta» (*Amillar. 1945*, 43^v).

Segons els nostres informants, de la partida de les Hortalisses, és a dir, de la sort dels Horts, també se'n deia *la Sort*. Per tant, tant aquesta *Sorteta* (ubicada dins de les Basses o del Coll del Molí, i que té al nord la síquia i pel nord-est les terres del Senyor) com *les Sorts* de l'entrada següent ens condueixen a l'esmentada zona, aproximadament.

Sorts, les

«finca: Gorch, [...] partida: Sorts», «finca: Sort, [...] partida: Sorts» (*Repartiment 1942*, 224^f i 251^f); «Partida: [...] Sorts, [...] (Aiguamoll)» (*Amillar. 1945*, 71^f).

Segons les citacions, és una peça de terra petita, situada dins del Gorg o de l'Aiguamoll.

Sota lo (o del) Castell, el carrer, o el carrer de Dessota lo Castell

«devall del Castell una casa [...], a mitgdia ab lo carrer» (*Capbr. 1633*, 162^v); «en lo carrer del Solà, sota lo Castell, [...] a sol ixent ab lo corral del Castell» (*Capbr. 1717*, 78^v); «sota del Castell, [...] a tremuntana ab lo mur del Castell», «en lo carrer de Desota lo Castell y carrer del Solà, devall de la qual passa lo camí de Fullea y Montblanch» (*Capbr. 1765*, 148^v i 169^f).

Com indiquen les citacions, es tracta del *carrer del Solà*, és a dir, de l'actual *carrer Major*. A la primera anotació (1633), la ubicació és *devall del Castell* és aquest mateix carrer, i no pas la partida anomenada així, perquè la possessió és una casa, enlloc d'una peça de terra.

Soteres

«Soterias Gené, José» (*Contribució*, 450°).

Sotero

«Sotero Muñoz, Tusilio (soldat), [...] a conseqüència de varies ferides de metralla» (*Òbits 1934*, 75^r, 14).

Sotorre

V. *Satorre.

Stagnaro

«Pagès Estagnaro, Joaquín, y Maria, vecinos Montblanch» (*Amillar. 1945*, 94^v).

No trobem aquest nom de família al DCVB ni en Moll (1982). Tampoc el recullen els diccionaris francesos (Morlet i Astor), encara que el buscador de llinatges del país veí el localitza als departaments de Var, els Alps Marítims, l'Erau i les Boques del Roine. Si ens hi fixem, són àrees properes a Itàlia, d'on suposem que prové aquest cognom. D'origen genovès, en aquest país és molt abundant a la Ligúria. Com a nom comú, *stagnaro* significa 'artesà que solda usant l'estany i executa treballs en llauna i planxa', és a dir, 'llauner'²⁶⁹.

---

²⁶⁹ www.geopatronymie.com, <https://www.cognomix.it/mappe-dei-cognomi-italiani/STAGNARO>, https://digilander.libero.it/paolore2/cult_tradiz/cognomi.html i Zingarelli (1988, s. v.).

Stellini

«Foren compares: Domingo Steline, maltès, creat del gran conservador», any 1591 (*Bapt. 1574*, 41); «Cassa de Domingo o de la viuda Amiga [...]: Domingo Estalini» (*Roser 1600*, 12^r).

El personatge en qüestió era d'origen maltès, dada que ens ha servit per a establir-ne l'ortografia²⁷⁰. La viuda Amiga, que hi té relació, té la mateixa procedència. El diccionari etimològic de noms de família francesos conté la forma *Estelin*, que en francès antic significava 'folradura estelada'. En italià *Stellini* existeix com a derivat de *Stélla*, que té la base en el nom femení *Stélla*, de *stélla*, donat originàriament a una nena que és, o es desitja que sigui, 'maca com un estel'. Finalment, un *creat* era un criat o servent de casa senyorial²⁷¹.

Suau

«Salvador Rotg y Suau» (*Òbits 1872*, 4^r, 37, 123); «Maria Suau Miquel, natural de la Floresta» (*Òbits 1887*, 215^r, 29); «Francisco Roig Suau», «Teresa Roig Suau» (*Òbits 1934*, 13^v, 8, i 67^r, 6); «Josep Roig Suau» (*Comitè 1936*, 68^r) «Roig Suau, José» (*Contribució*, 367^r).

Tots els portadors d'aquest cognom són de la mateix família, fills de la Maria Suau i Miquel, de la Floresta.

Subietes

«deis y paguéis [...] a los mencionados Juan Antonio Subietas, cirujano, y Jaime Texidor, labrador, [...] la cantidad de quinientas sesenta libras» (*Manual 1728*, 62^v).

El barber Joan Antoni Subietes i l'altre veí de l'Espluga Calba, Jaume Teixidor, són els que van capturar el bandoler Guardiola i el van lliurar a la justícia. V. Introducció.

---

²⁷⁰ http://www.genealogymalta.com/maltese_surnames.htm.

²⁷¹ Morlet (1991: s. v. *Estelin*), De Felice (1978: s. v. *Stélla*) i DCVB (s. v. *creat*).

El DCVB conté *Subietas*, com a llinatge existent a Barcelona, les Borges del Camp, Alforja, Valls, etc. En canvi, Moll (1892) només registra *Subí*, *Subia* i *Subies* com a cognoms catalans, procedents de pobles francesos de la Dordonya i els Alts Pirineus. A França *Soubie* té l'origen en el nom d'un llogaret del municipi de Molin Nuòu, o bé en els dels llocs pertanyents als municipis de Menesplet i Minzac, tots tres de la Dordonya. La preposició occitana *sos* es combina amb apel·latius per formar topònims. *Soubie* (< *sos via*) significa 'per sota del camí gran de comunicació del lloc'. Els antropònims *Soubie* i *Soubies* procedeixen d'aquest topònim. Si el nostre llinatge hi tingués relació, seria amb un sufix afegit, com ara el que trobem en *La Violette* (del diminutiu *viòl*, 'sender'), al sud de Lo Telh, al departament de La Droma²⁷².

Subra

«una filla de Bernat Soberà [...]: Magdalena», any 1636 (*Bapt. 1624*, 29^v); «Bernat Soberà, vidrier, del regne de França, domiciliat en est loch», any 1644 (*Òbits 1636*, 7^r); «Magdalena Soberà» (*Òbits 1650*, 3ⁱ); «Antoni Soberà, fadri, pagès, fill est de Bernat Soberà, pagès», any 1640; (*Matr. 1636*, 3ⁱ).

El Bernat, vidrier, i els seus fills, Antoni, pagès, i Magdalena són del regne de França; per tant, hem de suposar que el seu cognom és occità, *Subra* (Astor 2002: s. v. *Soubeyran*), i l'escrivà l'ha adaptat a la forma catalana. El geolocalitzador de noms de família francesos (www.geopatronym.com) només ubica *Sobera* al departament dels Pirineus Orientals, i *Subira*, en força departaments d'Occitània. Al Rosselló i la Cerdanya *Sobera* està documentat a Torrelles, Villerac i a Perpinyà; i *Sobra*, en força més localitats. Peytaví (2010: annex 1) remet *Sobera* a la forma codificada *Sobirà* i *Sobra* a *Sobrà*.

Sugranyes

«Antonio Sugrañes» (*Repartiment 1942*, 107^v).

El DCVB el recull, com a llinatge existent a Barcelona, Sant Boi, Igualada, Vilanova i la Geltrú, Alcover, Almofter, Castellvell, Cambrils, Figuerola, Flix,

---

²⁷² Morlet (1991: s. v.) i Astor (2002: s. v. *Soubie(s)* i *Viol*).

Montblanc, Reus, Tarragona, Castelló, València, etc. Hi podem afegir el Vilosell, la Pobla de Cérvoles o Ulldemolins. Malgrat tenir una basta presència en el nostre territori, no apareix en Moll (1982). Amigó, que s'adonà que d'aquestes poblacions una bona quantitat són del Camp de Tarragona, s'interessà per aquest cognom i n'esbrinà la procedència, però no el significat. L'origen és la pedania de Sougraigne, a Occitània, al departament francès de l'Aude, a la circumscripció de Limós (Limoux), una ciutat del Llenguadoc, que és a una petita distància al sud de Carcassona. El testimoni escrit més antic que localitza (1399) de la presència d'un Sugranyes per les nostres latituds és Ramon Sogranya, batlle del Brugar, la Grassa y Marmorta, entre Constantí i Reus²⁷³.

Sui

«Maria de la Concepció Pons y Suy», any 1838; «Rosa Pons y Suy, [...] filla [...] de [...] Fran^{ca} Suy, d'Agramunt», any 1842 (*Bapt. 1824*, 238 i 279).

Segons Moll (1982) *Sui* (o *Suy*) probablement tenen l'origen en el cognom francès *Souille*.

Suiras

«Juan, [...] hijo [...] de [...] Nicasio Suñé Reig y Maria Suiras Nin, naturales de la Riera y vecinos de la presente», any 1894 (*Bapt. 1892*, 100).

A França existeix el nom de família *Suire*, amb força extensió per tot el territori, de procedència llatina, amb el significat de 'sabater'. Però és més probable que es tracti del llinatge català *Siurans*, també d'origen llatí (< SEVERIANUS)²⁷⁴.

Suís, cal

[^h'kal su'is]

Pare i fill de *cal Suís* van venir a l'Espluga Calba tuberculosos. Un dels nostres informants suposa que devien haver anat a Suïssa a fer salut. Eren parents de cal Magre i van comprar un de les dues cases de cal Petronill; per tant, vivien a l'avinguda de Pau Casals, tocant a aquesta casa, on van morir.

²⁷³ Pere (2006: 316 i 2013: 256), Pere i Amigó (1997: 354) i Amigó (2012: 12-16).

²⁷⁴ Morlet (1991, s. v. *Sueur*) i www.geopatronym.com.

Sumalla

V. *Somalla.

Sumilla

«Navès Sumilla, Dolores, vecina Arbeca» (*Amillar. 1945, 93^v*).

Com que Arbeca és una de les poblacions on el DCVB situa el llinatge *Sumalla*, es podria tractar del mateix cognom que en l'entrada *Somalla*.

Sunyer

«Juan, [...] hijo [...] de [...] Nicasio Suñé Reig y Maria Suiras Nin, naturales de la Riera y vecinos de la presente», any 1894 (*Bapt. 1892, 100*).

Surià

«Salvador Benet Surià, [...] de Rocallaura» (*Òbits 1934, 47^r, 5*); «Antonio Benet Surià» (*Amillar. 1945, 19^v*).

Tagant, cal

[*'kal ta'γan*]

Era una casa del carrer de Santa Maria, a les escales que pugen a l'església, entre cal Jaume del Viu i cal Marian. Després el Jaume va comprar cal Xai i cal Tagant i de dues cases en va fer una.

«Cristóbal Torres, *alias* Tagan, [...] calle de Santa Maria» (*Apeo, 19^r*); «Teresina Torres (Tagan)», anys 1932-33 (Poca 2017: 114); «Jaime Torres, *alias* Tagant» (*Repartiment 1942, 34^r*); «Jaime Torres, *alias* Tagant» (*Amillar. 1945, 94^v*).

No tenim cap pista sobre la procedència d'aquest nom. L'escrivim amb *te* final, com en les dues darreres citacions, perquè amb aquesta grafia el reconeix el buscador de noms de família francesos, que el situa als departaments de l'Alt Saona i de Val-de-Marne (www.geopatronym.com). De tota manera, no el contenen els reculls de

llinatges d'aquell país (Astor i Morlet). Com a cognom francès existeix *Tagault* (Morlet 1991), que ens en recorda un d'enregistrat a Falset, *Tagual* (Moreu-Rey 1993: 103).

Talavera, de

«Lo snor. de Talavera, procurador general de l'il·lustre snor. balliu de Mallorca, comanador de la present comanda» (*Capbr. 1574*, 12^v).

Talaveró

«Foren testimoni: Andreu Talaveró, de Verdú», any 1594 (*Matr. 1580*, 5^v); «una filla d'Andreu Talaveró y de sa muller Francina. [...]: Úrsula Joana, segons que nasqué lo dia de les onze millia vèrgens», any 1600; «Catarina Talaveró», any 1602; «Francina Talaveró», any 1605 (*Bapt. 1574*, 51, 57 i 61); «Andreu Talaveró, rector de l'Espluga y sufragania de Fullea», any 1603 (*Índex vell*, 84^v); «Foren padrins: [...] Gerònima Tallaverona», any 1626 (*Bapt. 1624*, 3^r); «Dionisa Talaveró» (*Fund. 1774*, 68^r, 37).

Apareix un nom d'home: Andreu; i també uns quants de dona: Caterina, Dionisa, Francina, Jerònima —potser no se'n deia, sinó que era el cognom del marit— i Úrsula Joana. L'any 1574 es posà en marxa el registre parroquial de l'Espluga Calba, on s'anotaven els naixements, matrimonis i defuncions. Andreu Talaveró, de Verdú, que va regentar la parròquia entre 1574 i 1606, va fer el llibre de matrimonis i òbits de la vila dels anys 1574 fins al 1603. Casualment hem documentat, per les mateixes dates, un altre Andreu Talaveró; aquest casat i amb fills.

Moll (1982) conté *Talavera*, com a llinatge, però no *Talaveró*, que sí que apareix en el DCVB, com a gentilici d'aquest poble (amb municipi i antic castell) de la Segarra, uns 15 km al SE de Cervera, a 2/3 del camí de Santa Coloma de Queralt. Documentat en els segles XIII i XIV, *Talaveró* és el diminutiu del gentilici, a la manera de *finestró*, *barró* de *finestra*, *barra* (OnCat VII, 215a56-60). En destaquem la feminització: *Tallaverona*.

Tallat, el santuari del

[lo ta'lat]

El santuari i antic priorat marià, avui en ruïnes, per bé que parcialment reaprofitat des del 1971, fou bastit prop del cim de la serra del Tallat, a 787 m d'altura, dominant la Conca de Barberà. Probablement ocupà el lloc un antic castell del temps de

la conquesta comtal (segle XI), al límit meridional de l'antic terme de Montblanquet, actualment incorporat al de Vallbona de les Monges, a l'Urgell. Des de finals del segle XV, després de la troballa de la imatge de la Mare de Déu del Tallat, vers el 1475, s'incrementà la devoció. Foren molt populars les processons dels pobles de l'entorn, sobretot quan es donava una necessitat pública, com ara la manca de pluja²⁷⁵.

Aquesta Verge es venera a l'església de Rocallaura, a la qual els veïns de l'Espluga Calba anaven en romeria per a demanar protecció. Pels volts de l'any 1624 la vila patí una epidèmia de pesta. Per lliurar-se'n, els vilatans donaren paraula d'anar un cop a l'any en processó al santuari, promesa que van complir amb regularitat fins al 1818. Oferien a la Verge un càntir d'oli, i a partir de l'any 1764, dos. Amb data de 1653 trobem documentat l'esmentat vot, que havien de complir els caps de casa, a peu i descalços.

«1653. Aquí tingué fi lo contaigi, ab un vot solemne, de la major part del poble, d'anar a visitar a Nostra Sora. del Tallat tots los caps de casses, a peu, descalls» (*Òbits 1650*, 4^v); «Per les deu misses se han celebrat en la Verge del Tallat», any 1766; «una missa resada [...] en la Verge del Tallat», any 1777 (*Òbits 1699*, 80^r i 122^r); «Llibreta de las soldadas y demás gastos correns que tinch en est priorat del Tallat», anys 1801-1804 (Gual III 2003: 575).

Tallat, la serra del

[lə 'serə ðel ta'ʎat]

L'Espluga Calba està situada a la falda de la serralada del Tallat, que fa partió amb la Conca de Barberà, és a dir, que fa de divisòria entre els altiplans del sector segarrenc de l'Urgell, amb l'esmentada comarca, continuació cap a l'oest de la serra de Forès, termenal dels municipis de Senan i Vallbona de les Monges, al nord, i l'Espluga de Francolí i Rocafort de Queralt, al sud (Turull 2007: 116). Amb altures màximes de poc més de vuit-cents metres, tanca pel sud la comarca de l'Urgell, separant-la de la Conca de Barberà, que és, tanmateix, des d'on (vessant meridional) millor s'aprecia el caràcter gairebé vertical de la configuració orogràfica que li dona nom. Dels contraforts nord-occidentals d'aquesta serra davallen els diversos barrancs que formen el Rinet.

---

²⁷⁵ Turull (2007: 116) i Bach (1982: 55).

«in loco vocato lo *puig del Taylat*», any 1315 (Piquer 1977: 30); «Espluga Calva: [...] cruza por él el mencionado riachuelo de Rinet, que nace en los peñascos de Altallat» (Madoz 1845: 579).

Tàpies

«Agustí Tàpies, fadrí, pagès, de Vilanova de Bellpuig, fill [...] de Joseph Tàpies, [...] y de Theresa Tàpies y Diego», any 1806 (*Matr. 1791*, 24^r).

Tapiol

[tapi'ol]

Hem documentat tres noms d'home: Antoni, Francisco, Joan i Pau; i també uns quants de dona: Asunción, Carme, Dolores, Felicitat, Maria, Raimunda, Ramona i Rosa. A més de l'ofici de pagès hem trobat el de ferrer.

«Maria Teresa Tapiol y Torres, [...] hija [...] de Juan», any 1879 (*Matr. 1875*, 39, 4); «Teresa, [...] hija [...] de [...] Jaime Gaya Sardà, herrero, y Dolores Tapiol Torres», any 1896; «Tapiol Niubò, Asunción», any 1901 (*Bapt. 1892*, 158 i 269); «Maria Gaya Tapiol», naixements de l'any 1902 (*Spel. 40*: 4); «Montserrat Piñol Tapiol», «Juan Piñol Tapiol» (*Naix. 1934*, 9^r i 49); «herederos Pablo Tapiol», «Ramon Piñol Tapiol», «Tapiol Niubò, Rosa» (*Amillar. 1945*, 10^v, 22^v i 78^v); «Jaime Farré Tapiol», «Teresa Farré Tapiol» (*Naix. 1945*, 59^v, 2, i 67^v, 6).

Tapioles

«Petrus Tapioles, rector [...] loci de Spelluncha Calva e de Fulledda [...]; Daniel Tapioles, clericus» (*Visita. 1450*, 107^v); «Rosa [...], filla [...] de Manuel Gaya [...] y de Maria Agna Gaya y Tapioles», any 1772 (*Matr. 1699*, 252^v); «un fill [...] de Jaume Gaya y Tapioles», any 1777; «una filla [...] de Francisco Gaya y Tapioles», any 1778 (*Bapt. 1773*, 28^r i 31^r).

Apareixen tres prenomes: M. Agna, Daniel i Pere. És possible que s'hagi produït alguna confusió entre *Tapiol* i *Tapioles*, perquè trobem persones que es diuen Gaya Tapiol i Gaya Tapioles per les mateixes dates. Només el porten de primer llinatge dos

rectors del segle XV, Pere i Daniel; més endavant, a finals del segle XVIII, reapareix com a segon cognom.

Tapis, de

«Bernardus de Tapiis» (*Perg. 1183*).

Com que el llinatge que ve a continuació, *Tàpies*, apareix, per raó de matrimoni, sis segles després, podem suposar que no hi ha cap relació entre l'un i l'altre. La preposició que el precedeix ens fa pensar en un origen toponímic d'aquest antropònim. La terminació *-is* ens remet al genitiu llatí. De fet, Moll recull *Tapis* com a variant de *Tàpies*, del substantiu *tàpia*, 'tros de paret fet amb motlle'. Així mateix, en occità i en francès *Tapie* es refereix al lloc d'habitació, és a dir, a la 'paret de tàpia'. Finalment, al Rosselló i a la Cerdanya també estan documentades força variants d'aquest llinatge: *Tapie, Tapier, Tapiés i Tapis*²⁷⁶.

Tarafa

«Asunción Arnó Tarafa» (*Òbits 1944, 29^r, 7*).

Moll (1982) no conté aquest llinatge i el DCVB el situa a Banyoles, Flaçà, Santa Pau, Pierola, Mataró, Castellvell, Vilanova i la Geltrú, Igualada, l'Arboça, etc. El buscador de noms de família francesos el localitza al departament dels Pirineus Orientals (www.geopatronym.com). Ve de l'homònim vastament arrelat en àrab: *Tarafa* fou un antic poeta àrab molt cèlebre. Duia aquest llinatge un poeta nostre, menor, de principis del segle XVI; o Francesc Tarafa, canonge de Barcelona, en el mateix segle. També és el nom de diversos topònims pel País Valencià, el més important, el riuet afluent dret del Vinalopó, que corre per la comarca de Novelda (*OnCat VII, 230a5-b14*).

Taribó

V. *Tribó.

---

²⁷⁶ Moll (1982: 220), Astor (2002: s. v. *Tapie, Tappie*), Morlet (1991: s. v. *Tapie, Tappie*) i Peytaví (2010: annex 1).

Tarita, la

[lə ta'ritə]

Era la Tereseta de cal Josepó, del carrer Major. Tenim notícia de l'existència d'un renom similar a Sant Celoni: *cal Tarit*. A Vinebre, així mateixa, dues cases porten un nom semblant: *ca Tari* (Veà 2017: 292). En aquest cas la procedència sembla que és el nom comú *tarit-tarot*, 'taral·lirot, toca-campanes'. En el nostre cas, però, podria provenir d'alguna deformació del prenom de la portadora.

Tarragó

«Miquel Balcells, fadrí, pagès, [...], fill [...] de Francisco Balcells [...] y de Raymunda Tarragó», any 1755 (*Matr. 1699*, 214^r); «Jaume [...] Balcells, [...] fill [...] de Joseph Balcells y Tarragó, pagès i teixidó», any 1781 (*Bapt. 1773*, 48^v); «Manuel, [...], fill [...] de don Manuel Tarragó, profesor de primera ensenyansa, natural de Sarreal», any 1872 (*Bapt. 1858*, 71^v); «Tarragó y Mateu, Amàlia» (*Bapt. 1881*, 79^v); «Francisca Roig Tarragó» (*Òbits 1934*, 167^r, 1); «Enrique Miró Tarragó» (*Matr. 1950*, 8^r, 1).

Apareixen uns quants noms masculins: Francisco, Jaume, Josep, Manuel i Salvador; i dos més de femenins: Amàlia i Raimunda. Pel que fa a oficis, a part del de pagès, hem trobat els de mestre de primera ensenyança i el de teixidor.

Tarragona

«Òbit d'un pobre foraster, Pere Joan Tarragona, [...] de Tous, bysbat d'Urgell», any 1785 (*Òbits 1699*, 150^v); «Ramon Tarragona, [...] d'Adonsell, parròquia de Seró, fill [...] de Joseph Tarragona [...] y Francisca Putg», any 1839 (*Matr. 1791*, 144).

El poble del qual procedia el primer portador d'aquest llinatge potser era l'actual Sant Martí de Tous, a l'Anoia. El de la segona citació deu ser la Donzell d'Urgell, agregat al municipi d'Agramunt.

Tarragoní, el

«Ramon Sesplugues, del Barri Nou, pagès, [...] dit l'Isidret o Tarragoní» (*Fund. 1774*, 102^r).

V. t. *Isidret, ca l'.

Tàrrega¹

[ˈtareɣə] o [ˈtarɣə]

La capital del Pla d'Urgell es troba a uns vint quilòmetres de l'Espluga Calba, en direcció cap al nord. S'hi va per la carretera de Maldà. Era habitual que els espluguins anessin a fira de Tàrrega el dia de la setmana en què se celebrava, però d'ençà que la nova carretera ha facilitat la connexió amb les Borges Blanques, el contacte comercial més habitual és amb aquesta població.

«Tarrega», any 1151 (Font i Rius 1969: 86); «tal carta y término se aseguró en el correo de Tàrrega, después de las necesarias calificaciones» (*Plet 1807*).

Tàrrega²

«Pau Tàrrega» (*Capbr. 1607*, 331^v); «Fonch padrí [...] Barthomeu Tàrraga, balle de Belvís», any 1628 (*Bapt. 1624*, 6^v); «la pubilla de Pau Tàrrega» (*Capbr. 1633*, 28^v); «Antònia [...], filla [...] de Pere Joan Agustí y de Madalena Agustí y Targa, [...], de Ciutadilla», any 1731; «Maria Agustí y Targa», any 1745; «Magí Tàrrega, fadrí, mestre de cases, fill [...] de Roch Tàrrega, pagès, difunt, y de Coloma Tàrrega y Ferrer [...], de Ciutadilla», any 1782 (*Matr. 1699*, 192^v, 204^v i 300^r).

Hem documentat tres noms masculins: Bartomeu, Magí i Pau. Les grafies anotades són: *Targa*, *Tàrraga* i *Tàrrega*. La pronúncia vulgar del topònim, *Targa*, queda reflectida en l'antropònim.

Tàrrega, el camí de

«als Pilars, affs. [...] ad vico quo itur a Tarregua» (*Capbr. 1510*, 30^v).

El camí que passa pels Espilars en direcció cap a Tàrrega és l'actual carretera de Maldà.

Tarrés¹

[ta'res]

És la població i municipi de l'extrem sud-oriental de la comarca, al límit amb la Conca de Barberà (a mig camí entre Vinaixa i Vimbodí)¹ (Turull 2007: 117). Dista de l'Espluga Calba 10,4 quilòmetres.

«in terminum de Terrers», any 1151 (Altisent 1993: 141); «ecclesiam Terrers», any 1154 (Blanch 1985: 91); «Raimundi capellani de Terrers [...] Martini baiuli de Terresç», any 1192 (Pons 1938: 142); «de la collita del bovatge que faheren en los lochs sigüents de la vegueria de Montblanch: [...] de Terrés» (*Bovatge 1336*, 27^v); «han vist ballar lo rector de Fullea e lo rector de Terrés e lo rector de Blanchafort» (*Visita 1450*, 107^r); «partida: Mas Blanch [...] oeste, término de Tarrés» (*Repartiment 1942*, 224^r).

La grafia de les primeres citacions és *Terrers* (1151 i 1154); més endavant (1336 i 1450) desapareix dels escrits la consonant erra muda: *Terrés*, i en el darrer document ja s'ha consolidat la que, finalment, queda establerta com a normativa, *Tarrés*.

Tarrés²

«Mossèn Bartomeu Terres, vicari» (*Fog. 1553 II*: 295).

La grafia normativa per a designar el 'terreny format de terra més o menys pitjada, per oposició a sòl de roca', seria *Terrers*. Moll (1982) recull, com a llinatge, quatre possibilitats: *Terrer*, *Terrers*, *Terrés* i *Tarrés*. El DCVB només conté la que coincideix amb la que s'ha adoptat per al topònim corresponent, *Tarrés*, que deu ser la més habitual. Al Vilosell, per exemple, es documenta quatre vegades, entre el 1734 i el 1766, *Terrés* (Pere 2006: 321).

Tarrés, el camí de

«partida de l'Albareda, [...] a sol ixent ab lo camí que va a Terrés» (*Capbr. 1765, 40^f*); «Portella, mediodía, camino de Tarrés» (*Repartiment 1942, 23^f*).

Totes dues citacions el situen per l'Albereda i la Portella; per tant, no es refereix a l'actual carretera de Fulledda. Més aviat sembla el camí del Mas Blanc, des del qual es pot arribar a Fulledda, i després a Tarrés, després de la font de la Marieta.

Tarroja

«Raymunda Miret y Tarroja» (*Capbr. 1765, 132^f*); «Foren padrins: Christòfol Miret y Tarroja, pagès», any 1807 (*Bapt. 1773, 205^f*).

Malgrat que tant *Tarroja* com *Torroja* provinguin del llatí TURRE RUBEAM, 'torre vermella', hem distribuït les citacions en dues entrades diferents, perquè no sembla que les famílies de l'una i de l'altra es puguin relacionar. A més, en la toponímia trobem totes dues grafies: *Tarroja de Segarra* i *Torroja del Priorat*.

Tassis

«Josepa, [...] filla [...] d'Andreu Matheu y Casals [...], y de Rosa Matheu y Tassias, vehïns d'Arbeca y refugiats en esta vila per las amenazas dels enemichs», any 1810 (*Bapt. 1773, 218^f*).

Els enemics dels quals fugia la família Tàsies eren els francesos. És el mateix cas de les famílies Minguet i Planes, també d'Arbeca. Jaume Tàsies va ser un notari d'Arbeca del segle XVII que actuà a l'Espluga Calba, entre d'altres pobles. L'única grafia enregistrada és *Tassias*. Ni el DCVB ni Moll contenen aquesta forma; per tant, la remetem a la que apareix en tots dos reculls: *Tassis*, amb la secundària *Tasis*, procedent del cognom italià *Tassi* (Moll 1982: 315).

Taugis

«Juan, [...] hijo [...] de [...] Hernán Bergié Barber y Antonia Dorotea González Taujis, natural [...] la segunda de Esterri de Àneo, y ambos maestros públicos de esta villa», any 1905 (*Bapt. 1892*, 341).

El geolocalitzador de noms de família francesos (www.geopatronym.com) l'ubica als departaments de l'Alta Garona i d'Òlt i Garona. Podria tractar-se del llinatge *Tauzin*, que representa el nom d'un arbre, el roure reboll, *tausin* en occità. El patrónim *Tauziès* és un plural procedent del nom col·lectiu, 'roureda' (Astor 2002: s. v. *Tauzin*).

Tavernera, la

«na Teixidora, la Tavernera» (*Test. 1621*, 57^v).

Teixell

«Després del Sr. Fernando Villabona, ens va arribar [...] el Sr. Joan Teixell, fill de Reus» (Poca 2017: 194).

Com es desprèn de la citació, Joan Teixell, fill de Reus, va ser mestre a l'escola de l'Espluga Calba pels anys 50 del segle passat.

Teixidor i cal Teixidor

[*'kal tejʃi'ðo*]

Aquest cognom ja està documentat el 1208 al Vilosell. Hem trobat un munt de noms masculins: Antoni (i Anton i Toni), Antoni Joan (o Toni Joan), Arnau, Baptista (o Batista), Bernat, Conrado, Cristòfol, Emmanuel, Esteve, Eudald, Faustino, Federico, Francesc, Francisco, Gabriel, Garontona, Guerau, Guillem, Ignasi, Isidro, Jacinto, Janot, Jaume, Jaume Joan, Jaume Pau, Javier, Joan (i Jonot i Joanot), Joan Baptista, Josep (i Josep M.), Macià, Magí, Marcelino, Mariano, Mateu, Maties, Miquel, Montserrat, Pasqual, Pau, Pere (i Perot), Pere Batista, Pere Jacinto, Pere Joan, Pere Pau, Pere Ramon, Rafel (o Rafael), Ramon (i Ramon M.), Sebastià (Tianàs), Toni Benet, Toni Joan i Toni Miquel; i un bon grapat més de femenins: Agna M. (i Anna), M. Àngela, Ignès, Amàlia, Antònia, Bartomeua, Càndia, Caterina, Cecília, Coloma, Concepció,

Dolores, Elena, Emerenciana, Emília, Ermessinda, Escolàstica, Esperança, Eucària, Eulària, Florentina, Francesca, Francina, Francina Joana, Francisca, Frederica, Gertrudis, Isabet, Isabet Joana (o Isabel Joana), Jerònima, Joana, Josepa, Leocàdia, Lurdes, Magdalena, Margarida, Maria, Mariagna (i M. Anna i Marianna), Mercè, Paula (i M. Paula), Quitèria, Raimunda, Rosa (i M. Rosa), Rosalia, Soledat, Tecla, Teresita i Violant. Els noms dels documents més antics apareixen en les respectives formes llatinitzades: *Arnaldus*, *Bernadi*, *Guillemus*, *Franciscus*, *Johannes* o *Raimundi*.

També hem anotat un parell de renoms: el *Po* i del *Mateu*. Quant a oficis, a part del de pagès, apareixen els d'albarber, estudiant, mestre de minyons, paraire, sabater, sastre, tavernera i veterinari. Pere Teixidor era batlle de la vila el 1607; Jacinto Teixidor, el 1624 i el 1653, i Miquel Teixidor, el 1807. El 1741 Josep Teixidor n'era regidor. Actualment tretze persones se'n diuen de primer llinatge a l'Espluga Calba. Aquest cognom ens remet als telers familiars on es teixien peces de lli, quan el cultiu d'aquesta planta tèxtil era esponderós a la vall de Vallbona. *Cal Teixidor* és una casa del carrer de Senan.

«Guillemus Teixidor; Guillemus Teixidor, filius [...] Arnaldus Teixidor» (*Perg. 1360*); «Johannes Teixidor [...], Ffranciscus Texido» (*Perg. 1405/12*); «Anthoni Teixidor» (*Fog. 1497, 292^r*); «Bernadi Teixidor», «hereditate Raimundi Teixidor» (*Capbr. 1510, 6^v i 16^v*); «Pere Teixidor, de fora» (*Fog. 1553 II: 295*); «Alisabets Teixidora, uxor Monserrati Teixidor», any 1595; «Baptista Teixidor», any 1602 (*Òbits 1574, 11^v i 15^r*); «Jaume Taixidó, sotballe» (*Roser 1600, 4^r*); «Juanot Teixidor, hereu de [...] Tianàs Teixidor» (*Visita. 1647, 172^v*); «Ramon Taixidó», «per contagi Coloma Taixidora» (*Òbits 1650, 1^v i 4^r*); «Joseph Taixidor, fadrí, fill [...] dels quòndam Antoni Joan Taixidó», any 1653 (*Matr. 1650, 3^r*); «Joan Teixidor», «Jaume Teixidor» (*Capbr. 1669, 8^r i 32^v*); «Mariano Teixidó», «Maria Teixidó y Gaya» (*Capbr. 1765, 113^v i 167^r*); «Anton Teixidor, mercenari de Montblanch, natural de la present vila», any 1781; «Joseph [...], fill [...], d'Isidro Teixidó, pagès», any 1787 (*Òbits 1699, 139^r i 155^v*); «Teixidó Montero, Faustino», any 1898 (*Bapt. 1892, 212*); «Matias Teixidó», «Miquel Teixidó», «Magín Teixidó» (*Apeo, 145^r, 177^v-178^r i 189^r*); «Josep Roca Miret (Teixidó)», casament de l'any 1917 (*Spel. 30: 16*); «Juan Teixidó Ribera» (*Naix. 1945, 26^r, 6*).

Com a nom de casa el retrobem, per exemple, a les Borges Blanques (*cal Tixidor* i *el Tixidoret*), a l'Albi, a Ulldemolins o al Vilosell²⁷⁷. Observem que presenta una gran quantitat de grafies: *Taixidor*, *Taxido*, *Tayxido*, *Tegido*, *Teixidor*, *Teysido*, *Texidor*, *Theixidor* i *Tixidor*, amb accent o sense; i també *Taixidora*, *Teixidora* i *Texidora* per al femení. Ocasionalment es pot sentir la pronúncia [tɨj'i'do].

Teixiner

[tejʃi'ne]

«Teresa Castañé y Teixiné» (*Matr.* 1887, 12, 4); «Baltasar Castañé Teixiné» (*Òbits* 1912, 126^f, 13); «Sr. Pere Teixiné (mestre), la filla Dolores», «1932 Estudi de nois – Sr. Pere Teixiné Castañé, de Belianes» (Poca 2017: 88 i 113); «Eudaldo Teixiné R.», «Maria Castañé Teixiné» (*Amillar.* 1945, 36^v i 49^v).

Tenim anotats tres prenom: Eudald, Pere i Dolores. Des del 1927 fins al 1938 el senyor Teixiné va ser mestre de l'Escola Nacional, a ca l'Agna. La seva mare era de l'Espuga Calba, de cal Ferrer de la plaça del Pou. Després de la Guerra Civil es traslladà a Martorell, fins a la jubilació. La Maria Castanyer i Teixiner apareix com a *Teixiner* i com a *Teixidor*.

El DCVB ubica el llinatge *Teixiner* (*Teixiné*) a Belianes, Cervera, Castellnou de Seana, Vimbodí, etc.; en canvi, Moll (1982) no el conté. A Perpinyà està documentat *Techenne*, que Peytaví (2010: annex 1) remet a la forma codificada *Teixeiner*. El gascò *Techener* deriva del *teisseire*, nom que es refereix a qui, a l'edat mitjana i en segles posteriors, desenvolupava l'ofici de teixidor al seu domicili, sol o amb l'ajuda dels membres de la família (Astor 2002: s. v. *Teyssier*). La grafia enregistrada és en tots els casos *Teixine*, amb accent o sense.

Tella¹

*V. *Tossal d'en T.*, *lo*.

Tella²

«Foren compares: Bertran Tella, texidor de li», any 1592 (*Bapt.* 1574, 14^f).

²⁷⁷ Ripollès (2006: 194), Amigó i Pere (1997: 355 i 2001: 431) i Pere (2006: 320).

Si el cognom d'aquest personatge fos el que transcrivim, es podria tractar del que donà nom al tossal d'en Tella i a la partida corresponent (*lo Tossal d'en Tella*), però no en tenim cap seguretat, perquè en el manuscrit la tinta de la primera lletra sembla que estigui mig esborrada i no es pot llegir bé.

Tella, el tossal d'en

«lo tossal d'en Tella» (*Capbr. 1574, 97^r*); «en la partida anomenada la Coma de Sant Pere, [...] a tremuntana ab lo tossal d'en Tella» (*Capbr. 1607, 387^r*).

Al terme veí de Vinaixa hi ha la partida de *la Coma d'en Pella*, i al dels Omellons, un tossal s'anomena *d'en Pella*. No sabem si algun d'aquests noms pot estar relacionat amb el nostre. Per les afrontacions (la Coma de Sant Pere), el topònim de Vinaixa podria ser proper o bé contigu. Així mateix, a Arbeca existeixen tant el cognom Tella com el renom *cal Tella*²⁷⁸.

Tenalla, cal

[ˈkal tənəˈlɔ]

Era una casa del començament del carrer de Montblanc, en acabar el carrer Major, un cop creuada la carretera. Actualment és la del Ramon del Borres. Hi va néixer Josep Poca i Gaia, de cal Borrassol, escriptor i editor. Un fill del Tenalla, l'Anton, vivia al carreró del pati del Castell, davant de cal Cristofolet.

«Josep Gaya Sanfeliu, 1848 (Tenalla) [...], Anton Gaya Escoté 1876-1955 (Tenalla)», «David Gaya Català, 1903 (Tenalla)» (Poca 2017: 23 i 87); «David Gaya (Tanalla)», any 1928 (*StCrist 1795, 18^r*); «Gaya Antonia, àlies Tanalla» (*Contribució 1936*).

Tenes

«una filla [...] d'Anton Tenes y de Maria Tenes y Casanoves, naturals de Barcelona: [...] Maria», any 1811 (*Bapt. 1773, 220^r*).

---

²⁷⁸ Martín i Preixens (2005: 453), NomCat i Sans, Pau i Junyent (2014: 166).

Terme

V. *Cap del T., lo; Vinaixa, la carretera [del T.] de.*

Terraplè, lo

[lo terə'ple]

L'antiga bassa que hi havia hagut al final del castell, tocant a les cases del carrer Major, va ser omplerta de terra i convertida en lloc d'esbarjo del col·legi. Els escolars l'anomenaven *lo Terraplè*.

Terratinents¹, los

«a la Coma de Fullea [...] tramuntana ab los Terratinents», «en la partida anomenada los Bassalls, [...] a migjorn ab los Terratinents», «al Puiggròs, [...] a tramuntana ab lo Terratinent» (*Capbr. 1574, 9^r, 54^v i 64^v*); «a la Coma de Sant Pere, [...] a sol ixent y a migjorn ab los Terratinents», «a la partida anomenada al solà del Molí, [...] a tremuntana ab los Terratinents» (*Capbr. 1607, 342^v*).

Aquest topònim fa referència a la propietat de la font d'en Conill.

V. t. **Conill, la font d'en.*

Terratinents², los

«a la partida anomenada al solà del Molí, [...] a tremuntana ab los Terratinents» (*Capbr. 1607, 392^v*).

Per la ubicació, aquesta peça de terra i l'anterior no poden ser la mateixa.

Terremoto, el

[lo tere'moto]

Era el renom d'una persona que tenia molt mal geni. La canalla, quan el veien, l'escarnien dient-li: «terr...». Això feia que s'empipés, per a diversió dels infants impertinents.

Terrós

«Bonaventura Tarrós y Pallicé, fadrí, pagès, [...] de Puixgròs», any 1819 (*Matr. 1791, 63^l*).

Tet

V. *Blasi del T., cal; *Guerxo del T., el.

Tet, cal

[ˈkal ˈtɛt]

És una casa del carrer Santa Maria que abans tenia sortida a la plaça de l'Església. Per la banda de dalt dona al racó de l'Abadia. Hi va néixer Joan Pons Garlandí, membre del Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya (1936). *La cabana del Tet*, a la partida de la Portella i propietat de Raimunda Pons, és amb coberta de volta de canó. Té 12,09 m² i fa 2,54 m. d'altura, 2,70 d'amplada i 4,48 de profunditat (Martín i Preixens 2005: 326).

«Josep Pons Miret, 1865 (Tet)», «Ramon Poca Balcells [...] i Dolores Pons Garlandí (Tet), casats el [...] 1911», «Mercè Pons Cubiró», casament de l'any 1943 (Tet)» (Poca 2017: 24, 49 i 168); «Jaume Pons Garlandí, cal Tet», casament de l'any 1922 (*Spel.* 24: 15).

Hem localitzat aquest renom, per afèresi de *Baptista* o *Vicent*, en d'altres poblacions, com ara Fullella (Arbós 2003: 162), la Pobla de Cérvoles Pere (2013: 259) o bé Sant Feliu de Codines (Garcia-Pey 2006: 544).

Tet del Vallons, cal

[lo ˈtɛd del βaˈlɔns]

Era una casa del carrer de Senan.

«Ramon Pons, *alias* Tet del Ballons, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 162^f).

Teuler, el forn

«l'expressada universitat té [...] un forn teuler, cituat en lo pla de la Bassa, [...] a mitgdia y tremuntana ab lo camí de Monblanch» (*Capbr.* 1765, 19^f).

El 1633 ja hi havia el forn. Els capbreus del 1692, 1717 i 1741 coincideixen amb la informació del 1765, segons la qual el forn de teules era al pla de la Bassa i afrontava al nord amb el camí de Montblanc. *El forn Teuler* o *de la Teula* és un topònim habitual

en altres termes municipals, com ara Ulldemolins, l'Albi (Amigó i Pere 1997: 356 i 2001: 434) o Vallclara (Pere 2017: 213).

Teuleria, el pati de la

«partida del Pla de la Bassa, [...] a sol ixent ab lo pati de la Teuleria, [...] a ponent y a tremuntana ab lo camí de Monblanch» (*Capbr. 1717*, 79^f); «lo pati de la Teuleria» (*Capbr. 1741*, 12^f); «Ítem una hera ab son corral y torreta, [...] a sol ixent ab lo pati de la Teuleria» (*Capbr. 1765*, 169^v).

Es deu referir a l'espai de davant del forn Teuler. Igual que en el cas anterior, trobem topònims que mantenen el nom d'aquesta activitat industrial en d'altres viles properes, per exemple Arbeca o els Omellons²⁷⁹.

Tílio, cal

«José Roitg, *alias* Tílio, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 183^f).

Tilló

«Hijacintho Tilló, pagès, [...] de Fulledda», «Ramon Tilló, fadrí, pagès, del loch de Fulledda; fill ets del quòndam Pere Joan Tilló, pagès», any 1648 (*Matr. 1636*, 1^v i 8^v); «Maria Tilló, donsell, filla [...] dels quòndam Joseph Tilló y d'Agna Maria Taixidora [...] del Velusell», any 1656 (*Matr. 1650*, 5^v, 16); «Josep Tilló Bernat [...]: emigrat a l'Espluga Calba; Rosa Tilló Vidal: emigrada a l'Espluga Calba», any 1810 (Arbeca 2014: 98).

A Fulledda el llinatge Tilló, documentat des del 1553, ha deixat rastre en la toponímia: *cal Tilló*, *el pla del Tilló*, *la serra del Tilló*, *l'era del Tilló* i *la sort de na Tillona* (Arbós 2003: 162-163); també existeix a Arbeca. Segons la informació de l'Idescat (<https://www.idescat.cat>), és un cognom molt localitzat a les Garrigues.

---

²⁷⁹ Martín i Preixens (2005: 244 i 386) i Arbós, Ibarz i Piñol (2003: 146).

Timbala, cal

[ˈkal timˈbalə]

Era una casa del carrer de Senan, després de ca l'Espasa, que després va ser ca la Soledat.

«Antoni Sesplugues Roig, de cal Timbala», any 1939 (Roig 2014: 39); «Consol Sardà Espasa (Timbala)» (Poca 2017: 155).

Timoneda

«Petrus Timoneda» (*Perg.* 1360); «Joseph Timoneda, fadri, pagès, [...] de Llorens, fill [...] de Pau Timoneda y de Josepha Timoneda y Anguera», any 1772 (*Matr.* 1699, 255^v); «Foren padrins: [...] Brígida Timoneda y Gaya», any 1774 (*Bapt.* 1773, 7^v); «Dolores Sesplugues Timoneda» (*Òbits* 1880, 137^r, 18); «Francisco Capdevila Timoneda, soltero, labrador, [...] de Llorens» (*Matr.* 1895, 59^r, 10); «Antònia Timoneda Sans, natural de Llorens» (*Òbits* 1903, 57^r, 18).

Només tres persones el porten de primer cognom: Josep, Pere i Antònia. Notem que entre el primer Timoneda i el segon —aquest procedent de Llorenç i arribat a l'Espluga Calba per raó de matrimoni— documentats hi ha més de quatre segles de diferència.

Tòfol o Tofolet de la Càndia, cal [ˈkal ˈtɔfol ðe lə ˈkaɲdiə] o [ˈkal tofoˈled de lə ˈkaɲdiə]

Era una casa del carrer de Santa Maria que abans havia estat *cal Sargaire*. Una inscripció a la façana ens indica que la construcció és del 1718. La citació (*Tòfol del Cunyat*) deu contenir un error. *El corral del Tòfol* és al Mas Blanc.

«Ramon Balcells Balcells (Tòfol del Cunyat o Maria Maleu)», any 1936 (Rubió 2011: 21).

Toiet, del

«Jaume Balçells, pagès, dit del Toyet», any 1643 (*Òbits 1636*, 5^v).

Retrobem aquest renom, amb variants, en altres viles, com ara el Vilosell (*ca la Toia*), la Pobla de Cérvoles (el «*Toio*» i *cal «Toio»*, 1768) o l'Albi (*cal Toia* i «*Toio*», 1817). El DCVB recull *Toi* i *Toia* com a llinatges existents a la Cellera i Xàbia, i Hostalric i Palafrugell, respectivament. Moll (1982), en canvi, no els conté. El cercador de noms de família francesos localitza *Toyo* al departament de l'alta Garona. Al sud de França *Toya* és un cognom que prové del nom comú que significa 'gatosa nana', *toia*. De tota manera, en cap de les viles on apareix com a renom no està documentat com a llinatge. *Toi*, *toia*, en català, vol dir 'beneïtó'²⁸⁰.

Tomàs i cal Tomàs

[*'kal to'mas*]

Actualment *cal Tomàs* és una casa de la Raval de Jesús, però, com veiem en la documentació, havia tingut una altra ubicació: el carrer del Solà. No sembla que hi hagués cap relació entre totes dues cases, perquè els noms de família no coincideixen. En tots dos casos l'origen és el prenom i no pas el llinatge.

«Joseph Mo, apotecari, [...] de Bellpuig, fill [...] dels quòndam Anton Mo, adroguer, y de Florentina Thomàs», any 1756 (*Matr. 1699*, 217^v); «Joseph Torres, del Solà, dit lo Thomàs» (*Fund. 1774*, 118^f); «Joseph Torres, del Solà, dit lo Tomàs, [...] fill, emperò, de Thomàs Torres, pagès», any 1781 (*Òbits 1699*, 137^f); «un fill [...] de Joan Mir, cirurgià, y de Paula Mir y Thomàs [...]: Christòfol», any 1800 (*Bapt. 1773*, 164^v); «Juan Torres, *alias* Tomàs, [...] calle del Solà» (*Apeo*, 97^f); «Remei Castellet (Tomàs), Munda Roig Balsells (Tomàs)» (Poca 2017: 162).

Com a cognom, només apareix en dues ocasions, amb els noms de Florentina i Paula. La grafia en tots dos casos és *Thomas*, amb accent o sense. Hem localitzat el mateix nom de casa en d'altres poblacions, com ara les Borges Blanques (*ca la Tomasa*) (Ripollès 2006: 195) o bé la Pobla de Cérvoles (*cal Tomàs del Metge*) (Pere 2013: 260).

---

²⁸⁰ Pere (2006: 321 i 2013: 259), Amigó i Pere (2001: 435), www.geopatronym.com i Astor (2002: s. v. *Touya*).

Tomasa

V. **Roca T., la.*

Ton

Es tracta d'un antropònim amb afèresi que ha generat força noms de casa per aquestes contrades, per exemple, a les Borges Blanques n'hi ha divuit que s'anomenen *cal Ton*, amb els corresponents apel·latius, i cinc, *cal Tonet* (Ripollès 2006: 195-197).

V. t. *Anton del Rafel, ca l'.*

Ton del Cunya, cal

[*'kal 'tɔŋ del 'kunjə*]

Situada al pati del Castell, és la casa que té un perxe que baixa cap al carrer Major. A l'un costat de l'arc del perxe hi havia cal Ton del Cunya, i a l'altre, l'Ajuntament i la presó, en la qual tancaven gent de forma provisional, per exemple per un dia, que després portaven cap a Lleida.

«Teresina Balsells Miret (Cuina, Pati Castell)» (Poca 2017: 170).

Ton Gros, cal

[*'kal tɔŋ'grɔs*] / [*'kal taŋ'grɔs*]

És una casa del carrer Major, tocant a cal Ferrer. *L'era del Ton Gros* pot ser tant la que hi ha a la costa de la Bassa, a dalt al pla, com la de davant del cementiri, abans del corral de cal Ponç. *El xalet del Ton Gros* és a peu de camí dels Omells, a continuació de la roca Llisa, pujant a mà dreta.

«del conocido por Anton Gros» (MN 1859, 152^r); «Manila, durant la guerra de Filipines (1896-1898). [...] Jaume Palau Miret, Ton Gros»; «Ha mort un dels padrins de la bandera de l'Espluga Calba, [...] Josep Palau Vallverdú, [...] de cal Ton Gros», any 2004 (*Spel.* 22: 15 i 49: 27); «Palau Jaume, àlies Ton Gros» (*Contribució 1936*).

Es pot sentir dir amb tanta freqüència *cal Ton Gros* com *cal Tan Gros*. El *Gros*, precisant la forma i corpulència, és un renom que es troba arreu. *Tonigròs* és un cognom existent a Manresa (DCBV).

Ton del Montblanc, cal [ˈkal ˈtɔŋ del mumˈblaŋ]

Era una casa de l'avinguda de Pau Casals, on ara hi ha l'oficina de la Caixa i la sala de vetlles. El Ton era un pastisser de Montblanc. *L'era del Ton del Montblanc* és als Escabrrers.

Ton de les Perdius, el [lo ˈtɔŋ de les parˈðiws]

Vivia al carrer de Fullea. El nom li venia d'un dia en què, de petit, a l'escola, el mestre li va preguntar com es deia. Ell va respondre: «Ton, per servi·l». El docent no el va sentir bé i va entendre: «Ton Perdiu». Els companys de classe es devien posar a riure i d'aleshores en endavant el van anomenar el *Ton de les Perdius*. Era de ca la Providència; per tant, també se'l coneixia per *Ton de la Providència*. A Tarrés, per exemple, hem trobat el mateix renom, el *Perdius* (Arbós, Ibarz i Piñol 2003: 110).

Ton de la Pipa, el [lo ˈtɔŋ de la ˈpipə]

Era de cal Carreter.

Ton del Rei, cal [ˈkal ˈtɔŋ del ˈrej]

A la plaça de la Roca hi havia *cal Ton del Rei*, que abans havia estat *ca l'Isidro*. Primer havia estat corral i carnisseria, i després només hi va haver forn de pa.

«Sant Bonifaci 1958: [...] Dolors Roig Dalmau (Ton del Rei)» (Poca 2017: 188); «Pau Roig Dalmau (Ton del Rei)» (*Pocablog*).

Ton del Sesplugues, cal [ˈkal ˈtɔŋ del sesˈpluɣes]

Era una casa que feia de cafè, situada al mig de la plaça de l'Església, davant per davant d'aquesta, al costat de cal Roure. En acabar la Guerra Civil espanyola, com que el seu propietari (el Pere Castañé i Balcells, de cal Ferrer) havia fugit a França, l'Ajuntament se'n apropià i la convertí en el local de la Falange (Poca 2018: 42). Ara és *cal Jaume Xaparro*.

«Anton Farré (cal Ton del Sesplugues)», any 1887 (*Spel*. 26: 17).

Tonet del Guardià, cal

[ˈkal toˈnɛd del ɣwəɾðiˈa]

Era una casa de la plaça del Pou. El de cal Ferran va comprar cal Casanova i cal Tonet del Guardià i hi va construir un molí d'oli. Ara aquest local és el bar.

Tonet del Marrigues, cal

És al carrer de Montblanc i també s'anomena *cal Marrigues d'Allà Dalt*. Abans era *cal Meriquildo*.

«Tonet Sabaté Domènech (Marrigues)» (Poca 2017: 298).

Tonga

«Jsabet Tonga, [...] filla [...] dels quòndam Pere Tonga [...], pagessos», any 1668 (*Matr. 1650*, 14^v, 49).

La lectura no és segura. El geolocalitzador de noms de família francesos ubica *Tanga* al departament de les Boques del Roine, i *Touga*, al dels Pirineus Atlàntics.

Tordera

«Foren compares Antich Tordera», any 1593 (*Bapt. 1574*, 33).

La padrina d'aquest bateig és dels Omellons i no queda clar si el padrí també n'és.

Tordi

«Francisco Borja, viudo, comerciant, [...] de Mon-roitg, fill [...] d'altre Francisco Borja y de Maria Borja y Tordi», any 1798 (*Matr. 1791*, 14^v).

És un cognom present en 88 municipis italians. Unes 187 famílies d'aquell país, distribuïdes tot al llarg del seu territori, se'n diuen²⁸¹.

---

²⁸¹ <http://www.gens.info/italia/it/turismo-viaggi-e-tradizioni-italia#.W9CkLUszYdU> i <https://www.cognomix.it/mappe-dei-cognomi-italiani>.

Torner

«Jacobus Torner et [...], syndici et procuratores universitatem hominum de Speluncha Calva» (*Perg. 1345*); «Berengarius Torner; [...] Guillemi Torner; [...] Petrus Torner, filius Arnaldi; [...] Johanes Torner, del Mas; Johanes, eius filius» (*Perg 1360*); «Thomasius Torner [...], Periconus Torner» (*Perg. 1405/12*); «Petri Torner», «Perico Torner» (*Capbr. 1510, 27^r i 31^r*); «Pericó Torner» (*Capbr. 1574, 11^r*); «Tecla Tornera, viuda», any 1588 (*Matr. 1580, 3^r*); «Ramon Torné, sabaté, fill [...] dels quòndam en Jacinto Torné [...], de Torà, bysbat de Solsona», any 1666; «en Jerònim Torné, fadri, pagès, fill [...] dels quòndam Hjacinto Torné», any 1668 (*Matr. 1650, 13^v, 44, i 14^v, 48*); «Cicília Torné», any 1678 (*Òbits 1650, 17^r, 239*); «Francisca Torner, donsellà», any 1687 (*Òbits 1685, 2^v, 6*); «Rosa Morales²⁸² y Torner», any 1722 (*Matr. 1699, 180^v*); «Anton Sarrà y Torné», any 1831 (*Matr. 1791, 94*).

Apareixen alguns noms masculins: Arnau, Berenguer, Guillem, Jaume, Jeroni, Joan, Pere (i Pericó), Ramon i Tomàs; i tres més de femenins: Cecília, Francisca i Tecla. Alguns d'ells estan escrits en la forma llatinitzada i declinada en nominatiu o bé genitiu: *Arnaldi, Berengarius, Guillemi, Jacobus, Johanes, Periconus, Petrus* (o *Petri*), *Thomasius*. Pel que fa a oficis, a part del de pagès, hem documentat el de sabater. Les formes anotades són *Torner*, amb exclusivitat fins al segle XVI, i *Torné*, alternant amb la primera a partir del XVII.

Torrat i cal Torrat

[ˈkal toˈrat]

Cal Torrat és una casa de la Raval.

«Maria Codines Solé, [...] Torrat», defuncions de l'any 1900 (*Spel. 32: 7*); «Maria Bernat Torrat, natural d'Espluga de Francolí» (*Òbits 1903, 144^r, 9*); «Josep Codines, de cal Torrat», any 1939 (*Roig 2014: 37*); «José, alias Torrat» (*Repartiment 1942, 318^r*); «José, alias Torrat» (*Amillar. 1945, 86^v*).

Torrat, el lledoner del

[lo ˈlaðoˈne ðel toˈrat]

És darrere de cal Bessó, ran del camí del Calvari. Se'n diu així perquè era propietat de cal Torrat.

²⁸² També podria ser *Moragues* (v. *Morales*).

Torre

«Francisco Torra, rector», any 1850 (*Matr. 1791*, 185).

Francisco Torre consta com a rector en els matrimonis celebrats entre el 16 d'abril del 1850 i el 3 de maig del 1851. Havia regentat aquesta parròquia des del 1841. L'única grafia que hem documentat és *Torra*.

Torre, la

«in partida vocats la Torre» (*Capbr. 1510*, 5^r).

No sabem si té relació amb la partida que avui dia es coneix com *la Torreta*.

Torre de l'Estrada, la

[lə 'tora las'traðə]

Dos o tres finques s'anomenen així, les que hi ha tocant a l'antiga masia de la torre de l'Estrada.

Torredeflot

[toraðe'flot]

Hem documentat alguns noms masculins: Cosme, Joan, Joaquim, Josep i Lluís; i també uns quants de femenins: Antònia, M. Assumpta, Concepció, Dolors, Guadalupe, Maria, Mercè, Montserrat, Rosa i Victòria. Lluís Torredeflot i Pons, de cal Pau, va ser l'alcalde (1983-91) que va fer construir l'actual edifici de l'Ajuntament. Joan Torredeflot i Andreu, de cal Feliu, va ser batlle del 2006 al 2007. Actualment set persones a la vila el porten de primer cognom.

«Joaquim, [...] hijo [...] de [...] Juan Torredeflot Pintor, de Massoteras, y Encarnación Pasqual Balcells, any 1909 (*Bapt. 1892*, 401); «Joan Ramon Pons Torradeflot», «Carme Pons Torredeflot», «Antonio Roig Torredeflot», «Teresa Roig Torradeflot» (*Naix. 1934*, 2^r, 20; 50^r, 10; 115^r, 9, i 145^r, 3); «José Torredeflot P.», «Torredeflot Pascual, Joaquín» (*Amillar. 1945*, 24^v i 81^v); «Francisco Roig Torradeflot», «Rosa Torradeflot Ribes», «Maria Asunta Torradeflot Ribes», «Concepción Torradeflot Ribes» (*Naix. 1945*, 14^v, 12; 76^r, 5; 84^v, 11, i 99^v); «Defuncions: Dolors Torradeflot i Pasqual», any 1969 (*J. Llorc 1993*: 49); «Torradeflot Gabarra, Oriol» (*Padró 2013*, 10).

Les dues grafies enregistrades són *Torradeflot* i *Torredeflot*, amb predomini de la primera.

Torredelles

«Teresa Vilardell Torredellas, [...] de Colldetenes» (*Òbits 1921*, 62^r, 17); «D. hermanas dominicas; [...] contribución a nombre de Teresa Vilardell Torredellà» (*Repartiment 1942*, 139^r).

És el llinatge d'una de les monges dominiques, originària de Calldetenes (Osona), que van exercir l'ensenyament dins l'edifici del castell. Les dues grafies amb què es documenta són: *Torredellà* i *Torredellas*.

Torrella

«sor. gran conservador fra Joan Torrella», any 1590; «Elionor Torrella, neboda de Jonot Torrella, gran conservador de la religió de Sant Joan», any 1596 (*Matr. 1580*, 4^r i 5^v); «Joannes Torrella, fuit magnus conservator religionis Sti. Joannis Hieor. et comor. Spellunce Calve, de Torres de Segre, de Selma y Aiguaviva [...] et, post eius mortem, domus sua fuit velociter expolliata», any 1597 (*Òbits 1574*, 11^r).

Joan Torrella, gran comanador de l'Espluga Calba, va morir el 20 de setembre de 1596, prop dels 80 anys, i fou sepultat el dia de Sant Mateu. Aquest llinatge provenia de Torroella de Montgrí. La citació del 1597 detalla les possessions de la comanda en aquell moment: l'Espluga Calba, Torres de Segre, Selma i Aiguaviva; també especifica que, després de la seva mort, li va ser espoliada ràpidament la casa.

Torrelles

«en Franceschs Torrelles, fadrí, paigès, fill [...] de l'honorable en Joan Torrelles, [...] de Nalech», any 1670; «Josepha Torrelles y Bosch, [...] de Nalech», any 1694 (*Matr. 1650*, 15^v, 52, i 42^v, 33); «Francesch Torrelles, pastó de Ramon Gaya», any 1671 (*Òbits 1650*, 12^r); «Franca. [...], filla [...] de March Valls,

pagès, [...] y Josepha Valls y Torrelles», any 1724 (*Matr. 1699*, 183^v-184^f); «Joseph Retg y Torrelles», any 1806 (*Matr. 1791*, 24^f).

Hem localitzat dos noms: Francesc i Josepa. Moll (1982), dins de l'entrada *Torrella*, només conté les variants *Torreies* o *Torreyes*, entre d'altres. En canvi, el DCVB sí que recull *Torrelles*, com a llinatge existent a Alguaire, Borredà, Celrà, Mataró, Montblanc, Olèrdola, Sant Martí de Maldà, Vimbodí, Vulpellac... El relaciona amb diversos topònims de la nostra geografia: Torrelles de Foix, Torrelles de Salanca, Torrelles del Camp, Torrelles de Llobregat i altres Torrelles que han donat nom a partides de diferents termes municipals, com ara Vimbodí. Al Vilosell, així mateix, està documentat entre el 1734 i el 1849 (Pere, 2006: 325). A la Cerdanya i al Rosselló la seva presència és abundant (Peytaví, 2010: annex 1).

Torrells

«Francisca Montmany Torrells» (*Òbits 1898*, 127, 37).

Ni el DCVB ni Moll (1982) no recullen aquest llinatge. El darrer, de tota manera, conté *Torrell*, com a forma masculinitzada de *Torrella*.

Torremadé

«un fill [...] de Joan Sesplugas, pagès, y de Francisca Sesplugas y Torramadé [...]: Joan», any 1804; «Maria Antònia Sesplugues y Torramadé», any 1808 (*Bapt. 1773*, 189^v i 210^v); «Ramon Sesplugues, fill de Joan Sesplugues y de Francisca Sesplugues y Torramadé», any 1814 (*Confirm. 1797*, 315^v, 61); «Joseph [...], fill [...] d'Anton Balcells, de la present, y de Serafina Torremadé, de Maldà», any 1840 (*Bapt. 1824*, 258); «Maria Sesplugues y Torramadé» (*Òbits 1875*, 68, 13); «Maria Ana Torremadé» (*Òbits 1880*, 36, 38); «José Balcells Torremadé» (*Repartiment 1942*).

Apareix només un nom d'home amb aquest cognom: Josep, M.; i tres més de dona: Anna, Francisca, Serafina i Teresa. Les grafies anotades són: *Torramade* i *Torremade*, amb accent o sense.

Torrent

«una filla d'en Pere Torrent, farrer, [...]: Àngela Beneta», any 1576 (*Bapt. 1574*, 8); «Juan Torrent Capdevila [...], de Juneda» (*Matr. 1939*, 82, 13).

Els prenom documentats són Àngela Beneta, Joan i Pere.

torrent, el

«a la partida dita dels Horts [...], a migjorn ab Pere Valls, mijensant lo torrent»
«a la partida dita d'Aygües Vives [...], a migjorn ab lo torrent» (*Capbr. 1574*, 17^r i 78^r); «a la partida dels Horts [...], a migjorn ab Joan Valls, mijensant lo torrent» (*Capbr. 1607*, 337^r); «lo torrent» (*Capbr. 1633*, 48^v); «partida dels Horts o de la Coma del Molí [...], a mitgdia ab lo torrent» (*Capbr. 1669*, 69); «lo torrent» (*Capbr. 1717*, 67^v); «partida dels Horts, [...] a mitgdia ab lo camí de Vinaixa y part ab lo torrent, [...] y a tremuntana ab la síquia que va l'aygua al Molí» (*Capbr. 1765*, 138^v).

És el curs d'aigua que donà nom a la partida de l'entrada següent. El nom que designava aquest curs fluvial ha desaparegut, potser amb la disminució del cabal. Més endavant va ser *la síquia* i ara ja no existeix. La segona citació del 1574 ens desorienta una mica. Hem d'entendre que parla d'*Aygües Vives* referint-se a tot el fondo, fins passat el nucli urbà. Ara, en canvi, només s'entén per *Aygües Vives* la part més oriental de l'antic curs fluvial, al terme dels Omells.

Torrent, lo

[lo to'ren]

És al tomb del Cerdà, al costat del Gorg. Les afrontacions de les citacions documentals són: la síquia del Molí i el camí de la Devesa.

«lo Torrent, [...] a tremuntana ab la sèquia que va al Molí» (*Capbr. 1717*, 66^v); «Torrent, [...] por mediodía con el camino de la Debesa [...] y por norte con la Asequia», «Torret», «Torret, [...] por mediodía con camino de la Debesa» (*Apeo*, 94^r, 123^r i 164^r); «partida: Torrent» (*Repartiment 1942*, 15^r); «Partida: [...] Torrent» (*Amillar. 1945*, 54^v).

Atribuïm el nom *Torret* a un error de l'escrivà. Trobem el topònim *Torrent* en la majoria de municipis propers, fossilitzat en els noms de les partides corresponents, per exemple a Fullea (limita amb la partida del Sant Pere, la Cavallera i el terme de l'Espluga Calba), a l'Albagés, al Vilosell, a la Pobla de Cérvoles, a Ulldemolins o a l'Albi²⁸³.

Torrent, la síquia del

[lə 'sikiə ðel to'ren]

És anant cap als Omellons, la de la Peixera, a la partida del Torrent. De fet, és la síquia del Fondo.

«en partida del Gorch o del Sitjar, [...] a mitgdia ab lo camí de l'Albi [...] y a tremuntana ab la síquia del Torrent» (*Capbr. 1765*, 26^r).

Torrents

«Foren testimonis: Bartomeu Torens», any 1595 (*Matr. 1580*, 5^v); «Anton Torrents, fadrí, pagès, fill [...] de Raymunda Espinosa [...], de Bellpuig», any 1812; «Joseph Torrents y Coca [...], de Sant Martí de Maldà», any 1825 (*Matr. 1791*, 40^v i 73^f); «Jaime Roig Torrents», «José María Roig Torens» (*Òbits 1912*, 28^r, 6, i 148^r, 25); «José Roig Torens» (*Naix. 1921*, 14^v, 6); «Ramona Roig Torrents» (*Matr. 1939*, 82^r, 13); «don Antonio Roig Torrents, [...] labrador» (*Naix. 1945*, 42^v, 3).

Troblem el cognom *Torrents* documentat el 1497 a Juneda (*Fog. 1497*), el 1527 a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 439) i el 1553 a Vinaixa (*Fog. 1553*). Hem localitzat quatre noms d'home: Anton, Bartomeu, Josep i Santiago. Les grafies documentades són: *Torens*, *Torrems* i *Torrents*, amb predomini de la segona.

Torres¹

V. **Miquel T., el mas de*; *Vicent.

---

²⁸³ Arbós (2003: 165), Pere (2006: 325 i 2013: 262) i Amigó i Pere (1997: 361 i 2001: 438).

Torres²

['tores]

Hem localitzat noms d'home en gran abundància: Antoni (i Anton), Arnau, Bartomeu, Baptista (i Batista), Blasi (i Blai), Bonaventura, Cristòfol, Damià, Dionisi, Emilio, Emilià, Emmanuel, Esteve, Ferran, Francesc, Francisco, Higini, Ignasi, Isidro, Jaume, Jaume Joan, Jaume Ramon, Jeroni, Joan, Josep, Josep Antoni, Llorenç, Lluís, Magí, Manuel, Marc, Marian (o Mariano), Mateu, Maties, Miquel, Pau, Pau Benet, Pere, Pere Jaume, Pere Joan, Rafel, Ramon (i Raimon), Salvador, Silvestre, Tomàs i Vicent; i també una gran quantitat de dona: Adelaida, Agnès, M. Àngela, Anna (i Agna M.), Antònia, Artèmia, M. Assumpta, Baltasara, Benedicta, Càndia, Carme, Caterina, Cecília, Coloma, Concepció, Elisabet Joana, Estrella, Florentina, Francisca, Genoveva, Gertrudis, M. Ignàsia, Isabet, Joana (i Juanita), Josefina, Josepa, Leocàdia, Lluïsa, Lurdes, Magdalena, Marcel·lina, Margarida, Maria, Mariagna (o Marianna), Marina, Mercè, Paquita, Pasquala, Petronilla, Pilar, Quitèria, Raimunda, Ramona, M. Rosa, Tecla, Teresa, Trinitat, Ventura i Victòria. En els documents més antics les formes estan llatinitzades: *Anthonius*, *Arnaldus*, *Joannes*, *Laurentius*, *Petrus* o *Raymundus*.

Quant a oficis, a més del de pagès, apareix el de mestre de cases, el de metge, el de vidrier i el d'estudiant de filosofia. Al fogatge del 1497 hi consta un Torres com a batlle. Jaume Torres, de cal Blasi, n'era en el moment de la col·locació de la primera pedra de les obres de l'església nova. Juan Torres i Roca, de cal Pastor, va ser-ne de l'1-II-1959 fins al 9-I-1969. Actualment nou persones de la vila el porten de primer cognom.

«Raymundus Torres» (*Perg. 1360*); «Petrus Torres [...], Arnaldus Torres» (*Perg. 1405/12*); «a·n Johan Torres» (*Visita. 1450, 109^r*); «en Torres, balle» (*Fog. 1497: 292*); «Laurentius Torres [...], Anthonius Torres [...], Joannes Torres» (*Capbr. 1510, 2^v*); «Miquel Torres» (*Fog. 1553, II: 295*); «Joana Torres», any 1597 (*Matr. 1580, 6^r*); «Colloma Torres» (*Roser 1600, 27^v*); «Pere Torres» (*Capbr. 1633, 27*); «Sicília Torres», any 1636 (*Bapt. 1624, 29^v*); «Pau Torres», any 1665; «Pere Joan Torres» 1670 (*Òbits 1650, 8^r i 11^v*); «Silvestre Torres» (*Capbr. 1669, 47^v*); «Jaume Torres», any 1672 (*Matr. 1650, 17^r*); «Ventura Torres, filla de Barthomeu Torres» (*Confirm. 1688, 2^r, 34*); «Christòfol Torres» (*Capbr. 1692, 64^v*); «Manuel Torres» (*Capbr. 1717, 12^v*); «Jaume Torres», «Blasi Torres» (*Capbr. 1741, 18^v i 45^v*); «Christòfol Torres», «Pau Torres» (*Capbr. 1765, 146^r i 183^r*); «Jaume Joan Torres, pagès», any 1780; «Maria Torres y Nurriols», any 1796 (*Bapt. 1773, 45^r i 139^r*); «Ramon

Monmany y Torres», any 1835 (*Bapt. 1824*, 190); «Vicente Torres», «Isidro Torres», «Matias Torres» (*Apeo*, 18^f, 28^f i 223^f); «Jaime Orteu Torres» (*Amillar. 1945*, 93^f); «José Torres Valverdú» (*Naix. 1945*, 54^v, 7).

Torres, la bassa d'en

«Ítem que dita universitat té [...], en la partida de la Coma de Fullea, dos basses, l'huna dita la bassa Salvadora y l'altra la bassa d'en Torres» (*Capbr. 1633*, 21^f); «la bassa d'en Torres» (*Capbr. 1717*, 10^f); «dos bassas, [...] l'altra dita d'en Torres» (*Capbr. 1741*, 10^f); «dos bassas [...] anomenadas, [...] l'altra del Torres, en lo tros de Ramon Arbonès» (*Capbr. 1765*, 18^v).

Tant la bassa Salvadora com la d'en Torres, totes dues a la Coma de Fullea, eren de propietat municipal.

Torres, la font d'en

«Coma de Fullea [...] una font que posseheix Miquel Torres» (*Capbr 1574*, 29^v).

Ens hem de remuntar al 1574 per localitzar el propietari de la finca de la Coma de Fullea on hi devia haver la bassa i la font, Miquel Torres. En dates posteriors la finca pertany a Gregori Gaya (1669) o a Ramon Arbonès (1765).

Torres, la serra d'en

«a la Portella, [...] a migjorn ab l'aiguavessant de la serra d'en Torres» (*Capbr. 1607*, 238^v).

Aquesta serra de la Portella devia ser una altra de les propietats de Miquel Torres.

Torreta, la

[lə to'retə]

Segons els nostres informants, és una partida del terme de Maldà, que els veïns d'aquell municipi anomenen *lo Mas de la Rata*. Segons el mapa de l'ICC, *la Torreta*

queda cap al terme de l'Espluga Calba i *lo Mas de la Rata* ve a continuació, entrat el terme de Maldà.

«Era, campa; [...] Torreta, [...] por oriente con el camino de la Debesa» (*Apeo*, 58^r).

És un topònim àmpliament documentat arreu del nostre territori. Una de les acepcions del nom comú *torre*, recollida a Bellpuig, Aitona i Gandesa, és la de 'caseta que es construeix a l'horta per a guardar eines' (DCVB). En d'altres poblacions el topònim *Torreta* ens remet a antigues torres de vigilància: a les Avellanes, Balaguer, Vilanova de Meià, Os de Balaguer, Bellmunt o els Plans de Sió (Turull 2007: 119). A Senan també hi ha la partida de *la Torreta*, però és a la part de les Cogirimells, és a dir, que no toca amb el terme de l'Espluga Calba (Vallverdú 1995: 38). Ens inclinem per plantejar que la nostra *Torreta* pugui ser l'antic *mas de la Rata*.

Aquesta citació s'ha de referir a una altra finca amb el mateix nom, perquè el camí de la Devesa no és cap a Maldà, sinó cap als Omellons.

Torroella

«don Ramon Ferraté Torruella, [...] labrador y vecino de Montblanch» (*Matr.* 1908, 40^r, 4).

Torroja, [de]

«Raimundi de Torrogia» (*Perg.* 1183); «Raymunda [...], filla [...] de Miquel Torroja, pagès, de Ciutadilla, y d'Antònia Binefa», any 1755; «Thomàs Agustí y Torroja, pagès, de Ciutadilla», any 1764 (*Matr.* 1699, 213^v-214^r i 231^{r-v}).

Hem localitzat un parell de noms: Ramon (en la forma llatinitzada i declinada en genitiu: *Raimundi*) i Raimunda. El llinatge només apareix el 1183 un cop i, sis segles més tard, el retrobem, puntualment, per raó de matrimoni, procedent de Ciutadilla. Les grafies enregistrades són: *Torrogia* i *Torroja*.

Tort, cal

«Ramon Farré, *alias* Tort, [...] calle de Fullea» (*Apeo*, 127^r).

Torta

V. **Coma de la T., la*.

Torta, la

[lə 'tɔrtə]

Aquesta partida es troba al fondo dels Omells, sortint del poble, abans de les Beurades, després de la casa del Ton Gros. Suposem que és equivalent a la que en d'altres documents, no més enllà del 1765, s'anomena *la Coma de la Torta*.

«la partida dicta la Torta» (*Capbr.* 1510, 7^r); «a la Torta, [...] a sol yxent ab la çíquia que va al Molí» (*Capbr.* 1574, 72^v); «partida de la Torta, [...] a mitgdia ab lo camí de Sanant [...] y a tremuntana ab l'ayguavessant de la Torta» (*Capbr.* 1633, 31^v); «la partida de la Torta», «partida de na Torta» (*Capbr.* 1669, 53^v i 55^v); «a la partida dita la Torta, a la Peixera» (MN 1697, 3/8/1716); «partida de la Torta, [...] devant del present Castell» (*Capbr.* 1717, 35^r); «Ítem que la universitat jadita té [...] una pessa de terra [...] en la partida de la Torta», «partida de la Torta o ayguavesant, [...] a mitgdia ab lo camí de Sanant» (*Capbr.* 1765, 19^r i 46^v); «Torta [...] y por norte con el camino dels Omells» (*Apeo*, 43^r).

En una de les citacions (1669) apareix l'article personal, *na Torta*. L'adjectiu *tortes* té, afegit al substantiu *aigües*, un sentit totalment oposat a *vives*, que és sinònim de *ràpides*, *mogudes*. Efectivament, *la Torta* és la continuació del fondo d'*Aigües Vives* i s'ubica en una zona planera, en què el curs fluvial, quan era actiu, devia estanyar-se. És un nom que abunda en la toponímia del país (OnCat II, 39b37-53). A l'Albi (Amigó i Pere 2001: 439-440), sense anar més lluny, una partida s'anomena de la mateixa manera; o bé a Sant Feliu de Codines (*les Tortes*) (Garcia-Pey 2006: 562).

Torta, el camí de la

«a migjorn ab lo camí q. va a la Torta y part ab la bassa Dolç [...] e a tramuntana ab lo camí que va als Omells de na Gaya», «al Pla de la Bassa, [...] a tramuntana ab lo camí de la Torta» (*Capbr.* 1574, 13^r i 29^r); «lo camí de las Tortas» (*Capbr.*

1607, 257^v); «lo camí de la Torta» (*Capbr.* 1633, 173^f); «en la partida de la Torta, [...] a mitgdia ab lo camí de Montblanch [...] y a tremuntana ab lo camí de la Torta o de Sanant» (*Capbr.* 1765, 211^f); «Tortas; [...] mediodía, camino Tortas» (*Amillar.* 1945, 15^v).

Ha de referir-se al camí dels Omells.

Torta, l'obac de la, o l'Obac

[law'βak de læ 'tɔrtə]

Comença al camí del carrer de Senan i va cap als Escabrrers. El capbreu de 1741 el situa dins de la partida de la Torta; el de 1765 identifica *l'obac de la Torta* i la partida d'*Aigües Vives*. Pel que deduïm d'aquest darrer capbreu, l'aiguavessant de la Torta és el que s'anomenava *l'obac de Sant Blasi*.

«als hubacs de na Torta» (*Capbr.* 1510, 9^v); «a l'obach de la Torta», «davant la vila, una peça de terra [...] anomenada l'Obach» (*Capbr.* 1574, 57^f i 67^v); «partida de la Torta, una pessa de terra dita l'Obach» (*Capbr.* 1741, 12^v); «en la partida anomenada de l'Ubach, [...] a sol ixent ab lo terme de Sanant», «en la partida de l'ubach de la Torta, [...] a mitgdia ab lo camí de Montblanch» (*Capbr.* 1765, 22^f i 23^f); «campa: [...] Aubach», «Aubach, [...] por poniente con balsa del Molino y por norte con camino de Sanan», «aubach de la Torta, [...] por norte con camino de Sanan» (*Apeo*, 149^f, 150^f i 174^f); «partida: Aubach», «finca: Aubach, partida: Torta» (*Repartiment* 1942, 12^f i 84^f).

L'especificació *de la Torta* es va perdent i després del 1765 ja només se'n diu *l'Obac*; a més, en la documentació, a partir d'aquesta data, es produeix la diftongació de la -o inicial del genèric, *Aubach*, que fins aleshores havíem trobat com a *Obach* o *Ubach*. Al primer document (1510) l'article usat és el personal: *na Torta*; i el genèric es presenta en plural: *els ubacs*.

V. t. **Sant Blasi, l'obac de* i **Coma de la Torta, l'obac de la*.

Torta, el solà de la

«en la partida al solà de la Torta» (*Capbr.* 1692, 34^f); «a la partida del solà de la Torta» (*Capbr.* 1717, 128^f); «en la partida del solà de la Torta, [...] a mitgdia ab lo camí dels Homells» (*Capbr.* 1765, 165^v).

Segons la citació del 1765, la part solana de la Torta tenia al sud el camí dels Omells. Ha de ser una zona bastant més petita que l'obac, perquè el nom només apareix en tres ocasions.

Torta, el tros de la

«aquell troç anomenat lo troç de la Torta [...], al dit lloch appellat de la Torta» (*Capbr. 1574*, 13^r); «partida de la Torta, una pessa de terra anomenada lo tros de la Torta» (*Capbr. 1633*, 23^r); «tros de la Torta» (MN 1697, 7/12/1720); «Partida: [...] sort de la Torta» (*Amillar. 1945*, 60^r).

No estem segurs si *la sort de la Torta* és la mateixa peça de terra que *el tros de la Torta*, perquè la citació documental enregistrada és tres segles posterior a les altres.

Torta de Més Amunt, la

«Torta Més Amunt, [...] partida: Torta, [...] norte, camino de Omells» (*Repartiment 1942*, 265^r).

Si té al nord el camí dels Omells, ha de ser una peça de terra de l'obac de la Torta.

Tossal

El genèric *tossal*, com a denominació geogràfica, apareix al territori garriguenc només de forma esporàdica, en correspondència amb les línies orogràfiques predominants a la comarca. Sol referir-se a un significat coincident amb l'etimològic, és a dir, 'elevació menor del terreny individualitzada'. Així i tot, n'hem localitzat prou exemples en termes municipals propers: a l'Albi, als Omells de na Gaia, a Ulldemolins, a la Pobla de Cérvoles, al Vilosell, a Fullella...

V. **Eres del T. Gros, les*; **Tossalet, la serra del*.

Tossal del Castell del Senyor Comanador, lo

«la partida del Tossal del Castell de dit S^f. Comanador» (*Capbr. 1717*, 9^f); «a la partida del Tossal del Castell de dit S^f. Comanador y al Camí de Fullea» (*Capbr. 1741*, 10^v); «partida del Tossal del Castell del Señor Comanador» (*Capbr. 1765*, 18^v).

Per les afrontacions, havia de ser equivalent a la partida que anteriorment s'havia anomenat la *Bassa* o la *Bassa Dolç* i que amb posterioritat rebria el nom de *Camí de Fullea*.

Tossal Figuera, lo

«al Tossal Figuera» (*Capbr. 1510*, 31^f); «a la partida nomenada al Toçal Figuera» (*Capbr. 1574*, 11^f); «partida del tossal Figuera, [...] a mitgdia ab l'ayguavessant del tossal» (*Capbr. 1692*, 87^f); «a la partida del Tossal Figuera» (*Capbr. 1717*, 50^v); «partida del Tossal Figuera, [...] a mitgdia ab ayguavesant del tossal» (*Capbr. 1741*, 37^v); «finca: Tossal Figuera, partida: Portella.» (*Repartiment 1942*, 80^f).

V. t. *Figuera, el tossal*.

Tossal Figuera, la serra del

«en la partida la Coma del Pou, [...] a sol ixent ab lo camí de Binaixa, a mitgdia ab l'ayguavesant de la serra del Tossal Figuera» (*Capbr. 1692*, 14^v); «l'ayguavessant de la serra del Tossal Figuera» (*Capbr. 1717*, 89^v); «l'ayguavessant de la serra del Tossal Figuera» (*Capbr. 1741*, 15^v); «l'ayguavesant de la serra del Tossal Figuera» (*Capbr. 1765*, 133^f).

Tossal Gros, lo

[lo to'sal 'ɣros]

Pujant per la Costa del Mas es fa cap a la Coma de Sant Pere i a dalt a l'esquerra, abans d'arribar als Bassals, hi ha el Tossal Gros. Agafant el camí de la Coma de Sant Pere a la carretera de Fullea, la partida està situada a la dreta.

«la partida del Tossal Gros» (*Capbr. 1717*, 62^r); «partida del Tosal Gros» (*Capbr. 1741*, 42^r); «la partida del Tosal Gros» (*Capbr. 1765*, 128^r); «Viña, yermo; [...] Tosal Gros», «Viña y olivos, viña, yermo; [...] Tosal Gros» (*Apeo*, 57^r i 135^r); «Partida Tosal Gros» (*Comitè 1936*, 61^r); «finca: Tosal Gros, [...] partida: Coma San Pere», «partida: Tosal Gros» (*Repartiment 1942*, 20^r i 103^r).

Com a nom de partida, també l'hem localitzat, per exemple, a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 440), Arbeca (Satorra 2003: 176) o Vallclara (Pere 2017: 214).

V. t. *Gros, el tossal*.

Tossal d'en Tella, lo

«vinea situs al Tosal d'en Tella», «al Tosal d'en Tela; affs. cum vico quo itur a Monblanch» (*Capbr. 1510*, 16^r i 27^r).

V. t. **Tella, el tossal d'en*.

Tossalet Blanc, la serra del, o la serra del Tossal Blanc

«a la partida dels Spilars, [...] a tremuntana ab l'ayguavessant de la serra del Tossalet Blanch» (*Capbr. 1692*, 59^v); «ab ayguavessant de la serra del Tossalet Blanch» (*Capbr. 1741*, 78^v); «l'ayguavesant de la serra del Tosal Blanch» (*Capbr. 1765*, 29^r).

Per més que el nom ens podria fer relacionar aquest topònim amb el desaparegut mas Blanc i l'actual partida del Mas Blanc, les afrontacions ho desmenteixen. Aquest tossalet se situa al nord dels Espilars; per tant, tocant al terme de Maldà, si no ja dins d'aquest. En canvi, el fondo del Mas Blanc queda a la part sud-oest del nostre terme municipal. Descartada la relació directa entre tots dos noms, podem suposar que fa referència a algun tret característic del paisatge comú tots dos indrets. Són in comptables els noms de lloc del nostre territori formats amb aquest adjectiu i els seus derivats, especialment freqüent en accidents orogràfics (OnCat III, 46a-20b).

Tost

«Joseph [...], pagès, natural de Cervià, fill [...] de Joseph Tost y Thecla Gassol», any 1838 (*Matr. 1791*, 132).

Trobem aquest cognom documentat el 1302 al Vilosell (Pere 2006: 328) i el 1369 a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 441).

Tramega, cal

[ˈkal trə'mɛɣə]

Inicialment era una part de cal Vallons, la banda de baix, que toca a cal Ponç, i després va ser al carrer de Fullea.

«Tòfol Bellmunt Altisent (Tramega)», any 1920 (Poca 2017: 104); «herederos de *alias* Tramega» (*Repartiment 1942*, 224^r); «herederos Tranega» (*Amillar. 1945*, 63^v); «Ramon Josep Bellmunt Altisent, de cal Tromega; Miquel Belmunt Altisent, de cal Tromega», any 1939; «Vicenç Bellmunt Altisent, de cal Tramega», anys 40 (Roig 2014: 37 i 40).

És un nom de casa també documentat a Solivella (Moreu-Rey 1993: 187) i a Arbeca (Sans, Pau i Junyent 2014: 163). Moll (1892) conté el llinatge *Tramaigues*, però ens sembla força distant. El DCVB, al seu torn, ens informa que una *tramegada* és un 'cop de tràmec'; i un *tràmec*, un 'arpiot o aixada amb dues puntes'. Finalment, en francès existeix el nom de família *Tremège* (S-E, S-O), que el geolocalitzador ubica sobretot als departaments de l'Arieja i l'Aude (www.geopatronym.com). En aquest cas el fet que la darrera consonant en aquella llengua sigui palatal [ʒ] i no pas velar [ɣ] com en la nostra, vindria a ser un resultat regular en fonètica històrica francesa: cf. *galta* / fr. *joue*.

Trampa, cal

[ˈkal 'trampə]

És una casa del carrer de Santa Maria. També se'n deia *cal Rosset* i *ca la Conxita*. A un membre de la família li deien *el Trampa del Rosset*. A l'Albi, per exemple, també hi ha aquest nom de casa (Amigó i Pere 2001: 441).

Traver

«Gabriel Traver, çabater, habitant en Montblanc, fill ets dels quòndam Gabriel Traver, pagès», any 1649 (*Matr. 1636*, 9^v).

Travessa el d'Arbeca als Omells de na Gaia, el camí que

«lo camí *que* travessa al d'Arbeca als Homells de na Gaya va discorrent tota serra amunt» (*Capbr. 1717*, 4^v) «ab lo camí que travessa al d'Arbeca y va als Homells de na Gaya, va discorrent tota serra amunt ayguavessant fins a arribar al coll de Batallots» (*Capbr. 1765*, 7^r).

La referència ens porta al límit del terme de l'Espluga Calba per la banda del nord-est; potser era el mateix que *el camí de Maldà*.

Tremolins, cal

[ˈkal trəmuˈlins]

Era el renom d'una casa del racó del carrer de Montblanc, de cal Cunya.

«carrer de Montblanc: [...] Cuina (Tremolins)» (Poca 2017: 31).

Trencapinyes, cal

[ˈkal trɛŋkəˈpiɲes]

És una casa del carrer de Fulledda. Durant la segona meitat del segle XIX els molins d'oli de l'Espluga Calba necessitaven pinyes seques per als fornals que escalfaven l'aigua. Els nens anaven a collir-ne i les portaven als molins. L'amo els pagava donant-los rostes. A un d'ells, que era el que en collia més, els altres començaren a anomenar-lo "Trencapinyes" (Amat 1990: 230). *L'era del Trencapinyes* és als Graus, al coll del Mateu.

«Mossèn Jaume Gabarra Pubill, de cal Trencapinyes, rep l'ordenació sacerdotal en la nostra església parroquial», any 1957; «Maria Rosa Gabarra, de cal Trencapinyes» (*Spel. 9*: 20 i 48: 17); «Ramon Gabarra Cunillera, de cal Trencapinyes», anys 1936-39 (Roig 2014: 62).

Tres, cal

[ˈkal ˈtɾɛs]

Era una casa del carrer Major, en el punt en què tomba amb Pau Casals, que després va ser *cal Salvadoret*. És famosa l'anècdota que tenia per protagonista el Jaume de cal Tres. Era el conductor del tramvia 29 a Barcelona i la seva dona era la Marieta de cal Sèguil. Un grup de joves de l'Espluga s'asseien al final de l'esmentat transport públic i l'increpaven: "Jaume·l Tres, on tens la Sèguila?". Ell, que no els aconseguia veure mentre conduïa, s'estranyava que a la capital hi tingués uns coneguts tan inoportuns.

«Jaime, *alias Tres*» (*Repartiment 1942*, 81^r); «Jaime Vallverdú, *alias Tres*» (*Amillar. 1945*, 72^v).

No sabem si aquest renom té a veure amb alguna anècdota relacionada amb el número tres o bé amb la masculinització del nom *Teresa*, pronunciat *Tresa*. El llinatge *Terès* (amb *e* tancada, *Terés*, segons Moll 1892) existeix a Alguaire, l'Espluga de Francolí, Manresa, Sant Martí de Maldà, Tàrraga, el Vilosell, etc. (DCVB); però no el tenim documentat a l'Espluga Calba.

Tresa

V. **Jaume de la T., cal*.

Tresa de l'Esteve, ca la, o ca la Treseta de l'Esteve [ˈka lə ˈtɾɛsə l as'tɛβɐ]

Ca la Tresa de l'Esteve era una casa del carrer Major, tocant a cal Xon, que ara és de cal Picamixó.

Tresa Rica, la

[ˈka lə ˈtɾɛsə ˈrikə]

La *Tresa Rica* era de *cal Joan del Cabeça*.

Tresó

V. **Carreter del T., cal*; **Marieta del T., ca la*.

Tresó, cal

[ˈkal treˈzo]

Era al carrer de Montblanc. Una inscripció a la pedra de la façana data la construcció del 1763.

«Rita Farré Sayrach (l'Espluga Calba, 21-7-1903), coneguda com de cal Tresó» Sayrach (2009: 141); «Ramon Sardà (Tresó)» any 1932; «Col·legi Germanes Dominiques (1945) [...]: Ignasi Sardà (Tresó)» (Poca 2017: 113 i 196); «Jaime Sardà Saltó (Tresó)» (*Amillar. 1945, 70^v*).

Tresó sembla un forma diminutiva, potser de *cal Tres* o bé un hipocorístic de *Teresa*. També existeix la masculinització d'aquest nom, com ara el *Tereso* o el *Bep del Tereso*, que hem localitzat a Granyena de les Garrigues, tot i que a la nostra vila no l'hem enregistrat en cap ocasió (Esquerda i Duaigües 2015: 236 i 239).

Tresonet, cal

[*'kal trezo'net*]

Era al carrer de Santa Maria, tocant a cal Feliu. El Tresonet era el fill del Tresó.

«Jaume Sardà Farré, de cal Tresonet», any 1939 (Roig 2014: 39).

Tribó

«José Elna Taribó, [...] d'Albesa» (*Matr. 1950, 2^r, 6*).

Moll (1892) conté el llinatge *Tribó*, procedent dels francesos *Tribot* i *Tribout*, que Morlet (1991) situa a la regió de les Ardenes i al departament de la Mosel·la. El DCVB l'ubica a Bellví, Maldà, Montoliu, Tarragona, etc. El geolocalitzador de noms de família francesos documenta les tres formes: *Taribo*, *Tribot* i *Tribout*. Les dues darreres gaudeixen d'un àmplia extensió del territori del país veí, i la primera només es troba a cinc departaments del sud: Gers, l'Aude, l'Alta Garona, Òlt i Garona i els Alts Pirineus (www.geopatronym.com).

Trilla

«en Pere Pugoll, viudo, [...] de la *quòndam* Maria Pugoll y Trilla», any 1678 (*Matr. 1650, 25^v, 78*); «Francisco Trilla, pagès, de Vilanova de la Barca», any 1708 (*Òbits 1699, 5^r*); «Jaume Fabregat, viudo, pagès, fill [...] d'Isidro Fabregat y Francisca Fabregat y Trilla, [...] d'Albió», any 1763 (*Matr. 1699, 229^r*); «Francisca Trilla, viuda de Salvador Trilla, de Bellpuig», any 1805 (*Matr. 1791, 22^r*); «Trilla Felip, Carmen, vecina San Martí Maldà» (*Amillar. 1945, 100^v*).

Hem documentat un nom d'home: Francisco; i també tres de dona: Carme, Francisca i Maria.

trinquet de la pilota, el

«Huerto. Su situación: Huerto, [...] por mediodía con el camino de heredeos [...] y por norte con el trinquete de la pelota.», «calle de Fullea, [...] por derecha con tringuete de la pelota» (*Apeo*, 43^r i 126^r).

Tot i que no sabem amb precisió on s'ubicava aquest espai clos per jugar a pilota, veiem en la documentació que era pel carrer de Fullea. S'utilitzaven espais situats fora de les muralles o propers a aquestes, que feien de frontó (Manresa, Tàrraga, Figueres, Reus); places que disposessin d'edificis amb grans parets, com ara esglésies o castells (Valls); ermites (Alforja, la Selva del Camp...), o bé rieres i torrents (Cambrils, Riudoms) (Arbós 2015: 181). A l'Albi també existia aquest nom (Amigó 2001: 343).

Tripala

«Matrimonis: [...] 1904, Ramon Carre Tripala i Gertrudis Teixido Pons» (*Spel.* 48: 23).

Tristà i el Tristà

«se ha exercida justicia criminal en dita vila per haver fet penjar y escorterar per orde de dit senyor Comanador Lorens Esteva y altre quis deya Tristà per sobrenom», any 1660 (Miret 2006: 482); «Foren padrins: [...] Geltrúdiás [...] Saltó y Tristà, habitant en dicta vila de l'Espluga Calba», any 1698 (*Bapt. 1685*, 31^v, 21).

En la visita que el Gran Prior Torrelles practicà a la comanda de l'Espluga Calba el 1660, el batlle i prohoms manifestaren que s'havia executat uns presos, un dels quals tenia aquest sobrenom. En una data no gaire allunyada, 1698, documentem, només un cop, *Tristà* com a cognom. Ni el DCVB ni Moll (1892) el contenen. Sí que és un cognom repartit per Espanya, encara que no gaire freqüent, procedent del nom de fonts *Tristán*, que va tenir bastant popularitat en l'Europa medieval gràcies a les novel·les del

cicle artúric. Es tracta d'un nom d'origen cèltic-gal·lès de significat incert (DAE). El geolocalitzador de noms de família francesos també el situa en força departaments (www.geopatronym.com).

Tristany

«Teresa Tristany Bascons» (*Matr.* 1872, 2^v, 14); «Teresa Tristany Marcons, natural de Su, término municipal de Pinós» (*Òbits* 1898, 173^r, 32).

El DCVB conté *Tristany* com a nom propi d'home i com a llinatge existent a Aguilar de Segarra, Avià, Barcelona, Belianes, Berga, Cardedeu, Cardona, Mataró, Montmajor, Puig-reig, Reus, etc.

Tro, cal

«Foren padrins: Antoni Balçells, dit lo Tro, pagès», any 1644 (*Bapt.* 1624, 45^v, núm. 119); «Margarida [...], muller que fou del quòndam Joan Balçells, de la Plaçeta, dit lo Tro», any 1643 (*Òbits* 1636, 7^v).

Com que és assignat a més d'un personatge, el considerem nom de casa.

Trull, lo

«al Trull» (*Capbr.* 1510, 21^v); «al lloch apellat lo Trull, [...] a ponent ab lo camí que va a Fullea» (*Capbr.* 1607, 254^v); «partida del Trull, [...] a sol yxent ab lo camí qui va a Vinaixa» (*Capbr.* 1633, 98^r); «partida del Trull, [...] a mitgdia y ponent ab lo camí de Montblanch» (*Capbr.* 1765, 142^r).

Si el trull era davant del castell, la partida del *Trull* devia ser més enllà de la plaça; segons les afrontacions, en direcció cap al sud-oest del nucli urbà. A Almacelles, Alòs, Arbeca, la Baronia de Rialb o Oliola, també trobem el nom comú *trull* com a topònim²⁸⁴.

V. t. *Castell, el trull del*.

---

²⁸⁴ Turull (2007: 121) i Martín i Preixens (2005: 240).

Trullols

«Josepha Miret, [...], filla [...] de Jacinto Miret, [...] y de la *quòndam* Maria Miret y Trullols», any 1764 (*Matr. 1699*, 231^{r-v}); «Maria Sardà y Trullols» (*Capbr. 1765*, 124^v); «Ramon [...], fill [...] de Salvador Sardà Trullols, [...] pagesos», any 1776 (*Bapt. 1773*, 19^r); «Balcells y Trullols, Juan», any 1889 (*Bapt. 1881*, 111^r); «Antonio Balsells Trullols», «Mercedes Balsells Trullols» (*Naix. 1895*, 52^r i 145^r); «Josep Balcells Trullols», naixements de l'any 1904 (*Spel. 48*: 23); «José Jovells Trullols» (*Amillar. 1945*, 97^v); «Defuncions: Ramona Balsells i Trullols», any 1972 (*J. Llord 1993*: 49).

Només una persona el porta de primer cognom: Maria.

Trumfo, cal

[ˈkal ˈtrumfo]

Era una casa del carrer de Montblanc. *El Trumfo* era de cal Tresó.

Truquet

«testimonis: Joseph Truquet, cirurgià», any 1751 (*Matr. 1699*, 211^v); «Joseph Truquet, cirurgià», any 1753 (*Òbits 1699*, 43^v).

Les dues grafies anotades són *Truquet* i *Truquet*. La segona és la que recull Moll (1892), com a derivada de *Truc*, amb el significat de ‘baldufa’, ‘palet de riera’, ‘pedra grosseta però manejable’.

Tudela

«Maria Teixidó Tudela» (*Naix. 1895*, 169^r); «Teixidó Tudela, Rosalia» (*Amillar. 1945*, 80^v); «Miret Torres, Salvador, contrajo matrimonio con Amàlia Teixidó Tudela», any 1945 (*Bapt. 1892*, 448); «Defuncions: Teresa Teixidó i Tudela», any 1986 (*J. Llord 1993*: 51).

Tots els portadors d'aquest llinatge són membres d'una mateixa família.

Tupiner, cal

[ˈkal tupiˈne]

Era una casa del carrer de Montblanc. N'hi ha una altra amb aquest nom a la Raval, que devia ser la pairal. Tot era d'una mateixa família. A les Borges Blanques, per exemple, també s'hi troba (Ripollès 2006: 199); i a Ulldemolins es documenta *cal Tupí* (Pere i Amigó 1997: 363). *La granja del Tupiner*, de guatlles, és al Redemú, on abans hi havia l'era del Cila, i anteriorment, la del Mateu.

«Rita Rebordosa Llussà, 1869 (Tupiner)» (Poca 2017: 61); «Joan Andreu, “Viure” i Maria Rebordosa “Tupiné”, casats el [...] 1900» (*Spel.* 23: 17); «Topiné [...]; Rebordosa, Ramon, Tupiné» (*Contribució 1936*); «Antoni Rebordoso Balcells, de cal Tupiné», any 1939 (Roig 2014: 38).

Tupinera, ca la

[ˈka lə tupiˈnerə]

També era una casa del carrer de Montblanc.

Turc

V. *Pla del T., lo*.

Tusta, el

«Foren padrins: Antoni Joan Taxidó, àlies Tusta, sastre» (*Bapt. 1624, 1'*).

El DCVB recull dos significats del nom comú *tusta*: ‘cop donat amb el cap’ i ‘baralla, discussió violenta’.

Unió Democràtica Federal, la

V. **Germanor, la*.

Unión Agraria, la

La seu de la Unión Agraria era on ara hi ha l'Ajuntament, a l'avinguda de Pau Casals. Era un sindicat de camperols que, mitjançant les subvencions agràries que rebien, s'encarregaven de tasques, com ara del vedat de la caça.

Universitat

V. **Casa de la Vila, la; *Vila, el mas de la; *Vila, les terres de la.*

Urgell

«Emilia Urgell y Falcó, natural de las Borjas» (*Òbits 1875*, 91^r, 2).

Urrit

V. **Orrit.*

Uvanell

V. **Albanell.*

Vagant de la Vila¹, lo

«la partida de l'Avagant de la Vila, dita Barbacana» (*Capbr. 1692*, 97^r); «lo Vacant de la Vila, dita la Barbacana» (*Capbr. 1717*, 78^v); «partida del Vagant de la Vila, dita Barbacana» (*Capbr. 1765*, 139^{r-v}).

Aquesta peça de terra s'ha de referir a la que hi devia haver al voltant del *vagant de la Bassa de la Vila¹* i sembla equivalent a *la Barbacana*. El fet que també s'anomeni *avagant* i *vacant* implica un creuament amb el segon sentit del terme, el de 'terra sense cultivar'.

V. t. **Barbacana, la.*

Vagant de la Vila², lo

«partida del Vagant de la Vila, [...] a mitgdia ab la sèquia que va l'aygua al Molí [...] y a tremuntana ab lo terme de Maldà» (*Capbr. 1741*, 53^r).

Per les afrontacions, es deu referir al *vagant de la Bassa de la Vila²*.

Val

«Lidia Val Guallarte, Candanos 1890» (Poca 2017: 48); «Antonio Casbas Val, [...] de Candanos (Huesca)» (*Matr. 1939*, 82^r, 13).

El llinatge occità *Val*, heretat del llatí clàssic VALLIS, ha experimentat una àmplia expansió en toponímia. L'èxit del terme es relaciona amb la urbanització de les valls, amb les motivacions comercials i amb la recerca d'estratègies per superar els cursos d'aigua. En aquella llengua el topònim ha donat lloc als noms de família: *Val*, *Vals*, *Deval* i *Devals*. De tota manera, com que la portadora d'aquest nom de família és procedent de Candanos, a la província d'Osca, ens cal cercar si consta com a cognom aragonès. En aquest sentit apuntem que no el conté el recull de l'Academia de l'Aragonés; en canvi sí que apareix en altres fonts documentals²⁸⁵.

Valentí i cal Valentí

«viuda Ponsa, alias Balentí, [...] calle de Sanan» (*Apeo*, 202^r); «Ramona, [...] hija [...] de [...] Enrique Escofet y Balantí, [...] y de Mercedes Vímet, y Valls, natural de Ciudadilla», any 1902 (*Bapt. 1892*, 285).

La viuda Ponça, de cal Valentí, només consta que tenia casa a la vila, no terres. El llinatge apareix amb la forma *Balantí*.

Valenzuela

«Carmen Valenzuela Nadal» (*Naix. 1934*, 147^r, 5); «Francisco Valenzuela Rodríguez» (*Repartiment 1942*, 164^r); «Carmen, [...] hija natural de Francisco Valenzuela Rodríguez [...], de Eralta», any 1942; «Valenzuela Nadal, Juan», any 1943 (*Bapt. 1935*, 59^v i 67^r); «Francisco Valenzuela» (*Amillar. 1945*, 46^v).

El pare dels Valenzuela Nadal, Francisco Valenzuela Rodríguez, era un jornalero d'Era Alta, a Múrcia.

---

²⁸⁵Astor (2002: s. v. *Vals*), EDACAR 9, http://www.encyclopedia-aragonesa.com/voz.asp?voz_id=12608, <http://redaragon.elperiodicodearagon.com/sociedad/heraldica/default.asp?accion=buscar&letra=v> i <https://blog.myheritage.es/2010/09/genealogia-y-apellidos-aragoneses/>.

Valeri, cal

[ˈkal βaˈlɛri]

És una casa que hi ha en un dels passadissos del carrer de Montblanc i que havia estat el molí de la Vila.

«Valeri Cunillera (Valeri)», any 1884; «Josep Cunillera (Valeri)», any 1944 (Poca 2017: 20 i 192); «Juan Cunillera (Valeri)» (*Repartiment 1942*, 216^r); «Encarnación Cunillera (Valeri)», matrimoni de l'any 1962; «Josefa Gaya Martorell (cal Valeri)» (*Spel. 9*: 20 i 27: 15).

Com veiem a la primera citació, el renom ve del prenom. A les Borges Blanques (Ripollès 2006: 205) o al Vilosell (Pere 2006: 331), per exemple, també es documenta.

Valero i cal Valero

[ˈkal βaˈlɛro]

Cal Valero, al carrer de les Dues Cases, havia estat de cal Fusets. Al cantó de dalt era cal Conillera i al de baix, cal Valero.

«Joan Valero [...], lo Pere Valero» (*Compl. 1550*, 10^r); «Margarida, filla de Joan Vallero», any 1583; «Gabriel, fill d'en Pere Valero», any 1584 (*Bapt. 1574*, 18 i 20); «Joannes Bota Valero», any 1585 (*Òbits 1574*, 6^r); «Pere Bota Valero», «Joan Bota Valero» (*Capbr. 1607*, 318^r i 410^v); «la pubilla Speransa Bota y Valero» (*Capbr. 1633*, 33^r); «Valero Balcells Bota, de cal Valero» i «Valero Balcells Orteu, de cal Valero», anys 1936-39 (Roig 2014: 32 i 61); «María de los Ángeles Valero Roig» (*Naix. 1945*, 40^v, 14); «Gregorio Valero Martínez», casament de l'any 1950 (Poca 2017: 239); «Ángeles Valero Roig, [...], hija de Gregorio y Francisca», any 1960 (*Confirm. 1949*, 7^r).

Hem documentat quatre noms d'home: Gabriel, Gregori, Joan i Pere; i també dos de dona: Margarida i Maria dels Àngels. Només en una ocasió (1583) la grafia anotada és *Vallero*.

Vall

[ˈbaʎ]

«Bienvenido [...], hijo [...] de [...] José Codina Sala y Maria del Amor Pilar Vall Gaya», any 1926; «Teresa, [...] hija legítima de José Codina Sala, payés, natural de Floresta, y Pilar Valls Gaya, natural de Juneda», any 1932 (*Bapt.*

1912, 299 i 373); «Perpètua Codines Vall», «Teresa Codina Vall», «José Codines Vall» (*Matr.* 1950, 11^r, 1; 23^v, 3, i 31^r, 5); «Defuncions: Pilar Vall i Gaya», any 1974 (*J. Llorc* 1993: 50).

L'únic prenom documentat és M. Pilar. En una citació (1932) és confon amb *Valls*.

Vall del Senyor, lo

«Ítem en lo Vall del Senyor, [...] a mitgdia ab lo vall del Castell» (*Capbr.* 1633, 79^r).

Sembla alguna petita peça de terra contiguous al vall del Castell, per la banda nord.

Vallada, la

[lə βa'λaðə]

Al Pla de la Creu, a continuació, cap avall, en direcció cap al terme de Maldà, on hi ha les pedreres, trobem la Vallada: és la fondalada. Al capbreu del 1765, en alguna citació, els Espilars i la Vallada són la mateixa partida. Està situada al terme municipal de Maldà, en el seu angle sud-occidental, a uns cinc quilòmetres de la població, no lluny del límit amb els termes de l'Espluga Calba i els Omellons. Es tracta d'una zona alta, superior globalment als quatre-cents metres d'altura, solcada per la capçalera d'algun dels torrents que més endavant, a través del veí terme d'Arbeca i sempre vers ponent, faran cap al canal d'Urgell, ja sigui, vers el Pla d'Urgell, pel sistema fluvial antigament tributari de l'encara llunyà riu Corb, ja sigui, més al sud, pel de la Femosa (Turull 2007: 122).

«a la Vallada» (*Capbr.* 1510, 22^r); «a la Vallada, [...] a migjorn ab l'ayguavessant del Tossal», «a la Coma de la Vallada [...], a tramuntana ab l'ayguavessant del tossal», «la partida dita la Vallada» (*Capbr.* 1574, 16^v, 18^v i 31^v); «la partida la Vallada» (*Capbr.* 1692, 23^v); «partida de la Devallada» (*Capbr.* 1741, 96^r); «la partida de la Vallada» (*Capbr.* 1765, 181^r); «Ballades» (*Apeo*, 11^v); «Una finca de 4 jornales, partida Ballada» (*Comitè* 1936, 64^r); «Partida: [...] Ballada» (*Amillar.* 1945, 34^r).

En una sola citació (1574) se'n diu *la Coma de la Vallada*. El NomCat recull el nom en plural, *les Vallades*, com a indret del terme de Maldà. La profusió orogràfica de les Garrigues fa que hi abundin les petites valls —o *vallades*, com en diuen a la comarca—, de curs petit i d'importància secundària. En una de les citacions (1741) el nom és *Davallada*; i en les més recents la grafia canvia a *Ballada* (o, en plural, *Ballades*). Al País Valencià hi hem trobat algun altre exemple d'aquest mateix topònim: *el camí Vell de Vallada* (Ontinyent) i *el castell de Vallada* (Vallada) (TOPOVAL).

Vallada, la costa de la [lə 'kɔstə ðe lə βa'ʎaðə]

Es refereix a totes dues costes, la de la Vallada de Dalt i la de la Vallada de Baix. Devia ser equivalent a la partida que ara rep el nom simplificat de *la Vallada* o bé, més antigament, *la Coma de la Vallada*.

«partida de la costa de la Vallada, [...] a ponent ab lo camí de Belianes» (*Capbr.* 1741, 49^v); «en la partida de la costa de la Vallada» (*Capbr.* 1765, 167^r).

Vallada de Baix, la [lə βa'ʎaðə ðe 'βaj]

És al camí de les Pedreres, del pla d'en Vidal o dels Espilars.

Vallada del Dalmau, la

«partida: Vallada del Dalmau» (*Repartiment* 1942, 253^r); «Partida: [...] Ballada Dalmau» (*Amillar.* 1945, 71^r).

Sembla una sola finca, propietat de cal Dalmau.

Vallada de Dalt, la [lə βa'ʎaðə ðe 'ðal]

Dels dos camins, les dues baixades, en què està situada la partida, aquesta és la del camí de la Creu.

Vallades, el camí de les [lɔ kə'mi ðe les βa'ʎaðes]

El camí de les Vallades és dalt a la Creu Grossa. Hi ha dues baixades: l'una abans d'arribar-hi, uns cinc-cents metres abans de l'abocador, el qual queda a la dreta —el camí és a l'esquerra—; l'altra, al pla de la Creu, baixa cap al fondo de les Vallades

i tira cap al terme de Maldà. Arriba al dipòsit Segarra-Garrigues i fins a les Creuetes, ja al terme de Maldà.

«a la partida de la Vallada, [...] a mitgdia ab lo camí de la Vallada» (*Capbr.* 1669, 42^v); «en la partida dels Espilars o Vallada, [...] a mitgdia y ponent ab una pessa de terra [...], mediant lo camí que baixa la Vallada» (*Capbr.* 1765, 161^v). «partida: Pla de la Creu; [...] mediodía, camino de las Valladas» (*Repartiment* 1942, 275^f); «Aspilàs; [...] mediodía, camino Ballades» (*Amillar.* 1945, 45^v).

Vallbona¹

V. **Camí de V. i Belianes, lo*; **Vell de V., lo camí*.

Vallbona²

«Magí Vallbona, habitant [...] de Maldà, mestre de cases, [...] fill, [...], dels quòndam Joseph Vallbona y Victòria Vallbona y Martorell», any 1764 (*Matr.* 1699, 232^r).

Vallbona, el camí de

[lo kə'mi ðe βaλ'βonə] / [lo kə'mi ðe βeλ'βonə]

L'antic *camí de Vallbona de les Monges* seguia la carrerada entre Maldà i l'Espluga; pràcticament ha desaparegut. Actualment per anar a Vallbona es passa per la pista dels Omells.

«vico quo itur a Valbona» (*Capbr.* 1510, 15^f); «lo camí corrible que va a Vallbona» (*Capbr.* 1574, 6^v); «lo camí que va a Vallbona» (*Capbr.* 1607, 296^f); «lo camí de Vallbona» (*Capbr.* 1633, 102^f); «lo camí que va a Vallbona» (*Capbr.* 1669, 94^v); «lo camí de Vallbona» (*Capbr.* 1692, 45^f); «lo camí qui va a Vallbona» (*Capbr.* 1717, 62^v); «lo camí de Vallbona» (*Capbr.* 1741, 76^v); «la partida del Grau, [...] a tremuntana ab terres de Joan Roig, mediant lo camí de Vallbona» (*Capbr.* 1765, 130^f); «el camino de Ballvona» (*Apeo*, 96^f); «camino Vallbona» (*Repartiment* 1942, 62^v); «camino Vallbona» (*Amillar.* 1945, 40^f).

Suposem que la citació del 1510 es refereix a aquest camí, perquè no hem anotat en cap més ocasió *el carrer de Vallbona*, que en seria la traducció exacta. En la del 1574 se'l qualifica de “corrible”, és a dir, transitible.

Vallbona de les Monges [baʎ'βonə ðe les 'mɔŋzɛs] / [beʎ'βonə ðe les 'mɔŋzɛs]

El terme de Vallbona de les Monges es troba prop del de l'Espluga Calba, en direcció cap al nord-est. Tots dos pobles disten uns deu quilòmetres. Des de l'Espluga s'hi pot anar passant primer per Maldà o bé pels Omells de na Gaia.

«Compra feta per la *senyora* abadessa de Vallbona d'unas casas y molí, situats en lo terme de l'Espluga Calba, a Sibila, filla del *quòndam* Egidio de l'Espluga Calba», any 1265 (*Índex nou*, 221¹); «dicti monasterii Vallisbone», any 1344 (Piquer 1977: 31); «l'Espluga Calba, baronia de Vallbona», any 1350 (*Índex vell*, 95⁵); «conventu monasterius Vallisbone» (*Perg. 1406*); «Acte de creació de censal firmat per l'honorable Pasqual Pons, pagès de l'Espluga Calba, en favor de la molt il·lustre y noble sora. dona Maria de Borrell y d'Aquilaniu, per la gràcia abadessa del Reial Monastir y Convent de Nostra Sora. de Vallbona», any 1680 (*AMVM* 11.2/49); «lo reverent Francisco San Joan, prebere y habitant en Vallbona de las Monjas» (*Translació 1778*).

Vallcorba

«Francisca Vallcorba y Reiñer, natural d'Esparguera» (*Òbits 1880*, 17^r, 7).

Vallès

«Maria [...], filla [...] de Miquel Nogués y Maria Vallès», any 1760 (*Òbits 1699*, 52^r); «Jayme Vellès y Orteu», «Pedro Boleda y Vallès» (*Òbits 1872*, 4^r, 8, 96, i 50^v, 47); «Maria Paula Vellès y Orteu, [...] compareció don Juan Bautista Bellès y Cuviró, natural de Senant» (*Naix. 1872*, 20^r, 114); «Jaime Vellès y Orteu» (*Naix. 1875*, 47⁵); «Palau Vallès, Ramon» (*Contribució*, 267⁵).

Hem documentat dos prenom: Jaume i M. Paula. Les grafies anotades són *Belles*, *Valles* i *Velles*, amb accent o sense.

Vallet i el Vallet [ba'ʎet]

Hem trobat tres noms amb aquest cognom: Emili, Lluís i Josep M. Pel que fa al renom del pastor francès Joan Dominique, és poc probable que la grafia enregistrada

correspongui a aquest llinatge, que no trobem a la vila fins tres segles més tard. Podria tractar-se, per exemple, de *lo Batllet*.

«Joan Dominica, pastor, [...] del regne de França, per sobrenom lo Vallet», any 1644 (*Òbits 1636*, 7^r); «Emilio Vallet Minguet, [...] de Cullera, vecino de Nalech» (*Matr. 1927*, 15^r, 7); «José María Vallet Fabregat, [...] de Guimerà» (*Òbits 1934*, 175^v, 9); «Lluís Vallet Fabregat (Xuxa)» (Poca 2017: 178); «Vallet Roig, Carlos Luis» (*Padró 2013*: 11).

Vall-llobera

«Rosa Abelló Ball-llobera, [...] de Reus» (*Òbits 1934*, 105^r, 16).

Vallons

V. **Tet del V., cal*.

Vallons, cal

[ˈkal βaˈlɔns]

És una casa de la plaça de l'Església, tocant a cal Saladero, que també dona al carrer de Santa Maria. A la llinda d'aquesta darrera façana una inscripció ens indica que la construcció és del 1759. *La cabana del Vallons*, a la partida de la Coma de Sant Pere, del segle XIX, és de volta de canó vista²⁸⁶. *L'era del Vallons*, abans *era del Mateu*, és on hi ha la granja de cal Marian.

«Francisco Valls, dit lo Vallons», any 1766 (*Òbits 1699*, 83^r); «Foren padrins: [...] Francisca Valls, [...] del Vallons», any 1776 (*Bapt. 1773*, 19^r); «Joan Valls, dit lo Vallons», any 1784; «Juan Pons, *alias* Ballons, [...] plaza Mayor» (*Apeo*, 101^r/71^r); «Josep Pons, *àlies* Ballons» (*Contribució 1936*); «Teresina Pons Codines (Ballons)» (*Pocablog*).

Segons la primera citació documental, el renom procediria de la forma diminutiva *Valls*. Una persona d'aquesta casa ens ha confirmat que el seu pare li havia assegurat que antigament el cognom familiar era Valls i que d'aquí els venia el renom. De tota manera, no podem descartar que tingui relació amb el llinatge *Vallons*, que el cercador de noms de família francesos localitza al departament de l'Ardecha

²⁸⁶ Martín i Preixens (2005: 323, 326 i 328) i BIEC: BI-79.

(www.geopatronym.com). No lluny d'allí, al departament de la Droma, hi ha el municipi de *Ballons*. El llinatge occità *Vallon* prové del nom comú *valon*, 'petita vall, petita coma' (Astor 2002: s. v. Vals).

Vallons de Baix, cal

[ˈkal βaˈlɔns ðe ˈβajj]

Hi ha un altre Vallons, al carrer de Santa Maria, que també s'anomena *Vallons de Baix*. Aquests van comprar la casa, que era de cal Sèguil i que després va ser de cal Pelat. A la citació la referència és *cal Josepet del Vallons*.

«Montserrat Pons Camprubí, de cal Josepet del Ballons» (*Spel. 0*: 13 i 42: 19).

Valls

[ˈbaɫs]

«Pere Valls» (*Capbr. 1574*, 8^v); «Foren compares: [...] la muller de Perot Valls», any 1578 (*Bapt. 1574*, 10); «Elisabet Valls, uxor Joannis Vals», any 1597 (*Òbits 1574*, 12ⁱ); «Tecla Valls» (*Roser 1600*, 14^v); «filla de Pere Joan Valls, pagès [...]: Isabel Joana», any 1637; «Joseph Valls», any 1640 (*Bapt. 1624*, 35^v, 19 i 38^v); «testibus: [...] Petrus Joannes Valls», any 1655 (*Matr. 1650*, 4^r, 11); «Miquel Valls [...]; Barthomeu Valls», any 1653; «Silvestre Valls, pagès», any 1681 (*Òbits 1650*, 5^r i 20^r); «Jaume Valls», «Hyacinto Valls» (*Capbr. 1669*, 31^v i 75); «Miquel Joan Valls», any 1698 (*Bapt. 1685*, 31^r, 19) «Ramon Valls», «Ramon Valls, del Portal» (*Capbr. 1717*, 4^v i 20^v); «Catharina Valls» (*Celebr. 1766*, 40^r); «Padrins: [...] Pasquala Valls y Torres», any 1777; «Miquel Valls y Ponsa», any 1819; «Maria Valls y Ponsa», any 1823 (*Bapt. 1773*, 25^r, 277^{r-v} i 300^v); «Francisco Valls y Teixidor», any 1805 (*Matr. 1791*, 22^{r-v}); «la viuda Maria Balls» (*Apeo*, 13^r).

Apareixen un bon munt de noms d'home: Abel, Bartomeu, Bonaventura (o Ventura), Francesc (i Francisco), Guerau, Jacint (o Jacinto), Jan Macià, Jaume, Joan, Josep, Marc, Maties, Miquel, Miquel Joan, Pau, Pere (i Peret i Perot), Pere Joan, Ramon, Silvestre i Valeri; i també una gran abundància de noms de dona: Agna (o Anna) M., Caterina, Cecília, Francina, Francina Esperança, Francisca, Isabel Joana, Isabel M., Josepa, Magdalena, Margarida, Maria, Marianna, Pasquala, Paula, Raimunda, Rosa (i M. Rosa), Tecla, Teresa i Úrsula. També hem trobat un renom: *boronio*. Pel que fa a professions, a part de la de pagès, hem documentat la de mestre de minyons.

Pere Valls, el primer portador del llinatge, apareix al capbreu del 1574 en una de les afrontacions d'un altre declarant, però ell no consta en cap confessió de béns. Ramon Valls era batlle de l'Espluga Calba el 1762 i el 1765. Valeri Valls va ser rector de Senan probablement des del 1697 fins al maig de 1727, any en què morí (Vallverdú 2015: 276). Com a curiositat hem anotat que el 1727 (*Doc. div. 1699*) hi havia a la vila tres Ramons Valls: l'un vivia a la Plaça; l'altre, al Portal, i el darrer, davall les Campanes. La grafia anotada és sempre *Valls*, excepte el *Balls* de la darrera citació.

Vallverdú

[baʎβer'ðu]

Troblem aquest cognom documentat el 1497 a Aixàviga i Mont-ral (Alt Camp) (*Fog. 1497*). Apareixen força noms masculins: Agustí, Alvarito, Antonio, Blasi, Bonaventura, Jaume, Joan, Josep M., Martí, Pasqual, Pere, Plàcid i Ramon; i també bastants de femenins: M. Anna (i Anita), Antònia, M. del Carme, Dolores, Dominica (o Dominga), Elena, Genoveva, Ignàsia, Irene, Josefa, M. Lluïsa, Magdalena, Maria, Mariagna, Mena, Neus, Raimunda, Rosa i Teresa. Josep Vallverdú i Ferrer, de cal Viu, va ser alcalde de l'Espluga Calba des del 1928 fins al 1931, període durant el qual es posà la llum al poble. Actualment tres persones de la vila el porten de primer cognom.

«Joan Vallverdú, pagès, de Çenant», any 1643 (*Matr. 1636, 5^r*); «Vallverdú y Ferré, Mariagna», any 1882 (*Bapt. 1881, 95^r*); «Pedro Vallverdú», «Antonio Ballverdú» (*Apeo, 115^r i 180^r*); «Miquel Torres Valverdú», «José María Vallverdú Roig», «Mena Vallverdú Palau» (*Naix. 1934, 7^r, 25; 22^r, 11, i 80^r, 15*); «Ramon Vallverdú Arbós», any 1938; «Joan Vallverdú», any 1936 (Rubió 2011: 101 i 268); «Francisco Balcells Vallverdú», «Salvador Balcells Vallverdú» (*Repartiment 1942, 31^r i 37^r*); «Dolores Vallverdú Roig», «José María Vallverdú Duch», «Juan Vallverdú Duch» (*Naix. 1945, 24^r, 2; 29^v, 13, i 62^r, 7*); «Dolores Amorós Vallverdú» (Poca 2017: 201); «Vallverdú Palau, Rosa» (*Padró 2013, 11*).

Només en una ocasió hem anotat la grafia *Ballverdú*.

Vaquer, cal

[ˈkaʎ βəˈke]

És una casa de la Raval. Els propietaris eren de cal Torrat, de Fullella, i en posar-hi vaques se'ls va anomenar així.

«Francesc Codines Valls (Vaquer)» (*Pocablog*).

Vaques, el corral de les [lo ko'ral ðe les 'βakes]

De fet, és al terme de Maldà, però es tracta d'un lloc que habitualment serveix de punt de referència per donar orientacions de tipus geogràfic. Es tracta del nom amb què es coneix popularment *el mas de les Comes*.

Vela, el coll de la [lo 'kɔʎ ðe la 'βelə]

Es troba a mig camí entre l'Espluga Calba i Maldà, però dins del terme municipal del darrer. A principis del segle XX es va construir la carretera de Maldà fins a arribar a aquest coll. Al cap d'uns anys els veïns d'aquella població la feren arribar fins al seu nucli urbà.

Velasco

«Julián Espada Velasco. Natural de Valenzuela (Còrdova). [...] Pagès. Casat. Mort el [...] 1938 a causa d'una gastroenteritis» (Rubió 2011: 162).

vell

V. **Coll del Molí, el camí [v.] del*; **Comellar, el camí [v.] del*.

Vell

V. **Batlle V., cal*; **Calvari V., lo*; **Mas V., lo*.

Vell, el cementiri, o el cementiri Comú [lo simiɲ'tiri 'βeʎ]

«a la Plasseta, [...] a tremuntana ab lo sementiri de la sglésia parrochial» (*Capbr. 1607, 248^v*); «en lo vas o fossà [...] construyt en lo simentiri de la yglésia» (*Test. 1621, 8^r*); «sepultaren son cos en lo sementiri» (*Òbits 1636, 5^v*); «Cementerius: falta creu» (*Visita 1647, 172^r*); «se donà eclesiàstica sepultura a son cadàver en lo sementiri Comú de la present parrochial», any 1696 (*Òbits 1685, 15^r, 6*); «lo samantiri de l'Espluga Calba», any 1708; «fou sepultada en lo sementiri Comú de l'Espluga Calba», any 1789 (*Òbits 1699, 5^r i 166^r*); «en lo carrer que va a la iglesieta, [...] a sol ixent ab la casa del Comú, a mitgdia ab lo sementiri y part ab la iglésia» (*Capbr. 1765, 164^v*); «Espluga Calva: [...] el

cementerio se halla inmediato a la Iglesia» (Madoz 1845: 579); «calle de *Santa Maria*, [...] por atrás con el cementerio Biejo» (*Apeo*, 79^v).

El cementiri antic era al costat de l'antiga església, on ara hi ha la capella nova. En construir el temple actual quedà reduït a la meitat, per la qual cosa se n'edificà un de nou. Dins de l'església hi ha cups amb boques tapades; sota hi ha tombes.

Vell de Belianes, el camí

«altra bassa a la Creu Grossa, afronta a sol ixent ab lo camí Vell de Belianes» (*Capbr.* 1741, 10^f); «partida: Calvari; norte: camino Viejo; sur: camino dels Horts» (*Repartiment* 1942, 128^r).

Segons les afrontacions, la segona citació pot ser que faci referència al mateix camí que la primera.

Vell de la Coma de Sant Pere, el camí

«lo camí Vell que va a la Coma de Sant Pere» (*Capbr.* 1607, 292^v-293^r); «lo camí Vell qui va a la Coma de Sant Pere» (*Capbr.* 1633, 45^v); «partida de la Costa d'en Mas, [...] a ponent ab camí Vell de la Coma de *Sant Pere*» (*Capbr.* 1669, 80^v).

Vell de les Forques, el camí

«partida: Forques [...]; sur, camino Viejo» (*Repartiment* 1942, 227^r); «mediodía, camino Viejo [...], partida [...]: Forques, [...] era de trillar» (*Amillar.* 1945, 48^v).

Vell de Fullea, el camí

«N. camino Viejo Fullea, S. carretera Fullea» (*Repartiment* 1942, 33^r); «Guarros; [...] mediodía, carretera de Fullea; [...] norte, camino Viejo de *Fullea*» (*Amillar.* 1945, 9^v).

Vell de Montblanc, el camí

«partida la Coma d'en Gaya, [...] a mitgdia ab lo camí Vell de Monblanch» (*Capbr. 1741*, 18^v); «partida del Pla de la Bassa, [...] a mitgdia ab lo camí Vell de Montblanc», «partida del Pla de la Bassa, [...] a sol ixent y tremuntana ab lo camí Vell de Momblanch» (*Capbr. 1765*, 153^r i 180^v).

Vell dels Omellons, el camí

«finca: l'Hort, [...] partida: sort del Nogué; [...] norte, camino Viejo de Omellons», «finca: Era, [...] partida: Basa Vella [...]; linderos: camino Viejo de Omellons, carretera de Borjas» (*Repartiment 1942*, 116^r i 330^v).

Vell dels Omells, el camí

«partida de la Coma de la Torta, [...] a mitgdia ab lo camí de Sanant [...] y a tremuntana ab lo camí Vell dels Homellons» (*Capbr. 1741*, 109^v); «partida de la Coma de la Torta, [...] a mitgdia ab lo camí de Sanant [...] y a tremuntana ab lo camí Vell dels Homells» (*Capbr. 1765*, 163^v).

Encara que a la primera citació hi posi «camí Vells dels Homellons», per les afrontacions, ha de ser el dels Omells.

Vell de Senan, el camí

«partida dels Escabrerers, [...] a mitgdia part ab lo camí Vell de Sanant» (*Capbr. 1765*, 22^v).

Vell de Vallbona, el camí

«partida del Grau, [...] a tremuntana ab lo camí Vell de Vallbona.» (*Capbr. 1741*, 102^v).

Vella

V. Bassa V., l'; *Era V, l'.

Vella, la bassa

[lə 'βasə 'βeɫə]

Els nostres informadors no l'han coneguda. La van colgar durant la generació anterior, perquè la bassa nova era més prop del poble. Havia de ser a la zona on ara hi ha la partida de la Bassa Vella.

«partida: Comellà Marcos; *norte*: con la balsa, *sur*: camino de Maldà», «este: la balsa» (*Repartiment 1942*, 127^r i 331^v).

Vella, la carretera

«partida del Mas Blanch, [...] a mitgdia ab la carretera Vella» (*Capbr. 1741*, 74^v).

Al sud del Mas Blanc hi ha el terme de Fullea, però l'actual carretera de Fullea queda força allunyada d'aquesta partida.

Vellard

[be'ɫar]

Hem trobat els noms masculins següents: Antonio, Jaume, Joan, Jordi, Josep, Ramon i Ventura; i també els femenins: Carme, Maria, Mercè, Raimunda i Rosa.

«Tomás Balcells Bellart» (*StCrist 1795*, 11^r); «Jaume Bellart y Selma», any 1819 (*Bapt. 1773*, 280^r); «Maria Gavarró y Bellart», any 1836; «Ventura Ballart y Boqué», any 1842; «Antònia Gavarró y Ballart», any 1848; «Juan Ballart y Boqué», any 1848 (*Bapt. 1824*, 197, 284, 334 i 344); «Asumpta Balcells y Ballart» (*Bapt. 1858*, 104^r); «Teresa Gabarró y Bellart» (*Matr. 1872*, 4^r, 15); «Ballart y Roig, Carmen», any 1885 (*Bapt. 1881*, 65^r); «Teresa Bellart Boqué» (*Òbits 1887*, 76, 6); «Balsells Bellart Jaime», «Balsells Bellart Teresa», «Bellar Roig Jaime» (*Contribució*, 1, 32; 33, i 2, 68); «Ramon Pons Bellart», «Antonio Ballart Boqué» (*Repartiment 1942*, 69 i 327^r); «Ballart Roig, José, vecino Francia», «Ballart Roig, José» (*Amillar. 1945*, 87^v i 88^r); «Defuncions: Jaume Bellart i Roig», any 1969 (*J. Llorc 1993*: 49); «Jaume Balcells Bellart, de cal Farré» (*Spel. 48*: 17).

Es produeix molta confusió entre les formes amb *a* i amb *e*. Davant la impossibilitat de destriar les citacions documentals, hem optat per consignar-les totes a

l'entrada *Vellard*, ja que és la que es conserva actualment. De tota manera, en mantenim una a l'entrada *Ballart*, car entre l'aparició de totes dues formes hi ha gairebé un segle de diferència: *Ballart*, el 1692, i *Bellart*, el 1795. Segons Moll (1982) *Vellart*, *Vallart* i *Bellart* són grafies defectuoses de *vellard*, 'home vell'.

V. t. *Ballard.

Venavent

V. *Benavent.

Vendrell

«José Benet Vendrell, natural de Rocallaura» (*Òbits 1894*, 99^r, 29); «Maria Preixens Vendrell, [...] de Soleràs» (*Òbits 1921*, 43^r, 1).

Es tracta d'un antropònim relacionat amb el dia de la setmana, format amb el sufix -ELLUM.

Ventosa

Hem documentat uns quants noms masculins: Francisco, Jaume, Manuel, Pere, Pere Jaume i Ramon; i uns quants més de femenins: M. Anna, Elòdia, Manuela, Maria, Mercè, Raimunda i Teresa.

«Merced Ventosa Balcells» (*Òbits 1880*, 82^r, 38); «Ventosa y Balcells, Raymunda», any 1882; «Ventosa y Balcells, Ramon», any 1884 (*Bapt. 1881*, 47^v); «Ramon Gaya Ventosa», «Pedro Jaime Ventosa Balcells», «Manuela Gaya Ventosa» (*Naix. 1895*, 104^r, 126^r i 194^r); «Gaya Ventosa, Antònia», defuncions de l'any 1903 (*Spel. 44*: 4); «Manuela Ventosa Balcells» (*Òbits 1934*, 13^r, 14); «José Gaya Ventosa», «Jaime Gaya Ventosa», «Ventosa Balcells Francisco» (*Amillar. 1945*, 4^v, 12^v i 84^v).

Ventura i ca la Ventura

[^h'ka lə βeŋ'turə]

Ca la Ventura és una casa del pati del Castell. *La cabana de ca la Ventura* o del *Pardal*, entre la partida dels Graus i el Pla de la Creu, és amb coberta de volta de canó

vista, amb la porta modificada recentment. És del segle XIX i fa 2,46 metres d'altura i 2,95 d'amplada²⁸⁷.

«una filla [...] de Ramon Miró, pagès, y de Bonaventura Miró y Ventura [...]: Rosa», any 1806; «Manuel Miró y Ventura», any 1808; «Joseph Miró y Ventura», any 1811; «una filla [...] de Ramon Miró y de Bonaventura Miró y Ventura: [...] Antònia», any 1814 (*Bapt. 1773*, 198^v, 210^v, 222^r i 239^v); «Avis [...] maternos: [...] y Ventura Ventura», any 1844 (*Bapt. 1824*, 296); «José Miró Ventura» (*Òbits 1887*, 123^r, 17); «Maria Pedrisa Vallverdú (Ventura) [...], Elisa Pedrisa (Ventura)», any 1924-25 (Poca 2017: 111).

Venturós

«Albat famella, Venturosa», any 1747 (*Òbits 1699*, 39^v).

La feminització del cognom no es produeix en una dona casada, sinó en una nena acabada de néixer.

Verdaguer

V. **Jacint V., la plaça de.*

Verderes

«Antònia Roure y Verdés», any 1802 (*Bapt. 1773*, 299^r); «una filla [...] de Miquel Roure, [...], y de Josepha Verderes, esta de Tarrés: [...] Maria», any 1826; «Agustí Roure y Verderes», any 1832; «Manuel Roure y Verderes, [...] fill de [...] Antònia Verderes, de Terrés», any 1833 (*Bapt. 1824*, 17 D. 21, 106-107 i 138); «Pedro Roure y Verderes» (*Òbits 1880*, 40, 54); «Ramon Roure Verderes» (*Òbits 1894*, 25^r, 3).

Malgrat que a la primera citació la forma és *Verdés*, entrem el llinatge com a *Verderes*, perquè en tres documents diferents el trobem així. Tots són membres d'una mateixa família, fills d'Antònia o de Josepa Verderes, de Tarrés. Sembla que com a nom de família català només existeix *Verdera*, derivat de *verd*, aplicat a un lloc de

---

²⁸⁷ Martín i Preixens (2005: 324) i BIEC: BI-46.

molta vegetació (Moll 1892: 208). El DCVB l'ubica a Algaida, Banyoles, Barcelona, Bunyola, Campos, Eivissa, Formentera, Lluçmajor, Vinaròs, etc. Cap d'aquests llocs és proper al nostre entorn.

Verders

«Ramon Berdés y Pereta, pagès, [...] d'Arbeca», any 1828 (*Matr. 1791*, 79^r); «Maria Cuberó, donsenlla, filla [...] de Christòfol Cuberó, pagès, y de Magdalena Verdés», any 1884 (*Matr. 1699*, 305); «Carme Navés Verdés, [...] d'Arbeca» (*Òbits 1934*, 57^r, 15).

Hem anotat dos prenom: Ramon i Magdalena. Les grafies anotades són *Berdes* i *Verdes*, amb accent o sense.

verge

V. *Adormida*, la v.

Verge

«Teresa Bosch y Verge» (*Matr. 1880*, 16^r, 10).

Verge del Roser de Fullea, les terres de la, o les terres de la Sagristia de Fullea

«a la partida dels Espilars, [...] a tremuntana ab los olivers de la Sagristia de Fullea» (*Capbr. 1717*, 77^r); «terres [...], antes de la Segrestia de Fullea», «partida dels Espilars, [...] a sol ixent ab altra pessa [...], antes de la Verge Maria de Fullea, [...] a tremuntana ab lo camí de Vilanova» (*Capbr. 1765*, 153^r i 208^r); «Aspilàs, [...] por norte Comunidad de la Virgen del Rosario», «Comunidad de la Virgen del Rosario de Fullea, [...] olivar, [...] Aspilàs» (*Apeo*, 131^r i 188^r).

Suposem que tant les terres *de la Sagristia de Fullea* (1717 i 1765), com les *de la Verge Maria de Fullea* (1765), com les *de la Comunitat de la Verge del Roser de Fullea* (*Apeo*) són les mateixes. En tots tres casos la partida on estan situades és els Espilars i en dues citacions s'especifica que és una peça de terra plantada d'olivers.

El 22 de maig del 1605 va ser fundada la confraria del Sant Roser a Fullella. Va existir des del segle XVII al XIX, i el 1947 hi hagué un intent de reorganitzar-la que durà almenys fins al 1952. El terme *sagristia* ens remet al *dret de sagristia* o tribut que pagaven els masos i les cases benestants, per tal que el sagristà pogués complir els seus càrrecs. Era pagat normalment amb ordi, que els sagristans aplegaven i venien (GEC). En el capbreu del 1765 (p. 123), en la confessió de Francesc Sardà, veí de l'Espluga Calba, hi trobem la següent citació: «Y a la segrestia de dita vila, una quartera vuyt cortans de blat = ell dit confessant pretén no estar obligat a pagar a dita sacristia». Aquest cop la sagristia en qüestió és la de la nostra vila.

Verger

«un fill de Matheu Verger, pagès: [...] Joan», any 1646 (*Bapt. 1624*, 50^r, 158);
«Foren padrins: [...] y Marina Bordes y Vergé», any 1839 (*Bapt. 1824*, 250).

Vergers

«Macià Vergés» (*Capbr. 1765*, 189^r) «Macià [...], pagès, fill [...] d'altre Macià Vergés y Maria Vergés y Cayrat, cònjuges y perayres, del poble de les Caldes, de la vall d'Andorra la Vella», any 1774 (*Matr. 1699*, 230^v); «Josefa Vergés y Cuberó», any 1777; «Joseph Vergés y Cuberó [...]. Foren padrins: Francisco Vergés y Cuberó», any 1779; «Anton [...], fill [...] de Francisco Balcells, difunt, y de Maria Balcells y Vergés», any 1823 (*Bapt. 1773*, 24^r, 41^r i 302^v).

Hem documentat tres noms masculins: Francisco, Josep i Macià; i un parell més de femenins: Josepa i Maria. Pel que fa a oficis, Macià Vergés apareix com a pagès o bé com a jornalero. Podem suposar, doncs, que feia de pagès assalariat, sense terres pròpies. Josep Vergés va ser el primer mestre de l'Escola Nacional després de la proclamació de la República, fins que el cridaren a files; morí al front d'Aragó (Poca 2017: 115). La grafia és sistemàticament *Vergés*, en lloc de la normativa *Vergers*.

Vergós, [de]

«Foren padrins: lo sor. Joan de Vergós», any 1601 (*Bapt. 1574*, 52);
«Magdalena Maria Balcells y Vergós, [...] hija de [...] Antonia Bergós, natural

de Juneda» (*Naix.* 1878, 79^r); «Rita Balcells y Bergós» (*Òbits* 1880, 67^r, 23); «Balcells y Bergós, Margarita» (*Bapt.* 1881, 10^r); «Raymunda Balcells Bergós» (*Òbits.* 1887, 117^r, 11); «Magdalena Balcells Bergós» (*Repartiment* 1942, 27^r i *Amillar.* 1945, 10^v).

El primer portador del llinatge és Joan de Vergós. Gairebé tres segles més endavant el cognom reapareix en els membres d'una mateixa família, els Balcells Vergós, la mare dels quals procedeix de Juneda. Les dues grafies anotades són *Bergos* i *Vergos*, amb accent o sense. La primera s'imposa en els documents més moderns.

Verguers

«Joseph [...], fill [...] d'altre Joseph Feliph, també pagès, difunt, y de Polònia Feliph y Bargués [...], de Pallerols», any 1777 (*Matr.* 1699, 278^r).

Bargués és una grafia incorrecta per *verguers*, 'macers' (Moll 1982: 250).

Vernet

[ber'net]

Hem documentat un parell de noms masculins: Josep i Maties; i uns quants més de femenins: Antònia (o Antonieta), Margarita, Maria, Montserrat i Teresa.

«Montserrat, [...] hija [...] de [...] Matias Vernet Sesplugues, de Espluga de Francolí, y Maria Preixens Vendrell», any 1921 (*Bapt.* 1912, 223); «Ramon Alari Bernet» (*Naix.* 1934, 196^r, 9); «Matias Vernet Sesplugues» (*Repartiment* 1942, 27^r); «Mercedes Balcells Bernet», «Salvador Balcells Bernet», «Ramon Balcells Bernet» (*Naix.* 1945, 10^v, 4; 30^v, 14, i 30^v, 15); «Defuncions: Josep Balsells i Bernet», any 1974 (*J. Llord* 1993: 50); «Alari Bernet, Josep Maria» (*Padró* 2013, 1).

Les grafies enregistrades són *Bernet* i *Vernet*, amb clar predomini de la primera.

Verri

V. *Berri.

Vicent i cal Vicent

[ˈkal βiˈsen]

Hem localitzat tres noms masculins: Antoni, Joan i Llorenç; i dos més de femenins: Isabet i Margarida. Els portadors del llinatge, documentats entre el 1500 i el 1592, eren una família de moliners. *Cal Vicent* o *cal Vicent del Torres*, segons el record dels nostres informants, era una casa de la raval de Jesús. De tota manera, la citació documental de què disposem la ubica al carrer de Senan.

«la viuda Vicenta» (*Compl. 1500*, 10^v); «Foren compares: [...] Isabet, molnera, donzella, filla d'en Vicent», any 1578; «Foren compares: [...] Margarida Vicenta», any 1584; «una filla d'Antoni Vicent, molner, y de na Joana, molnera, [...]: Margarida. Foren compares: [...] Joan Vicent, fadrí», any 1592 (*Bapt. 1574*, 10, 21 i 30); «Laurentius Vicent, sive molner», any 1586; «Anthonius Vicent», any 1592 (*Òbits 1574*, 6^r i 10^r); «Ramon Miret, àlies Povill del Visent Tomàs» (*Recanasió 1846*); «Pascual Miret, alias Vicente, [...] calle de Sanan, [...] por izquierda con camino de Fullea [...] y por atrás con calle de Fullea.» (*Apeo*, 169^r/116^v).

Remarquem la feminització del cognom: *Vicenta*.

Vicentó, cal

[ˈkal βiseŋˈto]

Era una casa del carrer de Santa Maria, pujant cap a la plaça de l'Església a mà esquerra, que després va ser *cal Coc*. En les dues darreres citacions (*Apeo*) la referència és la plaça del Pou, aquí anomenada carrer del Pou. Pot ser que sigui la mateixa casa, però per la sortida de la banda de baix, la que dona a aquesta via. Remarquem que el nom de família és Miret, tant dels membres de cal Vicent com dels de cal Vicentó. Es fa palès que el renom prové de la forma diminutiva del prenom i no pas de cognom.

«testimonis: Vicent Miret, pagès, dit lo Vicentó», any 1786 (*Matr. 1699*, 316^v); «José Miret, alias Vicentó, [...] calle de Santa Maria, [...] de frente plaza del Pozo», «Pablo Miret alias Vicentó [...], calle de Santa Maria», «Miguel Miret, alias Vicentó, [...] calle del Pozo», «viuda de Antonio Miret, alias Vicentó [...], calle del Pozo», (*Apeo*, 22^r, 24^r, 32^r i 33^r).

Viciana

«Antonio Vallverdú Viciana, natural de Terrés» (*Òbits 1880*, 146^r, 27).

Victoriu

«José Victoriu Reymundo, [...] de Barcelona» (*Matr. 1939*, 54, 1).

El DCVB conté *Victori*, com a llinatge existent a Barcelona, Berga, Manresa, Maó, Valls, etc. Moll (1892) recull la mateixa forma, provinent del llatí VICTOR o VICTORIUS, ‘vencedor’.

Vidal¹

V. **Pla d'en V., lo.*

Vidal²

El trobem el 1202 al Vilosell Pere (2006: 336), el 1243 a l’Albi o el 1286 a Ulldemolins Amigó i Pere (2001: 453 i 1997: 374). Hem documentat quatre noms d’home: Joan, Josep, Magí i Salvador; i quatre més de dona: Francisca, Magdalena, Magina, Maria i Rosa.

«Foren padrins: Joan Vidal, moliner», any 1594 (*Bapt. 1574*, 35); «*misser* Salvador Vidal» (*Capbr. 1633*, 89^v); «fra Joseph Vidal», any 1770; «Jacinto [...], fill [...] d’Anton Montañola y Gassol (ciego) y de Rosa Montañola y Vidal [...], de Perdius», any 1810; «Pasqual Montañola y Vidal», any 1815 (*Bapt. 1773*, 14^v, 215^v i 252^v); «Salvador Vidal» (*Fund. 1774*, 18, 26); «Magina Vidal», any 1799 (Arbós 2010: 61); «Dolores Duch y Vidal» (*Òbits 1880*, 37, 27); «Juan, [...] hijo [...] de [...] Fernando Simon Roperó, de Riera, y Francisca Vidal Miró, de Muneba (Teruel)», any 1893 (*Bapt. 1892*, 71); «José Duch Vidal» (*Repartiment 1942*, 81^v); «Mercedes Duch Vidal» (*Amillar. 1945*, 11^v).

A la citació del 1893 el cognom és de procedència aragonesa (EDACAR 9). En aquella llengua, com en espanyol (DAE), la forma és coincident amb la catalana.

Vidiella

Joan Vidiella va ser el segon mestre de l'escola nacional després de la proclamació de la República del 1931, fins que el cridaren a files (Poca 2017: 115).

«1944 Estudi de nois – Sr. Joan Vidiella» (Poca 2017: 192).

Vidre, la casa del

«dita universitat té [...] un siti de casa ab sas terras per a edificar un forn de vidre a la partida del Mas Blanch» (*Capbr. 1669*, 27^v); «la casa del Vidre de la vila, a mitgdia ab lo terme de Binaixa» (*Capbr. 1692*, 41^r); «a la partida del Mas Blanch un siti de casa y terras per a edificar un forn de vidre», «la casa del Vidre» (*Capbr. 1717*, 9^r i 83^b); «l'expressada universitat té [...] un citi de casa y terras per a edificar un forn de vidre» (*Capbr. 1765*, 19^r).

Els capbreus de 1669, 1717 i 1741 ens informen que el siti de casa i terres per a edificar el forn del vidre era al Mas Blanch. En la primera meitat del segle XVIII hi havia forns de vidre a l'Albi, la Pobla de Cérvoles, Ulldemolins, Vinaixa, Fulledda —es devia crear a mitjan segle XVIII i a finals del XIX va ser traslladat a Vimbodí— i Vimbodí; a la Conca de Barberà n'hi havia a Senan i Belltall. A Senan, per exemple, hi ha la partida del *Forn del Vidre*²⁸⁸.

Vidrier, la pineda del

«passa la serra fins a arribar al terme de Fulledda: d'allí travessa a la pineda dita del Vidrier y d'aquí travesse la serra fins a arribar a l'Argelagà» (*Capbr. 1765*, 7^r).

Es tracta d'un dels límits entre els termes de l'Espluga Calba i de Fulledda. Potser algun propietari fulledenc va donar nom al lloc (Arbós 2003: 171).

---

²⁸⁸ Arbós (2010: 60), Vallverdú (1995: 38 i 138) i Pere (2013: 272).

Vila¹

V. **Bassa de la V., la*; **Blanc, el mas*; **Casa de la V., la*; **Coma Prop la V., la*; **Mas de la V., lo*; **Vagant de la V., lo*.

Vila²

«Rosa Blasi, donsellà, filla [...] de Joseph Blasi, pagès, y de Maria Vila, [...] de Prexana», any 1746 (*Matr. 1699*, 204^v-205^r); «Macià Gaya Vila [...], Ventura Celma Vila [...], Jaume Saltó Vila» (*Concòrdia 1754*, 7^r); «Brígida [...], filla [...] de Rosa Gaya y Vila, cònjuges y pagesos», any 1774; «Manuela Gaya y Vila», any 1777; «Ramon Gaya y Vila», any 1777; «Antònia Gaya y Vila», any 1779; «un fill [...] de Jaume Vila y de Josepha Arteu [...]: Anton», any 1822 (*Bapt. 1773*, 7^v, 26^v, 28^r, 36^v i 299^v); «Rosa Gaya [...], filla [...] de Quitèria Gaya y Vila», any 1806 (*Matr. 1791*, 23^r); «Joseph Roitg, fill d'Anton Roitg y Grinyó y de Maria Roitg y Vila», any 1814 (*Confirm. 1797*, 316^r, 84); «Pau [...], fill [...] dels cònjuges Anton Arteu, d'esta, y Paula Vila, de Sant Martí», any 1844 (*Bapt. 1824*, 296); «Francisco Roig Vila», defuncions de l'any 1902 (*Spel. 40*: 4).

Hem anotat dos noms d'home: Anton i Jaume; i tres més de dona: Maria, Paula i Rosa. Trobem aquest cognom documentat ja el 1358 a Verdú.

Vila, la botiga de la

«dictam universitatem y abere [...] botingua», «cum botingua dicte ville» (*Capbr. 1510*, 3^v i 29^r); «ab la botiga de la Vila, a sol ponent ab lo carrer q. va al Portal [...] e a tramuntana ab la plaça del Pou», «davall la botiga o casa de la Universitat, [...] a sol yxent ab lo carrer que puja al Castell, a migjorn ab lo carrer que s va de la Plaça al Portal» (*Capbr. 1574*, 12^v i 20^r); «en la plassa del Castell, [...] a sol ixent ab la botiga de la Vila» (*Capbr. 1692*, 17^r); «una casa que vuy serveix de botiga, [...] a tremuntana ab la plaza del Castell» (*Capbr. 1741*, 10^v); «en lo carrer que va a la Bassa, [...] a tremuntana ab la casa y botiga de la Vila», «Ítem una botiga que trau porta al carrer del Barri Nou», «en lo pati del Castell, [...] a sol ixent ab la botiga de la Vila, [...] a ponent ab la casa del Comú, que antes era botiga, y a tremuntana ab lo pati predit del Castell» (*Capbr. 1765*, 137^v, 138^r i 195^v).

El capbreu del 1574 deixa clar que la universitat tenia una casa al carrer que pujava al Castell, que servia per a tenir-hi consell i també com a botiga per a vi i blat. És probable que el nom *botiga* tingui l'accepció de 'magatzem', especialment de 'departament de les cases de pagès on guarden el gra i certes eines' (DCVB). Des del període medieval, en què el mot *botiga* és abundant, apareix aplicat a moltes menes de magatzems o dipòsits comercials, d'obradors, de dependències agrícoles, etc. (DECat II, 168b29-56). Quan, el 26 d'abril del 1660, el gran prior Torrelles practica la visita d'aquesta comanda, en la descripció que fa de l'edifici del castell, trobem que la botiga és a l'esquerra del portal Major. Té quatre piques d'oli de pedra i n'hi ha una altra on es posen els grans. Les citacions que hem recollit no es refereixen ben bé a aquestes botigues de l'interior de la fortificació, sinó a un establiment fora d'aquesta, però a la mateixa plaça del Castell. De tota manera, no tenim prou informació per a determinar si en cada moment la funció era de dependència o magatzem agrícola, o bé si estava directament vinculada a l'activitat comercial. Tampoc no tenim prou dades per decidir si la botiga d'Antoni Ferrer i la de la Vila són la mateixa. D'una banda, totes dues s'ubiquen al pati del Castell; d'altra banda, la primera fa l'efecte que sigui propietat d'aquest personatge, que, a més, feia de mercader. A la darrera citació hi apreciem un canvi d'ubicació, però sempre per les immediacions del pati del Castell. Sembla que en tots els casos el municipi n'ostentava la propietat.

V.**Antoni Ferrer, la botiga d'.*

Vila, el camí de la

«a la partida dita la Coma del Solà [...] a sol ponent [...] ab lo camí de la Vila»,
«al carrer Nou, [...] prop lo portal anomenat de Santa Maria, [...] a sol yxent ab lo dit portal, a migjorn ab lo carrer corrible q. va al Portal [...] e a tramuntana ab lo camí de la Vila.» (*Capbr. 1574, 17^r i 28^f*).

Pel que es veu s'anomenava així el camí d'entrada a la vila per la banda nord, és a dir, procedent de Maldà.

Vila, el comellar de la

«Ytem a la Coma d'en Català, [...] a sol ixent ab lo terme de Senant y lo comellar de la Vila, a mitgdia ab lo pla de la Vila» (*Capbr. 1669*, 147^r); «a la partida de la Coma d'en Català, [...] a sol ixent ab lo terme de Sanant, a mitgdia ab lo Comellà del pobill de Jaume Teixidor» (*Capbr. 1717*, 86^v).

Com que totes dues citacions ens remetent a la Coma d'en Català, suposem que fan referència a la mateixa zona.

Vila, darrere la

«a la partida darrere la Vila, [...] a tremuntanana ab lo Mur de la vila» (*Capbr. 1692*, 64^r); «a la partida de darrere la Vila» (*Capbr. 1717*, 15^v); «en la partida de darrera la Vila o del Mur, [...] a tremuntana ab lo Mur, mediant lo camí» (*Capbr. 1765*, 139^v).

Ens inclinem a pensar que és la mateixa que s'anomenava *darrere lo Mur de la Vila*, és a dir, als afores del poble, a la banda sud .

V. t. **Mur, darrere lo.*

Vila, davall la

«davall la Vila, [...] a tramuntana ab lo Torrent» (*Capbr. 1574*, 41^r); «davall la Vila» (*Capbr. 1607*, 307^v); «a la partida dita Coma de na Torta, devall la Vila, un ferreginal», «en la partida de la Coma de Fullea, devall de la Vila, un farriginal de terra» (*Capbr. 1633*, 30^v i 81^r); «en la partida de devall la Vila, [...] a mitgdia ab lo camí de l'Albi [...] y a tremuntana ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1765*, 37^v).

La idea de situació, que també pren part a voltes en la formació de noms, no ens és de gaire utilitat en aquest cas, perquè ens trobem amb tres possibilitats. L'una és a la zona oest del terme, és a dir, al sud del Torrent i del camí d'Arbeca, i al nord del camí de l'Albi (1574 i 1765). L'altra s'ubica a la part est, això és a la Coma de la Torta (1633). Una tercera localització és a la part sud, a la Coma de Fullea (1633). Només

una citació conté la preposició abans de l'article: *davall de la Vila*. A l'Albi, per exemple, hi ha documentat el mateix topònim, entre el 1369 i el 1712 (Amigó i Pere 2001: 455), i a Riudoms hi ha *el carrer d'Avall la Vila* (Perea 1978).

Vila, davant la

«devant la Vila» (*Capbr. 1510, 29^v*); «davant la dita Vila un ferreginal de terra, [...] a sol yxent ab lo camí que s va a Arbeca, a migjorn ab lo camí de la Vila [...] e a tramuntana ab Joan Pastor, mijençant la çiquia» (*Capbr. 1574, 23^v*); «a la Coma del Molí, davant la Vila» (*Capbr. 1607, 295^v*); «en la partida davant dita Vila un farriginal» (*Capbr. 1669, 62^v*); «a la partida davant la Vila, [...] a mitgdia ab lo camí de l'Albi [...] y a tremuntana ab lo camí d'Arbeca» (*Capbr. 1717, 88^v*); «devant la Vila, [...] a ponent ab lo camí dels Homells y a tremuntana ab lo camí de Vallbona» (*Capbr. 1741, 13ⁱ*); «en la partida de davant la Vila» (*Capbr. 1765, 170^v*).

Aquest cop sí que les afrontacions ens condueixen a una ubicació més precisa i comuna a totes les citacions: per la Coma del Molí o pel solà de les Forques; amb el camí de la Vila i el de l'Albi o de Vinaixa, i la síquia del Molí, al sud; amb el camí d'Arbeca i el de Vallbona, al nord, i el dels Omells, a l'oest. Es tracta, doncs, d'una petita peça de terra als afores del poble, a la banda nord-oest. En dos ocasions s'esmenta que hi havia un farraginar.

Vila, l'hortet de la

«Ytem en la partida del Mas Blanch, [...] a sol ixent [...] ab lo mas de la Vila, a mitgdia ab l'hortet de la Vila» (*Capbr. 1669, 11^v*); «lo camí de Vinaixa, a mitgdia ab l'hortet de la Vila» (*Capbr. 1717, 40^v*).

Aquest hortet de propietat municipal es trobava a la partida del Mas Blanc, a l'oest del mas de la Vila i al sud del camí de Vinaixa.

Vila, el mas de la, o la masia de la Universitat

«la Universitat [...], a la Coma al Pou, una masia, ab son corral, terra campa y herma [...]; a migjorn ab [...] lo camí que va a l'Albi, a sol ponent ab lo mateix camí de l'Albi» (*Capbr. 1574, 92^r*); «Ítem en la partida del Mas Blanch, [...] a solyent ab lo camí de Vinaixa y ab lo mas de la Vila» (*Capbr. 1633, 72^v*).

Aquesta citació ens parla d'una masia de propietat municipal situada a la partida de la Coma del Pou, al nord-est del camí de l'Albi, és a dir, de l'actual camí de Vinaixa. Com veiem, tenia un corral i terra campa i erma adjacent. L'edificació, que encara existia el 1633, ha de ser la que va donar nom a la partida del *Mas Blanc*, que comença on acaba la Coma del Pou; per tant, devia estar ubicada en aquest punt.

Vila, el molí de la

[lo mu'li ðe lə 'βilə]

És el nom amb què es coneixia fa uns anys *el molí de l'Oli*, que després va ser ca l'Andalet, el pati del Lluís del Miró i cal Valeri.

Vila, el pati de la¹

«en lo carrer del Forn [...], a sol yxent ab lo pati de la Vila, que y ha un pou [...], a migjorn ab l'obach [...] e a tramuntana ab lo carrer del Forn» (*Capbr. 1574, 87^r*); «en lo Solà del present lloch, [...] a sol ixent ab lo pati de la Vila, que y ha un pou, [...] y a tremuntana ab lo carrer del Forn» (*Capbr. 1607, 440^r*).

Segons les indicacions anotades, al sud-est del carrer del Forn, és a dir, de l'actual carrer Major, hi hauria hagut una plaça amb un pou.

Vila, el pati de la²

«Ítem en la partida del Comellà de la Creu, [...] a ponent ab lo camí de Belianes y a tremuntana [...] ab lo pati de la Vila» (*Capbr. 1633, 134^r*).

La ubicació d'aquest pati no coincideix amb l'anterior. En aquest cas ens situem fora del nucli urbà, al Comellar de la Creu, i tocant al camí de Belianes, és a dir, a l'actual carretera de Maldà.

Vila, el pla de la

«a la Coma d'en Català [...], a sol yxent ab lo terme de Sennant part y part ab lo troç de la Vila», (*Capbr. 1574*, 76^v); «Ítem en la Coma d'en Cathalà, [...] a sol yxent ab lo terme de Sanant y ab lo comellar de la Vila, a mitgdia ab lo pla de la Vila [...] y a tremuntana ab lo terme de Sanant» (*Capbr. 1633*, 47^v).

Com es desprèn de la citació, aquest pla era a la partida de la Coma d'en Català, a l'oest del comellar de la Vila i al sud-oest del terme de Senan. Per les dates i les afrontacions, sembla que a la primera citació *el tros de la Vila* és la mateixa peça de terra que *el pla de la Vila*, però també podria ser *el comellar de la Vila*.

Vila, el pou de la¹

[lo 'pow ðe lə 'βilə]

Actualment el pou de la Vila es troba a la plaça del Pou. La pedra frontal, per a construir la qual potser es van servir de la llinda d'alguna casa, porta la data de 1710. Presenta una profunditat mitjana, atès que l'aqüífer del riu Rinet és relativament proper en distància i fondària (BIEC: BI-15).

V. t. **Pou, lo*.

Vila, el pou de la²

«al lloch appellat la Coma de Fullea part d'una pessa de terra campa anomenada lo Pou, [...] a ponent ab lo pou de la Vila y a tremuntana ab lo camí va a la Bassa» (*Capbr. 1607*, 425^r).

La citació que hem recollit no es refereix a l'actual *pou de la Vila*, sinó a un de situat a la Coma de Fullea, al sud-oest del camí de la Bassa. La descripció coincideix amb la ubicació del que anteriorment hem localitzat al pati de la Vila, entre 1574 i 1607.

Vila, prop la¹

«heram [...] prope Ville», «quoddam ouile situs intus dictam vilam», «iuxta villam» (*Capbr. 1510*, 7^r, 8^v i 29^r); «prop la Vila una sort de terra [...] a migjorn ab lo camí que·s va a Vinaixa», «prop la Vila un ferreginal de terra [...] a tramuntana ab la çèquia» (*Capbr. 1574*, 35^r i 58^r); «prop la Vila, [...] a migjorn

ab lo camí que va a Vinaixa [...] y a tremuntana ab lo camí que va a Arbecha»
(*Capbr. 1607*, 296^r).

Aquesta entrada i la que ve a continuació fan referència a peces de terra diferents. En aquest cas la ubicació és al nord del camí de Vinaixa i al sud del d'Arbecha, és a dir, entres totes dues vies; per tant, a la zona nord-oest del terme. No queda clar on cal situar les àrees que descriuen les primeres citacions.

Vila, prop la (o de la)²

«prop la Vila [...] a sol yxent ab lo camí que s va a Vallbona» (*Capbr. 1574*, 34^v); «Ítem prop de la present Vila, [...] a mitgdia ab lo camí dels Homells de na Gaya» (*Capbr. 1633*, 100^r); «partida prop la Vila, [...] a sol ixent y mitgdia ab lo camí de Vallbona» (*Capbr. 1765*, 202^v).

Aquesta peça de terra es trobava a la zona nord-est del terme, això és al nord-oest del camí del Omells o de Vallbona.

Vila, el solà de la

«al carrer que va a la Plaça, [...] a sol yxent [...] part ab lo solà de la Vila», «en la Plaça [...] a migjorn ab lo solà de la Vila», «lo solà de la Vila, [...] a tramuntana ab lo carrer que va a la Plaça» (*Capbr. 1574*, 54^r i 70^r); «en lo solà de la present Vila» (*Capbr. 1633*, 101^r); «lo solar de la Vila» (*Capbr. 1692*, 77^r); «lo solar de la Vila» (*Capbr. 1717*, 138^r); «lo solà de la Vila» (*Capbr. 1741*, 24^v).

Segons les afrontacions, aquesta part solana de la vila es trobava a l'extrem oriental, a continuació del carrer que va a la plaça de l'Església i al sud de la plaça del Castell. Com a nom de carrer (*carrer del Solà*) està documentat des del 1574 fins a finals del segle XIX.

Vila, les terres de la, o la sort de la Vila

«a mitgdia ab lo camí va a Vallbona, a ponent ab terras de la mateixa universitat [...] y a tremuntana ab terras de la Vila» (*Capbr. 1717*, 9^f); «partida de la Torta, [...] a ponent ab terres de la Vila» (*Capbr. 1741*, 69^f); «en la partida de la Torta, [...] a ponent y tremuntana ab la sort de la Vila» (*Capbr. 1765*, 115^f); «Comellà del Marcús, [...] por mediodía con tierra del Común», «Grau, [...] por poniente con tierras del Común», «sort de la Vila, [...] por mediodía con el camino de Sanan [...] y por norte con la acequia del Fondo» (*Apeo*, 20^f, 77^f i 77); «finca: parada Vila, [...] partida: Torta» (*Repartiment 1942*, 94^f).

Aquestes terres de propietat municipal quedaven al nord-oest de la partida de la Torta i tenien al nord el Comellar d'en Marcos o la síquia del Fondo, a l'est el Grau, i al sud el camí de Vallbona o de Senan. Per la ubicació pot ser que fos la mateixa peça de terra que anteriorment ha aparegut com a *prop la (o) de la Vila*. Al document de finals del segle XIX (*Apeo*), que està escrit en espanyol, són anomenades *les terres del Comú*; i al del 1942, *la parada de la Vila*. En força poblacions hem localitzat topònims que es refereixen a la propietat municipal amb el terme *del Comú*: a Arbeca, Juncosa o el Soleràs (*la partida del Comú*), Granyena de les Garrigues (*la partida de la Vall del Comú*), a l'Albi (*lo Camp del Comú*) o a Fullella (*la font o el molí del Comú*)²⁸⁹.

Vila, el tros de la¹

«a la Costa al Mas, [...] a migjorn ab lo troç de la Vila» (*Capbr. 1574*, 27^f); «en la partida anomenada la Coma al Pou, [...] a migjorn y ponent ab lo troç de la Vila» (*Capbr. 1574*, 61^v).

Pel que es veu, hi havia hagut una peça de terra comunitària al sud de la Coma del Pou i de la Costa del Mas.

Vila, el tros de la²

«la dita universitat té [...], a la partida anomenada los Cabrers, una peça de terra [...], a sol yxent y tramuntana ab lo terme de Sennant» (*Capbr. 1574*, 92^v); «als

²⁸⁹ Martín i Preixens (2005: 238, 341, 362 i 403), Amigó i Pere (2001: 143) i Arbós (2003: 62).

Cabrers, [...] a tremuntana ab lo tros de la Vila y part ab lo pla de dalt» (*Capbr.* 1607, 278^v).

Un altre tros de propietat comunitària havia estat situat a la partida dels Escabrers, aleshores anomenada *dels Cabrers*, al sud-oest del límit amb el terme de Senan.

Vila, vagants, o vagant de la Vila¹

«en la partida d'Aigües Vives, [...] a sol ixent ab vagants de la Vila [...] y a tremuntana ab lo terme de Maldà», «partida d'Aygües Vives, [...] a tremuntana [...] part ab vagant de la Vila» (*Capbr.* 1765, 139^r i 176^v).

El DCVB ens informa que un *vagant* és una 'comporta que s'entravessa a un corrent d'aigua per embotir-lo o per distribuir-lo o graduar l'aigua en les sèquies'. Com que el nostre topònim està situat a la partida d'Aigües Vives, a la zona del curs d'aigua del fondo en què conflueixen el terme de l'Espluga Calba, el dels Omells de na Gaia i el de Maldà, podríem suposar l'existència d'una tal construcció al tram inicial de la síquia. De tota manera, cal destacar que el nom apareix sense article, raó per la qual la forma sembla més la d'un adjectiu que la d'un substantiu. En aquest cas topariem amb un segon significat del terme: *vagant* s'aplicà a les terres ermes abandonades sense conreu ni empriu pastoral, que passen a propietat comunal²⁹⁰. A la veïna població de Fullea hi ha recollit el topònim de *los Vagants*, també anomenat *los Avagants*, entès com a 'terres ermes, sense cultivar i de les quals no es treu profit agrícola'. Ens és impossible d'escatir a quin dels dos sentits es refereix aquest genèric.

V. t. **Aigües Vives, l'abeurador d'*.

Vila, vagants, o vagant de la²

«al carrer del Solà, [...] a sol ixent [...] ab vagants de la Vila» (*Capbr.* 1741, 11^v); «partida del Vagant de la Vila [...], a sol ixent ab lo corral de Joan Roig, a mitgdia ab lo corral y hortet de Mariano Teixidó, a ponent ab lo corral y casa de Ramon Gaya, y a tremuntana ab lo vagant de la Vila», «a sol ixent part ab lo

²⁹⁰ DECat IX, 16a48-b54 i Arbós (2003: 167).

corral del Castell, part ab vagant de la Vila [...] y a tremuntana ab lo Castell» (*Capbr. 1765*, 139^{r-v} i 169^r).

Com es desprèn de la informació documental, aquesta peça de terra era adjacent al nucli urbà, és a dir, a l'est del carrer del Solà i del Castell. Es veu que era una àrea amb cases, corrals i horts. No s'anomena en cap moment la síquia; per tant, el sentit deu ser el de 'terra sense cultivar'.

Vila Closa, la, o el clos de la Vila

«a la Vila Closa», «intus Villam Clausam» (*Capbr. 1510*, 14^r i 25^r); «En lo clos de la Vila, al Solà, [...] a tramuntana ab lo solà de la Vila» (*Capbr. 1574*, 66^r); «en lo clos de la Vila, devant lo Forn, al Solà» (*Capbr. 1607*, 451^v); «en la Vila Closa una casa y corral» (*Capbr. 1669*, 36^r); «al pati del Castell y ans Vila Closa» (*Capbr. 1692*, 35^v).

Era la vila antiga, construïda a l'interior del Mur, que en aquestes dates encara es devia conservar. La darrera citació ens indica que correspon a l'actual pati del Castell.

Vila Closa, de la

«Isabet Balcell, muller de Manuel Balcell, de la Vila Closa, és pati del Castell» any 1737 (*Òbits 1699*, 30^v).

Vila Closa, el carrer de la

«en lo carrer de la Vila Closa un alberch ab son corral en aquell contiguo [...], a sol yxent ab lo carrer que va al Castell, a migjorn ab lo forn, mijençant lo carrer que va al Corral d'en Çesplugues [...] e a tramuntana ab lo carrer que puja al Castell» (*Capbr. 1574*, 7^v); «en lo carrer de la Vila Closa, [...] a sol yxent ab lo carrer qui va al Castell, a mitgjorn ab lo forn, myjansant lo carreró qui va al Corral» (*Capbr. 1633*, 53^v); «en lo carrer de la Vila Closa» (*Capbr. 1669*, 40^r).

Suposem que es tracta del tram que va del pati del Castell, aquí anomenat *carrer del Castell* fins a les escales que actualment hi pugen des de la plaça de l'Església, aquí anomenat *carrer que puja al Castell*.

Vila Closa, el portal de la

«ad portali Ville Clause» (*Capbr. 1510*, 18^r).

Vilabertró, la

[lə βiləβər'tro]

És una partida del terme de Fullella, situada, de fet, damunt del límit amb el de Senan (Conca de Barberà) i, doncs, compartida amb aquest municipi. Correspon bàsicament a un petit altiplà que es troba a més de sis-cents metres d'altura (contrafort septentrional de la serra de Vilobí), un parell de quilòmetres a llevant de Fullella (i un poc més a ponent de Senan), entre les capçaleres de les valls o fondos de Matallongues i dels Escabrers. Des de l'Espluga Calba és la partida que trobem després dels Escabrers, en direcció cap al terme de Senan.

«partida de Vilabertó, [...] a sol ixent ab lo terme de Sanant» (*Capbr. 1741*, 21^r);
«en la partida de Vilabartó, [...] a mitgdia ab lo camí de Monblanch y ab lo pla de la Bassa» (*Capbr. 1765*, 114^r).

Les formes documentades són *Vilabertó* i *Vilabartó*, però la forma viva és *Vilabertró*. Som davant d'un compost típic de *vila* amb un nom personal, que en aquest cas, si no es tracta d'un derivat de la base germànica BERHT (d'on *Bertolí* i altres), almenys ha de ser un hipocorístic de *Bertomeu* > *Bertolomeu* i, més concretament, d'una forma *Bertró*, obtinguda a partir de *Bertó*, amb repercussió de /r/, tal com explica Coromines en algun nom similar recollit en l'OnCat²⁹¹.

Era un poble que va ser abandonat. El senyor d'un feu que posseïa un castell o bé una vila, en pagament de serveis i favors al rei, tenia precisió de donar-li nom. La *vila* era una filla natural de la *villa* romana, el conjunt d'edificis o construccions que actualment componen una *masia*. Aquesta situació ens remet a l'època de la formació dels cognoms, en què la necessitat de repoblar i de fer que reviscolés l'esmoreïda Marca Hispànica, menà a establir el feudalisme, d'origen plenament francès.

²⁹¹ Turull (2007: 123) i OnCat II, 476a25-36.

A Senan hi ha *el pla de la Vilabertró* (Vallverdú 1995: 24), i a Fullea, *lo Vilabertró, la punta del Vilabertró, cal Vilabertró i el camí del Vilabertró* (Arbós 2003: 171).

Vilabertró, el camí de

«partida d'Aigües Vives, [...] a mitgdia ab lo camí qui va a Vilabartró» (*Capbr.* 1669, 194^v).

V. t. *Senan, el camí de.*

Vilabertró, la serra de la

[lə 'serə ðe lə βiləβər'tro]

«fins a Vilapartó» (*Capbr.* 1692, 14^f); «dita serra de Vilapartó discorre per lo terme de Fullea, travessant la serra fins arribar a la Roca Tomasa, y d'aquí travessa la serra fins arribar a l'Argelagar y entra a la carretera terme de Binaxa, y passa per certas parts de dita carretera fins arribar al terme dels Homellons, en una partida dita la Portella» (*Capbr.* 1717, 4^v); «fins a Vilapartó y passe la serra» (*Capbr.* 1741, 5^f); «travessa la serra de la Vilapartó» (*Capbr.* 1765, 7^f).

En les citacions documentals recollides de la serra de Vilabertró la grafia és sempre *Vilapartó*. És un punt de referència a l'hora d'establir els límits del terme de l'Espluga Calba, pel seu extrem oriental.

Viladecans

«Emilio Segarra y Viladecant, [...] de las Borjas Blancas, [...] y Maria Fàbregas y Llusà» (*Matr.* 1880, 18^f, 19).

Viladoms

«José Viladoms, sabaté, [...] de San Sadurní de C., vecino de Valls» (*Matr.* 1927, 17^v, 3); «Mercedes Viladoms Gabarra», «Josep Viladoms Gabarra» (*Naix.* 1934, 20^f, 9, i 91^f, 8).

Els prenomes documentats són: Josep i Mercè. El primer portador del llinatge, el Josep, que devia ser el pare dels altres dos (el Josep i la Mercè), era sabater i procedia de Sant Sadurní de Collsabadell, al municipi de Llinars del Vallès.

Viladot

«Francisco [...], fill [...] de Ramon Gaya y Paula Gaya y Viladot», any 1792; «Ramon Gaya y Viladot», any 1794; «Paula Gaya y Viladot», any 1798; «Mariana [...], filla [...] de Miquel Torres, pagès, y de Paula Torres y Viladot», any 1803; «Marianna Torres y Viladot», any 1805; «un fill [...] de Joseph Huguet y de Paula Huguet y Viladot: [...] Jaume [...]. Foren padrins: [...] Maria Gaya y Viladot», any 1808 (*Bapt. 1773*, 113^r, 125^v, 149^v, 180^r, 194^v i 210^r); «Raymunda, filla de Miquel Torres y Paula Torres y Viladot», any 1805 (*Confirm. 1797*, 313^v).

L'única persona que el porta de primer cognom s'anomena Paula.

Vilafranca

«en Joan Vilafranca, de les Borges», any 1594 (*Matr. 1580*, 5^v); «Joseph Vilafranca, fadrí, pagès, [...] de les Borges d'Urgell», any 1717 (*Matr. 1699*, 178^v); «Paula Argilés, [...], filla [...] de Joseph Argilés y de Paula Vilafranca, [...] de Puiggròs», any 1824 (*Matr. 1791*, 70^{r-v}); «l'honesta Bellmunt, vídua de Joseph Bellmunt, [...] filla de Joseph Ximenes y Josepha Ximenes y Vilafranca», any 1830 (*Matr. 1791*, 87^v).

Els prenomes documentats són: Joan, Josep i Josepa. Llevat de la primera citació (1580), en què està escrit *Villafranca*, en totes les altres la grafia és *Vilafranca*.

Vilagrasa

«Joan Vilagrasa, del Palau», any 1594 (*Matr. 1580*, 5^v).

El lloc de procedència d'aquest personatge deu ser el Palau d'Anglesola.

Vilallonga, de

«Magí Anton de Vilallonga, 1758-1763» (Miret 2006: 527); «l'il·lustríssim sor. batlliu fra D^o Magí Anton de Vilallonga, cavaller, gran creu de l'orde y milícia de la sagrada casa y hospital de Sant Joan de Gerusalem, comanador de las comandas de [...] y Espluga Calva» (*Capbr. 1765*, 1^a).

Magí Anton de Vilallonga va ser el darrer comanador de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, entre 1758 i 1763.

Vilalta

«Franca. [...], filla [...], de Joseph Estrada, d'esta, y Raymunda Vilalta, de Gomés», any 1842; «Josepha Estrada y Vilalta», any 1845; «Francisca Estrada y Vilalta», any 1848 (*Bapt. 1824*, 284, 308 i 336); «Joseph [...], fill de Jaume Balcells y de Catarina Muñar, de Guimerà [...]. Padrins foren: [...] Maria Vilalta, de la present parròquia», any 1859 (*Bapt. 1858*, 20^v); «Francisca Estrada y Vilalta» (*Òbits 1880*, 12^f, 26).

L'única persona que el porta de primer cognom es diu Maria.

Vilamajor

«Rosa [...], filla [...] de Jacinto Mossellas y Vilamajó, de Velloch, [...] refugiats en la present vila per temor dels enemichs», any 1810 (*Bapt. 1773*, 216^f); «Maria Vilamajor, donsenlla, filla [...] de Joan Vilamajor, difunt, y Antònia Canals [...], de Maldà», any 1840 (*Matr. 1791*, 143); «Ramon Fabregat y Vilamajó» (*Naix. 1878*, 24); «Engràcia Pallàs Vilamajor, natural d'Omells de na Gaya», «Francisco Bota Vilamajor» (*Òbits 1903*, 18^f, 1, i 138^f, 3); «Francisco Bota Vilamajó» (*Repartiment 1942*, 19^f).

L'única persona que el porta de primer cognom es diu Maria. El primer Vilamajor de l'Espluga Calba era un refugiat, segurament originari de Bell-lloc d'Urgell, i fugia dels enemics, que, per la data de què disposem (1810), havien de ser les

tropes napoleòniques, en el marc de la Guerra del Francès (1808-1814). Les grafies anotades són *Vilamajo*, amb accent o sense, i *Vilamajor*.

Vilamur¹

V. **Coma de V., la*.

Vilamur²

«Magdalena [...], filla [...] de Joseph Vilamur, fuster, y de Maria Roset, d'Albi, [...]. Foren padrins: Joseph Vilamur, germà [...], y Paula Vilamur, també germana», any 1812 (*Bapt. 1773*, 231^v).

Els prenom documentats són: Josep, Magdalena i Paula. El llinatge ve del topònim, que deu ser un trasllat directe, és a dir, reduplicat a partir d'alguns dels *Vilamur* occitans (avui, en francès, *Villemur*), que són un compost entre els substantius *vila* < VILLAM i *mur* < MURUM, en al·lusió a la fortalesa de les parets d'un castell (Turull 2007: 123).

Vilanova [de Bellpuig], el camí de [lo kə'mi ðe βilə'nəβə ðe βeɫ'puɟ]

És un antic camí, ara desaparegut, que arribava a Vilanova de Bellpuig passant per Maldà i Belianes.

«cum vico Villenove» (*Capbr. 1510*, 30^r); «lo camí que's va a Vilanova» (*Capbr. 1574*, 20^v); «lo camí que va a Vilanova» (*Capbr. 1607*, 304^r); «a la partida dita dels Spilars, [...] a mitgdia y a ponent ab lo camí de Vilanova de Bellpuig» (*Capbr. 1633*, 27^r); «lo camí de Vilanova», «lo camí de Vilanova de Bellpuig» (*Capbr. 1765*, 107^v i 194^r); «el camino de Villanueva» (*Apeo*, 39^r).

Vilaplana

«Marina, [...] filla [...] de Joseph Vilaplana, d'Arbeca, y de Teresa Moyà, també d'Arbeca», any 1841 (*Bapt. 1824*, 267).

Vilar

«Maria Vilar, donsenlla, filla [...] de Joseph Vilar y Feliciana Vilar y Aloy [...], d'Omells de na Gaya», any 1736 (*Matr.* 1699, 200^r); «un fill [...] d'Anton Arteu y de Paula Vilà [...]: Jaume», any 1826 (*Bapt.* 1824, 18 H. 28.); «Ramona Vilà Aixalà» (*Repartiment* 1942, 29^r).

Trobem aquest cognom documentat ja el 1553 a la Granadella (*Forg.* 1533).

Vilardell

«Teresa Vilardell Torredellas, [...] de Colldetenes» (*Òbits* 1921, 62^r, 17); «D. Hermanas Dominicas; [...] Teresa Vilardell Torredellà» (*Repartiment* 1942, 139^r).

Vilardes, el

«Sesplugues Josep, àlies Vilardes» (*Contribució* 1936).

Notem que el personatge que porta aquest renom és el mateix que en l'entrada corresponent es diu *el Vilaverd*. Pot tractar-se d'un error o bé d'un derivació col·loquial a partir d'aquest nom de casa.

Vilaró

«Francisco [...], pagès, de Vell-lloc, fill [...] de Juan Macià, difunt, y de Magdalena Vilaró», any 1851 (*Matr.* 1791, 190); «Francisca Vilaró y Mas, natural de Tarragona» (*Òbits* 1880, 13^r, 27).

L'única persona que el porta de primer cognom es diu Francisca.

Vilars, los

«als Vilars» (*Capbr.* 1510, 15^r); «als Vilars, [...] a migjorn ab lo camí de l'Albereda, [...] a tramuntana ab la çíquia *que* va al Molí», «a la partida

anomenada los Vilars, [...] a tramuntana ab lo torrent» (*Capbr. 1574*, 42^r i 61^r); «als Vilars» (*Capbr. 1607*, 322^r); «en la partida dels Vilars» (*Capbr. 1669*, 75^r).

Pel que es desprèn de les citacions, era una partida al nord de l'Albereda i al sud de la síquia i del Torrent. Devia ser la que més endavant s'anomenaria *lo Gorc*. Al terme veí dels Omellons hi ha una partida que s'anomena així.

En època carolíngia el creixement demogràfic i els processos de repoblació portaren a la creació d'un gran nombre de petits llocs de poblament (que sovint reberen el nom de *vilars*). Aquesta nova situació afavorí la necessitat que tot un conjunt de vilars —alguns creats de bell nou— restessin agrupats dins un terme d'una *vil·la* única, que devia ser un dels llocs de població més antics i més grans. Cal relacionar aquest procés molt probablement amb la necessitat de mantenir o d'ordenar el sistema de recaptació del *censum* i d'altres impostos fiscals, que tenien un origen segurament molt més remot. Així mateix, aquest procés fou afavorit per la constitució de nombroses parròquies, que normalment no s'instal·laren en els novells vilars, ans en els establiments més antics (Palol 1999: 388). Segons Balari (1899: 247), el *vilar* va ser pròpiament la hisenda que pertanyia a la vil·la, de què era una dependència; era una heretat o finca rústica, treta de l'erm per a ser cultivada. A més de terreny cultivable, podia contenir pastures, prats i selves; també contenia cases, que algun cop van constituir, amb el temps, nuclis de població i van originar llogarets.

De tota manera, el substantiu *vilar*, 'llogaret, pagesia', del baix llatí VILLARE (DECat IX, 281a35-b9), sovint no al·ludeix tant a un lloc habitat com a un indret on es té constància d'un antic poblament que de vegades pot remuntar fins a èpoques tan reculades com la preromana. Era emprat freqüentment per designar el lloc on hi havia hagut un antic assentament humà, del qual tot just quedaven vestigis en el moment d'aparició de tal topònim (Turull 2007: 124). A la Catalunya central en l'època medieval solien rebre aquest nom els enterraments prehistòrics. N'hi ha uns quants casos a les terres de Ponent, per exemple les partides dels Vilars a Arbeca, a la Pobla de Cérvoles i a Flix, la de *lo Vilar* a Ulldemolins o la *dels Vilans* al Soleràs²⁹².

---

²⁹² Turull (2010: 15), Satorra (2003: 177), Pere (2013: 274), Pere i Amigó (1997: 379) i Martín i Preixens (2005: 410).

Vilaverd, cal

[ˈkal βiləˈβeɾ]

Era una casa del carrer de Santa Maria, al començament de les escales que puguen a l'església, tocant a cal Marian. Una inscripció a la façana ens indica que la construcció és del 1725. Avui és *cal Ramon del Ros*. La casa tenia el corral a baix, a la plaça del Pou; era *el corral del Vilaverd*. Aquesta construcció és actualment *cal Vilaverd*. *La granja del Vilaverd* és a la pista dels Omells, sortint del poble, a mà esquerra, després del xalet de cal Cabeça.

«regidors: Joseph Sesplugues, dit lo Vilavert», any 1777 (*Matr. 1791*, 66^v); «Joseph Sesplugas, dit lo Vilavert» (*Llevador*, 1^v); «Josep Sesplugues, dit lo Vilaverd», any 1784 (*Spel. 0*: 13); «José Sesplugues, *alias* Bilabert, [...] calle de Santa Maria; [...] por atrás plaza del Pozo» (*Apeo*, 21^r); «Teresina Ribera Sesplugues (Vilaverd)» (*Pocablog*).

Vilaverd, la sort del

«sort del Vilaverd, [...] partida: la Torta; [...] *sur*, camino de Senant» (*Repartiment 1942*, 265^r).

Vilaverd de Dalt, cal

[ˈkal βiləˈβeɾ ðe ˈðal]

És una casa que fa cantonada amb la façana de l'església. Eren parents del *Vilaverd de Baix*.

Viles

«Paula [...], filla [...] d'Anton Arteu, pagès, d'esta, y de Paula Viles, de Sant Martí de Maldà», any 1848 (*Bapt. 1824*, 342); «Maria Viles Carrascosa, [...] enterrada a l'Espluga Calba», anys 1936-39 (*Rubió 2011*: 210).

L'única persona que el porta de primer cognom es diu Maria.

Villabona

«1945 Estudi de nois – Sr. Fernando Villabona» (Poca 2017: 193).

No hem localitzat *Villabona* com a llinatge català (Moll 1982), ni castellà (DAE), ni aragonès (EDACAR 9). El buscador de noms de família francesos el situa als departaments de la Gironda i Òlt i Garona (www.geopatronym.com). De fet, existeix com a topònim. Amb el nom oficial de *Villabona-Amasa*, és un municipi de Guipúscoa, a la comarca de Tolosaldea. De tota manera, on està més documentat és a Astúries, on cinc petits nuclis de població porten aquest nom. Així mateix, com a cognom apareix en totes aquestes àrees (<https://www.ine.es/>).

Vinader

«Catharina Vinader, viuda, de la Spluga de Francolí, dexada del *quòndam* Phylip Vinader, pagès, del mateis loch, que·s troba assí en la fuga de l'exèrcit catòlic», any 1642 (*Òbits 1636*, 5').

La Caterina, viuda de Felip Vinader, pagès, havia marxat de l'Espluga de Francolí i s'havia instal·lat a l'Espluga Calba fugint de les tropes reialistes de Felip IV de Castella. La data de 1642 ens porta a la Guerra dels Segadors. La revolta dels catalans contra els abusos del comte-duc d'Olivares havia comptat amb l'ajut de la França de Richelieu. El total descabdellament de la guerra va girar al voltant de la possessió de tres places principals: Tarragona al sud, Perpinyà al nord i Lleida a ponent. Perpinyà caigué en mans dels francesos el 1642; Lleida, en poder dels espanyols el 1644, i a Tarragona havia prevalgut el partit reialista. Les tropes espanyoles tenien ordre de comportar-se bé amb els naturals, la qual cosa no era prou per a evitar els excessos, no sols en terra enemiga, com els que van cometre a la Conca de Barberà l'any 1642, sinó també en llocs addictes. Els nostres personatges devien viure de ple aquests fets històrics. Mentrestant el conflicte bèl·lic de la Guerra dels Trenta Anys (1618-48) dividia Europa en dos blocs. En un d'ells Àustria i Espanya s'erigien en baluard del catolicisme. Deu ser per això que la citació parla de l'*exèrcit catòlic*²⁹³.

---

²⁹³ Soldevila (1962: cap. XXX-XXXI) i GEC (s. v. *Trenta Anys, guerra dels*).

Vinaixa¹

V. **Camí de V., lo*; **Coma de V., la*.

Vinaixa²

[bi'najʃə]

És una població i municipi del sud-est de la comarca, en contacte amb la Conca de Barberà, de fama per les pedreres i les vies de comunicació que la travessen (carretera, ferrocarril, autopista...). Es troba a mig camí entre les Borges Blanques i Montblanc. Des de l'Espluga s'hi accedeix per la carretera de Vinaixa. Tots dos pobles disten uns deu quilòmetres. Aquest topònim és testimoni de l'arrelament del món àrab a la Catalunya Nova després de la conquesta islàmica (Turull 2007: 124).

«Avinaxa», any 1151 (Font i Rius 1969: 86); «ecclesiam Auinaixa», any 1154 (Blanch 1985: 91); «Avinaixa», any 1209 (Bisson 1984: 121); «de la collita del bovatge que faheren en los lochs sigüents de la vegueria de Montblanch: [...] de Vinaxa» (*Bovatge 1336*: 27^v); «castrum et villam de Vinaxia» (Alvira 2010: 1393bis); «Vinaixa» (*Capbr. 1510*, 4^v); «El terme de Vinaixa afronta [...] a tramontana amb els termes de Castellot, els Omellons i l'Espluga Calba», any 1624 (Gual III 2003: 748); «lo reverent Joan Cavaller, rector de Vinaixa» (*Translació 1778*); «Espluga Calva: [...] confina con el término [...] oeste, Vinaixa» (Madoz 1845: 579).

Vinaixa, la pista de, o el camí de Vinaixa [la 'pistə ðe βi'najʃə] o [lo kə'mi ðe βi'najʃə]

És una pista de l'IRYDA, sense asfaltar, que surt de l'Espluga Calba en direcció sud i arriba fins a Vinaixa. La documentació l'anomena *camí de Vinaixa*, però se'l coneix més com a *pista de Vinaixa*.

«camino de Vinaxa», «in vico quo itur a Vinaxa» (*Capbr. 1510*, 7^r i 8^r); «al barri Nou [...] a tramuntana ab lo camí que va a Vinaixa» (*Capbr. 1574*, 44^v); «a la creueta del camí, on travessa el de Vinaixa a l'Espluga Calba», any 1577 (Gual II 2003: 364); «lo camí qui va a Binatxa», «lo camí qui va a Vinaxa» (*Capbr. 1669*, 11^v i 83^r); «lo camí de Binaixa» (*Capbr. 1692*, 18^r); «lo camí de Vinaixa» (*Capbr. 1717*, 89^v); «lo camí de Binayxa» (*Capbr. 1741*, 15^v); «partida de la Coma del Pou, [...] a mitgdia y ponent ab lo camí de Vinaixa» (*Capbr. 1765*, 180^v); «camino de Vinaixa», «camino de Binaixa» (*Apeo*, 25^r i 29^r); «camino de Vinaixa» (*Repartiment 1942*, 7^r).

Vinaixa, la carrerada de

«a migjorn ab la carrera» (*Capbr.* 1607, 176^v); «partida de la Portella, [...] a sol ixent ab terres de [...], mediant la carrerada» (*Capbr.* 1765, 107^v); «mediodía, carrerada Vinaixa, [...] partida [...]: Portella», «mediodía, carrerada, [...] partida: [...] Mas» (*Amillar.* 1945, 37^v i 76^v).

Com que el document del 1607 ubica la carrera al Morer, hem suposat que es tracta de la carrerada de Vinaixa. Les definicions que dona el DCVB de tots dos termes no són gaire diferents: *carrera* significa ‘camí per on poden passar carros’, i *carrerada*, ‘camí de ferradura relativament ample, pel qual passen els ramats de bestiar que puguen o baixen de la muntanya al pla’.

Vinaixa, la carretera [del Terme] de [lə kare'terə ðel 'terme ðe βi'najʃə] o
[lə kara'terə ðel 'terme ðe βi'najʃə]

En les dues citacions més recents és anomenada *carretera de Vinaixa*, que és com es coneix ara; en totes les anteriors el nom és *carretera del Terme de Vinaixa*. Avui dia *la carretera* i *el camí* o *la pista de Vinaixa* són el mateix. Potser antigament seguien traçats diferents.

«la carretera del Terme de Vinaixa» (*Capbr.* 1574, 100^f); «a la partida anomenada lo Mas Blanch, [...] a migjorn ab la carretera del Terme de Vinaxa» (*Capbr.* 1607, 384^f); «entre a la carretera Terme de Binaixa y passa per sertes parts de dita carretera» (*Capbr.* 1692, 14^f); «fins a arribar a l'Argelagà y entra a la carretera del Terme de Binaixa y passa per certas parts de dita carretera, fins a arribar al terme de Homellons» (*Capbr.* 1741, 5^f); «fins al terme de Vinaixa y passa per certs paratges de la carretera de Vinaixa» (*Capbr.* 1765, 7^f); «carretera Vinaixa» (*Repartiment* 1942, 12^f).

Vinaixa, el terme de [lo 'terme ðe βi'najʃə]

El terme de Vinaixa toca amb el de l'Espluga Calba per l'extrem sud d'aquest.

«El terme de Vinaixa afronta a sol ixent amb el terme de Tarrés, al Cap dels Carros, i amb el terme de Fullea, al Cap de Bertrana; a migjorn, amb el terme de Vallclara, al Cap de la Part d'Amunt, i amb el del Vilosell; a ponent, amb el

de l'Albi, al Cap de la Comapella i al Cap de la Coma de l'Albi; a tramontana, amb els termes de Castellot, els Omellons i l'Espluga Calba», any 1624 (Gual III: 748); «lo terme de Vinaixa» (*Capbr. 1633*, 87^v); «en la partida de la Portella, [...] a ponent ab lo terme de Vinaxa» (*Capbr. 1669*, 84^v); «lo terme de Binaixa» (*Capbr. 1692*, 54^r); «lo terme de Vinaixa» (*Capbr. 1717*, 52^v); «lo terme de Binaixa» (*Capbr. 1741*, 17^r); «en la partida del Mas Blanch, [...] a sol ixent ab lo terme de Fullea, a mitgdia ab lo terme de Vinaixa» (*Capbr. 1765*, 205^r); «término Vinaixa» (*Repartiment 1942*, 14^v).

Vinaixa, la vall de

[lə 'βaɫ ðe βi'najʃə]

El Mas Blanc toca a la vall de Vinaixa, que és al terme d'aquest municipi, al costat del pla de les Portelles. Aquest corrent d'aigua és una de les capçaleres o afluents de la vall de la Femosa, que neix a llevant de Vinaixa, sota Tàrrega, i que travessa tot el terme de Vinaixa, per Sant Bonifaci, en direcció als Omellons i la Floresta. A la *GEC* figura com a *riera de Vinaixa* (o *Brugosa*), mentre que en la cartografia de l'ICC hi diu *vall de Vinaixa*, però no com a hidrònim, sinó com la corresponent vall orogràfica, és a dir, fondo Major. Als Omellons trobem la partida de *la Vall de Vinaixa* (Martín i Preixens 2005: 380).

Vint-i-nou, lo

[lo βiŋti'nəw]

La societat del Vint-i-nou de Juliol va ser creada abans de la Guerra Civil espanyola. Es reunien on ara hi ha cal Cuca, al carrer Major, on feien de cafè i ball. Era el local dels Set Hereus i hi anava la gent més de dretes del poble. El local era conegut amb el nom escurçat de *lo Vint-i-nou*. En la pronunciació del nom sencer el *juliol* esdevé *huriol* per aquestes contrades, amb una dissimilació entre líquides *l-l > l-r* (Satorra 2008: 245).

Vinya Guallar

V. **Coll de la V. G., lo*.

Vinyaiolar, lo

«al lloch apellat los Homs, e antiguament se deye Vinyayolar, una vinya, [...] a migjorn ab lo camí de l'Albi [...] y a tremuntana ab lo Torrent» (*Capbr. 1607*, 310^r).

V. t. **Coll de la Vinya Guallar, lo.*

Vinyals i cal Vinyals

[ˈkal βiˈɲals]

Cal Vinyals era el que havia estat *cal Llorenç* i després *cal Coixet*, perquè un gendre d'aquesta casa es deia Vinyals de cognom. És a la plaça de la Roca, baixant cap al Redemú. Després de la guerra es va fer cine durant uns anys als baixos de l'edifici.

«Miguel Viñals Bonvahí, [...] de Hospitalet de Llobregat» (*Matr.* 1939, 36^r, 6);
«Viñals, Miguel, y esposa» (*Contribució*, 484^r).

Vinyes

«una filla [...] de don Jasinto Vinyes y de dona Antònia Badia [...], de Montblanch: [...] Clàudia», any 1827 (*Bapt.* 1824, 36 D. 45).

Vinyeta¹, la

[lə βiˈɲetə]

És una partida que hi ha al peu de les Catalanes; a continuació el fondo arriba fins als Escabrers. Es troba entre el camí dels Escabrers i el de les Catalanes.

«finca: Viñeta, [...] partida: Escabrés» (*Repartiment* 1942, 154^r); «Viña, yermo. Su situación: Viñeta» (*Amillar.* 1945, 65^r).

Com que és un topònim freqüent per aquests indrets, n'hem anotat uns quants exemples: la partida de *les Vinyes* al Soleràs o a Vallclara, la de *les Vinyetes* al Vilosell o a la Pobla de Cérvoles, i *el camí de les Vinyes* a l'Albi. A Fullella cinc topònims porten el nom *vinya*, i a Senan, com a Ulldemolins, també hi ha la partida de *la Vinyeta*, però no és tocant al terme de l'Espluga Calba, malgrat que la nostra és propera al terme de Senan²⁹⁴.

---

²⁹⁴ Martín i Preixens (2005: 405 i 438), Pere (2013: 278 i 2017: 224), Amigó i Pere (1997: 380 i 2001: 463), Arbós (2003: 173) i Vallverdú (1995: 38).

Vinyeta², la

«finca: Viñeta, [...] partida: Deveses», «finca: Viñeta, [...] partida: Costaumàs» (*Repartiment 1942*, 59^r i 284^f); «Viña, yermo. Su situación: Viñeta» (*Amillar. 1945*, 65^s).

Les indicacions dels nostres informants només ens van descriure la peça de terra de l'entrada anterior, però a la documentació apareix aquesta altra. Hem repetit la citació del 1945 perquè no sabem a quina de les dues finques es refereix.

Virgili

«José Rosich Virgili, soltero, labrador, [...] de Alcocer» (*Matr. 1895*, 27^r, 2).

L'únic Virgili que hem documentat apareix per raó de matrimoni, procedent d'Alcocer, municipi de la província de Guadalajara. El fet que el primer cognom d'aquest personatge sigui català ens fa pensar que el segon també té aquest origen. El llinatge *Virgili*, procedent del nom de bateig, de tota manera, és relativament freqüent a Espanya, mentre que la forma castellana *Virgilio* és molt escassa. El nom fou popularitzat per un sant francès d'Arles al segle VI, i durant l'edat mitjana es va usar sobretot a Occitània i Catalunya (DAE).

Visa

«Jacinta Bise Ollé [...], de Selva del Campo» (*Matr. 1927*, 18^v, 5).

Peytaví (2010: annex 1), que documenta la forma *Bise* a Banyuls dels Aspres, Perpinyà, Sant Mateu, Tuïr i Ribesaltes, la remet a la codificada *Visa*, del nom personal germànic *Wiza* (Moll 1982).

Vit, cal

«Ramon Cabrol, cabalé del Vit» (*Recanasió 1846*).

Hem documentat el llinatge Cabrol només un cop, el 1797, en un personatge, de prenom Salvador, procedent de Belianes i present a l'Espluga Calba per raó de matrimoni. Per les dates poden ser tots dos de la mateixa família. Ramon Cabrol veiem que era el cabaler de cal Vit. Hem localitzat aquest nom de casa a Llorenç (Farré i Moix 1993: 119). Els dos significats principals que recull el DCVB del nom comú *vit* són: 'membre viril' i 'sarment'.

Viu

V. *Jaume del V.*, *cal*.

Viu, cal

[*'kal 'βiw*]

És una casa de l'avinguda de Pau Casals, al punt en què la carretera dóna el tomb, davant de la perruqueria de la Carne del Feliu. Una inscripció a la façana ens proporciona la data de construcció: 1781. Després se'n va dir *cal Palet*. La Maria de ca la Providència va comprar-la. *La cabana del Viu*, del segle XIX, a la partida de les Vallades i propietat de Jaume Vallverdú, és amb coberta de volta de canó tapada. Té 17,09 m² i fa 2,78 m. d'altura, 3,32 d'amplada i 5,15 de profunditat²⁹⁵. *El corral del Viu* era al que ara s'anomena *el carrer de la Costa de Sant Mateu*, costa amunt, en direcció a la Creu Grossa.

«Ramon Vallverdú Gené (Viu)», any 1936; «Josep Vallverdú Farré (Viu)», any 1936 (Rubió 2011: 21 i 101); «Cisqueta Gené Gaya (Viu)», any 1940 (Poca 2017: 157); «Antònia Vallverdú Gené (Viu)», casament de l'any 1945 (*Spel. 9*: 20).

Viu és un llinatge que el DCVB localitza a Barcelona, però que no hem documentat a la nostra vila.

V. t. *Xai, *cal*.

---

²⁹⁵ Martín i Preixens (2005: 323) i BIEC: BI-48.

Viuda Torretes, la

«Òbit de la Vuiuda Torretes», any 1604 (*Òbits 1574*, 16^f).

El DCVB conté *Torrets*, existent a Arenys de Munt, Vilanova i la Geltrú, etc. *Torretes* en podria ser la feminització, però no tenim aquest llinatge documentat a l'Espluga Calba. En canvi sí que hi ha força *Torres*, que ja apareix el 1360 i amb el qual potser cal relacionar aquest renom.

Viudo

V. *Metge del V.*, el.

Viudo, cal

[*'kal 'βiwðo*]

És una casa del carrer Major, tocant a l'antiga ferreria, que abans havia estat on ara hi ha cal «Manolo». Una inscripció a la pedra de la façana data la construcció del 1774.

«Albert Roig Torrents (Viudo)», any 1932 (Poca 2017: 113); «Viudo» (*Contribució 1936*).

És un renom que existeix arreu. A les Borges Blanques, per exemple, hi ha quatre cases que s'anomenen *la Viuda* seguit d'un apel·latiu (Ripollès 2006: 207).

Viudo, el pla del

[*lo 'pla ðel 'βiwðo*]

És un trosset de terra, al pla de la Bassa, on hi ha la font d'en Pic.

Viure

V. *Biure*.

Vives

«Carlos Vives, [...] de València, mestre de miñons de dita parròquia», any 1692 (*Òbits 1685*, 7^r, 9); «Antònia [...] Ribera, [...] filla de [...] Maria Ribera y Vives», any 1775; «Antonio Ribera y Vives», any 1777; «Joseph Ribera y Vives», any 1779 (*Bapt. 1773*, 16^v, 27^r i 38^v); «Salvadó Vives, regent», any

1859 (*Bapt.* 1858, 20^v); «José Boleda y Vives» (*Òbits* 1872, 4^r, 6, 94); «Mariano Boleda Vives» (*Repartiment* 1942, 19^v).

Trobem aquest cognom documentat el 1243 a l'Albi (Amigó i Pere 2001: 464) i el 1249 al Vilosell (Pere 2006: 342). Apareixen alguns noms d'home: Carlos, Fidel, Francesc i Salvador; i també un parell de dona: Concepció i Maria.

Vives, les aigües

«y ha tres aygües, anomenades l'una aygües Vives» (*Capbr.* 1574, 5^r); «y ha tres aygües, anomenades l'huna aygües Vives» (*Capbr.* 1633, 19^r); «y ha tres ayguas, anomenadas l'una aygües Vives» (*Capbr.* 1741, 9^r); «hi ha tres ayguas, [...] una, és a saber, aygües Vives» (*Capbr.* 1765, 18^v).

El genèric *aigües* té el sentit de 'curs fluvial' i *viva* vol dir 'que brolla naturalment'. El *fondo d'Aigües Vives* o *coma d'Aigües Vives* baixa del terme dels Omells i travessa el de l'Espluga Calba d'est a oest, passant pel nucli urbà; després d'aquest continua per *les Hortes*. *Aigües Vives* és un terme que, segons Coromines, apareix ja l'any 1074 «ad Aquas Vivas» en un document de l'Arxiu de Solsona. L'adjectiu *vives* té, afegit al substantiu *aigües*, un sentit totalment oposat a *tortes*, 'estancades', del topònim que també trobem al terme de l'Espluga Calba (*la Torta*); *vives* és ací sinònim de 'ràpides, mogudes' (OnCat II, 39b35).

V. t. Introducció.

Vivó

«Coloma Segura Font y Badal, viuda deixada del quòndam Jaume Font, sastre, [...] filla de [...] Francesch Segura y Josepha Vivó, cònjuges, de Valldeperas, parròquia de Pontils», any 1738 (*Matr.* 1699, 200^v).

Valldeperes, el lloc de procedència de la Coloma Segura i Vivó, és un petit nucli de població agregat a Pontils, a la Conca de Barberà.

Vizcar

V. *Bizkar.

Wenceslau, cal

[ˈkal βensezˈlaw]

Era una casa del carrer Major, davant de cal Misango, a la qual va anar a viure la Negra i després el Wenceslau de cal Marian.

«Benseslao Marian», «Rivera Wenceslau, àlies Marian» (*Contribució 1936*).

Xacó

V. **Cabaler del X., cal*; **Cabo [del X], cal*.

Xacó, cal

[ˈkaɫ ʃaˈko]

Era una casa del carrer de Santa Maria. Segons la documentació, tenien una finca a l'Espluga Calba, la Sort Llarga. Es deia que en aquella casa hi havia viscut una santa, que dormia a terra i que feia servir un esglaó de les escales per coixí.

«Rosa Teyxidó o hereus, dit Xacó» (*Censos 1807, 1^a*); «Miquel Pons, àlies Chacó» (*Apeo, 75^a*).

Com que és un renom que es retroba en moltes comarques, n'hem arreglat alguns exemples: a Fullella, Almofter o Cullera; a Alcover hi ha *l'hort del Xacó*; a Salou, *el Mas de Xacó*; a Calafell, *cal Xaconet*²⁹⁶. Finalment, a Sant Feliu de Codines està documentat *can Xecó* o *el Xecó de l'Arnetà*, com a hipocorístic de *Francesc* (> *Xec* > *Xecó*), nom que apareix repetidament en aquella vila amb la forma reduïda *Xec*. El DCVB documenta *xacó* com a substantiu que designa un tipus de barret militar

Xacó, el mas del

Al terme de Fullella, a la partida dels Masos, ja al límit amb el de l'Espluga Calba, hi ha les restes de l'edificació del *mas del Xacó*, que tot apunta que era l'antic *mas d'en Piquer* (Arbós 2003: 174). Aquest darrer nom apareix força en la documentació del terme de l'Espluga Calba; en canvi *el mas del Xacó*, no.

---

²⁹⁶ Arbós (2003: 174), Grau (2012: 196), Giner (2009: 697), Selfa (2012: 204), Amigó (2005: 135), Hugué (2015: 333) i Garcia-Pey (2006: 619).

Xacona, ca la

«casa la Xacona», any 1740 (*Roser 1600*, 23^r).

Tenim documentat el renom en la forma femenina (1740) abans que la masculina (1807). Desconeixem si té alguna relació amb el corresponent nom comú, que és el d'una antiga dansa castellana de ritme ternari i de moviment lent (DIEC).

Xammar

«Salvador Xatmar y Copons, comanador de Barbens y Espluga Calva» (Miret i Sans 2006: 511).

L'hospitaler fra Salvador Xammar fou el darrer comanador de l'Espluga Calba, càrrec que ocupà fins al 1798.

Xapa, cal

[^h'kaλ 'ʃapə]

Era una casa de la Placeta, que ara és cal Borrassol. El Xapa, un home rabassut, feia de barber. Més tard va viure en una casa de la plaça de l'Església, entre ca la Cristina i cal Vallons, que també s'anomenava *cal Barberet* i que ara és propietat de cal Ponç.

Xaparro

V. *Jaume del X., cal*; *Ramonet del X., cal*.

Xaparro, cal

[^h'kaλ 'ʃa'paro]

És una casa del carrer Major. Tenien un dels quatre cafès del poble abans de la guerra del 36. La ubicació de cal Xaparro documentada és al pati del Castell, a la banda que dona a la plaça del Pou. *La cabana del Xaparro* és a les Portelles.

«Cristóbal Sesplugues, *alias* Chaparro, [...] calle del Castillo; [...] atrás, plaza del Pozo» (*Apeo*, 16^r); «José Sesplugues Roig (Chaparret)», «José Sesplugues Roig (Chaparro)» (*Repartiment 1942*, 274^r i 275^r); «José Sesplugues Roig

(Chaparro)» (*Amillar. 1945*, 11^v); «Ramona Sesplugues i Benet (Xaparro)», any 1965 (*Spel. 9*: 20).

Sembla que al Miquel Sesplugues, que era més aviat petit i doblat, van començar a anomenar-lo «*el Miquel Xaparro*», nom que passà als seus successors. Cap a l'any 1800 s'havia casat amb la Josefina Mitjans (Amat 1990: 232). De fet, el primer Miquel Sesplugues que tenim documentat morí el 1643 (V. *Pubill*), i el darrer és un dels habitants de la vila que capbreven el 1765 (V. **Corral [de Miquel Sesplugues], el carrer del*). Notem que també apareix el renom en diminutiu: *Xaparret*. En els nostres dies també hem sentit *Xaparrín*, referit a un membre de la mateixa casa.

Xaparro, el pla del [lo 'pla ðeɫ ʃa'paro]

Situat a la Portella, està catalogat com a jaciment arqueològic, datat entre el 5500 i el 2200 a. C., durant el neolític. És un lloc d'habitació sense estructures en una zona de terrasses d'ametllers. No s'hi localitzen en superfície restes de materials arqueològics (BIEC: BI-19).

Xaparro de la Plaça, cal ['kaɫ ʃa'paro ðe la 'plasə]

És a la plaça de l'Església, on hi havia hagut la seu de la Falange.

Xaparrot, cal ['kaɫ ʃapə'rɔt]

És una casa del carrer de Montblanc els estadants de la qual eren parents de cal Xaparro.

Xarrot, cal ['kaɫ ʃa'rɔt]

Era al carrer de Santa Maria, entre cal Sarauet i cal Magí. També se'n deia *cal Miró*, ja que, com veiem, aquest era el nom de família.

«viuda Xarrot», «Miró, Antoni, viuda Xarrot» (*Contribució 1936*).

El geolocalitzador de noms de família francesos localitza *Charrot* en força departaments d'aquell país, però no tenim cap indicati que aquest renom hi tingui relació (www.geopatronym.com). En català *xerrotejar* vol dir 'xerrar, parlar insistentment i de diverses coses' (DCVB).

Xato, el pla del

[lo 'pla ðeɫ 'ʃato]

És a l'extrem sud-est del terme, abans d'entrar al de Senan. Es troba entre les Catalanes i els Escabrrers. A Tarrés també hi ha aquest topònim, i al Vilosell, *cal Xato* (Pere 2006: 343). El nom *pla* apareix indistintament amb valor d'apel·latiu i com a nom propi aplicat a una partida o sector del territori, per exemple, *els Plans de Tarrés* (Tarrés).

Xavo, cal

['kaɫ 'ʃaβo]

Era una casa del carrer de Fullea en la qual vivia el *Ton de les Perdius* o *Ton de la Providència*. En el document de la primera citació no hi consta cap casa, només dues finques als Espilars.

«Ramon Marturell, *alias* Chabo» (*Apeo*, 131'); «carrer de Fullea: [...] Xava (monedes sense valor)» (Poca 2017: 30).

És un renom que retrobem en altres municipis; per exemple, a l'Albi, on també hi és com a cognom; a Ontinyent, amb la forma *Xavó*; a Ulldemolins, la Poble de Cérvols o Calafell²⁹⁷. No consta com a llinatge català, però sí com a nom comú, procedent del castellà *ochavo*, que hi comparteix el significat principal de 'moneda antiga que valia la meitat del quarto, o sia, l'octava part d'una peça de quatre'. De tota manera, el fet que estigui documentat com a cognom a l'Albi, ens fa pensar una possible filiació francesa. En aquesta llengua hi ha múltiples noms de família que obeeixen, amb diferents matisos, a aquesta pronúncia: *Chabau*, *Chabeau*, *Chabot*, *Chavaux*, *Chaveau* o *Chavot* (Morlet 1991 i Astor 2002). En tots els casos, però, l'accent hauria sofert un desplaçament, ja que l'originari seria a la darrera síl·laba, com queda reflectit en el renom d'Ontinyent.

Xay i cal Xay

['kaɫ 'ʃaj]

Cal Xay era una casa a l'esquerra de les escales que pugen a l'església, al carrer de Santa Maria, que després va ser *cal Jaumet del Viu*.

²⁹⁷ Amigó i Pere (2001: 465 i 1997: 381), Sanchis (2010: 594), Pere (2013: 279) i Hugué (2015: 334).

«un fill [...] de Jaume Rotg y de Josepha Rotg y Xay, cònjuges, natural de Vimbodí [...]: Christòfol», any 1816; «Joseph Roitg y Xay», any 1818 (*Bapt. 1773*, 259^v i 275^r).

Transcrivim el llinatge tal com el reproduïx el document. No el contenen ni el DCVB ni Moll (1982). En occità existeix *Chay*, de l'arrel *cais*, 'mandíbula', amb la palatalització de *ca* en *cha* pròpia de la varietat nord-occitana. En la toponímia muntanyenca la comparació d'una dent amb un aflorament rocós ha donat lloc a la derivació de sentit *dent* > *roca*, que ha pres el corresponent nom de família (Astor 2002: s. v. *Chaix*).

V. t. *Palet, cal*.

Xifré

V. *Sifré.

Ximenes

«Rosa, filla de Joseph Bota y Antònia Bota y Ximenes», any 1805 (*Confirm. 1797*, 313^v); «Manuel [...], fill [...] de Joseph Bota y Anguera y d'Antònia Bota y Ximenes», any 1809; «Teresa Bota y Ximenes», any 1812 (*Bapt. 1773*, 214^v i 232^{r-v}); «l'honesta Bellmunt, vídua de Joseph Bellmunt, [...], filla de Joseph Ximenes, y Josepha Ximenes y Vilafranca», any 1830 (*Matr. 1791*, 87); «Antonio Bellmunt y Ximenes, natural de Puitgròs» (*Òbits 1880*, 104^r, 19); «Manuel Bota Ximenes» (*Repartiment 1942*, 201^v).

Apareixen dos prenom: Josep i Antònia. Hem anotat la variant gràfica *Ximenes*, que també hem trobat, per exemple, a Arbeca (Sans 2004: 182) —a Vallclara està documentat *Ximeno* (Pere 2017: 226)—. En el nostre cas, tant els *Ximenes* com els *Ximenes* pertanyen a individus de les mateixes famílies; es produeix, doncs, una confusió entre totes dues formes.

Xinxó

«José María Sesplugues Chinchó, [...] hijo legítimo de [...] doña Josefa Chinchó Campanera, [...] de Bellpuig», «María del Carmen Sesplugues Chinchó» (*Naix.*

1945, 20^v, 6, i 33^v, 20); «Carmen Sesplugues Chinchó, de ca l'Orteu» (*Spel.* 42: 1); «Pepita Chinchó [...] (Orteu)» (Poca 2017: 248).

El DCVB situa *Xinxó* a Barcelona, Anglesola, Santa Coloma de Gramenet, etc.; però Moll (1982) no el conté. En conseqüència, podríem plantejar que es tractés del cognom espanyol *Chinchón*, que té l'origen en la població homònima de la Comunitat de Madrid (DAE). *Chinchon* també és un nom de família francès, derivat del normandopicard *chinche*, que tenia moltes accepcions (Morlet 1991: s. v. *Chincholle*). Com que els que se'n diuen són de ca l'Orteu, llinatge que ja procedeix de França, ens inclinem per la segona hipòtesi.

Xipré, el tros del

[lo 'trɔz ðeʎ ʃi'pre]

És un tros de cal Samanyo a dalt a la punta dels Escabrrers, a mà esquerra del camí.

Xirillo, cal

['kaʎ ʃi'riʎo]

Era una casa del carrer de Santa Maria, que després va ser *cal Xulip*. Segons record dels nostres informants, el *Xirillo* era un hisendat poc avesat al treball i molt aficionat a la caça. S'anava venent les finques per meitats, que comprava el Bota Ric. La viuda Gaya no consta que tingués casa a la vila, només una finca a la Portella. *L'era del Xirillo* és la que ara es coneix com *l'Era Negra*.

«Ventura Valls, olim muller de Ramon Valls, dit Xirillo», any 1746; «Ramon Valls, de la Placeta, dit lo Xirillo», any 1788 (*Òbits 1699*, 39^v i 158^v); «viuda Gaya, *alias* Chirilla» (*Apeo*, 199^f); «Cherillo», «Bota, Antoni, Aixirillo» (*Contribució 1936*).

Al Vilosell hem localitzat el mateix nom de casa²⁹⁸.

---

²⁹⁸ Martín i Preixens (2005: 434 i 439) i Pere (2006: 344). De fet, *Ciriglio* és un cognom de la Campanya italiana, poc freqüent (<https://www.cognomix.it/mappe-dei-cognomi-italiani> i <http://www.gens.info/italia/it/turismo-viaggi-e-tradizioni-italia#.W9CkLUszYdU>).

Xirillo, la costa del

[lə 'kɔstə l ʃi'riʎo]

El de cal Xirillo devia tenir alguna finca que donava a *la costa de la Creu*.

Xirillo, la font del

[lə 'fɔŋ deʎ ʃi'riʎo]

Era una caixa de carro, a la Peixera, de la qual rajava aigua. Després se'n va dir *la font del Rollon*.

Xiroi, cal

['kaʎ ʃi'roj]

És al carrer de Santa Maria, a la placeta que fa davant del perxe, on fins fa poc vivien els de cal Ponç. El Cristòfol Ribera només consta que tenia casa a la vila, sense cap finca.

«Cristóbal Ribera, *alias* Chiroy, [...] calle de Momblanch» (*Apeo*, 240^f); «Ramon Rebordosa Llussà (Tupiner) i Mercè Camprubí Ribera (Xiroi), casats el [...] 1916», «Ramon Camprubí Ribera (Xiroi)» (Poca 2017: 61 i 228); «Maria Teresa Dalmau Ribera (Xiroi)», any 1939 (*Spel*. 9: 20).

Xiulet, el

[lo ʃi'w'let]

Al Joan Anglès Civit, de cal Ponç, l'anomenaven el *Xiulet* o el *senyor Xiulet*, perquè tenia l'hàbit de xiular.

Xon, cal

['kaʎ 'ʃon]

És al carrer Major, a l'alçada del castell. Una inscripció a la façana ens indica que la construcció és del 1881. *El corral del Xon* era al final del Redemú, a mà dreta, tocant a la carretera de Fullella, passat el pati de cal Roig.

«Antonio Farré, *alias* Chon, [...] calle de Montblanch» (*Apeo*, 184^f); «Mercè Farré Sayrach (Xon)», casament de l'any 1914 (*Spel*. 31: 19); «Josep Sesplugues Farré (Xon)», any 1936 (Rubió 2011: 21).

És un renom que hem trobat en alguna altra localitat, com ara la Pobla de Cérvoles (Pere 2013: 280) o bé Aspa (Estradé 2003: 114). Segons el DCVB, el nom comú *xon* és un 'mot d'afecte que s'aplica saludant els amics' (al Camp de Tarragona i a la Conca de Barberà) o bé serveix 'per a cridar o amanyagar els xais' (a Centelles). En francès existeix el nom de família *Chon*, amb més d'un significat (Morlet 1991).

V. t. *Saladero, cal*.

Xon, el perxe del

[lo 'pɛrʃɛ λ 'ʃon]

És a la plaça de l'Església, on abans hi havia *cal Xon*. Després, amb el canvi de nom de la casa, ha passat a anomenar-se *el perxe del Saladero*.

Xoriguera

«Joseph Xoriguera» (*Roser 1600*, 10^r); «Joseph Xoriguera, [...] agricultor, fill [...] de Maurisi, pagès», any 1649 (*Matr. 1636*, 10^r); «Magdalena Xoriguera, muller de Josep Xoriguera», any 1661 (*Òbits 1650*, 7^v, 59).

Hem anotats dos prenomes: Maurici i Josep, pare i fill.

Xubanc, el, i cal Xubanc

['kaλ ʃu'βəŋ]

Eren dos germans: l'un vivia al carrer de Santa Maria, gairebé a la plaça de l'Església, i l'altre a la plaça del Pou. *El corral del Xubanc* era a la Raval.

«Joan Teixidó, dit lo Xubanch», any 1684 (*Òbits 1650*, 21^r); «àlies Chubanc» (*DD 1676*,); «Gerònima Teixidó, viuda deixada del quòndam Joan Tayxidó, dit lo Xubanch», any 1696 (*Òbits 1685*, 14^v, 4); «Joseph Teixidó, anomenat lo Xubanch» (*Capbr. 1765*, 181^r); «Joseph Teixidó, dit lo Xubanch, pagès» (*Fund. 1774*, 16^r); «Antonio Orteu, *alias* Chovach, [...] calle de Santa Maria», «Antonio Orteu, *alias* Chovach, [...] corral, [...] rabal de Jesús; [...] de frente, camino de Arbeca» (*Apeo*, 195^r i id.); «Chubach, Jaume» (*Contribució 1936*); «Jaime Orteu (Chuvanc)» (*Repartiment 1942*, 350^v).

El renom apareix amb múltiples grafies: *Chovach, Chubach, Chubanc, Chuvanc* i *Xubanch*.

Xubanquet, cal

['kaλ ʃu'βəŋ'kɛt]

El *Xubanc* de la plaça del Pou era el *Xubanquet*. La casa havia estat *ca la Flor*. *La cabana del Xubanquet*, a la partida de les Beurades i propietat de Josep M. Orteu, és amb coberta de volta plana i està localitzada dins d'un recinte tancat per murs de pedra. Fa 3,28 m. d'altura, 3,20 d'amplada, 5,35 de profunditat, i té 17,12 m²; és del segle

XIX²⁹⁹. Dins l'església, a l'inici de les escales del campanar, hi ha una làpida en record de l'accident mortal que sofrí el 1946 el Pepe Orteu Andreu, de cal Xubanc de la plaça del Pou.

«Jaume Orteu Andreu, [...] Xubanc Pou», defuncions de l'any 1900 (*Spel.* 32: 7); «Pepe Orteu Andreu (Xubanc, Pl. Pou)» (Poca 2017: 190).

Xulip

V. *Àngel del X., ca l'; *Cremat del X., cal.

Xulip, cal

[ˈkaɫ ʃuˈlip]

És una casa del carrer de Santa Maria els habitants de la qual eren mitgers del Capdevila de Maldà. També se'n deia *ca la Xulipa*.

«Josep Gabarra (Xolip)», any 1884 (Poca 2017: 26); «Ramon Cholip», «Gabarra, Ramon; Xulip» (*Contribució 1936*); «veïnes de la Plaça: [...] la vella Xolipa», «Ramon Gabarra Roca, [...] Xolip», «Teresina Gabarra Penedès, de ca l'Àngel del Xolip» (*Spel.* 23: 16, 32: 6 i 47: 19); «Josep Maria Aixalà Gabarra (Xolip)» (*Pocablog*).

És un renom que retrobem en d'altres poblacions: a les Borges Blanques, a la Pobla de Cérvoles i a Fullella. A la Granadella *la granja del Xulic* hi té similitud³⁰⁰. La transcripció amb *o* del topònim reflecteix la tendència a la neutralització de les vocals velars seguides d'una *i* tònica que es produeixen en aquesta zona de transició dialectal.

Xuxa, cal

[ˈkaɫ ˈʃuʃə]

Era una casa de la plaça de l'Església, al racó de l'Abadia, els descendents de la qual ara viuen a la Raval, en una edificació nova.

«Chucha» (*Contribució 1936*); «Tereseta Fabregat (Xuxa) [...] 1917»; «Clemente Balsells Fabregat (Xuxa)», any 1932 (Poca 2017: 68 i 113).

²⁹⁹ Martín i Preixens (2005: 324) i BIEC: BI-44.

³⁰⁰ Ripollès (2006: 203), Pere (2013: 280) i Arbós (2004: 175-176).

A les Borges Blanques hi ha *cal Txutxet, cal Txutxo* (Ripollès 2006: 203). El DCVB conté el nom comú *xuixo* (castellanisme) que significa ‘llança curta o bastó acabat en punta, que solen dur els vigilants nocturns de la ciutat’. En francès hem localitzat el llinatge *Chucha*, però tan sols al departament d’Yvelines.

Zamorano

«Joseph [...], pagès, fill [...] de Miquel Anguera, pagès, vivint, y de Manuela Anguera y Zamorano, [...] d’Espluga de Francolí», any 1815 (*Matr. 1791*, 48°).

APÈNDIXS

1. Mostres de costumari

1. 1. LES CONFRARIES

La fidelitat a la tradició catòlica i als costums pairals fou una constant a la comarca a través del segle XIX, que es traduí en la fundació de confraries i de devocions als santuaris (el Sant Crist de Gràcia, la Mare de Déu de Loreto, el Roser), sobretot en temps de pestes i grans secades. D'aquí ve l'abundància de santuaris als cims dels turons. Aquestes velles manifestacions de devoció van persistir més enllà del període que va de 1864 a 1900, en què també va ser notable l'afecció a la música i al cant. Durant el segle XX van aparèixer: l'Orfeó Borgenc; la coral El Passerell, de Vinaixa; el Rossinyol, de Cervià; Les Veus del Camp, del Soleràs, i les corals d'Arbeca, de l'Espluga Calba, de Torrebaesses, de Juneda, etc. (Lladonosa 1983: 221).

A l'Espluga Calba a la missa major del primer diumenge de maig davant de l'altar hi havia les banderes de les quatre confraries instituïdes a la parròquia: la de Sant Cristòfol, vermella; la del Roser, blau cel; la del Sant Crist, vermella, i la de Sant Esteve, groga. Feien de 10 a 12 m d'alçada. Amb la instal·lació de la llum elèctrica, l'any 1928, ja no pogueren treure més les banderes en les professons, perquè no podien passar per molts dels carrers (Amat 1990: 172). A l'església hi havia quatre altars amb els quatre sants, que guarnien els majorals o confreres. En les festes importants, en determinats moments de la missa major, els majorals es col·locaven al presbiteri formant un semicercle amb una atxa encesa cada un. Una de les professons que el cardenal Vidal i Barraquer va presenciar en la seva visita a l'Espluga Calba va ser la de la Mare de Déu dels Dolors, en la qual una nena, que s'anomenava el *Nazareno*, es vestia amb una túnica i duia una creueta al coll i una corona d'espines. Quatre dones viudes joves portaven en tabernacle la marededéu i es cuidaven que les nenes anessin a la professó d'aquell dia i a les de Setmana Santa.

La imatge de sant Cristòfol, patró de la vila, presideix un dels altars de l'església. L'any 1947 els regidors de l'Espluga Calba es dirigiren al senyor arquebisbe

de Tarragona per demanar-li que els permetés de traslladar al primer diumenge de setembre, dia de la Mare de Déu, la festa major d'estiu, que cada any se celebrava el dia 10 de juliol, festa de Sant Cristòfol. El senyor arquebisbe va escriure un decret al senyor rector pel qual autoritzava el trasllat i facultava que en endavant es pogués treballar el dia de sant Cristòfol, sense obligació d'oïr missa. La festa major d'estiu, que actualment se celebra el tercer diumenge d'agost, estava dedicada a sant Cristòfol. Un predicador foraster solia prendre part en la missa major; a la tarda la corporació municipal assistia a la professó, al final de la qual es cantaven els goigs.

La confraria de Sant Cristòfol era la de més categoria, la dels propietaris, formada per homes casats i les respectives dones, que es cuidaven de les tovalles de l'altar i de la neteja. En produir-se una defunció sis confreres de Sant Cristòfol, a l'hora de l'enterrament, traslladaven el cadàver del domicili a l'església i posteriorment al cementiri; organitzaven la cerimònia i es feien càrrec de les despeses, pagaven al campaner, portaven la caixa, feien el clot, etc. Tothom pagava un duro cada any per a tal finalitat. El 12 de maig, dia dedicat al patró, se celebrava missa solemne amb presència dels majorals i professó pels carrers del poble a la tarda, presidida per la imatge del sant. Al final es cantaven els goigs, la lletra dels quals anotem a continuació (Balcells 1993: 16):

Vostres miracles són tants
que no es poden referir,
fins un bastó sec florir
feren vostres santes mans;
molts mirant del tronc la flor
s'apartaren del pecat.

Cristòfol màrtir sagrat,
siau nostre intercessor.

Dues infames donzelles
vostra castedat temptaren
però els mals intents deixaven,
mirant vostres meravelles;
pregant Vós a Déu per elles
s'apartaren del pecat.

Cristòfol màrtir sagrat,
siau nostre intercessor.

El document més antic de la confraria de Nostra Senyora del Roser és un escrit del 21 de maig del 1600. Fins als anys 1922-23, en què la pràctica caigué en desús, uns quants espluguencs voluntàriament prenien part en el cant i en el rosari de l'aurora en honor a la verge del Roser. En algunes solemnitats cantaven versos referents a la festivitat. Els diumenges i festes, abans d'apuntar el dia, agafaven la campana dels

combregants de l'església i unes quantes teies enceses per veure-hi, i entonaven el cant de l'aurora a la plaça. Seguidament es feia sonar la campana i es posava en marxa una minúscula professó que es detenia en diferents punts, en els quals es cantaven versos, i s'acabava dins de l'església. En tornaven a sortir, proveïts d'un sobrepellís, un pendó gros i dos fanals encesos, i cantaven el rosari de l'aurora. Donaven la mateixa volta pels carrers, tot resant el rosari i cantant. Pel camí s'hi afegien els veïns que anaven a missa primera. El trajecte finalitzava altre cop a l'església.

Formaven la confraria el majoral i la majorala, un matrimoni jove. Quan hi havia un casament o un bateig, tots dos passaven a taula i demanaven diners per a la institució amb una safata que duia una marededeueta. No els convidaven a dinar, només a postres, i els donaven el refresc. La parròquia dedicava una doble festa a la verge del Roser: el primer diumenge de maig (rosar de maig) i el primer d'octubre (rosar d'octubre), dies en què es feia professó i al final es cantaven els goigs del Roser, que transcrivim seguidament (Balcells 1993: 12-13):

Vostres goigs, amb gran plaer	Del sant ventre produïda
cantarem, Verge Maria,	la planta del Roser verd,
puix la vostra Senyoria	fonch d'àngels circuïda
és la Verge del Roser.	i servida amb gran concert,
Déu plantà dins Vós, Senyora,	i restà pur i sencer
lo Roser molt excel·lent,	vostre cos amb alegria,
quan vos féu mereixedora	quan parí en l'establia
de concebre'l purament,	lo celestial Roser.
donant fe al missatger	Puix mostreu vostre poder
que del cel vos trametia	fent miracles cada dia,
Déu lo Pare, que volia	preserveu, Verge Maria,
fóssiu mare del Roser.	als confreres del Roser.

Dins de l'església, finalitzada la missa del Diumenge de Rams es convocava tots els joves per veure qui estava disposat a donar més pessetes per adquirir el dret de portar el Sant Crist en les professons de Setmana Santa: la de l'anada al Calvari, aquella mateixa tarda, tot fent el viacrucis; la del Sant Enterrament del Dijous Sant al vespre pels carrers del poble, i la del Calvari de Divendres Sant al matí. Els joves formaven un cercle prop del cancell, enmig del qual es col·locava el majoral primer de la confraria

del Sant Crist, que presidia la subhasta. A l'extrem del cercle, en sentit contrari al cancell, s'hi posava una cadira i, damunt, una campana, que faria sonar aquell qui prometés més pessetes. Després es buscava dos companys més que l'acompanyessin, l'un a cada costat, quan portés el Sant Crist, tots tres vestits amb vestes. La quantitat que s'acostumava a assolir en la subhasta era d'entre 125 i 150 pessetes (Amat 1990: 170-171).

Per sant Esteve, que era el patró dels joves, els majors portaven atxes a la professó. Les tenien en una caixa, les encenien i pujaven a l'altar amb l'atxa encesa.

1. 2. LES AGRUPACIONS MUSICALS³⁰¹

La Societat Coral l'Iris Espluguense fou creada l'any 1895 i refundada el 1923. La parròquia en va tenir cura. Jaume Pons Fàbregas, de cal Fuster, n'era director el 1949. Cap als anys 70 la dirigí durant un temps mossèn Antoni Bru, rector d'Arbeca.

La Lira era l'orquestra de l'Espluga Calba abans de la Guerra Civil. La formaven Jeroni Castanyer, de cal Carreter; Josep Sesplugues, de cal Misanguet; Josep Balcells i Gaya, de cal Rafel; Joan Dalmau, de cal Dalmau; Jaume Saltor, de cal Calistro; Albert Roig, de cal Viudo; David Gaya i Català, de cal Tenalla; Daniel Balcells, de cal Ferrer, i Josep Castanyer i Balcells, de cal Ferreret. Acostumaven a tocar a ca la Fustera, excepte als estius, que anaven a les festes majors de molts pobles.

La Moral Artística va ser una orquestra fundada per mossèn Ramon Boqueres, organista de la parròquia. Cap als anys 40 la formaven: Pasqual Pons i Fàbregas, de cal Fuster; Josep Castanyer i Balcells, de cal Ferreret; Ramon Castanyer i Balcells, de cal Ferrer; els germans Francesc i Vicenç Orteu i Fabregat, de cal Barber; els també germans Aleix i Tomàs Orteu i Sardà, de ca la Malena del Sec; Tonet Castanyer i Balcells, de cal Pipa, i Ramon Sardà i Balcells, de ca la Roseta.

Latina era la banda de música que formaven el Jeroni, el Carreter, el Rafel, el Joan del Dalmau, el Calistro, l'Albert del Viudo, el Misanguet, el David del Samanyo, el Daniel del Ferrer i el Ferreret.

Los Bohemios era una orquestra formada pels següents membres: Ramon Sardà Balsells, de ca la Roseta, que n'era el director; Ramon Ribera Sardà, de ca la Càndia, músic de jazz; els saxofonistes Tomàs Orteu Sardà, de ca la Malena del Sec; Albert Roig Torrents, de cal Viudo, i Àngel Poca Roig, de cal Poca; els trompetistes Josep M.

---

³⁰¹ La informació d'aquest apartat procedeix de Poca (2017: 135-146).

Dalmau Martorell, de cal Dalmau, i Lluís Ribera, de ca la Càndia; Jaume Balcells, de cal Maleu, que tocava el trombó de barres, i Ton Castañé Balsells, de cal Pipa, que tocava la verxa o contrabaix.

1. 3. LES CANÇONETES DE CREACIÓ POPULAR

Sembla que els dos bàndols de la Guerra Civil ja existien abans d'esclatar el conflicte. Els de dretes, la colla de jovent del poble que van afusellar a Lleida el setembre del 36, van inventar-se una cançó en la qual escarnien el caràcter festiu dels d'esquerres; a més, els retreien actituds anticlericals i els acusaven d'haver destruït els braços de la creu Grossa. La cançó fa així:

Visca la gresca, visca la broma,
fora els estudis, vinga taboles!
I els que estudien són uns ximplets.

En nom de la democràcia
persegueixen el feixisme
i van per la comarca
proclamant el comunisme.

Cremen esglésies, trenquen creus
i *hasta* als morts del cementiri
els hi pregunten: «Ves, si em veus?»

Per la Candelera, el 2 de febrer, fins no fa gaire es beneïa la candela, que serviria de protecció en dies de tempesta. Aquest dia i l'endemà, Sant Blasi, és la festa major d'hivern de la vila.

Mare de Déu del Candeler,
segon dia de febrer,
Sant Blasi és·l tercer.
Endevina quin mes é?

Els versos que segueixen s'adreçaven a un vilatà:

El Blasi·l Tet ne té un violí
que per falta de corda
no el pot fer brunyir.

Ara que té corda
ha tingut un desmanec:
quines males desgràcies
pel Guerxo·l Tet.

La canalla cantaven la cançoneta que ve a continuació a una persona de l'Espluga per fer-la enfadar:

Vam anar a fira d'Arbeca,
vam passar pels Omellons,
vam trobar la Rosa Boja
que plegava cagallons.

La mateixa finalitat devien tenir els versos que segueixen:

Lo Josep de la Ventura
n'ha perdut l'enteniment
ha posat lo gat a l'olla
per a fer riure la gent.

1. 4. ELS GEGANTS

L'Honorat i la Teòfila, realitzats pels espluguencs Gerard Pinyol i Xavier Roig, van ser els primers gegants de l'Espluga Calba; Ferran i Paula són els més nous, presentats a la vila el 17 d'agost del 2002.

2. Els topònims

Tots els termes estan ordenats alfabèticament.

2. 1. PARTIDES DE TERRA

Aiguamoll, *Aigüera de la Bassa, Argelagar, *Barbacana, Bassa, *Bassa Bona, *Bassa Dolç, *Bassa Salvadora, Bassals, *Bassassa, Basses, *Burros, *Cadireta, *Camí de Fulledda, *Camí de Maldà, *Camí de Vallbona i Belianes, *Cap dels Corralers, Catalanes, Coll del Molí, *Collet de na Servera, *Colomer, *Coma de l'Albereda, Coma d'en Català, Coma de Fulledda, Coma d'en Gaya, *Coma dels Horts, *Coma de la Mariola, *Coma del Molí, *Coma dels Oms, *Coma de l'Oriola, *Coma del Palau, *Coma dels Pilars, Coma d'en Pou, *Coma d'en Robió, Coma d'en Salat, Coma de Sant Pere, *Coma d'en Vilamur, *Coma de Vinaixa, *Coma Prop la Vila, Comellar, *Comellar de la Bassa, *Comellar de na Ginera, Comellar d'en Marcos, *Comellar d'en Pic, *Comellar d'en Roger, *Comellar dels Rossells, *Corralassos, *Corralers, Costa del Mas, *Costa d'en Rubió, Coster, *Costenvall, Cova o Coma del Llop, *Dona Morta, *Eres, *Font d'en Conill, *Font d'en Pic, *Font de Sant Blasi, Forteular, Gorg, Grau, *Guixeres, *Horts, Llarga, *Llarguera, *Magraners de n'Erill, *[terme de] Maldà, *Mariola, *Mas [de la Costa], *Mas [d'en] Mulet, *Mas d'en Piquer, Matxo, *Mentirosa, *Mirambò, *Molí [del Senyor Comanador], *Morer, *Mort, *Omells, *Oms, *Palau, Paradís, Passet, Peixera, Pla de la Bassa [Bona], *Pla d'en Gili, *Pla o Plana de na Josa, *Puiggròs o *Tossal del Puiggròs, *Puigpedrós, *Roca Foradada, *Roca dels Sarraïns, *Roques, *Rossells, *Sant Blasi, *Serra Mitjana, *Serreta d'en Micó, *Sitjars, *Sort Llarga, *Torrent, *Torreta, *Tossal del Castell del Senyor Comanador, Tossal Figuera, *Tossal Gros, *Trull, *Vagant de la Vila, *Vilars.

2. 2. TROSSOS I TROSSETS DE TERRA

*Aubaguet, *Aubaguets, *Balcells, Bancal, *Bassa Bovera, Bassa del Pebre, Bassa Vella, *Bassals Petits, *Bassals de Santa Maria, *Bassota, *hort de Bondia, *Bosc, *Bosquet, *Camí de l'Albi, *Camí d'Arbeca, *Camí del Molí, *Camí de Montblanc, *Camí del Pla de la Bassa, *Camí d'en Roger, *Camí de Senan, *Camí de

Vinaixa, *Cap de la Bassa o *Camí [del] Cap de la Bassa, *Cap dels Horts, Cap del Terme, *alzina d'en Cardona, *Closa o Clos, *Clotilde, *Clots d'en Navès, Cogulles, Coll de Batallots (terme de Maldà), *Coll de la Vinya Guallar, *Coma del Solà, Comaler, *Comellar d'en Font, Comellar dels Ossos, *Comellar de na Pou, *Comellar d'en Ripoll, *Corral, *Corralet, *Costa, *Davall de les Cases, *Eixermada, Era, *Era Negra, *Era Vella, *Establia, *Farraginal [del Molí], *[parada de] la Flor, *Font, *Font del Gaia, *Foravalle, *Gralletes, *davall de l'Hort, *davant l'Hort de la Bassa, *Hort Clos, *clotal de l'Hort del Senyor, *Hortet, *Lledoner, *Mas Cabots, *Mas del Càndio, *Melle de la Guineu, *Mina, Molí del Mateu, [paradeta del] Molí del Mig, *Molí de l'Oli, *Mulet, *Noguer, *Pantano, *Parra, *Pati, *Pedrera, *Perer, *Perxe del Feliu, Pitillo, *Pla de na Bota, *Pla d'en Guiu Joan, Pla del Turc, Plana, *Planàs, *Plans d'en (o de la Móra), *Portal Major, *Portal de Santa Maria, *Portalades, *Portelleta, *Pou del Gaia, *Puig de l'Agulla, Racó, Racó de l'Armari, Raval, *Rec, *Reng, *Riu, *Roca Tomasa, *Santa Maria, *Solà, *Solà d'en Gorta, *Sort, *Sorteta, *Sorts, *Terratinents, *Torre, *Tossal d'en Tella, *Vagant de la Vila, *Vall del Senyor, *Vinyaiolar, Vinyeta.

2.3. LLOCS D'ANOMENADA

abadia, *abeurada o abeurador, *Agrària, Ajuntament, albereda, *alberg, bassa, *botiga d'Antoni Ferrer, *casa Argentera, *Auxili, *Bassassa, *BEC, capella, carnisseria, cementiri [Nou], *convent, *creu de Bellpuig, església, *mas Blanc, *Cabanetes, cases Caigudes, Calvari, *Camet, *Capella, *Carnisseria, *Carreró, Carretera, *Casa de la Vila o *Casa de la Universitat, Castell, cementiri, *Centre Republicà, *convent, *Devesa, *Dos Serres, *Ensenyança, *Escabrrers (o Cabrers), escaletes, escoles (Centre d'Educació Infantil i Primària Porcel de Cervera), església (parròquia de la Puríssima Concepció de Nostra Senyora de l'Espluga Calba), Espilars (o Pilars), establia, *Fassina, *ferreria, Fondo, font, Fontetes, *Forn, Forques, *fossar, *Fustera, *Germanor, *gorg, *marge Gran, creu Grossa, *[obac de] la marge Grossa, cova del Guardiola, *Hogar del Productor, *hospital, *hostal, *establia d'en Joan, forn del Lluïset, *capella de la Mare de Déu del Roser, Mas Blanc, *Masos, forn de calç del Mateu, rovellonera del Mateu, pisos dels Mestres, *molí, *Monges, Monument, *mormoria, *Mur o Muralla, *barri Nou, *ossari, *Passadís, pastisseria, Pista, Plaça, Portella, Pouet, *Raval, rectoria, *Redemú, rentador, rentadors, *Republicans, Rinet, *capella de Sant Miquel, Sant Pere, *col·legi de Sant Vicenç Ferrer, pallissa del Sec, *forn del Senyor [Comanador], *portalet del Senyor Comanador, *Set Hereus, Sindicat,

Síquia, *sitges, *Terraplè, *forn Teuler, *pati de la Teuleria, *Torrent, Torta, *jardins de les Tres Esplugues, *trinquet de la pilota, *Unió Democràtica Federal, *Unión Agraria, Vallada, corral de les Vaques (terme de Maldà), *cementiri Vell, *jardins de la Verge de Montserrat, *casa del Vidre*, *pineda del Vidrier, *botiga de la Vila, *clos de la Vila, *comellar de la Vila, *mas de la Vila, *molí de la Vila, *pati de la Vila, *pou de la Vila, *solà de la Vila, *vagants o vagant de la Vila, *Vila Closa, Vilabertró (terme de Fullea), *Vint-i-nou, aigües Vives.

2. 4. TERMES VEÏNS

Considerem termes veïns no estrictament els que limiten amb el de l'Espluga Calba, sinó també aquells que, essent més llunyans, apareixen en les referències toponímiques del nostre poble: l'Albi, Arbeca, Belianes, Bellpuig, els Castellots (actualment la Floresta), la Floresta, Fullea (el Sico), Golmés, Maldà (Coll de Batallots, corral de les Vaques), Maldanell, Montblanc, els Omellons, els Omells de na Gaia, Senan, Tàrrega, Tarrés, Vallbona de les Monges (santuari del Tallat, serra del Tallat), Vinaixa.

2. 5. GENÈRICS

A continuació enumerarem, per ordre alfabètic, els noms genèrics que apareixen formant compostos amb els noms propis. Un ordre possible que proposa Xavier Terrado (1995: 40-41) per a l'enquesta temàtica ens serveix aquí com a esquema per a classificar-los.

2. 5. 1. Localitat i construccions del terme

avinguda (o avenida): Catalunya, *Màrtires.

baixada: Miret, Rei.

barbacana: *Castell.

barri: *Nou.

botiga: *Antoni Ferrer, *Vila.

capella: *Mare de Déu del Roser, *Sant Miquel.

carrer (o calle) i carreró: Abadia, *Albi, *Arinyó, *Barri Nou, *Bassa, *Blancafort, *Calvo Sotelo, Camí del Calvari, *Capbassa, *Capcarrer, *Castell, *Cerdà, *Corral de Miquel Sesplugues, *Corrible, Cosne d'Alier, *Costeta o Costereta, *Creu, *Davall l'Església, *Duc, Dues Cases, *Durruti, *Església o Plaça de

l'Església, *Establies, *Forn, *Fossar, Fullea, *Generalísimo Franco, *Hospital, *Jaume Sesplugues, *José Antonio Primo de Rivera, *Magí, Major, *Meuques, Montblanc, *Montserrat, *Nou, Onze de Setembre de 1714, *Pati o Plaça del Castell, Pau Casals, *Pla de la Bassa, *Plaça, *de la Plaça al Portal [Major], *Placeta, *Porquerisses, *Portal [de Santa Maria], *President Macià, Quatre Cantons, *Que-no-passa, Ramon Berenguer IV, *Raval, Rectoria, Redemú, *Rentador, *República, *Roca, Sant Joan de Jerusalem, *Sant Pere, *Sant Ramon, Santa Maria, Senan, *Solà, *Sota lo (o del) Castell, *Vila Closa.

casa, cases i caseta: *Argentera, Caigudes, *Castell *Forn, Mestres, *Mur, *Sant Blasi, Vidre.

casal: *Forn, *Molí, *Molí de l'Oli.

cementiri: [Nou], *Vell.

clos: *Senyor [Comanador], *Vila.

col·legi: *Sant Vicenç Ferrer.

convent: *Nostra Senyora de les Sogues.

creu i creueta: *[del Camí de] Bellpuig, *Camí Ral, Grossa, *Sant Bonifaci.

eixida: *Muralla.

ermita: Sant Bonifaci.

escales: *Forn.

escoles: Porcel de Cervera.

església: *Puríssima Concepció de Nostra Senyor, *Sant Joan de Jerusalem.

forn (de coure pa): de cal Feliu, de cal Feliuet, de ca l'Isidro, de cal Magí, de cal Misango, de ca l'Orteu, de cal Sèguil, de cal Tet, del Ton del Rei, de cal Tresonet, de cal Xulip.

mur: *Castell.

passeig: Mossèn Joan Llord Badies, Mossèn Pau Figuerola.

pati: *Abadia, Castell, *Bóta del Molí, *Creu Grossa, *Església, *Hospital, *Molí de l'Oli, *Perxe, *Pou, *Senyor Comanador, *Teuleria, *Vila.

perxe: *Gaia, Ponç, Sabater, Saladero, Santa Maria, *Xon.

pisos: Mestres.

plaça i placeta: *Abadia, *Carnisseria, Castell, *Catalunya, Doctor Alfons Modolell, Ermita de Sant Miquel, Escacs, Església, Estrada, *Flor, *Hospital, *Jacint Verdagner, *Major, Mare Candelaria Boleda, *Pi i Margall, Pou, Roca, *San Antonio María Claret, *Santa Maria, Sarauet.

pont: Fullea.

portal i portalet: *Alsamora, *Barri Nou, *Castell, *Major, *Obac, *Ponç, *Pou, *Santa Maria, *Senyor Comandor, *Vila Closa.

torre: Estrada.

racó: Abadia, *Arinyó, Miret.

raval: Jesús, *Senan.

vall (m.): *Castell.

xalet: Cabeça, Cinta, Miró, Ton Gros.

2. 5. 2. Orografia

barranc: *Cabrers, Catalanes.

cap: *Coma d'en Robió.

clotal: *Cortàs, *Hort del Senyor.

coll i collet: Batallots, *Coma d'en Pou, *Comellar dels Ossos, *Dona Morta, *Febrer, Mateu, Portella, *Roger, *Roques, Vela.

collada: *Coma de Sant Pere.

coma: *Aigües Vives, *Albereda, *Fullea, *Masos, *Meler, *Molí, *Robió, *Sant Pere, *Solà.

comellar: *Coll del Molí, *Devesa, *Guixeres, *Marco, *Mas d'en Mulet, *Simona, *Vila.

costa: Arena, Bassa, *Capella, Creu, Feliu, Rei, Sant Mateu, Vallada, Xirillo.

coster: *Era.

cova: Guardiola.

fondo: Escabrers, Hortes, Mas Blanc, Masos.

obac: *Aigües Vives, Coma de Fullea, *Coma de la Torta, *Culebra, *Horts, *Maleu, *la marge Grossa, *Sant Blasi, Seuma, *Solà, *Torta.

peu: Calvari.

pla i plana: *Bassa, *Cabrer o dels Escabrers, *Carretera, Catalanes, *Coma d'en Robió, Correu, Dominguet, *Església, *Grau, *Josa, *Llorenç, Miret, *Pilars, Senan, Vila, Viudo, Xaparro, Xato.

puig: Pedrós.

punta: Deveses.

racó i raconet: Bassa, *Cabana, Catalanes, Cisteller, Escabrers, Estrada, Font d'en Pic, *Forn, *Guineu, Matxo, *Panxeta, Picamixó, *Rollon, Saladero, Sastre.

roca: Llisa, *Sarraiñs.

serra i serreta: Argelagar, *Cogulles, *Coll d'en Febrer, *Coma d'en Robió, Coma de Sant Pere, *Costa del Mas, *Devesa [del Senyor Comanador], Feliu, Font d'en Conill, *Forques, Guardiola, *Maldà, *Més Alta, *Micó, Mitjana, *Molí, *Robió, *Roca, Roca Tomasa, *Roques, Sabater, *Salat, *Senyor Comanador, Tallat, *Torres, *Tossal Figuera, *Tossalet o Tossal Blanc, *Vilabertró.

sol i solà: *Cadireta, Creu, Forques, Grau, *Major, *Molí, Pla de la Bassa, Serra Mitjana, *Roques, *Torta, *Vila.

tossal i tossalet: *Bassa, *Blanc, *Castell, *Cogulles, *Creu, *Devesa, Figuera, Forques, Gros, *Puiggròs, Puigpedrós, *Redemú, Roca Tomasa, *Senyor Comanador, *Seuma, *Tella.

vall (f.): Espluga, Vinaixa.

2. 5. 3. Hidrografia

abeurada o abeurades: *Aigües Vives.

abeurador o abeuradors: *Aigües Vives, *Mig del Fondo.

aigüera: *Bassa.

aigües: *Vives.

aljub: Sarauet.

bassa: *Bona, *Coma de la Torta, *Creu Grossa, Dolç, Joan del Cabeça, *Molí, *Molí de l'Oli, *Pantano, *Pasqualet, Pebre, *Perera, *Salvadora, *Torres, *Vella.

caixer: *Bassa.

cogulles: *Aranyó, Espilars.

font: *Aigües Vives, *Albereda, Conill, Marieta, Mas Blanc, Moliner, Pic, *Ratot, *Rollon, *Sant Blasi, *Torres, *Xirillo.

pou: *Cantirer, *Castell, *Moros, Vila.

reguer: *Molinal.

sèquia o síquia: *Abeurador, *Abulló, *Albereda, *Bosc, *Capdal, Coma de Fullea, *Coma del Mas Blanc, Fondo, [*]Gorg, *Horta, *Major, *Masos, *Mig, *Molí o Molinal, *Molí de l'Oli, *Molí del Pebre, *Regadora, Rinet, *Senyor Comanador, *Torrent.

vagant: *Bassa de la Vila, *Vila.

2. 5. 4. Comunicacions

camí: *Abeurador, *Albi, *Arbeca, Aubereda, Bassa, *Bassa, *Bassa Bona, Bassals, *Belianes, *Beurades, Calvari, *Carreteres, *Casalot de Josep Balcells, *Castell, Catalanes, *Cogulles de n'Aranyó, [vell] del Coll del Molí, *Coma d'en Català, Coma de Fullea, Coma d'en Pou, Coma de Sant Pere, *[vell] del Comellar, *Corrals, *Corrible, *Costa, Costa del Mas, Creu [Grossa], Devesa [del Senyor Comanador], *Era de Joan Balcells, *Era de Manuel Roig (o *de Josep Roig o *de Ramon Roig), *Eres, *Eres del Tossal Gros, Escabrers, *Església, Espilars, *Espluga Calba, *Fondo, Font d'en Conill, Forques, *Forteular, Fullea, *Fullea als Omellons (o *Omellons a Fullea), Fullea als Omells, *Golmés, Grau, *Heretats o Hereus, Horts o Hortes, *Lleida, *Maldà, Mas Blanc, *Mas d'en Mulet, *Mas d'en Piquer, *Mas Vell, Masos, *Molí, *Montblanc, *Mur, *Omellons, Omells, Omells a Arbeca, *Omells de n'Aranyó, Pedreres, Peixera, Pla de la Bassa [i de Montblanc], Pla d'en Vidal, Portella, Portelles de Dalt, *Pou, *Prat, *Ral, *Raval, *Redemú, *Rentador, Roca Foradada, Roca Tomasa, Sant Bonifaci, Senan [i Vilabertró], *Solà, *Tàrrega, *Tarrés, *Torta, *que Travessa el d'Arbeca als Omells de na Gaia, Vallades, *Vallbona, *Vell de Belianes, *Vell de la Coma de Sant Pere, *Vell de les Forques, *Vell de Fullea, *Vell de Montblanc, *Vell dels Omellons, *Vells dels Omells, *Vell de Senan, *Vell de Vallbona, *Vila, *Vilabertró, *Vilanova [de Bellpuig], Vinaixa.

carretera: Borges, Fullea, Maldà, Omellons, *Vella, Vinaixa.

corba o tomb: Cerdà, Roure.

drecera: *Maldà, Mas Blancs.

pista: Vinaixa.

travessia: *Fullea, Senan.

2. 5. 5. Vida agrícola i pastorívola

bancal: Sindicat².

benefici: *Sant Blasi, *Santa Maria.

cabana: Animer, Bota, Cabeça, Calderilla, Cándio, Cinta, Coc, Coixet, David del Roig, Encadernat, Endal, Espasa, Felícia, Feliu, Feliuet, Ferran, Fusets, *Gaia, Galdeo, Ica, Isidro, Jaume de la Tresa, Magí, Mal de Ventre, Manuel del Roig, Marian, Miquel de l'Abadia, Miret, Misango, Moliner, Moliner Ros, Mitger, Moreno, Mundó, Negret, Oreste, Pasquer, Pastor, Pelat, Ponç, Providència, Quisserris,

Rafel, Rei, Roig, Roman Gaia, Ros del Coco, Rosendo, Sáez, Sastre, Sec, Senan, Tet, Vallons, Ventura (o del Pardal), Viu, Xaparro, Xubanquet.

carrerada o carrera: *Vinaixa.

cau: Ros.

clos: Senyor [Comanador], Vila.

cobert: Sec.

corral: *Abadia, Ametller, *Bassa, *Castell, *Ermità, *Feliu, *Marquet, Orteu, Pasquer, Ponç, Sairac, *Salvador del Cabeça, Tòfol, Vaques, *Viu, *Vilaverd, *Xubanc.

devesa: *Senyor [Comanador].

era: *Andreu, *Anton del Rafel, Cabaler del Repuny, Calistro, Cerdà, Cunya, Davall de les Cases, Encadernat, Ermità, Joan del Ferran, Ferrer, Llorenç, Maria Santíssima, Manuel Roig, Marian, Marquet, Mateu, Orteu, Pasqualet, Pasquer, Pau, Rita, Ros del Miró, Roure, Sastre, Senan, Ton Gros, Ton del Montblanc, Trencapinyes, Vallons, *Xirillo.

establia: *Joan.

farraginar: *Senyor [Comanador].

feixa: *Senyor [Comanador].

forn i fornec (de calç, d'oli de ginebre, teular i de vidre): Abeurada [d'Aigües Vives], Catalanes, *Cogulles dels Espilars, Mas Blanc, Mateu, Lluïset, Portelles, *Roca Foradada, Roca Tomasa, *Senyor [Comanador], *Teuler.

granja: *Bessó, Cabeça, Feliu, Jaume Miró, Joan del Ferran, Marian, Moliner, Pau del Pubill, Tupiner, Senan, Vilaverd.

hort i hortet: *Abadia, *Bondia, *Castell, *Davall de les Cases, *Maleneta, *Molí, *Monges, *Noguer, Pejan, *Rectoria, *Senyor [Comanador], *Vila.

marge o marges: *Gran, *Grossa, Ponç.

mas o masia: *Blanc, *Cabot, *Cornet, *Miquel Torres, *Mulet, *Piquer, *Xacó, *Vila.

molí: Bassa del Pebre, Cila, *Feliu, Mateu, *Mig, *Oli, *Ponç, *Sastre, *Vila.

pallissa: Borrassol, Carafell, Cila, Colau, *Correntí, *Encadernat, Felip, Miquel de l'Abadia, Repuny, Seuma.

parada i paradeta: *Cementiri, *Flor, Molí del Mig, *Riu, Sindicat, *Vila.

pati: *Coc, Lluís del Miró, Prior, Roig, Ros del Coco.

pedrera: Espilars.

sort i sorteta i sorts: *Abadia, Amorós, *Apotecari, *Arteu, *Cap dels Horts, *Capella, *Cintet, *Davall de les Cases, Era, *Fondo, *Font, Gorc, Horts, *Lledoner,

*Martí, Mateu, Molí, davall lo (o del) Molí, *Noguer, *Peixera, *Rafel, *Rectoria, *Rectoria dels Omellons, *Redemú, Saltor, *Santa Maria, *Segall, *Senyor, Torta, *Vila, *Vilaverd.

terres: *Benefici de Sant Blasi; *Benefici de Santa Maria; *Molí; *Rectoria; *Senyor [Comanador]; *Universitat; *Verge del Roser de Fullea; *Vila.

tros: *Aigües Vives, Alzina, *Bassa, *Basses, *Capella, *Casa, Clotilde, *Coma del Castell[s], *Coma del Pou, *Corral, Era, *Eres, *Foravalle, *Mas de la Vila, Matxo, Monges, *Santa Maria, *Torta, *Vila, Xipré.

trull: Castell.

2. 5. 6. Geobotànica

albereda: *Arbeca, *Senyor [Comanador].

bosc: Pinyol.

lledoner: Torrat.

olivar: *Bassa de la Creu Grossa.

pinada: *Vidrier.

roure: Sec.

rovellonera: Mateu.

2. 6. DIMINUTIUS AFECTIUS

Noms de casa: Barberet, Bepet, Bepo, Blaset, Boet, Borrassolet, Borretes, Candieta, Carafellet, Carmina, Carrillet, Cerdanet, Cilet, Cisquet del Ranxero, Cisqueta del Marquet, Coixet, Conxita, Coquet, Correuet, Cristofolet, Dominguet, Endalet, Feliuet, Ferrantó, Ferreret, Fusets, Isidret, Jaumet de Belianes, Jaumet del Viu, Josepet del Vallons, Josepó, Juanito, Llaunetes, Lluquet, Maquet del Carafell, Marquet, Marieta del Tresó, Meliquets, Miqueló, Misanguet, Mundeta, Mundeta del Cil, Mundó, Negret, Orteuet, Panxeta, Pasqualet, Pau Cileta, Peret, Prionet, Rafeló, Ramonet del Marian, Ramonet del Xaparro, Sabateret, Salvadoret, Tofolet de la Càndia, Toiet, Tonet del Guardià, Tonet del Marrigues, Tremolins, Tresó, Tresonet, Vallons, Vicentó, Xaparret, Xubanquet.

Diminutiu en el genèric (ordenats alfabèticament per aquest): carreró del Corral de Miquel Sesplugues, carreró de l'Església, carreró de les Establies, carreró de Jaume Sesplugues, carreró del Portal, carreró del Solà, caseta del Castell, collet del Comellar dels Ossos, collet de la Dona Morta, comellar del Coll del Molí,

comellar de la Devesa, comellar de les Guixeres, comellar Marco, comellar del Mas d'en Mulet, comellar de la Simona, comellar de la Vila, creueta de Sant Bonifaci, fornet del Lluïset, hortet de la Rectoria, hortet del Senyor [Comanador], hortet de la Vila, paradeta del Molí del Mig, placeta de l'Hospital, portalet del Castell, portalet del Senyor, raconet del Panxeta, serreta de l'Argelagar, serreta de les Cogulles, serreta de la Costa del Mas, serreta d'en Micó, serreta del Salat, sorteta Davall de les Cases, sorteta del Molí, sorteta del Senyor, tossalet de la Bassa, tossalet Blanc, tossalet del Castell.

Diminutiu en la part específica (ordenats alfabèticament per aquesta): Bosquet, Cabanetes, Cadireta, Camet, Carreró, sort del Cintet, Collet de la Servera, Comellar, Comellar de la Bassa, Comellar de na Ginera, Comellar d'en Marcos, Comellar d'en Pic, Comellar d'en Roger, Comellar dels Rossells, carrer de la Costeta o de la Costereta, Fontetes, Hortet, fornet del Lluïset, font de la Marieta, Olzinelles, Omellons (doble diminutiu) de Poblet, Omells de Poblet, Passet, Portelles, Pouet, Serreta, Serreta d'en Micó, Sorteta, Vinyeta.

3. Els antropònims

3.1. CLASSIFICACIÓ DELS COGNOMS

Per a la present classificació hem seguit la que estableix Moll (1982) per a tot el domini del català. Alguns llinatges, sens dubte, es podrien incloure en més d'un apartat.

Cognoms que provenen del nom propi patern o matern:

1. llatins o preromans no pertanyents al santoral cristià: Abelló, Adjutori, Agulló, Albanell, Amill, Armajac, Avellà, Barba, Boltó, Cabús, Cantó, de Fluvià, Fortuny, Gaia, Galitó, Garcia, Gassió, Magrinyà, Manyac, Mo, Moià, Oliac, Oriol, Pallejà, Reixac, Salví, Solà, Vendrell i Victoriu.
2. personatges de l'Antic Testament: Elies, Miquel i Samsó.
3. sants del Nou Testament: Andreu, Baptista, Bartomeu, [de n'] Esteve, Felip, Gaspar, Joan, Macià, Marc, Marcó, Marquet, Mateu, Pau, Peiró, Pereta, Salvador, Salvany i Simó (i Simon).

4. sants, d'origen llatí o grec, posteriors als temps bíblics: Agustí, Amat, Benet, Blasi, Borràs, Cantí, Dalmau, Domènec, Domingo, Eloi, Feliu, Florença, [d'en o de] Gil (i Gili), Jordi, Just, Leonard, Lliberato, Llorenç, Lluçà, Marçal, [de] Martí, Massana, Maurici, Minguell, Minguella, Minguet, Pasqual, Pijoan, Ponç, Ponça, Sanç, Tomàs, Valentí, Ventura, Vicent, Vidal i Virgili.
5. precedits de l'adjectiu Sant: Santacana, Santamaria, Santana, de Santceloni, Santfeliu, Santjoan i Santvicenç.
6. germànics: Abrió, Aicard, Aimar, Alabau, Alari, Albert, Alibert, Altisen, Aluja, Arbó, Argany, Argelic, Armant, Arnau, Arnó, Aulany, Ballard, Barrau, Berard, Berenguer, Bernadic, Bernat, Bernaus, Berniol, Bertran, Boada, Bota, Brufau, Carló o Carlons, Contijoc, Eimeric, Ermengol, Escofet, Ferran, Folc, Franc, Galimany, Gallofré, Garlandí, Gassol, Gelabert, Gibert, Gilabert, Giralt, Gisbert, Gomar, Gombau, Gotzems, Grau, Gual, Gualter, Guiamet, Guinó Guinovart, Guiu, Guixà, Huguet, Mailí, de Maldà, Mallafrè, Marcoval, Mir, Miret, Miró, Nabau, Not, Oromí, Pelai, Ramon, Rauric, Recasens, Renyer, Reverter, Riambau, Ricard, Rifà, Rigalt, Robert, Roer, Roger, Rosic, Salla, Sicard, Sifré, Siscard, Sunyer, Traver i Visa.

Cognoms que representen el nom del lloc d'origen, de residència o de propietat:

1. topònims de les terres de llengua catalana: Albagés, [d'] Alsamora, Aluges, Amaldano, Anglesola, Anguera, Arbós, Ardèvol, Argilés, Avià, Baiget, Balaguer, Balenyà, Barberà, Barceló, Basset, Bassols, Benavent, Besora, Binèfar, Biosca, Bofarull, Boldú, Bonastre, Borja, Borges, Brangolí, Briançó, Buirà, Cabestany, Calafell, Calders, de Canadal, Canyar, Canyelles, de Cardona, de Castelló, Castellví, Cervelló, [de] Cervera, Cerveró, Cinca, Civit, Claramunt, Clariana, Conesa, Copons, Cornudella, [de] Corregó, Cortit, Cos, Cots, Cubells, de la Curullada, Desbrull, Erill, Espacs, Figueres, Figuerola, Filella, Florejacs, Fonolleres, Forès, [de] Fullella, Gavarra, Gavarró, Girona, Granera, Guàrdia, Guardiola, de l'Illa, Josa, Llaguna, Llanes, Lledó, Llinars, Llobera, Llobregat, Llorac, Llurba, Malet, Manonelles, Manresa, Martorell, Merola, Mieres, Miravall, Miravet, Molló, Montmany, Montpar, Montseny, Montserrat, [de] Montsuar, de Morella, Moster, [de] Mur, Navès, Òdena, d'Olzinelles, Ondara, Orriols,

Orrit, Pallàs, Papiol, Penedès, Perelló, Porqueres, Preixens, Prenafeta, Queralt, Queraltó, Querol, Rabenat, Ratera, Ribelles, Ribes, Ripoll, [de] Riudovelles, Robió, Rojals, Rosselló, Rubí, Rubinat, Rubió, Rufes, Russafa, Saltor, Sanaüja, Santafè, Sarrià, Sedó, [de] Segarra, Selma, Senan, Seró, Serrateix, Solsona, de Talavera, Tarafa, Tarragó, Tarragona, Tàrrega, Tarroja, Tordera, Torrella, Torrelles, Torroella, [de] Torroja, Tost, Urgell, Vallbona, Vallès, [de] Vergós, Vernet, Vicianà, Viladecans, Vilafranca, Vilagrassa, de Vilallonga, Vilalta, Vilamur, Vilaplana, Vilar, Vilardell i Vilaró.

2. topònims no catalans: Arjó, Bierge, Bolló, Bornos, de Carcassona, Casares, Gavaldà, Marimon, Pàmies, Saragossa, Sugranyes, Somalla, Tudela, Villabona i Xammar.
3. gentilicis: Anglès (i Inglès), Aragonès, Arbonès, Berguedà, Boscà, Català, Cerdà, Espanyol, Guasc, Nolasc, Pallarès, Plensa, Serrà, Surià i Talaveró.
4. noms comuns indicadors de nuclis de població: Bori, Bòria, Capdevila, Carrer, Carrera, Carreres, Poblet, Soldevila, Vila, Viladoms, Viladot, Vilamajor i Viles.
5. accidents hidrogràfics, de dipòsits i conductes d'aigua: Canals, Deu, Font, Fontí, Fontova, Fonts, Piles, Pou, Riera, [de] Riu, Rius, Safont, Torrent i Torrents.
6. accidents orogràfics i altres referents al relleu o aspecte del terreny: Balcells, Bellmunt, Camí, Campà, Camprubí, Camps, Carulla, Cava, Clota, Codina, Codines, Coll, Coma, Comabeçosa, Comabella, Comelles, Comes, Conillera, Coromines, Costa, Costafreda, Descoll, Despuig, Forcades, Marès, Montagut, Montalà, Montfar, Montllor, Montoi, Montoliu, Montraveta, Montsuar, Munt, Muntada, Muntanyola, Obac, Pedrell, Pedreny, Pedrissa, Pedró, Pedrol, Pedrós, Pena, Penya, Pibernat, Pla, Planella, Planes, Prats, Puig, Puigdorfila, Puiggener, Pujol, Riba, Riber, [de] Ribera, Roca, Saperes, Serra, Serrajordi, Serrat, Serres, Sespluga, Sesplugues, Solanelles, Solanes, Soler, Soteres, Tarrés, Terrós, Vall, Vallcorba, Vallet, Vall-llobera, Valls, Vallverdú, Ventosa i Verderes.
7. edificis i altres construccions i llurs dependències: Alavedra, Badia, Badies, Bordes, Casals, Casamiquela, Casanoves, Casasses, Caselles, Cases, Castellarnau, Castellet, Castells, Cortada, Descallar, Fabregat, Fàbregues,

Fargues, Iglésies, Mas, Masdéu, Masferrer, Masgoret, Massó, Molins, Obrador, Palau, Pont, Porta, Pou, Sala, Sales, Saportella, Satorre, Satorres, Tàpies, Tapiol, Tapioles, de Tapis, Tella, Tenes, Torre, Torreflot, Torredelles, Torrells, Torremadé, Torres i Trullols.

8. preparacions i utilitzacions del terreny, i de treballs agrícoles: Boqueres, Camí, Estrada, Ferrera, Garriga, de Garrigues, Graells, Hortal, Jovells, Lamarca, Llenes, Margenat, Meda, Moles, Quadres, Sementer, Trilla, Verger i Vergers.
9. plantes i els seus conreus: Albereda, Arboç, Bargalló, Beç, Boix, Boixader, Boleda, Bosc, Bosquet, Busquets, Carrascosa, Castanyer, Cercós, Cirera, Cornet, Dezlor, Espinac, Espinosa, Foguet, Freixe, Freixes, Juncosa, Lloreta, de Maçanet, Mallol, Mata, Melgosa, Millet, Móra, Morera, Murtra, Noguer, Noguers, Oliva, Olivar, Oliver, Oliveres, Omella, Omet, Oró, Perera, Perers, [de] Pi, Pinell, Pinós, Pinyol, Poll, de (o del) Pomer, Prunyonosa, Rabassa, Roure, Rovira, Segalar, Serret, Teixell, Timoneda, Vidiella, Vinyals i Vinyes.

Cognoms que representen noms de càrrec o de dignitat, d'ofici o de professió:

1. dignitat o càrrec eclesiàstic: Badal, Escolà i Romeu.
2. grau nobiliari, dignitat o càrrec civil o militar: Batlle, Burgès, Comte, Duc, Marquès i Reig
3. ofici o professió tècnica: Arquer, [d'] Arquers, Ballester, Barber, Boquer, Boter, Bover, Caçador, Campanera, Cantirer, Carnisser, Claver, Cliviller, Coniller, Cornador, Corretger, Culler, Escaler, Escoter, Escrivà, Escuder, Estrader, Ferrer, Ferreter, Fuster, de Graner, Guaita, Jover, Llaners, Llauredor, Macip, Majoral, Marí, Mariner, Marxant, Marxanta, Meler, Messeguer, Mestre, Moliner (i Molner i potser Munyar), Monter, [de] Muntaner, Oller, Pagès, Paner, Paraire, Pastor, Pelegrí, Pellisser, Piquer, Portalers, Porter, [de] Sabater, Sastre, Sellers, Teixidor, Torner i Vinader.

Cognoms referents a circumstàncies del naixement, a consagracions, benediccions i auguris: Abril, Bessó, Bonanat (i la forma evolucionada: Boronat), Bonjorn, Bord, Duran, Febrer, Gener, Giner, Jordana, Mitjans, Nadal, París, Pubill, Rebordosa, Saludes, de la Salut, Segura, Setó, Venturós i Vives.

Cognoms que són originàriament vertaders sobrenoms o malnoms:

1. parentesc: Gendre i Moncosí.
2. parts del cos i qualitats o defectes físics: Arrufat, Bellet, Blanc, Borrell, Bru, Bruna, Brunet, Calbet, Cabot, Cau, Cendrós, Clarena, Claret, Conill, Corbella, Esquer, Esquerrer, Ferreny, Fort, Gallard, Garret, Garreta, Gord, Llord, Mullerat, Muselles, Nin, Ninot, Petit, Poc, Queixal, Redó, Roig, Ros, Rosic, Rossell, Rosset, Torrat, Vellard, Verders i Verge.
3. qualitats mentals o morals i confessió religiosa: Agut, Alegre, Amenós, Amigó, Amorós, Barot, Bonell, Bonet, Bonfill (i Bofill), Bonveí, Cortès, Cristiés, Dolcet, Esforçat, Moix, Moixí, Moragues, Moratell, Morell, Moretó, Prous, Roí, Salat i Suau.
4. animals: Bòvid, Camell, Colom, Esquirol, Falcó, Llobet, Llop, Morlans, Pollina, Saumell, Vivó i Xoriguera.
5. objectes inorgànics o inanimats: Arnella, Bosses, Botí, Botines, Calderó, Canela, Carbonell, Cendra, Coca, Espasa, Espina, Llima, Masses, Niubò, Palet, Pellissó, Roda, Sabata i Truquet.
6. noms que descriuen una acció, un fet biogràfic, una manera de comportar-se: Aiguader, Bonjoc, Casades, Ferragut, Roquer, Sobirà i Salvat.

Noms procedents d'altres llengües:

1. àrabs: Eixalà, Gassull, Mandanya, Massot, Medina, Mulet, Rafeques i Tarafa.
2. castellans i aragonesos: Aguanisa, Almendros, Aniceto, Anselmo, Antolín, Arguña, Asensio, Bautista, Blázquez, Bueno, Cabanillas, Cabeça, Cano, Carrasco, Casbas, Castanera, Castel, Castro, Chacón, Chimenero, Cintas, Daroca, De la Iglesia, Diego, Díes, Espada, Expósito, Fàbricas, Fernández, Ferrando, Franco, Fuertes, Galindo, Gallego, Garabito, García, Gomis, González, Guallar, Guerra, Gutiérrez, Guzmán, Hernández, Holcos, Ezquerra, Izquierdo, Jiménez, Juan, Larroya, Linares, Llopis, López, Marín, Martínez, Merino, Mondéjar, Montero, Morales, Moreno, Mottilla, Muñoz, Navarraz, Noria, Orcajo, Ortís, Ortuño, Palacio, Parrado, Perea, Pérez, Peris, Raimundo, Rallon, Ramírez, Ramos, Recarte, Rodero, Rodríguez, Romera, Romero, Ronda, Roper, Ruiz, Salazar, San Nicolás, Sánchez, Soriano, Sotero, Valenzuela, Valero, Velasco, Vidal, Ximenes i Zamorano.

3. occitans: Amiguet, Balester, Bascons, Bay, Bolbena, Borrec, Botet, Cabau, Cabrol, Camats, Castagné, Columbano, Consul, Cotonat, Cubiró, Debat, Desfreix, Duran, Elna, Eray, Erenga, Faure, de Fet, Fons, Gelambi, Granyó, Peirau, Petit, Malassang, Rabascall, Rebull, Reynal, Sairac, Salets, Saureu, Subietes, Subra, Taugis, Teixiner, Val i Xay.
4. francesos: Bacardí, Ballard, Billard, Bérenguer, Berri, Bimet, Brosí, Cadués, Cairet, Carbonnier, Cibiac, Clapeau, Clarisó, Crasso, Dominique, Douzamy, Estalés, Estampe, Frages, Francino, Gelonc, Giner, Grinyó, Guies, Guthier, d'Hospital, Jaques, de Lada, Lavo, Liro, Mare, Meire, de Naillac, Orteu, Osset, Payol, Petit, Pinent, Poca, Razel, Remus, Rubert, Sui, Tilló, Tribó i Xinxó.
5. d'origen italià: Stagnaro, Tassis i Tordi.
6. d'origen basc: Arteta, Barrutia, Biscarri, Bizkar, Lerin i Lore.
7. d'origen maltès: [d'] Amic i Stellini.
8. d'origen cèltic-gal·lès: Tristà o Tristany.
9. alemanys: Ansel.

Noms d'origen desconegut o molt dubtós: Anarbony, Anton (espanyol: Antón, o bé francès: Anton), Arnabat, Asmada, Ataveni, Autó, Bagils, Barrufet, Calvís, Canyissar, Clarimé, Collalber, Dalida, Dolga, Fallada, Galvey, Givinells, Juadot, Llevadot, Llorres, Masalies, Merència, Micó, Oreu, Pensenya, Poses, Rull, Salillas, Sanert, Sapina, Sibidó, Sibona, Siuras, Sumilla, Tonga i Tripala.

3. 2. COGNOMS ESPLUGUENCS EN EL DECURS DEL TEMPS

Per a aquest apartat de l'apèndix hem agafat com a model el que elabora Fèlix Bruguera al recull de noms d'Osor (Bruguera 2010: annex III). Anotem els llinatges espluguencs documentats, disposats per ordre alfabètic i acompanyats dels segles en què eren presents. Quan al costat només hi ha un segle, vol dir que només hem localitzat el cognom en qüestió en aquell moment.

*Abelló	s. XVIII-XX	*Amenós	s. XVII-XVIII
*Abrí	s. XVIII	*Amic, [d']	s. XVI-XVII
*Abril	s. XVII	*Amigó	s. XIX-XX
*Adjutori	s. XIX	*Amiguè	s. XVI
*Aguanisa	s. XX	*Amill	s. XVII-XVIII
*Agulló	s. XVI-XVIII	Amorós	s. XIII-XXI
*Agustí	s. XVIII-XX	*Anarbony	s. XVIII
*Agut	s. XVIII	Andreu	s. XVII-XXI
*Aicard	s. XIV-XV	Anglès	s. XVII-XXI
*Aiguader	s. X-IX	*Anglesola	s. XIII-XVII
*Aimar	s. XV	*Anguera	s. XVI-XVIII
*Alabau	s. XX	*Aniceto	s. XX
Alari	s. XIX-XXI	*Anselmo	s. XX
*Alavedra	s. XIX	*Ansel	s. XVII
*Albagés	s. XIX-XX	*Antolín	s. XX
*Albanell	s. XX	*Anton	s. XVIII
*Albereda	s. XIX-XX	*Aragonès	s. XIX
*Albert	s. XIX-XX	*Arbó	s. XX
*Alegre	s. XVI	Arboç	s. XV-XXI
*Alibert	s. XV	*Arbonès	s. XVII-XXI
*Almendros	s. XX	*Ardèvol	s. XII
*Alsamora, [d']	s. XV-XX	*Argany	s. XIX-XX
*Altisén	s. XX	*Argelic	s. XX
*Aluja	s. XIX-XX	*Argilés	s. XVII-XX
*Aluges	s. XIX	*Arguña	s. XIX
*Amaldano	s. XIII	*Arjó	s. XVIII
Amat	s. XVIII-XXI	*Armajac	s. XVIII

*Arman	s. XVII	*Barceló	s. XIX
*Arnabat	s. XIX	*Bargalló	s. XVIII-XX
*Arnau	s. XIV-XX	*Barot	s. XIX-XX
*Arnaud	s. XVII	*Barrau	s. XV
*Arnella	s. XIX	*Barrufet	s. XX
*Arnó	s. XX	*Barrutia	s. XX
*Arquer	s. XVII-XX	*Bartomeu	s. XV
*Arquers, [d']	s. XV-XX	*Bascons	s. XIX
*Arrufat	s. XVI-XX	*Basset	s. XVII
*Arteta	s. XX	*Bassols	s. XX
*Asbert	s. XX	Batlle	s. XVIII-XXI
*Asensio	s. XX	*Bautista	s. XX
*Asmada	s. XIX	*Bay	s. XIX-XX
*Ataveni	s. XVIII	*Beç	s. XX
*Aulany	s. XVIII	Bellard	s. XIX-XXI
*Autó	s. XVII-XX	*Bellet	s. XX
*Avellà	s. XVIII	Bellmunt	s. XVI-XXI
*Avià	s. XX	*Benavent	s. XVI
*Bacardí	s. XX	Benet	s. XVII-XXI
*Badal	s. XVIII	*Berard	s. XV-XVIII
Badia	s. XVII-XXI	*Berenguer	s. XIX-XX
Badies	s. XVIII-XXI	*Bérenguier	s. XVII
*Bagils	s. XIX-XX	*Berguedà	s. XV-XX
*Baiget	s. XIX-XX	*Bernadic	s. XX
*Balaguer	s. XVI-XX	*Bernat	s. XV-XX
Balcells	s. XV-XXI	*Bernaus	s. XIX
*Balenyà	s. XVI	*Berniol	s. XIX
*Balester	s. XVII	*Berri	s. XVII
*Ballard	s. XVII	*Bertran	s. XII-XX
*Ballester	s. XVII-XIX	*Besora	s. XVIII-XX
Baptista	s. XVI-XXI	*Bessó	s. XIX-XX
*Barba	s. XIX	*Bierge	s. XX
*Barber	s. XVIII-XX	*Billard	s. XIX
*Barberà	s. XX	*Bimet	s. XX

*Binèfar	s. XVIII	*Bornos	s. XVIII
*Biosca	s. XX	*Boronat	s. XVII-XX
*Biscarri	s. XVI-XVII	*Borràs	s. XVII-XX
*Bizkar	s. XX	*Borrec	s. XIX
*Blanc	s. XX	*Borrell	s. XVIII-XX
*Blasi	s. XVIII-XIX	Bosc	s. XVII-XXI
*Blázquez	s. XX	*Boscà	s. XX
*Boada	s. XVIII-XIX	*Bosquet	s. XII-XIX
Bofarull	s. XIX-XXI	*Bosses	s. XVII-XVIII
*Bofill	s. XX	*Bota	s. XIV-XX
*Boix	s. XIX	*Boter	s. XV-XIX
*Boixader	s. XX	*Botet	s. XVI-XVIII
*Bolbena	s. XX	*Botí	s. XX
Boldú	s. XVI-XXI	*Botines	s. XIX
*Boleda	s. XVII-XX	*Bover	s. XIV-XVII
*Bolló	s. XIX	*Bòvid	s. XV
*Boltó	s. XIX	*Brangolí	s. XX
*Bonanat	s. XVI	*Briançó	s. XX
*Bonastre	s. XVII	*Brosí	s. XVIII
*Bondia	s. XVI-XVII	*Bru	s. XX
*Bonell	s. XX	*Brufau	s. XIX
*Bonet	s. XVII-XXI	*Bruna	s. XVII
*Bonfill	s. XV	*Brunet	s. XIX-XX
*Bonjoc	s. XX	*Bueno	s. XX
*Bonjorn	s. XIX-XIX	*Buira	s. XIX
*Bonveí	s. XX	*Burgès	s. XVI
*Boquer	s. XVIII-XX	*Busquets	s. XVII-XIX
*Boqueres	s. XX	*Cabanillas	s. XX
*Bord	s. XII	*Cabau	s. XIX-XX
*Bordes	s. XVII-XIX	*Cabeça	s. XVII
*Borges	s. XIX	*Cabestany	s. XVIII-XX
*Bori	s. XIX-XX	*Cabot	s. XVI
*Bòria	s. XVI	*Cabrol	s. XVIII
*Borja	s. XVIII	*Cabús	s. XIX

*Caçador	s. XIX-XX	*Carrascosa	s. XX
*Cadués	s. XX	Carrer	s. XVI-XXI
*Cairet	s. XVII-XX	*Carrera	s. XVI-XIX
*Calafell	s. XVIII-XVIII	*Carulla	s. XX
*Calbet	s. XX	*Casades	s. XIX-XX
Calderó	s. XVIII-XXI	*Casals	s. XVIII
*Calders	s. XVII	*Casamiquela	s. XX
*Calvís	s. XX	*Casanoves	s. XIX
*Camats	s. XIX	*Casares	s. XIX
*Camell	s. XVIII	*Casasses	s. XVIII-XX
*Camí	s. XVIII-XX	*Casbas	s. XX
*Campà	s. XVIII	*Caselles	s. XX
*Campanera	s. XX	*Cases	s. XVII-XX
Camprubí	s. XVIII-XXI	*Castagné	s. XVII
*Camps	s. XVII	*Castanera	s. XIX
*Canadal, de	s. XV	Castanyer	s. XVII-XXI
*Canals	s. XIX	*Castel	s. XX
*Canela	s. XVIII-XX	*Castellarnau	s. XVII
*Cano	s. XX	Castellet	s. XVIII-XXI
*Cantí	s. XVIII	*Castelló, de	s. XIII-XIV
*Cantirer	s. XIX	Castells	s. XVI-XXI
Cantó	s. XVI-XXI	Castellví	s. XVI-XXI
*Canyar	s. XIX	*Castro	s. XIX
*Canyelles	s. XIX	Català	s. XIII-XXI
*Canyissar	s. XX	Cau	s. XIX-XXI
*Capblanc	s. XIX	*Cava	s. XIX
*Capdevila	s. XVI-XX	*Cendra	s. XIX-XX
*Carbonell	s. XVI-XX	*Cendrós	s. XVIII
*Carbonnier	s. XVII-XVIII	*Cercós	s. XIX
*Carcassona, de	s. XIV	Cerdà	s. XIII-XXI
*Cardona, de	s. XIII	*Cervelló	s. XVII-XX
*Carló o Carlons	s. XIX	*Cervera, [de]	s. XII-XIX
*Carnisser	s. XIV-XIX	*Cerveró	s. XIX
*Carrasco	s. XX	*Chacón	s. XX

*Chimeneo	s. XX	*Contijoc	s. XVIII-XIX
*Cibiac	s. XIX	*Copons	s. XVI-XVIII
*Cinca	s. XVIII-XX	*Corbella	s. XVIII-XIX
*Cintas	s. XX	Cornador	s. XX-XXI
*Cirera	s. XVIII-XIX	Cornet	s. XV-XXI
*Civit	s. XVIII-XX	*Cornudella	s. XVI-XX
*Clapeau	s. XX	*Coromines	s. XVIII-XIX
*Claramunt	s. XIX-XX	*Corregó, [de]	s. XVI
*Clarena	s. XII	*Correntí	s. XIX
*Claret	s. XIX	*Corretger	s. XVII
*Clariana	s. XVI	*Cortada	s. XIX-XX
*Clarimé	s. XX	*Cortès	s. XIX
*Clarísó	s. XX	*Cortit	s. XIV
*Claver	s. XVII	*Cos	s. XX
Cliviller	s. XIX-XXI	*Costa	s. XVII-XIX
*Clota	s. XIX-XX	*Costafreda	s. XVIII-XX
*Coca	s. XIX	*Cotonar	s. XX
*Codina	s. XX	Cots	s. XVIII-XXI
Codines	s. XVIII-XXI	*Crasso	s. XV
*Coll	s. XVIII-XIX	*Cristiés	s. XVIII-XX
*Collalber	s. XVI	*Cubells	s. XIV-XIX
*Colom	s. XVIII-XX	Cubiró	s. XVIII-XXI
*Columbano	s. XVIII	*Cullerer	s. XVII-XX
*Coma	s. XV-XX	*Curullada, de	s. XII
*Comabeçosa	s. XVII	*Dalida	s. XIII
*Comabella	s. XVII	Dalmau	s. XVI-XXI
*Comelles	s. XIX	*Daroca	s. XVIII
*Comes	s. XX	*De La Iglesia	s. XX
*Comte	s. XVII-XVIII	*Debat	s. XVIII-XX
*Conesa	s. XIV-XV	*Desbrull	s. XVII-XVIII
*Conill	s. XIV	*Descallar	s. XVIII
*Coniller	s. XIX	*Descoll	s. XIV
Conillera	s. XVII-XXI	*Desfreix	s. XIII
*Consul	s. XX	*Despuig	s. XIV-XVIII

*Deu	s. XVIII-XX	*Espinosa	s. XVIII
*Dezlor	s. XIV	*Esquer	s. XVII-XX
*Diego	s. XIX	*Esquerrer	s. XX
*Dies	s. XIX	*Esquirol	s. XVIII
*Dolcet	s. XX	*Estalés	s. XVIII
*Dolga	s. XVII	*Estampe	s. XVIII
*Domènec	s. XV-XX	*Esteve, [de n']	s. XIII-XIX
*Domingo	s. XVI-XX	*Estrada	s. XVIII-XX
*Dominique	s. XVII	Estrader	s. XVII-XXI
*Duc	s. XIX-XX	*Expósito	s. XIX
*Duran	s. XVII-XX	*Ezquerria	s. XIX-XX
*Duzumeni	s. XVII	Fabregat	s. XVIII-XXI
*Eimeric	s. XVIII-XIX	*Fàbregues	s. XX
Eixalà	s. XVIII-XXI	*Fàbricas	s. XIX
*Elies	s. XVIII-XX	*Falcó	s. XIX
*Elna	s. XX	*Fallada	s. XIX
*Eloi	s. XVIII	*Fargues	s. XX
*Eray	s. XX	*Faure	s. XX
*Erenga	s. XVII	*Febrer	s. XIV
*Erill	s. XIX	*Felip	s. XVIII
*Ermengol	s. XV-XVIII	*Feliu	s. XVII
*Escaler	s. XIX-XX	Fernández	s. XIX-XXI
*Escofet	s. XX	*Ferragut	s. XX
*Escolà	s. XIX	Ferran	s. XVI-XXI
*Escoter	s. XIX-XX	*Ferrando	s. XVIII
*Escrivà	s. XIX-XX	*Ferreny	s. XIX
*Escuder	s. XVIII	Ferrer	s. XIV-XXI
*Esforçat	s. XIV	*Ferrera	s. XVII-XX
*Espacs	s. XX	*Ferreter	s. XX
*Espada	s. XX	*Fet, de	s. XIV
*Espanyol	s. XIX-XX	*Figueres	s. XVIII-XX
Espasa	s. XVI-XXI	*Figuerola	s. XX
*Espina	s. XX	*Filella	s. XX
*Espinac	s. XX	*Florejacs	s. XVI

*Florença	s. XVIII-XX	Garlandí	s. XVII-XXI
*Fluvià, de	s. XII	*Garret	s. XVIII
*Foguet	s. XIX	*Garreta	s. XVIII-XX
Folc	s. XVIII-XXI	*Garriga	s. XVII-XX
*Fonolleres	s. XIX	*Garrigues, de	s. XV
*Fons	s. XVII	*Gaspar	s. XVIII-XIX
*Font	s. XVIII-XIX	*Gassió	s. XIX-XX
*Fontí	s. XVIII	*Gassol	s. XVIII-XX
Fontova	s. XIX-XXI	*Gassull	s. XIX
*Fonts	s. XIX	*Gavaldà	s. XVIII
*Forcades	s. XVII-XX	Gavarra	s. XVIII-XXI
*Forès	s. XV-XX	*Gavarró	s. XVIII-XX
*Fort	s. XIX-XX	*Gelabert	s. XIX
Fortuny	s. XIX-XXI	*Gelambi	s. XVIII
*Frages	s. XIX	*Gelonc	s. XVII-XX
*Franc	s. XIX	*Gendre	s. XVII-XVIII
*Francino	s. XX	Gener	s. XVI-XXI
*Franco	s. XIX-XX	Gibert	s. XIX-XXI
*Freixe	s. XVIII-XIX	Gil	s. XX-XXI
*Freixes	s. XVIII-XX	*Gilabert	s. XIX
*Fuertes	s. XIX	Gili, [d'en o de]	s. XIII-XXI
*Fulleda, [de]	s. XII-XVI	*Giner ²	s. XVII
Fuster	s. XIV-XXI	*Giralt	s. XX
Gaia	s. XVI-XXI	Girona	s. XVIII-XXI
*Galimany	s. XX	*Gisbert	s. XVI
*Galindo	s. XIX	*Givinells	s. XIX
*Galitó	s. XVII-XIX	*Gomar	s. XX
*Gallard	s. XIV-XX	*Gombau	s. XVII
*Gallego	s. XX	*Gomis	s. XX
*Gallofré	s. XX	González	s. XVIII-XXI
*Galvey	s. XX	*Gord	s. XIX
*Garabito	s. XX	*Gotzems	s. XIX
Garcia	s. XIX	*Graells	s. XIX
García	s. XVII-XXI	*Graner, de	s. XVII

*Granera	s. XVI	*Jordana	s. XVIII-XX
*Granyó	s. XVII-XX	*Jordi	s. XVI
*Grau	s. XVII-XX	Josa	s. XVI-XXI
Grinyó	s. XVII-XXI	Jovells	s. XIX-XXI
*Guaita	s. XX	Jover	s. XIV-XXI
*Gual	s. XIX	*Juadot	s. XIX
*Guallar	s. XIX	*Juan	s. XX
*Gualter	s. XV	*Juncosa	s. XVIII
*Guàrdia	s. XX	*Just	s. XIX
*Guardiola	s. XVII	*Lada, de	s. XVI
*Guasc	s. XVI-XX	*Lamarca	s. XVIII
Güell	s. XIX-XXI	*Larroya	s. XX
*Guerra	s. XX	*Lavo	s. XVII
*Guiamet	s. XIX-XX	Lerin	s. XX-XXI
*Guies	s. XX	*Linares	s. XX
*Guinó	s. XVII	*Liro	s. XIX
*Guinovart	s. XX	*Llaguna	s. XVIII
*Guiu	s. XVIII-XIX	*Llanars	s. XX
*Guixà	s. XVIII	*Llaners	s. XVIII
*Guthier	s. XVII	*Llaurador	s. XVIII
*Gutiérrez	s. XX	*Lledó	s. XVII-XX
*Guzmán	s. XVII	*Llenes	s. XIX
Hernández	s. XX-XXI	*Leonard	s. XVIII
*Holcos	s. XVIII	*Llevadot	s. XIX
*Hortal	s. XVIII	Lliberato	s. XX-XXI
*Hospital, d'	s. XVII	*Llima	s. XV-XVIII
*Huguet	s. XIX-XX	*Llinars	s. XX
*Icart	s. XIV-XV	*Llobera	s. XVII-XX
*Iglésies	s. XVIII-XIX	*Llobet	s. XVII-XIX
*Inglès	s. XVIII-XX	*Llobregat	s. XVIII
*Izquierdo	s. XX	*Llop	s. XX
*Jaques	s. XVII	*Llopis	s. XVI-XIX
Jiménez	s. XIX-XXI	*Llorac	s. XIX-XX
*Joan	s. XIV	*Llorenç	s. XIX

*Lloreta	s. XVIII-XX	Martí, [de]	s. XII-XXI
*Llorres	s. XIX	Martínez	s. XX-XXI
*Llort	s. XIX-XXI	Martorell	s. XVI-XXI
*Lluçà	s. XIX-XX	Mas	s. XV-XXI
*Llurba	s. XVI-XVIII	*Masalies	s. XVIII-XX
López	s. XVII-XXI	*Masdeu	s. XX
*Lore	s. XVIII	*Masferrer	s. XX
*Maçanet, de	s. XIV-XV	*Masgoret	s. XIX-XX
*Macià	s. XIX	*Massana	s. XX
*Macip	s. XVIII-XX	*Masses	s. XX
Magrinyà	s. XX-XXI	*Massó	s. XIX
*Mailí	s. XVIII	*Massot	s. XIX
*Majoral	s. XVIII	*Mata	s. XIX-XX
*Malassang	s. XVIII	Mateu	s. XVIII-XXI
*Maldà, de	s. XIII	*Maurici	s. XVII-XIX
*Malet	s. XVII-XX	*Meda	s. XIX-XX
*Mallafre	s. XIX	*Medina	s. XX
*Mallol	s. XVIII	Meire	s. XX-XXI
*Mandanya	s. XIX-XX	*Meler	s. XVIII
*Manonelles	s. XX	*Melgosa	s. XVII
*Manresa	s. XX	*Merència	s. XVI
*Manyac	s. XIX-XX	*Merino	s. XX
Marc	s. XVII-XXI	*Merola	s. XVI-XVIII
*Marçal	s. XVIII-XIX	*Messeguer	s. XIX-XX
*Marcó	s. XX	*Mestre	s. XVIII
*Marcoval	s. XVIII	*Micó	s. XIV-XVII
*Mare	s. XIX	*Mieres	s. XX
*Margenat	s. XIX	*Millet	s. XVII
*Marí	s. XVII-XX	Minguell	s. XIX-XXI
*Marimon	s. XX	*Minguella	s. XVIII-XX
*Marín	s. XX	*Minguet	s. XIX
*Mariner	s. XIX-XX	*Miquel	s. XVIII-XX
*Marquès	s. XVI-XX	*Mir	s. XVI-XIX
*Marquet	s. XIX	*Miravall	s. XIX

*Miravet	s. XX	*Morell	s. XX
Miret	s. XVIII-XXI	*Morella, de	s. XV
Miró	s. XV-XXI	*Moreno	s. XX
*Mitjans	s. XVII-XX	Morera	s. XVIII-XIX
*Mo	s. XVIII	Moretó	s. XVII-XXI
Modolell	s. XX-XXI	Morlans	s. XVIII-XXI
*Moià	s. XIX-XX	*Moster	s. XVIII-XIX
*Moix	s. XVII	*Motilla	s. XX
*Moixí	s. XIX	*Mulet	s. XV-XVIII
*Moles	s. XVIII-XIX	*Mullerat	s. XX
*Moliner	s. XVIII	*Munt	s. XIX-XX
*Molins	s. XVII	*Muntada	s. XX
*Molló	s. XVII	*Muntaner, [de]	s. XVII-XVIII
*Molner	s. XV-XVII	*Muntanyola	s. XVII-XX
*Moncosí	s. XX	*Munyar	s. XIX
*Mondéjar	s. XX	*Muñoz	s. XX
*Montagut	s. XIX	*Mur, [de]	s. XV-XX
*Montalà	s. XX	*Murtra	s. XIX
*Monter	s. XVII	*Muselles	s. XIX
*Montero	s. XIX-XX	*Nabau	s. XIX-XX
*Montfar	s. XIX-XX	*Nadal	s. XVII-XX
*Montllor	s. XIX-XX	*Naillac, de	s. XV
*Montmany	s. XIX-XX	*Navarlaz	s. XX
*Montoi	s. XX	Navès	s. XVI-XXI
*Montoliu	s. XVIII	*Nin	s. XIX
*Montpar	s. XIX	*Ninot	s. XX
*Montraveta	s. XX	*Niubò	s. XVII-XX
*Montseny	s. XVIII-XX	*Noguer	s. XVII-XX
*Montserrat	s. XV-XVII	*Noguers	s. XVI-XX
*Montsuar, [de]	s. XIV-XIX	*Nolasc	s. XIX
*Móra	s. XV-XIX	*Noria	s. XX
*Moragues	s. XIV-XX	*Not	s. XVII-XIX
*Morales	s. XVIII	*Obac	s. XIX-XX
*Moratell	s. XVII	*Obrador	s. XIX

*Òdena	s. XVII-XX	*Parrado	s. XIX-XX
*Oliac	s. XVII-XIX	*Pasqual	s. XVIII-XX
Oliva	s. XX-XXI	*Pastor	s. XIV-XX
*Olivar	s. XVI-XIX	*Pau	s. XVI-XIX
*Oliver	s. XVI-XX	*Payol	s. XVII
Oliveres	s. XV-XXI	*Pedrell	s. XX
*Oller	s. XVII-XX	*Pedreny	s. XX
*Olzinelles, d'	s. XIV	*Pedrissa	s. XIX-XX
*Omella	s. XX	*Pedró	s. XVII
*Omet	s. XVI	*Pedrol	s. XVII-XVIII
*Ondara	s. XVI-XVII	*Pedrós	s. XIX-XX
*Orcajo	s. XX	*Peirau	s. XIX
*Oreu	s. XX	*Peiró	s. XVI-XVIII
*Oriol	s. XIX-XX	*Pelai	s. XIX-XX
*Oró	s. XIX	*Pelegrí	s. XV-XIX
*Oromí	s. XX	*Pellisser	s. XIX-XX
*Orriols	s. XVII-XIX	*Pellissó	s. XVIII-XIX
*Orrit	s. XIX	*Pena	s. XVIII-XIX
*Orteu	s. XVII-XX	*Penedès	s. XX
*Ortís	s. XVIII-XX	*Pensenyà	s. XVII
*Ortuño	s. XX	*Penya	s. XVII
*Osset	s. XV	*Perea	s. XX
*Pagès	s. XX	*Perelló	s. XVIII-XIX
*Palacio	s. XVIII	*Perera	s. XVIII-XX
Palau	s. XIV-XXI	*Perers	s. XIX
*Palet	s. XIX	*Pereta	s. XIX
*Pallarès	s. XV-XX	*Pérez	s. XIX-XX
*Pallàs	s. XVIII-XX	*Peris	s. XVI
*Pallejà	s. XIX	*Petit	s. XVII
*Pàmies	s. XVIII-XIX	*Pi, [de]	s. XII-XVII
*Paner	s. XVIII	*Pibernat	s. XVII
*Papiol	s. XX	*Pijoan	s. XII-XX
*Paraire	s. XVII	*Piles	s. XVII
*París	s. XV-XX	*Pinell	s. XVI

*Pinent	s. XIX-XX	*Quadres	s. XVI-XX
*Pinós	s. XX	*Queixal	s. XIX-XX
Pinyol	s. XVI-XXI	*Queralt	s. XVI-XX
*Piquer	s. XIX-XX	*Queraltó	s. XVIII-XXI
*Pla	s. XIX-XXI	*Querol	s. XIX
*Planella	s. XIX	*Rabascall	s. XIX
*Planes	s. XIX	*Rabassa	s. XVIII
*Plensa	s. XVIII	*Rabenat	s. XVIII
*Poblet	s. XVIII-XIX	*Rafeques	s. XVII
*Poc	s. XX	*Raimundo	s. XX
Poca	s. XVIII-XX	*Rallon	s. XIX-XX
*Poll	s. XIX	*Ramírez	s. XX
*Pollina	s. XX	*Ramon	s. XIX
*Pomer, de (o del)	s. XV	*Ramos	s. XX
*Ponç	s. XII-XXI	*Ratera	s. XIX
*Ponça	s. XVIII-XIX	*Rauric	s. XVII
*Pont	s. XIV-XX	*Razel	s. XVII
*Porqueres	s. XX	Rebordosa	s. XVIII-XXI
*Porta	s. XVII-XX	*Rebull	s. XIX
*Portalers	s. XX	*Recarte	s. XX
*Portella, ça	s. XV	*Recasens	s. XIX-XX
*Porter	s. XX	*Redó	s. XX
*Poses	s. XVI	Reig	s. XIX-XXI
*Pou	s. XIV-XVI	*Reixac	s. XIV-XVIII
*Prats	s. XVIII-XX	*Remus	s. XX
*Preixens	s. XVIII-XX	*Renyer	s. XVI-XXI
*Prenafeta	s. XVIII-XX	*Reverter	s. XVII
*Prous	s. XIX	*Reynal	s. XVII
*Prunyonosa, de	s. XVI	*Riambau	s. XX
*Pubill	s. XX	*Riba	s. XIX-XX
*Puig	s. XX	*Ribelles, de	s. XIII
*Puigdorfila	s. XVIII	*Riber	s. XIX-XX
*Puiggener	s. XVII	Ribera, [de]	s. XII-XXI
*Pujol	s. XVII-XVIII	Ribes	s. XVII-XXI

*Ricard	s. XVIII-XX	*Rubí	s. XVIII
*Riera	s. XIX-XX	*Rubinat	s. XIX
*Rifà	s. XVII-XVIII	*Rubió	s. XVIII-XX
*Rigalt	s. XVIII	*Rufes	s. XIX
*Rioux	s. XVII	*Ruiz	s. XX
*Ripoll	s. XVI-XVII	*Rull	s. XIX-XX
*Riu, [de]	s. XX	*Russafa	s. XX
*Riudovelles, de	s. XIV	*Sabata	s. XIII-XIX
*Rius ²	s. XVII-XX	Sabater, [de]	s. XVI-XXI
*Robert	s. XX	*Safont	s. XIV-XX
*Robió	s. XIV-XVI	*Sairac	s. XVIII-XX
Roca	s. XV-XXI	*Sala	s. XIX-XX
*Roda	s. XVII	*Salat	s. XVIII-XX
*Rodero	s. XX	*Salazar	s. XX
Rodríguez	s. XX	*Sales	s. XIX-XX
*Roer	s. XIX	*Salets	s. XVII-XVIII
*Roger	s. XVI-XVII	*Salillas	s. XX
*Roí	s. XIX	Salla	s. XVII-XXI
Roig	s. XV-XXI	Saltor	s. XVI-XXI
*Rojals	s. XX	*Saludes	s. XVII
*Romera	s. XX	*Salut, de la	s. XX
*Romero	s. XX	*Salvador	s. XIV-XX
Romeu	s. XVIII-XXI	*Salvany	s. XX
*Ronda	s. XVII	*Salvat	s. XX
*Roperó	s. XIX-XX	*Salví	s. XIX
*Roquer	s. XIX	*Samsó	s. XVII
*Ros	s. XII-XX	San Nicolás	s. XX-XXI
*Rosic	s. XIX	Sanaüja, [de]	s. XV-XXI
*Rossell	s. XVI-XX	*Sánchez	s. XX
*Rosselló	s. XVIII-XX	Sanç	s. XVIII-XXI
*Rosset	s. XIX	*Sanert	s. XVIII
Roure	s. XIX-XXI	*Santacana	s. XVIII
*Rovira	s. XVI-XIX	Santafè, [de]	s. XV-XXI
*Rubert	s. XVII	*Santamaria	s. XIX-XX

*Santana	s. XI-XX	*Sibona	s. XVI
*Santceloni, de	s. XV-XVI	*Sicard	s. XVIII
Santfeliu	s. XIX-XXI	*Sifré	s. XVI-XIX
*Santjoan	s. XVIII	*Simó	s. XIX-XX
*Santvicenç	s. XX	*Simon	s. XIX
*Saperes	s. XX	*Siscard	s. XIX
*Sapina	s. XIII	*Sobirà	s. XVII
*Saragossa	s. XVI-XIX	Solà	s. XIV-XXI
*Sarrià	s. XX	*Solanelles	s. XX
*Sastre	s. XVI-XVII	*Solanes	s. XVI-XX
*Satorre	s. XIV-XIX	*Soldevila	s. XVII-XVIII
*Satorres	s. XIII	Soler	s. XVII-XXI
*Saumell	s. XVIII-XX	*Solsona	s. XIX-XX
*Saureu	s. XVII-XVIII	*Somalla	s. XIX-XX
*Sedó	s. XX	*Soriano	s. XIX
*Segalar	s. XX	*Soteres	s. XX
*Segarra, [de]	s. XIV-XX	*Sotero	s. XX
*Segura	s. XVIII-XIX	*Stagnaro	s. XX
*Sellers	s. XVII-XVIII	*Stellini	s. XVI-XVII
*Selma	s. XIV-XIX	*Suau	s. XIX-XX
*Sementer	s. XX	*Subietes	s. XVIII
*Senan	s. XX	*Subra	s. XVII
*Seró	s. XX	*Sugranyes	s. XX
*Serra	s. XVII-XX	*Sui	s. XIX
*Serrà	s. XIX	*Suiras	s. XIX
*Serrajordi	s. XVIII	*Sumilla	s. XX
*Serrat	s. XIV-XIX	*Sunyer	s. XIX
*Serrateix	s. XVI-XVII	*Surià	s. XX
*Serres	s. XVIII	*Talavera, de	s. XVI
Serret	s. XVIII-XXI	*Talaveró	s. XVI-XVIII
*Sespluga	s. XIV	*Tàpies	s. XIX
Sesplugues	s. XV-XXI	Tapiol	s. XIX-XXI
Setó	s. XVIII-XXI	*Tapioles	s. XV-XVIII
*Sibidó	s. XX	*Tapis, de	s. XII

*Tarafa	s. XX	*Tost	s. XIX
*Tarragó	s. XVIII-XX	*Traver	s. XVII
*Tarragona	s. XVII-XVIII	*Tribó	s. XX
*Tàrrega	s. XVII-XVIII	*Trilla	s. XVII-XX
*Tarrés	s. XVI	*Tripala	s. XX
*Tarroja	s. XVIII-XIX	*Tristà	s. XVII
*Tassis	s. XIX	*Tristany	s. XIX
*Taugis	s. XX	*Trullols	s. XVIII-XX
*Teixell	s. XX	*Truquet	s. XVIII
Teixidor	s. XIV-XXI	*Tudela	s. XIX-XX
*Teixiner	s. XIX-XX	*Urgell	s. XIX
*Tella	s. XVI	*Val	s. XIX-XX
*Tenes	s. XIX	*Valentí	s. XX
*Terrós	s. XIX	*Valenzuela	s. XX
*Tilló	s. XVII-XIX	*Valero	s. XVI-XX
*Timoneda	s. XIV-XX	Vall	s. XX-XXI
*Tomàs	s. XVIII-XIX	*Vallbona	s. XVIII
*Tonga	s. XVII	*Vallcorba	s. XIX
*Tordera	s. XVI	*Vallès	s. XVIII-XIX
*Tordi	s. XVIII	Vallet	s. XVII-XXI
*Torner	s. XIV-XVIII	*Vall-llobera	s. XX
*Torrat	s. XX	Valls	s. XVI-XXI
*Torre	s. XIX	Vallverdú	s. XVII-XXI
Torredeflot	s. XX-XXI	*Velasco	s. XX
*Torredelles	s. XX	Vellard	s. XVIII-XXI
*Torrella	s. XVI	*Vendrell	s. XIX-XX
*Torrelles	s. XVII-XIX	*Ventosa	s. XIX-XX
*Torrells	s. XIX	*Ventura	s. XIX
*Torremadé	s. XIX-XX	*Venturós	s. XVIII
*Torrent	s. XVI-XX	*Verderes	s. XIX
*Torrents	s. XVI-XX	*Verders	s. XIX
Torres	s. XIV-XXI	*Verge	s. XIX
*Torroella	s. XX	*Verger	s. XVII-XIX
*Torroja, [de]	s. XII-XVIII	*Vergers	s. XVIII-XX

*Vergós, [de]	s. XVII-XX	*Vilardell	s. XX
Vernet	s. XX-XXI	*Vilaró	s. XIX
*Vicent	s. XVI	*Viles	s. XIX-XX
*Viciàna	s. XIX	*Villabona	s. XX
*Victoriu	s. XX	*Vinader	s. XVII
*Vidal	s. XVI-XX	*Vinyals	s. XX
*Vidiella	s. XX	*Vinyes	s. XIX
*Vila	s. XVIII-XX	*Virgili	s. XIX
*Viladecans	s. XIX	*Visa	s. XX
*Viladoms	s. XX	*Vives	s. XVII-XX
*Viladot	s. XVIII-XIX	*Vivó	s. XVIII
*Vilafranca	s. XVI-XIX	*Xammar	s. XVIII
*Vilagrassa	s. XVI	*Xay	s. XIX
*Vilallonga, de	s. XVIII	Xifré	s. XXI
*Vilalta	s. XIX	*Ximenes	s. XIX-XX
*Vilamajor	s. XIX-XX	*Xinxó	s. XX
*Vilamur	s. XIX	*Xoriguera	s. XVII
*Vilaplana	s. XIX	*Zamorano	s. XIX
*Vilar	s. XVIII-XIX		

3. 3. COGNOMS FEMINITZATS

La feminització del cognom en les dones casades era un fet habitual en català medieval (s. XII-XIV) i que popularment va perdurar. Anotem la forma normativa i entre parèntesis l'enregistrada realment: Agullona, Amiga, Amilla, Aranyona (o Arinyona), Arboça, Arbonessa, Balaguera, Balcella (o Balsella), Ballestera, Berarda, Bernada, Bosca, Cantona, Cerdana (Sardana), Dalmaua, Feliua, Ferrana, Ferrera, Galitona, Guinona, Genera (Janera), Ginera, Jovera, Marina, Miconà, Molnera (i Mulnera), Montserrat, Muntanera (Montanera), Nadala, Navesa, Noguera, Olivera, Ollera, Ortissa, Palaua, Paraira, Parissa, Pastora, Peirona, Puiggenera, Renyera (Reynera), Ripolla (Ripola), Rogera, Roja (Roiga), Sabatera, Sairaca, Serrajòrdia, Serrateixa, Serreta, Sobirana, Talaverona (Tallaverona), Teixidora, Tornera, Torretes, Venturosa i Vicenta.

3. 4. CLASSIFICACIÓ DELS NOMS DE CASA

Per classificar els noms de casa de l'Espluga Calba ens hem servit de l'esquema que planteja Ruaix (1987: 133-149) per als de Moià.

Noms de pila masculins: Aleix, Aleix del Peret, Amadeo, Àngel, Artemi, Blasi (o Ignasi del Blasi o Ignasi del Sastre), Bonifaci, Calistro, Carlos, Cicílio, Clotilde, Cristí (i Jaume del Cristí), David [de la Paula], Digne, Domingo, Endal, Erico (o Miquel de l'Erico), Eusebio del Saltor, Felip, Ferran (i Joan del Ferran), Fidel, Isidro, Jaume de la Tresa, Joan Arnau, Juan Asbert, Llorenç, Lluc, Macari, Magí, Manolo, Marcelino, Marian (i Ignasi del Marian), Martí (i Martí Mata), Maties, Meriquildo, Miquel de l'Abadia, Misteris, Oreste, Prudencio, Rafel (i Anton del Rafel i Josep del Rafel), Roc, Rogelio, Rosendo, Tomàs, Valentí, Valeri, Valero, Vicent (o Vicent del Torres), Wenceslau.

Noms de pila femenins: Agna, Cristina, Engràcia, Felícia (i Jaume de la Felícia), Felicita, Guadalupe, Isabel, Magdalena, Manuela (o Cinto de la Manuela), Maximina, Pau de la Marina, Providència, Quitèria, Rita, Rosalia (i Maria de la Rosalia), Senyor Domingo, Soledat, Tresa de l'Esteve.

Hipocorístics masculins: Bepo (i Bepet), Biel, Blaset, Cinto Boter, Cisco del Cafè, Cisco del Cabeça, Cisco de la Càndia, Colau, Cristofolet, Dominguet, Endalet, Isidret, Josepó, Juanito, Mílio, Miqueló, Nofre, Pasqualet, Pejan, Peret (i Mília del Peret), Rafeló, Ramonet del Marian, Salvadoret, Senyor Cinto, Tòfol (o Tofolet) de la Càndia, Ton Gros, Vicentó.

Hipocorístics femenins —en alguns casos s'afegeix la sufixació a l'antropònim ja abreujat per afèresi—: Bepa del Jaume, Càndia (i Paula de la Càndia i Candieta), Carmina, Carmot, Cila (Pau Cileta o del Grinyó), Cinta (o Pere de la Cinta), Cisca, Conxita, Filo, Ica, Pepa (o Joan de la Pepa), Maleneta, Munda (i Munda del Maleu, Mundeta, Mundeta del Cil i Mundó), Quimeta, Roseta (o Ramon de la Roseta), Treseta de l'Esteve.

Noms de pila femenins masculinitzats: Candio, Lliberato, Cil (i Cilet), Marina, Petronill, Princès, Tres (i Tresó, Marieta del Tresó i Tresonet).

Noms de pila masculins feminitzats, seguint el costum català, que ha durat fins als nostres dies, de donar la forma del femení al cognom del marit —en realitat, de la casa— per a designar la dona: Lluca, Silvèria, Ventura.

Cognoms antics que no coincideixen amb els dels actuals o posteriors estadants: Arinyó, Batlle Vell, Baella, Bessó, Boet, Borjades o (Paula del Borjades), Bosc, Bota (i Bota del Portal, Bota Ric i Bota del Solà), Cabeça (i Salvador del Cabeça i Joan del Cabeça o Cabeça de la Raval), Cachet, Canela (o Malena del Canela), Cantó, Casanova [de Senan], Cerdà (i Ramona del Cerdà i Cerdanet), Correntí, Curull, Dalmau (o Joan del Dalmau), Espasa, Espinac, Estrada, Estrader, Feliu, Fusets, Gaia (i Roman Gaia), Grinyó, Joan de la Josa (o Josa), Llord, Macià (o Ramon del Macià i Macià de la Placeta), Maleu (i Maria del Maleu), Marquet (i Cisqueta del Marquet i Marquet del Solà), Marrau, Miret, Miró, Moix, Muntanyola, Palaua, París, Parrado, Pasquer, Passa-rius, Pau, Pelegrí, Poca, Ponç, Pubill (i Pau del Pubill), Renyer, Rollon, Ros (i Ramon del Ros, Ros del Coco i Ros del Miró), Rossa, Rosset, Roure, Sairac, Santamaria, Seuma, Ton del Sesplugues, Vinyals, Xay, Xarrot i Xuxa.

Cognoms que coincideixen amb els dels actuals estadants: Amorós, Conillera, Manresa, Mateu (i Cabo del Mateu, Mateu de la Raval i Mateu del Solà), Orteu, Roig i Teixidor; cognoms modificats: Orteuet, Borrassol (i Borrassolet), Feliuet, Ferrantó, Lluquet, Po Gaia, Roman Gaia i Vallons (i Vallons de Baix).

Sobrenom a partir de l'ofici que exercia el propietari o estadant; la immensa majoria, masculins: Adroguer, Apotecari (o Potecari), Barber (i Barberet), Boquer, Cabra, Cabrer, Cantirer, Carboner, Carreter (i Carreter del Tresó), Carter, Cisteller, Coc (i Coco i Coquet), Correu (i Correuets), Ermità, Escoter, Espardenyer, Ferrer (i Cosme del Ferrer i Ferreret), Fuster (i Fustera), Marger, Mestre (i Pau del Mestre), Metge, Mitger, Moliner (i Martí Moliner, Moliner Ros i Molinera), Paleta, Pastor (o Mercè del Pastor, Joan del Pastor i Manuel del Pastor), Pellaire, Pere Nunci, Pescatera, Pintor, Platero, Sabater (i Sabater del Niño, Sabater de la Raval i Sabateret), Sargaire, Sastre, Secretari, Seller, Tonet del Guardià, Tupiner (i Tupinera), Vaquer.

Sobrenoms que indiquen el lloc d'on procedia, probablement, quan va instal·lar-se a la vila l'estadant de la casa:

1. casa de pagès: Mas de la Fam (o Pau del Mas de la Fam), Samanyo.
2. poble, ciutat, etc.: Antolina, Asturias, Biure, Jaumet de Belianes, Quisserris, Rocallaura, Senan, Sentiu, Ton del Montblanc, Vilaverd (i Vilaverd de Dalt i Vilaverd de Baix).
3. gentilicis: Castellans, Gavatxo del Cunya, Russo, Suís.

Sobrenoms que pròpiament es poden anomenar motius i que poden haver-se originat tant per determinades característiques de la persona a qui hom els aplica, com per la situació de la casa, per fets anecdòtics relacionats amb l'estadant o per altres causes difícils de precisar.

1. amb sentit literal clar: Animer, Becgroc (i Jaume del Becgroc), Bona, Bondat, Cabo, Caïm, Calça, Calçons, Calderilla, Cames, Casa Gran, Cassoles, Clasques, Coixet, Creu, Cuca, Culebra, Culet, Encadernat, Enrogallat, Fanga, Flor, Franciscano (i Ros del Franciscano), Frare, Gana, Ganado, Gitano, Gravat, Groc, Guerxa [del Muntanyola], Hermosa, Llarg, Llarg del Poca-roba, Llaunetes, Maco (o Maco del Carafell o Maquet del Carafell), Magre, Mal de Ventre, Maria Santíssima, Marxant o Marxanta, Moreno, Mosset (i Martí Mosset), Mugeris, Mut, Negre, Negret, Niño, Pallot (o Maleu de la Palla), Palet, Panissola, Panxeta, Pardal, Parranda, Passa-i-calla, Pelat, Pelón, Picamixó, Pipa, Poca-roba, Prior (o Prionet i Prior de la Placeta), Puça, Ranxero (o Cisquet del Ranxero), Ratot, Rei (i Ton del Rei), Repuny (i Cabaler del Repuny), Saladero, Sec (i Antònia del Sec, Malena del Sec i Pere del Sec), Segall, Sèguil, Sord (i Sorda), Tenalla, Tet (i Tet del Vallons i Blasi del Tet), Timbala, Torrat, Tort, Trampa, Tremolins, Trencapinyes, Tro, Trumfo, Vit, Viu (i Jaume del Viu), Viudo, Xapa, Xaparro (i Ramonet del Xaparro i Xaparrot), Xiroi.
2. amb sentit literal incert: Borres (i Malena del Borres, Borres de la Placeta i Borretes), Carafell (i Jaume del Carafell i Pere del Carafell), Carrill (i Cabaler del Carrill i Carrillet), Catapí, Cendrero, Comerreyes, Cota, Fraquan, Cunya (i Ton del Cunya), Galdeo, Marrigues (i Marrigues d'Allà Dalt o Tonet del Marrigues), Misango (i Misanguet), Mony, Pàsquia, Patarram, Pateca, Saramanda, Sarauet, Tagan, Tílio, Tramega, Xacó (i Cabaler del Xacó, Cabo del

Xacó i Xacona), Xavo, Xirillo, Xon, Xubanc (i Xubanquet), i Xulip (i *Àngel del Xulip, Cremat del Xulip i Xulipa).

3. 5. CLASSIFICACIÓ DELS RENOMS

La classificació que plantegem és la mateixa que proposa Ramon Amigó (2008) per al terme municipal de Constantí, tret d'alguns apartats d'aquell recull, que hem suprimit, perquè en el nostre no s'hi adonia cap renom. Aquest mostrar de motius personals usats a l'Espluga Calba recull renoms que pròpiament no van lligats a una casa, sinó més aviat a una persona (si bé aquesta distinció pot fallar, naturalment), de manera que molt poques vegades un renom individual es converteix en col·lectiu. La classificació per grups significatius és un exercici complex i, per tant, exposat a deficiències o a falses interpretacions. N'hi ha que es podrien encabir en més d'un apartat i els hem posat en un de sol, sense estar segurs que sigui l'adequat.

Procedents d'antropònims: *Aranyó, *Bori, Borjades, *Brasset, *Capblanc, *Carboner, *Codines, *Colom, *Conxita, *Esteve, *Faracón, *Feliu, *Gabriela, *Gaia, *Guerau, *na Roca, *Ramon, *Ramon Viader i *Tristà.

D'antropònims amb afèresi: *de la Cila, *Cintet del Mateu, *Po [del Groc], *Quim Batiste i *Ton de les Perdius.

D'antropònims en forma diminutiva: *Agustinets, *Bepiló, *Beraret, *Joanet del Cerdà, *Joanillo, *Macianet, *del Pericó, *Rafelonet, *Samanyet, *Viuda Torretes, Xaparret i Xaparrín.

D'antropònims amb masculinització: *Parissos.

D'antropònims amb feminització: *Gueraua, *Pasquena, Paulona, *Rafelona (el marit tenia per renom Rafeló, tot i que el nom de pila era Antoni) i *na Roca.

D'antropònims per aglutinació: *Panton.

D'antropònims per reducció: *de l'Ari.

D'antropònims amb to despectiu: *Janot, Niña, *Pere Puta i *Ponatxo.

Per naixença i situació familiar: Pubill, *Pubill Bota i *Pubilla Destronada.

Per procedència, residència o ètnia: *Casanova de Senan, *Casserres, *Fiscal, Gallego, *Indio, *Janet de Pira, *Marieta de Vilaverd, *Majordom de Fullea, *Maña, Pere de Senan, *Piteu, *del Pont de l'Armentera, *Ramonet de Valls, *Robió, Samanyet i *Tarragoní.

Per característiques físiques: *Barbes, *Cames, *Caparrot, *Cremada, Esquerrer del Domingo, *Gravada Panissola, *Gravat, *Guerxet, *Joan Maco, *Joan dels Nassos, *Lleganya, *Maria Maca, *Meliquets, *Negre (i Negra), *Negre del Bota, Negret, *Panotxa, *Panxa de Margall, *Panxut del Botifarra, *Pateca Coix, *Pigat de l'Agna, *Roget, *Rojo, *Ros, *[del] Sec i *Sordet.

Per l'edat: *Jaio Aranyó, *Jove, *Menut del Pauló i *Noiet.

Per la manera de caminar: *Carranco, *del Coixo i *Pateca Coix.

Per la indumentària: *Butxaques, *Gec de Fusta, *Geca i *Pedaços.

Per la utilització d'un objecte: *Forquilles, *Premses i *Ton de la Pipa.

Per singularitats del caràcter: *Bogeres, *Duc, *Frare, *Manso, *Mare de Déu del Truc, *Pixapolida, *Ramon Boig, *Rompa, *Terremoto, *Trampa del Rosset, *Tresa Rica, *Tusta i *Xiulet.

Per mentiders i xerraires: *Embustero del Marian, *Joan de les Mentides i *Rodamentides.

Per beneitons: *Pocacosa i *Rosa Boja.

Per costums o dificultats de parla: *Cantadora, *Caram, *Carinyenis, *Carquinyolis, *Cisco de ca l'Alabat-sigui-déu, *Germanet, *Massa Bo i *Rentamans de Pilat.

Per oficis o dedicacions: *Cafeter dels Omellons, *Barber, Camperol, *Chispa *Cortoner, *Domingo Potecari, *Estanquer, Ferrer, *Flequer, *Flequera, *Hospitalera, *Hostaler, Metge del Viudo, *Metgessa, *Moliner del Feliu, *Pastor del Gaia, *Pastor Joan, *Sastre Botet i *Tavernera.

Per dedicació no professional: *Batlle, *Batlessa, *Caçador, *Dideta i *Esbarzera.

Per locals on s'habita o s'exerceix una professió: *del Barri [Nou], *de la Bassa, *de davall les Campanes, *de Capbassa, *del Capcarrer, *de la plaça de la Carnisseria, *del pati del Castell, de la (o del) raval de Jesús, *del Mas, *del camí de Montblanc, *de fora dels Murs, *del Pati [de l'Abadia] o [de la Iglésia], de la Plaça, *de la Placeta, *del (o prop del) Portal, *del portal del Pou, *del Racó, *de la Raval, *[del carrer] de la Roca, *de la raval de Senan, *del Solà i *de la Vila Closa.

Segons el material objecte de comerç: *Pelletes.

De noms d'animals: *Conill, *Gato i *Ton de les Perdius.

De noms vegetals: *Codonyera, *Pebràs, Rovelló i *Safranòries.

De personatges imaginaris o històrics: Kubala, Portela i Reina.

De la religió: *Bisbe, *Frare del Batlle, Frare del Maleu, *Roseta dels Mals Esperits i *Sant.

Deixats sense classificar: *Boranco, *Busito, *Canyó, *Carácoles, *Carrilla, *Catxó, *Cuniell, *la Grau Quisca, *de les Graus o de les Grautes, *Núvio, *Petura, *Pío, *Potenti, *Sico, *Tarita, *Tílio, *del Toiet, *Vallet, *Vilardes i Xubanc.

El mecanisme de creació de renoms és plenament viu, especialment entre la gent jove. No ens atrevim a afirmar que arribin a passar a la memòria col·lectiva oral. És probable que desapareguin amb la generació que els ha creat. Hem recollit els següents: el *Birras* o *Pepe Birras*, el *Bolanga*, el *Cachis* o *Cachis l'All* (per l'ús d'aquestes expressions), el *Catxondo*, el *Charles* (pel prenom: *Carles*), el *Cristi* (pel nom de casa de la mare: *ca la Cristina*), la *Fashion Killer* (per la manera de vestir), el *Filipino* (per les faccions i el color de la pell), el *Hassan* (per l'aparença de satisfacció i bon viure, com d'un xec àrab), el *Heavy* (pel tipus de música que escoltava), la *Jacks* (per la semblança amb la persona que anunciava aquesta marca de colònia a la televisió), el *Jimmy* (irònicament, pel personatge de *Jimmy, el Ràpid*), el *Judas* (per la lletra d'una cançó de rock), *Madriles* (referit als membres d'una família que viu a Madrid), el *Matemàtiques* (per la carrera universitària que estudiava), el *Mitos* (afèresi de Jaume, de *Jaimito*), el *Natxo* (pel nom d'*Antoni*; i d'aquí l'afèresi *Tonatxo*), el *Nico* (pel segon cognom: *Nicolás*), el *Paletillo* (per la professió: paleta), el *Palomo* (pel nom de la casa de la mare, de les Borges Blanques), el *Pepe el Verde*, el *Pere de Senan*, el *Pixat*, el *Popeye* (per la constitució física: molt musculat), la *Pubilla Destronada* (li va néixer un germà), el *Quefe* (per la inclinació a organitzar dinars i sopars per als amics, a fer de cap de la colla), el *Quim* (pel nom de la casa: *ca la Quimeta*), la *Roda i la Fletxa* (referit a uns nens que sempre portaven aquestes joguines), el *Rossi* (pel prenom de la mare: *Rossita*), el *Soberano* (per la marca de brandi que bevia), la *Suïssa* (per la procedència), la *Txela* (pel prenom: *Maricel*; i d'aquí *Maricela*), el *Txema* (pel prenom: *Josep Maria*), el *Verro* (per la constitució física voluminosa), el *Visa* (per l'hàbit de pagar amb aquesta targeta de crèdit), el *Xarrupa* (pel nom de la casa, *cal Cabeça*, i l'anunci publicitari de la televisió en el qual deien: "Xarrupa, que vessa!"), etc.

3. 6. NOMS DE CASA I RENOMS ESPLUGUENCs: PRIMERA DATACIÓ

Anotem la primera documentació de cada nom de casa. Molts procedeixen del *Libro de apeo del pueblo de Espluga Cal.*, que no està datat; per tant, hi fem constar s. XIX, ja que és un document de finals del segle XIX. Els noms on posem 2017 són els que apareixen al recull fotogràfic *Cent anys en imatges* (Poca 2017), al peu d'algunes fotografies, sense datar. Els que no tenen data específica són els que només hem recollit de fonts orals.

*Adroguer	1905	*Blaset	s. XIX
Agna	1900	Blasi	1730
*Aleix		*Blasi del Tet	1940
*Aleix del Peret	1936	*Boet	s. XIX
*Amadeo	1968	Bona	
Amorós	1846	*Bondat	s. XIX
*Àngel del Xulip	2017	*Bonifaci	
*Animer	s. XIX	*Boquer	1725
*Antolina		Borjades	1681
*Anton del Rafel	s. XIX	Borrassol	1846
*Antònia del Sec	2017	*Borrassolet	s. XIX
*Apotecari	1900	Borres	s. XIX
*Arinyó	s. XIX	*Borretes	1934
Artemi	1936-39	*Bosc	1936
*Asturias	1846	Bota	1940
*Baella	s. XIX	Bota del Portal	1600
*Barber	1887	*Bota Ric	
Barberet	1937	*Bota del Solà	
*Batlle Vell	1600	*Cabaler del Xacó	s. XIX
*Becgroc	1929	Cabeça	1693
*Bepa del Jaume	1846	*Cabeça de la Raval	s. XIX
*Bepet	s. XIX	*Cabo [del Xacó]	1846
*Bepo	s. XIX	*Cabo del Mateu	
Bessó	1764	*Cabra	s. XIX
*Biel	1846	Cabrer	1894
Biure	1846	*Cachet	s. XIX

*Caïm	s. XIX	Cinta	1940
*Calça	s. XIX	*Cinto Boter	
*Calçons	1846	*Cinto de la Manuela	
Calderilla	1940	Cisca	1932
*Calistro	1936	*Cisco del Cabeça	
*Cames	1846	*Cisco del Cafè	
Càndia	1898	*Cisco de la Càndia	
Candieta	1898	*Cisquet de Ranxero	
*Càndio	1936	*Cisqueta del Marquet	
Canela	s. XIX	*Cisteller	1818
*Cantirer	s. XIX	*Clasques	
Cantó	1900	*Clotilde	
Carafell	1916	Coc	1900
*Carboner	1940	*Coco	1730
*Carlos	1942	Coixet	1672
Carmina		Colau	
*Carmot		Comerreyes	1931
Carreter	1946	Conillera	
*Carreter del Tresó	1940	*Conxita	
*Carrill	s. XIX	*Coquet	s. XIX
Carrillet	1900	Correntí	1846
Carter	1936	Correu	1939
*Casa Gran	1725	Correuet	
*Casanova [de Senan]	s. XIX	*Cosme del Ferrer	
*Cassoles		*Cota	s. XIX
*Castellans		*Cremat del Xulip	
Catapí	s. XIX	Creu	s. XIX
*Cendrero	1919	*Cristí	1905
Cerdà	1900	Cristina	1911
*Cerdanet	1936	Cristofolet	1774
*Cicílio	s. XIX	Cuca	s. XIX
*Cil	s. XIX	*Culebra	
Cila	1872	Culet	1900
*Cilet	s. XIX	Cunya	s. XIX

Curull	s. XIX	*Frare	s. XIX
*Dalmau		Fusets	s. XIX
David de la Paula	2017	Fuster	1624
Digne		*Fustera	1936
Domingo	s. XIX	*Gaia	
Dominguet	1924	*Galdeo	1890
Encadernat	1878	*Gana	s. XIX
Endal	1933	*Ganado	s. XIX
Endalet		*Gavatxo del Cunya	
*Engràcia	1940	*Gitano	s. XIX
*Enrogallat		*Gravat	2017
Erico	s. XIX	Grinyó	1918
Ermità		*Groc	1725
Escoter	1940	Guadalupe	2017
Espardenyer	1923	*Guerxa [del Muntanyola]	1949
*Espasa		*Hermosa	
*Espinac	s. XIX	Ica	1912
Estrada	1846	Ignasi del Blasi	
*Estrader		*Ignasi del Marian	
*Eusebio del Saltor	1942	Ignasi del Sastre	2017
*Fanga		*Isabel	
Felícia	2017	*Isidret	1774
Felicita		*Isidro	1923
Felip		*Jaume del Becgroc	1917
Feliu	1638	*Jaume del Carafell	
Feliuet	s. XIX	*Jaume del Cristí	1936
Ferran	s. XIX	Jaume de la Felícia	
Ferrantó	2017	*Jaume de la Tresa	
Ferrer	1730	Jaume del Viu	
Ferreret	2017	Jaume del Xaparro	
Fidel	2017	*Jaumet de Belianes	
*Flor		*Joan Arnau	
Franciscano	1730	*Joan del Cabeça	1922
*Fraquan	s. XIX	*Joan del Dalmau	

Joan del Ferran	1932	*Manuela	
Joan del Pastor		Marcelino	1936
Joan de la Pepa		*Marger	
*Josa	s. XIX	*Maria del Maleu	1936
*Josep del Rafel	s. XIX	Maria de la Rosalia	
*Josepó	s. XIX	Maria Santíssima	1945
*Juan Asbert		Marian	s. XIX
*Juanito		*Marieta del Tresó	
Llarg	1920	Marina	2017
*Llarg del Poca-roba	s. XIX	Marquet	1956
*Llaunetes		Marquet del Solà	s. XIX
Lliberato	2017	*Marrau	s. XIX
Llorenç	1897	Marrigues	1924
Llort	1945	*Martí	1846
*Lluc	1754	*Martí Mata	1932
*Lluca	s. XIX	*Martí Moliner	s. XIX
*Lluquet	s. XIX	Martí Mosset	1900
*Macari	2017	*Mas de la Fam	1920
*Macià	1725	*Mateu	1774
*Macià de la Placeta	s. XIX	*Mateu de la Raval	s. XIX
*Maco o Maquet del Carafell		*Mateu del Solà	1774
*Magdalena	s. XIX	*Maties	1887
Magí	s. XIX	*Maximina	1932
Magre	s. XIX	*Marxant o Marxanta	s. XIX
Mal de Ventre	s. XIX	*Meriquildo	1900
*Malena del Borres		*Mestre	
Malena del Canela		*Metge	
*Malena del Sec	1900	*Mília del Peret	1900
Maleneta	1900	*Mílio	
*Maleu	1906	Miquel de l'Abadia	s. XIX
*Maleu de la Palla	1936	*Miquel de l'Erico	1940
*Manolo	1900	*Miqueló	s. XIX
Manresa		Miret	1846
*Manuel del Pastor	1905	*Miró	1879

Misango	s. XIX	*París	1774
Misanguet	1920	Parrado	1878
*Misteris	s. XIX	*Parranda	s. XIX
Mitger	1774	Passa-rius	1936
Moix	s. XIX	*Pasqualet	1846
Moliner	1603	Pasquer	1936
*Moliner Ros	s. XIX	*Pàsquia	s. XIX
Molinera	1893	*Passa-i-calla	
Mony	s. XIX	Pastor	s. XIX
Moreno	1825	*Patarram	1900
*Mosset	s. XIX	Pateca	1932
*Mugeres	s. XIX	Pau	1912
Munda	2017	*Pau Cileta o Pau del Grinyó	
*Munda del Maleu		*Pau de la Marina	
Mundeta	1959	*Pau del Mas de la Fam	
*Mundeta del Cil	s. XIX	Pau del Mestre	1945
Mundó	1879	Pau del Pubill	
*Muntanyola		Paula del Borjades	1915
*Mut	s. XIX	*Paula de la Càndia	1900
*Negre	1784	*Paulona	s. XIX
Negret	1657	Pejan	s. XIX
*Niño	1846	Pelat	1792
*Nofre		*Pelegrí	s. XIX
*Oreste	1900	*Pellaire	1932
Orteu	1902	*Pelon	
Orteuet	1908	Pepa	2017
*Palaua	1628	*Pere del Carafell	
Palet	1900	Pere de la Cinta	
*Paleta	s. XIX	*Pere Nunci	1900
*Pallot	2017	Pere del Sec	
*Panissola	s. XIX	*Peret	1902
*Panton	1942	Pescatera	
Panxeta	1779	Petronill	s. XIX
Pardal	s. XIX	Picamixó	1846

Pintor	1926	*Roman Gaia	s. XIX
Pipa	1932	Ros	
*Platero		Ros del Coco	1905
Poca	1927	*Ros del Franciscano	s. XIX
Poca-roba	1774	*Ros del Miró	1870
*Po Gaia	s. XIX	Rosalia	1920
Ponç	s. XIX	*Rosendo	1900
Princès	s. XIX	Roseta	
Prionet	s. XIX	Rossa	1920
Prior	1900	Rosset	s. XIX
*Providència	1908	Roure	1936
*Prudència	1939	Russo	1872
*Puça		Sabater	1936
Quimeta	2017	*Sabater del Niño	2017
*Quisserris	1936	*Sabater de la Raval	s. XIX
*Quitèria		*Sabateret	s. XIX
Rafel	1730	*Sairac	1900
*Rafeló	1730	Saladero	1900
*Ramon del Macià		Salvador del Cabeça	1910
*Ramon del Ros		*Salvadoret	1944
*Ramona del Cerdà		Samanyó	1912
*Ramonet del Marian	1939	*Santamaria	
*Ramonet del Xaparro	1900	*Saramanda	
*Ranxero	1932	Sarauet	s. XIX
*Ratot	2017	*Sargaire	1936
Rei	s. XIX	Sastre	s. XIX
*Renyer	1766	Sec	1939
Repuny	1921	Secretari	2017
Rita	1900	*Segall	s. XIX
Roc	1900	*Sèguil	1939
*Rocallaura		*Seller	1900
Rogelio	2017	Senan	1936
Roig	s. XIX	*Sentiu	1940
*Rollon		*Senyor Cinto	

*Senyor Domingo		*Trumfo	
Seuma	s. XIX	Tupiner	1869
*Silvèria		*Tupinera	
Soledat	2017	*Valentí	s. XIX
*Sord (i Sorda)	s. XIX	Valeri	1884
*Suís		*Valero	1936
*Tagant	s. XIX	Vallons	1766
Teixidor	1917	Vallons de Baix	
Tenalla	1876	Vaquer	2017
Tet	1865	Ventura	1924
*Tet del Vallons	s. XIX	*Vicent [del Torres]	s. XIX
*Tílio	s. XIX	*Vicentó	s. XIX
*Timbala	1939	Vilaverd	1777
*Tòfol o Tofolet de la Càndia	1936	Vinyals	
Tomàs	1774	*Vit	1846
*Ton del Cunya	2017	Viu	1936
Ton Gros	1859	Viudo	1932
*Ton del Montblanc		*Wenceslau	1936
Ton del Rei	1958	*Xacó	1807
*Ton del Sesplugues	1887	*Xacona	1740
*Tonet del Guardià		*Xapa	
Tonet del Marrigues	2017	Xaparro	s. XIX
Torrat	1900	Xaparrot	
*Tort	s. XIX	*Xarrot	1936
*Tramega	1920	*Xavo	s. XIX
Trampa		*Xay	
*Tremolins	2017	*Xirillo	1746
Trencapinyes	1957	Xiroi	s. XIX
*Tres	1942	Xon	s. XIX
*Tresa o Treseta de l'Esteve		Xubanc	1684
*Tresó	1903	Xubanquet	1900
*Tresonet	1939	Xulip	1884
*Tro	1644	Xuxa	1936

Anotem la primera documentació de cada renom, és a dir, de cada motiu pròpiament dit, exclosos els que són noms de casa.

*Agustinets	s. XX	*Cintet del Mateu	1774
*Aranyó	1697	*Cisco de ca l'Alabat-sigui-déu	
*de l'Ari	s. XIX	*Chispa	
*Barbes	1584	*Codines	1629
*Batlle	1500	*Codonyera	
*Batllessa	1598	*Coixo, del	1591
*Bepiló	1730	*Colom	1774
*Beraret	1598	*Conill	1942
*Bisbe	1633	*Cortoner	1500
*Bogeres		*Cremada	
*Boranco	1652	*Cuniell	s. XIX
*Bori	1936	*Dideta	
*Brasset	s. XIX	*Domingo Potecari	
*Busito	1585	*Duc	1633
*Butxaques		*Embustero del Marian	
*Caçador	1637	*Esbarzera	
*Cafeter dels Omellons	1945	*Esquerrer del Domingo	s. XIX
Camperol		*Estanquer	1936
*Cantadora		*Esteve	1600
*Canyó		*Faracón	
*Caparrot	2017	*Fiscal	1880
*Capblanc	s. XIX	*Flequer	1500
*Carácoles		*la Flequera	1621
*Caram		*Forquilles	
*Carinyenis		*Frare del Batlle	1730
*Carquinyolis	1942	Frare del Maleu	1918
*Carranco	1936	*Gabriela	1574
*Casanova de Senan	s. XIX	*Gallego	1945
*Casserres	1793	*Gato	1944
*Catxó	1725	*Gec de Fusta	
*Cila, de la	1765	*Geca	

*Germanet		*Manuel del Pastor	1905
*Grau Quisca	s. XIX	*Manuela	1936
*Gravada Panissola		*Manso	
*Guerau	1578	*Maña	
*Gueraua	1579	Marcelino	1936
*Guerxet	s. XIX	*Mare de Déu del Truc	
*Guerxo del Tet		*Marger	
*Hospitalera	1500	*Maria Maca	
*Hostaler	1621	*Maria del Maleu	s. XIX
*Indio	1576	Maria de la Rosalia	
*Jaio Aranyó	1789	Maria Santíssima	1945
*Janet de Pira	1728	Marian	s. XIX
*Janot	1600	*Marieta de Vilaverd	1785
*Joan Maco		*Massa Bo	
*Joan de les Mentides		*Meliquets	
*Joan dels Nassos		*Menut del Pauló	s. XIX
*Joanet del Cerdà		Metge del Viudo	
*Joanillo	1594	*Metgessa	1604
*Jove	1581	*Moliner del Feliu	s. XIX
*Kubala	1958	*Molner	1585
*Lleganya	s. XIX	*Negre del Bota	
*Macianet	1936	*Noiet	1621
Magí	s. XIX	*Núvio	1550
Magre	s. XIX	*Panotxa	
*Majordom de Fullea	s. XIX	*Panxa de Margall	
Mal de Ventre	s. XIX	*Panxut del Botifarra	
*Malena del Borres		*Pastor del Gaia	1846
Malena del Canela		*Pastor Joan	1550
*Malena del Sec	1900	*Pateca Coix	
Maleneta	1900	*Pebràs	
*Maleu	1906	*Pedaços	
*Maleu de la Palla	1936	*Pelletes	
*Manolo	1900	*Pere Puta	
Manresa		*Pericó, del	1603

*Petura	1627	*Rosa Boja	
*Pigat de l'Àgna		*Roseta dels Mals Esperits	
*Pío	1810	Rovelló	
*Piteu	1719	*Safranòries	1912
*Pixapolida		*Samanyet	2017
*Po [del Groc]	1765	*Sant	1653
*Pocacosa		*Sastre	1574
*Ponatxo	1722	*Sastre Botet	1550
Portela	1923	*Sico	2017
*Potenti	1682	*Sordet	s. XIX
*Premses	2017	*Tarita	
*Pubill	1579	*Tarragoní	1774
*Pubill Bota	1594	*Tavernera	1621
*Pubilla Destronada		*Terremoto	
*Quim Batiste	1777	*Toiet, del	1643
*Rafelonet	1774	*Ton de les Perdius	
*Ramon	1574	*Ton de la Pipa	
*Ramon Boig		*Trampa del Rosset	
*Ramon Viader	1936	*Tresa Rica	
*Ramonet de Valls	1728	*Tristà	1660
*Rentamans de Pilat		*Tusta	1624
*Robió	1360	*Vallet	1644
*na Roca	1621	*Vilardes	1936
*Rodamentides		*Viuda Torretes	1604
*Rojo		*Xiulet	
*Rompa			

Així mateix, hem documentat un seguit de determinatius distintius que serveixen per a ajudar a identificar una persona, però que no podem considerar veritables renoms, encara que aquest sigui l'apartat que més els escaigui. Són els que apareixen a continuació.

*Barri [Nou], del	1625	*Plaça, de la	1574
*Bassa, de la	1584	*Placeta, de la	1510
*Campanes, de davall les	1625	*Pont de l'Armentera, del	s. XIX
*Capbassa, de	1669	*Portal, del (o prop) del	1585
*Capcarrer, del	1637	*Pou, del portal del	1709
*Carnisseria, de la plaça de la	1716	*Racó, del	1730
*Castell, del pati del	1637	*Raval, de la	1730
*Graus o Grautes, de les	1582	*Roca, [del carrer] de la	1575
*Jesús, de la (o del) raval de	s. XIX	*Senan, de la raval de	s. XIX
*Mas, del	1360	*Solà, del	1602
*Montblanc, del camí de	s. XIX	*Vila Closa, de la	1737
*Murs, de fora dels	1583		
*Pati [de l'Abadia] o [de la Iglésia], del	1581		

FOTOGRAFIES

FOTOGRAFIA 1. L'Espluga Calba des de la carretera de Maldà (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 2. L'Espluga Calba des de la carretera de Fullea (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 3. El castell de l'Espluga Calba des del pati del Castell (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 4. El portal del castell de l'Espluga Calba (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 5. El castell de l'Espluga Calba des del carrer Major (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 6. El castell de l'Espluga Calba des del carrer de Pau Casals (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 7. El pati d'armes del castell de l'Espluga Calba (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 8. Làpida sepulcral trobada a l'Abeurada (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 9. Finestra geminada del castell de l'Espluga Calba (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 10. L'ajuntament de l'Espluga Calba (autor: J. Jové).

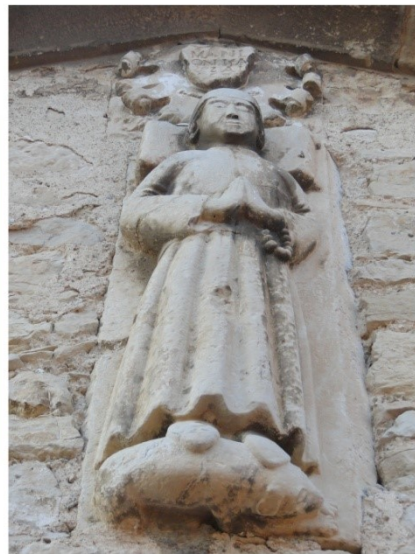
FOTOGRAFIA 11. L'església de la Immaculada Concepció (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 12. L'església de la Immaculada Concepció (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 13. Decoració de la façana de la Immaculada Concepció (autor: D. Poca).

FOTOGRAFIA 14. Paret lateral de l'església amb la làpida sepulcral d'Antoni Ferrer (autors: J. Jové i R. i F. Rebordosa).

FOTOGRAFIA 15. El perxe de cal Saladero (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 16. El perxe del Ponç (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 17. Les escaletes (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 18. El pou de la Vila (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 19. Cal Marian (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 20. El Mur (autor: J. Jové).

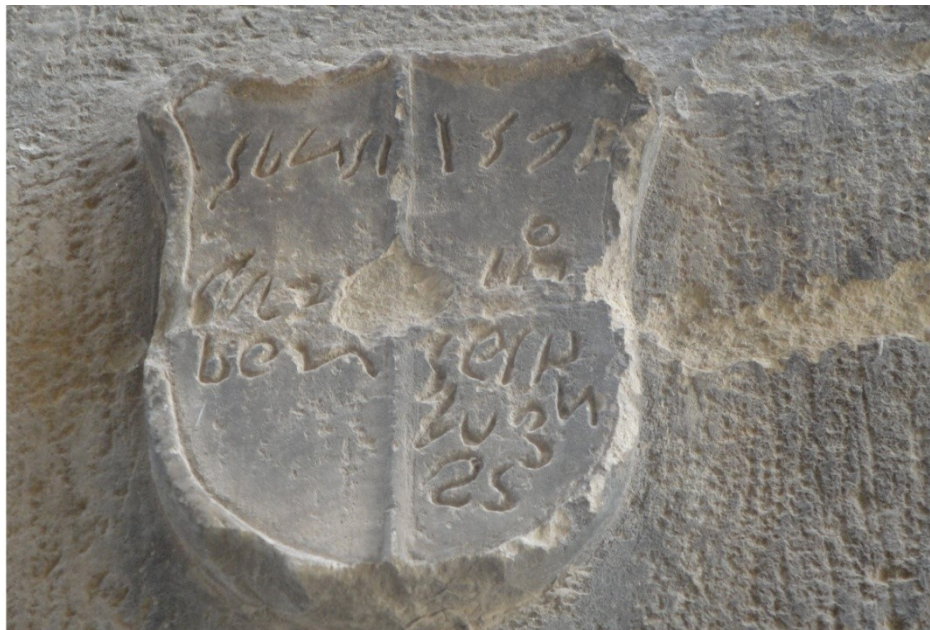
FOTOGRAFIA 21. La gàrgola de cal Marian (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 22. El forn del Senyor Comanador (autor: D. Poca).

FOTOGRAFIA 23. Llinda de ca l'Erico (autor: D. Poca).

FOTOGRAFIA 24. Llinda de cal Catapí (autora: R. M. Anglès).

FOTOGRAFIA 25. Cal Roure: fragment de la roca que dona nom a la vila (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 26. Cal Roure: fragment de la roca que dona nom a la vila (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 27. Les cases Caigudes (autor: J. Jové).

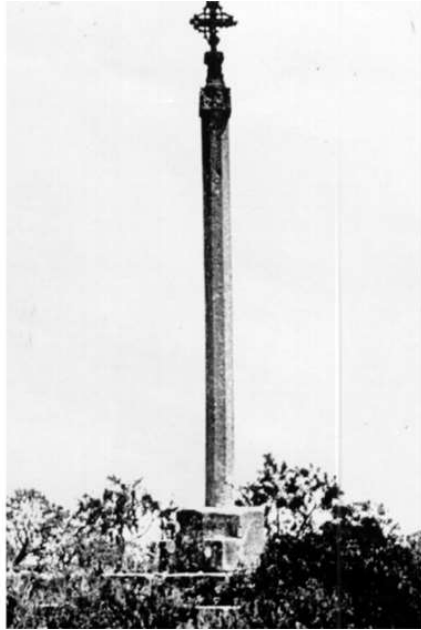
FOTOGRAFIA 28. La bassa (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 29. El molí del Cila (autor: D. Poca).

FOTOGRAFIA 30. El molí de la Bassa del Pebre (autor: J. Jové).

FOTOGRAFIA 31. L'antiga creu Grossa (cedida per J. Poca) i la creu actual (autor: J. Jové).

MAPES

Hem separat amb una barra inclinada els diferents noms que ha tingut un topònim en el període de temps que inclou cada mapa. Quan la informació sobre un topònim és abundant està indicat amb numeració a peu de pàgina. Els parèntesis volen dir que només s'ha documentat el nom una vegada, en l'any que consta. L'escala dels mapes del terme municipal és 1/25.000.

Mapa 1: nucli urbà, anys 1510 - finals del segle XIX³⁰².

Mapa 2: nucli urbà, finals del segle XIX – 1978³⁰³.

Mapa 3: nucli urbà, noms actuals.

Mapa 4: noms en desús de partides de terra properes al nucli urbà.

Mapa 5: noms en desús de partides de terra, anys 1151-1945³⁰⁴.

Mapa 6: noms en desús de partides de terra, anys 1574-1945³⁰⁵.

Mapa 7: noms de partides de terra actuals.

Mapa 8: noms dels elements més importants que determinen l'aspecte del terreny del terme municipal: comunicacions, orografia...

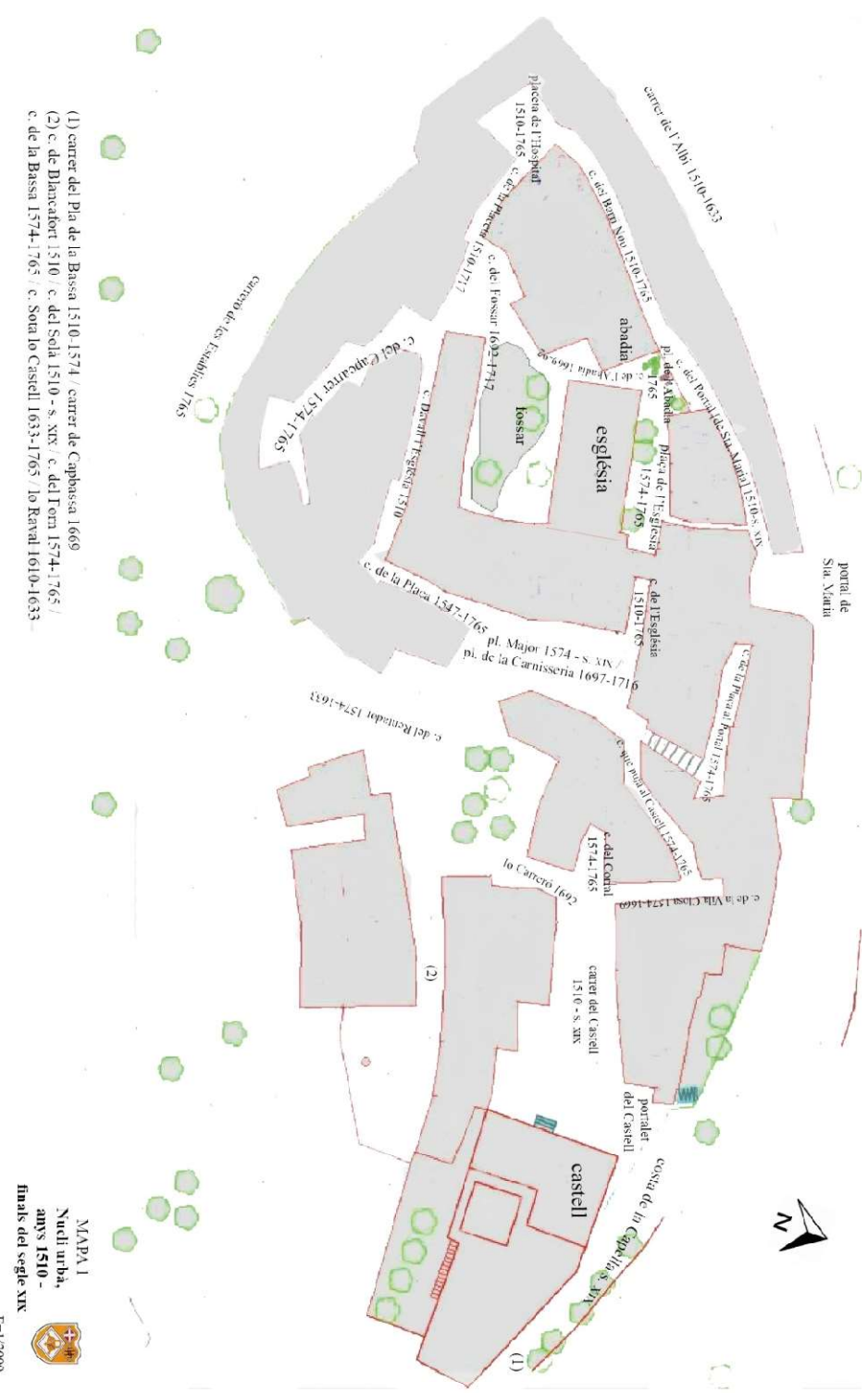
³⁰² Per al traçat dels carrers dels mapes 1 i 4 ens hem servit del mapa elaborat per Francesc i Ramon Rebordosa, a partir del capbreu del 1574, presentat en la XI Trobada d'Estudiosos de les Garrigues, que tingué lloc a l'Espluga Calba el 21 d'octubre del 2017 (Rebordosa 2018: 241-257).

³⁰³ Els mapes 2, 3, 5, 6, 7 i 8 han estat elaborats a partir de les plantilles actuals facilitades per l'Ajuntament de l'Espluga Calba.

³⁰⁴ Són els topònims més antics del terme. En els casos en què només apareix una data és la darrera en la qual s'ha documentat el nom; la primera se sobreentén que és el 1510.

³⁰⁵ En els casos en què només apareix una data és la darrera en la qual s'ha documentat el nom; la primera se sobreentén que és el 1574.

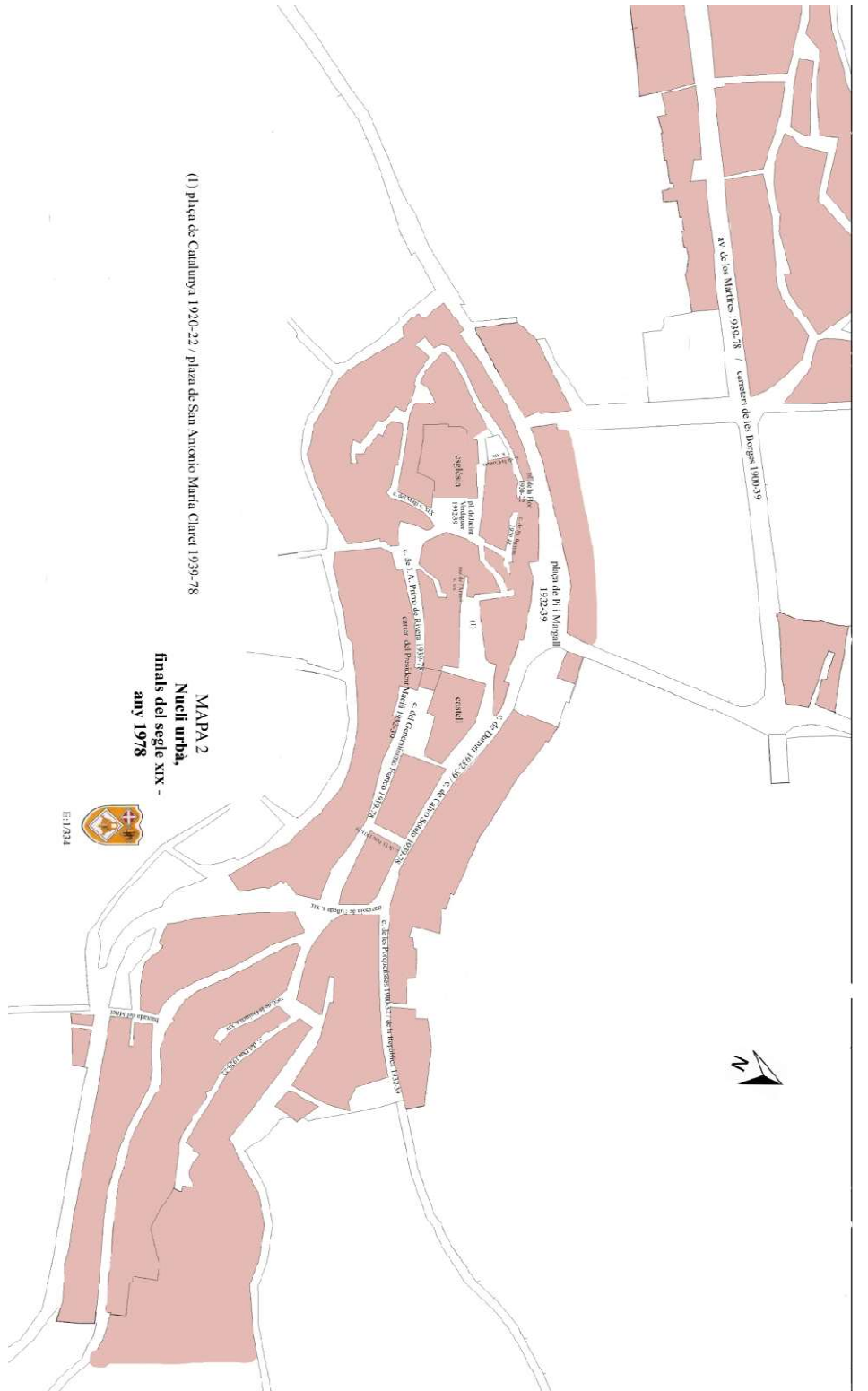
- (1) carrer del Pla de la Bassa 1510-1574 / carrer de Capbassa 1609
- (2) c. de Blancarfort 1510 / c. del Sola 1510 - s. XIX / c. del Torn 1574-1765 / c. de la Bassa 1574-1765 / c. Sora Jo Castell 1633-1765 / Jo Raval 1610-1633

MAPA 1
 Nucli urba,
 anys 1510 -
 finals del segle XIX

E=1/2000

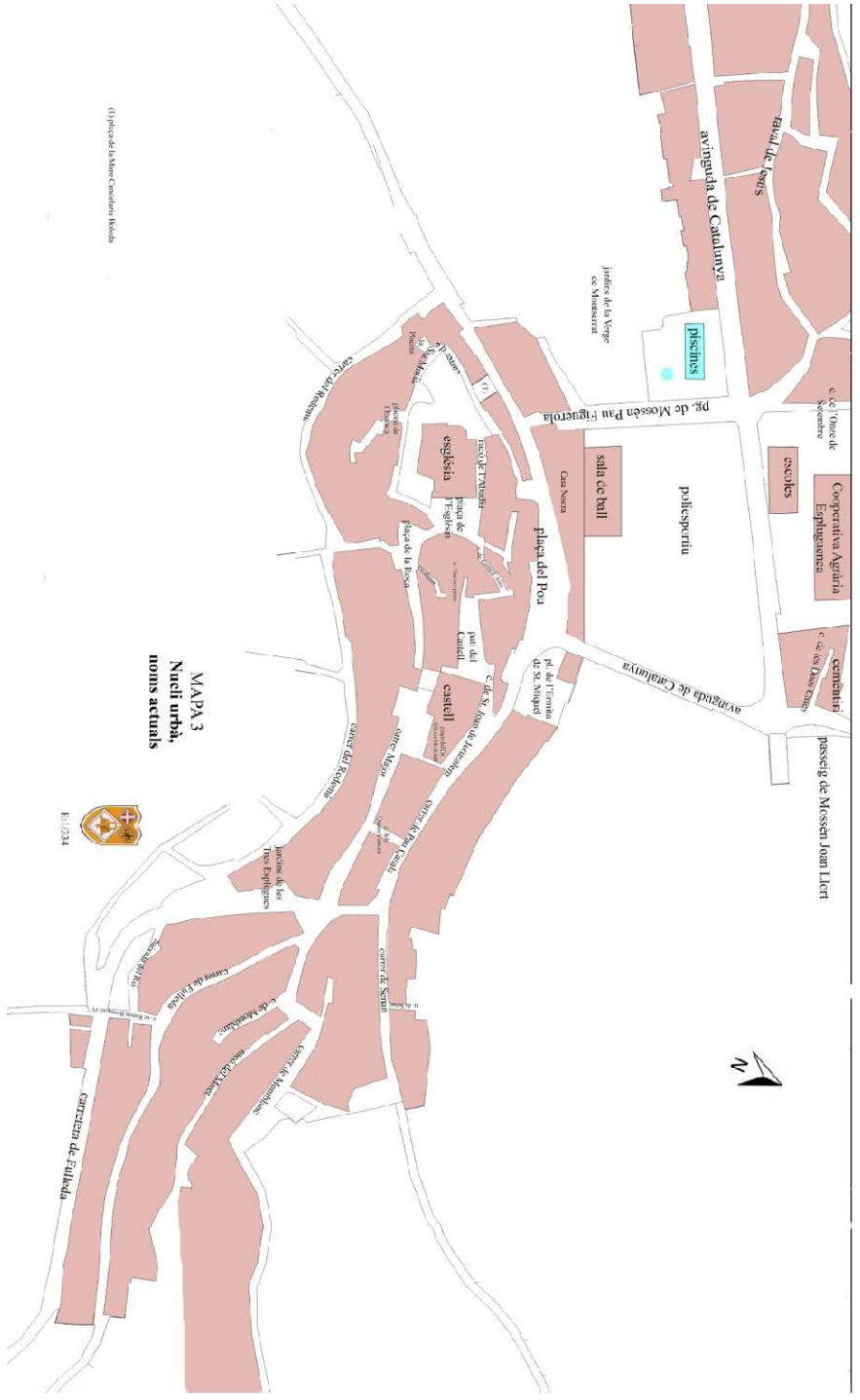
(1) Plaça de Catalunya 1920-22 / plaça de San Antonio Maria Claret 1939-78

MAPA 2
Nuclei urba.
finals del segle XIX -
any 1978

E:1/334

© Plànol de la Móra Castellana Mòdula

MAPA 3
Nucli urbà,
noms actuals

E: 1/234

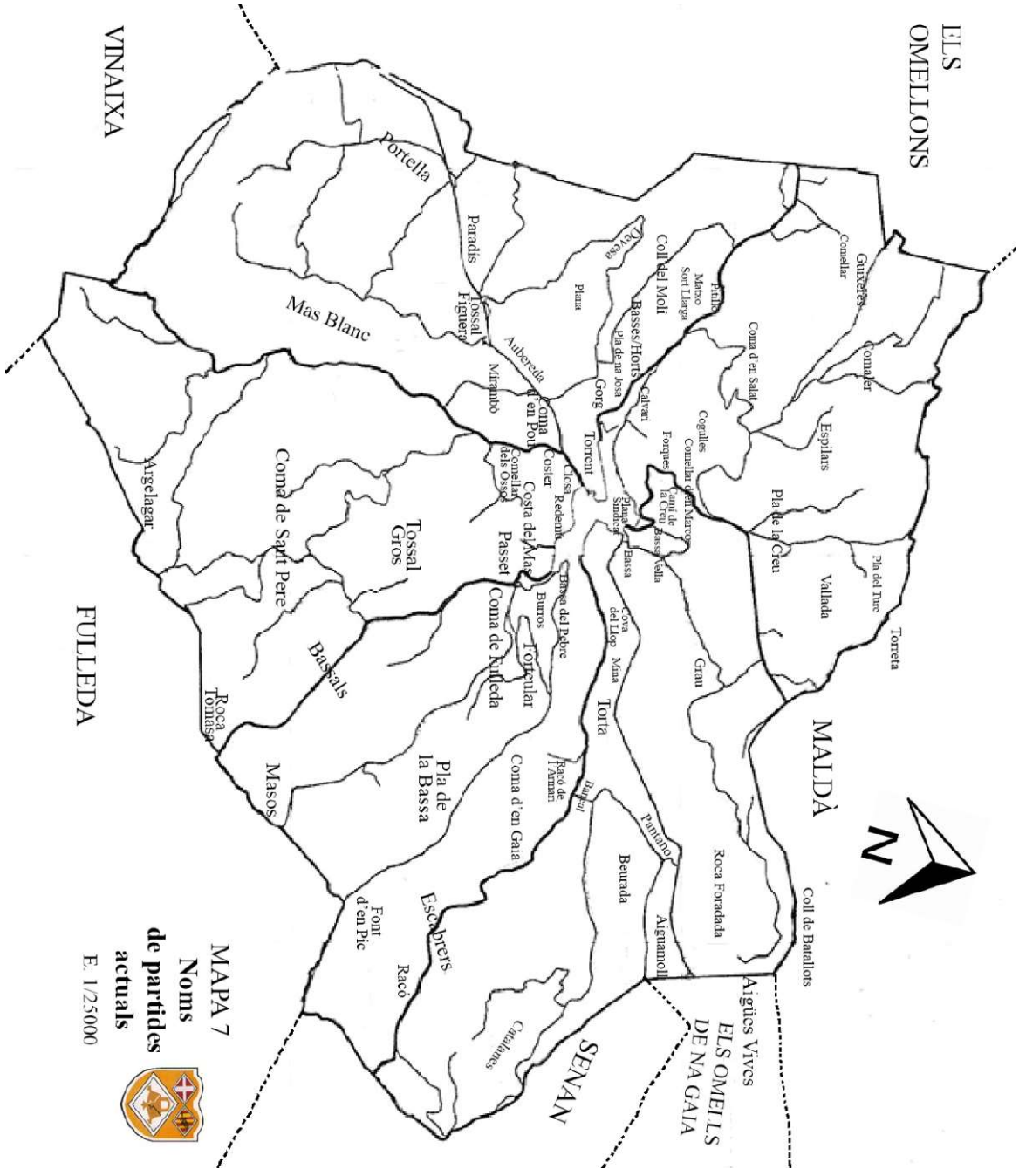

MAPA 7
Noms
de partides
actuals
 E: 1/25000

BIBLIOGRAFIA

- AGUADO, V. 2004. La formació històrica de les Garrigues: comarca natural, circumscripció administrativa i ens local. *IV Trobada d'Estudiosos de les Garrigues. El Vilosell, 20 de setembre de 2003*. Consell Comarcal de les Garrigues: 85-106.
- ALCOVER, A. M. i F. de B. MOLL. 1935-62. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca. (DCVB)
- ALTISENT, A. 1993. *Diplomatari de Santa Maria de Poblet, anys 960-1197*, I. Barcelona: Abadia de Poblet i Generalitat de Catalunya (Departament de Cultura), Col·lecció Fonts i Estudis, núm. 2. (S'indica el número del document.)
- ALVIRA, M. 2010. *Pedro el Catòlic, Rey de Aragón y conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, testimonios y memoria històrica*. Fuentes históricas aragonesas, 52. Saragossa: Institución «Fernando el Catòlic» (C.S.I.C.), Excelentísima Diputación de Zaragoza. (S'indica el número del document.)
- AMAT, S. 1990. *L'Espluga Calba: un poble amb passat, que viu el present, obert al futur*. Lleida: Pagès editors.
- 1994. *De la Comanda Santjoanista a l'Espluga Calba d'avui*. Lleida: Patronat per a l'Arranjament del Castell de l'Espluga Calba.
- AMIGÓ, R. 1980. Vint-i-cinc anys d'experiència en reculls de noms de lloc. Uns quants exemples modèlics. BISO 1.
- 1988. *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona, i renoms, del terme de Reus*. Reus: Associació D'estudis Reusencs.
- 1999. *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or.
- i PERE, R. 2001. *L'Albi i els seus noms*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'Oficina d'Onomàstica VI.
- 2005. *Espigoladures onomàstiques*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals 49.
- 2008. *Onomàstica del terme municipal de Constantí*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- 2008bis. A l'entorn de l'onomàstica i d'algunes particularitats substancials i Més onomàstica influïda per establiments eclesiàstics. BISO 111: 5-7 i 31-32.
- 2012. *Tres articles breus (De Torm a Torn; Notes elementals per a principiants; Sugranyes. D'on ve però no pas què significa)*, BISO 123: 5-16.

- ANDREU, M. 2018. Descobreixen el sepulcre d'un conqueridor de les Amèriques a l'església de l'Espluga Calba. *Som Garrigues* 484 (IX/2018): 13.
- ARAGÓ, A. M. *Llibre del possessor dels feus, rendes, cenes e questes e delmes que-s reben en Catalunya e són del patrimoni del senyor rey*. ACA, Reial Patrimoni, Batllia General de Catalunya, Cl.I, B.I., vol. 17. (*Bovatge 1336*)
- ARBÓS GABARRÓ, S.
- 2003. *Onomàstica de Fullea (Garrigues)*. Barcelona: Societat d'Onomàstica i Institut Cartogràfic de Catalunya.
  - 2004. Toponímia cadastral del segle XVIII a les Garrigues. *IV Trobada d'Estudiosos de les Garrigues. El Vilosell, 20 de setembre de 2003*. Consell Comarcal de les Garrigues: 213-228.
  - 2010. Aproximació a la Primera Guerra Carlina a les Garrigues. *Cabal de petjades. VII Trobada d'Estudiosos de les Garrigues. Vinaixa, 24 d'octubre de 2009*. Vinaixa: Fonoll, Estudis locals, Lo Plançó 9: 203-213.
  - 2010. Antroponímia del forn del vidre de Fullea. XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Les Borges Blanques, 2009. BISO 119: 59-66.
  - 2014. Toponímia de Puiggròs (Garrigues) segons el cadastre de 1745. *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques. Annex. Secció 12*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Biblioteca Tècnica de Política Lingüística 11: 2774-2781.
  - 2015. La confraria de Sant Esteve de Fullea anterior a 1735. *Traces. X Trobada d'Estudiosos de les Garrigues*. Arbeca: Centre d'Estudis de les Garrigues: 179-188.
- ARBÓS, R. M., J. IBARZ i I. PIÑOL. 2003. *Els forns de calç a la comarca de les Garrigues*. Juneda-Tarrés: Fonoll i Ajuntament de Tarrés, Estudis Locals, Lo Plançó 3.
- ASTOR, J. 2002. *Dictionnaire des noms de familles et noms de lieux du midi de la France*. Millau: Editions du Beffroi.
- BACH I BRU, A. 1982. Viatge a la història de Maldà. *Maldà, recull de treballs històrics*. Maldà: Amics de Maldà i Casal Parroquial.
- BAIGES, I., G. FELIU i J. M. SALRACH (dirs.). 2010. *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Barcelona: Fundació Noguera. (S'indica el número del document.) (*PergACB*)
- BALARI, J. 1899. *Orígenes històrics de Catalunya*. Barcelona: Establecimiento Tipográfico de Hijos de Jaime Jepús.
- BALCELLS, R. 1992, 1993, 1993 i 1994. Recordant la nostra història. *Spelunca* 1: 10-11, 5: 12-13, 8: 22-23 i 9: 19-21.
- 1993. La Confraria de Nostra Senyora del Roser. *Spelunca* 6: 12-13.
  - 1993. La Confraria de Sant Cristòfol. *Spelunca* 7: 16-17.

- 1994. L'església de l'Espluga Calba. *Spelunca* 11: 28-29.
- 1995. Conservem el nostre patrimoni. *Spelunca* 15: 4-5.
- 1996. La rebesàvia d'Agustina d'Aragó era natural de l'Espluga Calba. *Spelunca* 17: 7-8.
- 1997. Inauguració de l'Arxiu municipal de l'Espluga Calba. *Spelunca* 20: 5.
- 1997. El calvari de l'Espluga Calba. *Spelunca* 23: 6-7.
- BASTARDAS, J. 1995. *La llengua catalana mil anys enrere*. Barcelona: Curial: 79.
- BATLLE, M., J. MARTÍ, J. MORAN i J. A. RABELLA. 2016. *Gramàtica històrica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliva 299.
- BELLMUNT, J. 1978. *Notes històriques de l'Espluga Calba*. Puiggròs: edició de l'autor.
- 1987. *Fets, costums i llegendes. Les Garrigues I*. Lleida: Virgili & Pagès S.A.
- BERTRAN, P. 1988. Els orígens de la comanda hospitalera de l'Espluga Calba. Dues butlles de Benet XII del 1405 i 1415. *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià: Barcelona-Peníscola, 19-21 d'abril de 1979* II: 383-387.
- BISSON, T. 1984. *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings (1151-1213)*. Berkeley: University of California Press. (S'indicarà el número del document.)
- BLANCH, J. 1985. *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, I. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. (S'indicarà el número del document.)
- BOFARULL, P. 1849 i 1856. *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, IV i XII. Barcelona: Imprenta del Archivo, p. 135 ("Nombrement dels fochs de Cathalunya segons les corts de Cervera, les quals se celebraren en l'any MCCCLIX per lo S. Rey en Pere Terç") i 5. (S'indicarà el número del document.)
- BOLÒS, J. i J. MORAN. 1994. *Repertori d'antropònims catalans (RAC) I*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Repertoris de la Secció Filològica, II.
- BONET, J.-A. 2012. Topònims pretèrits i actuals i renoms de Sarral. XXXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Montblanc, 2006. BISO 116: 151-159.
- BRUGUERA, F. 2010. *Recull de noms d'Osor*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- 2011. El recull toponímic d'Osor. Metodologia i recerca. I Jornada d'Onomàstica (Lloret de Mar, 16-X-2010). BISO 121-122: 57-69.
- BURGUEÑO, J. 1995. *De la vegueria a la província*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- CASTELLVELL, V. 201. La immigració occitana a la costa de la Selva el 1637. I Jornada d'Onomàstica (Lloret de Mar, 16-X-2010). BISO 121-122: 89-97.
- CATALÀ ROCA, P. 1964. Noms de lloc i de sant de la diòcesi de Tarragona. *Boletín de Dialectología Española* XI.
- 1992. Dos catalans a Amèrica, el segle XVI: Antoni Ferrer i Josep Vilella. *Butlletí del Centre d'Estudis Colombins* 5-6: 23-24.

- Catàleg de béns d'interès del municipi de l'Espluga Calba*. 2010. Les Borges Blanques: La Llena (www.lallena.cat). (BIEC)
- Catalunya Romànica* (II: *Osona*, XXI: *El Tarragonès, el Baix Camp, l'Alt Camp, el Priorat, la Conca de Barberà* i XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*). 1997. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. (CR)
- CERVERA, J., A. MANENT i J. PRATS. 2008. *Lèxic de meteorologia popular a les Garrigues*. Juneda: Fonoll, Quaderns 9.
- CIURANA, J. 1993. *Ciurana, aportació a la història (als 40 anys del VIIIè centenari de la Reconquesta)*. Reus: Jaume Ciurana i Sans.
- COMISSIÓ DE TOPONÍMIA DE CATALUNYA. 2006. *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal*. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Institut d'Estudis Catalans, Papers de la Comissió de Toponímia 1.
- CORNUDELLA, J. 2012. *Juneda i els seus noms de lloc*. Juneda: Fonoll, Estudis Locals, Lo Plançó 11.
- COROMINES, J. 1965. *Estudis de toponímia catalana* I i II. Barcelona: Barcino.
- 1980-1991. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i Caixa de Pensions, “la Caixa”. (DECat)
- 1989-1997. *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial Edicions i Caixa de Pensions «La Caixa». (OnCat)
- Corpus toponímic valencià*. 1993. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua. (TOPOVAL)
- CORSÀ, J. 2010. Toponímia de Tartareu. XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Les Borges Blanques, 2009. BISO 119: 233-246.
- Criteris per a la redacció i la publicació de reculls de toponímia*. 2015. IN-2.1.2. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, Oficina d'Onomàstica.
- Criteris per a l'aplicació de la normativa lingüística en la toponímia*. 2000. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, Oficina d'Onomàstica. BISO 80: 51-53.
- CUBELLS, O. 2010. Els noms de casa de la localitat de la Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre). XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Les Borges Blanques, 2009. BISO 119: 127-139.
- CULLERÉS, M. À. 2010. Els sobrenoms de les viles de Barbens i Vilanova de Bellpuig: intent comparatiu. XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Les Borges Blanques, 2009. BISO 119: 141-153.
- Diccionari de la llengua catalana*. 2007. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (DIEC)
- Diccionario de la lengua española*. 2001. Madrid. Real Academia Española: vigésima segunda edición. (DLE)
- DOMINGO, C. 1997. *Els noms de les formes del relleu*. Barcelona: Societat d'Onomàstica i Institut Cartogràfic de Catalunya.

- DOMINGO, A. 2001. Aspectes formals de la presentació de la informació en treballs toponímics. BISO 85: 11-33.
- DUCH, J. 1992. La porta del cel (1ª part). *Spelunca* 1: 2-3.
- 1992. De quan sant Bonifaci ens guardava de la sequera. *Spelunca* 10: 2-3.
- 1994. De “l’Espluga Guardiola” a l’Espluga Calba (3.000? aC./1148 dC.). *Spelunca* 12: 24-25.
- ELIES, J. 2004. El castell d’Arbeca als segles XVI-XVII. *IV Trobada d’Estudiosos de les Garrigues. El Vilosell, 20 de setembre de 2003*. Consell Comarcal de les Garrigues: 57-66.
- ERITJA, X. i M. M. FUENTES I GASÓ. 1997. Santa Maria de l’Espluga Calba. *Catalunya Romànica XXIV. El Segrià, les Garrigues, el Pla d’Urgell, la Segarra, l’Urgell*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- ESQUERDA, M., i J. M. DUAIGÜES. 2015. El molí d’oli de “la Societat” (Granyena de les Garrigues 1857-1935). *Traces. X Trobada d’Estudiosos de les Garrigues*. Arbeca: Centre d’Estudis de les Garrigues: 215-246.
- ESQUERDA, M., J. GALLART i L. MANRESA. 2015. Els forns d’oli de ginebre a les Garrigues. *Traces. X Trobada d’Estudiosos de les Garrigues*. Arbeca: Centre d’Estudis de les Garrigues: 335-356.
- ESTRADÉ, J. 2003. Els molins fariners del riu Set. *IV Trobada d’Estudiosos de les Garrigues*. El Vilosell: Centre d’Estudis de les Garrigues: 107-122.
- FARRÉ I TARGA, M. À. 1993. Els orígens de l’expansió de l’olivera a l’Urgell i les Garrigues als segles XVI i XVII. *Urtx: revista cultural de l’Urgell* 5: 149-165.
- FAURE, R., M. A. RIBES i A. GARCÍA. *Diccionario de apellidos españoles*. 2009. Espasa: Madrid. (DAE)
- DE FELICE, E. 1978. *Dizionario dei cognomi italiani*. Milano: Arnoldo Mondadori Editore.
- FLUVIÀ, A. de i P. CATALÀ. 1979. *Els castells catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau editor.
- FONT I RIUS, J. M. 1969-1983. *Cartas de población y franquicia de Cataluña (I. Textos; II. Estudio: apéndice al vol. I)*. Madrid-Barcelona: Anuario de estudios medievales, 12. Anejo, Consejo Superior de Investigaciones Científicas. (S’indicarà el número del document.)
- FONT I SAGUÉ, N. Determinació de les comarques naturals i històriques. *Jocs Florals de 1987* 1: 425.
- FUGUET I SANS, J. 2000. *Templers i hospitalers, III. Guia de les terres de ponent i de la franja*. Barcelona: Rafael Dalmau editor.
- GARCIA-PEY, E. 2006. *Toponomàstica de Sant Feliu de Codines*. Ajuntament de Sant Feliu de Codines.
- GAVÍN, J. M. 1980. *Inventari d’esglésies 7*. Barcelona: Artstudi edicions.

- GINER, Fr. 2009. Cullera (el terme, la costa i la població). XXXIV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. València, 2007. BISO 112-113: 659-698.
- GINER, J. 2009. Arreplega de toponímia del terme de Gata (la MarinaAlta). XXXIV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. València, 2007. BISO 112-113: 271-306.
- Gran Enciclopèdia Catalana*. 1987. Barcelona: Enciclopèdia Catalana S. A. (GEC)
- GRAU, J. M. 2012. Un recull d'antroponímia i toponímia de Vallclara, de Joan Sales Vallès (1954) i Un recull de toponímia d'Almoster, d'Eufemià Fort i Cogul. XXXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Montblanc, 2006. BISO 116: 161-175 i 193-200.
- i R. PUIG. 2012. Renoms de casa i de persona de Vallfogona de Riucorb (segles XVIII-XIX). XXXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Montblanc, 2006. BISO 116: 313-323.
- GUAL, V. 2003. *Justícia i Terra. La documentació de l'Arxiu de Poblet (armari II) i Poblet, senyor feudal. La documentació de l'Arxiu de Poblet (armari III)*. Valls: Cossetània Edicions.
- i X. JORBA. 2012. La toponímia de Rocafort de Queralt a través dels llibres de vàlues i els manuals notariais (segles XV-XVIII). XXXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Montblanc, 2006. BISO 116: 177-191.
- GULSOY, J. 1993. *Estudis de gramàtica històrica*. València/Barcelona: Institut Universitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Sanchis Guarnier 26.
- HUGUÉ, J. 2015. *Onomàstica del terme municipal de Calafell*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- IGLÉSIES, J. 1962. El fogaje de 1365-1370. Contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV. Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, tercera època, 694, XXXIV, 11. (*Fog. 1365*)
- 1969-70. *El cens del comte de Floridablanca: 1787 (Part de Catalunya)*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- 1979-1981. *El fogatge de 1553: Estudi i transcripció*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana. (*Fog. 1553*)
- 1991. *El fogatge de 1497: Estudi i transcripció*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana. (*Fog. 1497*)
- JASSANS, M. S. 2003. Manual notarial de la baronia d'Escornalbou dels anys 1272-1272-1273 i la seva relació amb certs indrets de les terres de Lleida. BISO 93.
- 2008. *Onomàstica de Duesaigües i el seu terme*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'Oficina d'Onomàstica 14.
- KREMER, D. 1972. *Die germanischen Personennamen in Katalonien: Namensammlung und Etymologisches*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- Joan Llord i Badies, *25 anys de rector de l'Espluga Calba. 15/VI/1968-24/VI/1993*, 1993. (J. Llord 1993)
- LLADONOSA, J. 1997. *Història de Lleida I*. Lleida: Dilagro.
- 1983. L'Espluga Calba. *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* 10. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.
- 1986. *Historia de la vila de l'Albi i la seva antiga baronia*. Lleida: Diputació de Lleida.
- LLOBET, J. M. 2010. Els noms dels trossos de terra i de les partides del terme de la Curullada (Segarra), l'any 1538. BISO 117-118: 237-241.
- LLOBET, R. 1907. *Monografia o breu descripció histórico.geografica de la vila y parròquia de Sant Martí de Maldà*. Lleida: Impremta Mariana.
- LLUESMA, J. A. 1999. La toponímia de les Borges Blanques en un cadastre de 1749. BISO 78: 20-43.
- MACIÀ, M. 2015. La biblioteca popular de les Borges Blanques: cultura i política al món rural català en el període d'entreguerres (1918-1938). *Traces. X Trobada d'Estudiosos de les Garrigues*. Arbeca: Centre d'Estudis de les Garrigues: 189-205.
- MADOZ, P. 1845-1850. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, VII. Madrid: Estudio Literario-Tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti.
- MARTÍN, F. 2008. L'activitat farinera a la vall de la Coma. *Fites en el temps. VI Trobada d'Estudiosos de les Garrigues. El Cogul, 27 d'octubre de 2007*. Juneda: Fonoll, Estudis Locals, Lo Plançó 7: 107-123.
- 2010. L'ús de la pedra en la construcció rural i urbana a les Garrigues. *Cabal de petjades. VII Trobada d'Estudiosos de les Garrigues. Vinaixa, 24 d'octubre de 2009*. Vinaixa: Fonoll, Estudis Locals. Lo Plançó 9: 311-324.
- i J. PREIXENS. 2005. *Les construccions de pedra seca*. Lleida: Pagès editors.
- MARTINIS, J. C. 2009. Els antropònims occitans en l'edat moderna a través dels llibres d'aveïnament de València 1533-1611. Actes del XXXIV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. València, 2007. BISO 112-113: 371-429.
- MAS LATRIE, M. L. 1857. Epitafis i inscripcions dels cavallers mallorquins de l'ordre de Sant Joan de Jerusalem a la Catedral de Malta. Traducció de J. Bover, amb fotografies de J. Mascaró, de Epitaphes et inscriptions de l'église cathédrale de Malte, à Cite-la-Valette. *Archives des missions scientifiques et littéraires* 6: 50-240.
- MIRET I SANS, J. 2006. *Les cases dels templers i hospitalers de Catalunya, aplec de noves i documents històrics*. Lleida: Pagès editors.
- MOLL, F. de B. 1959. *Els llinatges catalans (Catalunya, País Valencià, Illes Balears): assaig de divulgació lingüística*. Raixa, 40-42. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

- 1982. *Els llinatges catalans (Catalunya, País Valencià, Illes Balears): assaig de divulgació lingüística*. Els Treballs i els Dies, 23. Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- MORAN, J. 1995. *Estudis d'onomàstica catalana*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- i J. A. RABELLA. 1999. *Diccionari etimològic manual*. Barcelona: Edicions 62, el Cangur, 269.
- M. BATLLE i J. A. RABELLA, 2002. *Topònims Catalans. Etimologia i pronúncia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or.
- 2006. L'etimologia i l'onomàstica. Articles de suport a la docència, col·lecció El que sabem de... Barcelona: Grup Promotor/Santillana Educación S.L.
- 2012. Josep M. de Casacuberta i l'Institut d'Estudis Catalans. Homenatge a Josep M. de Casacuberta i Roger (1897-195), amb motiu del vint-i-cinquè aniversari del seu traspàs. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica, Semblances biogràfiques, 55, p.: 11-19.
- 2018. Josep Moran i Ocerinjauregui o la passió per la llengua. *Llengua Nacional* 104: 37-42.
- MOREU-REY, E. 1965. *Els noms de lloc*. Barcelona: Unió Excursionista de Catalunya.
- 1974. *Toponímia urbana i onomàstica vària*. Palma de Mallorca: Moll.
- 1993. *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.
- 1999. *Els nostres noms de lloc*. Mallorca: Moll, Els treballs i els dies 22.
- MORGADES, M. 1982. Capella romànica de st. Pere de Maldà. *Maldà, recull de treballs històrics*. Maldà: Amics de Maldà, Casal Parroquial.
- MORLET, M.-T. 1997. *Dictionnaire étymologique des noms de famille*. Perrin.
- MORRO, M. 2010. Anar per muntanyes: l'ús i el significat de *coma* i *comellar*. BISO 117-118: 281-292.
- NAVASCUÉS, I., C. BELLO i G. GONZALVO. 1992. *Inventari de l'Arxiu de Santa Maria de Vallbona*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Catàlegs-Inventaris d'Arxius Eclesiàstics de Catalunya 8. (AMVM)
- NOGUEIRA, G. i J. TORT. 1991. *Les Garrigues. Estructura territorial, demogràfica i econòmica*. Barcelona: Caixa de Catalunya, Col·lecció Catalunya Comarcal.
- ORTEGA, R. 1996. L'Espluga Calba també és present a l'illa de Malta. *Spelunca* 19: 6.: *Ortografia de la llengua catalana*. 2017. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (OCat).
- PALOL, P. i A. PLADEVALL. 1999-2000. Del romà al romànic: història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X. *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 47.
- PASQUAL, J. M. 2010. Onomàstica del capbreu de Tarrés de 1754. Actes del XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Les Borges Blanques, 2009. BISO 119: 87-95.

- 2015. Els clergues de la parròquia de Santa Maria de Tarrés (1192-2015). Un rectorologi ampliat. *Traces. X Trobada d'Estudiosos de les Garrigues*. Arbeca: Centre d'Estudis de les Garrigues: 139-155.
- PERE R. 2006. *Els noms del Vilosell i el seu terme municipal*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'Oficina d'Onomàstica XII.
- i R. AMIGÓ. 1997. *Onomàstica del terme municipal d'Ulldemolins*. Barcelona: Societat d'Onomàstica i Institut Cartogràfic de Catalunya.
- 2013. *Onomàstica de la Pobla de Cérvoles*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'Oficina d'Onomàstica XXII.
- 2017. *Onomàstica de Vallclara*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'Oficina d'Onomàstica XXVIII.
- PEREA, E. 1978. Toponímia del terme i de la vila de Riudoms. *Revista Catalana de Geografia* 2.
- 2012. L'onomàstica, de la Conca de Barberà a través de la literatura. Actes del XXXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Montblanc, 2007. BISO 116: 57-115.
- PÉREZ I NAVARRO, V.-J. 2010. L'antroponímia morisca a l'arxiu parroquial de l'aljama de Crevillent (el Baix Vinalopó), 1569-1609. Actes del XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Les Borges Blanques, 2009. BISO 119: 179-192.
- PEYTAVÍ, J. 2010. *Antroponímia, poblament i immigració a la Catalunya moderna: l'exemple dels comtats de Rosselló i Cerdanya (segles XVI-XVIII)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PIJUAN, M. 2006. Carrers i renoms de les cases de Sant Martí de Maldà. BISO 100: 63-72.
- PIQUER I JOVER, J. 1990. *Abaciologi de Vallbona. Història del Monestir 1153/1990*. Vallbona de les Monges: Fundació d'Història i Art Roger de Belfort, Santes Creus 5.
- 1969. Recopilación onomàstica relativa a Vallbona de les Monges. *Ilerda XXIX* (1966-68). Lleida: Instituto de Estudios Ilerdenses.
- 1977-1978. *Cartulari de Vallbona (1157-1665)*. Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona XXXVII. (S'indicarà el número del document.)
- PLA, J. 2010. Un tomb per la Vinaixa de començaments del segle XVIII. *Cabal de petjades. VII Trobada d'Estudiosos de les Garrigues. Vinaixa, 24 d'octubre de 2009*. Vinaixa: Fonoll, Estudis Locals, Lo Plançó 9: 139-159.
- POCA, J. 2008. *Un republicà enmig de faistes: Joan Pons Garlandí*. Barcelona: Edicions 62, Biografies i memòries: 71.
- 2017. *Cent anys en imatges*. Bonastre: Fotocomposició i maquetatge: "Al Vent".
- 2018. *Guerra civil i postguerra a l'Espluga Calba*. El Vendrell: impressió de l'autor.
- PONS, J. 1938. *Cartulari de Poblet: Edició del manuscrit de Tarragona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (S'indicarà el número del document.)

- PONS GURI, J. M. 1964. Un fogatjament desconegut de l'any 1358. *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XXX: 323-498. (Fog. 1358)
- RABELLA, J. A. 1995. Introducció als topònims compostos per una forma verbal + un complement verbal. Barcelona: BISO 60.
- 1998. *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca Filològica XXXVI.
- REBORDOSA, Fr. i R. REBORDOSA, 2018. Apunts sobre la formació i l'evolució al llarg dels segles de l'assentament de l'Espluga Calba. *XI Trobada d'Estudiosos de la comarca de les Garrigues. L'Espluga Calba, 21 d'octubre de 2017*. Consell Comarcal de les Garrigues: 241-257.
- RIALP, A. 2003. Estudi de la toponímia dels Plans de Sió. Actes del XXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Lleida, 1999. BISO 92: 231-248.
- RIPOLLÈS, R. 1999. *La llengua catalana durant el segle XVII, segons documents de l'Arxiu de l'Ajuntament de les Borges Blanques*. Ajuntament de les Borges Blanques.
- 2003. Compilació dels cognoms de les Garrigues al segle XVIII. Com a mostra: les Borges Blanques i Castellots. Actes del XXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Lleida, 1999. BISO 93: 453-466.
- 2006. *Els renoms de les Borges Blanques des del segle XVII fins als nostres dies*. Ajuntament de les Borges Blanques.
- 2010. Compilació dels cognoms de les Garrigues al segle XVIII. Ara Arbeca. XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Les Borges Blanques, 2009. BISO 119: 97-106.
- RIUS, J. 1946. *Rationes Decimarum Hispaniae (1279-80), I, Catalunya, Mallorca y Valencia*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. (S'indicarà el número del document.)
- RIZOS, C. 2010. Toponímia de Güel a l'Edat Mitjana i a l'actualitat. XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Les Borges Blanques, 2009. BISO 119: 281-290.
- ROCAFORT, C. 1915. Província de Lleyda. *Geografia General de Catalunya*. Barcelona: Establiment Editorial d'Albert Martín, p. 332.
- ROIG, J. 2014. *L'Espluga Calba. Una història particular*. Les Borges Blanques.
- ROIG I SETÓ, R. 1993. Punts de referència. *Spelunca* 7: 2.
- RUAIX, J. 1987. Sobrenoms de cases de Moià (actualment vivents o recordats). *Aspectes de la llengua catalana al Bages. Miscel·lània d'Estudis Bagencs* 10. Manresa: Centre d'Estudis del Bages: 133-149. Treball publicat abans: 1986. BISO 25: 73-79.
- 2005. *Miscel·lània en honor de Josep Ruaix i Vinyet, Modilianum, Revista d'Estudis del Moianès* V VI 35. Associació Cultural Modilianum.
- RUBIO Y MORENO, L. 1930, *Pasajeros a Indias: catalogo metodológico de las informacions y licencias de los que allí pasaron, existentes en el Archivo General de Indias: siglo*

primero de la colonización de América, 1492-1592. Colección de documentos inéditos para la historia de Hispano-América 9 i 13. Vol. II. Madrid: Compañía Ibero-Americana de Publicaciones.

- RUBIÓ, J. 2011. *La Guerra Civil a les Garrigues. De la revolució a l'ocupació franquista*. Lleida: Pagès editors.
- SANCHIS, J. 2010. Els malnoms d'Ontinyent a través de la història. XXXIV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. València, 2007. BISO 112: 543-609.
- SANS GENÉ, J. M. 2000, 2001, 2002 i 2003. Els capbreus de l'Espluga Calba. *Spelunca* 34: 28-30, 35: 29-32, 36: 22-23, 37: 34, 41: 23-24, 42: 33 i 47: 32-33.
- 2004. Víctimes de la Guerra Civil a Arbeca. *IV Trobada d'Estudiosos de la comarca de les Garrigues. El Vilosell, 20 de setembre de 2003*. Consell Comarcal de les Garrigues: 173-184.
- SANS, J. M., A. PAU i E. JUNYENT. 2014. *Arbeca, història i record, 30 anys després*. Arbeca: Ajuntament de la Vila d'Arbeca.
- SANS I TRAVÉ, J. M. 2002. *La colonització de la Conca de Barberà després de la conquesta feudal: el cas de Vimbodí. (1149?/1151-1200)*. Valls: Cossetània.
- 2010. *El monestir de Santa Maria de Vallbona: història, monaquisme i art*. Lleida: Pagès.
- SATORRA, J. 2003. Toponímia menor de la vila d'Arbeca, Actes del XXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Lleida, 1999. BISO 92: 169-183.
- 2005. Història i dialectologia. Els límits del lleidatà a l'intern de les comarques de les Garrigues i l'Urgell. *Urtx: revista cultural de l'Urgell* 18: 275-292.
- 2008. El parlar del Cogul. *Fites en el temps. VI Trobada d'Estudiosos de les Garrigues*. Juneda: Fonoll, Estudis Locals. Lo Plançó 7: 241-251.
- 2009. *El parlar del Vilosell (Les Garrigues)*. El Vilosell: Monografies La Talaia 2.
- 2010. Aproximació a les partides actuals de les Borges Blanques. XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Les Borges Blanques, 2009. BISO 119: 107-113.
- 2015. Aproximació a la hidronímia garriguenca. *Traces. X Trobada d'Estudiosos de les Garrigues*. Arbeca: Centre d'Estudis de les Garrigues: 121-130.
- SAYRACH, J. P. 2009. *Sayrach, recerca genealògica*. Barcelona: Edicions Fòrum-Grama.
- SCALES, P. C. 1985. La red militar en el Tagr-al-^çalā en los siglos X y XI: Cataluña. *Actas del I Congreso de Arqueología Medieval Española, III Andalusi*. Zaragoza: Diputación General de Aragón.
- SELFA, M. 2012. Enquestes toponímiques a Alcover (l'Alt Camp) Actes del XXXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Montblanc, 2006. BISO 116: 201-205.
- SOLDEVILA, F. 1962. *Història de Catalunya*. Barcelona: Alpha. Volum III.
- Spelunca*. Cent anys de vida fotogràfica a l'Espluga Calba. 1997 (21, 22 i 23), 1998 (24, 25, 26 i 27), 1999 (29, 30 i 31), 2000 (32, 33, 34 i 35), 2001 (36, 37, 38 i 39), 2002 (40, 41, 42 i

- 43), 2003 (44, 45 i 47) i 2004 (48 i 50) (*Spel.* 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50)
- La nostra cooperativa agrícola. 1994. 12: 12-13. (*Spel.* 12)
- Rodes. Capital de l'orde dels hospitalers i Quelcom més que afegir a la història de l'Espluga Calba. 1995. 13: 30 i 42. (*Spel.* 13)
- Les Cabanes de Volta de l'Espluga Calba. 1996. 17: 11. (*Spel.* 17)
- La creu Grossa. 1996. 18: 8. (*Spel.* 18)
- La parroquial de l'Espluga Calba. 1997. 10-11. (*Spel.* 22)
- Moviments demogràfics a l'any 1900 i L'Arxiu municipal a l'abast de tothom. 2000. 32: 6-7 i 13. (*Spel.* 32)
- L'Arxiu municipal a l'abast de tothom. 2000. 33: 27. (*Spel.* 33)
- Ha mort el Ramon del Txaparro i Premi Jaume I d'actuació cívica a Mn. Joan Llort i Badies. 2000. 35: 1 i 25. (*Spel.* 35)
- Arranjament de la plaça carrer Santa Maria. 2001. 36: 24-25. (*Spel.* 36)
- L'Arxiu municipal a l'abast de tothom. 2001. 38: 13. (*Spel.* 38)
- Moviments demogràfics (1902) i Homenatge a la vellesa. 2002. 40: 4-5 i 29-31. (*Spel.* 40)
- Actes a la memòria de la mare Boleda. 2002. 42: 1. (*Spel.* 42)
- Ara fa cent anys. 2003. 44: 4. (*Spel.* 44)
- El poble de l'Espluga. 2003. 45: 18. (*Spel.* 45)
- Les dades de cent anys enrere. 2004. 48: 23. (*Spel.* 48)
- Moviment demogràfic. 2004. 49: 27. (*Spel.* 49)
- TERRADO, X. 1995. La encuesta oral. *Materials de toponímia I*.
- 1999. *Metodología de la investigación en toponímia*. Edició de l'autor.
- 2010. El llatí *vallum* en la toponímia catalana i hispànica. BISO 117-118: 451-461.
- TORRES, M., X. BALCELLS i B. AIGUADÉ. 2009. Alguns casos de bandolerisme tardà a la vall del Riu Corb (segle XIX). Entre la història oral i la història escrita. *Bandolerisme, bandolers i bandositats, Actes de la XXXVIII Jornada de Treball*. Sant Martí de Maldà: Grup de Recerques de les Terres de Ponent i Institut d'Estudis Ilerdencs.
- TORT, J. 1995. Notes metodològiques per a un estudi de la interrelació entre toponímia i cartografia. *Materials de toponímia I*.
- 1999. Algunes reflexions sobre el concepte de topònim. BISO 77: 59-72.
- 2000. Els noms de lloc i la geografia. La toponímia com a eina per a la conceptualització de l'espai. BISO 83: 86-98.

- 2012. Espai i temps en toponímia. Una aproximació des de la geografia. Actes del XXXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Montblanc, 2006. BISO 116: 277-287.
- TURULL, A. 2007. *La toponímia de les comarques de ponent. Un assaig d'interpretació tipològica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'Oficina d'Onomàstica XIII.
- 1991. *Els topònims de la Segarra: Nuclis de poblament. Diccionari geogràfic i etimològic*. Cervera: Centre Municipal de Cultura.
- 2010. Una visió panoràmica de la toponímia garriguenca. XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Les Borges Blanques, 2009. BISO 119: 9-27.
- VALLVERDÚ, E. 1995. *Senan*. Senan: Ajuntament i parròquia de Senan.
- 2015. Apunts sobre l'endeutament d'alguns pobles de les Garrigues durant la Guerra de Successió. *Traces. X Trobada d'Estudiosos de les Garrigues*. Arbeca: Centre d'Estudis de les Garrigues: 267-278.
- VEÀ, S. 2017. *Onomàstica de Vinebre*. Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'Oficina d'Onomàstica XXVII.
- VENY, J. 1987. *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. 7a edició.
- 1991. «Cap a una tipologia popular», dins *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries. p. 71-95.
- 1996. *Onomàstica i dialectologia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- 2006. *Contacte i contrast de llengües i dialectes*. València: Universitat de València.
- 2012. *De geolingüística i etimologia romàniques*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- VIDAL, J. 2007. Una obra d'Antoni Queralt a cavall entre Lleida i Tortosa. *Urtx: revista cultural de l'Urgell* 21: 125-155.
- VILAMALA, J. 2005. L'organització del territori diocesà. La divisió administrativa del bisbat de Vic i la seva evolució històrica. *Ausa* XXII 156: 137-191.
- ZINGARELLI, N. 1988. *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli. (VLI)

PÀGINES WEB

- alventdelnord.blogspot.com.es Blog de Josep Poca Gaya (Pocablog)
- blog.myheritage.es/2010/09/genealogia-y-apellidos-aragoneses/
- Geogen.stoepel.net
- redaragon.elperiodicodearagon.com/sociedad/heraldica/default.asp?accion=buscar&letra=v
El Periódico de Aragón
- www.academiadelaragones.org/biblio/Edacar9.pdf *Antroponímia aragonesa*. 2014.
Edicions Dichtals de l'Academia de l'Aragonés, núm. 9. (EDACAR)
- www.cognomix.it/mappe-dei-cognomi-italiani Cognomi italiani

www.enciclopedia-aragonesa.com/voz.asp?voz_id=12608 *El Periódico de Aragón*
www.euskaltzaindia.eus/index.php?testua=Vizcar&option=com_eoda&Itemid=793&lang=es&view=deiturak&bila=bai Real Academia de la Lengua Vasca
www.genealogymalta.com/maltese_surnames.htm
www.idescat.cat/ Institut d'Estadística de Catalunya
www.ine.es/ Instituto Nacional de Estadística
www.genealogymalta.com/maltese_surnames.htm
www.gens.info/italia/it/turismo-viaggi-e-tradizioni-italia#.W9CkLUszYdU
Turismo, viaggi e tradizioni in Italia
www.geopatronym.com Les noms de famille

